VERLDS HISTORIA

ILLUSTRERAD

VERLDSHISTORIA

UTGIFVEN AF

ERNST WALLIS.

FÖRSTA OCH ANDRA DELEN.

Behandlar Orientens, Greklands och Romerska folkets historia.

UNDER REDAKTION AF

MAGNUS HÖJER.

UTARBETAD AF

A. BELLINDER, L. DIETRICHSON, HARALD HJÄRNE, J. LIEBLEIN OCH ERNST WALLIS med flera.

Gifves som PREMIUM till helårs-prenumeranter å

SVENSKA AMERIKANAREN,

35 South Clark street, Room 16, - - - - - - Chicago, Illinois.

CHICAGO, 1894.

Första delens innehåll.

Text:

Egypten.

Semiterna.

Mederna och Perserna.

Grekland.

Första tidehvarfvet.

Sago- och hjeltetiden till Doriska vandringen.

Andra tidehvarfvet.

Från Heraklidernas invandring på Peloponnesos till de persiska krigen.

Tredje tidehvarfvet.

Från början af de persiska krigen till det peloponnesiska kriget.

Fjerde tidehvarfvet.

Från början af det peloponnesiska kriget till Makedoniens herravälde.

Femte tidehvarfvet.

Från det makedoniska herraväldets begynnelse till Greklands eröfring af Romarne.

Greklands konst.

Första perioden (till 480).

Andra perioden (480—323).

Tredje perioden (323—31).

Illustrationer:

Kartor:

Första delen är utarbetad af följande författare:

Sid.		
1—66	af	J. Lieblein.
67—168	»	Harald Hjärne.
169—194	»	Ernst Wallis.
195—504	»	A. Bellinder.
505—528	»	L. Dietrichson.

1. Ruiner af Sethos I:s tempel i Thebe.

EGYPTEN.

1. Inledning.

Egypten är det äldsta rike, som historien vet att omtala. Dess häfder begynna nemligen omkring 4,000 år f. Kr., således bortat 2,000 år tidigare än något annat folks säkert kända historia; och under sin mer än tretusenåriga tillvaro utbildade det så många kulturelement. att den egyptiska civilisationen kan betraktas som grundvalen för menniskoslägtets hela följande utveckling. Och denna historia stöder sig icke, såsom fallet är med flera andra länders urhistoria, på oredïga mytiska traditioner, utan på monument, uppresta samtidigt med de händelser som de föreviga och försedda med inskrifter, hvaruti ögonvittnen utförligt berätta om tilldragelser och förhållanden. Medan ännu barbariets mörker hvilade öfver Europa, hade Egypten redan i mer än 1,500 år arbetat i civilisationens tjenst och utvecklat en jemförelsevis hög kultur. Här hade Moses fått sin lärda uppfostran, många framstående Greker, en Lykurgos, en Thales, en Pythagoras, en Platon besökte detta undrens och visdomens land för att beundra och lära, ja Herodotos går till och med så långt i sin vördnad för Egypterna, att han antar, att Grekerna från dem erhållit sina flesta gudar. Visserligen stod Egypten under loppet af denna långa tid emellanåt

isoleradt på historiens skådeplats och representerar således för dessa tidrymder alldeles ensamt hela den historiska utvecklingen, men merendels kom det likväl dels genom krig, dels på annat sätt i liflig förbindelse såväl med Judarne som också med en mängd olikartade asiatiska och afrikanska folkslag, och mot slutet af sin sjelfständighetsperiod kom det ofta i beröring med Grekerna och italiska folk. Egypten bildar på grund af sin långvariga och kontinuerliga utveckling verldshistoriens röda tråd under den långa tidrymden af omkring 3,000 år, och Judarnes profana historia, de assyrisk-babyloniska kilinskrifternas berättelser samt de äldsta underrättelserna om medelhafsfolken få först sin fulla betydelse och förklaring genom att sättas i sammanhang med den egyptiska kulturstaten.

Häruti består just Egyptens verldshistoriska betydelse. Då man fordom sökte fröet till den europeiska civilisationen i Grekland, så måste man deremot numera gå tillbaka till det flera årtusenden äldre Egypten. Här i Egypten ser man tydligt, huruledes flere af de vigtigaste kulturelementen uppstå och småningom tillväxa, om hvilkas ursprung man fordom vetat föga eller intet; man ser här, för att nämna några exempel, bokstafsskriften och literaturen, gudsmedvetandet, samhällsinrättningar, konsten, särdeles arkitekturen och skulpturen, uppkomma och utbildas.

Egyptens historia stödde sig förr uteslutande på de grekiske och romerske författarnes ur andra hand hemtade berättelser. De klassiska historieskrifvarne Herodotos, Diodoros, Plutarchos, Josephus, Tacitus m. fl. voro de enda källorna, hvilka dessutom flöto temligen grumligt, så att missförstånd och oriktigheter ofta voro alldeles uppenbara, hvarigenom äfven mot de öfriga möjligtvis riktiga underrättelserna misstroende måste uppstå. Sådana ur andra hand hemtade uppgifter kunna stundom vara ganska lärorika och upplysande, när man eger medel att kontrollera och förklara dem; men utgöra de den enda källan, så äro de ofta mer till skada än gagn, i det de genom sin auktoritet bidraga till att befästa skefva och falska föreställningar. Men nu, sedan Champollion den yngre år 1822 började läsa och förstå de egyptiska hieroglyferna, stå helt andra hjelpmedel till historieforskarens förfogande. Som bekant har intet land så många minnesmärken i behåll som Egypten, hvilket förhållande har sin naturliga orsak dels i den genom flera årtusenden oafbrutet fortsatta kulturutveckling, hvars frukter de äro, och dels i Egyptens ovanligt torra klimat, hvarigenom tidens tillintetgörande kraft betydligt försvagas. Nu äro dessa talrika minnesmärken liksom öfversådda med bilder och hieroglyfiska inskrifter, som innehålla underrättelser om händelser och personer samti-

diga med monumenten sjelfva. Härtill kommer också ett annat innehållsrikt slag af litterär qvarlåtenskap, nemligen ett stort antal papyrusrullar, till större delen funna i grafvarna. Detta rika material, som dessutom ständigt ökas genom nya fynd och som genom Champollions snillrika upptäckt blifvit gjordt tillgängligt, har nu allaredan i 50 år blifvit bearbetadt, och allteftersom vetenskapen skrider framåt, blir utbytet både rikare och pålitligare. Man lär icke allenast känna mycket nytt, utan blir också i stånd att bättre begagna de gamla källorna. Herodotos, Diodoros m. fl., som förr ofta hafva ledt forskaren på afvägar, kunna rörande Egypten nu först begagnas med kritik.

Ett annat slag af underrättelser om Egypten, hvilka förr varit så godt som alldeles obrukbara, lemna nu ett mycket väsentligt bidrag, nemligen den egyptiske presten Manetho's anteckningar. Denne man, som lefde på de första Ptolemäernas tid, skref i tredje århundradet f. Kr. på grekiska språket ett verk i tre böcker, omfattande Egyptens historia från de första mytiska gudaregenterna till år 340 f. Kr. Verket sjelft har gått förloradt och blott fragment deraf finnas qvar hos Josephus, Africanus, Eusebius och andra, men deremot är en förteckning på alla Egyptens konungar, indelade i 30 dynastier, tillika med uppgiften om deras regeringstid ännu bibehållen.

2. Land och folk.

Egypten kallas den dal, som ligger på begge sidor om Nilen från 24° N. B. i söder till Medelhafvets kust i norr. Det fruktbara landet sträcker sig så långt som Nilvattnet når; ty Nilen är pulsådran i Egyptens lif; utan honom skulle Egyptierna icke kunna existera, utan honom skulle landet vara en obeboelig öken liksom de landsträckor, hvilka begränsa det. Dalens södra del ända till staden Kairo är blott 1 till 2 mil bred, oaktadt den naturligtvis på enstaka ställen vidgar sig eller blir ännu smalare; vid staden Siut t. ex., under 27° N. B., utvidgar dalen sig mycket betydligt, medan han deremot vid Silsilis, under $24^1/_2$° N. B., icke är bredare än sjelfva flodbädden. Dalen begränsas på begge sidor af bergåsar, den arabiska på östra sidan och den libyska på vestra. Nilen flyter för det mesta längs utmed dalens östra sida, så att han på flere ställen sköljer den arabiska bergåsens fot. Från Kairo till Silsilis består bergsryggen af kalksten, hvaraf de flesta pyramider och andra större monument äro byggda;

vid Silsilis begynner sandstenen, som fortsättes åt söder till Assuan; först här vid Egyptens södra gräns uppträder graniten; sandstenen och isynnerhet graniten användes till bildstoder och andra i konstnärligt hänseende värdefullare minnesmärken. Det hvita kalkberget med sina remnor och fördjupningar uppfyllda af glänsande sand strålar i det starka solljuset, så att ögat bländas, och det har ofta en högst påfallande likhet med de nordiska snöfjellen, när solen skiner på spetsarne och skuggan kastas långs efter fjellets sidor. Derest vi ej varsnade de smärta palmerna med sina stolta kronor, bomullsbuskarne med sina hvita toppar, sockerrören med sina höga stänglar, derest ej de tallösa svärmarne af allehanda fogelarter, som tyckas här hafva stämt möte från alla jordens kanter, derest ej den brännande novembersolen, som är stark nog att hota med solstyng, derest ej den snabba Nilen med sin smutsgula dy beröfvade oss illusionen, kunde vi tro oss skåda norska snöfjell från stranden af en elf. Norr om hufvudstaden Kairo vika de båda bergåsarne åt sidan, och Nilen, som under en sträcka af ett par hundra mil flutit utan att mottaga någon bifiod och utan att dela sig, grenar sig här i ett par hufvudarmar, hvilka innesluta Deltalandet, detta det första af alla deltaland och det fruktbaraste landskapet i det fruktbara Egypten.

Det är Nilen som Egypten har sin utomordentliga fruktbarhet att tacka för; dess smutsgula vatten är landets välsignelse, är vilkoret för Egyptiernas existens. Nilen börjar att stiga under senare hälften af juni, fortsätter dermed till slutet af september, står då någon tid stilla och begynner igen att sjunka i medlet af oktober, träder i december tillbaka inom sina bräddar och fortfar att sjunka, tills han i maj månad har nått sitt lägsta vattenstånd. Under det högsta vattenståndet öfversvämmar floden hela dalen och utströr under sitt lopp en fruktbar gytja, hvari jordbrukaren, när dalen åter blir torr, blott behöfver utså säden för att derpå med säkerhet vänta en riklig skörd. Öfversvämningen tillgodogöres antingen direkte, i det vattnet under sitt stigande strömmar ut öfver fälten, eller också medelbart derigenom att vattnet uppsamlas i kanaler och sedermera medelst vattningsinrättningar sprides kring åkrarne allteftersom behofvet kräfver.

Den feta gytja, som Nilvattnet qvarlemnar. gör jorden så fruktbar, att hon bär gröda två gånger om året; den första skörden försiggår i mars och april, den andra i juli före öfversvämningen eller senare; efter årets första skörd gödslas stundom åkrarne. Bland de allmännast förekommande växter kunna nämnas: hvete, korn, durra, bönor, linsärter, bomull, lin, vinrankor m. fl.; bland träd: dadelpalmen och andra palmarter, sykomoren, tamarisken, hvilka ännu finnas, för-

utom en mängd arter ur växtriket, som fordom trifdes i landet men nu, till följd af vanskötsel, äro utdöda.

Efter den fruktbara jordens svarta färg fick landet sitt namn, ty Egyptierna kallade det *Kemi* d. ä. *det svarta landet,* i motsats till *Toschr* d. ä. *det röda landet,* öknen eller Syrien. Det grekiska namnet Egypten är utan tvifvel blott ett något förändradt uttal af *Ha-ka-ptah,* som ordagrant betyder: *stället för Pthas dyrkan,* hvarmed Egyptierna betecknade Memphis, hvars lokalgud Ptah ursprungligen var; detta den äldsta hufvudstadens heliga namn har då sedermera blifvit öfverflyttadt på hela landet. Från urminnes tid delades Egypten i två hufvuddelar, det södra och det norra, hvilka svara mot de grekiska benämningarne Öfra och Nedra Egypten; ifrån denna indelning förskrifver sig den på monumenten så ofta förekommande beteckningen af Egyptens konungar: *Neb to-ti* d. ä. *de två ländernas herre.* Hvardera af dessa två hufvuddelar var åter delad i ett visst antal distrikt, som kallades nomer och förvaltades af nomarcher eller guvernörer.

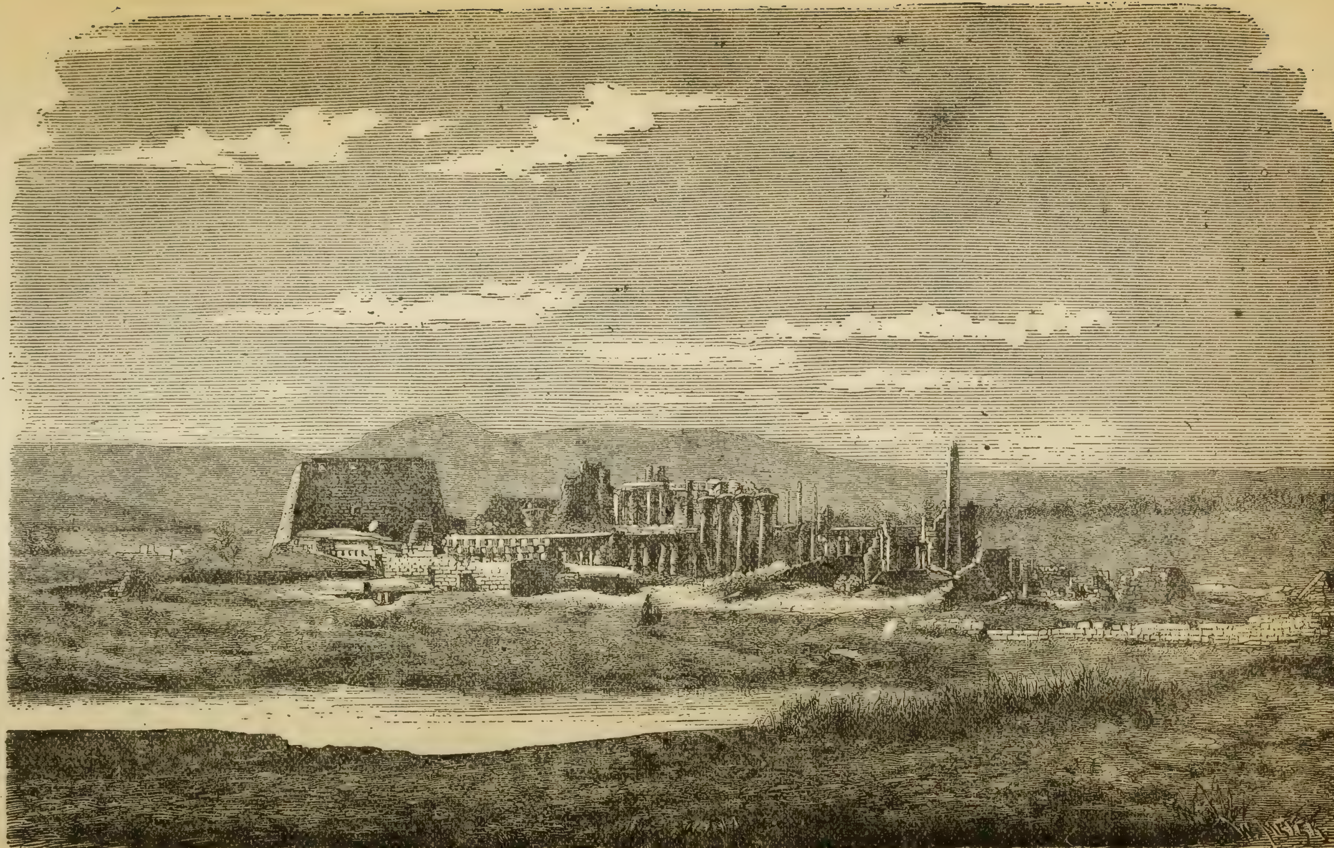
Rikets hufvudstad var i äldsta tiden Memphis, men sedermera Thebe. Memphis anlades af Menes, Egyptens förste gemensamme konung, omkring år 4000 f. Kr., i närheten af det nuvarande Kairo och var residens för de första dynastierna till omkring år 2,300 f. Kr. Då Thebe under den tolfte dynastien blef hufvud- och residensstad, förlorade Memphis sin rang som landets första stad, och fastän det alltid bibehöll ett betydligt anseende, vårdades det likväl icke med den omsorg som förut. Det gamla Memphis existerar icke mera, blott några kringströdda stenblock utvisa för oss det ställe, hvarest den menskliga civilisationen hade ett af sina äldsta hufvudsäten; men de vidsträckta graffält med sina pyramider, som vi skåda på den vestra bergåsen midt emot Kairo från Gizeh i norr till Dakschur i söder, under en sträcka af omkring 3 svenska mil, bära ännu i dag vittnesbörd om, huru stor den urgamla hufvudstaden en gång har varit. Thebe har deremot ända till vår tid bevarat storartade minnesmärken af sina fordna makt och glans; om dess urgamla storhet har Europa hört talas ända sedan Homeros dagar, då den gudomlige skalden sjöng om Thebe med dess hundrade portar och oerhörda rikedomar, och intill vår tid, då skaror af europeiske resande årligen vallfärdas till Egyptens heliga stad för att beundra dessa stolta tempel och kolossala pelarsalar, hvartill verlden ingenstädes kan uppvisa maken. Thebe var en af forntidens största städer (bild 2, sid. 8). Den inre fyrkanten mellan de nuvarande arabiska byarne Luksor, Karnak, Kurnah och Medinet—Habu, hvilka ligga på det gamla Thebets mark, har en om-

krets af $1^1/_6$ svensk mil. Men Thebe sträckte sig utan tvifvel på alla håll långt utöfver denna fyrkant, och när man jemför de ännu befintliga ruinerna med de gamla författarnes berättelser, måste man tillägga den hundraportade staden en omkrets af 2—3 svenska mil; men alldenstund Nilen, som här är temligen bred, flöt midt igenom staden, så upptogo byggnaderna icke så stor areal, som man af omfånget kunnat sluta. Den inre fyrkanten var till en stor del upptagen af tempel, hvilka sinsemellan voro förenade genom alléer af sfinxer; sålunda stod på Nilens östra sida det stora rikstemplet i Karnak, hvarpå man byggde under 2,500 år, i förbindelse med det vackra templet i Luksor, och på vestra sidan fanns en sammanhängande rad af tempel från Medinet —Habu i söder till Kurnah i norr. Denna fyrkant utgjorde en särskild stadsdel, som man skulle kunna kalla den heliga staden, i hvilken presterna och de förnäma bodde och vistades, medan den stora massan af befolkningen hade sin bostad utanför.

Bland de öfriga städerna förtjena följande nämnas: den urgamla dubbelstaden This-Abydos i Öfra Egypten, hvarest Menes' förfäder regerade, förrän Egypten blef förenadt till ett rike. Här troddes Osiris' berömda graf hafva varit, och hit läto derföre de förnäma i hela landet föra sina lik för att hvila i närheten af denne underjordens domare. Här ser man ännu i dag en stor kulle, som tyckes vara bildad af naturen, men som utan tvifvel uppkommit genom ett hopande af grafvar, den ena öfver den andra, hvarföre man härstädes genom fortsatta gräfningar hoppas finna en mängd fornlemningar och det desto äldre, ju längre ned man kommer. Solstaden On, Heliopolis, en mil nordost om Memphis. Här var det förnämsta sätet för solguden Ra's eller Tums dyrkan och hit kom fogeln Phoenix, som kallades solens själ, vid hvar Phoenix-periods slut från österns land för att låta bränna sig och ånyo uppstå föryngrad ur askan. Avaris, som förmodligen är identiskt med det yngre Tanis, byggdes långt ned vid en af Nilens östra armar af Hyksos, hvilkas residens och förnämsta fästning det var; här uppgräfvas en mängd monument från Hyksos-tiden. Vid en af de vestra armarne låg Sais, berömdt som hufvudsäte för dyrkan af gudinnan Neith, hvars slöja ingen dödlig fick lyfta; staden fick först stor politisk betydelse under Psametiks ätt, som förskönade denna sin älsklingsort med många praktfulla byggnader. Det sedermera så berömda Alexandria anlades af Alexander den store vid Nilens vestligaste arm, den canopiske, bredvid den gamla staden Racotis. På Egyptens södra gräns mot Nubien ligga de två Nil-öarne Elephantine och Phile, den förra nedanför och den senare ofvanför det första vattenfallet; de voro begge alldeles uppfyllda med tempel och monument,

och Philo är ännu liksom öfversådt med de härligaste ruiner, som väcka de resandes högsta beundran. (Bild 3, sid. 9).

Egyptiernas härkomst är oviss, men sannolikt hafva de uppkommit genom en sammansmältning af två olika beståndsdelar, en afrikansk och en asiatisk. Hufvudfolket, den civilisatoriska beståndsdelen, har inkommit från Asien på en tid som ännu icke kan bestämdt angifvas. Man har förr trott, att Egypten fått sin kultur från Indien. En indisk prestkoloni i Meroe, hvilket låg högt uppe i Ethiopien, uppgafs hafva gifvit Egypten dess civilisation, hvilken således skulle hafva följt Nilens lopp utföre och följaktligen först kommit till Thebe innan den nådde Memphis. Men senare upptäckter hafva ådagalagt, att denna mening är alldeles falsk. De förmodade likheterna mellan Egyptierna och Indierna, såsom kastindelningen och läran om själavandring m. m., visa sig nemligen vid noggrannare undersökning alls icke existera; dessutom är den egyptiska civilisationen väl bortåt 2,000 år äldre än den indiska och kan således icke härstamma från denna. Öfver hufvud har civilisationen icke gått utföre Nilen, utan snarare uppåt, åtminstone bevisa de egyptiska monumenten tydligt, att Memphis var kulturens medelpunkt långt förr än Thebe. Enligt bibeln härstammade Egyptierna från Noachs son Cham, och senere språkforskningar hafva också verkligen ådagalagt, att Egyptierna ursprungligen stått i gemenskap med Semiterna. En tysk lärd, Benfey, har sökt att uppvisa det egyptiska språkets slägtskap med den semitiska språkstammen och påpekar det märkvärdiga faktum, att pronomina och flera suffixbildningar äro gemensamma; äfven i andra ordformer och i syntaxen förefinnas likheter. Andra forskare hafva deremot trott sig finna ord i det egyptiska språket som skulle vara indentiska med ord hörande till den indoeuropeiska språkstammen. Såsom exempel kunna följande ord anföras: *ma* betyder på egyptiska: *rättfärdighet;* men att begreppet *mäta* ligger till grund härför, framgår ganska tydligt af den omständigheten, att såsom förklaring en *aln* alltid tillfogas; men då ordet *ma* på sanskrit betyder *mäta,* synas dessa två ord identiska. Det egyptiska ordet *meri* betyder: *vattensamling, sjö, haf,* och man kan dervid ej underlåta att tänka på det latinska *mare,* det tyska *Meer,* hvilka likaledes betyda *haf.* Ordet *chet,* som betyder *skilja, åtskilja,* återfinnes icke blott i semitiska, utan äfven i nästan alla indoeuropeiska språk. Flera liknande ord kunna uppvisas, och man kan ej neka, att det finnes en viss slägtskap mellan egyptiskan och de indoeuropeiska språken, då man ju icke kan antaga, att ifrågavarande ord helt enkelt äro lånade. Då nu slägtskapen mellan egyptiskan och de semitiska språken ännu tydligare framträder, ledes man till den förmodan, att Egyptierna

2. Ruiner af Thebe vid Karnak.

3. Ön Phile.

voro beslägtade med begge dessa stora folkstammar, om än något närmare med den semitiska än med den indoeuropeiska. Oaktadt tiden för den asiatiska invandringen i Egypten ej kan bestämdt angifvas, har man derför likväl skäl att antaga, att invandringen från Asien skett på en tid, då de indoeuropeiska och semitiska stammarne ännu icke voro strängt åtskilda.

Enligt den i Egypten utkommande stats-kalendern utgjorde befolkningen år 1869 fem millioner, fördelade på följande sätt:

Fellaher eller jordbrukande Araber	3,800,000
Kopter, härstammande från de gamla Egyptierna	500,000
Nomadiska Beduiner	400,000
Turkar	50,000
Européer och Syrier	250,000
Summa	5,000,000

Diodoros uppgér befolkningen på de gamla Pharaonernas tid till 7 millioner, hvilket ingalunda är osannolikt på en tid, då man långt omsorgsfullare än nu sörjde för kanaler, och då utförseln utan tvifvel var mycket ringa. De stora eröfringståg och de väldiga byggnadsföretag, hvarom Egyptens historia flera århundraden igenom vet att berätta, afgifva också vittnesbörd om att befolkningen måste hafva varit talrik. På Diodoros' egen tid hade befolkningen sjunkit till 3 millioner, men under Ptolemäerna och ännu mer under Romarnes herravälde måste Egypten lemna en stor del af sin spanmål till Europa.

Egyptierna betraktade sig som ett från alla andra typiskt skiljaktigt folk. På sina monument afbildade de fyra olika raser, nemligen:

1. den *egyptiska,* med ädla regelbundna anletsdrag, kopparröd hudfärg och karakteristiskt hakskägg,

2. den *semitiska,* med krokig näsa, starkt markerade anletsdrag, kindskägg och gul hudfärg,

3. den *libysk-europeiska,* eller den vid Medelhafvets södra och norra kuster boende rasen, med ljusröd hudfärg, och

4. *neger*rasen, med tjocka läppar, krusigt hår och svart hudfärg.

Egyptiernas förnämsta husdjur voro: kon, åsnan, geten, fåret, hunden m. fl.; hästen tyckas de ej hafva känt i äldsta tiden; han infördes sannolikt från Asien och förekommer på egyptiska monument först vid början af det nya riket, omkring 1,600 f. Kr., men sedan mycket ofta; kamelen fins ej afbildad på något egyptiskt, hittills kändt, monument och nämnes blott sällan i texter från senare tider samt då med sitt semitiska namn. Bland vilda djur, som Egyptierna kände,

kunna nämnas: lejonet, leoparden, hyenan, schakalen, björnen, giraffen, flodhästen och elefanten. Nilen är beryktad som tillhåll för krokodiler och en otrolig mängd vatten- och träskfoglar.

3. Kronologi.

Den egyptiska kronologien är ett mycket omtvistadt ämne, som har varit föremål för många undersökningar; men allt efter som hjelpmedlen blifva flera och pålitligare, blir också resultatet säkrare. Numera gäller oenigheten mellan de sakkunniga i detta ämne blott mindre väsentliga enskildheter; i hufvudsaken är man ense. Bland de skrifna källorna för den egyptiska kronologien förtjenar utom Herodotos och Diodoros den redan förut omnämnde egyptiske presten Manetho särskild uppmärksamhet. Hans förteckning öfver de egyptiska konungarne, som blefvo indelade i 30 dynastier, finnes i flera redaktioner, bland hvilka den som Julius Africanus, prest i Judaea i tredje århundradet e. Kr., efterlemnat och en annan, som förskrifver sig från den berömde kyrkohistorikern Eusebius från Cäsarea i 4:de århundradet äro de vigtigaste. Också den judiske historieskrifvaren Josephus har meddelat längre utdrag ur Manethos regentlängder, af hvilka utdrag det framgår, att Manetho efter de egyptiska monumentens mönster har anfört hvarje särskild konungs regeringstid i år, månader och dagar. Såsom betydligt förderfvade redaktioner af Manethos regentlängder måste man betrakta det s. k. gamla Chronicon och Sothisboken, hvilken sistnämnda många senare gammaltestamentliga kronografer, såsom t. ex. Syncellus från Constantinopel, lade till grund för sina kronologiska system. Oafhängig af Manethos längder är den förteckning på 38 thebanska konungar, som den alexandrinske bibliotekarien Eratosthenes från 3:dje århundradet f. Kr. har efterlemnat, likasom också en lista på 53 senare thebanska Pharaoner, som förskrifver sig ifrån atheniensaren Apollodoros, hvilken lefde i 2:dra århundradet f. Kr. De flesta af dessa olika redaktioner och förteckningar på egyptiska konungalängder äro bevarade i det stora synkronistiska verk, som den constantinopolitanske presten och vicepatriarken Georgius Syncellus utarbetade omkring år 800 e. Kr.

De egyptiska monumenten sjelfva äro emellertid i denna fråga liksom öfver hufvud för hela den egyptiska arkeologien den vigtigaste källan. På dem finnas nemligen en mängd historiska inskrifter, som angifva året, månaden och dagen af den samtidiga konungens regerings-

tid, då händelsen, hvarom inskriften handlar, timade. Efter någon aera eller bestämd tidräkning äro olyckligtvis dessa tidsbestämmelser icke ordnade. Dessa historiska monument kunna således icke gifva oss någon sammanhängande kronologi, men vid sidan af de öfriga kronologiska materialierna hafva de sin stora betydelse. När det t. ex. heter, att en händelse inträffade det 41:sta året af en konungs regeringstid, så veta vi att denne konung hade regerat i 40 år; men om han sedermera regerat längre och i huru många år, det kunna vi icke veta.

För den sammanhängande kronologien är en annan art af monument af större nytta. Man har i Abydos, i Karnak och i Saqqarah funnit afbildningar, framställande en konung offrande åt och anropande sina företrädare på den egyptiska tronen. Konungarne äro vanligtvis framstälda sittande på sina troner, och deras namn äro vidfogade i hieroglyfer. Man finner här temligen ansenliga konungalängder; en tafla innehåller sålunda namnen på 76 konungar, och en annan 61; de öfriga hafva färre. Men icke heller dessa taflor kunna begagnas såsom de äro, ty konungarne äro icke alltid framstälda i den ordning, hvaruti de följt hvarandra i regeringen.

Ett dokument af en egen art skulle ensamt vara tillräckligt att lemna oss material till en fullständig egyptisk kronologi, så vida det vore bibehållet helt; men så är tyvärr ej förhållandet. Det är den så kallade konunga-papyrus i Turin vi mena. Den har innehållit en förteckning öfver alla egyptiska konungarne från den förste som upphäfde sig till ensam herskare öfver hela landet, nemligen Menes, intill den tid då dokumentet blef affattadt. Förutom hvart särskildt konunganamn är regeringstiden angifven i år, månader och dagar. Konungarne äro indelade i dynastier och vid slutet af hvarje dynasti är summan af dess regeringsår vidfogad. Men oaktadt dokumentet icke på långt när är fullständigt bevaradt, finnas dock några större och mindre fragment qvar, hvilka göra det till en mycket vigtig kronologisk källa.

Slutligen böra vi omnämna ännu ett slags egyptiska monument, hvilkas betydelse för kronologien man förut ej nog värderat. Det är de slägttaflor som finnas på graf-steler och apis-steler Der angifvas nästan alltid flera generationer, stundom ända till några och tjugu. Man skall latteligen inse dessa slägttaflors betydelse för kronologien; ty när en person, som i en slägttafla representerar t. ex. den tredje generationen, från andra monument är bekant såsom lefvande under en bestämd konungs regeringstid, och en annan person i samma slägttafla, som representerar t. ex. tolfte generationen, är bekant såsom lefvande under en annan bestämd konung, så kunna vi häraf sluta,

att dessa två konungar äro åtskilda från hvarandra genom nio generationer, eller med andra ord en tidrymd af omkring 300 år.

Af det föregående synes, att materialierna till den egyptiska kronologien äro rika, noggranna och mångfaldiga, i det flera af källorna äro fullkomligt oberoende af hvarandra; och derför har det också blifvit möjligt att medelst en omsorgsfull jemförelse mellan de olika källorna uppställa en egyptisk kronologi, som i hufvudsak kan anses fullkomligt tillförlitlig. Summan af de 30 dynastiernas regeringstid utgör enligt Manetho 5,332 egyptiska eller 5,330 julianska år; när härifrån drages den tid som kommer på de illegitima dynastier, hvilka monumenten uppgifva hafva regerat samtidigt med andra, nemligen 1,777 år, så få vi qvar 3,555 egyptiska eller 3,553 julianska år, och detta öfverensstämmer fullkomligt med de 3,555 år som enligt Manethos uttryckliga uppgift förflutit från den tid då riket stiftades af Menes till år 340 f. Kr. Då Menes' tronbestigning följaktligen måste bestämmas till år 3,893 f. Kr., uppställa vi följande egyptiska kronologi, såsom den framgår af en omsorgsfull jemförelse mellan alla de källor som stå oss till buds.

1:sta	dynastien	i 263	år,	från	3,893	till	3.630	f. Kr.
2:dra	d:o	i 302	»	»	3,630	»	3,328	»
3:dje	d:o	i 214	»	»	3,328	»	3,114	»
4:de	d:o	i 284	»	»	3,114	»	2,830	»
5:te	d:o	i 218	»	»	2,830	»	2,612	»
6:te	d:o	i 198	»	»	2,612	»	2,414	»
7:de	d:o	i 70	dagar,	»	2,414	»	2,414	»
8:de	d:o	i 146	år,	»	2,414	»	2,268	»
12:te	d:o	i 160	»	»	2.268	»	2,108	»
14:de	d:o	i 184	»	»	2,108	»	1,925 *	»
15:de	d:o	i 284	»	»	1,925	»	1,641	»
17:de	d:o	i 151	»	»	1,641	»	1,490	»
18:de	d:o	i 259	»	»	1,490	»	1,231	»
19:de	d:o	i 209	»	»	1,231	»	1,022	»
20:de	d:o	i 135	»	»	1,022	»	887	»
21:sta	d:o	i 114	»	»	887	»	773	»
23:dje	d:o	i 89	»	»	773	»	684	»
24:de	d:o	i 6	»	»	684	»	678	»
26:te	d:o	i 151	»	»	678	»	527	»
27:de	d:o	i 124	»	»	527	»	404 **	»
28:de	d:o	i 6	»	»	404	»	398	»
29:de	d:o	i 20	»	»	398	»	378	»
30:de	d:o	i 38	»	»	378	»	340	»

* Då 1,461 egyptiska år äro lika med 1,460 julianska, måste för en tidrymd af 1,461 år ett egyptiskt fråndragas.

** Här går åter ett egyptiskt år bort.

De illegitima samtida dynastiernas regeringstid kan bestämmas sålunda:

9:de dynastien	i 409 år;	tiden obestämd.		
10:de »	i 185 »	från 2,506	till	2,321
11:te »	i 43 »	» 2,321	»	2,278
Amenemha	i 16 »	» 2,278	»	2,262
13:de dynastien	i 453 »	» 2,108	»	1,656*
16:de »	i 511 »	» 2,108	»	1,598*
22:dra »	omkr. 280 »	» 964	»	684
25:te »	i 40 »	» 706	»	666

Den långa tidrymd af öfver 3,500 år, under hvilken Egypten egde bestånd, indelas lämpligast i 3 perioder:

1:sta perioden omfattar det gamla riket, Memphis' glansperiod, 1:sta till 12:te dynastien, 3,893—2,108 f. Kr.

2:dra perioden omfattar det mellersta riket, Hyksostiden, under hvilken ett arabiskt herdefolk, de så kallade Hyksos, herskade öfver Egypten, 13:de till 17:de dynastien, 2,108—1,490 f. Kr.

3:dje perioden eller det nya riket, under hvilken Thebe nådde sin största makt och glans, 18:de till 30:de dynastien, 1,490—340 f. Kr.

4. Det gamla riket.

(3,893—2,108 f. Kr.)

Enligt alla källors enstämmiga vittnesbörd var Menes den förste, som förenade hela Egypten till en enda stat och således blef rikets stiftare. Förut var Egypten deladt i flera småstater, bland hvilka den i This-Abydos var en af de äldsta och största. Menes härstammade härifrån, eftersom hans dynasti kallas den thinitiska, och härifrån flyttade han residenset till Memphis, hvilket han lät bygga såsom hufvudstad för hela landet. Huru länge den utveckling varat, som måste hafva försiggått före Menes' uppträdande, kan icke noggrant bestämmas, men alldenstund Egyptierna, efter monumenten från den 3:dje och 4:de dynastiens dagar att döma, redan på Menes' tid hunnit temligen långt i civilisation, måste denna förutgående utveckling hafva kräft ganska lång tid. Egyptens lärde sökte senare fylla denna lucka genom att i spetsen för den egentliga historien ställa guda- och halfgudadynastier, hvilka de tillskrefvo en regeringstid af omkring 18,000 år. Detta är naturligtvis en dikt, men en dikt hvari kanske ligger

* Här går åter ett egyptiskt år bort.

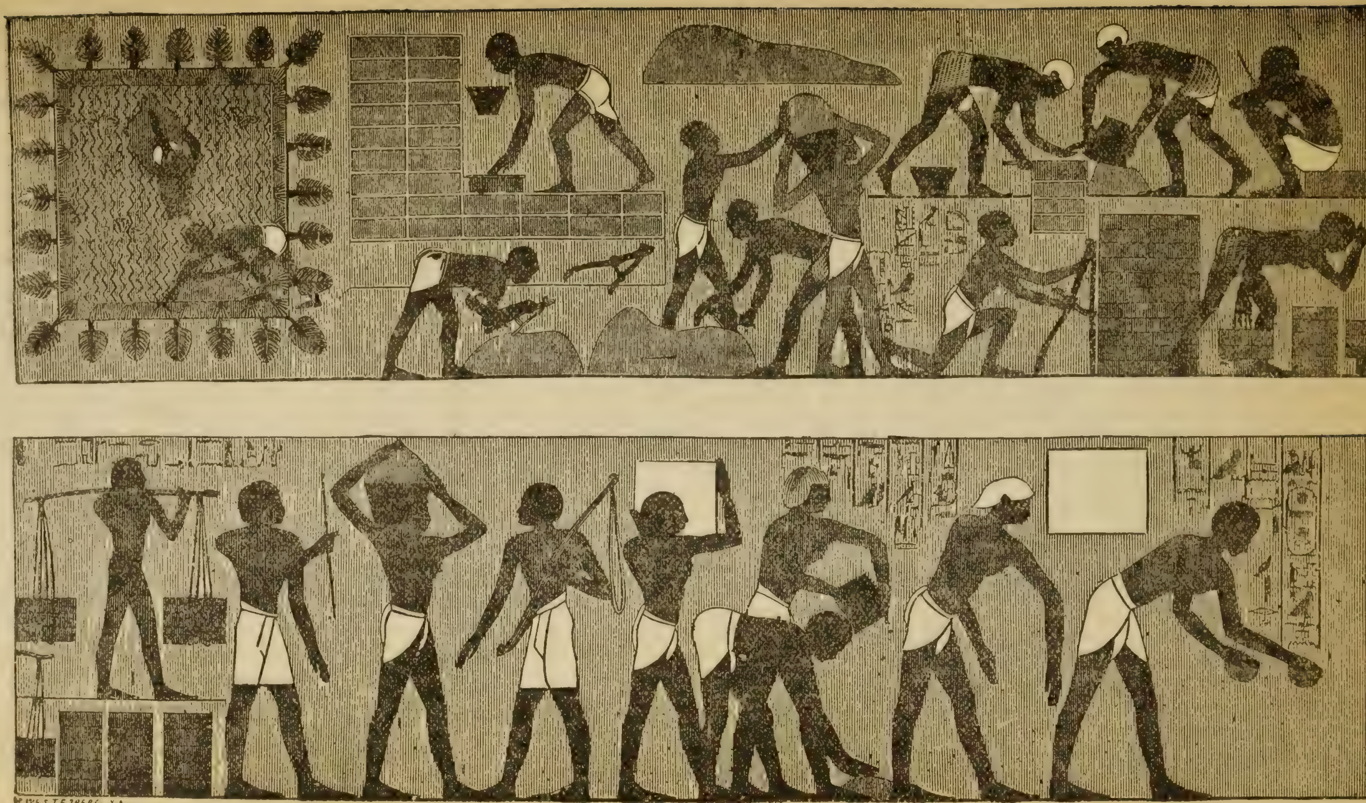
en djupare sanning än man vid första ögonkastet skulle tro. Vi hafva här en bestämd uppgift om den förhistoriska tidens längd; 18,000 år är möjligen för mycket, men vi kunna på förhand veta, att en lång tid måste hafva förflutit innan menniskan kunde lyfta sig upp från det vilda naturtillståndet till ett civiliseradt samhällsskick. Och när det vidare här säges, att det var gudar som regerade, och att de sedan följande konungarne härstammade från och efterträdde gudarne, så är detta ett uttryck för att gudsmedvetandet vaknat hos menniskorna. I det vilda naturtillståndet är menniskan väsentligen egoistisk och obändig i sin egoism: hon söker blott att tillfredsställa sina behof, sina lustar och lidelser, utan någon annan inskränkning än den som fysiskt tvång pålägger henne. Hon känner ingen af de pligter som ett ordnadt samhälle ålägger medborgaren, hon kan för ett ögonblick tvingas att hörsamma den man som har större fysisk styrka än hon sjelf, men lydnaden varar blott så länge som den fysiska öfverlägsenheten. Denna vilda naturmenniska måste uppfostras till medborgare. Här räckte fysisk kraft icke till, en annan makt var nödvändig, och den kom i gudsmedvetandet. Menniskan lärde nemligen snart att känna högre väsenden, som stodo öfver henne och af hvilka allt i himmelen och på jorden berodde. Fruktan för deras vrede och önskan att vinna deras ynnest blefvo de första sedliga bevekelsegrunderna för menniskans handlingar. Men gudarne fingo ej vara osynliga och långt borta, de måste liksom träda ned på jorden, för att deras inverkan på menniskorna skulle kunna blifva handgripligare, mera tydlig och bestämd. Det var detta som de egyptiska statsmännen insågo, då de gjorde gudar till konungar och konungar till gudarnes söner och efterträdare i regeringen. Nu fans en sedlig makt i staten. De från konungarne utgångna lagarne och befallningarne voro gudomliga; om deras ofelbarhet kunde icke finnas en skugga af tvifvel, och menniskan måste derför underordna sig dem, underordna sin egoistiska vilja under en högre vilja. Ett sedligt samhälle hade utvecklat sig ur det vilda naturtillståndet, och en ordnad stat var nu möjlig. Denna utveckling hade i hufvudsak redan egt rum före rikets grundläggande år 3,893 f. Kr. Samtidigt dermed hade Egyptierna tillegnat sig åtskilliga kunskaper, färdigheter och konster: de hade lärt sig åkerbruk, de kunde bygga städer och hade redan gjort de första barnsliga försöken i bildhuggar-, målar- och skrifkonst.

Menes, den egyptiska monarkiens grundläggare, är ingen sagofigur; hans höga gestalt reser sig så bestämdt och tydligt i den mörka forntiden, att han måste anses som fullkomligt historisk. Han är således den äldsta personlighet som den profana historien känner. He-

rodotos berättar, att Menes lät uppbygga Memphis på Nilens venstra strand, efter att förut genom fördämningar hafva ledt floden i en östligare fåra; likaledes grundlade han hufvudtemplet för Ptah, den memphitiske lokalguden. Han stiftade lagar, omgaf sig med kunglig glans och ett praktfullt hof och företog fälttåg utanför landets gränser. Hans slut blef, att en flodhäst sönderslet honom.

De tre första dynastierna, som alla residerade i Memphis, (3,893 —3,114), äro för öfrigt föga kända. Den första dynastien bestod af 8 konungar, de två följande hvardera af 9. Desse 26 konungar namngifvas af Manetho, och då de alla, på ett enda undantag när, återfinnas i konungataflorna från Abydos och Saqqarah samt äfven till större delen i den turinska konunga-papyrus, kan man ej betvifla deras historiska verklighet, oaktadt man hittills har funnit blott få minnesmärken från deras tid. Bland dessa förtjena nämnas: en pyramid i Saqqarah är sannolikt byggd af Uenephes, första dynastiens fjerde konung; en medicinsk papyrus i Berlin från den första och andra dynastiens tid; en annan papyrus berättar historien om en bonde, som lefde under Nebkara, näst siste konungen af den tredje dynastien; och den så kallade »papyrus Prisse» är författad under Nebkaras två efterträdare. Också Manetho meddelar några underrättelser om dessa konungar: en skall hafva infört Apisdyrkan i Memphis, en annan stiftade den lagen, att en dotter kunde efterträda sin fader på tronen; en tredje förbättrade skrifkonsten och utmärkte sig genom sina medicinska kunskaper, o. s. v.

Från och med den fjerde dynastien (3,114—2,830 f. K.) blir historien utförligare, emedan man funnit en mängd monument från dess tid. Till den höra de berömda pyramidkonungarne Chufu (Cheops), Schafra (Chephren) och Menkara (Mycerinus). Herodotos har af misstag ryckt dessa konungar från deras rätta plats och hänfört dem till en långt senare tid än den då de lefde, men hans berättelse om dem föröfrigt stadfästes i hufvudsaken af de egyptiska monumenten. Det var under de sex första dynastierna som de flesta pyramiderna byggdes; från Memphis söderut ligga de i grupper på Nilens vestra sida, och liksom de fordom betraktades som ett af verldens sju underverk, så väcka de ännu i dag de resandes häpnad genom sina oerhörda dimensioner och märkvärdiga varaktighet. De begagnades till grafvar för konungarne, som använde sitt lif till att bygga stentak öfver sina lik och tvungo tusende och åter tusende af sina undersåtar till hårdt träldomsarbete för att göra dessa stentak så stora som möjligt. När en kung tillträdde regeringen, började han att bygga på sin pyramid, som kunde utvidgas åt sidorna och i höjden så mycket man

4. Egyptiske fångar sysselsatte med träldomsarbete.
Efter en väggmålning i en graf i Thebe.

behagade. Den största af pyramiderna är den, som Chufu lät bygga vid den nuvarande byn Gizeh; den var 480 fot hög och stenmassan, hvaraf den är byggd, är så oerhörd, att man deraf skulle kunna uppföra en sex fot hög och en fot tjock mur omkring hela Sverige. Chufu utvidgade rikets gränser mot öster. Redan länge hade Egyptierna bearbetat koppargrufvor på halfön Sinai; bland de historiska bilder, som här finnas uthuggna i klipporna, synes också konung Chufu, hvilken som segerherre håller en knäböjande fiende i håret med den ena handen, medan den andra svänger svärdet för att afhugga hans hufvud. Chufus efterträdare byggde likaledes pyramider, som kallades efter dem. Rundt omkring pyramiderna blefvo rikets mäktigaste familjer begrafna. Dessa grafvar lemna ett rikt historiskt material. De aflidnes namn, titlar, embeten och familjeförhållanden angifvas och de vigtigaste händelser skildras. Man ser, att det allaredan på den tiden fans en vidt utgrenad embetsmannaaristokrati, och att de urgamle konungar, som här hvila, voro omgifne af ett talrikt och lysande hof.

Den femte dynastien (2,830—2,612) regerade i Memphis liksom den föregående. Bland den sjette dynastiens (2,612—2,414 f. Kr.) konungar märkas särskildt Pepi I och hans två söner, som följde fadren i regeringen. Pepi I herskade förutom öfver Egypten också öfver Ethiopien och företog segerrika krigståg mot asiatiska folkslag, bland hvilka ett, vid namn Heruscha, bodde i Syrien. Under Pepi I:s tredje efterträdare, Pepi II, som blef 100 år gammal och regerade i 95 år, uppreste sig en ny ätt, den 10:de dynastien (2,506—2,321 f. Kr.), som stiftade ett oafhängigt rike i Öfra Egypten. Om den sista af den sjette dynastien, drottning Nitocris, berättar Herodotos, att hon hämnades sin broders och företrädares mord med att vid en festmåltid döda de sammansvurne, hvarefter hon beröfvade sig sjelf lifvet. Detta öfverensstämmer med Manethos uppgift, att den följande 7:de dynastien blott regerade 70 dagar, en regeringstid så kort, att den vittnar om revolutionära och våldsamma förhållanden.

Den 8:de dynastien (2,414—2,268 f. Kr.), som bestod af 16 konungar, regerade äfven i Memphis, men hade strider att utkämpa med den oafhängiga i Öfra Egypten regerande 10:de dynastien samt efter dess utslocknande med den 11:te dynastien (2,321—2,278) och slutligen med Amenemha I, af hvilken den efter ett tioårigt krig till sist besegrades. Amenemha I förenade nu hela Egypten under sin spira och grundlade den 12:te, i *Thebe* residerande dynastien.

Under den 12:te dynastien (2,268—2,108) tilltager Egypten i yttre makt och inre välstånd. Förut var Memphis den egyptiska civilisationens medelpunkt. Den 10:de och en del af den 11:te dynastien.

som herskade i Öfra Egypten, kunde icke förfoga öfver de kunskaper och den konstnärsskicklighet, som hade sitt hemvist i Memphis, hvarföre också deras monument äro råa och ofullkomliga. Men då den 12:te dynastien kunde draga lärde, konstnärer och handtverkare af alla slag till landets nya hufvudstad, blef Thebe snart en lika berömd medelpunkt för bildning och konst. Der byggdes tempel, uthöggos bildstoder och obelisker och inmejslades inskrifter, som i hvarje hänseende snart kunde mäta sig med monumenten i Memphis. Den 12:te dynastiens tid var en af de lyckligaste perioder i Egyptens historia. Flere af dess konungar regerade samtidigt; medan den ene var ute på krigståg för att utvidga landets gränser eller hemföra främmande länders alster, stannade den andre hemma för att sköta riksstyrelsen. Usertesen I (2,268—2,222 f. Kr.) förde krig mot Ethiopierna. Ethiopiens underkufvande, hvarpå redan Pepi I hade arbetat, var nemligen ett mål, som ständigt eftersträfvades, ehuru det ej fullkomligt uppnåddes förrän under den 18:de dynastien, från hvilken tid vi finna egyptiska prinsar såsom regelbundet efter hvarandra följande vicekonungar af Ethiopien. Från Usertesen I härrör den äldsta obelisk, som är bibehållen till våra dagar; den står qvar som en sörjande lemning af det fordom så praktfulla Heliopolis i närheten af det fikonträd, under hvilket sägen berättar, att Maria med Jesusbarnet hvilade på flykten till Egypten. Usertesen I var äfven den, som påbörjade byggandet af det stora rikstemplet i Karnak, hvarpå man sedan arbetade ända ned till kejsar Augustus' tid.

Under de två följande konungarne, Amenemha II (2,222—2,184 f. Kr.) och Usertesen II, gick landet raskt framåt i alla fredens värf. Usertesen III (2,165—2,128 f. Kr.) var en krigisk konung, som utvidgade och befäste sitt herravälde öfver Ethiopien. Till en stor del samtidigt med honom regerade Amenemha III, Herodotos' Moeris (2,161—2,120), som en fredens konung hemma; han utmärkte sig genom sina byggnader, isynnerhet sina vattenbyggnadsarbeten. Egypten har, som bekant, Nilen att tacka för sin tillvaro och sin rikedom; flodens feta gytja har en sådan gödningsförmåga, att den inom kort tid förvandlar den kalaste öken till fruktbar åker. Amenemha III, som insåg detta, fattade den stora planen att leda Nilvattnet in i en sidodal på vestra sidan och der gräfva sjön Moeris; härigenom lyckades han både att reglera öfversvämningarne och att skapa ett af Egyptens fruktbaraste distrikt. Man har skäl att äfven tillskrifva Amenemha III uppförandet af labyrinten vid sjön Moeris.

5. Det mellersta riket.

(2,108—1490 f. Kr.).

Med 12:te dynastien upphörde det gamla riket och dermed en af de lyckligaste perioderna i Egyptens historia. Ett vildt herdefolk af arabisk härkomst, de så kallade Hyksos, trängde från Asien in i det af naturen välsignade, af konsten förskönade och under en långt framskriden civilisation blomstrande Egypten. Landets gynsamma belägenhet har varit det lika så mycket till förbannelse som till välsignelse, emedan grannarne i alla tider kastat sina lystna blickar på det och sökt med våldsam hand bemäktiga sig det, och svårligen har något rike varit mera hemsökt af fremmande infall och eröfringar än Egypten. Då Hyksos omkring år 2,100 f. Kr. trängde in i landet, hvilket de härjade med eld och svärd, hade den 12:te dynastien just upphört att regera, men ättlingar af densamma bibehöllo under namn af den 13:te dynastien (2,108—1656 f. Kr.) sitt herravälde öfver en del af Öfra Egypten, hvilket Hyksos icke helt och hållet underkufvade. Hyksos uppbyggde i Nedra Egypten staden Avaris, som de gjorde till sin hufvudstad, men obekante med de egyptiska lagarne, sederna och bruken måste de öfverlemna landets förvaltning åt infödde vasallkonungar, som under namn af den 14:de dynastien (2,108—1925) residerade i Memphis. Hyksos sågo emellertid städse med misstänksamma ögon på sina underkonungar, och så snart någon af dem förmodades hafva befäst sin makt, läto de afsätta honom; deraf kommer den korta regeringstiden på 3, 2, 1 eller $^1/_2$ år, som konungapapyrus i Turin tillägger flere af desse konungar. Under denna tid föregick emellertid en förändring med Hyksos. Vid sitt inträngande i landet hade de på råa eröfrares vis uppbränt städer och förstört tempel och bildstoder; men det gick här som eljest ofta: de vilde segrarne blefvo i sin ordning besegrade af de underkufvades civilisation. De lärde känna Egyptiernas lagar, tillegnade sig deras seder och bruk och fingo smak för deras konst; kort sagdt: de blefvo småningom egyptiserade. Då vasalldynastien hade egt bestånd i 184 år, kunde derför Hyksos sjelfva öfvertaga regeringen och valde en af de sina, Salatis, till konung. Sålunda grundlades den 15:te dynastien, som bestod af 6 Hyksoskonungar och regerade under den långa tiden af 284 år (1925—1641 f. Kr.). Memphis fortfor att vara regeringens säte, men Avaris var Hyksoskonungarnes älsklingsresidens och medelpunken för deras makt. De förskönade Avaris på allt sätt: här läto de bygga, hit förde

de dels föregående tiders konstverk dels den samtigt regerande 13:de dynastiens konungastatyer som segertroféer, och här började de till och med sjelfve att utöfva en egendomlig egyptisk-semitisk konst. De utvecklade samtidigt en större makt, och efter långvariga strider med den 13:de dynastiens konungar i Öfra Egypten lyckades de slutligen år 1656 f. Kr. att fullständigt öfvervinna dem. Hyksos herskade nu öfver hela Egypten. Men detta varade blott i 15 år. Redan år 1641 f. Kr. uppstod i Öfra Egypten en ny dynasti, den 17:de (1641—1490), som med framgång upptog striden och dref Hyksos mer och mer tillbaka, så att de efter 43 års förlopp icke hade stort mera qvar af sitt egyptiska rike än Avaris med tillhörande distrikt. Då detta inträffade, hade Hyksos regerat öfver Egypten i 511 år (2,108—1598); häraf uppstod i de senare redaktionerna af Manethos förteckning på dynastierna genom ett misstag den 16:de dynastien på 511 år, som således blott var en rekapitulation af Hyksos-herraväldet och följaktligen måste uteslutas ur de på hvarandra följande dynastiernas rad. I den starka fästningen Avaris höllo Hyksos sig ännu i 108 år, tills de 1490 f. Kr. miste denna sin sista fästning och slutligen blefvo alldeles utdrifne ur Egypten.

6. Det nya riket.

(1490—340 f. Kr.).

Ahmes hette den segersälle Pharao, hvilken lyckades att fördrifva Hyksos. Han förenade ånyo hela Egypten under sin spira och grundlade härigenom den 18:de dynastien (1490—1231 f. Kr.), som omfattar Egyptens mäktigaste och mest lysande tidehvarf. Då Ahmes för att förfölja Hyksos trängde in i Asien och der gjorde eröfringar, var han den förste i en lång rad af mäktige Pharaoner, som utmärkte sig genom asiatiska eröfringståg. Den 18:de dynastiens herskare hette för det mesta omvexlande Amonhotep och Thothmes. Efter Thothmes II regerade hans syster och gemål, den manhaftiga Haschepsu; vid rikstemplet i Karnak, hvarpå hon liksom så många andra Pharaoner byggde, uppreste hon två väldiga obelisker, af hvilka den ena ännu står qvar såsom minne af denna med mycken kraft regerande drottning. Hon sände en expedition öfver Röda hafvet till landet Pun, som låg på den arabiska kusten vid Bab-el-Mandeb, för att hemta detta lands kostbara produkter; expeditionen hade en lycklig utgång, den segrade öfver fienderna och förde med sig tillbaka förutom fångar

en massa byte, bestående af guld, rökelse m. m. Hennes efterträdare Thothmes III är en af de störste herskare, som suttit på Egyptens tron. På många ställen har han efterlemnat praktfulla minnesmärken af sin makt och rikedom. Djupt inne i Nubien, på ön Elephantine, i Ombos, Memphis, Heliopolis och isynnerhet i Thebe har han uppfört härliga tempel. I det yttre förde han ärofulla krig och hans segerrika härar trängde söder ut långt in i Ethiopien och i nordost till Syriens norra gränser, till Babylon, Ninive och Mesopotamien. Om hans bedrifter berättar en lång inskrift, de såkallade Thothmes' annaler, som han har låtit inhugga i en af Karnaktemplets väggar. Thothmes III tvang sina fångar till hårdt träldomsarbete och använde dem till utförandet af sina många och vidlyftiga byggnadsföretag. En bildlig framställning från Thebe (bild 4, sid. 17) tydliggör detta. Arbetarne, som äro sysselsatte med att bära vatten i krukor från en brunn, med att tillverka tegel, med att hugga och bära sten o. s. v., tillhöra uppenbart ett semitiskt folk, såsom redan de karakteristiska kindskäggen bevisa. Egyptierna, som igenkännas på sina korta kjortlar, äro närvarande såsom uppsyningsmän. En bifogad inskrift lyder sålunda: »Fångar tagna af Hans Majestät för att bygga tempel åt sin fader.» Denna bild är af intresse, emedan han starkt påminner om den bibelska berättelsen, att Pharao plågade Israels barn med bördor och med hårdt trälarbete, liksom han också förskrifver sig från den tid, då Israeliterna uppehöllo sig i Egypten; emellertid angår bilden icke uppförandet af städerna Pithom och Ramses, utan af ett tempel i Karnak.

En af Thothmes IIIs berömdaste efterträdare var Amonhotep III (bild. 5, sid. 24), som häfdade sina företrädares vidlyftiga eröfringar och uppbar stora skatter af de underkufvade folken. Han utförde väldiga byggnadsföretag och har efterlemnat två kolossala stoder, af hvilka den ena är den berömda Memnonsbilden, som sjöng hvarje morgon vid soluppgången. Det var sannolikt under denne konung som Judarne utvandrade ur Egypten. De egyptiska monumenten sjelfva, så vidt vi hittills känna dem, berätta ingenting om denna händelse, då de i allmänhet blott omtala ärofulla, icke olyckliga och förödmjukande tilldragelser; men det är möjligt, att ett folk, som af monumenten kallas Aperiu och beskrifves såsom utförande hårdt trälarbete, icke är något annat än Hebreerna. Föröfrigt bör anmärkas, att enligt några författare Judarnes utvandring skett under en senare Pharao.

Efter Amonhotep III följde Amonhotep IV. Denne konung intager en högst märklig ställning i Egyptens historia. Han afföll från sina förfäders religion, afskaffade dyrkan af de många gudarne och införde monotheismen, i det han blott tillbad solguden eller den gud,

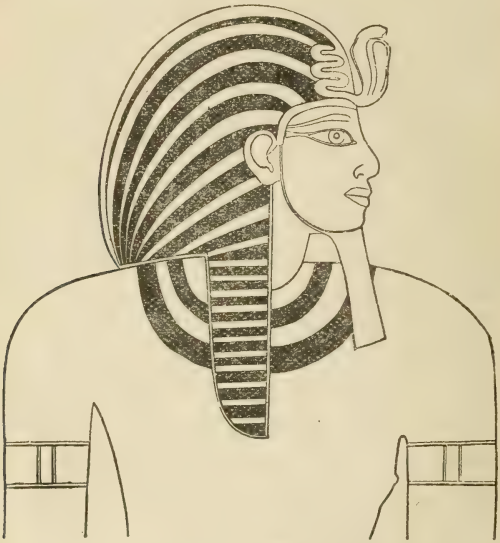
såsom hvilkens afbild solen betraktades. Denna reformation blir i det följande närmare omtalad; här må blott anmärkas, att Amonhotep IV, då han införde den nya religionen, lemnade Thebe, som var hufvudsäte för den gamla polytheistiska religionen. och uppbyggde en ny residensstad längre ned vid Nilen, i närheten af det nuvarande El Amarna. Kort efter Amonhotep IV:s död förföllo den nya religionen och den nya hufvudstaden lika hastigt som de uppstått.

Den 19:da dynastien (1231—1022 f. Kr.) lyfte ånyo upp Egypten ur den vanmakt, hvari det för en kort tid sjunkit under de oroligheter, som egde rum mot slutet af den 18:de dynastien. Sethos I, dynastiens andre konung, var en af egyptens mest krigiske furstar; han gjorde krigståg till Arabien, Syrien, Mesopotamien, Assyrien, Armenien, Pun och Ethiopien, segrade öfverallt och förde med sig hem fångar och rikt byte från alla dessa länder. Han utmärkte sig likaledes genom sina storartade byggnadsföretag; i Abydos, Kurnah och Karnak stå ännu härliga ruiner qvar som lefvande vittnen derom; särskildt förtjenar den väldiga pelarsal nämnas, som han uppförde i rikstemplet i Karnak: stentaket, som öfvertäcker ett rum af 164 fots djup och 320 fots bredd, hvilar på 134 pelare; hvar och en af de 12 pelarne i midten är 66 fot hög och 36 fot i omkrets, de öfriga pelarne hafva ett omfång af 27 fot och äro 40 fot höga.

Sethos I:s son och efterträdare, Ramses II, Herodotos' Sesostris (1180—1114 f. Kr.), var kanske icke så framstående genom stora eröfringar, om han än i hög grad utmärkte sig genom sin personliga tapperhet, men han har mer än någon annan Pharao blifvit gjord till föremål för de egyptiske poeternas sånger och lofqväden och derigenom i folkets mun och traditionen upphöjts till Egyptens berömdaste hjelte. Det är isynnerhet hans strider mot Chetafolket i Syrien, som af den egyptiske skalden Pentaur blifvit besjungne i ett epos. Denna egyptiska iliad har blifvit mycket spridd, ty bildliga framställningar och fragment deraf finnas på flera af Ramses II:s monument, såsom i Abu-Simbel, Luksor, Karnak och Ramesseum, förutom att största delen af texten läses i hieratisk skrift på en papyrus, som nu förvaras i British Museum.

Inskriften i Abu-Simbel börjar berättelsen sålunda: Den 9:de Epiphi år 5 af Ramses Miamons regering var Hans Majestät i Asien på sitt andra segerrika fälttåg. Han uppslog sitt läger i närheten af Kadesch, och då han väntade på underrättelse om hvarest fienden befann sig, kommo några Beduiner till honom, erbjödo sin tjenst och meddelade den upplysningen, att den usla Cheta-fienden af fruktan för Egyptierna dragit sig tillbaka till Chiraba norr om Tunep. Men de

talade osanning; de voro nemligen utsände af Cheta-fienden för att utspionera Pharaos ställning, och Cheta med alla sina bundsförvandter, med fotfolk och rytteri, hade lagt sig i bakhåll bakom Kadesch. Bedragen häraf sände Ramses sin här nordost om Kadesch; men strax efteråt uppsnappade hans spejare två Cheta-spioner och förde dem fram till Pharao. Han sade till dem: »Hvilka ären I?» De svarade »Vi tillhöra Cheta och äro utsände för att utspeja Egyptiernas ställning.» Pharao sporde: »Hvar är då den usle Cheta? Man har sagt mig att han dragit sig undan till Chiraba.» Men de svarade: »Cheta har dragit till sig en mängd folk från alla länder, från Mesopotamien,

5. Amonhotep III.
Efter en teckning i hans graf.

från Kati, med fotfolk och rytteri, alla väl rustade och så talrika som sand i hafvet; de hafva lagt sig i bakhåll bakom Kadesch.» Då sammankallade Pharao sina officerare, för att de skulle höra de ord som de två Cheta-spionerna sagt; han förebrådde ståthållarne och generalerna deras bristande påpasslighet. Officerarne erkände med förfäran sitt misstag, och man sände genast bud för att återkalla hufvudhären, som mera och mera blottade Pharaos ställning, i det den trodde sig förfölja den flyende fienden. Men under det att Pharao talade med sina officerare, kom plötsligen Cheta med sitt fotfolk och rytteri och med alla de folkslag, som vore med honom, öfverskred kanalen söder om Kadesch och öfverföll Pharaos här, som vek tillbaka för öfvermakten.

Fortsättningen af berättelsen lyder, enligt den del af Pentaurs poem, som är förvarad i British Museum, sålunda:

Cheta-konungen kom med sina välbeväpnade bågskyttar och ryttare; på hvarje vagn voro tre krigare. De hade samlat de raskaste män bland det usla Cheta-folket och beväpnat dem omsorgsfullt. De angrepo Pharaos soldater, då solen, de två horizonternas Gud, var i midten af sitt lopp. Pharaos bågskyttar och ryttare, hvilka ej väntat något angrepp, föllo för fienden, som var herre i Kadesch på Orontes' venstra strand. Då reste sig Pharao, den mäktige och starke, lik guden Month och iklädde sig kampens prydnader (vapnen); betäckt med sin rustning liknade han Baal i sin makt. Jagande vagnen framåt störtade Pharao sig in bland den usla Cheta-hären; ensam var han, ingen annan med honom. Detta anfall gjorde han i hela härens åsyn. Han fann sig omringad af tvåtusen och femhundra vagnar, och mot honom framstörtade de raskaste hjeltarne bland den usle Cheta-konungens krigare och bland de tallösa folkslag, som följde honom; men Pharao hade hvarken med sig sina furstar eller generaler eller bågskyttarnes eller stridsvagnarnes anförare. »Mitt rytteri och mina bågskyttar hafva öfvergifvit mig, icke en af dem är tillstädes för att kämpa för mig;» så ropade den starke och tappre Pharao. »Hvad är min fader Amons afsigt? Vill väl en fader förneka sin son? Eller har jag kanske förtröstat på min egen klokhet? Har jag icke vandrat efter ditt ord? Har icke din mun ledt mina krigståg? och hafva icke dina råd styrt dem? Hvilket hopp har fienden? Amon skall förödmjuka dem, som icke känna Gud. Har jag ej firat praktfulla och talrika fester till din ära och har jag icke fyllt ditt tempel med mitt krigsbyte? Jag har byggt dig ett tempel för myriader år. Hela verlden har bragt dig offer. Jag har riktat ditt tempel och jag har offrat dig trettiotusen oxar med alla slags doftande örter och de mest välluktande rökelser. Jag har byggt dig tempel af sten och jag har planterat eviga träd för dig. Jag har fört fram obelisker från Elephantine, och det är jag, som har anskaffat oförgängliga stenmassor. Stora skepp segla för dig på hafvet, de bringa dig skatter från alla länder. Hafva någonsin annars sådana saker blifvit utförda? Undergång träffe den som motstår dina planer, lycka den som förstår dig, o Amon! Jag anropar dig, min fader! Jag är midt ibland en mängd obekanta folkslag, och jag är ensam, ingen är med mig. Mina bågskyttar och mitt rytteri hafva öfvergifvit mig, då jag ropade på dem; ingen af dem har hört mig, då jag kallade dem till hjelp. Men jag föredrager Amon framför milliarder bågskyttar, framför millioner ryttare och myriader hjeltar, om de än alla voro samlade i en hop. Menniskornas

list förmår intet, Amon skall tillintetetgöra dem, O, sol! har jag icke följt din muns befallning, och hafva icke dina råd ledt mig? Har jag ej gifvit dig äran till verldens yttersta gränser?» — Konungens ord genljödo i Hermonthis; Ra hör enhvar som åkallar honom. Han gifver dig, o Pharao! sin hand. Gläd dig! han ilar till dig, Ramses Miamon! Han säger: »Jag är när när dig, jag är din fader, solen; min hand är med dig, och jag förmår mera för dig än millioner menniskor tillhopa. Det är jag som är styrkans herre, och jag älskar mod; jag har funnit ditt hjerta fast, och mitt hjerta har gladt sig. Min vilja skall ske; lik Month skall jag till venster utslunga mina pilar, till höger åter gripa dem. Jag skall komma öfver dem som Baal i sin vrede. De tvåtusen och femhundra vagnarne skola, när jag kommer in bland dem, söndersmulas under dina hästar. Fiendernas hjertan skola modfällas och alla deras lemmar förlamas. De skola icke mer kunna utslunga sina pilar och icke hafva mod att hålla lansen. Jag vill låta dem störta i vattnet, liksom krokodilen kastar sig deri. De skola störta den ene öfver den andre och dräpa hvarandra inbördes. Jag vill icke, att någon skall vända tillbaka till sitt hem, och den som faller skall aldrig resa sig åter.» — Den usle Chetakonungen såg midt i sin här den väldige och tappre Pharao kämpa alldeles ensam, utan bågskyttar och utan ryttare. Två gånger vek han tillbaka af förfäran för Pharao; han lät flere furstar komma, följde af sina drabanter, försedde med alla krigets vapen. Desse krigare, Cheta-folkets utvalde, utgjorde tvåtusen och femhundra vagnar. Pharao störtade sig midt ibland dem. »Jag vände mig mot dem, lik guden Month», säger han; »i ett ögonblick fick min hand träffa dem. Jag slog ned ibland dem, jag dräpte dem och jag ropade mitt härskri ensam; ingen annan röst hördes, ingen bland dem höjde sin stämma. Sutech, den store krigaren, Baal var i alla mina lemmar. Alla mina fiender kände sina händer kraftlösa mot mina lemmar; de förmådde ej mera hålla båge eller kastspjut. Jag förföljde dem som en grip och dräpte dem, utan att en enda undkom. Då min körsven såg att jag var omringad af så många vagnar, blef han rädd och hans hjerta modfäldes; en sto förfäran genomfor alla hans lemmar. Han sade till sin konung: »Min gode herre, ädle konung, Egyptens enda värn i farans stund! vi äro ensamme bland fienderna; stanna och låt oss rädda våra lif. Hvad kunna vi göra, o Ramses Miamon min gode konung?» Då svarade Hans Majestät sin körsven: »Var modig, bemanna ditt hjerta, o min körsven! Jag vill störta ned på dem som den gudomlige örnen; kullstörtade och genomborrade skola de falla i stoftet. Hvad tänker då ditt hjerta om dessa fiender? Amon skulle

icke vara någon Gud, om han ej hedrade mig inför deras otaliga skaror.» Pharao trängde in i den usla Cheta-hären; sex gånger störtade han öfver den. Han förföljde fienderna lik Baal i sin makt, han nedslog dem och icke en undkom.

Pharao sammankallade då bågskyttarne i sitt följe samt sina ryttare och sina generaler, som icke hade deltagit i striden, och han sade till dem: »I hafven icke tillfredsstält mitt hjerta; är det en enda bland eder, som gjort sig förtjent om fosterlandet? Derest eder herre icke hade rest sig, skullen I alla hafva varit förlorade. Jag låter hvarje dag fädrens hederstitlar gå öfver på sönerna, och då en olycka kommer öfver Egypten, försummen I edra pligter. Sjelf skipar jag dagligen lag och rätt öfver hvarje klagomål, som frambäres till mig. I hafven stadnat i edra tält och i edra fästningar, och I hafven ej bragt någon underrättelse till min här. Jag sände en hvar af eder till sitt distrikt, i det jag ålade eder att iakttaga dagen och stunden för striden, och si! I hafven handlat illa; icke en har rest sig och hjelpt mig med sin hand. Jag herskar öfver Egypten, liksom min fader solen, och jag har icke funnit en som bär omsorg om Egyptens land. Medan man på denna lyckosamma dag firar offerfester i Thebe, Amons stad, har en oerhörd försummelse blifvit begången af mina soldater och ryttare: den är större än som kan sägas; ty jag har visat min styrka, men hvarken bågskyttarne eller rytteriet hafva följt mig. Alla hafva gifvit vika för min arms kraft, och jag var ensam, ingen annan med mig, hvarken furstar eller generaler eller anförare för bågskyttarne eller rytteriet. Hela jorden prisar mitt namn intill aflägsna och okända länder. Krigarne stadnade och vände om, då de sågo mina bedrifter; deras myriader togo till flykten och deras fötter upphörde icke att löpa. De från min hand utslungade pilarne skingrade krigarne, så snart de kommo mig till mötes.»

Då mina bågskyttar och ryttare hörde, att jag talade som guden Month, och sågo, att mitt svärd var segersällt, att Ra, min fader, var med mig och hade gjort alla dessa nationer till en fotapall för mina hästar, kommo de mot aftonen den ene efter den andre från sitt läger. De funno hela trakten betäckt med lik, badande i sitt blod, af alla Cheta-landets gode krigare, deras konungs tappre söner. Då dagen upplyste Kadesch' land, kunde foten icke finna plats att trampa på, så talrika voro de döde. Hären kom och prisade konungens namn, sägande: »Tappre hjelte, orubbliga hjerta, du har utfört dina bågskyttars och ryttares gerning. Du son af guden Tum, skapad efter hans egen bild, du har utplånat Cheta-landet med ditt segerrika svärd. Det är du, o käcke hjelte, som är styrkans herre; det finnes ingen

konung lik dig, som kämpar för sina soldater på stridens dag. Det är du, o konung, med det tappra hjertat, som är den förste i handgemänget; inför all verldens ögon är du den störste bland de tappre i din här. Det är du, som beherskar Egypten och straffar barbarerna. Cheta-landet är underlagdt dig för alltid.»

Så snart jorden blef ljus den följande morgonen, lät Pharao förnya slaget och ilade i striden som en tjur. De tappre störtade sig i handgemänget liksom örnar, som slå ned på sitt byte. Utslunga, o Pharao! dina lågor i dina fienders åsyn, liksom solen, när den går upp om morgonen, nedslungar sina eldstrålar öfver de ogudaktiga. Det stora lejonet, som gick vid sidan af hans häst, kämpade med honom: raseriet uppeldade alla dess lemmar och enhvar, som närmade sig, föll till marken. Pharao tog eller dräpte fienden och ingen undkom. Nedhuggna framför hans hästar bildade deras utsträckta lik blott en enda blodig hög. Den usle Cheta-konungen skickade och anropade Pharaos stora namn: »Det är du som är solen, de två horizonternas gud; du är Sutech, den store segerherren, himlens son; Baal är i alla dina lemmar, skräck råder öfver Cheta-landet, som du har bemäktigat dig för alltid.» Sändebudet medförde ett bref, som var ställdt till Pharaos stora namn och innehöll: »O att denna skrifvelse måtte tillfredsställa solgudens hjerta, den väldige tjuren, honom som älskar rättfärdighet, den mäktigaste konungen, som sjelf anför sina soldater, det fruktansvärda svärdet, värnet för sin här på stridens dag, konungen öfver Öfra- och Nedra-Egypten, solens son, Ramses Miamon. Min gode herre! Eftersom Amon har födt dig och gifvit alla länder under dig, så att Egypten och Cheta-folket äro slafvar under dina fötter, och Ra har gifvit dig herraväldet öfver dem, kan du dräpa dina slafvar; de äro i ditt våld och ingen kan motstå dig. Du kom i går och dräpte en tallös mängd, du kommer i dag; fortsätt icke mördandet. Vi ligga på jorden framför dig, färdige att utföra dina befallningar. O! väldige konung, stridens prydnad, skänk oss lifvet!» — Då lät Pharao härens anförare komma för att meddela dem Cheta-konungens budskap och sände svar tillbaka. De sade till Pharao: »Han har handlat väl, han ödmjukar sig för den högste konungen, sin herre; han uppställer inga vilkor, han tillbeder dig för att stilla din vrede.»

Tågande mot söder vände Pharao i fred tillbaka till Egypten med sina furstar och sin här, lemnande efter sig alla folk förfärade öfver hans hjeltebragder, han, det dubbla Egyptens herre, som sjelf anför sina härar. Hela jorden har böjt sig under hans herravälde och furstarne falla ned framför honom, tillbedjande hans åsyn. Pharao vänder tillbaka till staden Ramses och hvilar ut i dess konungaborg, i det

han strålar som solen i sin himmelska boning. Guden, hans fader, ärar honom, sägande: »Var helsad, min kare son, Ramses Miamon! jag skänker dig en oändlighet af år; förblif alltid på din fader Tums tron, och alla barbarer skola trampas under dina sandaler.» Detta är skrifvet i det 7:de året af Ramses Miamons regering af skrifvaren Pentaur.

Sålunda slutar detta poem. Afbildningar på flera tempelväggar lemna förklaringar härtill. De visa, huruledes Ramses' offer ligga utsträckta på marken och trampade under hans hästars fötter; flere af de döde nämnas: Cheta-konungens stallmästare, bågskyttarnes anförare och rytteriets general. Man ser, att Pharaos pilar träffar slafvarnes anförare och en skrifvare, utan tvifvel en skald från asiatiska forntiden, som hade följt med hären för att besjunga Cheta-konungens bedrifter. Misraim, Cheta-konungens broder, springer i floden Orontes, och Tonisas furste drunknar under flykten. Ytterst på taflan ses Cheta-konungen sjelf; han har stadnat i sin vagn; vänd mot Pharao upplyfter han sina händer för att bedja om nåd.

Ramses II har utan tvifvel vid detta tillfälle utfört en berömlig bragd, som kunde hänföra hans poet till att lofsjunga hans tapperhet; men fienden blef icke så fullständigt öfvervunnen som hjeltedikten ger anledning att förmoda; ty Ramses måste ännu i många år fortsätta kriget mot det mäktiga Cheta-folket; och det slutade först i Ramses' 21:sta regeringsår med en på lika ömsesidiga vilkor affattad fredstraktat, af hvilken tydligt framgår, att icke den ena af de stridande makterna underkufvade den andra. Då detta fredsfördrag utan tvifvel är det äldsta, som i ett ännu existerande dokument är bevaradt till vår tid, är det af synerligt intresse och meddelas derföre här till sitt hufvudinnehåll.

År 21 den 21:sta Tybi var Hans Majestät Ramses Miamon i staden Ramses för att fira fester till ära för sin fader Amon Ra, för Harmachis, för Tum, Ptah och den väldige guden Sutech; då kommo tvänne sändebud, Taurtisbu och Ramses, från den store Cheta-konungen Chetasar till Ramses, Egyptens herskare, bärande i sina händer en silfvertafla, hvarpå Cheta-konungen hade inristat en traktat. Denna öfverenskommelse mellan den store Cheta-konungen, den väldige Chetasar, son af Marosar, den väldige Cheta-konungen, sonson af Saplel, den väldige Cheta-konungen, och Ramses II, Egyptens väldige konung, son af Sethos I, Egyptens väldige konung, sonson af Ramses I, Egyptens väldige konung, fastställer vilkoren för fred och förbund, till evig tid, emedan Egyptens store konung och den store Cheta-konungen önska, att Gud icke mera måtte låta fiendskap uppstå mellan dem. I de dagar, då min broder, den store Cheta-konungen Mautanuro, re-

gerade, var han i krig med Egyptens store konung; men från och med denna dag skall med gudarnes hjelp i all evighet icke vidare uppstå fiendskap mellan Egyptens land och Chetas land, utan det skall råda god fred och förbund mellan Cheta-konungen och Egyptens konung till evig tid. Han skall vara i förbund med mig, han skall vara i fred med mig, och jag skall vara i förbund med honom, jag skall vara i fred med honom. Efter min broder Mautanuros död sitter jag Chetasar som Cheta-konung på min faders tron; jag har Egyptens konung Ramses kär och jag önskar att upprätta en freds- och förbundstraktat med honom, bättre och varaktigare än den, som fordom var gjord mellan Cheta-konungen och Egyptens konung, så att Cheta-konungens söner och sonsöner skola hålla fred och förbund med Egyptens konungs söner och sonsöner. Mellan dem skall till evig tid fiendskap icke vara, Cheta-konungen skall aldrig någonsin öfverskrida Egyptens gränser för att der härja eller röfva, och Egyptens konung skall aldrig någonsin öfverskrida Chetas gränser för att der härja och röfva. Den ömsesidiga öfverenskommelse, som gälde i Cheta-konungarne Saplels och min fader Marosars dagar, skola jag och Egyptens konung hålla. Derest en fiende infaller i Egyptens konungs land, skall denne sända bud till Cheta-konungen för att begära hans hjelp, och Cheta-konungen skall komma och slå hans fiender; och kan Cheta-konungen icke sjelf komma, skall han sända sitt fotfolk och rytteri för att slå fienden. Och derest en fiende gör infall i Cheta-konungens land, skall denne sända bud till Egyptens konung för att begära hans hjelp, och Egyptens konung skall komma och slå hans fiender, och kan Egyptens konung icke komma sjelf, skall han sända sitt fotfolk och rytteri för att slå fienden. Derest flyktingar från Egyptens konungs land komma till Cheta-konungen, skall Cheta-konungen ej mottaga dem utan föra dem tillbaka till Pharao; eller derest dugliga arbetare från Egypten gå till Cheta för att der utföra något arbete, skola de ej blifva använde i landet Cheta, utan man skall föra dem tillbaka till Egyptens konung; och derest flyktingar från Cheta-konungens land komma till Egyptens konung, skall icke Egyptens konung mottaga dem, utan föra dem tillbaka till Cheta-koungen; eller derest dugliga arbetare från Cheta gå till Egypten för att der utföra något arbete, skola de ej blifva använde i Egypten, utan man skall föra dem tillbaka till Cheta-konungen. Till slut ställes traktaten under vård af alla Chetas och Egyptens gudar.

I traditionen lefde Ramses II, Sesostris, som Egyptens störste eröfrare. Grekerna berätta, att hans eröfringståg sträckte sig till Ganges i söder och upp i Skythien mot norr. Häri förnimmer man dels ett genljud af de egyptiske poeternas öfverdrifter, dels torde man få

antaga, att Sesostris förvandlats till en sagohjelte, hvilken man i tidens lopp har tillagt de bedrifter, som en Usertesen III, en Thothmes III, en Sethos I och andre egyptiske hjeltar utfört.

Ramses II var en af Egyptens mest byggnadslystne konungar, och ingen annan Pharao har efterlemnat så många monument som han: det stora grott-templet i Abu-Simbel, tempel i Karnak, Luksor, Abydos och Ramses, Osymandyas' graf, kolossala bildstoder, obelisker o. s. v.; öfverallt i Egypten stöter man på Ramses II:s namn. Under denne konung och hans närmaste efterträdare stod den egyptiska literaturen i sin högsta blomstring; derom vittna den mängd papyrusrullar, som äro bevarade från denna tid; en öfversättning och förklaring af alla dessa framställningar, inskrifter och texter skulle fylla många band. Ramses II hade många söner; ett monument uppger namnen på 23, bland hvilka en var hans efterträdare.

Menephthes I (1114—1094 f. Kr.). Under denne konung började Egyptens makt sjunka. De vänskapliga förbindelserna med Asien bibehöllos, men från vester och norr hotade en ny och öfverhängande fara. Mot Egypten hade nemligen bildat sig en stark koalition af libyska och grekisk-italiska folkslag. Härom berättar en inskrift på en af Karnaktemplets väggar, som är af stort intresse, emedan den medelst sin authentiska berättelse kastar historiens fulla dager in i den klassiska forntidens sagodunkel. Innehållet är i hufvudsak följande: Achäer, Lycier, Siculer, Sardinier, Etrusker och andra folkslag gjorde under anförande af den libyske konungen Maurmuiu ett anfall i nordvestra Egypten »för att söka föda för sin mun och fylla sin buk». De slogo sitt läger vid Pabaris; de uppehöllo sig der i dagar och månader och härjade derifrån landet, plundrade templen och rasade med eld och svärd liksom fordom Hyksos, med hvilkas barbariska herravälde den närvarande tiden jemföres. Pharao tilltalar sina män och tröstar dem med att gudarne skulle bistå dem och tillintetgöra den usle fienden. Uppmuntrad af en dröm, hvari guden Ptah visar sig för Menephthes, rustar denne sig till strid. Det kommer till ett slag, hvari fienderna fullständigt öfvervinnas. Den fiendtlige anföraren flyr, qvarlemnande sina vapen och dyrbarheter, och det egyptiska rytteriet förföljer de flyende. Pharao jublar öfver segern och att fiendens öfvermodiga hotelser fallit tillbaka på honom sjelf, och häri instämmer hela landet. Fångarne, de stupade fiendernas afhuggna lemmar och bytet föres fram till Pharao, allt angifvet med noggranna siffror. Till slut tackar Pharao gudarne för den härliga seger. som de skänkt honom; han berömmer sig af, att han krossat sina fiender och med gudarnes hjelp räddat sitt land undan den hotande faran.

Menephthes I var föröfrigt en svag konung och under honom och hans efterträdare af 19:de dynastien försvagades Egyptens makt mer och mer, så att det en gång så mäktiga riket till slut föll i händerna på en syrisk usurpator vid namn Areos.

Men under den 20:de dynastien (1022—887 f. Kr.), som också kallas Ramessidernas dynasti, emedan alla dess konungar buro namnet Ramses, reste Egypten sig åter för en kort tid ur sin vanmakt.

6. Egyptisk konung på sin stridsvagn.
Efter en väggmålning i Ramses II:s tempel i Thebe.

Dess stiftare, Ramses III, var en krigisk och lycklig konung. Först öfvervann han libyska folk och tillintetgjorde sedermera i ett stort dubbelslag, till lands och till sjös, en mäktig konfederation af Siculer, Danaer, Pelestas (Pelasger?), Uaschasch (Oscer?), Tsekkaru (Teucrer?) och Etrusker, som efter att hafva besegrat syriska folk hotade att öfversvämma Egypten. Vidlyftiga teckningar och inskrifter i Ramses III:s stora och härliga tempelpalats i Medinet-Habu samt den största och bäst bibehållna papyrus, som finnes bevarad från det gamla

Egypten, berätta om denna hjeltebragd. Men det var blott ett sista uppblossande af den gamla kraften. Inre oroligheter började, flere pretendenter gjorde anspråk på tronen, flera samtidiga dynastier kämpade med hvarandra om herraväldet, och bland dessa hade vanligtvis främmande, i landet inträngande regentslägter största makten. Under de senare Ramessiderna inkräktade flere af Amons öfversteprester i Thebe den kungliga makten och värdigheten. Desse herskade i Öfra Egypten, medan i Nedra Egypten en främmande, sannolikt assyrisk, regentätt uppstod, den 22:dra eller, som den också efter sin hufvudstad kallas, den bubastidiska dynastien. Konungarne af denna dynasti

7. Egyptisk bärstol.

hette omvexlande Sesauk, Osorkon och Takelothis, namn som påminna om de assyriska konunganamnen Sargon och Tiglath, och de stödde sin makt hufvudsakligen på en skara främmande krigare, de såkallade Maschavascha. Sesauk I, den 22:dra dynastiens stiftare, är bibelns Sisak, som i Rehabeams 5:te år intog Jerusalem och bortförde templets och konungens skatter. Han har efterlemnat berättelsen om detta segertåg i en inskrift på en af Karnaktemplets väggar. Hans efterträdare intill tionde led herskade öfver Egypten, dock icke oafbrutet, i det de med andra samtidiga dynastier omvexlade i herraväldet, allt efter som det ena eller andra partiet hade öfverhanden. Oaktadt den 22:dra dynastien omfattade en tid af tio generationer, eller omkring

270 år, kan det derföre vara riktigt att den, såsom Manetho uppgifver, blott har regerat i 120 år, alldenstund det är högst sannolikt, att den under loppet af de 270 åren har varit i faktisk besittning af makten blott i 120 år. I egenskap af främmande dynasti blef den af Manetho betraktad som illegitim och ställd utanför tidsföljden, som representeras af 20:de, 21:sta, 23:dje och 24:de dynastierna. De sistnämnda dynastierna voro visserligen legitima, men ytterst svaga, så att de blott under en del af ifrågavarande tidrymd hafva varit i faktisk besittning af herraväldet. Under de långvariga stridigheterna mellan dessa rivaliserande regentslägter försvagades konungamakten och landet sönderstyckades i flera småriken, så att då en ethiopisk furste vid namn Pianchi i medlet af 8:de århundradet f. Kr. gjorde ett eröfringståg till Egypten, fann han der åtskilliga småkonungar, som han måste öfvervinna hvar för sig. Pianchis herravälde varade icke länge; men han hade öppnat vägen för Ethiopierna, och hans efterträdare, bland hvilka Taharka oftast nämnes på de egyptiska monumenten, kommo till Egypten och herskade der under namn af den 25:te dynastien i omkring 40 år till 666 f. Kr. Ej heller Ethiopierna förmådde sätta sig i uteslutande besittning af makten; de förvärrade derför oredan genom att öka kronpretendenternas antal, och då den 26:te dynastien (678—527 f. Kr.), hvars förste konungar voro svage, besteg tronen, var landet åter sönderstyckadt i flera småriken. Ett genljud af detta tillstånd återfinnes i Herodotos' berättelse om dodekarchien, hvarunder Egypten beherskades af 12 småkonungar, som slutligen undanträngdes af en bland dem, Psametik af den 26:te dynastien.

Den förvirringens och inbördes krigens tid, hvarunder det olyckliga landet så länge hade suckat, upphörde slutligen, då det lyckades Psametik att öfvervinna sina medkonungar och att förena hela landet under en enda spira. Fred och ordning återupprättades, en ny blomstringstid började, och lycka och välstånd herrskade i landet. Det ser ut som om Psametik ej varit af rent egyptisk härkomst, men hans styrelse var fullkomligt egyptisk; en viss romantiserande rigtning gjorde sig starkt gällande under honom: gamla titlar och embeten återinfördes, konsten fick nytt lif och uppnådde i flera riktningar en mycket hög grad af fullkomlighet. Saïs, dynastiens hufvudstad, förskönades med ståtliga byggnader, i det de saïtiska regenterna ville göra för sitt residens hvad 18:de och 19:de dynastierna fordom gjort för Thebe. Samtidigt utvidgades förbindelsen med utlandet. Psametik kom på tronen, berättas det, med hjelp af ioniske och kariske krigare; Grekerna fingo härigenom insteg i landet och höllo sig qvar der, tills

de slutligen, då Ptolemäerna bestego tronen, blefvo landets herrar. Vid denna samfärdsel var det icke de styfve, orörlige Egyptierna, utan de ungdomsfriske, lätt emottaglige Grekerna, som läto inverka på sig, och sålunda kom den egyptiska civilisationen genom Grekerna att flyta-in i den stora europeiska utvecklingens ström. Psametik försökte också att återställa sina företrädares härravälde i Asien, men häri hade han ingen framgång; ej heller lyckades detta bättre för hans son och efterträdare Neko. Denne konung lät kringsegla Afrika af pheniciske sjömän, som seglade ut från Röda hafvet och kommo tillbaka genom Gibraltar-sund. Eget nog blef upptäckten af denna sjöväg igen glömd och måste ett par tusen år senare göras ånyo af Portugiserna.

Under de följande konungarne af den saïtiska dynastien, en Apries, en Amasis m. fl., fortsatte Egypten ännu en kort tid en vegeterande tillvaro; men dess verldshistoriska mål var uppnådt, dess sjelfständiga utveckling var afslutad och frukterna af den fornegyptiska kulturen hade gått i arf till det högt begåfvade grekiska folket; år 527 f. Kr. eröfrades det af Kambyses samt införlifvades i det stora persiska väldet, och den mångtusenåriga staten upphörde att finnas till som sjelfständigt rike. Då emellertid de infödda 28:de, 29:de och 30:de dynastierna åter för en kort tid afkastade det persiska oket, räknas rikets fullständiga upplösning först att hafva inträdt år 340 f. Kr., då persiske konungen Ochus ånyo lade det under Persien.

7. Författning, seder och samhällsinrättningar.

I det gamla Egypten var statsförfattningen despotisk. Konungen var oinskränt herre öfver undersåtarnes lif och egendom. Pharao härledde sin makt från Gud; olydnad mot konungen var detsamma som olydnad mot Gud, och öfverträdelser af konungens och Guds bud voro belagda med samma straff. I offentliga handlingar tillades konungen, såsom det t. ex. synes af ett monument från Ramses den Stores tid, följande titlar och egenskaper: »Guden Horus, den segerrike tjuren, smyckad med diademer, hvilkens konungamakt är tryggad såsom guden Tums, den segersälle guden Horus, svärdets herre, barbarernas tillintetgörare, Egyptens konung, de två verldarnes herskare, Solguden, rättfärdighetens upprätthållare, Solgudens älskling, Solgudens son och från honom utgången, Miamon Ramses, älskad af Amon Ra, som är herre öfver verldens troner, och af alla Thebes gudar,

den gode guden, son af guden Amon, född af guden Horus, aflad af guden Hormachis, utmärkta barn af all verldens herre, afkomling af den gud, som är sin moders gemål, Egyptens herskare, öknens furste, högste styresman, barbarernas besegrare; genast vid sin födelse förde han sina härar till seger; så snart han kommit fram ur ägget, dref han full af mod som en stridstjur fienderna framför sig; han är konung och gud och visar sig på drabbningens dag lik guden Month, den tappraste af de tappre, lik gudinnan Nuts son; lif skänker han, lik Solguden i all evighet.»

Således kallas Pharao än Gud, än Guds son; han är Egyptens konung, förlänad med guddomlig makt och guddomliga egenskaper. Hvad David sjunger om Guds allvetenhet och allestädesnärvaro, det sjunger den egyptiske skalden om den guddomlige Pharao: »Du hör hvad som talas öfver hela jordens krets, du har millioner öron; ditt öga skådar vidare än himlens stjernor, ser längre än solens öga. Talas något, om än munnen är i afgrundens djup, hör ditt öra det dock; sker något, om än i det fördolda, ser ditt öga det dock.» Och det var icke blott Pharao, som sjelf tillegnade sig gudomlig rang och värdighet, utan äfven folket betraktade honom som Gud. Efter hans död, ja ofta nog förut, upprestes tempel och insattes prester till hans dyrkan. När Alexander den Store, sedan han eröfrat Egypten, af presterna kallades Jupiter Amons son, så var detta en ära, som han delade med alla egyptiske herskare, och när längre fram i tiden de romerske kejsarne blefvo dyrkade som gudar, så var det blott en fornegyptisk sed, som öfverfördes till Rom.

De gamle Pharaonerne voro omgifne af ett talrikt hof och utvecklade en efter de tidernas förhållanden betydlig prakt och glans. I Gizeh och Saqqarah, som voro begrafningsplatser för Egyptens äldsta hufvudstad Memphis, ses ännu konungen hvila i midten, på alla sidor omgifven af sine män. Pyramiden är konungens hvilorum och de kringliggande grafvarna, som visserligen taga sig ödmjukt ut vid sidan af pyramiden, men dock liksom den voro beräknade på evigheten, tillhöra konungens slägtingar och högste embetsmän. Redan de yttre dimensionerna gifva en träffande bild af konungens upphöjda ställning: liksom pyramiderna utan jemförelse resa sig högt öfver de andra grafvarna, så reste sig också konungen utan jemförelse öfver de förnämste männen bland sina undersåtar. Om än kropparne äro förmultnade, så gifva dock inskrifterna på grafväggarna och likkistorna fullt besked om hvilka de män voro, som här blefvo begrafne, och om deras ställning och sysselsättning, medan de lefde på jorden. En är högste styresman för Ptahs presterskap i Memphis, en annan är hemlighetens

chef eller öfverste geheimeråd, en tredje är fästningskommendant eller anförare för kungliga lifgardet, en fjerde är sånglärare, som fröjdar sin herre konungens hjerta med sköna sånger i palatsets inre gemak, o. s. v. Vi träffa på Semer-en-tef, som kanske närmast motsvarande vår öfverste-kammarherre, på hofintendenter, chefer för de kungliga magasinerna, guvernörer öfver konungens domäner, kunglige öfver-arkitekter, hofbibliotekarier, kunglige sekreterare, generaler och åtskilliga slags krigsöfverstar, förvaltare af arméens förråd, astrologer, lärde och konungens vise män eller rådgifvare, flera titulära värdigheter, såsom furstar och excellenser, samt slutligen en hel mängd andlige dignitärer. I det gamla Egypten fans således en stor och mäktig embetsmanna-aristokrati; den träder oss till mötes öfverallt i den egyptiska historien samt var på många sätt fäst vid konungen dels såsom hans regerings organ, dels genom den ynnest och de välgerningar, han visade mot sina män. Pharao upphöjde, som vi veta, Josef till andre man i riket, näst konungen sjelf; men detta är blott ett exempel på något, som ofta upprepas i Egyptens historia. I de nyss omtalade grafvärna läser man ofta inskrifter, hvari den aflidne berömmer sig af den ära, konungen visat honom. Så t. ex. säger en: »Hans Majestät har öfverhopat mig med välgerningar; han har tillåtit mig att träda in i palatsets inre gemak; han älskade mig mer än någon annan af sina tjenare.» En annan säger: »Aldrig har någon konung visat en tjenare sådan välgerning, som han visat mig.» På ett ställe talar Pharao till en gunstling: »Styr Egypten för att utveckla allt det, som godt är i landet! Var hos mig, mitt öga är dig bevåget!» Konungen utnämnde honom derpå till anförare, gaf honom sin dotter till äkta och hedrade honom på flera sätt. Andre erhöllo halskedjor af guld, armringar och ett slags utmärkelsetecken, som tyckas likna våra ordnar. Så t. ex. berätta inskrifterna om en Ahmes, son af Abna, och en annan Ahmes, son af Penneb, hvilka begge tjenade under de förste konungarne af den 18:de dynastien, att de upprepade gånger mottogo utmärkelsetecken af sina konungar såsom belöning för utförda bedrifter. Pharao är maktens och ärans uteslutande källa; han kunde upphöja och nedstörta hvem han ville. De belöningar eller straff, han utdelade, ansågos som förtjenta och fullt rättvisa, och säkerligen föll det ingen in att ära någon mera eller mindre än konungen önskade.

Bland de högste embetsmännen intogo ståthållarne i provinserna en framstående plats. På monumentens bildliga framställningar är deras höga rang symboliskt antydd derigenom att de äro målade i större skala än andra menniskor. Detta är vanligen förhållandet med

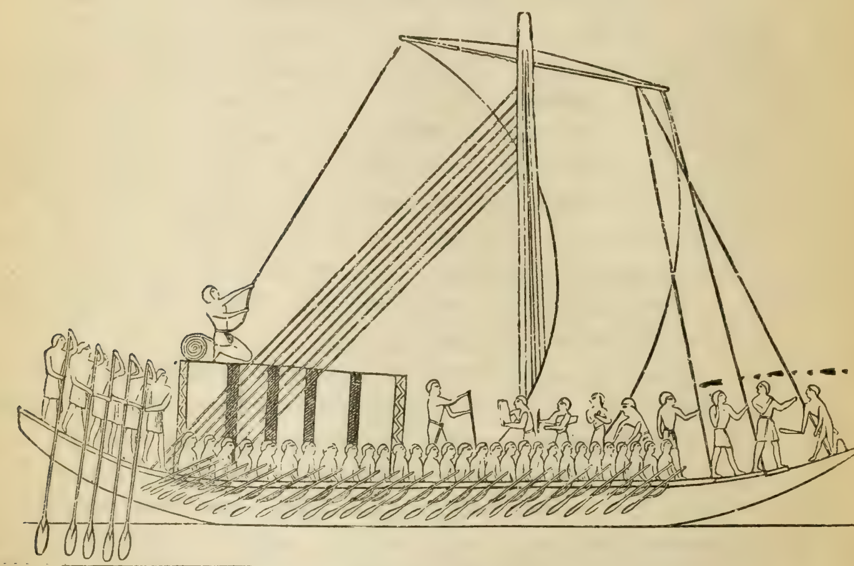
konungarne, i synnerhet i stridsbilder; der är konungens gestalt många gånger större än de öfriga, för att rätt tydligt åskådliggöra hans krigiska öfverlägsenhet (bild 6, sid. 32): den kolossala gestalten står på en vagn, dragen af likaså kolossala hästar, och krossar under vagnens hjul och hästarnes fötter hundratals fiendtligt småfolk. Men understundom äro också ståthållarne afbildade på samma sätt, och detta häntyder på att ståthållaren i sin provins representerade den kungliga makten och värdigheten, och att han i en trängre krets reste sig högt öfver sin omgifning på samma sätt som konungen i en vidare, i det han utöfvade samma oinskränkta välde i sin provins som konungen i hela landet. Här möta oss likväl glädjande drag, som visa, att den pharaonska depotismen hade ett mildt skaplynne, och att ett patriarkaliskt förhållande egde rum mellan den med gudomlig maktfullkomlighet utrustade herskaren och hans undersåtliga barn. Konung Menephthes af den 19:de dynastien säger i en inskrift: »Jag har bragt Egypten öfverflöd; mina undersåtar älska mig, liksom jag dem. Jag låter dem förnöjde lefva i sina städer. Landet jublar, då mitt namn nämnes; ty min regering är lyckosam såväl för unga som gamla; ära har jag skaffat dem, och rättfärdighet herskar öfver hela Egypten.» Ramses den Store berömmer sig af att han hör hvarje klagomål, som frambäres till honom, och att han dagligen skipar lag och rätt. Samma faderliga omsorg för sina underhafvande visade ståthållarne i provinserna. Sa t. ex. förmäler en inskrift, som ståthållaren Ameni från Usertesen I:s tid låtit inhugga i Benihassan, bland annat följande: »I flera år innehade jag ståthållarevärdigheten i nomen Sah; jag har arbetat och hela nomen har varit i full verksamhet. Intet barn bedröfvade jag, ingen enka misshandlade jag, ingen fiskare hindrade jag, ingen herde oroade jag; ej tvang jag mitt folk till hårdt arbete. Under min styrelse var ingen dyrtid, ingen hungersnöd, ehuruväl missväxtår inträffade. Ty si! jag odlade all jord i nomen Sah från dess södra till dess norra gräns; jag sörjde för dess innevånares lifsuppehälle och skaffade dem bröd, så att ingen hungrade. Åt enkan och den gifta qvinnan gaf jag lika mycket, och ej föredrog jag den fullvuxna framför barnet, utan gaf åt alla.» En sådan godhet och kärlek mot de ringa och värnlösa påbjöds föröfrigt af den i Egypten allmänt gällande sedeläran. När menniskan efter döden infann sig inför den gudomliga domsto., som skulle döma öfver hennes gerningar här i lifvet, förklarade hon sig bland annat oskyldig till följande synder: »Ej har jag låtit någon hungra, ej heller har jag låtit någon gråta, ej tog jag mjölken från barnets mun.» Dessa bud gälde således för alla Egyptier i allmänhet, men voro naturligtvis mest användbara på de rike

och mäktige, hvilka äfven, såsom af nyss anförda citat framgår, sökte att uppfylla dem eller åtminstone trodde sig göra det.

Men ehuruväl man således får antaga, att i allmänhet ett patriarkaliskt förhållande rådde mellan herskare och undersåtar, saknas dock ej heller antydningar om att desse senare understundom behandlades hårdt och godtyckligt. På Cheops-pyramiden byggde, berättar Herodotos, 100,000 man i 30 år och de aflöstes hvar tredje månad. Denna underrättelse gifver oss en föreställning om den oerhörda arbetskraft, som åtgick till de många kolossala byggnadsföretag, hvilka utfördes i det gamla Egypten. Det faderliga styrelsesättet gjorde, att Pharaonerne sparade landets barn och använde fångar till de gröfre och tyngre arbetena, något som bibeln berättar om Israeliterne, hvilka måste bygga Pithom och Samses och för öfrigt plågades med hårdt träldomsarbete, och något hvarpå de egyptiska monumenten dessutom ofta anföra exempel; men när de gamle konungarne icke hade några främlingar att tvinga till träldomsarbete, drogo de icke i betänkande att bruka landets egna barn dertill. Herodotos skildrar, huru i synnerhet de beryktade pyramidkonungarne Cheops (Chufu) och Chephren (Schafra) ådrogo sig allmänt hat på grund af det svåra arbete, hvarmed de plågade Egyptierna. »På den tiden gick det illa till i Egypten», säger han, »tempel stängdes, och af hat ville Egyptierna icke en gång uttala desse konungars namn.»

Såsom en af de förnämsta likheterna mellan det gamla Egypten och Indien har kastinrättningen blifvit anförd, men utan tillräckliga skäl. Kastskilnaden grundar sig på födseln; man föd es till kasten liksom till en bestämd menniskoart, och det är omöjligt att gå öfver i en annan kast. Man måste vidare lefva i den kast der man är född, qvarstanna vid dess sysselsättningar, seder och lefnadssätt; man kan ej blanda sig med andra kaster, ej ingå lagligt äktenskap med en person af en annan kast, och barnen ärfva föräldrarnes kast och lefnadsställning. Sådan var kastskilnaden i Indien; men i denna mening finnes kastinrättningen alls icke i Egypten. Monumenten sjelfva och i synnerhet graf- och offerstenar gifva härom den bästa upplysningen. En grafsten omtalar en person, som är byggmästare, Ptahs prest och general för Maschavascha; han var således prest, krigare och civil embetsman. En annan sten uppräknar åtskilliga medlemmar af en och samma familj: af två bröder är den ene anförare för bågskyttarne i Ethiopien, den andre Amons öfversteprest; denne senare har flere söner, af hvilka en är Amons öfversteprest, liksom fadern, men en annan är officer samt gift med en Amons prestinna, som åter har flere bröder, hvilka bekläda andliga eller militära värdigheter. Af denna

sten synes, att bröder efter behag kunde välja den andliga eller militära banan, att en krigare kunde ingå äktenskap med en prestinna, och att söner kunde välja en annan lefnadsbana än faderns. En tredje sten nämner en kunglig skrifvare, hvars son likaledes är kunglig skrifvare, men tillika prest hos Osiris, Isis och Horus. Här synes sonen hafva efterträdt fadern i hans civila embete som kunglig skrifvare, men var tillika tredubbel prest. En annan skrifvare har två söner, af hvilka den ene är prest, den andre domare. Många exempel finnas derpå att söner innehade högre värdigheter än fadern, men också på motsatsen. En arbets-chef och prest hos Ptah har en son, hvilken blott är prest hos Ptah. och denne åter en son, hvilken innehar en

8. Egyptiskt skepp.
Från 5:te dynastiens tid (omkr. år 2.700 f. Kr.).

lägre presterlig värdighet. Ännu kunna två stenar anföras som visa, att äktenskap mellan olika stånd voro tillåtna: den ena handlar om en infanteriöfverste, som var gift med en prestinna hos gudinnan Hathor, den andra stenen om en kunglig magasinsförvaltare, som var gift med en prestinna hos guden Amon. Af dessa och många liknande exempel synes, att man i det gamla Egypten kunde välja sin lefnadsbana och deraf följande lefnadssätt utan hänseende till börden, att söner i följd häraf kunde erhålla andliga, militäriska och civila embeten, ja till och med i en person förena alla dessa värdigheter, utan att faderns ställning utöfvade något inflytande derpå. och slutligen att

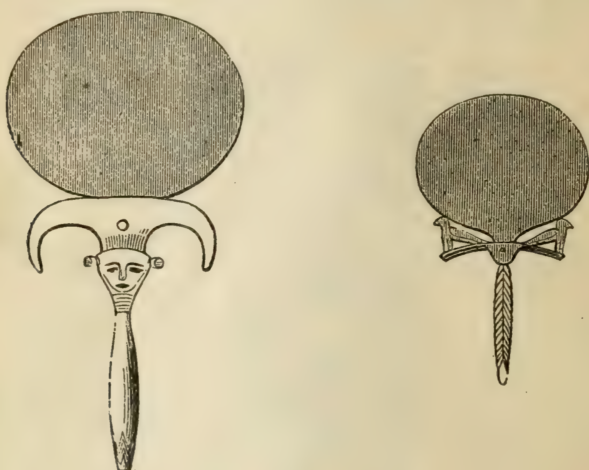
äktenskap kunde ingås mellan individer af olika stånd. Då emellertid de anförda exemplen blott visa, att det icke fans skilda prest- och krigarekaster, skulle man kunna förmoda, att de andlige, civile och militäre embetsmännen tillsamman bildade en kast, som stod strängt afsöndrad från de lägre klasserna, såsom köpmän, jordbrukare, handtverkare, herdar m. fl., och till stöd för ett sådant antagande kunde man anföra Diodoros, som på ett ställe blott nämner tre kaster: prester, jordbrukare och handtverkare. Men Egyptiernas egna efterlemnade uppgifter motsäga en dylik förmodan. I en papyrus från den 19:de dynastiens tid finnes ett bref från föreståndaren för det kungliga biblioteket till skrifvaren Pentaur, som får varningar och förebråelser,

9. Guden Amon.

emedan han lemnat sina literära och lärda sysselsättningar för att blifva jordbrukare. »Man har sagt mig», heter det i brefvet, »att du har öfvergifvit dina literära sysselsättningar, vändt de gudomliga skrifterna ryggen och egnat dig åt landtbruk. Betänk dig väl! Har du öfvervägt jordbrukarans svåra ställning? Förr än han kan skörda, röfva insekterna en del af säden, en annan uppäta djuren. Råttor i mängd gnaga på grödan, millioner gräshoppor störta sig öfver henne, de vilda djuren uppsluka och foglarne bortföra henne. Såvida ej landtmannen väl skyddar hvad som efter all denna plundring blir öfver, stjäla tjufvarne det. Uppbördsmannen kommer och fordrar afgift; han

har med sig tjenare beväpnade med käppar och negrer med palmpiskor; de säga: gif hit säd! och landtmannen kan ej köra bort dem. Bunden skickas han till kanalen, våldsamt bortsläpas han: hans hustru bindes i hans åsyn och hans barn afklädas. Skrifvarens yrke deremot fritager från allt annat arbete, och studierna betraktar han icke som något arbete; han behöfver ej heller betala skatter och afgifter. Öfverväg detta!» — Vi se här, huruledes en skrifvare och lärd man, som hörde till samhällets högre klasser, likväl kunde blifva jordbrukare samt i sådant fall måste underkasta sig samma vilkor och bördor som hvarje annan landtman.

10. 11. Egyptiska metallspeglar.

Äktenskap mellan syskon förekommo ej blott i konungafamiljerna — Ptholemäerne gifte sig, som bekant är, med sina systrar — eller bland gudarne enligt myterna, der det heter, att Osiris äktade sin syster Isis och Typhon sin syster Nephthys, utan också bland Egyptierna i allmänhet, hvarpå slägttaflorna lemna många exempel. Omskärelsen var bruklig hos de gamle Egyptierna liksom hos flera orientaliska folk. Männen rakade vanligtvis sina hufvuden och begagnade peruker, men såsom tecken på sorg efter en afliden lät man, enligt Herodotos' berättelse, hår och skägg växa. Qvinnorna, som deremot buro sitt eget hår flätadt, intogo i Egypten en mera aktad ställning i samhället än eljest hos Orientens folk; de kunde bestiga tronen som regerande drottningar, när manslinien var utdöd; de deltogo i religiösa högtider och fester och i offentliga processioner samt

uppträdde obeslöjade i männens sällskap; de tyckte mycket om grannlåt, buro dyrbara hufvudprydnader och halskedjor samt ringar både kring armar, fingrar och ben; de ingnedo huden med salvor; målade ögonlock och ögonbryn svarta och begagnade många slags toalettsaker, hvaribland särskildt kan nämnas metallspeglar (bild 10 o. 11), som polerades så omsorgsfullt, att de blefvo nästan lika användbara som speglar af glas. Af Egyptiernas privata boningar har ingen blifvit fullständigt bibehållen till vår tid; de uppfördes ej heller med samma omsorg som gudarnes tempel eller grafvarna, hvilka betraktades som eviga boningar; men de finnas ofta afbildade på monumenten, så att man kan se, att de gamle Egyptierna icke helt och hållet försummade att sörja för sin trefnad här i lifvet. Deras boningshus hade vanligtvis ett par våningar och innehöllo många rum; framför och omkring dem lågo trädgårdar, planterade med träd och blommor,

12. Egyptisk dans.

vinrankor och välluktande örter, samt försedda med dammar, dit vattnet leddes genom kanaler från Nilen. Rummen voro möblerade med stolar, soffor och bord.

Egyptierna voro gladlynte och begifne på nöjen; vid deras gästabud smyckades gästerna med blomsterkransar, musik utfördes på harpa, lyra, cittra, tamburiner, enkla och dubbla flöjter, trumpeter och trummor; man roade sig med sång, dans (bild 12), brädspel, gymnastiska lekar och bollspel (bild 13, sid. 44). Gästerna undfägnades med kött- och fiskrätter, frukter, vin och öl i dryckeskärl af guld, förgyld brons, alabaster eller porslin; starka drycker, såsom vin och öl, njötos nemligen i betydlig mängd och ofta till öfvermått både af män och qvinnor; konungarne hade visserligen icke tillåtelse att dricka vin, men de öfverträdde dock stundom detta förbud. Enligt Herodotos' berättelse uppmanades gästerna ibland på följande sätt till att dricka: sedan man ätit, frambars en träbild af mumie och visades för hvarje särskild gäst med de orden: »Se härpå och drick sedan och var glad;

ty sådan blifver du efter döden! I hvardagslifvet och bland de lägre klasserna höll man sig mest till näringsmedel ur växtriket, såsom säd, dadlar, lök, gurkor, meloner o. s. v., emedan Egyptierna hade den öfvertygelsen, att de flesta sjukdomar komma af omåttlighet.

13. Egyptiska qvinnor, kastande boll.

Diodoros säger, att guden Osiris, som upplyfte Egyptierna från det vilda naturtillståndet, afskaffade bruket att äta menniskokött. Säkert är, att i den egyptiska literaturen hvarken finnes spår till denna barbariska sed eller till menniskooffer.

14. Egyptisk vagn.

Jagt och fiske tjenade på en gång till nytta och nöje; man jagade med hundar efter vilda oxar, gazeller, harar, hyenor, räfvar, vildsvin, stundom äfven efter lejon och tigrar; som vapen brukades härvid mest båge och pilar. Fogel och fisk fångades vanligtvis med nät, dock dödades fisk äfven med spjut. Till dragare användes all-

mänt åsnor. Hästen finnes mycket ofta afbildad på de egyptiska monumenten, men först efter Hyksostiden; möjligen användes han ej förut i Egypten, utan infördes dit från Asien af Hyksosfolket. I äldre tider buros de förnäma i bärstolar (bild 7, sid. 33) af tjenare och åtföljdes vanligen af en med yxa och sköld beväpnad man, senare brukades äfven vagnar (bild 14). Mest färdades man dock på Nilen och kanalerna, ja under öfversvämningstiden var ingen annan samfärdsel möjlig, emedan vattnet då öfversvämmade hela landet, så att blott städerna, hvilka fordom liksom nu voro anlagda på höjder, reste sig som öar ur hafvet. Derför var också skeppsväsendet starkt utveckladt hos Egyptierna. Fartyg funnos af många olika storlekar och former: båtar, lastpråmar och större farkoster med eller utan segel, alla

15. Egyptiskt fotfolk.

ämnade för trafik på Nilen, samt stora skepp för resor på öppna hafvet; och bilderna på monumenten visa, huruledes skeppsbyggeriet gick framåt från pyramidkonungarnes tid, ända tills Egyptens sjelfständiga utveckling på detta område upphörde under den 19:de och 20:de dynastien. Alla skepp, såväl de med som utan segel, voro försedda med roddarbänkar och styrdes i äldre tider med åror. Bild 8 (sid. 40) visar oss ett skepp från 5:te dynastiens tid. Fem styrmän stå i aktern och styra skeppet med åror; de kommenderas af en öfverstyrman, hvilken ger akt på de signaler, som han får af en i förn stående lots. En matros sysslar med seglet, som är hissadt och drifver skeppet framåt, hvarföre de 30 roddarkarlarne på denna sidan af fartyget — förmodligen funnos lika många på den andra — lagt upp årorna och hvila.

Under de ständiga krigen utvecklades i hög grad Egyptiernas krigsväsende. De hade flera slags fotfolk (bild 15) samt på senare

tider äfven stridsvagnar och rytteri. Som anfallsvapen brukades båge och pilar, spjut, svärd, yxor, klubbor och slungor, som försvarsvapen sköld samt stundom hjelm och pansar. Soldaterna voro klädda i uniform och indelades i kalasirier och hermotybier samt dessa åter i mindre afdelningar. Förutom de reguliera trupperna nämnas, isynnerhet under senare tiden, åtskilliga slags hjelptrupper, såsom Matiu, Maschavascha m. fl. Soldatens krigiska uppfostran började tidigt; prygel spelade en stor rol, i öfverensstämmelse med det fornegyptiska ordspråket: »Lärjungen har sina öron på ryggen: endast när han får stryk, hör han.» Krigareyrkets vedermödor skildras med mörka färger i ett bref af en egyptisk skrifvare, som afråder från att välja denna lefnadsbana. Först omtalas en infanteri-officers ställning: hans rekryttjenst är högst besvärlig, han stoppas in i en kasern och får stryk på kroppen, i ansigtet och på hufvudet; när han genomgått sina läroår, införes han i rullorna och får nu fresta på krigets mödor och faror; han kommenderas bort till Syrien, måste marschera öfver backar och berg, på ryggen släpande proviant, bröd och vatten, så att nacken blir stel som på en åsna och ryggen vill brista; han får dricka stinkande vatten och stå på post; han går mot fienden med skälfvande lemmar och förlamad af fruktan; lik ett maskstunget träd sjuknar han och återvänder hem liggande på en åsnas rygg, medan hans egodelar frånstjälas honom och hans underlydande lemna honom i sticket. Något mera inbjudande skildras en kavalleri-officers ställning, särdeles i början; med ungdomligt sinne fröjdas han då öfver de eldiga och vackra hästar, som han rider på och af hjertans lust tumlar om med; men sedermera får äfven han många besvärligheter att kämpa mot och otaliga faror att bestå.

Enligt Diodoros' berättelse valdes tio bland de förnämste männen i hvardera af städerna Heliopolis, Memphis och Thebe till domare för hela landet; desse trettio valde bland sig en öfverdomare och i hans ställe skickade vederbörande stad en annan. Konungen gaf domarena riklig aflöning och öfverdomaren mångdubbelt mer än de öfrige. Den sistnämnde bar kring halsen en guldkedja, hvarpå en af dyrbara stenar förfärdigad bild af sanningens gudinna hängde. Lagskipningen började ej förr än öfverdomaren hängt denna bild på sig. Alla lagar voro samlade i åtta böcker, som lågo framför domarena. Det var sedvanligt, att käranden uppskref sin anklagelse punkt för punkt, huruledes saken hade tillgått, och hur högt brottet elle skadan skulle uppskattas. Svaranden erhöll anklagelsen och bemötte skriftligen hvarje särskild punkt, hvarefter käranden uppskref sina motpåståenden, och den anklagade ännu en gång svarade. De trettio doma-

rena afkunnade derpå domen, och öfverdomaren lade bilden af sanningens gudinna på den vinnande partens rättegångshandlingar. För mened stadgades dödsstraff, alldenstund genom detta brott gudarne kränkas och förtroendet menniskor emellan tillintetgöres. Den, som falskeligen anklagade en annan, skulle sjelf lida samma straff, som träffat den anklagade, om han blifvit befunnen skyldig. Det var stadgadt, att hvarje Egyptier skulle för öfverheten anmäla, hvilket yrke han hade; men den, som gaf falska uppgifter eller dref ett otillåtet yrke, skulle lida döden. Uppsåtligt mord, vare sig på en fri eller en slaf, straffades med döden. Men om föräldrar mördade sina barn, så bestod straffet deri, att de tre dagar och tre nätter igenom oafbrutet måste hålla liket i famn. För barn, som dödade sina föräldrar, var ett ohyggligt straff bestämdt: med spetsiga krokar sletos fingersbreda stycken ur deras kroppar, hvarpå de lades på bål af törnbuskar och lefvande brändes. Falskmyntarne och de, som tillverkade origtiga vigter eller gjorde sig skyldige till andra dylika förfalskningar, miste begge händerna. Enhvar straffades på den kroppsdel, hvarmed han syndat.

Stora rikedomar voro hopade i det gamla Egypten. På lifsmedel rådde öfverflöd, af guld, silfver, ädelstenar och andra dyrbarheter fans stor myckenhet, och Egyptiernas prakt och yppighet hade blifvit till ett ordspråk bland grannarne. Denna rikedom härrörde dels af Egyptens egna naturliga tillgångar, dels af handeln, dels äfven af krigsbyte och af de skatter, som besegrade fiender måste erlägga. Den fruktbara jorden bar rika skördar; boskapsskötseln var betydlig; grufvorna lemnade guld, silfver, koppar och andra metaller, hvarjemte den egyptiska industrien frambragte många värdefulla alster. Handeln blomstrade; de kringboende folken kommo till Egypten för att köpa spanmål, väfnader, hästar, vagnar m. m. Egyptierna sjelfve seglade på Röda hafvet till Arabien och kanske till Indien, hvarifrån de hemtade sällsynta djur och träd, välluktande rökelser och salvor, gummi, elfenben, ebenholts, guld, silfver och allehanda dyrbarheter.

8. Religion.

Egyptiernas religion var, liksom alla hedniska folkslags, ursprungligen en naturdyrkan. Solen var deras förste Gud. Ursprungligen dyrkades sjelfva den synliga solen. Men snart började man tillägga Solguden menskliga egenskaper och menskliga förhållanden. Han lefde i äktenskap liksom menniskan: han hade en gemål och med henne

en son. I alla större egyptiska städer, hvilka i äldre tider, innan Menes förenat hela Egypten till ett enda rike, bildade sjelfständiga stater, fans en sådan tredubbel gud. I Thebe hette gud som fader *Amon,* som moder *Muth* och som son *Chonsu;* i Abydos var *Osiris* gud fader, *Isis* moder och *Horus* son; i Memphis hette de tre gudomligheterna *Ptah, Pacht* och *Imhotep.* Namnen blefvo nemligen olika, allt efter som föreställningen om den ursprunglige Solguden utbildades olika i de särskilda småstaterna. *Amon* (bild. 9, sid. 41) betyder *den fördolde*; den thebanske guden Amon var således ej längre den synliga solen, utan stod liksom bakom solen och hela den sinliga verlden; såsom den, hvilken skapat verlden, uppfattades han

.6. Amonhotep IV och hans gemål tillbedja solen.

som stående utanför verlden, han blef den osynlige, den *fördolde.* Dock fortlefde derjemte den ursprungliga föreställningen, ty Thebes gud kallas också ofta *Amon-Rr,* d. ä. Solguden Amon, emedan solen ännu syntes vara det naturföremål, hvaruti Gud fullkomligast uppenbarade sig. Osiris, gud i Abydos, sattes i förhållande till menniskans sedliga lif och ansågs vara den som straffade det onda och belönade det goda; derför blef också Osiris framdeles, då de religiösa begreppen vidare utbildades, öfverdomare i underjorden. *Ptah* betyder på egyptiska språket *öppna;* Memphis' gud Ptah är således den som öpp-

nar, uppenbarar sig, särdeles i oxen Apis (bild 17), som kallas Ptahs andra lif. Sönerna i de thebanska och memphitiska gudafamiljerna, Chonsu och Imhotep, voro läkarekonstens gudar. Uppfattad som skapare kallades Gud än Tum än Num; enligt 17:de kapitlet af dödsboken sväfvade Tum i tidens begynnelse före skapelsen ensam på himlaoceanen, och i berättelsen om de två bröderna är det Num, som på de öfrige gudarnes begäran skapar en hustru åt mannen Batau.

Vi se huruledes på särskilda orter soldyrkan i tidens lopp undergick betydliga förändringar, allt efter som gudsbegreppet fick ett skiljaktigt innehåll eller uppfattades från olika synpunkter. Säkerligen förgick en lång tid, innan dessa olikheter hunno uppkomma och slå fast rot i folkmedvetandet; men detta måste dock hafva skett förr än Egypten förenades till ett enda rike. Ty då konung Menes uppträdde, voro olikheterna redan så skarpt utpräglade, att de särskilda städernas gudar ej kunde åter uppgå uti den ursprunglige ende guden, utan måste bibehållas samt inrymmas uti en gudakrets, der likväl de enskilda gudomligheternas verksamhet inskränktes inom bestämda gränser. I spetsen för gudakretsen ställdes hufvudstadens gud: Ptah med sin gemål Pacht och sonen Imhotep under den äldre tiden, så länge Memphis var hufvudstad, men Amon med Muth och Chonsu, sedan Thebe blifvit maktens säte. Bredvid denna allmänna gudakrets bibehöllo likväl de särskilda städerna sin särskilda dyrkan, som således afvek från statsreligionen. Härtill kom, att den ursprungliga sol-

17. Apis.
Efter en målning på en egyptisk likkista i Turins museum.

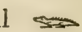
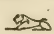
dyrkan ej var glömd. Solen dyrkades öfver hela Egypten vid sidan af de öfrige gudarne. Uti en hymn till solen heter det bland annat: »O Solgud, strålglansens Herre! var prisad om morgonen, när Du går opp, och om aftonen, när Du går ned. Jag åkallar Dig, evighetens Herre! Hell Dig, Du begge horisonternas sol, Du skapare, som har skapat Dig sjelf! Skön är din glans, när Du upplyser jorden med Dina strålar; alle gudarne jubla högt, när de skåda Dig, himlens konung; jag blir ung på nytt, när jag skådar Din skönhet. Hell Dig, när Du går till lifvets land, Du gudarnes fader!» De egyptiske konungarnes stående titel var »Solens Son», hvarmedelst deras gudomliga härkomst antyddes. Såsom ett ytterligare bevis på soldyrkans bibehållande må anföras, att när Egyptiernas högsta lycksalighet i det andra lifvet bestod uti att komma i evig samvaro med Gud, så menades dermed ingenting annat än att fara med solen i solbåten öfver himlen om dagen och under jorden om natten. Allt detta visar, att solen ända till senaste tider dyrkades såsom högste Gud. Alla gudarnes ursprungliga enhet och likhet var ej heller glömd, ty hvarje stad ansåg sin gud för den högste eller ende guden, som skapat allt, oaktadt han i statsreligionens gudakrets intog en underordnad ställning.

Den strid och brist på öfverensstämmelse, som uppstod derigenom att den ursprungliga soldyrkan bibehölls vid sidan af statsreligionen och denna åter vid sidan af de särskilda städernas gudar, sökte Amonhotep IV att afhjelpa, i det han ville återföra läran till ursprunglig renhet genom att befria den från alla senare tillsatser. Han afskaffade mångguderiet och återinförde den rena soldyrkan. Solen skulle vara den ende guden öfver hela Egypten. Dock var det icke längre den materiela, synliga solen som var Gud. Gud var osynlig, solen var blott Guds uppenbarelseform. De gamle gudarne blefvo förföljde, i synnerhet Amon, som på denna tid, då Thebe var hufvudstaden. stod i spetsen för gudakretsen. Namnet Amon blef öfverallt utplånadt, ja, konungen förändrade till och med sitt eget namn Amonhotep, emedan det innehöll det hatade Amon-namnet, till Aten-chu-ra. Bild 16 (sid. 48) visar, huruledes konungen och hans gemål stå i tillbedjande ställning framför solen, hvarifrån strålar utgå, som sluta i händer; de strålar, som gå till de tillbedjandes näsor, bära i sina händer lifvets tecken. Konungen flyttade från hufvudstaden Thebe, hvarest den förföljda Amondyrkan hade sitt hufvudsäte, och uppbyggde i närheten af det nuvarande El Amarna en ny stad, som han gjorde till sitt residens. Strax efter konung Amonhotep IV:s död förföllo den nya läran och den nya staden; det gamla mångguderiet återinfördes och Thebe blef igen hufvudstad.

Af de lokala gudomligheterna vunno de, som dyrkades i Memphis och Thebe, en mera allmän utbredning, emedan de såsom tillhörande rikets hufvudstäder naturligtvis hade ett större anseende än de öfriga. Ett undantag härifrån bildade dock de lokala gudomligheterna i This-Abydos, nemligen Osiris, Isis och Horus, som redan mycket tidigt hade vunnit allmänt erkännande och dyrkades öfver hela landet, förmodligen emedan This-Abydos varit Egyptens förnämsta stad i den gråa forntiden, innan Menes anlade Memphis. Också i ett annat hänseende utgöra de thinitiska gudomligheterna ett undantag, ty detta är den enda egyptiska gudafamilj, vid hvilken en verklig myt är fästad, om än denna först på en senare tid uppstod. Enligt denna myt hade guden Seb med sin gemål Nut fem barn, nemligen sönerna Osiris, Typhon och den äldre Horus samt döttrarna Isis och Nephthys. Såsom den äldste ärfde Osiris konungamakten och regerade med mildhet och visdom, men Typhon stämplade mot sin broder och med tillhjelp af sammansvurne lyckades det honom till sist att döda Osiris och sjelf bestiga tronen. Då Horus blifvit fullvuxen, började han, för att hämnas sin faders död, ett krig mot Typhon, som han efter flera strider ändtligen öfvervann. Efter sin död blef Osiris öfverdomare i underjorden.

Mycket ofta afbildade Egyptierna sina gudar såsom sammansatte af en menniskokropp med ett djurhufvud, hvarigenom gudabilderna fingo ett i ögonen fallande och karakteristiskt utseende. Guden Horus framstäldes sålunda med ett hökhufvud, gudinnan Pacht med ett lejonhufvud, Toth, gudarnes skrifvare, med ett ibishufvud o. s. v. Detta framställningssätt sammanhängde för öfrigt med andra religiösa föreställningar. Egyptierna tillbådo nemligen och dyrkade en hel mängd djur, såsom katten, hunden, ibis, schakalen, krokodilen, ichneumon och andra, som de ansågo för heliga. Några af dessa dyrkades öfver hela landet, andra blott i särskilda trakter. Dödsstraff var stadgadt för den, som dräpte ett heligt djur, ja, var det en ibis eller en katt som dödades, måste den olycklige umgälla detta med sitt lif, om han än ouppsåtligt och blott af en slump hade vållat djurets död. Under en eldsvåda ansågs det vigtigare att tillse, att en katt ej sprang in i lågorna än att släcka elden. Oerhörda omkostnader slösades på de heliga djurens underhåll, i det man påhittade all möjlig lyx för att åstadkomma till och med sådana beqvämligheter, som de oskäliga djuren ej tillbörligt kunde uppskatta, såsom bad, välluktande salvor; dyrbara smycken m. m.; efter döden blefvo dessa gynnade djur med stor prakt balsamerade och begrafna. Oxen Apis (bild 17, sid. 49) var det förnämsta af alla heliga djur. Hans namn, skrifvet med hieroglyfer,

lydde , *Hapis, den store Guden.* Han föddes af en jungfrulig ko, som blef hafvande af en blixt från himlen. Apis ansågs för en välskapad afbild af Osiris själ; på de egyptiska fornlemningarna kallas han mycket ofta , *Ptahs andra lif.* Icke blott Apis sjelf utan äfven hans jungfruliga moder var föremål för gudomlig dyrkan. Årligen firades fester till hans ära, i synnerhet var hans födelsedag helig och högtidlighölls i sju dagar. Apis dyrkades öfver hela Egypten, men hans hufvudtempel var i Memphis, der han äfven begrofs i det så kallade Serapeum. Denna hans begrafningsplats upptäcktes för några år sedan af den franske arkeologen Mariette vid det nuvarande Saqqarah, som ligger på det gamla Memphis' mark; det består af vidsträckta och höga underjordiska hvalf, urhålkade i berget; på hvalfvets begge sidor finnas i berget inhuggna nischer, i hvilka de tunga Apis-sarkofagerna äro nedsatta; här äro Apis-oxarne begrafna den ena efter den andra, i samma ordning som de lefde och dogo. Vid sarkofagernas sida äro de offentliga Apisstelerna inmurade i bergväggen, d. ä. stenar med hieroglyfiska inskrifter, som angifva Apis-oxarnes födelse- och dödsdag samt lifslängd. I en sådan inskrift heter det bland annat: »Den gode guden (d. ä. Apis) gick till himlen på det 12:te årets 8:de månads 12:te dag af konung Apries' regering; han föddes på det 16:de årets 2:dra månads 7:de dag under konung Necho; denne guds sköna lif varade 17 år, 6 månader och 5 dagar.»

Den första orsaken till djurdyrkans uppkomst får man kanske söka i hieroglyfskriften. En krokodil hette på egyptiska *Sebek;* nu hette äfven en af de egyptiske gudarne Sebek, och man använde derför bilden af en krokodil för att skrifva guden Sebeks namn; ett lejon hette bland annat också *Pacht,* hvarföre bilden af ett lejon begagnades för att skrifva gudinnan Pachts namn. Då åtskilliga djurbilder på detta sätt kommo att stå i stället för gudars namn, sammansmälte dessa djur och gudar till ett begrepp, så att likasom å ena sidan gudar tänktes under gestalten af djur, förvandlades å andra sidan djur till gudar. Härtill bidrog också utan tvifvel den iakttagelsen, att vissa djur i hög grad hade de egenskaper och företräden, som man tillagt vissa guddomligheter, och derföre brukades dessa djur som symboler för gudarne. Således berättar Plutarchos, att Egyptierna egentligen icke trodde, att hunden eller schakalen verkligen vore guden Anubis, utan jemförde detta djurs påpasslighet, outtröttlighet och förstånd med Anubis, den klokaste bland gudarne, som ansågs vaka för gudarne liksom hunden för menniskan. Då nu schakalen brukades som symbol för Anubis, måste det för en

oupplyst allmänhet, som mest fäster sig vid det yttre, ligga temligen nära att uppfatta djuret sjelf som gud.

Egyptierna äro de förste, säger Herodotos, hvilka uttalade den åsigten, att menniskosjälen är odödlig samt efter döden flyttar in i djurkroppar och först tretusen år derefter, sedan hon genomvandrat hela raden af landdjur, fiskar och foglar, återvänder i en menniskokropp. Att Egyptierna lärde själens odödlighet, är nog rigtigt, men att de trodde på en själens vandring genom djurkroppar, är deremot ett misstag af historiens fader. Visserligen trodde också Egyptierna på en själavandring, men af ett helt annat slag. Det var den vandring, som själen måste göra genom underjorden, innan hon kunde hinna fram till Gud och komma i samvaro med honom. I den egyptiska literaturen finnes en berömd skrift, som härom gifver noggrant besked. Det är den så kallade Dödsboken, som mer eller mindre fullständigt antingen blef inhuggen på stensarkofagerna eller målad på trälikkistorna eller slutligen, och det var det vanligaste, skrifven på papyrusrullar

18. Den döde plöjer, sår, skördar och tröskar på fältet Aalu i underjorden. Dödsbokens 110:de kap.

och inlagd i grafven bredvid de döde, för att på deras underjordiska vandring tjena dem som ett slags pass, innehållande de behöfliga formulär, som den aflidne måste framsäga för att skaffa sig tillträde till de olika regioner, genom hvilka han måste vandra, eller för att besegra de onda andar, som sökte lägga hinder i vägen för honom på hans färd. En mängd exemplar af denna bok äro återfunna i grafvarna och förvaras nu i museerna. Att de icke alla äro lika fullständiga, berodde derpå att icke en hvar hade råd att förskaffa sina döde slägtingar ett komplett exemplar, som utan tvifvel var ganska dyrbart. De beställdes hos presterna antingen i fullständiga afskrifter eller i större eller mindre utdrag ur en och samma text, som dock förmodligen först under den 20:de dynastien fick sin sista, afslutade form. Det kan med bestämdhet ådagaläggas, att denna text uppkommit genom sammansmältning af flera på olika tider författade texter, nemligen en urtext, som åtminstone delvis fans till redan under den

4:de dynastien, samt förste, andre och tredje kommentatorns texter, af hvilka den förste är en utläggning af urtexten, den andre af den förste och den tredje åter af den andre kommentatorns text, hvarvid dock bör anmärkas, att urtexten är enklast och lättast att förstå, medan kommentarierna blifva dunklare ju senare de äro.

De första styckena af boken, hvilken egyptologerna indela i 165 kapitel, innehålla en mycket noggrann skildring af begrafningen och

19. Den dödes kamp med krokodilerna.
(Dödsbokens 32:dra kap.)

alla dermed sammanhängande handlingar. Dessa äro återgifna i en lång, målad bild ofvanför texten. Man ser der mumien liggande i en likkista, begråten af Isis och Nephthys, af hvilka den förre står vid hans fötter, den senare vid hans hufvud; vidare de sedvanliga gråterskorna, bedjande prester, offer och flera heliga föremål. De åtföljande

20. 21. Den dödes kamp med ormen, m. m.
(Kap. 33, 35 och 36 i Dödsboken.)

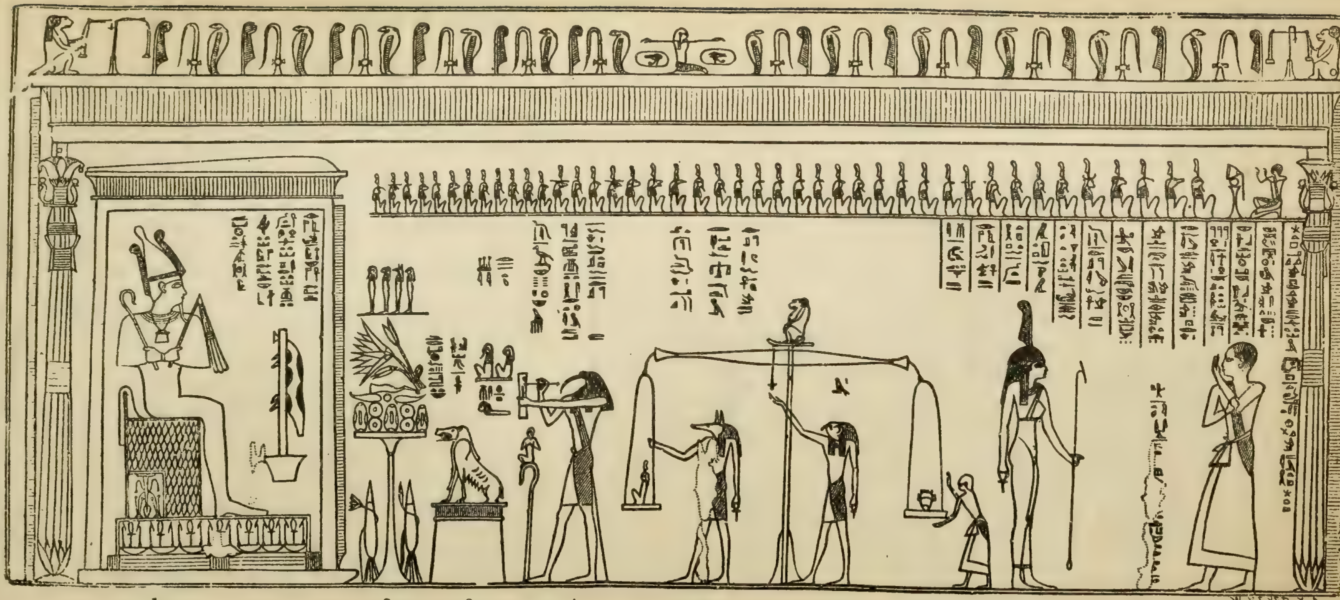
orden, som än äro lagda i den aflidnes än i guden Toths mun, begynna med ett tal af Toth, evighetens konung, som tilltalar den aflidne sålunda: »Jag är en stor gud i den heliga båten, och jag kämpar för dig: jag är en af de store gudar, som rättfärdiggöra dig mot dina fiender på domens dag.» Den aflidne beder: »O! I, som låten de fromma själarna träda in i Osiris' boning, låten också min själ träda ditin, att hon må se, liksom I sen, höra, liksom I hören, stå, liksom I stån, och sitta, liksom I sitten. O! I, som öppnen vägarne och bereden stigarne för de fromma själarna i Osiris' boning, öppnen också

vägarne och bereden stigarne för mig, som är med Eder, att jag genom denna port må gå in i Osiris' boning.» Det 6:te kapitlet och i bildlig framställning (bild. 18, sid. 53) tillika det 110:de kapitlet handla om den aflidnes vistelse på ett i underjorden befintligt fält, på egyptiska kalladt Aalu, som förmodligen motsvarar Grekernas Elysion, hvarest han plöjer, sår, skördar, tröskar och utför alla slags landtliga arbeten. Den gestalt, som han under dessa göromål skall antaga, kallas Uschabti och visar honom som en mumie med två olika slags hackor i sina händer och en påse med säd på ryggen; sådana figurer, hvaraf en mängd förvaras i museerna, kallas graffiguriner. Det 17:de kapitlet, som utan tvifvel är det äldsta och intressantaste i hela boken, innehåller den egyptiska troslärans hufvudpunkter, som den aflidne måste bekänna. I 31:sta till 41:sta kapitlen ses han kämpa med flera onda väsenden och i synnerhet med ormen, hvars hufvud han genomborrar

22. Den dödes själ sväfvar öfver liket.
(Dödsbokens 89:de kap.)

med ett spjut (bild. 19—21); ormen synes hos Egyptierna, liksom hos så många andra folk, särskildt representera den onda principen. I det 89:de kapitlet (bild 22) sväfvar den aflidnes själ, i form af en fogel med ett menniskohufvud, öfver det balsamerade liket, för att, som det heter i texten, återförenas med kroppen, alldenstund denna aldrig skall tillintetgöras och icke i all evighet mer åtskiljas från själen. Derpå följer i det 125:te kapitlet det märkvärdiga stycket om den underjordiska domen. Detta stycke ansågs för ett af de vigtigaste i hela boken, derföre förekommer det i nästan alla papyrusrullar, till och med i de minst fullständiga. Till en närmare förklaring och ett åskådliggörande af texten hafva de egyptiske presterna bifogat en bild framställande denna rättegångsscen, en bild som mycket ofta förekommer, då den icke blott finnes i de flesta exemplar af dödsboken, utan också ofta blifvit inhuggen på stensarkofagerna. Om än smärre skiljaktigheter finnas, är dock framställningen i hufvudsak alltid densamma. (Bild 23, sid. 56). I en sal, som texten kallar den dubbla rättfärdighetens stora sal, sitter Osiris såsom öfverdomare i

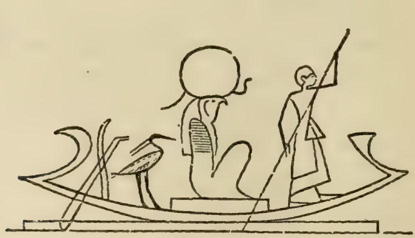
Domen öfver den döde.

1. Osiris. 2. Fyra dödsgenier. 3. Kerberos. 4. Gudarnes skrifvare Toth. 5. Bild af gudinnan Ma. 6. Guden Anubis. 7. Guden Horus, 8. Den dödes hjerta. 9. Gudinnan Ma. 10. Den döde.

underjorden på en tron, med den kungliga spiran i ena handen och straffets piska i den andra. Han har ordförandeskapet i rätten och kring honom sitter en nämd af 42 gudar, 21 på hvardera sidan: det är menniskokroppar dels med mennisko-, dels med djurhufvuden; hvarje domare har ett eget namn och en bestämd synd att straffa; på hufvudet bära de en strutsfjäder, sinnebild af rättfärdigheten, emedan, såsom de gamle sade, alla strutsfjädrar äro lika långa, liksom också rättfärdigheten borde vara lika för alla; i handen höllo de ett svärd som tecken på deras makt till att straffa syndare. Inför denna domstol framfördes nu den döde af rättfärdighetens gudinna, som hette Ma. Ena handen håller han på sitt hjerta och den andra upplyft samt tyckes tala. Rättfärdighetens gudinna står bredvid honom; strutsfjädern på hennes hufvud visar tydligt nog hvem hon är. Derpå följer den betydelsefullaste scenen; man ser en våg, på hvars ena vågskål den aflidnes hjerta och på den andra rättfärdighetens bild ligger. Guden Horus, som är afbildad med ett hökhöfvud, och guden Anubis, som har ett schakalhufvud, verkställa vägningen; öfver deras hufvuden äro namnen skrifna i hieroglyfer. Ofvanpå vågen sitter en Kynoskephalos som bild af jemvigten. Menniskogestalten med ibishufvudet är gudarnes skrifvare Toth, hvars namn står skrifvet ofvanför. Å en tafla antecknar han vägningens resultat, som han meddelar rätten. På en portal sitter en gapande och glupsk hund; han bevakar nedgången till helvetet och påminner således om Grekernas helveteshund Kerberos; de dömde skulle förmodligen genom denna port störtas ned i djupet, der helvetets qval väntade dem. Vidare ser man fyra figurer, som stå ofvanför kalken af en utslagen lotusblomma; den förste med ett menniskohufvud kallas Amset, den andre med hufvud af en flodhäst kallas Hapis, den tredje med ett schakalhufvud är Tiumutef och den fjerde med hökhufvudet är Kebsenef. Det är icke alldeles klart, hvilken rol de spela här, liksom de ofta utelemnas. De äro för öfrigt lätt igenkänliga, då man nästan i hvarje graf finner samma figurer i form af lock på fyra lerurnor, som innehålla åtskilliga balsamerade delar af menniskokroppens inelfvor. De kallas vanligtvis dödsgenier. Den bild af denna högst märkvärdige scen, som här meddelas, är tagen ur den stora dödspapyrus, som finnes i museum i Turin och är den fullständigaste och bäst bibehållna af alla hittills upptäckta exemplar af dödsboken

Texten förtjenar i ännu högre grad vår uppmärksamhet. Öfverskriften lyder på följande sätt: »Boken om inträdet i den dubbla rättfärdighetens stora sal, hvarest menniskan renar sig från de synder, hon har begått, på det att hon måtte skåda gudarnes anlete.» Rätt-

färdigheten kallas här, såsom eljest ofta, dubbel, alldenstund den icke blott straffar det onda, utan också belönar det goda. Den döde begynner tala, vändande sig till Osiris och hans 42 meddomare. Han säger: »Varen helsade, I rättfärdighetens Herrar! Hell Dig, Du store Gud, den dubbla rättfärdighetens Herre! Jag kommer till Dig, Herre! Jag träder fram för att skåda Din makt och glans. Jag känner Ditt namn, jag känner namnen på Dina 42 meddomare, som sitta vid Din sida i den dubbla rättfärdighetens stora sal och lefva för att straffa syndare och förtära deras blod på den dag, då man skall aflägga räkenskap för sina ord inför Guds tron. Jag kommer till Eder för att rena mig från mina synder. Jag har icke öfvat bedrägeri eller elakhet mot min nästa; jag har icke förorättat enkor eller faderlösa barn; jag har icke som domare för mutor kränkt rättvisan; jag vet intet ondt med mig; jag har icke gjort orätt; jag har icke svikit mitt löfte;

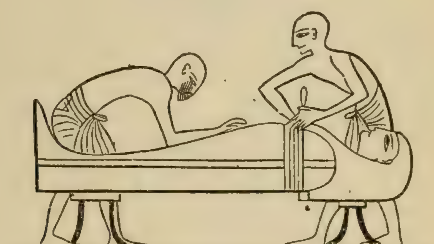

24. Solbåten.
(Dödsbokens 100:de kapitel.)

jag har icke talat fåfänga ord; jag har icke syndat mot gudarne; jag har icke låtit någon hungra; jag har icke låtit någon gråta; jag har icke slagit ihjel; jag har icke befallt att döda mot lagen; jag har icke öfvat svek mot mina förmän; jag har icke begått äktenskapsbrott; jag har icke ökat lodets tyngd på vigtskålen; jag har icke ryckt mjölken från dibarnets mun; jag har icke drifvit hjorden från sina betesmarker; jag har icke fångat gudarnes foglar; jag har icke fiskat deras fisk; jag har ej hindrat öfversvämningsvattnet i sitt lopp; jag har ej afskurit vattenledningskanalerna; jag har icke släckt elden i förtid; jag har ej bedragit gudarne på deras offer; jag har ej bortfört gudarnes boskapshjordar; jag har ej hindrat någon guds procession. Ren är jag.» Efter denna förutgående rening följer nu det egentliga stora syndaregistret, der alla de 42 hufvudsynderna äro uppförda i tabellarisk ordning, nemligen på så sätt, att först de 42 domarenas namn äro nämnda och derunder de motsvarande 42 synderna. Vi se således, att Egyptierna, långt förr än några spår af civilisation visade sig

i Europa, hade bestämda och tydligt utvecklade föreställningar om godt och ondt och om en rättvis vedergällning efter döden.

Målet för den aflidnes vandringar genom underjordens regioner, sedan själen åter blifvit förenad med kroppen och domen blifvit afkunnad, var att komma i sammanvaro med Gud, det vill säga färdas tillsamman med Solguden och hans följe i solbåten, om dagen öfver himmelen och om natten under jorden. Sålunda handlar kapitlet 100 af dödsboken om själens uppstigande på solbåten tillsamman med de salige, som omgifva Gud och äro i hans närhet. Bild 24 visar oss den aflidne i gudarnes sällskap stående i fören på solbåten, hvarmed solen gjorde sin dagliga färd på himlen; Egyptierna trodde nemligen, liksom Hebreerna, att himlen var en ocean, som på alla sidor omgaf jorden. Bredvid denna föreställning, enligt hvilken menniskan högsta salighet bestod uti att, med bibehållande af sin kroppsliga och andliga individualitet, komma i gemenskap med Gud, som i öfverensstämmelse med den ursprungliga, äldsta uppfattningen icke var någon annan än solen sjelf, en föreställning som utan tvifvel var den hos folket vanliga och allmännaste, fans också en annan mera filosofisk, beroende på en slags emanationslära. Enligt denna senare uppfattning skulle menniskan, liksom hon ursprungligen utgått från, utströmmat ur Gud, också åter vända tillbaka till, gå upp uti Gud, hvarigenom hon förlorade sin individualitet, som hon blott hade haft under den jordiska tillvaron, under sin korta frånvaro från Gud.

25. Balsamering.

Då själen, som nämndt är, efter en viss tid åter skulle förenas med sin kropp, var det nödvändigt, att denna bevarades oskadad; denna föreställning gaf upphof till bruket att balsamera liken. Egyptierna egde stor skicklighet i balsameringskonsten, och i grafvarna hittas lik, som ännu äro väl bibehållna, ehuru många tusen år gamla. Enligt Herodotos brukades tre slags balsamering; det första, som var

det dyrbaraste, beskrifves på följande sätt: Först draga balsamerarne med ett krokigt jern ut hjernan genom näsborrarna och utskölja återstöden medelst ingjutande af sönderdelande medel; derpå göra de med en spetsig etiopisk sten ett snitt i sidan och taga ut inelfvorna, hvarpå de skölja magen med palmvin, fylla den med välluktande saker och sy ihop den. När detta är gjordt, lägga de kroppen i natron och gömma honom i 70 dagar, hvarefter de tvätta honom och insvepa

26. Egyptiska qvinnor spelande harpa och cittra.

honom i hvitt med gummi öfverstruket linne (bild 25 sid. 59). Slägtingarne emottaga honom nu, låta göra en likkista i form af en menniska, hvari de lägga den döde, som derpå nedsättes i en graf. Det andra slaget af balsamering var enklare. Man tog icke genast ut inelfvorna, utan sprutade cederolja in i magen, lade liket i natron, och efter ett bestämdt antal dagar tömde man ut cederoljan, som tog med sig inelfvorna; emellertid hade köttet blifvit upplöst af natronet, så att blott hud och ben funnos qvar på liket, som derpå återlemnades till slägtingarne. Det tredje och enklaste balsameringssättet bestod deri, att

man skjöljde likets inelfvor med vatten och lät det ligga i natron 70 dagar.

Egyptierna omhuldade med ömhet och kärlek de bortgångnes minne. I en grafkammare, som vanligtvis låg utanför den, hvari liket var nedsatt, framburos på bestämda dagar i året offer till de döde. Bland de sedvanliga offren nämnes ofta på grafstenarne ett offer för hvardera af de tre årstiderna, ett för hvarje månad och ett för hvarje halfmånad, förutom åtskilliga offer på de så kallade goda festdagarne, hvilka icke äro närmare angifna. I de enskilda familjerna var det naturligtvis arfvingarne eller de närmaste slägtingarne, som framburo dödsoffret; de aflidne konungarnes minne deremot dyrkades öfver hela landet och understundom till den senaste efterverld, såsom fallet särskildt var med konungar af 1:sta och 4:de dynastien, åt hvilka dödsoffer hemburos ännu på Ptolemeernas tid, således mer än 3,000 år efteråt.

Gudstjensten firades med stor prakt och glans. Templen voro rymliga och rikt smyckade med allehanda dyrbara kärl och heliga föremål; det vid hvarje tempel anstälda presterskapet var talrikt och bestod icke blott af män, utan också af qvinnor; de åt templet och presterskapet anslagna jordagodsen voro betydliga och de årliga inkomsterna rikliga. De religiösa festerna högtidlighöllos med böner, sång, dans och strängaspel på harpa och cittra (bild. 26), med offer af djur blommor och rökelser samt med högtidliga processioner, då man antingen inuti templen eller ute bland folket kringbar gudarnes bilder eller heliga symboler, förvarade i skrin. Pharaonerna blefvo föremål för offentlig dyrkan icke blott efter döden, utan ofta också under lifstiden; deras kröning, årsdagen för deras tronbestigning och födelse, deras hemkomst från segerrika fälttåg o. s. v. firades med religiösa fester, hvarvid de ofta buros på sina troner i högtidlig procession.

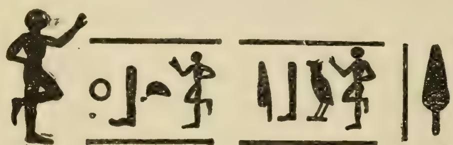
9. Literatur, vetenskap, konst och slöjd.

Den egyptiska literaturen, som är ganska rik, består dels af inskrifter inhuggna i sten eller inskurna eller målade på trä, dels är den skrifven på papyrus. Detta egyptiska papper, som tillverkades af papyrusväxtens bast, var tjockare, styfvare och skörare än vårt papper, men lemnade det oaktadt ett ganska användbart skrifmaterial. Vid inhuggning i sten och trä samt vid målning brukades vanligen den hieroglyfiska skriften, som var en ren afbildning af föremålen, t. ex.

ett träd, en menniska, en pil o. s. v. (bild 27). Vid skrifning på papyrus begagnades deremot den hieratiska skriften, som var en snabbskrift af den hieroglyfiska. Den demotiska skriften var en ytterligare förkortning af den hieratiska.

Vi hafva redan omtalat den religiösa literaturen. Den moraliska sammanhängde dermed. En af de äldsta till vår tid bevarade papyrusrullar, den så kallade papyrus Prisse, som är omkring 5,000 år gammal, innehåller en samling lefnadsregler och moraliska tänkespråk, som isynnerhet predika lydnad mot föräldrar och förmän. »Lydnad är älskad af Gud», heter det bland annat, »men olydnad är honom förhatlig.» »Klokt tal», heter det på ett annat ställe, »glänser mer än smaragd. Det är en sann lycka att inhemta lärdom ur menniskornas mun. En hvar, som hör visdomens ord, skall aldrig känna bedröfvelse i denna verlden, och han skall tillväxa i det goda.»

Af den historiska literaturen hafva vi i det föregående lemnat prof. Till den kan äfven räknas Pentaurs hjeltedikt, hvarur vi vid

a b c d

27. Hieroglyfer.
a, b och c. Dans. d. Träd.

berättelsen om Ramses II meddelat ett stycke. Den geografiska literaturen är ej heller obetydlig. Åtskilliga Egyptier, som besökt grannländerna, hafva efterlemnat reseberättelser. Dessutom innehålla inskrifterna många geografiska uppgifter af värde. Öfver hufvud synas Egyptierna hafva haft ganska vidsträckta geografiska kunskaper, såsom vi kunna sluta af Diodoros' ord: »De dela jorden i tre delar; den ena, säga de, utgör vår verld, i den andra äro årstiderna motsatta våra, och den tredje ligger mellan begge samt kan för hettans skull ej bebos.» Detta antyder, att de kände den södra tempererade zonen.

På de egyptiska monumenten förekomma stundom astronomiska framställningar, såsom afbildningar af djurkretsens stjernbilder, m. m. Enligt Diodoros iakttogo Egyptierna noggrant sol- och månförmörkelser och kunde förutsäga dem, liksom de öfver hufvud bättre än andra folk förstodo att observera stjernornas ställningar och rörelser och hade upptecknat sina iakttagelser under en otroligt lång tid. Af inskrifterna synes, att de kände planeterna, som de kallade »stjernor som icke veta af hvila», och fixstjernorna, som de kallade »stjernor

som icke veta af rörelse.» Om deras astronomiska insigter vittnar också deras kännedom om sol- och stjernårets längd. Egyptierna hade ett borgerligt kalenderår på 365 dagar, indeladt i 12 månader, hvardera på 30 dagar, samt 5 skottdagar. Året indelas vidare i tre årstider, hvardera på fyra månader. Att detta borgerliga år var omkring 6 timmar kortare än stjern-, eller såsom de kallade det Sothisåret, kände de egyptiske astronomerna. De hade äfven uträknat, att 1,461 egyptiska år motsvarade 1,460 stjern- eller Sothis-år. En sådan tidrymd kallades en Sothisperiod.

Egyptierna sysselsatte sig ifrigt med geometri och aritmetik. De många förändringar, som förorsakades af Nilens årliga öfversvämningar öfver fälten, gåfvo ofta anledning till tvister, som blott genom en skicklig landtmätare kunde rättvist afgöras. En matematisk papyrus, som förvaras i British Museum, uppställer regler för lösningen af många geometriska problem, och de talrika inventarieförteckningar och räkenskaper, som finnas i papyrusrullarne, vittna om att de gamle Egyptierna voro skicklige räknemästare och flitige bokförare.

Homeros berömde de egyptiske läkarne att vara skickligare än alla andra, Darius sökte råd hos dem, och enligt en hieroglyfisk inskrift, som förvaras i Paris, skickade en asiatisk konung bud till en af den 20:de dynastiens Pharaoner för att bedja om läkarhjelp för sin sjuka dotter, en begäran som Pharao villfor genom att sända Chonsu, läkarkonstens gud och dennes presterskap, som utan tvifvel särskildt egnade sig åt läkarvetenskapen. Hvarje läkare sysselsatte sig blott med en sjukdom, och till botande af sjukdomar användes lavemanger, fastande och kräkmedel, emedan man antog, att de flesta sjukdomar kommo af omåttlighet. Att Egyptierna ifrigt studerade läkarevetenskapen, framgår för öfrigt af den omständigheten, att man funnit flera medicinska papyrusrullar, bland hvilka i synnerhet må nämnas en mycket stor och väl bibehållen papyrus, som helt nyligen upptäckts och som innehåller en fullstandig lära om sjukdomarne och deras botemedel; ögonsjukdomarne och fruntimmerssjukdomarne äro i synnerhet vidlyftigt behandlade. Man har, märkvärdigt nog, här återfunnit föreskrifter ordagrannt lika lydande hos Hippokrates; men ännu märkligare är det, att i den arabiska literaturen ett medicinskt verk blifvit upptäckt, som i öfversättning återgifver långa stycken ur denna fornegyptiska papyrus. Emellertid brukades icke blott läkemedel, utan också magiska besvärjelser till fördrifvande af de onda andar, som man antog kunde framkalla sjukdom hos menniskan. Ännu finnas åtskilliga magiska papyrusrullar qvar, som visa, att magien spelade en stor rol i det gamla Egypten

Arkitekturen var Egyptiernas förnämsta konst: pyramider och i berget inhuggna grafvar, tempel och obelisker qvarstå som minnen deraf. Man måste förvånas öfver den tekniska skicklighet och de mekaniska utvägar, som Egyptierna måste hafva egt för att kunna uppföra sina kolossala, på evigheten beräknade byggnader. De hafva förstått att flytta och lyfta så väldiga massor och öfver hufvud att lösa

28. Bildstod af trä från 4:de dynastiens tid.
(omkr. 3,000 år f. Kr.)

sådana mekaniska problem, t. ex. uppresandet af obeliskerna, att vår tid måste anstränga sig för att kunna göra det efter.

Den egyptiska bildhuggar- och målarkonsten har efterlemnat en mängd fristående bildstoder samt de otaliga reliefbilder och konturteckningar, hvarmed monumenten äro betäckta. Bildstoderna, som framställa dels mennisko-, dels djurfigurer och äro uthuggna i olika

stenarter, såsom granit, sandsten, basalt o. s. v., äro utförda i alla möjliga ställningar och i många olika storlekar. Bland de största kunna nämnas de två Memnonstoderna i Thebe, 70 fot höga, och den 140 fot långa sfinxen vid Chufus pyramid i Gizeh. Figurerna utarbetades efter en bestämd måttstock för kroppens dimensioner, så att två konstnärer, som bodde på olika orter, mycket väl kunde utföra hvar sin del af en bildstod och få dem att passa samman, såvida de blott förut öfverenskommit om höjden. Detta proportions-schema var annorlunda under det gamla riket än under det nya; i äldre tider framstäldes nemligen menniskofiguren kort, tjock och undersätsig, men på senare tiden hög, smärt och välväxt. Det är ovisst, om detta kom sig deraf, att Egyptiernas gestalt verkligen hade förändrat sig under mellantiden, eller om det icke snarare berodde derpå, att de egyptiske konstnärerne i äldre tider studerade och sökte härma naturen, medan de deremot på en senare tid nedsjönko till ett enformigt manér. Det

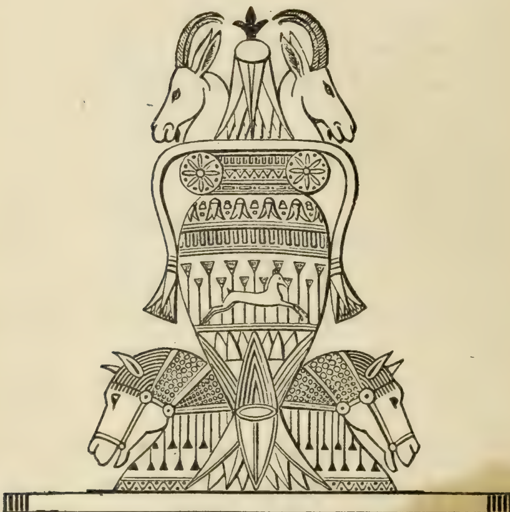
29. Egyptiske glasblåsare.
(Från 12:te dynastiens tid (omkr. år 2,200 f. Kr.)

är i sanning förvånande, i hvilken hög grad bildstoderna från de gamle pyramidkonungarnes dagar bära prägel af porträttlikhet. Bild 28 (sid. 64) visar oss en af trä skuren bildstod, funnen i en af 4:de dynastiens grafvar. Ingen, som ser denna bildstod, kan betvifla, att den visar oss mannen sådan som han verkligen såg ut, och konstkännarne äro ense om att den är en sällsynt perla ej blott af egyptisk, utan af forntidskonst i allmänhet. Det förtjenar anmärkas, att ögonen äro isatta; en omfattning af brons, tjenande som ögonlock, innesluter det egentliga ögat, som är gjordt af ett stycke hvit ogenomskinlig qvarts, i hvars midt en bit bergkristall bildar ögonstenen; i midten af kristallen är en glänsande nål fäst, som gifver det sålunda förfärdigade ögat ett uttryck af lif.

Egyptiernas industri stod i flera hänseenden ganska högt. Deras väfda och stickade tyger voro mycket eftersökta; de tillverkades af lin, bomull och ull, liksom äfven guld- och silfvertråd användes. Glastillverkning egde tidigt rum i Egypten; bild 29, som är hemtad från

en väggmålning i Benihassans grafvar, visar att glas blåstes redan under den 12:te dynastien (omkring 2,200 f. Kr.), således långt före den tid, då glaset enligt en grekisk tradition skall hafva blifvit uppfunnet af Phenicierna. Fynd från den 18:de dynastiens tid visa, att Egyptierna kände konsten att färga glas och tillverka falska ädelstenar. Deras smycken, vaser (bild 30), möbler, husgeråd m. m. vittna äfven om stor teknisk färdighet.

J. Lieblein.

30. Fornegyptisk vas.

31. Fornkaldeiskt sigill.

SEMITERNA.

1. Inledning.

Ægyptens folk med sin fornåldriga odling och sitt noggrant genomtänkta statsskick var likväl icke kalladt att sprida sig öfver stora landsrymder. Naturen hade en gång för alla åt Egyptierna utstakat det område, der de skulle bo, och der utöfver kunde de icke vidga sina landamären. Nildalen, i söder stängd af oländiga berg, af sandöknar i vester, kunde ej afbörda sig den åkerbrukande folkmängdens öfverskott på andra sidan om dessa råmärken. Ej heller voro Röda hafvets sandiga och långgrunda stränder, som dessutom skildes af bergsryggar från de folkrika bygderna, lika litet som uppslamningarna vid Nilens utflöde i Medelhafvet, egnade att locka sjörädde landbor till skeppsbyggnad och djerfva upptäcktsfärder. Först längre fram i tiden uppvuxo stora köpstäder i norra Egypten, när hamnarna öppnades för utländingar, och särdeles när riket väl hade kommit i förut sjövane herrars händer.

Af alla dessa orsaker kom, att till och med de väldigaste Pharaonerna ej mäktade åstadkomma mer än onyttiga härfärder inåt Asien men inga stadiga nybyggen, inga folkomflyttningar efter stor måttstock. De kunde tvinga asiatiske konungar till hyllning och skatt, men det vunna väldet kunde ej på längden tryggas, emedan deras egyptiske undersåtar ogerna lemnade sina gamla hemvist, der de tilllika under långliga tider vant sig vid ett lefnadssätt, som gjorde dem

olämplige att grundlägga nya bostäder i okända trakter med andra kraf på menniskan. Här som öfver allt nådde konungarnes makt ej längre, än folkets och landets natur medgåfvo, som inga våldsbud, om sådana eljest i detta fall kommo i fråga, kunde omskapa. Skulle alltså Egyptiernas framsteg i någon mån komma vårt slägte öfver hufvud till godo, måste andra stammar, som af naturen fått bättre utrymme för tillväxt och derför ej så lätt hunno hårdna i orubbliga vannor, hos de förre hemta sådane kunskapsfrön, hvilka i en ny jordmån kunde slå fasta rötter och der mogna, ökade och främjade genom ett olika folklynnes egendomliga tillskott. Detta kall föll först på *Semiternas* lott. Namnet, som ej nyttjades af dem sjelfve, är taget efter Noachs äldste son, enligt bibeln nästan alla dessa folks stamfader, hvadan likväl synes, att de redan i forntiden tydligt kände frändskapen sins emellan. Också stå de hvarandra mycket nära i tungomål, seder och gudsdyrkan, i kroppsbyggnad och utseende, närmare än de särskilde indisk-europeiske stammarne inbördes. Med desse, hvilka i bibeln kallas Sems broder Japhets efterkommande, hade Semiterna kanske från början samme förfäder. Båda äro de historiens yppersta folkätter, som på olika vägar, men jemngoda i gåfvor, hafva fullgjort det gagnrikaste arbetet och skapat det högsta bland menniskorna. På närmare, ehuru ännu på långt håll voro Semiterna troligen ock Egyptiernas fränder. Men skilsmessan hade egt rum i så aflägsna tider, att minnet af det forna sambandet (hvaraf likväl spår gömmes i bibeln) hade hunnit slockna, när de båda folkgrenarne åter stötte till samman, och deras ödens afvikande gång gaf hvardera en så skarp prägel, att samkänslan ej gerna kunde å nyo vakna, hade också den ömsesidiga oviljan varit mindre.

Semiternas äldsta hem tyckes hafva varit någonstädes bland Armeniens berg, men derifrån skingrades de åt alla väderstreck, dock minst åt öster. Man finner dem utefter Euphrat och Tigris, på andra sidan om de syriska och arabiska öknarna vid Medelhafvet, vid Indiska hafvet jemte dess båda vikar, som kringsluta den arabiska halfön. Likaledes bodde några semitiska folk i Mindre Asien ända till dess vestra kustländer och till Svarta hafvet i norr, men här blandade med andra af indisk-europeisk börd. Långt bort i Afrika och Europa hade Semiterna talrika nybyggen. Hela deras historia bär vittne om en okuflig håg för långväga utflyttningar, hvilka till stor del företogos, medan de ännu alla voro ett folk af endast herdar, och ej afstannade hos dem, som blefvo åkerbrukare och sjömän. Månge bland dem vande sig aldrig vid fasta bostäder. Ännu i dag ströfva Beduinerna omkring med sina kameler och boskapshjordar liksom Abraham fordom.

Hos alla folk är herdelifvet det äldsta, men Semiterna miste aldrig smaken derför, så långt de än hunno i yppig odling. De hebreiske och arabiske skalderna tröttna ej att tala om herdens sysselsättningar, att framhålla hans djerfva sjelfkänsla, icke af öfvermättnad å rikedomens njutning allenast, utan såsom outplånliga minnen, som till stor del motsvarades af det närvarande. Fädrens enkla lefverne, som alltid stod för de efterkommande såsom det sällaste och ädlaste, blomstrade ännu i full kraft tätt invid de stora österländska städerna, och när dessa föllo i grus, tog det å nyo ut sin rätt i hela dess vidd.

Semiternas folklynne fick sin färg af herdelifvet, hvarifrån de utgått och hvartill de ofta återgingo. Detta lif var också ett annat och rikare i södra Asien än under kallare luftstreck. Från den ena betesmarken till den andra drog stammen omkring, förd af sin höfding, som alla lydde för hans börds och visdoms skull. När betet började tryta och källorna utsina, nedrefvos de lätta tjällen, de få egodelarne packades på kamelernas ryggar, och man tågade vidare. Ökades folkmängden, skilde sig de yngre ätterna från hufvudstammen och gingo hvar sin egen väg, men höllo fast vid det gamla lefnadssättet. Det dröjde länge, innan landet vardt för trångt derför eller den bördiga jordmånen kunde fresta till ett tyngre arbete. Gräset var ymnigt, och den rikliga födan gjorde dragarne starke, korna mjölkgifvande, fårens ull var mer än tillräcklig, för att mödrarna och döttrarna deraf kunde laga kläder åt sig sjelfva och männen, dadelpalmen gaf välsmakande och närande frukter, och måste man färdas långa dagsresor öfver öknen, hade man ju kamelen, som nöjde sig med tistlarne i sanden och gömde vattenförrådet i torkan. Ynglingarne fälde markens djur, hjortar, råbockar och harar, hvilkas kött tjenade till ombyte i måltiderna, eljest mest bestående af växtföda och mjölk, och hvilkas hud gaf ämne till varmare och varaktigare kläder än husdjurens ull eller hår. Sålunda fördes ett verksamt, men sällan mödosamt lif, som stundom tillät en tankfull hvila, efter österländingens tycke och sed. Under trädens skugga förtäljde de äldste om fädrens vandringar och öden, ätternas förgreningar utreddes, de frånskilde fränderna tappades ej ur synhåll, utan man följde länge äfven dem i fjerran med minnesgod vetgirighet, med välönskningar eller förbannelser, allt efter som söndringen hade skett i godo eller i ondo. Dessa sägner fingo i tidernas lopp en mera konstfull utstyrsel, de formades till skaldeqväden, som längre fram upptecknades och ännu utgöra grundvalen för vår kännedom om Semiternas forntid. Dylika ättetal och qväden hafva vi qvar i bibelns äldsta böcker, mer vanstälda i Arabernas dikter, till en del från andra håll. Men andra ämnen till

uppbyggelse saknades ej heller. Vistelsen och arbetet i det fria skärpte öga och håg, snabbt och klart fattades de omgifvande tingens egenskaper, som lände menniskan till nytta eller skada. Den samlade erfarenheten gick i arf från fädren till barnen, uttalad i tänkespråk och liknelser, hvilka ofta afsågo äfven menniskornas handlingssätt, som berömdes om det öfverensstämde med den stadgade seden, klandrades, om det afvek från denna. Rätt och orätt, godt och ondt urskildes med skarpsinne, men alltid såg man främst på det i lefvernet nyttiga eller skadliga. För Semiten var det goda hvad som lönas, det onda hvad som straffas; sällan förmådde han höja sig till tanken om det goda, som älskas för dess egen skönhet och sökes för dess eget inre värde.

Öknen, liksom hafvet, med dess oöfverskådliga rymder väcker känslan af det oändliga, inför hvilket menniskan försvinner, och intet folk har så kraftigt och djupt gripits af denna känsla som Semiterna. Och ju lifligare de derjemte kände, att allt, som gaf dem uppehälle och njutning, var snarare en gåfva af naturen än deras eget arbetes vinst, dess ödmjukare måste de nalkas de hemlighetsfulla makter, som rådde i naturen. Solen, som sänder ljus och värme, som gifver menniskor och djur trefnad, månen och stjernorna, som utvisa och för en barnslig uppfattning tyckas framkalla årstidens vexlingar, himlen, som svalkar med regn, föreställdes såsom lefvande varelser efter menniskans beläte, påkallande hennes tillbedjan. Men det var ej endast tacksamhet, som dref österländingen dertill. Han kände ej blott vårsolen, som framlockar lif, utan äfven den brännande sommarhettan, som bortsveder gräset och bringar allt lefvande att försmäkta. Årstidernas ändringar voro ej alltid välgörande, stundom förde de med sig helsoförderfvande vindar, härjande sjukdomar bland menniskor och boskap. Oväntade skyfall satte hela landsträckor under vatten, floderna stego öfver sina bräddar, åskslag drabbade med ögonblicklig död. Så var allt menskligt otryggt, det hände att den rike på en gång miste sina hjordar och stod utan värn mot hungersnöden. Väl kunde mycket åstadkommas genom menniskans omtanke, öfvad af daglig, uppmärksam iakttagelse, och eggad af vådorna. I företagsam klokhet och uppfinnande snille stodo Semiterna icke Egyptierna efter. Men ofta voro alla mödor fåfänga, och menniskan måste tillstå sig rådlös emot de tillintetgörande makterna. Hvad under då, om striden och utgångens ovisshet alstrade ett lidelsefullt sinnelag, om Semitens lynne kastades emellan ohejdad njutningslystnad och hemsk förtviflan? Gudomen kunde han ej fatta som en mild fader utan som en sträng, ofta nyckfull herre, hvilken vredgades utan synlig orsak

och måste blidkas genom ovilkorlig underkastelse. Husfadren bjöd honom det käraste han egde, sina späda lam, sina ypperste tjurar, och, när intet annat hjelpte, tvekade han ej att offra sin förstfödde son och arfvingen till sina egodelar. Endast blod tillfredsstälde de fruktansvärde, som ömsom funno nöje i förstörelsen och påminde om ödemarkens rofdjur, hvilka togos till deras sinnebilder, ömsom slösade sin ynnest, liksom hånande, på menniskorna. Blodtörst och vällust blandades derför på ett ohyggligt sätt i Semiternas gudsdyrkan, värst hos dem som nådde den högsta yttre odling och rikedom. De togo sjelfve föredöme af sina gudar, ty menniskor, som ej tro gudomen om nåd, äro icke böjde till misskund inbördes. Och gudarnes kraf gingo framför allt, till deras ära slagtades fiendernas konungar, och för att mätta deras afund nedrefvos »de otrognes» helgedomar i de tagna städerna samt bortfördes gudabilderna i fångenskap, ty hvarje semitisk stam trodde sig alltid strida i *sina* gudars namn emot uppstudsiga folk och deras afgudar.

Men i denna hemska dyrkan låg dock ett frö, som i sinom tid skulle bära ovansklig frukt. Gudomen njöt icke sin egen tillvaro i evigt ljus och lugn, efter Grekernas tro, utan hans väsen var en oblidkelig vilja, som kräfde sina buds uppfyllelse in till det yttersta. Dessa bud kunde tänkas ej endast som en envåldskonungs infall, utan ock såsom en sedlig lag, gifven af en helig och rättfärdig Gud, hvilken, emedan det rätta är blott ett — och ej för att förklara verldens tillkomst allenast — också ensam var skapelsens herre. Glimtar af denna tanke finnas hos flera semitiska folk, men sitt renaste uttryck fick han af Israels profeter. Derför heter det med skäl, att Semiterna hafva gifvit menskligheten tron på en enda, helig Gud.

Underkastelse under det oundvikliga, tygellös njutningslystnad och sjelfständighetsifver voro de båda motsatser, hvilka framträdde i Semiternas statslif, liksom i deras seder och gudsdyrkan. De skapade ofantliga envåldsriken, der blind lydnad ålåg undersåtarne, men också stolta fristater, styrda af en rik köpmansadel eller upprörda af partistrider mellan herrar och folk. I krigiska och i fredliga värf hafva de under båda styrelsesätten utfört minnesvärda bragder. På sjön voro de lika hemmastadde som till lands. Med vapen vunno de stora välden, och nybyggen utsände de till okända verldstrakter. Tapperhet och ihärdighet utmärkte dem alltid, mest i försvaret. Inga belägrade städer hafva värjt sig bättre än Babel och Tyrus, Karthago och Jerusalem. Ej mindre visste Semiterna att ordna med skarpsinne staternas inre styrelse och härarnes sammansättning. Med samma framgång idkades slöjder och köpenskap. Denna verldens goda låg dem

starkt om hjertat, egennyttan var hos dem alla den rådande böjelsen, hvarför list, stundom trolöshet prisades lika högt hos mannen som modet. För det jordiska lifvets kraf voro deras ögon vakna, men der bortom tänkte de sig intet, knappast ett skuggornas rike. Kunskapen för sin egen skull lönade efter deras tanke ej mödan, de skattade yppighet och prakt högre än det måttfulla och sköna, som ej förvånar eller smeker. Gudomen var för dem ett föremål för tron allena och skälfvande tillbedjan, ej tillika en uppgift för tanken och vetandet. Så hafva de haft store hjeltar och statsmän, uppfinnare och upptäckare, byggmästare och bildhuggare, skalder och framför allt siare, men verklige konstnärer, som sökt det sköna i oegennyttig åtrå, häfdatecknare, som velat utröna händelsernas samband sinsemellan, tänkare, som sträfvat att lösa lifvets gåta, hafva de saknat. Krönikan är deras historia; deras vetenskap, så vida den ej afser omedelbar nytta, är spetsfundighet; skönheten hafva de stundom, men oftare det upphöjda, funnit på vägen till andra syften. Våldsam lidelse, underligt sammansmält med skarp, ofta småsinnad beräkning, är hufvuddraget i Semiternas lynne, som för det indisk-europeiska sinnet alltid har haft något gåtlikt, mindre tilldragande än frånstötande.

2. Flodernas land. Elam. Babel.

A ett och samma snötäckta fjell i Armeniens högland upprinna tvenne stora floder. Den ene, *Euphrat,* kommer från en sluttning mot norr, men vänder sig nästan genast mot vester och går omkring fjellryggen, för att sedan i långa krokar, i början mot vester, så mot öster och söder, småningom nalkas hafvet. Den andre, *Tigris,* uppväller på södra sidan, likväl ej långt från Euphrats källor, och skyndar i rask färd utför bergen, först i nära rakt lopp mot söder, men efter hand med en allt starkare dragning åt öster, till dess hans väg blir så godt som jemlöpande med Euphrats. Tigris mottager flere bifloder och är i sin trängre bädd rikare på vattenfall än Euphrat, som tillryggalägger mindre stupande branter. Så länge de båda floderna hålla sig inom Armeniens högland, äro omgifningarna visserligen ofta sköna, stränderna prydas af lummiga plataner och andra österlandets träd, men endast här och der lemna de höga bergåsarne utrymme åt större, bördiga slätter, och ej sällan utbreda sig nakna stepper. Dessa ökas

i talrikhet och vidd allt mera mot söder, och slutligen öfvergår landet, med undantag af en smal remsa utmed Tigris, helt och hållet i en vild ödemark utan träd, fastän sparsamt gräsklädd, för det skådande ögat jemn som hafsytan, men dock afbruten af böljande kullar, ett tillhåll för lejon och vildåsnor, strutsar och gräshoppsvärmar, stundom gästadt af kringvandrande herdar. Flodernas kosa är nu mindre tydligt utstakad i den lösa sandbottnen, ofta skifta de lopp eller utgrenas i sidoarmar, som förtunnas till smala rännilar och antingen uppsugas af sanden eller samlas till grunda träsk med höstregnens tillhjelp. Men emellertid afsätter det sålunda kringledda vattnet småningom ett lager af slam och dy, som innehåller närande ämnen för växterna. Detta lager ökas i tjocklek, ju mer floderna närma sig hvarandra och marken alltså gödes från bådas vattenområden. Just der afståndet dem emellan är kortast, sträcker sig den fruktbara myllan öfver hela låglandet och danar, så att säga, en skarp gräns mot öknen i norr. Ej långt härifrån nådde troligen floderna från början hafvet, der de hade hvar sin mynning. Men långsamma uppslamningar hafva ökat det fasta landet mot söder och tvungit Tigris att kröka af på nytt, medan Euphrat gör en halfrund svängning åt motsatt håll, ehuru de hädanefter ej skilja sig så vida som förr. Det vill synas, som om ännu i den äldsta historiska tiden hafvet gick ett godt stycke längre upp än den punkt, der floderna nu löpa till samman i den s. k. Schat-el-Arab. Mindre tvifvelsamt är, att det sånka deltalandet i söder (det nuvarande Irak-Arabi) är en tämligen sen bildning.

32. Fiskguden Dagon.

Detta stora område från Euphrats och Tigris' öfra lopp till Persiska viken hette fordom *flodernas land* (*Nairi* hos innebyggarne sjelfve, *Aram-Naharaim* hos Hebreerna, *Naharina* hos Egyptierna, *Mesopotamien* hos Grekerna). Men gränserna voro ej så noga bestämda, och några af dessa liktydiga namn utmärka stundom någon särskild del af det hela.

Bäst passade namnet på landet söder om öknen (Hebreernas *Sinear*), hvilket i bokstaflig mening var flodernas skapelse. Knappast finnes någonstädes en bördigare jordmån än här. Hvete och andra sädesarter, lins och bönor och sesam (hvarur pressades olja) växa vildt öfver allt stränderna klädas af manshög säf, som kan nyttjas till allehanda behof, till och med träsken hafva öfverflöd på födande rotväxter, och dadelpalmen trifves i täta lundar. Här måste således för ett idogt och begåfvadt folk ombytet blifva lättare än eljest från herdens till åkerbrukarens lif. Men den gynsamma marken gaf likväl menniskans uppehälle ej alldeles utan gengäld Naturens förmåner kunde i vårdslösa händer lätt försummas och lända till föga gagn. Under långa tider unnar himmelen intet regn, och leran, som gifver jorden hennes fetma, hårdnar lätt i torkan, ökenstormarne från vester vräka täta lager af flygsand, hvari intet kan växa, öfver det uppodlade landet. Väl motvägas dessa olägenheter af flodernas årligen återkommande öfversvämningar, men här är faran ännu större än i Egypten, att deras välgerning kan varda till skada. Ty hvarken Euphrat eller än mindre Tigris stiger sakta som Nilen, utan med ens svälla vågorna upp efter snösmältningen i fjellen, och tiden låter sig ej så noga uträkna på förhand som i Egypten. Derför händer, att i stället för en helsosam vattning kommer en härjande »syndaflod», sådan som Semiternas fornsägner veta att omtala från dessa bygder. Mot dessa hinder stå nu de halfvilde innebyggarne handfallne, men i forntiden var det annorlunda. Fördämningar och kanaler, gräfda sjöar och pumpverk reglerade strömmarnes flöden, och det arbete, som kräfdes att tämja naturen till lydig tjenst, härdade folket trots det yppiga luftstrecket och gaf påstöten till vidare framsteg i slöjd och odling. Modet stärktes i striden mot rofdjuren, lejon af tvenne slag, hyenor och vargar, hvilka förekomma lika ymnigt som fredsamme hjortar och gaseller. Uppfinningsförmågan och företagsamheten sattes på prof af bristen på metaller och sten, tjenlig till byggnadsämne.

Många tro, att här före Semiterna har bott ett folk af *kuschitisk* (ethiopisk) börd eller af *turansk* härkomst, d. v. s. af samma stam, dit Finnarne och deras fränder i Europa och Asien höra. Desse tidigaste innebyggare skulle redan hafva undangjort mycket, som från dem gick i arf till deras efterträdare. Men vetenskapen har ännu ej kommit till visshet i denna sak. Äfvenså är oafgjordt om Semiterna inträngt i »flodernas land» från sina äldsta hemvist i norr eller från söder, sedan de öfverskridit öknen och länge ströfvat omkring i Arabien. Säkert är, att i medlet af det tredje årtusendet f. Kr. lefde mäktiga konungar, på hvilkas verkliga tillvaro man så mycket mindre

kan tvifla, som flere af dem efterlemnat minnesmärken, bevarade till våra dagar och bärande deras namn.

Elam (Grekernas *Elymais* och *Susiana*, efter hufvudstaden *Susan*) kallades landet öster om Tigris till de mediska bergen; i norr sträckte det sig till dess biflod Dijaleh, i söder till Persiska viken. Från denna folkrika trakt utgingo eröfrare, som, efter bibelns utsago, styrkt af funna inskrifter, redan på Abrahams tid framträngde ända till Syrien.

Men hufvudsätet för den äldsta semitiska odlingen var på andra sidan om Tigris i det egentliga »flodernas land». Här byggde *Kaldeerna* sina många städer, hvilkas grushögar, ännu blott till en del undersökta, gifva en föreställning om deras forntida storlek. Längst i söder, på Euphrats högra strand, vid den nuvarande Arabbyn Mugheir, låg *Ur* (bibelns *Ur-Kasdim* = Kaldeernas stad), som kanske var en sjöhamn. Nordöst derom, till venster om Euphrat, låg kilskrifternas *Arku*, bibelns *Erech* (nu Warka). Rätt i norr inne i landet stod *Nipur* (Niffer), och ytterst i nordvest, vid Euphrats högra brädd, »de heliga skrifternas stad, *Sipar* (*Sippara* efter Grekernas uttal, *Sepharvaim* efter Hebreernas). Den mest frejdade af alla var dock *Babel (Babilu)*, som genomflöts af Euphrat något nedanför Sipar. Det semitiska namnet förvrängdes till *Babylon* af Grekerna, hvilka också kallade hela landskapet *Babylonien*. Det var »Els port», den högste gudens helgedom, och långt ned i tiden var det österlandets heliga stad, liksom Rom under medeltiden var vesterlandets. I granskapet deraf till söder låg *Barzipa (Borsippa)* med det fornåldriga templet, som länge stod halffärdigt (»Babels torn»), till dess det fullbordades af Nebukadnesar.

Kaldeernas land var för det mesta splittradt i småriken, men tidtals hade den ena eller andra staden öfvervigt öfver de andra. I början synes tyngdpunkten hafva legat i söder. Konung *Uruk* (sannolikt före 2,500 f. Kr.), hvars sigill återgifves i vignetten, kallar sig »konung af Ur och Nipur» och byggde tempel i Erech, men nämner ej Babel såsom lydande under sitt välde. Men omkring 1700 kallar sig *Hammurabi* »konung af *Babel*, konung af Sumir och Akkad», tvenne kaldeiska landskap, och förmäler, att han låtit gräfva en kanal för att vattna landet och derinvid rest ett fäste med torn, »så höga som berg». Efter honom komma talrika namn i konungalängderna och annalerna, åtskilligt förtäljes om lyckliga och olyckliga krig med grannstaterna, men först med Nebukadnesar blef Babel en verldsmakt.

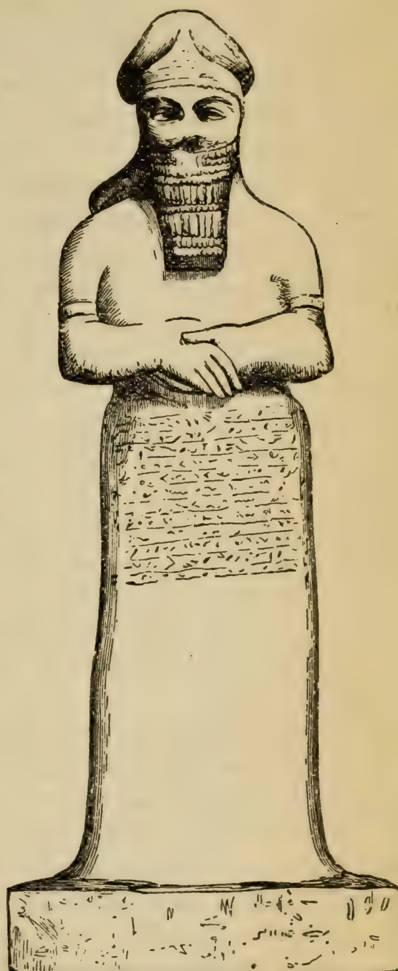
3. Kaldeernas gudsdyrkan.

Kaldeernas högste gud hette *El (Ilu)*, ett namn som äfven nyttjas i bibeln för att utmärka gudomen. Han tänktes råda öfver alla de andre gudarne, men i folkets dyrkan intog han, så vidt vi veta, icke ett så framstående rum som flere af de underordnade, och hans väsen är derför mindre tydligt för oss. Den gudom deremot, som mest omtalas, är *Bel* eller *Bil* (herren). Han var verldens skapare eller kanske rättare ordnare, ty förut var ej det tomma intet, utan en oredig mörja. »I begynnelsen var allt mörker och vatten. Deri dvaldes hemska djur och menniskor med tvenne vingar och andra med fyra vingar och tvenne anleten och åter andra af tvefaldt kön, manligt så väl som qvinligt. Somliga hade lår af getter och å sina hufvud horn, andra voro hästfotade eller baktill skapade som hästar och framtill som menniskor. Ock funnos menniskohöfdade tjurar och hundhöfdade hästar och menniskor, och andra djur i menniskoskepnad med fiskstjertar, och drakar och krälande djur och ormar och vilddjur, hvilkas beläten ännu äro att se i Bels helgedom i Babel» Denna vämjeliga hopgyttring tänktes i sin helhet såsom en qvinna, vid namn Omorka. »Men Bel klöf mörkret och qvinnan i tu och gjorde ena hälften till jord, den andra till himmel, uppstälde stjernorna, solen och månen och planeterna, och bortledde vattnet och åtskilde det till hvart land för sig, och byggde och skapade verlden. Men vidundren kunde icke lida ljuset utan dogo. Då Bel nu såg, att landet var godt, men obebodt, afhögg han sitt hufvud och befalde en af gudarne att blanda blodet, som flöt derur, med mull och skapa menniskor och andra djur och vilddjur, som kunde tåla ljuset.» Så förtäljer, efter gamla inhemska uppteckningar, den kaldeiske presten Berosus, som lefde i tredje århundradet f. Kr. Man skönjer likheten emellan den mosaiska berättelsen och Kaldeernas sägner, men också i hvilken rå och ohygglig form skapelsehistorien tedde sig enligt de senare.

En annan gudom, som i rang till och med stod öfver Bel och åkallades nästan lika ofta som han, var *Anu* eller *Anu-malik* (d. v. s. konung Anu), hvadan hans namn lätt igenkännes i bibelns *Anammelech.* Hvad vi veta om honom, är ej tillräckligt för att gifva en tydlig föreställning om hans natur. Han kallas »mörkrets» och »underjordens herre», men han tronade också i en egen himmel, och det var tillika han, som hade gifvit de första menniskorna talets gåfva, lärt dem att göra sig jordens frukter till nytta, att bygga städer, skrifkonsten och

allt annat, som hör till menniskolifvets nödtorft och förkofran. Vidare dyrkades *Hia,* »flodernas gud», och *Bin,* »som åskade midt i himlen» och »i sin hand bar ett brinnande svärd». En märklig skepnad var fiskguden *Dakan* (i bibeln *Dagon*), som troligen var ett motstycke till Hia, men till skilnad från honom betecknade vattnets välgörande kraft. (Bild 32, sid. 73).

Efter desse elementens andar kommo de gudar, hvilka rådde öfver de särskilda himlakropparne och till sitt väsen ej skarpt skildes från dessa. *Samas* var solens gud och »dagens herre», *Sin* med de »hvitskimrande hornen» var månens. Främst bland planeternas herrar stod *Adar* eller *Adarmalik (Adrammelech)* Saturnus, som afbildades i skepnad af en vingad menniskohöfdad tjur. Han var grym och vred, han troddes vara afvog mot lefvande varelsers födelse, hvarför han måste blidkas med menniskooffer, och i synnerhet brändes späda barn till hans ära. *Nabu*, bibelns *Nebo,* eller Merkurius, var »höfding öfver himlens och jordens härskaror». Han tänktes mindre sträng än Adar; hans namn betyder »den uppenbarande» och liknar det ord som i hebreiskan betecknar profet. Å konung Uruks sigill (bild 31, sid. 67) förekommer han sittande på en tron, under det konungen med sin drottning och son (såsom det tyckes) nalkas honom i bön. Dessutom har man från en senare tid i behåll en fullständig stod af denne gud (bild 33). *Nergal*, planeten Mars' gudom, var en af dem som gladdes åt förstörelse, och såsom »stridens herre» höll han sin skyddande hand öfver krigiske konungar. Derför uppstäldes jemte Adars tjurar såsom hans sinnebilder de vingade

33. Guden Nebo.

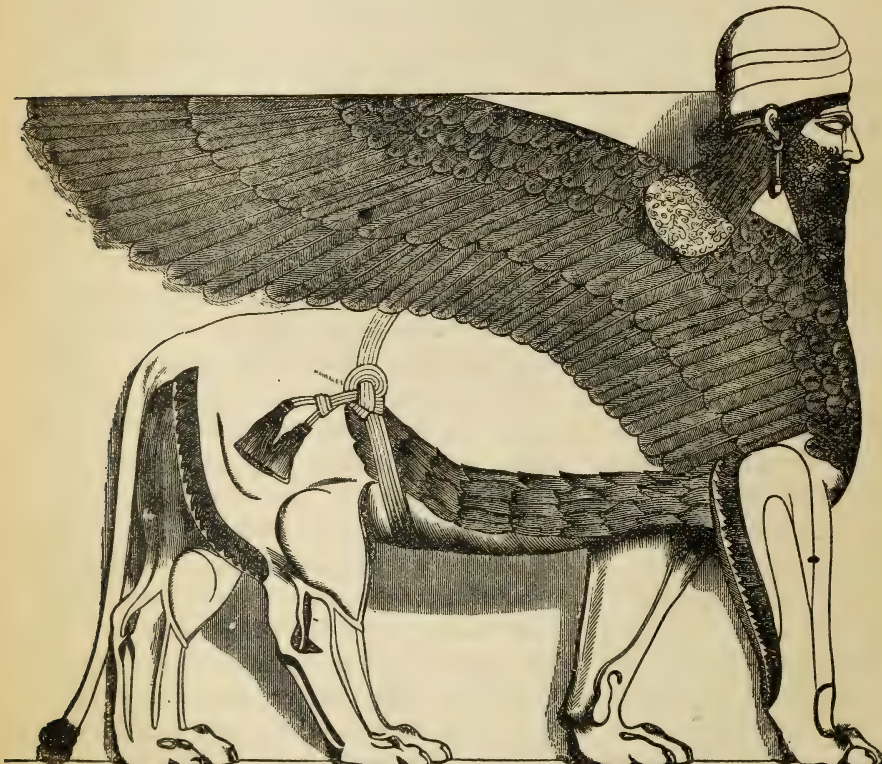
lejonen med menniskohufvud vid ingångarne till templen och palatsen. (Bild 34, sid. 80). *Marduk,* bibelns *Merodach,* eller Jupiter synes hafva varit en blidare gud. Han dyrkades i synnerhet i Babel under namnet »den store Herren».

Bland de qvinliga gudomligheterna voro de båda förnämsta i sjelfva verket endast olika skiftningar af ett och samma väsen, och under bådas välde lydde en och samma stjerna. »Venusstjernan vid solens uppgång är *Istar* bland gudarne, Venusstjernan vid solens nedgång är *Bilit* bland gudarne», heter det uttryckligen i en gammal, nyligen tydd inskrift. *Bilit,* »herskarinnan», (Grekerna kallade henne *Mylitta*) tillbads såsom »gudarnes drottning» eller »moder» och förestäldes äfven såsom Bels maka. Hon var den aflande kraften i naturen, de välgörande öfversvämningarna voro hennes verk, hon förde könen tillsamman så väl bland djuren som bland menniskorna. Derför helgades henne ej blott den älskogsträngtande dufvan, utan ock fiskarne med sitt rika yngel, det närande vattnets barn. Derför var hennes tjenst en högtid för sinnenas vällust, då alla slags utsväfningar voro tillåtna, ja påbudna. Hennes fullkomliga motsats var *Istar,* som bar bågen i sina händer, som gynnade kämparne i striden och sände död och förderf ibland menniskorna Och dock skildes, såsom nämndt är, ingalunda skarpt emellan båda. Smärta och njutning ligga i sina ytterligheter icke så långt ifrån hvarandra för det lidelsefulla sinnet, och den gudinna, som var på samma gång kärlekens och dödens, såg ju med nöje, huru hennes dyrkare, utmattade af de vildaste orgier, antingen stympade sina lemmar eller gisslade sig blodige öfver hela kroppen.

Hvem ser ej, hur den omgifvande naturen afspeglar sig i folkets tro? Elementens nycker, som ena tiden bringa menniskan allt godt i öfverflöd, och åter en annan gång hemsöka henne med obotligt förderf, återfinnas i gudarnes väsen. Än utpräglas motsatserna i skilda gudomligheter, såsom Hia och Dagon, Anu och Bin, än upptagas de i en och samma (Bilit-Istar), dock utan att derigenom någondera mister sin måttlöshet, hvarför godtycket synes upphöjdt till verldens lag. Den olösta motsägelsen i uppfattningen leder till tanken om strid mellan gudarne. Hvad vi känna om Kaldeernas myter bär tydligt vittnesbörd derom. Istar nedsteg en gång till underjorden, säges det, för att upphemta döden, men var nära att sjelf falla i hans våld och frälstes endast genom Hias mellankomst. Och samma föreställning om de högstes tvedrägt genomgår den märkliga syndaflodssagan, som icke mindre bjert afsticker emot Genesis' monoteistiska berättelse, derför att öfverensstämmelsen i allt, som rör sjelfva händelserna, är

så påfallande. Sisit från staden Surripak slapp, liksom Enoch, döden till lön för sin fromhet. Hur detta tillgick, förtäljde han för en ålderstigen konung, som sökte honom i uppsåt att få veta det eviga lifvets hemlighet. »Jag skall uppenbara dig den dolda sanningen och visa dig gudarnes visdom. Staden Surripak, som du har befäst, fans i forntiden, och gudarne bodde der. Ett oväder kom. Nattetid förkunnade Anu och Bel och Adar sin vilja, och jag hörde guden Hia tala till mig: »Man från Surripak, Ubaratutus son, bygg dig ett stort skepp. Jag vill förgöra synderna och allt lefvande. När floden kommer, som jag skall låta komma, då skall du stiga i skeppet och vända skeppsdörren; i dess midt skall du lägga ditt korn, ditt bohag och dina egodelar, ditt guld och silfver; der skall du hafva dina trälar och dina trälars hustrur, härens söner, ängarnas tama djur och markernas vilda djur.» Sisit lydde gudens bud, gaf skeppet den längd och bredd, som han hade föreskrifvit, verkstälde byggnaden med största omsorg för öfrigt, samlade allt hvad han egde och steg ombord, »förtroende skeppet åt lotsens hand.» »En våldsam storm väcktes om morgonen och gick öfver hela himlen. Bin åskade midt i himlen, och Nebo gick fram, och gudarne gingo öfver berg och slätter, och härjaren Nergal vrok omkull, och andarne sände förderf; i sitt ljus sopade de jorden. Bins vattuflod växte till himlen, och den ljusa jorden vardt till öken, och vattufloden sopado jorden, och allt kött förgicks, och stormen nådde till himlen. Broder såg icke broder. I himlen räddes gudarne för ovädret och sökte skygd; de stego upp till Anus himmel och hukade sig ned som hundar, de der gömma sina svansar. Och Istar talade, den yppersta bland gudinnor, och sade: »Verlden har vändt sig till synd, och jag har sagt dem olyckan förut, förkunnat, att det skulle gå mitt folk illa. Men jag har låtit menniskorna födas och vill icke, att de skola fylla hafvet som fiskarnes yngel.» Och gudarne gräto med henne och suto i suckan å sina säten; men deras läppar öppnades ej, af sorg öfver olyckan, som hade kommit. Sex dagar och sex nätter gingo; åskan och stormen och ovädret härjade. På den sjunde dagen stillades stormen, och ovädret, som hade förderfvat liksom ett jordskalf, vardt mindre. Vattnet minskades. Jag seglade genom hafvet. Alla missgerningsmän, alla menniskornas barn, som hade vändt sig till synd, deras lik flöto som vass på vattnet. Jag lät upp fönstret, och ljuset kom in till mig, och jag satte mig lugn, ty jag var trygg i min boning. Jag seglade öfver vattnet till hafvets gräns, och skeppet blef stående på det berget Nizir; deröfver kunde det icke komma. Sex dagar stod det der. På den sjunde dagen lät jag flyga en dufva ut, och hon flög bort och sökte, men fann intet,

der hon kunde hvila, och kom igen. Sedan lät jag flyga en svala ut, och hon flög bort och sökte, men fann intet, der hon kunde hvila, och kom igen. Sedan lät jag flyga ut en korp, och han såg liken på vattnen och åt af dem; han flög bort åter och fram och kom icke mer igen. Då lät jag djuren gå ut åt alla fyra vindar, och jag utgöt ett drickoffer och byggde ett altare uppe på berget. Och jag skar sju

84. Sinnebild af krigsguden Nergal.

örter, och då offret brann godt, kommo gudarne och samlades omkring offret. På den dagen bad jag, att jag icke måtte lida alltid: »Komme gudarne till mitt altare, komme Bel icke till mitt altare, ty han har väckt ovädret och kastat allt mitt folk i djupet.» I fjerran såg då Bel skeppet, hur det lopp, och han gick vred till gudarne och andarne. »Ingen får komma lefvande ut, ingen man skall frälsas från djupet.» Adar lät upp sin mun och talade till krigaren Bel: »Ho skall då frälsas?»

Hia lät upp sin mun och talade till krigaren Bel: »Gudarnes herre, efter ty du var vred, har du sändt en storm. Syndaren har syndat, den onde har gjort ondt. Låt härefter i stället för stormen lejonens mängd ökas och menniskornas minskas, leopardernas mängd ökas och menniskornas minskas, låt komma hunger och öda landet, låt komma pest och öda menniskorna.» Af vördnad frågade jag icke om gudarnes visdoms rådslag, men då Bel hade stadgat sin vilja, steg han i skeppets midt och tog min hand och förde mig derur och lät min hustru komma till min sida.» De rensade landet och gjorde ett förbund och förde bort Sisit med hans hustru och hans folk att varda gudarne lik, och Sisit boddo i fjerran land vid elfvarnas mynning.

Denna sägen, som här meddelats i utdrag, bär omisskänneliga spår af sitt upphof i »flodernas land», der öfversvämningarna i förening med höstregnen ofta åstadkommo svår skada. Alla gudarne deltogo i det stora uppträdet, som dock ej var till gamman för dem alla. Jemte himlen och vattnet arbeta stjernornas herrar med samma ifver och kraft på menniskornas förderf. »Jordens sju lyktor» (solen, månen och de fem planeterna) måste under österlandets klara himmel och den kaldeiska slättens obegränsade synkrets, inom hvilken allt på jorden var enformigt, väcka större undran än annorstädes. Deras gång följdes med spänd uppmärksamhet, och det låg nära till hands att tillskrifva dem såsom verkningar de naturföreteelser, hvilka plägade ledsaga deras framträdande och försvinnande. Ur sådana iakttagelser förklaras de egenskaper, som tillades hvarje himlakropp, tänkt såsom en särskild gudom, och gudaverldens mångfald ökades deraf, att samma stjernor tillbådos under olika namn på olika ställen. Så uppstod denna stjerndyrkan, som utmärker Kaldeernas tro, men deraf föddes också stjernkunskapen med dess afart, stjerntydningen.

4. Kaldeernas vetenskap, slöjd och handel.

Planeterna ansågos vara »tolkar» af de styrande gudarnes vilja, och deras inflytande sträckte sig ej blott öfver naturföreteelserna, utan ock öfver menniskornas öden och gerningar. Af deras vexlande ställning å himlen kunde derför menniskan hemta lärdomar för sitt lefverne. Kaldeerna varsnade tidigt skilnaden mellan »de rörliga ljusen» och de otaliga stjernor, hvilka alltid intogo samma rum och derför tycktes sitta fast å det hvälfda taket öfver jorden. De förras

vägar visade sig såsom regelbundna, då de fasta punkter, som tillryggalades, dag för dag iakttogos och jemfördes. Man såg, att efter vissa tidskiften himlakroppen återkom till samma ort, hvarifrån han utgått, och på grund deraf indelades så väl solens som planeternas banor i olika »hus», tolf för hvardera. Inbillningen upptäckte å fästet liknelser af jordiska ting, efter hvilka de särskilda »husen» fingo sina namn, och med motsvarande tecken antyddes de i de astronomiska kartorna. De lemningar, som ännu finnas qvar af sådana, ådagalägga, att Kaldeerna äro upphofsmännen till de s. k. »stjernbilderna» och »djurkretsen». »Husen» voro ej heller liflösa, utan sjelfva gudomliga makter, som efter sin olika natur inverkade på planeterna, och äfven bland de enstaka stjernorna voro somliga »rådgifvare», andra »domare». Rökoffer och dyrkan egnades derför åt »all himmelens här», och stjernhimlens utseende, konstellationernas inbördes ställning i ett gifvet ögonblick tänktes bestämma de tilldragelser, som då timade, och utgången af de handlingar, som då företogos. Framför allt var menniskans födelsestund afgörande för hela hennes kommande lif. Redan Kaldeerna plägade undersöka menniskans »nativitet», ställa hennes »horoskop», såsom uttrycken lydde i den nyare tidens höglärda astrologi.

Men icke hvar man kunde tränga till botten i så djupa ting eller på egen hand utröna bästa sättet att blidka gudarne, hvilkas vilja de dödlige ej utan största våda fingo missförstå. Småningom uppstod ett eget stånd af prester och vetenskapsmän, som mottogo rikliga gåfvor af det hjelpbehöfvande folket och af konungarne tillspordes i de vigtigaste statssaker. I forntiden, då bildningsmedlen voro så svåra att tillgå, fick sonen vanligen all sin undervisning af fadren, och yrkena, både lägre och högre, gingo sålunda oftare i arf inom ätterna än nu för tiden sker. Men ej hos alla folk hårdnade denna naturliga samfundsbildning i lagligen afstängda kaster, som söndrades genom giftermålsförbud. Särskildt synas de Kaldeiske presterne hafva lemnat äfven utländingar, som aktades värde sådan heder, tillträde till sitt stånd och sin visdom. Hemlighetsmakeri var dem främande. De kungjorde kalendrar till folkets tjenst, visserligen innehållande mycket af vidskeplig astrologi och tvärsäkra väderleksspådomar, men för öfrigt i uppgifternas noggranhet föga underlägsna våra. Ty för detta rent praktiska ändamal voro presternas astronomiska kunskaper fullt tillräckliga. Solåret beräknades till 365 dygn och 6 timmar och indelades i tolf 30 dagar långa månader, hvilka uppkallades efter solens tolf hus. Efter den sista månaden tillades 5 dagar och efter vissa mellanrum, som vi likväl nu mer icke känna, inskötos skottmanader. Från

Kaldeerna härstammar den ännu brukliga indelningen i veckor om sju dagar, helgade åt de sju ljusen i följande ordning: solen, månen, Mars, Merkurius, Jupiter, Venus och Saturnus. De nuvarande veckonamnen äro endast öfversättningar af Kaldeernas. Vidare antecknades noga alla sol- och månförmörkelser (man visste, att dessa berodde på solens, månens och jordens inbördes ställning), och för de senares regelbundna återkomst fann man en cykel af 223 månader eller 18 år och 10 dagar, med hvilkens tillhjelp månens omloppstid uträknades, blott några få sekunder afvikande från den riktiga. Stjernförteckningar upprättades, hvilka sedermera genom Aristoteles kommo den grekiska astronomien till godo. Man har skäl att antaga, att deri upptogos till och med himlakroppar, som icke kunna skönjas med det obeväpnade ögat, hvilket åter förutsätter, att Kaldeerna nyttjade något slags teleskop eller kikare. Visst är, att förstoringsglas af ganska betydlig styrka hafva hittats vid gräfningar i grushögarne. Det instrument, som eljest begagnades för att underlätta de astronomiska undersökningarna, var ett solur af tvefaldig inrättning. Tiden mättes äfven genom vattenur, som i den senare forntiden kommo mycket i användning hos Greker och Romare, sannolikt i följd af österländskt inflytande. Dygnets indelning i timmar, timmarnes i minuter och sekunder var alldeles den samma som hos oss.

Kaldeerna hade äfven uppfunnit en egendomlig indelning af de särskilda måtten och vigterna, hvarigenom dessa ställdes i noggrann förbindelse med hvarandra. Ett folk, som nyttjade ett så följdriktigt system för mått, mål och vigt, måste hafva stora insigter i räknekonsten. Derom vittna äfven de aritmetiska fragment, som ännu finnas qvar, bland andra en noggrann tabell å qvadraterna af alla tal från 1 till 60. Sjelfva siffrornas form liknade bokstäfverna i den märkvärdiga *kilskriften*, som de lärde i våra dagar efter många ansträngningar lyckats att åtminstone delvis tyda. Innebyggarne i »flodernas land» började utan tvifvel såsom alla andra folk med att efterhärma föremålens yttre utseende. Men i olikhet med Egyptierna, hvilkas stenskrift alltid utgjordes af bildliga tecken, lemnade Kaldeerna tidigt denna ståndpukt. Ämnet, hvari man skref, bidrog sannolikt mycket dertill. Vid Euphrat och Tigris finnas ej dylika hårda stenblock, som voro så lämpliga för hieroglyfernas ingräfning. Man måste derför nöja sig med tegel, i hvilka tecknen intrycktes med en griffel eller stämpel, medan ännu leran var våt. Afrundade konturer voro temligen svåra att tydligt uppdraga, och fördenskull utgjordes kilskriften af figurer, liknande kilar eller pilspetsar, hvilka sammanfogades på mångahanda olika sätt (jfr nedan de båda konunganamnen).

För öfrigt var kilskriften ej ett alfabet, utan en stafvelseskrift uppblandad med begreppstecken af samma art som våra siffror eller de stenografiska förkortningarna. Läsningen försvårades deraf att en och samma kilgrupp ofta användes både för att utmärka ett stafvelseljud och såsom tecken för ett begrepp, ehuru det motsvarande ordet uttalades alldeles olika i senare fallet. Emellertid finnes i kilskrift en hel literatur, hvilken består dels i inskrifter å byggnader, dels i anteckningar af hvarjehanda slag å lösa tegel eller lertaflor. Genom dessa skrifters upptäckt och tolkning har kunskapen om den österländska forntiden blifvit vida fullständigare och pålitligare, än den kunde vara, då man nödgades uteslutande hålla sig till historiska källor från senare tider och främmande folk.

Kilskriften var ingalunda endast presternas egendom. I det dagliga lifvet brukades hon lika ofta. En stor del af de äldsta urkunderna utgöres af lertaflor, å hvilka skuldförbindelser m. m. äro inristade, med aftryck af parternas sigill, vanligen tvärs öfver skriften. Sigillet, som för det mesta gjordes af ädelsten i form af en cylinder, bars troligen i en ring om handlofven, och man åstadkom aftrycket genom cylinderns rullning i den fuktiga leran. I stämpeln inskuros bilder, bland hvilka menniskornas äro mindre lyckade än djurens. Ej sällan röjas spår af en viss skämtsam uppfattning, och framställningar af djur och vidunder, utförande menskliga handlingar, tyckas rent af vara ämnade att förlöjliga de senare. För öfrigt har hittills ej mycket uppdagats af kaldeisk bildhuggarkonst, men, att döma af hvad man funnit, skilde hon sig ej till sin art från den assyriska, om än utförandet var sämre. Gudabilderna här ofvan äro ock tagna efter assyriska minnesmärken.

Kaldeerna voro framför allt ett byggande folk. Dock hafva deras verk ej så väl motstått tiden som de egyptiska, då ju teglet är så mycket bräckligare än graniten. Likväl utvisa lemningarne i de jättestora gruskullarne, att arbetsskickligheten här ej stod lägre än vid Nilen. Teglen, som äro af olika skapnad och tjocklek, dels brändes, dels fingo torka i solen. Båda slagen omvexlade vanligen i de ofvan på hvarandra lagda hvarfven, stundom åter var hela den inre resningen af torkade tegel, medan yttersidan kläddes med brända. Mellan vissa hvarf lades ofta ett lager af torr vass eller strå för att hindra teglens söndermalning af trycket. Till bindeämne nyttjades jordbeck, som ymnigt förekommer i den mesopotamiska marken. Taklaget utgjordes af bjelkar, men dess anordning är otydlig, emedan träet till största delen är förmultnadt. De gamla tempelbyggnaderna, hvilka ligga förfallna vid Ur och Erech, hade kanske flere våningar, och all-

deles säkert var detta fallet med helgedomarne i Babel och Borsippa, hvilka till en del voro urgamla, ehuru deras fulländning tillhör Nebudkanesars och hans ätts välde. Grafkamrarne vid Ur och Erech äro täckta sålunda, att hvarje tegelhvarf öfverskjuter det underliggande, till dess de båda öfversta mötas med så knappt mellanrum, att ett enda tegel räcker deröfver (bild 35, sid. 89). I dessa grafvar ligga de döde i stora helgjutna lerkupor, och bredvid dem äro hopade allehanda lerkärl af ofta smakfull form, jemte sten- och bronsredskap, ringar af jern och guld o. s. v.

Dylika kärl, vapen och prydnader, som dock ej få bedömas ensamt af profven i de äldsta grafvarne, voro icke de enda varor, hvilka den kaldeiska slöjden frambragte till inhemsk åtgång eller till afsalu åt främmande. Glasets tillverkning var icke okänd, de babyloniska salfvorna eftersöktes öfverallt, men i synnerhet värderades högt de stickade ylle- och linneväfnaderna, som nyttjades dels till mattor och hyenden, dels till de yppiga, fotsida kläder, i hvilka de rike bland Kaldeerna helst gingo. Så blef elflandet redan tidigt sätet för en liflig handel med närboende och aflägsna folkslag. Egyptiska minnesmärken från det sextonde århundradet f. Kr. vittna, att det kaldeiska vigtsystemet vid denna tid var i bruk i Syrien, och så väl detta som längd- och rymdmåtten ligga till grund för hela forntidens, och i andra hand äfven för de nyare folkens. »Krämarstaden» Babel, såsom det gamla testamentets profeter uttrycka sig, uppsöktes af bergsboarne i norr och öster, som kommo med sina timmerflottar, sitt vin, sin ull och sina ädelstenar, och från hamnarna vid Persiska viken gingo skepp till perlfiske vid de närmaste stränderna, eller att hemta kryddor, sällsynta djur, kanske siden och bomull från Indien. Men Babels köpmän hade ej af nöden att sjelfve företaga långväga färder. Deras marknad försågs i rikt mått från Syrien med landets alster, med den aflägsna vesterns tenn och koppar, guld och purpur, hvilket allt anlände med karavaner öfver öknen.

5. Araberna.

I öknens utkanter, i de vattenfattiga och stenbundna markerna söder derom på den vidsträckta arabiska halfön, som påminner om Afrikas ofruktbaraste trakter, hade de frie herdarne sina tillhåll, fordom liksom nu splittrade i oräkneliga småstammar. De trifdes ej länge på samma ställe, utan ilade halfnakne hit och dit på sina snabba

dromedarer och smärtlemmade hästar, än mot rundlig tull ledsagande köpmännens karavaner öfver öknen och sjelfve tillbytande sig mot det lilla de kunde bjuda, hvad som föll dem i smaken på de stora städernas torg, än, och oftare, framstörtande ur de väl valda försåten, för att plundra de vägfarande, stundom, när onda år satte dem i trångmål, så djerfvo, att de i stora skaror, likt härjande gräshoppssvärmar, kastade sig öfver de bättre lottade grannfolken. Deras hand var emot hvar man, och hvars mans hand emot dem. Blodshämnd och stamhat söndrade dem inbördes, men, en gång gästfritt upptagen i arabens tjäll, kunde främlingen tryggt lita på den gifna lejden, och ridderligt ädelmod emot ovännen spordes emellanåt, när sinnet ej var alltför retadt af långvarig och vexlande fejd. De fornsemitiska sedvanorna bevarades hos öknens söner i sin ursprungliga enkelhet och renhet. De längre hunne fränderna invecklade afgudadyrkan fick sent eller aldrig insteg hos dem. *Allah* (El), som de i främsta rummet tillbådo, var den höga himlen, som hvälfver sig öfver öknen. Visserligen offrades äfven åt solens »ljus» (*Allat* var några Arabstammars Istar), men dessa gudomligheters väsen var knappast så utpräglad eller fattades så personligt som hos Kaldeerna. Höga träd, som hängde fulla med de frommes gåfvor, voro de ende helgedomarne, och i stället för bilder, arbetade af menniskohand, vördades stenar af sällsynt skapnad eller färg, i hvilka gudomens kraft troddes innebo (den »svarta stenen» i Mecka, som sades hafva fallit från himlen, var måhända en meteorsten).

Så lefde i enformig oro *Hagariter* och *Themaniter*, de fårrike *Nabateerna, Kedariternas* käcke bågskyttar, alla de stammar i det inre af halfön, hvilka bibeln sammanfattar under namnet *Ismaels barn.* I öster, bort emot Persiska viken, voro *Dedaniternas* med fleres ängder. Blott här och der funnos svaga begynnelser till städer. Men längst i söder bodde arabiska folk hvilkas odling ej gåfvo mycket efter den, som blomstrade vid Euphrat och Medelhafvot. Der Röda hafvet förenar sig med oceanen, låg ett bördigt land, vattnadt af strömmar och konstbygda kanaler, hvilket frambragte de ljufligaste frukter och gaf den fetaste boskap dess uppehälle. Ypperst af allt skattades dock de välluktande örterna och träden, hvilkas vidtfrejdade alster såldes till höga pris i fjerran land för att brännas som rökverk på altaren eller förädlas till kostelig smörjelse. Långt ut på hafvet, trodde Grekerna, var luften mättad af balsam och myrrha, och »det lyckliga Arabiens» innebyggare tillbragte sina dagar, ostörde af fiender, i veklig hvila framför sina kanelbrasor eller under de ädla trädens skugga. Här stod *Sabeernas* hufvudstad *Marjab,* full af ståtliga tempel och palats, hvilkas föga undersökta lemningar ännu ses vid Nakb-el-Hadschar i Had-

ramaut. Här sammanbands handeln mellan Indien å ena sidan, Egypten och Ethiopien å den andra. Det fredsamma folket lät sig ej sällan styras af drottningar, som ingalunda sparade sin skattkammare. när det gällde att vinna nåd vare sig hos Salomo i Jerusalem eller hos Tiglath Pilesar i Ninive.

Norr om Sabeernas land vidtog åter den magra steppen, glest afbruten af smärre oaser utmed kusten. I Sinais granskap dvaldes endast torftige *Midianiter* och *Amalekiter*. Från detta håll utgingo Hyksos, som underlade sig Egypten, och här framträngde två årtusenden senare Omars krigare, när efter de öfriga semitiska folkens fall Arabernas stund kom att taga väldet öfver österlanden.

6. Syrien.

Hvarken Arabien eller det stora slättlandet omkring Euphrat och Tigris, så olika de sins emellan äro, förete synnerlig omvexling i sin natur. Derför uppkom här endast den skarpa motsatsen mellan herdelifvet och den kaldeiska odlingen, men för de finare skiftningar, hvarigenom stammens anlag kunde nå en rikare och mångsidigare utbildning, fans här intet rum. Under helt andra vilkor lefde den semitiska folkgren, som nedsatt sig mellan öknen och Medelhafvet. *Syrien,* i detta namns vidsträcktaste mening, var hela berglandet från Egyptens gräns till Mindre Asien. Det sönderföll i en mängd små dalar, belägna vid olika höjd öfver hafsytan och sträckande sig i olika rigtningar. Bygderna voro dock icke fullkomligt afstängda från hvarandra. Dels var bergens beskaffenhet sådan, att samfärdseln väl försvårades, men icke blef omöjlig, dels öppnades lätta farvägar utmed de slingrande flodernas stränder. En ömsesidig inverkan kunde derför uppstå, men de särskilda stammarne miste ej sina egendomligheter, och, utan att stöpas i samma form öfverallt, framgick i Syrien en ny semitisk odling ur samma begynnelser som frändernas. Landet kunde ej blifva ett enda ofantligt åkerfält liksom Babylonien, men allehanda sädesslag trifdes godt i dalarnes skyddade läge, och nedanför de ståtliga skogarne utbredde sig å kullarne olivplanteringar och vingårdar. Hafvets granskap mildrade värmen, kusten, som i söder var flack och sandig, bildade norrut ypperliga hamnar mellan klipputsprången. Men innebyggarne omgåfvos ej endast af leende landskap. Snöfjell voro dem ej okända, och svafvelkällorna vid Döda hafvet vittnade om under-

jordiska krafter, hvilka äfven annorstädes i Syrien ej sällan gåfvo sig luft i jordbäfningar.

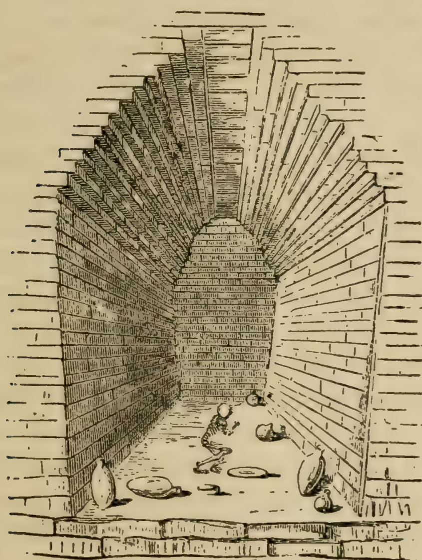
De gamle räknade stundom till Araberna några folk, som innehade gränsområdet från Sinai till syriska öknen. Midianiternas närmaste grannar, *Edomiterna*, ett folk af härdade jägare, sträckte sina landamären till Döda hafvets södra brädd. Öster-om Saltsjöns ödsliga stränder suto *Moabiterna* och, på andra sidan om floden Arnon, *Ammoniterna*, båda i bibeln vanfrejdade som grymme afgudadyrkare.

Öfver berget Gilead, der *Amoreerna* hade sin äldsta hemvist, färdades man till *Damaskus*, som låg i en fruktbar däld ej långt från öknen, liksom *Hamath* några dagsresor vidare åt norr. Mot Euphrats flodområde, bortom dessa fornåldriga städer, tidigt riktade genom karavanhandeln, afplattades det kala och föga befolkade landet, der flygsanden gjorde ständiga inkräktningar, men i norr och vester steg småningom *Arams* högslätt, genomstruken af sönderskurna klippåsar, med ekdungar och grönskande ängar på sluttningarna, stängd af stupande branter ett stycke från hafvet och längst i söder krönt af Antilibanons flere tusen fot höga toppar.

Emellan Antilibanon och Libanon löper en trång dal, af Grekerna kallad »det ihåliga Syrien», hvilket namn stundom öfverfördes äfven på fortsättningarna åt båda hållen. Sjelfva dess botten är dock icke jemn, utan höjer sig sakta från ömse ändar mot midten. Der de båda, nästan lika långa stigningarna mötas, upprinner Orontes, som sedan skär hela norra Syrien och efter en tvär krökning utfaller i Medelhafvet. Mot söder åter går Jordan, som först brusande letar sig fram mellan klipporna och genomströmmar bergsjöarne Merom och Kinneroth (Genezareth), men derefter i ett lugnare lopp vattnar en af österlandets bördigaste ängder, till dess han förlorar sig i Döda hafvets stillastående vatten. I vester om Jordan och Libanon utbreder sig ända till hafvet ett högst skiftande landskap, hvilket till skilnad från Aram hette *Kanaan* (»låglandet»), ehuru äfven här bergnaturen är öfvervägande. Från Libanon till Karmel och Gilboa bodde i äldsta tiden *Heveerna*, men det rådande folket i största delen af landet voro de mäktige *Hetheerna* (Egyptiernas »Cheta»), hvilkas hufvudfästning *Hebron* låg starkt skyddad bland de oländiga bergen i söder.

Kanaans smala kustremsa från Karmels udde till Orontes' mynning (gränsen sättes stundom vid fördjupningen mellan Libanon och dess fortsättning, Bargylus) fick sitt grekiska namn *Phenicien* af de rika palmlundar som jemte myrten, fikonträd och vinrankor prydde de i hafvet utskjutande kalkklippornas afsatser. Ur en krans af resliga plataner, cypresser och cedrar (fordom tätare än nu) höjer sig Liba-

nons (»det hvita bergets») hjessa, täckt af evig snö, och derifrån nedfalla talrika strömmar, hvilka vid regntiden i sitt korta lopp äro så öfverfulla, att karavanerna förgäfves söka ett vadställe. *Sidonierna,* i dessa nejder den förnämsta stammen, sägas i bibeln vara ättlingar af Kanaans förstfödde son, och sjelfve påstodo Phenicierna, att deras fäder i den aflägsnaste forntiden invandrat från Persiska viken. *Sidon* och *Tyrus (Zor), Byblus (Gebal)* och *Aradus (Arrad)* uppblomstrade från obetydliga fisklägen till välmåga såsom marknadsplatser för de kringboende folken, långt innan deras köpmän gjorde sig till hafvets herrar.

35. Kaldeisk graf.

Arameer och Kanaaniter voro ej mycket skilde från hvarandra, men ett ännu närmare samband fans emellan de senares stammar, hvilka i sjelfva verket talade nästan samma språk, det hebreiska, som i bibeln kallas »Kanaans tunga». Samme gudar dyrkades öfver hela Syrien, med få afvikelser, och likheten med de kaldeiske är särdeles stor. El, den högste, trängdes äfven här i bakgrunden för *Baal,* den välgörande solguden; Adar återfinnes i *Moloch* (»konungen»), som afbildades i tjurskepnad eller med tjurhufvud och fägnades med menniskoblod. Till tack för vunnen seger fick han fångarnes lif, och när landet var i fara, hemburos till honom, såsom brännoffer, barn af

mankön, valda ur de ädlaste slägterna. *Aschera* eller *Baaltis* och *Astarte,* som tillika var månens gudinna, motsvarade Bilit och Istar och firades på samma sätt. Till Astartes, den spjutsvingande krigsgudinnans ära brändes unga flickor, och i allmänhet tycktes hos Kanaaniterna gudstjensten hafva varit ännu blodigare än hos de öfrige Semiterna. Vilda utsväfningar saknades ej heller vid de stora högtiderna, då presterna kringburo gudabilderna eller de heliga tabernaklen till folkets uppbyggelse. För öfrigt offrades äfven på höga berg, der heliga stenar restes till gudarnes ära.

Hetheernas välde störtades genom stora folkrörelser i sjelfva Kanaan. Sannolikt i följd af Hyksos' fördrifvande ur Egypten, invandrade från detta lands norra kust de tappre *Philisteerna* och undanträngde de högre bildade fränderna från trakten vid Medelhafvets sydöstra hörn, hvilken efter dem hos Grekerna hette *Palestina.* Här grundlade de en förbundsstat, bestående af de fem städerna *Askalon, Asdod, Gaza, Gath* och *Ekron,* hvilkas konungar samfäldt ledde den välrustade hären och samfäldt efter segern offrade i Dagons, fiskgudens, helgedom. Sålunda försvagade undanträngdes Hetheerna af Amoreerna, hvilka, sedan de slagit Moabiterna, inbröto öfver Jordan och togo nästan hela Kanaan till Philisteernas och Sidoniernas gränser i besittning (omkr. 1300 f. Kr.). De Hetheer, som icke ville qvarstanna under hemlandets nye herrar, drogo mot norr till Aram, der de stiftade andra riken, hvilkas konungar sedermera med framgång kämpade mot Egyptierna och länge motstodo Assyriernas anfall. Men Amoreernas makt blef kortlifvad af brist på inbördes sammanhållning. De amoreiske småkonungarne dukade i sin ordning, den ene efter den andre, under för ett kraftigt och begåfvadt folk, som skulle lemna djupare spår i historien.

7. Israeliterna.

Från Ur i Sinear drog Abraham ut och vardt en fader för många folk. Hans namn sammanbinder Ismaeliternas, Dedaniternas, Midianiternas m. fl. ättelängder, och från den yngsta grenen utgingo Jakobs eller Israels barn, närmast i slägt med Edomiterna och Amalekiterna. Genom ärftlig ovilja skilde från sina fränder, mottogo de tacksamt Pharaonernas mäktiga skydd. Öfverheten behöfde ej frukta, att de skulle svekfullt inlåta sig med landets fiender, som ju äfven voro deras egne. Såsom en fåtalig flock af hjelpsökande fingo de beta sina hjordar i nejden omkring staden Zoan (Tanis) i norra Egypten. Men deras mängd

växte under tidernas lopp, på samma gång som de alltjemt fasthöllo sin ställning såsom ett folk för sig. Det misstänksamma tvånget, som nu trädde i stället för det forna undseendet, förmådde ej böja deras hårdnackade sinne, och plötsligt reste de sig emot förtryckarne, i fast beslut att hellre återgå till fädrens ökenlif med alla dess umbäranden än köpa ett tryggadt uppehälle mot att gifva friheten till spillo. Deras ledare *Moses* uppoffrade furstegynnest och en ansedd ställning för sitt folks skull. Trots Pharaos motstånd verkstäldes utvandringen lyckligt vid en tid, då Egypten hemsöktes af svåra olyckor (omkr. 1320 f. Kr.).

Dessa egendomliga öden qvarlemnade djupa intryck för all framtid, och särskildt gåfvo de Israeliternas tro en outplånlig prägel. Liksom Araberna hade ej heller de hunnit deltaga i den utveckling, som hos de öfriga semitiska folken redan tidigt ledde till en förvirrad månggudadyrkan. Frön dertill förefunnos visserligen, men de hämmades i sin växt genom de kringströfvande stammarnes lefnadssätt. En klart medveten tro på en enda gud uppstod dock endast hos Israeliterna. Hvad hos Araberna ända till Mohammeds dagar forblef ett slumrande anlag, vardt för Israeliterna den beståndande vinsten af beröringen med Egypten. Vistelsen i ett främmande land, der det gälde att af alla krafter motarbeta den tvungna sammansmältningen med det herskande folket, nödgade dem att så mycket ifrigare vända sig till »Abrahams, Isaks och Jakobs Gud», *El* eller *Jehova (Jahveh*, »den evige», eller »den lifgifvande»). Och när han hade ådagalagt sitt välde genom sitt folks frälsning undan träldomen, blef det lagstiftarens högsta uppgift att bevara hans ynnest genom att utrensa all förderflig smitta, som under den onda tiden hade kunnat insmyga sig. Inga egyptiske afgudar fingo göra intrång i Jehovas rätt. »Du skall inga andra gudar hafva för mig», blef det första och yppersta budet i lagen. Inga beläten efter egyptisk sed fingo tålas bland Israels barn. »Du skall icke göra dig något beläte eller eljest någon liknelse af det som ofvantill är i himlen eller nedantill på jorden eller i vattnet under jorden». Jehova hade upprättat ett förbund med sitt folk och genom Moses' mun förkunnat sina stadgar, som obrottsligen måste hållas. Ty Jehova var en »nitälskande gud, som hemsökte fädernas missgerningar uppå barnen intill tredje och fjerde led.» Han bodde i höjden, hans röst lät sig förnimma i åskdunder och jordskalf, från honom utgick förtärande eld, och ingen kunde lefvande uthärda hans åsyn. Allt förstfödt af menniskor och boskap var honom heligt, ehuru fadren kunde lösa sin son från hans kraf. Å höga berg tändes bränneoffer åt honom, Jakob hade invigt en sten till hans bostad, såsom äfven Araberna och Ka-

naaniterna plägade göra. Men när Israeliterna utgingo i öknen, fördes det heliga tabernaklet med förbundsarken framför tåget, och dess vård förtroddes åt presterna af Arons ätt. Huru vid gudstjensten skulle tillgå, föreskrefs noga. Ingen fick nalkas Jehova med ett otillbörligt offer. En hvar skulle beflita sig om utvärtes och invärtes renhet. Den som bröt mot de fäderneärfda rättssedvänjorna, försyndade sig mot Jehovas bud och måste »döden dö». Men främst i lagen näst förbudet mot afgudadyrkan stodo föreskrifterna om den sjunde dagens helgande och om en rättfärdig vandel.

En sedesträng och kraftfull ande yttrar sig i den mosaiska lagstiftningen, och ehuru verkligheten aldrig fullt motsvarade dess allvarliga fordringar, stod dock vägen till upprättelse alltid öppen, så länge varnande röster, som påminde om det ingångna »förbundet», höjde sig emot det kringgripande lättsinnet och grannarnes förförelser. Israeliterna kunde aldrig gifva vika för de onda lockelserna, utan att de på samma gång kände med sig, att de begingo ett »affall» från sin rätta bestämmelse. Det var Jehova och hans hårda tuktan, som uppfostrade dem till Kanaans eröfrare, och segerns frukter kunde endast tryggas, så framt de bevarade fädrens seder och tänkesätt. Derför intogo Israeliterna till sina syriske fränder en ställning, som liknade Doriernas till de öfriga Hellenerna.

Det första försöket att från söder intränga i »det förlofvade landet» misslyckades. Efter ett nederlag mot Kanaaniterna och Amalekiterna bådo Israeliterna om fritt genomtåg genom Edomiternas land. Men deras anhållan afslogs, och de vågade ej med vapenmakt fullfölja sitt uppsåt, utan togo en omväg förbi Röda hafvets nordöstra ände och styrde sedan sin kosa mot norr till betesmarkerna vid Arnon. Moabiterna, som sjelfve fått lida af Amoreernas inkräktningar, visade ingen fiendskap emot främlingarne. Härdade af den långa vistelsen i ödemarken, kunde nu Israeliterna med hopp om bättre framgång anfalla Amoreerna i deras forna stamland. Efter hårda strider föll hela Gileads område i segervinnarnes våld, och här bosatte sig tvenne af Israels stammar, Ruben och Gad, samt en del af Manasse. Men hufvudmängden af folket gick öfver Jordan under Ephraims höfding, *Josua* (omkr. 1250 f. Kr.). Efter hand intogos de flesta af Amoreernas fasta städer. En del af de underkufvade Heveerna gjorde gemensam sak med landets nye herrar, och i söder tillbakaträngdes Philisteerna, i norr Sidonierna, så att hela kusten från Asdod till Tyrus' grannskap blef israelitisk egendom. Hvarje stam för sig fortsatte på egen hand eröfringen, men tabernaklet, den samfälda helgedomen, uppstäldes i Silo, på »Ephraims berg», och ej långt derifrån byggde Josua sin borg.

8. Det pheniciska sjöväldet.

De genomgripande omhvälfningarna i det inre af Kanaan hade vigtiga följder äfven för de pheniciska städerna. Dessa hade, såsom ofvan nämdes, uppnått en betydlig välmåga, som var en frukt så väl af innebyggarnes idoghet som af det fredliga handelsumgänget med grannarne. Småningom knötos likaledes förbindelser med Egypten och Babylonien, hvarigenom dessa länders äldre odling spreds till de driftiga kustboarne, hvilka dock icke nöjde sig med att endast efterhärma, utan förstodo att genom egna uppfinningar utbilda och förenkla hvad de lärde af andra. Den kaldeiska kilskriften, som i längden föga tillfredsställde det rörliga affärslifvets behof, förvandlades i Syrien till en beqväm bokstafsskrift, på samma sätt som i Egypten den vigare hieratiska och demotiska skriften utvecklades ur hieroglyferna. Men sjelfva grundtanken i bokstafsskriften, språkljudens sönderdelning i deras enklaste beståndsdelar, skiljer den samma afgjordt från de hieratiska tecken. Om Phenicierna framför öfriga Syrer böra anses för dess upphofsmän, är en mycket omtvistad sak. I alla händelser tillkommer dem den största förtjensten om dess utbredning. Från det pheniciska alfabetet härstamma både det grekiska och i andra hand det latinska med dess ombildning i senare tider.

Samfärdseln med de aflägsnare länderna förmedlades dock hufvudsakligen af de kringboende folken och var utsatt för afbrott, när hos dem våldsamma förändringar inträdde. Handelsvägen till Egypten spärrades af Philisteerna, som snart kommo i ett fiendtligt förhållande till Sidonierna, hvilkas fruktbarare område de afundades. I följd af de täta folkvandringarna måste de öfvervunne Kanaaniterna, så många som ej föllo för svärdet eller underkastade sig eröfrarnes godtycke, i stora massor draga sig undan till sina bröder i norr, hvilka föga deltogo i striden, men voro tillräckligt mäktiga att ej behöfva frukta samma öde som de förre. Sålunda uppstod en tryckande öfverbefolkning i städerna, på samma gång som källorna till utkomst tröto. Omständigheternas makt tvang derför Phenicierna att mer än hittills vända sin håg åt hafvet. Troligen voro dock skeppsbyggnad och sjöfart dem ej alldeles främmande äfven i äldre tider. Sidoniernas namn betyder »fiskare», och fisket vid medelhafvets stormiga stränder tarfvade bättre utrustning och större fartyg än flodskepparne på Nilen eller Euphrat begagnade. Väl är det sant, att äfven Kaldeerna och Egyptierna förstodo att bygga sjögående skepp, ehuru de aldrig tyckas

hafva egnat sig med större ifver åt hafvets idrotter.' Men i det trettonde århundradet f. Kr. började den märkvärdiga rörelse, som gjorde Phenicierna till verldens äldsta sjömakt. Cypern var det närmaste målet för de kanaanitiska utflyttarne. I dess hebreiska namn *Chittim* har man trott sig spåra en likhet med Hetheernas. Talrika fornlemningar vittna om öns semitiska befolkning, som här fann både till åkerbruk tjenlig mark och berg med god tillgång å kopparmalm. Phenicierna voro tidigt mästare i bergsbruk och metallarbeten, men råämnena måste de hemta långväga ifrån, emedan Libanons grufvor voro föga gifvande. Från Cypern utsträckte de sina färder till Rhodos och Kreta, som blef utgångspunkten för deras herravälde öfver de grekiska öarna. Hellenerna voro vid denna tid i bildning djupt underlägsne de österländske främlingarne och förmådde knappast uträtta mer emot dem än sedermera Amerikas Indianer emot Europeerna. Men Pheniciernas planer gingo i allmänhet icke ut på vidsträckta eröfringar. De inskränkte sig till att anlägga handelsfaktorier och omgifva dem med befästningar till trygghet mot oväntade öfverfall. Sådana platser hade de t. ex. på Thera, Samothrake, Thasos, der ännu långt senare sågos spår af deras arbeten i öns guldgrufvor. Guld och koppar funno de äfven på det thraciska fastlandet midt emot. Öfverallt drefvo de tilllika en indrägtig byteshandel med infödingarne, som nyfikne skockade sig vid stranden, när ett pheniciskt skepp anlände, och de sluge krämarne framlade sina pråliga varor för att fresta de köplystne. De sidoniske vapensmedernas och guldarbetarnes verk, som ofta lofordas i de homeriska sångerna, voro de kostligaste klenoderna i höfdingarnes skattkamrar, och för tarfliga småsaker afiät folket den grekiska boskapsskötselns alster, som betingade höga pris på den asiatiska marknaden. Phenicier voro alltid till hands att köpa de fångar, som gjordes i de oupphörliga fejderna, men de nyttjade äfven andra utvägar att få sina fartyg fullastade med trälar. De voro illa kände såsom menniskoröfvare. Liksom profeten Joel klagar, att de »sålde Juda barn och Jerusalems barn till de Greker», så vet ock Homeros att förtälja om en grekisk konungason, som i späd ålder jemte sin sköterska lockades ombord af pheniciske sjöfarare och såldes till träl å en aflägsen ö.

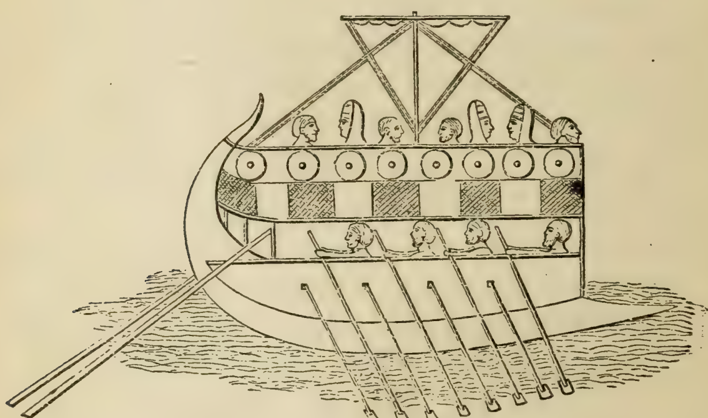
Men en annan vara fans, som nästan ännu ifrigare eftersöktes. Af purpursnäckans saft bereddes ett färgämne, som gaf mångdubbelt värde åt de sidoniska ylleväfnaderna. Den inhemska tillgången förslog ej att fylla det växande behofvet. Deremot förekom det dyrbara djuret ymnigt vid de peloponnesiska kusterna. Kythera, strax söder om den farliga udden Malea, blef ett vigtigt hviloställe för de fartyg, som utsändes till purpurfångst vid den lakoniska viken.

Från Kythera vågade Phenicierna sig ännu längre vesterut. På Malta och de kringliggande öarna finnas qvarlefvor af deras tempelbyggnader. Sicilien var fullt af pheniciska nybyggen, hvilka ej heller saknades på Sardinien, och på Afrikas norra kust lågo *Hippo*, »Sidons dotter», och *Utica*. Men förnämst af alla var *Gadir* (lat. *Gades*, det nuvarande *Cadiz*, »fästningen»), som grundlades af en tyrisk flotta omkr. 1100 f. Kr. och utan tvifvel är den äldsta europeiska stad, som till våra dagar har bevarat sitt ursprungliga namn. Det var hufvudorten i landskapet *Tarsis* (grek. *Tartessos*), hvarmed menades södra Spanien. Här i Guadalquivirs dal mognade rikliga skördar, pressades vin och olja af yppersta slag, i forntiden liksom nu. Men för Phenicierna var Spanien framför allt de ädla metallernas land. Om denna rikedom gingo de otroligaste sägner, som blott ega ett motstycke i de senare Spaniorernas berättelser om Amerikas Eldorado. Skogsbrand, hette det, härjade en gång en stor landsträcka, men när elden hade slocknat, fann man hela berg af rent guld och silfver, som hade smält i den ofantliga hettan och trängt upp i dagen ur djupet. Fartygen orkade icke bära den tunga lasten, utan man nödgades bortkasta alla simplare metallkärl, ja sjelfva ankaren, och göra nya af idel silfver, för att kunna medtaga så mycket som möjligt.

Spaniefararne eller »Tarsisskeppen», byggda af cederträ från Libanon och ekvirke från Basan (= Gilead), framdrefvos både med segel och åror. Roddarne sutto i flera rader öfver hvarandra, och ofta uppgick besättningen till några hundra man. Lastrummen voro stora och djupa, utmed bredsidorna hängde sköldar, till prydnad och försvar. En afbildning af ett Tarsisskepp finnes icke bevarad till våra dagar. Teckningen å sid. 96 (bild 36), hemtad från en assyrisk framställning, gifver dock ett begrepp om de smärre pheniciska fartygens utseende. De voro dubbelt så snabbgående som Venetianernas galerer vid slutet af medeltiden, I motvind och storm förstodo skepparne godt att reda sig, och de ställde sin kurs icke efter Stora Björnen, såsom Grekerna, utan efter den pålitligare polstjernan. De kunde derför utan fara styra ut på Atlanten. Från Afrikas vestkust, der ej få nybyggen uppstodo, skola de hafva seglat rätt ut i oceanen och kommit till en stor ö, som syntes vara egnad till hemvist mera för gudar än för menniskor. Måhända var det Madeira eller någon af de Kanariska öarna. Flere underrättelser har man om Pheniciernas färder åt norr, ehuru det är ovisst, huru långt dessa sträckte sig. I forntiden talades mycket om de s. k. »Tennöarna», hvilka man förmodligen har att söka utanför Galiciens eller kanske Cornwalls kuster. Bernsten hemtade Phenicierna knappast sjelfve vid Nordsjön, utan fingo sitt förråd deraf genom många

mellanhänder. Säkra spår af deras besök i ännu nordligare verldstrakter hafva hittils icke blifvit upptäckta.

I den storartade handeln och de långväga färderna deltogo alla städer i Phenicien. En närmare politisk förening dem emellan synes icke hafva funnits, men lika litet vet man om inbördes strider, orsakade af maktlystnad eller köpmansafund. *Tyrus* framstår dock som det ledande samhället under detta tidrum. Det förtäljes, att Sidonierna omkr. 1200 f. Kr. ledo ett svårt nederlag emot Philisteerna och derför till större trygghet för framtiden anlade en stark sjöfästning på en liten holme midt emot »Gamla Tyrus» å fasta landet. Ett dylikt läge valdes gerna af Phenicierna för deras nybyggen. Utrymmet behöfde icke så noga tagas i betraktande, emedan största delen af be-

36. Pheniciskt fartyg.

folkningen året om vistades på skeppen, och dessutom byggdes husen ofta i flere våningar emot den vanliga seden i forntiden. Nya Tyrus trängde snart både Sidon och Byblus i skuggan. Det blef också medelpunkten för en ny utveckling af Kanaaniternas gudsdyrkan. Baal och Moloch sammansmältes i en ny gudaskepnad, *Melkart* (»stadens konung»), åt hvilken praktfulla tempel helgades ej blott i Tyrus, utan öfverallt, der Phenicierna bosatte sig. Grekerna jemförde honom med sin Herakles, och för skaldernas inbillning tedde sig de pheniciska resorna såsom Herakles' eller »Melikertes» vandringar. Der Afrika och Europa kommo hvarandra närmast, hade han upprest sina »stoder»; der solen gick till hvila i oceanen, sökte han efter Hesperidernas gyllene äpplen. Molochs sinnebild var en tjur, och han firades med menniskooffer. Deraf uppväxte sägnen om den mäktige och vise ko-

nung Minos på Kreta, hvilkens son, hälften tjur och hälften menniska, måste matas med menniskokött. Liknande förvandlingar undergingo i Grekland de syriska föreställningarna om mångudinnan Aschera-Astarte, hvilken tänktes som Melkarts gemål. Än var hon den »kypriska» eller »kytheriska» Aphrodite, som hade uppstigit ur hafvet och i Korint och på Sicilien firades med högtider, som med vild yra ej stodo tillbaka för de asiatiska. Än åter var hon Europa (»den mörka»), en tyrisk konungadotter, bortröfvad af Zevs i tjurhamn och fåfängt sökt af sin broder Kadmos (»österländingen»), som till slut byggde borgen i Thebe och lärde Helenerna den »pheniciska skriften». Phenicierna sammanfattade sju af de högste gudarne under benämningen *Kabirer* (»de väldige»), och äfven de upptogos i den grekiska gudaverlden. På Samothrake dyrkades de i hemliga mysterier, å hvilkas utbildning de syriske presternas läror säkerligen hade haft stor inverkan. Om denna visdom vet man nu föga, emedan hela den pheniciska literaturen har gått förlorad. Af några grekiska utdrag skönjes, att man äfven i Kanaans sjöstäder sysselsatte sig med grubbel om verldens ursprung, i åtskilligt påminnande om Kaldeernes. Presterna intogo en hög ställning i samhället. I Tyrus var Melkarts öfversteprest konungen närmast i rang. Men borgerskapet tålde icke ett tryckande prestvälde, lika litet som ett öfvermäktigt konungadöme. Ehuru de pheniciska städernas författning i äldre tider är ofullständigt känd, framgår dock af spridda underrättelser, att konungens makt var inskränkt af de högättade köpmansslägterna, som skarpt skilde sig från den stora massan af sjöfolk, arbetare, inflyttade främlingar o. s. v. Stundom, när tronen var ledig, valde rådet ibland sig »domare» (*suffeter*), och i de yngre nybyggena förekomma alls inga konungar, utan styrelsen var helt och hållet republikansk. Moderstaden hade för det mesta ingen politisk öfverhöghet öfver de nya anläggningarna, men vänskapen upprätthölls af ömsesidiga förbindelser till handelns främjan, och hemlandets tempel fingo del af det krigsbyte, som vanns i fjerran.

9. Det israelitiska konungadömet.

Medan sålunda de pheniciska städerna gingo en lysande blomstring till mötes, vunno Kanaans inre förhållanden småningom större stadga. Men hårda pröfningar förestodo Israeliterna, innan de fattade nödvändigheten af en närmare sammanslutning. Efter eröfringen ville de särskilda stammarne ej längre erkänna ett gemensamt öfverhufvud.

Josuas ätt ärfde ej den store krigshöfdingens makt, åtminstone nämnes ingenting derom. Folket upplöstes i smärre samfund, efter slägter och grannelag. Rätten skipades å tingen af menigheten, under ledning af de äldste, af höfdingarne, »som redo å spräckliga åsninnor och suto å hyenden». Stundom samlade någon tapper krigare ett följe af frivillige och drog ut på äfventyr emot grannarne. Inbördes fejder fördes ofta nog emellan stammarne, och i en sådan utrotades nästan helt och hållet Benjamins stridsvane efterkommande, män, qvinnor och barn. Men »folket ångrade sig öfver Benjamin, att Jehova hade gjort en refva i Israels stammar», och då man icke tordes bryta den svurna eden, att ingen fick gifva sin dotter åt någon af Benjamins söner, måste man tillåta de få öfverblifne att skaffa sig hustrur genom ett lotsadt qvinnorof vid dansen under Jehovas högtid i Silo. Sådana sägner förtäljdes om den vilda tiden, då »ingen konung var i Israel». Laglöshet och sjelfrådighet togo öfverhand; »hvar och en gjorde hvad honom tycktes rätt vara». I gudstjensten rådde samma splittring. Tabernaklet i Silo gick miste om den odelade vördnad, som tillkom Jehovas enda rättmätiga helgedom. Höfdingarne läto, tvärt emot Moses' förbud, göra sig fögylda beläten af den osynlige guden och anstälde egne prester att sköta offren. Mångenstädes öfvergafs alldeles Jehovas dyrkan. Eröfrarne sammansmälte i språk och seder med de underkufvades ättlingar, som till stor del fingo bo qvar i landet, och ej sällan firade båda samfäldt fester till Baals och andre Kanaanitiske gudars ära.

Israel var nära att förlora sin tro och allt, som utmärkte folket framför dess fränder. Äfven den yttre sjelfständigheten hotades. Grannarne sågo med glädje, huru de fruktade »Hebreerna» (»de från hinsidan [Jordan] komne») satte sin kraft på spel genom kif sinsemellan. Gång på gång oroades de hatade främlingarne af sina fienders anfall, men lika ofta afvärjdes faran af behjertade höfdingar, hvilka såsom »domare» trädde i spetsen för en eller flere stammar. Så drap *Ehud* den vensterhändte af Benjamin konung Eglon af Moab med tusenden af hans kämpar. *Barak* af Naphtali slog med de norra stammarnes bistånd den hetheiske fältherren Sisera, och *Debora* från Isaschar qvad en lofsång till Jehova öfver segern. När Gilead hemsöktes af Ammoniterna, nödgades de äldste bedja hjelp af den biltoge *Jephta*, som de för hans oäkta börds skull hade trängt från fädernearfvet. Han kom med sitt följe, valdes till höfvitsman, fördref fienden och offrade sin dotter till tack åt Jehova. Sjelfva Ephraim måste böja sig under den djerfve uppkomlingens välde. Liksom Jephta rönte *Gideon* af Manasse Ephraimiternas afund, då han förekom dem i den segerrika striden mot

Midianiterna. Men genom sin klokhet förstod han att blidka dem, och hela Israel bjöd honom den ärftliga konungakronan, som han dock försigtigt vägrade att mottaga. *Abimelech,* en af hans sjuttio söner, var mera ärelysten. Han mördade sina bröder, hvarefter borgarne i Sichem, hans moders hemort, valde honom till konung »under den höga eken, som vid Sichem var» Tre år varade sämjan, tills de män af Sichem ledsnade vid hans öfvervåld och afföllo. Visserligen segrade konungen och hans fogde med sitt följe af »löse och lättfärdige män», men kort derpå sårades Abimelech till döds af en sten, kastad af qvinnohand vid en belägring.

Af dessa Domarbokens berättelser, i hvilka tidsföljden för öfrigt är temligen oviss, får man en föreställning hur det gick till, när ett österländskt konungadöme arbetade sig fram. Stamhöfdingar med ärftligt anseende, krigiske äfventyrare och folkledare sökte under växande tryck utifrån upprätta en sammanhållande makt bland sina landsmän. De tredskande bönderna tålde dock icke länge att vara en jemlikes undersåtar. Men nöden tilltog, söndringens vådor skönjdes allt tydligare äfven af de mest förstockade sinnen. Mot Midianiter och Moabiter fann man visserligen nogsamt värn i tillfälliga häruppbåd. Sidonierne behöfde icke sköfla Israels tarfliga byar för att öka sina rikedomar. Philisteerna deremot, som inga dugliga sjöhamnar hade, sågo sig nödde att utvidga sitt område åt landsidan och söka återtaga hvad de i början förloradt emot Hebreerna. Hos dem rådde den endrägt, som desso saknade, i vapen voro de väl öfvade genom ständiga krig, deras konungar foro till strids i jernklädda vagnar. Juda, Simeon och Dan måste hylla dem och draga i fält mot sina bröder. Ingen höfvitsman fans, som kunde tilltvinga sig lydnad. Den åldrige *Eli,* Jehovas prest i Silo, vördades högt af folket, men krigare var han ej. Hans vanslägtade söner, som missbrukade sitt kall till slem vinning, läto bära den heliga arken framför hären i hopp om seger genom Jehovas närvaro. Men det förtviflade försöket båtade till intet, trettiotusen kämpar stupade, och arken föll i fiendens händer. Eli dog af skräck, då han hörde olyckan af flyktingarne, och Philisteerna utbredde sitt herradöme ända til Jordan. Minnet af denna förtryckets tid lefde qvar i folksagan om Simson den starke, hans skämtsamma påfund till Philisteernes förargelse, hans svaghet för sin älskarinna och rysliga hämnd i fångenskapen. Men för de då lefvande tedde sig det utländska väldet i mörkare färger. Befästa läger anlades inom det eröfrade området, alla vapen fråntogos innebyggarne, ja, ingen smed fick, såsom det berättas, bo i landet, så att »hela Israel måste fara neder till de Philisteer, om någon ville låta hvässa sin plogknif, plogbill, yxa eller

lie». Den svåra hemsökelsen vände likväl folkets hjertan å nyo till Jehova, hvilkens dyrkan kraftigt upprätthölls af den kloke *Samuel*, Elis efterträdare. Philisteerna återsände den tagna helgedomen, skrämde af de olycksbådande järtecken, som timade i deras land, så länge arken stod i Dagons tempel i Asdod. Men det dröjde länge, innan Israel kunde förnimma, att gudomens vrede blidkades. Från öster inbröt Ammoniternas konung, belägrade Gileads städer och förklarade, att han först då ville mottaga den erbjudna hyllningen, när hvarje man läte utstinga sitt högra öga.

I dessa bittra dagar satt i Benjamins land en rik bonde, *Saul*, Kis' son, å sin ärfda gård vid Gibea, sjelf i sina bästa år, »hufvudet högre än allt folket», och omgifven af fyra kraftfulle söner. Medan han gick bakom plogen å marken, kom budskapet om Gileaditernas trångmål och fiendens öfvermod. Vredgad nedhögg han sina oxar och sände styckena till alla landsändar med helsning, att det samma skulle vederfaras hvars mans boskap, den der icke följde uppbådet. Folket gick man ur huse, Saul vann en lysande seger öfver Ammoniterna. Så drog hären till offerstället vid Gilgal och korade Saul till konung inför Jehova (omkr. 1050 f. Kr.).

Philisteerna ämnade icke i godo tillstädja Israeliterna att fullborda rikets samling. De utrustade en stark här och gingo Saul till mötes, men måste med stor förlust vika tillbaka. Men kriget förnyades allt jemt. »Det var ett hårdt örlig emot de Philisteer, så länge Saul lefde. Och hvar Saul såg en duglig och stridsam man, den tog han till sig.» Understödd af sina höfvitsmän, sin äldste son *Jonathan*, sin frände *Abner* och sin måg *David*, Isai son af Juda stam, värjde han sitt rike med kraft emot alla dess fiender, emot Edomiter, Amalekiter och Moabiter, emot Ammoniter och Arameer, »och hvart han vände sig, gick han af med seger». Älskad af sina undersåtar, behöfde han ej blända hopens ögon med ovan prakt, utan förde i sina ypperste kämpars sällskap, när något lugn unnades honom, ett enkelt lefnadssätt på sin fädernegård. Men nya olyckor stundade. David beskyldes för stämplingar med det missnöjda presterskapet, hvars inflytande minskades under den nya styrelsen. Saul höll en sträng räfst med de sammansvurne, men David lyckades fly till Philisteernes konung Achis i Gath. Denne tordes icke genast sätta lit till öfverlöparen, som likaledes tiggde hjelp af Moabs och Ammons konungar. Till slut nödgades han lifnära sig som stigman i Judas bergland och samlade omkring sig ett litet, men oförväget följe af »allehanda män, som i nöd, i gäld och i bedröfvadt hjerta voro». Förgäfves sökte han dock egga sin stam till uppror emot rikets konung. Å nyo fördrefs han af Saul

och nu gaf Achis honom gränsfästet Ziklag, der han satt som philisteisk lydfurste utan att derför upphöra med sina plundringståg. Men när Philisteerna rustade sig emot Saul, fick David, trots sin enträgna begäran icke följa med, ty höfdingarådet misstrodde honom. Medan han stannade på sin borg, afbidande utgången, stod en väldig drabbning mellan de båda folken. Israeliterne ledo ett fullständigt nederlag, Jonathan och tvenne hans bröder föllo, Saul störtade sig på sitt svärd (omkr. 1030 f. Kr.). Philisteerna förde hans hufvud till Dagons hus, hans vapen till Astartes, kroppen upphängdes på en israelitisk stadsmur, de slagne till varnagel. Midt i den allmänna sorgen lät den trofaste Abner utropa *Isboseth,* den ynste af Sauls söner, till konung öfver Israel. Han hyllades af Ephraim och alla de norra stammarne. Men äfven David visste att iakttaga sin fördel efter Sauls död. Han tog sitt säte i Hebron, erkänd af Juda, och efter hand kommo till honom af det öfriga folket, »de der förstånd hade på tiderna och visste hvad Israel göra borde». Så hade nu riket tvenne herrar. Men tvedrägt uppstod emellan Abner och hans konung. Den förre begaf sig till David, men nedstacks förrädiskt af dennes fältherre *Joab.* Isboseth lönmördades af sina egne män, som märkte, att lyckan hade vikit från Sauls ätt. »Och alla de äldste i Israel kommo till konungen i Hebron; och konung David gjorde med dem ett förbund i Hebron inför Jehova. Och de smorde David till konung öfver Israel» (omkr. 1020 f. Kr.). För att trygga sin tron, aflifvade David så många som återstodo af Sauls ättlingar och fränder, utom Jonathans späde och vanföre son, hvilken han skonade, ihågkommande sin forna vänskap med fadren.

David var rätte mannen att grundlägga ett konungahus. Föga granntyckt i valet af de medel, som ledde till målet, egde han tillika all den kraft och klokhet, som det nya riket kräfde hos sin styresman. *Zion,* det sista fäste, som de qvarblefne Hetheerna egde i Kanaan, togs med storm, och David utsåg det till sitt konungasäte. Nu trodde han sig nog mäktig att uppsäga Philisteerna all lydnad. Deras hämndetåg mot den trolöse lydfursten misslyckades alldeles, och de förre våldsherrarnes förödmjukelse höjde Israels tillit till sina vapen, hvilka liksom fordom under Josua med framgång nyttjades till anfall. Amalekiterna utrotades. Moabiternas makt kufvades för långa tider. Ett stort förbund af Ammon, Edom, Damaskus med flere syriska riken upplöstes genom Davids och Joabs segrar. Fångarne sönderskuros med sågar eller krossades med tröskvalsar af jern eller uppbrändes i tegelugnar, israelitiska besättningar inlades i de tagna städerna. Nästan hela Syrien utom det pheniciska kustlandet lydde under Davids välde. Det

ofantliga krigsbytet användes till byggnader och hofvets underhåll. Ett ståtligt slott byggdes inom borgmurarne och pryddes med utländske handtverkares och konstnärers arbeten. Nedanför reste sig »Davids stad», sedermera *Jerusalem*, dit folk ålades att inflytta från landsbygden. Hufvudstaden omgafs med starka fästningsverk, och till herskarens säkerhet ledsagades han öfverallt af sin hird, i hvilken de forne stallbröderne från äfventyrens dagar höllos förr de ypperste och trognaste. Men dessutom legdes män af utländsk börd, hvilka i stor mängd infunno sig vid den segersälle konungens hof. Bruket af stridsvagnar infördes hos Israeliterna, som för varit vane att endast kämpa till fots, och i stället för det oregelbundna bondeuppbådet trädde en fast härordning, grundad på en noggrann räkning af allt det vapenföra manskapet, som indelades i tolf 24,000 man starka »skiften», tjenstgörande hvar sin månad om året. Befälhafvare tillsattes för hvarje tusental och hundratal af krigare, men den högste fältherren närmast konungen var Joab. Med samma omsorg ordnades landets förvaltning. Talrike embetsmän skötte konungens ärenden såsom skrifvare, skattmästare, uppbördsmän eller fogdar å de kungliga gårdarne. Det stora verket kröntes med skapelsen af en ny medelpunkt för gudstjensten. De gamla offerställena, som täflat med helgedomen i Silo om folkets vördnad, kunde icke längre tålas, när stammarnes splittring upphörde. Och för att en gång för alla bryta Ephraims kraf på herradömet i Israel, flyttades Jehovas ark från Silo till Jerusalem, der en praktfull »stiftshydda» inreddes till dess herberge. Tvenne öfversteprester af gammal ätt jemte åtskillige medhjelpare fingo dess vård om händer. Högtiderna firades med sång, strängaspel och dans. Konungen sjelf aktade icke under sin värdighet att personligen deltaga deri. Född skald gaf han i högstämda qväden uttryck åt sitt hjertas tacksamhet mot Jehova, som hulpit honom i hans ungdoms nöd, som beskärt honom och genom honom Israel en så oväntad upphöjelse. »Ty ho är en gud utan Jehova; och ho är en klippa förutan vår gud? Han är mitt mäktiga fäste; och han visar den fromme sin väg. Han gör hans fötter likasom hjortars och ställer mig på mina höjder. Han lärer min hand strida och min arm spänna kopparbågen. Du omjordar mig med kraft till strid; du böjer mina motståndare under mig. Du gifver mig mina fiender på flykten, och mina hatare, att jag må förstöra dem. De se sig om, men der är ingen hjelpare; efter Jehova, men han svarar dem icke. Jag skall sönderstöta dem såsom stoft på jorden; såsom träck på gatorna skall jag göra dem till mull och nederstampa dem. Du uthjelper mig från mitt folks tvister och bevarar mig till ett hufvud öfver hedningarne; ett folk, som jag icke kände,

tjenar mig. Utlandets söner lisma för mig: vid ryktet som spörjes hörsamma de mig. Utlandets söner försmäkta och framskälfva utur sina slott. Derför vill jag tacka dig, Herre, ibland hedningarne och lofsjunga ditt namn; den sin konung stor salighet bevisar och gör sin smorde godt, David och hans säd evinnerliga.»

Syriens väldige storkonung fick likväl på sin ålderdom röna, att hans eget folk ej hunnit vänja sig vid stadig lydnad under en enda man. Sauls och hans söners öde var ej glömdt bland hans landsmän, allmogen knotade öfver de tunga bördorna, stammarne voro ännu främmande för hvarandra. Qvinnorna i konungens harem kifvades om hans ynnest för sönerna, desse hade ej tålamod att uppskjuta sina strider till fadrens död. Afund rådde mellan höfdingarne, och när ett parti bland dem åtog sig den folkkäre *Absaloms* sak, måste David än en gång pröfva flyktingens elände. Hans tron och lif frälsades dock genom Joabs rådighet och list. Det vidt utgrenade upproret dämpades, men tvedrägten i konungahuset utbrast å nyo omkring Davids dödsbädd. På sin mest älskades hustrus bön hade han utsett hennes son *Salomo* till sin efterträdare. Den äldre brodern *Adonia* vann dock på sin sida den ene öfverstepresten och Joab. Medan ett dubbelt konungaval söndrade hären och hufvudstaden, afled David, på sitt yttersta läggande Salomo på hjertat att icke låta konungamakaren Joabs »grå hår med frid komma ned i dödsriket» (omkr. 900 f. Kr.).

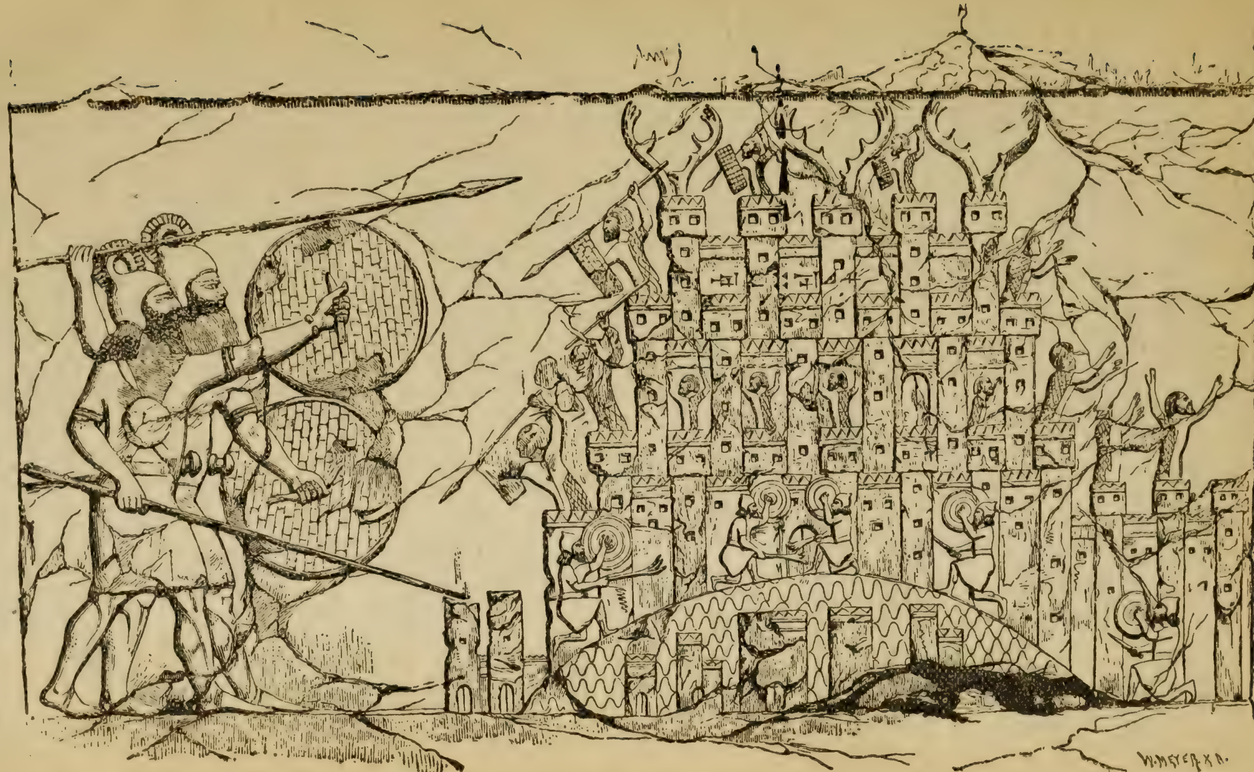
10. Salomo och Hiram.

Salomo (omkr. 990—950 f. Kr.) följde sin faders råd. Öfvergifne af sina medhållare, mördades både Adonia och Joab på den nye konungens bud, ehuru de sökte skydd vid Jehovas altare. Den misshaglige öfverstepresten förvisades till sina gods på landet, och hans medbroder blef ensam om embetet, det högsta i riket näst konungen. Emellertid förspordes upproriska rörelser bland de underkufvade folken. En edomitisk konungason, som hade flytt till Egypten, återkom och sökte befria sitt folk från Israels välde, men misslyckades. Bättre framgång hade den arameiska höfdingen *Reson*, hvilken öfverrumplade Damaskus och stiftade ett nytt rike i norra Syrien. Men under hela sin lifstid var dock Salomo herre öfver allt landet från Euphrat till Egyptens gräns och Röda hafvet.

Denna vidsträckta makt tryggades genom en klok statskonst, som satte fredens upprätthållande till sitt mål, men tillika genom kraftiga

försvarsåtgärder förebyggde dess störande. Stridsvagnarnes och rytteriets antal ökades. Murarne omkring Jerusalem utvidgades. Fästningar och »förrådsstäder» anlades, särdeles vid rikets utkanter, bland dem det sedermera så frejdade *Thadmor* (*Palmyra*) på en oas i syriska öknen. Landsstyrelsens enhet stärktes genom kunglige ståthållares utnämning i stället för de forne stamhöfdingarne. Förbund ingingos med grannfolkens konungar. Salomo förmälde sig med Pharaos dotter, som intog det främsta rummet bland hans många hustrur. Men vigtigast för Syriens förkofran var vänskapen mellan konungen i Jerusalem och konungen i Tyrus, *Hiram*, Abibaals son.

För Phenicierna var det israelitiska konungadömets upprättande ingalunda en tilldragelse, som kunde väcka misstro och fruktan. Deras städer försvarades af sina murar och flottor, och de sjelfve utmanade ingen. Ehuru det är troligt, att deras öfverhöghet tidtals erkändes af de närmaste hebreiska stammarne, låg deras håg dock alldeles ej till eröfringar åt detta håll. Allt hvad de åstundade var säkerhet för handeln på Babylonien och Arabien. De hade också tillräcklig insigt i köpmannalifvets tarf, för att sätta samfärdseln med ett välmående folk, som beredde deras varor god afgång, framför den tvifvelsamma nyttan af ett herradöme öfver utsugne undersåtar. Derför sågo de med tillfredsställelse, att »Juda och Israel bodde trygge, hvar och en under sitt vinträd och under sitt fikonaträd». Salomos fästningar och krigare tryggade karavanernas färd, som tillika förkortades, när kosan kunde tagas öfver Thadmor till *Thipsach* vid Euphrat. Eröfringen af de edomitiska hamnarna *Elath* och *Eziongeber* öppnade en genare väg till rökelselandet i södra Arabien. Dit gingo stora hafsskepp, utrustade af Salomo och Hiram samfäldt, med både israelitisk och phenicisk besättning. Så hemtades ock från landet *Ophir* (troligen nejden omkring Indus' mynningar) guld, silfver och ädla stenar, sandelträ och elfenben, apor och påfoglar. Vinsten delades emellan de båda konungarne, hvilkas rikedomar genom den litliga omsättningen kommo deras folk till godo. Det heter, att »Juda och Israel voro många, såsom sanden vid hafvet; och de åto och drucko och voro glade.» Ännu större var välmågan i Phenicien. Profeterne, som skrefvo flere århundraden efter dess högsta blomstringstid, kunna ej nog upphöja Tyrus, »som utskiftar kronor, hvilkens köpmän äro förstar, och dess krämare de härligaste på jorden». Tyrus »hopar silfver som stoft och guld som träck på gatorna». Vidden af dess handelsområde, som sträckte sig från Indiska oceanen till Atlanten, kan ej bättre tecknas än i Hesekiels berömda qväde: »Du Tyrus, som bor vid hafvets ingångar och handlar med många öars folk! Dina gränser äro midt i

37. Stormning af ett fäste, efter en assyrisk bild.

hafvet, och dina byggningsmän hafva gjort din skönhet fullkomlig. Allt ditt brädverk hafva de gjort af cypresser från Sinir (Antilibanons utsprång i söder) och låtit föra ceder från Libanon, att göra dina mastträn derutaf. Af ekar från Basan hafva de gjort dina åror, och dina bänkar af elfenben, infattadt i buxbom från Chittims öar. Fint lärft med utsydt arbete från Egypten utbredde du, att det skulle tjena dig till segel; af blå och röd purpur från det landet Elisa (Peloponnesos) var ditt täckelse (öfver däcket). De af Sidon och Arvad voro dine båtsmän, och du hade skicklige män i Tyrus till skeppare. De äldste och kloke af Gebal måste bota dina refvor; alla skepp i hafvet och deras skeppsfolk fann man när dig, de hade sin handel i dig. De utaf Persien, Lydien och Libyen voro i din här; ditt krigsfolk, hvilka sköld och hjelm upphöjde i dig; de gåfvo dig glans. De af Arvad samt med din här voro på dina murar allt omkring, och tappre stridsmän på dina torn voro de: sina sköldar hängde de på dina murar allt omkring; de gjorde din skönhet fullkomlig. Tarsis handlade med dig för myckenhetens skull af allehanda gods, och lät komma silfver, jern, tenn och bly in uppå din marknad. Javan (Grekerna), Thubal och Mesech (vid Svarta hafvet) handlade med dig och förde trälar och koppartyg in uppå din marknad. De af Thogarma (Armenien?) förde dig hästar, springare och mular in på din marknad. De af Dedan voro dina köpmän; många öar voro kunder för din handel; elfenben och ebenholts gåfvo de dig i betalning. De Syrer voro dina kunder för myckenhetens skull af dina konstarbeten, och förde rubin, purpur, stickade väfnader, fint lärft, koraller och granater in på din marknad. Juda och Israels land handlade ock med dig och förde dig till din marknad hvete och bakelser och honung och olja och balsam. Damaskus handlade med dig för myckenhetens skull af dina konstarbeten, och för mängden af allehanda varor, med vin från Helbon (Aleppo) och med mjällhvit ull. Vedan (i lyckliga Arabien?) förde finspånad uppå din marknad; arbetadt jern, kassia och kalmus läto de komma i din handel. Dedan handlade med dig med täcken, deruppå man rider. De köpmän af Scheba och Raema (Sabeerne) handlade med dig och förde till din marknad allehanda kostliga kryddor och ädla stenar och guld. Charma och Canne och Eden, samt med de köpmän af Assur och Chilmad (allt orter i Mesopotamien) handlade med dig. Desse handlade med dig med kosteligt kläde, med purpurblå och stickade mantlar, och med kistor fulla af damast, hvilka med streck ombundna och af cederträ gjorda kommo på din marknad. Tarsisskeppen voro dina karavaner; alltså är du mycket rik och härlig vorden midt i hafvet.

Silfverflottorna från Tarsis och Ophirs guld bestredo kostnaden för Hirams byggnader i Tyrus. Staden måste utvidgas för att kunna hysa den växande folkmängden. Derför fyldes sundet mellan Ö-Tyrus och den mindre holme, der Melkarts gamla tempel låg. Sålunda vanns rum för stora torg och breda kajer. Den norra (»sidoniska») hamnen och den södra (»egyptiska»), båda skyddade af starka vågbrytare, sammanbundos af en kanal, som gick tvärs igenom ön, och de kunde lätt stängas med rörliga bommar i händelse af en belägring. En stor olägenhet var likväl, att dricksvattnet måste hemtas i båtar från fasta landet. Murar, högst åt landsidan, omgåfvo hela staden; deras fot sköljdes af vågorna, så att ingenstädes stormstegar kunde uppsättas. Hiram bygde en ny helgedom åt Melkart i stället för den gamla, som nedrefs. Takbjelkarne voro af cederträ från Libanon. Inredningen var utomordentligt praktfull. Bland mycket annat såg Herodotos tvenne stoder, den ena af skärt guld, den andra af smaragd. Äfven Astarte fick ett nytt hus, och nya högtider infördes i gudstjensten.

Hirams föredöme följdes af Salomo. Utom de ofvan omtalade fästningsverken gjordes storartade anläggningar öfver allt i riket. Jerusalem försågs med vattenledningar, lustslott med trädgårdar och vinberg uppfördes i de svala skogstrakterna. Ypperst af alla konungaboningarna var dock det nya palatset i hufvudstaden. Det bestod af många byggningar, afsedda för hoffolket och konungens talrika gemåler, af hvilka den egyptiska drottningen hade ett eget hus. Hofvets glans skildras i glödande färger af samtida skalder. »Myrrha, aloe och kassia dofta af alla dina kläder; utur elfenbenspalats fröjda dig strängaspel. Konungadöttrar äro ibland dina dyra. Bruden står på din högra hand i guld från Ophir. Idel härlighet är konungadottren derinne; af guldvirkadt tyg är hennes drägt. I stickade kläder föres hon in till konungen; och hennes vänninnor, jungfrurna, som efter henne gå, förer man till dig. De varda ledsagade med glädje och gamman och gå in i konungens palats.»

Salomo beslöt äfven att ersätta Davids stiftshydda med ett tempel, som i prakt kunde täfla med de pheniciska. Till byggnadstomt utsågs bergshöjden Moria midt emot Zion. Virke af ceder och cypress från Libanon sändes af Hiram, som i gengäld årligen fick spanmål och olja från Israel till sin hofhållning, och för det guld han lånade Salomo, måste denne afträda tjugu städer, hvilka dock enligt berättelsen försmåddes af den rike borgenären. Sten höggs i bergen af den stora arbetsstyrkan, som utgjordes dels af i landet boende Hetheer, Heveer och Amoreer, hvilka af Salomo dömdes till ärftlig träldom, dels af fritt israelitiskt manskap, som uppbådades till stränga

dagsverken af konungens fogdar. Det finare arbetet utfördes af pheniciske handtverkare, och det helas ledning förtroddes åt en tyrisk konstnär af israelitiskt möderne, honung Hirams namne, som i synnerhet utmärkte sig för sin skicklighet i bronsgjutning. Bland hans verk prisas de tvenne bronsstoderna i förhuset, äfvensom »kopparhafvet» framför ingången, ett stort, rikt utsiradt tvagningsbäcken, stödt å tolf bronstjurar, till hvilket ett motstycke af sten ännu kan ses bland en gammal kyprisk stads ruiner. Sjelfva templet bestod af flere afdelningar, från golf till tak prydda med snidverk af dyrbart trä och med arbeten i guld och ädla stenar. I »det allraheligaste», der arken gömdes, stodo »cheruber», skepnader, i hvilka menskliga och djuriska former förenades, af samma slag som de kaldeiska och asyriska beläten, som blifvit bevarade till våra dagar (jfr bild 34, sid. 80). Sådana förekommo äfven bland bilderna å templets väggar och bohag, som alltsammans var af de kostligaste ämnen.

Salomos tempelbyggnad blef af största betydelse för trons och gudstjenstens utveckling liksom för den israelitiska odlingen öfver hufvud. Hvad redan David utan tvifvel hade åsyftat, skedde nu i fullare mått. Omkring den nya helgedomen med dess rika skatter samlades hela landets presterskap, »Leviterna», hvilka förut son efter fader sörjt för offren å »höjderna» i de olika landsändarne. Under de ärftlige öfverstepresternas ledning utbildades de heliga sedvänjorna på den mosaiska lagstiftningens grundval. Tempeltjenarnes åligganden ordnades på det noggrannaste sätt. Man började samla de spridda skrifterna och sångerna från äldre dagar. Efter egyptisk, kaldeisk och phenicisk sed fördes noggranna årsböcker öfver de märkliga händelser, som timade i riket och dess styrelse. Lagen upptecknades, och dess bud inskärptes med större eftertryck. Israels underbara framgång väckte en rättmätig sjelfkänsla hos folket, hos dess höfdingar och prester. Deras fäder hade trälat under Philisteerna, och nu sågo sönerna sin konung helsad som jemlike af Pharao och Hiram. Hvem annan än Jehova hade gifvit kronan åt hans tjenare David och satt henne fastare på sonens hufvud? Huru kunde makten och lyckan bättre tryggas, än om konung och folk troget hölle förbundet med Jehova och efterlefde hans stadgar? Jehovas lag var ju skiljemärket emellan hans utvalde och de »oomskurne», mot hvilka gränsen drogs allt skarpare genom giftermålsförbud med flere dylika åtgärder, af andra forntida folk tydda som bevis på Israeliternas »menniskohat.» Den borgerliga rätten deremot, som helt och hållet stäldes under presterlig tillsyn, framter många drag af vis nitälskan för den fattiges och värnlöses välfärd. såsom i lagarne om jordaköps återgång inom

vissa år, om förhållandet mellan gäldenär och borgenär, om trälarnes behandling. Likväl rättade sig ej verkligheten i allo efter det mönster, som föresväfvade lagstiftarne. Förmedlingsmännens och ifrarnes strid är kärnan i Israels historia efter Salomo, som sjelf ingalunda hörde till de senare. Han förföljde icke sina hedniske undersåtar för deras tro, och det förtäljes till och med, att han byggde helgedomar, der hans utländska hustrur ostörda fingo förrätta sin gudstjenst. Men för sin egen del var han en from tillbedjare af Jehova. Han och hans skalder diktade lofsånger liksom David. Under Salomos namn gingo sedermera samlingar af uppbyggliga tänkespråk. Hans visdom var vida frejdad i Österlandet, ehuru de afundsamme Phenicierna tillika visste att berätta, hurusedes en man från Tyrus hade frestat den kunglige siarens skarpsinne med gåtor, som denne icke mäktade lösa.

11. Syriens söndring.

De syriske Semiterna hade nått den högsta makt och blomstring, som dem beskärdes af ödet. För första gången i verldshistorien sammanträngdes inom ett landområde af ringa vidd en mångskiftande odling, fostrad ej endast vid enväldige konungars hof eller i presterliga samfund, utan framgången ur en ömsesidig täflan mellan små, men lifskraftiga stammar och stadssamhällen. Och slutligen hade efter våldsamma inbördes fejder kommit en tid af lugn, då frändefolken under snillrike styresmäns ledning började känna, huru deras krafter växte genom förenadt arbete för ett samfäldt mål. Under Salomo och Hiram var det en sanning, hvad profeten sedermera skådade som en framtidssyn, att »Tyrus' handelsvinst var helig Jehova, att de som inför Jehova bodde, skulle hafva hennes handelsvinst, att de skulle deraf äta och mätte varda och väl klädde vara.» Det var dock blott en lofvande början, och efter tingens vanliga gång måste sämre tider stunda, så vida det ej lyckades att samla Moabs och Edoms bergsboar, Israels hårdföre bönder, Philisteernas stridsmän, Pheniciens sjömän och handelsfolk i ett beståndande välde, som genom sitt läge mellan tvenne haf och tre verldsdelar med skäl kunde vänta sig en stor framtid. Detta var en svår sak att fullföra. Visserligen rådde samma tungomål i hela Kanaan, men stora skiljaktigheter funnos för öfrigt mellan innebyggarne. Åkerbrukarne i det inre landet sågo med misstro och vedervilja på krämarne vid kusten. Man finner ofta i de israelitiska

skrifterna skarpa förebråelser mot Sidoniernas fördomsfria samfärdsel med allehanda folk, i de hemmasittandes ögon ett förkastligt umgänge med de främmande och en ond besmittelse med allsköns orenhet. Denna känsla återgäldades å andra sidan af det högmod, som rikedomen och en förment högre bildning ingåfvo. I Jehovas dyrkan, som konungarne af Juda stam hade återupplifvat, låg ytterligare ett frö till söndring. Det förflutnas minnen höllo stammarne i sär, och just den lefvande frihetskärlek, som Syrerna egde i rikare mått än andre Asiater, stod i vägen för ett starkt konungadömes rotfästning, det enda medlet för enhetens genomförande. Skulle alla dessa hinder kunna öfvervinnas, kräfdes en hel rad af furstar, begåfvade med Davids kraft och Salomos visdom.

Redan under den senares styrelse visade sig förebud till det stora rikets upplösning. Damaskus återvann och behöll sin sjelfständighet, såsom ofvan nämndes. Mot slutet af Salomos dagar vaknade å nyo upprorsanden i Ephraim. *Jerobeam*, Nebats son, nyttjade sin ställning som konungens fogde öfver stammens arbetsfolk, för att, litande på landsmännens medhåll, gripa till vapen emot herskaren i Jerusalem. Han hade icke framgång i sitt förehafvande, utan nödgades fly till Egypten, der nu Sesauk I var Pharao, såsom en ny konungaätts stiftare föga bevågen den förras vänner. Här vistades Jerobeam, så länge Salomo lefde, men efter dennes död ändrades sakernas läge. Sonen *Rehabeams* rätt till kronan på grund af födseln gillades ej af Ephraim och de norra stammarne, som mangrannt samlades i Sichem, den forna tingsstaden, för att rådslå om rikets ärenden. De ville icke längre trugas till dagsverken som trälar. Jerobeam återkallades från landsflykten att varda allmogens talman. Rehabeam kom med sina hofmän till tinget. Han möttes af det tillkännagifvande, att hans kraf först då skulle godkännas, om han lofvade att »göra det svåra oket lättare, som hans fader hade pålagt folket». De gamle i rådet tillstyrkte undfallenhet, men Rehabeam, som var en sträng och myndig herre, lyssnade hellre till sina jemnårige, i envåldet uppvuxne rådgifvares tal. Efter trenne dagars öfverläggning vardt hans svar: »Min fader har tuktat eder med gissel, jag skall tukta eder med taggpiskor.» Då höjdes det vreda härskriet: »Hvad hafva vi för del i David eller arf i Isai son? Till dina tjäll, Israel!» Konungens skattmästare, som för sent sändes att mäkla fred, stenades, Rehabeam måste stiga i sin vagn och brådskande fly till Jerusalem. Ephraim valde Jerobeam till konung. Endast Juda (med Simeon) och Benjamin höllo sig till Davids hus (omkr. 950 f. Kr.).

Syriens splittring stannade ej dervid. Helgedomen i Jerusalem erkändes ej af Jerobeam och hans undersåtar. I Bethel, der Jakob sades hafva offrat, restes Jehovas beläte i tjurskepnad, och det samma skedde i den norra landsänden, i Dans område. Moab och Edom afskuddade sig Israeliternas ok. Philisteerna upptogo den forna striden med sina arffiender. Ephraim understöddes mot Juda af Egypten, Juda kallade Damaskus till hjelp mot Israel, som hemsöktes af inbördes tvister. Jerobeams ätt utgick med hans son, den ene våldsherren undanträngde den andre. Äfven i Tyrus timade hvälfningar gång på gång. Trälarne reste sig mot sina husbönder, Hirams ätt fläckades af brodermord.

En vändning till det bättre tycktes dock inträda efter ett halft århundrades förvirring. Nästan samtidigt fingo Tyrus och Israel kraftfulle herskare, som båda stiftade nya konungahus. *Ethbaal*, Astartes prest, gjorde sig med våld till konung i Tyrus och vann stor heder genom nybyggens anläggning i Afrika. Härhöfvitsmannen *Omri*, som efter hårda strider segrade öfver sina medtäflare om kronan, byggde *Samaria*, ifrån denna tid Israels hufvudstad (omkr. 900 f. Kr.). Moab blef skattskyldigt under »Omris land», såsom Israels rike kallas i de assyriska inskrifterna. Hans son *Achab*, förmäld med Ethbaals dotter *Isebel*, styrde med samma kraft. I Juda, der Davids ättlingar voro konungar ända till rikets fall, rådde vid denna tid *Josaphat*, som återstälde herradömet öfver Edomiterna och till och med sökte förnya de inbringande färderna till Ophir, ehuru utan framgång. För första gången efter söndringen närmade sig Juda och Israel hvarandra. De båda konungarnes vänskap befästes genom ett giftermål mellan Josaphats son *Joram* och Achabs dotter *Athalja*. *Benhadad* af Damaskus sökte stäcka sin grannes makt, men tvangs af Achab efter tvenne nederlag att ingå förbund med Israel. Det var också hög tid för de syriske småkonungarne att samla sin styrka till värn emot den hotande fara, som nalkades från öster.

12. Assyrerna.

»Utaf det landet Sinear är utgången Assur», heter det i Genesis. Ofvan är framstäldt, huru höglandet omkring de båda namnkunniga elfvarnas öfre lopp skiljes från den kaldeiska slätten af en ofantlig gräshed, som likväl ej når ända fram till Tigris' stränder. Utmed dem sträcker sig å ömse sidor en bördig landremsa, som kan sägas

38. Bronslejon från Ninive.

39. Salmanassar II:s minnesstod.

sammanbinda den norra och den södra hälften af flodernas land, detta namn taget i dess mest omfattande mening såsom liktydigt med Euphrats och Tigris' *hela* vattenområde. Marken höjer sig efter hand mot norr i flere afsatser, på hvilka stora fält utbreda sig, till sin natur i viss mån liknande Sinears, ehuru utom dadelpalmen, som endast längst i söder bär mogna frukter, äfven andra trädslag ej alldeles saknas. Vidast och bördigast är bygden öster om Tigris, som här mottager flere betydande bifloder, Dejaleh, Adhim, Lilla och Stora Zab, från Zagrosbergen, af ålder gränsen mellan Mesopotamien och Medien. Zagros klyfves i åtskilliga, nästan jemlöpande ryggar, som gå från sydöst till nordvest. Deras granskap mildrar sommarhettan i Tigrisdalen, och längre upp, der utsprången maka sig allt närmare in till elfven, trifvas oljeträd och vinrankor på kullarne likasom i Kanaan. Slutligen mötas Zagros och de armeniska bergen i en vild och skogrik fjelltrakt, der vinterkylan är ganska sträng och långvarig, men däldernas ängar under den blidare årstiden klädas af frodig grönska.

I urminnes tid, men dock långt efter låglandets uppodling, framträngde de kaldeiska Semiterna uppför Tigris' elfdal. Omkr. 1800 f. Kr. fans redan staden *Assur* (nu Kileh-Schergat) på flodens högra brädd, några mil norr om Lilla Zabs inflöde. *Assur* (den »gode» eller »nådige») var ett annat namn på El, den högste bland gudarne, och efter honom kallades både staden och folket. *Assyrerna* medförde till sina nybyggen det kaldeiska tungomålet, kilskriften och en redan vida hunnen bildning. Kanaler och vattenledningar anlades äfven af dem, för att öka jordmånens fruktbarhet, och de uppförde sina tempel och palats nästan uteslutande af tegel, ehuru de, i motsats till Kaldeerna, i de närbelägna bergen egde god tillgång å fastare byggnadsämnen. Men om också Assyrerna härutinnan blefvo vid det gamla, tog dock deras utveckling i flera andra hänseenden en sjelfständig riktning. Det hårdare luftstrecket krafde mer ansträngdt arbete, striden mot lejonen och bufflarne gjorde dem först, liksom bibelns Nimrod, till »väldige jägare inför Herranom» och sedermera till ett folk af segervane stridsmän, hvilka i kroppslig styrka, att döma af framställningarna å deras egna minnesmärken och af gamla testamentets skildringar, öfvergingo alla sina stamfränder. De undersätsige männen med den kraftiga muskelbyggnaden, den böjda näsan och de bestämda, men fylliga dragen hafva något, som på samma gång påminner om den romerska och den judiska typen. Deras skaplynne var öfvervägande nyktert och förståndigt. Deras utrustning och krigsredskap vittna om en skarp blick för det ändamålsenliga, och i deras bildhuggarkonst visar sig mindre skönhetssinne eller, såsom hos Egyptierna, stelt vidhållande af en gång

faststälda mönster, än en ofta lyckad sträfvan att återgifva verkligheten i hela dess lif och rörelse. Bland de kaldeiska fornlemningarna, så vidt de hittills äro kända, finnes ingenting jemförligt med Assyrernas, måhända ursprungligen färglagda, jagtframställningar och stridsbilder i upphöjdt arbete å alabasterskifvor, hvilka fästas i rader å palatsens väggar. Väl utförda och naturtrogna äro i synnerhet de olika djuren, än hundar, som förfölja och sönderslita flyende hjortar och vildåsnor, än lejon, som, genomborrade af pilar, vrida sig i dödskampen eller vredgade resa sig på bakbenen, o. s. v. Äfven de gjutna bronslejonen, troligen nyttjade som vigtlod, af hvilka de största dock ej äro mer än omkring en fot långa, äro särdeles omsorgsfullt arbetade (bild 38, sid. 112). Öfverallt i den assyriska konsten råder denna härmning af det yttre, hvilken går så långt, att till och med de stickade mönstren å personernas drägter efterbildas in i de minsta enskildheter. I öfverensstämmelse härmed finner man i de assyriska kilskriftsurkunderna en klar redogörelse för händelsernas förlopp, ehuru naturligtvis alltid skildradt i de för herskaren gynsammaste färger, i berättelserna iakttages en ordnad tidsföljd, och alla sifferuppgifter utmärka sig för en nästan statistisk noggrannhet. Men vid sidan af denna rigtning mot det nyttiga och för sinnena påtagliga går tillika en åder af äkta semitiskt trosnit, knappast mindre utpräglad hos Assyrerna än hos Israeliterna. Den kaldeiska gudaverlden återfinnes visserligen i all dess mångfald hos utflyttarne vid Tigris. Samme gudar tillbådos i bägge länderna, ehuru Assyrerna synas med förkärlek hafva vändt sig till dem, som gynnade förstörelse och krig: Adar, Nergal, Istar »af Ninive». Men i ett skiljer sig deras tro afgjordt från den kaldeiska. El, den högsta och förmodligen i äldsta tider den enda gudomen, trängdes i Babel allt mer i bakgrunden för de öfriga. Deremot intog Assur, »gudarnes konung», alltid det främsta rummet i Assyrernas gudsdyrkan, och hans namn åkallas oftast i deras inskrifter. Märkvärdigt nog omtalas dock ingenstädes en enda helgedom, som särskildt var egnad åt honom. Ej heller känner man, huru han afbildades, eller ens, om han öfver hufvud tänktes under en viss skepnad. Såsom en sinnebild af Assur hafva några lärde tydt ett underligt tecken, som ofta förekommer å minnesmärkena sväfvande öfver den stridande eller offrande konungens hufvud. Det liknar vanligen en vingad sol, omslutande en bågskytt, men stundom framsticka vid kretsens rand blott ett par händer, som hålla en båge. Huru dermed än må vara, kan icke nekas, att tron på Assur såsom en gud, den der rådde öfver alla de andra, utgjorde en fast medelpunkt i det eljest oredigа afguderiet. De uttryck, som nyttjas om honom, erinra ej sällan om den israelitiske Jehova.

Assyrerna äro »Assurs folk», konungarne äro »Assurs tjenare» och vinna sina segrar med »Assurs vapen» öfver »Assurs fiender», som förlamas af »räddhågan för Assur» och efter nederlagen måste underkasta sig »Assurs heliga stadgar». Litande på sin stamguds hjelp och kämpande för hans ära, voro Assyrerna fruktansvärde i striden och oblidkelige efter segern. Städerna plundrades och nedbrändes, de underkufvade folken tvungos att ömsa boningsorter, stundom spetsades fångarne å pålar eller flåddes lefvande; skrifvaren, som räknar de afskurna hufvudena eller öronen, framställes gerna å de assyriska fältslagsbilderna. I profeternas språk var Assyrien »en boning för lejon och en jagtmark för de unga lejon, der lejonet gick och lejoninnan och lejonungen, och ingen torde bortskrämma dem. Lejonet röfvade nog för sina ungar och strypte åt sina lejoninnor och uppfylde sina kulor med rof och sin boning med det roffade.»

31. Det Assyriska väldets begynnelser.

När Assurs stad först vardt säte för egne konungar, kan icke med visshet sägas. Kaldeiske herskare byggde i äldsta tider tempel åt sina gudar både der och i *Ninive* (*Ninua*, nu Kujundschik midt emot Mosul), en annan fornåldrig stad, belägen ett stycke norr om Stora Zabs förening med Tigris. Dessa nybyggen synas derför länge hafva stått i beroende af moderlandet. Men från det femtonde århundradet f. Kr. kännas namnen å *assyriske* konungar, som med vexlande framgång förde krig mot grannarne i söder. Deras välde kan dock ännu ej hafva sträckt sig vida. Ehuru redan *Salmanassar I* (*Salmanuasir*) omkr. 1300 f. Kr. grundlade det sedermera så lysande *Chalah* (nu Nimrud) ej långt från Ninive, just i vrån mellan elfven och dess biflod, var Assur allt framgent rikets hufvudstad. Derifrån utgick *Tiglath Pilesar I* (*Tuklat-habal-asar*), då han företog sina mångåriga härnadståg emot de armeniska bergfolken (omkr. 1100 f. Kr.). Om dessa bragder vittnar ännu i dag konungens bild, som han sjelf lät rista jemte en kort inskrift å en klippvägg nära Tigris' källor, der det väl bevarade minnesmärket, det äldsta kända prof af assyrisk konst, för ej länge sedan återfans af en engelsk forskare, som följde en underrättelse derom i en senare assyrisk urkund, ett slående bevis å riktigheten af kilskrifternas tydning. Tiglath Pilesar nöjde sig likväl ej med de segrar, som han vann på detta håll. Flere gånger gick han öfver Euphrat, framträngde till Aram, »som icke kände guden Assur»,

slog Hetheerna (*Chatti*) och uppnådde till och med »vesterlandets stora sjö», d. v. s. Medelhafvet. Äfven mot Babel förde han sina vapen, men kriget lycktades snöpligt för honom, emedan Kaldeerna inbröto i Assyrien och från »palatsens stad» bortförde flere gudabeläten, som först efter många århundraden återtogos af Sanherib, efter hvad denne konung sjelf berättar.

Tiglath Pilesar byggde många tempel till gudarnes ära. Bland annat återstälde han en urgammal, men förfallen helgedom i Assur, och der lät han uppställa fyra åttkantiga lerstoder af tvenne fots höjd, hvilka nyligen blifvit framgräfda ur gruset och förda till British Museum i London. På dem läses en framställning af konungens väldiga dåd i krig och fred under de första fem regeringsåren. Tjugutvå konungar har han tvungit att gälda skatt, hundratals lejon och andra vilddjur har han nedlagt eller fångat, sitt land har han försett med vattenledningar, förskönat sina städer med ståtliga slott och tryggat gränserna med fästningar. Sin lycka tillskrifver han gudarnes nåd, och dem åkallar han om skydd för hvad han fullfört. »Efter ty jag har alltså helgat en helgedom, ett kosteligt hus till Anus och Bins, mina Herrars, de store gudars boning, och grundlagt det allra heligaste till deras dyrkan och fullbordat det lyckosamt och fägnat gudarnes hjertan, hålle de mig alltså vid makt! Hjelpe de min styrelses män! Stadge de mina tjenares välde! Må de sända regn till årsväxtens främjan, öfver det odlade landet och öfver det öde landet, i mina lifsdagar! Gifve de mig seger i örlog och strid! Många främmande land, larmande folk och fienders konungar har jag böjt under mitt ok: till mina barn och barns barn, hålle gudarne dem i orubblig lydnad! Stadge de mina fötter fasta som berg, in till dagarnes ände, inför Assurs och de store gudars anlete! Mina vapenvinningars tal och talet å mina segrar öfver hedningarne, Assurs hatare, de der Anu och Bin hafva öfvergifvit åt mina vapen, si, jag har skrifvit det å mina taflor och stoder, och jag har stält dem att stå, in till dagarnes ände, i mina Herrars, Anus och Bins hus. Och jag har rensat *Samsi-Bins* taflor, den der gick före mig. Jag har gjort offer och offrat djur inför dem och satt dem upp i deras rätta stad. I kommande tider, i vardande dagar, om de store gudars, mina Herrars, Anus och Bins helgedom och det allra heligaste varder gammalt och faller sönder, må den konungen, som kommer efter mig, göra nytt det förfallna! Må han resa altaren och offra djur inför mina taflor och stoder, och sätte han dem upp åter i deras stad, och skrifve han sitt namn å dem invid mitt namn! Såsom Anu och Bin, de store gudar, hafva stadgat, tillbedje han dem ärliga med ett rättskaffens hjerta och en

rätt tro! Eho skall afskrapa eller skämma mina taflor och stoder, eller väta dem med vatten, eller svedja dem med eld, eller sätta dem under himmelen, eller i Guds helgedom ställa dem på ett rum, att de ej kunna ses eller läsas, eller utplåna skriften och skrifva sitt namn i dess ställe, eller sönderbryta bilderna eller lossa dem från mina taflor, må Anu och Bin, mina Herrar, gifva hans namn åt förgängelsen! Förbanne de honom med en evärdelig förbannelse! Förderfve de hans välde! Tage de bort stöden undan hans väldes stol! Hans afföda, komme hon ej till hans konungadöme! Hans tjenare krosses! Hans härar varde öfvervunna! Må han fly i skam för sina fiender! Må Bin i sin vrede rycka upp hans lands gröda! Komme hungersnöd och dyr tid öfver hans rike! Ej en dag varde han kallad säll! Förgånge hans namn och hans säd!»

Från en ringa början uppväxte Assurs välde, liksom Israels, men till en ändå mera häpnadsväckande höjd. Det grep efter hand omkring sig i den omgifvande bergsbygden, och sedermera gick vägen till utvidgning öfver landet mellan Euphrat och Tigris, norr om öknen, till Aram och Syriens kuster. Först efter dessa trakters eröfring och sedan de assyriska vapnen i öster trängt bortom Zagrosbergen, kom ordningen till det folkrika kaldeiska låglandet med dess många stora och fasta städer. Det försök som tidigare gjordes i denna riktning rönte föga framgång. Tiglath Pilesar, hvilkens makt, trots de upprepade härfärderna, synes hafva varit begränsad af Euphrat och Zagros, led nederlag mot Babel. Om hans närmaste efterträdare hafva endast få och föga upplysande underrättelser blifvit funna. Men från början af det tionde århundradet f. Kr. faller en ljusare och pålitligare dager öfver den assyriska historien. Efter konungarne återstå talrika minnesmärken och inskrifter, hvilka till ytterligare säkerhet ofta kunna jemföras med berättelserna i de hebreiska skrifterna och dessutom följa en tideräkning af egendomlig art. Assyrerna hade, liksom Athenarne och Romarne, för sed att gifva åren namn efter statens embetsmän. Konungens första regeringsår kallades efter honom sjelf, det andra efter öfverfältherren, det tredje efter öfverhofmästaren o. s. v. Nu finnes i behåll sammanhängande listor, i hvilka alla dessa namn jemte korta historiska anteckningar upptagas för en tid af öfver tvenne århundraden. Med tillhjelp af dessa värdefulla urkunder, som flerestädes bjuda anknytningspunkter med uppgifter från andra håll, kan tiden för de särskilde assyriske konungarnes regeringar och fälttåg bestämmas med större säkerhet än månget årtal i vår svenska medeltids häfder. En fullt fastställd tidräkning begynner således äfven i Asiens historia långt före Cyri uppträdande, som man förr har ansett beteckna

sagotidens slut. Nu kan man nästan steg för steg följa det första asiatiska verldsväldets utveckling, som ej längre är insvept i ett töcken af orediga sägner och tillappad grannlåt.

När de stora eröfringarnas skede begynner, är konungasätet flyttadt till Chalah, och snart varder Ninive kärnan i en hop af omliggande städer, der palats reser sig vid palats, att döma af de ännu på långt när icke fullbordade gräfningarna i våra dagar. Perserna och efter dem Grekerna, som hade svårt att minnas de underliga assyriska herskarnamnen, gjorde derför »Ninos» till rikets stiftare, och alla Assyrernas bragder tillskrefvos honom eller hans gemål »Semiramis», i hvilkens sällsamma lefnadsöden inväfdes en mängd drag, tydande på den dyrkan som egnades Istar af Ninive, stridens och kärlekens gudinna. För att fylla konungalängdens tomrum efter det frejdade paret uppfans namnet »Ninyas» jemte trettio andra af samma halt, hvilkas innehafvare naturligtvis måste skildras som odugliagar, eftersom ju stamfadren och stammodren ej hade lemnat dem något qvar att eröfra. Sådan gick den ingalunda ledsamma sagan ur bok till bok in till nyaste tid ända från den grekiska läkaren Ktesias, som två hundra år efter Ninives fall tjenade vid Achæmenidernas hof och efter återkomsten till fäderneslandet sökte skapa sig ett vittert rykte genom att tvärsäkert framställa som historisk sanning, hvad han under sin tjenstgöring hade lyckats uppsnappa af de persiska skaldeqvaden, ej utan betydliga tillsatser ur egen fataburr. Redan i forntiden fann hans verk klentrogne granskare, och nu mera är förfalskaren fullkomligt afslöjad. »Ninos» och »Ninyas», åt hvilka hufvudstaden fått släppa till sitt namn, hafva aldrig lefvat, om ei i en sångares inbillning. Drottning *Sammuramat* nämnes en enda gång i en inskrift från det åttonde århundrade såsom föremål för en landshöfdings undersåtliga förböner, men om hennes behag eller husliga dygder få vi intet veta, och hon kan tryggt fritagas från all del i den undersköna »Semiramis'» vapendåd och utsväfningar. De tretio veklingarna omskiftas efter de assyriska urkundernas vittnesbörd till omkring hälften så många ärelystne och kraftige härhöfdingar, om hvilka vetenskapen nu känner vida mer än om Ktesias kunglige sjukling. För de märkligaste af dem och deras gerningar skall nedan redogöras.

Assurnasirpal (*Assur nasir-habal*, 884—859 f. Kr.) återuppbyggde Chalak, som, efter hvad han sjelf säger, under tidernas lopp hade råkat i förfall. När engelsmannen Layard för något öfver tretio år sedan undersökte gruskullen vid Nimrud, stötte han på lemningarna af assurnasirpals slott (det s. k. »nordvestpalatset»). Fordom stod det vid elfven, som nu har ändrat sin bädd, på en konstgjord upphöjning af

tegel, som utåt stärktes af huggen sten. På norra sidan, som vette åt den nedre staden, var palatset, ofvan om uppgångstrappan eller den jemnade sluttningen, tillgängligt genom tvenne stora portgångar vaktade af Nergals lejon. Först inträdde man i en lång, men smal hall, troligen afsedd för högtidliga mottagningar, emedan tronens underlag med inhuggna trappsteg ännu står qvar i salens östra ände. Åt söder öppnar sig en ny port, der tvenne Adars tjurar stodo, och en annan något mindre hall leder ut till den rymliga borggården. Omkring denna ligga ytterligare trenne sammanhängande flygelbyggnader, liknande den norra, men innehållande flera smärre sidorum. Det hela intog en vidd af mellan tre och fyra hundra fots längd och bredd. Hallarna voro nästan tre manslängder höga, och taket, som utgjordes af cederbjelkar, var förmodligen öppet i midten, för att insläppa dagern.

40. Assurnasirpal på lejonjagt.

Spår af en öfre våning eller af fönsterlufter har man icke funnit. Tronsalens väggar voro upptill klädda dels med glaseradt tegel dels med målade mönster, nedtill pryddes de af stora alabasterskifvor med upphöjda bilder, som vanligen sakna bakgrund, men utvisa stor säkerhet i formbehandlingen och ofta äro lyckligt, ehuru enkelt, sammansatta (bild 40). Bland andra minnesmärken hittades äfven en fristående bildstod, som framställer konungen i fotsid klädsel, men utan hufvudbonad, hållande en skära i högra handen, spiran i den venstra. På bröstet ses en inskrift, lydande: »Assurnasirpal, den store konungen, den väldige konungen, konung öfver Assurs land, son af *Tiglath Adar,* konung af Assur, son af *Bin-nirar,* konung af Assur. Han rådde öfver allt landet från Tigris till Libanon, han lade de stora hafven under sitt väldo och alla land från solens uppgång till hennes nedgång.»

Till yttermera visso stå hans bedrifter att läsa å lejonens och tjurarnes bogar, å lösa stoder, å golfstenar, fullskrifna till och med på undersidan. Han gräfde en kanal, hvars riktning ännu kan synas, från Stora Zab till Chalah och vigde den åt Assur; tvenne fasta städer byggde han vid Euphrat. Noga redogör han för sina lejonjagter, och lika sjelfbelåtet förtäljer han om de grymma straff, hvarmed han näpste upproriske undersåtar. »Deras män, ung och gammal, tog jag till fånga. Af somlige lät jag hugga händer och fötter; af andre lät jag skära näsa, öron och läppar; af ynglingarnes öron gjorde jag en hög; af gubbarnes hufvud byggde jag ett torn. Jag satte upp deras hufvud till ett segertecken framför deras stad. Barnen af mankön och qvinkön brände jag i eld. Staden härjade jag och sköflade och brände i eld.» Han utvidgade sin makt i Armenien, han värjde sig mot Kal-

41. Jehus af Samaria sändebud frambära skatt till Salmanassar II.

deerna, han mottog hyllning och skatt ej blott i Aram, utan ock af konungarne i Tyrus och Sidon, Byblus och Aradus. Det var i sjelfva verket Assurnasirpal, som först bröt väg för Assurs vapen i Syrien.

14. Smårikenas upplösning. Israels profeter.

År 854 f. Kr. gick Assurnasirpals son och efterträdare, *Salmanassar II* (859—824), med en stor här öfver Euphrat in i Aram. Ej långt från Orontes' strand mötte honom tolf syriske furstar med öfver 60,000 man till häst och fot och 2,000 stridsvagnar, bland dem Benhadad af Damaskus, Achab af Israel, konungarne af Hamath, Aradus och Ammon. Striden var blodig, men lyktade utan seger för någon-

dera. Likväl fann sig Salmanassar nödgad att kort derefter återvända till Assyrien.

Så hade det visat sig, att Syriens konungar kunde värja sig mot den nya stormakten, om de endrägtigt hölle samman. Men sämjan räckte icke länge. Achab och Josaphat öfverfölle Benhadad, som dock vann en lysande seger öfver dem båda. Achab stupade, Josaphat undkom med spillrorna af sin här. Emellertid afföll konung *Mesa* af Moab från Israel och redde sig med framgång mot Achabs andre son *Joram,* Josaphat och konungen af Edom, hvilka med förenade krafter sökte kufva grannen på andra sidan Döda hafvet. I sin nöd hade Mesa offrat sin egen son åt *Kamos*, Moabiternas Moloch, och efter segern lät han sätta en minnessten i sin fädernestad Dibons tempel. Inskriften, (troligen det älsta kända minnesmärke med *bokstäfver*), som nyligen har blifvit funnen och uttolkad, styrker berättelsen i bibelns konungaböcker. »Jag Mesa, son af *Kamosnadab*, konung af Moab, den Diboniten. Min fader var konung öfver Moab i trettio år, och jag vardt konung efter honom. Och jag gjorde denna offerhöjd åt Kamos i Korcha, till ett frälsningens berg, ty han frälste mig från alla mina fiender och lät mig min lust se öfver alla mina hatare. Omri, konung af Israel, drog upp och tvingade Moab i lång tid, ty Kamos vredgades öfver sitt land. Och efter honom kom hans son; och han sade: »jag vill tvinga Moab.» I mina dagar sade Kamos: »Alltså vill jag vända mitt anlete till Moab och hans helgedom, och Israel skall förgås i evinnerligt förderf.» Och Omri tog staden Medaba, och Israel satt derinne i fyratio år. Men i mina dagar vände Kamos sitt anlete till Moab. Och jag byggde Baal Meon och gjorde der mur och graf. Och jag belägrade staden Kirjathaim, ty de män af Gad bodde i den ängden af ålder, och Israels konung byggde Kirjathaim. Och jag stred emot staden och tog den, och jag dödade allt folket som i staden var, till fägnad för Kamos, Moabs gud. Och jag lät derinne bo de män af Schiran och de män af Zereth Schacharath. Och Kamos talade till mig: »Gack bort och tag Nebo ifrån Israel!» Och jag gick bort om natten och stred emot staden allt ifrån dagbräckningen in till middagen, och jag tog staden, och jag dödade allt folket, och jag tog derur alla Jehovas offerkäril och helgade dem inför Kamos' anlete. Och Israels konung byggde Jahaz och satt derinne, stridande mot mig, men Kamos dref honom bort för mig. Jag tog af Moab två hundra män, och jag belade Jahaz och tog det, och jag lade det till Dibon. Jag byggde Korcha, muren åt skogen och muren åt dalen, och jag byggde fästets portar och torn, och jag byggde konungaborgen och gjorde ett bäcken till att

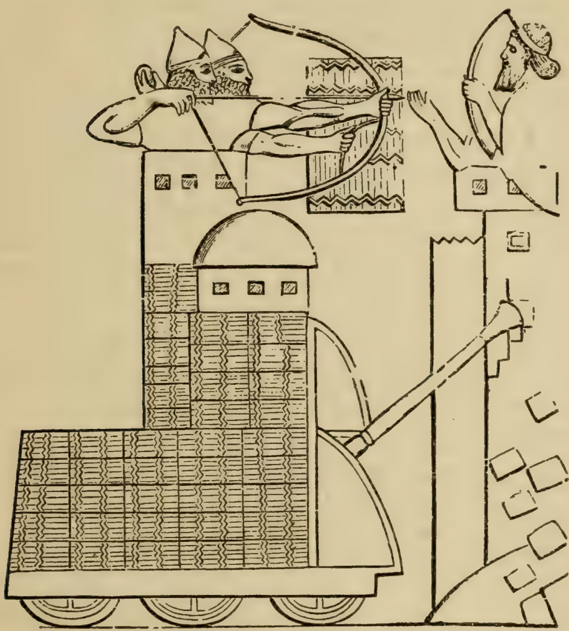
upptaga bergvattnet midt i staden. Jag byggde Aroer och gjorde vägen vid Arnon. Jag byggde Beth Bamuth, ty det var förstördt. Jag byggde Bezer och templet i Diblathaim och templet i Baal Meon, och jag förde dit Kamos. Och Kamos sade till mig: 'Gack bort och strid emot Horonaim!' — —»

Liksom Moab ansattes af Israel och Juda, så trängdes Juda under Josaphats son *Joram* af Edom och Philisteerna, Israel, under hans namne, af Damaskus, Damaskus och Hamath af Salmanassar, som nyttjade tillfället att förnya sina härnadståg mot Syrien (850 och de närmast följande åren). Han kunde dock föga uträtta, så länge Benhadad lefde. Men de assyriska planerna främjades i hög mån af de våldsamma tvister, som i Syrien söndrade ej blott de särskilda rikena, utan äfven partierna inom staterna ifrån hvarandra. Det var i synnerhet trosskilnaden, som framkallade dessa brytningar. Genom förbindelserna mellan de nygrundade konungahusen i Tyrus och Samaria hade phenicisk gudsdyrkan fått insteg i Israel. Offer förrättades åt Baal af inkallade prester, som, litande på Achabs och hans tyriska gemåls understöd, djerfdes med sina praktfulla och yppiga högtider fördunkla den tarfligare gudstjensten inför Jehovas beläte i Bethel. Detta åsågs med harm af månge infödde, som tillika otåligt knotade öfver den kraftige konungens ofta godtyckliga åtgärder, och missnöjet underblåstes af de kringvandrande siarne. Af ålder var man i Israel, liksom annnorstädes, van att tillspörja gudomen om framtidens händelser och om råd i vigtiga ting. Dels utröntes Jehovas vilja genom lottkastning, anstäld af hans prester, dels förkunnades hon af profeter, som undfått spådomsgåfvan från höjden. Sjelfve konungarne vände sig stundom till dem, innan afgörande beslut fattades. Sålunda steg siarnes anseende, som ofta undanskymde de ättborne och rätteligen vigde presternas. Redan i Davids tid skall profeten Gad hafva oåtspord förkunnat Jehovas misshag öfver den påbudna folkräkningen, och hans yrkesbroder Nathan skildras som en af Salomos verksammaste hjelpare vid upphöjelsen till konungadömet. Än större vardt de djerfve folktalarnes inflytande efter rikets splittring. Fåfängt sökte Achab genom förföljelse dämpa deras ifver. Gynnade af allmogen, funno de säkra gömslen i aflägsna bergsbygder, och till inbördes uppmuntran slöto de sig till samman i skrån, inom hvilka en gudelig håg och en brinnande nitälskan emot Baalsdyrkarnes styggelser fostrades genom undervisande samtal mellan äldre och yngre. Mest prisad af efterverlden var *Elia* den Thisbiten, som tillbragte hela sitt stormiga lif i kamp mot afgudapresterna och det onda konungahuset. Den oblidkelige *Elisa*, hans lärjunge, lika fruktad i Damaskus som i Sama-

ria, lyckades fullborda hämnden. På hans inrådan mördade *Hasael* sin herre Benhadad, och när den nye konungen med stor härsmakt drog i fält mot Joram af Israel, och hans systerson *Ahasja* af Juda, trodde profeten stunden kommen att störta Achabs ätt. Han lät smörja Jorams härhöfvitsman *Jehu* med helig olja, och denne öfverföll svekfullt de förbundne konungarne, som båda omkommo. Nidingen anställde ett ohyggligt blodbad. Alle Achabs söner och sonsöner afdagatogos, liksom Ahasjas fränder, hvilka kommo på besök i Israel utan att ana något ondt; den åldriga konungamodren Isebel, som i högtidsskrud afbidade mördarens ankomst, störtades från palatsets fönster ned på gatan; Baals prester lockades med list till ett föregifvet offer och nedgjordes af konungens bödlar, som lagt sig i försåt i templet. Men öfver Juda fick Jehu icke makt. När Athalja förnam sin sons död, rödde hon sina egna barnbarn ur vägen och tog sjelf styrelsen i sina händer. På samma gång som Jehovas anhängare segrade i Israel, vann alltså Baal öfverhand i Jerusalem, hufvudsätet för den förres dyrkan. Och. vid samma tid skedde i Tyrus en statshvälfning, som medförde ytterst vigtiga följder för de pheniciska nybyggenas och hela vesterlandets öden. Ethbaals ättling i tredje led, *Pygmalion*, skulle enligt fadrens stadga dela makten med sin syster *Elissa* (*Dido*). Emedan konungen var öfvermage, fördes styrelsen i sjelfva verket af Elissas make och farbroder *Sicharbaal*, Melkarts öfversteprest. Men när Pygmalion vardt äldre, gjorde han sig med det lägre folkets hjelp till ensam herre och mördade sin svåger. Elissa och med henne en stor mängd af Tyrus' adel flydde till Afrika, der hon icke långt från Utika grundlade *Karthago* (hebr. *Kereth Chadescheth*, »Nystad»).

Salmanassars makt växte genom hans grannars osämja. Han uppträdde som skiljedomare mellan tvenne bröder, hvilka kämpade om Babels krona, och fiendskapen mellan Hasael och Jehu främjade på samma sätt hans syften i Syrien. Vid Antilibanon slog han konungen af Damaskus, belägrade honom i hans hufvudstad och härjade hans land (842 f. Kr.). Samma hemsökelse upprepades åtskilliga gånger under de följande åren. Tyrus, Sidon och Israel med flere hyllade godvilligt Assyriens välde. På Salmanassars frejdade, öfver tvenne manslängder höga obelisk af svart basalt (bild 39, sid. 113) ses de underlydande konungarnes sändemän frambära sina håfvor inför herskaren i Chalah. Tvåpuckliga kameler från Baktrien, indiska apor och elefanter vittna om väldets utsträckning i öster, der Meder och Perser nu för första gången, efter hvad man känner, fingo röna de assyriska vapnens tuktan. På den här icke afbildade sidan af stoden synes de israelitiska sändebudens hufvudman framstupa kyssande Salmanassars

fötter. Efteråt komma hans stallbröder med sina bördor (bild 41, sid. 121). Under läses: »Jehus Omris sons (d. v. s. ättlings) skatt: silfvertackor, guldtackor, guldplåtar, guldslefvar, guldbägare, guldämar, blytackor, stafvar för konungens hand, spjut: detta fick jag.» Detta minnesmärke fans bland de få qvarlefvorna af Salmanassars palats i Chalah (»centralpalatset»). Bättre skonadt är det pyramidlika torn som han byggde vid ett tempel helt nära sin faders slott. Det är ännu omkring hundrafemtio fot högt, ehuru de öfversta våningarna hafva nedramlat på sidorna. Ofvan om det fyrsidiga underlaget löper en rymlig hvälfd gång tvärt igenom tornet.

42. Assyrisk murbräcka.

Ett århundrade förgick under ständiga härtåg till allt aflägsnare länder. Salmanassars efterträdare vände sina krafter särdeles mot norr och öster och framträngde ända till Svarta och Kaspiska hafvet. De stredo äfven mot Kaldeerna och Elamiterna, de hyllades till och med af Philisteerna och Edomiterna vid Egyptens gränser. Men Syrien lemnades dock tills vidare i ro för härjningar, så länge skatt sändes utan moträfvighet och de assyriska härarne voro sysselsatta på annat håll. Emellertid kunde det hotande åskmolnet när som helst urladda sig, och då var förderfvet oundvikligt. Visserligen var

Tyrus' handel ännu blomstrande, men redan hade Grekerna undanträngt Phenicierna från Arkipelagens öar och börjat täfla med dem om herraväldet på hafven. Väl hade efter Athaljas fall Jehovas dyrkan blifvit återstäld i Jerusalem under en presterlig förmyndarstyrelse, väl hade sedermera *Asarja (Usia)* af Juda och *Jerobeam II* af Israel hållit god fred i sina riken och gjort sig fruktade af grannarne (efter 800 f. Kr.). Men ingendera förmådde samla i sin hand en magt, som kunde med utsigt till framgång bjuda Assyrien spetsen. Den svikliga välmågan invaggade folket i säkerhet och förledde höfdingarne till yppighet i sitt lefverne och öfvermod mot de fattige. Värst var tillståndet i Israel, der Baal och Moloch och Astarte å nyo firades med samma ifver som förut, medan den heliga tjuren i Bethel endast var en vrångbild af fädrens gud. Åter hördes profeternas röster, men nu kom rörelsen från Juda och tog en vida högre syftning än i Elias och Elisas dagar. Det gälde icke längre att stöta konungarne från tronen genom folkresningar, Jehovas budord kungjordes nu lika mycket mot undersåtarne som mot styresmännen. Hade de icke alla brutit förbundet med Jehova och förtjenade de icke alla samma tuktan? Stodo icke Assurs härar framför portarne, redo att fullborda straffdomen, när ondskans mått var rågadt? Det var ej längre tal om stamguden Jehova, som skulle frambesvärjas att i eld och dunder från himlen te sin magt öfver andra folks gudar och gifva sina siare rätt, beslå Baals prester med osanning. Hvad vore han då bättre än Moloch, som ju också frätte menniskor i eld? Och hade Israels vedermöda upphört efter Jehus blodbad? Det var alltså icke mord och förföljelse, som Jehova kräfde, utan hjertats renhet och ett rättskaffens lefverne. Han, som älskade endast sanning och rätt, kunde ej vara en gud af samma art som de andra; väl »byggde han sin sal i himmelen och grundade sitt hvalf på jorden», men han försvann dock icke i sina verk som Baal och Aschera, Adar och Nebo. Och likväl hade Israel i sin förbindelse rest ett beläte åt Jehova! Det var ej nog, att Jehova icke tålde främmande gudar vid sin sida: dessa voro alldeles ingenting inför honom, från hvilken ensam allt heligt utgick och all makt, deras beläten voro icke mer än lika mycket silfver och guld, att dyrka dem var ej endast synd utan dårskap. Så rensades tron på den ende guden från det slagg, som lådde dervid. Väl qvarstod den föreställningen, att Jehova hade utvalt Israel till sitt folk framför alla andra, men han kunde också förskjuta sin »son, som han hade kallat från Egypten», om hans stadgar försmåddes. Derför var det profetens kall att predika omvändelse och bättring för de affällige, ehuru han tillika kunde hugsvala med löfte om upprättelse

efter den luttrande agan. Ty Jehovah är nu ej endast den gud, som hämnar fädrens missgerningar inpå barnen; han »sargar, men helar ock, slår, men förbinder ock». Efter vedergällningen och syndarnes undergång kommer ett nytt och bättre rike. »Si, den tid kommer, säger Jehova, att man skall tillika plöja och uppskära, och tillika pressa vin och så, och alla bäckar skola flöda öfver. Och jag vill återföra de fångne i mitt folk Israel, att de skola uppbygga de öde städer och besitta dem; plantera vingårdar och dricka deras vin; göra trädgårdar och äta deras frukt. Och jag vill plantera dem uti sitt land, så att de icke mer skola varda utrotade utur sitt land, det jag dem gifvit hafver, säger Jehova din Gud.»

Med växande styrka och klarhet förkunnades dessa läror af *Joel*, *Amos*, *Hosea* m. fl. Men i uppfattningens djup, i uttryckets skärpa och prakt går ingen framom *Jesaja*, kanske det största snille, som den semitiska stammen har frambragt. Lika obarmhertigt svingar han hånets gissel öfver Zions fåfänga döttrar som öfver de tyriske krämarne och de förnäme vällustingarne i Israel. Djerfvare än alla sina föregångare. bryter han stafven till och med öfver gudstjensten i Jerusalems tempel. För honom gälla formerna och de utnötta sedvanorna utan rätta gerningar intet; de synas honom rent af som en hädelse mot den helige guden. »Hörer Jehovas ord, I Sodomsförstar; fatta med öronen vår Guds lag. du Gomorrafolk! Hvad skall jag med edert myckna offer? säger Jehova. Jag är mätt af vädurars brännoffer, och af de göddas talg, och hafver ingen lust till oxars, lams och bockars blod. Då I kommen in till att te eder för mig, ho äskar sådant af edra händer, att I skolen förtrampa mina gårdar? Hafver icke mer fram fåfängligt spisoffer; rökverk är mig ju styggelse, sabbat, nymånad och helg; jag kan icke lida ondska och högtid. Min själ hatar edra nymånader och högtidsdagar; de äro mig till en börda, jag orkar icke lida dem. Och om I än uträcken edra händer, så bortgömmer jag dock mina ögon ifrån eder; och om I än mycket bedjen, så hörer jag eder dock icke; ty edra händer äro fulla med blod. Tvår, rener eder, skaffer bort edert onda väsende från mina ögon, låter af att göra ondt! Lärer göra det godt är, farer efter rätt, hjelper den förtryckte, skaffer den faderlöse rätt, förer enkans sak!» Den länge förutsagda straffdomen öfver Israel utsträckes hos honom öfver hela jorden. Den kommande Davidsättling, som skall herska i det nya riket. är för honom ej blott en härhöfding som stamfadren, utan »han skall med rättvisa döma de fattige och skipa dom efter rätt öfver de elända på jorden.» Och evig fred skall råda, i hvilken alla folk varda delaktiga. »Uti yttersta tiden skall det berget, der Jehovas hus är, tillredt varda, högre

än alla berg, och öfver alla berg upphöjdt varda, och alle hedningar skola strömma dertill. Och många folk gå dit och säga: »Kommer, och låter oss gå upp till Jehovas berg, till Jakobs guds hus, att han lärer oss sina vägar och vi må vandra på hans stigar.» Ty af Zion skall lagen utgå och Jehovas ord af Jerusalem. Och han skall döma ibland hedningarne och straffa många folk: då skola de smida sina

43. "Sanherib, härskarornas konung, konung öfver Assurs land, sitter å sin höga stol och tager emot det sköflade godset af den staden Lachis."

svärd till plogbillar och sina spjut till liar; intet folk skall lyfta svärd emot det andra, och de skola icke lära mer att örliga. Ty allt krig, med storm och blodig klädnad, skall uppbrändt varda och af eld förtärdt varda. Ulfvar skola bo tillsammans med lam och parder ligga ibland kid: kalfvar och unga lejon och gödboskap skola vara tillhopa, och en liten pilt skall leda dem. Kor och björnar skola gå i bet, och deras ungar till hopa ligga, och lejon skola äta halm såsom oxar, och ett spenabarn skall leka vid en huggorms hål.» Men jemte sia-

rens storartade utsigter i den aflägsna framtiden röjer Jesaja statsmannens oförvillade och omfattande blick för det närvarandes kraf. Det åttonde århundradet f. Kr. är det tidskifte, då ett verkligt statssystem utvecklar sig i österlandet, hufvudsakligen i följd af de assyriske konungarnes sträfvan efter öfverväldet. Förbund ingås mellan vidt skilda riken, sändebud fara från det ena hofvet till det andra, med spänd uppmärksamhet följer man vid Nilen händelsernas gång i Mesopotamien och i Syrien. I Kanaan var brännpunkten för detta skiftande lif, och tidens stämningar afspeglas troget i profeternas tal. Hos de äldre skymtar visserligen Assyrien i bakgrunden, men för det mesta höras blott förbannelser mot de närmaste grannarne, som ej lemna Israel i fred. Hos Jesaja åter vidgas synkretsen härutinnan som i allt annat. Egypten och Babel sysselsätta hans tankar lika mycket som Tyrus och Samaria. Han uppskattar maktförhållandena sådana de äro, men hans fosterlandskärlek qväfves ej af klenmodig betänksamhet. Ehuru han ständigt afråder från förhastade företag, vill han på inga vilkor veta af någon förödmjukelse inför Assur. Sedan hans varningar sannats, eggar han sin konung emot Sanherib, liksom sedermera Demosthenes det athenska folket emot Philip af Macedonien.

Profeterna kunde icke frälsa Samaria och Jerusalem från undergången, men utan dem hade Israel försjunkit i glömska likt så många andra småstammar, hvilkas historia ligger begrafven i några torra kilskriftsrader från en förfallen slottsvägg. Det var det profetiska hoppet, som höll det förströdda folket till samman och lärde det att gömma sina förfäders tro, sedvänjor och skrifter såsom sin enda skatt. Sålunda fortplantades de hebreiske siarnes tankar, till dess de kunde bära frukt i kommande dagar, då menniskorna knappast visste, hvar Ninive och Babel hade stått. Derför eger den tid af våldsam jäsning, i hvilken dessa i sanning verldsomskapande tankar mognade, så stor betydelse i mensklighetens häfder, och Israel har i sin politiskt okloka söndring, som vållade rikets fall, men gaf profeternas troslif dess fulla utveckling, lemnat efterverlden ett rikare arf, än om Davids verk hade blifvit fullföljdt med samma ihärdighet och lycka som Assurnasirpals, men ingen Jesaja hade funnit ett fält för sitt arbete.

15. Tiglath Pilesar II och Salmanassar IV. Syriens och Kaldeernas tuktan.

Om sider kom den förutsagda räfsten, framkallad af de hemsöktes egen förblindelse.

Den sjette assyriske konungen efter Salmanassar II var *Tiglath Pilesar II*, i bibeln äfven kallad Phul (745—727 f. Kr.). Samma år som han besteg tronen drog han i härnad emot Kaldeerna. En af deras småkonungar togs till fånga och korsfästes framför sin hufvudstads port, sjelfva Babel måste gifva segraren tillträde och skatt, Tiglath Pilesar underlade sig hela området »från Sipar till Nipur», således nedre hälften af det norra elflandet. Derefter tuktades de iraniska folken ända till *Arachosien* (Afghanistan). Men bakom eröfrarens rygg utbröt uppror i Syrien. Den arameiska staden *Arpad* reste sig, understödd af konungarne af Hamath och Juda, och först efter tre års fälttåg lyckades Tiglath Pilesar tränga tillbaka den ännu som gubbe kraftfulle Asarja, som ändå ingalunda beqvämde sig att hylla storherren. Deremot förstördes Arpad, Hamaths område härjades, och en stor del deraf lades omedelbart under assyriske ståthållares lydno (740 f. Kr.). Ibland de aderton furstar, som skyndade att gälda skatt, nämnes, utom konungarne af Damaskus och Tyrus och en arabisk drottning, äfven *Menahem* af Samaria, som sökte trygga sin med våld vunna krona genom underdånighet under Assyrien. Men redan hans son undanträngdes af sin fältöfverste *Pekah*, som icke lång tid derefter, drifven af ärelystnad, förband sig med *Rezin* af Damaskus och *Hanno* af Gaza jemte andre, philisteiske och edomitiske furstar, för att öfverfalla *Ahas* af Juda, Asarjas svage sonson, och insätta en lydkonung i Jerusalem.

Ahas' »hjerta bäfvade och hans folks hjerta, såsom skogens träd bäfva för vinden». Jesaja ensam tappade icke modet. »Akta dig och var stilla», sade han till konungen, »frukta dig icke, och ditt hjerta vare icke försagdt för dessa två rykande släckebränder, för Rezins och de Arameers och Remalja sons (Pekahs) vrede! I skolen icke kalla sammansvärjning allt hvad detta folket kallar sammansvärjning. Frukter eder icke såsom de göra och grufver eder icke, utan håller Jehova Zebaoth helig, honom låter vara eder fruktan och förskräckelse; så skall han varda eder tillflykt.» Han skönjde tydligt de inom sig söndrade fiendernas svaghet. »Genom Jehova Zebaoths vrede är deras land förmörkadt, så att folket är likasom en eldsmat: ingen skonar den andre. Man biter till höger, och man hungrar; man fräter till venster, och varder ej mätt hvar och en äter sin arms kött. Manasse fräter Ephraim, och Ephraim Manasse: och de båda till sammans kasta sig öfver Juda.» Men han afrådde på det bestämdaste från allt närmande till Assyrien, ty han förutsåg, att den tillfälliga lindringen måste dyrt gäldas till den farlige hjelparen, som sålunda finge en förevändning att lägga samma träldomsok på alla de stridande. »Det land skall varda öfvergifvet, för hvars båda konungar du grufvar dig.

Man skall bära Damaskus' rikedom och Samarias byte framför konungen af Assur. Efter detta folket (Judas fiender) glädes med Rezin och Remalja son, si, så skall Jehova låta komma öfver dem elfvens (Euphrats) vatten, de starka och de stora, konungen af Assur och all hans här. Men strömmen stiger öfver alla sina flodbäddar och går öfver alla sina stränder, och han tränger in i Juda, flödar och går öfver, till dess att han räcker upp till halsen, och skall utsträcka sina armar, så att de uppfylla ditt land, så vidt det är».

Men Ahas ville icke lyssna till dessa varningar. Sedan han utom sig af förtviflan hade offrat sin son åt Moloch, utan att hans trångmål vardt mindre, samlade han allt silfver och guld, som fans i Jehovas helgedom och i konungaborgen, och sände det till Tiglath Pilesar med löfte om lydnad och bön om hjelp. Denne, som nyss hade kufvat en kaldeisk resning, begaf sig genast på väg för att återställa lugnet i Syrien. Först vände han sig mot Israel. Gilead och den norra delen af landet vester om Jordan härjades, assyriske fogdar insattes för att hålla folket i styr. Så kom ordningen till Philisteerna, Gaza intogs och sköflades, Hanno flydde till Egypten. Medan Israels höfdingar bortfördes i fångenskap, mördades Pekah af sina egne undersåtar, som han bragt i förderfvet. Men Tiglath Pilesar dämpade snart oron, gjorde *Hosea* till lydkonung i Samaria och utpressade en ofantlig brandskatt af folket (734 f. Kr.). Efter ett lyckligt tåg mot några arabiska stammar ansåg han nu tiden vara inne att rikta sina vapen mot Damaskus, som spardes till sist såsom den mäktigaste medlemmen af förbundet. Hufvudstaden gaf sig likväl först efter tvenne års belägring. Grymt straffades motståndet. Rezin och flere af hans höfdingar afrättades, andre släpades till Assyrien jemte många tusen af det lägre folket; otaliga byar och städer ödelades. I det det härtagna Damaskus, som så länge hade hejdat det assyriska väldets utvidgning i Syrien, mottog nu Tiglath Pilesar skatt af tjugufem kringboende konungar, från Aradus till Egyptens gräns. Till de underlydande staterna hörde nu äfven Moab, Ammon och Juda. Hanno af Gaza togs till nåder. Ahas tvangs att införa assyrisk gudstjenst i Jerusalem. Josaja grämdes djupt öfver förnedringen, som han förgäfves sökt att afvända. »En oxe känner sin herre, och en åsna sin herres krubba; men Israel känner det icke, och mitt folk förstår det icke. Ack! ve det syndiga folket, det folket af svår missgerning, den ondskefulla säden, de förderfvade barnen: de hafva öfvergifvit Jehova, försmått den helige i Israel, hafva vikit tillbaka. Jehova, du hafver låtit fara ditt folk, Jakobs hus; ty de äro fulle af österländsk vidskepelse, de äro spåmän, såsom de Philisteer, och med utlandets söner gå de hand i hand.»

Efter det syriska förbundets nederlag var Tiglath Pilesar i stånd att gå hårdare till väga mot Kaldeerna. Han intog och brände den ena staden efter den andra, en ny lydkonung insattes i Babel, och äfven det södra landets herskare måste nu böja sig under Assur (731 f. Kr.). »*Merodach Baladan* (*Marduk-habal-iddina*), son af Jakin, hafvets konung, som i mina konungslige förfäders tid icke hade kommit för att lemna skatt och icke kysst deras fötter, honom grep en väldig räddhåge för Assur, min Herre; han infann sig i staden Sapija (i Babylonien) inför mig och kysste mina fötter. Guld, hans lands stoft, i stor mängd, gyllene drickeskar, i guld infattade stenar, perlor, hafvets alster, kostliga väfnader, oxar och får mottog jag såsom hans skatt.» Så kunde nu Tiglath Pilesar kalla sig »konung af Babel, konung af Sumir och Akkad, herre öfver de fyra verldstrakterna» i sina skrytsamma kungörelser och årsböcker, af hvilka ännu mycket återstår. Hans byggnader hafva deremot rönt ett värre öde. Föga mer än en i ruinerna funnen, i sitt slag egendomlig planritning kan nu gifva en föreställning om hans palats i Chalah (»sydöstpalatset»), i hvilken stad han äfven återstälde Salmanassar II:s slott och prydde det med bilder, som dock sedermera trots de vederbörligen bifogade förbannelserna borttogos af en bland hans efterträdare. Asarhaddon.

Assyriens makt började väcka farhågor i Egypten, der vid denna tid *Sabako* (i Bibeln *So*) med sin etiopiska här hade tilltvungit sig öfverväldet öfver de infödde småkonungarne. Hos honom hade den slagne philisteiske konungen funnit skydd, och nu underblåste han i hemlighet en ny resning i Syrien. Äfven Phenicierna, som hittills, framför allt tänkande på sin handel, hade hållit sig på afstånd från frändernas vanmäktiga företag, trodde sig kunna trotsa Assur, när underrättelse kom, att Tiglath Pilesar hade gått till sina fäder (727 f. Kr.). I Gaza och Samaria vardt glädjen otyglad. Rustningarna påskyndades, bud sändes till grannarne. Endast i Jerusalem hade man lärt försigtighet af skadan. Den unga *Hiskia*, som nyligen hade efterträdt sin fader Ahas, följde i from förtröstan Jesajas mogna råd. »Hvad varda hedningarnes bud svarande? Att Jehova hafver grundat Zion, och der skola hans elända hafva tillflykt.» Jesaja väntade sig intet godt af den otidiga ifvern. »Fröjda dig icke så fast, du Philistea, att det ris, som dig slog, sönderbrutet är: ty utaf ormens rot skall komma en basilisk, och hans frukt skall vara en brinnande flygande drake. Jemra dig du port, ropa du stad! Hela Philistea är förtviflad; ty nordanefter kommer en rök, och ingen stannar efter i hans skaror.» Han liknar Samaria vid en vissen blomsterkrans på en

drinkares hjessa. »Både prester och profeter äro galne af stark dryck; de äro druckne i vin och ragla i stark dryck. Ve den sköna kransen, de drucknes af Ephraim, hans väna prydnads falnade blomster, som öfver den feta dalen står, deras som af vin ragla. Si, en stark och mäktig af Herranom, såsom en hagelstorm, såsom ett skadeligt väder, såsom en vattustorm, den starkeligen infaller, skall kasta henne till jorden med makt: att den sköna kransen, de drucknes af Ephraim, skall med fötter trampad varda. Och hans väna prydnads falnade blomster, som öfver den feta dalen står, skall varda såsom ett förstlingsfikon före sommaren, hvilket en ser, och medan det ännu är i hans hand, uppsväljer han det.» Pheniciernas hopp om egyptisk hjelp ansåg han för bländverk: för dem funnes ingen annan räddning än att fly till sina vesterländska nybyggen. »När ryktet kommer till Egypten, skola de bäfva vid ryktet om Tyrus. Farer öfver till Tarsis, jemrer eder, I kustens innebyggare! Är detta eder glädjestad, som sig berömmer af sin höga ålder? Hans fötter skola föra honom lång väg bort till att vandra. Jehova bjuder öfver Kanaan, till att ödelägga dess fästen, och säger: Du skall icke mer glad vara, du våldförda jungfru, Sidons dotter! Till Chittim, statt upp, drag å stad! Äfven der får du ingen ro. Si, Kanaans land! Folket är vordet till intet; Assur har bestämt det till ökenboarne, han uppreser sina torn, omstörtar palatsen, gör dem till en stenhop!»

Innan Sabakos Ethiopier hade hunnit anlända, öfverraskades de sammansvurne af *Salmanassar IV* (726 f. Kr.). Hosea af Samaria underkastade sig i förskräckelsen, men bortfördes i fångenskap jemte en stor mängd af sitt folk, hvarefter Salmanassar angrep de pheniciska kuststäderna, hvilka likaledes utan dröjsmål föllo till föga. De nödgades utrusta en flotta för att betvinga Tyrus, som ensam stod upprätt under sin orädde konung *Elulæus* (*Lulii* i kilskriftsurkunderna). Staden afstängdes från tillförsel af lifsmedel och dricksvatten, men blokaden genombröts, och innebyggarne redde sig genom att uppsamla regnet i stora stenbäcken. Tyrus höll sig i fem år, emedan Salmanassar måtte splittra sina krafter för att kufva Samaria, hvars befolkning, ehuru beröfvad sin konung, hjeltemodigt reste sig emot inkräktaren. Denne fick ej upplefva stadens fall, utan dog på tredje året af belägringen (722 f. Kr.).

16. Sargon. Assyriens och Ethiopiens strid.

Sargon (*Sarrukin*, 722—705 f. Kr.), som, ehuru af kunglig börd, troligen icke härstammade från den närmast föregående ättegrenen

fullbordade Salmanassars verk. »I början af mitt herradöme», säger han sjelf, »belägrade jag och tog jag Samaria; 27,280 af dess innebyggare bortförde jag; 50 stridsvagnar afskilde jag till min konungsliga lott; deras öfriga egendom lät jag sköfla. I de bortfördes ställe gaf jag bostäder åt andra underkufvade länders innebyggare; öfver dem satte jag mina embetsmän och lade dem den förre konungens skatt uppå. Jag förrödde Samaria och hela Omris land» (722 f. Kr.). I andra inskrifter nämner han, att han flyttat Kaldeer och Araber till Syrien och särskildt till Samaria. Likväl omtalas äfven sedermera assyriske lydkonungar i denna stad, men med Ephraims rike var det för alltid ute. De tio stammarnes fångar förvisades till Medien och norra Mesopotamien.

Samarias fall lyktade ingalunda kriget, ehuru hvarken Philisteerna eller Egypten ännu vågade röra sig för att hjelpa Tyrierna, som fortfarande värjde sig lika hårdnackadt på sin holme i hafvet. Men från ett annat håll lades hinder i vägen för Assyriens framgångar. Merodach Baladan nyttjade Sargons frånvaro för att rycka in i Babel och låta utropa sig till konung öfver hela Kaldeernas land. Sargon måste skyndsamt vända sig mot öster, men ehuru han i sin vrede vidt och bredt härjade fiendens städer och tillbakaslog hans bundsförvandt, konungen af Elam, nödgades han till slut ingå fördrag med Merodach Baladan och erkänna hans nyvunna välde, sjelf behållande endast en skenbar öfverhöghet. Genom det afbräck, som de assyriska vapnen emot vanan hade lidit, återupplifvades Syrernas domnande mod. Väl lyckades Sargon storma Hamath, hvars konung, androm till varnagel, lefvande flåddes, väl förnyades folkomflyttningarna efter ännu större måttstock än tillförene, och redan hotades Philisteerna under den oförtrutne Hanno af Gaza. Men ändtligen hade Sabako öfvervunnit sin tvekan och fullbordat sina rustningar.

Så voro då verkligen Ethiopiernas tallösa skaror i annalkande. Dongolas svartmuskige Nubier, eqvatortrakternas ullhårige och halfnakne negrer, de lydskyldige Deltafurstarnes slätrakade och smidige krigare, Libyernas beridne bågskyttar, alle de sällsamme, så länge afbidade hjelparne helsades med jubel. Till och med Jesaja greps af den allmänna hänförelsen. Redan skådar han i andanom hur Ethiopiernas »skänker föras till det rum, der Jehova Zebaoths namn är, till Zions berg.» I hans ord tycker man sig ännu förnimma den ängsliga väntan, hvarmed samtiden emotsåg den afgörande sammandrabbningen emellan Afrikas och Asiens herskare, emellan de båda välden, som, framgångna ur hvar sin afsides liggande bergsbygd, nu möttes i Kanaans af alla åtrådda ängder. »Ha! Du land med de vapenklingande

härflyglar, der på andra sidan om Ethiopiens elfvar, hvilket budskap sänder till hafs och i rörskepp öfver vattnet! Går å stad, I snare budskap, till det högväxta och brunglänsande folket, till det fruktansvärda folket der längre bort, till det starka och nedertrampande folket, hvars land strömmar sönderskära! Alle I jordkretsens innebyggare, och I som bon på jorden, skolen se, huru man reser upp banér på bergen, och höra, huru man stöter i basunen.»

Sabakos här var dock vida olik den som fordom Ramses förde mot Asien, och motståndarne egde den yppersta krigiska utbildning, som verlden hittills hade skådat. Minnesmärkenas bilder visa, att i detta afseende ständiga framsteg gjordes från den tid, då Assyrerna först framträdde, ända till rikets senaste konungar. Emedan de för det mesta hade att kämpa mot fiender, som i sin svaghet sökte skydd bakom sina städers murar, var i synnerhet belägringskonsten högt utvecklad. Sedan förskansningar blifvit uppkastade, för att afstänga tillförseln och hindra utfall, fyldes grafvarne, och man sökte åstadkomma en öppning i murarne, dels genom att hugga loss stenarne med hackor, hvilket arbete utfördes under flyttbara tak af starkt flätverk, dels genom att angripa med väldiga murbräckor, hvilka vanligen nedrullades på hjul från särskildt uppförda jordkullar och ofta voro försedda med höga torn, fylda med bågskyttar (bild 42, sid. 125). Äfven gräfdes gångar under jorden, och kastmaskiner nyttjades, hvarmed stora stenblock vräktes emot fästningen. Hade försöket lyckats, uppfördes stormstegar, medan skyttarne, helst från en närbelägen skog, oroade försvararne. Konstnärerna älska att framställa just det ögonblick af striden då belägrarne, fullt visse om framgång, klättra uppför tinnarne, och de belägrades qvinnor i sin ångest utsträcka händerna för att, oftast förgäfves, bedja om förbarmande (bild 37, sid. 105). Men äfven på öppna fältet voro Assyrerna lika fruktansvärde. I början låg krigshärens styrka, såsom hos de flesta andra forntida folk, i rikedomen å stridsvagnar, vanligen dragna af tvenne hästar och körda af en väpnare, som stod vid kämpens sida. Denne besköt fienden med pilar, hemtade ur koger, som hängde utanpå vagnen. Någon gång voro tre, till och med fyra stridande i samma åkdon. Sedermera förbehöllos dessa vagnar åt konungen eller andre höfdingar, och det öfriga manskapet var till häst. På Assurnasirpals bilder rida lättklädde skyttar å osadlade gångare, som hållas af en medföljande stalldräng, under det att de förre afskjuta sina pilar. Under Sargons och Sanheribs tid deremot är sadelns bruk allmänt, ryttarne behöfva ej främmande hjelp för att hålla sig qvar på hästryggen, och de äro till en del väpnade med långa lansar och klädde i åtsittande bryn-

jor (bild 44). Men härens kärna är nu det utmärkta fotfolket, dels tungt eller lätt rustade spjutbärare, såsom de grekiske hopliterna och peltasterna, försedde med aflånga eller runda sköldar, dels bågskyttar af olika väpning, oftast kämpande parvis, dels slungare, som nyttjades för att inleda anfallet (bild 45 och 46). Soldaterna voro delade i större och mindre afdelningar, åtskilda genom olika drägt eller »uniform», och å stridsvagnarne fästes standar med bilder af bågskyttar eller vilda bufflar. På romerskt sätt befästes lägren, och i midten stod konungens tält, dit de regelbundna gatorna lupo till samman. Man skydde inga mödor, för att på så kort tid som möjligt tillryggalägga långa vägsträckor; konungen sjelf ses gå till fots på knaggliga bergsstigar, medan hans spann ledes framför honom. Assyrerna voro

44. Assyriske ryttare

ej mindre beundrade för sin manstukt än för sin tapperhet. »Ingen ibland dem är trött eller stapplar, ingen är sömnig eller sofver; för ingen lossas bältet af hans länder, och för ingen går en skorem sönder. Deras pilar äro skarpe, och alle deras bågar spände: deras hästars hofvar äro såsom kisel, och deras hjul såsom en stormvind. Deras rytande är som lejons, de ryta som de unga lejon; och de brumma, taga rof och berga det undan, och ingen undsätter.»

Vid *Raphia* (nu *Refah,* något söder om Gaza) stod slaget (720 f. Kr.). »Hanno, konung af Gaza, drog med Sabako, *sultanen* (»tyrannen») af Egypten, mig till mötes vid staden Raphia, för att bjuda mig strid och vapenskifte. Under åkallan af Assur, min Herre, slog jag dem. Sabako greps af räddhåge för mina vapens tyngd. Han flydde skyndsamt med en fåraherdes hjelp, och ej ett spår af honom vardt sedt. Hanno, Gazas konung, tog jag med egen hand till fånga.» Sy-

rernas sista hopp hade svikit. Sargon gick om bord på sina skepp och tvang Tyrus att gifva sig. Sabako miste till och med det herravälde, som han tillskansat sig öfver Nedre Egypten, der nu inbördes krig uppstod mellan furstarne. En af dem sände skatt till Sargon och erkändes af honom såsom rättmätig *Pharao.* I mörka färger skildrar Jesaja, hur Jehova »väpnar de Egyptier emot hvar annan, att en broder skall strida emot den andre, en vän emot den andre, en stad emot den andra, ett rike emot det andra. De förstar i Zoan äro dårar, Pharaos vise rådgifvare äro i deras råd galne vordne. Hvi sägen I dock till Pharao: Jag är visa manna barn och är af forne konungar kommen? De förstar i Noph (Memphis) äro bedragare: de

45. Assyrisk fotsoldat.

46. Assyriske bågskyttar.

föra Egypten vilse, de som äro hörnstenen för dess slägter.» Men midt i eländet randas för profetens syn den dag, då Egypten skall varda luttradt i pröfningarna och broderligt samlas, ej mindre med Assur än med Israel, i den sanne gudens tillbedjan. »Jehova skall slå de Egyptier och hela dem: ty de skola omvända sig till Jehova, och han skall låta bedja sig och hela dem. På den tiden skall en väg vara ifrån Egypten in uti Assyrien, så att de Assyrer skola komma in uti Egypten och de Egyptier in uti Assyrien, och både Egyptier och Assyrer Gudi tjena. På samma tiden skall Israel vara sjelf tredje med de Egyptier och Assyrer, en välsignelse på jorden. Ty Jehova Zebaoth skall välsigna dem och säga: Välsignad vare du Egypten, mitt folk, och du Assur, mina händers verk, och du Israel, mitt arf!»

Hvad visste den assyriske härkonungen af slika drömmar? Utan afbrott fortsatte han sitt segertåg till Arabien, der han kufvade folk, »som de vise och de skriftlärde icke kände, som aldrig tillförene hade gäldat skatt åt Assurs konungar», till Armenien, der han efter sin vana afrättade konungar och bortflyttade deras undersåtar, till Medien, der han fängslade *Dejoces* (*Dajauku*), enligt sägnen det mediska rikets stiftare, och uppvaktades af fyrtiofem stamhöfdingar (715 f. Kr.). Syrien, som han hade krossat med jernhand, var lugnt under återstoden af hans dagar, med undantag af den philisteiska staden Asdod, som gjorde ett fåfängt försök att afskudda sig oket. Sargon aktade ej nödigt att sjelf bekämpa upproret, utan sände dit sin *tartan* (öfverfältherre, »storvisir»). Asdod sköflades, dess konung flydde till Ethiopien, men undslapp icke ens der Assurs hämnd. »Konungen af Meroe, som bor i ett vildt land, hvilkens fäder från urminnes tid allt intill denna dag icke hade sändt bud till mina konungslige förfäder att bedja om fred: honom grep Merodachs makt, en väldig räddhåge kom öfver honom, rädsla fattade honom. I jernfjättrar lade han honom (konungen af Asdod); denne styrde sina steg till Assur och tedde sig inför mig.» Så långt hade Ethiopiens förödmjukelse gått! »Uti det året, då tartan kom till Asdod (711 f. Kr.), hvilken Sargon, konungen af Assyrien, utsändt hade, och stridde emot Asdod och vann det; på samma tid talade Jehova, genom Jesaja, Amoz' son och sade: »Gack bort och drag säcken (profetdrägten af groft hårtyg) af dina länder och drag dina skor af dina fötter!» Och han gjorde så, gick naken och barfota. Då sade Jehova: »Lika som min tjenare Jesaja går naken och barfota, till tre åra tecken och under öfver Egypten och Ethiopien; alltså skall konungen af Assyrien drifva de fångar af Egypten och de bortförde af Ethiopien, både unge och gamle, nakne och barfota med blottad skam, Egypten till blygd. Och de (Syrerna) skola förskräckas och med skam bestå öfver Ethiopien, der de förläto sig uppå, och öfver de Egyptier, af hvilka de sig berömde. Och denna kustens innebyggare skola säga på den tiden: Si, alltså gick det vår tillflykt, dit vi flydde efter hjelp, att vi skulle hulpne varda ifrån konungen af Assyrien: och huru skulle då vi undslippa?»

Till ett assyriskt infall i Egypten var tiden likväl ännu icke kommen. Sargon vände sig i stället emot Merodach Baladan, som hade brutit fördraget och uppviglat sina grannar, Elamiterna och åtskilliga kringströfvande arabstammar, emot Assur. »Vid mitt framtåg lemnade han Babel, flydde till *Dur-Jakin* (hans fädernestad i södra Kaldeen), befäste nejden framför staden genom en bred graf, i hvilken han ledde Euphrats vatten. Mina stridsmän segrade, ökenstammarne flydde, Me-

rodach Baladan lemnade sitt tält till spillo, sitt konungadömes tecken, och frälste sig om natten till Dur-Jakin. Jag belägrade, jag tog Dur-Jakin.» Merodach Baladan vardt en irrande flykting. Sargon tog sjelf namn af »konung af Babel, Sumir och Akkad»; efter sitt intåg i den vapenvunna verldsstaden mottog han samtidigt sändebud från öarna i Persiska viken, från sju kypriske konungar, från *Midas* (*Mida*) konung öfver Moscherna vid Svarta hafvet (709 f. Kr.).

Sargon kunde nu ostörd egna sig åt alla sjelfherskares älsklingsböjelse, byggnadslusten. Icke nöjd med sina föregångares hufvudstäder, byggde han en fjerde, längst i nordöst, der nu den torftiga byn Khorsabad ligger. *Dur-Sarrukin* (»Sargons borg»), så var stadens namn, framgräfdes i dagen af fransmannen Botta i början af 1840-talet, och de ännu synliga fästningsverken omgifva en fyrkant af nästan en svensk fjerdingsvägs längd och bredd. I nordvest ligger det ståtliga slottet, en af den assyriska konstens bäst undersökta lemningar. Det liknar, såsom alla de andra, Assurnasirpals, men är vida större; halftannat århundrades rof var ju samladt i Sargons händer. Väggarna täckas både af inskrifter, hvilka, utgifna i originaltext, fylla tvenne digra folioband, och af bilder i dubbla rader, vittnande om en långt hunnen färdighet i menskliga och djuriska kroppars framställning. Konstnärerna pröfva redan sina krafter, ehuru ännu temligen klumpigt, på teckningen af träd, vattendrag med flera dylika tillskott till de krigiska taflornas natursanning. Egendomligt nog, synes den väldige menniskofångaren icke hafva hyst tycke för de njutningar, som lejonstriden kunde bjuda; blott en enda gång ses han, såsom en tarflig söndagsjägare, i vagn och uppvaktad af ett stort hofmannasällskap, roande sig att ofreda oskadliga rapphöns och harar.

I sin styrelses femtonde år (706 f. Kr.) flyttade Sargon in i sin nya stad med sina »höfdingar och ståthållare, med de vise och de skriftlärde». Innan nästa år var gånget, föll han för en undersåtes lönmördarhand.

17. Sanherib. Merodach Baladans och Hiskias resning.

Sanherib (*Sin-achi-irib*, 705—681 f. Kr.) måste börja sin faders arbete å nyo. Med ens utbröt i de underkufvade länderna ett vida utgrenadt uppror, ännu vådligare än det förra. Merodach Baladan (somlige hålla honom, på icke fullt bindande skäl, ej för den samme som den förut omtalade, utan för en son af denne) återvann väldet

i Babel, och medan de närboende Araberna samlades under hans banér, sände han uppviglande bud till Syrien. Der var nu Hiskia af Jerusalem utan fråga den mäktigaste konungen. I trettio år hade Juda spart sina krafter, och de hade frodigt vuxit i ro, under det att Samaria, Gaza och Asdod lades i aska och Tyrus tömde sina skattkamrar. Ahas' nesa hade sonen utplånat genom templets rening, offerhöjdernas afläggande och de utländska belätenas vräkning, genom högtidernas värdiga begående och presterskapets förbättrade ordning. Israels lilla qvarlefva kunde hemta ny styrka i fädrens gudstjenst. Med tillfredsställelse kunde Hiskia visa de kaldeiska sändebuden sin fatabur, fyld med silfver och guld, sina vapenhus och fästen, sina förrådshus med spanmål, vin och olja, stadens nya vattenledningar och murar, för hvilka husegarne i fosterländsk offervilja hade utrymt sina tomter. Om någonsin, vore nu timmen inne att slå till och vedervåga allt i en brottning på lif och död med våldsherren. Handlingens män vunno öfvertag i konungens råd. Förgäfves varnade den store siaren. Judas pånyttfödelse var i sanning hans verk, i årtionden hade han med sina ords kraft skakat konungens och allmogens hjertan, tuktat de villfarande lärarne, mödosamt hållit höfdingarnes krigiska lustar till baka, och med all sin eld var han ej den som nu kände sig frestad att sätta en lång lefnads gerning, ej sin egen, utan Jehovas och Israels, ja hela menniskoslägtets sak, på ett enda tärningskast i en täfling, hvars skiftningar ingen mäktade uträkna, allra helst när det gälde att mäta sig med Assurs, Guds gissels, aldrig svigtande vapenlycka. »Det är ett ohörsamt folk och motspänstiga barn, som Jehovas lag icke höra vilja; de der säga till siarena: »I skolen intet se», och till skådarena: »I skolen icke skåda oss rätta ting, men prediker oss ljufliga, skåder oss bedrägeri!» Viker af denna vägen, öfvergifver denna stigen, låter Israels Helige återvända när oss! Derför säger Israels Helige alltså: Efter det I förkasten detta ordet, och förtrösten på våld och vrånghet, och stödjen eder deruppå; så skall denna missgerningen vara eder som en lutande remna, som bugtar sig på en hög mur, hvilken hastigt omkullfaller och förkrossas. Och hon brister i sär, såsom ett lerkärl sönderbrister, det man sönderslår utan skonsmål, till dess man icke finner bland dess spillror ett stycke så stort, att man dermed kan eld taga af en eldstad eller vatten ösa utur en brunn. Ty alltså sade Herren Jehova, den helige i Israel: Om I stilla blifven, så vorde eder hulpet; genom stillhet och hopp vorden I starke; men I hafven icke velat. Och I saden: »Nej; utan på hästar vilje vi flyga.» Derför skolen I flyktige varda. Och på springare vilje vi jaga.» Derför skola edre förföljare jaga eder. Ty tusende af eder

skola fly för en mans rop allena; ja, för fem skolen I fly allesammans, till dess af eder skola igenblifva, såsom ett mastträ ofvan uppå ett berg, och såsom ett banér ofvan uppå en hög. Derför töfvar Jehova att vara eder nådig, och derför är han fjerran att förbarma sig öfver eder; ty Jehova är en Gud, som handlar med dom: väl är allom dem, som honom förbida.» De många medlemmarne i förbundet båda intet godt. Öfver Babel och Araberna ser han förderfvet inbryta, och med sitt snilles skarpaste hån tillintetgör han den tomma tilliten å Meroes och Egyptens hjelp, som alltid väntas, men alltid kommer för sent. »Ve de affälliga barnen, säger Jehova, de som rådslå utan mig och sluta förbund utan min ande, på det de må samla synd öfver

47. Assurbanipal på lejonjagt.

synd; de som draga neder uti Egypten och hafva icke frågat min mun, på det de skola stärka sig med Pharaos makt och beskärma sig under Egypti skugga! Ty Pharaos starkhet skall eder på skam komma, och det beskydd under Egypti skugga till försmädelse. Deras förstar hafva varit i Zoan, och deras budskap äro till Hanes komne. Men de måste likväl alle samman på skam komma öfver det folk, som dem till intet bestånd vara kan, antingen med hjelp, eller eljest till nytta, utan allenast till skam och hån. Detta är tungan öfver de djur, som draga söder åt; genom ångstens och nödens land (öknen mellan Kanaan och Egypten), der lejoninnor och lejon komma ifrån, ja huggormar och brinnande flygande drakar, föra de på åsnors rygg sina håfvor och på kamelers puckel sina skatter till ett folk, som dem

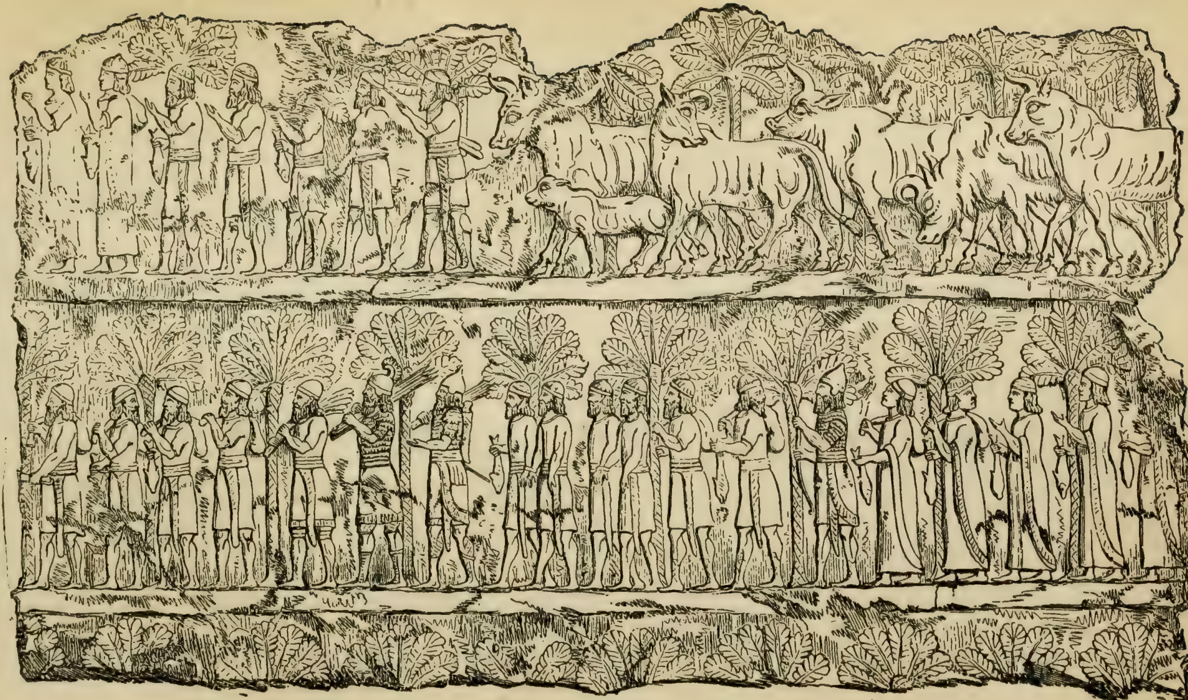
till ingen nytta vara kan. Ty Egypten är intet, och dess hjelp fåfäng; derför kallar jag det: 'stormod, som stilla sitter'. Ve dem, som draga neder till Egypten efter hjelp, och förlåta sig uppå hästar, och trösta uppå vagnar, att de månge äro, och uppå resenärer, derför att de mycket starke äro, och skåda icke uppå den Helige i Israel och fråga intet efter Jehova. Men också han är vis, och låter komma olycka, och vänder icke sina ord; utan varder sig uppresande emot de ogerningsmäns hjelp. Ty Egypten är menniska, och icke Gud; och deras hästar äro kött, och icke ande: och Jehova skall uträcka sin hand, så att hjelparen skall stappla, och den som hulpen varder, han skall falla, och tillhopa förgås den ene med den andre».

Men denna gången lät Hiskia icke sitt svärd hvila. *Taharka*, som nyss hade återupprättat Sabakos välde, lofvade ju att komma, *Elulæus* af Sidon gick med, Philisteernas brinnande mod var icke kufvadt af de sista årens myckna elände. *Zidka*, en ovän af Assur, lyftes af en folkresning på Askalons tron, adel och borgerskap i Ekron utlemnade sin assyriskt sinnade konung, *Padi*, till Hiskia. Endast Moab, Ammon och Edom höllo sig stilla af ärfd afund emot det uppåt sträfvande Juda. Annars stodo så godt som alla Sems ättlingar, Kaldeer och Arameer, Hagariter och Nabateer, Sidonier, Philisteer och Israeliter, härklädde mot Assur, som ville lägga sina bröder i träldomsfjettrar. Hiskia, Davids arfvinge och vand att handhafva Zions spira, var ingen Hosea, sin herres svikare och uppkomling af Assurs nåd, och af Taharka hade man skäl att vänta bättre än af Sabako. Och låg ej Sargon i sitt blod, och hvad visste verlden om hans son?

Långsamt reste sig det Assyriska lejonet. Två år tarfvades, innan det hann samla sina krafter, men så vräkte det sig i väldiga språng öfver sina fiender och klämde dem sönder och samman i sina seniga ramar. Under de första famntagen dignade Merodach Baladan och hans Kaldeer (703 f. Kr.); sedan skingrades och fångades Araberna och Arameerna. »Sanherib, den store konungen, den väldige konungen, konung öfver Assurs land, konungen utan like, den frommo herren, de store gudars tillbedjare, de rättrådiges värnare, de rättskaffnes älskare, den höge kämpen, den ypperlige hjelten, den allra förste af konungar, den store näpsaren af de otrogne, de der bryta de heliga helgerna. Assur, den store Herren, har gifvit mig ett konungadöme utan like. Öfver alle höfdingar har han i seger upphöjt mina vapen. I mitt herradömes begynnelse begaf sig, att jag tillskyndade Merodach Baladan, konung af *Kardunias* (södra Kaldeen), så ock Elams här ett nederlag midt emot den staden *Kis*. Midt i striden gaf han sin tross till spillo och packade sig allena bort. Han flydde in i det landet

Guzumman (förmodligen vid Persiska viken), trampade i träsk och myrar och frälste så sitt lif. Hans vagnar, kärror, hästar, vildåsnor, åsnor, kameler och annan boskap, som han lemnat å stridsvallen, mina händer togo dem. Hans palats i Babel beträdde jag full af glädje och öppnade hans fatabur: guld, silfver, saker af guld och silfver, kosteliga stenar, hans klenoder, hans håfvor, hans egodelar, rika skatter, hans gemål, qvinnorna i hans slott, höfdingarne, all hans här, så många de voro, palatsets tillsyningsmän förde jag bort, dömde jag till träldom, tog jag till fånga. Efter honom in i det landet Guzumman sände jag skyndsamt mina stridsmän, midt in i träsken och myrarna. Fem dagar gingo, och ej vardt ett spår af honom sedt. Genom Assurs, min Herres kraft tog jag 89 fasta städer och borgar i Kaldeernas land, såsom ock 820 byar i deras område och förde bort deras fångar. Vaktmanskapet, Arameer och Kaldeer, som i Erech, Nipur, Kis, Kalneh, Kuta (kaldeiska städer) voro, så ock den uppstudsiga stadens innebyggare, förde jag bort, dömde jag till fångenskap. *Belibus,* en skriftlärds son af den staden Suannas ängd, hvilken var fostrad till samman med de små piltarne i mina gårdar, honom satte jag att råda öfver Sumir och Akkad. På återvägen öfvervann jag skyndsamt innebyggarne i Tuhmun, Richih, Jadak, Ubud, Kibri, Malih, Gurum, Ubul, Damun, Gambul, Chindar, Ruhua (dels kaldeiska, dels arameiska bygder), Pekod, Hauran, Hagaran, Nebat, Lihtahu (arabiska stammar), Aram, de der icke hade varit underdåniga. 208,000 män och qvinnor, 7,200 hästar, vildåsnor, åsnor, 5,330 kameler, 70,200 nöt, 800,600 småfä, ett rikt byte, förde jag bort till Assur.»

Vapendånet vid Euphrat hördes med fasa i Kanaan. Det kom allt närmare och närmare, och inom få månader kunde Sanherib stå framför Jerusalem. Var Juda beredd att se sig svikas af alla sina vänner och ändå slåss till det yttersta i lit till Jehova, som alltid höll sin hand öfver Zion? »Ve Ariel, Ariel (»Guds lejon»), du Davids lägers stad! Lägger år till år, låter högtiderna göra sitt omlopp! Då skall jag tränga Ariel, så att han skall sörja och jemra sig; men han blifver mig dock en sannskyldig Ariel. Och jag skall belägga dig allt omkring, och skall tränga dig med bålverk, och skall låta uppsätta vallar omkring dig. Då skall du förnedrad varda, och tala utur jorden, och mumla med ditt tal utur stoftet, att din röst skall vara såsom en vålnads utur jorden, och ditt tal skall hviskande vara utur stoftet. Men som fint dam varder dina fienders mängd, och som fjukande agnar de våldsherrars mängd: och det skall ganska hastigt ske. Från Jehova Zebaoth kommer hemsökelsen med tordön och med jordbäfning och stort dån. med väderhvirfvel och storm. och med för-

48. Krigsfångar och byte, efter en bild från Assurbanipals palats.

tärande eldslåge. Och det går som i dröm uti natts syn med alla de månge hedningar som strida emot Ariel, alle dem som strida emot honom och hans bålverk, och dem som tränga honom. Ty såsom en hungrig drömmer, att han äter; men då han uppvaknar, så är hans själ ännu tom; och såsom en törstig drömmer, att han dricker; men när han uppvaknar, är han maktlös och törstig: alltså skola ock de månge hedningar vara, som emot Zions berg strida. Ty så sade Jehova till mig: Lika som ett lejon och ett ungt lejon ryter öfver sitt rof, och när herdarnes hela flock uppbådas emot det, icke förskräckes för deras rop och icke modfälles för det de äro månge: alltså skall Jehova Zebaoth fara ned, till att strida på Zions berg och uppå dess höjder. Likt (öfver sina ungar) sväfvande foglar skall Jehova Zebaoth beskärma Jerusalem, beskärma och hjelpa, förskona och frälsa. Och Assur skall falla, icke genom mans svärd, och skall förtärd varda, icke genom menniskosvärd; och skall dock för svärd fly och hans unge män skola skattskyldige varda. Och sitt fäste skall han för fruktans skull draga förbi, och hans förstar skola för baneret förskräckas; säger Jehova, den i Zion en eld hafver, och en offeräril i Jerusalem.»

Men Sanherib gjorde sig icke så brådt om. I stället för att allt jemt gå rätt åt vester, såsom han börjat, svängde han om på halfva vägen, efter segern öfver Arameerna, och egnade ett år att aga de uppstudsige Mederna. På färden öfver de oländiga fjellen sparde höfdingen sjelf inga mödor för att egga sin här. »Genom de tjocka skogarne och öfver bergklintarne red jag på hästryggen, ty jag hade lemnat min vagn och mitt spann å nedre slätten. Men å vådliga ställen hoppade jag ned uppå mina fötter och klättrade som en stenget.» Först efter att han sålunda tryggat allt bakom sig, styrde han sina krossande fjät emot Medelhafvet (701 f. Kr.). Må hända var det nu han slog en grekisk vikingahär, som gjort strandhugg på Ciliciens kuster. Der byggde eller ombyggde han Tarsus efter Babels mönster. I en af dess grannstäder reste han ett tempel och uppstälde i det fria eller riste i sten sin bild med inskrift, fyra hundra år senare sedd, men ej förstådd af den macedoniske Alexander och Grekernas skriftlärde. Så gick han söder åt utmed hafvets stränder, riste åter sin bild, ej långt från Berytus, i en klippvägg vid floden Lycus (nu Nahr-el-Kerb), vid sidan af Ramses II:s och hans hieroglyfer. Der urskiljes ännu i dag Sanheribs namn i den förvittrade skriften. Elulæus af Sidon flydde i skräck till Cypern. Hans städer togos, på hans konungastol satte Sanherib en pålitlig gunstling. I *Schemesch*, nära Tyrus, kysstes segrarens fötter af åtta krypande konungar, som nu öppet kunde visa sitt liknöje för den fosterländska saken. Hvad

hindrade honom nu att i snabba dagsresor tåga mot Jerusalem, genom det som fordom var Ephraims blomstrande land, genom Benjamins leende och minnesrika bygder? »Han kommer till Ajath, han drager igenom Migror; i Michmas lemnar han sin tross. De draga igenom passet; i Geba tillbringa de natten; Rama förskräckes; Gibea Sauls flyr. Du dotter Gallim, ropa högt! Se till, du Laisa, du arma Anathoth! Madmena viker undan; de borgare i Gebim löpa sin kos. Ännu en dag i Nob till att rasta, så skall han svinga sin hand mot dottren Zions berg, mot Jerusalems höjd.» »Men si», ropar Jesaja till sin konung och sitt folk, som väpnade, men i bäfvan speja från Zions tinnar, »Herren Jehova Zebaoth skall afhugga qvistarne med makt, och de högväxta varda fälde, så att de höge skola förnedrade varda. Och den tjocka skogen skall med jern omhuggen varda, och Libanon skall falla genom den väldige.»

Assyrerna kommo dock icke från det håll de väntades. Innan Taharka hunne anlända, var det oundgängligt att bryta Philisteernas motstånd, så att den ethiopiska hären, om han framträngde i slättlandet vid kusten, ej finge stöd i deras fästningar. Dessa voro också lättare att taga än Jerusalem, dit endast smala bergstigar ledde, dubbelt vådliga för en stor här, om Philisteerna okufvade hotade från sidorna. Möjligen sluppe man att till en brådstörtad stormning på Zion nyttja Assurs vapen, som aldrig borde svingas utan att krossa: kanske vore det onödigt att genom en lång och tvifvelsam belägring blottställa Assurs nyss så kraftigt häfdade namn, må hända kunde Hiskia skrämmas, om han först såge sina vänner falla. Och Philisteerna föllo liksom Sidonierna. Zidka af Askalon miste land och rike, alla hans borgar vunnos, den ena efter den andra, Ekron måste gifva sig, och dess höfdingar näpstes för sin vanvördnad mot Assurs lydförste, medan folket fick röna ett sällspordt undseende af den brådskande storkonungen. Långt i söder satte Sanherib sitt kungliga läger framför *Lachis*, vid Philisteernas och Judas råmärken bidande Taharka från ökensidan och stängande hans väg, så väl norr ut efter hafsstranden till Tyrus och Sidon, som åt nordöst öfver bergen till det hårdnackade Jerusalem (bild 43, sid. 128).

Taharka töfvade. Hade han åtrat sig, ärnade han följa Sabakos föredöme och låta sina syriske vänner kläda skott för Egypten i åratal, till dess han funne sig nödgad att yrvaken rusa upp ur sin dvala, för att med bara händer släcka branden, som ginge hans egna husknutar för nära? Kunde väl Jerusalem på sina nakna klippor hålla sig lika länge mot konungen af Assur sjelf som för tjugu år sedan Tyrus, visserligen vaktadt af fiendeskepp, dessa dock bemannade med

landsmän, hvilkas nit för Salmanassars sak var allt för färskt att lita på, när det gälde att hindra tillförseln från nybyggena i vesterlandet? Ännu var det tid för Juda att underkasta sig, än var ju intet vapenskifte å färde, som gjorde lydnadsbrottet urbota. Hiskia greps i sista stund af »Assurs räddhåge». Han tömde alltså sin fatabur och lossade guldplåtarne från tempeldörrarne, att han måtte bjuda en vederbörlig frigäld, gaf sina döttrar och trälar till tjenst i Sanheribs harem, sände bud med allt samman till Lachis, förklarade sig för en lydig undersåte och släppte konungen af Ekron ur sitt fängsel. Sanherib täcktes mottaga håfvorna, men äskade tillika, att Jerusalems portar skulle öppnas. Han ville ej hafva det starka fästet och dess djerfva manskap i ryggen, i fall Taharka komme och Hiskia ångrade sin botgörelse. För att gifva nödig tyngd åt sin önskan, sände han sin tartan, sin *rab-sak* (förmodligen hirdens höfding) och sin *rab-sarim* (öfverhofmästare och kansler) med en del af hären till Jerusalem.

Från landsbygden skyndade stridsmän och bönder i flykt till hufvudstaden, der den största uppståndelse rådde. »Hvad är eder, att I så alle löpen på taken? Du larmuppfylda, du brusande stad, du glada stad! Dine stridsmän äro icke med svärd slagne och icke döde vordne i strid. Alle dine höfvitsmän äro till samman bortvikne för bågskyttar, och fångne; alle de, som man mötte, äro fångne till samman, långt bort flydde de. Derför säger jag: går bort ifrån mig, låter mig bitterligen gråta, farer icke efter att hugsvala mig öfver mitt folks dotters förstöring! Ty det är en bullers,förtryckelses och bekymers dag af Herranom, Jehova Zebaoth, för murarnes undergrafnings skull och för ropets skull mot berget. Ty Elam drager med koger, med bemannade vagnar, med ryttare, Kir (bergfolken vid Kaukasus) glimmar af sköldar. Och skall ske, att dina utkorade dalar skola med vagnar fulle varda, och ryttare skola lägra sig för portarne. Och Herren, Jehova Zebaoth, kallar på den tiden till gråt och till klagan, och att man klipper af sig håret och drager säck uppå. Ändock nu, si, intet annat är än lust och fröjd; slagta oxar, dräpa får, äta kött, dricka vin och säga: 'Låt oss äta och dricka, vi måste dock i morgon dö!'» Hiskia var fast i sitt beslut att ej göra någon vidare eftergift, men lät sina embetsmän gå ut att höra de assyriske höfdingarnes ärende. Storvisirens höga rang tillät honom icke att yttra sig, utan lemnade han ordet åt rabsaken, som på hebreiska öppnade underhandlingen. »Säger dock Hiskia: Så säger den store konungen, konungen af Assur. Hvad är det för en tröst, som du tröstar uppå? Du säger, hvad intet annat är än munväder, att du hafver råd och makt till att strida. Nu väl, på hvem förtröstar du, att du är affallen ifrån mig? Förlåter du dig på

den sönderbrutna rörstafven Egypten, som, när någon stöder sig vid honom, går honom upp i handen och genomstinger henne? Alltså är Pharao, konungen i Egypten, allom dem som förlåta sig uppå honom? Men om du vill säga mig: 'Vi förtröste på Jehova vår Gud'; är då icke han den, hvilkens höjder och altaren Hiskia hafver bortkastat, och sagt till Juda och Jerusalem: 'För detta altaret, som i Jerusalem är, skolen I tillbedja.' Nu väl, inlåt dig dock i vad med min herre, konungen af Assur, så vill jag gifva dig tre tusen hästar, om du kan när dig åstadkomma dem som rida deruppå. Huru vill du då motstå en enda höfding, af min herres ringaste tjenare? Och så förlåter du dig uppå Egypten om vagnar och ryttare. Nu väl, menar du, att jag utan Jehovas vilja är dragen upp emot detta rummet att förderfva det? Jehova hafver sagt till mig: Drag upp i detta landet och förderfva det!» Han afbröts af de judiske herrarne, som bådo honom att tala arameiska, »för folkets öron, som på muren är». Men vredgad utbrast rabsaken: »Menar du, att min herre har sändt mig till din herre eller till dig, att tala dessa orden, och icke fast mer till de män, som på muren sitta?» Och med hög röst ropade han på hebreiska till manskapet: »Hörer den store konungens ord, konungens af Assur! Så säger konungen: Låter icke Hiskia bedraga eder, ty han förmår icke frälsa eder utur min hand! Och låter icke Hiskia förtrösta eder på Jehova, att han säger: 'Jehova skall hjelpa oss, och denna stad skall icke gifven varda uti konungens hand af Assur.' Hörer Hiskia intet, ty så säger konungen af Assur: Görer mig till vilja, och kommer ut till mig, så skolen I äta hvar och en af sitt vinträd och af sitt fikonaträd och dricka vatten hvar af sin brunn, till dess jag kommer och hemtar eder till ett land, det edert land likt är, ett land med korn och must, ett land med bröd och vingårdar, ett land med oljoträd och honung, så fån I lefva och icke dö. Hörer icke på Hiskia, när han vill förleda eder, sägande: 'Jehova skall frälsa oss.' Hafva ock hedningarnes gudar frälsat hvar och en sitt land ifrån konungens hand af Assur? Hvar äro de gudar i Hamath och Arpad? Hvar äro de gudar i Sepharvaim? Hafva de ock frälsat Samaria utur min hand? Hvar är en gud ibland alla lands gudar, som sitt land frälsat hafver, att Jehova nu skulle frälsa Jerusalem utur min hand?»

Men folket svek icke sin konung, och rabsaken fick intet svar att frambära till Sanherib, som under tiden hade med hufvudstyrkan tågat till *Libna*, nordöst om Lachis, för att vara belägringshären närmare, emedan Taharka nu var på väg och ämnade inlåta sig i strid på öppna fältet. Om ej Jerusalem fölle innan dess, vore Assyrernas krafter splittrade, när det komme till den stora drabbningen. Derför

fick nu Hiskia röna storherrens vrede i fullaste mått; landet härjades med eld och svärd, innebyggarne togos hoptals till fånga, de lydige grannkonungarnes område ökades på Judas bekostnad. Jerusalems fästningsverk angrepos med murbräckor, och i största hast gingo belägrarne till storms. »Ack ve! Ett gny af många folk! Såsom hafvet brusar, brusa de. Och ett larm af härar! Såsom väldiga vatten larma, larma de.» Men Hiskia gaf sig ej. Han hade tredskat för länge för att våga sätta den assyriska ordhålligheten på prof. Skulle Davids borg jemnas med marken som Arpad? Skulle Jehovas smorde dela öde med Rezín af Damaskus, korsfästas framför sin hufvudstads port som *Nebo Sabzi* af *Beth Silan* (en kaldeisk furste, se ofvan) eller lefvande flås som *Ilubid* af Hamath? Skulle det gå Hiskia som nyss Ekrons höfdingar? Kanske vittnade Sanheribs förnyade uppmaning om trångmål, kanske vore Taharka ej långt borta. Hiskia kunde ännu hoppas. Sanheribs hotande skrifvelse lade han på helgedomens altare och bad till Jehova: »Jehova Zebaoth, Israels Gud, du som sitter öfver Cherubim! Du är allena Gud öfver alla riken på jorden; du hafver gjort himmel och jord. Jehova, böj dina öron och hör! Jehova, upplåt dina ögon och se! Och hör Sanheribs ord, den hit sändt hafver att tala hädelse mot lefvande Gud! Sant är det, Herre, konungarne af Assur hafva ödelagt alla konungariken med deras land. Och de hafva kastat deras gudar i elden; ty de voro icke gudar, utan menniskohänders verk, stock och sten; dem hafva de förgjort. Men nu, Jehova vår Gud, hjelp oss utur hans hand, på det att alla konungariken på jorden må förnimma, att du, Jehova, allena är Gud!» Och profeten förkunnade bönhörelsen. »Så säger Jehova, Israels Gud: Om det du mig bedit hafver om konung Sanherib af Assur; så är detta det Jehova om honom säger: Jungfrun, dottren Zion, föraktar dig och bespottar dig, och dottren Jerusalem ristar hufvudet efter dig. Hvem hafver du försmädt och förhädat? Öfver hvem hafver du upphäfvit rösten? Och du hafver upphäfvit dina ögon emot den helige i Israel. Ve Assur, den min vredes ris är, och deras hand min grymhets staf är! Ty han säger: 'Äro icke mine höfdingar alle samman konungar? Är icke Kalno (i Kaldeen) såsom Karchemis? Är icke Hamath såsom Arpad? Är icke Samaria såsom Damaskus? Såsom min hand funnit hafver afgudarnes konungariken, ändock deras afgudar flere voro än de i Jerusalem och Samaria; skulle jag icke göra Jerusalem och dess afgudar, såsom jag Samaria och dess afgudar gjort hafver?' Men när Herren hafver allt sitt verk uträttat på Zions berg och i Jerusalem, så vill jag hemsöka på konungen af Assur hans högmodiga hjertas frukt och hans högfärdiga ögons skryt. Derför att han säger: 'Jag hafver uträttat det med

mina händers kraft och genom min visdom: ty jag är klok. Jag flyttar folkens råmärken, jag sköflar deras egodelar, såsom en väldig nedstörtar jag dem som på tronerna sitta. Och min hand hafver funnit folkens rikedom, likasom ett fogelnäste, så att jag hafver alla land tillhopasamlat, likasom man samlar ägg, som öfvergifna äro, der ingen en fjäder rörer, eller upplåter sitt näf, eller korrar Kan ock en yxa berömma sig emot honom, som hugger dermed? Eller en såg sätta sig upp emot den, som honom drager? Såsom skulle stafven tvinga den, som honom lyfter! Såsom skulle käppen lyfta den, som intet trä är!»

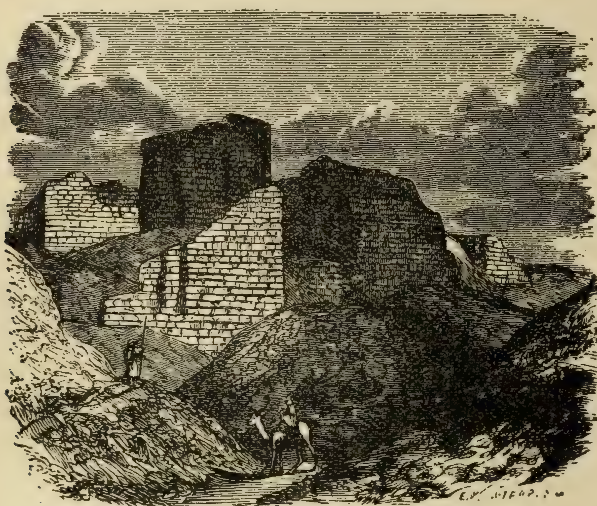
Taharka kom. Vid *Eltekeh* (*Altaku*), nästan halfvägs emellan Jerusalem och Asdod, möttes härarne. Men det vardt intet Raphia, om ock Assyrerna vunno någon fördel. Sanherib nämner intet om fiendens nesliga flykt eller om fångarnes antal, säger blott, att han lyckats taga fiendens »körsvenner» lefvande. Jerusalem hade lagt beslag på för många af Assurs krigare. Och till råga på allt utbröt farsot i hären. Sanherib måste återvända till sitt land igen och kom ej mer till Syrien. Hiskia och Jesaja hade frälst Juda för denna gången, om än med stora förluster i folk och välmåga. De egde rätt att säga, att Jehova hade »beskyddat denna staden för sin skull och för sin tjenare Davids skull». I den stora kampen mellan verldsväldet och småfolkens frihet, mellan profeternas tro och Semiternas urgamla afgudadyrkan, hade ett andrum inträdt, och om det nyttjades rätt, kunde bladet kanske vända sig till den svagares förmån. Det var Israels ärorikaste dag, då Assur midt i sitt segerlopp hejdades af en kraftig konungs och ett enigt folks fosterlandskärlek, eldad och styrd af en talare utan like.

Sanheribs framställning af saken lyder så: »Under mitt tredje härnadståg drog jag emot det landet Chatti. Elulæus, Sidons konung, honom grep en väldig räddhåge för mitt herradöme. Från vesterns land flydde han till ön Cypern midt i hafvet; hans land tvang jag till lydnad. Stora Sidon och Lilla Sidon, Beth Zitti, Sarepta, Machallib, Schemesch, Akzib, Akko, hans fasta städer och hans öppna och ovaktade städer, hans lysande palats, dem grep räddhågan för Assurs, min Herres, vapen; de gåfvo sig under mig. Ethobal satte jag på konungastolen öfver dem och lade honom mitt herradömes skatt uppå till en evärdelig pålaga. Menahem af Samaria, Ethobal af Sidon, Abdilit af Arvad, Uruiski af Gebal, Mitinti af Asdod, Puduil af Ammon, Kamosnadab af Moab, Malikram af Edom, alle vesterlandets konungar, vid mitt väldes råmärken, kommo med sina rika håfvor och klenoder till mig midt emot den staden Schemesch och kysste mina fötter. Men Zidka af Askalon böjde sig icke under mitt ok. Jag förde bort hans

faders huses gudar, hans skatter, hans gemål, hans söner, hans bröder, hans faders huses ätt och förde dem till Assurs land. Sarludari, Rukubtis son, deras förre konung, satte jag öfver de män af Askalon och lade honom skatt uppå till ett underdånighets tecken under mitt välde, och han var mig lydig. Sedan drog jag i härnad emot Beth Dagon, Joppe, Bene Barak, Azur, Zidkas städer, de der icke hade gifvit sig under min lydnad; jag tog dem, förde bort deras fångar. De öfverste höfdingarne, de äldste och de män af Ekron hade lagt Padi, sin konung, min vän och Assurs lydkonung, i jernfjettrar och i sin ondska sändt honom till Hiskia af Juda i nattens mörker. Deras hjertan räddes. Konungarne af Egypti land hade kallat konungens af Meroe bågskyttar, vagnar, hästar, otaliga skaror, och de drogo till deras hjelp. Midt emot Altaku uppstäldes hären emot mig. De kallade sina härar till strid. I förtröstan på Assur, min Herre, stred jag med dem och tillskyndade dem ett nederlag. Egyptens konungs körsvenner och söner och Meroes konungs körsvenner, dem togo mina händer lefvande midt i striden. Städerna Altaku och Timnath belade jag, tog dem, förde bort deras fångar. Mot den staden Ekron drog jag; de öfverste höfdingarne, de äldste, de der hade sammansvurit sig, dödade jag; på stadens ringmur spetsade jag deras kroppar å pålar. Stadens söner, de der hade föröfvat hårdhet och missgerningar, dem dömde jag till fångenskap; de andre innebyggarne, de der icke hade tagit del i gensträfvigheten och illdåden, de der icke hade gjort något vederstyggligt, dem förkunnade jag min miskund. Jag lagade, att Padi, deras konung, fick komma utur Jerusalem och satte honom på konungastolen öfver dem och lade honom mitt herradömes skatt uppå. Men Hiskia af Juda böjde sig ej för mig. Sex och fyratio hans fasta städer, otaliga borgar och byar, som lågo i hans land, besköt jag med stenslungor och stormade med murbräckor, och jag tog dem. 200,150 menniskor af mankön och qvinkön, hästar, mulåsnor, åsnor, kameler, nöt och får utan tal förde jag bort derur och gjorde till byte. Honom sjelf stängde jag inne som en fogel i buren i Jerusalem, hans konungastad. Bålverk byggde jag emot staden, stadens stora port lät jag mina stridsmän bryta upp. Hans städer, som jag hade tagit, skilde jag från hans rike och gaf dem åt Mitinti, konung af Asdod, Padi, konung af Ekron, och Ismibil, konung af Gaza, alltså minskade jag hans rike. Till den förra skatten lade jag dem en gäld uppå af deras rikedom till ett underdånighets tecken under mitt välde. Honom, Hiskia, grep en väldig räddhåge för mitt herradöme, så ock hans fästes manskap och de män han hade tagit der in att värja Jerusalem, sin konungastad. Alltså beqvämde han sig att gifva skatt, 30 pund

guld, 800 pund silfver (i bibeln står *300,* hvilket beror på en annan beräkning af samma summa), klenoder af gjuten malm, röda stenar, ädelstenar, sandelträ, ebenholts, rika skatter. Så ock lät jag hemta till Ninive, mitt herradömes stad, hans döttrar, qvinnorna i hans slott, mankön och qvinkön, som tjenade i hans gårdar. Att gälda gälden och lofva lydnad sände han sitt bud.»

Hvart ord må vara sant, men i *tidsföljden* har storkonungen tillåtit sig litet sjelfsvåld. Striden med Taharka sättes *före* Jerusalems belägring, Hiskia sänder skatt *efter* båda dessa händelser. Så får fälttåget en passande afslutning i det segraren låter nåd gå för rätt (han

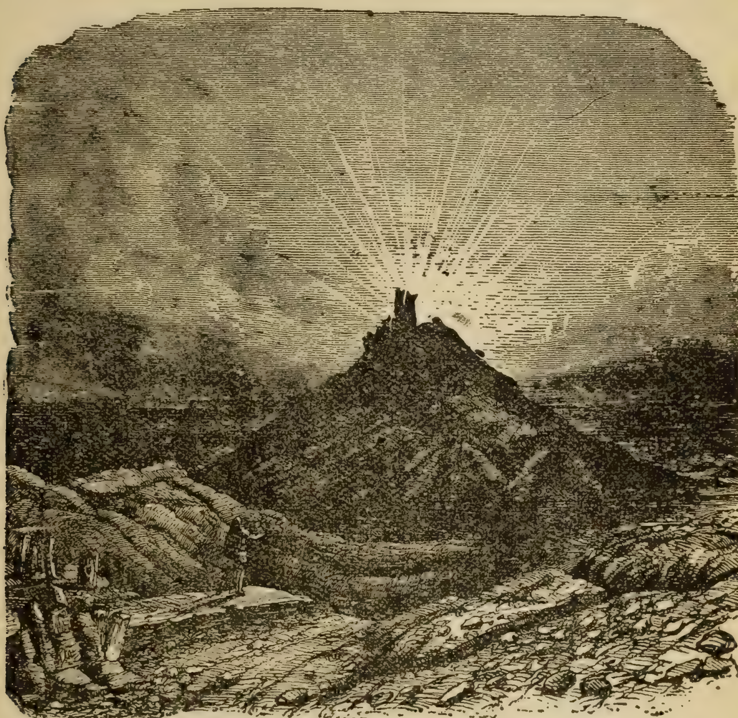

49. Ruin af Nebukadnesars palats (El Kasr).

påstår dock icke, att han *tagit* Jerusalem), och efterverlden får lära, att man äfven i Ninive till fullo förstod konsten att skrifva krigsbulletiner. Af lätt begripliga skäl nämnes intet om farsoten och det bråda återtåget, som likväl äro tillräckligt styrkta ej blott från hebreisk, utan ock från egyptisk sida.

Olyckan i Syrien åstadkom, efter sakernas läge, ett bakslag i öster, och under hela sin återstående lefnad, i fulla tjugu år, måste Sanherib kämpa mot de upproriske Kaldeerna, understödde af Elams mäktige konungar, som ännu aldrig hade böjt sig under Assurs ok. »Den skriftlärdes son af Suanna» var icke man att hålla sig uppe mot den outtröttlige Merodach Baladan, som återtog sitt fädernerike vid hafvet, och emot *Suzub,* som »Babels barn, de onde dieflarne», gång på gång uppsatte på tronen, så ofta han än fördrefs af Sanherib.

Visserligen nödgades Merodach Baladan »samla sina gudar, sitt lands värnare, i deras arkar, lasta dem på skepp och lik en fogel fly till den staden Nagiti-Rakki midt i hafvet»: sedermera öfvervunnos hans undersåtar, »som föraktade Sanheribs välde och stödde sig på Elam». Men efter få år förnyades striden af hans söner, och sin härfärd in i Elam måste Sanherib afbryta, emedan »i den månaden Tebet (December) en väldig storm uppstod, skyfall nedgötos, hällregn och snö vräkte störtfloder utför bergen». Ett stort slag stod emellan Assyrerna och

50. Ruin af templet i Borsippa (Birs-i-Nimrud).

Suzub med de män af Babel, som hade »öppnat den stora helgedomens fatabur och sändt allt Bels guld till konungen af Elam». De förbundne förde 150,000 man i fält. »De samlade sina härar. Likasom en väldig gräshoppsvärm täcker jordens yta, alltså rusade de i härjande skaror emot mig. När stoftet af deras fötter likt ett väldigt moln kom mig nära, mörknade himmelens anlete framför mig. Vid den staden *Chaluli,* som ligger vid Tigris' brädd, uppstälde de sina fylkingar emot mig. Mitt fasta lägers framsida togo de och sköto sina pilar. Då bad jag till Assur, Sin, Samas, Bel, Nebo, Nergal,

Istar af Ninive och Istar af Arbela, de hjelpande gudar, att jag måtte segra öfver mina väldige fiender. Mina trägna böner hörde de och kommo till min hjelp. I min stora stridsvagn, fiendesoparen, for jag i mitt hjertas vrede med hast. Min stora båge, som Assur gaf mig, tog jag i min hand. I benbrynjor, täckeliga att åse, höljde jag mina vader. Och jag störtade öfver mina vrånge hatares hela här, och jag malde dem sönder i trängsel och trångmål, och lik guden Bin dundrade jag. På Assurs den store Herrens, min Herres, bud sköt jag framåt och åt sidorna mina pilar som eld emot fienderna. Med Assurs, min Herres, vapen och min strids styrka, med svängande liar (å vagnarne) vrok jag vredgad omkull mina hatares här; öfver liken for jag i mörjan.» Konungarne af Elam och Babel flydde. Till slut vardt Suzub fången. Babel togs och härjades med eld och svärd (689). Men ännu var Kaldeernas motstånd på långt när icke krossadt.

Oaktadt alla dessa vedermödor fick Sanherib tid att uppföra byggnader, som i storlek öfvergingo till och med hans faders. Tegel, funna i flera assyriska landsortsstäders grus, bära inskrifter, som förmäla om hans anläggningar på dessa ställen. Men framför allt Ninive, som egentligen under honom vardt det assyriska väldets medelpunkt, hade honom att tacka för många verk, lämpade ej mindre till det allmännas gagn än till ögonfägnad. Åt sig sjelf byggde han tvenne palats i staden, det ena, alldeles nytt, vid den nuvarande byn Kujundschik; af det andra, en ombyggnad och tillökning af ett gammalt, finnas lemningar i den närbelägna gruskulle, som nejdens Araber kalla *Nebi Junus* (»profeten Jonas graf»). »Tomten ökade jag vida utöfver hvad hon i fordom tima var; öfver det forna palatsets mått vidgade jag det, och boningarna derinne ökade jag rikligen, så ock dess härliga byggnadsvirke af elfenben, sandelträ, ebenholts, cederträ, cypress och valnöt (egentligen pistacia). Och i dess midt satte jag mitt konungsliga säte, borgen *Ojemförlig*. Omkring planterade jag de ljufligaste träd, jemgoda med dem af det berget *Amanus* (i Cilicien), som alla de vise skatta högre än dem af de Kaldeers land. I min omvårdnad lät jag gräfva flere än fyratio källor på slätten: jag skilde dem i vattnande rännilar åt Ninives barn och gaf dem i deras ego. Till att få vatten att vända qvarnarna, ledde jag det i rör från Kisri till Ninive och full af visdom byggde jag vattenhjul. Jag ledde den stora floden *Kutzurus* (nu Kosr, en biflod till Tigris från venster) vatten, som aldrig låter af att rinna, en half mil bort in i dessa bäcken, och jag täckte dem väl. Ninive, mitt herradömes stad, storliga vidgade jag dess boningar. Stadens gator, de gamla gjorde jag nya, och om de voro några för trånga, vidgade jag dem. Jag gjorde dem så skinande

som solen. I kommande dagar, om en af konungarne, mina söner, den der Assur skall kalla till herradömet öfver detta rike och folk; enär detta palats varder gammalt och faller sönder, om han då botar dess refvor, synar mitt namns skrifna vittnesbörd, reser ett altare och offrar ett offerdjur af mankön, och så sätter det (vittnesbördet) åter i dess stad; då skall Assur höra och gilla hans böner. Men den der skämmer min skrift och mitt namn, gifve honom Assur, den store Herren, gudarnes fader, i hans fienders hand! Tage han bort hans spira och hans konungastol och förderfve hans själ!» Sanheribs Kujundschikspalats är den största af alla assyriska byggnader. Hallarna äro mellan hundrafemtio och tvåhundra fot långa; deras bredd, ehuru enligt våra begrepp ej afpassad efter längden, är likväl större än eljest, så bunden man än var af nödtvånget att välja träbjelkar, som gingo öfver hela vidden. Väggarnas bilder framställa ej endast, huru Assurs stridsmän på luftfylda lädersäckar simma öfver floder, huru de storma fästen, än ibland bergen, än på slätten, än i träsklandet, utan också huru konungens tjenare frambära äpplen och drufvor, villebrådsstek och bakverk till sin herres bord, huru i konungens åsyn stora skaror af arbetare med rep, fästa om lifvet, släpa fram de ofantliga Nergal- och Adarbelätena, som, skyddade af träställningar, stå på ett slags stora kälkar, medan andre hålla bilderna i jemvigt med tillhjelp af långa stänger, som stödas mot träresningen, eller kasta rullar framför kälken att lätta dess färd uppför sluttningen, och andre åter lyfta honom baktill med häfstänger.

18. Asarhaddon och Assurbanipal. Egyptens och Elams eröfring.

Med möda hade Sanherib sammanhållit det välde, som hans fader hade uppbyggt, och när han i ett tempel mördades af tvenne sina söner, lemnade han ett tungt arf åt sin efterträdare *Asarhaddon* (*Assur-ach-iddin*, 681—668 f. Kr.), som måste börja sin styrelse med en brödrastrid. Fadermördarne flydde till Armenien och förföljdes vida af hämnaren, men intet är kändt om deras öde.

Asarhaddon visade sig vuxen det svåra kallet att återupprätta det vacklande väldet. Babel och hela Kaldeernas land tog han efter ett segerrikt krig mot Merodach Baladans söner och satte Sumirs och Akkads krona på sitt eget hufvud. Syrien underkufvade han å nyo, sedan han härjat Sidon, hvars konung denna gång stod i spetsen för de förbundne fienderna. Asarhaddon hyllades af tolf syriske

och tio kypriske konungar; bland de förre omtalas Hiskias vanslägtade son *Manasse*, bland de senare igenkännas de grekiska namnen *Pythagoras* och *Aegisthos* m. fl., ett bevis. att Pheniciernas makt på denna ö redan var i hög mån försvagad. Taharka öfvervanns och undanträngdes till Ethiopien, medan Öfre och Nedre Egypten delades mellan tjugu lydkonungar, dels af assysisk, dels af egyptisk börd. Äfven Araberna och Mederna återfördes till lydnad.

Assarhaddon sökte, liksom sin farfader Sargon, trygga sitt herradöme öfver de tillbakavunna länderna genom stora folkomflyttningar, särdeles till det oroliga Syrien, der det ålades Kaldeer och andra österländingar att nedsätta sina bopålar. Mildhet emot de besegrade tyckes ej hafva varit honom främmande; ångerfulle konungar, som togo sitt förnuft till fånga och kysste hans fötter, återinsattes stundom i sina riken. Sådan nåd vederfors en af Merodach Baladans söner, och troligen var det Asarhaddon, som lät hemta den uppstudsige Manasse till Babel, men om sider släppte honom oskadd till sitt land igen. Babel, prydt med nya tempel och stärkt med nya fästningsverk, vardt en af rikets hufvudstäder, och der höll herskaren gerna hof i det stora palats som han enkom byggde för sin räkning. Men dessutom försummade han icke sitt assyriska stamland. Hans slott i Ninive skyldes under kullen Nebi Junus, som spaden och hackan hittills endast föga fått vidröra, emedan de vidskeplige Turkarne ej vilja tillåta, att den förmenta profetgrafven rubbas. Ett annat i Chalah (Nimruds »sydvestpalats») är bättre undersökt, men ty värr hade en eldsvåda gått öfver den ännu ofullbordade byggnaden, som derefter lemnades att förfalla. När i våra dagar de af elden anfrätta bildstoderna och alabastertaflorna utsattes för luftens inverkan, föllo de inom kort nästan alldeles sönder och äro derför till största delen kända blott genom upptäckarnes ofullständiga beskrifning och teckningar. Må hända drabbades Asarhaddons verk af Tiglath Pilesar II:s förbannelse, emedan, såsom ofvan nämndes, den senares närbelägna palats beröfvades sina bildskifvor, hvilka sattes afviga mot tegelväggen för att på baksidan lemna rum åt nya framställningar, för det mesta knappast halffärdiga. Ett och annat röjer spår af egyptiskt inflytande. Utom de vanlige dörravårdarne synas äfven liggande sphinxer, vingade lejon med krönta qvinnohufvud, på långt när icke så stora som de i Memphis och Thebe, men sannare och ädlare formade.

På höjden af sin makt sammankallade Asarhaddon »de män af Assurs land, ung och gammal, från öfre och nedre hafvet», nedlade sin krona och bjöd dem hylla sin son *Assurbanipal* (*Assur-bani-habal*, 668—626 f. Kr.), den väldigaste af alla Assurs konungar.

Taharka sökte rycka Egypten ur hans händer, några af de infödde småkonungarne derstädes afföllo, men i tvenne fälttåg drefs den ethiopiske herskaren tillbaka, och upproret näpstes. Efter Taharkas död (666) skedde ett nytt försök af hans efterträdare, men det lyktades ännu sämre. Sjelfva Thebe togs och sköflades af Assurbanipal. »Staden, i dess hela vidd, togo mina händer i Assurs och Istars tjenst. Silfver, guld, ädla stenar, slottets bohag, allt hvad der var, kosteliga och dråpliga kläder, ypperliga hästar, män och qvinnor, tvenne höga stoder (obelisker), täckta med prydligt bildverk, de der vägde många hundra pund och stodo framför templets port, tog jag bort och förde till Assur. Oräknadt tog jag med mig bytet. Från Thebe lät jag mina tjenare gå öfver Egypten och Ethiopien, och ära vann jag. Med skatterna drog jag i frid åter till Ninive, mitt herradömes stad.» Men han följdes af de israelitiska profeternas förbannelser. »Är du bättre än No-Amon (»Amons boning», Thebe)», ropar Nahum, »den i strömmar sittande, med vatten allt omkring sig, hvilkens skyddsvärn var ett haf, och ett haf dess mur? Ethiopien och Egypten var hennes otaliga makt; Phut (ett afrikanskt folk) och Libyer voro hennes hjelp. Likväl måste äfven hon fördrifven varda och fången bortdraga; äfven hennes barn vordo krossade vid alla gatuhörn, och öfver hennes ädlingar kastade man lott, och alle hennes store vordo fångslade i bojor. Alltså måste du ock drucken varda, och bortgömma dig, och uppsöka ett skydd emot fienden. Alla dina fasta städer äro såsom fikonträd med mogna fikon: när man skakar dem, falla de honom i munnen, som dem äta vill.»

Ännu var det långt innan dessa förutsägelser skulle gå i fullbordan. Ännu högre skulle Assurs makt stiga. *Gyges* (*Gugu*), konung öfver *Lyderna*, ett semitiskt folk i Mindre Asien vid Egeiska hafvet, »ett land i fjerran på hinsidan hafvet», säger Assurbanipal, »hvars namn konungarne, mina fäder, ej hade hört nämnas», Gyges »fick i en dröm af guden Assur, min skapare, kunskap om mitt stora konungadöme» och sände skatt till Ninive med bön om hjelp emot Kimmerierna, som hotade hans rike. Och när han sedan slog sina fiender, sände han tacksam tvenne af deras höfdingar fjettrade till sin öfverherre. Konungarne af Tyrus och Aradus näpstes, dock med hof, för visad vanvördnad. Elamiterna, som djerfdes intränga i Assyrien, förföljdes in i sitt eget land, och deras fallne konungs hufvud spikades till ett segertecken på Ninives stora port. Assurbanipal gaf Elams krona åt en infödd konungason, som hade sökt skydd hos honom undan sin frändes stämplingar.

Värre var en annan pröfning. Assurbanipals broder, *Sammuges (Samul-sum-ukin),* förde styrelsen i Babel såsom lydkonung. Men missnöjd med sin lägre ställning kallade han sina undersåtar till vapen emot Assyrien. Som vanligt slöto sig Araberna till Kaldeerna, och Elams nye konung nyttjade genast det gynnande tillfället att slita de band, som hans välgörare hade pålagt honom. Assurbanipal gick till strids med samma kraft som alltid, eggad af en assyrisk siares ord. Månens gud hade tett sig för denne i en dröm »i nattens begynnelse». »Om det Sin tillredt hafver, och om dem som äflas i sin ondska emot Assurbanipal, konung öfver Assurs land; si, striden är tillredd. En hiskelig död har jag stadgat åt dem. Med svärdets egg, med eldens brand, med hunger och Adars dom vill jag förgöra deras själar.» Kriget vardt långvarigt. Kaldeernas fästningar togos efter hårdnackadt motstånd, Sammuges innestängdes i Babel, som belägrades så länge, att försvararne nödgades »äta sina söners och sina döttrars kött». Till slut måste de gifva sig, upprorets hufvudmän, främst Sammuges, pinanades i hjäl, af det meniga folket dömdes många till träldomsarbete (648). Så drog segraren emot Elam, som sönderslets af inbördes tvister. Hufvudstaden Susa stormades, stora skaror af menniskor, helgedomarnes skatter och gudabeläten bortfördes, de fångne höfdingarne spändes framför storkonungens vagn. Merodach Baladans sonson, som deltagit i resningen, dödade sig till samman med sin väpnare, liksom fordom Saul. Derefter drabbades Kedariterna och Nabateerna m. fl. af hämnden. De arabiske konungarne dels afrättades, dels lemlästades, dels tvungos att framsläpa bördor och slå tegel vid slottsbyggnaderna i Ninive, medan fienderna, dem till hån, förlustade sig med strängaspel och dans.

Från Kaspiska och Svarta hafven till Thebe vid Nilen, från Persiska viken till Cypern och Lydiens kuster sträckte sig Assurbanipals herradöme. Men det assyriska riket var ej ett sammanhängande helt, ens i samma mån som sedermera det persiska. Väl tillsattes landshöfdingar och andre embetsmän i det egentliga Assyrien, väl utsändes stundom ståthållare till de underkufvade länderna. Men för det mesta lemnades styrelsen i de infödde konungarnes händer, så vida de godvilligt lemnade skatt och kysste storherrens fötter. Skedde uppror, afsattes de, och nye lydfurstar, vanligen sina undersåtars landsmän, upphöjdes på de lediga tronerna. Konungarne af Sargons ätt förforo dock ofta annorlunda. I Babel, den vigtigaste af de främmmande besittningarna, togo de gerna, liksom redan Tiglath Pilesar II, sjelfve Sumirs och Akkads krona eller gåfvo henne åt någon af sina söner eller bröder. Assarhaddon skiftade Egypten emellan många småkonun-

gar, och Sanherib flyttade efter sitt höga behag de syriska rikenas råmärken. De underlydandes afund sins emellan var den grund, på hvilken herskarne i Ninive byggde sitt välde, och så ofta denna afund vek för nödtvånget af en närmare sammanslutning mot förtryckaren, måste verket börjas å nyo. Folkens fosterlandskänsla och ärfda minnen ville man utrota genom att kasta dem om hvarandra i en oredig blandning, och om försöket också ej till fullo lyckades, efter hvad de ständiga resningarna utvisa, vanns dock ändamålet så till vida, att efter Assurs fall Kaldeerna qvarstodo försvagade, ett lätt byte för Perserna, och i Syrien de talrika småstammarnes egendomligheter voro halft utplånade, medan det arameiska språket allt mer undanträngde det hebreiska. Assyrernas egen, i sitt slag storartade odling var framkommen på konstlad väg. Så mycket man än må beundra den rikedom, handaslöjd och smak, som röja sig i de upptäckta fornlemningarna, måste man dock besinna, att det hela hvilade på rof, och att allt hvad stort och härligt hette samlades kring herskarens person. Om undersåtarnes enskilda lif känner man föga; de hittills undersökta grafkamrarne kunna ingalunda jemföras med de egyptiska, hvilkas väggbilder gifva oss så många upplysningar om folkets sysselsättningar. Semiterna, hos hvilka tron på själens odödlighet knappast var synnerligen utbildad, vinnlade sig ej heller mycket om att inreda eller pryda de dödas hvilorum. De konstnärer, som smyckat de granna konungahallarna, hemta sällan sina ämnen ur det borgerliga hvardagslifvet. Dock torde välmågan icke hafva varit ringa i de assyriska städerna, ehuru dessa, afsides som de lågo uppe i bergen, ej kunde utgöra medelpunkter för en på naturlig väg uppblomstrande samfärdsel, såsom Tyrus och Babel. De egde sin förnämsta betydelse som konungasäten, och de voro enkom anlagda eller utvidgade för detta ändamål. I stort voro de hvad Davids Jerusalem ämnades att blifva. Ninive, Chalah, Sargons stad, med mellanliggande byar och orter, täckte en yta af femton svenska mils omfång, och allt samman kunde betraktas som en enda jättelik stad, liksom London med alla dess omgifningar i våra dagar. Togs namnet Ninive i denna omfattning, såsom naturligt var hos utländingar, hvilka ej så noga kände förhållandena, ligger ingenting orimligt deri, att millioner menniskor sades bo i den assyriska hufvudstaden.

De allestädes ifrån roffade skatterna, den lysande hofhållningen skänkte uppehälle åt den hvimlande folkmängden, och allas ögon litade till rikets styresman, öfversteprest och konung på samma gång. Han offrade till Assur och de andre gudarne i folkets namn, han ledde sjelf hären i fält, och när han satt hemma, strålade hans otillgängliga ma-

jestät, dock alltid ett utflöde af gudomens, ej sjelft gudomligt som Pharaos, från Ninives konstbyggda slottshöjder. Der stod Assurbanipals palats, uppfördt efter en plan, som något afvek från föregångarnes, men helst bodde han i Sanheribs ojemförliga borg, vidgad och ytterligare prydd af sonen och sonsonen. De bildverk, som utfördes under Assurbanipals ögon, bära vittne om den högsta ståndpunkt som den assyriska konsten någonsin nådde, och derifrån synes steget ej så långt till de äldre grekiska skolornas alster, må hända tillkomna ej utan österländsk inverkan. Å de större framställningarna saknas sällan en bakgrund af palmer och andra träd, om hvilka stundom vinrankor slingra sig i behagfulla böjningar; figurernas antal är större mot förut, i deras anordning skönjes omsorgen att undvika tröttsam enformighet, och djuren tecknas ofta i svåra ställningar, någon gång i förkortning (se bild 48, sid. 144). Konungen ser man än i sin präktiga slup, med sina hofmän, skjutande lejon, som våga sig ut i vattnet, än ensam och till fots inlåtande sig i kamp med vilddjuren (bild 47, sid. 141). Än offrar han på gudarnes altaren till tack för en lyckad jagt, än helsas han vid hemkomsten från kriget af sångare och spelmän med flöjter, harpor och lyror. Än ligger han beqvämt på sin soffa, medan tjenare fläkta om hans hufvud med solfjädrar, och hans drottning midt emot, sittande å en rikt utsirad stol, höjer sin bägare för att dricka till sin makes välgång.

51. Kaldeisk konung.

I ett af de stora rummen fann Layard golfvet täckt till en fots höjd af lertaflor, dels hela, dels i skärfvor, fullristade med så fin kilskrift, att starka förstoringsglas kräfvas för att tydligt urskilja de olika tecknen. Det var det kungliga arkivet, det var der Assurbanipal hade »gömt all

Nebos visdom, alla kungliga taflor, allt hvad der fans af lertaflor, om hvilkas ämnen jag vårdade mig.» Grammatiska och astronomiska arbeten, uppteckningar af fornsägner (såsom den om syndafloden), gudliga psalmer, påminnande om de hebreiska, konungalängder och embetsmannalistor, diplomatiska inlagor och bref, kungörelser och andra urkunder lågo huller om buller i denna skattkammare, hvars innehåll, så vidt det kunde tillvaratagas, fördes till British Museum. Ännu länge torde vetenskapsmännen hafva fullt arbete att sammanpassa bitarne och tyda de svårlästa qvarlefvorna af den assyriske Salomos boksamling.

Så stod Assurbanipal i en hittills osedd glans, härdad och segerrik i strid, omgifven af allt upptänkligt öfverflöd och af all den österländska konstens och visdomens förfining. Hela den bildade verlden var full af hans ära. Fjerran i Hellenernas tarfliga småstäder lyssnade vetgirige åhörare med undran till förnumstige köpmäns och resandes berättelser om den store »Sardanapalos'» sagolika prakt. Hans namn vardt till ordspråk hos deras efterkommande; och de oförstådda assyriska kilskrifterna, som här och der sågos i Mindre Asien, troddes vara grafrunor öfver honom. Skalderna öfvade sitt skarpsinne på föregifna tolkningar och läto »Sardanapalos» predika en njutningens lefnadsvisdom, likare Epikuros' sorglöse lärjungar än Assurs lidelsefullt kämpande och trosifrige konungar.

> Vetande väl, att du dödlig är född, sätt mod i ditt hjerta,
> Festligt fröjdande dig! För den döde är njutningen borta.
> Ty jag sjelf är ju aska, det ståtliga Ninives herre.
> Hvad jag har ätit och njutit och ljufligt rönt uti älskog,
> Det har jag qvar; men skatterna alla och prakten jag lemnat.
> Sådan lyder för men'skornas lefverne visdomsläran.

19. Ninives fall. Nebukadnesar.

»Si, Assur var likasom ett cederträd på Libanon med sköna grenar och tjockt af löf och ganska högt, så att dess topp stod högt upp ibland stora, tjocka qvistar. Det hade vatten nog, att det högt vardt, och tillflöde nog, att det starkt vardt: dess strömmar gingo allt omkring dess plantering, och sina bäckar sände det till alla träd i skogen. Derför är det högre vordet än alla träd på marken, och fick många grenar och långa qvistar, ty det hade vatten nog till att utbreda sig. Alle himmelens foglar bodde uppå dess qvistar, och alla djur på marken hade ungar under dess grenar, och under dess skugga bodde många och stora folk. Det var skönt i sin storhet med sina

långa grenar: ty dess rot hade mycket vatten. Inga cederträd fördunklade det uti Guds lustgård: cypresserna kommo icke upp emot dess grenar, och platanerna voro intet emot dess qvistar; ja, intet träd i Guds lustgård kom upp deremot i dess skönhet. Jag hade gjort det så skönt i myckenheten af sina qvistar. att alla Edens träd i Guds lustgård buro afund dertill.»

Assurbanipals lefnad lyktade icke i frid. *Psametik* af Sais, en af de egyptiske lydkonungarne, återstälde Pharaonernas rike och sökte till och med underlägga sig Syrien. Gyges af Lydien afföll likaledes och slöt förbund med Psametik. Men hans son återgick till lydnad under Assur, och ehuru Egypten var och blef förloradt, förmådde dock ej de andra underlydande folken lösgöra sig från oket. Medernas frihetsstrid emot Assur afbröts af en fiende, som vände sig mot dem båda. Redan flere gånger hade Mindre Asien hemsökts af Kimmerierna, ett vildt ryttarfolk nordan ifrån, och nu kastade sig med ens *Skytherna* (*Skoloterna*), som hade sina hem i det nuvarande södra Ryssland, öfver det länge hotade assyriska riket och dess lydländer. Assyrien och Medien föröddes i lika måtto. Samma år Assurbanipal dog härjades Juda, och Jerusalem mägtade med knapp nöd värja sig inom sina murar (626). I *Jeremias* tal höres ett återljud af Kanaans qvidan under »Gogs och Magogs» gissel. Men i det egyptiska af floder genomskurna Delta kunde de oordnade skarorna icke intränga. De vände om genom Philisteernas land, hvars fästningar de icke djerfdes angripa, och lastade med byte försvunno de på samma väg de kommit. Återtåget förbyttes till en hejdlös flykt, och innan de skingrade vildarne hunno fram till sina stepper vid Svarta hafvet, nedhöggos de till största delen af de uppretade Lyderna och Mederna.

När stormen hade brusat förbi, var Assurs styrka bortsopad. De förnämsta af de underlydande folken slöto sig till samman för att krossa den hatade förtryckaren. Småstaterna måste som vanligt varda segervinnarnes byte. I Juda hade likväl det utståndna eländet framkallat en kraftig väckelse. Prester och profeter enades i arbetet att införa i tron, gudstjensten och rättskipningen de grundsatser, som utbildat sig under århundradens pröfningar och partistrider. Den unge konung *Josia* omfattade med Hiskias värme den stora saken, och han satte sjelf kronan på verket genom sin stadfästelse af de nya stadgar (Deuteronomion), som tillades till lagen. Men Juda var för svagt att hålla sig uppe i kampen mellan stormagterna, som ej kommo öfver ens om arfskiftet efter det fallande assyriska verldsväldet. Babels Mediens och Lydiens konungar stärkte sitt förbund genom svågerlag, men äfven *Neko*, Psametiks son, ville hafva sin del af rofvet. Josia,

som, öfverskattande sina krafter, trodde sig om att mota honom på hans väg in i Asien, stupade vid *Megiddo* i norra Kanaan (609), och hela Syrien intill Euphrat besattes af Egyptierna. Under tiden förde *Nabopolassar* (*Nabu-habal-asar*) af Babel och *Cyaxares* af Medien sina härar emot Ninive. Var *Assur-idil-ili*, Assurbanipals son, hvars namn läses å teglen från det minsta af Chalahs palats, den siste af Sargons ätt och Assurs konungar? Man vet det ej. Men en sägen gick i forntiden om en konung, som efter åralång, vexlande strid instängdes i sin hufvudstad och, för stolt att öfverlefva sitt rikes fall, svepte sig, sina skatter och sin borg i lågor. »Den blodiga staden, den der hel och hållen var full af svek och våld och icke ville låta fara sitt roffande», rönte samma öde som han sjelf beredt så många andra (606 eller 605 f. Kr.).

»Jehova skall utsträcka sin hand norrut och förgöra Assur. Han skall göra Ninive öde, torrt såsom en öken, så att derinne skola sig lägra hjordar, allehanda djur i skaror. Både pelikan och igelkott skola bo på dess pelareknappar: foglaröst skall sjunga i fönstren, ödslighet vara på tröskeln, ty cederpanelningen är lösrifven. Detta är den lustiga staden, den så säker satt och sade i sitt hjerta: 'Jag är det och ingen mer'. Ack, huru är han så öde vorden, en lägerstad för djuren! Hvar och en, som der fram om går, hvisslar, svingar sin hand.» Sjelfva minnet af hvad Assur hade varit förgicks. När Xenophon två hundra år efteråt kom med sina tio tusen till det ställe, der Chalah hade stått, flydde det skrämda folket från nejdens usla byar upp på en förfallen »stenpyramid». Det var Salmanassar II:s tempeltorn. Litet längre fram såg han en »hög, öde mur». Det var Ninive, och vägvisarne sade honom, att »Mederna» fordom dags hade bott der, och att deras stad hade drabbats af ett åskslag. Men de kolnade takbjelkarne, murarnes öfre, i regn och solbadd förvittrade tegellag föllo småningom samman i kullar, som utåt och inåt täckte hallarnas golf och väggarnes nedre delar. Öfver allt gruset växte gräs, men under lågo i trygga gömmor, tills de rätte skattsökarne kommo, de assyriske konungarnes bildverk och årsböcker, hvilka sköflarne icke aktat löna mödan att bortsläpa.

Med Ninives undergång lyktas i sjelfva verket det tidskifte, då den historiska utvecklingen företrädesvis uppbars af den semitiska stammen. Assyrerna, Österlandets Romare, såsom man ej utan skäl har kallat dem, hade efter långvariga ansträngningar skapat ett välde, som onekligen i sitt slag är märkvärdigt såsom det tidigaste försöket att till ett helt sammanfatta verldens mest bildade folk. Att denna sträfvan ej kunde genomföras, kom af de bristfälliga statsinrättningarna,

men man eger derför ej rätt att frånkänna vare sig Assyrerna eller Semiterna öfver hufvud politiskt sinne, som de för öfrigt visat sig ega i hög mån. *Denna* uppgift öfversteg deras krafter, kunde ej heller lösas under dåvarande förhållanden, men i deras fotspår trädde sedermera Perserna, Macedonierna och Romarne, som hvar efter annan utbildade den ursprungliga planen. Det assyriska väldet domnade ej bort i ett långsamt förfall, hejdadt af en fast statsordnings mostånds-kraft, utan det ramlade, så att säga, under sin egen tyngd. För hvarje tillväxt i vidd ökades sammanhållningens svårigheter, på samma gång som fienderna fingo lättare tillfälle att ingå förbindelser med hvarandra. Assur var stark nog att kufva Syrerna och Kaldeerna, hvardera på sitt håll, men då de slöto sig samman till den stora striden emot Sanherib, vändpunkten i de hittills oafbrutna framgångarne, räckte förtryckarnes krafter med möda till, och när om sider väldet hade nått hela sin svindlande höjd, föll det med ens för ett förbund af trenne stora lydfolk. De indisk-europeiske Mederna hade största delen i företagets lyckliga utgång, och på deras lott kom det assyriska hufvudlandet öster om Tigris, nu mera folktomt och öde. Men tillika ärfde de herradömet öfver sina fränder de kärnfulla iranska folken, och dermed utsigterna till större framtida makt. Lyderna voro det rådande folket i Mindre Asien. Kaldeerna hänvisades att söka sin lön i Syrien.

För dem gälde framför allt att rycka rofvet ur Egyptiernas händer. Samtidigt med Ninives förstöring eller kort efteråt tågade Nabopolassars son, *Nebukadnesar* (*Nabu-kudurri-usur*), Neko till mötes och slog honom vid *Karchemis* på Euphrats venstra brädd (605 f. Kr.). Innan han kunde fullfölja sin framgång, återkallades han till Babel af underrättelsen om fadrens död (604). Men sedan han stadgat sitt välde i hemlandet, återvände han till Syrien. De splittrade småstammarne dels kufvades med vapenmakt, dels underkastade sig frivilligt. Jeremia gjorde allt hvad han kunde för att dämpa stridsifvern i Juda, och hans olycksspådomar sannades i fullaste mått när konung *Jöjakim*, Josias son, i förtröstan på egyptisk hjelp gjorde uppror emot Nebukadnesar (597). Jerusalem måst gifva sig, Jojakims adertonårige son *Jechonja*, som under belägringen efterträdt sin fader, bortfördes i fångenskap jemte större delen af höfdingarne och folket. Öfver den afväpnade återstoden sattes hans farbroder *Zedekia* att föra styrelsen såsom kaldeisk lydfurste. Få år derefter gjorde Syrerna ett för-

52. "Nebukadnesar, Babels konung, jag". Från en graverad sten i Berlins Museum.

tvifladt försök att undandraga sig oket. Phenicierna, med Tyrus i spetsen, reste sig. Ammoniterna, Moabiterna och Edomiterna, nyligen lika hårdt medfarne som Juda, sände bud till Jerusalem för att förmå Zedekia och hans folk att gripa till vapen. Denna gång buro likväl Jeremias varningar frukt. Phenicierna lemnades åt sitt öde. Men då Tyrus höll sig och konung *Apries* af Egypten lofvade undsättning, kunde Zedekia ej längre motstå frestelsen (588). Nebukadnesar kom dock oförmodadt med en stor härmakt och innestängde honom i Jerusalem. Olik Jesaja uppmanade Jeremia sina landsmän att öppna stadens portar för Kaldeerna och öfverlemna sig åt dem på nåd och onåd. Men Zedekia lät kasta honom i fängelse såsom upprorsmakare och öfverlöpare, trälarne frigåfvos och beväpnades för att öka stridsmännens antal, och ödet syntes gynna de hjeltemodiga ansträngningarna, då Apries verkligen anlände och tvang Kaldeerna att häfva belägringen. Men det var blott en flyktig solglimt i nöden. Egyptierna tillbakadrefvos, och fienden uppreste å nyo sina bålverk emot den tredskande staden. Försvararne nedrefvo många boningshus, ja till och med en del af konungaborgen, för att laga fästningsverken; ehuru farsot utbröt i staten och födoämnena började tryta, gaf sig icke Zedekia. Till slut lyckades Kaldeerna storma murarne på norra sidan. Zedekia och hans kämpar bröto sig väg om natten genom fiendens läger, men upphunnos vid Jericho af sina förföljare. Den fångne konungen fördes till Nebukadnesar, som lät afrätta hans söner och höfdingar inför hans ögon och derpå blända honom sjelf. Hufvudstaden med dess tempel och palats nedbrändes, murarne slopades, och nästan allt folket, utom de allra fattigaste, bortsläpades (586 f. Kr.). Jeremia kom lös ur sitt fängelse och fick rikliga gåfvor, men jemte andre landsmän, som det tillåtits att qvarstanna, utvandrade han efter få år till Egypten.

Tyrus uthärdade tretton års belägring, innan det hyllade Nekadnesars öfvervälde. Dermed lyktades Syrernas frihetskrig emot Kaldeerna, hvilket i historisk vigt ingalunda kan gemföras med Hiskias strid emot Assyrerna. Nebukadnesars välde, söndradt af syriska öknen i tvenne halfvor och i norr tryckt af det uppblomstrande mediska riket, var endast en svag efterhärmning af de assyriske konungarnes, och dess bräcklighet trädde i öppen dag efter hans död (561 f. Kr.). Den ena statshvälfningen aflöste den andra inom loppet af några få år, ehuru alla Nebukadnesars efterträdare tillhörde hans ätt. Den siste af dem var *Nabonid* (*Nabu-nahid*), som delade styrelsen med sin son *Belsazar* (*Bel-sar-usur*).

20. Babel under Nebukadnesar och hans ätt.

Nebukadnesar använde sin mesta regeringstid att fullborda stora byggnader af hvarjehanda slag. Tegel med hans namnmärke har man hittat på öfver hundra ställen i Babels granskap, och funna inskrifter äfvensom forntida häfdatecknares underrättelser redogöra för hans arbeten. Han lät gräfva en stor kanal, »konungafloden», som sammanband Tigris med Euphrat, och denna utgrenade sig i många smärre rännilar, som utmynnade i den konstgjorda sjön vid Sipar. I norr byggdes den s. k. »mediska muren», som gick utmed hela ökenranden från vester till öster. Vid Persiska viken anlades hamnar, försedda med vågbrytare och kajer, till sjöfartens främjan. Men den största mödan nedlades på hufvudstadens utvidgning och pryd-nad. Enligt Herodotos' beberättelse bildade Babels murar en fyrkant, hvars sidor voro hvardera 120 stadier (omkr. $2^1/_3$ sv. mil) långa. Murarne voro dubbla, den ena utanför den andra, och så tjocka, att tvenne spann godt kunde mötas emellan tornen, som på vissa mellanrum parvis uppstego öfver den flere hundra fot höga muren. Till ytterligare säkerhet gick en djup vallgraf rundt omkring staden, och de hundra portarne voro beslagna med koppar.

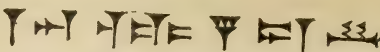
I Babel byggde Nebukadnesar ett nytt kungligt palats, hvars murresning ännu är till god del bevarad (bild 49, sid. 152). Ej långt derifrån har man trott sig igenkänna lemningar af de frejdade »hängande trädgårdarne», uppförda i trappvis stigande afsatser, som hvilade på pelare och hvalf, och vattnade af dolda pumpverk. Enligt sägnen skall Nebukadnesar hafva gjort denna anläggning för att visa en artighet åt sin mediska gemål, som i den kaldeiska slättbygden saknade sitt hemlands blomsterklädda ängar och lummiga lundar.

Nebukadnesar glömde ej att söka gudarnes välsignelse öfver sina verk. Till deras ära uppförde han nya helgedomar och återstälde de gamla. Bland de senare var Bels (och Merodachs) tempel i Babel mest frejdadt i forntiden. Det var åtta våningar högt och bygdt i afsatser, så att det liknade ett uppåt smalnande torn. På utsidan gick en hög trappa ända till toppen, der gudens praktfulla beläte gömdes i en kammare, klädd med guldplåtar. Man tror sig hafva återfunnit qvarlefvorna af denna redan tidigt förstörda byggnad i den ofantliga gruskulle som ännu i dag bär namnet Babil, något norr om El Kasr. Af ett annat tempel, Nebos urgamla helgedom i Babels förstad Borsippa, återstå ännu fyra våningar af de sju (bild 50, sid.

153), ehuru i högst bristfälligt skick. Denna byggnad, som länge var blott halffärdig, anses hafva gifvit anledning till sagan om »den babyloniska förbistringen». Denna sägen förekommer med nästan samma ord i bibeln och i ett fragment af Berosus. För öfrigt förtäljer Nebukadnesar sjelf i en inskrift, att han fullbordade så väl tornet i Borsippa som Bels tempel.

»Nebukadnesar, Babels konung, folkens sanne herde, vittne af Merodachs eviga nåd, den höge herren, Nebos tillbedjare, den vise, den vetande, hvilkens öron lyssna till den högste gudens lärdomar, den aldrig hvilande ståthållaren, pyramidens och tornets återuppbyggare, Nabopolassars äldste son, Babels konung, jag. Så säga vi: Merodach, den store mästaren, har skapat mig sjelf, han har ålagt mig att återställa hans helgedomar. Nebo, väktaren öfver himmelens och jordens skaror, har lagt rättvisans spira i min hand. Pyramiden, himmelens och jordens palats, är gudarnes herre, Merodachs boning: spådomsrummet, hans härlighets hvilobädd, har jag återstält under ett rundt hvalf med strålande guld. Tornet, det eviga huset, har jag å nyo grundlagt och byggt: med guld, silfver, glaseradt tegel, sten, brons, trä af tamarisk och ceder har jag fulländat dess prakt. Himmelens och jordens grundvalars hus, Babels fornbyggnad, har jag upprättat och fullbordat. Med tegel och täckande koppar har jag höjt dess hufvud. Så säga vi: Himmelens och jordens sju lyktors tempel, Borsippas fornbyggnad, hade en forntida konung begynt och byggt det 42 alnar högt, men icke höjt dess hufvud. Allt ifrån gamla dagar var det förfallet, vattenrännorna voro utan ordning. Regn och oväder hade lossat teglen. Den yttre täckningens brända tegel voro spruckna, kärnmurens soltorkade tegel hade sjunkit ned i kullar. Till dess återupprättande eggade Merodach mitt hjerta. Jag rörde icke vid rummet, icke ändrade jag grundvalen. I en lyckosam månad, på en helsosam dag lagade jag kärnmurens soltorkade tegel och täckningens brända tegel till en fast murbyggnad. Bjelklaget förnyade jag, och mitt namns skrift satte jag på tornets tak-krön. Jag höjde min hand att fullborda templet och höja dess hufvud. Såsom det af ålder grundlagdt var, alltså byggde jag det: såsom det i forna dagar stått hade, alltså höjde jag dess hufvud. Nebo, den högsta vishetens evige son, du Herre, som lofvar Merodach, se i nåd till mina verk! Långt lif, afkomma i sjunde led, konungastolens stadge, styrelseår utan afbrott, upprorsmännens undergång, seger i fiendeland, förunna mig i nåd! I din eviga tafla, som fastställer himmelens och jordens omlopp, unna mina dagars förlängning, upteckna min afkomma, inför Merodachs anlete, himmelens och jordens Herres, fadrens, som

dig aflat hafver! Välsigna mitt verk, låt min vilja gå i fullbordan! Må Nebukadnesar, konungen återuppbyggaren, bo inför ditt anlete!»

53. »*Nabu-kudurri-usur*».

Till Kaldeerna, hvilkas häfder gå så mycket längre till baka än fränderna, hade väldet på sistone kommit. Sinears land, hvarifrån så många folk hade utgått, var åter hufvudsätet för den semitiska odlingen, Assur var krossad, Syrien härjadt; vid Babels elfvar suto Israels fångar och gräto, då de tänkte på Zion. Babel, hvars upphof höljdes i sagornas natt, stod ännu upprätt midt i förödelsen. Det hade sett Ninive och Calah, Damaskus, Samaria och Jerusalem växa och falla i grus, för dess vapen hade det sjunkande Tyrus böjt sig, dess konung bar österlandens skönaste krona, och på *honom* tycktes det i sista hand hvila, huru vida Semiterna skulle stå profvet i täflingen med den ungdomsfriska indisk-europeiska stammen. Varsel af ett omskifte i sakernas läge kunde skönjas vid synranden. Nya folk, lystna att kappas med de gamla, hade gjort sitt inträde på verldshändelsernas vädjobana. Under Medernas märken kämpade Perserna, och vid Karchemis hade grekiske legoknektar stått i båda de stridande härarne. Men långt i vester redde sig det konungalösa Karthago att tråda Assurs väg till storhet — och falla liksom han.

Harald Hjärne.

(Efter M. Duncker, E. Schrader, G. Rawlinson m. fl.)

54. Kaldeisk plog.

55. Persisk konung på lejonjagt.
Från Darius Hystaspis' sigill.

MEDERNA OCH PERSERNA.

1. Inledning

De folk, som efterträdde Semiterna i herraväldet öfver vestra Asien, tillhörde den stora *indisk-europeiska* stammen. I en långt aflägsen forntid hade denna stam delat sig åt olika håll: *Greker*, *Italiker*, *Kelter*, *Germaner*, *Slaver* bosatte sig i Europa, medan åter *Arierna*, från hvilka Inderna, Mederna och Perserna jemte åtskilliga andra folk härstamma, qvarstannade på det inre Asiens högslätter. Men äfven Arierna söndrade sig sedan ytterligare. En del tågade söderut samt eröfrade landet vid Indus. »de sju elfvarnas land», hvarifrån de småningom utbredde sitt välde öfver Ganges-dalen och Dekan. Desse *Arja*, såsom de sjelfve ursprungligen kallade sig, eller *Inder*, hvilket är deras nuvarande namn, blefvo således herrar öfver några af jordens skönaste länder. Tidigt uppnående en hög, men ensidig odling, ingrepo de likväl föga i verldshändelserna. Från främmande folk sökte de hålla sig afstängde, så att Indien länge var ett föga kändt, nästan sagolikt land. På historiens skådeplats framträder det egentligen först, sedan Europas sjöfarande folk, efter upptäckten af vägen kring Goda Hoppsudden, började anlägga kolonier i det af naturen så frikostigt utrustade, men af sina innevånare så illa försvarade landet.

Den vandringslusta, som förmådde en del af Arierna att vid Indus uppsöka nya hemvist, grep äfven andra till samma stam hörande folkslag, hvilka, lemnande sina gamla boningsplatser i det inre Asien, småningom utbredde sig öfver det vidsträckta landet mellan Indien i öster samt Assyrien och Babylonien i vester, mellan Kaspiska hafvet

och gräshedarne kring floden Oxus i norr samt Persiska viken och Indiska hafvet i söder. Dessa folkslags gamla namn *Airja* har under tidernas lopp förändrats till *Iranier*, och deras land, som de sjelfve kallade *Airjana*, heter numera *Iran*.

Större delen af Iran utgöres af en vidsträckt högslätt, på alla sidor omsluten af väldiga berg, såsom Zagros och Armeniska bergen i vester, Elburs-kedjan och Hindukusj i norr, Sulejmansbergen i öster m. fl. Denna högslätt är delvis fullkomligt ökenartad, men fruktbara och leende nejder saknas ej heller. Sådana äro de bördiga fält, som vattnas af floden Zenderud, vid hvilken det i Österlandets sagor så prisade Ispahan ligger. Som ett jordiskt paradis skildras trakterna kring Sjiras, rosornas och näktergalarnes stad, belägen fem mil söder om det ställe, der Persepolis' ruiner vittna om Persiens storhet och fall. Äfven Elburs-bergens sluttningar mot Kaspiska hafvet samt landet kring Oxus' öfre lopp prisas för fruktbarhet. Öknar och bördiga landskap, oländiga berg och af en yppig växtlighet smyckade dalar gifva sålunda Iran ett högst vexlande utseende och olika klimat. Medan kusterna längs Iindiska hafvet och Persiska viken förtorkas af solens brännande strålar, äro bergens toppar betäckta af evig snö. »Uti Iran finnas 7 olika klimat», säger derför ej utan skäl ett persiskt ordspråk. Hårda vintrar och heta somrar äro i allmänhet det utmärkande draget hos Irans klimat. Särdeles i östra delen af landet ske väderleksombytena utomordentligt hastigt. I September månad händer det ej sällan, att en qväfvande het dag följes af en frostnatt. Glödande ökenvindar om sommaren och våldsamma snöstormar om vintern utgöra dessa trakters plåga.

Klimatets omvexling finner sin motsvarighet i mångfalden af naturalster. Jemte de hos oss förekommande sädesslagen odlas äfven ris och majs. I högre bergstrakter växa barrskogar, längre ned björkar, ekar och popplar samt på mera gynnade orter granatträd, mandelträd, dadelpalmer, cypresser, mullbärsträd m. fl. Vindrufvor, meloner, persikor, aprikoser, citroner och andra sydfrukter förekomma i mängd. Utom de hos oss vanliga husdjuren användas äfven kameler, åsnor och mulåsnor. Bland vilda djur finnas ännu i dag björnar, vargar, räfvar, schakaler, hyenor samt vildsvin, och på de persiska storkonungarnes tid voro lejonjagter (bild 55, sid. 169) ej ovanliga. Guld-, silfver-, koppar-, och jerngrufvor omtalas, salt fans i riklig mängd, och perlfiskena i Persiska viken voro redan i forntiden berömda.

Det i afseende på naturförhållanden så omvexlande Iran beboddes ock af många folkslag, hvilka likväl alla tillhörde samma stam, hade liknande seder och klädedrägt och talade samma eller åtminstone

mycket nära beslägtade språk. Sedan landet blifvit fullständigt eröfradt och dess till en okänd, kanske turansk stam hörande urinnevånare underkufvade, var det på följande sätt fördeladt mellan de särskilda iranska folken. Den vestra delen af landet, mellan Kaspiska hafvet och Persiska viken, innehades af *Mederna* i norr och *Perserna* i söder. Liksom dessa folk voro de förnämsta bland alla Iranierna, så voro ock deras länder de i afseende på naturskönhet och fruktbarhet lyckligast lottade. Öster om Perserna bodde *Karmanerna* och bortom dem *Sattagyderna*, äfven *Gedrosier* kallade. Här var den stora sandöken belägen, i hvilken Alexander den Stores här var nära att förgås af törst. *Sagurtier*, *Saranger* och *Arachoter* hette de folkslag, som innehade landets mellersta, ofruktbara, delvis ökenartade trakter. Öster om Mederna bodde *Hyrkaner* och *Parther*, *Arier* och *Margianer*, norr om dessa folk åter *Sogdianer* och *Chorasmier* på gräshedarne kring floden Oxus' mellersta lopp. Irans yttersta nordöstra kant, der *Baktrerna* hade sina hemvist på sluttningarna af det 18,000 fot höga Hindukusj och kring Oxus' källor, företedde en rik omvexling af berg, skogbevuxna höjder, frodiga betesmarker och bördiga, af talrika åar och elfvar vattnade dalar. Hit hade de ariska folken på sin vandring till Iran först kommit, här kring det vidt frejdade *Baktra* hade det äldsta iranska riket uppstått, kanske mer än två årtusenden före vår tideräkning. Liksom så många andra af forntidens berömda städer har äfven Baktra (nutidens Balkh) nedsjunkit till obetydlighet, men fornlemningarna antyda, att det fordom haft flera mils omkrets.

Af de baktriske konungarnes och hjeltarnes strider med Assyrerna i vester och vilda turanska stammar i norr qvarstå endast sagolika minnen. Ej genom krig, utan såsom vagga för de iranska folkens religion är Baktra märkvärdigt.

2. Zoroasters lära.

Den dyrkan af naturens makter, som är gemensam för så många folk i deras barndom, utbildades redan tidigt hos Iranierna på ett egendomligt sätt. Lefvande i ett land, der naturkrafternas strid var ytterligt våldsam, leddes de till tron på tvenne mäktiga, med hvarandra evigt kämpande gudaskaror, ljusets och mörkrets makter: solen, ljuset, morgonrodnaden, den klara luften, de milda vindarne, elden å ena sidan, kölden och mörkret, snöstormarne och ökenvindarne å den

motsatta. På den urgamla iranska folktrons föreställning om en ständig strid mellan naturens makter byggde *Zoroaster* sin ryktbara lära. Angående tiden för Zoroasters uppträdande hafva meningarne varit mycket delade. Sannolikast är, att han lefvat i Baktrien i början af det trettonde århundradet före vår tidräkning. Han skall hafva varit af förnäm, kanske konungslig börd, vid förkunnandet af sina läror rönt mycket motstånd, men uti konung Vistacpa funnit en trofast vän och beskyddare. Hans inhemska namn var *Zarathustra*.

Verlden är, enligt Zoroasters lära, delad i två riken: ljusets rike, öfver hvilket *Ormuzd* (*Ahuramazda*) herskar, och mörkrets rike, som *Ahriman* (*Angromainju*) styr. Ormuzd, som med sitt ord skapat verlden, sitter på toppen af ett heligt berg, på en gyllene tron, iklädd en skinande, med stjernor öfversållad drägt. Han är den högste guden, förlänaren af allt godt, men bredvid honom finnas många lägre gudomligheter. Närmast Ormuzd i makt står *Mithra*, den rene, oöfvervinnelige solguden, mörkrets och köldens, lögnens och ondskans besegrare. Vid Mithras namn brukade konungarne svärja, och åt honom, som hvarje dag med vagn och spann färdas öfver himlahvalfvet, var hästen helgad, »det snabbaste af alla djur åt den snabbaste af alla gudar». Äfven månen och stjernorna, vattnet och Ormuzds »sköna dotter» jorden, bergstopparne och vindarne voro föremål för vördnad. Men framför allt annat var *elden*, Ormuzds »rene son», helig. »Lycklig den man», heter det i Zendavesta, »till hvilken du kommer, mäktige eld, Ahuramazdas son, vänligare än de mest vänliga, mer tillbedjansvärd än de mest tillbedjansvärda. Eld, med rent sinne, med fromt hjerta nalkas vi dig, må du komma till vår hjelp!» Heligast af all eld är elden i Vazista, elden i molnen, blixten, som slår den onde anden Cpendschaghra, hvilkens klagoskri hördes i åskans dån. Jemte dessa naturgudomligheter deltaga äfven otaliga skaror af goda andar i det heliga kriget mot mörkrets makter. Främst bland dem stå *Amesha cpenta*, sex till antalet, hvilka närmast omgifva Ormuzds tron och tillsammans med honom styra jordens sju delar.

Äfven mörkrets furste Ahriman åtföljes i striden af talrika skaror tjensteandar, *Deva* och *Drudscha*, dels skadliga naturkrafter, dels laster och brott. Kriget mellan ljusets och mörkrets riken rasar också utan afbrott och öfver hela verlden. När Ormuzd skänker ljuset, dagen, lifvet, så alstrar Ahriman mörkret, natten, döden. När Ormuzd skapar tjuren och kon, hästen och hunden och öfriga husdjur, så kallar Ahriman ormar och rofdjur och skadliga insekter till lif. När Ormuzd förlänar solsken och regn, så sänder Ahriman stormar och frost och ökenvindar. När Ormuzd söker skydda menniskan på dygdens, san-

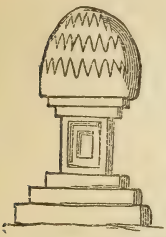
ningens och renhetens väg, så lurar Ahriman på tillfälle att få insteg i menniskohjertat för att locka henne till last, lögn och synd.

Att i denna stora strid bistå Ormuzd och kämpa mot Ahriman är menniskans kallelse på jorden. Men Ormuzds rike är ljusets och renhetens rike. Renhet i tankar, i ord och i handling blir derför det högsta målet för menniskans sträfvan. Ingen synd fördömes hårdare än lögn, falskhet och förtal; af alla dygder prisas sanningskärlek högst. Sträng arbetsamhet påbjudes såsom bästa medel att skydda sig mot de onda andarne. Skadliga djur böra dödas och ödemarker upprödjas, ty de höra till Ahrimans rike. Synd kan blott genom ånger och botöfningar försonas.

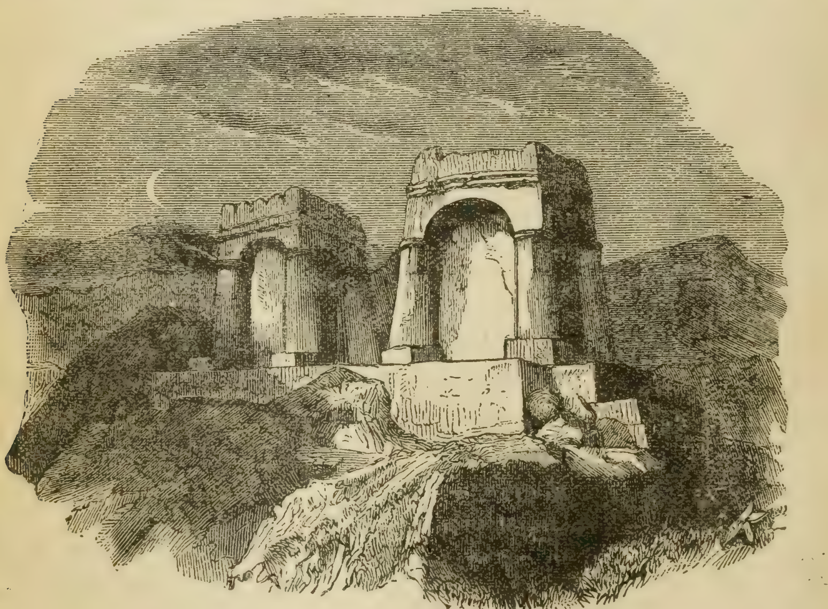
Men efter det jordiska lifvets slut kommer vedergällningen. På tredje natten efter döden, så snart den strålande solen gått upp, så snart den segersälle Mithra satt sig på bergets topp, skall den aflidnes själ komma till bron *Tschinvat*, som för till *Garonmana,* sångernas boning, de gode gudarnes hemvist. Här kämpa nu gudar och onda andar om själen, här anställer Ormuzd förhör, här fälles dom. Den rena själ, som nalkas med dygd och helighet, ledsagas af de goda andarnes härskaror öfver bron och träder nu lycksalig fram till Ormuzds gyllene tron. Men de själar, som syndiga och sjuka komma till bron, finna här ingen vän; den onde anden *Vizaresha* förer dem bundna ned till de brottsliges hemvist, till mörkret, till de onda andarnes boning. Dock vara desse olyckliges lidanden icke evigt. Ty en sista, afgörande strid stundar. Alla de onda andarne stupa. Endast Ahriman och ormen äro qvar. Då stiger Ormuzd sjelf ned på valplatsen såsom öfversteprest och förrättar ett heligt offer, som tillintetgör det ondas makt. Ormen omkommer i en flod af smälta metaller, Ahriman, som flytt till underjorden, förgås med all dess orenhet. Mörkret har försvunnit, striden är slutad, i verlden bo blott ljus och sällhet.

Gudstjensten firades i fria luften. Under lofsånger och böner till ljusets gudomligheter antändes på bergens höjder eller vid de klara vattnens stränder bål af välluktande och lätt brinnande trädslag. Utom böner till ljusets makter och besvärjelser mot de onda andarne förekommo äfven talrika renings-ceremonier, olika för olika synder och förseelser. Såsom offer användes sedan urminnes tid den af en helig växt tillredda Haoma-drycken. Hos Vestra Irans folk omtalas äfven offer af djur, ja Herodotos nämner, att det var en persisk sed att lefvande begrafva gossar och flickor, »till ett tackoffer åt den gud, som säges bo under jorden». Dylika menniskooffer synas likväl hafva varit ytterst sällsynta. Det var först efter beröringen med Semiterna

som Mederna och Perserna började afvika från sina förfäders enkla gudstjenst. Då infördes tempel, altaren (bild 56), och gudabilder, som varit en styggelse för de gamla Iranierna. Bruket att på bergens höjder uppresa tempel, på hvilkas altaren en evig eld brann till gudarnes ära, härrör sannolikt först från 6:te århundradet f. Kr. Dylika eldtempel tros de uråldriga, tornartade, omkring 36 fot höga byggnader (bild 57) hafva varit, som ännu i dag skådas i närheten af Nakhsh-i-Rustam, ej långt från Persiens forna hufvudstad Persepolis. Den omständigheten, att hvarken altaren eller andra till gudstjensten hörande föremål blifvit funna uti deras inre, gifver visserligen en nyare författare anledning att tillskrifva dem ett helt annat ändamål, nemligen att hafva tjenat som förvaringsrum för de persiske konungarnes skatter. Men deras läge på toppen af ett berg talar för den vanliga uppfattningen, att de varit eldtempel, isynnerhet som det ej är osannolikt, att altarena och de

56. Persiskt altare.

57. Eldtempel i närheten af Nakhsh-i-Rustam.

öfriga heliga föremålen blifvit förstörda af Islams ofördragsamma bekännare, hvilka så länge beherskat dessa trakter.

Hur enkel Iraniernas gudstjenst än var, föranledde den likväl uppkomsten af ett presteständ ehuru Baktriens *Athrava* aldrig fingo

samma kastartade söndring från det öfriga folket som Indiens Brahmaner. Prestskolor inrättades, der Athrava undervisade i Zoroasters läror, som sålunda fortplantades från slägte till slägte. Ur denna skolundervisning framgick slutligen Iraniernas heliga skrift, den namnkunnige *Zendavesta*. Af detta vidlyftiga verks 21 böcker har endast en, nämligen den 20:de, *Vendidad* kallad, blifvit i sin helhet bevarad till våra dagar. Af de öfriga finnas blott bitar i behåll. Om tiden för Zendavestas uppkomst äro meningarna delade; utan tvifvel har den ej författats på en gång, utan småningom, kanske på vidt skilda tider. Äfven dess äldsta stycken anses ej vara tidigare än från 8:de århundradet f. Kr., således ett halft årtusende efter Zoroaster. Fem århundradens utveckling kan ej hafva gått spårlöst förbi. De baktriska skolornas lärare nöjde sig väl ej alltid med att endast upprepa den store mästarens ord; tvärtom röjer mycket i Zendavesta ett senare ursprung. Bredvid den iranska folktrons gudar stå allegoriska gestalter, som endast kunna vara den grubblande tankens verk, bredvid Zoroasters rena sedelära finnas en mängd orimligt stränga eller rent af dåraktiga föreskrifter om reningar och botöfningar, blott alltför tydligt vittnande om de maktlystne Athravas sträfvan att draga nytta af syndarens ånger. Men kärnan i Zendavesta bildar dock Zoroasters lära. Och det är icke ensamt om gudar och offer, om sedelära och botöfningar, som Iraniernas heliga skrift handlar, utan äfven om alla statens och familjens förhållanden.

Egendomens helgd, giftermåls ingående och barnens uppfostran äro de ständigt återkommande föremålen för Zendavestas lagstiftande omsorg. Röfvare och tjufvar, bedragare och lögnare hotas med de hårdaste straff. Tidiga äktenskap påbjudas. Den flicka som nekar att gifta sig är förfallen till mörkrets rike. Månggifte och äktenskap mellan syskon tillåtas. En talrik barnaskara prisas som den högsta lycka. Öfver sina hustrur och de ogifta barnen egde husfadren oinskränkt makt. Till det sjunde året stodo gossarne under qvinnornas vård. Derpå började under presternas ledning skolundervisningens tid. Vid dess slut stundade den efterlängtade dag, då den femtonårige ynglingen, efter att tre gånger hafva upprepat ett högtidligt löfte att lyda Zoroasters lag, ikläddes det heliga, af kamelull tillverkade snöret, som aldrig fick aftagas, och som var det säkraste skyddsvärnet mot de onda andarnes stämplingar. Från den dagen var ynglingen en man för sig; tilldess hade föräldrarne ansvarat för hans synder.

Zoroasters lära bekännes numera blott af omkring 100,000 Parsis, till större delen boende på den indiska halfön Guzurate, dit deras förfäder flytt undan Muhamedanernas ofördragsamhet. Men den nu så

betydelselösa religionen har en tid varit den mäktigaste på jorden. Ja, om Xerxes segrat vid Salamis, så hade kanske Ormuzd's dyrkan blifvit hela den bildade verldens religion. Att Zoroasters lära vann en sådan lysande ställning, var Medernas och Persernas förtjenst.

58. Reliefbild af Cyrus.

3. Det mediska riket.

»När Assyrerna hade styrt det öfre Asien uti 520 år, började alra först Mederna att affalla ifrån dem: och under sin frihetskamp mot Assyrerna betedde de sig såsom tappre män och afskuddade sig träldomen och vordo frie.» Den laglöshet och osäkerhet till lif och egendom, som rådde i landet, förmådde snart efter befrielsen Mederna att utse en konung. *Dejoces*, härtill enhälligt vald, lät uppbygga det af sju ringmurar, den ena inom den andra, omgifna Ekbatana, som

blef Mediens hufvudstad. Den ena ringmuren höjde sig med sina tinnar jemt öfver den andra; inom den innersta lågo konungaborgen och skattkammaren. »Och tinnarne på den första ringmuren äro hvita; på den andra svarta; på den tredje purpurfärgade; på den fjerde blå; på den femte ljusröda. Men af de båda sista har den ena försilfrade och den andra förgylda tinnar.» Dejoces' son och efterträdare *Phraortes* nöjde sig icke med att styra öfver Mederna ensamt, utan underkufvade äfven *Perserna*. I spetsen för dessa två närbeslägtade folk förde han sedan en krigisk regering, men stupade till sist mot Assyrerna, samt med honom största delen af hans här. Phraortes efterträddes af sin son, den tappre *Cyaxares* (omkr. 630 f. Kr.).

Cyaxares blef det mediska rikets verklige grundläggare: Ty hans begge företrädare på tronen voro sannolikt endast till hälften sjelfständige. Vi veta nemligen af samtidiga inskrifter från Ninive, att Mederna i slutet af 8:de och början af 7:de årh. f. Kr. ofta voro utsatta för de assyriske konungarnes härtåg, hvilka vid flera tillfällen tvungo mediske furstar att betala skatt, ja till och med anlade städer i deras land. Men med Cyaxares' uppträdande byttes rolerna. I stället för att betala skatt, hjelpte nu Mederna till att förstöra sina forne herrars hufvudstad. Denna plötsliga förändring söker en nyare författare, George Rawlinson, förklara på så sätt, att Cyaxares ej ärft Mediens krona, utan från början endast varit ledaren för en väldig krigarskara, som från sina hemvist i mellersta Irans landskap ryckt mot vester, förenat sig med sina mediske stamfränder och sedan gemensamt med dem krossat Assyrernas makt. Antingen nu Cyaxares var en infödd medisk konung eller stiftaren af en ny regentätt, så blef han i hvarje fall en af desse store eröfrare, hvarpå Asiens historia är så rik.

Sin krigiska bana började Cyaxares med ett anfall mot Assyrien, och redan nu skulle kanske det stolta Ninive hafva fallit, om ej förfärande underrättelser plötsligen hemkallat den mediska hären. Ty norr ifrån hade tallösa, vilda ryttareskaror som en stormvind brutit in i landet, sköflande och brännande. Det var *Skytherna,* som från slätterna kring Wolga och Don tågat söder ut, väljande vägen mellan Kaspiska hafvet och Kaukasus. Cyaxares skyndar dem till mötes, i norra Medien står en blodig drabbning, Skytherna segra, endast Ekbatanas fasta murar rädda mediska riket från fullkomlig undergång. Men Skytherna dröjde ej länge i Medien, ty rikare trakter lockade deras roflystnad. I flera år härjade de nu vestra Asiens länder, hvilkas invånare endast bakom sina städers murar funno skydd. Cyaxa-

res hade emellertid ej tappat modet. Den förstörda mediska hären återupprättades, och en ny härordning antogs. Bågskyttar, spjutbärare och ryttare, som förut, blandade om hvarandra, hade kämpat i stora oordnade hopar, skildes nu åt och indelades i smärre, mer rörliga afdelningar. Med sin sålunda nybildade här ryckte Cyaxares åter ut mot Skytherna, hvilka, endast tänkande på rof och plundring, framtågade i spridda flockar, som den ena efter den andra nu dukade under för Medernas förändrade stridssätt. En stor del af Skytherna dödades, de öfrige flydde tillbaka till Europa eller trädde i segrarens tjenst.

Några bland dessa skythiska tjenare vunno i så hög grad Cyaxares' ynnest, att han till och med öfverlemnade mediska gossar i deras vård, för att af dem undervisas i bågskjutning och dylikt. Deras egentliga åliggande var eljest att förse konungens kök med villebråd. Men en gång hände sig, att de kommo tomhändta hem från jagten. Då lät Cyaxares, som hade ett häftigt lynne, hårdt straffa dem. För att hämnas beslöto nu Skytherna att taga en af sina unga mediska lärjungar af daga och tillreda honom på samma sätt som de brukade tillreda sitt villebråd, samt sedan låta framsätta honom på konungens bord. Så skedde ock: Cyaxares och hans gäster åto af gossens kött; men Skytherna flydde, efter fullbordad gerning, till *Alyattes*, Lydernas konung. Då denne vägrade att utlemna brottslingarne, uppstod ett långvarigt, ytterst blodigt krig, ty *Lyderna* voro på denna tid det mäktigaste bland Mindre Asiens många folk. I fem års tid fortsatte de kriget med lika fördel å ömse sidor, tills under en drabbning på sjette året det hände sig, att vid slagets början »dagen plötsligen blef förvandlad till natt» (610 f. Kr.). Denna solförmörkelse, som i forntiden var särdeles ryktbar, emedan Milesiern Thales, en af Greklands sju vise, påstods hafva förutsagt den, förmådde Lyderna och Mederna att sluta upp med striden och vända sina tankar till fred. Nabopolassar från Babylon och en cilicisk furste uppträdde som fredsmäklare. *Halys* bestämdes till gräns mellan de båda rikena, och Alyattes gaf sin dotter *Aryenis* till gemål åt *Astyages*, Cyaxares' son. Samtidigt gifte sig äfven Nabopolassars son, den sedan så mäktige *Nebukadnesar*, med Cyaxares' dotter *Amytis*. Huru sedermera Cyaxares och Nabopolassar i förening anföllo och, efter Ninives förstöring, delade det assyriska riket, har i det föregående (sid. 163 o. 164) blifvit skildradt.

Vid sin död (593 f. Kr.) kunde således Cyaxares, som äfven hunnit eröfra Armenien och underkufva de i mellersta och östra Iran boende folken, åt sin son Astyages lemna ett rike, som sträckte sig från Tigris och Halys i vester till Irans östra gränser, och hvars för-

nämsta grannar, Lydiens och Babylons konungar, genom slägtskapens band voro nära förenade med den mediska herskaren. I mer än 30 år förde också Astyages en fredlig och lugn regering, tills Persernas uppror plösligen gjorde slut på det mediska riket.

4. Cyrus och Krösus.

59. Persisk konung.

Liksom Mederna hade äfven *Perserna* länge varit ett assyriskt lydfolk. Först omkring år 660 f. Kr. lyckades de afskudda det utländska oket. Vid detta tillfälle eller strax efteråt valde de till sin konung en man ur Pasargadernas stam, vid namn *Achämenes,* som blef stamfader för den genom bragder och storhet, men ännu mer genom brott och olyckor ryktbara Achämenidiska slägten. Denna så lysande konungaätts början var likväl föga ärofull. Redan under dess stiftare Achämenes gick Persernas nyvunna frihet åter förlorad. Uti Assyrernas ställe trädde Mederna. Såväl Achämenes under senare delen af sin regering som äfven hans son *Teispes* och sonson *Kambyses I* voro blott mediske storkonungens lydfurstar.

Kambyses måste till och med låta sin son *Cyrus* uppfostras vid öfverkonungens hof, der han på en gång var en gisslan för faderns trohet och kunde från ungdomen lära sig vörda och lyda sin blifvande herre. Astyages' hof var emellertid ej egnadt att väcka dylika känslor hos en tapper och ärelysten yngling. Den väldige Cyaxares' urartade son hade antagit en österländsk despots sätt att vara. Afstängd från menige man lefde han i sitt palats, endast omgifven af hofmän. Utan särskild tillåtelse fick ingen tillträde till hans person. Att i hans närvaro skratta var ett brott. Vid hofvet fördes ett praktfullt, vekligt lif. Klädda i vida, fotsida, purpurfärgade drägter, buro hofmännen halskedjor, armband och ringar af guld, ja till och med deras hästars betsel voro af samma metall. Till högre embeten befordrades helst eunucker. Men mäktigast af alla voro presterna, de så kallade *Magierna,* som ledde gudstjensten och genom att på ett fyndigt sätt tyda konungens drömmar och andra järtecken vunnit ett stort inflytande öfver den vidskeplige despoten, hvilken ej utan skäl ständigt

oroades af tanken på sitt väldes möjligen snart stundande fall. Ty Medernas välde var ej älskadt af deras lydfolk, och dertill kom, att afund och split rådde mellan rikets stormän, emedan många ansågo sig förbigångna, då Astyages, som ej egde några söner, gifvit sin enda dotter *Amytis,* och dermed arfsrätten till Mediens krona, åt gunstlingen *Spitamas.*

När Cyrus, efter att länge hafva vistats hos Astyages, återvände hem till sin åldrige fader Kambyses, kunde han ej undgå att anställa jemförelser mellan Persernas enkla, härdande, manliga seder och den prakt och veklighet, som rådde vid den mediske storkonungens yppiga hof. Tanken att blifva sitt folks befriare hade kanske redan i Ekbatanas palats vaknat i hans hjerta. Säkert är. att han efter återkomsten hem dristigt höjde upprorsfanan. Astyages, inseende faran för sitt endast på fruktan stödda välde, om det kraftigaste och tappraste af alla Medernas lydfolk finge ostraffadt affalla, samlade en mäktig här och tågade mot de upproriske. Perserna, vida underlägsna till antalet, ledo det ena nederlaget efter det andra. Den åldrige Kambyses stupade, och Cyrus, nu mera ensam folkets ledare, måste återtåga. I närheten af Pasargadä, hans förfäders hufvudstad, i hjertat af den trakt af Persien, som Pasargadernas ädla stam innehade, stadnade han för att ännu en gång pröfva vapenlyckan. Fosterlandskärlek och förtviflan vunno segern. Astyages måste fly, hans här upplöstes, Persien var fritt, och de öfriga lydfolken, såsom Parther, Hyrkaner m. fl., skyndade att afkasta det hatade mediska oket.

Den af Cyaxares grundade soldatstaten störtade nu hastigt samman. I spetsen för en persisk här inträngde Cyrus i Medien, segrade i ett nytt slag, besatte utan motstånd Ekbatana och tog Astyages sjelf till fånga (558 f. Kr.). Den politik, som den persiska frihetshjelten nu följde, var lika klok som högsinnad. Astyages skonades till lifvet och behandlades med aktning, hans dotter Amytis, hvars förre gemål Spitamas dödades, blef Cyrus' maka, och hans dottersöner Spitakes och Megabernes fingo sedermera höga embeten i segrarens tjenst. I Spitamas' ställe trädde således Cyrus såsom den mediske storkonungens måg och laglige efterträdare. Mederna blefvo ej Persernas undersåtar, utan ett med dem likaberättigadt, under samma lager lefvande folk. Gemensamhet i härkomst, språk och seder underlättade sammanslutningen mellan de begge folken, som nu med förenade krafter gingo ut att eröfra verlden. Hvad Cyaxares börjat, fortsattes af Cyrus, som grundlade ett nytt verldsvälde, större än något föregående.

De återstående 29 åren af Cyrus' lif upptogos nästan utan afbrott af krig och eröfringståg. Hyrkaner, Parther, Baktrer och de öfriga med Perserna nära beslägtade stammarne i östra delen af Iran, folken i bergstrakterna nordvest om Medien, Mindre Asiens olika folkslag, Semiterna vid Tigris och Euphrat och vid Medelhafvets östra kust besegrades och införlifvades med det persiskt-mediska riket. Mer än en af dessa eröfringar kostade en otrolig möda. Och likväl blef ingen af dem namnkunnigare än just den, som skedde lättast och hastigast.

Öfver *Lyderna* herskade på denna tid *Krösus.* Efter sin fader Alyattes hade han i arf emottagit en fyld skattkammare och en välrustad här. Det lydiska rytteriet ansågs vara det yppersta i verlden. Tmolos' och Sipylos' guldgrufvor och guldsanden från floden Paktôlos lemnade medel att underhålla ett lysande hof. Liksom deras semitiska stamfäder vid Euphrat idkade också Lyderna med stor framgång handel och industri, framför allt sådana handtverk, som afse yppighet och lyx. Att äfven de sköna konsterna ej försummades, derom vittnade Sardes' palats och den för sin ljufva vekhet ryktbara lydiska musiken.

Sålunda envåldsherre öfver ett mäktigt rike samt från barndomen van att se hvarje önskan uppfyld, hvarje begär mättadt, lyssnade Krösus med välbehag till smickrets röst, som prisade honom såsom den lyckligaste bland dödlige. Och hans regerings början tycktes gifva smickrarne rätt. *Ephesos* och de öfriga *grekiska kolonierna* på Mindre Asiens vestkust, hvilka ofta trotsat de lydiska konungarnes magt, tvungos att erkänna Krösus' öfvervälde. Endast *Miletos* bibehöll sin sjelfständighet och blef hans bundsförvandt. Genom dessa eröfringar vann Krösus en dubbel fördel. Han afrundade sitt rike, som nu mer omfattade hela vestra Mindre Asien ända till floden Halys, blott med undantag af Lycien och Cilicien. Och tillika voro hans nya undersåtar den tidens mest bildade menniskor. Med de olika folken vid Medelhafvet och Svarta hafvet, ända från Ibererna i Spanien till Skyterna vid Don, stodo *Jonerna* och de andra grekiska nybyggarne i Mindre Asien i liflig samfärdsel. Här hade grekernas hjeltedikt och lyriska poesi sitt stamhåll, här trifdes de sköna konsterna, här uppstodo filosofien och den vetenskapliga forskningen. Med Jonerna trädde således den grekiska bildningen i Krösus' tjenst.

Till den frikostige lydiske konungens glänsande hof i Sardes strömmade nu resande från Greklands olika trakter. Bland andra ditkom äfven den åldrige *Solon,* Athens fräjdade lagstiftare. Konungen emottog honom med öppna armar och fann ett nöje i att för den

vidtbereste gubben visa sina dyrbarheter och skatter. Slutligen frågade han honom en dag: »Gästvän från Athen, vi hafva hört mycket om din visdom och dina resor i främmande land, nu lyster mig derför att fråga, hvem du anser vara den lyckligaste af alla du sett.» Men som Solon ej förstod att smickra, svarade han: »O konung, det är Tellos, den Athenaren.» — »Och af hvad skäl dömer du Tellos att vara den lyckligaste?» frågade Krösus häftigt. — »Tellos», svarade Solon, »lefde på en tid, då hans fädernestad var i ett blomstrande tillstånd, och han hade sköna och goda barn, och han såg barnbarn födas, och alla blefvo vid lif. Och efter ett lyckligt lif följde det ädlaste slut. Ty i en strid mellan Athenarne och deras grannar i Elevsis stupade han efter att hafva slagit fienderna på flykten. Och Athenarne begrofvo honom på allmän bekostnad på samma ställe, der han föll, och höllo honom i stor vördnad och ära.» — Då nu Krösus frågade, hvilken näst Tellos vore den lyckligaste, svarade Solon: »Kleobis och Biton, två argiviske ynglingar af sådan kroppsstyrka, att de båda vunno pris vid kämpaspelen. Och då en gång deras moder, som var prestinna åt Hera, nödvändigt måste infinna sig vid en högtidlig fest till gudinnans ära, men oxarne som skulle draga hennes vagn, ej i rättan tid kommo från fältet, trädde sönerna under oket och drogo vagnen. De tillryggalade på detta sätt 45 stadier* och hunno i rättan tid fram till templet. Och de argiviske männen prisade högt ynglingarne för deras styrka, och qvinnorna deras moder, att hon fått sådana barn; men modern, utom sig af glädje både öfver deras gerning och öfver deras ryktbarhet, inträdde i helgedomen och bad gudinnan, att hon åt Kleobis och Biton, hennes barn, de der henne så högt ärat, ville förläna, hvad en menniska bäst vore. Och sedan ynglingarne, efter denna bön, offrat och deltagit i offermåltiden, insomnade de i sjelfva helgedomen, men vaknade icke mera. Ty på dem uppenbarade Gud, huru mycket bättre det är menniskan att dö än att lefva.» — Men Krösus vardt förtörnad och sade: »O gästvän från Athen, nedsätter du då vår lycka till ett sådant intet, att du icke en gång aktar oss lika med enskilde medborgare.» — »Väl ser jag», svarade Solon, »att du är mägta rik och konung öfver många folk; men det, hvarom du frågar mig, kan jag ej kalla dig, förr än jag får höra, att du lika lyckligt slutat dina dagar. Ty icke är den mägta rike lycksaligare än den, som har sitt bröd för dagen, så framt icke äfven den lotten medföljer, att väl få sluta sitt lif. Men förr än lifvet är slut, vakte man sig att kalla någon för lycksalig: ty mången, för

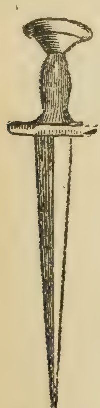
* Något mer än $^3/_4$ sv. mil.

hvilken Gud hållit lyckan för ögonen, har han sedermera störtat desto djupare.»

Krösus och Solon skiljdes som ovänner, men Lydiens stolte konung skulle med tiden lära sig inse, huru sant den gamle talat. Först kommo husliga sorger. Krösus' mest älskade son, Atys, omkom genom en olyckshändelse på en jagt. Ej långt derefter inlopp den oroande underättelsen, att Mediens herskare, Astyages, som genom svågerskap och en mångårig vänskap varit förenad med den lydiska konungafamiljen, af Cyrus blifvit besegrad och afsatt. Att hämnas sin svåger och tukta den upprorsmakare, som inkräktat hans tron, blef nu målet för Krösus' traktan. Men vidskeplig tvekan och olycksbringande villrådighet hade gripit hans sinne. Sonens bråda död och svågerns fall kunde ju vara gudarnes verk, som på ättlingen ville straffa stamfaderns brott? Ty Krösus' farfars farfar *Gyges* hade lönmördat sin herre och välgörare *Kandaules*, den siste konungen af *Sandonidernas* ätt, som i mer än 500 år herskat öfver Lyderna samt troddes härstamma från *solguden*, hvilken Semiterna kallade *Sandon*. Härpå hade ett inbördes krig uppstått. Ett parti bland Lyderna hade velat på den lediga tronen uppsätta Gyges, som äktat Kandaules' enka, medan åter andra ej kunnat lida mördaren. Saken hade hänskjutits till Apollons, den grekiske solgudens, orakel i Delphi, som hade svarat, att Lyderna borde taga Gyges till konung, men att hämnden för det begångna mordet skulle drabba den femte af ätten. Det var således genom Apollons nåd som Gyges och hans efterkommande, de s. k. *Mermnaderna*, sutto på Lydiens tron. De underläto ej heller att på allt sätt visa sin tacksamhet. Ingen hade till den grekiska solguden i Delphi skänkt dyrbarare föräringar än de lydiske konungarne, åt ingen gud anstäldes större och kostsammare offer än åt Sandon, den semitiske solguden. Af fruktan för solgudens uppskjutna hämnd och måhända äfven af mensklig fåfänga sökte nu Krösus i gudaktighet öfverträffa alla sina företrädare. Tre tusen offerdjur slagtades och ett oerhördt bål, tillredt af kuddar, öfverdragna med guld och silfver, och af guldskålar och purpurmantlar och andra dyrbara kläder, antändes till Sandons ära, medan tillika befallning utgick öfver hela Lydien, att enhvar efter sin förmåga skulle offra åt guden. Ej mindre hedrades den grekiske solguden Apollon, ty till hans tempel i Delphi sändes offerskänker af ett nästan omätligt värde, såsom ett lejonbeläte af rent guld, vägande 10 talenter, (mer än 6 centner), en vinbål äfven af guld, vägande $8^7/_{10}$ talenter, samt en annan kolossal bål af silfver, som kunde rymma 600 amphorer (öfver 6,000 kannor) m. m. Så mycken frikostighet tycktes också röra gudens hjerta, ty åt de sände-

bud, som öfverlemnade dessa gåfor och tillika å deras herres vägnar frågade oraklet, om Krösus borde anfalla Perserna, gafs det svaret, att om han droge i härnad mot Perserna, skulle han förstöra ett stort rike.

Glad öfver denna spådom rustade sig nu Krösus till krig. Med Spartanerna, med konung Nabonid i Babylon och med Amasis i Egypten ingingos aftal att gemensamt anfalla Perserna. Dock saknades ej varnande röster. Sandanis, en förnäm Lyder, afrådde kriget i ordalag, som lifligt teckna Persernas seder på denna tid. »O konung», sade han, »du bereder dig till härnad mot män, som bära byxor af läder, och hvilkas öfriga kläder äro af samma slag; de der icke spisa hvad de vilja, utan hvad de hafva, ty de bebo ett hårdt land; de der icke bruka vin, utan dricka vatten; de der icke hafva fikon eller något annat läckert att äta. Om du nu får seger, hvad vill du då väl taga ifrån dem, när de icke hafva något? Men om du blir besegrad, så betänk allt det goda du kastar bort. Ty få de väl smak på våra njutningar, så släppa de dem icke, och vi blifva dem aldrig qvitt.» Men litande på oraklets löfte, föraktade Krösus alla varningar samt brydde sig ej ens om att invänta bundsförvanternas ankomst, utan gick med sin välrustade här öfver Halys (549 f. Kr.). Dock, i stället att raskt framtränga till Medien och eröfra detta land, innan Cyrus, som var borta på ett fälttåg i östra Iran, hunnit återkomma, förspilde Krösus en oersättlig tid med att förhärja Kappadocien och belägra dess hufvudfästning Pteria. Emellertid skyndade Cyrus tillbaka till vestern, samlade Persernas och Medernas skaror och ryckte beslutsamt fienden till mötes. Vid Pteria sammandrabbade de båda härarne, Perserna talrikare, men Lyderna bättre rustade och i synnerhet öfverlägsna genom sitt ypperliga rytteri. Först natten åtskiljde de stridande. Lyderna hade kämpat med sådan tapperhet, att Cyrus ej vågade förnya striden dagen derpå. Men i stället att nyttja sin fördel beslöt den vankelmodige Krösus att uppskjuta kriget till nästa år, för att då i förening med Babylonier, Egyptier och Spartaner kunna med öfverlägsen styrka anfalla sin fiende. Han återvände derför till Sardes samt lät allt det främmande besoldade manskapet upplösas och tåga hem. Men så snart Cyrus erhöll kunskap härom, ryckte han mot Sardes, och detta så hastigt, att Krösus ej hunnit få någon underrättelse om hans antågande, innan han redan visade sig utanför den lydiska hufvudstadens portar. På den stora slätten utanför Sardes stod nu en drabbning, der de till antalet mycket underlägsne Lyderna blefvo full-

60. Persiskt svärd.

komligt slagne, och efter 14 dagars belägring föll staden och dermed äfven det lydiska riket.

Om Krösus' öde vid detta tillfälle låta berättelserna olika. Enligt nyare författare skall han, gripen af förtviflan öfver sin olycka, som han tillskref solgudens hämnd för hans ättefaders Gyges' missdåd mot Kandaules, beslutat att på bålet offra sig sjelf åt den vredgade Sandon. Med 14 lydiske ynglingar steg han upp på bålet, klädd i full konungslig skrud. Men plötsligen mörknade himmelen, ett stridt regn släckte elden, offret måste inställas och förnyades ej. — Annorlunda berättar Herodotos denna tilldragelse. Enligt honom var det Cyrus, som lät uppföra bålet och derpå sätta den i bojor bundne Krösus tillika med 14 lydiske ynglingar. Men när Krösus nu stod på bålet, rann honom i hågen, hvad Solon hade sagt, och vid detta minne suckade han djupt, tre gånger nämnande Solons namn. Då Cyrus hörde detta, sände han

61. Persiskt krigsfolk.

tolkar att fråga Krösus, hvem han åkallade. Och Krösus omtalade, huru Solon för länge sedan kommit till honom och skådat all hans prakt, men aktat den för ett ringa ting, och hvad den gamle Athenaren sagt, och huruledes det nu gått såsom han sagt. Detta berättade Krösus, medan bålet redan var tändt och brann i yttersta ändan. Men när Cyrus af tolkarne hörde hvad Krösus sagt, rördes hans hjerta och han befalde, att lågorna genast skulle släckas. Alla försök att dämpa elden voro dock fruktlösa. När Krösus såg detta, åkallade han under tårar Apollon, bedjande att, så vida guden någonsin af honom erhållit hvad tacknämligt vore, måtte han rädda honom ur hans nuvarande fara. Och på den klara och molnfria himmelen drogo sig plötsligen skyar tillsamman, och ett oväder bröt ut, och regn föll i strida skurar och släckte elden. Då öfvertygades Cyrus, att Krösus var en Gud behaglig man, och han lät honom stiga ned från bålet och tog honom till sin vän.

Mot sannfärdigheten af denna Herodotos' namnkunniga berättelse

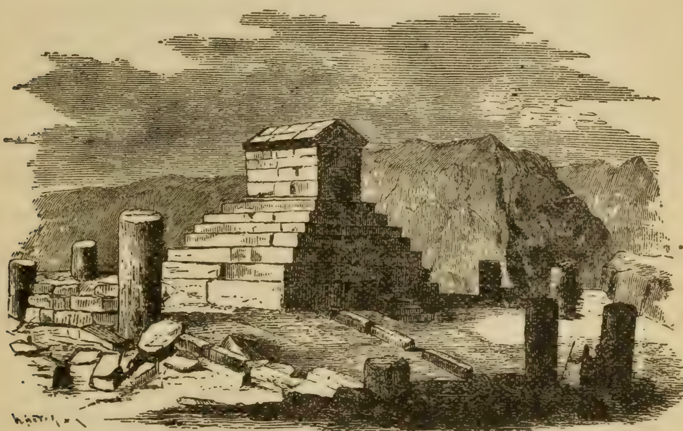
talar likväl den omständigheten, att elden för Perserna var ett heligt väsende, som ej fick oskäras genom att komma i beröring med en menniskokropp, samt att derför Cyrus, äfven om han verkligen velat aflifva sin olycklige motståndare, ej kunnat välja ett dödssätt, som på det djupaste måste kränka hvarje rättrogen Persers religiösa känslor. Huru härmed än må hafva förhållit sig, är det emellertid säkert, att Krösus snart i hög grad vann den persiska herskarens ynnest. Han fick till och med tillstånd att affärda sändebud till Delphi, för att på templets tröskel låta lägga de kedjor, hvarmed han varit fjettrad, och derjemte låta fråga, om Apollon ej blygdes att med sina falska spådomar hafva eggat Krösus till krig mot Perserna, samt om de helleniske gudarne hade för sed att vara otacksamme. »Ödets bestämda skickelse», svarade oraklet, »kan ingen undfly. Krösus har gäldat sin ättefaders skuld, hvilken mördade sin herre och konung. Och öfver den spådom, som honom skedd är, har Krösus icke skäl att klaga. Ty Apollon förutsade honom, att om han droge i härnad mot Perserna, skulle han förstöra ett stort rike. Så vida han velat hafva ett godt råd, ålåg honom då att ånyo sända och fråga, om det gälde hans eller Cyri rike. Då han nu icke rätt fattade orden, ej heller frågade å nyo, bör han gifva sig sjelf skulden.» Och när sändebuden framburo detta svar till Krösus, erkände han, att skulden var hans och icke solgudens. Sina återstående dagar tillbragte sedan Krösus vid det persiska hofvet, i stor gunst både hos Cyrus och dennes son Kambyses.

Elfva år efter Lydiens eröfring intog Cyrus *Babylon* (538 f. Kr.), hufvudstaden i det vidsträckta rike, som Nabopolassar och Nebukadnesar stiftat, samt den dåvarande medelpunkten för den semitiska stammens rikedom och makt. Liksom Sardes' fall afgjort Lydiens öde, så blefvo de många land, som lydt under den babyloniske konungens spira, nu ett lätt byte för den eröfringslystne Cyrus. *Syrien, Palestina, Phenicien* hyllade utan svärdsslag segraren, som öfverallt följde en lika klok som mild politik. Så fingo de pheniciska städerna behålla sina inhemska furstar, fast under persiskt öfvervälde, så erhöllo Judarne tillåtelse att ur den babyloniska fångenskapen återvända till sitt fädernesland, der de år 536 f. Kr. började arbeta på templets återuppbyggande.

Hvad Cyaxares börjat, var sålunda af Cyrus fullbordadt: den semitiska stammen hade måst böja sin nacke under de krigiske Iraniernas ok. Cyrus, som nu var en mer än 60-årig gubbe, kunde med ädel stolthet skåda tillbaka på sitt lifs arbete; men ålderdomen hade ej dämpat hans okufliga mod och rastlösa ifver. Ständiga krigståg

mot rikets grannar i öster och norr upptogo hans sista lefnadsår, och på ett dylikt krigståg fann han äfven sin död (529 f. Kr.).

En skuggig lund i närheten af Persernas urgamla hufvudstad Pasargadä utsågs till hjeltens sista hvilorum. Här i en marmorbyggnad förvarades hans lik i en kista af guld. Magier vakade dag och natt vid grafven, som bar följande inskrift: »O menniska, jag är Cyrus, Kambyses' son, som grundat Persernas välde, och Asiens konung. Afundas mig ej denna minnesvård!» Denna i forntiden vidtberömda graf har man trott sig återfinna nära den nuvarande staden Murghab, der på ett terassformigt underlag af 7 trapplika afsatser en fyrkantig byggnad reser sig, liksom underlaget af glänsande hvit marmor (bild 62). Andra författare antaga likväl, att denna byggnad, som af de

62. Cyrus' graf.

kringboende kallas »Salomos moders graf», ej ligger i närheten af det ställe, der det forna Pasargadä stått, och således ej kan vara Cyrus' graf, utan en minnesvård upprest till hans ära af någon senare konung. Ty att byggnaden haft sammanhang med Cyrus, synes deraf att på en pelare i dess närhet en reliefbild finnes bibehållen, öfver hvilken i fornpersisk kilskrift läsas orden: »Jag är Cyrus, konungen, Achämeniden». (Bild 58, sid. 176.)

5. Persernas välde.

Cyrus efterlemnade två söner, af hvilka den äldre, *Kambyses II*, ärfde kronan, medan den yngre *Bardija* (af Herodotos kallad *Smerdis*) af fadren blifvit satt till ståthållare öfver Baktrien och några angrän-

sande landskap. Men Kambyses, som var af ett misstänksamt och grymt lynne, fattade snart hat till brodern och gaf befallning att i hemlighet undanrödja honom. Detta lyckades också fullkomligt. Bardija mördades, och hans död hemlighölls för alla.

Efter att så hafva börjat sin regering vände Kambyses sina tankar till att eröfra *Egypten.* Han bröt upp i spetsen för en persisk här, segrade i det blodiga slaget vid *Pelusium* (527 f. Kr.), intog Memphis och var snart herre öfver Pharaonernas land. Dess siste konung Psammenit, Amasis' son, tillfångatogs och blef, då han försökte egga sina landsmän till frihetens återvinnande, tvungen att döda sig sjelf. Kambyses' snabba framgångar hade injagat en sådan skräck, att *Kyrene* och ett par *libyska stammar* frivilligt erkände hans öfvervälde. Men snart vände sig lyckan. Ett härtåg mot Ethiopierna söder om Egypten, i det nuvarande Abyssinien, hvilka skröto af att uppnå 120 års ålder och derför i forntiden kallades »de långlifvade», misslyckades till följd af bristfälliga anstalter för härens proviantering. Nöden blef så stor, att soldaterna i sin förtviflan genom lottdragning uttogo hvar tionde man, som slagtades och uppåts af kamraterna. Kambyses, som redan hunnit långt in i Ethiopernas land, måste nu gifva efter och återvända till Egypten. Der möttes han af den sorgeposten, att 50,000 man, som han hade afsändt till Amons tempel i oasen Siva, spårlöst försvunnit. En ökenstorm hade begraft dem under sanden. Den öfver dessa olyckor dystert grubblande herskaren emottogs vid sin återkomst till Memphis af den mest uppsluppna glädje. Gatorna hvimlade af högtidsklädda, jublande menniskor, öfver allt i staden anstäldes processioner, firades fester och höllos gästabud. Kambyses, hvars hjerta vid denna syn fyldes med bitterhet, skickade efter stadens fogdar. På konungens frågor, hvad dessa upptåg skulle betyda, och hvarför Memphis' invånare, som vid hans förra intåg i staden varit tysta, *nu* då han förlorat en del af sin här, emottogo honom med glädjebetygelser, svarade fogdarne, att orsaken till den allmänna glädjen var den, att för några dagar sedan en kalf blifvit född. som hade den färg och de öfriga kännetecken, på hvilka guden Apis igenkändes. Detta svar tog Kambyses för gäckeri och befalde i vredesmod, att alla fogdarne skulle dödas, samt lät tillkalla presterna. Då dessa, oaktadt det öde som drabbat fogdarne, gåfvo samma svar som de, blef Kambyses utom sig af vrede. Han befalde presterna att hemta Apis. När de nu kommo med kalfven, drog Kambyses sin dolk och stötte den i djurets ena länd. »O I dårar», ropade han skrattande. »så gifs det då gudar, som hafva kött och blod? Dock sannerligen. denna gud är god nog åt

Egyptierna. Men att I hafven drifvit gäck med mig, det skall icke bekomma eder väl.» Derpå straffades presterna med prygel, och ett påbud utfärdades, att hvarje Egyptier, som ertappades vid en fest, skulle mista lifvet. Men festernas föremål, Apis, dog af dolkstynget.

Från denna tid blef Kambyses' regering ännu strängare och godtyckligare än förut. Minnet af sin mördade broder tycktes han vilja dränka i ruset, men föröfvade under dess inflytande nya brott. Ja då en gång hans syster, som tillika var hans maka, förebrående nämnde Bardijas namn, råkade Kambyses i sådant raseri, att han dödade henne.

Systern var emellertid ej den enda, som kände hemligheten om Bardijas öde. Bland andra var äfven Medern *Oropastes*, en Magier, invigd deri. Men denne Oropastes hade en broder *Gaumata*, som till växt och utseende påminde om den mördade persiske fursten. Då derför Gaumata, begagnande sig af det allmänna missnöje, som Kambyses' mångåriga frånvaro framkallat i Persien, djerft uppträdde som Bardija och höjde upprorsfanan, så lyckades verkligen bedragaren öfvertyga folket, att han var den store Cyrus' son. Inom några månader stod hela östra delen af riket i fullt uppror, och den föregifne Bardija utropades till konung. Vid första ryktet om Gaumatas uppror hade Kambyses i spetsen för sin här brutit upp från Egypten, men då han i Syrien fick det budskapet, att till och med hans egne landsmän, Perserne, hyllat bedragaren, så greps han af förtviflan och störtade sig på sitt svärd (522 f. Kr.), efter att förut hafva afgifvit en högtidlig bekännelse, att han mördat sin bror.

Sålunda hade Cyrus' verklige son måst vika för en bedragare. Yngre grenar af Achämenidernas stolta ätt lefde dock ännu och kunde ej tålmodigt fördraga, att väldet skulle återgå till Mederna. Men eftersom *Hystaspes*, hvilken numer var ättens hufvudman*), redan hunnit till framskriden ålder, stälde sig hans äldste son, den 28-årige *Darius*, i spetsen för de missnöjde och lyckades äfven döda Gaumata (521 f. Kr.).

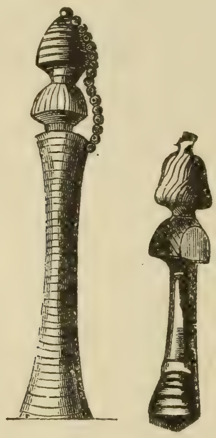
Darius I Hystaspis, som nu besteg tronen, blef persiska rikets andre stiftare. Med kraft men också med skoningslös grymhet kros-

*)
Achämenes.
Teispes.
Kambyses I. — Ariaramnes.
Cyrus. — Arsames.
Kambyses II. Bardija. — Hystaspes.
Darius I.

sade han de många uppror, som under de första åren af hans regering försöktes i olika delar af det vidlyftiga riket. Sedan lugnet i det inre blifvit återställdt, företog han år 515 f. Kr. sitt berömda tåg mot de norr om Svarta hafvet boende *Skytherna* I spetsen för 700,000 man gick han öfver Bosporen, genomtågade Thrakernas område, gick öfver Donau och trängde djupt in i Skythernas land, men utan att kunna förmå dessa, som blott oupphörligt veko längre undan, att inlåta sig i strid. Brist på lifsmedel tvang slutligen den väldiga persiska hären att, innan ännu Dniepr blifvit uppnådd, anträda sitt återtåg, som endast med svårighet och stora förluster kunde verkställas. Hela vinsten af det så storartadt började företaget var, att ett par halfvilda

63. Persisk konung med sin körsven.
Från en Darik.

64. Persiska rökelsekärl.

65. Persisk hofdrägt.

thrakiska folkslag samt några grekiska kolonier på Thrakiens kust tvungos att erkänna storkonungens öfvervälde. Mer framgång hade Darius i öster, der han lyckades utvidga sitt rikes gränser ända till floden Indus.

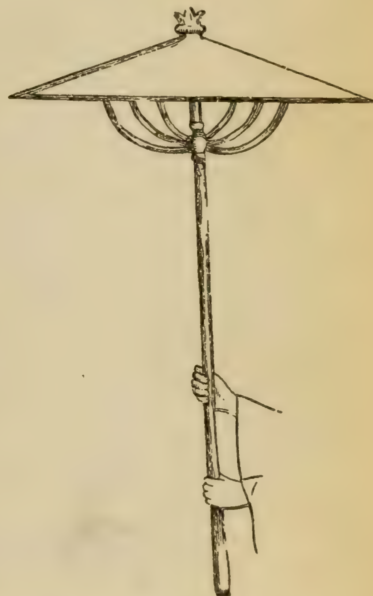
Persiska riket, som genom dessa Darius' eröfringar hade uppnått sitt största omfång, beräknas vid denna tid hafva egt mer än 70 millioner invånare, hvilka alla voro en enda mans slafvar. Ty den persiska storkonungens makt var fullkomligt oinskränkt. Hvarje man, som misshagade honom, kunde han låta afrätta, hvarje qvinna, som behagade honom, intogs i hans harem. Rikets förnämste män täflade om nåden att vara hans körsven, att få bära hans båge och pilkoger eller parasollen öfver hans hufvud, att få utgjuta vällukter öfver hans

händer eller antända rökelse i hans gemak. Det högtidligaste ceremoniel omgaf hans person. Hvar och en, som fick träda inför hans ansigte, skulle kasta sig framstupa, kyssande marken, sålunda tillbedjande Guds afbild på jorden; men den, som oanmäld trädde in till honom, straffades med döden. Att om än af misstag sätta sig på konungens tron, var äfven belagdt med dödsstraff.

Hvad konungen var för hela riket, det voro satraperna för sina provinser. Det persiska riket indelades nemligen af Darius i satrapier,

66. Persiske konungens pilkoger- och bågbärare.

67. Persiske konungens parasoll.

enligt Herodotos 20 till antalet. Hvarje sådan satrapi skulle årligen till konungen betala en viss, en gång för alla faststäld skatt. Men dessutom egde satrapen att för sin egen räkning utskrifva så stora gärder, som honom för godt syntes. Till hvilken ytterlighet denna satrapernas beskattningsrätt ofta missbrukades, bevisar bäst Herodotos' berättelse om satrapen i Babylon, hvilken underhöll ett stuteri af 800 hingstar och 16,000 ston samt en sådan mängd indiska hundar, att 4 stora byar voro anslagna att föda dem. I sina inbördes förhållanden fingo för öfrigt de särskilda provinsernas invånare behålla sina egna lagar, liksom sitt språk, sina seder och sin religion. Men i förhållande till satrapen voro de fullkomligt rättslösa, deras egendom, lif och he-

der berodde på hans godtycke. Det är sant, att han hvilket ögonblick som helst kunde af storkonungen afsättas, men detta kom aldrig i fråga, såvida han ej misstänktes hysa upprorsplaner. Till satraper togos vanligen förnäme Perser eller Meder, ofta medlemmar af konungafamiljen; endast Cilicien styrdes af inhemske, ärftlige satraper.

Likväl bör man icke alltför strängt bedöma Darius' åtgärd att tilldela satraperna en sådan oinskränkt makt. Att på ett mildt och rättvist sätt styra ett genom nyligen skedda eröfringar hopkommet rike, är alltid en svår sak, och var här kanske rent af omöjligt till

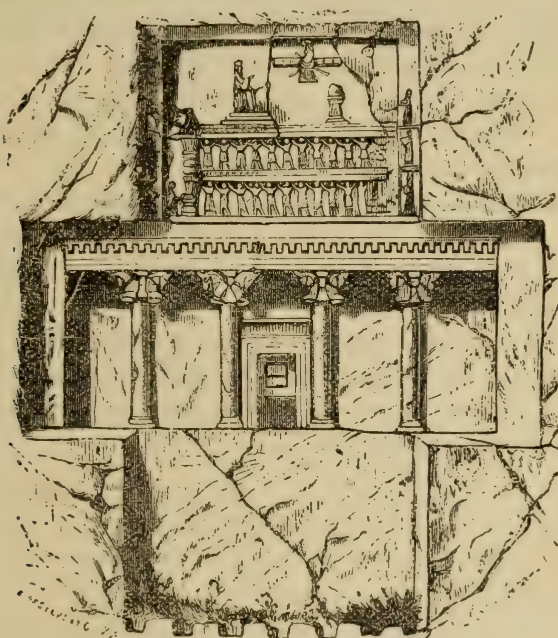

68. Ruiner från Persepolis.

följd af det upplösningstillstånd, som rådde i så många af de nyvunna länderna. Att emellertid landets väl låg Darius om hjertat, visa hans åtgärder till dess materiela förkofran. Så infördes ett för hela riket gemensamt mynt, *Darik* kalladt (bild 63, sid. 190). Den af guld präglade gällde ungefär 20 kronor, silfverdariken åter något mer än 2 kr. En kunglig post inrättades, som färdades med sådan skyndsamhet, att vägen från Sardes till Susa (mer än 220 sv. mil) tillryggalades på 6 à 7 dagar. Dock var denna post inrättad uteslutande för konungens och satrapernas och deras embetsmäns bref. För denna postinrättnings skull anlades ock vägar mellan rikets flesta större städer.

Rikets egentliga hufvudstad var *Susa*. Men det hände ofta, att

konungen tillbragte de heta somrarne uti det nordligare och högre belägna *Ekbatana*, Mediens hufvudstad, liksom *Babylon* stundom valdes till vistelseort under de kallaste vintermånaderna. Under de första Achämenidiske konungarne hade *Pasargadä* varit Persiens hufvudstad, och det förblef ännu de senare konungarnes kröningsort, sedan det för öfrigt måst vika för Susas blidare luftstreck och gynsammare läge. Men Darius, som på allt sätt sökte gynna och vinna Perserna, hvilka ju jemte Mederna utgjorde härens kärna och innehade de högsta embetena samt betraktades som rikets adel, anlade på det kanske

69. Darius Hystaspis' graf.

naturskönaste stället i Persernas land en ny hufvudstad, det praktfulla *Persepolis*, hvars ruiner ännu i dag berätta om hans och Xerxes' kärlek till konsten, och i hvars närhet inskriften på hans i klippväggen uthuggna graf för efterverlden förkunnar, att »den store Guden Ormuz gjorde Darius till konung, så väl till folkets konung som till folkets lagstiftare».

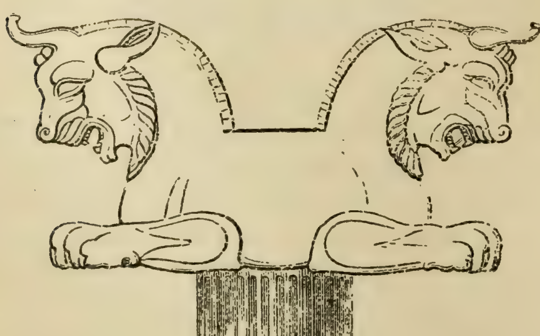
Ännu större sjelfbelåtenhet andas den vidlyftiga inskrift, som Darius låtit rista på väggen af en 1700 fot hög klippa, belägen ej långt från staden *Behistun*, i den trakt, der landsvägen, som förenade Babyloniens hufvudstad med Ekbatana, gick öfver Zagros-fjellen. »Den

store konungen, konungarnes konung,» förtäljer här i korthet sin ätts och sina företrädares historia samt skildrar sedan utförligt händelserna under de första åren af sin egen regering, huru Gaumata dödades och de många upproren kufvades. Såsom ett prof kunna följande rader tjena: »Darius, konungen, säger: En man, vid namn Sitrantachmes, en Sagartier, reste sig mot mig. Så talade han: »Jag är Sagartiens konung, af Cyaxares' ätt.» Då utsände jag en här af Perser och Meder. Tachamaspates, en Meder, en af mina undersåtar, honom gjorde jag till deras anförare. Så talade jag till dem: »Gå och slå detta upproriska land, som icke erkänner mig.» Då uttågade Tachamaspates med sin här. Han kämpade en strid med Sitrantachmes. Ormuzd bistod mig; genom Ormuzds nåd slogo mina trupper upprorshären och togo Sitrantachmes och förde honom till mig. Då afskar jag både hans näsa och hans öron, och jag bortförde honom. Han hölls bunden i kedjor vid min dörr. Hela konungariket beskådade honom. Sedan korsfäste jag honom vid Arbela.»

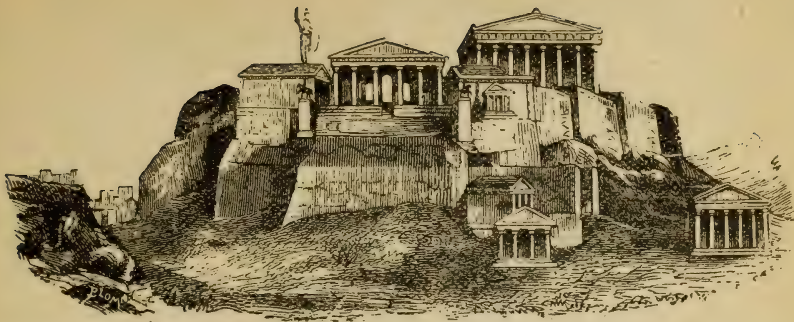
Den grundtanke, som ledde Darius' politik, uttalar Behistun-inskriften med dessa ord: »Den, som har arbetat för min ätt, honom har jag älskat och beskyddat. Den, som har varit min fiende, honom har jag alldeles utrotat.»

Länge tycktes framgången gynna denna våldets politik. Men huru försöket att »alldeles utrota» de små grekiska fristaterna misslyckades samt till sist medförde det persiska verldsväldets fall, skola vi af Greklands historia lära känna.

ERNST WALLIS.

70. Kapitäl från Persepolis.

71. Akropolis i Athen på Perikles' tid

GREKLAND.

Första tidehvarfvet.

Sago- och Hjeltetiden till Doriska vandringen.

1. Landets fysiska beskaffenhet.

Grekland är den östligaste af de tre halföar, som afsluta Europa i söder. Om dess utsträckning motsvarade dess historiska betydelse, det inflytande det utöfvat på den öfriga verlden, så skulle man tro det vara ett mycket stort land; i verkligheten är det ett af de allra minsta i Europa. Dess yta, öarna oberäknade, är mindre än Portugals, men dess kuststräckning är såväl inskuren och sönderdelad, att den är lika lång som Englands och tre gånger så lång som Frankrikes. Det finnes intet land på jorden, som i förhållande till sin storlek eger så många öar, vikar, halföar och hamnar, och hvarest följaktligen den förening af land och vatten bättre åstadkommes, som för naturen är den största skönhet och för menniskan det yppersta vilkoret för utveckling och framåtskridande.

Grekland sönderfaller i det *sydliga*, *mellersta* och *nordliga*. Illyrien och Makedonien ligga redan utom dess gränser. I dessa landskap boddo barbarer, dock uppblandade med grekiska nybyggare. Men en fjerde del af Grekland bilda *ögrupperna* i Joniska och Ägäiska haf-

ven, märkvärdigt fördelade på båda sidor om halfön. De största öarna äro Kreta och Evböa. Den mindre hälften af den öfriga ömassan ligger kringspridd i otaliga öar österut i det Ägäiska hafvet, den något större vesterut i Joniska hafvet, men blott fördelad på de temligen betydande sju Joniska öarna.

Det grekiska fastlandet utgöres till största delen af halföar, bland hvilka *Peloponnesos* är den betydligaste, med en landgräns af blott 2 mil, under det hafsgränsen är 142 mil. Endast Nordgrekland, fastän skild från mellersta Grekland genom djupt inskärande vikar (den Maliska och den Ambrakiska), saknar nästan helt och hållet halföbildning. Mellersta Grekland har redan två stora mot vester och öster framspringande halföar, den *Akarnaniska* och den *Attiska.* Peloponnesos sjelf utgöres af ett centralland och fem stora halföar.

De grekiska hafven bestå af många delar; derföre hafva de också många benämningar. Det östliga eller inre hafvet, det egentligen helleniska, kallas det *Ägäiska.* Detta haf är rikt på öar, synnerligast i midten. Norrut och söderut sträcka sig mer öfria, öppna vattenytor med särskilda namn: i norr det *Thrakiska hafvet,* i söder det *Ikariska,* åt mindre Asien det *Karpathiska,* i vester mot Kreta det *Myrtoiska hafvet.* Greklands vestkust spolas af *Joniska* och *Adriatiska* hafven, som ännu i dag behålla sina gamla namn.

Hvad som i synnerhet förökar Greklands rikedom på kuster, är de nio stora, djupt ingående vikarna, fyra på östra, två på södra och tre på vestra sidan, hvar och en med sitt särskilda skaplynne. Den *Thermäiska viken* (af Thermä, senare Thessalonika, nu Saloniki) löper från Thrakiska hafvet in i innersta vinkeln af Makedonien och skiljer detta land från Thessalien. I nordost begränsas hon af den tredelade halfön Chalkidike. Den *Pelasgiska viken* intränger mot vester mellan Thessalien och Hellas och delar sig i den *Pagasäiska* (Voloviken) mot norr och den *Spercheiska* (Zeitunviken) mot vester. Den *Saroniska viken* (Äginaviken) är den ryktbaraste på jorden; hon skiljer Hellas från Peloponnesos, Attika från Argolis, prydes af de sköna öarna Salamis och Ägina och tillslutes i vester genom näset vid Korinth. Den *Argoliska viken* (Naupliaviken) är mindre märkvärdig; vid dess innersta del ligga Argos och Mykenä.

De två sydliga vikarna, den *Lakoniska* (Kolokythia-viken) och den *Messeniska* (Koron-viken) skiljas från hvarandra genom de långt utskjutande svarta marmorbergen i det vilda Taygetos, hvars yttersta utsprång bildar udden Tänaron (nu Matapan).

De tre vestliga vikarna äro från söder mot norr den *Kyparissiska,* den *Korinthiska,* den *Ambrakiska.* Den Ambrakiska (nu Artaviken),

som har sitt namn af en gammal korinthisk koloni, bildar ett vattenbäcken, hvilket skär djupt in i landet mellan Epeiros och Akarnanien och mot vester nästan tillslutes genom två framlöpande halföar. Detta inlopp är ryktbart genom sjöslaget vid Aktion, hvarest Octavianus vann herraväldet öfver verlden. Den Korinthiska viken, benämnd efter den rika handelsstaden vid dess innersta hörn, intränger djupast af alla (24 mil). Den Kyparissiska viken (nu Arkadia-viken) vid vestkusten af Elis, grund och halfmånformig, liknar snarare de italiska vikarna vid Tarent och Neapel än de grekiska.

Grekland är ett bergland, som åt alla sidor sänker sig mot hafvet, hvilket öfverallt genombryter och sönderdelar det. Deraf kommer den största omvexling i det grekiska landskapet, deraf dess tjusande natur. Blott få bergländer hafva tillika kustrikedom. De skandinaviska och skotska bergländerna hafva visserligen också en betydande kustutveckling, men under en ogästvänlig himmel och under långt ogynnsammare lokala och historiska förhållanden. Grekland ensamt bland alla europeiska länder ligger på en gång under det gynsammaste himmelsstreck och i de äldsta kulturländernas närhet. Intet land med så ringa omfång erbjuder så stor omvexling i natur och klimat. Stora olikheter i folkkarakteren, statslifvet och den historiska utvecklingen hafva deraf blifvit en följd.

Det gamla Greklands jord sönderfaller i ett visst antal naturliga områden och provinser, dessa åter i många underafdelningar. Den naturliga begränsningen blef orsaken till politiska gränser. De skiljande näsen och de folkförenande vikarne spela härvid en vigtig rol. Vikarne jemte de angränsande kustområdena blefvo medelpunkter för Grekernas samfärdsel till sjös. Kolonier och städer, handel och civilisation uppblomstrade här.

Större delen af grekiska halfön är uppfyld med kullar och berg. Den vidsträcktaste slätten, den *thessaliska*, kring Peneios, upptager blott en tredjedel af Thessalien. Epeiros är mestadels betäckt af berg; blott omkring den Ambrakiska viken fins en liten slätt. I mellersta Grekland intager den *böotiska slätten* kring Thebe och Kopaissjön på sin höjd tredjedelen af Böotien. Attikas slätter, den *athenska* och den *elevsinska*, utgöra knappast fjerdedelen af landskapet. På Peloponnesos är väl den *messeniska slätten* störst, ty den *arkadiska* är ingenting annat än en bergplatå. Slätterna kring Argos, Sikyon, Olympia, Elis med flera ställen hafva ett temligen inskränkt område. Slätter äro undantag, berg och kullar regel.

Berglandet i nordliga Grekland sluter sig till bergskedjan *Hämos*. *Pindos* är den gamla gränsstenen mellan Makedonien och Illyrien, Thes-

salien och Epeiros, på samma gång det är en gränsskilnad mellan vattendragen, folken och staterna. Det sträcker sig från norr till söder midt igenom Nordgrekland på ungefär lika afstånd från båda hafven. Pindos är skog- och betesrikt, utan snö- och ismassor. Besökt mest af herdar med sina hjordar, är det ogästvänligt blott genom brist på bebyggare, ej genom naturförhållanden. Från Pindos nedströmma Greklands fem största floder, fördelande sig åt alla håll öfver halfön: den thessaliska *Peneios* (Peneo) söder om Olympos mot öster; den ätoliska *Acheloos* (Aspro Potamo) mot söder; den molossiska *Inachos* (Arta) mot sydvest; den makedoniska *Haliakmon* (Karasu) mot norr; den epeirotiska *Aoos* (Vojussa) mot nordvest. Liksom nu hvarken Greker eller Turkar utan Valacker utgöra Pindosbergets hufvudbefolkning, så funnos bland de barbariska folk, som fordom bebodde det, blott få grekiska stammar; derför saknar man endast derstädes minnesmärken från den klassiska forntiden.

På gränsen till mellersta Grekland delar sig det från tre till sju tusen fots höjd omvexlande Pindos i tre bergarmar, *Othrys*, *Öta* och *Parnassos,* med riktning åt öster, hvarigenom mellersta Grekland får en mer östlig utsträckning. Två floder med sina dalar åtskilja dessa berg: *Spercheios* (Hellada), som flyter genom Thessalien åt öster till Maliska viken, och *Kephissos*, som flyter genom Böotien åt sydost in i Kopais-sjön. Norr om Spercheios sträcker sig Othrys ända till Jolkos' hamn; den södra parallelarmen fick namnet Öta ända till berget *Knemis* midt emot Evböa; söder om Kephissos med sträckning mot sydost ligger mer isoleradt det väldiga Parnassos, som skiljer Lokris och Böotien från Phokis; vester om detsamma ligger Ätolien. Vi vilja något närmare taga dessa tre bergmassor i betraktande.

Det Thessalien tillhörande *Othrys* ligger mellan den Thessaliska slätten i norr, hvarest enligt sagan Devkalionssönerna hade sin äldsta stamort, och den rika Phthiotis-slätten i söder, Achillevs' fäderneärfda landområde. Othrys är ett vildt bergland med spetsar af sex till sju tusen fots höjd, Myrmidonernas hemland, mycket besjunget och rikt på minnen från den äldsta hjeltetiden.

Alldeles skildt härifrån är *Öta*, den ryktbara gränskilnaden mellan Thessaliens och mellersta Greklands folkslag, det mest utbredda berget på halfön, ej så högt som Parnassos, äfven lägre än Pindos, men långt högre än Othrys. Den branta nordliga delen begränsas i vester af de *Trachiniska klipporna;* märkvärdiga för de trånga passen vid Asopos, i öster af *Thermopylä.* Rundt omkring är hvarje ställe ryktbart genom mytologien, tragedien och herosdyrkan. Ä nu, lik-

som på Livius' tid, utvisar folksagan *Pyra*. hvarest Herakles' bål flammade. Öfver allt ligga lemningar af gamla helgedomar; öfver allt ser man murar efter förrödda städer. De varma källorna gåfvo Thermopylä sitt namn; deras heta vatten ångar än i dag och utpekar på långt afstånd den tränga kustvägen.

Parnassos i vidsträcktare betydelse är, såsom *Strabo* säger, den tredje sydostliga förgreningen af Pindoskedjan: i inskränktare bemärkelse enligt *Pausanias*, en fristående, helt och hållet inom Phokis belägen berggrupp, hvars alla upphöjningar voro helgade och invigda åt gudarne. På vestra sidan skildes det genom passet vid Amphissa (Salona) från den stora bergsträckningen i vester. Genom passet för en klippväg ned från Doris, den nordliga bergstrakten, till det gamla Amphissa och den Krisäiska viken. Öster om detta pass ligger det höga, mångspetsade Parnassos' bergmassa, platåformigt utbredd och betäckt med snö en stor del af året. Det sluttar brant mot norr, öster och söder: mot Kephissosdalen, böotiska slätten och Korinthiska viken. Kephissos kringströmmar det i norr och öster. Ruinerna af Liläa, Thithoräa, Daulis, Delphi och Amphissa med sina borgar och minnesmärken ligga rundt om dess fot. Öfver allt råder storartad bergnatur, vildhet och rikedom på källor. De sprängda klippvägarne, grafvårdarne, tempelruinerna, grottorna och inskrifterna skänka forskaren ett storartadt material. Få trakter i Grekland hafva också varit föremål för så mycken uppmärksamhet i senare tider som just Parnassos.

Den sydostliga fortsättningen af de senast betraktade bergskedjorna är mindre betydande till både omfång och höjd. De böotiska och attiska bergen utgöras nämligen af mångestaltade berggrupper, som med hvarandra hafva mindre sammanhang, ofta stå alldeles isolerade, af medelmåttig höjd och mångfaldig förgrening i kedjor af kullar med den behagligaste yttre form. *Helikon*, *Kithäron*, *Parnes*, *Pentelikon* och *Hymettos* äro de förnämsta. Vore hafsytan blott några hundra fot högre, så skulle sydostliga delen af mellersta Grekland eller det egentliga Hellas förvandlas till en ny grupp af kykladiska öar, hvilka låge i en krans omkring de tre halföarna Othrys, Öta och Parnassos.

Det öfver 6,000 fot höga *Helikon* (Paläo Vuna eller Zagura) har icke såsom Parnassos bibehållit sitt gamla mytologiska namn. Det är jemte Kithäron Böotiens förnämsta berg. Korinthiska viken sköljer deras sydliga fot. Ruinerna af Trachis, Koroneia och Askra ligga på Helikons nordliga utsträckningar. Pausanias berömmer

detta sångguddinnornas berg såsom det fruktbaraste i hela Grekland. Det är också bekant för sin stora rikedom på källor. Men hvarest Hippokrene, Aganippe m. fl. andra framqvälla, är nu mera svårt att bestämma. Utmed dess nordostliga utsprång leder från det ryktbara Levktra en gammal härväg förbi Lebadeia till Triodos, den heliga vägen, på hvilken processionerna till Delphi framtågade. Denna trakt är full med stadsruiner.

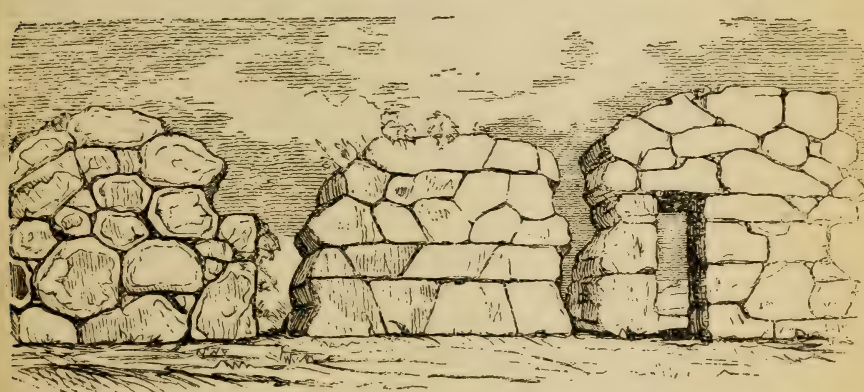
Kithäron (Elatias), öfver 4,000 fot högt, ligger lika långt sydost från Helikon, som detta från Parnassos, på gränsen af Böotien, Megaris och Attika, norr om Korinthiska näset. Det är gudarnes gamla jagtområde, rikt på erinringar från forntiden: Zevs-altaren, Artemis' lund, Aktäon, Ödipus' utsättning m. fl., men numera blott ett skogigt berg utan minnesmärken.

Parnes med ungefär lika höjd som Kithäron och det högsta i Attika är gränsberg mot Böotien i norr. Vid dess sydliga fot finnas många spår af gammal befolkning och kultur. Andra sidan var vild jagtmark. Vid de två ryktbara passen från Phyle till Thebe i vester och från Dekeleia till Oropos i öster, hvilka äro de vigtigaste utgångarna från Attika mot norr, ligga qvarlefvor af gamla förskansningar och borgar. På detta berg stod en kolossal Zevsbild och på de hösta spetsarne två altaren, helgade åt den regnande och åt den teckengifvande (blixtrande) Zevs (Zevs Ombrios och Zevs Semaleios). De blixtar, som här nedföllo, observerades af Zevs Astrapäos' prester i Athen, och derefter inrättades på bestämda tider pythiska offerprocessioner till Delphi.

Pentelikon och Hymettos äro de sista afsatserna af det mellersta Greklands bergsystem. De ansluta sig till Parnes. *Pentelikon* skiljer Attika i Kephissos-slätten i vester och kustslätten vid Marathon i öster. På dess vestliga sluttning uppspringer Kephissos, som skyndar mot söder till Phaleriska viken vid Athen. Vid Dekeleia på Parnes upprinner dess nordliga källarm. Bägge armarne förena sig i närheten af Acharnä. Mellan båda går genom en tvärdal från vester till öster härvägen till det odödliga Marathon. Parnes' höjd är i rundt tal 4,000 fot, Pentelikons 3,500, Hymettos' 2,500. Sålunda löper det attiska berglandet i afsatser från norr till söder, ända tills det med den låga udden Sunion sänker sig i hafvet. Bergsformernas skönhet bidrager ej litet till landskapets behag. Den högsta spetsen af Pentelikon är en hög kägla, som betydligt höjer sig öfver sina grannar. Dess sluttningar bekransas af skogar; dessa åter äro omgifna af byar, kyrkor, kloster och ruiner af gamla orter, der man återfinner

läget af mången attisk demos. Slätterna äro betäckta med olivplanteringar, hvilka göras fruktbärande af de ymniga källorna. På Pentelikons vestra sluttning, tre timmars väg nordostligt från Athen, nära vägen till Marathon ligga de berömda marmorbrott, hvars förädlade block på Akropolis och i dess omgifningar tjena till eviga mönster.

Hymettos ligger söder om Pentelikon, öster om Athen, hvarifrån man blott behöfver tre och en half timme för att bestiga dess spets. Det panorama, som härifrån utbreder sig för betraktarens blickar, är i hög grad praktfullt och tillika det lärorikaste för kännedomen af Attika och dess omgifningar. Utsigten sträcker sig till Parnassos i norr och i söder ut öfver Arkipelagens ögrupper och öfver Peloponnesos. Hymettos är beväxt med välluktande örter, hvaraf otaliga bisvärmar be-

72. Kyklopiska murar.

reda den berömda hymettiska honungen. På dess sluttningar, i dess sköna dalsänkningar och rundt om dess fot ligga lemningar efter gamla orter, tempel och andra byggnader med inskrifter, bildhuggeriarbeten och prydnader af alla slag. De mest betydande af dessa platser hafva under den kristna tiden blifvit upptagna af fyra eller fem kloster, hvars kyrkor äro byggda på ruinerna af forntida tempel, och de dem tillhöriga landtgårdarne hafva inkräktat de attiska demernas område.

På *Peloponnesos* uppträder *en* formation som den förherskande. Det är platåbildningen, hvilken med sin utbredda yta fyller Arkadiens högland. Detta af herdar bebodda betesland är på alla sidor omgifvet af berg, hvilka mot hafvet bilda terrassformiga afsatser. Dessa berg

utsända sina grenar åt alla håll, hvarigenom de fem så långt utskjutande stora halföarna och otaliga underordnade mindre bildas. Peloponnesos är väl genom näset vid Korinth bundet vid Hellas och det öfriga fastlandet, men genom sina egendomliga landtungor visar det hän mot främmande länder: i söder mot Lydien genom den spartanska och den messeniska halfön, i vester mot Italien genom den achäiska, i öster mot Mindre Asien genom den argoliska. Dock är afståndet ännu långt såväl till Libyen som till Mindre Asien. Men på detta mellanrum ligga många öar och ögrupper, hvilka skulle tjena som bropelare vid folkslagens och kulturens öfverförande från den ena verldsdelen till den andra. De berömdaste bland dessa öar voro Keos, Andros, Delos, Naxos, Paros, Thera, Lemnos, Samothrake, Tenedos, Lesbos, Chios, Samos, Kos, Kreta, Rhodos med flere. Under klart väder kan ett fartyg i dessa farvatten alltid se land. Från Korkyra ser man Italien, från kap Malea Kretas snöklädda bergspetsar, och från denna ö bergen på Rhodos och på Mindre Asiens kust. Två dagars segling för från Kreta till Afrikas norra kust. På den sköna, vidsträckta, örika Arkipelagen hade naturen sålunda förberedt det friaste spelrum för de tre verldsdelarnes folkslag, för deras sammanträffande, så väl i krig som fred, för utbyte af alla slag, så väl af idéer som produkter.

Greklands berg, som numera äro beröfvade sina forna härliga skogar, hafva ej någon stor rikedom på metaller. Emellertid fick man redan i forntiden koppar på Evböa, jern i Böotien, Taygetos och på öarna Melos, Seriphos och Evböa. Det fans silfver i Epeiros, på Cypern, Siphnos och i Attika, hvarest Athen under sin välmaktstid sysselsatte 20,000 menniskor uti Laurions grufvor. Uti Hämos och Orbelos, uti Pangäonberget mellan Makedonien och Thrakien och på öarne Siphnos och Thasos fann man guld. Attika och öarna, isynnerhet Paros, hade berömda marmorarter.

I bergländer äro slätterna ofta ytterst fruktbara. Thessalien, Messenien, nordliga delen af Elis och Evböa, som var Athens kornbod, bekräfta denna iakttagelse. Böotien hade sina talrika floder och deras under tidernas lopp samlade bottenfällningar att tacka för en utomordentlig fruktbarhet, i synnerhet den nedre Kephissos-dalen, som liksom Egypten befruktades af regelbundet återkommande öfversvämningar. Men invånarne, bortskämda af denna allt för frikostiga natur, domnade bort i sinliga njutningar. Under det att det ofruktbara Attika hade en verksam och snillrik befolkning, närde Böotien ett folk hvars sinnesslöhet blef ett ordspråk; dock räknar det Hesiodos och Pindaros bland sina söner. Arkadiens högländta trakter hade till invånare en

menniskostam, som genom sina enkla och landtliga seder, sitt krigiska sinnelag, sin kärlek till vinning hade åtskilliga likheter med Schweizare.

I den sydliga delen af Grekland framträder en växtlighet, som liknar Afrikas. Palmen, som vajar sin behagliga gröna fjäderbuske på Kykladerna, visar sig äfven i Attika, och på vissa ställen i Messenien mogna hennes dadlar. Citron- och orange-träden bilda på östliga kusten af Argolis täta skogar.

Betraktadt i sin helhet, var Grekland icke nog fruktbart för att underhålla sina inbyggare uti sysslolöshet och veklighet; det var icke heller så fattigt, att det tvang dem att använda hela sin verksamhet för att förskaffa sig lifvets nödvändigheter. Jordytans omvexling i berg och dalar samt klimatets olikhet ålade dem den omvexling i sysselsättningar, som utvecklar själsförmögenheterna. Genom landets beskaffenhet tvungos Grekerna att både blifva herdar och åkerbrukare, att idka såväl bergshandtering som handel.

I synnerhet ett land i Grekland förenade jordmånens och lägets alla brister och fördelar, nämligen det magra *Attika* med de fruktbara slätterna vid Marathon och Elevsis, hvilka belönade odlarens möda genom en sextiodubbel afkastning, med sina olivlundar, sin välluktande hymettiska honung, sin penteliska marmor, sina lauri-onska silfvergrufvor, sin luft, så klar, att man från kap Sunion kunde se den på Akropolis stående Minervas lans och hjelmbuske, och med någonting bättre än allt detta, med hafvet, som liksom en gördel omslöt det från tvenne sidor. Då Athenarne stego upp på Parthenon, sågo de dessa talrika öar, som voro kringströdda på vågorna, liksom för att blifva deras besittning eller för att utan faror föra dem till Thrakiens, Asiens och Egyptens kuster. Naturen hade sålunda i Attika förberedt en förträfflig skådeplats för den menskliga verksamheten.

2. Greklands äldste inbyggare.

Hvilka voro Greklands äldsta inbyggare? Svaret på en dylik fråga är svårt att afgifva, det må gälla hvilket land som helst, ty i allmänhet har ett land varit befolkadt under århundraden, innan dess historia begynner. En enda vetenskap är i stånd att sprida något

ljus i detta mörker, nämligen språkvetenskapen. Den komparativa språkforskningen har lärt oss, att Inderna, Perserna, Grekerna, Italikerna, Kelterna, Germanerna och Slaverna hafva haft gemensamma förfäder. Grekerna äro sålunda en gren af den stora indisk-europeiska stammen.

Vid de första ännu svaga ljusstrålarne, som historien sprider omkring sig, visar sig uti tidernas aflägsna natt ett stort folk, *Pelasgerna*, hvilket synes hafva innehaft Mindre Asien, Grekland och en del af Italien. I de gamla traditionerna äro dessa Pelasger delade i en mängd stammar, hvilka söder om Donau mellan Adriatiska och Svarta hafvet troligen bildade följande tre hufvudgrupper: *Thraker, Illyrier* och de *helleniska Pelasgerna.* Alla de folk, som voro bosatta i dessa trakter, synas ifrån början hafva haft ett nära samband. I sagorna äro de ofta förenade, och många af de gudomligheter som Greklands äldsta stammar dyrkat, synas vara inkomna genom Makedonien och Thessalien. Hvad de stammar beträffar, som befolkade det egentliga Grekland, så äro de kända under de ryktbara namnen *Pelasger* och *Hellener*, de förra föregående de senare, och de senare tagande arf efter de förra, hvilka de så småningom förjaga, utrota eller med sig förena, så att de slutligen ensamme qvarstå som herrar öfver landet. Denna revolution försiggick långsamt och var ännu på Homeros' tid ej fullt utförd.

Grekerna utmärkte med det gemensamma namnet Pelasger den befolkning, som hade föregått dem på den helleniska jorden. Men de hade också för hvar och en af de olika stammarne särskilda namn, såsom Dryoper eller skogarnes invånare, Leleger eller blandade stammar, Kaukoner, hvilka gåfvo namn åt en del af Elis, Lapither, Perrheber, Aoner, Phlegyer, Tyanter m. fl.

Enligt traditionerna och den historiska sannolikheten, men utan någon visshet, kan man påstå, att Pelasgerna norr ifrån inträngde i Grekland. Sedan de genomtågat Thrakien och Makedonien, togo de Epeiros och Thessalien i besittning; derifrån befolkade de så småningom det mellersta Grekland och Peloponnesos, hvarest Attika och Arkadien gällde såsom hela den pelasgiska befolkningens ursprungliga fädernesland. På öarna, som de också besatte, sammanstötte de med Kureterna, Korybanterna, Daktylerna, Ideerna och Telchinerna, hvilka lärde dem att bearbeta metaller. Men de folk, som man betecknade med dessa namn, voro mindre främmande stammar än kolonister, bestående af Pelasger eller asiatiska Hellener, hvilka voro mer framskridna i civilisation, och som meddelade sin industri och sina mer utvecklade religiösa begrepp åt sina stamfränder, hvilka på sin långa färd omkring

det Ägäiska hafvet förblifvit barbarer. Dessa folkstammar försvunno tidigt, och deras namn fans blott qvar för att beteckna vissa gudomligheters prester. Kanhända voro de aldrig något annat?

För att lära känna dessa aflägsna tider äro vi uteslutande hänvisade till de sagor, som blifvit bevarade af skalderna eller samlade af senare författare. Kan man tillerkänna dem någon trovärdighet? — Såsom hafvet längs sina stränder leker med bränningarnas lösryckta klippor, såsom det oupphörligt rullar dem under sina vågor, nöter och krossar dem eller förändrar dem genom att betäcka dem med alla rikedomarne af det dubbla lif, som det alstrar: så leka också folkens inbillning och skaldernas fantasi med de namn och de händelser, hvilka traditionen skänker dem, skiljande eller förenande dem, blandande dem med främmande element eller inneslutande dem i rika drägter. Då denna folkfantasiens skapande förmåga, som blott finner sitt nöje ut underbara berättelser, efterföljes af kritiken, som vill tolka sagans detaljer och förklara förgångna tiders traditioner, så uppkommer ett virrvarr af olika system. Fäster man sig blott vid detaljerna, så stannar man i ovisshet; men ser man på det hela, kan man upptäcka en allmän och tillfredsställande sanning. Den sanning, som uppenbaras genom berättelserna angående Greklands äldsta tider, synes oss vara tillvaron af en *pelasgisk-jonisk period,* som gaf upphof åt de första städerna liksom åt de första religiösa bruken, och under hvilken det grekiska fastlandet och den asiatiska kusten, mellan hvilka öarna i det Ägäiska hafvet höjde sig såsom de brustna hvalfbågarne af en brygga, redan voro förenade genom starka band. Historien motsvarar sålunda geografien.

De östliga kusterna af Grekland hafva utan tvifvel allt ifrån äldsta tider besökts af kustinvånarne i det midt emot liggande Asien, hvilka utan fruktan gåfvo sig ut på detta fredliga haf, hvarest en ö hvarje afton gaf skydd åt deras farkoster. Kusterna af Elis och Messenien äro betydligt fruktbarare; det är likväl till *Argos* och *Athen* de äldsta sagorna anknyta sig, ett säkert bevis på att lifvet der först vaknade. De senare tidernas Greker, som funno en bekräftelse härpå uti sina traditioner, hafva, såsom vanligen plägar ske, tillagt ett fåtal menniskor de verkningar, som åstadkommits genom tre eller fyra århundradens inflytande.

De personer, som blifvit framstälda såsom representanter för Orientens inflytande på Grekland, äro i synnerhet *Kadmos*, som man har gjort till Phenicier, samt *Danaos* och *Kekrops*, som man gjort till Egyptier. Vi vilja i korthet anföra sagorna om dessa personligheter, emedan historien bör berätta till och med de villfarelser, som länge

hafva herskat, och af hvilka man finner spår i literaturen, konsten och det allmänna tänkesättet.

Kadmos, son af Agenor, konung i Tyrus och Sidon, hade bröderna Phönix och Kilix och systern *Europa*, hvilken Zevs bortröfvade och förde till *Kreta*. Kadmos förföljde sin syster, och för att finna henne reste han länge och besökte många länder. Ankommen till Grekland, rådfrådade han oraklet i Delphi. »Sök icke din syster», svarade Apollon, »men följ den första ko, som visar sig i din väg, och anlägg en stad på det ställe, der hon stannar.» Kon förde honom till Böotien, till källan Arkia. En drake bevakade dess heliga vatten; Kadmos dödade honom och utströdde hans tänder på jorden. Deraf uppväxte beväpnade män, som genast anföllo hvarandra; alla omkommo utom fem, hvilka hjelpte honom att bygga fästningen Kadmeia, omkring hvilken *Thebe* sedan reste sig. Dessa blefvo sedermera stamfäder för de fem förnämsta thebanska familjerna. Kadmos hade från Phenicien medfört ett alfabet, som Grekerna antogo; han lärde dem äfven konsten att bearbeta grufvor och smälta metaller. Hans efterkommande blefvo ryktbara genom sina olyckor: *Penthevs*, som slets i stycken af Bacchanterna: *Aktäon*, Artemis' medtäflare uti jagt, hvilken en dag vågade betrakta henne, då hon badade i en källa, och derför af den vredgade gudinnan förvandlades till en hjort samt i denna egenskap uppslukades af sina egna hundar; slutligen *Semele*, som älskades af Zevs. Hon ville se guden i glansen af hans majestät, i midten af åska och blixt, men den himmelska elden förtärde henne. Barnet, som hon bar i sitt sköte, förgicks likväl icke. Det var Dionysos. Lykos, Amphion med den välklingande lyran, Laios och Ödipus nämnas bland Kadmos' efterträdare.

Argos, beläget vid en gästvänlig vik, var kanhända den äldsta staden i Grekland, en föreningspunkt för infödda och främlingar. Herodotos berättar, att Phenicierna derifrån bortröfvade Io såsom vedergällning för Europas bortförande. Traditionen omtalar många beröringspunkter mellan Argos och Egypten. Från Libyen hade Argiverna fått den säd, de sådde och skördade; på Nilens stränder slutade Io sina äfventyrliga färder; derifrån kom äfven Danaos med sina femtio döttrar, hvilka dödade sina femtio gemåler och i underjorden blefvo dömda att utan rast och ro söka fylla ett kärl, som saknade botten. Son af Bel, fortplantade Danaos Apollonskulten. Efter honom ser man i Argolis Prötos, som inkallar Kykloperna från Lycien för att uppbygga murarna till Tiryns; äfvensom hjelten Palamedes, Nauplias grundläggare och uppfinnare af vigter, mått, bokstäfver och räknekonst.

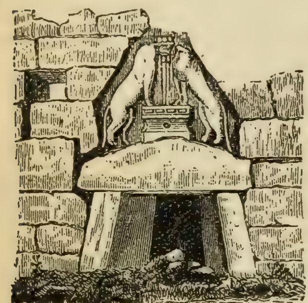
Uti Attika är det en vis från Egypten, Kekrops, hvilken, förjagad från sin fädernestad Sais. landstiger i Peiräevs, äktar dottern till konungen i landet och efterträder honom efter hans död. Invånarne lefde då ännu kringspridda; han förenar dem i tolf hufvudorter, lär dem att odla olivträdet, att pressa olja ur dess frukter och att odla hvarjehanda sädesarter. Invånarne, förut nomader, fingo nu fasta bostäder och ett ordnadt samhälle. För att bättre tillknyta banden uti den nya staten, införde Kekrops vissa äktenskapslagar, begrafningsceremonier för att helga minnet af de döda, och domstolen Areopagen, hvilken hade sitt säte på Ares' kulle och hade till ändamål att genom rättvisa domar förekomma våldsgerningar. Innan han dog, hade Kekrops på en klippmassa, som var otillgänglig från alla sidor utom från öster, byggt en ointaglig fästning, som efter honom fick namnet *Kekropia*, och vid hvars fot staden *Athen* så småningom bildade sig. Ibland hans sexton efterträdare räknar man *Amphiktyon*, hvilken förenade alla folkslag omkring Thermopylä till ett förbund, åt hvilket han gaf sitt namn; *Erichthonios*, som offrade sin dotter för att vinna en seger; *Erechthevs*, som sades vara anförare för en ny egyptisk koloni; *Triptolemos* och slutligen *Ägevs*, Thesevs' fader.

Äfven Megareerna nämde bland sina gamla förstar en Egyptier med namnet *Lelex*.

Dessa traditioner äro nu mera öfvergifna. De flesta af forntidens författare anse Kekrops såsom en infödING i Attika. Utan tvifvel bör man gå ännu längre och i honom, i Erichthonios, Triptolemos, och de flesta af de gamla sagornas personligheter blott se personifierade allegorier, föreställningar, af hvilka poesien har gjort konungar, heroer eller gudar. Väl omtalar Thukydides, att Karerna och Phenicierna före trojanska kriget hade besatt en del af öarna, men han nämner ingenting om de kolonier, som Danaos och Kadmos från Egypten och Phenicien öfverförde till grekiska fastlandet, och till åtskilnad från Herodotos, som efter de memphiska presternas berättelser vet så mycket om dessa gamla tider, tviflar den stränge historieskrifvaren på, att man angående dem kan försäkra någonting med visshet. Dessa främlingar, som grundlägga kungliga dynastier, och som för att lyckas deruti borde hafva varit talrikare, talade språk, som voro fullkomligt olika Hellenernas. Om deras inflytande hade varit nog stort för att bemäktiga sig det politiska öfverväldet, så skulle det också hafva gifvit dem förmåga att beherska språket. Det är vanligtvis icke ett lands eröfrare, om de nämligen äro de besegrade öfverlägsne, ej blott i makt utan äfven i civilisation, som glömma sitt språk. Då grekiskan icke har bevarat några spår af de semitiska språken, så är det troli-

gen derföre, att Semiterna, om de gjort invandringar i Hellas, derifrån blifvit förjagade, utan att hafva kunnat grunda de mäktiga konungaätter, som sagan härleder ifrån dem. Det må tilläggas, att de äldsta ruinerna i Grekland icke heller röja spår af egyptisk konst.

Det är visserligen sant, att vid den tid, till hvilken man förlägger deras invandring, stora folkrörelser försiggingo uti Asien, att traditionerna låta Phrygerna öfvergå från Asien till Europa, Karerna till Kykladerna och till kusterna af Saroniska viken, Telchinerna från Rhodos till Sikyon, och att ungefär vid samma tid Hebreernas utvandring ur Egypten och Pharaonernas stora krigståg egde rum. Då sålunda allt omkring Ägäiska hafvet var i rörelse och ett och annat om dessa händelser nådde Grekland, är det också högst sannolikt, att en och annan främling kom dit, medförande asiatiska föreställningar och asiatiska bruk.

73. Lejonporten i Mykenä.

Det är sålunda icke ankomsten af orientaliska nybyggare, som är osannolik, utan det fädernesland, som man tillägger dem. Må vi ej glömma, att Mindre Asiens kuster voro betäckta af helleniska folkstammar, hvilka så småningom förjagade Phenicierna från öarna i det Ägäiska hafvet och i deras spår letade sig väg till alla kustländerna i den östra delen af Medelhafvet. Ifrån det elfte århundradet kände Hebreerna namnet på Javans söner (Jonerna), »hvilka bebodde kusterna och öarna i det stora hafvet», och detta namn läser man ännu bland de hieroglyfiska inskrifterna från Pharaonernas adertonde dynasti. Man måste antaga en tid, under hvilken de asiatiska Grekerna grundlade sin rikedom och sin civilisation genom att knyta förbindelser med Orientens rika folk. Då kunde några af deras ledare vana vid samfärdsel med Egypten och Phenicien, under revolutionstider lemna dessa oroliga länder samt komma för att bosätta sig i det pelasgiska Grekland midtibland en befolkning med samma språk och dit medföra sina egyptiska eller pheniciska tillnamn jemte de kunskaper, som de hade förvärfvat under sitt umgänge med dessa nationer. Tusen saker röja för oss de innerliga samband, som förena de båda fastlanden. Greklands äldsta historia återför oss oupphörligt till Asien, hvarest den helleniska mytologien har hemtat de flesta af sina gudar. Vissa bruk och vissa typer för den äldsta konsten i Grekland kunna betraktas såsom orientaliska efterbildningar. Lejonporten i Mykenä återkallar erinringen af den symboliske väktaren vid borgen i Sardes och

vid palatset i Ninive, under det att Minyas och Atrevs' skattkamrar synas vara ett minne af Phrygiens till hälften underjordiska byggnader. Man vet, att Hellenernas äldsta alfabet var ett lån från Phenicierna, liksom också deras metriska system.

En annan sägen, sagan om *Minos*, bekräftar också sanningen af det gamla sambandet mellan Asien och Grekland. Denne vise konung var den mägtigaste furste på sin tid och regerade på *Kreta*, hvars alla folk han hade förenat under sitt herravälde, och hvarest han hade anlagt tre städer, *Knossos*, *Kydonia* och *Phästos*. Hans lagar hvilade på den för den österländska lagstiftningen främmande grundsatsen, att medborgarne sins emellan äro jemlikar. Om hvad man tillägger honom icke förskrifver sig från en sedermera invandrad dorisk koloni, skulle han hafva förbjudit all enskild förmögenhet och velat, att alla inbyggarne skulle förena sig vid gemensamma måltider, som förtärdes på offentliga ställen. Under krigstider var konungamagten oinskränkt: under freden styrdes samhället af en senat. Omsorgen om jordens odling var uteslutande anförtrodd åt slafvar. De unga Kreterna, befriade ifrån vanligt kroppsarbete, voro underkastade en sträng uppfostran, som hade till ändamål att utveckla deras kroppskrafter och ingifva dem medborgerliga dygder. Minos var också en eröfrare; han skapade en flotta och förjagade från Arkipelagen de kariska och lelegiska sjöröfvare, som oroade den. Alla öarna ifrån Thrakien ända till Rhodos erkände hans välde, och de kolonier, som han grundlade på några af dem, eller som han upprättade på kusterna af Asien, betryggade dess varaktighet. Megara och Attika betalte honom skatt. Ett företag till Sicilien misslyckades; han omkom dervid sjelf. Likväl känner man på ön en stad med hans namn. Hans graf fans der vid sidan af ett Aphrodite helgadt tempel, en gudinna, hvars dyrkan han lärt af Phenicierna. Zevs belönade honom för hans rättvisa genom att sätta honom jemte hans bröder, Äakos och Rhadamanthos, till domare öfver de aflidnes skuggor i underjorden.

74. Herakles och Antäos.
Från en graverad sten.

Längre fram i tiden, då man fann de handlingar och äfventyr som tillskrefvos Minos, allt för talrika, sökte man gifva sagan utseende af historia genom att fördubbla denna personlighet och en mennisko-ålder efter Kretas lagstiftare låta en Minos den andre lefva, under hvilken den konstskicklige Dädalos uppträdde. Denne skulle hafva byggt Labyrinten för att instänga Minotauros, hvilken Thesevs dödade med Ariadnes tillhjelp. Under Minos den andre var Kreta den största

magt i Grekland, men efter hans död ramlade väldet. Vid tiden för trojanska kriget hade konungen på Kreta blott ett obetydligt antal skepp.

Vi anse för klokast att angående denna Minos' historia ej påstå någonting, men det synes oss, som man äfven här ur mångfalden af traditioner utan svårighet kunde uppvisa ett obestridligt faktum, nemligen det, att ett stort inflytande blifvit utöfvadt af Kreterna under Greklands äldsta tider. Man kan tillägga, att detta herravälde till sjös, som uppkom före alla andra, var nästan oundvikligt. Uti Greklands historia fans det en tid, då det mest verksamma lifvet var förlagdt till öarna och kusterna af Ägäiska hafvet. Kreta, beläget i midten af denna allmänna rörelse, deltog sjelf lifligast deri. Minos' styrelse var sålunda ett försök att ifrån denna ö, som liksom en borg beherskade Ägäiska hafvet, ordna denna rörliga och våldsamma verld, undertrycka sjöröfveriet och sätta handeln i dess ställe.

Herodotos' åsigt stämmer öfverens med denna framställning af Greklands äldsta tider, emedan han gör Jonerna till Pelasgernas afkomlingar. Denna slägtskap förklaras nemligen af hvad som redan blifvit sagdt. Pelasgerna äro de första som bebygga Grekland; Jonerna från Asien anlände sedermera dit till sjös i små skåror och utan qvinnor, hvilket gjorde att de måste äkta landets döttrar. I början plundra de, röfva eller döda; sedan bosätta de sig så småningom på de östliga kusterna, dit den äldsta tidens alla traditioner hänvisa oss, blanda sig med Pelasgerna, hvilka ursprungligen voro af samma stam, och sålunda uppkommer landets första civilisation.

De trakter i Grekland, som sågo denna utvecklas, voro i *Epeiros* orterna omkring templet *Dodona,* hvilket med sina heliga ekar och dufvor synes för Pelasgerna hafva varit hvad Delphi var för Hellenerna, det tempel och det orakel, som var föremålet för den största dyrkan; *Thessalien,* hvars slätter voro fruktbara redan före åkerbrukets egentliga införande, och som fick ett sådant försteg för de öfriga landskapen, att den homeriska poesien der hemtat en stor del af sina ämnen, liksom sånggudinnorna derifrån utgått; *Böotien,* hvarest omkring sjön Kopais den mägtiga staden *Orchomenos* reste sig. Attika, fastän tidigare befolkadt, har likväl ej bevarat några minnesmärken från den pelasgiska tiden, så vidt man ej skall räkna dit en del af murarne af Akropolis. Arkaderna påstodo, att *Lykosura* var verldens äldsta stad; ja, de påstodo också, att de sjelfva funnos till »innan ännu månen sände sina bleka strålar till jorden». Men den trakt, som i dessa uråldriga tider synes hafva spelt den mest betydande rollen, är likväl Argolis, hvarest så många spår finnas från dessa uråldriga tider.

och hvarest så många minnen af forntida förbindelser med Orienten lefde.

Vid denna förhistoriska tid fästa sig de minnesmärken af ett egendomligt byggnadssätt, som efterföljande generationer tillade ett eget jätteslägte, *Kykloperna*. Man ser ännu i dag qvarlefvor efter dessa *kyklopiska* byggnader (bild 72, sid. 201) i Mykenä, i Argos, i Tiryns, i Athen, i Orchomenos, i Lykosura och möjligen på ett par hundra andra helleniska orter. De bestå af ofantliga fyrkantiga klippblock, oftast alldeles råa, någon gång huggna, men alltid lagda de ena på de andra utan murbruk i form af oregelbundna månghörningar. De märkvärdigaste bland dessa minnesmärken äro murarne och gallerierna i Tiryns, som äro byggda af stenar, af hvilka två hästar icke skulle vara i stånd att röra den minsta ur stället, och den byggnad, som man kallat Atrevs' skattkammare i Mykenä. En del af murarne till denna stad och en port med två lejon tillhöra samma byggnadsstil (bild 73, sid. 208); denna port har till öfverlag en tjugusex fot lång och sexton fot bred sten, den största, som hittills blifvit funnen i en regelbunden byggnad. Akarnanien är dessutom betäckt med minnesmärken af kyklopisk eller polygonal form, ett byggnadssätt, som säkerligen bibehållit sig mycket länge i detta landskap. För öfrigt bör anmärkas, att Grekerna, som funno sten till hands öfverallt, sällan använde tegel och murbruk vid sina byggnader. De nöjde sig med att lägga stenarne på hvarandra och höllo dem i jemvigt genom deras form och tyngd.

Dessa minnesmärken, som i allmänhet hafva samma karakter, utmärka likväl genom en och annan detalj olika tidsåldrar. Sålunda har man trott sig kunna tillägga Pelops' afkomlingar Atrevs' skattkammare eller Agamemnons graf och lejonporten, hvilka tyda på en mer utvecklad och isynnerhet mer asiatisk konst. Men huru hafva dylika massor kunnat handteras med det enda hjelpmedel, som dessa folk kände, häfstången? Byggnader, som tagit i anspråk så stora menniskokrafter, måste nödvändigt tillhöra en tid af allmänt slafveri under militära öfverhufvuden eller under en herskande kast af krigiska prester, hvilket äfven traditionerna i någon mån röja. Pelasgerna voro också utan tvifvel af sina herskare dömda till mödosamma arbeten, liksom Romarne under Tarqvinius Superbus, då de byggde Capitolium och den stora kloaken, och såsom Egyptierna, då de uppförde sina pyramider och sina tempel. Det orientaliska inflytandet, från hvilket Grekerna befriat verlden, fans sålunda ännu qvar bland de pelasgiska stammarne.

Det må likväl anmärkas, att de kyklopiska murarne hvarken tje-

nade till att innesluta en gud ej heller att bevara en konungs mumie, såsom de storartade minnesvårdar, hvilka på Nilens stränder hade presters och konungars fåfänga att tacka för sin tillkomst. De voro byggnader, som tillhörde folket i sin helhet. Dessa ruiner säga oss, att Grekland redan i den aflägsnaste forntid begynte detta stadslif, som har skapat dess storhet. Dess första invånare lade grunden till de städer, i hvilka verldens civilisation sedermera arbetat sig fram.

3. Äoler och Achäer.

Då man frågade Grekerna, hvarifrån de härstammade, var deras svar mycket enkelt. *Promethevs,* sade de, var son af jorden och fader till *Devkalion.* Den senare regeråde öfver Thessalien, då Zevs förbittrad öfver menniskornas brott skickade en öfversvämning, hvilken tillintetgjorde hela befolkningen. Devkalion jemte sin hustru Pyrrha var den ende, som räddade sig på ett skepp, hvilket han enligt Promethevs' råd hade byggt. Efter 9 dagars förlopp stannade denna farkost på spetsen af Parnassos. Då vattnet dragit sig tillbaka, rådfrågade Devkalion och Pyrrha Themis' orakel, som befalde dem att kasta bakom sig mormoderns ben. Devkalion begrep oraklets mening: de hopsamlade stenarne på jorden och kastade dem öfver sina skuldror. De, som Pyrrha kastade, förvandlades till qvinnor, de, som Devkalion kastade, blefvo män, och Grekland fick åter en befolkning. Denne Devkalion var det helleniska folkets stamfader, ty han hade sonen *Hellen,* hvilken födde *Doros,* som tog mellersta Grekland i besittning, *Äolos,* som fick Thessalien, och *Xuthos,* fader till *Ion* och *Achäos,* som fick Peloponnesos.

De nya stammar, hvilkas område blef det pelasgiska Grekland, voro lifvade af friare, mer heroiska tänkesätt, medgåfvo gudarne mindre rättigheter, förlänade menniskan större. Det är sålunda med full rättvisa, som Hellenerna göra Devkalion till stamfader för sitt folk; ty han var son till den Titan, som hade röfvat elden från himmelen för att gifva den åt menniskorna och för att genom uppfinningen af konsterna upphöja ett förnedradt slägte till medtäflare med gudarne. Zevs straffar också Promethevs, fastkedjar honom vid Kaukasus och låter en örn oupphörligt sönderslita hans lefver. Men den besegrade Titanen hoppas ännu och förutsäger seger. »Zevs», säger han, »skall falla från himmelens gamla tron, nedstörtad af en okuflig jätte, som skall uppfinna en eld, mer mägtig än blixtens, ett dån, mer bedöf-

vande än åskans, och som i Poseidons hand skall krossa den treudd, som lyfter oceanen och skakar jorden.»

Men om denna myt har den förtjensten att stå i öfverensstämmelse med folklynnet, så passar den likväl ej tillsammans med verkligheten. Trots denna så väl upptälda genealogi, som delar det helleniska folket i fyra stammar, finna vi likväl inom det grekiska samhället *under den historiska tiden* icke mer än två tydligt skilda helleniska folkgrupper, *Joner* och *Dorer*, hvilka, såsom vi skola finna, skilja sig i författning, i språk, i konst, ja till och med i sina filosofiska grundsatser. Men dessa stammar lemna under den äldre tiden första platsen åt Äoler och Achäer. Om Jonerna då äro en af de mest betydande beståndsdelarne af Hellenerna, så hafva de likväl icke någon bestämd roll eller någon särskild ryktbarhet. Dorerna qvarstå också i skuggan: de två andra stammarne synas ensamma uti sagotidens bedrägliga skimmer.

Hvilka voro *Äolerna?* Troligen bör man, såsom deras namn tillkännagifver, i dem se en *blandning af Pelasger och Hellener*, som uppstått under för oss okända tider, på åtskilliga ställen och uti olika proportioner. De som de gamle betecknade med detta namn; synas icke hafva utgjort en särskild stam, liksom den äoliska dialekten mindre synes vara en särskild gren af det grekiska språket, än en blandning af alla de helleniska språkformer, som hvarken voro joniska eller doriska. Det är dessutom erkändt, att den största slägtskapen mellan det grekiska och latinska språket återfinnes inom den äoliska dialekten, hvilken mycket mer än de öfriga närmar sig deras gemensamma typ och utan tvifvel innesluter i sig elementen af det språk, som tidigast talades i Grekland och Italien.

Man ser Äolerna utbreda sig på ett område, som nästan öfverallt begränsas af hafvet, ifrån nordost till sydvest; de stå i förbindelse med Grekerna i Asien och på öarna, man finner dem kring Pagasäiska viken, i en del af Böotien, i Phokis, i Ätolien, Lokris, Elis och Messenien.

Achäerna hafva en ännu mindre bestämd pregel. De gamle sammanbundo dem med Äolerna, med hvilka de slutligen sammanblandades, och ingenstädes hör man talas om achäisk konst eller achäisk dialekt. De bildade sålunda icke någon särskild stam. Liksom Äolerna föredrogo de hafvet; äfven deras historia pekar mot öster. Tevkros, en af deras hjeltar, har samma namn, som en af konungarne i Troas, och man finner Achäer på Cypern och på Kreta. Men de uppnådde en högre grad af magt, och det är med dem som Greklands historia begynner.

Achäerna anse som sin tillhörighet den ryktbare kämpe, hvilken blef Grekernas nationalhjelte: *Herakles*, son af Alkmene och Amphitryon. Båda två härstammade ifrån Persevs' gudomliga slägt, och Amphitryon var den laglige arfvingen till Tiryns konungatron. Tvungen att fly efter ett ofrivilligt mord på sin farbroder Elektryon, begaf Amphitryon sig till Thebe, hvarest Zevs antog hans drag för att vinna Alkmenes ömhet. Herakles föddes. Here, som ej förlät Alkmene, att hon beröfvat henne Zevs' kärlek, sände två ormar för att döda barnet i vaggan; Herakles grep dem och qväfde dem med sina starka händer. Blidkad af Pallas' böner samtyckte gudinnan att räcka honom sitt bröst för att göra honom odödlig, men han bet henne så hårdt, att mjölken stänkte ända upp på himlahvalfvet, hvarest vintergatan derigenom bildades. Herakles tillbragte sin ungdom under ett mödosamt lif bland herdarne på berget Kithäron. Han begynte sina ärofulla arbeten med att befria de thespiska fälten från ett ofantligt lejon, som härjade dem. Han befriade Thebe från Orchomenos' ok, och genom att tilldämma utloppet för sjön Kopais förvandlade han slätten omkring Orchomenos till ett stort träsk; Zevs fick bistånd af hans arm mot Titanerna, hvilka ville storma himmelen, men icke dess mindre öfverlemnade guden sin son åt Evrysthevs', Mykenäs konungs, nyckfulla vilja, vare sig för att uppfylla en oförsigtigt afgifven ed eller för att hjelten derigenom skulle försona ett begånget mord. Han fick i uppdrag att döda det nemeiska lejonet, den lerneiska hydran, hvars hufvuden återväxte så ofta man afhögg dem, det erymantiska vildsvinet, de jättelika foglarne vid sjön Stymphalos och Minotauros på Kreta. Han fångade i flykten, efter att ett helt år hafva förföljt henne, den med kopparfötter och gyllene horn försedda hinden på Keryneiska berget, rengjorde Augias' stall genom att ditleda floden Alpheios, lät den thrakiske konungen Diomedes blifva uppäten af sina egna hästar, emedan han födde dem med menniskokött, bortröfvade de gyllene äpplena från Hesperidernas trädgård, oaktadt de bevakades af en drake, dödade den trehöfdade Geryon och fängslade Kerberos för att befria Thesevs, som qvarhölls af Pluton.

Dessa voro Herakles' tolf storverk, men han utförde dessutom många andra under sina långa färder genom Asien, Afrika och Europa. Han befriade Hesione, intog Troja, dödade röfvaren Kakos och jätten Antäos, hvilken han qväfde genom att lyfta upp honom i sina kraftiga armar (bild 74, sid. 209), ty han hade märkt, att Antäos fick ny styrka hvar gång han vidrörde sin moder Jorden. Han utrotade Kentaurerna, befriade Alkeste ur dödens händer och Promethevs från den örn, som gnagde hans lefver; han hjelpte Atlas att bära himlen och öppnade mellan

Europa och Afrika sundet vid Herakles' stoder. Landsförvist för ett mord, blef han såld för tre talenter till Lydien och fick spinna vid Omphales fötter. Återkommen till Grekland bistod han Dorerna mot Lapitherna, och dödade konung Evrytos' barn med undantag af den unga Iole. Vid åsynen af Iole förstod Herakles' gemål, Dejanira, att hon skulle förlora sin makes kärlek. För att kunna bibehålla densamma skickade hon honom, dertill förledd af den trolöse Nessos' råd, en i denne Kentaurs förgiftade blod doppad lifrock. Så snart hjelten hade påtagit sig den, förtärde en hemlig och fruktansvärd eld hela hans kropp. Han ville aftaga den, köttet på hans ben följde med. Besegrad af lidande låter han bygga sig ett bål på berget Öta och bestiger detsamma, sedan han anförtrott sina pilar åt Philoktetes. Det var det sista profvet. Gudarne mottaga i Olympen den genom smärtan renade hjelten och gifva honom till gemål den unga, odödliga Hebe.

Näst Herakles var *Thesevs* den grekiska sagans namnkunnigaste hjelte. Son af Ägevs eller af Poseidon, föddes Thesevs i Trözen midt ibland Achäerna. Ägevs hade lagt sitt spjut och sin fotbeklädnad under en ofantlig sten. Vid sexton års ålder hade Thesevs tillräcklig styrka för att tillegna sig dessa saker, som skulle göra honom igenkänd af hans fader, men han ville icke visa sig i Athen, förr än han genom hugstora bragder gjort sig tronen värdig. Våldsverkare oroade Argolis, Korinthiska näset och Attika: Sinnis, som fäste de främlingar, som fallit i hans händer, vid spetsen af två sammanböjda furor, hvilka han sedan släppte i sär för att sönderslita sina offer; Skiron, hvilken störtade dem från höga klippor ned i hafvet; Kerkyon, hvilken tvang dem till brottning med sig och dödade dem, sedan de blifvit besegrade; Prokustes, hvilken fäste dem vid en jernsäng och afhögg benen på dem, som voro längre än sängen, men skrufvade i sär lemmarne på dem, som voro för korta. Thesevs dödade dem, anlände slutligen till Athen och blef igenkänd af Ägevs. I Attika fann hjelten ytterligare tillfälle att visa sin styrka och sitt mod. Han besegrade Pallantiderna, som ville plundra hans fader, och fångade lefvande den tjur, som förödde fälten kring Marathon. Athen betalte till Kreta en neslig skatt, bestående af sju unga flickor och sju unga gossar, hvilka förtärdes af Minotauros. Thesevs erbjöd sig att blifva ett af offren. Med tillhjelp af den tråd, som Ariadne gaf honom, inträngde han i den af Dädalos byggda labyrinten, dödade odjuret och återvände med Ariadne, som han dock lemnade på ön Naxos. Han hade glömt att från fartyget borttaga de svarta segel, som det vid afresan förde. Vid åsynen af detta sorgtecken störtade sig Ägevs, som trodde sin son vara död, i hafvet, hvilket sedermera fick hans namn. Thesevs ärfde

hans magt och gaf Attika visa lagar. Han inrättade fester till Pallas' och Apollons ära, och hvarje år förde det fartyg, på hvilket han återkommit från Kreta, offer till Delos. Detta fartyg, som underhölls med en religiös noggrannhet, oupphörligt reparerades och alltid förblef detsamma, egde bestånd i århundraden. Ännu tusen år derefter öfverförde det till Delos den heliga beskickningen.

Emellertid återkastade lusten för äfventyr Thesevs i hans forna kringirrande lif. Han deltog i jagten efter det kalydonska vildsvinet och i återeröfringen af det gyllene skinnet; han bekämpade Amazonerna vid stränderna af Thermodon och erbjöd sig att hjelpa sin vän Peirithoos att återföra Persephone. Men Peirithoos sönderslets af Kerberos, och Thesevs, qvarhållen i underjorden, blef först af Herakles befriad. Återkommen till Athen efter två års bortovaro, lyssnade han till Phädras anklagelser emot Hippolytos och uttalade öfver sin oskyldige son förbannelser, hvilka åhördes af Poseidon. Ett hafsvidunder stiger upp ur vågorna, förskräcker den unge furstesonens hästar, hvilken kastad ur sin vagn insnärjer sig i tyglarne och dör, sönderkrossad af de klippor, mot hvilka de vilda hästarne fört honom. Ifrån den stunden vänder sig allt mot Thesevs. Oaktadt sina förtjenster förlorar hjelten sitt folks kärlek. Athenarne förjaga honom, en storm drifver honom från Kreta till Skyros, och konungen på denna ö ombringar honom genom förräderi. Kimon återförde i en senare tid hans stoft, och Athenarne dyrkade honom såsom en halfgud.

75. Amazon.
Efter en antik marmorstod i Dresden.

Herakles-sagan innesluter tvifvels utan historiska händelser. Men huru skall man kunna skilja dem från deras underbara omhölje, huru fördela de tider och de folk, af hvilka hvart och ett bidragit att öka denne hjeltes ära och bedrifter? Homeros känner honom föga, men de kykliske skalderne veta att berätta mycket om honom. Först och främst måste man antaga flere personer med detta namn. Man måste göra skilnad emellan den grekiske hjelten och den pheniciske guden Melkart. Den senare utförde resorna kring Medelhafvet; han är solen sjelf eller representanten för det sjöfarande folket, som hade sina nederlagsorter vid kusterna af Afrika, Spanien och Gallien. Äfven i

den grekiske hjelten kan man urskilja mer än en person. Den Herakles, som krossar klipporna och gifver floderna nya vägar, som klyfver bergen för att gifva utlopp åt vattensamlingar och utrotar de vilda djuren, tillhör den äldsta civilisationens tid, befrämjar det uppkommande samhällets första sträfvanden. Han har sin motsvarighet hos alla folk uti den gud, hvilken de i sina theogonier dyrkat såsom utrotare af odjur och andra menniskofiendtliga varelser. Med honom bör ej förvexlas den Herakles, som i spetsen för trogne följeslagare försvarar den svage emot den starke, straffar tyrannerne, störtar förtryckarne och skänker deras välden åt de ädle och tappre. Denne tillhör en mindre aflägsen tidsålder, då de helleniske stammarne stredo om herraväldet öfver Grekland. Slutligen skulle man kunna skilja mellan den thebanske Herakles, hvilken framträder såsom en mägtig herskare, en oöfvervinnelig eröfrare, och den mykenske Herakles, hvilken, utan att man vet rätt hvarför, är underkastad sin kusin Evrysthevs' nyckfulla vilja.

76. Orphevs.
Från en grekisk basrelief i Louvren

Men man kan ej begära att finna historia, der det blott fins en sagopoesi, hvilken med nya detaljer blifvit riktad genom hvarje ny generation af skalder, ja till och med af filosofer. De senare uppblandade nemligen rent mytiska föreställningar med berättelser om menskliga äfventyr, och sålunda blef Herakles en personifikation så väl af verksamma naturkrafter som af sedlig styrka. Han blef den räddande hjelten, som utan rast och ro kämpade för verldens frälsning. I Böotien hedrade man honom såsom den gud, som afvärjer olyckor och skänker räddning. Han var källan till lifvet och styrkan, den rena luften och den klara atmosferen. Under det att somliga i honom blott sågo den tappre med klubban som vapen och lejonhuden såsom drägt, mot hvilken ingenting kunde göra motstånd, gjorde andra utaf honom i en senare tid ett ideal af mensklig fullkomlighet och af hela hans lif ett oafbrutet lidande för menniskoslägtets frälsning. Herakles blef då den gudomlige man, af hvilken alla andra borde taga föredöme. Deraf den ryktbara allegori, hvilken Prodikos åt oss bevarat, enligt hvilken för Alkmenes son vid hans inträde i det verksamma lifvet två qvinnor visade sig, den ena majestätisk och allvarsam, det var Dygden; den andra leende och mild, det var Vällusten. Båda

bemöda sig att förmå honom följa sin väg. Han bestämmer sig för den förra.

Thesevs åter har förblifvit en menniska, en hjelte. Oaktadt sin födelse i Trözen och sin i Argolis midt ibland Achäerna tillbragta ungdom synes han vara en personifikation af en magtperiod, hvilken Attika hade genomlefvat innan dess stora historia begynner. Sagan, som leder Herakles genom alla länder i Grekland, gifver honom ingenting att göra i detta landskap. Athenarne höllo sig skadeslösa derför genom att göra Thesevs till Attikas heros, liksom Herakles genom sin börd och sin födelse var det argoliska och böotiska folkets äfvensom Dorernas, hvilka valde hans afkomlingar, Herakliderna, till sina anförare.

Skalderne hafva förenat nästan alla den grekiska fornsagans hjeltar uti fyra ryktbara företag, nemligen de *två krigen mot Thebe, Argonauternas tåg* och *kriget mot Troja.*

En thebansk konung, Laïos, hade, förskräckt genom olycksbådande orakelsvar, låtit utsätta sin son *Ödipus* på berget Kithäron. Herdar hitta barnet och föra det till Korinth, hvarest konung Polybos, hvars äktenskap var barnlöst, uppfostrar det såsom sitt eget. Kommen till manbar ålder, erfor Ödipus, att han skulle blifva olycksbringande för alla de sina. Han ville undvika detta genom flykt och aflägsnar sig i största hast från Korinth och dem han tror vara sina slägtingar. På Böotiens berg möter han en gubbe, som med befallande ton bjuder honom att vika ur vägen. En tvist uppstår, och gubben faller, dödligt sårad. Ödipus anländer till Thebe. En sfinx, ett odjur med hufvud och bröst af en ung flicka, kropp af ett lejon, vingar och klor af en örn, befinnner sig vid stadens portar och gifver de förbigående dunkla gator att lösa. De som ej förmå detta, sönderslitas. Kreon har lofvat sin syster Iokaste, enka efter Laïos, till maka åt den som befriar staden från denne förfärlige granne. Ödipus trotsar faran. »Hvilken är», säger sfinxen, »den varelse, som om morgonen går på fyra ben, midt på dagen på två, och om aftonen på tre?» — »Menniskan», svarar Ödipus, »hvilken såsom barn släpar sig fram på händer och fötter, sedan går upprätt och under ålderdomen stöder sina vacklande steg mot en käpp.» Det besegrade odjuret störtar sig ned från klipporna och dör. Ödipus äktar Iokaste, blir konung i Thebe och är sålunda sin faders mördare, sin moders make och sina barns broder. Ödipus hade varit ett verktyg i det blinda ödets hand, han blef också dess offer.

En förhärjande pest hemsöker staden. Genom att rådfråga gudarne söker Ödipus att få veta något medel att blidka deras vrede

och rädda sitt folk. Han hör med förskräckelse, att Thebanerna straffas för hans brott, hvilket han då först erfar. Iokaste vill icke öfverlefva denna rysliga upptäckt, hon stryper sig sjelf, och den som på samma gång är hennes son och gemål beröfvar sig dagens ljus. Sedan han utslitit sina ögon, öfvergifver han det befläckade palatset. Åtföljd af Antigone, hvilken såsom en öm dotter ledde hans steg, irrade han länge omkring i olika länder, ett föremål för fasa hos alla dem, som träffade honom, och öfverallt bortstött, så snart han blifvit igenkänd. Efter långvariga lidanden anlände han slutligen till Kolonos i närheten af Athen, »den enda stad», säger skalden, »som bistår främlingen».

Oraklet hade förkunnat honom, att han först hos Evmeniderna, den gudomliga hämndens gudinnor, skulle finna lugn. I Kolonos fans en lund, hvilken var dem helgad. Ödipus intränger, trots sin dotters tårar, inom det fruktansvärda området. En blixt visar sig, och Ödipus försvinner.

Emellertid tvistade hans båda söner, *Eteokles* och *Polyneikes*, om tronen. Den senare begaf sig, förjagad af sin bror, till konung Adrastos i Argos, hvilken gaf honom en af sina döttrar till äkta och återförde honom med en här, anförd af fem andra lysande hjeltar, under Thebes murar. Menökevs, Kreons son, räddade staden genom att frivilligt öfverlemna sig åt döden, för att erbjuda Ares det kungliga blod, som siaren Teiresias i gudens namn begärde. Alla anförarne omkommo med undantag af Adrastos, hvilken undflydde de segerrike Thebanerna med tillhjelp af hästen Areion, hvilken Poseidon hade låtit uppstiga ur jorden genom ett slag med sin treudd. Kapanevs, en af de fallne, hade vågat trotsa Zevs, och guden hade dödat honom genom sin blixt: hans gemål Evadne kastade sig, för att icke öfverlefva honom, på det bål, som förtärde hennes makes kropp.

Eteokles och Polyneikes hade dödat hvarandra i envig. Kronan tillföll deras farbroder Kreon, hvilken förbjöd att gifva de döde begrafning. Då den fromma Antigone vågade trotsa denna barbariska befallning, lät tyrannen döda henne: men Thesevs, de sedliga lagarnes väktare och hämnare, förklarade honom krig och dödade honom. Sedermera tågade Epigonerna, söner till de sju förra anförarne, emot Thebe och intogo detsamma efter blodiga strider.

Argonauternas tåg för oss till gränserna icke blott af Grekland, utan af den af de gamle Hellenerna kända verlden. Ryktet hade utspridt vidt och bredt, att konung Äetes i Kolchis egde ofantliga rikedomar, hvilka sagan framstälde under formen af ett gyllene vädurskinn, helgadt åt Ares och bevakadt af en drake. Det hade tillhört

den vädur, hvilken Zevs skänkt åt Phrixos och Helle för att undfly deras fader Athamas' vrede. Då de på densamma passerade det sund, som skiljer Europa och Asien, föll Helle ned i hafvet som sedan fick hennes namn. Phrixos anlände till Kolchis, offrade väduren åt Zevs och skänkte skinnet åt landets konung. Det blef liksom ett palladium för Kolchis, underpanten på dess rikedom och storhet. *Jason*, son till konung Äson i Jolkos, hvilken af sin broder Pelias blifvit beröfvad tronen, föresatte sig att återtaga det dyrbara skinnet. Han byggde skeppet Argo, hvars mast, förfärdigad af en helig ek från Dodona, sjelf lemnade orakelsvar. Femtio krigare bestego detsamma, af hvilka de ryktbaraste voro Herakles, hvilken dock lemnade tåget, sedan han på Mysiens kuster befriat Hesione från det hafsodjur, hvilket ville uppsluka henne, Thesevs, Peirithoos, Kastor och Polydevkes (Pollux), Pelevs, skalden *Orphevs*, hvilken genom sina af gudarne omtyckta sånger förjagade tvedrägten, och Apollons son, läkaren Asklepios, hvilken ingen sjukdom kunde trotsa.

Efter många äfventyr anländer Jason till Kolchis och tillvinner sig dess konungs dotters, Medeias, tillgifvenhet. Hon, som var en mägtig trollqvinna, uppenbarar alla de faror, som hota honom, men också sättet att besegra dem. Understödd af hennes fruktansvärda konst griper han och tämjer utan möda två tjurar, som hafva fötter och horn af koppar och som utspruta lågor. Han spänner dem för en plog af diamant och upplöjer fyra tunnland af ett åt Ares helgadt fält. Af de draktänder, som han utsår, uppväxa beväpnade män, hvilka anfalla honom, men han kastar en sten midt ibland dem, och de vända sina vapen emot hvarandra. Jason närmar sig då det odjur, som bevakar det underbara skinnet, han insöfver det med hjelp af en trolldryck, dödar det och bemägtigar sig skatten. Medeia följer honom på hans skepp, men för att undgå Äetes' häftiga förföljelser taga Argonauterna en ny väg. De segla uppför Phasis ända till floden Okeanos, hvilken såsom en ring omgifver jordens ofantliga skifva, färdas längs efter kusterna af Orienten och segla genom Nilfloden in i Medelhafvet.

Trojanska kriget lemnade qvar ännu lifligare erinringar i Grekernas minne och utöfvade på konsten och poesien ett mer varaktigt inflytande. Denna händelse är säkerligen till en viss grad historisk. Den utmärker det ögonblick, då Grekland, efter att under århundraden hafva varit utsatt för den invandring, som egde rum från öster till vester, började en reaktion häremot och åstadkom en rörelse i motsatt rigtning. Några af de omständigheter, hvilka man förknippar med detta krig, hafva en betydligt större sannolikhet än t. ex. någon af handlingarna i Argonauternas tåg eller i krigen mot Thebe. Men poesien har

smyckat alla händelserna med underbara detaljer, hvilka *Homeros'* snille för alltid helgat uti *Iliaden.*

Af traditionerna i sin helhet framgår, att ett mägtigt rike uppkom midt emot Grekland på andra sidan Ägäiska hafvet. En del af Mindre Asien tillhörde dess furstar, och de oberoende folken på denna halfö voro deras bundsförvandter. Priamos regerade der vid denna tid. *Troja* eller *Ilion,* så hette dess hufvudstad, var beläget vid foten af berget *Ida* och var ryktbart för sina starka murar, för invånarnes rikedom och praktlystnad. Deras seder och religion liksom deras språk voro desamma som Hellenernas, men hade en högre grad af utveckling. Ett djupt inrotadt nationelt hat åtskilde de båda folken och beväpnade dem slutligen emot hvarandra.

Ömsesidiga förolämpningar räcka ej till att förklara denna dödliga strid. Herodotos har deruti sett den första kampen mellan det fattiga och krigiska Grekland och det rika, civiliserade Asien. Andre författare hafva framstält Priamos' stad såsom ett *pelasgiskt* samhälle och dess förstöring af Grekerna såsom slutpunkten för striderna mellan de båda stammarne.

Enligt sagan är hatet mellan de båda folken ingenting annat än hatet mellan två familjer, mellan *Priamos'* söner, understödda af *Apollon,* den asiatiske guden, och *Pelops'* söner, hvilka beskyddas af gudinnan i *Argos, Hera,* hvars dyrkan aldrig var rigtigt populär på Asiens kust. Detta hat förskref sig ifrån den tid, då de två konungarikena Troas och Phrygien täflade om öfverväldet i Asien.

I Phrygien regerade *Tantalos.* Då han en dag hade gudarne som gäster vid sitt bord, ville han pröfva deras magt. Han offrade sin son och framsatte på bordet hans lemmar. Zevs märker brottet samt nedstörtar den brottslige i underjordan, hvarest han, omgifven af öfverflöd, får lida en evig hunger och törst. *Pelops* väckes åter till lif. Men en skuldra hade redan blifvit uppäten af Demeter, hvilken, försänkt i sorg öfver sin dotter Persephones bortröfvande, ej märkt hvad hon förtärde. Zevs gaf Pelops en skuldra af elfenben, hvars blotta vidrörande botade alla sjukdomar. Det är i detta ögonblick som striden mellan de båda rikena utbryter. Pelops besegras af *Tros,* Ilions konung, så fullständigt, att han måste fly till Grekland. Han tager med sig ofantliga skatter och tappre följeslagare.

Men denne gudarnes gunstling hade en afskyvärd afkomma. Hans son, *Atrevs,* förnyar Tantalos' festmåltid genom att för sin broder *Thyestes* framsätta lemmarne af hans egna barn. *Ägisthos,* Thyestes' son med hans egen dotter Pelopeia, mördade Atrevs' son *Agamemnon.* Sjelf föll Ägisthos för *Orestes,* hvilken äfven dödade sin

moder *Klytämnestra.* Det är Atreidernas slägt, hvars brott och olyckor så länge skänkt ämnen åt poesien och konsten. Efter att hafva kommit i besittning af väldet på de vestliga kusterna af Peloponnesos hade Pelopiderna till följd af händelser, hvilka vi ej känna, och som traditionen framställer under formen af fredliga öfverenskommelser, flyttat sätet för sin magt till den östliga kusten och i Argolis efterträdt Persevs' afkomlingar. Atrevs, Thyestes och Agamemnon regerade efter hvarandra i *Mykenä,* som då var-landets hufvudstad, *Menelaos* i *Sparta* och Lakonien till följd af sitt giftermål med *Helena,* en dotter till Tyndarevs. Deras inflytande utsträckte sig öfver hela halfön Apia, åt hvilken de gåfvo namnet *Peloponnesos* (Pelops' ö), hvarförutom en mängd öar voro dem undergifna. De voro herskare både till lands och sjös.

Paris, en son till Priamos, hade kommit till Grekland för att offra åt Apollon. Han fick i Sparta se Helena och bortröfvade henne. En saga, som var yngre än både Homeros och Hesiodos, berättade, att Aphrodite lofvat honom den skönaste bland qvinnor, då han tilldömt henne det gyllene äpple, hvilket utgjorde det skönhetspris, som denna gudinna jemte Hera och Pallas eftersträfvade. Helenas bortröfvande uppväckte Atreidernas hat, hvilket delades af hela Grekland, Kreta och Makedonien. Alla dessa länders herskare beväpnade sig och samlades vid Aulis i Böotien. 1186 fartyg afseglade från denna hamn och öfverförde till Asien mera än 100,000 krigare. Priamos kunde knappast sätta emot dem mer än hälften af detta antal, ehuru han förskaffade sig hjelptrupper från Thrakien, Makedonien och till och med från Ethiopien. Grekerna hade till öfverbefälhafvare Atreiden *Agamemnon.* Vid hans sida stodo hans broder *Menelaos,* konung i Sparta, Helenas skymfade gemål, *Achillevs* och hans vän *Patroklos* i spetsen för Myrmidonernas skaror, *Diomedes,* två med namnet *Ajas,* den ene konung i Lokris, den andre i Salamis och näst Achillevs den skönaste och tappraste bland Grekerna, den vise *Nestor, Odyssevs,* Ithakas sluge herkare, *Philoktetes,* som egde Herakles' pilar, och slutligen Ätoliern *Thersites,* en lika så feg som oförskämd pratmakare. Bland Trojanerna fördunklade *Hektor* alla de öfrige; *Äneias* intog andra rummet.

Den förste bland Grekerna som satte sin fot på det trojanska området skulle omkomma; så var det af gudarne bestämdt. Protesilaos förekom alla öfriga och landsteg först. Ödet uppfyldes: han föll för Hektors hand. Emellertid vunno Grekerna efter landstigningen en drabbning, hvilken tillät dem att bygga ett läger, som bevakades af en del af deras trupper, under det de öfriga gingo ut på plundrin-

gar till de angränsande städerna eller odlade säd på Chersonesos för att anskaffa lifsmedel åt hären. Denna delning af den grekiska styrkan och de tvister, som inom densamma mer än en gång utbröto, gjorde, att Trojanerna länge kunde försvara sig. Deras fiender stodo tio år utanför murarne till den ointagliga staden.

Det är först på det tionde året Iliaden begynner. ty Homeros har blott besjungit Achillevs' vrede och de händelser, som deraf äro en följd. Förtörnad öfver att Agamemnon beröfvat honom en tillfångatagen qvinna, den sköna *Briseis*, drager hjelten sig tillbaka till sitt tält, nedkallande gudarnes vrede. Zevs hör hans bön. Grekerna blifva slagne och tillbakaträngde inom sitt läger, som de nödgas befästa med en mur och en graf för att skydda sina skepp för Hektor. Då söka de att blidka Achillevs och skicka sändebud till honom för att utverka sig bistånd af hans kraftiga arm. Han förblir obeveklig. Emellertid begynner striden å nyo med raseri. De gudar, som äro fiendtliga mot Grekerna, strida för Trojanerna, hvilka öfverstiga grafven och muren, intränga i lägret och nedgöra ett stort antal. Grekerna söka en tillflykt till sina skepp; Hektor vill sticka dem i brand.

77. Achillevs
Från en antik vasmålning.

Vid åsynen häraf blir Achillevs rörd. Hans bäste vän Patroklos beder honom bistå Achäerna eller åtminstone låna honom sina vapen. Den sista bönen går han in på, men efter mången tapper bragd sammanstöter Patroklos med Hektor, hvilken ingen af Grekerna förutom Achillevs var vuxen, och faller för hans hand. Underrättelsen härom gör Achillevs ursinnig af sorg. Han kan ej störta sig in i stridsvimlet, emedan han ej har några vapen, men han närmar sig förskansningarna och uppgifver tre gånger ett förfärligt stridsrop. Trojanerna igenkänna hjeltens röst, och tre gånger rygga de förskräckte tillbaka. Grekerna återtaga Patroklos' kropp.

Achillevs anropar då sin moder Thetis, och hon öfvertalar Hephästos att åt hennes son smida en fullständig rustning. Han ikläder sig dessa gudomliga vapen, af hvilka skölden var det största konstverket, och stormar emot Trojanerna. hvilka för honom fly såsom en förskräckt fårahjord. Äneias är nära att omkomma; Poseidon räddar honom genom att inhölja honom i ett moln. Ej ens floden Xanthos,

som svallar öfver sina stränder, förmår hejda hjelten; men han förenar sig med Simois för att öfversvämma slätten. Achillevs ser sig nödsakad att rygga tillbaka för de båda gudomligheterna, då Hera skickar Hephästos med sina mägtiga lågor, hvilka uttorka de båda floderna. Förföljelsen begynner åter. Hektor betäcker Trojanernas återtåg. Achillevs upphinner honom, genomborrar honom med sin lans och utsträcker honom död för sina fötter. Han tager af honom hans vapen, genomborrar hans hälsenor, och fäster den döda kroppen vid sin vagn samt släpar honom på detta sätt tre gånger omkring staden. Återvänd till lägret, anställer han åt Patroklos en storartad begrafning, offrar tolf unga fångar på hans bål och anställer till sin väns heder gymnastiska täflingar. Han hade svurit att lemna Hektors qvarlefvor till rof åt hundar och foglar. Men följande natt infinner sig den gamle

78. Ajas, Telamons son konung i Salamis.

Från en graverad sten.

79. Ajas, Oilevs' son, konung i Lokris.

Från ett Lokriskt mynt.

konung Priamos i hans tält, stannar bredvid Achillevs, omfattar hans knän, kysser de händer, som dödat hans son, och besvärjer honom i de mest bevekliga ordalag vid hans gamle hemmavarande fader att mot lösen utlemna Hektors kropp.

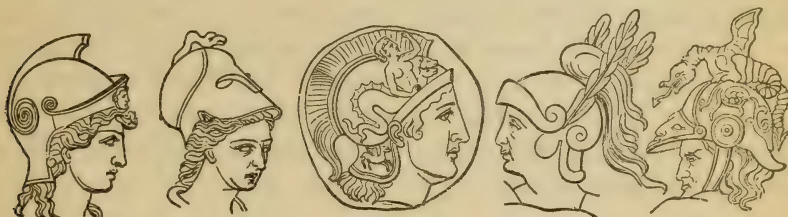
Vid påminnelsen om sin fader blir Achillevs rörd, upplyfter den gamle, och båda utgjuta tårar, den ene öfver Hektor, den andre öfver Patroklos och sin fader.

Här slutar Iliaden, men sagan fortsättes. Med Hektor hade Troja förlorat sitt förnämsta bålverk. Understödt af Penthesilea, Amazonernas drottning, och Ethiopiern Memnon gjorde det likväl fortfarande motstånd. Achillevs föll i sin tur, sårad i hälen af en pil från Paris båge, rigtad af Apollon. Ajas och Odyssevs gjorde båda anspråk på hans vapen; Grekerna afgjorde tvisten till den senares förmån. Ajas, ursinnig och förtviflad, störtade sig på sitt eget svärd.

Troja kunde likväl icke intagas, så vida det ej beröfvades sitt *Palladion*, en bildstod af Pallas, som fordom blifvit skänkt Dardanos af

Zevs sjelf, och såvida ej Philoktetes, egaren af Herakles båge, infann sig i Grekernas läger. Hjelten, som blifvit sårad i foten genom en af de pilar, hvars spetsar blifvit doppade i den lerneiska hydrans blod, hade af Grekerna blifvit qvarlemnad på ön Lemnos, i anledning af den outhärdliga lukt, som uppkom genom hans sår. Pyrrhos, en son till Achillevs, besegrade hans motstånd, *Machaon* helade hans sår, och Paris föll för en af dessa pilar, som aldrig förfelade sitt mål. Pallasbilden åter var innesluten i Trojas borg, och Trojanerna hade för att försvåra dess bortförande låtit göra flera liknande bilder. Odyssevs inträngde i staden, förklädd till tiggare, och bortförde trots alla hinder den ödesdigra stoden till Grekernas läger.

Detta hjeltemodiga krig afgjordes likväl blott genom en list. Anförarne läto nemligen innesluta sig i en ofantlig trähäst, hvilken lemnades qvar såsom en skänk åt gudarne, under det soldaterna fingo

80. Grekiska hjelmar.

stiga ombord. Denna häst blef införd i staden af Trojanerna sjelfva, oaktadt *Laokoons* olycksbådande förutsägelser. Gudarne, beslutne att förstöra Troja, straffade hans patriotiska försigtighet genom att mot honom sända två ormar, hvilka slingrade sig omkring hans lemmar och qväfde honom jemte hans båda söner vid sjelfva foten af det altare, vid hvilket han var sysselsatt att offra. Den följande natten framkröpo de i kolossen inneslutne hundra krigarne och öppnade portarne för sina följeslagare, hvilka skyndsamt begifvit sig från skeppen. Troja blef intaget, Priamos dödades, hans maka *Hekuba* och deras döttrar bortfördes i fångenskap. En af dem, *Polyxena*, offrades på Achillevs' graf, *Andromache*, Hektors gemål, gafs åt Pyrrhos, och *Kassandra*, en annan af Priamos' döttrar, skänktes åt Agamemnon. Äneias, en son af Aphrodite och Anchises, och Antenor voro de ende, som undsluppo döden eller fångenskapen.

Troja förstördes emellertid icke, eller också uppbyggdes det ånyo; ty den gamle historieskrifvaren Xanthos berättar, att det föll för Phrygierna långt senare, men då för alltid. Sjelfva ruinerna

deraf försvunno, och den resande, som förgäfves sökte dem, kunde så mycket lättare finna plats för de stora händelser, som det odödliga skaldestycket dit förlägger. De mägtigaste städer hafva utplånats från jordens yta, men den fattige och blinde skaldens sång har trotsat seklerna.

Hårda och oblida öden förestodo Trojas besegrare. *Odyssevs* kringirrade i tio år på vågorna, innan han nådde sitt Ithaka. *Menelaos* kringdrefs af stormar under åtta år. *Agamemnon* mördades vid hemkomsten af Ägisthos och sin gemål Klytämnestra. *Diomedes*, hvilken i Argos hotades af samma öde, flydde till Italien. Pallas förföljde med sin vrede *Ajas*, *Oïlevs'* son, och krossade hans skepp. Han tog sin tillflygt till en klippa, utropande: »Jag skall rädda mig trots gudarnes vilja.» Poseidon splittrade klippan med ett slag af sin treudd, och hädaren nedstörtade i hafvet. *Tevkros*, bortstött af sin faders förbannelse derför, att han ej hämnats sin broder Ajas' död, måste grunda ett nytt Salamis. Sagan förde dessutom Philoktetes, Idomenevs och Epeios till kusterna af Italien, hvilket äfven erbjöd en fristad åt Trojanerna Antenor och Äneias. Skalderna besjöngo dessa olyckor, och deras berättelser bildade en hel episk cykel, i hvilken *Odysséen* utgjörde medelpunkten, liksom Iliaden i den sagokrets, som rörde det trojanska kriget.

4. Dorerna.

Trojanska kriget, som under tio år hållit Grekerna aflägsnade från sitt fädernesland, medförde såsom sin yttersta följd, att de helleniska stammarne ännu en gång förändrade sina boningsplatser. Före detta krig hade Achäerna och främst bland dem Pelops' efterkommande varit de herskande i Grekland. Men Pelopidernas tragiska öde och deras stora krigshärs undergång eller förskingring tilläto nya stammar att bemägtiga sig öfverväldet. De inre omhvälfningarna började derföre ånyo, de flesta af de forna konungafamiljerna försvunno, och en del af befolkningen utvandrade till främmande länder.

Hvad man kallat den doriska invandringen utmärker sålunda ett nytt tidehvarf i Greklands historia. Det öfvervägande inflytande, som dittills utöfvats af de sjöfartsidkande stammar, som bebodde den östliga kusten, och som varit i en ständig förbindelse med de asiatiska folken, öfvergick till folkslagen i det inre och nordliga Grekland. Det grekiska lifvet, som redan hos Homeros är så lysande och så vida

utbredt, sammanträuges och fördunklas. Det mörker, som poesien och sagan till hälften hade skingrat, nedstiger åter öfver hela den helleniska verlden och omhöljer densamma ännu under flera århundraden. Det är ej förrän efter år 600 före vår tideräkning, som man angående Greklands historia eger sammanhängande och pålitliga underrättelser. Före denna tidpunkt har man blott få händelser att anföra, såsom Dorernas eröfring af Peloponnesos, utvandringen till Mindre Asien. Lykurgos' lagstiftning och de messeniska krigen.

Den nya rörelsen utgick ifrån vester, ifrån den trakt hvarest namnen *Greker** och *Hellener* voro ursprungliga, och hvarest Dodonas gamla helgedom reste sig. Sålunda inträngde *Epeiroterna* i *Hämonien*, hvilket land de efter en af sina anförara gåfvo namnet *Thessalien*. Hämonierna, förjagade från sitt land, kastade sig i sin tur öfver Böotien, hvarifrån en del af den äoliska befolkningen utvandrade till Mindre Asiens kuster. Denna Thessaliens eröfring genom Epeiroterna blef olycksbringande för landet. I stället för att förena sig med den infödda befolkningen, gjorde eröfrarne denna till ett slags vid jorden fästade trälar, under det de sjelfva bildade en militärisk aristokrati och sålunda till sin fördel förevigade följderna af segern. Men omsorgen att vaka öfver sin säkerhet, hvilken oupphörligt hotades af den underkufvade befolkningen, afhöll dem också från fredliga sysselsättningar, och Thessalien gjorde ingenting för den grekiska civilisationen.

Dorerna, som bodde vid foten af Olympos, underkastade sig ej, utan genomtågade modigt hela landet och blefvo i stället för flyktingar eröfrare. De fråntogo Dryoperna det område, som utsträcker sig från Öta till Parnassos, hvilket de sedan alltjemt bibehöllo. De hade äfven från Tempedalen medfört sin nationalgud, Apollon, hvilken de ansågo såsom fader till Doros. Sålunda förändrade det nordliga Grekland sina invånare och sin författning. Det förlorade genom denna omhvälfning det inflytande, som det under den heroiska tidsåldern utöfvat. Hämonien hade varit en af de förnämsta härdarne för det helleniska lifvet, stamlandet för gudarne, heroerna och de äldsta sagorna. Under sina nya beherskare blef det afskildt från det gemensamma lifvet. Thermopylä blef i stället för Tempedalen ingången till Grekland, och *Parnassos* i stället för *Olympos* det nya samhällets religiösa medelpunkt.

En till sina följder ännu betydelsefullare folkrörelse var hvad

* Romarne utsträckte detta namn, som hos Hellenerne sjelfve blott användes om en enda stam, till hela folket, liksom Fransmännen benämna alla Tyskar efter Alemannerna.

man kallar *Heraklidernas återvändande.* Skalderna berättade, att Evrysthevs, som förföljde Herakles' söner liksom han gjort med deras fader, hade beröfvat dem deras arf och förjagat dem från Peloponnesos. Thesevs, deras faders vän, lefde ännu. Herakliderna togo sin tillflykt till honom och fingo uti det gästvänliga Attika nedsätta sig vid Marathon. Evrysthevs hade på Thesevs vägran att utlemna flyktingarne inträngt i Attika, men hans här förstördes, och han sjelf upphans på det korinthiska näset och dödades af *Hyllos*, Herakles' äldste son. Efter att hafva stormat Näset utbredde sig de segerrika Herakliderna öfver halfön, men en förfärlig pest öfverföll dem, och oraklet, som rådfrågades, svarade, att de återvändt till Peloponnesos före den af ödet bestämda tiden. Enligt en annan saga hade en talrik här af Joner, Achäer och Arkader hindrat dem att öfvergå Näset. Hyllos föreslog då tvistens afgörande genom ett envig på det vilkor, att Herakliderna skulle aflägsna sig under tre mansåldrar, om han blefve besegrad. Han dödades af Echemos, Tegeaternas konung; hans följeslagare återvände då till Attika, under det att Pelopiden Atrevs, Evrysthevs' måg, efterträdde sin svärfader på tronen i Mykenä. Nya ansträngningar af Herakliderna tjenade blott att föröka Pelopidernas magt; ty flera folkslag på Peloponnesos slöto sig till dem för att försvara ingången till halfön emot dem, som ville intränga dit såsom eröfrare. Med konungarikena Mykenä och Tiryns förenade Pelopiderna Sparta, då Menelaos äktade Tyndarevs' dotter, den sköna Helena. Äfven Korinth erkände deras välde, liksom Sikyon och sju andra städer omkring Pylos. Herakliderna, då misströstande om att lyckas, öfvergåfvo Attika, hvarest dessutom Thesevs ej mer regerade, och begåfvo sig till Dorerna, hvilka af erkänsla för de tjenster, som fordom blifvit deras stam bevisade af Herakles, på ett hedrande sätt togo emot dem, gjorde deras sak till sin egen och åttatio år efter trojanska kriget under deras ledning bröto upp för att förskaffa dem seger.

Sedan Orestes på Ägisthos och Klytämnestra hämnats sin fader Agamemnons mord och bemägtigat sig tronen i Mykenä, förenade han dermed konungarikena Sparta och Argos och underkufvade en del af Arkadien. Efter en lång regering hade han lemnat sin son *Tisamenes* ett välde, som sträckte sig öfver mer än hälften af Peloponnesos. Det var emot Tisamenes Dorerna tågade med Ätolern Oxylos som vägvisare och de tre Herakliderna *Temenos*, *Kresphontes* och *Aristodemos* som anförare. I stället för att söka inträde uti Peloponnesos öfver näset vid Korinth, som var så lätt att försvara, byggde de i Naupaktos en flotta, hvilken öfverförde dem till den andra stranden

af viken, under det att en obetydlig skara genom ett låtsadt anfall rigtade Pelopidernas uppmärksamhet mot Näset. Utgörande ett antal af tjugutusen krigare, genomtågade de hastigt Ägialeia och Arkadien, togo i besittning Lakonien och Argolis, hvarifrån de fördrefvo Tisamenes, likasom Melanthos en afkomling af Nestor, från Messenien, hvarefter de genom lottkastning fördelade de eröfrade länderna. *Temenos* erhöll *Argos,* och hans afkomlingar regerade i Trözen, Epidauros, Ägina, och Phlius; *Kresphontes* fick *Messenien* och tog sitt säte i Stenyklaros; *Evrysthenes* och *Prokles*, söner till Aristodemos, som dött under kriget erhöllo *Lakonien*. En fjerde afkomling af Herakles, *Aletas*, kom sedermera till väldet i *Korinth*. Sikyon tillföll en annan Heraklid. *Elis* åter mottog utan strid *Oxylos* och hans Ätoler, hvilka voro af samma ursprung som landets gamle inbyggare. Arkadien bevarade sitt oberoende, men gjorde ett fördrag med de nye herskarne. Hvad Tisamenes åter beträffade, slog han sig ned i *Ägialeia* med sina Achäer och förjagade de der boende Jonerna, hvarefter landet efter de nye invånarne benämndes *Achaia*. *Jonerna* drogo sig tillbaka till *Attika*, dit de redan blifvit föregångne af Melanthos, som åtföljdes af de Äoler, hvilka blifvit fördrifne från Messenien, och en del af invånarne i Phlius, Korinth och Epidauros.

Sålunda blef Attika liksom en tillflyktsort för alla flyktingar från Peloponnesos och det mellersta Grekland. Efter några år ville Dorerna förfölja dem äfven dit, och under vägen bemägtigade de sig Megara. Oraklet hade förkunnat, att det af de båda folken, hvars konung omkomme, skulle segra. Kodros, konung i Athen, inträngde förklädd i det doriska lägret, sökte tvist med en soldat och dödades af denne. Dorerna, förskräckte öfver denna hjeltemodiga uppoffring, återvände till sin halfö. På det näs, som skiljer densamma från det mellersta Grekland, blef en pelare sedermera upprest, hvilken på den åt Peloponnesos vettande sidan bar följande inskrift: »Här äro Dorerna», och på den, som vette mot Attika: »Der är Jonien.» En långvarig, olycksbringande fiendskap mellan de båda stammarne har blott alltför tydligt ådagalagt denna åtskilnad.

Så lyder den allmänt följda traditionen angående Heraklidernas återkomst. Denna omständliga berättelse kan utan tvifvel betydligt inskränkas hvad detaljerna beträffar. Herakles' följeslagare eller de beväpnade skaror, hvilka begagnade hans stora namn såsom skylt, förenade sig i Dryopernas land med de Dorer, som dit framträngt. Sedan Ätolerna slutit sig till dem, bröto de upp från sina vilda dalar och ödsliga berg, för att söka sin lycka på den stora och rika halfö, hvarest, ifall man finge sätta tro till de upprörande sagor som voro

i omlopp, Pelopidernas ätt hade förlorat folkets tillgifvenhet. Eröfringen var emellertid icke så lätt, som sagorna angifva, och en stor del af halföns befolkning öfvergaf först efter ett långvarigt motstånd sina starkt befästade städer. Sikyon, Epidauros, Kleonä, Phlius och Trözen gjorde kanske ej något motstånd, men Argos och Korinth uthärdade åtskilliga anfall. Mykenä och Tiryns bevarade såväl sitt oberoende som sina minnen. De firade årligen århundraden igenom en sorgefest till Agamemnons ära, och ännu vid Persernas infall i Grekland anropade de sina gamle hjeltar om bistånd i den stora frihetskampen.

I Messenien bibehöllo sig likåledes Nestors afkomlingar uti Pylos, och om Sparta, som var en obefästad stad, föll för eröfrarnes magt, synes det likväl, som om desse dröjde länge innan de lemnade den öfre delen af Evrotasdalen. Oförmögne att intaga en plats, skyddad af goda murar, förskaffade sig Dorerna en fast ort i dess närhet, hvarifrån de höllo staden i ständig oro, till dess att hunger, öfverrumpling eller förräderi för dem öppnade portarne.

En af de vigtigaste följderna af alla dessa omhvälfningar var grundläggandet af kolonier på öarna i Ägäiska hafvet och på Mindre Asiens kuster. Vi skola längre fram utförligare sysselsätta oss med dessa nybyggen. Men äfven på sjelfva Peloponnesos medförde den doriska eröfringen verkningar, hvilka qvarstodo under hela den följande historiska utvecklingen. Blott en del af de besegrade utvandrade, nemligen de kungliga eller aristokratiska familjerna, och nästan öfverallt med undantag af Elis, hvarest sammansmältningen var fullständig, qvarstodo de båda folken emot hvarandra, det ena såsom herskande, det andra såsom beherskadt. Denna blott yttre förening mellan ett eröfrande och ett underkufvadt folk gaf öfverallt, hvarest den egde rum, upphof till en aristokratisk styrelse. Man återfinner densamma i Thessalien, i Böotien och till och med i Athen, ehuru man vanligen studerar den blott i Sparta, emedan olikheten emellan de båda folken och det enas underkufvande af det andra i denna stad blef sjelfva författningens grundval.

En mägtig aristokrati och ett underkufvadt folk är hvad grekiska historien i det elfte århundradet före vår tideräkning har att uppvisa. Härutinnan återfinner man orsaken till alla inre slitningar i Grekland ända till dess sista dagar. Grekiska folket har två stora representanter, Sparta och Athen; det förra utvecklar aristokratien i all sin stränghet, det senare gynnar det oinskränktaste folkvälde. Men innan vi öfvergå till det närmare betraktandet af dessa båda stor-

artade typer för det helleniska folket, skola vi ännu uppehålla oss något litet vid den grekiska hjeltetidens samhällsförfattning, sedor och religion.

5. Den grekiska hjeltetidens samhällsförfattning och seder.

Det är från de gamla sagorna, isynnerhet Iliaden och Odysséen, som vi måste hemta vår kännedom om den äldsta grekiska tidens samhällsskick och seder. Den grekiska sagopoesien kan i allmänhet hänföras till två olika tidehvarf. De äldre sagorna måla det Grekland, som under en barbarisk tidsålder kämpar emot fysiska svårigheter och skogarnes vilda djur, emot de starkares rofferi och de mägtiges våldsgerningar. Det är *Heroernas* tid. De senare sagorna åter visa oss ett mer civiliseradt samhälle, ett mer stadgadt lefnadssätt, kungliga ätter med ett visst inflytande och i ställat för inre kamp en allmän föreniug för ett gemensamt företag, enheten trädande i stället för oordningen, den allmänna fosterlandskärleken höjande sig öfver det enskilda hatet. Man ser med ett ord i stället för fiendtliga stammar ett folk, hvars särskilda delar trojanska kriget med hvarandra förbundit. Under den första perioden fortsättes tydligen kampen mellan Pelasger och Hellener; under den senare är Hellenernas seger tryggad och nationens enhet åstadkommen. Den grekiska karakterens oberoende visar sig redan. Det fins inga skatter. Ädlingar äro de starkaste och tappraste. Emedan de ega dessa egenskaper, tror man dem vara gudarnes afkomlingar och skänker dem vördnad och lydnad. Men detta ursprung kan hvar och en göra anspråk på, som bevisar det genom sitt mod. Mellan folket och ädlingarne finnas inga oöfverstigliga gränser. Ingen kan lefva ett lätjefullt lif på sina förfäders ära. Liksom hos de gamle Skandinaverna tillhör allting den tappre. Oaktadt den förmenta härkomsten från gudarne, förskaffar sig mannen sin plats i samhället genom sin styrka, liksom han gjorde senare genom sitt förstånd. Huru långt har man ej redan aflägsnat sig från den orörliga Orienten? Det är en ny civilisation, som håller på att födas; ett nytt lif för menskligheten är i sin begynnelse. I Orienten, hvarest gudarne regerade, måste allt förbli orubbligt, liksom gudomligheten sjelf. Här är det menniskan som herskar; allt blifver rörelse, passion, djerfva ansträngningar. Promethevs har krossat sina kedjor och från himlen röfvat elden, lifvet, tanken.

De gudarnes afkomlingar, åt hvilka Zevs lemnat spiran, och som lemna den i arf åt sin äldste son, äro i sjelfva verket ej annat än folkets krigiska öfverhufvuden. De antaga titeln konung och de mägtigaste hafve såsom palats, hvarest de vid förefallande behof innesluta sig sjelfve och sina skatter, någon af dessa fasta orter, som

81. Spinnerska.
Från en grekisk vasmålning.

82. Grekisk qvinna med tapisseriarbete.
Från en grekisk vasmålning.

Pelasgerna lemnat dem i arf, eller som de efter deras exempel byggt. Men desse konungar rådfråga vid hvarje vigtigare angelägenhet de ädlingar, som omgifva dem. Om de utöfva domsrätt, så göra de det i samråd med de ålderstigne och vise. Deras inkomster bestå af fri-

83. Offer vid en grafvård.
Från en målning på en Lekythos (oljekruka), funnen i Athen.

villiga gåfvor, afkastningen af deras landtgårdar, en större del af krigsbytet och vid offren en dubbel portion af offerdjurens kött. De hafva ej något annat tecken för sin värdighet än spiran, någon annan bevakning än härolder och innehafva vid allmänna sammankomster den förnämsta platsen. Man finner ej något spår af den dyrkan, af den krypande ödmjukhet, som Orientens konungar fordra.

Om uti *Iliaden Agamemnon*, konungarnes konung, synes hafva en temligen stor magt, så är orsaken den, att ett krigståg, företaget till fjerran land, och en farlig kamp fordra en större enhet uti befälet. Dessutom förenade Agamemnon med sin titel styrkan, hvilket på den tiden betydde det mesta. Liksom han sjelf var en af de tappraste, voro äfven hans soldater de talrikaste. Man ser likväl, huru Achillevs trotsar honom och Thersites smädar honom. Hvilken ställning hjeltetidens konungar intogo, då de blifvit nedböjde af årens tyngd, finner man i *Odysséen*, om man betraktar *Laertes*. Nestor hade blott minnet af sina forna bedrifter och sin klingande vältalighet att tacka för sitt fortfarande inflytande.

84. Zevs.
Efter en antik bröstbild i British Museum.

Hvad beträffar ädlingarne eller de gode, de rättvise, såsom man kallar dem, äro de afkomlingar af vissa med gudarnes gunst synnerligen omhuldade familjer, och som derför liksom i arf erhålla styrka, tapperhet och vältalighet, eller med andra ord de hafva förvärfvat sig sitt adelskap genom sitt mod och bibehålla det genom sina bedrifter. Deras företrädesrättigheter bestå i deras anspråk på den farligaste platsen på slagfältet, i rättigheten att kämpa med de tappraste bland fienderna, liksom de i fredstid innehafva befattningar, af hvilka de skörda mer heder än fördel. Sin ledighet egna de åt krigiska lekar eller åhöra, om de ej sjelfva liksom Amphion och Orphevs spela på lyra och besjunga hjeltebragder, Rhapsoderna, hvilka i likhet med de keltiska barderna och de nordiska skalderna höllos i stor he-

der, ty genom att bevara hjeltarnes stamtaflor, bevarade de också familjernas ära och ryktbarhet. Emellertid förakta dessa krigare icke heller det kroppsliga arbetet. Hephästos, en af gudarne, arbetade med sina egna händer, och en af hjeltarne vid Troja prisas af Homeros såsom skicklig i alla slags arbeten, hvarföre han också synnerligen omhuldas af Athena. Odyssevs förstår att begagna yxan lika väl som lansen; han bygger sjelf sitt fartyg. Achillevs sysselsätter sig sjelf med alla anordningarna till den fest, hvarmed han hedrar Priamos, och skickliga skeppsbyggare hafva tillträde till konungarnes bord vid sidan af läkare och skalder.

Emellertid fortlefde denna aristokrati i århundraden. Den hade nemligen för sig icke blott folkets ärfda vördnad utan också sin rikedom. Herakles' klubba och hans lejonhud voro ej längre tillräckliga för krigaren. Han måste förskaffa sig en krigsvagn, eldiga hästar och en fullständig rustning, som ofta var så dyrbar, att man ansåg den för en gudarnes gåfva, och så stark att hon, liksom fallet var med medeltidens riddare, förlänade sin innehafvare en oerhörd fördel öfver den obeväpnade mängden.

Under ädlingarne, hvilka bildade konungens råd och på slagfältet linien af stridsvagnar, stod den stora mängden af frie män och ännu lägre stodo slafvarne. De förstnämnde utgjorde vid alla vigtiga tillfällen folkförsamlingen, hvilken förenade sig omkring den krets af stenar, på hvilken konungen och de öfriga befälhafvarne hade sin plats. Om de ej togo någon direkt del i öfverläggningen, hörde de åtminstone alla vigtiga angelägenheter afhandlas i sin närvaro och inverkade genom sitt sorl af bifall eller ogillande på de beslut som fattades. Vi finna emellertid, så långt vi än gå tillbaka i den grekiska historien, bruket af folkförsamlingar och offentliga öfverläggningar. Nödvändigheten af att öfvertala, innan man befalde, skärpte folkets sinne; alla själsegenskaper höllos i ständig öfning, hvarigenom sålunda deras storartade utveckling möjliggjordes.

Detta folk, som redan var så fritt uti sin politiska författning, var det ännu mer uti sina religiösa inrättningar. Det hade inga prester eller rättare sagdt ej något från öfriga samhällsmedlemmar afsöndradt presterskap och ej några troslärorna bestämmande heliga böcker såsom Vedas eller Zendavesta. Konungen är den högste presten; det är han, som anställer de allmänna offren, utan att han derför anser sig beklädd med någon särskild helig karakter. Då han offrar för sitt folk, fullgör han ett offentligt uppdrag. Hvarje husfader är sin familjs prest.

Men vidskepelsen tillhör menniskans natur, och ännu har aldrig någon religionsform inskränkt sig till blott tillbedjan och tacksamhet

gent emot det högsta väsendet. Alla folk hafva velat aflocka framtiden de hemligheter, som hon alltid skall bevara, och alla hafva haft besvärjare och spåmän. Grekerna hade sina siare och tecknatydare, hvilka de satte i omedelbar förbindelse med gudarne, och hvilka de derföre med fullt förtroende rådfrågade. Sålunda hade templet i Dodona sina särskilda tjenare, och den delphiske Apollons gudasvar tolkades af hans prester. Orphevs åtföljde Argonauterna ej blott för att förljufva den långa resan genom sina sånger, utan äfven för att förklara gudarnes järtecken. De ryktbaraste tecknatydarne i forntiden voro Amphiaraos hos de sju hjeltarne under det första kriget mot Thebe, Teiresias och hans dotter Manto hos Thebanerna och Kalchas, hvilken åtföljde Grekerna under det trojanska kriget. Vissa slägter ansågos till och med hafva ärftlig rätt till gudomlig uppenbarelse eller företrädet att vid fullgörandet af vissa religiösa bruk vara gudarne mer behagliga än andra. De utgjorde förmodligen en qvarlefva af gamla teokratiska familjer, hvilka revolutionerna beröfvat den verldsliga magten. Enligt den grekiska folktron var alltid någon viss gud stamfader till dessa vördade familjer.

Men dessa prestkollegier, hvilka, med uteslutande af alla oinvigde, utöfvade vissa presterliga förrättningar, såsom t. ex. Zevs' prester i Dodona och Apollons i Delphi, bildade aldrig en särskild kast och spelade aldrig i denna sin egenskap någon politisk roll. Grekerna hade således lika litet någon kast af prester som af krigare.

Sederna voro enkla och utan prål, men hvar och en åtnjöt en i Orienten okänd frihet. Slafveriet fans knappast mer än till namnet. De, som blifvit tagne i krig eller köpte, äro snarare tjenare än slafvar. Den gamle herden Evmäos hoppades, att Odyssevs, om han återvändt hem, skulle gifvit honom ett hus, ett fält och en hustru, och då han träffar sin herres son, kysser han hans panna och ögon. Den döende Alkeste sträcker sin hand till afsked åt sina slafvinnor.

Den grekiska qvinnans ställning är hedrad. Det husliga lifvet är bättre inrättadt än hos de orientaliska folken, om man undantager Judarne, en säker underpant på, att det politiska lifvet skall få bättre, rättvisare och friare inrättningar. Månggifte är förbjudet, och om den grekiska qvinnan ännu förvärfvas genom köp, är hon likväl ej dömd till ett obemärkt och ensligt lif i ett harem. Åtminstone under den äldsta tiden får hon visa sig offentligen; längre fram synes hennes öde försämras. I Athen skall man innesluta henne i »gynaikeion» (qvinnornas bostad). Likväl skall det äfven då märkas ett framåtskridande i hennes ställning, ty den hemgift, som kommer att blifva hennes egen tillhörighet, skall betrygga hennes framtid. Liksom hjelten ej för-

aktar kroppsligt arbete, har qvinnan på sin lott de husliga göromålen. Till och med konungadöttrar gå till brunnarne för att hemta vatten, såsom den sköna Nausikaa. Andromache gifver foder åt Hektors hästar. Helena arbetar på broderier, och Penelope är sysselsatt med en väfnad för den gamle Laertes.

Emellertid är under denna tid, då styrkan och djerfheten åtnjuta största hedern, otrohet ej ett oförlåtligt brott. Helena, återkommen till Sparta, hedras af Menelaos fortfarande såsom maka och drottning. Om Andromache och Penelope äro mönster för äktenskaplig trohet, om Alkeste, Laudamia och Evadne dö för sina män eller ej vilja öfverlefva dem, så visa deremot Klytämnestra, Anteia, Phädra, Alkmene och alla andra qvinnor, som blifvit bortröfvade eller förförda af heroer eller gudar, hvilket öfverseende den tidens män hyste för de svagheter, som de sjelfve så ofta framkallat.

Oaktadt dessa ryktbara exempel voro familjbanden starka, fadersväldet vördadt till och med af söner, som uppnått mogen ålder. Desse dela arfvet efter fadern sinsemellan lika, ty den personliga eganderätten, som är grundvilkoret för all samhällsutveckling, var redan under dessa gamla tider erkänd. Om ett mord begås, betalas mansbot till och med af konungen, och om den mördades slägtingar vägra att mottaga densamma, måste mördaren fly undan för den hämnd, som eljest drabbar honom af familjen eller stammen, ty alla medlemmarne af denna taga del i den lidna förolämpningen.

Begåfvade med den lifliga inbillning, som lät den härligaste poesi så tidigt uppspira, med ett hjerta, öppet för alla ädla känslor, älskade Greken ända till passion allt skönt. Långa måltider, dryckenskap och råa njutningar förekommo ej. Knappt hade han gifvit sin kropp en måttlig näring, innan han hängaf sig åt lekar, gymnastiska öfningar och dans. Då en främling visade sig vid hans dörr, blef han undfägnad utan någon närgången nyfikenhet, liksom han varit ett gudarnes sändebud. Detta gälde äfven den bannlyste, till och med den landsflyktige mördaren, »ty gästen och tiggaren komma från Zevs». I sin vrede var han förskräcklig. På slagfältet skonade han ej ens den besegrade fienden, skymfade hans lik och öfverlemnade det åt gamarne. Men det finnes intet hat som ej blidkas, ingen hämnd som ej kan afvärjas genom skänker och böner. Med sin öppenhjertiga natur hade Greken behof af vänner. Hvarje krigare har en vapenbroder. Herakles och Iolaos, Thesevs och Peirithoos, Orestes och Pylades, hvilka vilja dö den ene för den andre, Achillevs och Patroklos ingingo dessa oupplösliga vänskapsband, hvilka gjorde den enes sjelfuppoffring för den andre till en helig lag. Tio år efter sin återkomst

till Sparta inneslöt sig Menelaos ännu i sitt palats för att begråta de vänner, som han hade förlorat under Trojas murar.

Vid begrafningar satte man en obol mellan den dödes tänder, för att han skulle kunna betala den dystre färjmannen Charon för öfverfarten öfver Styx, och stundom i hans händer en honungskaka för att blidka den underjordiske hunden Kerberos. Kroppen insveptes, väl tvagen och insmord med välluktande ämnen, i den aflidnes skönaste drägt, hvarpå den döde, bekransad med blommor, utstäldes på en paradsäng. På tredje dagen bars han af sina anförvandter till sin begrafningsplats. I spetsen för liktåget gingo flöjtblåsare, hvilka spelade sorgmelodier; efter följde frivilliga eller legda gråterskor. Bruket att begrafva de döde efterträddes af deras förbränning, hvilken likväl i Sparta var af Lykurgos förbjuden, och såsom varande mer kostsam ej heller annorstädes i Grekland blef synnerligen allmän. Vid återkomsten från grafven intogs en måltid i den dödes hus eller hos hans närmaste slägting. I Athen varade sorgen i trettio dagar. På den tredje, nionde och den trettionde anstäldes offer och libationer till den dödes ära. I likhet med bruket hos oss, lades blommor och kransar på de dödes grafvar (bild. 83, sid. 232). Vid mera framstående personers likbegängelse förekommo ofta täflingslekar.

Af Hesiodos och Homeros kan man få kännedom om, hvilka kunskaper och konster Grekerna under dessa gamla tider voro i besittning af. För jordens odling egde de ej annat än träplogar, liksom de af henne ej begärde annat än en riklig skörd af korn, några grönsaker, något hvete, litet vin och olja. Säden förmaldes på handqvarn: de afskurna drufklasarne torkades i solen, hvarefter de trampades i en vinpress; oljan användes dels såsom födoämne, dels för att insmörja kroppen. Den vanliga kosten bestod af kornbröd, grönsaker, färsk eller saltad fisk. Hvetebröd förtärdes blott på högtidsdagar och vid offertillfällen. Man förstod att klippa fåren och af ullen väfva tyg: man bearbetade koppar, mera sällan jern. Vapnen förfärdigades af brons och koppar. Man kände konsten att uppföra stora och fasta byggnader, men ej att hugga och bearbeta marmor. En ohuggen sten eller en illa tillyxad trästam föreställde uti templen gudarne, till och med kärleksguden och behagens gudinnor. Konstverken på Achillevs' sköld äro skaldens skapelser. Musiken började utbildas; man hade under den heroiska tiden hört de välljudande tonerna från Amphions och Orphevs' lyra; Achillevs förljufvade sin långa sysslolöshet genom musik.

Kentauren *Cheiron* hade upptäckt eller fått lära sig de helande egenskaperna hos vissa växter. Podaleirios' och Machaons hela veten-

skap bestod i kirurgiska operationer och yttre behandling. *Asklepios* (Äsculapius) sjelf förmildrade smärtorna genom sång och mystiska besvärjelser. Härigenom blef läkekonsten en del af religionen, och läkarne voro ett slags prester.

Oaktadt trojanska kriget och Argonauternas krigståg var sjöfarten och skeppsbyggnadskonsten ännu i sin barndom. Några stjernbilder såsom Stora och Lilla Björnen, Plejaderna, Hyaderna, Orion och Hundens Stjerna voro kände; men sjömannen vågade ej aflägsna sig från kusterna och uppdrog hvarje afton sin farkost på stranden. Jorden var fortfarande en ofantligt stor kropp, som Zevs hade upphängt i en guldkedja öfver underjorden, med oceanen såsom gördel. Men de geografiska kunskaperna utvidgades med hvarje dikt, som besjöng en hjeltes irrfärder, såsom Jasons, Odyssevs' och Menelaos'. Rhapsoden eller sångaren, det lefvande ekot af den folkliga sånggudinnan, tog vara på alla berättelser, utsmyckade dem med sina egna skapelser, och genom sina sånger, hvari allting blandades om hvartannat, religion, sedelära och konst, på samma gång afmålade och undervisade han detta samhälle, visserligen ännu obildadt, men ej rått, rikt på våldsamheter, men äfven på poesi, emedan det var naturtroget. Homeros och Hesiodos eller de arbeten, som blifvit samlade under deras namn, utgöra en sammanfattning af dessa gamla barders poesi, dock så att de återgifva två olika sidor af detta samhälle och liksom två olika åldrar af det grekiska folkets lif. *Hesiodos,* åkerbrukarens och handtverkarens värderade skald eller heloternas poet, såsom han föraktligt kallades af Kleomenes, hvilken bannlyste hans poesi från Sparta och blott lemnade tillträde åt Homeros' sånger, begynner sitt skaldestycke, »*Verk och Dagar*», med att prisa arbetet, hvarifrån han härleder alla dygder.

6. Religionen under hjeltetiden.

Vi känna blott den sista formen af den grekiska religionen, sedan tiden och reflexionen bragt i ordning de ursprungliga religiösa skapelsernas kaos. Redan Homeros, hvilken man länge betraktat som den renaste källan för den grekiska mytologien, har förlorat det djupa sinnet för den ursprungliga naturdyrkan och ser blott de yttre sinnebilderna, hvilka föresväfva honom midtigenom de snillrika eller lysande, stundom till och med om vanvördnad mot gudarne vittnande dikterna.

De äldste Grekernas religion var ursprungligen en naturdyrkan. Spåren häraf qvarstå tydligt, äfven då den rika helleniska mytologien nått sin fulla utveckling. Vid sidan af sagorna om gudar och halfgudar återfinner man dyrkan af berg, vindar och floder. Agamemnon anropar i Iliaden de sistnämnde såsom stora gudomligheter, och Achillevs offrade till en af dem sitt hår.

Pelasgerna hade likväl ej under sin långa vandring tappat bort alla de religiösa idéer, som de hade gemensamma med sina ariska bröder. Sålunda synas de, liksom Arkaderna i senare tider, hafva dyrkat det högsta väsendet utan namn eller bild. »De kände icke på länge», säger Herodotos, »namnet på någon gud.» Bergens snöbetäckta spetsar tjente såsom altare åt *Zevs,* som var himmelens rena ljus. Då de ville närma sig honom, kallade de honom alla lefvande varelsers fader, Zevs Pater. Hans dyrkan var förherskande på tre af de ställen, hvilka historien antyder för oss såsom de tidigast befolkade, nemligen i Dodona i Epeiros, på Lykäon, det högsta berget i Arkadien, och på berget Dikte på Kreta.

Denna dyrkan utaf Himmelen var förenad med dyrkan af Jorden, hvilken man också kallade »*Gemeter*» (jordmoder), hvaraf sedermera *Demeter*, Romarnes *Ceres.* I Mantineia underhöll man på hennes altare en ständig eld, såsom på Vestas i Rom. Enligt de sånger, som sjöngos i hennes tempel, var hon kommen från Kreta; hon kom från ännu aflägsnare orter, ty hon är den kringresande gudinna, som låter skördarne uppspira under sina fötter. I Elevsis tillade man Thrakerna grundläggandet af hennes mysterier. Zevs, Apollon, Dionysos, Athena, Poseidon och kanhända Artemis hafva likaledes inkommit i Grekland från två håll, från norr och söder, från land- och sjösidan. Gudarne hafva naturligtvis följt samma dubbla väg som folket.

Två gudomligheter stodo i ett fientligt förhållande till himmelens gud, *Chronos*, Romarnes *Saturnus* (den fruktbara marken), hvars dyrkan tidigt försvann utom i Elis, hvilket gjorde att Demeters betydelse i samma mån tillväxte, och *Hades* (*Pluton*), hvilken från början ej var annat än underjordens konung, och hvilken man lätteligen gjorde till gud för de döde, som man nedsätter i jorden, sedermera till gud för de rikedomar, som man finner i jordens sköte. Man förstår, huru man på grund af denna första föreställning om Pluton kom att åt Jordens gud gifva till maka *Persephone* (*Proserpina*), en dotter till skördarnes gudinna.

Med den äldsta tidens religiösa åskådning sammanhänger äfven dyrkan af elden, som brann på den husliga härden och på gudarnes altare eller den som på ett hemlighetsfullt sätt uppsteg ur jordens

vulkaniska djup. Den förra hade sin personifikation uti *Hestia* (*Vesta*), den senare uti *Hephästos* (*Vulkanus*), hvilken var verldens store verkmästare, en arisk åsigt, som ej kom till utveckling i Grekland, men som man återfinner i de pelasgiska mysterierna på Samothrake. Hvad vi nu anfört, kan man anse såsom Pelasgernas idrag till den helleniska religionen, och ofvannämnde gudar hafva dem att tacka för sin medborgarrätt i Olympen.

85. Pallas Athena.
Efter en antik bröstbild i British Museum.

Phenicierna från *Sidon* utbredde kännedomen om sin skyddsgudinna, *Astarte* eller *Aphrodite* (*Venus*), hvars bild prydde framstammen af deras fartyg, hvilket Grekerna på ett poetiskt sätt uttryckte, då de sade, att Aphrodite, född af hafvets hvita skum, uppstigit ur de salta vågorna. Från Askalon öfvergick hon till Cypern och derifrån till ön Kythera, hvarest Phenicierna byggde henne ett tempel. Men hennes dyrkan utbreddes blott långsamt. Under den homeriska tiden var den ännu långt ifrån allmän.

Tyrierna, hvilka efterträdde Sidonierna i herraväldet till sjös, utbredde i sin ordning dyrkan af sin nationalgud, *Melkart*, hvilken Grekerna sammanblandade med *Herakles*.

Poseidon eller *Neptunus*, hafvets gud, hvilken älskar offer af menniskor och hästar, torde vara en af landets äldsta gudomligheter, utan tvifvel införd af Grekerna i Asien och på öarna, tillsammans med *Rhea*, den phrygiska *Kybele*, och *Pallas Athena* (*Minerva*), hvilken

till sinnebild hade oliven, som var inhemsk på Asiens kuster. Delphi Olympia och Athen synas ifrån början hafva egnat Poseidon en trägen dyrkan, och Jonerna betraktade honom såsom sin nationalgud. Deremot åtnjöt han föga heder hos Dorerna, undantagandes i Korinth.

Pallas Athena var ifrån början ej sinnebilden af de sedliga egenskaper, hvilka hon sedermera representerade, utan en personifikation af *vattnet*, hvilket gjorde att hon stod i ett nära samband med Poseidon, likväl ej genom äktenskap, ty ofruktsam såsom den salta böljan,

86. Artemis (Diana).
Efter en antik bildstod i Louvren.

förblef hon alltid jungfru. Sedan blef hon den krigiska gudomligheten, som Homeros framställer såsom skyddande hjeltarne under slagtningens vimmel genom att betäcka dem med sin ägid. Men såsom det rena vattnets gudinna blef hon också kyskhetens och den sedliga renhetens.

Dionysos (*Bacchus*), vinrankans gud, som först uppträder på ön Naxos, och hvilken Thrakerna i alla tider tillbådo, *Artemis* (*Diana*), med sin vilda, mannamördande dyrkan, hvilken i Ephesos hade en

ryktbar helgedom och i Tauris fruktansvärda altaren, samt *Ares* (*Mars*), den vilda stridens gud, hvilken troligen var Thrakernas förnämsta gudomlighet, äro tydligen af främmande ursprung.

Men den mest betydande af dessa religiösa nyheter var det langsamma införandet i Grekland af *Apollons* dyrkan. Denne gud synes stå i samband med Poseidon. Båda två arbeta på uppbyggandet af Trojas murar; båda två äro stora gudomligheter på den asiatiska kusten, och det är en öbo, Minos från Kreta, hvilken öfverallt för med sig dyrkan af Zevs' son. I Grekland var Apollons dyrkan ännu icke allmän på tiden för trojanska kriget, men han hade der två heliga orter: *Tempedalen* och ön *Ortygia* (*Delos*). Ett tredje ställe för Apollons dyrkan, hvilket i ryktbarhet öfverträffade de båda andra, var det som Kreterna ansågos hafva uppfört i Krissa vid Korinthiska viken, och som man sedermera flyttade till *Parnassos*, hvarest naturen var mer storartad och läget skänkte större trygghet åt prester och pilgrimer. Då Dorerna från Olympos slogo sig ned i granskapet af Phokis, omfattade de med vördnad de båda helgedomarne i *Delphi* och *Tempe*, och hvarje år gick en helig procession från det ena stället till det andr

87. Apollon.
Efter en antik bildstod i Vatikanen.

Apollon hade sålunda blifvit en stor gudomlighet för båda hälfterna af den helleniska verlden: på Delos för Jonerna, i Delphi för Dorerna. Under inflytandet af de idéer, som äro fästade vid hans dyrkan, sprider sig en högre civilisation och en ny tid inträder i det grekiska lifvet. Samhället får en bättre inrättning, stadslifvet en högre utveckling, och tempel resa sig åt gudarne. Sång och musik efterträda den förra råheten. Gudarne närma sig menniskan och uppenbara för henne sina planer genom siarnes röst, ty Zevs hade gifvit Apollon den gudomliga inspirationen. Sederna förmildras. Den brottslige dömes ej mer till en säker död, och brottet upphör att vara ett

ärftligt lyte, som måste straffas in på den brottsliges afkomlingar. Försoningen kan utplåna synden, och ångern bryter Erinnyernas hämnande magt. Det är harmoniens, ljusets, bildningens och nådens verld, som efterträder oordningen, mörkret, våldet och förskräckelsen, hvilka förut hafva herskat. Delphi är medelpunkten för detta nya lif, och derifrån utsprider guden bland det helleniska folket poesi, musik och konst.

Alla de helleniska stammarne tillegnade sig Apollons dyrkan, och vid foten af hans altaren samlades till gemensam bön, i gemensam tro, så väl den joniske som den doriske mannen. Sparta företog ingenting utan att i Delphi rådfråga hans orakel, och Athen hedrade honom gemensamt med hela Jonien på Delos genom högtidliga fester. Milesierna införde Apollons dyrkan i alla sina kolonier ifrån Naukratis på Nilens strand till Tauris vid Svarta hafvet. De öfriga gudarne voro gudomligheter för särskilda städer, Apollon och Zevs voro de store nationelle gudarne.

Man har påstått, att de pelasgiska gudalärorna, ett eko af orientens stora teologiska system, bevarades uti mysterierna. Så är nog ej förhållandet. Mysterierna hafva troligtvis ett mycket senare ursprung och skilde sig mindre till innehållet än till formen från den allmänna folkreligionen. Den senare inneslöt ej sina gudar uti en otillgänglig helgedom, hon ville se och vidröra dem.

»Menniskan skapades efter Guds afbild», säger Genesis, och hon förklarar våra nuvarande ofullkomligheter genom berättelsen om den första menniskans fall. Den grekiska religionen skapade sina gudar efter menniskans afbild; hon försåg dem blott med öfverlägsnare egenskaper. Ares var starkare, Apollon skickligare, Aphrodite skönare än de som egnade dem sina offer. Uti denna olika utgångspunkt för den hebreiska och grekiska religionen låg ifrån början striden emellan de olika slagen af civilisation, hvilka från dem utgått.

Anmärkas bör dessutom, att enligt den helleniska gudaläran gudarne ej äro verldens skapare, utan blott dess styresmän. Det fans en tid, då de ej voro. Söner af himlen och jorden, hafva de funnit verlden färdig före sig och föreställa dess olika och förgängliga krafter. Derföre äro de ej heller mer nödvändiga och eviga än de företeelser, för hvilka de äro ett uttryck. »I skolen dö», säger Promethevs till dem, »och folken skola en gång få höra en röst, som utropar: Gudarne äro döde!»

Gudarne uti den homeriska Olympen erfara glädje och smärta och stå i ständig förbindelse med jordens invånare. Hvarken deras åsyn eller deras magt var synnerligen fruktansvärd; de hade alla den

menskliga naturens brister, alla dess passioner, vreden, hatet, våldsamheten. Apollon och Poseidon voro Laomedons slafvar. Under striderna vid Troja blefvo Aphrodite, Ares, Pluton, Hera, sjelfva Olympens drottning, sårade af dödlige. »Deras blod flyter», säger Homeros, »men ett blod, som är egendomligt för gudarne, liknande morgonrodnaden, ett slags gudomlig ånga; ty gudarne, som hvarken nära sig genom Demeters gåfvor eller Dionysos' skänker, hafva ej ett jordiskt vanligt blod såsom vårt; men de ega också odödlighet.»

Dylika gudar kunde ej hafva annat än ett svagt och begränsadt välde. *En* stads gud var ej en annans. Pallas herskade i Athen. Demeter i Elevsis, Hera i Argos, Apollon i Delphi, Dionysos i Thebe. Aphrodite på Cypern. På andra ställen erhöllo de ej synnerligen stora hedersbetygelser och voro till och med stundom föremål för likgiltighet. »Jag fruktar ej detta lands gudar», säger härolden i »De skyddsökande» af Äschylos, »ty jag har dem hvarken att tacka för lifvet ej heller för den ålder, jag redan uppnått.» Deraf dessa afundsjuka, oförsonliga gudomligheter, af hvilka hvar och en hade sitt älsklingsfolk och ansåg alla andra för fiender. Alla Trojanernas olyckor förskrefvo sig, enligt skalden, från Heras och Pallas' vrede mot Paris, och Poseidon hämnades på dem för Laomedons svek. Häraf också den förening af religiösa bruk, som åtföljde föreningen mellan folken. Städer, som stodo i ett vänskapligt förhållande, skickade hvarandra utomordentliga sändebud på fädernegudarnes högtidsdagar.

Den religiösa känslan förlorade på denna söndersplittring af gudomligheten och detta gudarnes neddragande i de menskliga passionerna, men poesien vann derigenom en rik utveckling. Då hvarje gudomlighet hade sina skalder, så ökade dessa, på samma gång de troget följde de allmänna dragen i den ifrågavarande gudens historia, denna med tusen biomständigheter, hvilka under århundraden gåfvo rika ämnen åt folkfantasien och teatern.

Likväl bevarade denna mytologi, hvilken personifierade alla företeelser inom den sinliga och längre fram äfven inom den sedliga verlden, alltjemt spåren af de orientaliska gudaläror och af den naturdyrkan, hvarifrån den ledde sitt ursprung. Dess gudar voro till en viss grad fortfarande identifierade med naturkrafterna. Zevs var icke blott Olympens herre, Heras gemål, hjelten i månget äfventyr, han var också den skapelsen omgifvande lufthimmelen. Apollon, poesiens och konstens gud, var tillika solen sjelf; och Poseidon oceanen. Talrika gudomligheter voro än sammanblandade med det element, öfver hvilket de herskade, och än skilda från detsamma, för att antaga menskliga former och menskliga passioner, befolkande floderna, skogarne och

bergen. Sålunda var Najaden på samma gång sjelfva källan och den kyska, skygga gudinna, som dolde sig inuti den mörka grottan.

De gudomligheter, som räknade de flesta tillbedjarne, voro Olympens tolf store gudar, hvilkas välde och verksamhet senare tiders religionslära sökte begränsa och bestämma. Sålunda blef *Zevs* öfverguden och hela det helleniska folkets beskyddare; *Hera* (Juno) himladrottningen; *Poseidon* vattnets beherskare; *Phoibos Apollon* solguden och bildningens målsman: *Pallas Athena* vetenskapens och qvinnoslöjdens beskyddarinna; *Aphrodite* skönhetens gudinna; *Ares* krigets gud; *Hephästos* eldens och de mekaniska konsternas gud; *Hestia* härdens och de husliga dygdernas beskyddarinna; *Demeter* skördarnes gudinna; *Artemis* månens och jagtens gudinna; samt *Hermes* (Mercurius) gudarnes budbärare, hvilken beskyddade handeln och förlänade vältalighet.

Men det fans dessutom många andra gudar, såsom *Hades* eller *Pluton*, underjordens beherskare, *Dionysos* och *Asklepios*, samt dessutom alla fältens, skogarnes och vattnens gudomligheter. Hit hörde *Pan*, *Satyrerna*, *Dryaderna*, *Najaderna*, *Okeaniderna*, *Nereïderna* och de flöjtspelande *Tritonerna*, *Äolos* och vindarna, *Muserna* (bild 88, sid. 248) och *Moirerna* (ödets gudinnor) m. fl. Den grekiska polyteismen, hvilken till gudar förvandlade naturens företeelser och menniskans passioner, ökade till följd af sin natur gudarnes antal i oändlighet. Likväl förenade Zevs, hvilken genom en rynkning af sina ögonbryn kom hela verlden att darra, omkring sig i Olympen de store gudarne såsom sin familj och sitt råd. De lydde hans befallningar, men sjelf var han underkastad *ödet*, en blind och oförsonlig gudamagt, tillskapad för att förklara det oförklarliga, för att göra det obegripliga begripligt. Från dessa dunkla begrepp om ett högsta väsen skola filosoferna härleda ideen om en enda Gud, för hvilken dock de grekiska folkslagen länge skola vägra att uppoffra sina lokala gudomligheter.

En religion, som underkastade gudarne alla menskliga svagheter, skulle hafva utöfvat ett ringa inflytande på sederna, om dessa Olympens gudar, som voro så mycket sysselsatta med sina nöjen, sin vrede och sin hämnd, ej tillika i den folkliga föreställningen varit rättvisans uppmärksamme väktare. De ingåfvo ej kärlek, en kristlig känsla, som för hedendomen var obekant, men en helsosam fruktan; de ansågos vaka öfver edernas helgd, och deras altaren voro en okränkbar tillflyktsort för skyddsökande. Den gudomliga hämndens dystra och obevekliga tjenarinnor, *Erinnyerna*, förföljde de brottslige såsom lefvande eller döde. Med håret genomflätadt af ormar, den ena handen beväpnad med en gissel af huggormar, den andra med en fackla.

injagade de förskräckelse och ångest. Den gudlöse, som vågade intränga i deras helgedom, greps genast af ett vildt raseri.

Erinnyerna, utgörande rysliga personifikationer af samvetsqvalen, voro i hög grad nödvändiga för att gifva sedlig helgd åt en religion, hvilken var så litet utvecklad angående lifvet efter döden. Visserligen väntades de brottslige af straff i underjorden, liksom de rättfärdige der fingo belöning; men huru ofruktsam är icke Grekernas storartade fantasi, då det gäller att beskrifva glädjen i detta dystra rike! På de elyseiska fälten bland skogar med frukter och blommor fortsätta de lycksaligas själar att under en evig vår njuta de fröjder, som de älskat på jorden. Minos fortsatte sitt domarekall der, liksom på ön Kreta, Nestor berättade sina bedrifter, Teiresias lemnade orakelsvar till och med åt de lefvande, som vågade nedstiga i underjorden, och Orion jagade vilda djur, men alla saknade lifvet. »Trösta mig ej öfver döden», sade Achillevs' skugga åt Odyssevs, »jag skulle hellre vilja odla jorden i någon fattig landtmans tjenst, än herska här öfver alla de dödes skuggor.»

Hesiodos vet i denna punkt ej mer än Homeros. Hans odödlige hjeltar njuta i frid af sällheten på de lycksaliges öar vid stränderna af den djupa oceanen. De skörda tre gånger om året honungsljufva frukter på evigt blomstrande träd. Men äfven denna odödlighet tillhör blott hjeltarne; hvad den stora hopen beträffar, får han nöja sig med det mått af lycka och olycka, som gudarne under lifvet beskära. Dock finnes det en gemensam ansvarighet för alla medlemmarne inom samma stat, samma familj. Sönerna skola straffas eller belönas intill tredje led för sina fäders fel eller dygder, folken för konungarne, konungarne för folken. En enskild mans brott kan medföra hungersnöd eller pest.

Dessa åsigter tillhöra ej blott den homeriska tiden, utan återfinnas ännu hos Äschylos och Herodotos. Om Grekerna sålunda blott hade en dunkel och oredig föreställning om ett tillkommande lif, så trodde de deremot på en omedelbar och ryslig mellankomst af gudarne i det närvarande lifvet.

Men dessa gudar kunde blidkas genom fromma gåfvor, vinutgjutelser och böner, genom löften och offer, under de äldre tiderna någon gång bestående af menniskor. Om doften af de på altaret brända offerdjuren för gudarne var en angenäm lukt, så berodde detta på, att den uppoffring, som den bönfallande gjorde af en del utaf sin egendom, bevisade ett ödmjukt och ångerfullt sinne. Guden tillät för öfrigt sina dyrkare att sätta sig ned vid den festmåltid, som var honom beredd, och med honom dela offret. Ett offer var en helig måltid, ett

slags religiös förening mellan guden och hans tillbedjare. Till gudens heder förtärde man så mycket som möjligt af det heliga köttet, offerkakorna och vinet.

Det fullständigaste, men tillika det sällsyntaste, var det offer. som förbehölls guden ensam och som helt och hållet uppbrändes, hvaraf dess namn *»holokaust»;* det högtidligaste var den så kallade *hekatomben,* som bestod af 100 kreatur. Den fattige, som ej hade några offerdjur att erbjuda, frambar små bilder af bakade kakor. En rik Thessalier offrade i Delphi 100 oxar med förgylda horn; en fattig medborgare från Hermione närmade sig altaret och ditkastade en näfve mjöl. »Af de båda offren är det senare det angenämaste för guden», sade Pythia. Innan man närmade sig altaret, skulle man låta rena sig. Vid ingången till templet befann sig en prest, som bestänkte de ingåendes händer och hufvud med reningsvatten. En fullständigare rening erhölls genom neddoppning i ett slags dopfunt.

Yttre tecken tillkännagåfvo gudarnes vilja. Offerdjurens inelfvor, riktningen af lågan och röken vid offren, foglarnes flygt, drömmar, sända af Zevs, ovanliga ljud, ett tillfälligt sammanträffande af menniska och djur, tillfälligtvis uttalade ord utgjorde förebud för framtiden.

Den grekiska Olympen var ej synnerligen aflägsen från jorden. Det afstånd, som skilde gudar och menniskor, förminskades ännu ytterligare genom myterna om halfgudarne eller heroerna. Grekerna gåfvo denna benämning åt söner af gudar och menniskor eller ock åt män, som blifvit ryktbare genom sina bedrifter eller de tjenster, de gjort menskligheten, och de dyrkade dem genom böner och hedersbetygelser; de ansågos såsom skyddsandar, hvilka vakade öfver sina tillbedjare, bistodo dem i olyckan, sände dem profetiska drömmar och lade sig ut för dem hos de stora gudomligheterna. Dylika heroer voro icke blott Herakles, Thesevs, Jason m. fl., utan äfven hufvudmännen för utvandringar, grundläggarne af städer och familjers eller korporationers skyddsherrar. Hvarje stad, hvarje samhälle hade sina heroer, liksom det hade sina gudar. De tio stammarne i Athen dyrkade såsom halfgudar dem, hvilkas namn de buro. Det motsvarade katolikernas helgondyrkan; på senare tider uppdrog man vanligen åt oraklet i Delphi att utföra »kanonisationen» genom att anbefalla dyrkan af den nye guden.

Vid en ännu senare tidpunkt trodde man dessutom på demoner eller andar; hvarje menniska ansågs ega en sådan.

I sammanhang med det ofvanstående vilja vi ytterligare tillägga några omständigheter, hvilka snarare tillhöra de följande århundradena

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

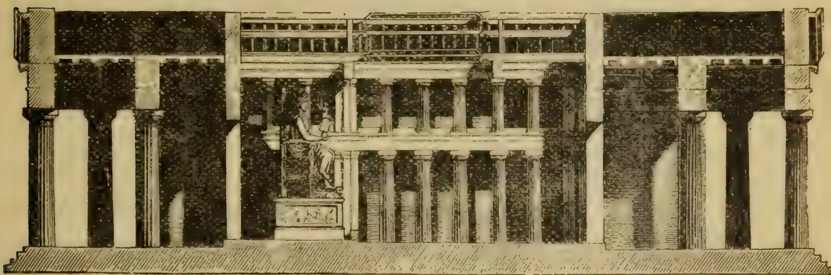
88. De nio Muserna.

1. Kalliope (hjeltediktens sångmö). 2. Klio (historiens). 3. Erato (kärlekssångens och mimikens). 4. Melpomene (tragediens). 5. Evterpe (musikens). 6. Thalia (kom liens samt den landtliga och glada diktkonstens). 7. Terpsichore (dansens och korsångens). 8. Urania (stjernkunskapens). 9. Polymnia (lofsångens).

Från en antik basrelief på en sarkofag i British Museum.

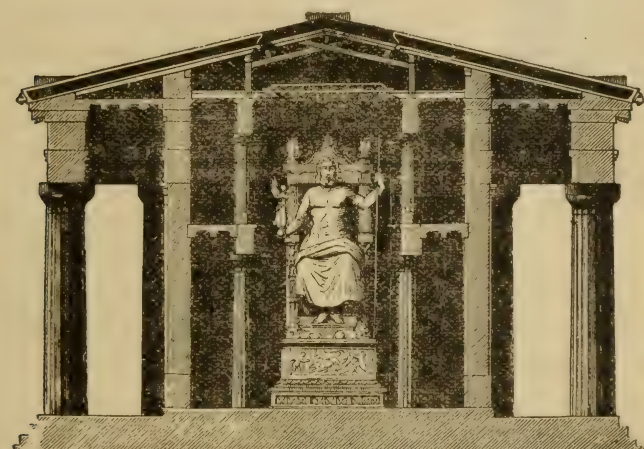
än sago- och hjeltetiden, men till hvilka vi ej få tillfälle att ytterligare återkomma.

Det grekiska templet bestod, åtminstone i senare tider, af en vidsträckt inhägnad, som begränsade det heliga området, och som blott

89. Zevs' tempel i Olympia (längdgenomskärning).

fick öfverskridas af dem, hvilka voro berättigade att deltaga i de allmänna offren. I midten höjde sig den egentliga helgedomen, hvilken inneslöt gudens bild och ofta bilderna af andra gudomligheter eller heroer, åt hvilka hufvudguden lemnade tillträde till sin boning; lik-

90. Zevs' tempel i Olympia (tvärgenomskärning).

som nu för tiden helgonen hafva särskilda kapell uti de katolska kyrkorna. Nära ingången fans ett kärl, som innehöll reningsvatten, hvilket genom salt bevarades från förruttnelse; uti förgården eller nedanför trappuppgången till helgedomen var altaret beläget, hvilket ur-

sprungligen blott bestod af jord eller på hvarandra hopade stenar; men senare var det ofta af marmor och på sidorna försedt med reliefer. I Olympia och på några andra ställen utgjordes altaret af offerdjurens aska och tilltog sålunda årligen i storlek, tilldess det slutligen erhöll ofantliga proportioner i omfång och höjd.

I det inre af templen voro de skänker upphängda, som hemburits gudarne af städer, konungar eller enskilde medborgare såsom tacksamhetsgärder för någon oväntad framgång eller ett underbart tillfrisknande. Ofta lemnades under gudens vård statens kassa eller den enskildes förmögenhet.

Till de dyrbaraste föremålen räknades reliker af heroer. Sålunda förvarades i Olympia Pelops axel, hvars vidrörande meddelade bot för vissa sjukdomar, och i Tegea Orestes' ben, hvilka skänkte Tegeaterna seger, så länge de funnos qvar. Då de genom Lichas' fromma list blifvit bortröfvade, egde Tegea ännu Medusas hufvudhår, hvilket, visadt ifrån murarne, var i stånd att skrämma en hel fiendtlig här på flykten.

91. Grekiskt altare
Funnet i Athen.

Gudarnes bildstoder egde naturligtvis ej mindre underbara egenskaper. Så till exempel botade en bild för snufva, en annan för gikt. Heraklesbilden i Erythrä hade till och med återgifvit synen åt en blind, och hjeltens klubba hade i Trözen, då hon kommit i beröring med marken, blifvit förvandlad till ett olivträd. Det hände äfven, att gudabilderna betäcktes af svett, rörde på armarne, ögonen eller sina vapen; detta var stora järtecken. Uti dessa tempel, som voro härdar för den folkliga vidskepelsen, lefde och talade allting. Det fans till och med regelbundet återkommande underverk. På Andros förvandlades t. ex. vid hvarje Dionysos-fest vatten till vin.

Presterna, som voro de läraktiga verktygen eller de intresserade verkställarne af dessa underverk, voro på en gång medbrottslingar i de fromma bedrägerierna och öfvertygade dyrkare af de underverk, de sjelfve utförde, och vunno, genom att låta gudarne tala, både anseende och välmåga. De emottogo icke blott en mängd dyrbara gåfvor, utan också landområden, hvaraf likväl inkomsterna skulle användas till templets underhåll och offrens upprätthållande. Delphi egde land-

sträckor, stora som en provins, och Diodoros från Sicilien talar om ett tempel, hvars prester på sina ängar hade bete för tre tusen oxar.

Genom böter, som tillerkändes gudarne, genom tiondedelen af krigsbytet och stundom äfven af jordens afkastning, tillväxte tempelskatterna, så att templen ofta voro tillräckligt rika för att hålla bank och utlåna penningar, för hvilka de togo hög ränta. Man finner likväl icke, att de grekiska presterna, i likhet med det katolska presterskapet, haft några betydliga rikedomar till sitt enskilda förfogande. Skälet dertill var, att dessa prester icke bildade ett från det öfriga samhället afskildt stånd, och att, då de flesta ibland dem tillika voro vanlige medborgare eller embetsmän och blott vid vissa tillfällen egnade sig åt presterliga förrättningar, rikedomarne, som under verldslig förvaltning blefvo fästade vid sjelfva templet, i stället för att blifva presternas heliga egendom, tjenade som hjelpmedel för staten vid trängande behof. Några af de grekiska presterna påminna likväl om våra munkar och representerade i Grekland den indiska askesen. »Mägtige Zevs», utropar Achillevs, »du som bor långt härifrån i det kalla Dodona och har i ditt sällskap såsom dina tolkar Sellerna, hvilka ligga på den nakna jorden, och hvilkas fötter vattnet aldrig får rena.»

Liksom våra kyrkor under medeltiden, hade en stor del af de grekiska templen asyl- eller skyddsrätt. Den som bar bindlar af ylle omkring sitt hufvud eller gröna qvistar i sina händer — tecken till olycka och till önskan att anropa gudarnes skydd — hade alltid rättighet att nedlägga desamma på altaret, bredvid hvilket han kunde sätta sig sjelf under gudens skyddande öga och hand. För honom voro de heliga lundarne, i hvilka presten ensam hade rättighet att intränga, en okränkbar fristad. Stundom följde honom fristadens beskydd äfven utom templet, och gäldenären eller slafven, som tagit sin tillflykt till det heliga området, qvarlemnade, då han utgick derifrån, sin skuld eller sin egenskap af träl. Alkmäoniderna voro under mer än ett århundrade utsatte för Athenas hämnd derföre, att de ej skonat Kylons vänner, som tagit sin tillflykt till hennes altare.

Den menniska deremot, som presten förbannade, ansågs bannlyst, och denna bannlysning hade ungefär samma verkningar, som den katolska kyrkans. Den kunde till och med drabba ett helt folk, hvilket då invigdes åt utrotning och förderf.

Dessa voro de allmännaste dragen af den grekiska religionen. Vi hafva redan förut påpekat det ringa sedliga inflytande, som utöfvades af en religion, hvilken framstälde gudarne med de skamligaste laster, begående stöld och äktenskapsbrott, fulla af hat och hämnd, och som fördunklade rättsbegreppet genom att lagliggöra det orätta

med exempel från dem, hvilka borde hafva varit en personifikation af det goda. Man måste gå ännu längre och uti densamma se en verksam orsak till det sedliga förfall, hvilket under senare tider på ett så bedröfligt sätt utvecklat sig.

Andra tidehvarfvet.

Från Heraklidernas invandring på Peloponnesos till de persiska krigen.

1. Sparta och Lykurgos.

De Dorer, som tagit Lakonien i besittning, tilläto de infödde *Lakonierna* blifva qvar i landet, men gjorde dem till sina undersåtar. Några af dessa folkstammar försökte att afskudda sig det dem pålagda oket, men besegrades och bragtes till träldom samt benämndes *Heloter.**

Dorerna, som voro föga talrika och omgifna af fiender, förenade sig uti hufvudstaden *Lakedämon* eller *Sparta;* deraf deras namn *Spartaner* eller *Spartiater*. Då de ständigt behöfde vara på sin vakt emot de ursprunglige invånarne, nödgades de gifva sig én militärisk organisation och ständigt hafva vapen i hand liksom en krigshär, hvilken uppslagit sitt läger i ett fiendtligt land. Detta förhållande gaf anledning till Spartas egendomliga lagar, hvilka ingalunda uppfunnos af Lykurgos; han fann dem grundade i sitt folks ställning och seder och nöjde sig med att ordna och närmare bestämma desamma.

Angående så väl *Lykurgos* sjelf som hans lagar råder för öfrigt mycken ovisshet, hvilken den nyare forskningen ej kan anse sig hafva skingrat. Det följande är derföre mer att anse såsom tradition än såsom historia; detta gäller öfver hufvud om de flesta händelser, hvilka inträffat före persiska krigen. Man anser emellertid temligen allmänt, att Lykurgos föddes under det 10:de århundradet före vår tidräkning,

---

* Så lyder den vanligaste berättelsen härom. Somliga härleda ordet Heloter eller Heiloter från staden Helos, hvilken likväl ej intogs förr än efter Lykurgos; andra af grekiska ordet *heilotes*, fångar.

och att han var andre sonen till konung Evnomos,* hvilken mördades på öppen gata, då han trädde emellan vid ett slagsmål. Hans äldre broder Polydektes dog kort derefter, och Lykurgos blef nu konung, emedan brodern ej efterlemnat någon arfvinge. Polydektes' enka födde emellertid kort derpå en son, men erbjöd sig att låta taga barnet af daga på det vilkor, att Lykurgos toge henne till gemål. Han förkastade hennes grymma förslag och lät utropa sin brorson *Charilaos* till konung. De store, som voro förbittrade öfver Lykurgos' kraftfulla styrelse under den unge Charilaos' minderårighet, tvungo honom att gå i landsflykt. Han reste länge för att besöka den tidens visaste män och studera främmande folks seder. På ön Kreta tog han genom skalden Thaletas kännedom om alla Minos' lagar. Från Mindre Asien hemförde han Homeros' sånger; de egyptiske presterna sägas också räknat honom bland sina lärjungar. Senare tiders Spartaner påstodo till och med, att han rest ända till Indien för att rådfråga Brahmanernas gamla visdom.

Likheten mellan Spartas och Kretas lagar är i ögonen fallande. Befolkningens indelning i slafvar, i besegrade, men med bibehållande af den personliga friheten, och i eröfrare, de sistnämndes indelning i tre stammar, de äldres öfvervägande inflytande och ett af gubbar bestående råd äro förhållanden, som återfinnas på Kreta. Men dessa förhållanden förefunnos hos alla doriska folk, till följd af likartade politiska kraf.

Vid sin återkomst efter en adertonårig frånvaro fann Lykurgos staden full af oroligheter. Folket insåg sjelft behofvet af en reform. Ögonblicket var sålunda gynsamt. För att gifva styrka och anseende åt sitt företag, rådfrågade han den delphiske Apollon, Dorernas nationalgud, angående sina planer. Pythia gaf sitt bifall och kallade honom Zevs' vän. Stark genom detta stöd, lyckades han få sina lagar antagna.

Alla Spartas olyckor härrörde från de misshälligheter, hvilka alstrades af den öfverdrifna rikedomen hos några få och de öfriges ytterliga fattigdom. De båda partierna söndersleto hvarandra under de besegrades ögon, hvilka utan tvifvel hoppades att en dag kunna begagna sig af dessa tvister, för att krossa sina förhatliga bojor. Det onda, hvaraf staten höll på att dö, var bristen på jemlikhet. Lykurgos trodde sig kunna bota detsamma genom att införa denna jemlikhet.

* Denne Evnomos anses för sonson till Evrypon, hvilken åter var sonson till Prokles och stamfader för *Evrypontiderna;* liksom Agis, en son till Evrysthenes, var stamfader för *Agiderna.* Dessa båda konungafamiljer regerade samtidigt i Sparta öfver 900 år.

Grundvalen för författningen blef derföre den lika fördelningen af jordegendomen. Lakonien indelades i 39,000 lotter, af hvilka Lakonierna erhöllo 30,000 och Spartanerna 9,000.* De senares lotter voro betydligt större än de förres och utgjordes af den bästa jorden samt voro sins emellan lika, om ej till utsträckningen, åtminstone till värde och inkomster.

Befolkningen bestod, såsom vi nämnt, af 3 klasser, Spartaner, Lakonier och Heloter. *Spartanerna* voro afkomlingar af de segrande Dorerna och lefde till sammans i Sparta. *Lakonierna* eller *Periökerna* utgjordes af de Achäer, som ej flytt med Tisamenes, af de främlingar, som beledsagat eröfrarne, och slutligen af Dorer, som af en eller annan orsak förlorat sin plats ibland de egentliga medborgarne. *Heloternas* ursprung hafva vi förut omtalat.

Periökerna (de som bo omkring staden utan att tillhöra den) odlade bergssluttningarna och kuststräckorna. De innehade »Lakoniens 100 städer», hvilka väl ingenting annat voro än vanliga byar. De hade inga politiska rättigheter, voro underkastade Spartanernas uppsigt i afseende på sina kommunala angelägenheter, betalte skatt, gjorde krigstjenst och egde blott den mindre fruktbara delen af landet. Eforerna hade rättighet att låta afrätta en Lakonier utan dom och ransakning. Deras ställning förmildrades likväl genom flera fördelar. De egde visserligen ej Spartanernas rättigheter, men voro ej heller underkastade deras stränga lefnadsordning. Industrien och handeln, som föraktades af eröfrarne, tillhörde dem. Då Sparta framdeles förskaffade sig en flotta, bemannades hon till en stor del af dem, och på denna väg uppstego de stundom till statens åreställen. Den ryktbare Lysander, Kallikratidas och Gylippos berättas hafva tillhört Periökernas klass; säkert är, att flere segrare i Olympia och en och annan konstnär utgingo från dem. På peloponnesiska krigets tid var all skilnad i utseende och språk mellan Periöker och Spartaner fullkomligt utplånad.

Heloterna voro talrikare än trälarne i någon annan grekisk stad, och de representerade slafveriet i sin fullständigaste form. Heloten hade två herrar: den Spartan, hvars jord han odlade, och Staten. Den

* Så Plutarchos; lotternas antal uppgifves för öfrigt mycket olika. Detta förhållande jemte Herodotos', Thukydides', Xenophons, Platons och Aristoteles' tystnad i denna sak har gifvit Grote anledning att tro, att någon jordfördelning aldrig egt rum; men denna åsigt bestrides af Manso, Schömann, Curtius m. fl. Att likväl ej all Spartas jord kunde fördelas på Lykurgos' tid, faller af sig sjelft, då hela dess område ännu ej var eröfradt, och den ofvan i texten angifna siffran bör väl rättast hänföras till en senare, under konung Polydoros' tid omtalad ny fördelning.

senare eger att efter behag förfoga öfver hans vilja och lif; för hans särskilde herres magt är deremot en viss gräns utstakad. Denne kan icke döda eller sälja sina Heloter utom landet. Då Spartanen har ett enkelt och oföränderligt lefnadssätt, fordrar han af de Heloter, som odla hans jord, blott så mycket, som är nödvändigt för honom och hans familj; den öfriga afkastningen tillfaller trälen, hvilken deraf kan bilda sig en enskild förmögenhet. Allt hopp om frihet är honom ej heller betaget; han kan förvärfva sig denna genom tjenster i fred eller krig.

Ordet Helot skulle ej hafva blifvit uttrycket för hvad träldomen har rysligast, om Heloternas ställning helt enkelt varit sådan, som vi nu beskrifvit den. Men denna talrika och verksamma klass af menniskor höll Spartanerna i en ständig oro, och det är farligt för trälen att ingifva sin herre fruktan. Deraf härledde sig Spartanernas grymhet mot Heloterna. För att de genast skulle kännas igen, måste de alltid bära en egen drägt; de voro förbjudne att samla sig i större skaror och att sjunga spartanska krigssånger. Hvarje år lössläppte man emot Heloterna de unge Spartanerna, beväpnade med knifvar, för att gifva dem öfning i bruket af vapen och för att vänja dem vid blod. Alla de olycklige, som efter en viss timme anträffades på vägarne, nedstuckos. Denna spartanska menniskojagt är känd under namnet *krypteia.** Stundom anstäldes afrättningar i stor skala. Thukydides berättar, att då Sparta en gång trodde sig ha skäl att frukta ett uppror af Heloterna, uppmanade det offentligen alla dem, som genom sina föregående tjenster ansågo sig hafva förtjent friheten, att infinna sig, för att göra anspråk på den belöning, till hvilken de hade rättighet. De tappraste och de, som mest eftersträfvade friheten, instälde sig. Ibland hela antalet utvaldes 2,000 såsom de värdigaste. I sin glädje samlade de sig med blomsterkransade hufvuden omkring templen, för att hembära sina tacksägelser åt gudarne. Kort derefter läto Spartanerna dem försvinna. Man erfor ej deras öde, men man återsåg dem aldrig. Aristoteles, hvilken man ej kan anklaga för allt för mycken mildhet mot slafvarne, säger: »Den barbariska behandlingen af Heloterna gör af dem lika många fiender och upprorsmakare.» De gjorde också oupphörligt uppror; vi skola få se dem härför begagna sig af hvarje fara, som hotade Sparta.

Utan Heloten skulle *Spartanen* ej kunna vara hvad han är. Han strider, öfvar sig i vapen eller rådplägar; men så snart han lemnat

---

* Några författare se häri ingenting annat än en ytterst sträng polisåtgärd emot lösdrifvare och nattliga folksamlingar.

slagfältet, exercisplatsen eller rådet, är hans arbete slutadt. För att alltid hålla honom färdig att tjena sig, förbjuder staten honom all annan sysselsättning. När så är, är det nödvändigt, att Heloten arbetar för honom och gifver honom sitt uppehälle. Tag bort Heloterna, och det skall ej mer finnas några Spartaner, ty Lykurgos' lagar skola förfalla, så snart yxan och spaden komma att ersätta lansen i dessa Dorers händer, så snart de glömma kriget för åkerbruket och handeln. Derföre qvarstod slafveriet såsom ett nödvändigt vilkor för Spartas tillvaro ända till dess sista dag.

Men Spartanen sjelf bibehåller blott på två vilkor sitt namn och sin ställning: han måste underkasta sig Lykurgos' stränga lefnadsordning och för de offentliga måltiderna tillsläppa hvad lagen af honom fordrar. Om han ej uppfyller dessa skyldigheter, beröfvas han sina rättigheter. Om man blott tager Spartanerna i betraktande, bildar Sparta ett demokratiskt samhälle, alldenstund alla Spartaner äro jemlikar, och hvar och en har del i styrelsen, vare sig såsom konung, rådsherre eller vanlig medborgare. Ser man åter på Sparta och dess välde i sin helhet, så utgör det en aristokrati, som närmar sig fåmannastyrelse. Så stor är skilnaden emellan den stora massan af landets invånare och det jemförelsevis lilla antal, som utöfvar styrelsen. Spartanerna voro indelade i tre stammar, *Hylleer*, *Dymaner* och *Pamphyler*, mellan hvilka det ej fans någon annan skilnad än att den kungliga familjen tillhörde den förstnämnda.

Vid nytändningen hvarje månad sammanträdde *folkförsamlingen*, vid hvilken en af Herakliderna ej hade större lagligt inflytande än den ringaste medborgare. Församlingen afgjorde utan öfverläggning genom att rösta *ja* eller *nej* de förslag, som framstäldes för henne. Det var först senare som öfverläggningar och förändringar af förslagen förekommo Senare uppkom äfven den lilla och den stora folkförsamlingen. Den förra sammanträdde för att välja embetsmän och prester. den senare för att afgöra de stora frågorna, såsom krig och fred, förändringar i författningen och tronföljden.

Öfver folkförsamlingen stod rådet, *gerusian*, en senat i ordets egentliga betydelse Man fordrade af dess medlemmar hvarken börd eller förmögenhet; men ingen var valbar före 60 års ålder Till följd af detta stränga vilkor, hvilket blott lemnade gamle män tillträde till senaten, erhöll den en viss egendomlig karakter, hvilken återspeglade sig i hela Spartas statskonst, i hvilken långsamhet, klokhet, en ofta öfverdrifven försigtighet och ett starkt misstroende både till menniskorna och lyckan voro de utmärkande dragen. Senaten utgjordes af 30 medlemmar, af hvilka en valdes inom hvarje af de 30 *ober*, hvari de 3 stammarne

eller phylerna voro indelade. I detta antal voro konungarne inberäknade, hvilka representerade hvar och en sin obe, men för öfrigt ej hade något annat företräde än den afgörande röst, som konungen af Agidernas ätt egde. Rådet hade att öfverlägga angående de förslag, som skulle framställas för folkförsamlingen, att döma i brottmål och utöfva en del af de censorsgöromål, hvilka sedermera öfvertogos af ephorerna. Medlemmarne valdes på ett egendomligt sätt. Man lät alla de sökande gå förbi folket, hvilket helsade hvar och en af dem med mer eller mindre starka rop. Gubbar, som voro inneslutne i ett rum i närheten, hvarifrån de ingenting kunde se, antecknade dem, som erhållit de högljuddaste helsningarna, och desse förklarades för medlemmar af de gamles råd. De valdes på lifstid, voro oafsättlige och oansvarige, hvilket bidrog att gifva dem en aristokratisk karakter.

De *två konungarne* bibehöllos. Vi hafva sett, inom huru trånga gränser deras magt var innesluten. Genom att på detta sätt inskränka konungarnes magt, räddade Lykurgos konungadömet i Sparta, under det att det öfverallt annorstädes dukade under. Underkastade samma lefnadsordning som de vanlige medborgarne, skilde de sig dock från dessa genom vissa företrädesrättigheter. De förde befälet öfver hären, åtföljde af en lifvakt, bestående af 100 man, och utom Lakonien utöfvade de en nästan sjelfständig magt. Om än deras offentliga företräden voro få, vördades de likväl djupt af folket såsom afkomlingar af Herakles. De hade äfven vården af oraklen och anstälde offer i hela folkets namn. Vi dmåltiderna erhöllo de en dubbel portion, för att kunna dela med sig åt dem, de ville hedra. Deras död medförde en offentlig sorg under tio dagar, deras tillträde till regeringen festligheter och ett upphäfvande af alla skulder till staten.

Vi skola härstädes ej uppehålla oss vid *Ephorerna*, hvilka äfven återfinnas hos andra doriska folk, och hvilkas embetsbefattning till en början tvifvelsutan var inskränkt till öfvervakandet af försäljningsplatserna, men sedermera så betydligt tillväxte, att de enligt Polybios tvungo konungarne att vörda dem som sina fäder. De voro fem till antalet och ombyttes årligen. Aristoteles låter detta embete uppkomma ett århundrade efter Lykurgos eller under konungarne Theopompos' och Polydoros' regering.

Hittills hafva vi icke sett något, som uteslutande tillhör Lykurgos eller Sparta. Lagstiftarens afsigt framträder bättre i de inrättningar, som röra det enskilda lifvet. Den grundsats, som genomgår dessa, tillhör hela forntiden. Medborgaren födes och lefver för staten. Hans tid, hans krafter, hans talanger tillhöra denna; men ingenstädes tillämpades denna grundsats så obevekligt som i Sparta.

All afyttring af den ärfda jordegendomen var förbjuden. En Spartan kunde hvarken köpa eller sälja jord. En fader hade ej rättighet att dela sin jordlott emellan sina arfvingar eller förfoga öfver den genom testamente. Han måste lemna den åt sin äldste son eller i brist på manliga arfvingar åt sin äldsta dotter. Sålunda voro en medborgares rättigheter såsom jordegare betydligt inskränkta. Men bibehölls jordlotternas antal orubbadt, måste man äfven söka att alltjemt hafva lika många medborgare. Desses alltför stora tillväxt hindrades derigenom, att man utsatte barn, som voro svaga eller vanskapliga. För att å andra sidan en för stor minskning ej måtte ega rum, stadgade Lykurgos straff för hvarje man, som lefde ogift. Hvarje medborgare, som ej har några barn, träffas af ett slags vanheder. Barnen äro också mer staten än föräldrarne tillhöriga. Redan vid sin födelse faller den unge Spartanen i händerna på staten, som afgör öfver hans lif eller död. Fadren skulle förgäfves söka rädda sin son, om han befinnesklen eller vanskaplig. Han utsättes i sådant fall på berget Taygetos. Sedan staten verkstält denna rysliga mönstring med dem, som böra blifva dess medlemmar, återlemnar han de söner, som bestått profvet i fädernas vård, tilldess de uppnått sju års ålder. Derefter återtager han dem för alltid. De sättas genast under särskilda lärare och uppsyningsmän. De öfvas i gymnastik, kapplöpning och fäktning, i allt, som kan gifva kroppen styrka och rörlighet, själen djerfhet och tålamod. Skodon användas ej; samma kläder brukas vinter som sommar; bäddarne utgöras af vass, som ynglingarne sjelfve få skära sig i floden Evrotas. För att tvinga dem att med list och skicklighet tillfredställa sin hunger, erhålla de ej tillräcklig föda. Det är egendomligt att på detta sätt se stöld erhålla uppmuntran, men till följd af den gemenskap i egendom, som rådde i Sparta, var det ej någon verklig sådan. Den, som låter sig ertappas, erhåller straff, icke för brottslighet, utan derför att han visat sig oskicklig. I krig skola de sedan mot fienden använda samma list, som de såsom barn utöfvat för att skaffa sig lifsmedel. En spartansk yngling hade en gång stulit en ung räf; då han såg någon komma, doldc han honom under

Undervisning i ridkonst.
Från en antik vasmålning.

sina kläder och lät hellre utslita sina inelfvor, utan att uppge en enda suck, än han ville förråda sig. För att härda ynglingarne mot lidandet och smärtan, underkastades de hårda prof. Så till exempel slogos de vid Dianas altare med spön, tills blod framsipprade. Detta var likväl på samma gång ett religiöst bruk. De funnos, som läto piska sig till döds, utan att med en rörelse eller ett ljud tillkännagifva någon smärta. De spartanske ynglingarne fingo äfven lära sig att blåsa flöjt och spela på lyra, att sjunga heliga hymner och krigssånger. Homeros, Tyrtäos och all manlig poesi, som upphöjer och stärker själen, höllos i stor heder. Den dygd, som näst fosterlandskärleken mest inskärptes hos dem, var vördnad för ålderdomen. Ingenting var heller mer nödvändigt i en stat, hvarest alla embetsmän utgjordes af gubbar. Man ansågs lyda gudarne genom att hedra dem, som de skänkt ett långt lif. I Athen sökte en gubbe en dag plats bland åskådarne på teatern, men fick förgäfves genomlöpa bänkraderna, utan att finna någon. Sändebud från Sparta voro närvarande och märkte det. De reste sig genast från sina platser och beredde honom rum. »Jag ser väl», sade den gamle, »att Athenarne förstå hvad som är skönt, men Spartanerna ensamme utöfva det.» Likväl syntes dem en gammal man, som saknade barn, mindre vördnadsvärd. En dag infinner sig Derkyllidas, en befälhafvare med stort anseende, vid en sammankomst; en ung Spartan reser sig ej upp vid hans annalkande, såsom bruket var; den gamle krigaren förvånar sig deröfver. »Du har inga barn», svarade den unge mannen, »hvilka en gång kunna bevisa mig samma heder.» Och ingen tadlade honom.

Vid tjugu års ålder inträdde ynglingen i krigshären. Vid trettio års ålder blef han make och utöfvade sina medborgerliga rättigheter. Vid sextio års ålder var hans militäriska bana afslutad, och han sysselsatte sig från den tiden med statens angelägenheter och barnens uppfostran.

Äfven qvinnan var i Sparta underkastad en hård och sträng uppfostran. I stället för att vänja henne vid ett stillasittande lif och låta henne förrätta husliga göromål, lemnade Lykurgos dessa sysselsättningar åt slafvinnorna och fordrade af de unga Spartanskorna blott, att de en dag skulle kunna gifva staten kraftfulla barn. Derföre måste äfven de deltaga i gymnastiska öfningar, kapplöpning och brottning. De öfverlemnade sig åt dessa öfningar i de manliga medborgarnes närvaro och i så lätta drägter, att det enligt våra begrepp skulle anses sårande för anständigheten. Denna uppfostran, som gjorde dem friska och starka, gaf lyftning åt deras känslor och förökade deras mod. »I Spartanskor ären de enda qvinnor, som hersken öfver män»,

sade en gång en främmande qvinna till Leonidas' maka. — »Det är derför», svarade hon, »att vi äro de enda, som föda män till verlden.»

Sparta ville vara det uteslutande föremålet för sina barns tillgifvenhet; för att ej förlora någonting deraf, upphäfde det så vidt möjligt genom sina lagar fadrens kärlek till sin son; det ogillade till och med mannens kärlek till sin hustru. Det ansågs skamligt för en man att blifva sedd i sin makas sällskap eller på väg till eller ifrån hennes genrak. Den spartanska qvinnan behandlades likväl med vördnad, och under Spartas bästa dagar visade hon ofta en storhet och en ädelhet i karakteren, som sätter henne i jemnbredd med den romerska matronan. »Det är för kort», sade en ung soldat till sin moder, pekande på sitt svärd. — »Det hjelps med att gå fienden ett steg närmare in på lifvet», svarade hon. Vid underrättelsen om att hennes son hade blifvit dödad, utropade en Spartanska: »Jag visste, att jag hade födt honom dödlig!»

Liksom Lykurgos genom införande af stränga seder utestängde allt slags yppigt lefnadssätt, utestängde han också handeln, hvilken brukar hafva det senare i sitt följe. Främlingar skulle hafva medfört nya seder och nya föreställningssätt; tillträde till Sparta var dem derför förbjudet, med undantag af vissa dagar. En Spartan hade ej heller utan särskild tillåtelse rättighet att resa utomlands, och dödsstraff var stadgadt för den, som bosatte sig i främmande land.

För att bevara de enkla sederna, infördes äfven gemensamma måltider, uti hvilka hvarje Spartan, äfven konungarne, vid straff att förlora sina medborgerliga rättigheter, voro skyldige att deltaga, så vida ej den frånvarande var sysselsatt med ett offer eller uppehölls af en förlängd jagt. Dessa måltider voro enkla; hvar och en fick släppa till en lika stor del af kornmjöl, vin, ost, fikon och ett litet bidrag i penningar till öfriga saker, som kunde behöfva anskaffas. Den, som var för fattig att deltaga i detta sammanskott, blef utesluten. Hufvud- och älsklingsrätten utgjordes af den bekanta svarta soppan, bestående af i blod kokt svinkött och endast kryddad med ättika och salt.

Utom krig och krigiska öfningar äro Spartanens enda sysselsättningar jagt och samtal på offentliga ställen, hvarigenom han vänjer sig vid det sätt att uttrycka sig kort och innehållsrikt, hvilket har fått namn af *lakonism.* För öfrigt njuter han af den dyrbara sysslolöshet, hvilken han anser vara en fri mans företrädesrätt. Det berättas, att en Spartan, som under sin vistelse i Athen erfor, att en medborgare derstädes blifvit dömd till böter för sysslolöshet, i hög grad förvånade sig deröfver och begärde att få se den, som man straffade,

derföre att han uppfört sig som en man, derföre att han visat ett rättvist förakt för sysselsättningar, som blott anstode slafvar.

Denna sysslolöshet och denna enformighet i lefnadssättet hindrade Spartanerna att erhålla detta böjliga, djerfva, uppfinningsrika, med allt främmande snart förtrogna sinne, hvilket tillhörde Athenarne. De voro vidskepliga till ytterlighet och förbryllades till och med af småsaker. Detta märker man till och med i krig: en belägring, hafvet, allt, som ej tillhör deras vanor, sätter dem i förlägenhet.

Spartanernas militäriska organisation har vunnit forntidens beundran. En sträng krigstukt, en fullkomlig subordination, en noggrann ordning, regelbundenheten i rörelserna, den storartade och fruktansvärda anblicken af dessa sköne män med allvarsamma och orörliga anletsdrag, af dessa med spjut besatta leder, af dessa skarlakansfärgade drägter, som krigarne bära, af deras hjelmar och sköldar af dunkelt glänsande koppar, af deras afdelningar, som rycka fram vid flöjternas toner, långsamt eller sakta, alltid oemotståndligt, allt detta aftvingar Xenophon följande utrop af beundran: »Man skulle kunna tro, att Sparta ensamt frambragt verkliga krigare, under det att krigskonsten qvarstannat i sin linda hos de flesta andra folk.»

Lykurgos' lagstiftning var i synnerhet egnad att åstadkomma hjeltar, och den frambragte äfven sådana. Att tjena fäderneslandet och dö för det var Spartanens största ärelystnad. »Seger eller död» var hans stridsrop. Hedern var hans högsta lag. »Hvad som förtjenar att beundras hos Lykurgos», säger Xenophon, »är, att han förstått gifva företrädet åt en skön död framför ett vanhedradt lif. Denne store lagstiftare har sörjt för den tappres lycka och öfverlemnat den fege åt vanhedern.»

Det berättas, att Lykurgos, innan hans lagar blifvit antagna, låtit konungarne, rådets medlemmar och alla öfrige medborgare svära att deri ej göra någon förändring, innan han kommit tillbaka. Derpå begaf han sig bort, för att rådfråga oraklet angående sin lagstiftning. Apollon svarade honom, att Sparta skulle i ära öfverstråla hvarje annan stat, så länge det bevarade hans lagar. Lykurkos skickade detta svar till Sparta, anstälde ett nytt offer, och för att ej befria sina medborgare från den aflagda eden, ändade han frivilligt sitt lif genom att afhålla sig från alla födoämnen.

Den bästa förklaringen till Lykurgos' lagstiftning är Spartas historia. Lykurgos hade — vi förena då under hans namn alla de lagar, som blifvit omnämnda, utan afseende på, om de alla kunna anses tillhöra honom eller icke — med ett sällsynt skarpsinne uttänkt allt, som kunde göra Sparta oföränderligt och dess författning odödlig.

Men allting i denna verlden, som gör anspråk på evighet, har uti tiden en obeveklig och oemotståndlig fiende. Sparta trotsade honom under århundraden, men äfven der måste allting följa föränderlighetens lag. Så snart författningen med sina stela former ej längre förmådde göra sig gällande, blef Spartas förfall hastigt och ohjelpligt. Lykurgos hade velat trycka oföränderlighetens stämpel på såväl menniskan som jorden, såväl samhällsställningen som medborgarnes antal och förmögenhet; och likväl fans det slutligen ingen stat, hvarest olikheten i rikedom och rang var större. Han hade så godt som upphäft den enskilda förmögenheten, för att gifva allt åt staten; likväl kunde Aristoteles säga: »I Sparta är staten fattig, den enskilde rik och vinningslysten». Han införde en skräckregering emot Heloterna; och de höllo sina herrar i ständig fruktan. Han förbjöd guld och silfver, för att hindra bestickningen att insmyga sig i samhället; och efter Perserkrigen var falheten ingenstädes så vanlig, så skamlös. Han hade våldfört naturens lagar genom att till en viss grad göra qvinnor och barn till medborgarnes gemensamma tillhörighet; och Aristoteles klagar öfver Spartas lösa seder och ser uti dem en af orsakerna till dess fall. Han förbjöd Spartanerna att egna sig åt de sköna konsterna, med undantag af musik, dans och den allvarligare skaldekonsten; härutinnan lyckades han. Sparta förblef en barbarisk stat midt uti Grekland, en mörk punkt midt under den allmänna upplysningen.

93. Grekisk vapendans (pyrrhiche) Från en antik marmorfris.

2. Spartas eröfringar: Krigen mot Messenien, Tegea och Argos.

Berget Taygetos skiljer Lakonien från ett betydligt rikare land, nemligen Messenien. Spartanerna och Messenierna voro af samma stam, den doriska; men de våldsamheter, de utefter gränserna begingo emot hvarandra, gjorde dem till oförsonliga fiender. År 743 f. Kr. öfvergingo dessa gränsfejder till öppet krig. Spartanerna öfverföllo nattetid Ampheia, en stad på gränsen, som för dem var lämplig till vapenplats. Det intogs utan motstånd, och invånarne nedhöggos.

De tre första krigsåren gingo till ända under skärmytslingar och plundringar; ty den messeniske konungen ville, innan han inlät sig i någon strid, härda sitt folk, hvilket genom en lång fred blifvit förvekligadt. På det fjerde året inlät han sig i en stor drabbning, som likväl blef oafgjord. Spartanerna ville nu afstå fran detta svåra krig, men då de härför rönte smälek af de äldre, fortsattes fiendtligheterna ånyo. Följande året levererades ännu en drabbning, som ej blef afgörande. Intetdera partiet uppreste något segertecken, men skickade härolder och samtyckte å ömse sidor, att de döda finge bortföras och begrafvas. Sålunda drog kriget ut på längden utan att afgöras, men det var olycksbringande för Messenierna, ty de nödgades att med stora omkostnader underhålla besättningar i hvarje stad. Deras jordbrukare vågade ej odla fälten, emedan skörden inhöstades af Spartanerna, och deras slafvar rymde i mängd. Hungersnöd och i följd deraf pest åstadkommo ännu mera ondt. Messenierna beslöto sig för att öfvergifva sina städer och draga sig tillbaka till Ithome, beläget på ett svårtillgängligt berg, som liksom en fästning beherskade hela Messenien.

Sedan någon tid derefter Messeniernas konung stupat, valde de till hans efterträdare den tappre *Aristodemos*, som ej tvekat att med egen hand döda sin dotter för att blidka gudarnes vrede mot hans olyckliga fosterland. Aristodemos fann äfven understöd hos Spartas afundsamme grannar. Arkaderna hjelpte honom mer än en gång att förhärja Lakonien. Sikyonerna och Argiverna väntade på ett gynsamt tillfälle, för att förena sig med honom; men ett sådant tillfälle erbjöd sig först efter loppet af fem år. De båda folken, som voro uttröttade af den långvariga kampen, tänkte nu göra slut på den samma genom en hufvuddrabbning. De kallade till sig sina bundsförvandter. Till Spartanernas hjelp infunno sig blott Korinterna. Aristodemos stödde sin hufvudstyrka emot berget Ithome och anordnade ett bakhåll af lätta trupper, hvilka under den hetaste striden plötsligen visade sig, anföll den spartanska hären från sidan och afgjorde segern.

Spartanerna, försvagade genom detta blodiga nederlag, togo sin tillflykt till svek. Etthundra spartanska medborgare bannlystes högtidligt och flydde till Messenien. Men Aristodemos återskickade dem sägande: »Lakedämoniernas brott äro nya, men deras lister äro mycket gamla.»

Lyckan blef dock ej länge Messenierna bevågen. Genom att döda sin dotter hade Aristodemos trott sig rädda sitt fosterland. Men den mördade flickans bild lemnade fadern snart ingen ro, och fasansfulla drömmar gjorde honom slutligen till sjelfmördare. Beröfvade sin käcke anförare, gjorde Messenierna visserligen ännu motstånd mot

fienden och hungersnöden; slutligen måste de dock gifva vika (723). Spartanerna jemnade Ithome med jorden och affordrade de bland de besegrade, som stannade qvar i landet, en ed att aldrig göra uppror. »Nedtryckte såsom lastdjur under sina tunga bördor, befunno de sig i den hårda nödvändigheten att gifva sina besegrare hälften af afkastningen på sina fält.» Man nödgade både män och qvinnor under stränga straff att vid begrafningar af konungar eller andra framstående män i sorgdrägter infinna sig i Sparta. »De nödgas att gråta, de och deras hustrur», säger Tyrtäos, »då ödets gudinna afskär lefnadstråden för någon af deras beherrskare.»

94. Grekisk krigare.

En generation hade redan lefvat uti förtryck och vanära, då *Aristomenes*, en ung hjelte, uppträdde. Han ryckte med sig hela sitt folk för att afkasta det spartanska oket, och Sparta måste eröfra Messenien på nytt. Aristomenes inväntade ej Spartanernas ankomst. En dag begaf han sig ensam bort, öfvergick gränsbergen, inträdde under natten i Sparta och upphängde i Pallas' tempel en sköld med följande inskrift: »Aristomenes till Pallas, byte taget från Lakedämonierna.» Spartanerna, häröfver förskräckte, skickade bort att rådfråga oraklet i Delphi. Guden svarade, att man skulle begära en anförare från Athen. Athenarne, som icke ville bidraga till Spartas storhet och ej heller vågade visa olydnad mot Apollons befallning, skickade till Sparta *Tyrtäos*, en halt skollärare, som tillika var poet och ansågs oduglig till krigiska värf. Men utgången svek Athenarnes beräkning. I eldiga sånger manade Tyrtäos Spartanerna till nya ansträngningar, till tapperhet och uthållighet och framför allt till krigstukt. Och på samma gång Sparta återförde disciplinen i sin här, förberedde det segern genom ett förräderi. Aristokrates, Arkadernas konung, vanns genom skänker och affüll från Aristomenes midt under en drabbning. Denne nödgades draga sig

tillbaka till bergfästningen Eira, hvarest han försvarade sig i elfva år Ofta gjorde han till och med lyckliga utfall och utbredde fasa och förskräckelse ända till hjertat af Lakonien.

Slutligen lyckades Spartanerna, gynnade af åska och regn, nattetid intränga i staden, utan att blifva observerade. De första, som märkte dem, voro Aristomenes och siaren Theoklos. På deras rop framskyndade Messenierna från alla håll; qvinnorna stego upp på husen, hvarifrån de nedkastade tegel på Spartanerna. Under tre dagar kämpade man om hvarenda fots bredd jord; men Spartanerna hade antalet för sig. Då det ej vidare fans något hopp, inkastade sig Theoklos midt ibland fienderna och omkom stridande. Aristomenes åter gjorde tecken till Spartanerna, att han ville draga sig tillbaka till Arkadien med de sina. Man vågade ej drifva denna lilla skara af hjeltemodiga män till det yttersta. Aristomenes gaf plats åt gubbarne, qvinnorna och barnen i midten af sin trupp och uttågade sålunda från Eira (668 f. Kr).

Messenierna blefvo likstälda med Heloterna, men invånarne i Pylos och Methone inskeppade sig på sina fartyg ock begåfvo sig till Eleerna i Kyllene. Derefter föreslogo de sina landsmän i Arkadien att förena sig med dem, för att söka sig en bostad i främmande land, samt bådo Aristomenes att blifva deras anförare. Hjelten svarade, att han, så länge han hade qvar en gnista af lif, skulle föra krig mot Spartanerna, och att han var öfvertygad om, att han ännu skulle kunna tillfoga dem mycket ondt. Men han gaf dem till anförare sina söner, Gorgos och Mantiklos, under hvilkas befäl de seglade till Rhegion, dit flere Messenier redan efter första kriget begifvit sig. Två århundraden senare bemäktade sig Anaxilaos, en Messenier, som blifvit tyrann i Rhegion, Zankle, dit han förflyttade de landsflyktiges afkomlingar, hvilka till minne af sina fäders land gåfvo denna stad namnet *Messene.* Detta ärorika namn finnes ännu i behåll i det nuvarande Messina.

Aristomenes befann sig en tid derefter i Delphi, då en konung från ön Rhodos kom dit, för att rådfråga oraklet angående val af gemål. Då Pythia svarat, att han borde äkta dottern till den tappraste bland Grekerna, ansåg han, att det ej fans någon i Grekland, som kunde jemföras med Aristomenes, och begärde hans dotter till maka. Aristomenes följde henne till Rhodos, men glömde ej sitt hat till Sparta, utan rufvade ständigt öfver nya hämndplaner, tills döden satte en gräns för hans verksamma lif. Hans folk var, liksom han, troget minnet af sitt förlorade fäderneslaud och försonade sig aldrig med dem, hvilka på ett orättvist sätt beröfvat dem friheten. Alla Spartas fiender, Athen

såväl som Epaminondas, funno dem färdige att alltid och öfverallt bekämpa den evige fienden.

Med hvilka dikter man än utsmyckat händelserna i de nu i största korthet berättade krigen mot Messenien, så är resultatet af desamma åtminstone tillförlitligt. Sparta hade derigenom och genom Lykurgos' lagstiftning blifvit den mäktigaste staten på Peloponnesos. Men efter den sista stora ansträngningen hade det behof af hvila, och först år 620 f. Kr. grep det åter till vapen för att anfalla Tegeaterna i Arkadien, hvilka fordom tillfogat dem förödmjukande nederlag. Detta krig varade med långa afbrott 74 år, och Sparta hade till en början idel motgångar. Men enligt traditionen hos Herodotos hade oraklet, rådfrågadt af Spartanerna, svarat, att de skulle segra, då de till sin stad hemfört Orestes' ben, hvilka ligga begrafne, der två motsatta vindar blåsa, der slag faller på slag och det ena onda följer på det andra. Nu hände det sig, att en Lakedämonier vid namn Lichas, som begifvit sig till Tegea, gick in i en smedja; smeden berättade händelsevis för honom, att han vid gräfning på sin gård funnit en likkista af en ovanlig storlek. Lichas kommer genast att tänka på orakelsvaret: de motsatta vindarne äro blåsbäljarne i smedjan; slaget är släggan; det slag på hvilket det faller är städet; det ena onda på det andra är jernet, som smides på jern. Likkistan måste således vara Orestes'. Lichas återvänder till Sparta och berättar, hvad han upptäckt; hvarpå han landsförvisas, på det att ingen måtte misstro honom. Han återvänder till Tegea, arrenderar smedens gård, samlar ihop benen och för dem genast till Sparta. Ifrån detta ögonblick trodde Spartanerna på segern. De segra. Tegea fick behålla sitt område och sina lagar, men det nedsjönk bland de folk, hvilka Sparta förde med sig i sina krig, och som blott fingo den hedern att kämpa på en af flyglarna.

Mellan Argos och Sparta uppkom tvist angående besittningen af Thyrea och Kynurien. Detta bergiga landskap hade för Argiverna varit en nyttig skyddsmur mot Spartas infall i landet. Dessutom satte det dem i förbindelse med deras öfriga område, ty de egde hela östra kusten af Lakonien, ända till udden Malea, och de angränsande öarna, ända till Kythere. För att spara blodsutgjutelse, kommo de båda folken öfverens om att hvardera utvälja 300 stridsmän: Kynurien skulle blifva segerpriset. Striden varade en hel dag. På Spartanernas sida var Othryades den ende öfverlefvande, men svårt sårad och liggande bland de döde; på Argivernas sida voro två krigare, Alkenor och Chromios, utan sår. Då de ej sågo några flere fiender framför sig, skyndade de sig att till sina medborgare framföra underrättelse om sin seger. Under deras frånvaro uppreste Othryades med en

sista ansträngning ett segertecken af fiendernas vapen och genomborrade sig sedermera med sitt svärd för att ej öfverlefva sina kamrater. Dagen derpå påstodo båda folken sig vara segervinnare, och tvisten slets genom en allmän strid, i hvilken Spartanerna segrade. Argiverna afstodo från det omtvistade området och utan tvifvel äfven från ostkusten af Lakonien, hvilken från medlet af det 6:te århundradet före vår tidräkning synes hafva utgjort en del af Spartas område.

Kriget med Argos förnyades sedermera. År 514 framryckte Spartanske konungen Kleomenes efter att hafva vunnit en stor seger, hvarvid 6000 Argiver stupat, ända till murarna af Argos, hvarifrån invånarne likväl, eldade till tapperhet af skaldinnan Telesilla, drefvo honom tillbaka. Samme konung gjorde äfven två infall i Attika. Första gången på befallning af oraklet i Delphi för att förjaga Peisistratiderna; den andra gången för att i Athen införa en aristokratisk styrelse. Slutligen utsträckte sig år 491 Spartas magt ända till Ägina, hvars inbyggare måste lemna gisslan.

De hade försedt Peloponnesos med ännu en förpost genom att besätta Kythere, söder om udden Tänaron. Det var en torr och ofruktbar ö, hvarest myten lät Aphrodite landstiga, då hon uppstigit ur vågornas sköte, men han tillade, att kärlekens gudinna skyndsamt begifvit sig till Cypern. Emellertid funno Spartanerna der en utmärkt hamn, hvarest de köpmansskepp, som kommo från Egypten och Syrien, inlupo. Spartanerna höllo der en ständig besättning.

Sparta hade sålunda blifvit den första magten i Grekland, och dess rykte hade framträngt ända till Asien, hvarifrån den rike Krösus, Lydiens konung, skickat sändebud för att begära dess hjelp. Till Sparta vände sig Jonerna, då de gjort uppror mot Perserna, Platäerna, då de ville skilja sig från Böotien, och Athenarne, då de ville hämnas på Ägina. Det var sålunda före Perserkrigen både af Greker och Barbarer erkändt såsom den ledande staten i Hellas.

3. Athen och dess författning.

Attikas historia före Perserkrigen är synnerligen rik på politiska omhvälfningar. Ehuru vissa inrättningar, såsom Areopagen och folkets indelning i ädlingar, jordbrukare och handtverkare, kanhända förskrifva sig från en äldre tid, begynner likväl denna historia först med *The-*

sevs, hvilken omkring år 1300 efterträdde sin fader Ägevs. Thesevs är så att säga Attikas skyddspatron, liksom Herakles Peloponnesos'. Han är en af dessa personligheter, till hälften gudar och till hälften menniskor, hvilkas minne, förskönadt af folkfantasien, sväfvar omkring nationernas vagga. Hans historia var verkligen nationel i Attika, och de underbara händelserna i hans lif återkallades oupphörligt i minnet genom Athens minnesmärken, religion och fester. De hafva förut blifvit berättade och förlagda dit de höra, nemligen till den grekiska sagotiden. Vi skola här inskränka oss till hans politiska verksamhet.

Attika, som på tre sidor var tillgängligt från hafvet, hade derifrån och genom de böotiska bergsvägarne erhållit bebyggare af olika härkomst. Hvarje skara lefde för sig och vägrade att hafva någonting gemensamt med de öfriga. Det kräfde mycken tid och ansträngning att inskränka dessa små samhällen till blott tolf, att förmå dem att knyta förbindelse med hvarandra genom äktenskap och att hänskjuta sina tvister till en gemensam domstol. Sagan gifver Kekrops förtjensten af detta arbete. Den, som af de tolf hufvudorterna gjorde en enda stat och sålunda införde den politiska enheten, var Thesevs.

»Thesevs», säger Plutarchos, »förenade till ett helt alla invånarne i Attika och bildade utaf dem en enda stat. Förut kringspridda i flera olika köpingar, var det svårt att få dem samlade, för att öfverlägga om gemensamma angelägenheter; ofta voro de till och med i krig med hvarandra. Thesevs besökte de olika köpingarne, för att få dem att antaga sitt förslag. De ringare medborgarne och de fattige antogo detsamma utan tvekan. För att öfvertala de mäktigare, lofvade han dem en styrelse utan konung, blott förbehållande sig ledningen i krig och verkställande af lagarne; i öfrigt skulle en fullkomlig jemlikhet råda medborgarne emellan. Han lyckades öfvertala en del; de öfriga gåfvo efter af fruktan. Inom hvarje köping upphäfde han prytanernas magt, afskedade alla embetsmän, byggde ett gemensamt prytaneion och ett gemensamt palats på det ställe, der de ännu äro, gaf åt staden och borgen namnet Athen och införde en för alla gemensamt fest, under namnet af *Panathenäerna.*»

Med andra ord uttryckt, Attika, som fordom, liksom de öfriga landskapen i Grekland, varic deladt i flere stater, såg en af dessa, tack vare dess fasta läge och dess hamn, höja sig öfver de öfriga i magt och rikedom, för att sedan tvinga dem att erkänna dess öfvervälde. Denna revolution, som gjorde Athen till Attikas hufvudstad, utplånade likväl ej den gamla indelningen i stammar, brödraskap och familjer. Det fans nemligen fyra *phyler* eller stammar, af hvilka hvar och en bestod

af tre *phratrier* (brödraskap), underafdelade i trettio *gener* (slägter). utgörande tillsammans 360 politiska familjer. Dessa familjer omfattade icke blott menniskor, som voro med hvarandra befryndade genom blodsband, utan äfven sådana medlemmar, som voro förenade genom gemensamma offer till en heros eller gud, som ansågs såsom gemensam stamfader. Hvarje *genos* omfattade ett visst antal *geneter* eller slägtmedlemmar.

Vid sidan af denna religiösa och sociala indelning i phratrier och gener, fans det en annan af mer politisk natur och af senare uppkomst. Hvarje phyle indelades i tre *trittyer* eller tredjedelar och i tolf *naukrarier* (skeppslag). De fyra phylernas 48 naukrarier voro territoriela områden, uti hvilka naukrarerna uppburo skatterna och hopsamlade områdets krigsstyrka, för att utrusta en galer hvardera till skydd för Attika emot sjöröfvare. Naukrarernas prytaner bildade i Athen ett högsta råd. Dessa naukrarer, som utgjordes af de rike eller adeln, kallades *evpatrider*.

Enligt de traditioner, som blifvit samlade af Plutarchos, var det denna aristokati, som störtade Thesevs, hvilken såg sig nödsakad att fly till Skyros, hvarest han dog. Mnesthevs, en afkomling af Erechthevs, efterträdde honom. Men efter hans död återgick konungamagten till Thesevs' familj, hvilken bibehöll den ända till den tid, då den doriska vandringen skakade Grekland, då Äolerna, förjagade från Messenien af Dorerna och Herakliderna, begåfvo sig till Attika under ledning af Melanthos, Alkmäon och Peisistratos, alla afkomlingar af den vise Nestor. Det är troligt, att de med våld bemägtigade sig magten i Athen. Men för att rädda nationalstoltheten, har traditionen i Athen förklarat denna hvälfning på annat sätt. Enligt densamma skulle främlingarne bosatt sig i Attika såsom fredlige privatmän: en tid derefter hade thebanske konungen, som var i krig med Athen, utmanat Thymötes, en afkomling af Thesevs, till envig, men denne vägrade att mottaga utmaningen. Messeniern Melanthos antog den i hans ställe och segrade samt blef till belöning härför af Athenarne vald till konung. Melanthos lemnade tronen i arf åt sin son Kodros, och hans bröder blefvo stamfäder för de tre mägtigaste familjerna i Athen, Alkmäoniderna, Peisistratiderna och Päoniderna. Vi hafva förut sett, att Kodros, Melanthos' son, enligt den heroiska sagan, hvilken kanhända söker dölja ett nederlag, uppoffrade sig för att rädda landet från en ny inkräktning, nemligen af Dorerna.

Efter Kodros' död, berättas det, upphäfde man konungamagten under den förevändning, att det ej fans någon, som var värdig att efterträda honom. Det är snarare troligt, att den mägtiga adeln be-

gagnande sig af tronstriden mellan Kodros' söner, inskränkt konungamagten, så att konungen, äfven om han ej förlorat konunganamnet, i sjelfva verket ej blifvit annat än ett slags president. Konungadömet förvandlades till ett embete på lifstid och underkastades ansvar. Emellertid öfverlemnades denna försvagade magt åt Medon, Kodros' son, och åt tolf af hans efterkommande. Men sedan ärftlighets- och ansvarsfrihetsprincipen en gång blifvit upphäfd, funnos ej mer några skrankor för en misstänksam aristokrati. Ifrån år 752 bortgafs den högsta magten blott på tio år. Dess innehafvare blefvo sålunda blott presidenter, och redan år 682 blef den högsta statsmagten fördelad på nio olika embetsmän, hvilka årligen valdes af och bland evpatriderna. Dessa embetsmän kallades samtlige *archonter*. Den förste bland dessa archonter hade tillnamnet *Eponymos,* emedan året benämndes efter honom; han representerade staten; han var enkors och faderlösas laglige beskyddare, bevakade phratriernas och genernas rättigheter. Den andre archonten i ordningen benämndes *Konung,* hade vården om de religiösa angelägenheterna och satt till doms öfver dem, som voro anklagade för brott mot gudarne eller för mord. Han borde hafva till maka en jungfru af rent athenskt blod, hvilken skulle verkställa vissa offer och hvarje år vid Anthesteriernas fest skulle aflägga ed på, att hon aldrig begått äktenskpsbrott. Den tredje archonten kallades *Polemarch,* hade befälet öfver krigshären och afdömde tvister mellan medborgare och främlingar. Dessa tre embetsmän delade sålunda sins emellan de föregående konungarnes åligganden. De sex öfriga archonterna benämndes *Thesmotheter* och voro domare i alla de talrika mål, som ej lydde under någon af deras tre förstnämnda embetsbröder.

Vid sidan af dessa statens högsta embetsmän stodo *prytanerna,* hvilka likaledes uteslutande bestodo af evpatrider, och *areopagen,* som utgjordes af från sitt embete afgångna archonter. Evpatriderna innehade sålunda alla embeten.

Adeln egde all rikedom, och den höjde räntan på utlånade penningar ända till ocker. Då de fattiga ej kunde betala de allt mera växande skulderna, förvandlades de till slafvar. Någon lag, som tog dem i försvar, fans ej. Ett dylikt tyranni kunde hvarken göra Attika lyckligt eller mägtigt. Antalet af frie män, de små jordbrukarne, hvilka skulle utgöra landets styrka, minskades oupphörligt, under det att de fattiges antal allt mer tillväxte. Under denna dystra period från Kodros' död till Solons lagstiftning är historien under mer än fem århundraden så godt som tyst.

Emellertid hade folket fördelen af att utgöra flertalet. Det fann äfven mägtiga bundsförvandter uti några af evpatriderna, hvilka ej voro nöjda med den del, de erhållit af magten, utan öfvergingo till folket. Sålunda satte sig Alkmäoniderna i spetsen för kustinbyggarne, och Peisistratiderna blefvo ledare för bergsboarne. På detta sätt tilltvang sig den folkliga oppositionen år 624 skrifna lagar, för att undslippa godtycket vid domstolarna, der evpatriderna dömde efter de af traditionen bevarade sedvänjorna, hvilka ganska ofta egennyttigt och godtyckligt förändrades. Den dåvarande förste archonten. *Drakon*, fick i uppdrag att skrifva dem. Han vidrörde ej den politiska författningen, men föreskref regler, som ingingo i de minsta detaljer, för medborgarens lif ifrån hans födelse till hans död. Det säges, att han bestämt döden såsom straff för hvarje förbrytelse, såväl för snatteri som för mord eller helgerån. Detta synes likväl ej vara i öfverensstämmelse med verkliga förhållandet, alldenstund äfven böter och landsflykt fått försona vissa brott.

Drakons lagar fingo emellertid på grund af sin stränghet ej någon långvarig tillämpning. Man öfvergaf dem, och landet befann sig snart åter utsatt för de gamla olägenheterna.

De länder, som gränsade till Attika, voro på denna tid skådeplatser för stora omhvälfningar. I Megara, i Korinth, i Epidauros, i Sikyon hade aristokratien, liksom i Athen, efterträdt den gamla konungamagten, men i sin ordning blifvit störtad af någon bland sina egna medlemmar, hvilken med tillhjelp af folket svingat sig upp till högsta magten. Desse de grekiska samhällenas envåldsherskare äro kände under namnet *tyranner*. I Athen fans nu en rik evpatrid vid namn *Kylon*, som blifvit ryktbar genom en seger vid de Olympiska spelen. *Theagenes*, tyrann i Megara, hade gifvit honom sin dotter till äkta och rådt honom att bemägtiga sig magten i Athen. Kylon rådfrågade oraklet i Delphi, och guden svarade honom, att han på den dag, då Zevs' största fest firades, skulle kunna bemägtiga sig borgen i Athen. Han begärde hjelp af Theagenes, och då den Olympiske Zevs' fest firades på Peloponnesos, trodde han den rätta tiden vara kommen och bemägtigade sig borgen med tillhjelp af sina vänner. »Han hade bedragit sig», säger Thukydides, »ty guden hade ej menat den fest, som firades i Elis, utan den, som Athenarne begingo på en annan tid af året.»

Knappt hade det djerfva företaget blifvit bekant, förrän Athenarne i mängd tillskyndade från landet och belägrade borgen. Snart började de belägrade lida brist på lifsmedel; Kylon och hans broder lyckades undkomma, qvarlemnande sina medbrottslingar, hvilka togo

sin tillflykt till Athenas altare uti borgen. Det fans på den tiden bland archonterna en man, som troligen var lika äregirig som Kylon, och som lika mycket som han eftersträfvade enväldet. Det var *Megakles*, hufvudman för *Alkmäonidernas* slägt. Han tillät ej, att en annan bemägtigade sig, hvad han ej sjelf kunnat taga; han hade satt sig i spetsen för sina medborgare och lyckats återtaga Akropolis. Då återstod att beröfva Kyloniderna gudinnans beskydd. Han öfvertalade dem att inställa sig inför domstolen; men då de fruktade att förlora skyddsrätten, rådde han dem att vid Pallas' bildstod fästa en tråd, hvilken de skulle hålla i handen. Då de kommo i närheten af hämndgudinnornas altare, brast tråden. Megakles påstod, att denna händelse bevisade, att gudinnan vägrade dem sitt beskydd. Man stenade dem, som grepos utom templet, och de, som tagit sin tillflykt dit, nedgjordes vid sjelfva altaret (612).

95. Solon.

Detta mord ådrog likväl Megakles en anklagelse för helgedomsbrott, och denna anklagelse hvilade öfver hela hans hus, ända till långt in i följande tider. En pest, som utbröt en tid derefter, ansågs för ett gudarnes straff. För att lugna sinnena, efterskickade man en för helig ansedd man, den vise *Epimenides* från Kreta, hvilken skulle anställa försoningsoffer. Då brottet fordrade menniskoblod, erbjödo sig två unga Athenare, Kratinos och Aristodemos, förenade genom en innerlig vänskap, att låta sitt lif för fäderneslandets räddning. Epimenides lät dessutom på Ares' kulle, hvarest Areopagen hade sitt säte, bygga ett tempel åt hämndgudinnorna. Då han efter fullgjordt uppdrag afreste, ville man öfverhopa honom med skänker. Han mottog ingenting annat än en olivgren och rådde Athenarne att lyssna till den vise Solons råd.

Solon, en afkomling af Kodros, lefde i Athen såsom en vänlig medborgare. Under sin ungdom hade han egnat sig åt handel, för att återställa den af hans fader betänkligt förminskade förmögenheten.

Han hade rest mycket, lärt mycket och ansågs för en vis man. Han var äfven skald. Också i denna egenskap hade han gjort sig väl förtjent af sitt fädernesland. Athenarne, hvilka under sitt försök att återtaga Salamis ifrån Megarerna lidit flera nederlag, hade genom en lag stadgat dödsstraff för den, som skulle våga tala om ett nytt anfall mot denna ö. Solon låtsade vara vansinnig och spelade en tid denna roll. En dag begifver han sig ut på torget och begynner med ett besynnerligt utseende att deklamera verser, hvilka begynte på följande sätt: »Jag kommer som budbärare från det sköna Salamis och vill för eder uppläsa de välklingande verser, hvilka Apollon lärt mig.» Man åhörde honom; det var ju en dåre. Men då han hade slutat, hade hela hopen blifvit smittad af hans vansinne. Folket brydde sig ej längre om den stiftade lagen, utan skyndade att beväpna sig, gjorde skalden till sin anförare och återtog Salamis.

Solon var till sin natur framför allt mensklig. Mensklig var äfven hans lagstiftning. Han betraktade icke staten såsom en konstgjord maskin, hvars särskilda delar utgjordes af menniskor, hvilka man kunde använda efter behag. Under det Sparta var ett läger, hvilket alltjemt stod rustadt mot fienden, ville han, att Athen så mycket som möjligt skulle närma sig idealet för en stat, hvilken i förening med allmän ordning skänker de särskilda medborgarne den största möjliga frihet. Denna vördnad för den menskliga naturens rättigheter, denna klara insigt om det mål, som samhället har att eftersträfva, införde i Solons författning den demokratiska princip, hvilken genomträngt hans folk.

Vunne genom Solons hofsamhet, samtyckte alla partierna att åt honom anförtro all magt, alla embeten, alla inkomster, med ett ord, att åt honom öfverlemna en verklig diktatur, till dess han gifvit staten en ny författning.

Men innan han kunde tänka på någon ny författning, var det nödvändigt att motarbeta det närvarande onda, den tryckande skuldsättningen. Detta gjorde han genom att underlätta betalningen medelst förminskande af räntan och nominelt höjande af myntvärdet. En annan anordning återgaf friheten åt alla dem, som för skuld blifvit slafvar, och betog fordringsegaren all rätt öfver gäldenärens person. Denna lag åstadkom väl till en början missnöje, men man erkände såväl dess vishet som dess nödvändighet. Det länder emellertid den athenska demokratien till heder, att den aldrig återupprepade denna Solons åtgärd. Aktningen för eganderätten hade slagit så djupa rötter, att ingen vågade föreslå ett upphäfvande af skulderna eller en försämring af myntet.

Det lugn, som dessa förberedande åtgärder åstadkommo, underlättade för Solon införande af hans öfriga lagar. Han visade dervid samma måtta och sökte, såsom han sjelf sade, att förena styrkan med rättvisan.

Först och främst utfärdade han en amnesti, från hvilken blott mördare och förrädare uteslötos; äfven Alkmäoniderna fingo nu tillåtelse att återvända. Vidare upphäfdes Drakons lagar med undantag af dem, som handlade om mord. Archontvärdigheten, Areopagen, de fyra stammarne med sina underafdelningar bibehöllos. Men folkets leder öppnades för de främlingar, hvilka bosatt sig i Attika.

I statsförfattningen infördes två väsentliga förändringar. Genom den första erhöll hvarje medborgare en viss del i de rättigheter, hvilka denna titel angifver; genom den andra delades hela befolkningen efter sin förmögenhet i fyra olika klasser. Den första af dessa förändringar var fullkomligt demokratisk; den andra var demokratisk derutinnan, att den upphäfde den ärftliga adeln, aristokratisk åter så till vida, som den stälde de rike i spetsen för staten.

Den första klassen omfattade alla medborgare, hvilka egde en årlig inkomst af minst 500 medimner*) i torra eller våta varor. Archontatet, de högre embetena, högsta befälet öfver krigshären och flottan voro dem förbehållna. Den andra klassen utgjordes af *riddarne*, d. v. s. af dem, som egde öfver 300 medimners inkomst, en förmögenhet, som ansågs nödvändig för att underhålla en häst. Denna klass bildade rytteriet och hade tillträde till underordnade embeten. Den tredje klassen (*zevgiterna*) utgjordes af dem, som egde ett par oxar, hvilket motsvarade en inkomst af 150 eller 200 medimner. De utgjorde det tungt beväpnade fotfolket eller *hopliterna;* äfven denna klass hade tillträde till en del lägre embeten. Den fjerde klassen omfattade, under namn af *theter* eller daglönare, alla dem, som hade mindre än 150 medimner i inkomst. Det lätt beväpnade fotfolket och flottans manskap rekryterades bland dem. Denna klass var utesluten ifrån alla embeten, men hade tillträde till folkförsamlingen och domstolarne.

Denna olikhet i politiska rättigheter uppvägdes af det sätt, hvarpå grundskatterna utgjordes. Den fjerde klassen betalde inga sådana. De voro fördelade mellan de tre första på ett sätt, som motsvarade deras politiska rättigheter. Likväl får man komma ihog, att grundskatter i Athen ej utgingo, utom i trängande fall, och att de indirekta skatterna, hvilka voro stående, drabbade såväl de fattige som de rike.

Styrelsen var fördelad mellan fyra politiska korporationer: *archonterna*, *senaten*, *folkförsamlingen* och *areopagen*. Archonterna voro alltid till antalet nio. De delade sins emellan den verkställande mag-

*) En *medimnos* = något mer än 2 svenska kubikfot.

ten och hade någon motsvarighet med våra ministrar. De bibehöllo äfven sin domsrätt, utom i vadsaker, hvilka afgjordes af *heliasterna*, om hvilka vi snart få tillfälle att tala. Vid tillträdandet af sitt embete svuro archonterna att upprätthålla lagarne; då de afgingo derifrån, hade de att aflägga räkenskap inför folkförsamlingen. Så länge deras embete varade, voro de oantastlige.

De två ankaren, säger Plutarchos, hvilka hejdade statsskeppets rörelser äfven under stormen, voro Areopagen och de fyra hundrades råd. Dessa 400 senatorer utsågos bland de tre första klasserna, till en början genom val, sedan genom lottning, hvilken modifierades genom den stränga pröfning, hvilken de sökande måste underkasta sig. Skilnaden mellan senaten i Athen (bule) och senaten i Sparta (gerusia) är betecknande för de båda republikernas olika skaplynne. I Sparta hade ingen tillträde till senaten förr än vid 60 år; utnämningen skedde der på lifstid, och senatens beslut medförde ej något ansvar för dess medlemmar. I Athen var 30 års ålder tillräcklig för inträde i rådet, hvilket ombyttes hvarje år och var ansvarigt för sina beslut. På det senare stället gjorde sig sålunda en demokratisk princip gällande. Hvilken skilnad bör det ej dessutom vara mellan verksamheten och besluten hos ett råd af gubbar och hos ett, som består af män, hvilka stå på höjden af såväl kropps- som själskraft! Senaten förberedde de lagförslag, hvilka skulle underställas folkförsamlingen, sysselsatte sig med penningeväsendet och förvaltningen, utfärdade edikter, hvilka under ett år gälde såsom lagar, och hade dessutom rättighet att pålägga vissa böter. Den var indelad i tolf afdelningar, hvilka kallades *prytanier*, och som hvar i sin tur under en månads tid hade presidiet i senaten och i folkförsamlingen. Den prytania, som för tillfället tjenstgjorde, hade sina sammankomster i *Prytaneion*, hvarest den underhölls på statens bekostnad.

Senaten utgjorde folkets ständiga råd, men det var folket sjelf som var den egentlige herskaren. *Folkförsamlingen*, hvilken sammankallades af senaten, utgjordes af alla medborgarne, hvilkas antal vexlade från 15,000 till 20,000. Ehuru främlingar temligen lätt fingo medborgarerätt, bestraffades likväl den med döden, som insmög sig i folkförsamlingen, utan att vara medborgare, ty detta var detsamma som att usurpera den suveräna magten. Folkförsamlingen började sin verksamhet med offer och bön; sedan upplästes ljudeligen de ärenden, som skulle komma under öfvervägande, och en härold uppmanade dem, som hade något nyttigt råd att gifva staten, att bestiga talarestolen. Omröstningen verkställdes genom handens uppsträckning, utan att någon skilnad gjordes på klasser eller förmögenhet. Folkförsamlingen antog

lagar, utvalde embetsmännen, öfverlade angående de offentliga angelägenheter, hvilka till henne hänskötos af senaten. Hon gillade, förkastade eller förändrade dess förslag. Hvarje medborgare hade rättighet att framställa ett förslag för folkförsamlingen, men ingen, ej ens archonterna, utan att begagna senaten såsom mellanhand. Efter fyllda 20 år hade hvarje medborgare rättighet att i folkförsamlingen begära ordet, men de, som hade uppnått 50 år, hade rättighet att tala först. Denna rättighet missbrukades likväl i allmänhet ej, och vanligen uppträdde blott statens talare eller de 10 medborgare, hvilka efter offentlig pröfning fått i uppdrag att muntligen försvara republikens intressen. Ett dylikt uppdrag var ganska hedrande och kunde medföra stort inflytande. Hvarje medborgare kunde inför rätta anklaga en talare, om hans lefnadssätt ej var oklanderligt, om han var dålig son eller dålig soldat, om han framställt ett lagförslag, som stred emot de förut bestående lagarne. I det sistnämnda fallet anklagades han i de gamla lagarnes namn och kunde dömas till landsflykt eller ruinerande böter.

Något visst antal var ej bestämdt, för att folkförsamlingens beslut skulle blifva gällande, utom i vissa fall, då det fordrades 6000 medborgare. Thukydides anmärker, att folkförsamlingen i allmänhet sällan uppgick till 5000 medlemmar. Athenarne utgjorde nemligen ej, såsom Spartanerna, en oligarkisk förening, som underhölls af Heloterna. I Attika nödgades man förskaffa sig sitt uppehälle genom åkerbruk, konstflit eller handel. För att underhålla vanan för arbetet, fans dessutom en lag, som förbjöd sysslolöshet och ålade hvarje medborgare att årligen uppgifva, af hvilken sysselsättning han lefde. Man blef derföre slutligen nödsakad att godtgöra folket för dess bevistande af folkförsamlingen.

Vid sidan af den allmänna folkförsamlingen utöfvade folket äfven sin magt vid de domstolar, der archonterna förde ordet, i synnerhet genom *Heliäan*, hvilken bestod af 6000 *heliaster*, medborgare af minst 30 år, valde genom lottkastning, utan afseende på förmögenhet, men som borde hafva ett obefläckadt rykte och ej stå i skuld till statskassan. Dessa heliaster utöfvade sin domsrätt antingen samfäldt eller i afdelningar af 500, 1000 eller 1500 medlemmar. De afgjorde politiska förbrytelser och andra svårare saker. Deras antal tillät ej de rike och mägtige att beherska domstolen genom mutor eller hotelser, och då de ombyttes hvarje år, var man säker om att de lifvades af samma känslor som folket, från hvilket de utgingo och till hvilket de återvände. För att undvika ett alltför stort hopande af rättegångar, hade Solon äfven infört ett slags skiljedomstolar, bestående af 60-åriga

medborgare, om hvilka båda parterna förenat sig. Deras utslag tillät ej något vad.

Areopagen var en gammal domstol med stort anseende, hvilken hade sitt säte på Ares' kulle, hvaraf den hade sitt namn. Den sammanträdde under bar himmel och skipade rätt i saker, som rörde mord, stympning, förgiftning och förräderi. Den var sammansatt af afgångne archonter, sålunda i allmänhet af män, som nått en mera framskriden ålder och voro vane vid offentliga göromål. Solon gjorde den till en högsta domstol och gaf den i uppdrag att vaka öfver hela samhället, öfver uppfostran och religionen, att granska de utslag, som fälts af folket, med makt att återvisa en sak till ny behandling. Medlemmarne utnämndes på lifstid. Areopagen hade sina sammanträden nattetid, med den andre archonten som ordförande. Inga tal förekommo, intet vädjande till känslorna, blott ett enkelt anförande af sakförhållandena. För omröstningen togo medlemmarne hvardera en sten på altaret och nedlade den under tystnad i barmhertighetens urna, som var af koppar, eller i dödens, som var af trä. Vid lika röstetal kastade härolden ytterligare en sten i barmhertighetens urna. Det var Pallas' röst.

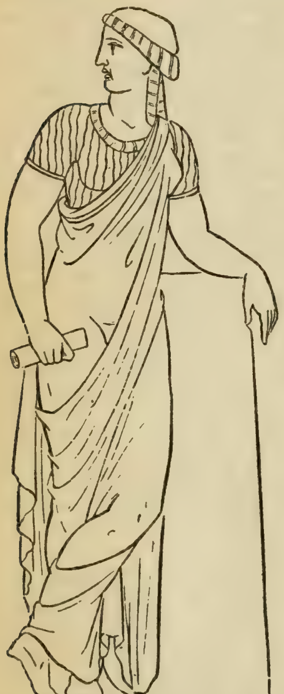
Genom denna, såväl af aristokratiska som demokratiska element bestående befattning, förstod sålunda Solon att på ett skickligt sätt förena de stridiga intressena. Folket vann mycket derpå; likväl gjorde adeln ej något motstånd, emedan han, då han för tillfället egde nästan all förmögenheten, ej insåg hela betydelsen af bördsadelns ersättning genom en rikedomsadel.

I Solons stat försvinner ej, liksom i Lykurgos', menniskan för medborgaren, hvilken i Sparta alltid och öfverallt är fastkedjad vid staten. I Athen tillhör ej all egendom staten; den enskildes förmögenhet finnes der till i all sin frihet. Solon lade grunden till denna frihet genom sin lag angående testamenten. Förut hade den medborgares egendom, hvilken dog utan barn, tillfallit hans geneter. Solon, som föredrog vänskapen framför slägtskapen, friheten framför tvånget, och som ville, att hvar och en verkligen skulle vara herre öfver det han egde, tillät dem, som saknade barn, att fritt förfoga öfver sin egendom. Endast i brist på testamente voro geneterna arfvingar. Funnos barn, delade sönerna sinsemellan lika, men voro skyldige att förse sina systrar med hemgift; funnos ej söner, ärfde döttrarna.

Äktenskapet hade i Athen mer värdighet än i Sparta. Angelägen om qvinnornas heder, inskränkte Solon deras frihet till förmån för det passande. Han utfärdade föreskrifter för deras resor, deras sorg och deras offer; han förbjöd dem att begifva sig ut ur staden

med mer än tre drägter, att medföra förråder för mer än en obol, och att visa sig på gatan, sedan det blifvit mörkt, annat än i bärstol och försedda med facklor.

Familjlifvet blottställdes ej här, såsom i Sparta, för det offentligas blick. Barnet födes och uppväxer i faderns och moderns armar, utan att staten på ett ogrannlaga sätt kastar sina blickar in i den husliga härdens helgedom. Häraf uppkomma mellan fader och son de särskilda band och pligter, hvilka stå i öfverensstämmelse med naturen. I Sparta är ej sonen skyldig sin fader mer vördnad än hvilken annan medborgare som helst, som kommit till en mogen ålder. Solon upprepar, utan att veta det, en föreskrift ur de tio budorden: »Dyrka gudarna och vörda dem, som hafva skänkt dig lifvet.» Han ålägger den fullväxte sonen att underhålla sin bräcklige fader, och innan ett högt embete anförtros åt en medborgare, skall lagen tillse, om han varit en god son, om han vördat sina föräldrar under deras lif och hedrat deras minne efter deras död.

96. Grekisk qvinnodrägt.

Ända till 16 års ålder uppfostra föräldrarne barnet, huru de behaga, men från den tiden blifver den athenske ynglingen statens lärjunge. Han måste nu, till dess han uppnått 18 år, tillbringa sin tid i de offentliga *gymnasierna* och undergå öfningar under tillsyn af vissa embetsmän, hvilka kallas *kosmeter*, *sophronister*, *paidotriber*, samt är underkastad en sträng disciplin.

Vid fylda 18 år inträder den borgerliga myndighetsåldern: ynglingen inskrifves i *ephebernas* bok och får rättighet att taga hand om sitt fädernearf. Vid samma tid inträder han i krigstjenst uti fästningarna vid kusten och på gränserna.

Vid 20 års ålder infaller den politiska myndigheten: den unge mannen blifver medborgare i ordets fulla bemärkelse; han röstar i folkförsamlingen och har äfven rättighet att derstädes erhålla ordet. Då begynner äfven för honom krigstjensten på allvar uti hären. Han hade redan vid sitt 18:de år aflagt den militära eden, hvilken ej var mindre sträng än i Sparta; ty Athenaren förband sig såsom soldat att ej vanhedra sina vapen, att icke öfvergifva sin stridskamrat, att

till sista blodsdroppen försvara gudarnes altaren och fäderneslandets område, att lemna sitt land i bättre tillstånd, än han hade funnit det, att lyda lagarne och öfverheten, att dyrka förfädernas religion.

Vid 30 års ålder kan en medborgare inträda i senaten; vid 60 är han fri från krigstjenst och kan hvila sig.

Solon föreskref, att hvarje medborgare skulle egna sig åt något yrke, och hvarje fader, som ej hade lärt sin son ett sådant, kunde ej fordra, att sonen skulle underhålla honom under hans ålderdom. Areopagen hade fått i uppdrag att taga reda på hvarje medborgares näringsfång och bestraffa de sysslolösa. Sparta hade förbjudit arbetet; Athen gjorde detsamma till en lag. Hela skilnaden i deras öden och deras ära hos efterverlden ligger häruti.

97. Parasoll och solfjädrar.
Från antika vasbilder.

Långt ifrån att för främlingar tillstänga Attika, befalde Solon att väl emottaga alla dem, som Athens frihet ditlockade. Medborgarerätt förlänades likväl blott åt sådana, som för alltid blifvit förvisade från sitt eget land, ty han ansåg lika olämpligt att hafva två fädernesland, som att tjena två herrar. Men först i andra ledet hade medlemmarne af en ny medborgafamilj tillträde till archontvärdigheten och prestembetet. Främlingar, som voro bosatte i Athen, buro namnet *metöker* (de som bo tillsammans med). De betalte såsom familjfäder en personlig skatt af tolf drachmer för det skydd, som de af staten åtnjöto; försummades detta, kunde de säljas såsom slafvar. En främmande qvinna betalte hälften af denna summa; sonens beskattning gälde äfven för hans moder, liksom mannens för hustrun. Samma vilkor voro gällande för den frigifne slafven. Metökerna borde bland medborgarne välja sig en patronus eller beskyddare, hvilken svarade för deras uppförande. Sedan dessa skyldigheter blifvit uppfylde, kunde de i frihet utöfva handel eller något annat näringsfång. De kunde likväl ej förvärfva sig någon jordbesittning, och vid festerna voro de underkastade vissa förödmjukande sysselsättningar. Vid Panathenäerna t. ex. skulle de bära vaser och andra heliga kärl, hvarjemte deras qvinnor fingo hålla parasoll öfver de athenska matronornas hufvuden.

98. Metallspegel.
Funnen i Athen.

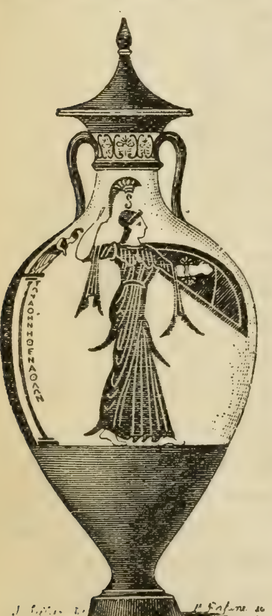
Slafvarne behandlades äfven med en viss mildhet. Om de miss-

handlades af sina herrar, kunde de fordra att blifva sålda till en annan. De njöto skydd af lagen och funno en okränkbar fristad i Thesevs' tempel, till dess deras sak blifvit afgjord. Athen belönades äfven för denna mildhet mot slafvarne. Det hemsöktes aldrig, äfven då det var som mest blottstäldt, af dessa slafuppror, hvilka flera gånger underkastade Sparta och Rom en så blodig räfst.

Då Solon hade offentliggjort sina lagar, inristades de på rörliga träpelare, som uppstäldes på Akropolis, så att folket alltjemt skulle kunna hafva dem för ögonen. Sedan den store lagstiftaren låtit sina medborgare svära att bevara hans författning oförändrad under 10 år, begärde han deras samtycke att begifva sig ut på resor i främmande land. Detta beviljades, och Solon besökte nu Egypten, Cypern och Mindre Asien.

4. Peisistratos och hans söner. Kleisthenes' reformer.

Efter sin återkomst till Athen fann Solon, att partierna hade gjort mångfaldiga försök att förderfva och tillintetgöra hans verk. I spetsen för slättens inbyggare stod *Lykurgos*; kustboarne anfördes af Alkmäoniden *Megakles* och det tredje partiet, som bestod af bergsinvånarne, af *Peisistratos*, Solons slägtinge och ungdomsvän. Peisistratos ville förnya Kylons företag, hvarvid hans lysande tapperhet, vältalighet och frikostighet emot de fattige medborgarne syntes lofva honom en bättre framgång. Då han trodde sin plan mogen till utförande, tillfogade han sig sjelf och sina mulåsnor några lätta sår, hvarpå han kom inåkande på torget under utrop, att folkets fiender hade velat mörda honom. Mängden råkade häröfver i ursinne och samtyckte genast, på förslag af en af Peisistratos' förtrogne, att gifva denne folkvän en lifvakt af 50 man. Solon satte sig på det kraftigaste deremot, men ingen fans, som vågade understödja honom. Peisistratos gjorde sig snart till herre öfver Akropolis. Megakles och Alkmäoniderna öfvergåfvo staden. Sedan Solon förgäfves gjort hvad han kunde, nedlade han sina vapen vid ingången till sin boning.

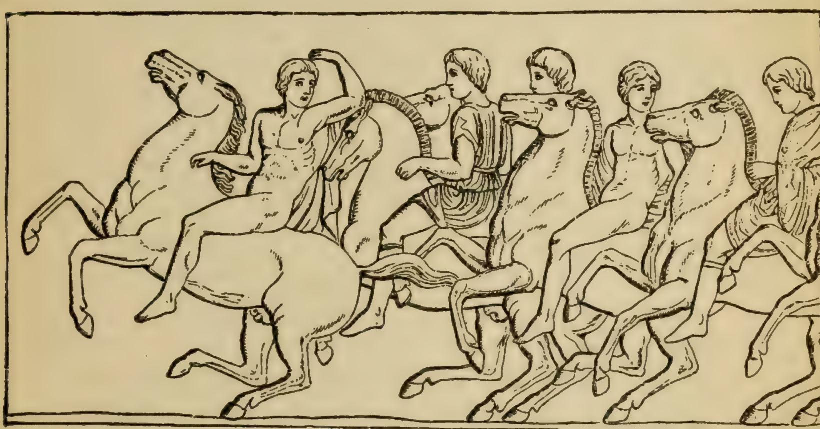

99. Panathenäisk vas med Pallas' bild.

utropande: »Jag har så långt min förmåga räckt försvarat fäderneslånd och lagar.» Den gamle vise egnade sina sista dagar åt vetenskapen och sånggudinnorna. År 559 uppgifves såsom hans dödsår.

Liksom de fleste grekiske tyranner nöjde sig Peisistratos med att utöfva magten, utan att öppet lägga den i dagen. Han företog inga synbara förändringar i författningen, skickade sig i sitt enskilda lif såsom en vanlig medborgare och låtsade till och med underkasta sig lagarne. Flere gånger förjagad af sina medtäflare, förhjelpte folkets tillgifvenhet honom alltid åter till magten, hvilken han sålunda med några afbrott innehade ifrån 560 till sin död 527.

Peisistratos var en mild tyrann och stor älskare af konst och vitterhet. Han begynte några af de offentliga byggnader, hvilka sedermera blefvo Athens stolthet, åstadkom det första offentliga biblio-

100. Ryttare vid Panathenäerna.
Från den i British Museum förvarade Parthenonfrisen.

tek i Grekland och utgaf, som vi skulle säga, första upplagan af Homeros' samlade dikter. Iliaden och Odysseen hade dittills bevarats blott af rhapsoderna, hvilka för sina åhörare ur minnet föredrogo vissa delar af dessa skaldeverk. Peisistratos lät förena dessa fragment till ett helt och påbjöd, att de skulle föredragas vid den stora nationalfesten, Panathenäerna, hvilken återkom hvart femte år.

Peistratos' välde gick i arf på hans söner. *Hippias* och *Hipparchos* styrde i fadrens anda till år 514. Hippias, den äldste af bröderna, synes hafva varit en utmärkt statsman och stod i spetsen för regeringen. Hipparchos hade ärft sin faders sinne för literaturen. Hippias fortsatte sin faders byggnader; Hipparchos tillskrifver man de Hermesbilder, hvilka prydde stadens gator och vägarne på landet, och

som voro försedde med tänkespråk, såsom t. ex.: »tag alltid rättvisan till ledsagarinna», och »kränk aldrig vänskapens rättigheter». Hipparchos drog dessutom de berömda skalderna Anakreon från Teos och Simonides från Keos till sitt hof. Hippias förstod äfven att bevara det stora yttre anseende, Peisistratos förskaffat Athen.

Peisistratidernas välde blef likväl ej af någon lång varaktighet. Deras störtande förorsakades af *Harmodios* och *Aristogeiton,* två ynglingar, hvilka med hvarandra voro förenade genom den innerligaste vänskap. Harmodios hade af Hipparchos blifvit på det grymmaste förolämpad, och Aristogeiton delade harmen häröfver. I samråd med andra af Peisistratidernas fiender beslöto de att mörda desse och bestämde för utförandet af sin plan Panathenäernas stora fest, den enda dag, då medborgarne samlade sig beväpnade. Då denna dag kommit, ordnade Hippias, omgifven af sin lifvakt, processionen i det utanför staden belägna Kerameikos. Harmodios och Aristogeiton, beväpnade med dolkar, hvilka de dolde uti myrtenqvistar, närmade sig för att döda honom, då de fingo se en af de sammansvurne i förtroligt samtal med honom. De trodde sig förrådde och återvände skyndsamt till staden, hvarest de påträffade Hipparchos och nedstucko honom. Aristogeiton lyckades till en början undkomma lifvakten, men blef snart gripen; Harmodios hade blifvit dödad på stället.

Det berättas, att Aristogeiton, då han före afrättningen underkastades tortyr, såsom medbrottslingar angaf Hippias' bästa vänner, hvilka genast fördes till döden. »Fins det ej några flere?» frågade tyrannen. — »Nu återstår», svarade Aristogeiton, »ingen mer än du, hvars död jag skulle önska; men jag har åtminstone låtit dig afrätta dem, du älskade mest.» Efter Peisistratidernas fall uppreste Athenarne bildstoder öfver de båda vännerna och firade vid sina fester deras minne med sång.

Ifrån denna dag (514) blef Hippias en grym tyrann. Dyster och misstänksam, dödade han många af medborgarne, betungade de öfriga med skatter och sökte i yttre förbindelser ett stöd för sin magt. De mägtige *Alkmäoniderna,* som flytt bort från Athen, trodde nu tillfället vara gynsamt att störta den siste Peisistratiden; de mutade det delphiska oraklet, hvilket förmådde Sparta att understödja dem. Med bistånd af en dorisk här inträngde de i Athen och tvungo Hippias att fly till Perserna (510).

Det såg nu ut, som skulle Spartas inflytande och dess författning trycka sin prägel på Athen. Men i spetsen för Alkmäoniderna stod *Kleisthenes,* en son till Megakles. Denne Kleisthenes framställes af Herodotos såsom en ärelysten man, hvilken, då han fann en med-

täflare i Isagoras, en af Athens rikaste och ädlaste medborgare, i likhet med Peisistratos beslöt att stödja sig på det lägre folket och tillintetgöra adelns inflytande genom att krossa de band, som höllo en del af befolkningen i dess beroende. Utnämnd till archont, gjorde han författningen mer demokratisk genom att upphäfva den gamla indelningen i fyra *phyler* eller stammar, i hvilka de store hade mest att säga, och ersätta dem genom tio nya phyler. Hvar och en af dessa omfattade tio *demer* och senare ännu mer, ty man räknade ända till 164 sådana. Hvarje *dem* styrdes af en *demarch* samt hade sin egen medborgarlista, sina egna sammankomster och sina egna fester. Hvarje medborgare måste vara medlem af en *dem*, för att kunna utöfva politiska rättigheter.

Äfven rådets sammansättning ändrades. Enhvar af de tio stammarne utnämnde för hvarje år 50 rådsherrar, så att rådet sålunda hädanefter utgjorde 500 ledamöter, indelade i 10 afdelningar. Hvarje afdelning tjenstgjorde oafbrutet en tiondel af året, och dess medlemmar, hvilka underhöllos på statens bekostnad under denna tid, buro då namnet *prytaner*. Folkförsamlingen sammanträdde hädanefter fyra gånger under hvarje *prytania* (en tid af 35 à 36 dagar) och oftare om det behöfdes; hon sammankallades af senaten eller fältherrarne, och förhandlingarna leddes af *prytanerna*, hvilkas *epistates* (ordförande) framstälde de frågor, som skulle afhandlas.

De nya reformerna sträckte sig äfven till militärorganisationen. Hvar och en af de tio stammarne skulle hafva sina egna hopliter, sina egna ryttare och sin egen general; hvarje naukraria skulle utrusta en galer och två ryttare till landets bevakning. Den tredje archonten eller polemarchen fick behålla sin röst uti krigsrådet, hvilken vid lika röstetal var den afgörande. Generalerna valdes blott för ett år i sender, men deras magt växte i samma mån som demokratien och staten. Från archonterna till dem öfvergingo så småningom icke blott ledningen af alla krigsangelägenheter, utan äfven af hela den yttre politiken.

Man tillägger äfven Kleisthenes införandet af *ostrakismen.* Så kallades en hemlig omröstning, hvarigenom man vädjade till folket, då man ansåg friheten och jemlikheten hotad genom en medborgares alltför stora magt eller ärelystnad. Hvarje röstande inskref på ett med vax öfverdraget musselskal den medborgares namn, som han ansåg nyttigt att aflägsna från staden. Archonterna räknade rösterna, hvilka borde uppgå till minst 6000. Den medborgare, som fick emot sig detta röstetal, var dömd till landsflykt i tio år. Hans anseende

fed dock ingenting deraf; hans egendom indrogs ej till staten, utan han fick till och med åtnjuta afkastningen deraf.

Sparta, som hatade den demokratiska styrelsen, sände Kleomenes, en af sina konungar, till Athen, för att omstörta Kleisthenes' verk, men folket reste sig och tvang Kleomenes att lemna staden. Ett förbund, som han ingick med Chalkis på Evböa och några städer i Böotien, hade ej bättre framgång. Athenarne segrade samt eröfrade till och med en del af Evböa. Miltiades d. ä. hade redan förut för deras räkning eröfrat det thrakiska Chersonnesos, och hans brorson, den store Miltiades, hade nyss underkufvat Lemnos. Athen såg sålunda, oaktadt Spartas afundsjuka, sin yttre magt tillväxa

Vi stå nu vid gränsen till Perserkrigen; men innan vi berätta dem, skola vi taga en öfverblick af den helleniska verlden i sin helhet. Vi skola tala något om de små staterna i Grekland och om dess talrika kolonier, hvilka blefvo den första orsaken till den stora sammanstötningen mellan Asien och Europa.

101 Athenskt tetradrachmon*).

5. Det grekiska fastlandets mindre stater.

De små staterna i Grekland utgjorde ett betydligt antal. Hvar och en af dem hade sin historia, emedan hvar och en hade sitt särskilda lif, men denna historia är mycket ofullkomligt känd. För öfrigt är hon i afseende på den inre utvecklingen i allmänhet blott ett återupprepande af hvad vi hafva sett i Athen eller Sparta; i afseende på de yttre händelserna åter står hon oftast i samband med de två förnämsta staternas. En sak hafva alla dessa folk med hvarandra gemensam, den långsamma omhvälfningen, som försiggår i deras inre och öfverför dem från det konungadöme, som Homeros afmålat, till det folkvälde, som Herodotos och Thukydides skildrat.

*) Tetradrachmon eller fyra drachmer motsvarade efter sin vigt i silfver ungefär 2 kr. 70 öre; dess relativa värde var naturligtvis ganska vexlande.

Hjeltetidens styrelsesätt med sina gudaborne konungar, med sitt råd af ädlingar och sin af frie män bestående folkförsamling fortlefde i Sparta och i Epeiros ännu i det tredje århundradet före vår tideräkning. Men i det öfriga Grekland försvann det långt förut. Ett fåmannavälde intog konungadömets plats och styrde genom prytaner eller archonter uti adelns intresse. I det sjunde århundradet var denna hvälfning på de flesta orter genomförd.

Ifrån år 650 till 500 efterträddes denna förändring af en annan. Ädlingarne, som ej mer hade några herrar öfver sig, ville göra de öfrige medborgarne till sina undersåtar; men undersåtarne handlade i sin ordning emot fåmannaväldet, som fåmannaväldet hade handlat emot konungadömet. Men då folket ännu ej kände sig tillräcklig starkt för att sjelft öfvertaga väldet, satte det i spetsen för sig någon af de store, hvilken öfvergått på dess sida, och gåfvo honom magten för att erhålla jemlikheten. På detta sätt uppkommo de s. k. *tyrannerna*, Peisistratos i Athen, Kypselos i Korinth, Pittakos i Mitylene m. fl. De förde en lysande och i allmänhet folkvänlig regering samt skänkte ofta sina stater fred och välstånd.

Tyranniet rönte samma öde som de föregående styrelseformerna, ty den förlängda utöfningen af en magt utan ansvar ledde till godtycke och våldsamheter, hvaraf följden blef en ny statshvälfning. Den inre utvecklingsgången i det grekiska samhällslifvet är sålunda följande: i början konungar, sedan aristokratisk styrelse, derefter tyranner, hvilka stödja sig på en förut undertryckt samhällsklass eller på besoldade trupper; slutligen öfvertager folket sjelf styrelsen, lemnande på ett ställe största magten åt de rikaste medborgarne, på ett annat ställe åt den talrikaste medborgareklassen. Såsom ett tecken på och en följd af den politiska omhvälfningen, försiggick en annan inom militärorganisationen, hvilken gjorde den förra oåterkallelig. Jemlikheten i politiska rättigheter medförde jemlikhet i vapen. I stället för de homeriska krigare, hvilka, utrustade med krigsvagnar, stredo hvar för sig, kommo nu *Hopliter*, uppstälde i täta och djupa leder. I stället för några oförskräckta anförares märkvärdiga bedrifter, har man nu det storartade skådespelet af ett helt folk, som går lugnt och beslutsamt till seger eller död. Denna demokratiska organisation af krigsväsendet var redan allmän vid Persernas annalkande, och det var hon, som räddade Grekland.

Efter de föregående allmänna anmärkningarna skola vi i det följande inskränka oss till en hastig öfverblick af de grekiska småstaterna.

I midten af Peloponnesos inneslöt *Arkadien* bakom en gördel af

berg en mängd småstäder, hvilka lefde oberoende utaf hvarandra. Till följd af sin fattigdom och sitt afskilda läge undslapp Arkadien de omhvälfningar, som så ofta förändrade befolkningen uti de öfriga delarne af Grekland. Två städer höjde sig så småningom öfver de öfriga, »det älskliga *Mantineia*», hvarest Argiverna gynnade folkväldet, och »det ointagliga *Tegea*», hvilket efter långa krig med Sparta blef dess bundsförvandt och hade aristokratisk styrelse; derför lågo också dessa båda arkadiska städer i ständig fiendskap med hvarandra

På den nordvestra kusten af Peloponnesos funnos ursprungligen tre små stater, *Triphylien* med Nestors stad Pylos till hufvudort, *Pisatis* med Olympia vid Alpheios och *Elis*, der Oxylos med sina Ätoler vid den doriska vandringen bosatte sig. Konungadömet fans qvar i Pisatis, tills det efter långa strider om hedersplatsen vid de olympiska spelen blef eröfradt af Elis. I Elis var det redan förut upphäfdt. Den ryktbaraste af dess konungar hade varit Iphitos, hvilken införde eller förnyade de nämnda spelen Denna inrättning afgjorde Elis' öde. Landet blef betraktadt såsom heligt, och kriget fick ej närma sig dess gränser. Derför var det också rikt befolkadt, och dess fruktbara fält voro väl odlade. Styrelsen var strängt aristokratisk. Två, sedermera tio embetsmän med namnet *Hellanodiker* hade uppsigten öfver spelen. Utanför dess kust låg ön Zakynthos, hvars invånare påstodo sig härstamma från Troia; de anlade Sagunt i Spanien.

Öster om Elis låg *Achaia*, som hade tolf städer, i hvilka demokratien snart infördes. Achaia tog ingen del i Greklands allmänna angelägenheter; först under Greklands sista dagar tilldrogo sig dess städer en allmännare uppmärksamhet.

Mellan Achaia och Argolis höjde sig Sikyon och Korinth. *Sikyon* egde ett mycket fruktbart område och ansågs jemte Argos för det äldsta konungariket i Grekland. Efter konungamagtens störtande sönderslets det af inre oroligheter, hvarefter det kom i tyranners händer.

Dess granne var *Korinth*, hvilket, med läge vid ingången till det näs, som bär dess namn, sina två hamnar, den ena vid den Saroniska och den andra vid den Korinthiska viken, redan tidigt var ganska betydande. Det hade anlagt Syrakusa och Korkyra samt byggde omkr. år 700 den första treroddaren; dess konstnärer ansågos också hafva varit de förste, som modellerat bilder. Längre fram skall det gifva sitt namn åt en ny ordning inom byggnadskonsten, den rikaste af alla. De gamle skalderna, säger Thukydides, kallade Korinth det rika. Rikedomarne förvekligade befolkningen, så att Korinth, hvilket under *Kypseliderna* i det sjunde och sjette århundradet varit ganska mägtigt

i det femte fullkomligt fördunklades af Sparta och Athen. Afundsjukan öfver Athens sjömagt föranledde Korinth att ingå förbund med Sparta.

Längre i öster utsträckte sig *Argolis,* en stor halfö utan geografisk enhet och sönderstyckad af berg, men ännu betäckt med talrika ruiner, hvilka utvisa, att inom detta lilla område hafva funnits mägtiga städer, såsom *Mykenä*, *Tiryns*, *Nauplia*, *Trözen*, *Hermione*, *Epidauros* och *Argos*. Joner och Dorer voro här blandade om hvarandra, hvarför någon sådan enhet som i Attika eller Lakonien här aldrig kunde åstadkommas. Argos, som stod i spetsen för alla Dorerna på halfön, utöfvade likväl ett slags öfvervälde och var en tid den mägtigaste staden på Peloponnesos. Dess magt förföll likväl snart. Det kunde icke utan afund se Spartas växande storhet och öfvergick längre fram på Athens och demokratiens sida.

Hvad beträffar sydligare delen af Peloponnesos, tillhörde den helt och hållet Sparta, likaså ön Kythera. En annan ö vid kusten af Argolis, nemligen *Ägina,* dref stor handel och hade en betydande sjömagt.

Hvad Korinth var söder om näset, var *Megara* med sina två hamnar vid de två vikarne norr om detsamma. Mägtigt under det sjette århundradet, om man får döma efter de talrika kolonier, det då anlade, var det mindre betydande i det femte. I slaget vid Platää uppstälde det likväl 3000 hopliter. Liksom Argos till Sparta var Megara en oförsonlig fiende till Athen.

Uti Böotien fans det lika många små stater, som det fans städer, af hvilka de vigtigaste voro *Orchomenos*, *Platää*, *Thespiä*, *Chäroneia* och *Thebe*, den största af dem alla. Dessa städer voro förenade genom ett förbund, för hvilket Thebe stälde sig i spetsen. Längre fram ville det förvandla denna ledning till herravälde. Platää slöt sig då till Athen och ingick med detta ett nära förbund, hvilket beseglades på slagfältet vid Marathon.

I mellersta Grekland funnos tre stater med namnet *Lokris*, af hvilka den ena, det ozoliska Lokris, låg vid Korinthiska viken, de två öfriga söder om Thermopylä; alla tre voro obetydliga. *Evböa* hade två betydande städer, *Eretria* och *Chalkis*. Athen tog en del af den stora ön i besittning. *Phokis* omfattade tjugo eller trettio små med hvarandra förbundna republiker. *Delphi*, som lefde af sitt tempel, stod utom detta förbund. *Kirrha* var dess hamn vid Korinthiska viken. Vi nämna äfven *Doris*, ett litet obetydligt land med fyra byar, hvilka hedrades med namn af städer.

Norr om Phokis utbredde sig *Thessalien*. Thessalerna voro ett rått och våldsamt folk, hvilket kanhända ej tillhörde den helleniska

stammen, ehuru det talade ett språk, som liknade den äoliska dialekten. Deras rytteri var berömdt, ty deras adel stred till häst; deras fotfolk deremot var dåligt. Thessalerna hade gjort Phtioterna, Perrhäberna, Magneterna, Malierna, Doloperna och till och med en del af invånarne i Makedonien och Epeiros skattskyldige under sig. Under de skattskyldige stodo *Penesterna*, de gamle invånarne i Thessaliotis och angränsande områden, hvilka i likhet med Spartas Heloter vallade Thessalernas talrika hjordar, odlade deras fält, åtföljde dem hemma och i krig, men ej kunde säljas utom landet, ej utan lagligt skäl beröfvas den jord, de innehade, eller förbjudas ingå äktenskap och förvärfva förmögenhet. Om Thessalerna hade varit eniga, skulle de hafva kunnat spela en vigtig roll, men den våldsamma och stolta adeln försvagades genom ständiga inre oroligheter.

Vi nöja oss med att blott nämna *Ätolerna*, ett halfvildt folk, hvars språk Thukydides icke begrep, och *Akarnanerna*, hvilka Korinths nybyggen Anaktorion och Levkas ej förmådde civilisera. Thukydides säger om båda dessa folk och om de ozoliska Lokrerna, att de bibehöllo hjeltetidens seder, vanan att anställa plundringar och att ständigt gå beväpnade.

Hvad är det, som framgår af denna korta öfversigt? Först och främst, att civilisationen och magten, som voro ungefär lika fördelade uti alla provinserna af det homeriska Grekland, hafva förökat och sammandragit sig uti den östliga och södra delen, under det att folken i norr och vester stå stilla eller gå tillbaka. Den andra iakttagelsen är, att det aldrig funnits något land, som varit mer splittradt och följaktligen mer oroligt än Hellenernas, men ej heller något, som varit i tillfälle till en mångsidigare utveckling både till kropp och själ.

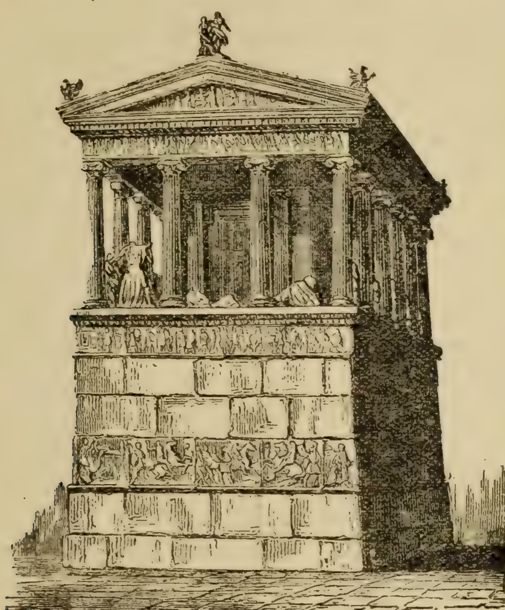
6. De grekiska koloniernas uppkomst.

Vi hafva sett de mångfaldiga former, i hvilka lifvet på det grekiska fastlandet rörde sig. Vi skola nu betrakta den oerhörda verksamhet, det grekiska folket utvecklade på alla stränderna och öarna af de haf, som stå i förbindelse det ena med det andra ifrån Gibraltars sund till Azowska sjön.

Mångfaldiga voro de orsaker, som förmådde Grekerna till utvandringar: religion, karakter, geografiskt läge, inre omhvälfningar, öfverbefolkning, önskan att förskaffa sig stödjepunkter för sin handel eller

sitt välde. Tillitsfulle och djärfve, kunde det minsta tecken af gudarne, de dunklaste orakel förmå dem att bestiga sina skepp.

De äldsta historiskt kända kolonier äro de, som sammanhänga med den äoliska vandringen d. v. s. med den första af de stora rörelser, hvilka föranledde Äolernas infall i Böotien och Dorernas på Peloponnesos. Anförarne för desse utvandrare berömde sig af att härstamma från Agamemnon. De afseglade från Aulis och slogo sig först ned på Lesbos, och sedermera besatte de äfven Tenedos och hela kustlandet ifrån foten af berget Ida till mynningen af floden Hermos, hvilket fick namnet *Äolis*. *Kyme* ansågs såsom hufvudstaden för de äoli-

102. Grekisk grafvård i Xanthos i Lykien.

ska städerna i Asien. Det är troligt, att denna utvandringsström ganska länge fortsattes. Ännu på peloponnesiska krigets tid betraktade dessa nybyggare Thebe såsom sin moderstad.

Den *joniska* utvandringen var den mest betydande af alla. Då de ifrån Peloponnesos förjagade Jonerna tagit sin tillflykt till Attika, blef i det lilla öfverbefolkade landet snart en utvandring nödvändig. I spetsen för densamma stälde sig Nelevs, en son till Kodros. Nybyggarnes skara förstärktes äfven af många andra folkslag, i synnerhet af Phokier. Vägen togs öfver Kykladerna, hvarest många nybyggen bildades, och söder om de äoliska kolonierna besattes Asiens kust

ifrån Hermos till Mäandros och ännu längre söderut. Dessa kolonisationer mötte väl i allmänhet föga hinder; likväl måste nybyggarne med Karer, Leleger och Mygdoner utkämpa hårda strider. Jonernas tolf städer, af hvilka de flesta funnos före deras ankomst, voro ifrån söder till norr: *Samos* och *Chios* på öarna med detta namn, *Miletos*, hvilket ifrån början hade fyra hamnar och ansågs vara grundlagdt af Neleus, *Myos*, *Priene*, *Ephesos*, *Kolophon*, *Lebedos*, *Teos*, *Erythrä*, *Klazomenä* och *Phokäa;* härtill kom sedermera *Smyrna*, som, ifrån att hafva varit äoliskt, blef joniskt.

Nästan samtidigt blef den sydvestliga kusten af Mindre Asien jemte angränsande öar tagen i besittning af *doriske* nybyggare. De bestodo till största delen af Minyer, hvilka Dorerna i Lakonien inom sitt område mottagit, men sedermera ansågo sig böra aflägsna. De gåfvo dem doriska anförare och lofvade att anse dem såsom sina kolonister. Dorer från Argos, Trözen och Epidauros följde efter. På detta sätt besattes, utom det nämnda kustlandet, öarna Kos, Rhodos m. fl.

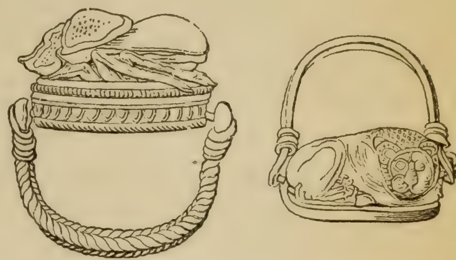
Vid hvilken tid *Lykien* blef koloniseradt af Grekerna är obekant. Vi veta ej heller mer om städerna *Paphos*, *Salamis* och *Kition* på Cypern, hvilka påstodo sig härstamma från det trojanska krigets tid, ett öfverdrifvet anspråk, som de hade gemensamt med många af Italiens städer. På det senare stället kunde endast *Kyme* i Campanien med någon sannolikhet förskrifva sig ifrån det århundradet, som följde på den doriska vandringen. Dess blomstring var stor ifrån det åttonde till och med det sjette århundradet. Det ansågs vara grundlagt af nybyggare från Chalkis på Evböa och Kyme i Äolis.

En ganska lång tid synes hafva förflutit från de nu omtalade koloniernas anläggning, innan Greklands inre förhållanden gåfvo anledning till nya utvandringar. Först under det åttonde århundradet märker man en ny ström af nybyggare, hvilka togo sin rigtning mot norr och vester. Den förnämsta rollen under denna andra kolonisationsperiod innehades af Eretria och Chalkis på Evböa samt af Megara och Korinth, hvilka vid denna tid voro de rikaste städerna i det europeiska Grekland och styrdes af en aristokrati, som gerna understödde fattiga medborgares aflägsnande. Halfön Chalkidike blef alldeles betäckt med kolonier från Evböa. Men de två städer, som i dessa trakter blefvo de mest ryktbara, *Potidäa* och *Olynthos*, hade blifvit anlagda, det förra af Korinth, det senare af en thrakisk stam, fastän det grekiska inflytandet äfven i denna stad gjorde sig gällande. Öster om Nestos begynte de asiatiska Grekernas kolonier, hvilka med sina nederlagsplatser betäckte stränderna ända till Bosporen och ifrån Bosporen ända till floden Don. Emellertid arbetade sig Megara fram bland

alla dessa anläggningar och anlade i början af det sjunde århundradet *Byzantion* på det ställe, der nu Constantinopel är beläget.

Af de två öarna *Samothrake* och *Thasos* vid Thrakiens kust, den senare ryktbar för sina guldgrufvor, togo Jonerna den förre ifrån Pelasgerna, och pariska nybyggare den andra ifrån Phenicierna.

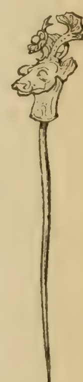
Korinth, som åt detta håll blott hade Potidäa och Äneia, förskaffade sig i det Joniska och Adriatiska hafvet en grupp af uteslutande korinthiska kolonier: *Korkyra* på ön med samma namn, *Levkas, Anaktorion* och *Ambrakia*, alla omkring den Ambrakiska viken, och längre mot norr *Apollonia* och *Epidamnos*.

103. 104. Grekiska ringar. Funna på Krim.

Athenaren Theokles grundade år 735 i spetsen för Chalkier och Naxier den första grekiska koloni på Sicilien; den fick namnet *Naxos*. Chalkiernas spår följdes snart af Dorerna. År 734 anlades *Syrakusa* af Archias från Korinth. Genom sitt utomordentliga läge blef Syrakusa snart den mest betydande staden på Sicilien. Från alla håll skyndade nu Greker till denna nya verld. Megarerna byggde *Megara Hybla;* Rhodier och Kreter gåfvo år 687 upphof åt *Gela*, hvilket på den sydliga kusten anlade det sedan så namnkunniga *Akragas* (Agrigent).

Sedan Grekerna väl fått fotfäste på Sicilien, slogo de sig äfven ned i det sydliga Italien och utbredde sig der till den grad, att det fick namnet *Stor-Grekland*. Achäerna anlade der *Sybaris, Kaulonia, Kroton* och *Metapontion*, Lokrerna det *epizephyriska Lokri*, Dorerna *Tarent*.

105. Grekisk nål. Funnen på Krim.

Kolonierna i Italien och på Sicilien öppnade äfven för Grekerna den vestliga delen af Medelhafvet. Under en af sina resor mot vester kommo Phokäorna äfven tlll Korsika och derifrån till Gallien, hvarest de omkr. år 600 anlade *Massilia* (Marseille), hvilket i sin ordning grundade kolonier på Galliens och Spaniens kuster. I det sistnämnda landet fick *Sagunt* sina invånare från ön Zakynthos och *Rhodos* (Rosas i Katalonien) från ön med samma namn.

Äfven i Afrika hade grekerna öppnat ett fält för sin verksamhet. Dorerna hade besatt ön Thera; en medborgare från denna ö vid namn

Battos anlade på oraklets inrådan på ett af de fruktbaraste och behagligaste ställen i Libyen staden *Kyrene* (632).

Slutligen hade äfven Egypten sin grekiska koloni. Kariska och joniska äfventyrare, hvilka tagit tjenst hos konung Psametik, hade erhållit tillåtelse att bosätta sig i landet. Den ynnest, denne herskare och hans efterträdare visade de grekiska soldnärerna, lockade ett stort antal sådana till Egypten. Köpmän åtföljde soldaterna och erhöllo en nederlagsplats i *Naukratis* vid Nilen. Hela Egyptens handel och följaktligen Arabiens och en del af Indiens kom så småningen i Grekernas händer. Naukratis var på den tiden, hvad Alexandria längre fram blef, en af de mest rika och mest förvekligade städer, sammanbindningspunkten mellan den helleniska verlden och den österländska civilisationen.

---

7. De grekiska koloniernas blomstringstid.

Beträffande koloniens ställning till moderstaden följde Grekland och Rom en motsatt politik. Det förra lät bestämma sig af frihetssinnet, det sednare af hersklystnad. Om sålunda den grekiska kolonien fick lösgöra sig ifrån moderstaden, för att fritt styra sig sjelf, så var hon likväl ej befriad från alla pligter emot sitt fordna fädernesland. Förhållandet vexlade dock efter tiden och omständigheterna för den nya stadens anläggning. De första kolonierna, som oftast lemnade fädernejorden under påtryckning af en främmande och eröfrande stam eller af ett fiendtligt parti, bröto fullständigt med sin moderstad, hvilken snart förlorade dem ur sigte och glömde dem. De senare kolonierna åter, hvilka vanligen skilde sig från moderstaden i frid och god vänskap, förblefvo fästade vid henne genom religionens och den dotterliga kärlekens band. De togo med sig moderstadens gudar, dess styrelsesätt, ofta dess namn, någon gång dess prester och ett yttre tecken till evigt förbund, såsom den heliga eld, hvilken Jonerna medförde från Prytaneion i Athen, och som om den slocknade, blott kunde återtändas på moderstadens altare. Till moderstadens fester skickade kolonien sändebud och offer· vid sina egna gaf hon en hedersplats åt medborgare från moderstaden och dessa fingo först smaka på offerdjurens kött. Senare, efter de persiska krigen, hade en stad strängare fordringar på de kolonier, som anlades. Det var ej längre nog med det gamla förhållandet af ömsesidig välvilja; de nya anläggningarna betraktades blott som utposter för krig och handel, hvilkas för-

nämsta uppgift var att betrygga moderstadens välde. Detta nya kolonisationssystem gjorde sig gällande i Athen på Perikles' tid, liksom det var gällande i Karthago och allra strängast i Rom.

Förhållandet mellan de kolonier, som uppstått den ena ur den andra, var detsamma, som emellan kolonien och moderstaden. Så till exempel var Epidamnos skyldigt att iakttaga samma pligter emot Korkyra, som Korkyra emot Korinth. Mellan kolonier med mindre frändskap, men mellan hvilken en nära stamförvandtskap rådde, uppkommo förbund, som liknade amphiktyonierna. Men dylika föreningar förekommo blott mellan de asiatiska kolonierna. De elfva äoliska städerna hade sannolikt ett gemensamt Apollonstempel. De tolf joniska städerna skickade på vissa tider ombud, icke blott till gemensamma fester, utan äfven för att afhandla nationela angelägenheter; de samlades omkring Poseidons tempel, hvilket höjde sig på berget Mykale, midt emot Samos. Likväl var äfven mellan Jonerna sambandet alltid mer af religiös än politisk natur, och det var blott ytterst sällan och då hela Jonien fann sig hotadt, som dessa städer mot en gemensam fara satte ett gemensamt försvar. Dorerna egde äfven en dylik förening, hvars medelpunkt var Apollon Triopios' tempel; men de lemnade der blott tillträde för sex städer: Lindos, Jalysos och Kameiros, alla tre på ön Rhodos, Halikarnassos och Knidos på fastlandets kust samt Kos på ön med samma namn. Det är den doriska sexstaden (hexapolis), hvaraf blott blef en femstad (pentapolis), sedan Halikarnassos derifrån blifvit uteslutet.

Det är anmärkningsvärdt, att de grekiska kolonierna i Asien blefvo moderlandets föregångare på civilisationens väg. Till denna företeelse finnas flera skäl. Det första är, att nybyggarne ej slogo sig ned ibland barbarer, som de måste besegra, utan ibland beslägtade folk. Föga strid egde rum, och en hastig och fredlig blandning af folken, hvilken är så gynsam för bildning och framåtskridande, uppkom. En annan gynnande omständighet var närheten af och beröringen med de kulturformer, som då voro de mest utvecklade i verlden, Lydiens, Pheniciens, Egyptens, Babyloniens och Assyriens. Härtill kom slutligen jordmånens och klimatets härliga beskaffenhet.

De grekiska kolonierna försummade ej åkerbruket, men de öfverlemnade sig i synnerhet åt handeln och sjöfarten. De förjagade sina medtäflare Phenicierna ifrån Ägäiska och Svarta hafven, och deras talrika fartyg förde till försäljning Phrygiens ull, väfd och på ett ypperligt sätt bearbetad i Miletos och Joniens andra städer; olja, skördad längs utefter hela Asiens kust: papyrus från Egypten; frukter och vin från Grekland; byggnadsvirke från Thrakien; säd, hudar, tjära

vax och lin från Krim och angränsande trakter; saltad fisk och kött från stränderna af Svarta hafvet; guldstoft från Kolchis; ädla metaller från Armenien och Ural; vällukter och rökverk från Arabien; elfenben från Afrika; ädla stenar, perlor och silke från Indien och China, förda med karavaner till Dioskurias, innerst vid Svarta hafvet, eller på skepp till städerna vid Persiska viken; ambra från Adriatiska hafvet; krukmakeriarbeten från Athen; de tusen olika saker, som deras egen, Lydiens, Pheniciens och Babylons konstflit åstadkom; och må vi slutligen ej glömma den köpmansvara, som då de för tiden var den mest eftersökta, menniskan sjelf. Henne köpte man ifrån alla land.

Två städer gingo på denna väg i spetsen för de öfriga, *Phokäa* och *Miletos;* under det den förste utsträckte sina färder mot vester, undersökte kusterna af Italien, Korsika, Gallien, Spanien och for igenom Gibraltars sund, tog den andra för sin räkning ett annat haf, hvilket den, oaktadt den farliga seglingen derpå, kallade det gästvänliga hafvet (Pontos Evxeinos), liksom Portugiserna kallade den Stormiga udden för Goda Hopps-udden.

De asiatiska Grekernas handel nådde sin höjdpunkt i det sjunde och sjette århundradet. År 704 hade Samierna ännu icke en enda treroddare. År 550 äro Jonerna herrar på det Ägäiska hafvet, Korkyra och Korinth på det Joniska; södra Italien har blifvit det Stora Grekland; Marseille undantränger Phenicierna i Gallien; i Afrika blomstrar Kyrene och Naukratis. Till denna tid hör också de italiska Grekernas storhet; Sybaris' magt svarade emot Miletos' och Krotons rikedom emot Phokäas.

Joniens underkufvande af Perserna, de sabelliska folkslagens oupphörliga anfall mot Grekerna i Italien och slutligen de faror, som hotade sjelfva moderlandets frihet, gjorde ett hastigt slut på de grekiska koloniernas glansperiod. De lyckliga frukter, som denna hade att bringa till mognad, hunno likväl att blifva skördade innan dess.

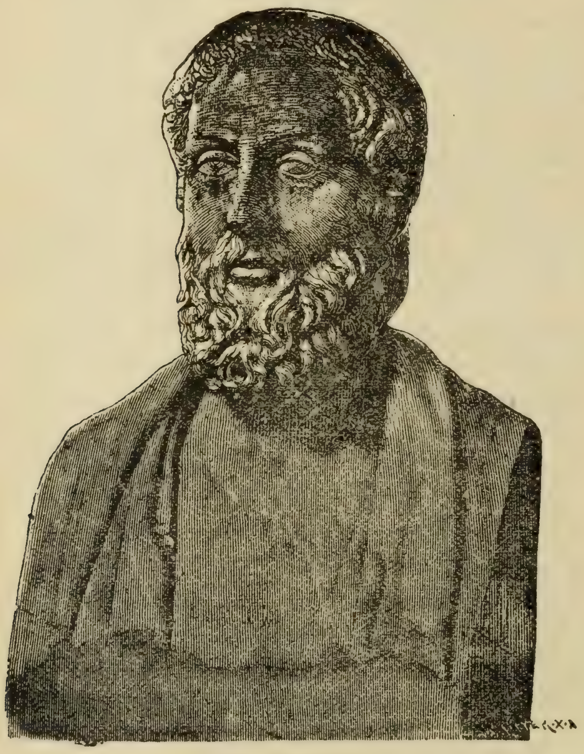
Civilisationen går raskare framåt hos handelsidkande folk än hos åkerbrukande och nomadiserande, i synnerhet om deras fartyg och deras köpmän komma i beröring med civiliserade länder På samma gång de förvärfva sig de rikedomar, som äro nödvändiga till konstens uppmuntran, öppnas och skärpes deras sinne genom åsynen af alla de olikartade föremålen. Greklands unga civilisation hade mycket att hemta från Egypten och Assyrien, och hon gjorde det äfven icke blott genom sina köpmän, utan äfven genom sina resande och sina landsflyktige. Hvar och en af dessa grekiska städer var sålunda en beröringspunkt mellan Grekland och Orientens gamla samhällen; hvar och en tillgodogjorde sig jemte handelsvarorna i dessa kulturländer äfven

deras kunskaper och konstskicklighet. Liksom de latinska bokstäfverna äro af etruskiskt, äro de grekiska af pheniciskt ursprung, icke blott till form och ordningsföljd, utan äfven delvis till namn. Det äldsta i Grekland följde vigt- och myntsystem, nemligen Äginas med sina *talenter, miner* och *oboler*, är detsamma som det babyloniska och pheniciska. Egypten fick släppa till geometrien, Kaldéen astronomien, Phenicien sina lärdomar i handel och sjöfart och alla dessa länder, men särskildt Mindre Asien och Thrakien, de trosläror, hvilka under en hög forntid utgjorde det ursprungliga innehållet i den grekiska religionen.

Jonerna, hvilka hastigt blefvo rika, öfverlemnade sig visserligen åt ett yppigt och vekligt lefnadssätt, men detta synes åtminstone ej i början hafva hämmat utvecklingen af deras lysande anlag. »Aldrig har naturen inom ett så inskränkt område och på så kort tid frambragt ett så stort antal framstående förmågor och storartade snillen. Herodotos föddes i Halikarnassos, Hippokrates på Kos, Thales i Miletos. Pythagoras på Samos, Parrhasios i Ephesos, Xenophanes i Kolophon, Anakreon på Teos, Anaxagoras i Klazomenä, Homeros öfverallt.» (Barthélemy.)

Den grekiska religionen hade ersatt abstrakta och symboliska gudar genom personliga väsen. Denna förändring öppnade för skaldekonsten ett vidsträckt fält. *Hjeltedikten* (epos) utgick derifrån helt naturligt, men en hjeltedikt, hvari menniskan aldrig förkrossas af det underbara. Denna art af poesi härstammade från Jonien, hvars städer tvistade om äran att vara Homeros' födelseort. I spåren efter Achillevs' och Odyssevs' sångare följde en hel skara af episka skalder. Namnen på tjugo eller trettio hafva räddats undan glömskan, men nästan ingenting af deras arbeten. Man kallade dom *cykliska* skalder, emedan deras sånger tillsammans bildade liksom ett fullständigt helt af berättelser angående hjeltetiden. De besjöngo de gamla hjeltarnes bedrifter eller de händelser i det trojanska kriget, hvilka ej blifvit vidrörda i de Homeriska sångerna, och hopsamlade, såsom Äschylos säger, brödsmulorna från Homeros' bord. Den episka sånggudinnan efterträddes af *elegiens* och *lyrikens*. Denna senare begynte sina sånger på samma ställen, hvarest Homeros hade uppträdt, och fortsatte dem under tre århundraden, från det åttonde till det femte, med en framgång, som vi kunna sluta oss till af de få qvarlefvor, som deraf finnas i behåll. Inom denna art af poesi fins ingen Homeros, hvars rykte fördunklar eller i sig upptager alla sina medtäflares. *Pindaros*, som på ett ärofullt sätt afslutar raden af dessa skalder, är ej tillräckligt stor, för att låta oss glömma sina föregångare, ehuru tiden hvil-

ken har stympat deras verk, har varit mer skonsam emot honom. *Terpandros* från Lesbos, hvilken skall hafva försett lyran med sju strängar, *Alkäos* och *Sappho*, Mitylenes och hela Greklans ära, *Arion* från Methymna, hvilken författade hymner och sånger, *Alkman* från Sardes, hvilken lefde i Sparta och der skref sånger, utmärkta för sin kraft, Jonerna *Anakreon* från Teos, *Simonides* från Keos och dennes brorson *Bakchylides* äro ej helt och hållet fördunklade, ehuru blott en liten del af deras sånger blifvit räddade. *Stesichoros* från Himera lät i sina sånger en från kören skild person berätta en händelse och för-

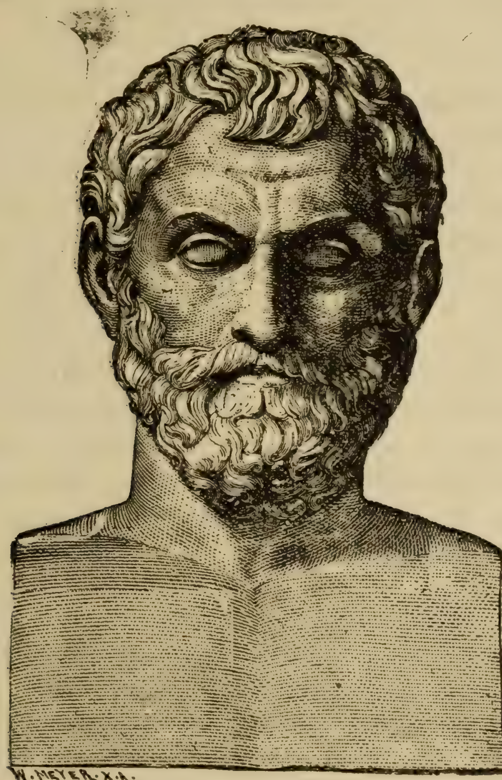

106 Homeros

beredde sålunda dramats uppkomst. *Kallinos* från Ephesos, hvilken uppfann den elegiska versformen, använde i likhet med *Tyrtäos* densamma för krigssånger; derefter betjenade sig *Mimnermos* från Smyrna eller Kolophon deraf, för att uttrycka sorg eller glädje, smärta eller njutning. En samtida till Kallinos och Tyrtäos, *Archilochos* från Paros, uppfann omkr. år 680 *jamben*, hvilken han begagnade för sina bittra *satirer;* Ephesiern *Hipponax* trädde uti hans fotspår. Det sjunde århundradet afslutades genom de så kallade *gnomiska* skalderna eller författarne af

tänkespråk och praktiska vishetsregler. Sådana voro *Phokylides* från Miletos, *Solon* från Athen, *Theognis*, Megaras aristokratiske skald, och *Äsopos*, hvilken föddes i Thrakien, men lefde på Samos.

Sålunda blomstrade under hela denna tid skaldekonsten företrädesvis på kusterna af Asien och på öarna. Kolonierna på Sicilien hafva blott att anföra *Stesichorös* och lustspelets uppfinnare, *Epicharmos*, hvilken föddes på Kos, men lefde och verkade i Syrakusa. Moderlandet har blott tre namn, Tyrtäos, Solon och Theognis. Det

107. Thales.

hade visserligen också *Hesiodos*, men han var bördig från det äoliska Kyme. Och hvad var väl den böotiske skalden vid sidan af den blinde siare, på hvilken Smyrna och Chios gjorde anspråk! De asiatiska kolonierna hade sålunda fått på sin lott alla sånggudinnornas gåfvor: *hjeltedikten*, *elegien*, *satiren*, *fabeln* och poesiens oåtskiljaktiga ledsagarinna, *musiken*. Hvad fattades dem sålunda i poetiskt hänseende? *Dramat*. Att åstadkomma detta var en ära, hvilken var Athen förbehållen.

De första prosaförfattare utgingo äfven från kolonierna. *Pherekydes* från Syros skref omkr. år 550 en theogoni, den första på prosa skrifna bok, af hvilken någonting finnes i behåll. *Kadmos* från Miletos, hvilken utgaf sitt fäderneslands historia, *Hekatäos,* hans landsman, och *Hellanikos* från Mitylene voro Herodotos' föregångare, hvilken skulle skildra Greklands seger öfver Asien uti de persiska krigen.

Den rastlösa själsverksamhet, kvilken införde de asiatiske Grekerna på alla konstens*) och vetenskapens områden, förmådde dem också att söka utforska svaret på de stora frågorna om Guds, verldens och menniskans natur och beskaffenhet, hvilka menniskoanden alltid för sig uppställer. Mindre Asien blef sålunda filosofiens vagga.

Vid sina första steg visar sig filosofien invecklad i religionens och poesiens band. Det kunde ej vara annorlunda. Men under det sjette århundradet började religionen redan på att förfalla. Man hade omgifvit gudarne med sagor, hvilka dag från dag blefvo allt mer omständliga, mer underbara, men också mindre rena. Deras lif blef öfverlastadt af råa händelser och grofva dikter, hvilka smickrade mängdens sinnliga passioner, och som skalder och konstnärer gjorde ännu farligare genom att utsmycka dem med diktens och konstens alla behag. Följden blef, att de, som genom sitt förstånd och sitt hjerta höjde sig öfver mängden, oberoende af dessa fabler, började söka efter den förmörkade sanningen. Några af desse filosofer, de s. k. *vise,* sysselsatte sig i synnerhet med den praktiska sedeläran. Man är hvarken fullt ense om deras antal eller deras namn. Somliga uppgifva *sju,* andra tio. Thales från Miletos, Bias från Priene, Pittakos från Mitylene och Solon från Athen äro de, som vunnit allmänt erkännande. Med dem förenas vanligen Cheilon från Sparta, Kleobulos från Lindos och Periandros från Korinth, hvilken likväl var en grym tyrann. Man har bevarat några af deras grundsatser. Sådana voro: »Lär känna dig sjelf» — »Gör ingenting för mycket» — »Hvad gifver vishet?» »Erfarenheten» — »Den sanna friheten är ett rent samvete» — »Gör ej sjelf, hvad som misshagar dig hos andra.»

Den första filosofiska skolan var den *joniska,* hvilken grundades af *Thales,* den förste Grek, som bröt med sagoverlden och blott såg naturkrafter, der Homeros och Hesiodos hade sett gudar. Några enkla iakttagelser angående vattnet och den allmänna tron, att floden Okeanos omgåfve jorden, voro enligt Aristoteles de element, af hvilka Thales hopfogade sitt verldssystem, i hvilket vattnet betraktades som alltings ursprung, emedan det, i och för sig sjelft formlöst, kan antaga

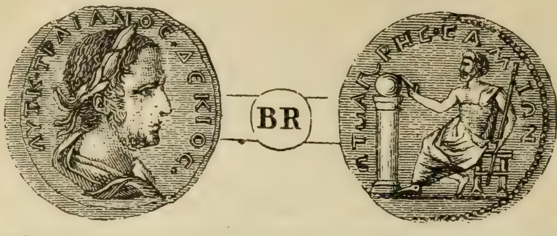
*) Den grekiska konstens historia skildras i ett särskildt kapitel af prof. L. Dietrichson (sid. 505).

alla möjliga former. »Allt uppkommer deraf, och allting återvänder dit», sade han. Ungefär femtio år senare kom *Anaximenes* från Miletos till den slutsatsen, att luften var alltings gemensamma lifskälla, och *Herakleitos* från Ephesos ansåg denna utgöras af elden. Småningom förde likväl dessa filosofiska forskningar till kännedom om ett högsta väsen, hvilket, skildt från den synliga verlden, förlänar henne rörelse, form och ordning. Nästan samtidigt med den joniska filosofien uppkommo i Italien två andra filosofiska skolor, den *eleatiska*, stiftad af Xenophanes från Kolophon, och den ännu berömdare *pythagoreiska*, hvilken bär den ryktbare Pythagoras' namn.

Pythagoras, född på Samos omkr. 580, utvandrade till Italien, som det berättas af hat till tyrannen Polykrates, och bosatte sig i Kroton. Han hade rest mycket och besökt såväl Egypten som Babylon. Det är kanhända derifrån, han medförde den kärlek för de matematiska vetenskaperna, hvilken utmärker hans skola. Man tillägger honom flere upptäckter inom geometrien, astronomien och musiken; men hans läror om talen och om själavandringen hafva i synnerhet gjort honom ryktbar.

För att gifva sina filosofiska satser anseende och spridning, åstadkom Pythagoras en ryktbar inrättning, ett slags orden, inom hvilken stränga förberedelser gjorde lärjungarne skicklige att mottaga mästarens religiösa, filosofiska och politiska läror. Med tillhjelp af detta halft presterliga, halft politiska brödraskap ville Pythagoras göra visheten och dygden herskande såväl uti staten som hos den enskilde. Hänförelsen och den stränga lydnaden hos hans lärjungar förvärfvade honom snart uti Kroton, Lokri, Kaulonia, Tarent och Metapontion ett anseende, som tillät honom att utföra en sedlig och politisk revolution uti dessa städer. Men de aristokratiska grundsatser, hans politiska läror innehöllo, blefvo alltmer utpreglade; hans anhängare togo magten i besittning och visade sig troligen, liksom hvarje segerrikt parti, alltför litet fördragsamme. En dag, då Pythagoreerna i Kroton, hvilka innehade styrelsen, efter en seger öfver Sybaris ville förbehålla sig hela bytet, bröt oviljan lös. Pythagoreerna blefvo skingrade, och många af dem omkommo (505); likväl fortlefde deras läror, och den döende hedendomen sammanband dem med Platons, för att bekämpa kristendomen. Pythagoras sjelf synes hafva dött i Metapontion någon tid efter upplösningen af hans skola. Han betraktades till och med af sina samtida såsom ett nästan öfvernaturligt väsen, som stod i förbindelse med gudarne. De berättelser, som angående honom uppkommo, tillväxte under hvarje mansålder genom nya underbara tillägg, liksom helgonlegenderna under medeltiden. Man berättade, att han

under sitt lif nedstigit i underjorden, och att han efter sin död uppenbarat sig för sina vänner. Man lät honom förutsäga kommande ting, stilla stormar komma smittosamma sjukdomar att upphöra och så vidare.

108. Mynt från Samos, pregladt under kejsar Decius (249—251 eft. Kr.).
Detta mynt visar på framsidan kejsar Decii bröstbild och på frånsidan Pythagoras i sittande ställning.

8. De grekiska koloniernas förfall före de persiska krigen.

Om de grekiska kolonierna utmärkte sig på konstens och tankens områden, gjorde de likväl ej detta inom politikens. Hågen för endrägt och samhällighet fattades dem, och derföre att de ej ville uppoffra en del af sin frihet, förlorade de henne helt och hållet. De föllo i händerna på de barbarer, hvilka omgåfvo dem, och deras politiska beroende medförde deras sedliga förfall.

De joniska kolonierna styrdes länge af furstar af Kodros' ätt, men i dessa af så olika element bildade handelsstäder gjorde demokratien hastiga framsteg. Konungamagten afskaffades efter några mansåldrar. Liksom i moderlandet sökte aristokratien intaga konungarnes magt, och långvariga inre slitningar uppkommo. Folkfriheten fick visserligen till sist öfverhand, men olyckligtvis ville intet af dessa lysande samhällen lemna sin egennyttiga isolering. Emellertid var det lätt att se, att en stor fara hotade dem. Genom att besätta hela den vestliga kusten af Mindre Asien, hindrade Jonerna Lydiens konungar att närma sig hafvet. Derföre började desse konungar, sedan de under loppet af det sjunde århundradet betydligt förökat sin magt, att vända sina vapen mot främlingarne, som slagit sig ned på deras område. Efter långvariga, ofta afbrutna krig dukade Jonerna slutligen under och tvungos att erkänna de lydiske konungarnes öfvervälde.

Och när sedan Lydien underkufvades af Cyrus, blefvo de asiatiska Grekerna Persernas undersåtar.

Med Joniens fall öfvergick herraväldet till sjös till ön Samos. *Polykrates* hade derstädes bemägtigat sig magten mellan åren 536 och 532. Han ingick förbund med konung Amasis i Egypten, förskaffade sig en flotta af 100 fartyg, intog en stor del af öarna och var, enligt Herodotos, efter Minos den förste Grek, som sträfvade efter öfverväldet till sjös. Sina till en stor del på orättmätigt sätt förvärfvade skatter använde han till Samos' förskönande. Ibykos och Anakreon voro hans gäster, och hans hof täflade i glans med Peisistratidernas i Athen. Emellertid funnos på Samos liksom i Athen de, som voro missnöjde. Då Kambyses eröfrade Egypten, erbjöd honom Polykrates 40 skepp. På desse lät han alla, som han misstänkte, gå ombord och bad sin bundsförvandt att beröfva dem lifvet, sedan de hade tjenat honom. De utsedde offren misstänkte likväl faran och återvände till Samos för att tillställa ett uppror. Tillbakaslagne, anropade de Sparta om hjelp, hvilket alltid visade sig beredvilligt, då det var fråga, om att störta en mägtig tyrann till förmån för ett fåmannavälde. Korinth lemnade äfven understöd. Detta oaktadt kunde ingenting mot Samos uträttas. Det berättas, att Polykrates köpte Spartanernas återtåg med penningar af förgyldt bly, hvilket de i sin oerfarenhet togo för fullgodt guld.

Polykrates var nu mäktigare än någonsin. Hans lycka hade nått sin spets; men han började darra, då han påminde sig, att Amasis ej ville vara i förbund med honom, emedan han vore alltför lycklig, det vill säga alltför nära någon öfverhängande fara. För att besvärja gudarnes vrede och afund, beslöt han sig för att göra en stor uppoffring. Han steg ombord på ett fartyg, begaf sig till sjös och kastade i hafvet det käraste af sina smycken, en dyrbar ring. Sedan återvände han till sitt palats, för att öfverlemna sig åt sorgen öfver den förlust, som han frivilligt gjort. Men tre dagar derefter upptog en fiskare en präktig fisk och förde den till hofvet. Man öppnade den, och ringen återfanns. Sålunda hade Polykrates' gåfva af gudarne blifvit förkastad. Någon tid derefter lockade honom en persisk satrap, hvilken han hade förolämpat, till fastlandet och korsfäste honom. Så berättar oss Herodotos Polykrates' historia.

Med Polykrates föll Samos' magt. Det anfölls och intogs af Perserna, hvilka nedgjorde ända till sista man, hvarpå Samos fick en ny befolkning.

Uti Storgrekland glänste till en början Sybaris och Kroton. Jordmånens utomordentliga fruktbarhet, hvilken gaf en hundrafaldig skörd,

handeln med Miletos och Jonien, den mot främlingar vänliga statsförfattningen hade hastigt förskaffat Sybaris både rikedom och magt. Men redan tidigt öfverlemnade det sig också åt klimatets förvekligande inflytande, och namnet Sybarit har på alla språk blifvit det betecknande för en till ytterlighet drifven böjelse för veklighet och vällust. Dess motståndskraft var derföre också snart bruten. Sybaris blef intaget af Krotoniaterna, hvilka nedrefvo såväl hus som murar och ledde en flod öfver det ställe, der förut den yppiga staden rest sig. Kroton, namnkunnigt genom Pythagoras och hans skola, var efter Sybaris' förstöring (510) den förnämsta staden i Stor-Grekland; det herskade öfver flera städer och sammankallde de italiske Grekerna

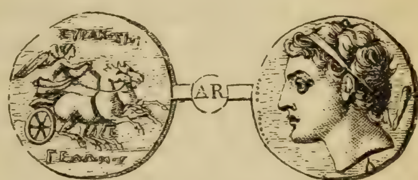

109. Grekiska vaser.
Funna i Lucanien och Apulien (Storgrekland).

till gemensamma fester kring den lakiniska Heras tempel. Denna religiösa förening var likväl ej nog stark för att åstadkomma ett politiskt förbund, hvilket hade varit mycket behöfligt, ty i det femte århundradet nedstego Italiens gamla folkstammar från bergen, för att åter taga sin ursprungliga arfvedel i besittning. Sabellerna intogo Kyme och Poseidonia, och Lucanerna och Brutterna framträngde ända till Rhegion. Grekerna, inskränkte till kusterna, lefde derstädes i ständig oro. Sålunda måste den grekiska verlden i Asien och Afrika gifva vika för påtryckningen af det stora persiska väldet, i Italien för de infödda folken. Två städer utgjorde dock ett undantag från de grekiska koloniernas allmänna förfall, Syrakusa och Marseille.

Öfverväldet på Sicilien tillhörde i början *Agrigent* och *Gela.* Man känner föga om Agrigent förutom tyrannen Phalaris' grymhet. Han var ej den ende tyrannen på ön, ty nästan hvarje stad hade sin. I Gela herskade Kleandros och Hippokrates, omgifne af en talrik skara legotrupper. Hippokrates innehade hälften af Sicilien. *Gelon,* en af hans anförare, efterträdde honom 491. Då de rike i Syrakusa kallade honom till hjelp emot folket, satte han sig i besittning af staden och ditförde Kamarinas invånare, hälften af Gelas och många andra. Med undantag af Messina, som tillhörde Rhegions tyrann, och de stora städerna Agrigent, Himera och Selinus beherskade han hela det grekiska Sicilien och dessutom en del af de infödda stammarne. Sedan Gelon efter att hafva erbjudit Grekerna sin hjelp mot Perserna, vunnit en så betydande seger öfver Karthagerna, att Simonides jemför Gelon med segervinnarne vid Salamis, blef Syrakusa den förnämsta grekiska staden inom den vestliga delen af Medelhafvet.

Marseilles magt gick ingalunda upp emot Syrakusas, men, oaktadt sitt inskränta område, dref det en betydande handel. I motsats till de flesta grekiska kolonier, berömmes denna joniska stad för sitt inre lugn och sina milda seder.

110. Gelon I.
Efter en syrakusansk medalj.

Två saker hafva framgått af denna allmänna öfversigt af de grekiska koloniernas historia: deras blomstring och glans under det sjunde och sjette århundradet, under det moderlandet ännu ej kommit till någon egentlig utveckling, och deras allmänna förfall i det femte århundradet, då deremot det egentliga Grekland hastigt tilltager i storhet och utvecklar en förvånande lifskraft.

9. Amphiktyonier, orakel, fester och offentliga spel.

Trots den mängd af små stater, hvari Grekland var söndradt, fans det likväl *ett* grekiskt folk. Alla, ifrån berget Olympos till udden Tänaron, kallade de folk barbarer, hvilka ej talade deras språk och ej dyrkade deras gudar. Utan tvifvel var skilnaden stor mellan Arkadiens råe herde och den fint bildade medborgaren i Athen eller Miletos, men likheterna voro likväl ännu större. Den enes synkrets

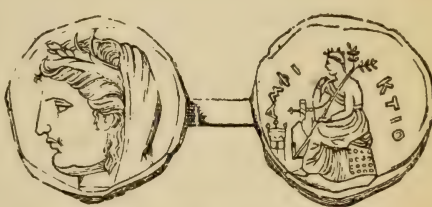
hade en ofantlig vidd, den andres var mycket inskränkt; men båda hade samma språk, samma gudar, samma sedliga begrepp. Båda förkastade, hvad man återfann hos andra samtida nationer, såsom menniskooffer, stympningar, månggifte, det i Thrakien förekommande bruket, att fadern sålde sina barn, och Asiatens slafviska lydnad för storkonungen. Med känsla af ett gemensamt ursprung kunde ingen af dem förlika sig med den tanken att låta sin stad uppgå i en främmande, icke grekisk stat.

Detta gemensamma lefnads-, tänke- och föreställningssätt ledde med nödvändighet Grekerna till att införa vissa gemensamma offentliga inrättningar, hvilka utgjorde en viss sammanhållningskraft. Dylika allmänna inrättningar voro amphiktyonierna, de offenliga spelen och oraklen.

Amphiktyonierna voro på en gång politiska och religiösa förbund, hvilka bildades af ett visst antal stater i afsigt att på fredlig väg ordna sina ömsesidiga förhållanden. Grekerna höjde sig aldrig, om ej i sina sista dagar, till den tanken att gifva sig en förbundsförfattning, hvilken kunnat mångdubbla deras krafter genom att liksom i en enda knippa förena de särskilda staterna. Men föreställningen om en broderlig förening fans alltid ibland dem, oaktadt de sönderslitande inbördes krigen. Det är detta sinnelag, som amphiktyonierna hade att tacka för sin uppkomst. Under den äldre tiden voro dessa föreningar talrika. Ett tempel var alltid medelpunkten för dessa förbund och en religiös fest tidpunkten för folkslagens eller deras ombuds sammanträden, ty den gemensamma dyrkan af samma gudomlighet och deltagandet i samma offer voro de enda band, som de gamle Grekerna underkastade sig. Den ryktbaraste af dessa amphiktyonier var den, som på våren församlade sig i Delphi, på hösten vid Thermopylä, på slätten vid Anthela. Traditionen tillade Amphiktyon, Devkalions son, stiftelsen häraf, under det Strabon tillskrifver Akrisios, konung i Argos, dess grundläggning. Hvilket än dess ursprung må vara, så bevisa de deri deltagande folkslagens namn, att denna inrättning var mycket gammal. Af tolf, hvilket var hela antalet, bodde nemligen sju af dessa folk på andra sidan berget Öta, hvilket visar, att den tid, då förbundet bildadet, Thessalien ännu var hufvudlandet i Grekland.

Hvart och ett af dessa tolf folk hade två röster. Samtlige rösterna utgjorde sålunda tjugofyra, hvilket antal oförändradt qvarstod ända till Augusti tid, utom det att rösträtten någon gång öfverflyttades från ett folk till ett annat eller delades mellan två afdelningar af samma folkslag. Sålunda hade Sparta blott en af de två doriska

rösterna, Athen en af de två joniska. Hos de gamle och i synnerhet i Grekland utfördes hvarje mera högtidlig handling vid gudarnes altaren och föregicks eller efterföljdes af offer. Det är derför ganska svårt att skilja emellan amphiktyoniernas religiösa och politiska karakter. I början var denna förening troligen ingenting annat än en fest till Demeters ära, hvars urgamla tempel höjde sig i närheten af Thermopylä. Samtidigt med denna fest öfverlade ombud från de tolf folken om gemensamma angelägenheter. Då man hör talas om dessa ombud från hela Grekland, får man dervid likväl ej tänka sig en nationalförsamling i ordets vanliga betydelse: ty hvarje stat i Grekland hade sitt fulla oberoende, och då två millioner Asiater störtade sig öfver Hellas, var det ej amphiktyonerna, som ledde försvaret. Det är först efter segern, som de uppträda och handla. Då inviga de åt gudarne den förrädare, som visat fienden ingången till Grekland, samt uppresa en grafvård åt de hjeltar, som fallit vid Thermopylä. Genom dessa handlingar komma vi under fund med amphiktyonernas egentliga verkningskrets. Att gifva nationela belöningar, att uppresa bildstoder och grafvårdar öfver dem, som gjort sig väl förtjente af det gemensamma fäderneslandet, eller att slunga förbannelsen öfver den brottsliges hufvud, tillhörde denna det grekiska folkets högsta domstol, hvilken var en bild af de tolf store gudarnes råd.

111. Amphiktyoniskt silfvermynt. På den ena sidan synes Demeters hufvud, på den andra Apollon med en lagerqvist i handen.

Amphiktyonerna voro äfven ett slags freds- och förlikningsdomare de förbundna staterna emellan; på samma sätt som presterskapet under medeltiden genom införandet af »Gudsfreden» bemödade sig att sätta en tygel på våldet, utstakade de vissa gränser för de krig, som förbundets medlemmar förde med hvarandra. Belägrades en stad, som tillhörde förbundet, var det förbjudet att afstänga brunnarne eller floderna, som tillförde den vatten: sedan den var intagen, hade man ej rättighet att förstöra den: under krigets lopp blef stillestånd oeviljadt för de dödes begrafvande, och för att ej förlänga hatet, var det ej tillåtet att uppresa något varaktigt segertecken. Skonsamhet mot dem, som tagit sin tillflykt till templen, och fullkomlig frihet för alla att bevista de offentliga spelen, att rådfråga oraklen, att begifva sig till det gemensamma templet, att der anställa offer o. s. v. tillhörde äfven den grekiska folkrätten, hvars väktare amphiktyonerna voro.

Olycklig den, som bröt mot de amphiktyoniska föreskrifterna!

Hvarje Grek var skyldig att hörsamma amphiktyonernas uppmaning och bidraga till utförandet af deras beslut. Under det första s. k. *heliga kriget* läto de intaga och med marken jemna staden Kirrha samt nedkallade gudarnes förbannelse öfver dem, som företogo sig att återuppbygga den. Orsaken härtill var, att Kirrha hade förolämpat den delphiske guden genom att beskatta de pilgrimer, som kommo för att offra vid hans altare. Den delphiske Apollons tempel med dess område stod nemligen under amphiktyonernas särskilda beskydd. De förvaltade gudens skatter och utlånte dem mot ränta till städer eller enskilde

Man kan fråga, hvarför amphiktyonerna, oaktadt de voro försedde med så stora rättigheter, i allmänhet utöfvade ett så ringa inflytande. Orsaken är att söka dels deri, att hvarje central myndighet, som utsträckte sin magt utöfver de religiösa rättigheterna, var en fasa för de grekiska staterna; dels deri, att Sparta och Athen, hvilka enligt den gamla röstfördelningen voro likstälda med de små folkslagen kring Pindos, ej hade någon förkärlek till en inrättning, der de voro af så liten betydelse. Under de persiska krigen och under de åttatio år, som Athens och Spartas öfvervälde räcker, är den delphiska församlingen af föga betydelse. Men då efter slaget vid Levktra den förnämsta rollen öfvergått till en stad i det nordligare Grekland, börjar hon att röra på sig. Thebe finner för godt att stödja sig på henne och erhåller deri en förstärkning emot Sparta. Sedan blifver hon så småningom ett politiskt verktyg, hvaraf konung Philip i Makedonien skall veta att betjena sig.

Andra inrättningar, hvilka mindre öppet hade till mål att åstadkomma och bibehålla enheten mellan Hellenerna, bidrogo likväl kanske mer dertill; vi mena *oraklen, festerna* och de *offentliga spelen*. Grekerna ville ej veta utaf några federativa band, men om ett orakels rykte tillväxte, om ett storartadt tempel reste sig, om spel och fester, om strider och täflingar tillkännagåfvos, då lemnade dessa lättrogna och nyfikna menniskor, desse konstens och ärans älskare sina små stater, för att sluta sig till dem, som de dagen förut bekämpade och med hvilka de kanske skulle strida dagen derefter, men som de för tillfället blott ansågo som medlemmar af samma familj.

Spådomskonsten sattes i Grekland i allmänhet mycket högt. »Gud», sade Platon, »har gifvit menniskan denna konst, för att ersätta hennes brist på vetande.» Det var ingalunda åt det mest odlade förståndet, man tillerkände förmånsrätten att kunna lyfta på framtidens slöja. Uppenbarelsen af den gudomliga viljan syntes så mycket mer i ögonen fallande, som verktyget derför var bräckligt. Den blinde, den van-

sinnige var ofta i mängdens ögon en ofelbar profet, med hvilken statsmannens vishet och fältherrens erfarenhet borde rådfråga sig. Vissa ovanliga källor, grottor, hvarifrån ångor, som medförde yrsel och sinnesförvirring, uppstego, betraktades såsom ställen, hvarest gudomligheten alltid var närvarande. Utom oraklet i Dodona med sina profetiska ekar och sina tre prestinnor, hvilka i bladens susning och grenarnes knakande, i porlandet af en källa, som upprann vid foten af en profetisk ek, i skramlet af de kopparkärl, som voro upphängda omkring templet, tolkade det tillkommande, fans det ej något ryktbarare orakel i Grekland än Trophonios' håla i Böotien och det delphiska i Phokis. Plutarchos och i synnerhet Pausanias hafva berättat oss de ovanliga scener, för hvilka Trophonios' helgedom var skådeplatsen.

Ingången till hålan befann sig uti en grotta. Den rådfrågande fick nedstiga nattetid efter långa förberedelser och en sträng pröfning. Man nedgick på en stege till ett visst djup, der det blott fans en mycket trång öppning, hvarigenom fötterna nedstuckos. Derefter nedrogs man med en ytterlig hastighet ända till hålans botten, som låg vid kanten af en afgrund. Gripen af svindel genom den häftiga rörelsen och bedöfvad af den uppstigande ångan, hörde man der förskräckliga ljud, och midtunder detta buller urskiljde man röster, som svarade på framstälda frågor; eller också såg man ovanliga syner, såsom blixtar, hvilka genomkorsade mörkret, eller bilder, tjenande såsom svar. Med inbillningen uppfyld af dessa ovanliga företeelser fick man uppstiga med samma snabbhet, som man nedstigit. Man skulle i hvardera handen hålla honungskakor, hvilka enligt presternas påstående hade den egenskapen att skydda för bettet af de ormar, hvaraf hålan var full, men i sjelfva verket för att hindra den rådfrågande att med händerna taga reda på det maskineri, som verkade. Det intryck, som åstadkoms af alla dessa tillställningar, var stundom sådant, att den rådfrågande aldrig rigtigt återkom från den förskräckelse, han erfarit, hvarföre man om menniskor, som voro behäftade med en obotlig sorgbundenhet, brukade säga: »Han har rådfrågat Trophonios' orakel.»

Apollon var mindre förskräcklig. Hos ljusets gud tilldrog sig allt i öppen dag; prestinnan led ensam af gudens närvaro. Ryktet om detta orakel sträckte sig utom gränserna för den helleniska verlden ända till Lydien, till Etrusker och Romare. Cicero kallade det för verldens orakel, och Delphi blef verkligen medelpunkten för den grekiska religionen. Apollons orakelsvar meddelades ursprungligen af en ung flicka, senare genom en qvinna af minst femtio års ålder, slutligen räckte ej längre en Pythia till för mängden af de rådfrågande,

utan man anskaffade tre. Dessa olyckliga släpades till en öppning af jorden, hvarifrån egendomliga ångor uppstego. Der sattes de på en trefot, på hvilken presterna qvarhöllo dem med våld, och mottogo den profetiska inspirationen. Man såg deras anletsdrag blekna, deras lemmar röra sig konvulsiviskt. Till en början läto de blott suckar och klagorop undslippa sig; men snart började de med gnistrande ögon och skummande mun framsäga, af smärtorop afbrutna, osammanhängande ord, på hvilka man omsorgsfullt tog vara, och i hvilka man bemödade sig att finna en mening och en uppenbarelse rörande framtiden. Man får likväl ej betrakta dessa svar såsom frukten af en vansinnig yrsel:

112. Pythia gifvande orakelsvar
Efter en grekisk vasmålning.

presterna, hvilka, tack vare det oerhörda tilloppet af besökande, kunde förskaffa sig noggranna underrättelser om alla angelägenheter, som rörde staten, ja till och med den enskilde medborgaren, gåfvo dessa otydliga ord en betydelse, som fruktan eller hoppet gerna antog, och som tron ofta förverkligade. De voro också ofta villiga verktyg för staternas styresmän. Demosthenes anklagade Pythia för att vara makedoniskt sinnad; oftast var hon likväl helleniskt sinnad. Under Greklands stora faror voro hennes svar med all sin tvetydighet alltid fosterländska.

Grekerna, som ville veta allt, äfven det tillkommande, tyckte om oraklen; men de älskade ej mindre festernas högtidligheter. Hvarje stad hade sina högtider, och vid dessa tillfällen reserverades platser för invånarne från bundsförvandtstäder eller kolonier. Så snart gudstjensten begynt, upphörde alla andra sysselsättningar. Domstolarne stängdes, alla betalningar uppskötos, gäldenärer och brottslingar fingo gå oantastade.

Bland dessa fester nämna vi blott *Dionysos'-festerna*, hvilka gåfvo upphof åt den dramatiska konsten; de stora *Panathenäerna*, hvilka i Athen med en storartad prakt firades till skyddsgudinnan Athenas ära, och *Thesmophorierna*, Demeters fest, hvilken framhöll de sedliga lagarne, annars så sällan framträdande uti den hedniska kulten.

Bland *mysterierna* voro de, som firades på Samothrake och i Elevsis, de äldsta och de mest ansedda. I de *samothrakiska* mysterierna kunde hvem som helst blifva invigd, men först efter försonande reningar, hvilka ansågos skydda emot fara under detta lifvet och tillförsäkra en lyckligare tillvaro på andra sidan grafven. Ett af de nödvändiga vilkoren var, att den, som skulle invigas, biktade sig för presten.

De *elevsinska* mysterierna komma oss ofrivilligt att tänka på de teatraliska föreställningar, som medeltiden, fast i en annan betydelse, äfven kallade mysterier; ty de utgjorde ett uppförande af den sköna sagan om Demeter och Persophone (Ceres och Proserpina), hvilken en af de homeriska hymnerna åt oss förvarat. Från dessa mysterier voro barbarer och mördare, äfven om ofrivillige, uteslutne; blott Hellener hade tillträde. Mysterierna tilltalade i synnerhet de yttre sinnena; de bestodo snarare i ett religiöst skådespel, än de meddelade några sedliga eller filosofiska läror. De fleste stannade fromt vid sagans innehåll; men tack vare sinnebildens tänjbarhet, infördes så småningom läror, hvilka ifrån början troligen ej funnos deri. Den i Demeterssagan förekommande ynglingen Demophoon, hvilken renades genom lågorna, kom att föreställa, själen, som luttras i pröfningarna; Persephone i underjorden, menniskans skenbara död; hennes återvändande till Olympen, uppståndelsen och odödligheten. De, som voro invigde i de elevsinska mysterierna, räknade med bestämdhet på en evig sällhet. »Den, som ej kunnat blifva invigd», säger Pindaros, »får förtvina i underjorden, under det att den genom invigningen renade menniskan efter döden får vistas bland gudarne.»

Festligheter af en mindre lokal karakter voro de fyra stora offentliga spelen, *de isthmiska* i närheten af Korinth till Poseidons ära, de *nemeiska* i Argolis till Herakles' ära, de *pythiska* i Delphi till Apol-

lons ära och de *olympiska* i Elis till Zevs' ära. De pythiska spelen, inrättade år 586 för att hedra ormen Pythons besegrare, firades det tredje året af hvarje olympiad på den leende slätten vid Kirrha, hvarifrån man såg Delphi och Parnassos. Man kunde äfven urskönja templet, omgifvet af talrika brons- och marmorbilder, hvilka voro kringspridda i den vidsträckta omhägnaden, inneslutande gåfvor af stater, konungar och enskilde. Bildstoder, trefötter, bäcken, storartade vaser, dyrbara metaller bildade en ansenlig rikedom, betydligt öfverstigande tio tusen talenter (= 41,134,000 kronor).

De förnämsta af alla voro dock de olympiska spelen, efter hvilka Grekerna bestämde sin tideräkning. Den tid af fyra år, som förflöt mellan hvarje gång de firades, kallades en *olympiad*. Dessa spels ursprung är ytterst dunkelt. Olympia hade utan tvifvel sedan äldsta tider varit sätet för ett orakal och en Zevs'-dyrkan, och fester hade der tid efter annan blifvit firade. Den doriska eröfringen af Peloponnesos torde för en längre tid hafva afbrutit dessa festligheter, men deras förnyande, hvilket man tillskrifver Iphitos och Lykurgos, blef önskligt såväl af politiska som af religiösa skäl. Ifrån och med år 776 f. Kr. upptecknades offentligen namnet på segervinnaren i kapplöpning. Detta bruk fortsattes sedan, och segervinnarnes namn betecknade de olika olympiaderna. Under den tid spelen firades afbrötos alla krig i Grekland, och ett slags *gudsfred* rådde under den tid, som var nödvändig för att begifva sig till och ifrån dem. Denna vapenhvila var likväl mycket kort, emedan spelen blott räckte i fem dagar. Blomsterkrönte härolder tillkännagåfvo på förhand spelens öppnande, och dryga böter drabbade det folk, som kränkte den inträdda freden. En spartansk krigshär, hvilken år 420 inträngde i Elis, blef dömd till två miners böter (136 kronor) för hvarje soldat. De öfriga nationela spelen, af hvilka de nemeiska och de isthmiska firades två gånger under hvarje olympiad, medförde äfven ett fredstillstånd. Argiverna bortjagade mer än en gång en fientlig här genom att förklara de nemeiska spelen öppnade.

Spelen bestodo i täflingar af alla slag: kapplöpningar till fots, till häst eller i vagn, täflan i diskoskastning (bild 113), i hoppning, i brottning (bild 114), i knytnäfkamp eller i musik och skaldekonst. voro i lika hög grad omfattade af Grekernas ynnest. Endast en krans af lager eller oliv utgjorde segrarens belöning, och likväl var det både för segraren sjelf, den stat han tillhörde och dem, som skänkt honom lifvet, en utomordentlig heder att vinna detta pris. Då han återvände till fädernestaden. infördes han der i triumf, hans namn var der på allas läppar, skalderne besjöngo honom, målarne och bildhuggarne

prydde de offentliga platserna eller templens pelargångar med hans bild. Man såg fäder dö af glädje vid omfamningen af sina segerrika söner. I Athen hade Solon bestämt en summa af 500 drachmer som en skänk åt segervinnaren. I Sparta fick den, som segrat i de olympiska spelen, den äran att under striden intaga den farligaste platsen.

Den rättvisan måste man göra Grekerna, att om de högt värderade kroppsliga företräden, de likväl satte de andliga ännu högre. Vid de pythiska spelen såg man Pindaros af den församlade mängden förmås att intaga en särskild hedersplats, hvarpå han, med en krans på hufvudet och lyran i handen, genom sina sånger tillvann sig de lifligaste bifallsrop. Efter skaldens död fick den stol, på hvilken han suttit, sin plats inuti templet bland gudarnes bilder. Archilochos och Simonides erhöllo liknande hedersbetygelser. Någon gång bortdrog äfven en ryktbar åskådare mängdens blickar från täflingsbanan för att sjelf blifva föremålet för den allmänna uppmärksamheten. Themistokles, Herodotos och Platon vederfors denna heder. Den förstnämnde tillstod, att han aldrig i sitt lif erfarit någon ljufvare njutning.

113. Diskoskastare.
Efter en antik marmorstod.

Äfven från kolonierna och främmande länder besöktes dessa spel. Grekerna voro likväl de ende, som hade rättighet att deltaga i täflingarne. Sjelfve Alexander den store fick ej tillåtelse härtill, förrän han bevisat sin helleniska härkomst. Han var ej den ende konung, som eftersträfvade äran af en olympisk seger. På segervinnarnes lista läste man namnen Gelon och Hieron, konungar i Syrakusa, Theron, konung i Agrigent, Archelaos, konung i Makedonien, Pausanias, konung i Sparta. Den mest fullständiga jemnlikhet rådde vid dessa spel; börd och förmögenhet hade ej der något företräde. Alla Greker af fri börd, hvilka ej begått någon vanhedrande handling, hade rättighet att deltaga. Det var jemlikheten fotad på rättskaffenhetens och hederns grund.

Så beskaffade voro dessa i forntiden så ryktbara spel. De bildade ett samband för alla Greklands folk; de tvungo dem att bortlägga sitt hat vid ingången till det heliga området. Mer än en gång förenades stater eller ingingo förbund med hvarandra midt under festligheterna. Känslan af det stora helleniska fäderneslandet, hvilken så ofta bortdomnade, fick en kraftig äggelse, då Herodotos för sönerna

berättade fädernas strider för den gemensamma friheten, eller då Lysias uppmanade dem att beväpna sig, för att ännu en gång försvara den emot de två faror, som hotade henne från öster och från vester, från perserkonungen och från tyrannen i Syrakusa.

Spelen underhöllo bland Grekerna smaken för kropps- och själsstärkande öfningar. De gagnade äfven konsten; bildhuggaren och måleren hade der för sina ögon ett slägte, som genom sin harmoniska utveckling till kropp och själ var det skönaste på jorden, och de erhöllo der sådana uppmuntringar, som intet annat folk någonsin gifvit. Rundtomkring Zevs' tempel höjde sig inom den heliga lunden tusentals bildstoder, af hvilka största delen voro mästerverk, som återväckte ärofulla minnen. Hvilken skilnad mellan dessa festligheter på Alpheios' strand eller vid foten af Parnassos och Romarnes fester, hvilka ej förmådde skänka någon glädje, så vida blod ej flöt för gladiatorns svärd eller lejonets tand!

114. Brottare.
Efter en antik marmorstod.

Tredje tidehvarfvet.

Från början af de persiska krigen till det peloponnesiska kriget.

1. Joniens uppror. Mardonios' krigståg. Marathon.

Herodotos, som föddes midt under persiska kriget (484), förvånades öfver den stora sammanstötningen mellan den grekiska och den barbariska verlden, och för att uppsöka orsakerna härtill återgick han till trojanska kriget och den mytologiska tiden. Det är icke nödvändigt att gå så långt tillbaka eller att återkalla i minnet Ios och Helenas bortröfvande af Asiaterna, Europas och Medeias bortförande genom Grekerna för att förklara de två verldsdelarnes ömsesidiga hat. Läkaren Demokedes, som bedrog Darius för att få återse sin fäderestad Kroton, och drottning Atossas önskan att ibland sina slafvinnor få spartanska och athenska qvinnor äro af föga betydenhet. Hippias böner att blifva åter insatt i sitt välde öfver Athen, de thessaliske Allevadernas önskan att blifva befriade från de motståndare, som besvärade dem, utöfvade ett större inflytande. Men den verkliga orsaken var sjelfva det persiska rikets stora magt. Detta välde hade då nått sina naturliga gränser. På alla sidor omgifvet af öknar, haf, stora floder och höga berg, kunde det blott utvidgas åt ett enda håll, åt nordvest. Cyrus hade eröfrat Asien, Kambyses en del af Afrika; Darius anföll, för att icke stå tillbaka efter sina företrädare, Europa.

Då Darius återvände från sitt förut (sid. 190) omtalade tåg mot Skytherna, öfverlemnade han 80,000 man åt Megabazos för att fullborda Thrakiens eröfring. Megabazos underkufvade Perinthos, de Thraker, som ännu gjorde motstånd, och Päonien samt begärde såsom hyllning af Makedoniens konung, Amyntas, jord och vatten. Denne gick in härpå. Megabazos kunde nu till sin herre säga, att hans välde sträckte sig till det europeiska Grekland.

Histiäos, Miletos' tyrann, som under det skythiska tåget gjort Darius vigtiga tjenster, hade blifvit belönad med ett vidsträckt landområde på stränderna af Strymon. Myrkinos, som Histiäos der grundlade, blef inom en kort tid ganska blomstrande. Megabazos oroades deröfver; han underrättade konungen om nödvändigheten att bortdraga denne Grek från de vidsträckta företag, som han förehade, och Darius lät tillsäga Histiäos, att han ville rådfråga honom angående en vigtig angelägenhet. Då han anländt till Sardes, blef han under förevändning, att storkonungen hvarken kunde undvara hans personliga umgänge eller hans råd, tvungen att qvarstanna hos honom.

Några år hade gått förbi under en djup fred, då en liten händelse och en obetydlig man satte allt i lågor (500). *Aristagoras,* Histiäos' måg och under hans frånvaro tyrann i Miletos, mottog en persisk här och persiska penningar för att eröfra den rika och mägtiga ön Naxos, men detta företag misslyckades. Af fruktan att blifva dragen till ansvar för dessa gagnlöst bortslösade medel beslöt han att efterkomma Histiäos' hemliga uppmaning att göra uppror och tillika bringa alla de grekiska städerna i Mindre Asien till affall från Perserna. Den krigshär, som han användt mot Naxos, var ännu samlad; alla tyrannerna i städerna funnos dervid närvarande; han bemäktigade sig dem, öfverlemnade dem åt de städer, som de styrde, och dessa bannlyste eller dödade dem och införde öfverallt en demokratisk styrelse. För att skaffa sig bundsförvandter, reste Aristagoras till Sparta och, sedan han der fått ett nekande svar, till Athen. Athenarne hade mer än en anledning till missnöje med Perserna. De persiska sändebudens nyligen gjorda framställning om erhållande af jord och vatten, det skydd, som blifvit lemnadt Hippias, och den befallning, de mottagit att återkalla tyrannen, hade djupt sårat deras stolthet. Aristagoras hade ringa möda att öfvertala dem att aflägsna ett krig, hvarmed de voro hotade, genom att föra det på fiendens eget område. De beslöto att skicka tjugo skepp, med hvilka förenade sig fem treroddare från Eretria, hvilket fordom under ett krig mot Chalkis erhållit hjelp af Miletos och nu ville återgälda denna. De förbundne begåfvo sig till Ephesos och derifrån till Sardes, som de intogo och plundrade. Hustaken voro betäckta med vassrör: en soldat stack eld derpå, och hela staden förutom den borg, dit satrapen Artaphernes tagit sin tillflykt, blef, jemte ett Kybeles tempel, lågornas rof. Emellertid hade Artaphernes återkallat den krigshär, som belägrade Miletos, och trupperna inom hans område samlade sig ifrån alla håll. Athenarne tänkte på återtåg. Ett nederlag, som de ledo vid Ephesos, och kanhända också något förräderi gjorde dem uppledsne på hela

kriget. De återvände på sina skepp och hemseglade, lemnande sina bundsförvandter att sjelfve draga sig ur den förlägenhet, hvari de försatt sig.

Jonerna fortsatte kampen, hvari de indrogo städerna vid Hellesponten och Propontis samt Karerna och Cypern. Men Perserna drefvo kriget med sådan kraft, att de snart återtogo alla städerna i Mindre Asien utom Miletos. Detta hade icke mer till styresman Aristagoras, som flytt till Myrkinos och en kort tid derefter omkom under ett anfall mot en stad i Thrakien. Hvad Histiäos beträffar, hade Darius, bedragen af hans löften, nyligen återgifvit honom friheten; men Milesierna ville icke vidare veta af någon tyrann, utan vägrade att mottaga honom. Han lyckades samla några Mytilenare, slog sig tillsammans med dem på sjöröfveri och omkom under en landstigning på Asiens kust. Jonerna församlade sig i Panionion och rådgjorde om sättet att rädda Miletos. Man beslöt sig för att våga en sjödrabbning; Chios tillsläppte 100 fartyg, Lesbos 70, Samos 60, Miletos sjelft 80; hela flottan uppgick till ett antal af 353 treroddare: Perserna hade 600.

Det fanns på den grekiska flottan en skicklig man, som skulle hafva räddat Jonien, om det sjelf hade velat. Det var Phokäern Dionysios; han lyckades öfvertyga de allierade, att blott en sträng disciplin och en trägen öfning skulle förskaffa dem seger, och under sju dagar öfvade han skeppsbesättningarna i alla de rörelser, som förekommo vid en sjöstrid; men derefter tröttnade de förvekligade Jonerna: de stego i land, uppslogo der sina tält och glömde bort fienden. Till vekliga sinnen får förräderiet lätt tillträde. Då dagen för drabbningen, hvilken stod vid *Lade*, kom, lemnade Samierna midt under densamma sin post och hemseglade. Jonerna blefvo besegrade, oaktadt det hjeltemod, sjömännen från Chios visade, och oaktadt Dionysios' tapperhet, hvilken sjelf tog tre fiendtliga fartyg.

För Miletos var nu allt hopp förloradt; det blef intaget och dess invånare bortförda till stränderna af Tigris (494). Chios, Lesbos, Tenedos rönte samma öde som Miletos. Flere städer vid Hellesponten blefvo uppbrände. Joniens undergång återljöd på ett sorgligt sätt i Grekland. I synnerhet försänktes Athen i sorg. Phrynichos uppförde på teatern Miletos' intagande; alla åskådarne utbrusto i snyftningar, och skalden blef dömd till en bötessumma af tusen drachmer, derföre att han återväckt till lif det sorgliga minnet af denna olycka.

Efter Sardes' brand hade Darius svurit att hämnas på Athenarne. Han gaf derför sin måg *Mardonios* befälet öfver en ny krigshär, som borde intränga i Europa genom Thrakien, under det att flottan

följde honom utmed stränderna. För att med sig förena de asiatiska Grekerna, återgaf Mardonios dem den demokratiska styrelsen. Redan förut hade alla de folkslag, som bodde mellan Hellesponten och Makedonien, blifvit underkufvade af Megabazos. Mardonios gick öfver Strymon och stämde möte med sin flotta i den Thermäiska viken. Denna senare bemäktigade sig Thasos och strök längs efter Chalkidike; men just som hon skulle passera udden vid berget Athos, blef hon anfallen af en våldsam storm, som kastade henne mot kusten och krossade 300 skepp; 20,000 menniskor omkommo. Samtidigt anfölls Mardonios nattetid af en thrakisk folkstam, Brygerna, förlorade mycket folk och blef sjelf sårad. Icke desto mindre fortsatte han sitt härnadståg, men sedan han åter underkufvat Brygerna, fann han sig så försvagad, att han måste återvända till Asien (492).

Genast företogs en ännu fruktansvärdare utrustning, men innan denna aftågade, skickade Darius sändebud till Grekland, hvilka i hans namn begärde jord och vatten och af sjöstäderna dessutom ett visst antal fartyg. De flesta öarna och flera af fastlandets städer gåfvo denna hyllning. Ägina förekom till och med storkonungens önskningar. Hvad Athen och Sparta beträffade, var deras förbittring så stor, att de bortglömde folkrätten. »I begären jord och vatten», sade Spartanerna till de utskickade, »I skolen få bådadera», och de kastade sändebuden i en brunn. Athenarne nedstörtade dem i Barathron och dömde till och med, om man får tro en tvifvelaktig berättelse, den tolk till döden, som hade orenat det grekiska språket genom att på detsamma öfversätta en barbars befallningar.

Athen, som var Äginas arffiende, begagnade sig nu af sin medtäflares klenmodiga uppförande, för att i Sparta anklaga Ägineterna för förräderi mot den gemensamma saken. Detta vädjande till Spartanerna var ett slags erkännande af deras anspråk på högsta ledningen; den gemensamma faran nedtystade stoltheten. Konung Kleomenes, som delade Athenarnes vrede, begaf sig till Ägina för att straffa de brottslige. Men hans embetsbroder *Demaratos* underrättade Ägineterna derom, och företaget misslyckades. Kleomenes lät då oraklet i Delphi förklara, att Demaratos icke var af kunglig börd, och utverkade sålunda hans afsättning. Leotychides, som bistått Kleomenes i dessa ränker, efterträdde den afsatte konungen såsom den nu närmaste arfvingen till thronen och tvang Demaratos att lemna Sparta. Denne uppsökte Hippias i hans landsflykt och erhöll liksom han ett gästvänligt skydd hos Perserkonungen.

Kleomenes och Leotychides vände sig emellertid mot Ägina och

tvungo detsamma att lemna Athenarne gisslan. Kriget utbröt likväl snart ånyo och slutades först 481, nio år efter Persernas andra krigståg.

Persernas nya krigshär närmade sig under anförande af Medern Datis och konungens brorson Artaphernes. Darius hade befallt dem att göra sig till herrar öfver Eretria och Athen, taga dessa städers invånare till fånga och skicka honom dem såsom slafvar. Han ville med egna ögon se desse män, som voro nog djerfva att trotsa honom. Denna gång seglade flottan för att undvika berget Athos tvärs öfver Ägäiska hafvet. På vägen underkufvades Naxos, hvars hufvudstad brändes med alla sina tempel. På Evböa intogs Karystos, och Eretria, hvilket var den första ort, som tänkte på något försvar, belägrades. Athenarne hade redan erbjudit dem hjelp, då de förnäme öppnade portarne för fienden, som plundrade staden, brände alla byggnader och gjorde alla invånarne, såväl vänner som fiender, till slafvar.

115. Miltiades.

Derifrån seglade Perserna till viken vid *Marathon,* der de kastade ankar. Den slätt, som bär detta namn, begränsas af hafvet, träsk och de sista utgreningarne af Pentelikon och Parnes. Det var i hela Attika det enda ställe, som var lämpligt för kavallerirörelser. Hippias, Athens fördrifne herskare, hade derföre nog skicklighet att utvälja detta ställe. Athenarne tågade barbarerna till mötes. Hvarje stam utrustade tusen soldater. Med denna 10,000 man starka krigshär förenade sig 1000 Platäer, hvilka frivilligt erbjödo dem sin hjelp, af hvilka de fordom rönt bistånd, och kommo för att trotsa en fara, som förskräckte hela det öfriga Grekland. Det var det enda understöd, Athenarne erhöll utifrån; de hade visserligen skickat löparen Pheidippides för att underrätta Sparta om Persernas landstigning, och på mindre än två dagar hade han tillryggalagt det afstånd, som skiljde Athen från Sparta. Men Spartanerna, ehuru allmänt hågade att lemna den begärda hjelpen, hindrades af en religiös föreskrift, som förbjöd dem att tåga ut i krig annat än vid fullmåne; månen var nemligen blott i sin nionde dag.

En krigshär af 11,000 man tågade sålunda emot 110,000 fiender. Den anfördes af tio generaler, hvilka skulle föra befälet hvar sin dag. En utaf dem var *Miltiades,* Kimons son. Han hade gjort sig ryktbar som tyrann på Chersonesos, hvilket han fått i arf af sin farbroder. Athenarne hade honom att tacka för eröfringen af Lemnos. Då Perserna efter intagandet af Miletos utbredt sig öfver kusterna vid Hellesponten, hade han hastigt lemnat Chersonesos och under stora faror undkommit den fiendtliga flottan samt till sitt fädernesland medfört fyra treroddare lastade med rikedomar. En anklagelse för tyranni väntade honom der, men han hade blifvit frikänd på ett hedrande sätt och kort derefter utvald till en af de tio befälhafvarne.

Åsigterna voro delade: fem anförare ville, att man skulle invänta förstärkningar, de fem återstående, att man genast skulle leverera drabbning, emedan de fruktade Hippias' ränker och Persernas guld mera än deras stora antal. Eretrias öden bevisade faran af att gifva förräderiet tid att insmyga sig i lägret eller i staden. Miltiades var den, som ifrigast förfäktade denna åsigt. Han lyckades för densamma vinna polemarchen Kallimachos, hvars röst var afgörande, och man beslöt sålunda att strida utan uppskof. Aristides, en af befälhafvarne, som kände Miltiades öfverlägsenhet, förmådde sina embetsbröder att åt honom afstå befälet. Men Miltiades samtyckte ej härtill, utan afvaktade sin dag. Kallimachos förde enligt bruket befälet öfver högra flygeln; Platäerna bildade den venstra. För att ej blifva öfverflyglade blottade Athenarne sin center och utsträckte slagtlinien, så att hon bildade lika stor front som Persernas; de förlade sin förnämsta styrka på flyglarne, hvilka dessutom skyddades emot det fiendtliga rytteriet genom en förhuggning.

Så snart signalen till strid blifvit gifven, ilade Athenarne under språngmarsch ned från den höjd, på hvilken de vore uppstälde och anfölle Perserna, hvilka högeligen förvånades öfver denna oförvägenhet. »Striden varade länge; barbarerna besegrade centern; Perserna genombröte Grekernas tunna slaglinie och förföljde dem utåt slätten; Athenarne voro deremot segrare på flyglarne och vände sig sedan från två sidor mot dem, som hade genombrutit centern, besegrade dem fullständigt och förföljde dem på så nära håll, att de ankommo till stranden på samma gång som fienden. De anfölle skeppen och begärde under höga rop eld för att sticka dem i brand.

»Polemarchen blef dödad, likaså en af de tio befälhafvarne, Stesilios; Kynegiros, en broder till Äschylos, kastade sig i hafvet för att hejda ett fartyg, som flydde; han grep tag i dess bakstam, men ett hugg af en yxa afskar hans hand. Endast sju fartyg togos till fån-

ga; återstoden räddade sig med tillhjelp af årorna. De påskyndade sin färd förbi Sunion, emedan de, som man berättar genom en i luften höjd sköld, blefvo underrättade om att staden var utan försvar. Men segervinnarne återkommo i ilmarsch; de hade redan slagit läger på Kynosarges, då barbarernas skepp visade sig utanför Phaleron. Deras afsigt hade misslyckats: flottan återvände till Asien.» (Herodotos.)

I denna strid, den första, enligt Herodotos, i hvilken Grekerna vågade ansigte mot ansigte betrakta dessa Perser, hvilkas blotta namn var ett föremål för förskräckelse, förlorade barbarerna omkring 6,400 man, Athenarne blott 192. Hippias var förmodligen bland de döda.

All den heder, som bevisades Miltiades, var att han jemte Kallimachos afbildades i den Pökilska pelargången i midten af en grupp af halfgudar och heroër. Längre fram reste man åt Miltiades en särskild grafvård på Marathonska slätten vid sidan af den graf, som inneslöt qvarlefvorna af de der fallne medborgarne. Bredvid den senare voro tio pelare uppreste, en för hvarje stam, och på hvar och en af dessa voro de 192 hjeltarnes namn inristade. Perserna hade, säger man, medfört till Marathon ett marmorblock från Paros för att deraf göra ett segertecken. Phidias skapade deraf Nemesis, den rättvisa hämndens gudinna. Platäerna blefvo delaktige af hedersbetygelserna, liksom de frivilligt tagit del i faran; de fingo en särskild graf för sina döde, och hvarje gång, då härolden vid offertillfällen anropade gudarne för Athen, bad han också för Platäerna.

Två dagar efter striden ankommo Spartanerna; de hade blott användt tre dagar på vägen. De lyckönskade Athenarne till segern och begåfvo sig till slagfältet, som ännu var betäckt med döde. Men då de sågo segertecknen och segervinnarnes hänförelse, torde de hafva förstått, att den dag, då Persernas ofantliga välde erhållit ett så blodigt slag, ett stort folk blifvit födt till lif i Grekland.

2. Miltiades' död. Aristides och Themistokles. Athens sjömagt.

Kriget var afvärjdt från Attika, men det var nödvändigt att aflägsna det ännu längre och kring Grekland bilda ett värn, som hindrade ett nytt öfverfall. Om man för Perserna kunde tillstänga det

Ägäiska hafvet genom att bemäktiga sig Kykladerna, så skulle blott den långa och farliga vägen genom Trakien återstå dem. Detta var Miltiades' plan. Han begärde af Athenarne 70 fartyg under löfte att föra dem till ett land, derifrån de utan möda skulle kunna hemföra en ofantlig mängd guld. Han sade icke mer, och med förtroende till hans namn anmälde sig de fattige i mängd såsom deltagare i färden. Han företog sig att belägra Paros, hvarest han hade en personlig orättvisa att hämnas. Parierna gjorde ett tappert motstånd: Miltiades blef svårt sårad och afbröt belägringen på tjugusjette dagen. Athenarne hade aldrig haft fullt förtroende till den forne tyrannen på Chersonesos. Detta krigståg, företaget på hans begäran och utan att han bestämt dess mål, uppväckte misstankar.

116. Themistokles.

Diodoros, Cornelius Nepos och Plutarchos hafva här sammanfört många för Athenarne ganska ogynsamma omständigheter. Herodotos, som kunde samtala om saken med samtida vittnen, berättar den betydligt enklare. Xanthippos, säger han, anklagade Miltiades att hafva bedragit folket. Hindrad af sjukdom instälde han sig icke sjelf inför rätta, men hans vänner åtogo sig hans försvar och påminte om den ära, han inlagt vid Marathon och vid intagandet af Lemnos. Folket blef härigenom stämdt till hans fördel; han blef befriad från dödsstraff, men dömd för sin förseelse till ett skadestånd af femtio talenter. Hans sjukdom förvärrades, någon tid derefter dog han, och Kimon, hans son, betalte de femtio talenterna.

Tre män ersatte segraren vid Marathon: *Xanthippos,* som har sin seger vid Mykale och sin son Perikles att tacka för sin ryktbarhet, *Themistokles* och *Aristides.*

Themistokles föddes omkring år 535. Hans fader var en obetydlig, men rik man och hans moder en utländska. Som barn föredrog han arbetet framför leken. Man skämtade en dag med honom, derföre att han icke kunde spela på lyra. »Spel och lekar», svarade han, »tycker jag ej om, men må man gifva mig en liten och svag stad, och jag skall snart göra honom stor och mägtig.» Om han försökte

att lysa vid de olympiska spelen, så var det för det uppseende, segervinnarne väckte. Han ville, att Athen skulle tro, att hans namn var i hvars mans mun. Också förde han till sitt hus främmande konstnärer och utmärkta personer, som besökte staden. Hans fader sökte att draga honom från offentliga angelägenheter. En dag visade han honom gamla krossade fartyg, som fingo ligga och ruttna på redden, sägande: »så behandlar folket sina styresmän, hvilkas tjenster det snart glömmer.» Men Themistokles lyssnade ej till dessa råd. Han studerade vältaligheten, väl vetande, att densamma uti en republik är ett fruktansvärdt vapen. Hans oerhörda minne tillät honom att komma ihåg alla medborgares namn, och för att vinna deras förtroende åtog han sig deras rättegångar och bilade deras tvister. Han hade sålunda så småningom skaffat sig ett stort anseende, då persiska kriget utbröt och tillintetgjorde alla hans beräkningar. För att kunna göra Perserna motstånd, fordrades det en härförare, ej en talare. Miltiades skördade hela hedern af det första kriget. Themistokles tillfrågad, hvarföre han, dyster, upprörd och tankfull, flydde sina vänner, svarade, att Miltiades' segertecken hindrade honom att sofva. Men snart gick han sjelf att uppresa sig sådana.

Han hade redan kämpat vid Marathon vid sidan af Aristides, som skulle bli hans medtäflare. Aristides utmärkte sig tidigt genom en sträng redbarhet och förvärfvade, utan att söka det, genom sin dygd det inflytande, som Themistokles hade haft så mycken möda att vinna genom sin tjenstaktighet. Vid Miltiades' död voro desse män de förnämste i staten, men deras planer voro olika, liksom deras karakterer. Themistokles sökte företrädesvis ett stöd i folket; Aristides eftersträfvade mera de högre klassernas ynnest. Den ene var allsmäktig i folkförsamlingen, den andre vid domstolarne. Ingen vågade bestrida Themistokles' insigter, men man visste, att han hade föga betänkligheter, äfven om framgången var beroende af en orättvisa. Aristides' rättvisa hade deremot blifvit ett ordspråk. Han skulle hafva velat bevara författningen orubbad och motsätta sig demokratiens framsteg, hvilka gynnades af Themistokles. Deraf oupphörliga strider, hvilka genom den fullkomliga olikheten i karakteren fingo förökad styrka och oupphörligt oroade Athens lugn. Athen skall icke blifva lugnt, sade Aristides, förrän man kastat oss båda två i Barathron.

Themistokles lyckades att till hälften förverkliga dessa ord, men blott på Aristides' bekostnad. Han utspridde i tysthet det ryktet, att Aristides ville tillegna sig ett slags konungamagt genom att draga till sig och bilägga alla tvister, hvilket lemnade domstolarne i overksamhet. Detta förfelade ej sin verkan; Aristides blef landsförvist (483)

genom ostrakismen. Man berättar med anledning häraf att en medborgare, som befann sig vid Aristides' sida uti folkförsamlingen, vände sig till honom med anhållan att få hans namn skrifvet på röstskärfvan. »Har Aristides förolämpat dig?» frågade denne. — »Nej», svarade mannen af folket, »jag känner honom icke, men jag är trött på att alltid höra honom kallas den rättvise.» Då Aristides lemnade staden, bad han gudarne, att ingenting skulle hända hans fädernesland, som kunde komma det att ångra hans landsförvisning.

Themistokles utplånade sedermera denna orättvisa handling genom sina förtjenster. Efter segern vid Marathon trodde folket kriget slutadt; han ensam förstod, att det knappast var börjadt och att Asiens beherskare ej skulle lemna den skymf ohämnad, som det obetydliga Athen tillfogat honom. Han förstod också, och detta var hans förnämsta förtjenst, att det ej gafs någon annan räddning för Grekerna än i en stark sjömagt. Han förstod att öfvertyga folket härom och öfvertalade det att använda inkomsterna af silfvergrufvorna i Laurion, hvilka dittills blifvit fördelade medborgarne emellan, till att derför bygga hundra fartyg. Innan dessa användes till hans fäderneslands räddning, tryggade han derigenom dess öfvervigt på de grekiska farvattnen. Ägineterna, som bestredo Athenarne denna öfvervigt, förödmjukades, och Athens handel uppblomstrade. I det ögonblick, man erfor Xerxes' antågande, hade Athen en flotta af 200 väl utrustade fartyg.

3. Persernas rustningar och Xerxes' antågande. Grekernas försvarsplan.

Då Darius erfor olyckan vid Marathon, märkte han, att hans ära och magt berodde på den segerrika utgången af kriget mot Grekerna. Att lemna en dylik skymf utan vederbörlig näpst skulle hafva varit en alltför tydlig uppmaning till uppror för de många folk, som lydde under hans spira.

Under tre års tid, från slaget vid Marathon (490) räknadt, var derför hela Asien försatt i rörelse genom värfning af soldater, utrustning af krigsskepp, anskaffande af hästar och lifsmedel. På det fjerde året gjorde Egypten uppror, och Darius var just i begrepp att tåga deremot, då hans död inträffade år 485. Hans son Xerxes' första omsorg var att qväfva detta uppror. Men sedan detta lyckats, återupptog han faderns krigsplaner mot Grekland.

Det fordrades ytterligare fyra år för att fullborda rustningarna. »Af alla krigsföretag, om hvilka ryktet nått ända till oss», säger Herodotos, »var detta utan gensägelse det största: hvarje annat är i jemförelse dermed obetydligt... Fans det ett enda folk i Asien, som Xerxes icke beväpnade och förde emot Grekland? Fans det en flod, om man undantager de allra största, hvars vatten hans trupper under sitt framtågande ej uttömde för att släcka sin törst?»

Under dessa förberedelser, som oroade och utarmade Asien, utförde Xerxes två stora företag: genomgräfningen af det näs, som förenade berget Athos med fastlandet, och byggandet af en brygga öfver det sund, som skiljer Asien och Europa. Då Xerxes med hären anlände till öfvergångsstället och fick se den af idel skepp dolde Hellesponten samt hafvets stränder och fälten kring Abydos betäckta af en ofantlig menniskomassa, tyckte han sig vara den lyckligaste liksom den mägtigaste ibland menniskor och gladde sig häröfver; men snart fyldes hans ögon af tårar, och han gret. Artabanos, som märkte det, sade då till honom: »O konung, hvarföre har du gjort ett så litet uppehåll mellan två så olika handlingar? Det är blott ett ögonblick, sedan du prisade din lycka, och nu utgjuter du tårar.» — »Jag gråter», svarade Xerxes, »af sorg öfver menniskolifvets korthet, då jag tänker på, att ingen enda af hela denna oräkneliga skara skall finnas qvar efter hundra år.»

Hären behöfde sju dagar och sju nätter för att öfvergå bryggan. Då den var kommen öfver på Europas fastland, ville Xerxes anställa en räkning af densamma. På den vidsträckta slätten vid Doriskos, på stranden af Hebros, omgaf man med murar en så stor plats, att den rymde 10,000 tätt sammanpackade menniskor. Genom att låta hela hären så småningom passera derigenom, utrönte man dess storlek. Det antal, som uppgifves af Herodotos, är oerhördt. Tillstående, att han icke har några säkra uppgifter, uppskattar han den från Asien komna styrkan till 1,700,000 man till fot, 80,000 till häst, 20,000 på stridsvagnar och kameler, 517,000 till sjös, fördelade på 3,000 transportfartyg och 1,207 krigsfartyg. Härtill komma 120 treroddare och 324,000 man från Thrakien och angränsande landskap, hvilket gör en totalsumma af 2,641,000 stridande. Han anser, att tjenare, handtverkare och arbetare af hvarjehanda slag uppgingo till ungefär lika antal, så att man kommer till en siffra af öfver fem millioner. Det syntes, som hade ej någon strid behöfts; Grekland skulle ju alldeles blifva öfversvämmadt af denna menniskoflod. »Tror du», frågade Xerxes Demaratos, »att Grekerna våga strida?» — »Grekerna äro farlige», svarade Spartanen, »emedan de äro fattige. Man får ej fästa sig vid de-

ras antal. Spartanerna, för att blott tala om dem, skola hålla stånd, om de voro blott ett tusen, ja ännu mindre, ty de hafva en mägtig herskare, lagen, som bjuder dem att segra eller dö.» Herskaren öfver soldater, som drefvos in i striden med gisselslag, log härvid, emedan han ansåg för orimligt, att menniskor af fri vilja skulle gå döden till mötes, blott emedan lagen befalde dem.

Emellertid erforo Grekerna samma oro som en bergsbo, hvilken hör lavinen komma rullande emot hans hydda. Vid första underrättelsen om konungens tilltänkta krigståg, hade man skickat spioner till Sardes för att utforska hans stridskrafter. De blefvo upptäckte, men i stället för att döda dem befalde Xerxes, att man skulle visa dem allt, och hemskickade dem sedan, slagne af häpnad. Han hade sjelf utsändt härolder för att mottaga hyllning af dem, som ryktet om hans rustningar hade förskräckt. Folken i Thessalien och Doris, Lokrerna, Thebe och hela det öfriga Böotien, med undantag af Thespiä och Platää, underkastade sig. Argiverna anförde uråldriga rättigheter för att skaffa sig en förevändning att hålla sig neutrala. Achäerna följde exemplet. Alla de Greker, som hade bevarat sin kärlek till fäderneslandet, hade förenat sig vid Korinthiska näset och hade framför allt kommit öfverens om att göra slut på sina egna tvister. Athen och Ägina försonade sig med hvarandra. Vidare skickade man sändebud till Korkyra, till Kreta och till Gelon, tyrann i Syrakusa, men utan stor framgång. Korkyras invånare svarade, att de skulle beväpna 60 fartyg, men skickade dem ej. Efter segern påstodo de sig hafva blifvit uppehållna af ogynsamma vindar. Kreta vägrade formligt hvarje bistånd, och Gelon, hvilken erbjöd en betydande förstärkning, gjorde dervid det vilkor, att han skulle erhålla befälet antingen öfver flottan eller landthären. Spartanerna afvisade med förakt förslaget att ställa sig under en Syrakusans befäl, och Athenarne förklarade, hvad flottan beträffade, att, om Spartanerna afstodo från befälet deröfver, så skulle de göra anspråk derpå såsom sin rättighet. »Det synes», sade Gelon, »som om I ej saknaden anförare; återvänden till dem, som skickat eder, och sägen dem, att året har förlorat sin vår.» Dermed ville han säga, att Grekland, beröfvadt hans hjelp, vore såsom året, beröfvadt sin skönaste årstid. Hvad som kanske ännu bättre förklarar beskickningens fruktlöshet är, att Gelon just vid den tiden hade tillräckligt att göra med Karthagerna.

Sålunda voro Grekerna, i stället för att förena sig uti denna stora fara, delade. Hvem räddade dem då? Athen. Om nemligen Athenarne dragit sig tillbaka eller underkastat sig, hade ingen flotta funnits, som varit i stånd att skydda kusterna till Peloponnesos, hvilket, belägradt

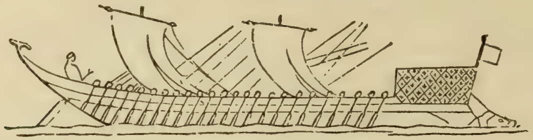
såsom en stad af Persernas ofantliga flotta, skulle dukat under, trots Spartanernas hjeltemod.

Oraklet, som blifvit rådfrågadt af Athen, hade till en början blott gifvit dunkla och skräckinjagande svar. Uppmanad att gifva ett gynsammare svar, sade slutligen Pythia: »Pallas bemödar sig förgäfves att beveka gudarnes fader; emellertid samtycker Zevs dertill, att en trämur må blifva för eder ett ointagligt värn. Flyn; vänden det tallösa rytteriet och fotfolket ryggen! O, gudomliga Salamis, hvad du skall blifva olycksbringande för qvinnans barn!» Den räddning, som vore att söka inom trämurar, syntes som en gåta. De gamle sade, att man borde återuppresa de palissader, hvarmed borgen fordom varit omgifven; andra påstodo, att med trämurar menades skeppen. Bland de senare var Themistokles, hvilken kanhända sjelf ingifvit Pythia detta svar. Hans åsigt gjorde sig gällande. Man beväpnade 127 treroddare: 53 andra skulle hålla sig färdiga att följa efter. Folket vande sig vid tanken att öfvergifva hus och hem.

Under tiden hade för landhären två krigsplaner efter hvarandra blifvit antagna. Samtidigt med Xerxes' öfvergång öfver Hellesponten hade 10,000 Greker blifvit skickade till passet vid Tempe för att tillstänga denna ingång till Hellas. Senare erfor man genom Alexander, Makedoniens konung, att det öfver de Kambuniska bergen fans vägar, hvilka gjorde passets försvar gagnlöst. Dessutom syntes det klokare att ej alltför mycket fördela de krafter, hvaröfver man förfogade, hvilket var att försvaga dem, utan i stället sammandraga dem omkring landets medelpunkt. Man drog sig sålunda tillbaka till ett annat pass, hvilket hvar och en, som ville intränga i Grekland norrifrån, måste passera. Den väg, som från Trachis leder in i Grekland, har, der den är som trängst, blott 50 fots bredd; der fins till och med på båda sidor om Thermopylä vid Anthela och Alpenos två sammandragningar, som knappast tillåta en vagn att passera. Dessa två punkter på ungefär 5000 fots afstånd från hvarandra äro likasom två portar för passet, mellan hvilka utrymmet något vidgas, och hvarest de förut omtalade varma källorna, som gifvit stället sitt namn, befinna sig. Thermopylä gränsar i vester till ett otillgängligt berg, hvilket sammanhänger med Öta, på östra sidan begränsas vägen af hafvet och otillgängliga träsk. Vägen var fordom afskuren genom en mur, i hvilken man anbragt en port. Denna mur, som förskref sig från mycket lång tid tillbaka, var delvis blott en ruin, men man lät åter-återuppbygga densamma, för att derigenom vinna ett ytterligare försvarsmedel.

Så beskaffadt var det pass, vid hvilket Grekerna beslöto hejda

Persernas framtåg. Alldeles i närheten fann deras flotta vid Artemision ett ej mindre fördelaktigt läge, uti sundet mellan Magnesia och Evböa.

117. Grekisk pentekonter (d. ä. fartyg med femtio roddare).

4. Striderna vid Artemision och Thermopylä (480 f. Kr.).

271 grekiska fartyg lågo vid Artemision; men vid fiendens annalkande drogo de sig tillbaka till Evripos. Vid underrättelsen om att hafvet var fritt, närmade sig nu den persiska flottan den Maliska viken. Vid denna hamnar saknande kust öfverraskades hon af en storm, som räckte i tre dagar, och hvarigenom mera än 400 krigsfartyg jemte en stor mängd transportfartyg gingo förlorade. Grekerna, som tillskrefvo denna olycka Boreas' eller Poseidons skydd, återvände nu till Artemision, hvarest 15 persiska skepp föllo i deras händer; men så stor var ännu den fiendtliga flottans öfverlägsenhet i antal, att Xerxes' befalhafvare ej hade mer än en fruktan, nemligen att den grekiska flottan skulle undkomma dem. Spartanen Evrybiades, som förde befälet öfver förbundshären, och Adeimantos, Korinthernas anförare, ville nemligen draga sig tillbaka. Men Themistokles hade emottagit penningar af Evböerna för att låta flottan qvarstanna i dessa farvatten, tilldess öboarne hunnit sätta sin egendom i säkerhet. Genom att dela dessa mutor med Evrybiades förmådde han honom att stanna. Detta beslut hade knappast blifvit fattadt, då en öfverlöpare kom och berättade, att 200 fartyg begifvit sig i väg för att kringsegla Evböa och innestänga Grekerna. De senare beslöto att förekomma fiendens anfall, seglade honom tillmötes och började en drabbning, under hvilken deras skepp bildade en halfcirkel med förstäfvarne utåt för att ej blifva öfverflyglade af öfvermagten. När mörkret tvungit dem att afbryta striden, förde de med sig i släptåg 30 tagna fartyg. Den följande natten blef ännu olycksdigrare för Perserna. De fartyg, som

skulle kringsegla Evböa, blefvo nemligen denna natt öfverraskade af storm på öppna hafvet, kastade emot klipporna och krossade. De persiske anförarne begynte nu att frukta, att Xerxes skulle draga dem till ansvar för dessa upprepade motgångar. De inledde derför en strid, hvaruti de uppbjödo alla sina krafter. Grekerna förblefvo visserligen äfven nu segrare, men hade dock lidit betydliga förluster och började derför tänka på att draga sig tillbaka. Underrättelsen, att passet vid Thermopylä blifvit intaget, bestämde dem härför.

Då beslutet att försvara Thermopylä hade blifvit fattadt, förestodo de olympiska spelen och den karniske Apollons fest, hvilken i Sparta räckte i nio dagar. Hur hotande faran än var, öfvergåfvo Grekerna likväl icke sina fester. Blott en liten här skickades som ett slags förtrupp till Thermopylä. Den räknade 300 tungt beväpnade Spartaner, 1,000 Tegeater och Mantinéer, 120 man från Orchomenos, 1,000 från det öfriga Arkadien, 400 från Korinth, 200 från Phlius, 80 från Mykenä, 700 Thespier, 400 Thebaner, 1,000 man från Phokis samt de Opuntiske Lokrernas hela styrka. Hvar och en af dessa små skaror hade sina egne befälhafvare, men alla voro underordnade den spartanske konungen *Leonidas*.

Under fyra dagar smickrade sig Xerxes med det hoppet, att blotta åsynen af hans krigshär skulle förmå Grekerna att gifva sig. Några män från Peloponnesos talade också verkligen om att draga sig tillbaka för att försvara näset vid Korinth; men de fängslades af Leonidas. På femte dagen skickade Xerxes, då Grekerna icke aflägsnade sig, Mederna med befallning att tillföra honom dem lefvande. Sjelf uppsteg han på en för tillfället uppbygd tron för att åse striden och invänta fångarne. Mederna anföllo tappert, men blefvo tillbakaslagne med stor förlust.

»Sedan de illa medfarne Mederna dragit sig tillbaka, intogs deras plats af den trupp, som kallades de odödlige, men de lyckades ej bättre. I detta pass tjente det öfverlägsna antalet till föga gagn. Perserna hade dessutom sämre vapen, ty deras pikar voro kortare än Grekernas. Tid efter annan vände sig Spartanerna för att fly, och barbarerna förföljde dem under utstötande af höga rop: men Grekerna vände snart om och nedgjorde ett stort antal fiender. Under denna dag ledo Spartanerna blott ringa förlust.

»Barbarerna troddo, att det, efter en så lång strid, inom den grekiska hären ej fans annat än sårade, hvilka voro ur stånd att vidare föra vapen; de försökte derföre ett nytt anfall den följande dagen, hvilket ej lyckades bättre. Grekerna, som voro uppstälde efter folksla-

gen, deltogo turvis i striden med undantag likväl af Phokerna, hvilka voro placerade på berget för att bevaka gångstigen.

»Under det att Xerxes öfvervägde, hvilket beslut han skulle fatta, kom till honom en Malier, vid namn Ephialtes, och underrättade honom, under hopp om en stor belöning, att det öfver berget fans en gångstig, på hvilken man kunde komma bakom Grekernas läger. Konungen befalde genast Hydarnes att med de odödlige följa förrädaren. Perserna uppbröto från lägret vid den tid, då man tänder vakteldarne. och marscherade under hela natten med berget Öta på högra sidan och på den venstra de trachiniska klipporna. Vid morgonrodnadens framträdande hade de uppnått den höjd, på hvilken de tusen Phokerna befunno sig. Desse hade ej kunnat se Perserna bestiga berget, emedan den stora mängd af ekar, som betäckte det, höll dem ur deras åsyn. Då emellertid vädret var lugnt, märkte Phokerna deras annalkande af det buller, som förorsakades af prasslet i de nedtrampade löfven, grepo till vapen och skyndade dem till mötes. Då barbarerna fingo se soldater framför sig, grepos de af förvåning och fruktan, ty de hade ej väntat att finna någon på detta ställe. Hydarnes sjelf fruktade, att han hade med Spartaner att göra, men sedan Ephialtes sagt honom, hvilka de voro, ordnade han sina Perser till strid. Phokerna. som öfveröstes med pilar och kastvapen, flydde till den högsta spetsen af berget, hvarest de beredde sig på att kämpa till sista man. Men i stället för att förfölja dem, skyndade Perserna att nedstiga på andra sidan. Just härunder undersökte siaren Megistias offerdjurens inelfvor och förutsade Spartanerna. att döden väntade dem vid dagens inbrott. Snart anlände öfverlöpare, hvilka omtalade, att Perserna ämnade kringränna dem. Från höjderna nedspringande skyltvakter bekräftade denna nyhet, just som dagen var i annalkande. Grekerna rådslogo om det beslut, de skulle fatta. Somliga voro af den åsigt, att man borde försvara sig. andra rådde till ett skyndsamt återtåg. Man kunde ej komma öfverens. En del bröt upp för att återvända hem, en del beslöt att stanna qvar hos Leonidas. Man påstår emellertid, att Leonidas sjelf gaf uppbrottsorder åt dem. som drogo sig tillbaka, för att rädda dem från en säker död, men tillkännagaf, att det hvarken anstod honom eller Spartanerna att under någon förevändning lemna den post. som de fått i uppdrag att försvara. Thespierna och Thebanerna voro de ende, som derjemte stannade qvar. Thebanerna mot sin vilja, ty Leonidas qvarhöll dem såsom gisslan. men Thespierna frivilligt.

»Emellertid hade Xerxes vid solens uppgång anställt libationer hvarpå han afvaktade den med Ephialtes aftalade timmen för att fram-

ifrån anfalla Grekerna. Vid Persernas annalkande gingo Grekerna dem till mötes och levererade sin sista drabbning på ett rymligare ställe af passet för att få flere fiender emot sig och sälja sin död så mycket dyrare. En ofantlig mängd barbarer fann döden uti denna träffning. Förutom dem, hvilka dukade under för Grekernas vapen, föllo många, framdrifna med gisselslag utaf sina anförare, i hafvet och drunknade. Andra, och det i kanske ännu större antal, krossades lefvande under fötterna af den utan afbrott framrusande hopen.

»Då Spartanerna genom det myckna dödandet krossat sina pikar, fortsatte de att strida med svärden. Slutligen föll Leonidas. En ursinnig strid uppkom kring hans döda kropp; fyra gånger tillbakastötte Grekerna fienden. De hade ännu i sitt våld detta ärofulla segertecken, då barbarerna under Ephialtes anlände. Vid deras ankomst drogo sig Grekerna tillbaka till den trängre delen af vägen. De gingo tillbaka inom muren och stannade, med undantag af Thebanerna, på en höjd, som är vid ingången till passet och hvarest man nu ser det marmorlejon, som blifvit upprest till Leonidas' heder. Omringade på alla sidor och efter att ännu ytterligare hafva försvarat sig, en del med de vapen, som ännu funnos qvar, de öfrige med sina händer och sina tänder, föllo alla här under det regn af stenar och kastvapen, hvarmed barbarerna öfverhöljde dem.» (Herodotos).

Grekerna funno nöje i att upprepa, kanhända att försköna åtskilliga händelser i detta storartade skådespel. Före anfallet hade Xerxes skickat en persisk ryttare för att utforska Spartanernas belägenhet. Han fann dem öfvande sig för striden, eller kammande sitt långa hår; ingen bevärdigade honom med den minsta uppmärksamhet. Xerxes, förvånad öfver detta lugn, skref till Leonidas: »Om du vill underkasta dig, skall jag gifva dig väldet öfver Grekland.» Konungen svarade: »jag föredrager att dö för mitt fäderneslаnd framför att bringa det i träldom.» Ett annat sändebud medförde följande skrifvelse från Xerxes: »Öfverlemna dina vapen!» Leonidas skref derunder: »Kom och tag dem!» Då fienden visade sig, utropade en af Grekerna: »Perserna äro inpå oss.» Han svarade kallt: »Säg hellre, att vi äro inpå dem.» Före den sista striden lät han sina soldater intaga en lätt måltid, sägande: »I afton skola vi spisa hos Pluton.»

Soldaterna liknade sin anförare. En Trachinier sade förskräckt till en af dem: »Persiska hären är så talrik, att dess pilar förmörka solen.» — »Så mycket bättre vi skola då strida i skuggan.» Leonidas ville rädda två unga Spartaner och gaf åt den ene ett bref, åt den andre ett muntligt uppdrag till ephorerna. — »Vi hafva kommit hit för att strida, ej för att uträtta ärender», svarade de och stannade.

29,000 Perser hade omkommit och bland dem två söner till Darius. På Grekernas sida öfverlefde ingen enda Spartan, ej heller Thespier; några Thebaner begärde lifvet. Xerxes korsfäste Leonidas' kropp, men Grekland uppsamlade vördnadsfullt hjeltens ben. På den grafvård, som sedermera upprestes, läste man följande af Simonides inristade ord:

»Vandrare gå och berätta för folket i Sparta,
»Att vi liggande här lagarne hörsamme dött.»

5. Slaget vid Salamis (480 f. Kr.).

Xerxes inträngde i Grekland under ledning af Thessalerna, som grepo detta tillfälle för att tillfredsställa sitt gamla hat emot Phokis. Han underkastade detta land en förfärlig ödeläggelse. I Böotien delade han sin här i två afdelningar, af hvilka den ena skulle bemägtiga sig de skatter, som funnos förvarade i Delphi, den andra tåga emot Athen, hvilket han hade svurit att förstöra. Delphi hade till största delen blifvit öfvergifvet af sina invånare; men guden hade lofvat att sjelf försvara sin helgedom. Då fienden nalkades och fann gatorna öde, öfverfölls han af en hemlig förskräckelse. En storm utbrast, krigsrop genljödo från det inre af helgedomen, de heliga vapnen sattes i rörelse af sig sjelfva, och från Parnassos nedstörtade två klippor och krossade en del af fienderna. De öfrige ryggade tillbaka och flydde. Delphierna förföljde dem och stannade icke, förrän de uppnått gränsen till Böotien, lemnande vägarne bakom sig beströdde med döde. Så hade enligt traditionen Apollon hämnat sig sjelf.

Pallas gjorde mindre för sitt tempel. Athenarne hade hoppats, att alla deras bundsförvandter skulle komma för att beskydda Attika, men då de erforo att Peloponnesierna vägrade att gå utom sin halfö och blott tänkte på att genom en mur hindra öfvergången öfver Korinthiska näset, så bado de, att flottan åtminstone skulle stanna vid Salamis. Alla grekiska fartyg kastade derföre ankar under denna ö, med undantag af Athens, hvilka höllo sig utanför Attikas kust. Så snart flottan anländt, förkunnades högtidligt, att hvarje Athenare skulle tänka på medel att rädda sin hustru, sina barn och sina slafvar på hvad sätt han kunde. Ett järtecken hade häft de sista betänkligheterna: den heliga orm, som närdes i Pallas' tempel, hade försvunnit, ett tecken till att gudinnan sjelf öfvergifvit sin helgedom. Alla skic-

kade genast sina familjer till Trözen, Ägina eller Salamis. Alla, som kunde lyfta en pik eller röra en åra, begåfvo sig till flottan. Hon hade knappast hunnit att samlas, då en flykting anlände från Athen och för anförarne förkunnade, att Perserna hade bränt Thespiä och Platää, att de hade inträngt i Attika och bemägtigat sig staden. De hade der blott funnit ett litet antal gubbar och några medborgare, hvilka, litande på sin misstydning af oraklet, tagit sin tillflykt till borgen och der försvarat sig med ett förtvifladt mod; men de hade slutligen blifvit öfvermannade och nedhuggne. Templet Erechtheion var blott en askhög. Vid underrättelsen härom uppkom en sådan oro, att flere anförare utan att afvakta något beslut skyndade ombord på sina skepp, hissade segel och lagade sig i ordning att bortsegla. De, som stannade qvar för att fortsätta öfverläggningen, beslöto, att man först vid näset vid Korinth skulle leverera drabbning. Emellertid hade natten kommit, och hvar och en begaf sig efter öfverläggningens slut till sitt skepp.

Då Themistokles återvändt ombord, frågade Athenaren Mnesiphilos, hvad krigsrådet hade beslutat, och sedan han fått veta det, sade han: »Om skeppen bortsegla från Salamis, så fins ej mer någon utsigt för en strid, som kan rädda fäderneslandet; hvar och en skall öfvergifva flottan för att återvända hem. Hvarken Evrybiades sjelf eller någon i verlden skall kunna hindra krigshärens upplösning, och Grekland skall gå förloradt af brist på ett förståndigt råd. Återvänd derföre och försök, om det ännu är möjligt, att upphäfva hvad som blifvit beslutadt; öfvertala Evrybiades att qvarstanna, der vi äro.»

Themistokles uppsökte Evrybiades och lyckades förmå honom att ånyo samla krigsrådet. Der aktade han sig noga för att omtala det skäl, som Mnesiphilos anfört, hvilket blott skulle hafva sårat de öfrige hufvudmännen, men han förestälde dem, att, om man droge sig tillbaka till näset, skulle man nödgas strida i ett öppet farvatten, en stor olägenhet för en till antal underlägsen flotta; vidare att man utan nödvändighet öfvergåfve Megara, Salamis och Ägina, slutligen att man inlockade fienden på Peloponnesos, hvarigenom allt hopp skulle vara förloradt, om man blefve besegrad. Då visade sig i öppen dag Peloponnesiernas blinda och okunniga afundsjuka. Korinthern Adeimantos afbröt Themistokles och ville tvinga honom att ej tala, förrän hans tur kom. Men han fortsatte att uppvisa fördelarne i den plan, han föreslagit. De öfrige befälhafvarne förargades. Evrybiades sjelf förtörnades öfver den stormiga öfverläggningen, i hvilken Athenarens röst var den herskande, och gick emot honom med lyftad käpp. »Slå till», sade Themistokles, »men hör på!» Lugnet återkom, och öfverläggningen

begynte ånyo. Adeimantos förvånades, att man Athenarne till behag utsatte sig för att ej i fall af nederlag hafva någon annan tillflyktsort än ön Salamis. »Hvarföre behöfver man dessutom», tillade han, »längre lyssna till en man utan fädernesland?» — »Vårt fädernesland», utropade Themistokles, »är här på de tvåhundra skepp, som vi ställa till Greklands förfogande. Vi hafva för det gemensamma bästa samtyckt till att se våra tempel i ruiner och våra hus i lågor!» Sedan, vändande sig till Evrybiades, sade han: »Om du qvarstannar här, skall du handla som en behjertad man, hvarom icke, skall du bringa Grekland i undergång; ty krigets öde är beroende af våra skepp. Jag besvär dig sålunda att följa mitt råd; men vet, om du ej går in derpå, skola vi föra våra familjer ombord och segla till Italien, hvarest oraklen lofva oss en långvarig sällhet i Siris. Då I förlorat sådane bundsförvandter som oss, skolen I erinra eder Themistokles' ord.» Detta kraftfulla språk och denna hotelse behöllo segern. Man stannade qvar vid Salamis.

Följande dagen anlände några förstärkningar, hvarigenom den grekiska flottan uppgick till 380 segel. Persernas, hvilken anländt till Phalerons redd, räknade ännu öfver 1000. På samma gång närmade sig deras landthär Peloponnesos. Denna marsch återväckte fruktan hos dem, som hade rådt att draga sig tillbaka till näset. Knot och rop höjde sig ånyo, ett krigsråd blef ännu en gång sammankalladt och flertalet röstade för återtåg. I denna ytterliga fara fattade Themistokles ett ytterligt beslut. Han bortgick från krigsrådet och skickade en pålitlig man till Persernas anförare med följande uppdrag: »Themistokles, Athenarnes befälhafvare, är Perserkonungen i hemlighet tillgifven; han skickar mig, för att säga dig, att Grekerna intet ondt ana, och att du kan innestänga dem i sundet från båda sidor; sålunda omringade skola de lätt blifva besegrade.» Xerxes, som trodde detta råd vara uppriktigt menadt, gaf genast befallning att innesluta Grekerna. Themistokles hade emellertid återvändt till krigsrådet, hvarest han afsigtligt förlängde öfverläggningen. En man kom och frågade efter honom. det var Aristides, hvilken återkom från sin landsflykt, för att strida tillsammans med sina medborgare. »Må vi alltid vara rivaler», säger han, »men må vi täfla i nit för fäderneslandets bästa. Under det att I här med toma ord förstören tiden, kringränna barbarerna eder». — »Jag vet det», svarade Themistokles, »det är på min inrådan, som detta sker.» Derpå införde han Aristides i rådet, för att der omtala denna nyhet. Det blef sålunda nödvändigt att strida på det slagfält, som Themistokles med djerfhet och snille tog på sitt ansvar att för sina medborgare utvälja.

En vind brukade på bestämd tid uppblåsa i sundet; Themistokles afvaktade densamma, innan han anföll; de tunga persiska skeppen stötte emot hvarandra uti de upprörda vågorna och hade svårt att undvika de betydligt lättare grekiska fartygens snabba anfall. Härtill kom det misstroende, Jonerna ingåfvo Phenicierna, svårigheten för så många nationer att åstadkomma någon enhet i stridsplanen och slutligen det för Perserna högst ogynnsamma läget. De kunde uti det trånga sundet ej utveckla alla sina krafter, utan hämmade hvarandras rörelser. Phenicierna, som voro uppstälde emot Athenarne, begynte anfallet. Deras amiral, Ariabignes, en broder till Xerxes, kastade sig tappert öfver ett athenskt fartyg, som anfallit hans amiralskepp, men blef snart genomborrad, och hans död spridde oordning bland den högra flygeln, öfver hvilken han förde befälet. För att undgå en allmän undergång måste till sist den persiska flottan söka sin räddning i flykten mot Phaleron. En qvinna, Artemisia, Kariens drottning, utmärkte sig. Då hennes fartyg häftigt ansattes af ett athenskt, gjorde hon ett häftigt anfall på ett persiskt, hvilket borrades i sank. Den athenske befälhafvaren, hvilken då trodde sig förfölja en vän, vände sig mot en annan motståndare. Xerxes, som åsåg Artemisias handling, trodde, att det krossade fartyget vore grekiskt, och utropade, att qvinnorna den dagen stredo som män och männen såsom qvinnor. För att hedra hennes mod, anförtrodde han henne under återtåget sina barn, hvilka hon återförde till Ephesos.

118. Bakstam på ett fartyg. Från en antik basrelief.

Perserna förlorade 200 fartyg, Grekerna 40; den persiska flottan hade sålunda ännu ett öfverlägset antal. Xerxes låtsade för ett ögonblick mod och tillförsigt; han befalde att förena Salamis med fasta landet genom en bro och att förbereda ett nytt anfall. Men i sjelfva verket hade han förlorat allt hopp, och han fruktade redan att bli afskuren ifrån Asien, om han ej skyndsamt återvände dit. Mardonios, som så ifrigt tillstyrkt detta olyckliga krigsföretag, såg sin undergång uti detta nederlag. För att förekomma densamma, erbjöd han sig att stanna qvar i Grekland med 300,000 man, hvilket han förklarade vara tillräckligt för att fullborda dess eröfring. Cyprierna, Phenicierna, Cilicierna, sade han, äro de ende som blifvit besegrade, icke

Perserna, hvilka ej haft tillfälle att strida. Xerxes, angelägen om att sjelf hastigt komma undan, mottog detta förslag med glädje, och så snart han uppnått Thessalien, gaf han Mardonios i uppdrag att ur krigshären utvälja de soldater, han önskade Under det konungen genomtågade Makedonien och Thrakien, skyndade sig flottan, som brutit upp från Phaleron midt i natten, att uppnå Hellesponten. Grekerna, som derom för sent underrättades, förföljde densamma till Andros, utan att upphinna henne. Der hölls ett krigsråd. Themistokles föreslog, att man skyndsamt skulle begifva sig till Chersonesos, för att för Xerxes och hans här afskära återvägen till Asien. Evrybiades gick ut ifrån den åsigten, att Grekland, långt ifrån att hos sig qvarhålla barbarerna och bringa dem till förtviflan, snarare borde underlätta deras flykt. Themistokles gaf vika; men affärdade i hemlighet ett sändebud med underrättelse härom till Xerxes, vare sig för att hos honom tillegna sig förtjensten af detta beslut eller för att ännu mera påskynda hans flykt. Xerxes behöfde emellertid 45 dagar för att uppnå stränderna till Bosporen, betecknande sin väg genom döde, som antingen fallit för infödingarnes pilar eller dött af hunger, törst och sjukdomar. En storm hade upprifvit bryggorna; men flottan väntade honom och öfverförde honom till Abydos. Under det att konungen tog vägen mot Sardes, seglade flottan till Kyme och Samos, för att undertrycka den jäsning, som rådde i de joniska städerna.

Grekerna åter utpressade penningar af öboarne på Kykladerna till straff för, att de förrådt den gemensamma saken. De belägrade Andros. »Jag kommer till eder», sade Themistokles till dess invånare, »med två mägtiga gudomligheter, öfvertalningen och tvånget.» — »Vi hafva två andra», svarade de, »fattigdomen och oförmågan, hvilka aldrig lemna vår ö». De gjorde ett så tappert motstånd, att han måste bortsegla. Andra öar köpte sig fria genom att i hemlighet gifva Themistokles penningar. Då man återkommit till Salamis, delades bytet, och af den åt Apollo aflagda delen gjorde man en kolossal bildstod. På Korinthiska näset utdelades belöningar för tapperhet. Hvar och en af anförarne tillerkände sig sjelf den första, men de fleste röstade i andra rummet på Themistokles. Sparta, dit han någon tid derefter begaf sig, visade tillräckligt hela Greklands åsigt genom de ovanliga hedersbetygelser, som det bevisade honom. Han belönades med en olivkrans, erhöll den skönaste vagnen, som fans i staden, och blef på återresan beledsagad ända till Tegeas område utaf 300 ynglingar af de förnämsta familjerna.

6. Striderna vid Platää och Mykale (479 f. Kr.).

Grekland firade sin triumf, under det ännu hälften af dess jord var besatt af fienden, men ett grundadt hopp om fullständig seger uppfylde allas sinnen. Under det att Xerxes befann sig i Thessalien, mottogo Spartanerna ett orakel från Delphi, hvilket uppmanade dem att begära upprättelse af Xerxes för Leonidas' död och taga emot, hvad han än gaf dem. Spartanerna afsände en härold till Xerxes, hvilken till honom rigtade följande ord: »Konung öfver Mederna! Lakedämonierna och Herakliderna i Sparta begära upprättelse för sin konungs död, hvilken du dödat, då han stred för Grekland.» Konungen, förvånad öfver detta tal, förblef en stund svarslös, men slutligen pekade han på Mardonios och sade till härolden: »Mardonios skall gifva Lakedämonierna hvad de begära.» Härolden mottog den erbjudna upprättelsen och aflägsnade sig. Mardonios skulle också i sjelfva verket blifva det utsedda försoningsoffret.

Snarare befriad från ett onödigt påhäng än försvagad genom konungens borttågande med de oordnade skaror, som åtföljde honom, öfvervintrade Mardonios i Thessalien. Vid vårens början sände han Alexander af Makedonien till Athenarne för att föreslå fred. Beundrande deras tapperhet, önskade storkonungen hafva dem till bundsförvandter; han skulle återgifva dem deras område, återuppbygga deras tempel och dessutom gifva dem hvilka andra länder, de önskade. Sparta, förskräckt öfver dessa anbud, skickade genast dit sändebud, för att motarbeta denna underhandling. Athen afgaf ett kort och manligt svar: »Så länge solen på himmelen följer sin bana, skola Athenarne ej ingå någon förbindelse med Xerxes; de skola bekämpa honom under förtröstan på sina skyddsgudar och sina heroer, hvilkas bilder och tempel Perserkonungen öfverlemnat åt lågorna.»

Presterna anbefaldes att åt underjordens gudar inviga hvar och en, som underhöll någon slags förbindelse med fienden. Det är sorgligt att behöfva tillägga, att de stores parti, hvilket redan begynt den långa raden af förräderi mot friheten, ansåg denna allmänna uppoffring för frihetens sak såsom vansinnig. En af dem föreslog, att man skulle underkasta sig, andra, till och med Platäer, tänkte på affall. Sparta hade erbjudit sig att under hela fälttåget underhålla Athenarnes familjer. Athenarne vägrade att emottaga detta anbud och begärde blott, att den peloponnesiska krigshären skulle hålla sig färdig i tillräckligt god tid, för att Attika icke en tredje gång skulle blifva prisgifvet åt fienden.

Det blef det likväl; ty Spartanerna, nöjde att hafva afbrutit underhandlingen, återvände till sin halfö och sysselsatte sig uteslutande med att fullborda den mur, som tillslöt ingangen till densamma. Mardonios kunde sålunda utan hinder genomtåga Böotien och åter intränga i Athen. Dess invånare voro ännu qvar i Salamis. Mardonios förnyade sina förut gjorda anbud. En af senaten, som vågade föreslå öfverläggning derom, blef stenad, och Athenarne läto hans hustru och barn undergå samma öde. För att göra vanäran odödlig, liksom de förevigade äran, blef en bronspelare sedermera uppförd på Akropolis, hvilken genom en inskrift omtalade förräderiet och dess straff. Man var nästan lika förbittrad emot Sparta. Sändebud afskickades att förebrå Spartanerna deras fega uppförande. Desse voro då sysselsatte med att fira Hyakinthiafesten och lade ej någon vigt vid dessa klagomål. Aftonen före sändebudens afresa hade ännu ingen enda soldat uttågat ur staden; men då en Tegeat förestälde ephorerna, att, om Athen slöte fördrag med Perserna, skulle det finnas tusen ingångar öppna för fienden att intränga på Peloponnesos, blefvo de slutligen öfvertygade om nödvändigheten af att hålla sitt löfte och läto redan samma natt 500 hopliter bryta upp, hvar och en åtföljd af 7 heloter. Då de athenska sändebuden sedan före sin afresa infunno sig hos ephorerna för att förklara, att deras ovärdiga overksamhet utgjorde en brytning med Athen, bedyrade de senare, att krigshären redan var på väg.

Af Argiverna underrättad om denna rörelse, öfvergaf Mardonios Attika, hvarest han sköflat allt, och sökte sig på Böotiens slätter ett för sitt rytteri mer lämpligt ställe. Han uppdrog ett förskansadt läger på venstra stranden af Asopos. Den spartanska hären med Pausanias till befälhafvare öfvergick näset och upptog på sin väg alla de Greker, som förblifvit fäderneslandet trogne. Anlände till Elevsis, slöto sig Athenarne, hvilka lemnat sin flotta, till dem. Grekerna, uppgående till 110,000 man, slogo läger på kullarne vid Erythrä i närheten af Perserna, som hade 300,000 man förutom 50,000 man grekiska hjelptrupper. Flere dagar förflöto under skärmytslingar. För att draga Grekerna bort ifrån det fasta läge, hvarest de envisades att stanna qvar, lät Mardonios anfalla dem med hela sitt rytteri under Masistios' ledning. Megarerna fingo ensamme uthärda anfallet. Efter ett tappert motstånd begärde de understöd af Pausanias. Den ytterliga faran kom alla att tveka. Olympiodoros, en Athenare, erbjöd sig att med 300 man betäcka Megarernas återtåg. Ett kraftfullt anfall bragte oordning bland fienderna; deras anförare föll, en blodig kamp uppstod kring hans kropp, hvilken förblef i Grekernas våld. »Under det att

den persiska hären tillkännagaf sin sorg genom dystra klagorop, hvaraf hela Böotien genljöd, fördes Masistios' döda kropp på en vagn igenom Grekernas leder, och hvar och en öfvergaf sin plats, för att se den, som näst Mardonios värderades mest utaf Perserna och deras konung.»

Emellertid voro Grekerna på det ställe, de innehade, utsatte för vattenbrist. Pausanias nedsteg derföre på slätten vid Platää, hvilken bevattnas af talrika bäckar, och lät sina Spartaner slå läger vid källan Gargaphia.

Mardonios hade likaledes gjort en rörelse, och båda härarne befunno sig åter i hvarandras närhet, endast åtskilde af Asopos. Men i båda lägren hotade spådomar med nederlag den här, som började striden. Grekerna hade tydligen fördel af detta dröjsmål, ty de erhöllo oupphörligt understöd och lifsmedel, och i det persiska lägret hoppades man kunna begagna sig af detsamma för att besticka några af anförarne och upplösa förbundshären. Mardonios var den, som först förlorade tålamodet. Oaktadt sin omgifnings farhågor och afstyrkande, förklarade han efter tio dagars förlopp, att han den följande dagen skulle anfalla. Öfver oraklen, sade han, stode den lag, som föreskref, att Perserna genast skulle föras i striden.

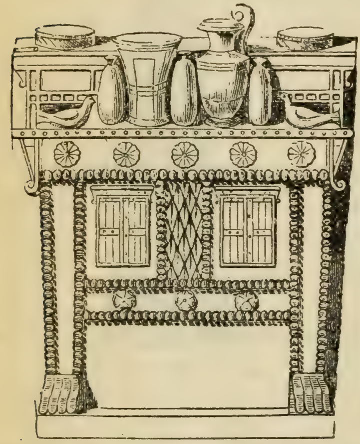

119. Trehöfda orm af koppar. Tjenaude till fotställning under den tre-fot af guld, som segrarena vid Platää skänkte templet i Delphi. Kejsar Constantin I lät flytta denna kopparorm till Constantinopel, der den ännu, ehuru i skadadt skick, finnes.

Vid nattens inbrott infann sig en ryttare i Grekernas läger och bad att få tala med befälhafvarne. »Varen på er vakt», sade han, »Mardonios skall, trots spådomarne, anfalla eder i morgon i daggryningen. Begagnen derföre den underrättelse, som jag gifver eder. Nödsakad att mot min vilja åtfölja Perserna, gifver jag eder ett tydligt bevis på min tillgifvenhet för Grekland; jag hoppas att I icke förråden mig, och att I skolen hålla mig räkning för, att jag utsatt mig för de största faror, för att kunna lemna er denna underrättelse. Jag är Alexander, Makedoniens konung.» Sedan han yttrat dessa ord, bortred han i sporrstreck.

Följande dagen lyckades Mardonios' rytteri förstöra den förr omnämnda källan Gargaphia. Emedan Grekerna hade hemtat allt sitt vatten derifrån, ty de fiendtliga ryttarne hindrade dem att närma sig stränderna af Asopos, och emedan äfven deras transporter af lifsmedel, som

anlände på de trånga vägarne öfver Kithäron, nu blifvit afbrutne: beslöto de att under följande natt bryta upp och närma sig Platää. Vid nattens början satte sig en stor del af trupperna i rörelse, men i stället för att stanna på den punkt, som derför blifvit bestämd, framtågade de ända till Heras tempel bredvid sjelfva staden. Spartanerna och Athenarne bröto ej upp förrän emot morgonen. Pausanias hade till återtåg ej kunnat förmå en tapper spartansk anförare, hvilken ansåg för en skam att rygga tillbaka. Följden af detta dröjsmal blef, att de två truppafdelningarna ej hunnit aflägsna sig synnerligen långt, då Perserna vid solens uppgång märkte, att fienden var stadd på återtåg. Mardonios öfvergick helt glad Asopos, men bragte sina barbarer i oordning genom att alltför skyndsamt förfölja Spartanerna, hvilka långsamt framskredo utmed foten af berget. Athenarne hade redan uppnått och bestigit de första kullarne, som sänka sig ifrån Platää, då de genom ett ilbud från Pausanias underrättades om Persernas anfall. De begåfvo sig genast Spartanerna till hjelp. Men de Greker, som voro Mardonios' bundsförvandter, hade följt dem i spåren och begynte striden med så mycken hetta, att Athenarne fingo nog att göra för att försvara sig sjelfve. Spartanerna och Tegeaterna, hvilka, med sina lätta trupper inberäknade, utgjorde 53,000 man, lemnades sålunda allena. De begynte offren, för att utforska gudarnes vilja. Emedan de första effren icke voro gynsamma, uppsköts anfallet. Denna overksamhet var olycklig för Spartanerna, hvilka fingo många af de sina dödade eller sårade; ty Perserna, skyddade af sina i jorden fästade sköldar, afsköto sina pilar på dem, utan att sjelfve kunna nås. Uti denna grymma belägenhet vände Pausanias, förtviflad öfver att ej erhålla gynsamma offer, sina blickar mot Heras tempel och bad gudinnan att ej låta Grekernas förhoppningar blifva besvikna. Han talade ännu, då Tegeaterna, som blefvo otålige, började rycka an mot fienden. Ett ögonblick derefter erhöllo Spartanerna slutligen gynsamma förebud och satte sig likaledes i rörelse. Persernas bågar voro ett svagt vapen emot den spartanska falangen. I början utspann sig striden framför den af Perserna uppförda sköldborgen, och då denna förskansning blifvit intagen, började en blodigare kamp vid Demeters tempel, hvilken varade länge.

120. Grekiskt bord med offerkärl.

Striden fördes man emot man, barbarerna grepo tag i Grekernas lansar och krossade dem med sina händer. Perserna visade sig lika tappre som sina motståndare, men voro utan skicklighet, utan erfarenhet och illa beväpnade; de stredo nästan nakne emot män med en fullständig rustning. Det saknades enhet i deras anfall, i det de, än en och en i sänder, än skarvis, och alltid utan ordning, rusade emot Spartanerna, hvilka med lätthet nedgjorde dem.

»Den punkt, hvarest Grekerna häftigast ansattes, var den, der Mardonios befann sig, ridande på en hvit häst och omgifven af tusen man, hvilka voro utvalde bland de tappraste af Perserna. Så länge han var vid lif, trotsade hans trupper Spartanernas alla ansträngningar; men då han stupat, och elitkåren omkring honom blifvit nedgjord, grepo de återstående Perserna till flykten.» De flydde till det läger, som Mardonios låtit uppföra. Spartanerna förföljde dem ända dit, men då det gälde att anfalla förskansningarne, visade sig deras oerfarenhet. Upprepade gånger tillbakaslagne, nödgades de invänta Athenarne, hvilka hade haft att utkämpa striden med de grekiska hjelptrupperna. Ibland desse voro Thebanerna de ende, som stredo med tapperhet. Då äfven de blifvit bragte till flykt, skyndade Athenarne Spartanerna till hjelp och nedbröto efter en hård kamp en del af muren. Genom denna öppning inströmmade Grekerna i mängd och anstälde ett sådant blodbad, att af Mardonios' 300,000 krigare knappast 3000 kommo undan, om man undantager de 40,000, som Artabazos ej lät deltaga i striden, och hvilka han, vid åsynen af nederlaget, skyndsamt bortförde på vägen till Thrakien under utspridande af det rykte, att Mardonios vore segervinnare. Spartanerna hade, enligt Herodotos, blott förlorat 91 man, Tegeaterna 16 och Athenarne 52. De öfrige Grekerna hade icke deltagit i striden, med undantag af Megarerna, hvilka på slätten blifvit öfverrumplade af det thebanska rytteriet och dervid förlorat 600 man.

Spartanerna och Athenarne tvistade om tapperhetspriset. En Megarer föreslog dem att afstå ifrån detsamma, och allas röster förenade sig till förmån för Platäerna, hvilka, såsom vanligt, hade kämpat tillsammans med Athenarne. Aristides genomdref följande beslut: »De förenade folken skola emot Perserna bilda ett förbund till försvar, hvilket skall beväpna 10,000 hopliter, 1000 ryttare och 100 treroddare. De skola alla år skicka sändebud till Platää, för att der genom högtidliga offer fira minnet af dem, som i denna strid förlorat lifvet. Hvart femte år skall man der anställa så kallade frihetslekar, och Platäerna, hvilka få i uppdrag att anställa offer och tacksägelser

för Greklands räddning, skola betraktas såsom ett okränkbart och heligt folk.» Ett altare upprestes i staden åt Zevs, räddaren.

Ofantliga rikedomar hade fallit i segervinnarnes händer. Vid deras fördelning tänkte man i första rummet på gudarne. Apollon i Delphi (bild 119), Zevs i Olympia och Poseidon på Isthmos erhöllo hvar och en sin tiondedel af bytet; Pausanias fick likaledes en tiondedel; återstoden fördelades bland de öfrige segervinnarne. Grafvårdar upprestes åt de Spartaner, Heloter, Tegeater, Athenare och Megarer, som stupat i striden. De Greker, som ej deltagit i striden, uppbyggde framdeles, för att bli delaktige af efterverldens beröm, likaledes grafvårdar, såsom hade äfven en del af deras krigare fallit på denna Greklands stora befrielsedag.

Thebanerna hade kämpat tappert till Persernas förmån. På elfte dagen efter striden infann sig den segrande hären framför deras murar och tvang dem att utlemna upphofsmännen till deras affall till Perserna. Desse bortfördes af Pausanias till Korinth, hvarest de afrättades.

Samma dag som Grekerna vunno sin lysande seger vid Platää, tillintetgjorde den grekiska flottan, under befäl af Spartanen Leotychides och Athenaren Xanthippos, återstoden af den persiska flottan. Oaktadt de landsflyktige Jonernas böner, vågade den grekiska flottan, som låg vid Delos, ej att hemsöka Asiens kuster; men sändebud från Samos lyckades öfvertala Leotychides att segla till denna ö, och då Perserna, hvilka befunno sig derstädes, vid hans annalkande flydde undan, förföljde han dem ända till Mykale. Den persiska besättningen öfvergaf flottan för att skaffa sig skydd af den 60,000 man starka krigshär, hvilken Xerxes, som ännu befann sig i Sardes, hade i Jonien. Följden blef, att äfven Grekerna stego i land. Snart uppkom bland Perserna den största förvirring. Af fruktan för förräderi afväpnade de Samierna och aflägsnade Milesierna ur lägret under förevändning, att de skulle bevaka bergpassen. Just som striden skulle begynna, spriddes det ryktet, att Mardonios hade blifvit besegrad i Böotien. Denna nyhet ökade Grekernas mod och tillförsigt, persiska lägret blef intaget, och befälhafvarne jemte de flesta af soldaterna omkommo. Detta var Xerxes' sista här. Athenarne hade största förtjensten af denna seger, hvilken de nästan ensamme tillkämpade sig.

Sålunda hade Grekerna icke blott afvärjt kriget från sitt eget land, utan började redan anfalla den stolte fienden på hans eget område. Denna sista lysande seger var detsamma som eröfringen af det Ägäiska hafvet. Inom mindre än ett år hade de slagit Perserna vid Salamis, Platää, Mykale, och rollerna hade blifvit alldeles ombytta: ifrån

att hafva varit de anfallne, hade de nu blifvit eröfrare. Hvem skulle några månader förut hafva trott, att Asiens storhet skulle finna sin graf i Grekland? Orientens oräkneliga massor hade kommit till korta emot den lilla grekiska nationen, hvilken inom sitt läger inneslöt snillet, civilisationen och friheten. Det var en ny verld, som besegrade en gammal. Grekerna tycktes också sjelfve hafva medvetande derom. Den gudomlighet, som de vid Mykale anropade, var Hebe, ungdomens gudinna. Samma dag som slaget vid Salamis stod, hade Grekerna på Sicilien likaledes varit segerrike: Gelon i Syrakusa hade vid Himera besegrat 300,000 Karthager. Stunden för den helleniska stammens storhet och seger hade slagit öfverallt.

---

7. Från slaget vid Mykale till och med Aristides', Pausanias' och Themistokles' sista öden.

121, 122. Athenska mynt (föreställande Akropolis).

Om triumfen i Grekland var allmän, så fans det likväl ett folk, som triumferade mera än något annat. Den förnämsta hedern för motståndet mot Perserna tillkom Athen. Det ensamt hade segrat vid Marathon; vid Salamis hade det, genom att tvinga sina bundsförvandter till strid, kommit desse att mot sin vilja bidraga till segern. Vid Mykale tillhörde äran nästan odelad detsamma, och det hade delat henne vid Platää, hvarest Athenarne hade utvecklat sin vanliga tapperhet. Hvilket grekiskt folk kunde uppställa några namn vid sidan af Miltiades, Aristides, Themistokles, i synnerhet af Themistokles, den mest trogne representanten af det grekiska folket, såväl genom sina förtjenster som genom sina fel?

Vi känna redan denne utomordentlige man, detta praktiska snille med sin smidighet, sin list, sin djerfhet, sin rikedom på hjelpmedel midt under sjelfva faran; för öfrigt utan betänkligheter i afseende på medlen, blott han nådde sitt mål, och som för att lyckas använde

allt, äfven bestickning. Han hade icke alltid rena händer, säga Herodotos och Plutarchos: han var tillgänglig för mutor. Men han förstod konsten att förena falheten med fosterlandskärleken och lät ofta det orättfångna guldet tjena frihetens sak. Efterverlden, som ej kunnat gilla denna brottsliga förening, har, liksom Athen, mot honom varit sträng, men rättvis, och har öfver hans namn satt den mans, hvilken så att säga, var statens gode genius, Aristides,. hvilken folket, församladt på teatern, helsade med namnet den rättrådige, och som genom sin hofsamhet afhöll både Themistokles och Athenarne från öfverdrifter. Efter kriget föreslog Themistokles en sak af vigt, som kräfde hemlighet. Folkförsamlingen uppdrog enhälligt åt Aristides att derom taga kännedom och i hennes namn fatta beslut. Han förklarade, att förslaget vore mycket nyttigt, men högst orättvist, hvarpå folket, utan att närmare känna något derom, förkastade detsamma. Det berättas, att frågan gälde uppbrännandet af alla bundsförvandternas skepp, hvilka då befunno sig förenade i hamnen vid Pagasä, hvilket skulle hafva gjort Athen till Greklands enda sjömagt. Athenarne hade under sina ryktbare ledare visat sig modige, intelligente och bestämde, alltid färdige att allestädes och på allt sätt tjena den gemensamma saken. Sparta hade deremot, oaktadt det af alla hade ansetts böra stå i främsta ledet, qvarstått i skuggan. Genom sin oförklarliga långsamhet hade det upprepade gånger lemnat Athen ensamt och utan hjelp. I afseende på store män, kunde det blott uppvisa Leonidas, den ärorike soldaten vid Thermopylä; Evrybiades, hvilken prisades för sitt mod, men ej för sin klokhet; och slutligen Pausanias, segraren vid Platää, som likväl ej för segern gjort synnerligen mycket, och som snart befläckade sitt namn genom en brottslig äregirighet.

Sådant var likväl inflytandet af Spartas gamla ära, att Athen, trots sina förtjenster, öfverallt blott fann köld eller afund. Det var en uppkomling, hvars ära sårade. Themistokles hade ej låtit sig bländas af de hedersbetygelser, hvarmed Sparta hade öfverhopat honom, och hvilka kanhända från den misstänksamma demokrati, han tjente, ådragit honom det misstroende, som höll honom aflägsnad ifrån befälet under det minnesvärda året för segrarne vid Mykale och Platää. Han såg faran och fann dess botemedel. Athen låg i ruiner. Pallas' stad hade ej någon annan befästning än den, som bestod af modiga bröst och tappra sinnen. Themistokles genomdref det fosterländska beslutet, att ingen skulle ur ruinerna uppbygga sitt eget hus, innan staden blifvit omgifven af starka murar. Hela folket egnade detta arbete sina krafter; skyndsamhet var också af nöden, ty redan hade äginetiska sändebud skyndat till Sparta, för att omtala detta företag,

Sparta sände en beskickning till Athen. »Man bör ej», sade densamma, »befästa någon stad, som ligger utanför Korinthiska näset; det är att anskaffa en borg för barbarerna, en tillflyktsort, hvarifrån de ej sedan kunna fördrifvas. Greklands verkliga fästning är Peloponnesos, hvartill Sparta skall göra ingången ointaglig...» Liksom det ej skulle varit möjligt för barbarerna att landstiga hvar som helst på halfön. Themistokles hade väntat sig denna skrymtaktiga förevändning; men muren var ännu icke tillräckligt hög för att trotsa ett anfall; man måste söka att vinna tid. Han lät derföre högtidligen sända sig till Sparta för att afgifva Athens svar, ditreste långsamt, och, då han anländt, uppsökte han hvarken rådet eller ephorerna. Då man häröfver uttryckte sin förvåning, svarade han: »jag skall, innan jag begär företräde, invänta mina embetsbröders ankomst, hvilka utan tvifvel qvarhållas af någon vigtig angelägenhet.» Emellertid arbetades det i Athen rastlöst af män och qvinnor, gubbar och barn. Från alla håll inlopp underrättelse härom till Sparta. Tillfrågad om denna sak, förnekade Themistokles förhållandet och rådde ephorerna att afsända några af sina medborgare för att med egna ögon öfvertyga sig om sanningen. På detta sätt skickade han gisslan för sin egen säkerhet till Athen. Han befalde i hemlighet Athenarne att qvarhålla dem till hans återkomst, och, då han slutligen erfor, att muren var tillräckligt hög för att skydda den återuppväxande staden för förolämpningar, gick han stolt till rådet i Sparta och sade: »Athenarne bådo ej om edra råd, då det gälde att öfvergifva sin stad och stiga ombord på flottan, de anse sig ej heller behöfva dem, då det gäller att bygga upp sina murar. Om man skickar sändebud till dem, för att afhandla förståndiga och tillbörliga saker, skola de visa, att de äro i stånd att fatta, hvad Greklands gemensamma bästa kräfver.» Spartanerna måste hålla god min. De låtsade mottaga denna underrättelse utan vrede och beklagade, att man så illa uppfattat deras afsigter.

Det var ej tillräckligt att hafva befäst Athen; det var också nödvändigt att förse detsamma med en hamn, värdig dess nya magt. Phaleron var för litet och för osäkert. Vester om detsamma och 40 stadier (mer än $\frac{2}{3}$ sv. mil) från staden var kusten försedd med tre inskärningar, som voro nog stora för att kunna ge skydd åt 400 fartyg. Themistokles hade länge kastat sina ögon på detta ställe. Betydliga arbeten hade redan derstädes blifvit utförda; han återtog desamma och inneslöt Peiräevs och Munychia med en vidsträckt mur, 30 fot hög, 60 stadier (öfver 1 sv. mil) lång och tillräckligt bred, för att två vagnar skulle kunna gå bredvid hvarandra ofvanpå densamma. Den var byggd af ofantliga qvaderstenar, fästade vid hvarandra genom jernhakar. Det återstod att samman-

binda Peiräevs med staden genom en annan mur, för att betrygga kommunikationen dem emellan. Themistokles uppgjorde planen härtill, Kimon och Perikles utförde densamma. För att bevara Athens öfvervälde till sjös, föreslog han, att man hvarje år skulle bygga 20 nya treroddare, och, för att föröka invånarnes antal, förmådde han sina medborgare att lofva förmåner åt främlingar, i synnerhet åt arbetare, som bosatte sig i staden. Detta sista råd medförde en mycket lycklig verkan. Från alla håll skyndade man till den gästvänliga staden. och Athen fann uti sin tillväxande befolkning medel att till främmande land sända talrika nybyggare, hvilka i hög grad bidrogo att öka Athens inflytande och magt.

Efter segern vid Mykale höllo segervinnarne råd, för att afgöra Jonernas öde. Spartanerna förklarade, att man icke kunde beskydda de städer, som lågo på Asiens kust, utan bådo Jonerna öfvergifva sina städer och slå sig ned på de grekiska folkslags område, hvilka ej deltagit i frihetskriget. Att förstöra Miletos, Phokäa, Smyrna, Halikarnassos, var detsamma, som att öfverlemna Asien åt barbariet. Derom bekymrade sig dock Sparta föga. Athen svarade, att ingen hade rättighet att lägga sig i koloniernas angelägenheter, och lät för ögonblicket Jonerna förlika sig med Perserna, så godt de kunde, under afvaktan på, att det skulle blifva nog starkt för att befria dem. Chios, Lesbos, Samos och öarna i det Ägäiska hafvet förklarades för medlemmar af Hellas.

Segern vid Mykale skänkte Grekerna det Ägäiska hafvet, men fienden egde ännu Thrakien. Ett stort antal Perser, till och med utaf de förnämste vid hofvet, hade der slagit sig ned eller höllo besättningar derstädes. Det var framför allt angeläget att befria Europas fastland och återjaga Perserna till Asien. Flottan seglade derföre till Hellesponten för att förstöra Xerxes' bryggor, hvilka man ännu trodde vara i behåll. Leotychides fann, att hafvet sjelf hade utfört detta arbete, och återförde sina skepp till kusterna af Peloponnesos. Men Xanthippos och Athenarne ville icke vända tillbaka utan att hafva uträttat någonting, utan att åtminstone återtaga Chersonesos, hvilket före detta krig tillhört dem.

Innan Athen ännu rest sig ur sina ruiner, återstälde sålunda flottan dess sjövälde. Redan följande året återtogo de djerfva sjömännen hafvet. Med 30 skepp från Athen, under befäl af Aristides och Kimon, Miltiades' son, förenade sig 20 fartyg från Peloponnesos, och flottan seglade under Pausanias' befäl till Cypern, förjagade Perserna från den största delen af ön, seglade sedan åter till Hellesponten och

intog Byzantion, hvarest Pausanias gjorde åtskilliga förnäme Perser till sina fångar.

Pausanias kunde ej bära sin lycka och sin ära. Han ansåg ej lämpligt, att Persernas besegrare skulle nöja sig med att vara en obetydlig konung i Sparta, med händerna bundna af de vaksamme ephorerna. Tiondedelen af det byte, som erhållits vid Platää, hade blott upptändt hans törst efter rikedomar. Hans fångar invigde honom i sederna vid hofvet i Susa: de berättade honom, huru de store der lefde, deras veklighet, deras nöjen, deras magt öfver alla, som stodo under dem; och denna retande målning, jemförd med det stränga lefnadssättet i Sparta, slutade med att bortkollra denne svage och fåfänge karakter. Ibland dessa fångar var en Eretrier, hvilken för ett gagnlöst förräderi af Darius erhållit fyra betydande städer i Äolis. Hvad skulle då ej storkonungen gifva den, som åt honom öfverlemnade Grekland? Ifrån denna dag hängaf sig Pausanias åt utsväfvande förhoppningar. Med tillhjelp af sina fångar, hvilka han lössläppte, inledde han hemliga underhandlingar med Xerxes, hvilkens dotter han begärde till äkta under löfte att såsom brudgåfva medföra Spartas undergifvenhet. Och, liksom om han redan varit storkonungens måg, aflade han den grekiska drägten för den persiska, utvecklade en asiatisk lyx, hvartill Persernas guld fick bestrida kostnaderna, och omgaf sig med en lifvakt af Meder och Egyptier. Han glömde till och med, att han förde befälet öfver frie män, och behandlade sina bundsförvandter med en satraps stolthet och öfvermod. Följden var, att krigsfolket från Ägina och Peloponnesos återvände hem; de öfrige, vägrande honom lydnad, slöto sig till Aristides och Kimon. Dessa båda anförares hofsamhet åstadkom denna revolution lika mycket som Pausanias' hersklystnad (477).

Det var verkligen en revolution. Oaktadt Sparta i största hast återkallade Pausanias och ersatte honom genom en annan amiral, stodo likväl bundsförvandterna fast vid sitt beslut. Ledningen till sjös öfvergick från Sparta till Athen, Grekerna delade sig, nationen fick två öfverhufvud. Men skall ej en gång ur denna delning ett förskräckligt krig uppkomma? I Sparta talade man redan om att vädja till vapnen, för att försvara den hegemoni, som Athen sjelf så många gånger tillerkänt Spartanerna. Men samtidigt med dessa händelser hade den andre konungen, Leotychides, segraren vid Mykale, som blifvit skickad till Thessalien, för att derifrån förjaga Aleuaderna och andra Xerxes' bundsförvandter, likaledes låtit sig bestickas med penningar. Senaten råkade i förskräckelse öfver den korruption, som från alla håll inträngde i Lykurgos' stad, och en af senatorerna påpekade ge-

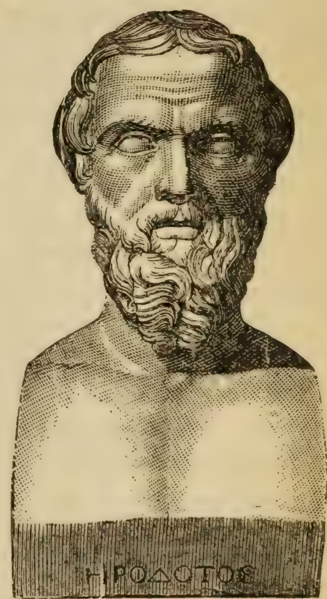
nom Pausanias' exempel faran för Sparta att skicka sina krigare så långt bort, midt ibland barbarerna och Asiens frestelser. Sparta skall ej alltid bibehålla denna vishet.

Aristides hade stor del i detta bundsförvandternas beslut. Återkommande med det förslag om ett ständigt förbund emot den gemensamme fienden, som han redan vid Platää väckt, lyckades det honom nu att få det antaget. Man uppdrog enhälligt åt honom att framkomma med förbundsvilkoren och bestämma de allierades skyldigheter. Det blef beslutadt, att Grekerna i Asien och på öarna skulle bilda ett förbund, hvars intressen skulle afhandlas genom allmänna sammankomster i Apollons tempel på Delos; att Athen skulle hafva ledningen i krig, men att hvarje stat skulle få behålla ett fullständigt oberoende uti sin inre styrelse, att den för den gemensamma saken blott skulle tillhandahålla krigsfolk, fartyg eller penningar till det belopp, som af förbundsförsamlingen bestämdes. Kostnadsförslaget uppsattes af den man, som numera gälde för den rättrådigaste icke blott i Athen, utan i hela Grekland. För att åstadkomma en rättvis fördelning i det erforderliga beloppet, genomreste Aristides fastlandet och öarna och gjorde sig underrättad om hvarje stads styrka och hjelpmedel. Det årliga sammanskottet uppgick till 460 talenter (1,890,000 kr.), hvilken summa deponerades på Delos under Apollons beskydd. Aristides utvaldes till skattmästare och fullgjorde detta uppdrag med sådan redlighet, att de allierade efter hans död ej ansågo uppsigten öfver denna skattkammare böra anförtros åt någon annan än Athenarne. Hans dygd gagnade sålunda hans fädernesland äfven efter hans död.

Themistokles hade förlagt talarestolen till Pnyx, för att talarne oupphörligt derifrån skulle för folket kunna utpeka hafvet. Det var åt detta håll, han velat vända dess uppmärksamhet och dess krafter. Han hade lyckats. Athen hade nu en krigsflotta, en handelsflotta och en talrik befolkning. Han hade gifvit Peiräevs en sådan vigt, att han, enligt Aristophanes' uttryck, förmält hamnen och staden. Den förra beherskade den senare; den mängd af sjömän, som samlades på Pnyx, betryggade derstädes det folkliga elementets öfvervigt. Aristides, som var mer betänksam och högre uppskattade de gamla familjernas och jordegarnes intressen, lutade likväl mot slutet af sitt lif åt samma håll och gjorde alla offentliga embeten, till och med archonternas, tillgängliga för alla medborgare. Det var ett nytt slag för Solons författning. Men denna författning, som förskref sig från mer än ett århundrade tillbaka, kunde ej förblifva oföränderlig, då allt annat förändrades. Om Solon hade lefvat på Aristides' tid, skulle han hafva gjort, hvad denne vise man gjorde. Hvarföre skulle några olivplan-

teringar i Attika eller jordbesittningar i Thrakien medföra herraväldet öfver dessa 20.000 medborgare, hvilka sjelfve beherskade en stor del af Grekland och öarna? Dessutom var denna ärorika demokrati i högsta grad förtjent af en belöning; hon förtjenade verkligen, att lika politiska rättigheter infördes, emedan alla lika delat hängifvenheten och uppoffringarna för fäderneslandet. Den forna olikheten mellan de olika klasserna af medborgare utplånades sålunda. Theterna uti den fjerde klassen kunde göra anspråk på alla embeten, men de fingo också kännas vid de offentliga utgifter, från hvilka Solon befriat dem.

Sålunda hade perserkrigen bidragit att gifva Athen den demokratiska författning, som Herodotos så mycket prisar. »Hon har», säger han, »det skönaste namn, ty hon heter jemnlikhet. Rådslagen och öfverläggningen tillhöra alla, verkställigheten några få, nemligen embetsmännen; och desse äro ansvarige för sina handlingar.»

123. Herodotos.

Sedan Herodotos (med belägringen af Sestos) afslutat sin historia, äro vi utan ledning, och vi sakna underrättelser om Aristides' och Themistokles' sista dagar. Hvarken tiden eller stället eller de närmare omständigheterna vid deras död känna vi med visshet. I synnerhet rörande Aristides sväfva vi i stor okunnighet. Denne store medborgare var, oaktadt han länge haft om händer den rikaste skattkammare, så fattig, att staten nödgades bestrida omkostnaderna för hans begrafning och gifva utstyrsel åt hans döttrar. En offentlig minnesvård helgade hans hågkomst, och hans afkomlingar erhöllo under flere generationer en pension ur statskassan.

Themistokles var mindre lycklig. Han hade det felet att alltför ofta påminna sina medborgare, att han räddat dem. Det tempel, som han uppbyggde åt de goda rådslagens gudinna, syntes hafva för afsigt att föreviga denna påminnelse. Hans utpressningar uppväckte dessutom fiender mot honom. Han hade begynt sin offentliga bana med en förmögenhet af 3 talenter. Blott den del af hans egendom, som hans vänner ej kunde rädda undan indragning till staten och liksom den öfriga öfverföra till Asien, riktade statskassan med 80, enligt andra med 100, talenter. Det straff, han förut ådragit Aristides, drabbade

nu honom sjelf: han dömdes genom ostrakismen till tio års landsflykt. Han begaf sig till Argos, som tog väl emot Spartas fiende (471). Då han sedermera ansågs vara Pausanias' medbrottsling, nödgades han taga sin tillflykt till Perserna.

Återkallad till Sparta, såsom vi förut nämnt, hade Pausanias efter någon tid flytt och återvändt till Byzantion för att fortsätta sina underhandlingar med Xerxes genom Artabazos, Bithyniens satrap. Han återkallades ännu en gång, och, förlitande sig på sina skatter, hade han den djerfheten att återkomma. Spartas gamla dygd hade verkligen till en stor del försvunnit. Falheten, ett ondt, som Perserna inplantade i Grekland, och som för detsamma blef ett lifsfarligt gift, började i Sparta framträda i öppen dag. Pausanias blef vid sin hemkomst kastad i fängelse; af brist på bevis eller genom mutor erhöll han åter friheten och fortsatte blott så mycket djerfvare sina planer. Man kom underfund med, att han sökte uppvigla Heloterna, för att störta ephorerna och förskaffa sig sjelf enväldet. Lagen tillät ej en träl att vittna emot en Spartan. Men han anskaffade sjelf bevisen för sin brottslighet. En af hans budbärare till Artabazos, som gjort den iakttagelsen, att ingen återkommit från en dylik beskickning, öppnade det honom anförtrodda brefvet och läste deri den befallningen, att han, liksom de föregående budbärarne, skulle dödas. Han lemnade derföre brefvet till ephorerna. De befalde honom taga sin tillflykt till ett tempel, liksom fruktade han Pausanias' vrede. Den senare, hvilken härom snart fick underrättelse, skyndade till templet och sökte öfvertala honom att fullgöra sitt uppdrag. Ephorerna hade, fördolde i templet, hört allt; förräderiet var tydligt; man beslöt att bemägtiga sig hans person. Han flydde till Pallas' tempel, varnad genom ett hemligt tecken af en bland ephorerna. Då man icke vågade med våld framdraga honom ur denna fridlysta helgedom, igenmurade man ingången för att låta honom dö af hunger. Hans egen moder frambar den första stenen. Då han var nära döden, utförde man honom ur templet, på det att helgedomen ej skulle befläckas genom hans döda kropp (467).

Pausanias hade sökt vinna Themistokles på sin sida; men Athenaren var alltför förståndig, för att inlåta sig med en så oförsigtig man. Emellertid blefvo spåren af dessa underhandlingar upptäckta, och Spartanerna dröjde ej att i Athen anklaga Themistokles för förräderi. Han flydde från Argos till Korkyra, hvilket hade honom att tacka för besittningen af Levkas; derifrån begaf han sig till Admetos i Epeiros, Molossernas konung. Han hade fordom förolämpat denne furste och fruktade för hans vrede. Admetos var frånvarande vid hans

ankomst. Vid återkomsten fann han Themistokles sittande vid härden, i sina armar hållande ett af konungens barn, hvilket bad för honom. Admetos glömde vid denna syn sitt hat, vägrade att utlemna flyktingen och hjelpte honom att komma öfver till Asien (466). Themistokles begaf sig till hofvet i Susa, hvarest Xerxes nyss dött. Då han framträdde inför hans efterträdare, sade han: »jag är Themistokles, den bland Grekerna, som gjort dig största skada, men också den, som hädanefter skall göra dig det största gagn.» Han åberopade sig på den förmenta tjenst, han hade bevisat Xerxes, då han förmådde honom att efter slaget vid Salamis begifva sig på en skyndsam flykt, och förbehöll sig ett års tid för att lära sig persiska språket, så att han utan bistånd af tolk skulle kunna framställa sina planer. Artaxerxes, som beundrade hans snille och hans djerfhet, mottog honom med ynnest och skänkte honom tre städer i Mindre Asien: den ena skulle förse honom med bröd, den andra med kött och den tredje med vin. Angående hans död voro flera olika rykten i omlopp. Man berättade, att han, uppmanad att uppfylla sina löften, tagit gift för att ej nödgas bära vapen mot sitt fädernesland. Detta slut skulle komma oss att glömma hans fel, och denna frivilliga försoning skulle ännu mer föröka hans ära; men i strid med denna Diodoros' berättelse låter Thukydides honom dö af sjukdom. Hans ben berättas i hemlighet hafva blifvit förda till Athen.

Det stora kriget är afslutadt. Dess store män hafva försvunnit. Andra tider begynna. Snart skola sönerna till segervinnarne vid Platää och Thermopylä ej hysa något betänkande att mot sina egna bröder använda sina fäders vapen, ännu rykande af barbarernas blod.

---

8. Kimon och Athens sjömagt till stilleståndet mellan Athen och Sparta.

Kimon, Miltiades' son, hör genom sina bedrifter och sin statskonst till den föregående perioden. Han hade hvarken vältalighet, ej heller någon annan af de egenskaper, som i Athen mest värderades. Hans lefnadssätt var ej synnerligen regelbundet, men man värderade hans bestämda och välvilliga karakter. Den liflighet, hvarmed han understödt Themistokles vid Persernas infall, den tapperhet, han utvecklat vid Salamis, hade gjort honom ryktbar, och, då Aristides, för att hålla partierna i jemnvigt, framförde honom på den

politiska skådeplatsen, för att motarbeta Themistokles' alltför stora demokratiska inflytande, mottogs han med välvilja. Han synes hafva mycket bidragit till landsförvisningen af segraren vid Salamis.

Bristen på vältalighet förnekade Kimon triumfer i folkförsamlingen. Han sökte sig en ersättning härför på det vidsträckta fält, som för Athen öppnade sig på hafvet. Han begagnade sig häraf, för att på en gång tjena den gemensamma nationella saken och sitt fäderneslands särskilda intressen. År 476 företog han två krigståg, af hvilka han skördade mycken ära. Han intog Eion i Thrakien, hvarigenom han skänkte sitt fädernesland ett område, som man kunde utdela åt fattige medborgare, och en vigtig sjö- och vapenplats vid utloppet af Strymon. Genom eröfringen af ön Skyros rensade han hafvet från de sjöröfvare, som amphiktyonernas råd förklarat fredlöse, och det nybygge, som Athen der grundlade, blef den första ringen i den långa kedjan af dess besittningar i norra delen af det Ägäiska hafvet.

Sålunda fortsatte Athen på ett ärofullt sätt striden mot Perserna och betryggade herraväldet öfver hafvet. Medvetandet af dessa tjenster gjorde Athenarne hårde mot sina bundsförvandter, om desse dröjde att lemna sitt penningebidrag eller sitt krigsfolk. Två städer blefvo hårdt straffade. Karystos på Evböa och det rika Naxos blefvo båda två efter en lång belägring intagna och förvandlade till lydstater under Athen.

Detta förfarande var af stor betydelse. Det visade, att Athen, begagnande sig af en laglig rätt, ej skulle tillåta någon af de förbundna städerna att draga sig ur förbundet. Det hade rätten på sin sida. De allierade sjelfva fattade det, och Athen hade blott utfört förbundsrådets befallningar. De anhöllo för närvarande blott om tillåtelse att genom förökade penningeutgifter få ersätta det bidrag af skepp och manskap, hvilket de dittills lemnat. Kimon antog med glädje en förändring, hvilken, på samma gång den afväpnade bundsförvandterna, gaf Athen ett obegränsadt herravälde till sjös och med nödvändighet skulle förvandla de allierade till undersåtar.

Samma år som Naxos intogs och liksom för att utplåna det obehagliga minnet deraf, utrustade Kimon 200 athenska fartyg, hvarjemte han af bundsförvandterna erhöll 100; och med denna flotta seglade han till Karien och Lykien, der han bragte alla de grekiska städerna till affall och förjagade den persiska besättningen, der någon sådan fans. Vid utloppet af Evrymedon befunno sig 200 fiendtliga skepp, hvilka inväntade en förstärkning af 80 pheniciska treroddare. Kimon förekom deras förening, bemägtigade sig de 200 fartygen och borrade

dem i sank. Han landsteg genast derefter på den angränsande stranden, hvarest en talrik krigshär befann sig, lät en del af sina soldater ikläda sig fångarnes drägter, öfverraskade genom denna list fienden, hvilken dödades eller förskingrades, och fick dessutom tid att segla de 80 pheniciska skeppen till mötes, af hvilka ej ett enda lyckades undkomma (469).

Denna stora framgång gaf honom mod att återtaga sina planer på Thrakien. Perserna innehade der en mängd platser, hvilka alla intogos utom Doriskos. Ett vigtigt företag bortdrog då hans uppmärksamhet till ett annat håll. Athen hade genast funnit vigten af besittningarna vid utloppet af Strymon. Der funnos bördiga åkerfält och ofantliga skogar, hvilka lemnade byggnadsvirke, tjära och andra för flottans behof nödvändiga saker. På floden kunde man tränga djupt in i Makedonien och knyta vigtiga förbindelser med barbarerna. Slutligen funnos der i granskapet berget Pangäos' ryktbara guldgrufvor. Följden var, att talrika nybyggare strömmade dit från Athen. Vid ett enda tillfälle slogo sig 10,000 personer ned i *Nio Vägar*, beläget ofvanför Eion. Athenarne önskade i synnerhet att få guldgrufvorna i sina händer. De tillhörde invånarne på Thasos; Athen förklarade, att de utgjorde en del af det område, som blifvit Perserna fråntaget, och på Thasiernas vägran att afstå detsamma, fick Kimon befallning att anfalla deras ö. Efter en seger till sjös belägrade Kimon deras hufvudstad. Belägringen varade i tre år. Då Thasierna anhöllo om hjelp af Spartanerna, hvilka med växande afund sågo Athens strålande rykte och magt, lofvade de sitt bistånd; men en förfärlig olycka hindrade dem att hålla sitt löfte: en jordbäfning, hvarvid 20,000 menniskor omkommo, skakade hela Lakonien; i Sparta funnos ej mera än sex hus qvar.

Vid underrättelsen om denna olycka gjorde Heloterna i förening med Messenierna uppror och tågade mot Sparta. Konung Archidamos, som förutsett denna rörelse, hade i största hast förenat medborgarne under vapen. Hans fasta hållning räddade Sparta. Heloterna blefvo vid åsynen af sina herskare betagne af förskräckelse och skingrade sig. De tappraste ibland dem medföljde Messenierna till berget Ithome, hvarest de förskansade sig, och det tredje messeniska kriget begynte (464). Det räckte i tio år, hvarunder de upproriske inlade rätt mycken ära, och månget redan genom Aristomenes ryktbart ställe erhöll en ny glans. Så nedgjorde de en gång vid Stenyklaros en spartansk trupp, som lemnade 300 döde på platsen, bland hvilka befann sig den Aeimnestos, hvilken vid Platää dödat Mardonios

Thasierna blefvo sålunda lemnade åt sig sjelfve. De måste gifva

sig på hårda vilkor: nedrifva murarne kring sin stad, utlemna sina skepp, sina guldgrufvor och sina besittningar på fastlandet samt betala stora krigskostnader och en årlig skatt (463).

Kimon hade ej blott sina segrar att tacka för den popularitet, han åtnjutit. Hans fädernearf och de ofantliga rikedomar, hvilka han på ett så ärofullt sätt förvärfvat sig af fienden, syntes mindre tillhöra honom sjelf än hans medborgare. Han använde dem att med planteringar och stoder pryda stadens offentliga platser samt att uppbygga en del af förskansningarna kring borgen och en del af de långa murar, som af Themistokles blifvit föreslagne. Han lät nedtaga inhägnaderna till sina trädgårdar, för att öfverlemna dem åt allmänheten. Hvarje dag höll han öppen taffel för medborgarne inom sin dem, och, då han utgick, åtföljdes han alltid af en tjenare, hvilken till fattige utdelade kläder och penningar.

Detta oaktadt förlorade han likväl sin popularitet. De fattige insågo, att hans stora frikostighet var en betalning för de hedersuppdrag, han genom deras röster erhöll. Man påminte sig, att äfven Peisistratos utdelat afkastningen af sina trädgårdar till folket, och man började hellre lyssna till en ny talare, hvilken förklarade, att staten vore tillräckligt rik för att ej behöfva låta en enskild man underhålla de fattige. Denne nye man var *Perikles*, Themistokles hämnare, verkställaren af hans stora planer, men större än han, emedan han alltid hade aktning för sig sjelf. Kimon, Spartas bundsförvandt, vid rättegången mot Themistokles, en beundrare af deras krigiska dygder och deras stränga disciplin till den grad, att han gaf en af sina söner namnet Lakedämonios, glömde, att Athen nu mera var för stort att oupphörligt höra Sparta lofprisas. Vid hvarje förebråelse, Kimon rigtade till sina medborgare, tillade han: »så bete sig ej Spartanerna.» Liksom han, var hela hans parti nära förenadt med den stad, som i Grekland representerade det aristokratiska elementet. När derföre Spartanerna, oförmögne att intaga Ithome, kommo till Athen, för att begära hjelp, sade Kimon: »Man bör ej göra Grekland halt eller borttaga en för Athen nyttig motvigt.»

Athenarne voro utan tvifvel föga smickrade af nödvändigheten att hafva en motvigt; likväl gjorde högsinthetens och hederns känslor sig gällande. Kimon skickades till Ithome med en talrik här; men belägringen skred ändock ej synnerligen framåt. Spartanerna, som för sitt uppförande mot Athen hade ondt samvete, misstänkte förräderi och afskedade, med bibehållande af sina öfriga bundsförvandter, Athenarne under förevändning, att de ej vidare behöfde deras tjenster. Detta var en dödlig förolämpning. Athen besvarade densam-

ma genom ett förbund med Argos, hvilket begagnade sig af Spartas förlägenhet för att tillfredsställa sitt gamla hat mot Mykenä, som det förstörde. Thessalerna ingingo i samma förbund, och någon tid derefter insläppte Megara af hat till Korinth en athensk besättning inom sina murar. Dessa händelser voro för Spartas vän, som ej ville, att Athen skulle utsträcka sin magt på det grekiska fastlandet, lika många motgångar.

Aristides hade öppnat tillträde till alla embeten äfven för de fattigaste medborgare; men aristokratien, som hade befäst sig uti Athens högsta domstol, Areopagen (jmfr sid. 277), gjorde deraf en härd för oppositionen mot styrelsen. En vän till Perikles vid namn Ephialtes, hvilken både genom sin fattigdom och sin dygd erinrade om Aristides, föreslog, att man skulle fråntaga denna vördade domstol en stor del af de mål, som tillhörde densamma, utan tvifvel de, som han afgjorde på grund af den censorsmyndighet, som Solon tilldelat honom. Äschylos, hvilken tillhörde evpatriderna, åtog sig förgäfves areopagens sak genom uppförandet af sitt sorgspel »Evmeniderna», hvari han lät Pallas sjelf inrätta denna domstol såsom en sträng och omutlig väktare öfver rättvisan och lagarne. Ephialtes' förslag gick igenom. »Kimon», säger Plutarchos, »kunde ej återhålla sin vrede, då han såg areopagens värdighet sålunda förnedrad.» Han gjorde alla möjliga ansträngningar för att återgifva densamma sin förlorade domsrätt och införa en aristokratisk styrelse. Folket satte genom ostrakismen en gräns för hans sträfvande i denna riktning. Kimon landsförvistes 461.

Äschylos, som hade bistått honom, fruktade ett lika öde och gick följande år i frivillig landsflykt. Han hade redan blifvit förd inför areopagen, derför att han på teatern afslöjat mysterier, om hvilka oinvigde ej fingo ega någon kännedom, och han hade troligen blifvit fäld, om ej hans broder Aminias, genom att vika undan hans mantel och peka på hans vid Salamis stympade arm, af domarena utverkat hans benådning. Han begaf sig till Sicilien, hvarest han kanhända redan varit på konung Hierons tid. I den grafskrift, han sjelf författat, talar skalden, säker om odödligheten af sin poesi, blott om sin tapperhet: »Denna vård döljer Äschylos. Född i Athen, dog han på Gelas fruktbara slätt. Den ryktbara skogen vid Marathon och Medern med det långa håret skola veta att berätta, om han var tapper, ty de hafva sett honom.» Athen gaf ej sitt bifall till den store skaldens frivilliga landsflykt. Under det följande århundradet upprestes åt honom, liksom åt Sophokles och Evripides, en stod af koppar, och det beslöts, att en afskrift af deras arbeten skulle göras på statens be-

kostnad och tagas i dess förvar, hvarjemte skådespelarne skulle åläggas att ordagrant följa texten.

Kimons bannlysning hämmade ej Athens verksamhet; den var tvärtom aldrig någonsin större. 200 galerer hade blifvit skickade till Cypern, för att derifrån fördrifva återstoden af de persiska trupperna. Egypten, som gjort uppror, bad Athenarne om hjelp; de begåfvo sig till stranden af Nilen och besegrade en krigshär, hvars qvarlefvor de sedermera belägrade i Memphis. Sålunda uppmuntrade det segerrika Greklands lyckliga exempel de folk. som lydde under storkonungen, att afskaka sina bojor.

124. Gafvelprydnad från ett tempel på Ägina.

Under detta krigståg utbröt ett krig i sjelfva Grekland. Korinth, Ägina och Epidauros förbundo sig med hvarandra för att bestraffa Megaras affall till Athen. Tillbakaslagne vid en landstigning, bemägtigade sig likväl Athenarne Trözen, besegrade de förenades flotta, hvilken förlorade 70 fartyg, och belägrade sin dödsfiende, Ägina, hvilken hade utfärdat följande lag: »Hvarje Athenare, som gripes på Äginas område, skall utan dom och ransakning dödas eller säljas som slaf.» För att rädda denna plats. tågade Korintherna mot Megara. I Athen fans nu ej annat qvar än gubbar och barn. Myronidas skapade likväl deraf en här, hvarmed han två gånger kämpade mot fienden i passen vid Isthmos och tillfogade honom slutligen ett blodigt nederlag (457). Belägringen af Ägina varade i nio månader; stadens murar nedrefvos; invånarne utlemnade återstoden af sina skepp och lofvade att betala skatt.

Sålunda söndersleт Grekland sig sjelf, och ett första peloponnesiskt krig begyntes. Hvilken hade att uppbära ansvaret härför? Utan tvifvel alla dessa städer, mellan hvilka sekelgammalt hat herskade, såsom Ägina och Athen, Korinth och Megara, Argos och Mykenä; men i synnerhet Sparta, hvilket gaf signalen till denna gudlösa kamp genom sitt tadelvärda uppförande mot Athen. I sjelfva detta ögonblick

mottog det ett sändebud från den förskräckte Artaxerxes. hvilket kom för att köpslå om priset för Peloponnesiernas infall i Attika, liksom Thasierna redan förut erhållit deras löfte derom. Men det messeniska kriget varade ännu. och Sparta vågade för tillfället ej ett så stort företag. Penningarne behöll man emellertid, utan tvifvel för att afvakta bättre tider. Perikles, härom underrättad. påskyndade fullbordandet af de långa murarne.

I Athen började de store att röra på sig; en spartansk här hade inträngt i Böotien under förevändning att bistå Dorerna emot Phokerna och, glömmande den roll, som Thebe spelat vid Persernas infall, hjelpte han denna stad att befästa sina murar och få sitt öfvervälde i Böotien erkändt, för att i det mellersta Grekland sätta emot Athen en mägtig och fiendtligt sinnad stad. Hemligen tillkallad af aristokraterna i Athen, infann sig denna krigshär vid Attikas gränser och slog läger vid Tanagra. Athenarne tågade den till mötes. Kimon, som befann sig i närheten, begärde att få strida tillsammans med sin stam. Man hyste, om ej mot honom, åtminstone mot hans parti ganska befogade misstankar, hvarföre man vägrade. Då han aflägsnade sig, qvarlemnade han sin rustning hos sina vänner. De förenade sig omkring densamma och läto döda sig till sista man. Striden var ytterst häftig. Perikles utmärkte sig i densamma genom den mest lysande tapperhet, men Thessalernas förräderi lemnade segern åt Spartanerna (456). De vunno ingenting derpå, utom att de gjorde öfvergången af Isthmos fri. Ägina måste icke desto mindre gifva sig några månader derefter (455). Men redan före denna vigtiga framgång hade nederlaget vid Tanagra blifvit ersatt. Myronidas hade vid Önophyta tillintetgjort en talrik böotisk här (456); och denna seger, som i Böotien, Phokis och det opuntiska Lokris gifvit öfvertaget åt folkpartiet, betryggade Athens inflytande i hela det mellersta Grekland.

Följande året brände en athensk flotta Spartas hamnstad Gythion, slog Sikyonerna och eröfrade Naupaktos. Messeniska kriget slutade samtidigt. Ithomes försvarare hade erhållit fritt aftåg från Peloponnesos; Athenarne mottogo dem och skänkte dem sin nya eröfring, Naupaktos, samma stad, från hvilken deras förfäder utgått för att eröfra Peloponnesos.

Dessa framgångar gjorde motgångarne i Egypten mindre sorgliga. Den krigshär, man ditskickat, hade nemligen jemte de 50 fartyg, hvilka sändts till dess understöd, blifvit tillintetgjord. Ett försök att återinsätta en thessalisk furste och straffa förräderiet vid Tanagra misslyckades. Ett krigståg till Akarnanien under ledning af Perikles sjelf hade ej bättre framgång. Man kom då att erinra sig den anfö-

rare, hvilken segren aldrig svikit. Kimon blef återkallad på förslag af sjelfve Perikles (453). Kimons och hans vänners ädla uppförande vid Tanagra hade visat, att man ej fick innesluta honom i det parti, som stått i komplott med fienden, liksom det vid Marathon och Platää stått i komplott med Perserna, och som nyligen mördat den dygdige Ephialtes, förmodligen för samma brott, som Platon förebrår honom, nemligen att hafva stympat areopagen och låtit Athenarne dricka långa drag ur frihetens bägare. Plutarchos, som likväl var en fiende till demokraterna, säger om denne Perikles' vän: »Han hade gjort sig fruktansvärd för de store genom ett orubbligt förföljande af alla embetsmän, som gjorde olagliga utpressningar, och af alla dem, som begingo någon orättvisa.»

Den närmast följande tiden är föga känd. Kriget fördes med matthet å båda sidor; man underhandlade länge om fred, men Kimon lyckades blott sluta ett stillestånd på fem år (452). Så snart detta var afslutadt, seglade han till Cypern med 200 skepp och belägrade Kition, hvarefter han tänkte öfvergå till Egypten. Emellertid dog han härstädes af sjukdom eller sår (449). Hans följeslagare firade hans begrafning på ett sätt, som öfverensstämde med hans önskningar. Då de skulle återföra hans qvarlefvor till Athen, råkade de nemligen ut för en stor phenicisk och persisk flotta, hvilken de förstörde i närheten af Salamis på Cypern, hvarefter de samma dag gjorde en landstigning och skingrade den krigshär, som befann sig på stranden. Denna dubbla seger var den sista akten i perserkrigen. Athen ingick nu en ärofull traktat, hvari det förband sig att ej vidare oroa storkonungen uti hans besittningar och ej gifva något understöd åt Egyptierna, hvaremot han å sin sida förband sig att frigifva Grekerna i Asien och erkänna Ägäiska hafvet som ett grekiskt haf samt afsade sig rättigheten att sända krigsskepp förbi de Chelidoniska öarna, vid kusterna af Lykien, och de Kyaniska klipporna, vid ingången till den thrakiska Bosporen.

Athen gjorde sålunda slut på kriget med Persien, men redan började molnen att hopa sig öfver sjelfva Grekland. Den helleniska stammens allt omfattande verksamhet kunde ej finna sig vid en lång fred. Så snart faran från Persien var öfver, började man åter sysselsätta sig med de gamla inbördes tvisterna. Men det var ej blott fråga om krig städerna emellan, utan förflutna århundraden hade åt hvarje stad i arf efterlemnat kämpande partier. Med undantag af Athen och Korinth voro alla de grekiska staterna åkerbrukande och föraktade allt slags industri, hvilken de öfverlemnade åt slafvar. Slafveriet hindrade uppkomsten af en medelklass. I dessa stater funnos sålunda blott

rike och fattige, hvilka betraktade hvarandra med hat eller afund, då de ej hade tillfälle att förolämpa och bekriga hvarandra. Deraf de inre slitningarna, de så ofta störtade författningarna, hvarvid den ena hälften af folket dref den andra i landsflykt eller nedgjorde densamma.

Delphierna, Spartas bundsförvandter, hade öfverinseendet öfver Apollons helgedom. Phokerna, skyddade af Athen, beröfvade dem detsamma. En spartansk här återgaf det åt de förre: en athensk under Perikles återtog det för de senares räkning (448). Dessa de båda herskande folkens krigståg genom Böotien gåfvo nytt lif åt partihatet. De landsförviste Böotierna af det aristokratiska partiet förenade sig i små krigshärar och öfverraskade flere städer. Athenaren Tolmidas, ringaktande deras krafter, tågade mot Perikles' råd emot dem med en liten trupp: han besegrades och dödades vid Koroneia (447). Detta nederlag återgaf aristokraterna det förlorade inflytandet i alla städer: Böotien var förloradt för Athen. Rörelsen spridde sig till Evböa, hvarest Histiäerna bemägtigade sig ett athenskt fartyg och dödade hela besättningen. Athen gjorde nu en kraftfull ansträngning. Perikles förde sjelf 500 hopliter till ön. Allt gaf vika, han gick strängt till väga, likväl utan blodsutgjutelse. Några af de rike i Chalkis blefvo förjagade, och Histiäerna beröfvades sin stad och sitt område, hvilket skänktes åt Athens fattige. En spartansk här, begagnande sig af ett uppror i Megara, intågade snart derefter på det elevsinska området (445). Den anfördes af den unge konung Pleistoanax, hvilken ephorerna hade stält under ledning af Kleandridas. Perikles köpte den senare, hvilken återförde krigshären utan svärdslag. Då Perikles sedan för folket redogjorde för statsutgifterna, upptog han tio talenter under rubriken »nödvändiga omkostnader». Folket förstod och gillade detta. Denna utgiftspost återfans sedan årligen i Athens budget. Folket, annars misstänksamt, öfverlemnade med slutna ögon dessa penningar till Perikles' förfogande. Han sände dem till Sparta, för att der köpa de röster, som voro till salu. Det var hans omkostnader för den hemliga politiken.

Emellertid slutades kriget illa. Genom det år 445 ingångna fördraget, hvarigenom ett trettioårigt stillestånd slöts mellan Sparta och Athen, afstod det senare från Megaras båda hamnar, hvilka det ej mer kunde behålla, sedan staden gått förlorad, dessutom från Trözen och de hamnar, som det innehade i Achaia vid Korinthiska viken. Var detta fördrag en eftergift, som det aristokratiska partiet tilltvungit sig? Man skulle kunna tro det, då man det följande året ser dess ledare Thukydides, landsförvist genom ostrakismen, taga sin tillflykt till Sparta, såvida man icke föredrager att derutinnan finna en hand-

ling af stor klokhet hos Perikles, hvilken sedan Athens inflytande i Böotien gått förloradt, torde hafva funnit, att det ej för Athen lönade mödan att på det grekiska fastlandet söka föröka sin magt, då dess flotta derstädes ingenting betydde och det dessutom öfverallt sammanstötte med Sparta.

---

9. Athen på Perikles' tid.

Perikles (bild 125) föddes år 494 f. Kr. Hans fader var Xanthippos, segraren vid Mykale; hans moder var af samma slägt som den store folkledaren Kleisthenes (se sid. 282). Naturen hade utrustat honom med rika anlag både till kropp och själ. Han hade äfven de mest utmärkte lärare. Zenon från Elea meddelade honom sin skolas läror; Damon undervisade honom uti musik; sin store lärare Anaxagoras från Klazomenä hade Perikles utan tvifvel att tacka för en del af den lyftning i tankar och karakter, hvilken röjde sig i hans vältalighet och hans handlingssätt och stälde honom så högt öfver sina samtida, att de åt honom, liksom åt Zevs, gåfvo namnet *Olympiern*. Platon, som var hans fiende, talar i samma ordalag som Thukydides om hans vidsträckta och storartade begåfning. Klokheten i dess högsta betydelse ledde alla hans företag. Allt var hos honom föremål för öfverläggning. »Aldrig», säger Plutarchos, »besteg han talarestolen, utan att bedja gudarne ej låta något ord utgå ur hans mun, som ej gagnade den sak, han afhandlade.» Ingen kände det athenska folket bättre än han, ingen förstod bättre att gifva akt på dess svagheter, ej för att draga fördel af dem, utan för att bekämpa dem. Af ädel börd, hade han föga naturlig böjelse för folket; men statskonsten och hans förstånd sade honom, att han borde qväfva dessa känslor. Kimon, som då var omgifven af glansen af sina segrar, innehade första platsen inom det aristokratiska partiet. Ibland folkpartiet var denna plats ledig. Perikles intog densamma.

Såsnart han begynte befatta sig med statens angelägenheter, egnade han sig helt och hållet åt desamma; men, för att ej synas slösa med sin verksamhet, uppträdde han sällan sjelf, utan framskickade oftast andra i sitt ställe. Man märkte hans hand, men såg henne icke. Blott vid vigtiga tillfällen framträdde han offentligen. Men då utvecklade han ett oinskränkt inflytande genom sin vältalighet, hvilken man jemfört med åskan och blixten, hvilka förblända och krossa. Man

har tyvärr ingenting i behåll af hans tal utom några lösryckta meningar, hvilka man bevarat i minnet. Perikles' tillbakadragenhet vid offentliga tillfällen var ej en inlärd och väl studerad roll. Han ådagalade i sitt enskilda lif samma måtta och samma värdighet. Hans lefnadssätt var enkelt och sparsamt. Hans själ bibehöll alltid sin jemnvigt; han lät lika litet bedåra sig af framgången, som han vredgades öfver förolämpningar. En af hans fiender, en låg och elak man, skymfade honom en gång offentligen och förföljde honom under smädelser ända till hans bostad. Perikles vände sig icke ens om; men, då han nått sin boning, kallade han på en slaf, hvilken han befalde taga en fackla och följa mannen hem. Han var ingen vän af bullrande nöjen och festliga tillställningar. För att ej genom omsorgen om sina enskilda angelägenheter blifva bortdragen ifrån statens värf, och måhända äfven på det hans måttlighet skulle blifva bekant, sålde han årligen på en gång hela afkastningen af sina egendomar och skickade hvarje dag till salutorget för att köpa, hvad som var nödvändigt för hans hushållning, i hvilken en sträng sparsamhet iakttogs. Likväl var han ingalunda sorgbunden eller folkskygg. På lediga stunder såg han gerna några vänner hos sig och hvilade sig ifrån sitt arbete genom att tala om skön konst med Phidias, om literatur med Sophokles och Evripides, om filosofi med Protagoras, Anaxagoras eller Sokrates. Milesiskan *Aspasia* (bild 126), som var ett föreningsband mellan denna samling af store män, utbredde öfver hvarje fråga sitt snilles oefterhärmliga behag, hvilket tjusade Sokrates långt mer än hennes skönhet.

Detta Perikles' uppförande, på en gång så tillbakadraget och så värdigt, utgjorde en anklagelse emot Kimons affekterade frikostighet, på samma gång hans otadliga redlighet genom en lycklig motsats upplifvade det ännu färska minnet af Themistokles' vinningslystnad. Thukydides och Plutarchos gifva honom det vittnesbördet, att han ej med en enda drachm ökade sin fäderneärfda förmögenhet.

Folket i Athen hade sålunda slutligen funnit en ledare, som det kunde högakta, och som det ej behöfde frukta. Det hyste också till honom ett obegränsadt förtroende. Aldrig hade någon i Athen en magt, jemförlig med hans; och det länder såväl folket som dess ledare till evig ära, att denna magt både förvärfvades och bibehölls genom de renaste medel. Perikles var utan någon särskild titel och utan någon särskild magt »genom sitt snille och sina dygder» lika mycket herskare i Athen, som Augustus i Rom. Han kunde mången gång banna och tillrättavisa detta folk, som man ansett så flyktigt och så nyckfullt. Likväl träffades han aldrig af ostrakismen, hvilken förvisade hans medtäflare Thukydides.

Man bör akta sig för att jemföra Athenarne på Perikles' tid med den slafviska folkmassan i Rom, hvilken sålde sin frihet för sädesutdelningar. De äro snarare att betrakta som en genom sin andliga odling och sin vana att befalla öfver andra folk upphöjd aristokrati. Massan i Athen utgjordes af slafvar, främlingar och metöker, hvilka till ett antal af öfver 100,000 uppfylde staden och Peiräevs. Aristokratien åter, i den betydelse vi nyss gifvit detta ord, utgjordes af de 15,000 medborgare, hvilka ensamme hade rättighet att utöfva domsrätt, att stifta lagar, besätta de vigtigaste embeten och bestämma öfver halfva Greklands öde.

Aristophanes påstår, att Athen herskade öfver tusen städer; detta innebär tydligen en öfverdrift. Dessa städer voro emellertid af tre slag: skattskyldige eller underkufvade, bundsförvandter och kolonier.

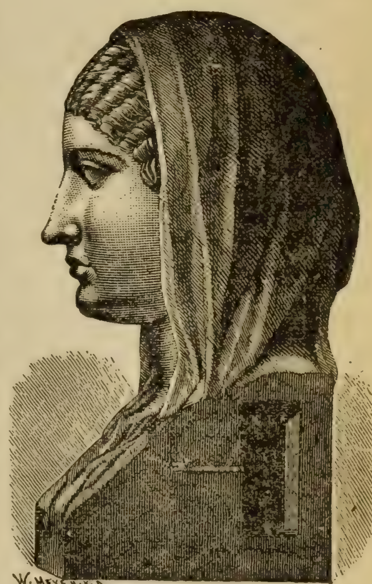

125. Perikles.

Kimons och Perikles' eröfringar hade förskaffat Athen och Attika två bålverk uti Ägina och Evböa; de hade likaledes skänkt detsamma Thasos, hvilket beherskade kusten af Thrakien, Naxos, en mellanstation till Asien, Eion, nyckeln till Makedonien, slutligen en mängd orter i norra delen af Ägäiska hafvet och på Chersonesos. Tre saker hade blifvit Athens undersåtar i de underkufvade orterna ålagda: att nedrifva sina stadsmurar eller åtminstone de befästningar, som funnos kring hamnarna, att utlemna sina krigsskepp samt att betala skatt.

Det förbund, för hvilket Aristides bestämt vilkoren, hade småningom förändrats derhän, att Athen erhållit ett slags öfverherskap. Denna förändring hade försiggått helt naturligt. Ifrån den dag bundsförvandterna antagit Kimons förslag att lemna sina fartyg jemte penningeunderstöd i stället för soldater, hade de låtit alla förbundets krafter hopas i Athen, all krigsduglighet, all krigsära komma Athenarne ensamme till del. Under det de voro sysselsatte med sin handel och sin industri, förde Athen sin segerrika fana kring hafven. Vid den tidpunkt vi nu befinna oss, hyste bundsförvandterna erkänsla och icke hat emot den ärorika staden. Lemnos skänkte densamma

sin hyllning genom en bronsstod af Pallas, det första arbete, på hvilket Phidias inristat sitt namn, och enligt Pausanias' vittnesbörd den skönaste af alla hans gudinnor. Samos, hvilket inom förbundet innehade andra platsen, begärde, att den gemensamma skatten, som förvarades på Delos, skulle öfverflyttas till Athen, på det att han ej skulle kunna nås af Peloponnesierna. Det årliga sammanskottet ökades från 460 till 600 talenter. Men denna förökning berodde troligen på förbundets utvidgning genom nya medlemmars intagande. Man finner ej heller några klagomål med anledning häraf. Bundsförvandterna behöllo sina lagar och sin författning, äfven om denna liksom på Samos, Chios och Lesbos var stridande mot den demokratiska principen. Det var först under peloponnesiska kriget, som det i Athen blef en grundsats att öfverallt bekämpa aristokratien, liksom Sparta öfverallt beskyddade densamma. Tvisten mellan Samos och Miletos bevisar deras rättighet att föra krig sinsemellan, och att Athen fortsatte att betrakta dem som verkliga stater, finner man deraf, att Perikles skickade sändebud till dem. Athen begick dock det felet att låta sammankomsterna på Delos komma ur bruk. Det borde hafva åt sina bundsförvandter bevarat en delaktighet i öfverläggningen om förbundets intressen, hvilken ej behöft blifva synnerligen besvärlig. Föreställningen om herskare och undersåtar, hvilken sedermera dref en del till affall, skulle då ej hafva inrotat sig i sinnena.

126. Aspasia.

Den första protesten emot Athens herravälde var Samiernas uppror år 440. Athenarne hade på denna ö en svag besättning; Samierna öfverlemnade densamma åt Perserna och återtogo, innan ryktet om deras djerfva företag blifvit utspridt, den gisslan, som Perikles vid en föregående oroligbet aftvungit dem och lemnat i förvar på Lemnos. Byzantion förenade sig nu med dem; de försökte till och med att indraga Peloponnesos i ett allmänt krig med Athen. När underrättelsen härom hann till Athen, utnämnde Athenarne för oroligheternas undertryckande tio generaler, bland hvilka befunno sig Perikles och skalden Sophokles. De hade till sitt förfogande 60 skepp, af hvilka

en del skickades att öfvervaka den pheniciska flottan, som de store på Samos ej tvekade att kalla till sin hjelp. De 42 återstående skeppen besegrade Samiernas 70 fartyg, och en krigshär började belägra hufvudstaden. Samierna försvarade sig i nio hela månader, oaktadt hungersnöden och den nya belägringsmaskinen, hvarmed Perikles anföll deras murar. De tvungos dock att gifva sig; ty de erhöllo hvarken från Asien eller från Peloponnesos något understöd. Samierna måste nu rasera sina fästningsverk, utlemna sina skepp och betala omkostnaderna för belägringen. Byzantions underkufvande följde strax derpå.

Athenarne hade vid den tiden kanhända 8 till 10 millioner skattskyldige undersåtar; och detta välde uppbars af 14 eller 15,000 medborgare. Perikles insåg, att detta herravälde framförallt borde söka sig ett stöd uti opinionens magt. Han ville, att man skulle tro på Athens styrka. Af denna anledning lät han dess rikt utrustade flottor korsa hafven i alla rigtningar, och då Athen hade en orättvisa att hämnas, slog han till plötsligt och med en oemotståndlig styrka, såsom vi sett honom göra under kriget mot Samos.

Vid sidan af de städer, som voro undersåtar och bundsförvandter, hade Athen äfven talrika kolonier. Anläggningen af dessa kolonier medförde den trefaldiga fördelen att förminska de fattiges antal hemma, att i handelns och magtens intressen besätta vigtiga orter samt att gifva medborgarne jordegendom med en pålitligare afkastning än i Attika, hvilket alltsedan Megaras affall var utsatt för Peloponnesiernas plundringar. Evböa hade redan erhållit 4000 kolonister; 2000 medborgare begåfvo sig ytterligare dit, för att på Histiäas ruiner grundlägga staden *Oreos*. 500 nybyggare skickades till *Naxos* och 250 till *Andros*, för att beherska Kykladerna. Andra grundlade vid Strymon *Amphipolis*, hvilket genom sitt läge hade att motse en lysande framtid. *Imbros* och *Lemnos*, vid inloppet till Hellesponten, innehades ännu utaf afkomlingarne till de nybyggare, hvilka Miltiades ditskickat. Redan före persiska kriget hade man besatt *Chersonesos*, hvarifrån man efter behag kunde öppna och tillsluta inloppet från det Ägäiska till det Svarta hafvet. Efter slaget vid Salamis var Athens första tanke att förjaga Perserna derifrån. Perikles ditskickade äfvenledes 1000 nybyggare; och för att skydda denna halfö från barbarernas infall, återuppbyggde han den mur, här och der försedd med fästningsverk, hvilken den äldre Miltiades på näset uppfört. Vi hafva förut sett, att *Byzantion* eröfrades efter underkufvandet af Samos. Perikles lät dessutom anlägga nybyggen vid Svarta hafvet och i Italien, hvarest Athenarne tillsammans med andra Greker anlade staden *Thurii*, som

bland sina grundläggare hade att anföra två lysande namn, historieskrifvaren Herodotos och talaren Lysias.

Enligt Grekernas gamla kolonisationssystem blef kolonien snart mer eller mindre en främling för moderstaden. Perikles, som önskade bibehålla dessa nya kolonier i ett nära samband med Athen, lät nybyggarne i det Ägäiska hafvet bibehålla sin medborgarerätt. Skada blott, att denna liberala politik ej fick en vidsträcktare tillämpning. Om Perikles, i likhet med senaten i Rom, så småningom skänkt medborgerliga rättigheter äfven åt främlingar, om han, i stället för att strängt begränsa medborgarnes antal, tid efter annan utvidgat detsamma; så skulle Athen, i stället för att räkna 14,000 medborgare, liksom Rom kunnat räkna 2 eller 300,000, och dess välde skulle då, hvilande på vidsträcktare grundvalar, ej behöft störta tillsammans för första stöt.

Athens välde egde dock hjelpmedel, hvilka tycktes tillåta det att trotsa allt. Perikles sörjde för, att arsenalerna ständigt voro uppfylda, och han hade alltid 300 stridsfärdiga fartyg, bemannade med 60,000 krigare; 13,000 hopliter, bestående af medborgare och metöker, voro vid första order färdiga att rycka i fält; 16,000, yngre eller äldre än de nämnde, lågo fördelade i garnisonsorterna; härtill kommo 1200 ryttare och 1600 bågskyttar, till största delen Skyther.

Om underhållet af krigshärar på dessa tider var mindre kostsamt än under nyare tider, emedan det ej fans något artilleri, och emedan hvarje medborgare var skyldig att bestrida sin utrustning med egna medel, så är det likväl säkert, att dylika stridskrafter kräfde betydliga omkostnader. Byggandet af fartyg, hopliternas och ryttarnes sold, aflöning af domare, ersättning till medborgare, som infunno sig i folkförsamlingarna, gratisutdelningar af säd, de betydliga omkostnaderna för offentliga fester och i synnerhet för de storartade arbeten, som Perikles utförde, uppgingo midt under freden lätteligen till 1000 talenter årligen. Huru kunde man bestrida dylika omkostnader, hvilka ännu ytterligare förökades, då krig inträffade?

Grekerna tyckte ej om direkta skatter. Så vida ej en tvingande nödvändighet så fordrade, ansågs det tyranniskt att beskatta medborgarnes egendom, arbete eller person. De i deras tycke bästa inkomsterna voro de, som härflöto från statsegendom eller indirekta skatter. I farans stund räknade de på frivilliga gåfvor, hvilka sällan uteblefvo, och i vanliga fall på de rikes frikostighet. De främlingar, som bebodde staden och der njöto skydd, voro skyldige att betala skatt såsom ersättning för den lätthet, hvarmed de i Athen kunde drifva

handel och andra näringar, och slafven betalte en personlig skyddsafgift.

Beloppet af de årliga statsinkomsterna är omöjligt att bestämma. Somliga anse, att de uppgingo till 1000 talenter; Aristophanes uppgifver 2000, en siffra, som utan tvifvel är mycket öfverdrifven. Likväl bör man komma ihåg, att det, oaktadt Perikles' stora utgifter till stadens försköning, före belägringen af Potidäa i skattkammaren fans en besparing af 9,700 talenter. Penningen hade den tiden sex à åtta gånger så stort värde som nu. De årliga inkomsterna uppgingo nog sålunda i medeltal till 30 à 40,000,000 kronor. Ett annat kännetecken på den allmänna rikedomen, ett annat hjelpmedel för staten var de enskildes förmögenhet, hvilken var i ständig tillväxt. På Solons tid ansåg man en förmögenhet af 7 talenter (nära 29,000 kronor) såsom en ganska stor rikedom. På Kimons tid betalte den rike Kallias, utan att blifva utarmad, en bötesumma af 50 talenter (öfver 200,000 kronor). Themistokles egde dubbla eller tredubbla summan häraf. Nikias, liksom Alkibiades, hade 100 talenter och mer än 1000 slafvar, som arbetade uti grufvorna för hans räkning. Om kriget uttömde statskassan, kunde sålunda de rike fylla den. Den hufvudsakliga förmögenheten utgjordes icke af fast egendom, utan hade att tacka för sin uppkomst handeln och industrien samt bestod i kontanta penningar, hvilka voro fördelade på ett ganska stort antal medborgare. Välmågan var så allmän, att Isokrates kunde säga: »Det finnes ingen så fattig, att han behöfver vanhedra staten genom tiggeri».

Men hvartill användes då alla dessa rikedomar? Perikles tänkte ej mer på barbarerna, som nu voro förjagade från de grekiska hafven; han gaf dem, som talade om att eröfra Egypten och anfalla Sicilien, stränga förebråelser. Liksom den vise Romaren, hvilken bad gudarne, ej att utvidga, men att bevara Roms magt, föredrog han att använda Athens tillgångar på att bevara dess besittningar framför att förstora dem. Helt och hållet sysselsatt med konst, literatur och handel, hade Athen afstått ifrån Kimons anfallspolitik och ännu ej antagit Alkibiades' äfventyrliga statskonst. Det är detta, som utgör skönheten i denna tidpunkt af det athenska folkets lif och den verkliga storheten hos Perikles, hvilken stod i spetsen för denna ärorika och fredliga blomstring.

Författningen antog på Perikles' tid den form, som hon, med korta afbrott, bibehöll ända till undergången af Athens oberoende. Vi hafva redan sett Aristides göra alla embeten tillgängliga för hvarje medborgare och Ephialtes betaga areopagen, såsom härden för den aristokratiska oppositionen, dess vigtigaste rättigheter, utan att likväl

beröfva honom det moraliska inflytandet. Vid en för oss okänd tidpunkt, men troligen på föranstaltande af Ephialtes eller Perikles, gjorde demokratien ett ännu ytterligare framsteg. Det beslöts nemligen, att embetsmännen skulle utses genom lottning. Man förvånas utan tvifvel att sålunda se statens styresmän bestämmas genom slumpen; men detta var möjligt i ett litet samhälle, hvars medlemmar bildade en verklig aristokrati, hvarest hvarje medborgare verkligen deltog uti styrelsen och dagligen erhöll en politisk uppfostran vid öfverläggningarna i folkförsamlingen och vid domstolarne. Dessutom voro de vigtigaste platserna undantagna från lottning. De tio strategerna, åt hvilka alla krigiska värf och den utländska politiken voro anförtrodda, tillsattes alltid genom val. Beträffande archonter och senatorer afgjorde lotten blott mellan dem, som förut offentligen förklarat sig som kandidater. Då de anmälde sig, voro de underkastade en pröfning, hvaraf utgången kunde blifva, att de förklarades ovärdige: då deras embetstid var slut, måste de aflägga en sträng räkenskap, och hvarje medborgare hade rättighet att inkalla dem för domstolen. De embetsmän, som bestämdes genom lottning, hade i verkligheten blott en underordnad betydelse. Archonterna och senaten hade blifvit beröfvade sin domsrätt och kunde blott pålägga mindre böter. Till och med areopagen bibehöll blott i mordsaker sin gamla domsrätt. Liksom hela den militära och politiska magten öfvergått till strategerna, hade hela den civila och kriminela lagskipningen öfvergått till heliasterna, som voro fördelade i tio afdelningar, mellan hvilka målen lottades först då de förekommo, hvilket gjorde all bestickning omöjlig. Tillfölje af sitt stora antal, behöfde de ej heller låta leda sig af fruktan: archonten förde ordet, och omröstningen var sluten.

Den lagstiftande magten tillhörde folkförsamlingen helt och hållet. Folkförsamlingen hade likväl till en början blott rättighet att afgöra öfver senatens förslag. Sedermera fick hvarje medborgare rättighet att föreslå nya lagar, men denna rättighet var förenad med ett strängt ansvar. Innan ett nytt lagförslag framlemnades, borde en offentlig talare tillse, att det ej stod i motsägelse till en annan lag. Fans en sådan motsägelse, måste nödiga förändringar vidtagas, på det att enheten i lagstiftningen skulle bevaras. Iakttogos ej dessa försigtighetsmått, kunde den felande af thesmotheterna strängt bestraffas.

Nomophylakerna, hvilka voro sju till antalet, infördes efter areopagens reformation af Ephialtes. De hade veto emot de embetsmännens påbud och förslag, hvilka voro lagstridiga; de utgjorde den konservativa magten inom den athenska staten.

Den krigiska äran har ofta dödat friheten. Segrarne vid Mara-

thon, Salamis och Mykale utvidgade deremot den offentliga friheten. Det var under inflytande af dem, som författningen under ledning af Aristides, Ephialtes och i synnerhet Perikles förändrades och blef på samma gång så fri och så sansad.

Perikles förstod, att fattigdomen förnedrar och förderfvar de själar, som hafva en dålig halt. Han ville derföre, att hvarje medborgare skulle vara säker på sin utkomst. De fattigaste skickades såsom nybyggare till de talrika kolonier, hvilka han grundlade, och blefvo der jordegare. De, som stannade hemma, hade storartade tillfällen till utkomst genom arbetet i arsenalerna och på de stora byggnader, hvarmed Perikles prydde staden, genom den ofantliga handel, för hvilken Athen var medelpunkten, genom den betalning af 1 obol ($\frac{1}{6}$ drachm = 11 öre), som tillkom domarena och hvarje medlem af folket, som bevistade de allmänna sammankomsterna, samt slutligen genom krigstjensten, för hvilken en betydlig sold betaltes. Man utrustade årligen en eskader, bestående af 60 fartyg, med tjenstgöringsskyldighet under åtta månader, hvarförutom besättningar underhöllos på flere orter. Hvarje hoplit erhöll dagligen 2 oboler i sold och lika mycket för sitt underhåll, officerarne dubbelt och ryttarne tredubbelt så mycket. För att afhjelpa folkets tillfälliga behof, förekommo äfven gratisutdelningar af säd, likväl icke regelbundet såsom i Rom. Vi vilja tillägga en sak, som ej återfinnes i hela forntiden mer än i Athen, nemligen att staten drog försorg om medborgare, som genom bräcklighet voro oförmögne att kunna försörja sig sjelfva, och uppfostrade deras barn, som dött i dess tjenst.

Man har högeligen klandrat det förhållande, att domarena och medlemmarne af folkförsamlingen erhöllo betalning för sin inställelse; men man har glömt, att denna aristokrati, som kallades folket i Athen, vid domstolarne och i folkförsamlingarna ej blott afgjorde sina egna angelägenheter utan halfva den grekiska verldens och derföre hade rätt att fordra ersättning för den tid, som den uppoffrade för andra. Man kan invända, att hedern af dylika uppdrag borde varit nog; men demokratiens princip är att betala alla tjenster, och denna princip tillämpades i Athen icke blott på administrationen, krigsväsendet och lagskipningen, utan äfven på folkförsamlingen, hvilken motsvarade nyare tiders folkrepresentationer. Klandret öfver denna anordning är först vid en senare tidpunkt berättigadt, då de omständigheter, som gifvit upphof åt densamma, upphört att finnas till. Sedan Athen förlorat sin magt och blott hade sina egna angelägenheter att ombesörja, borde denna ersättning hafva upphört, men hon ökades i stället ifrån

1 obol till 3, ja till och med till 5. På detta sätt blifva inrättningar, som från början varit goda, öfverflödiga eller skadliga.

Perikles sörjde lika mycket för sitt folks moraliska uppfostran som för dess magt och fysiska välbefinnande. Han införde musikaliska täflingar vid Panathenäerna, dessa högtidliga fester, vid hvilka hela Attikas befolkning och ombud ifrån kolonierna voro närvarande; vid hvilka snabblöpare, kämpar och skalder täflade om republikens hederskrona; vid hvilka slutligen en lag bjöd, att Homeros' sånger skulle föreläsas för folket, äfvensom Perseïden af Chörilos, en slaf från Samos, hvilken besjungit Grekernas seger och frihet och af Athen erhållit ett guldmynt för hvarje vers. Perikles förökade festernas antal, så att Athen, enligt Xenophons påstående, hade flere sådana än någon annan stad i Grekland. Dessa fester voro ej till, för att gifva näring åt lätjan och utsväfningen, utan utgjorde nationela högtider, under hvilka de mest upphöjda själsnjutningar förenades med de storartade religiösa bruken. Det var vid dylika tillfällen, som prester, talare och skalder hvar på sitt sätt återupplifvade de fosterländska minnena. Det var då, som Äschylos framstälde forntidens hjeltar för att ingifva hvarje medborgare begäret att efterlikna dem, då, som Sophokles' Antigone lät så många ljufva och genomträngande ord framgå ur sitt hjerta, »skapadt för att älska, ej för att hata», då, som Evripides framförde Alkeste, hvilken samtyckte att dö för sin make, då slutligen, som dessa sånger sjöngos, hvilka rörde Syrakusanerna och Lysander och två gånger räddade Athenarne.

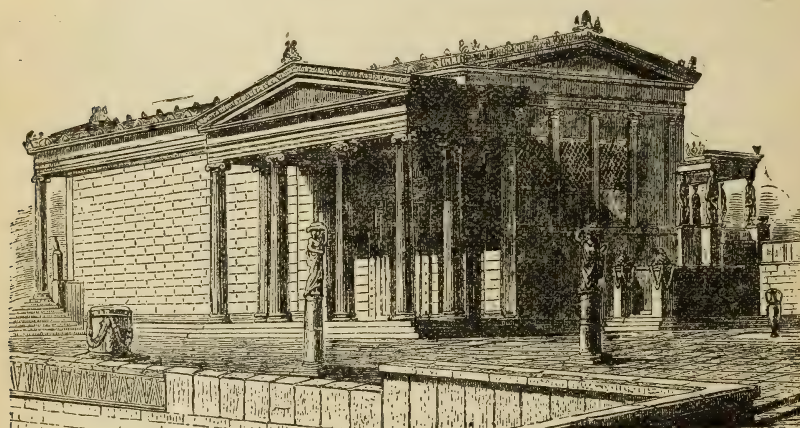

127. Ryttare vid Panathenäerna. Från den i British Museum förvarade Parthenonfrisen.

För att hvarje medborgare skulle kunna bevista uppförandet af dessa storverk, återinförde Perikles det gamla bruket af fria entréer, åtminstone för de fattige. Han bildade en kassa, *theorikon*, ur hvilken deras plats på teatern betaltes. Liksom flera af hans inrättningar, blef äfven denna efter hans tid förderfvad. Man gaf på skattkammarens bekostnad en onaturlig tillökning åt denna kassa för folkets nöjen, hvilken borde gifva glans åt festerna, och en lag stadgade dödsstraff för den talare, som vågade föreslå, att densamma skulle användas till krigskostnader. Perikles kunde ej förutse denna olyckliga öf-

yerdrift; men folket på Demosthenes' tid var ej längre detsamma som på Perikles'.

Äfven de, som mest anklagat Athen och Perikles för öfverdådigt slöseri med statens medel, bruka likväl från dessa anklagelser undantaga de utgifter, som gjorts för byggnader och offentliga minnesmärken. De hafva låtit hela tyngden af sin vrede drabba festerna och skådespelen. De hafva glömt, att en stats utgifter ej alltid böra eller kunna inskränkas till afhjelpande af de nödvändigaste behofven. Hvad vi offra åt vår beqvämlighet, åt vår personliga lyx, det skänkte Grekerna åt staten, åt religionen. Fester och skådespel utgjorde för de grekiska staterna en del af deras nationalära och deras gudsdyrkan. Ju mer lysande och talrika de voro, desto större var fäderneslandets glans, desto vissare syntes gudarnes skydd.

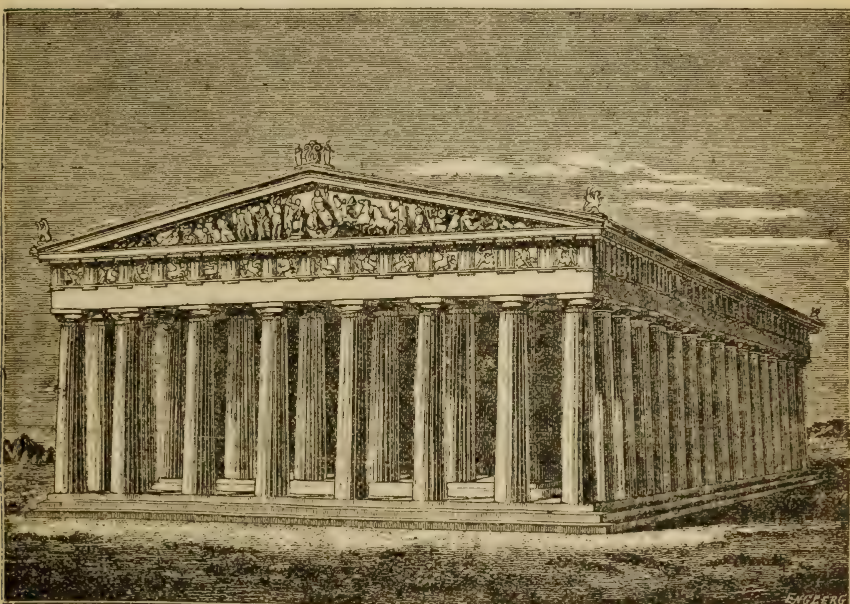

128. Erechtheion i Athen (restaur.).

Perikles gjorde sig ej samvete af att till Athens förskönande använda en del af de penningar, som bundsförvandterna fått släppa till. »I och med detsamma», sade han, »som Athen uppfyller sina åtagna förbindelser genom att skänka bundsförvandterna ett verksamt skydd, är det ej någon vidare räkenskap skyldigt.» Folket och staden drogo fördel af denna, ej synnerligen stränga moral. En mängd arbetare af alla yrken funno sysselsättning och vinning genom den ofantliga verksamhet, Perikles för dem beredde. Olika yrkessamfund, hvart och ett med sina hufvudmän, bildade sig för att bryta och hugga marmor, gjuta brons, bearbeta guld, elfenben, ebenholz och cederträ, allt material, som användes till de offentliga byggnaderna eller gudarnes stoder, vidare för att förse templen med rika skulpturverk eller för att

pryda dem med lysande målningar. Högsta ledningen af dessa arbeten uppdrogs åt den odödlige Phidias, som hade Greklands störste konstnärer till medhjelpare och lärjungar. Af de storartade byggnader, som sålunda på Perikles' tid reste sig i Athen, vilja vi endast nämna det åt Pallas helgade *Parthenon* (bild 129), ett för musikaliska täflingar afsedt *Odeion*, det nyuppförda templet *Erechtheion* (bild 128) samt slutligen *Propyläerna*, den af marmor byggda ingången till Akropolis, som kostade 2,012 talenter, d. v. s. mer än hela statsinkomsten för ett år.

Emellertid klagade åtskilliga öfver, att så stora summor användes på dessa arbeten. För att bringa dem till tystnad uppträdde Perikles en dag i folkförsamlingen och sade: »Athenare, ansen I, att de utgifter jag gjort, äro för stora.» — »Ja», svarades det från alla håll. — »Nåväl», återtog Perikles, »då skall jag sjelf bestrida dem; men naturligtvis skall i så fall blott mitt namn inristas på alla dessa konstverk.» — Folket utropade då med en mun, att Perikles hade handlat rätt, och att han borde fortsätta att försköna staden utan att spara någonting.

129. Parthenon i Athen (restaur.).

Vid sidan af konstverken utfördes äfven många för den praktiska nyttan afsedda arbeten: de tre murarne, hvilka sammanbunde Athen

med sina hamnar, borgens befästande, tyghuset och slutligen skeppsdockorna vid Peiräevs, hvilka ensamt kostade 1000 talenter; och statskassan förvaltades så väl, att hon, oaktadt alla dessa utgifter, ändock hade en besparing af nära 10,000 talenter.

Men Athen på Perikles' tid var ej blott konstens, utan lika mycket poesiens och filosofiens, historiens och naturvetenskapens hufvudsäte. Här lefde Sophokles och Evripides, Anaxagoras och Sokrates, här skildrade Herodotos bragderna vid Marathon och Salamis, och sökte Hippokrates (bild 130) utröna naturens hemligheter. Sålunda var på Perikles tid allt i Athen storartadt, såväl konstens och literaturens blomstring, som den materiella utvecklingen. Också lifvades hela det athenska folket af en fosterländsk stolthet öfver sin sköna stad. Äfven den obetydligaste medborgare fann sig vara en vigtig personlighet, ty han hade sin röst i den suveräna folkförsamlingen; han stiftade lagar och tillämpade dem vid domstolarne, till hvilka halfva den grekiska verlden kom, för att låta döma sig af honom. Öfverallt hade han tillfälle att höra de skickligaste talare; han kunde afhandla konstfrågor med Phidias, afgöra företrädet mellan Sophokles' och Evripides' sorgspel eller uthvissla den författare, som sårade den utsökta renhet i smaken, hvilken fått namn af atticism. Hvarje dag såg Athenaren, då han steg upp på Pnyx, Athens fartyg utlöpa från Peiräevs, somliga styrande sin kosa till Svarta hafvet, Mindre Asien eller Egypten, andra till Adriatiska hafvet eller kusterna af Italien och Sicilien. Om han tog sina blickar ifrån hafvet, som var hans tillhörighet, för att betrakta, hvad som närmast omgaf honom, såg han Athens egen storhet motsvara dess yttre välde. Ibland sina medborgare fann han så litet fattigdom och elände, så mycken själs- och kroppsverksamhet, att han kunde säga till sig sjelf, att hans folk var det första på jorden. Athen var verkligen på den tiden Pallas' Athenas, den väpnade intelligensens stad.

Allt detta motsvarar ingalunda den föreställning, man, hufvudsakligen genom Aristophanes, i allmänhet hyser om det athenska folket. Aldrig hade väl en skald en så stor frihet och begagnade den i så vidsträckt mått. I stället för att hålla folket räkning för, att det så godmodigt lät uppenbart gyckla med sig, har man tagit komikern efter orden och ansett karikatyren för ett porträtt. Folket i Athen liknar naturligtvis ej mer den bild af detsamma, som Aristophanes för oss framställer i »Riddarne», än hans »Sokrates» liknar Platons »Sokrates».

Aristophanes begynte ej att skrifva förr än tre år efter Perikles' död. Han kunde sålunda ej anfalla honom; men han hade haft föregångare, hvilka ej sparade den store statsmannen. Kratinos kallade

honom »den störste bland tyranner» samt »tidens och ränkernas förstfödde son.» En annan uppmanade honom att svära på, att han ej skulle göra sig till konung. Aspasia, hvilken Perikles, efter skiljsmessan från sin gemål, tagit till maka, kallades den nya Omphale, Dejanira eller Hera. Slutligen väcktes hos mängden den känsla, som föranledde den attiske landtmannen att om Aristides yttra: »Det förargar mig att oupphörligt höra honom kallas den rättvise». Man började med att anfalla Perikles' vänner. Phidias blef anklagad för att hafva tillegnat sig en del af det guld, man gifvit till Athenas bildstod. Perikles hade, vare sig, att han förutsåg anklagelsen, eller han ville, att detta guld skulle kunna användas i nödens stund, rådt konstnären att fästa detsamma på stoden så, att det kunde borttagas utan att skada konstverket. Det var sålunda lätt för Phidias att rentvå sig; men han hade framstält sig sjelf på gudinnans sköld under dragen af en gubbe; och i en annan figur ansåg man sig igenkänna Perikles. Detta utgjorde enligt tidens religiösa åskådning ett brott mot gudarne. Phidias fängslades och dog i fängelset — några säga af gift — 432.

Denna händelse, hvilken utgör en af det athenska folkets orättvisor, var en stöt för Perikles och en uppmuntran för hans motståndare. De anföllo Anaxagoras, en annan af hans vänner, hvilken de anklagade för förnekande af gudarnes tillvaro och för läror angående himlakropparne, hvilka voro stridande mot religionen. Mer verkligt religiös än sina anklagare, emedan han hade en renare uppfattning af gudomligheten, blef Anaxagoras ett offer för ofördragsamheten: han hade troligen blifvit dömd till döden, om han ej gått i frivillig landsflykt, hvarunder han dog i Lampsakos. Aspasia hade blifvit inveckla i samma anklagelse; likväl räddades hon genom Perikles vältalighet och, som det säges, äfven tårar. Man vågade till och med anfalla honom sjelf och affordrade honom särskild räkenskap; men denna gång vägrade folket sitt samtycke och högaktade ända till sista dagarne af hans lif denne store medborgares oegennytta och vishet.

Från Perikles utgick också den största politiska tanke på denna tid, en sista ansträngning till en broderlig förening mellan alla Hellener. Genom hans försorg utvaldes tjugo ålderstigne män, af hvilka fem begåfvo sig till Grekerna i Asien och på öarna, fem till Hellesponten och Thrakien, fem till mellersta Grekland och Peloponnesos samt fem till Evböa och Thessalien. Desse män hade i uppdrag att till Athen sammankalla ombud från hela Grekland, för att öfverlägga om återuppbyggandet af de genom barbarerna brända templen, om de offer, som man lofvat gudarne under kriget, och om medlen för be-

tryggande af hafvens säkerhet och för åstadkommande af endrägt mellan alla Hellener. Freden och civilisationen skulle af denna plan kunnat hafva mycket att hoppas; men förslaget strandade emot Spartas hånfulla förkastande af detsamma. Spartanerna fruktade, att Athen derigenom skulle komma att betraktas som Greklands hufvudstad, och att dess glans och storhet skulle göra det i vassen vid Evrotas' stränder dolda Sparta bortglömdt. I stället för att få mottaga en ständerförsamling från hela Grekland, skulle Athen snart få se kriget närma sig dess portar.

Fjerde tidehvarfvet.

Från början af det Peloponnesiska kriget till Makedoniens herravälde.

1. Peloponnesiska kriget till Perikles' död.

Utom i Sparta hade konungamagten blifvit upphäfd öfverallt i Grekland samt efterträdts af aristokratien, hvilken i sin ordning dag efter dag måst inrymma demokratien den ena rättigheten efter den andra. Rörelsen hade likväl ej allestädes varit lika stor; den ena staden hade i denna riktning utvecklat sig fortare än den andra. Den största skilnaden egde rum emellan Athen och Sparta, af hvilka det förra representerade demokratien i sin fulla utveckling, det senare aristokratien i all sin stränghet. Mellan dessa båda ytterligheter fans det plats för många mellangrader. Men ju mer en stad närmade sig den ena eller den andra, ju mer sträfvade han att förena sig med den af de båda staterna, hvars författning stod i största öfverensstämmelse med dess egen. Deraf härledde sig den täflan de båda staterna emellan om inflytandet på de öfrige, hvilken slutligen bragte den ena hälften af den grekiska verlden i vapen mot den andra.

Under det att Athen kring sig förenade inbyggarne på öarna och i kustStäderna, var Sparta i förbund med invånarne på fastlandet. Emot det athenska väldet stod det peloponnesiska förbundet. Mer än tredjedelen af Peloponnesos var Spartas egen tillhörighet; och, då de öfriga staterna derstädes voro små, befann det sig utan medtäflare

derstädes. Med undantag af Argos hade alla erkänt dess öfvervälde. Emot Heloterna och Messenierna var Spartas herravälde utan barmhertighet, och dess inre lif erbjöd, i stället för Athens oerhörda och gagnande verksamhet, ingenting annat än en rå sysslolöshet, onyttig för verlden liksom för det sjelf. Hvad åter dess yttre inflytande vid denna tidpunkt beträffar, så böra vi erkänna, att det blott bestod i den magt, som med rätta tillkommer ett starkt och sansadt folk. Sparta stod i spetsen för ett frivilligt bildadt förbund, var ej hufvudstaden för ett välde. Om ett företag af allmänt intresse kräfde en gemensam ansträngning, förenade sig ombud från hvarje stad, man öfverlade, man anstälde omröstning, och hvarje stad tillslappte så mycket folk och penningar, som den gemensamma saken fordrade. Ingens frihet kränktes, och man kunde vara mer förvissad om allas beredvillighet än uti det athenska väldet, hvarest herskaren kunde befara uppror från undersåtarnes sida.

Man får likväl ej taga det oberoende, Spartas bundsförvandter åtnjöto, alldeles efter orden. Thukydides framställer visserligen för oss en allmän förbundssammankomst uti Sparta; men om hvarje fråga öfverlägga Spartanerna särskildt, och deras beslut blir det afgörande. Vidare togo de gislan, hvilken förvarades uti fasta orter, hvarföre Perikles ingalunda saknade skäl, då han till dem sade: »Återgifven sjelfve friheten åt de städer, som I hafven underkufvat.» Men dessa städer betalte ingen skatt i fredstid, behöfde ej låta sina tvister afgöras i Sparta, och skenet af deras fria yttranderätt vid de allmänna sammankomsterna dolde för dem det verkliga beroendet.

Spartanerna hade uppfört sig förståndigt vid Pausanias' förräderi och visat sig temligen ädelmodige, då lydstaterna ville öfverlemna sig åt Athens ledning. Men då ett välde, som de ej hade förutsett, så småningom reste sig, utbröt den gamla afundsjukan. Hvarje seger af Kimon eller af Perikles förorsakade dem smärtsamma styng, och snart kunde de ej längre uthärda det odrägliga buller, som deras medtäflares namn åstadkom. De folk, som hade något intresse af att Athen förödmjukades, underläto ej att underblåsa denna afundens glöd. Athen hade två slag af fiender: å ena sidan de, hvilkas handel det genom sin öfverlägsenhet förstörde, såsom Dorerna på Ägina, i Megara och Korinth, och å andra sidan Perserna, hvilka det hade förödmjukat.

Besegrade till lands och sjös, hade Perserna afstått från öppen strid; men Pausanias' förräderi hade visat dem, att, hvad de ej vågade försöka med jern, skulle de kunna utföra med guld. Och ifrån denna dag saknades det aldrig persiskt guld i Grekland. Utan tvifvel voro Peloponnesiernas ämnderop emot Athen mycket förorsakade

af afundsjuka mot dess magt, men de kongliga darikerna vägde nog också ganska tungt i vågskålen.

Athens och Spartas tvist om öfverväldet i Grekland måste förr eller senare afgöras genom svärdet. Underordnade orsaker, de enda som öppet anfördes, påskyndade utbrottet och tjente som förevändning för kriget, hvilket begynte med anledning af några enskilda tvister, hvilka man kan tycka ej bort medföra en allmän strid; men i det tillstånd, hvari sinnena befunno sig, var den minsta gnista nog, för att sticka alltsammans i brand. Grekland fattade nästan samtidigt eld på tre olika ställen, i vester, i öster och i midten: i Korkyra, i Potidäa och i Platää.

I närheten af Greklands vestkust, vid inloppet till Joniska viken ligger ön Korkyra (Korfu), hvilken då innehades af en korinthisk koloni. Korkyra blef i sin ordning moderstad och grundlade nybygget Epidamnos. Nybyggena styrdes vanligen af samma lagar som moderstaten. Författningen i Epidamnos var följaktligen aristokratisk liksom i Korkyra. Emellertid blefvo slutligen olägenheterna af den aristokratiska styrelsen så känbara, att Epidamnierna utförde en statshvälfning. De rike, som förjagades ur staden, förenade sig nu med Taulantierna, en barbarisk stam i granskapet, och tillfogade Epidamnos så mycket ondt, att det vände sig till sin moderstad Korkyra för att begära hjelp; afvisadt härifrån, vände det sig till Korinth, som, hatande Korkyra för dess ofta visade sidvördnad, skickade Epidamnos en besättning. Korkyra anföll då Epidamnos med 40 skepp. På samma gång föreslog det Korintherna att låta afgöra tvisten genom skiljedomstol. Desse ville dock ej samtycka härtill, utan beväpnade 2500 hopliter och 70 fartyg. Men denna styrka besegrades af Korkyrerna utanför Axion. Samma dag nödgades Epidamnos att öppna sina portar och bestraffades strängt (435).

De rustningar, som Korinth under två års tid företog, för att hämnas detta nederlag, förskräckte Korkyrerna. Utan att dittills hafva deltagit i det öfriga Greklands angelägenheter och förbindelser, ansågo de sig nu behöfva en stark bundsförvandt. Att ingå i det peloponnesiska förbundet, hvarest Korinth näst Sparta hade mest att säga, var ej att tänka på. De vände sig derföre till Athen, dit äfven Korinth skickade sändebud.

Athenarne öfverlade i två dagar om denna vigtiga fråga. Den första dagen syntes gynsam för Korintherna, men på den andra fingo Korkyrerna öfvertaget. Då kriget med Sparta, såsom Korkyrerna anmärkte, i längden var oundvikligt, syntes det Athenarne af vigt att försäkra sig om bistånd från den andra sjömagten i Grekland. Klok-

heten och den egna fördelen nedtystade den stränga rättvisan. Men genom att förena sig med en stat, som ej förut stått i förbindelse med någon annan, ansågo de sig ej gå någons rätt för nära. Dessutom inskränkte de sig till att med Korkyra blott sluta ett försvarsförbund, hvarigenom de endast åtogo sig att hindra dess förstöring. Tio skepp afsändes till Joniska hafvet. Befälhafvarne erhöllo befallning att ej inlåta sig i strid, så vida ej Korkyra anfölls.

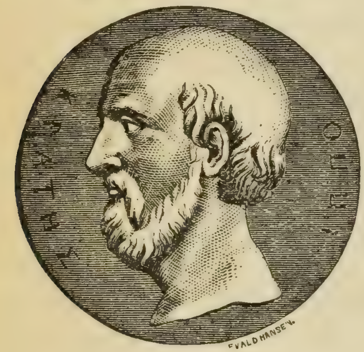
Korinth hade utrustat 150 skepp och Korkyra 110. De båda flottorna sammanträffade i närheten af Sybota. En sjödrabbning uppstod, hvilken Thukydides påstår vara den betydligaste, som dittills förekommit Greker emellan. Athenarne iakttogo till en början en afvaktande ställning, men då Korkyrerna, efter en hårdnackad strid å ömse sidor, begynte blifva alltför illa åtgångne, skyddade de deras återtåg. Korintherna vågade ej anfalla för andra gången, emedan de märkte 20 andra athenska skepp vara i annalkande. Segertecken upprestes å ömse sidor, hvarpå Korintherna hemseglade. De korkyriska fångarne såldes som slafvar, med undantag af dem, för hvilka man kunde hoppas att erhålla en stor lösepenning (432).

Omedelbart efter denna händelse inträffade en ny förveckling i Potidäa, beläget på Pallene, den vestligaste af de tre chalkidikiska landtungorna. Denna stad var en korinthisk koloni och tillika en skattskyldig bundsförvandt till Athen, från hvilket det nu afföll, sedan det förut försäkrat sig om understöd från Korinth och Sparta; Korinth sände det förstärkning, men Sparta, som lofvat göra ett infall i Attika, höll sig stilla. Athenarne begåfvo sig med en ansenlig landthär och 70 fartyg skyndsamt till Chalkidike, för att kufva upproret. Korintherna besegrades och Potidäa blef inneslutet.

Korintherna läto nu sammankalla Spartas bundsförvandter och anklagade inför dem Athenarne, såsom de der brutit freden och skymfat Peloponnesos. Ägina vågade af fruktan för Athen ej gå öppet till väga, men beklagade sig i hemlighet öfver, att det blifvit beröfvadt de friheter, hvilka fördragen tillförsäkrat det. Megarerna förde ett högljuddare språk. Sedan någon tid hade nemligen stora misshälligheter yppat sig mellan dem och Athenarne, hvaraf följden blef ett folkbeslut, som utestängde Megarerna från Athens och dess bundsförvandters hamnar. Genom dessa klagomål vans slutligen Sparta för kriget. För att likväl vältra ansvaret på motståndarne, började Spartanerna underhandlingar och framkommo med den fordran, att Athen skulle utvisa alla medlemmarne af Alkmäonidernas slägt för det mot Kylons vänner begångna våldet (se sid. 272). Det var för Perikles' skull, hvilken tillhörde Alkmäonidernas ätt, som denna egendomliga

begäran framställdes. Sparta fordrade äfven, att Ägina och öfrige bundsförvandter skulle återfå sin sjelfständighet, och att beslutet emot Megara skulle upphäfvas. Härpå svarade Athenarne: »Försonen först sjelfve mordet på de skyddsökande Heloter, hvilka I låtit nedgöra vid Poseidons tempel, och på Pausanias, som I hafven ihjälhungrat i Pallas' helgedom!» Beträffande Ägina, skulle det återfå sin frihet, då Sparta återgifvit den åt alla de städer, det underkufvat. Megara åter, som inkräktat på Demeters heliga område vid Elevsis, vore så långt ifrån att förtjena Spartas skydd, att detta snarare borde deltaga i ett heligt krig emot den brottsliga staden.

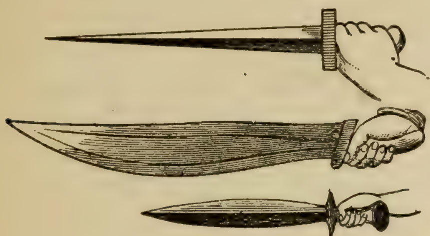
Emellertid uppeggade Korintherna, som hade en del af sina medborgare instängde i Potidäa, Spartanerna allt mer och mer. Slutligen skickade Sparta en sista beskickning till Athen, hvilken förklarade, att Sparta önskade bibehålla freden, om blott Athenarne frigåfvo de Hellener, som af dem höllos i beroende. I den athenska folkförsamlingen voro åsigterna bland talarne delade angående det svar, man borde lemna sändebuden, tilldess Perikles begärde ordet och på det mest slående sätt bevisade krigets oundviklighet, alldenstund Spartanerna, som i sjelfva verket voro beslutne för detsamma, om de framställda fordringarna beviljades, snart skulle framkomma med andra; hvarföre såväl statens ära som fördel fordrade, att man ej gjorde några eftergifter. Folkförsamlingen insåg rigtigheten af dessa åsigter, och sändebuden fingo återvända med det svaret, att Athenarne ej voro hugade till några eftergifter, men villige att hänvisa klagomålen till en opartisk domstols bepröfvande. Försök till vidare underhandlingar gjordes ej.

130. Hippokrates.
Efter ett mynt från Kos.

Straxt efter underhandlingarnes afbrytande inträffade en händelse i Platää, hvilken, efter hvad som händt på Korkyra och i Potidäa, kom kriget att uppflamma i full låga och bidrog att åt det gifva karakteren af ovanlig våldsamhet och grymhet.

År 431 på våren inträngde nattetid 300 thebanske aristokrater i Platää, för att med våld beröfva Athen denna bundsförvandt. Invånarne sofvo i största lugn. då de uppväcktes af en härold, hvilken uppmanade dem att sluta sig till det böotiska förbundet. Sedan demokraterna i Platää hemtat sig efter den första öfverraskningen och upptäckt fiendernas fåtal, lyckades de efter en häftig strid nedgöra

eller tillfångataga nästan allesamman. Så snart Athenarne fingo underrättelse härom, fängslade de alla Böotier, som befunno sig i Attika, skickade en besättning jemte lifsmedel till Platää och gåfvo skydd åt dess qvinnor, barn och gubbar. Platäerna, förbittrade öfver Thebanernas förrädiska öfverfall midt under freden, afrättade, utan att härom afvakta råd från Athen, alla fångarne, uppgående till ett antal af 180. Athenarne hade härvid ingenting annat gjort, än att de skyddade sin trogne bundsförvandt och höllo den ed, som alla Greker da-

131. Grekiska svärd.

132. Grekisk sköld.

gen efter slaget vid Platää svurit, att såsom ett heligt folk försvara Platäerna mot hvarje anfall. De fingo likväl skulden för att hafva begynt fiendtligheterna, och ifrån denna stund bedrefvos rustningarne rastlöst å ömse sidor.

133. Grekiska hjelmar.

134. Grekiskt pansar.

Spartas bundsförvandter voro alla folkslagen på Peloponnesos förutom Achäerna i början och Argiverna under hela kriget. Utom Peloponnesos kunde det räkna på Megarerna, Lokrerna, Thebanerna, hvilka förde med sig hela Böotien, invånarne i Doris, hvilka skulle hafva slutit sig till Athen, om de ej varit omslutne af fiender, Phokerna, Ambrakierna, Levkaderna, Anaktorierna och Ätolerna. Flere mägtiga städer i Italien och på Sicilien lofvade i hemlighet att tillhandahålla penningar och skepp. Dessutom räknade man på persiske storkonungens guld.

Athens bundsförvandter voro Chios, Lesbos, Platää, Messenierna i Naupaktos, de flesta af Akarnaniens invånare, Zakynthos och Korkyra samt dessutom alla dess skattskyldiga länder.

135. Grekiska lansar.

Då slutligen Sparta kallade sina bundsförvandter till vapen under löfte, att de skulle få plundra det rika Attika, skyndade man till ifrån alla håll. Spartas konung Archidamos befann sig snart i spetsen för en här af 60,000 man. Så snart Perikles erfor fiendens annalkande, lät han, enligt en på förhand uppgjord plan, alla landsbygdens invånare begifva sig till staden, medtagande hustrur, barn och lösegendom. Hjordar och lastdjur skickades till Evböa. De flesta hade i Athen hvarken bostäder eller vänner, som kunde mottaga dem. De fingo derför slå sig ned på offentliga platser, omkring templen, mellan de långa murarne och i Peiräevs. Det var ej utan smärta de öfvergåfvo sina fält och sina boningar; men fäderneslandets räddning fordrade detta offer. Perikles föregick med högsinta föredömen. Archidamos var med honom förenad genom gästvänskapens band; han förklarade i folkförsamlingen, att, om Spartas konung på grund häraf skonade hans landtegendomar, skulle de ifrån den stunden blifva statens tillhörighet. Rädd för att sätta allt på spel genom utgången af en enda drabbning, sörjde Perikles i första rummet för stadens säkerhet och utsände blott några rytteriafdelningar för att skydda dess närmaste omgifning och oroa fienden. Sedan Archidamos förgäfves väntat på, att Athenarne skulle lemna staden, genomtågade han under härjningar det nordliga Attika ända till Oropos, hvarifrån han igenom Böotien återvände hem och upplöste sin krigshär.

Athenarne hade ej afvaktat Peloponnesiernas aftåg för att öppna kriget på den skådeplats, som för dem var den lämpligaste, nemligen hafvet. En athensk flotta härjade kusterna af Argolis, Lakonien och Elis, och Äginas invånare blefvo med hustrur och barn fördrifne från sin ö, hvilken togs i besittning af attiska nybyggare.

136. Grekiska kastspjut.

Följande vinter firades i Athen en storartad sorgfest efter de medborgare, som dött i striden för fäderneslandet. Deras ben, inneslutna i kistor af cypress, voro utstälda i ett stort tält, dit hvarje medborgare kunde komma för att begråta en slägting eller en vän och anställa

libationer. Sedan den enskilda sorgen räckt i tre dagar, började den offentliga. Kistorna fördes på vagnar långsamt igenom staden till Korameikos. Efter vagnarne kommo de dödes hustrur, barn och anhöriga; derefter den ofantliga hopen af öfrige medborgare och främlingar. Då de döde blifvit inneslutne inom det gemensamma hvilorummet, framträdde den af folket utsedde talaren, för att hålla ett liktal.

Det var Perikles. Han hade förut bevisat de krigare, som stupat vid Samos, en dylik hedersbetygelse. Denna gång utgjorde de döde mindre föremålet för hans loford, än Athen. Han uppmanade de lefvande att älska fäderneslandet, att sätta värde på dess författning, hvilken, utan afseende på förmögenhet eller börd, blott efter förtjenst fördelade statens hedersplatser, och i olikhet med Spartas tyranniska inrättningar lemnade hvar och en den fullkomligaste frihet samt blott begärde lydnad för lagen. Sedan uppdrog han en målning af nationalkarakteren, hvilken han bad dem troget bevara, denna nationalkarakter, som utgjorde en blandning af djerfhet och eftertanke, af allvar och glädtighet, och som var öppen och gästvänlig mot främlingar. Efter att hafva afmålat Athen och dess lif, fortsatte talaren med dessa ord: »Det är för ett på ära så rikt fädernesland, våra krigare ädelmodigt offrat lifvet; det är för det, vi alla, som öfverlefva dem, äro beredde att lida... De voro sådana, de borde vara. Då lyckan gick dem emot, trodde de sig ej derföre hafva rättighet att beröfva staten sin dygd, och uppoffringen af sig sjelfva syntes dem då vara den gärd, de voro sitt fädernesland skyldige... Också skall minnet af deras bedrifter till och med i aflägsna länder bättre inristas i sinnena än på dessa grafvårdar... Tron, att lyckan består i friheten och friheten uti modet!... Till de fäder, som här äro närvarande, och som hafva hopp om att blifva tröstade af andra söner, säger jag, att desse äro lycklige, hvilka hafva slutat sitt lif på ett så lysande sätt; till de gamle män, hvilka hafva gjort en oersättlig förlust: att under en framskriden ålders bräckligheter är den vördnad, som af ett helt samhälle egnas dem, hvilkas söner hafva gjort sig väl förtjente af detsamma, mest att värdera; till de söner, hvilkas bröder ej mer finnas till: att de hafva en vigtig täflan, en stor hederskamp att bestå; till de makar slutligen, hvilka blifvit försatta i enkostånd och sorg: att den största äran tillhör den qvinna, som ibland menniskor väcker minsta uppseendet.

»Jag har uppfylt lagens önskningar; jag har sagt, hvad jag trott vara nyttigt; våra döde hafva erhållit de hedersbetygelser, vi voro dem skyldige. Ifrån denna dag skola deras barn uppfostras på sta

tens bekostnad, tilldess de blifva i stånd att tjena honom. Det är en krans som fäderneslandet skänker, och som man skulle vilja förtjena: ty han hedrar både den, som får honom, och den, för hvars skull han gifves. Der dygden får den skönaste belöningen, der finnas de bästa medborgarena. Skänken de döde, som äro eder käre, en sista gärd af tårar, och må vi sedan skiljas härifrån!»

Med dessa ädla ord svarade Perikles dem, hvilka önskade freden för hvarje pris, till och med för priset af sin heder.

På våren följande året visade sig Archidamos åter i Attika. Men efter fjorton dagars förlopp lemnade han det, flyende, icke för Athenarne, utan för en fruktansvärdare fiende, den pest, som utbrutit i Athen, och som af Thukydides, hvilken sjelf höll på att för den falla ett offer, blifvit på ett så gripande sätt beskrifven. Denna sjukdom, kommande ifrån Orienten, fördes förmodligen till Athen af något handelsfartyg. Han visade sig först i Peiräevs och anstälde snart i den öfverbefolkade staden förfärliga ödeläggelser. Unga och gamla, rika och fattiga, kraftfulla och svaga, alla angrepos. Plågorna voro förskräckliga: en inre eld förtärde alla kroppens delar; en brinnande törst dref de olycklige till brunnarne och källorna. Denna typhusartade feber, trotsande alla läkarkonstens hjelpmedel, dödade oftast sina offer på den sjunde eller nionde dagen. Då sjukdomen nått sin höjd, säger Thukydides, förlorade man all vördnad både för gudar och menniskor. Sedligheten dukade under för dödens förfärliga lek. Emedan dygd och gudsfruktan visade sig kraftlösa, ansåg man det onödigt att underkasta sig några uppoffringar. Hvarje band afkastades; äfven de bäste öfverlemnade sig åt flyktiga njutningar, för att bedöfva sig och för att ännu i sista stund förskaffa sig någon ersättning för ett i förtid afbrutet lif. Dåliga menniskor afhöllos ej längre från brott af fruktan för straff.

Midt under alla dessa olyckor bevarade Perikles sin själsstyrka. Han anförde sjelf ett härnadståg till sjös emot Epidauros, förödde kusten af Argolis och intog Prasiä i Lakonien; men pesten, som utbredde sig i hans här, tvang honom att återvända. Den hade äfven angripit Athenarnes läger vid Potidäa, hvilket fortfarande gjorde motstånd. Folket, förtvifladt öfver sina olyckor, anklagade derföre Perikles och ådömde honom en stor bötesumma. En ibland hans häftigaste fiender var Kleon. Perikles bar olyckan med samma fattning, som han burit framgången, oaktadt de hårda slag, som vid denna tid träffade honom såväl i det offentliga som det enskilda lifvet. Hans syster och några af hans bästa vänner bortrycktes af pesten. Han hade en son med namnet Xanthippos, hvilken förenade sig med hans fien-

der och om fadern utspred de mest orättvisa rykten. Perikles älskade likväl sin son; men pesten beröfvade honom såväl denne som hans andre son, Paralos. Det såg ut, som skulle slägten utdö, och familjgudarnes altaren blifva utan offer. Perikles gaf för första gången vika för sin smärta. I det ögonblick, då han satte dödskransen på den siste sonens hjessa, utstötte han ett jemmerrop och gaf fritt lopp åt sina tårar. Folket, som snart ångrade sin otacksamhet, skänkte medborgarrätt åt hans son med Aspasia, hvilken, såsom född af en utländsk moder, ej härtill hade någon laglig rätt, och gjorde åter Perikles till en af de tio årligen valde befälhafvarne.

137. En qvinna sätter dödskransen på den unge Archemoros' hufvud, öfver hvilket en tjenarinna håller ett parasoll till skydd mot solens strålar. Vid likets fötter synes läraren (paidagogos) med en lyra i venstra handen; bakom honom en tjenare, bärande offerkärl samt en pung, sannolikt innehållande glasperlor, hvilka ofta hittas i grekiska grafvar.

Från en grekisk vasmålning.

Under den tid, Perikles var i onåd hos folket, hade en beskickning afgått till Sparta för att begära fred. Då denna skymfligen afvisades, började kriget föras med förnyad kraft. Potidäa måste slutligen gifva sig (430). De gamle invånarne erhöllo fritt aftåg, och staden fick ifrån Athen en ny befolkning.

Följande året inträngde icke Archidamos i Attika, der pesten fortfarande rasade, utan började belägra Platää i Böotien, dock utan att kunna intaga denna stad. Innan Archidamos på hösten begaf sig hem med en del af sin här, inneslöt han likväl hela platsen med dubbla murar, hvilkas bevakning han anförtrodde åt Böotierna.

Samtidigt försökte Spartanerna att bortjaga Athenarne från det Joniska hafvet. Men detta företag hade föga framgång. Athenaren

Phormion besegrade 429 deras till antalet betydligt öfverlägsna flotta, och Athen förlorade ej en enda bundsförvandt.

Perikles hade ej deltagit i de senaste händelserna. Oaktadt pesten redan betydligt aftagit, anfölls han likväl af densamma. Då hans återstående vänner vid hans dödssäng, troende, att han ej mer hörde, hvad de sade, samtalade om hans snille och hans bragder, afbröt dem den döende, som hade hört allt, med de orden: »I berömmen mig för hvad som äfven af många andra blifvit gjordt, men I glömmen det bästa, nemligen att ingen enda Athenare för min skull behöft anlägga sorgdrägt». Denna hofsamhet under en så lång utöfning af magten är också det bästa loftalet öfver Perikles. Han dog under det tredje krigsåret vid ungefär 70 års ålder och begrofs i Kerameikos ibland de medborgare, som offrat sitt lif för fäderneslandets försvar.

2. Krigets fortsättning till Nikias' fred (421).

Det fjerde krigsåret hade inträdt (428), och Athenarne hade ännu, oaktadt de årliga pundringstågen af Archidamos, hvilken äfven denna sommar infann sig i Attika, öfverhanden. Men vid denna tidpunkt utbröt i Mytilene ett uppror, som lätt kunnat göra hela deras välde vacklande, och som endast efter de största ansträngningar kunde kufvas. Enligt den tidens åsigter och den karakter, kriget antagit, hade Mytilenerna ej att vänta någon barmhertighet. Till följe af den förbittring, som nu var rådande bland folket, bifölls Kleons rysliga förslag att döda hela den manliga befolkningen i den upproriska staden.

Denne Kleon, en af Perikles' ovärdige efterträdare, var en stor pratmakare, våldsam, uppbrusande och utan värdighet i talarestolen; men han hade förstått att förskaffa sig de mindre medborgarnes vänskap. Till yrket var han garfvare, hvilket för Aristophanes utgjorde en ständig källa till skämt. Med alla sina fel saknade Kleon likväl ej energi. När Mytilenernas öde afhandlades, använde han denna för att genomdrifva en dålig sak och lyckades. Men folket, bättre än han, ångrade följande dagen sitt förhastade beslut. Det fartyg, som fått i uppdrag att framföra dödsdomen, hade ett försprång af 24 timmar; men till följe af sitt sorgliga budskap torde det hafva färdats långsamt. Det, som skulle öfverbringa det sist fattade beslutet, var snabbare och inlopp i Mytilenes hamn i rättan tid. Ett tusen af Spartas anhängare skickades likväl till Athen, hvarest de aflifvades.

Mytilenernas blod återföll på Platäerna, som, efter ett långvarigt, hjeltemodigt försvar, måste gifva sig åt Spartanerna, sedan likväl förut en del af besättningen lyckats slå sig igenom och undkomma till Athen. Spartanerna visade vid detta tillfälle en kallblodig grymhet, så mycket mer förhatlig, som de vid dess utöfvande antogo skenet af rättvisa. Fem domare efterskickades från Sparta; fångarne fingo inställa sig en i sender; man inskränkte sig till den hånande frågan, om de under detta krig hade gjort Sparta eller dess bundsförvandter någon tjenst; hvarpå de nedhöggos. Staden jemnades med marken, och dess område lemnades åt Thebanerna.

Sedan de rika Korkyrerna, hvilka Korintherna hade gjort till fångar i slaget vid Sybota, blifvit frigifne och fått återvända hem, började de bemöda sig om att uppfylla det hemliga vilkoret för sitt försättande i frihet, nemligen att öfverföra ön på Peloponnesiernas sida. De mördade Pithias, folkpartiets ledare, bemägtigade sig staden, dödade 60 af Pithias' anhängare, lofvade friheten åt de slafvar, som ville understödja dem, och kallade den peloponnesiska flottan till sin hjelp. Folket öfverraskades häraf i början, men fattade snart mod, och sedan det erhållit förstärkning af Athenarne, behandlades det besegrade aristokratiska partiet med den vildaste grymhet, tilldess allesamman blifvit bragte om lifvet eller i förtviflan dödat sig sjelfva.

Till skildringen af nämnde skräckscener anknyter Thukydides en betraktelse öfver den följande tiden af kriget. »Derefter», säger han, »kom nästan hela Grekland i skakning, och då tvedrägt herskade öfverallt, sökte folkets ledare hjelp i Athen, medan det fåtaligare aristokratiska partiet bad Spartanerna om bistånd. Hvar och en måste sluta sig till ettdera partiet; den, som önskade blifva neutral, förföljdes af bådadera, och partiandan upplöste till och med de heligaste band.»

Det såg ut, som hade naturen sjelf velat bidraga till den allmänna omstörtningen, ty Attika, Evböa, Böotien och i synnerhet Orchomenos skakades af jordbäfningar. Pesten, som aldrig hade inträngt på Peloponnesos, hemsökte ännu en gång Athen. Sedan sitt första uppträdande hade han derstädes bortryckt 4300 hopliter, 300 ryttare och en otalig mängd offer bland den öfriga befolkningen. För att blidka den gud, hvilken sände och förjagade pesten, renade Athenarne Apollons ö. Alla qvarlefvor af döde, som blifvit begrafne på Delos, bortskaffades derifrån, och för att den ej vidare skulle oskäras genom nya lik, bortfördes alla sjuka till en ö i närheten.

För att förlägga krigets skådeplats till Messenien, hvarifrån man lättare kunde infalla i Lakonien, hade emellertid Athenarnes fältherre,

Demosthenes, besatt det gamla Pylos, Nestors stad, som låg vid en vik, hvilken skyddades af den lilla ön Sphakteria. Spartanerna, hvilka nyligen under befäl af konung Agis gjort ett infall i Attika, återvände skyndsamt, läto besätta den nämnda ön med 420 hopliter och angrepo, med den tappre Brasidas som anförare, Athenarne i Pylos både till lands och sjös. Men Demosthenes gjorde ett skarpt motstånd, och, sedan han fått förstärkning af en athensk flotta, innestängde han de på Sphakteria varande Spartanerna och afskar deras förbindelse med fastlandet. Sparta råkade vid underrättelsen härom i den största förskräckelse, lät sluta ett vapenstillestånd med Demosthenes och skickade sändebud till Athen. Desse höllo emot sin vana uti folkförsamlingen ett långt tal och erbjödo fred i utbyte mot de fångne medborgarne. Olyckligtvis fans Perikles ej mera till, för att ålägga folket en nyttig hofsamhet. Kleon öfvertalade Athenarne att uppställa så hårda fordringar, att sändebuden ej kunde antaga dem.

Kriget fortsattes således, och då Sphakterias belägring drog ut på tiden, ditsändes Kleon, som skrytsamt lofvat att inom 20 dagar eröfra ön. Med den erfarne Demosthenes vid sin sida lyckades också verkligen Kleon göra sig till herre öfver Sphakteria, hvars besättning, för så vidt den var skonad af svärdet, fördes fången till Athen.

Krigets jemvigt var sålunda bruten; lyckan lutade åt Athenarnes sida. De fullföljde sina framgångar med en sällspord raskhet. Bland annat intog Nikias året derpå (424) ön Kythera vid sydliga kusten af Peloponnesos, lämplig både såsom ankarplats och som stödjepunkt för landstigningar på halfön. Samtidigt var Demosthenes nära att intaga Megara, hvilket det likväl lyckades Brasidas att rädda. Sålunda gick Athen öfverallt anfallsvis till väga. Spartanerna syntes liksom förlamade. Förlusten af så många vigtiga platser, af deras bästa krigare, af deras Heloter, som dagligen rymde, hade beröfvat dem tillförsigt och handlingskraft. För att erhålla hjelp vände de sig till perserkonungen med ännu ifrigare böner än förut, sålunda förrådande hela Greklands bästa, och glömske af sin gamla ära vid Thermopylä. För att tillintetgöra verkningarna häraf, sände äfven Athenarne en beskickning till storkonungen. Visserligen vände sändebuden om i Ephesos, hvarest de erforo konungens död; Athen hade likväl genom sjelfva denna tanke förrådt sin historia och sin bestämmelse; dess strax derpå följande motgångar utgjorde ett straff härför.

Sparta hade vid denna tid blott en enda märkvärdig man, Brasidas, men denne var lika så klok som tapper. Hvad Athen hade gjort mot Sparta i Pylos, på Kythera med flera ställen, det beslöt han att göra mot Athen pa Chalkidike och i Thrakien. Att berofva

Athen dessa länder, hvarifrån de fingo sitt byggnadsvirke, var att anfalla dess sjömagt, dess egentliga styrka. Dessutom skulle man genom att förlägga kriget till dessa trakter aflägsna det från Peloponnesos, hvilket sedan en tid varit hemsökt af alla dess olyckor. Brasidas' uppgift var så mycket svårare, som hans soldater bestodo af såsom hopliter beväpnade Heloter, hvilka Sparta ville aflägsna af fruktan för ett uppror. Dessutom skulle hans här föras landvägen, det vill säga genomtåga Thessalien, som var i förbund med Athen. Brasidas drog sig ur alla svårigheter med en ovanlig skicklighet. Han anlände lyckligen till Chalkidike. Genom sin vältalighet och sitt förtroende ingifvande uppförande förskaffade han sig snart många anhängare. Akanthos, Stageiros och till och med Amphipolis öppnade för honom sina portar. Der det lockande uti att blifva befriad ifrån Athens öfvervälde ej gjorde behörig verkan, användes hotelser.

138. Thukydides.

Annalkandet af en så verksam fiende som Brasidas och de slag, han redan utdelat, borde hafva förmått Athens befälhafvare i dessa trakter att skyndsamt sammandraga sina stridskrafter till ett verksamt motstånd. En af desse befann sig för tillfället på Thasos, kom för sent fram till krigsskådeplatsen och kunde ingenting rädda mer än Eion. På förslag af Kleon bestraffade folket denna försumlighet med en tjugoårig landsflykt. Efterverlden har denna dom att tacka för ett mästerverk, ty den landsförviste var *Thukydides*, hvilken använde landsflyktens ledighet att skrifva peloponnesiska krigets historia.

Dessa händelser förmådde båda partierna att afbryta fiendtligheterna. De båda stora magterna slöto ett stillestånd på ett år både för sig och sina bundsförvandter (423): hvar och en skulle få behålla hvad han för tillfället innehade. Under det att detta stillestånd slöts i Athen, intågade Brasidas i Skione på halfön Pallene, mottagen med öppna armar af invånarne, hvilka skänkte honom en gyllene krans och med bindlar prydde hans hufvud, liksom hade han segrat vid kämpaspelen. Denna eröfring hade följt två dagar efter stilleståndets af-

slutande; den borde sålunda återställas; Sparta vägrade härtill, och kriget begynte ånyo. Nikias, som anländt med betydliga krafter, återtog Skione, derpå Mende, hvilket folket återlemnade honom, och förmådde Makedoniens konung, Perdikkas, hvilken öfvergått på Spartas sida, att återknyta förbundet med Athen, under det att Brasidas misslyckades i ett försök mot Potidäa. Följande året blef Kleon utnämnd till befälhafvare. I början lyckades han återtaga några orter, men, då han vid Amphipoles måste inlåta sig i en drabbning, vann Brasidas öfver honom en fullständig seger (422), hvilken denne dock fick betala med sitt lif. Äfven Kleon omkom uti striden. Enligt Thukydides var han en ibland de första, som tog till flykten; enligt Diodoros kämpade han och föll som en behjertad man.

Dessa två mäns död gjorde fredens afslutande lätt. Brasidas hade underhållit kriget genom sin verksamhet och sina framgångar, Kleon genom sina tal. Två fredligt sinnade män utöfvade numera det största inflytandet: i Athen den kloke Nikias; i Sparta konung Pleistoanax. Båda rådde till fred, hvilken också afslöts i Mars 421 på det vilkor, att enhvar skulle återlemna, hvad han tagit under kriget.

3. Alkibiades och krigståget mot Sicilien.

Alkibiades härstammade genom sin fader från Telamoniern Ajas, genom sin moder från Alkmäoniderna. Efter sin faders död kom han under sina slägtingar Perikles' och Ariphrons förmynderskap. Vid 18 års ålder fann han sig i besittning af en lysande förmögenhet. Med en ädel börd och stora rikedomar förenade han skönheten. Snyltgäster och smickrare af alla slag trängdes omkring den rike och begåfvade unge mannen. Van att af denna skara se sig uppmuntrad och prisad för sina galna upptåg, vågade Alkibiades allt, och detta ostraffadt. Han blef Athens bortskämda barn. Allt efter som tiden och stället fordrade, var han i stånd att lefva lastbart eller dygdigt, utsväfvande eller återhållsamt. Då han var i Sparta, fans ingen, som var mer sträng i sitt lefnadssätt, än han; i Asien utvecklade han större prakt än någon satrap. Men en mängd af lifliga och skiljaktiga passioner förde honom än åt den ena sidan, än åt den andra, alltid med öfverdrift. Den ena dagen såg man honom, gråtande af beundran och hänförelse, lyssna till Sokrates' lärdomar; den andra dagen tillstälde han i spetsen för sina dåliga umgängesvänner hvarje-

handa förargelseväckande uppträden. Den vise lyckades likväl en tid hålla honom ifrån förledarnes skara. Alkibiades delade under sina första krig samma tält med Sokrates, hvilken raddade hans lif vid Potidäa.

Hans samtida hyste en stor svaghet för Alkibiades. I Olympia lät han sju kapplöpningsvagnar täfla på samma gång, sålunda öfverglänsande i prakt sjelfva Syrakusas och Kyrenes konungar, och han vann två pris i en enda löpning. Evripides sjelf besjöng hans seger, och många städer gåfvo honom hedersskänker, på det han skulle kunna fira den värdigt. Ephesos uppreste åt honom ett dyrbart tält, Chios födde hans hästar och förság honom med ett stort antal offerdjur, Lesbos gaf honom vinet, och hela samlingen i Olympia tog plats vid de festliga bord, till hvilka Alkibiades inbjöd henne.

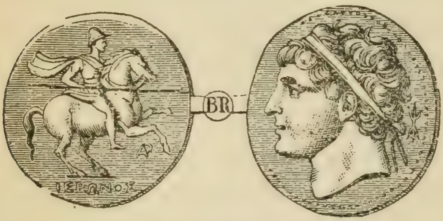
Efterverlden, mindre öfverseende än samtiden, skall alltid, fastän erkännande Alkibiades' ovanliga egenskaper, fördömma den dålige medborgare, som så ofta gaf det farliga exemplet af lagarnes kränkning, och som vågade lyfta handen emot sitt eget fädernesland. Alkibiades utgör typen för den mest lysande, men också för den mest karakterslöse och följaktligen den mest farlige medborgaren i en republik.

Oaktadt sin aristokratiska börd, öfvergick Alkibiades, i likhet med Perikles, på folkets sida och blef Nikias' politiske motståndare. Nikias var äfvenledes af ädel börd, rik och pröfvad uti många företag; men Alkibiades hade framför honom de fördelar, som djerfhet, list och vältalighet förläna. Alkibiades' första politiska handling var både oklok och skadlig. Han genomdref, att bundsförvandternas skattebidrag höjdes från 600 till 1200 talenter. Detta var en åtgärd, som Perikles ej skulle hafva vidtagit. Men Alkibiades hade andra planer och andra åsigter. Han trodde på styrkans rätt och begagnade sig af den. Han hade storartade företag i sigte och ville på förhand bereda dertill nödvändiga medel. Hans overksamhet begynte att trötta honom. Vid 31 års ålder hade han ännu ingenting uträttat. Vid 421 års underhandlingar hade han försökt att skjuta Nikias åt sidan för att gifva sig sjelf äran af denna fred. Hans smicker mot de i Sphakteria tagna fångarne lyckades ej; Spartanerna hade mer förtroende till den gamle generalen, och Alkibiades fattade derföre ett bittert hat till Sparta.

Det fattades ej menniskor, hvilka voro missnöjda med detta fördrag, hvilket blifvit ingånget till stor belåtenhet för de äldre, de rike och den jordbrukande befolkningen. Köpmännen, hvilka under kriget sågo hafvet stängdt för sina medtäflare, sjömännen, soldaterna, hela befolkningen i Peiräevs, hvilken hade sitt uppehälle af solden och

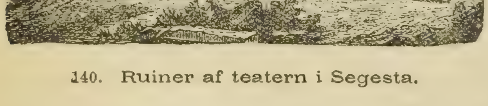
krigsbytet, bildade ett talrikt parti. Alkibiades gjorde sig till dess ledare.

För att hämnas på Sparta, öfvertalade Alkibiades Athenarne att ingå förbund med Argos. Då Spartanerna, förskräckte häröfver, skickade sändebud till Athen för att hindra förbundets afslutande, öfverlistade han desse genom ett oförsynt bedrägeri, och trots alla Nikias' föreställningar afslöts ett förbund mellan Athen och Argos på 100 år (420). Derigenom uppstod åter mellan Sparta och Athen ett så spändt förhållande, att freden ej bibehölls mer än till namnet. Argos bekrigades af Sparta, besegrades vid Mantineia 418, och dess förbund med Athen upplöstes, hvaremot den doriska ön Melos, hvilken ej ville sluta sig till Athens bundsförvandter, intogs af Athenarne, som utrotade dess manliga befolkning.

139. Hieron I.
Efter ett syrakusanskt mynt.

Athen trodde nu ögonblicket vara inne att med sitt välde förena den stora ön i vester, Sicilien, hvarest inre slitningar för åtskilliga städer gjorde ett främmande beskydd önskvärdt. Gelon, Karthagos ärorike besegrare vid Himera, dog året efter denna seger (479). Syrakusa, som han hade räddat och förstorat, dyrkade honom såsom en halfgud och gjorde hans broder Hieron I till hans efterträdare. Under dennes tid nådde Syrakusa sin största utveckling. Grym, men praktälskande, kallade Hieron till Syrakusa Pindaros, Simonides, Äschylos, Epicharmos och Bakchylides. Syrakusanerna, understödda af alla Grekerna på ön, störtade hans broder och efterträdare Thrasybulos, hvilken var en tyrann i ordets strängare betydelse. Konungamagten upphäfdes, och en demokratisk styrelse infördes. Då det peloponnesiska kriget begynte, anropade Sparta de doriska städerna på Sicilien och i Italien om bistånd. De lofvade det, men inskränkte sig till att anfalla de joniska städerna på ön: Naxos, Katana och Leontini. Det sistnämnda begärde hjelp i Athen (427). Tjugo treroddare afsändes till Sicilien, andra följde efter. Kriget, som utslocknade år 424, fick

140. Ruiner af teatern i Segesta.

likväl aldrig någon stor utsträckning. Ödesdigrare blef den tvist, som uppstod mellan Segesta och Selinus. Det sistnämnda erhöll hjelp från Syrakusa, Segesta åter vände sig först förgäfves till Karthago, sedermera till Athen. Alkibiades omfattade med glädje detta tillfälle att inveckla Athen i ett vigtigt företag, hvarigenom han hoppades vinna ära och utmärkelse. Nikias åter satte sig på det ifrigaste deremot, och han hade fullkomligt rätt. Athens välde borde stanna inom gränserna af det Ägäiska hafvet. Hvad som förvärfvades på andra sidan Peloponnesos, skulle blott försvaga det. Till och med om Syrakusa eröfrades, skulle det ej länge kunna behållas. Huru företaget än utfölle, voro alltid olyckor att vänta deraf. Dessutom var ju Amphipolis ännu ej återtaget, det upproriska Chalkidike ännu ej kufvadt. Men folket var denna gång i likhet med Alkibiades förblindadt af sin magt och sin lycka.

Såsom alltid vid annalkande af stora händelser, voro förutsägelserna för eller emot företaget talrika. Alkibiades hade förskaffat sig ett gynsamt orakelsvar från Zevs' Ammons tempel, hvilket genom sin aflägsenhet ingaf folket en stor vördnad. Men astronomen Meton och äfven Sokrates förutsade krigstågets olyckliga utgång. En händelse, som egde rum kort före flottans afsegling, betraktades också såsom ett elakt förebud. Det hände nemligen, att de Hermesbilder, som voro uppreste längs efter gatorna, vid ingångarne till de enskilda boningshusen eller på heliga ställen, en morgon befunnos omkullslagne och stympade. Denna kränkning af gudarne förorsakade en ytterlig oro. Man sökte efter våldsverkarne och utlofvade belöningar åt dem, som upptäckte dem; ty enligt folkets tanke hotades staden af stora olyckor, så vida ej gudarnes rättvisa vrede blidkades genom en tillfyllestgörande försoning. Om Alkibiades hade talrika anhängare, så hade han också hätska fiender. Nyligen hade en föraktlig man vid namn Hyperbolos varit nära att drifva honom i landsflykt. Alkibiades hade endast genom att förena sitt parti med Nikias' lyckats rädda sig; folkuppviglaren träffades af ostrakismen, hvilken derigenom kom i ett sådant vanrykte, att folket ej längre ville begagna den emot sina store medborgare. Slafvar och metöker berättade, utan att särskildt yttra sig om hermerna, att bildstoder förut blifvit sönderslagna af unge män i ett af vin upprymdt tillstånd. Härigenom anklagades Alkibiades i förtäckta ordalag. Han anklagades formligen af andra att vid en festlig tillställning hafva vanhelgat de elevsinska mysterierna; och man drog fördel af folkets vidskepliga fruktan för att uppväcka dess politiska farhågor. Han gjordes misstänkt för att vilja omstörta demokratien. Som bevis härför anförde man det aristokratiska sjelfsvåldet

i hans seder. Oaktadt sitt lättsinne och sitt förakt både för folket och lagarne, insåg likväl Alkibiades, att han ej kunde lemna dylika anklagelser bakom sig. Han begärde att blifva dömd före sin afresa; men hans fiender fruktade, att folket skulle frikänna honom för att ej skada företaget, ty det var genom hans inflytande, krigshären fått förstärkning fran Argos och Mantineia. Det beslöts derföre. att Alkibiades skulle få stiga ombord och först efter sin återkomst blifva dömd.

Man var redan midt i sommaren. På den för afsegling bestämda dagen nedtågade nästan hela staden vid dagbräckningen till hamnen. Hvar och en beledsagade sina slägtingar och vänner. Alla voro uppfylde af både förhoppningar och vemodiga känslor; ty, under det man gladdes öfver kommande eröfringar, tänkte man äfven på dem, hvilka man kanhända ej mer skulle få återse. I denna stund märkte man bäst vanskligheten och faran i företaget; men vid åsynen af den talrika mängden och de storartade anordningarne borttorkades tårarne af stoltheten och förtroendet. Medborgarne hade täflat med hvarandra i uppoffringar, skeppen voro utrustade så präktigt som möjligt, soldaterna buro sina bästa vapen, och det hela hade mer utseendet af en krigisk parad, än en mot fienden rigtad utrustning. Flottan bestod af 134 skepp förutom transportfartyg och var bemannad med 5100 tungt beväpnade, 480 bågskyttar, 700 rhodiska slungare och 120 lätt beväpnade Megarer. Då alla stigit ombord, gaf trumpeten uppbrottssignalen. De sedvanliga bönerna förrättades ej på hvarje fartyg särskildt, utan på hela flottan gemensamt, och den på stranden församlade mängden deltog deri. Man göt vin uti blandningskärl; befälhafvare och soldater anstälde libationer med bägare af guld eller silfver: hvarpå hela hären uppstämde krigssången. Nu satte sig årorna i rörelse, vinden fylde seglen, och snart förlorade sig flottan ur sigte på vägen till Ägina. Athenarne hade för sista gången sett sina skepp och sina soldater.

Sedan flottan hade afseglat, började man åter tala om händelserna med Hermesbilderna, och en outsäglig oro bemägtigade sig sinnena. Ej nog med att förolämpningen mot gudarne injagade skräck, man såg dessutom deruti beviset på en hemlighetsfull sammansvärjning, hvilken hotade republiken och författningen. Fruktan sträckte sig äfven till Argos, som då var i ett nära förbund med Athen. En rörelse af den böotiska och spartanska hären mot gränserna af Attika ansågs som ett bevis på de inre förrädarnes hemliga förstånd med den yttre fienden. I Argos dödades fåmannaväldets anhängare; i Athen dömdes och afrättades 18 medborgare såsom helgedomsstörare. Några dagar derefter landsförvistes 42 andra; slutligen kom ordningen till

Alkibiades, hvilken man hemkallade i afsigt att döma honom till döden för vanhelgande af de elevsinska mysterierna. Men han flydde till Thurii i Italien och derifrån till Argos på Peloponnesos. Innan han lemnade Sicilien, omintetgjorde han den plan, han bildat med några Greker i Messene, att öfverlemna denna stad till Athenarne. Han begynte redan den ovärdiga hämnd, hvilken han ville taga på sitt fädernesland. Så snart man i Athen erfor hans flykt, dömde man honom till döden, hans förmögenhet förklarades förbruten, och presterna uttalade öfver honom sin förbannelse. Prestinnan Theano var den enda, som vägrade att verkställa domen. »Jag är prestinna», sade hon, »för att välsigna, ej för att förbanna.»

Alkibiades' afresa uppfylde krigshären med klenmodighet. Man lemnade Syrakusa tid att återhemta sig från sin förskräckelse, så att det hann att vidtaga alla möjliga försigtighetsmått. Derjemte vände det sig till Korinth och Sparta för att erhålla hjelp. Alkibiades blygdes ej att sluta sig till deras sändebud, mot hvilka han sjelf hade uppväckt detta krig. Han öfvertalade Spartanerna att skicka en krigshär till Syrakusa och att i sjelfva Attika befästa Dekeleia, för att samtidigt skaffa Athen två krig på halsen. Då han fick underrättelse om sin dödsdom, utropade han: »Jag skall nog låta Athenarne veta, att jag lefver», och han höll ord.

Emellertid hade Nikias och Lamachos, Alkibiades' embetsbröder i befälet, slutligen lyckats att innesluta det stora, välbefästade och rikt befolkade Syrakusa både från land- och sjösidan. Under ett anfall mot de belägrade stupade den skicklige och till oförvägenhet tappre Lamachos. Men Nikias, som nu qvarstod ensam såsom Athenarnes befälhafvare, bedref belägringen så väl, att Syrakusanerna redan börjat underhandlingar och voro nära att gifva sig, då plötsligen den spartanske fältherren Gylippos kom dem till hjelp med en krigshär. Nu förändrades ställningen helt och hållet, och den sjuke Nikias började snart blifva hårdt ansatt. Nikias affärdade då till Athen en skrifvelse, i hvilken han uppenbarade ohållbarheten i sin ställning och hela sin själs oroligbet. Dessa dåliga underrättelser, långt ifrån att nedslå Athenarnes mod, förmådde dem till ännu större ansträngningar. En ny utrustning, bestående af 73 fartyg och ett betydligt antal manskap, afsändes till Sicilien med Demosthenes och Evrymedon såsom befälhafvare. Syrakusanerna kommo i ny ängslan. De hade trott Athen utblottadt, och det skickade, oaktadt dess eget område var besatt af en fiendtlig styrka, till Sicilien en ny krigshär, som var ännu fruktansvärdare än den förra. Demosthenes, full af tillförsigt, ville göra ett raskt slut på kriget. Han beslöt att nattetid

storma en af fiendens förskansningar, men tillfogades i stället ett blodigt nederlag. Efter en sådan olycka, och då sjukdomar dessutom började rasa inom hären, ansåg Demosthenes för klokast att återvända hem; men Nikias kunde ej besluta sig härför, förmodligen emedan han fruktade för mötet med sina medborgare. Demosthenes yrkade då på, att man åtminstone skulle draga sig tillbaka till Katana eller Naxos, för att förlägga lägret till en sundare ort. Nikias samtyckte slutligen härtill, och allt var färdigt till uppbrott, då en månförmörkelse inträffade, hvilken förskräckte den vidskeplige befälhafvaren. Han vägrade ånyo att lemna stället och sysselsatte sig blott med offer åt den vredgade mångudinnan. Syrakusanerna begagnade sig af detta dröjsmål och anföllo Athens flotta, beröfvade henne 18 fartyg och tillspärrade utloppet ur hamnen. Demosthenes ansåg sig till hvarje pris böra bryta detta hinder och bemannade de 110 fartyg, hvilka ännu återstodo. Men huru tappert än Athenarne kämpade, blefvo de likväl besegrade. Lemnande skepp och lik i fiendernas händer, rigtade nu alla sin förhoppning om räddning på ett återtåg till lands, påräknande skydd uti någon vänligt sinnad stad. Men, då Athenarne först på tredje dagen bröto upp, hade Syrakusanen Hermokrates redan låtit besätta alla vägar och pass. Ingen räddning var möjlig. Krigshären, ännu utgörande 40,000 man, aftågade i två afdelningar, anförde af Nikias och Demosthenes. Anfallen samtidigt framifrån, bakifrån och från sidorna, såg Demosthenes sig snart nödsakad att gifva sig till fånga med hela sin afdelning mot löfte att få behålla lifvet. Nikias höll sig ett par dagar längre. Efter ett fruktansvärdt blodbad vid floden Asinaros måste äfven han gifva sig (Sept. 413). De besegrades öde blef fruktansvärdt. Nikias och Demosthenes dödades, oaktadt Hermokrates och Gylippos, hvilken gerna unnat sina landsmän den glädjen att få i sina händer Demosthenes, som vid Pylos gjort dem så mycket ondt, försökte rädda dem. De öfriga fångarne inspärrades i de öppna stenbrotten, hvarest de, plågade af solhetta om dagen och af köld om natten samt af hunger och törst, till största

141. Alkibiades.

delen jemmerligen omkommo. De få, som voro qvar efter 70 dagars förlopp, såldes såsom slafvar. Ett så sorgligt slut fick det med så stora uppoffringar och så glänsande förhoppningar begynta företaget.

142. Syrakusanskt mynt.
På den ena sidan synes källnymfen Arethusas hufvud, omgifvet af delfiner, på den andra ett vid kämpaspelen segrande fyrspann.

4. Peloponnesiska krigets fortsättning och slut (413—404).

Olyckan på Sicilien nedföll öfver Athen såsom ett åskslag. I början ville man ej sätta tro dertill; då det var omöjligt att tvifla längre, vände sig den allmänna förbittringen mot dem, som tillstyrkt eller befrämjat företaget. Detta räckte likväl ej länge. Då den första rörelsen lagt sig, blef Athen åter sig sjelf värdigt; det upphörde med onyttiga anklagelser för att blott tänka på att bjuda de gamla fienderna spetsen och äfven alla nya, hvilka olyckan skulle förskaffa dem. Nya skepp byggdes skyndsamt, Sunion befästades för att skydda sädestillförseln från utlandet, och ett tiomannaråd tillsattes för att göra den verkställande magten mer skyndsam. Det afgörande ögonblicket syntes verkligen hafva inträffat. Evböa, Athens förrådshus, lofvade konung Agis, hvilken enligt Alkibiades' trolösa råd intagit och befästat Dekeleia, att göra uppror, om det kunde påräkna något understöd. Lesbos, Chios och Erythrä gåfvo samma löfte. Tissaphernes och Pharnabazos, satraper öfver provinserna i Mindre Asien och vid Hellesponten, förbundo sig att gifva subsidier till underhåll af en flotta. Pharnabazos' utskickade hade redan lemnat 25 talenter; Sparta befalde sina bundsförvandter att utrusta 100 galerer. Man bemannade blott 21; och, då dessa skulle utlöpa ur Saroniska viken för att segla till Chios öfver ett haf, på hvilket man trodde sig ej skola finna ett

enda fartyg från Athen, stötte de med förskräckelse på en eskader, hvilken tvang dem att återvända med sådan skyndsamhet, att de stötte på grund och förliste. Men, innan underrättelsen om denna oförutsedda olycka hunnit till Asiens kuster, skyndade sig Alkibiades till Chios med 5 spartanska skepp, hvilka han sade vara endast förtruppen till en stor utrustning. Det aristokratiska partiet i Chios förmådde folket att affalla från Athen. Erythrä och Klazomenä, sedan äfven Teos, Lebedos och slutligen Miletos slöto sig till det peloponnesiska förbundet. Alkibiades var förrädare emot Athen, den spartanske befälhafvaren, hvilken åtföljde honom, var förrädare emot hela Grekland, genom att med Tisaphernes underteckna ett fördrag, hvilket åt storkonungen öfverlemnade alla Greker i Asien och på öarna (412).

Athen var ensamt mot alla; länge kunde det ej uthärda en sådan ansträngning; en oväntad händelse, Alkibiades' brytning med Sparta, förlänade det något andrum. Denne ovanlige man hade gjort Spartanerna förvånade öfver den lätthet, hvarmed han förstått tillegna sig deras seder och bruk. Deras grofva bröd och svarta soppa förtärde han med sådan begärlighet, som hade de alltid utgjort hans enda föda, och deras stränga kroppsöfningar tycktes hafva tillhört hans uppfostran ifrån barndomen. Emellertid kunde han ej helt och hållet beherska sitt lättsinne. Konung Agis, hvars äktenskapliga lycka han grumlat, traktade efter hans lif, och spartanska regeringen, orolig öfver hans alltför stora inflytande på deras bundsförvandter, gaf befallning att döda honom. Detta var att skipa rättvisa på storkonungens sätt. Alkibiades, underrättad om den belöning, som väntade honom för de stora tjenster, han bevisat Sparta, lemnade dess krigshär och flydde till Tissaphernes, hvilken han förvånade genom sin veklighet och tjusade med sitt snille. Men det var honom ej nog att få dela satrapens utsväfningar; förjagad ifrån Sparta, ville han genom sina tjenster återskaffa sig tillträde till Athen. Han förestälde Tissaphernes faran af att göra ett enda folk till det herskande både till lands och sjös; bättre vore då för storkonungens intresse att uppehålla jemnvigten mellan Sparta och Athen och låta dem ömsesidigt försvaga hvarandra. Emedan Sparta nu låge öfver, vore det klokast att indraga subsidierna och ej lemna något understöd med den pheniciska flottan. Tissaphernes gillade fullkomligt dessa åsigter, hvilka öfverensstämde både med hans statskonst och hans girighet. Med skicklighet utdelade penningar bland anförarne för den peloponnesiska flottan förmådde dem att i overksamhet förstöra en dyrbar tid. Hermokrates från Syrakusa var den ende, som bevarade sina händer rena från det fremmande guldet. Alkibiades begagnade sig af den inträdda förän-

dringen för att förskaffa sig den i Samos varande athenska härens ynnest. Han satte sig i hemlig förbindelse med de till största delen aristokratiskt sinnade befälhafvarne. Mot Alkibiades' löfte att förskaffa Athen subsidier och hjelp af Perserna, åtogo sig desse att störta den demokratiska styrelse, hvilken fält dödsdomen öfver Alkibiades, och utverka hans återkallande till Athen. Peisandros åtog sig detta ingalunda lätta uppdrag. Han afreste till Athen, men lyckades till en början ej genomdrifva sin plan. Oaktadt han framhöll fåmannaväldets nödvändighet för statens räddning, åtminstone för närvarande, tvekade man att vidröra den af Aristides och Perikles så högt värderade demokrati, till hvilken alla stora handlingar under det senast förflutna århundradet anknöto sig. Då man ingenting kunde uträtta på öfvertygelsens väg, började aristokraterna, för hvilka de senaste årens olyckliga krig hade blifvit allt mer och mer tryckande, att använda våld. För att gifva styrka åt sin opposition hade adeln sedan långt tillbaka bildat hemliga föreningar (hetärier). Medlemmarne af dessa föreningar hade vid Tanagra kämpat till sista man för att rentvå Kimon, deras dåvarande ledare, från en misstanke. De nuvarande hetärierna, mindre mägtiga af ädla handlingar, voro mer verksamma för att störta den folkliga styrelsen. De tillstälde nu en vida utgrenad sammansvärjning. Flera af folkets ledare mördades, de femhundrades råd ersattes af ett fyrahundramannaråd, och, i stället för den allmänna folkförsamlingen, infördes en folkförsamling, bestående af 5000 medborgare, valde efter förmögenhet. Folkförsamlingen hade förut sällan uppgått till detta antal, men alla hade likväl haft rättighet att deltaga deri. Dessutom berodde dess sammankallande på det nya rådets vilja, hvilket kompletterade sig sjelf och egde en obegränsad magt. Slutligen beslöt man, för att aflägsna de fattige ifrån alla embeten, att ingenting annat än krigstjenst skulle betalas med penningar.

Den nya styrelsen trodde sig nog stark att vara Alkibiades förutan, hvarföre den glömde bort hans förslag. Han fick vara qvar i sin landsflykt. Detta var en oklokhet. Den begick en annan genom att falla på knä för Spartanerna. Fred erbjöds på de mest förödmjukande vilkor, hvarföre Agis, som trodde Athen fullt af inre söndringar och hoppades, att aristokraterna skulle för honom öppna portarne, från Dekeleia gjorde ett plötsligt anfall mot staden. Men folket glömde vid fiendens annalkande sin usla styrelse och skyndade honom till mötes. Agis blef tillbakaslagen och återvände till Dekeleia. Enligt Peisandros' planer skulle en statshvälfning, understödd af de aristokratiskt sinnade befälhafvarne, samtidigt utföras i Samos. Man begynte der liksom i Athen med mord. Men krigshären, hvilken till största

delen var demokratiskt sinnad, uttalade sig för bibehållandet af den gamla och ärorika författningen. Alla aristokratiskt sinnade anförare afsattes, och Thrasybulos och Thrasyllos, två folkvänligt sinnade anförare, sattes till befälhafvare öfver krigshären, hvilken med ed förband sig att fortsätta kriget mot Sparta och störta tyrannerna. Invånarne i Samos förbundo sig till detsamma. Argos erbjöd sitt bistånd.

Athen berodde härefter af krigshären: krigshären tillhörde den skickligaste, och den skickligaste var Alkibiades. De store hade svikit honom. Tillbakastött från ett håll, vände han sig åt ett annat. Nyligen hade han klandrat den demokratiska styrelsen. Nu gillade och berömde han den Han bländade krigshären med sina falska löften, lofvade subsidier från Tissaphernes och den pheniciska flottans bistånd. Enhälligt lemnade man honom plats bland befälhafvarne.

Krigshären ville genast rycka emot Athen, för att störta den nya regeringen. Alkibiades lade band på dess ifver med det påståendet, att, om man lemnade Samos, skulle hela Jonien och Hellesponten falla i fiendens händer. Detta uppskof höll på att blifva Athens undergång, ty det hotades oupphörligt af de fyrahundrades förräderi och den peloponnesiska härens anfall. Men Alkibiades hade sina skäl att ej återvända till sin fädernestad, förrän han utfört någon stor bedrift, för hvilken han kunde räkna på tacksamhet.

Efter fyra månaders inre olyckor och strider upplöstes åter de fyrahundrades råd, och demokratien återstäldes. Domen öfver Alkibiades upphäfdes, hvarpå Athens flotta med hans hjelp besegrade Spartanerna vid Abydos. Väl blef Alkibiades, då han strax derpå besökte Tissaphernes för att skaffa penningar för flottans behof, af honom qvarhållen såsom fånge; men han lyckades åter fly och tillkämpade sig i spetsen för den athenska flottan år 410 den glänsande segern vid Kyzikos, hvarest hela den peloponnesiska flottan blef tagen, och besättningen, som stigit i land, fullständigt besegrad. Hermokrates, som intagit den fallne anförarens plats, skref till ephorerna i Sparta: »Allt är förloradt: Mindaros är död; inga lifsmedel; hvad bör göras?» Sparta, genom detta lakoniska bref beröfvadt sina högt sväfvande förhoppningar, erbjöd fred på det vilkor, att hvarje stad skulle få behålla, hvad den innehade. Men Athen, som, utom öfriga förluster, äfven blifvit beröfvadt Evböa, på samma gång dess förmur och dess förrådshus, ansåg sig nu, då lyckan började återkomma, ej böra nedlägga vapen.

Vid detta återvändande af lyckan var ej allt Alkibiades' förtjenst. Vid den lysande befälhafvarens sida stodo hans skickliga embetsbröder, i synnerhet Thrasybulos, segraren vid Sestos, och bakom stod det

athenska folket, hvilket, oaktadt sina uttömda krafter och sin inre oenighet, lemnade medel att besegra både Grekland och Persien, hvilka hade förenat sig emot det. Emellertid glömde Athenarne hans förräderi och gåfvo honom hela äran af de nya framgångarna. Hans vänner uppmanade honom att hemkomma för att njuta af sin triumf. Den 6 Juni 408 landsteg han under folkets jubelrop i Peiräevs, medförande ett rikt byte och segertecken af alla slag. Han infann sig genast i rådet och i folkförsamlingen, hvarest han uppträdde och talade med sin vanliga öfverlägsenhet. För det förflutna anklagade han snarare ett oblidt öde än folket, angående framtiden intalade han alla mod och förhoppning. Folket valde honom derpå till öfverbefälhafvare både till lands och sjös, hans till staten indragna förmögenhet återlemnades, och presterna återtogo den förbannelse, som hvilade öfver hans hufvud.

Han afseglade åter med en ny af 100 treroddare bestående flotta för att bringa till lydnad de ännu ohörsamme öarna och städerna och fullständigt tillintetgöra fienderna i det Ägäiska hafvet. Men detta gick icke så hastigt, som Athenarne hade väntat sig. Det var ej nog med, att Spartanerna under tiden satt i spetsen för sin flotta en man, som i tapperhet och insigt var den förslagne och lycklige Alkibiades vuxen och i list och samvetslöshet honom öfverlägsen; inom det persiska riket hade äfven en förändring inträffat, hvilken var högst skadlig för Athen. I stället för Tissaphernes hade nämligen Cyrus d. y., en yngre son af den dåvarande persiske konungen Darius II, blifvit sänd till Mindre Asien såsom ståthållare. Han eftersträfvade en nära förbindelse med Sparta, emedan det såsom en betydande landtmagt skulle kunna gifva honom ett kraftigt understöd i hans hemliga planer att göra sig till herre öfver det persiska riket. För Lysander var det sålunda lätt att vinna honom och af honom utverka sig en betydlig penningsumma, så att han kunde höja solden på sin flotta och lugnt afvakta ett angrepp af Athenarne, hvilkas sämre besoldade kamrater öfvergingo till honom i stor mängd. Alkibiades, hvilken saknade penningar, begaf sig ut på plundringståg och lemnade flottan i sin underbefälhafvares händer. Denne, som blifvit qvarlemnad nära Ephesos med uttryckligt förbud att ej inlåta sig i någon strid, var ohörsam, förlorade 15 fartyg och stupade sjelf. Ju mer man hade väntat af Alkibiades, desto mer skäl till förargelse och misstanke ansåg man sig hafva. Hans fiender anklagade honom för försumlighet, utsväfvande lefnadssätt, egennyttigt förtryck mot bundsförvandterna och sträfvande efter högsta magten. Man kan ej synnerligen undra på, om folket, med hans fordna handlingssätt i friskt minne, nu var alltför snart

färdigt att tro på ett nytt förräderi. Alkibiades afsattes, och 10 andra befälhafvare, bland dem Konon, utnämndes till hans efterträdare (407). Han litade hvarken på krigshären eller Athen, utan begaf sig till Thrakien, der han med en skara värfvadt folk förde krig för egen räkning.

Ännu en gång tycktes lyckan le emot Athenarne. Då Lysanders befäl gått till ända, skickades till hans efterträdare den flärdlöse och omutlige Kallikratidas, hvilken, inseende det nesliga uti att bero af Persernas hjelp, sträfvade att åstadkomma endrägt och fred Hellenerna emellan. Under hans befäl anföllo Spartanerna Lesbos och innestängde Konon med återstoden af Athens flotta i hamnen vid Mytilene. Underrättade härom, uttömde Athenarne sina sista tillgångar för att skicka undsättning. Alla, som ej voro oundgängligen nödvändiga för murarnes bevakning, stego ombord på den i största hast utrustade nya flottan. Följden af dessa ansträngningar var, att Athenarne vid de Arginussiska öarna i närheten af Lesbos besegrade Kallikratidas, hvilken dog hjeltedöden. Äfven segervinnarne förlorade många fartyg, men många af besättningen skulle kunnat rädda sig på spillrorna, om man hade befunnit sig närmare land. En storm uppkom, och en stor mängd omkom i vågorna, utan att ens kunna erhålla någon begrafning. Enligt Grekernas åsigt var det ett himmelsskriande brott att lemna de döde utan begrafning. Anförarne blefvo derför stälde till rätta för försumlighet och dömde till döden. Emot denna dom upphöjde Sokrates förgäfves sin röst. Athen ångrade sig, men för sent. Det fick genom odugligheten hos sina anförare vid Ägospotamos plikta för, att de låtit en ädel känsla förleda sig till en orättvisa mot segervinnarne vid de Arginussiska öarna.

Peloponnesiernas olycka var stor. På begäran af Spartas bundsförvandter fick Lysander i uppdrag att ställa allt till rätta igen (405). Då han enligt lagen ej kunde för andra gången utnämnas såsom öfverbefälhafvare till sjös, blef Arakos, för att skenet af laglighet skulle bevaras, till namnet hans förman. Kyros, hvilken såg sin faders död nalkas, gaf Lysander så mycket penningar han begärde, så att han snart kunde förskaffa sig en ansenlig flotta, med hvilken han djerft genomseglade hela Ägäiska hafvet. För att om möjligt tillintetgöra verkningarna af det persiska guldet, hvilket lockade så många att blifva öfverlöpare, beslöto Athenarne, att hvarje fånge, som togs på hafvet, skulle göras oduglig till krigstjenst. Philokles, en af Athens nyutnämnde anförare, gick ännu längre. Han dödade hela besättningen på två peloponnesiska fartyg, som fallit i hans händer. Kriget, som nalkades sitt slut, fördes numera utan förbarmande. Lysander

befann sig vid Hellesponten, hvarest han eröfrat Lampsakos, då 180 athenska fartyg under Konon m. fl. befälhafvare anlände till Ägospotamos (Getfloden) för att förfölja honom. De erbjödo Lysander drabbning, men han vägrade. Öfvertygade att han gjorde detta af fruktan, återvände de till sin ankarplats, åtföljde på afstånd af några lätta galerer, hvilka iakttogo deras rörelser. Obekymrade härom, stego de i land och skingrade sig för att förskaffa sig lifsmedel. Fyra dagar å rad upprepades samma sak, och Athenarne, som blifvit djerfvare genom denna låtsade fruktan, öfverlemnade sig åt den fullkomligaste sorglöshet. Alkibiades, som vistades i trakten och insåg farans betydelse, skyndade till Athenarnes läger och förestälde dem det okloka uti att stanna på en öppen plats utan tillflyktsort eller lifsmedel och i närheten af en mägtig fiende; han uppmanade dem att närma sig Sestos. Men man lyssnade ej till honom, och han drog sig tillbaka.

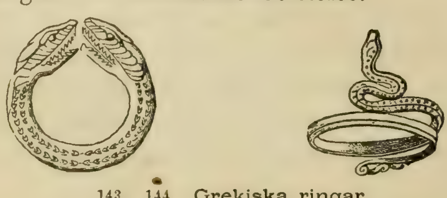
Då Athenarne äfven på femte dagen förgäfves erbjudit strid och efter sin återkomst sorglöst hunnit sprida sig åt alla håll, öfverföllos de plötsligt af Lysander, hvilken öfver dem vann en lättköpt seger, tog 3000 fångar och hela flottan med undantag af statsskeppet, den paraliska galejan, och 8 andra fartyg, hvilka Konon lyckades bortföra (September 405). Lysander brukade säga, att, då lejonhuden ej räckte till, borde man begagna sig af räfskinnet. Denna gången var det räfven och ej lejonet, som hade segrat. Någon strid hade knappast egt rum; Athen hade förtjent att sluta bättre. Kort före denna förkrossande olycka hade det haft alla möjliga utsigter till framgång. Persernas guld, den skicklige Lysanders list, anförarnes försumlighet åstadkommo på ett ögonblick hvad hela det mot Athen sammansvurna Grekland ej under 26 år kunnat utföra. Nu var allt förbi: det fans ej ett fartyg i hamnen, ej en talent i skattkammaren, ej en soldat i staden, som kunde bidraga till bildandet af en ny här. Athen måste falla, ej af brist på mod, men af brist på menniskor. Rom visade i striden med Hannibal ej större ihärdighet ej mer fosterlandskärlek, men det var lyckligare.

Sparta slutade kriget på samma sätt, som det hade begynt det. De 3000 fångarne behandlades, som man behandlat Platäerna. Lysander frågade Philokles, hvad öde den förtjente, som verkställt Athens nyligen fattade beslut angående krigsfångar. Philokles bevärdigade ej en anklagare, som äfven var hans domare och bödel, med något svar. Lysander gaf, genom att sjelf döda Philokles, tecken till det allmänna blodbadet. Öfverallt, hvar Lysander visade sig, öppnade man för honom portarne; öfverallt upphäfde han den demokratiska författningen

och öfverlemnade magten åt en spartansk *harmost* (öfveruppsyningsman) och tio archonter, tagne ur de hetärier, han förut bildat. Hvarje athensk medborgare, han påträffade, tvang han vid dödsstraff att begifva sig till Athen, för att staden skulle blifva öfverbefolkad; detta var att ditsända hungersnöden. Snart infann han sig sjelf utanför dess hamn med 150 fartyg, och Pausanias lät hela den peloponnesiska landthären slå läger i de utanför Athen belägna trädgårdarne, hvilka kallades Akademien.

Emellertid hade redan förut den paraliska galejan, som undkommit Lysander, nattetid anländt till Attika. Den sorgliga nyheten utbredde sig hastigt; jemmerrop öfverförde henne från Peiräevs till staden; hon gick från mun till mun; inom ett ögonblick hade alla reda på olyckan. Denna natt sof ingen i Athen: Athenarne begräto de döde, de greto öfver sig sjelfva, öfver sin fallna magt, öfver sin frihet, som skulle blifva tillintetgjord af Sparta eller af ett afskydt parti. Vid dagens inbrott sammanträdde folkförsamlingen; man beslöt att stänga alla ingångarne till hamnarna med undantag af en enda, att laga alla felaktigheter på murarne, att öfverallt hålla god vakt, att med ett ord söka uthärda en belägring. Athenarne försvarade sig, trots den oreda, som anstäldes af det aristokratiska partiet, med det sällsyntaste hjeltemod, ända tilldess att hungern lät vapnen falla ur deras händer. Sparta hade sina bundsförvandter samlade hos sig; flera af dessa, i synnerhet Thebe och Korinth, ville ej medgifva Athen något förbarmande. Sparta fruktade likväl att öfverlemna hela mellersta Grekland åt det förra och hafvet åt det senare; det beviljade derför följande vilkor: nedrifvande af befästningarna omkring Peiräevs och af de långa murarne, utrymmande af alla eröfrade städer, flottans inskränkning till 12 fartyg, och förbund med Sparta, det vill säga beroende deraf, samt de landsförvistes återkallande.

Ehuru hungersnöden hvarje dag skördade nya offer, funnos likväl flere, som ej ville antaga dessa hårda vilkor. Det aristokratiska partiet, hvars inflytande tillväxt i samma mån som de offentliga olyckorna, lät kasta i fängelse de mest förtviflade försvararne af Athens heder, och en folkförsamling antog de erbjudna vilkoren. I April 404 tog Lysander Athen i besittning och lät på ruinerna af Athens fästningsverk högtidligen fira Greklands befrielse.

143. 144. Grekiska ringar.

5. Athen under de trettio tyrannerna.

Den dag, som Sparta och dess bundsförvandter kallade befrielsens, men som för Athen var en förödelsens och den hopplösa sorgens dag, hade man sett Athenare, bekransade med blommor, deltaga i segerfesten eller genom att gå segervinnarne till mötes betyga sin glädje öfver sitt fäderneslands förödmjukelse. Dessa voro de landsförviste, hvilka återvände hem i sällskap med Lysander; till dem hörde äfven hela det oligarkiska partiet, hvilket alltsedan tåget till Sicilien så ofta hade oroat staten genom sina ränker. Theramenes, en af detta parti, hvilken såsom underhandlare varit mycket långsam, då det gälde att rädda folket ifrån hungersnöden, var mycket rask i sin medverkan att upphäfva den gamla författningen, hvilken Athen hade att tacka för sin ära. Han väckte förslag om att öfverlemna oinskränkt magt åt 30 personer för att öfverse lagarne. Lysander var qvar, den peloponnesiska hären hade ännu ej lemnat Athen: man måste lyda. De 30, tagne ur det aristokratiska partiet, sysselsatte sig mycket litet med lagstiftningen, men så mycket mer med att befästa sin magt. Arsenalen, som hade kostat 1000 talenter att uppbygga, läto de nedrifva och sålde materialerna för 3 talenter. Deras afsigt var äfven att nedrifva gränsfästningarna, för att Attika skulle blifva lika öppet till lands, som det var till sjös. Då deras första brott hade ådragit dem folkets hat, förskaffade de sig från Sparta en skyddstrupp, hvilken de förlade uti borgen. För att anskaffa sold åt dessa legoknektar, plundrade de templen och ådömde sina medborgare stora böter. En broder och en son till Nikias röjdes ur vägen; alla, som hade visat sig tillgifna den gamla författningen, eller hvilkas förmögenhet erbjöd ett rikt byte, anföllos af tyrannerna. Alla rättegångsformaliteter ansågos öfverflödiga. Mindre blodiga handlingar visade despotismens oföränderliga böjelse att förslöa, att döda själen, liksom man dödar kroppen. De tillstängde skolorna och förbjödo vid dödsstraff Sokrates att fortsätta med sin offentliga undervisning. »Anse de då», sade den vise, »att jag tror mig vara odödlig?»

Folket hade under sina mägtiga dagar tåligt fördragit Aristophanes' skarpa gisslingar. Tyrannerna fruktade, att någon frihetsälskande skald skulle på scenen blotta dem och deras brott. De förbjödo derför att på teatern låta framställa lefvande personer. Det politiska lustspelet fick härigenom sin dödsstöt.

Theramenes, en af desse kloke män, hvilka alltid veta att i rättan tid öfvergifva ett hus, som är nära att störta in, och ett parti,

som tillintetgör sig sjelf, började finna, att man gick för långt. Han sade till sina embetsbröder, att, om man gjorde skräcken allmän, kunde den lätt framkalla en allmän hämnd. Följden af denna anmärkning blef, att tyrannerna uppsatte en förteckning på 3000 medborgare, hvilka skulle utgöra deras vakt; alla andra afväpnades. Hvar och en af dessa 3000 fick den förmånen att ej kunna dödas utan dom och ransakning; den öfriga delen af folket öfverlemnades åt tyrannernas godtycke. Sålunda säkra om strafflöshet, fortsatte de att landsförvisa och att döda. Metökernas klass var dem förhatlig. Det beslöts derföre, att hvar och en af dem skulle taga och döda den rikaste, han kunde påträffa af denna klass, för att sedan tillegna sig hans egendom. Theramenes vägrade att deltaga i detta nya brott. Det var derföre nödvändigt att befria sig från denne besvärlige man, hvilken åtminstone ville hafva en politisk förevändning för att fläcka sina händer med oskyldigt blod. Kritias åtog sig detta besvär. Han anklagade inför sittande råd Theramenes för vankelmod och förräderi samt fordrade hans död. Theramenes försvarade sig frimodigt och påminte om den fara, de sjelfve skulle utsätta sig för, om Kritias godtyckligt finge taga hans lif. Men Kritias lät sina med dolkar beväpnade legohjon närma sig öfverläggningssalen och utropade: »De medborgare, I här sen, tillåta ej, att man låter en man undkomma, hvilken öppet undergräfver fåmannaväldets grundvalar. De nya lagarne tillstädja ej, att man utan edert samtycke beröfvar någon af de tretusendes antal lifvet, på samma gång de åt de 30 öfverlemna dem, som ej tillhöra detta antal: Jag utplånar Theramenes' namn ifrån listan, och i kraft af min och mina embetsbröders magt dömer jag honom till döden.» Theramenes måste dricka giftbägaren. Då han i det närmaste tömt den, utslängde han i luften, hvad som återstod, under orden: »Den ädle Kritias' skål!»

Argos, Thebe, Megara uppfyldes snart af landsflyktige från Athen. Sparta blygdes ej att utfärda en förordning, hvilken vid svåra straff förbjöd att lemna dem skydd, och bemyndigade de trettio att gripa dem, på hvilken ort i Grekland de befunno sig. Detta nedriga beslut var en förolämpning emot hela Grekland. Thebe, förtörnadt öfver detta magtspråk, svarade derpå med en befallning att mottaga de landsförviste i hela Böotien, att bistå dem och ej hindra dem, om de ville företaga ett krigståg emot Athen. Till dem, som af tyrannerna blifvit drifna i landsflykt, hörde äfven Alkibiades och Thrasybulos. Den förstnämnde, som ej längre trodde sig i säkerhet inom sina besittningar i Thrakien, begaf sig till Pharnabazos i Asien. Han hade genomskådat Cyrus' den yngres planer att inkräkta den persiska thronen, och han tänkte uppenbara dem för konungen. Men en natt stacks

det hus, hvari han befann sig, i brand, och då han ville rädda sig undan lågorna, blef han ihjälskjuten af en skara barbarer, hvilka omgåfvo det brinnande huset. Om han föll ett offer för hämnden af de trettio, af Sparta eller af Cyrus, är oafgjordt; det sista antagandet är sannolikast.

Thrasybulos, som tagit sin tillflykt till Thebe, intog tillsammans med några olyckskamrater fästningen Phyle i Attika, och, sedan hans lilla skara ansenligt förökats, var han nog djerf att sätta sig i besittning af Munychia, en af Athens tre hamnar. De trettio infunno sig snart för att anfalla honom. Tyrannernas krigshär drefs dock på flykten, och deras ledare, Kritias, stupade under striden. Hans död underlättade förändringen. Lysander ville visserligen upprätthålla sitt verk, men hindrades derifrån af konung Pausanias. De trettio fingo begifva sig till Elevsis, och en allmän glömska af det förflutna anbefaldes. Den gamla författningen infördes åter, och af fåmannaväldet återstod blott minnet, ett af de blodigaste, historien har att uppvisa. De trettio ansågos under åtta månader hafva utgjutit mer athenskt blod, än Peloponnesierna under tio år af det förflutna kriget.

6. Sofisterna. Sokrates.

Herrar öfver halfva den helleniska verlden, hade Athenarne sett ej blott menniskor och rikedomar, utan äfven kunskaper och idéer strömma till deras sköna stad. Liksom nya haf öppnat sig för köpmannens fartyg, hade nya synkretsar öppnat sig för tänkaren. Äschylos, Sophokles, Herodotos, Thukydides, Aristophanes hade på de förut ej banade vägar, på hvilka de kastat sig in, funnit snillets skönaste skapelser. Länge spridda i ytterkanterna af den grekiska verlden, i Asien, i Thrakien, i Stor-Grekland och på Sicilien, hade de olika filosofiska skolorna så småningom samlat sig i Athen. Alltsedan Perikles' tidehvarf hade denna stad för dem blifvit en mötesplats. Det var der blandningen af de olika systemen försiggick; der begynte den revolution, som lät hedendomen inträda i en tid af sedligt förfall för mängden, af utveckling i idéel rigtning för några få, andlingen öfverlägsna naturer. Mysterierna, i synnerhet de elevsinska, hade så småningom utvecklat de spiritualistiska element, som de gamla religionsformerna innehöllo, och sträfvade, utan att bryta med månguderiet, att göra åsigten om en enda Gud gällande. Filosoferna,

djerfvare och friare, sökte att utan någon annan ledning än sitt förnuft återgå till alltings upphof. Men då de sålunda afhandlade de stora frågor, som den folkliga religionen ansåg sig hafva löst, kommo de naturligtvis att predika vanvördnad och uppror emot den senare. Folktron var för dem på sin höjd en tom form, en föråldrad statsdrägt.

Jonernas panteism tillät väl ännu Thales att säga: »verlden är full af gudar»: men Hippokrates gjorde deras verksamhet beroende af oföränderliga lagar, och Anaxagoras härledde allting från en enda orsak. Xenophanes, hvilken förklarade sig tydligare, förkastade hela den folkliga teologien och förebrådde skalderna, att de hade till gudar förvandlat de skadliga eller gagneliga naturkrafter, hvilka oupphörligt utöfvade sitt inflytande på menniskan. Hesiodos och till och med Homeros funno ej nåd inför honom, ty de hade, sade han, förnedrat föreställningen om Gud genom att tillägga sina gudar handlingar och känslor, hvilka voro det högsta väsendet ovärdiga. Xenophanes kunde likväl ej förklara sambandet mellan Gud och verlden, mellan orsaken och verkan. För att komma ifrån denna orediga sammanblandning af teism och panteism fann hans lärjunge, »den fruktansvärde Parmenides», såsom Platon kallar honom, ej något annat medel än att neka den sinliga verldens tillvaro. Han förklarade henne för ett tomt sken och påstod, att våra sinnen, med hvilka vi uppfatta henne, blott äro verktyg för villfarelsen. Dessa läror utgjorde en öppen brytning med den nationella religionen.

145. Nike (segergudinnan) håller en offerskål öfver ett altare; framför henne står Zevs.
Efter en vasmålning från Athen.

Införandet af nya åsigter åtföljes ofta af en upplösning i sederna, hvilken fortfar, tilldess de hunnit göra sig fullt gällande. Under det de gamla lärorna föraktas och de nya ännu ej blifvit fullt bestämda, finner menniskan sig för ett ögonblick famlande i rymden utan annat rättesnöre, än det vacklande samvetet och de öfverväldigande lidelserna. Denna kamp mellan de gamla och de nya åsigterna, mellan religionen och filosofien skulle likväl ej på länge hafva utöfvat något inflytande på samhället i sin helhet, om det ej funnits personer, hvilka på ett ensidigt och förvändt sätt på de allmänna

platserna predikat dessa nya läror. Dessa personer voro de så kallade *sofisterna.*

I ett litet demokratiskt samhälle, hvarest nästan allting kan åstadkommas genom ordens magt, är vältaligheten af den största betydelse. Hon är på samma gång ett svärd och en sköld, ett anfalls- och ett försvarsvapen. Genom henne vinner man ett embete eller en rättegång, folkets ynnest eller domarens öfverseende. Hon är den säkraste vägen till lycka och magt. Denna konst, hvarigenom man äfven kunde gifva en falsk åsigt ett sken af sanning, hvarigenom man kunde blända hopen genom vackra ord, var mycket eftersökt af de unge Athenarne, mindre angelägne att lära känna filosofiens sanningar, än att förvärfva sig, hvad Gorgias, enligt Platons påstående, kallade det högsta goda, förmågan att genom sina ord öfvertyga domaren vid domstolen, rådsherrarna uti rådet, folket i folkförsamlingen. Derföre hade också de, som för penningar sålde sin vältalighet, sina bevis eller sina spetsfundigheter, ett starkt tillopp. Dessa utgjordes i Athen af två menniskoklasser, hvilka ofta sammansmälte till en, nämligen rhetorer (talare) och sofister.

Sofisterna representerade i allmänhet, utan att likväl bilda någon skola med ett särskildt system, en af den grekiska filosofiens stora sidor, skepticismen (tviflet). De utgjordes till största delen af sådane män, hvilka i ett land, hvarest hvar och en var skyldig att försvara sin sak, åt den mognade medborgaren sålde sin penna eller åt den vetgiriga ungdomen sin vetenskap. Man har berättat, att de kommit från Sicilien vid en bestämdt uppgifven tidpunkt. Detta är sant hvad Gorgias beträffar, men sofisterna och rhetorerna voro ej en konstgjord, utifrån införd företeelse; de utgingo ur sjelfva Athens innersta, ur dess författning och dess offentliga seder. De filosofiska skolor, hvilka efter Thales hade sökt sanningen utanför den folkliga religionen, hade ej kommit till samma resultat och framstälde följaktligen ej samma läror. Följden häraf blef, att några tänkare, hvilka i Eleaternas stränga skola tillegnat sig deras vapen, dialektiken, proklamerade det menskliga förnuftets oförmåga att kunna försäkra någonting eller, hvilket i sjelfva verket var detsamma, tillerkände det rättigheten att försäkra allt.

Ingenting är således sant, men allt är sannolikt; man kan åtminstone genom konst åt allting gifva skenet af sanning. På detta sätt fans det ingen sats och ingen sak, hvilka ej kunde försvaras. Om sådana läror undergräfde dygden, fosterlandskärleken och religionen, voro de derföre i en skicklig försvarares mun ej mindre förledande. I brist på annan förtjenst hade de den att behaga sinnen, som älskade

skarpsinniga hårklyfverier; de hade dessutom den fördelen, att de gagnade försvavarne af hvarje dålig sak. Derföre funno de talrika lärjungar, hvilka genom dem förskaffade sig ett medel att lysa och blifva rika. Man täflade om att öfverträffa hvarandra i orimligheten af sina satser, i klyftigheten af sina bevis, i smidigheten och glansen af sitt framställningssätt, i skickligheten att genast på stående fot efter hvartannat försvara och vederlägga en sak. I skolorna, vid festerna, vid de olympiska spelen, öfverallt, hvarest mycket menniskor kommo tillsammans, såg man genast en sofist framträda, låta gifva sig ett ämne, lika godt hvilket, och behandla det, hur orimligt det än var, till sina åhörares förnöjelse. Athen hade den olyckliga förmånsrätten att blifva härden för detta slags snillrikhet, af hvilken man finner spår i de offentliga sederna hos några af dess medborgare och till och med i dess sköna literatur.

Vi vilja derpå anföra två exempel, Alkibiades och Evripides. Alkibiades var, kan man säga, en politisk sofist, hvilken glänste genom sina handlingar, liksom de öfrige genom sina ord; alltid färdig till ja eller nej, den ena dagen med Athen, den andra med Sparta, Argos eller Tissaphernes, likgiltig med ett ord för hvad som rörde fädernesland och dygd, frågor, hvilka tagits på ett sådant allvar af Miltiades' samtida. Hos Evripides märker man inflytandet af den herskande tidsandan äfven i hans berömdaste konstverk. Han inkastar kalla satser i de mest gripande tal, de mest rörande belägenheter, och hans personer försvara en sats, då de blott borde uppgifva ett utrop af passion. Om man jemför Evripides och Äschylos, är skilnaden slående. Hela teatern, såväl gudar som menniskor, hafva tagit ett steg nedåt. I stället för att beherska scenen, tjena gudarne derstädes blott såsom maskiner; man märker, att tron på dem är så godt som försvunnen.

Emot den nya rigtning, hvilken uti sofisterna frambragte sina sämsta frukter, och som kastade en mörk skugga äfven på ett så stort snilles verk som Evripides', höjde sig likväl äfven protester, af hvilka två i synnerhet äro ryktbara Den ena uttalades i det förflutnas, den andra i det tillkommandes namn. Aristophanes bekämpade Evripides och Kleon, sofisterna och Sokrates, både det dåliga och det goda i den nya rigtningen utan åtskilnad. Vi hafva redan sett, att Perikles' Athen med sin krigiska demokrati ej åtnjöt den satiriske skaldens sympatier. Uti »Grodorna» tager han till uppgift att visa, huru underlägsen Evripides är Äschylos både i afseende på personernas och stilens ädelhet. Emedan språket hos Evripides är lika i allas mun, såväl hos konungar som hos slafvar, låter Aristophanes honom sjelf

säga: »Vid Apollon, genom att låta dem tala så gaf jag dem ett mera demokratiskt utseende!»

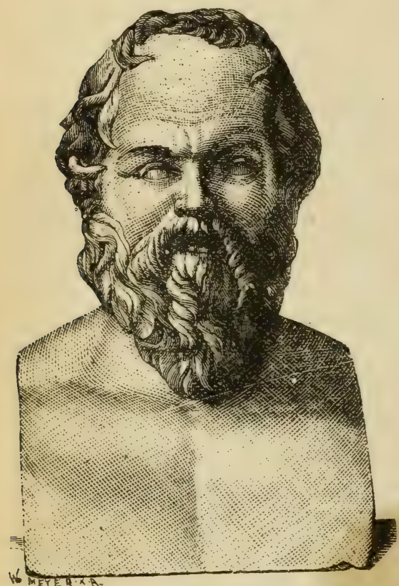
Men det var sofisterna, som han uti Sokrates' person häftigast anföll, emedan han ej var nog skarpsynt att uti honom finna den sansade och förståndige mannen, hvilken kanhända alltför mycket dolde sig bakom skickligheten i handterandet af ordets vapen. Hans stycke »Molnen» är en bitande, af qvickhet blixtrande smädeskrift, hvilken vänder sig just emot sofisternas svagaste sida. Man borde blott deruti återfinna namnet på en af dessa konstmakare i ord, om hvilka vi hafva talat, i stället för Sokrates, hvilken skalden framställer sväfvande öfver jorden och åkallande sofisternas skyddsgudinnor, Molnen, hvilkas röst han tror sig höra midt igenom dimmorna.

Aristophanes anföll skarpt det onda och blottade det hänsynslöst. Såsom botemedel deremot föreslog han att stänga filosofernas skolor, att gå tillbaka tre mansåldrar och återvända till Marathontiden. Men lika litet som floderna kunna återvända i sitt lopp, kunna folken återvända till förgångna århundraden. Hos Aristophanes sjelf märker man tidens laster, osedlighet och ringaktande af religionen, och ingen kan vara djerfvare än han är i sitt lustspel *Foglarne*. Det verkliga botemedlet bestod ej i forna tiders okunnighet, utan i den förädlande och manliga lära, hvilken blifvit förkunnad af en stor man, och denne man var just densamme, som skalden så grymt anfallit.

Sokrates föddes år 469. Hans fader var en bildhuggare, som hette Sophroniskos, och hans moder var barnmorska. Han utöfvade till en början sin faders yrke, och Pausanias omtalar, att han uti borgen i Athen sett en grupp af honom föreställande behagens gudinnor (chariterna) beslöjade. Han öfvergaf snart sin konst, och oaktadt han var fattig, började han studera de filosofiska arbeten och system, hvilka voro författade af hans samtida eller hans föregångare på filosofiens område. Dessa studier hindrade honom likväl ej att uppfylla alla sina medborgerliga pligter; han kämpade modigt vid Potidäa, vid Amphipolis m. fl. ställen. Hemma lopp han de faror, för hvilka en man utsätter sig, hvilken är mer mån om sitt samvetes gillande än om mängdens bifall. Befinnande sig ibland dem, som skulle döma de befälhafvare, som segrat vid de Arginusiska öarna, trotsade han folkets vrede och vägrade att fälla sin dom i öfverensstämmelse med dess vilja. Då alla böjde sig för de trettio tyrannerna, vågade han vara dem olydig, hellre än han begick en orättvis handling. Han var fattig och vägrade att mottaga rikedomar; Alkibiades erbjöd honom landtgårdar, Charmides slafvar, konung Archelaos i Makedonien sin ynnest; men han tog ej emot. Han gick alltid barfotad och bar samma drägt

både vinter och sommar. Hans måttlighet upphöjde honom öfver alla dessa behof, hvilka göra själen till kroppens slaf.

Hvad gjorde då denne redlige man och denne modige medborgare för att blifva ett föremål för så mycken ovilja af sina samtida, så mycken beundran af efterverlden? Orsaken var följande. Sokrates hade gifvit sig sjelf en helig mission, nemligen att kämpa oförtrutet för sanningen; han ville frigöra den sedliga känslan, kring hvilken sofisterna hade hopat så många täta moln. I den förslappande och förstörande vinden af deras läror höll allting på att komma i upplösning. Sokrates återfann den klippa, på hvilken man borde bygga, samvetet, menniskovärdet, menniskans hjerta med ett ord, hvilket han gjorde till gudomlighetens verkliga helgedom. Han hade öfver ingången till templet i Delphi läst: »Lär känna dig sjelf!» Detta blef för honom den förnämsta bland vetenskaper. Han vände sig bort ifrån de rent spekulativa lärorna och forskandet efter alltings yttersta grund, för att anställa betraktelser om menniskans pligter. Han påstod, att naturen lemnat till vårt förfogande de kunskaper, som för oss voro nödvändigast, och att det blott behöfdes att öppna vår själ för att deri med outplånliga drag läsa de oföränderliga lagarne för det goda, det sanna, ja till och med för det sköna, dessa lagar, hvilka han så vackert kallade de oskrifna, hvilka Gud har gifvit helgd genom de oundvikliga olyckor, som deras kränkning medför. Genom att sålunda i motsats till sina föregångare göra menniskan till medelpunkten för alla sina betraktelser, skapade han den sanna filosofien, hvilken skulle lägga i dagen alla de skatter, som det menskliga samvetet innesluter. Sokrates hade, för att använda en bild af Cicero, återfört filosofien från himmelen, hvarest hon onyttigt förstörde sin tid, för att återgifva henne åt menniskan, hvilken hade större behof af henne.

146. Sokrates.

Om Sokrates genom begreppet om en allmänt gällande rättvisa, som stod öfver hvarje stats särskilda lagar, hade gått förbi sina sam-

tida, så visade han sig Solon och Athen värdig genom att söka att gifva helgd åt familjen och åt arbetet.

Skaparen af det sunda förnuftets filosofi kunde ej infjettra henne inom ett system. Sokrates' undervisning meddelade sålunda inga torra teorier. Han meddelade henne dagligen och på alla ställen, hvarest tillfälle erbjöd sig. En trägen gäst på alla offentliga ställen, utan att taga större del i statens angelägenheter, än hvad lagen ålade honom, passade han på tillfälle att liksom i förbifarten gripa tag i hvarje falsk åsigt och för alla uppvisa dess ohållbarhet, dess värdelöshet. Man såg denne man, på hvilken naturen i yttre afseende ej slösat med sina gåfvor, gå omkring i staden med uppstående näsa och utåt rigtade näsborrar, med tjocka läppar, med kort och tjock hals, med magen framstående såsom på en Silen, med ögonen framskjutande, men blixtrande af snillets eld. Han vände sig till den ene efter den andre af dem, som gingo förbi, eller också inträdde han i handtverkarnes verkstäder och samtalade med hvar och en om den sak, med hvilken den tilltalade var mest förtrolig. Han använde alltid samtalets (dialogens) form. Af den enklaste sanning, hvilken genast insågs af de i samtalet deltagande, lät han dem alltid draga några oförutsedda slutsatser och ledde dem oemotståndligt, utan att sjelf synas blanda sig deruti, till föreställningar och begrepp, om hvilka de förut ej haft någon aning. Hans metod var i forntiden ryktbar under namnet den *sokratiska ironien.* Med anledning af sin moders yrke kallade han sig sjelf själarnes förlösare. Genom honom fattade handtverkaren liksom af sig sjelf mer upphöjda och sunda åsigter om sin konst, statsmannen om statens angelägenheter, sofisten om de frågor, han afhandlade. Skämtets salt kryddade alltid hans samtal. Sokrates utgaf sig ej för något annat än en forskare efter sanning; han låtsade till en början hafva stort förtroende till sin motståndares insigt och blott vilja skaffa sig upplysning hos honom; så småningom vexlades rollerna, och snart fick han honom att tiga eller att tillstå det orimliga i sitt påstående. Egendomligt nog sammanblandade hans anklagare, folket sjelft och framstående Athenare honom med de vanliga sofisterna, hvilka satte falska och farliga läror i omlopp; dessa hade likväl ej någon större eller farligare fiende. Han roade sig med att sätta dem i förlägenhet inför en talrik åhörareskara, ty han gick sällan ensam. Knappt visade han sig, förrän en grupp af åhörare bildade sig omkring honom. Han atföljdes nästan alltid af en skara unga män, hvilka beundrade hans stora snille och hans lättflytande och skarpa vältalighet; de voro hans lärjungar och utgjorde hans skola.

Xenophons *Memorabilier* äro ett slags sokratiskt evangelium. Vi

se deruti den vise i hans hvardagliga lif, uti hans kall såsom dygdens och det sunda förnuftets apostel, upplysa hvar och en om det sköna, det goda, det rättvisa, det nyttiga; afvända ifrån statens angelägenheter unga okunniga män, hvilka blott drefvos af en falsk äregirighet; uppmuntra dem, som voro lämplige derför, men tillbakahöllos af ett alltför stort misstroende till sig sjelfve; på det mest värdiga sätt uppfylla en redlig medborgares pligter inom samhället, stifta endrägt menniskor emellan, försona ovänner, stifta frid mellan oeniga bröder, inskärpa hos sin egen son de pligtens fordringar, denne hade att iakttaga emot sin moder Xanthippa, hvilken oupphörligt hade gifvit Sokrates tillfälle att öfva sig i mildhet och tålamod.

Huru kunde denne rättvise och ädle man blifva dömd till en förrädares och mördares straff? För denna dom anfördes två skäl, att han ej var vän af den demokratiska författningen och att han undergräfde statens religion och förstörde ungdomen. Beträffande den för sta anklagelsepunkten, gaf man hans lärdomar skulden för osedligheten och brotten hos några af hans lärjungar, såsom hos Kritias, den grymmaste af de trettio tyrannerna, hvilken påstod, att religionen var en uppfinning af lagstiftarne för att hålla folket i styr, hos Charmides och Theramenes, två andra af de trettio, samt hos Alkibiades, hvilken var förrädare mot sitt fädernesland. Man lade honom till last, att han yttrat, »att det var en galenskap, att en böna afgjorde valet af statens styresmän, under det man hvarken valde en styrman eller en byggmästare genom lottning». Han hade äfven fält ett annat yttrande, hvilket sårade en stad, hvarest fosterlandskärleken genom den förbittrade kampen blifvit öfverretad: »Jag är icke Athenare, jag är verldsborgare.» Femtiofyra år derefter uppgaf talaren Äschines hans politiska åsigter såsom orsaken till hans död; och äfven hans mest nitiske försvarare ibland de nyare erkänna, att det uti hans ord uppenbarade sig alltför liten vördnad för statens grundlagar. Men den andra beskyllningen var betydligt allvarsammare och mer berättigad. Ofta uppkomma de mest motsatta rörelser samtidigt inom en och samma stat. Otron herskar inom de högre samhällslagren, under det att en så mycket mer brinnande och blind tro uppenbarar sig inom de lägre: man går på samma gång till de yttersta gränserna för både tviflet och vidskepelsen. Under det att Alkibiades och hans vänner roade sig på mysteriernas bekostnad, införde folket främmande gudomligheter (Kybele, Adonis m. fl.). En ny religion, hvars ceremonier bestodo i de tygellösa utsväfningar, som tillhörde orientens sinliga religionsformer, inträngde i staten. Under slagen af de offentliga olyckorna nådde både vidskepelsen och ofördragsamheten sin höjd. Före kriget var

Anaxagoras den senares enda offer; efter pesten blefvo några anklagade och dömde för gudlöshet. Diagoras från Melos anklagades för att hafva uppenbarat mysterierna, och staten lofvade en talent åt den, som dödade honom. två åt den, som öfverlemnade honom åt rättvisan. Protagoras dömdes till döden säsom gudsförnekare· han lyckades fly, men omkom vid ett skeppsbrott. Vi erinra om den djupa ängslan, som händelsen med Hermesbilderna ingaf folket. Sokrates stötte denna ofördragsamhet för hufvudet. Visserligen sårade han ej omedelbart genom sitt uppförande den nationella religionen; han offrade på de offentliga altaren, trodde till och med på orakel och spådomar, åtminstone till en viss grad, och ehuru han annars framkallade en undersökning af hvarje sak, undvek han en sådan i afseende på religionen. Då man en dag frågade honom, hvad han tänkte om en viss myt, svarade han, att han ej hade tid att tolka alla dylika historier, då han hade tillräckligt att göra med att studera sig sjelf. Denna vishet att afhålla sig från alla anfall mot religionen, hindrade honom likväl ej att slå in på Anaxagoras' väg och att för sina vänner uppenbara sina åsigter om gudomligheten. Orienten och äfvenledes Grekland hade under tusende olika former blott dyrkat naturen. Anaxagoras tillkom visserligen äran att hafva skiljt anden från materien, Gud från verlden; men Sokrates lärde tillvaron af en sedlig Gud, som ordnar och uppehåller verlden, hvilken han styr med godhet och rättvisa. Det högsta väsendet blef sålunda en faderlig försyn, hvars verksamhet oupphörligt röjde sig i de menskliga angelägenheterna »Så länge själen», sade Sokrates en dag, »är förenad med kroppen, styr hon honom efter sitt behag; man måste då också antaga, att den vishet, hvilken visar sig i allt som finnes, beherskar detta stora hela efter behag. Vårt öga kan ju se på ett afstånd af flera stadier, skulle då Guds öga icke kunna uppfatta allt! Vår tanke kan samtidigt sysselsätta sig med händelserna i Athen, i Eypten och på Sicilien, skulle då Gud icke kunna tänka på allting på en gång!... Erkännen, att gudomlighetens storhet är så beskaffad. att hon ser allt med en enda blick, att hon hör allt, är närvarande öfverallt, och att hon på samma gång bär omsorg om hela verlden!» Häruti uppenbarar sig känslan af Guds allmagt, hans allestädes närvaro och hans oändliga vishet. Det tjenade till ingenting, att Sokrates, då han talade om det högsta väsendet, sade den ena gången Gud, den andra gudarne eller gudomligheten, ja till och med uppriktigt antog tillvaron af lägre gudaväsen; folkets instinkt misstog sig ej derpå. Uti ett dylikt system fans det ingen plats för den folkliga teologien. för svagheterna och lasterna hos Olympens herskare, hvilka genom sitt exempel rättfärdigade lasten

hos sina tillbedjare. Det var sålunda ej utan grund, man anklagade Sokrates för anfall emot månggudériet. Men var detta ett brott? Naturligtvis ej från vår synpunkt, men väl från hans samtidas.

Anytos, en genom sin rikedom inflytelserik man, ifrig anhängare af folkväldet och nyligen förföljd af de trettio, uppträdde såsom den förnämste anklagaren. Sokrates hade sårat honom genom att afråda hans son, en ung man med godt förstånd, från att fortsätta sin faders yrke. Miletos en dålig skald, och rhetorn Lykon understödde Anytos' anklagelser. Saken afhandlades vid heliasternas domstol; 559 medlemmar voro närvarande. Lysias, den tidens förnämste talare, erbjöd Sokrates sitt biträde, men han afböjde det och försvarade sig sjelf med värdigheten hos en man, som ej hade någon lust att köpslå om sitt sjuttioåriga lif. Vid den första anklagelsepunkten: »Sokrates är brottslig, ty han tror icke på de gudar, som staten dyrkar, utan inför nya gudomligheter», svarade den vise, att han aldrig upphört att dyrka fäderneslandets gudar och att offra åt dem framför sitt hus och på de offentliga altarena, samt att man ofta hade hört honom uppmana sina vänner att rådfråga oraklen eller teckentydarne. Men då han började tala om sin skyddsande (daimonion), höjde sig ett sorl af missnöje i hela församlingen. Denna inre ande, som Sokrates anropade, var ingenting annat än förnuftets och den sedliga känslans uppenbarelser. Han hade tillskrifvit denna samvetets och förnuftets röst en ande, hvilken vid alla svårare tillfällen erbjöd honom sin ledning. Rörande den andra punkten svarade hans seder mer än tillräckligt, och han uppmanade fäderna till dem, hvilka han, enligt hvad man påstod, hade förderfvat, att afgifva sina klagomål emot honom. Han vidrörde blott med lätt hand allt hvad som rörde politiken och slutade med den försäkran, att han ej ville blifva frikänd, om det skedde på det vilkor, att han skulle upphöra med den verksamhet, han utöfvat till stor fördel för Athen: att söka visheten för sig sjelf och andra. 281 röster emot 278 förklarade honom skyldig. Om blott två röster till hade öfvergått på hans sida, hade han blifvit frikänd. Men det anstod ej den, som hade satt menniskans sedliga värdighet så högt, att nedsänka sig till de medel, som användes af vanliga anklagade för att förskaffa sig sina domares välvilja. Han ville, att hans död skulle blifva bekräftelsen på hans läror, och i sitt försvar var det mindre till sina domare än till efterverlden han hade talat.

Det återstod att bestämma straffet; Miletos föreslog döden. Sokrates sade: »Athenare, derföre att jag uppoffrat mig helt och hållet i mitt fäderneslands tjenst genom att rastlöst arbeta på att göra mina medborgare dygdige, derföre att jag med detta mål i sigte måst för-

summa mina husliga angelägenheter och ej eftersträfvat embeten och hedersplatser, dömer jag mig att för återstoden af mina dagar på statens bekostnad underhållas i Prytaneion.» 80 domare, sårade af denna stolthet, förenade sig med de 281 och röstade för döden.

Sokrates fick qvarstanna trettio dagar i fängelset för att invänta återkomsten af den heliga beskickningen till Delos; ty lagarne förbjödo, att någon afrättades, så länge denna varade. Han tillbragte denna tid under samtal med sina vänner om filosofiens högsta frågor, om själens odödlighet, det tillkommande lifvet m. fl. På aftonen före den dag, då det heliga skeppet återkom till Athen, erbjöd honom Kriton, en af hans lärjungar, medel att fly till Thessalien. Sokrates vägrade att begagna sig häraf, anförande såsom hinder fäderneslandets lagar och den sedliga pligten, hvilken ålade hvarje medborgare, som blifvit lagligt dömd, att underkasta sig det af domarena fälda straffet. Slutligen inträffade den sista dagen. Sokrates egnade honom helt och hållet åt det upplyftande samtal (om odödligheten), som Platon åt oss bevarat uti sin *Phädon.* Vid solnedgången inbars giftbägaren. Sokrates tömde den, lugn och sansad, midt ibland sina sörjande vänner; till och med fångvaktaren fälde tårar. Då dödskylan hade gjort hans ben stela och begynte sprida sig till de öfre delarne af kroppen, sade Sokrates: »Kriton, jag har lofvat Asklepios (läkekonstens gud) en tupp; glöm ej att betala denna skuld.». Några ögonblick derefter var han död (399).

Sokrates' lärjungar, förskräckte af det slag från den religiösa ofördragsamheten, för hvilken deras mästare fallit, flydde till Megara och andra städer. De medförde hans läror, hvilka utbredde sig lika långt, som den grekiska stammen bodde, och gåfvo upphof åt talrika filosofiska system.

---

7. Det grekiska dramat.

Den grekiska literaturens guldålder sträcker sig ifrån begynnelsen af perserkrigen ända till tiden för Alexanders efterträdare, d. v. s. ända till slutet af det fjerde århundradet före Kristus, och omfattar sålunda nära tvåhundra år. Tiden för det peloponnesiska kriget kan utan betänkande kallas den mest blomstrande perioden af denna långa gyllene tidsålder. Honom tillhöra nemligen historieskrifvaren Thukydides, hvars företräde framför hans föregångare och efterträdare under en senare tid ingen någonsin satt i fråga, filosofen Sokrates,

komediförfattaren Aristophanes samt slutligen Sophokles och Evripides, två af den grekiska tragediens tre stora namn.

Den grekiska gudstjensten egde en mängd dramatiska element. Den lidelsefulla Dionysoskulten var likväl framför alla andra egnad att gifva anledning till dramats och i synnerhet sorgspelets uppkomst. Ordet *tragedi*, hvilket betyder getsång, har sitt ursprung ifrån Dionysosdyrkarnes bruk att dansa omkring altaret, under det man på detsamma offrade en get. Denna dans, beledsagad af sång *(dithyrambos)*, var det frö, ur hvilket dramat uppstod, och det lyriska elementet bildade derföre alltid en väsentlig del af de bästa dramatiska konstverken. Det var likväl blott i Athen, som den fullmogna frukten af detta frö utvecklade sig, så att, ehuru tragediens uppfinning icke kan frånsägas Dorerna, är likväl dess fulländning Athenarnes verk. Det första steget på tragediens egentliga område gjordes af Thespis, en af Solons samtida, hvilken införde en skådespelare, som genom en monolog afbröt körsångerna. Hvad formen beträffar, så kunna vi göra oss en föreställning om den thespiska tragedien genom Äschylos' »Skyddssökande», i hvilka, med undantag af en enda dialog, aldrig mer än *en* skådespelare är på scenen och underhåller sig med Danaos' döttrar, hvilka bilda kören. På Thespis följde Phrynichos, hvilken först införde qvinliga karakterer på scenen. Då tragedien så småningom började sysselsätta sig med andra sagor än dem, som rörde Dionysos, så användes de senare i en särskild form under namn af *satyrdrama*, hvilket lösgjorde sig ifrån tragedien. Denna lösgörning är sammanbunden med namnen Chörilos och Pratinas, af hvilka Äschylos fann den sistnämnde i besittning af folkets gunst, under det den förre fortsatte sin poetiska bana ända till Sophokles' tid. I de flesta fall uppfördes tre tragedier tillsammans, med ett satyrdrama såsom afslutning, så att alla dessa i förening bildade ett helt. Evripides' »Kyklops» (kyklopen) är det enda ännu i behåll varande satyrdrama.

Med Äschylos (525—456 f. Kr.) utvecklade sig tragedien från en svag barndom till en kraftig ynglingaålder. Han förökade, såsom Aristoteles berättar, skådespelarnes antal till två, förkortade körens andel och införde *protagonistens* roll, det vill säga han införde en hufvudperson, kring hvilken åhörarnes sympatier och händelserna i stycket så att säga koncentrerade sig. Den förminskning af körpartiet, om hvilken Aristoteles talar, får icke uppfattas så, som hade kören blott varit en tillfällig qvarlefva efter Dionysoskulten, hvilken blott bibehölls af vördnad för dramats traditioner, eller som hade kören ej haft något väsentligt samband med det grekiska sorgespelet. Denna föreställning kan lätt uppstå till följd af våra moderna åsigter om ett

skådespel, men den är helt och hållet främmande för det grekiska dramats idé. I de strider mellan menniskans sedliga frihet och ödet, hvilka det grekiska dramat företrädesvis skildrar, var det körens uppgift att uppträda såsom skiljedomare och påpeka de sedliga lagarnes verksamhet, oberoende af enskildes lidelser. Kören förestälde den idealiserade åskådaren, det vill säga han skänkte den verklige åskådaren ett lyriskt och musikaliskt uttryck af hans egna känslor. Ja, kören var ett så vigtigt lifselement i det grekiska dramat, att tragediens förfall först då blef fullt synbart, då kören upphörde att utgöra en väsentlig del af det hela och nedsjönk till en blott yttre prydnad. Af Äschylos' mer än sjuttio dramer hafva blott sju kommit till vår tid, och bland dessa är trilogien *Oresteia*, bestående af Agamemnon, Choëphorerna och Evmeniderna, med undantag af de homeriska dikterna, den mest storartade poetiska bild, som Grekland har lemnat oss i arf.

Hvad Äschylos börjat, fullföljdes af Sophokles (495—406 f. Kr.). Han bländar och förvånar oss icke såsom Äschylos genom djerfheten i sina tankar och det storartade i behandlingen; men hans oförlikneliga behag och sedliga älskvärdhet utbreda öfver hans skapelser en tjusning, till hvilken Äschylos icke ville nedlåta sig. Hans hjeltar hafva icke den jättelika storleken i den titaniska verld, inom hvilken Äschylos' höga sånggudinna rör sig; men just den omständigheten, att de icke stå alltför högt öfver hvar och en af oss, gör oss böjde att skänka dem vår fullare och djupare medkänsla. I afseende på de yttre förbättringarna, som vederforos dramat genom Sophokles, bör nämnas, att han tillade en tredje skådespelare, att han bestämde körens antal till femton, och att han uppgaf trilogien, såvida nemligen, som dermed menas utvecklingen af ett och samma dramatiska ämne i tre på hvarandra följande stycken; ty hvart och ett af de tre styckena inom den sophokleiska trilogien bildade ett helt för sig. Af de 130 dramer, hvilka han skall hafva författat, hafva vi blott sju i behåll, hvilka offentliggjordes och uppfördes i följande ordning: *Antigone, Elektra, Trachiniä, Ödipus tyrannos, Aias, Philoktetes, Ödipos i Kolonos.*

Äschylos hade ingifvit vördnad genom att framställa en öfvermensklig storhet; Sophokles hänförde sina åhörare genom den sedliga skönheten i sina skapelser; Evripides var det förbehållet att nära sin konst med tygellösa känslor och sjukliga lidelser. Ju mer främmande man är för det grekiska tänkesättet, desto mera böjd är man att i likhet med flere nyare författare ställa Evripides öfver Äschylos och Sophokles. De Sophokles tillskrifna orden, att han framstälde men-

niskorna sådana de borde vara, under det att Evripides framstälde dem sådana de verkligen voro, innehålla djup sanning; ty med Evripides begynte det system att fotografera lifvets krassa verklighet, hvilket under det skenfagra namnet af naturens efterhärmning egentligen ingenting annat var än ett öfvergifvande af konsten. Genom ett jagande efter effekt, genom ett omåttligt hopande af handlingar och genom framställningen af öfverretade känslor tilltalar han de lägre böjelserna i vår natur och efterslräfvar snarare att reta känslan än lyfta sinnet. Detta hindrar naturligtvis ej, att man i hans dramer påträffar ställen af oförliknelig skönhet: men med det hela i ögonsigte

147. Sophokles.

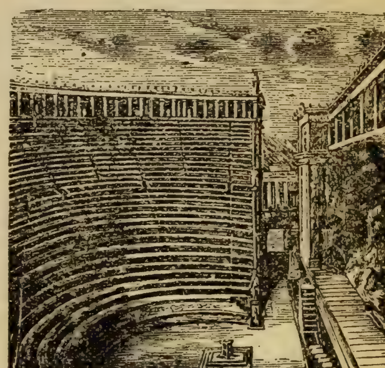
148. Evripides.

måste man likväl säga, att Evripides påskyndat det grekiska dramats förfall. Antalet af hans sorgspel angifves olika, af somliga till 75, af andra till 92; af dessa finnas 18 i behåll, till hvilka vi dessutom kunna räkna Kyklopen, vårt enda satyrdrama.

De tre stora nu omtalte dramaturgerna synas hafva helt och hållet fördunklat sina medtäflare och lemnat sina efterföljare föga öfrigt att göra. I en senare tid (omkr. 380 f. Kr.) nämnes af Aristoteles såsom dramaturg en viss Chäremon, hvars arbeten måste *läsas*. Tra-

gedien var nu död, och de alexandrinska lärdes bemödanden kunde icke ens frambesvärja hennes vålnad.

Liksom tragedien uppstod ur Lenäernas eller Vinterdionysiernas körsånger, så uppkom *komedien* (komos-sången) ur de festliga upptågen vid de *mindre* eller *landtliga Dionysierna*. Susarion från Megara var den förste, som förlänade utgjutelserna af den bacchiska lefnadslusten vissa för den konstnärliga framställningen passande former. I den megariska kolonien på Sicilien blomstrade en komisk skola, hvilken anknyter sig till Epicharmos' (omkring 450) namn, och som mer synes hafva liknat Menanders nya attiska komedi än Aristophanes' gamla attiska. En lång tid förgår, innan vi i Attika höra talas om skalder, som idkade den konst, till hvilken Susarion hade utsått fröet. Chionides, Magnes och Ekphantides, hvilka blomstrade på perserkrigens tid, tillhöra Attikas äldsta komiska skalder. På dem följde Kratinos, Krates, Evpolis och Aristophanes, hvilka uppträdde strax före eller efter det peloponnesiska kriget. Aristophanes' kolossala politiska karikatyrer äro en storartad företeelse inom literaturhistorien, hvartill verlden sannolikt aldrig vidare skall få se något motstycke. Det är tydligt, att detta slags kemedi ej kan hafva mycken likhet med Menanders eller Molières lustspel; tidningspressen är det enda inom den nya literaturen, som kan jemföras med Aristophanes' författarskap. I likhet med en tidning sysselsatte sig Aristophanes med hvarje företeelse inom det offentliga lifvet. Liksom en tidning var han organet för ett parti, reaktionspartiet, inom det helleniska statslifvet och tillhörde i sina åsigter hvad vi skulle kalla den yttersta högern, ensidig i sina omdömen och af hänsynslös häftighet i sina angrepp. Om vi betrakta den stora mångfalden i de af Aristophanes behandlade ämnen, så måste vi förvånas öfver den höga bildningsgraden hos hans åhörare, hvilka förstodo betraktelser och fina anspelningar, som till och med skulle bereda svårigheter för den mest bildade bland vår tids läsare. Omvexlingen och rörligheten i hans framställning äro oförlikneliga. På det mest galna utbrott af en uppsluppen munterhet följa tankar af det djupaste sedliga allvar, så att till och med Sophokles i all sin glans ej kan uppnå den höjd af skönhet, till hvilken Aristophanes mången gång svingar sig upp. Aristophanes'

149. Grekisk teater.

literära verksamhet, hvilken hade begynt omkring år 427, slutade omkring år 390.

Den *mellersta komedien* bildar en öfvergångsperiod. De trettio tyrannerna, förskräckte öfver den gamalattiska komediens tygellösa frihet, förbjödo personliga angrepp ifrån skådebanan; detta var ett slags censur. Antiphanes, en af den mellersta komediens representanter, beklagade sig också bittert öfver svårigheten att finna ämnen för sin konst. Den uppgift, hvilken på detta sätt satte författarne af den mellersta komedien (från 380 f. Kr. till Alexander den stores tid) i förlägenhet, löstes af den *nyare komediens* skalder. Den mellersta komedien var ingenting annat än en urvattning af den gamla. Menander deremot (342—290 f. Kr.) och hans yngre samtida Philemon äro representanter för en fullkomligt ny tingens ordning, om hvilken de voro medvetne, och hvilken de icke sökte att förneka. Privatlifvet hade nu intagit det offentliga lifvets plats. Den nya komedien blef sålunda hvad den gamla aldrig varit, och hvad den mellersta med allt sitt osäkra sträfvande aldrig kunde blifva, en komedi i detta ords nuvarande bemärkelse.

---

8. Spartas öfvervälde ifrån Athens intagande till den antalkidiska freden (404—387).

Olyckorna vid Marathon, Salamis, Platää, Mykale och Evrymedor samt den skamliga fred, som följde derpå, hade till största delen skingrat den gudomliga glans, som förut omstrålat Persiens herskare. De stora regenterna efterföljdes dessutom af oduglingar. Palatsrevolutioner och de regerande ätternas hastiga förfall hafva alltid på ett sorgligt sätt utmärkt orienten. Artabanos, lifvaktens befälhafvare, hade mördat Xerxes; Artaxerxes hade bemägtigat sig tronen till förfång för sin äldre broder, som var den laglige arfvingen, och öfverlemnat sig åt sin moders och sin gemåls inflytande; slutligen hade äfven Darius II Nothos råkat under en qvinnas förmynderskap. Till följd af dessa oordningar utbröto uppror i Egypten och andra provinser, och satraperna herskade på många ställen oinskränkt. Tissaphernes hade åtminstone tjenat sin konung väl genom att upprätthålla jemnvigten mellan Sparta och Athen. År 407 hade konung Darius II:s yngre son, Cyrus, blifvit Tissaphernes' efterträdare i en del provinser och omfattat en annan politik, emedan han hade andra planer. Hans fa-

der, som dog kort efter slaget vid Ägospotamos, efterträddes nemligen af sin äldre son, Artaxerxes; honom tänkte nu Cyrus störta. Efter peloponnesiska krigets slut begåfvo sig alla äfventyrälskande Greker i hans tjenst. Han fick till och med en hjelptrupp från Sparta, hvilket sände honom 700 hopliter och stälde sin flotta till hans förfogande. Cyrus samlade på detta sätt en här af 13,000 Greker, förutom 100,000 barbarer. På våren 401 bröt han upp från Sardes under förevändning af ett krig mot Tissaphernes. Först i Thapsakos omtalade han, att tåget gälde Babylon. Vid Kunaxa stod en drabbning, i hvilken Cyrus stupade, men den grekiska hären segrade. Derefter begynte det ryktbara återtåget, hvars längd var mera än 500 geogr. mil, igenom länder med okända folkslag, öfver öknar, berg och floder, under köld, hungersnöd och oupphörliga anfall af vilda folkstammar. Det fans i krigshären en Athenare, vid namn Xenophon, Sokrates' lärjunge. Sedan Grekernas anförare på ett förrädiskt sätt blifvit mördade af Tissaphernes, var det Xonophon, hvilken genom sin rådighet räddade krigshären. Han anordnade dess uppställning och tågordning på sådant sätt, att man kunde hålla de förföljande Perserna på afstånd. Vi skola ej följa de tiotusende under de faror och besvärligheter af alla slag, för hvilka de voro utsatte på sitt ärorika återtåg. I Oktober eller November månad år 400 anlände de slutligen till Chrysopolis, beläget midtemot Byzantion. Pharnabazos, angelägen om att befria sin satrapi från dylika gäster, förskaffade dem fri öfverfart till andra sidan af Hellesponten. Der slutade de tiotusendes återtåg, som Xenophon så lifligt skildrat i sin ryktbara *Anabasis*. Denna segerrika marsch midtigenom det persiska riket visade dess ohjelpliga svaghet, en farlig upptäckt, hvilken ingalunda glömdes af Agesilaos, Philip och Alexander.

Det peloponnesiska kriget hade utöfvat ett sorgligt inflytande på de offentliga sederna. Dess långa varaktighet, dess blodiga omkastningar hade utsått misstroende öfverallt, uppeggat lidelserna, förgudat styrkan och så grundligt förderfvat den grekiska karakteren, att den ej vidare förmådde resa sig ur sin förnedring. Grymhet utöfvades på slagfältet; blodtörstighet utmärkte partistriderna. Så lydde, säger Aristoteles, den ed, som det aristokratiska partiet i de flesta städer aflade: »Jag skall vara en fiende till folket och göra det allt ondt jag förmår.» Vi kunna visserligen såsom motstycke till denna grymma ed anföra heliasternas i Athen efter de trettio tyrannernas fördrifvande: »Jag skall glömma alla begångna orättvisor och ej heller tillåta, att någon annan påminner derom.» Men Athen var till och med

i sitt förfall samma ädelmodiga Athen, liksom dess bildstoder, fastän stympade, ännu i dag bibehålla sin skönhet.

Krigsväsendet hade äfven förändrats. Vi hafva redan omtalat den omskapning af krigskonsten, hvarigenom det femte och det sjette århundradets krigshär kom att efterträda hjeltetidens aristokratiska krigshär. Nu hade legotruppernas tid inträdt; alla grekiska städer förstärkte sina stridskrafter genom legosoldater. För att betala desse, behöfde man guld. Perserna hade sådant, och Grekerna tiggde af dem. Deraf kom sig den oupphörliga inblandningen af Xerxes' efterträdare uti Greklands angelägenheter.

Sedan nu Athens magt var störtad och hela Grekland böjde knä för Sparta, hvad hade väl detta för planer? Månne att gifva enhet åt det helleniska folket, hvilket hade ett så stort behof deraf för att blifva starkt? Derpå tycktes Sparta ej hafva någon tanke; det sysselsatte sig blott med sin hämnd och sin äregirighet. Öfverallt flöt blod, ty det införde öfverallt en aristokratisk styrelse. »Det skulle vara omöjligt», säger Plutarchos, »att räkna alla dem, som föllo ett offer för partihatet.» En flotta, som bevakade hela det Ägäiska hafvet ifrån Cypern till Byzantion; en krigshär, som alltid var lätt att finna bland den vinningslystna befolkningen på Peloponnesos; en rastlös och kraftig verksamhet som i Sparta utöfvades af ephorerna och utom detsamma af dess harmoster, utgjorde jemte Spartas stora anseende stöden för dess välde.

Athen hade förvärfvat sin magt på ett ädlare sätt, utan våldsamhet, plundringar eller grymheter. Derföre kunde det också utan altför talrika affall bevara den längre. Sparta kände blott styrkan och missbrukade henne. Dess välde hade ej något annat band; äfven Athen hade användt den, men det hade dermed på ett skickligt sätt förenat rättvisa och storsinthet. Det hade gjort sig till medelpunkten för statskonsten, krigs- och rättsväsendet uti sitt välde; det hade gjort något ännu bättre: det hade gjort sig till konstens och vetenskapens hufvudstad. Ingenting stort eller ärofullt, ingenting fruktbärande eller nyttigt blef en följd af Spartas herravälde. Knappast upprest, hotade det att falla. Tusen olika anledningar till upplösning förberedde detta snabba fall: somliga voro att söka i sjelfva Sparta, andra i det öfriga Grekland, andra åter utom Grekland.

I Sparta fortforo följderna af Lykurgos' statsförfattning att utveckla sig. Medborgarnes antal minskades dag för dag. Då tillträde ej lemnades för nya medlemmar, blef Spartiaternas krets allt trängre. En stor mängd hade omkommit uti krigen; andra hade blifvit nedstötte i en lägre klass, emedan deras fattigdom ej tillät dem att in-

finna sig vid de offentliga måltiderna. Uti sammankomster af 4000 personer voro, enligt Aristoteles, knappast 40 Spartiater. Då guld och silfver ej mera voro förbjudna, fick vinstbegäret och kärleken till lyx och veklighet alltmer och mer öfverhanden. Styrelsen blef alltmer aristokratisk. Allting verkställdes af ephorerna och senaten; folkförsamlingen rådfrågades nu mera sällan. Följden häraf blef ett våldsamt hat mellan de få privilegierade medlemmarne och den lägre klass, hvilken uppstod af fattiga Spartaner, frigifna Heloter, Lakonier, åt hvilka man beviljat vissa rättigheter, och barn, födda af Spartaner och främmande qvinnor. Den spartanska statskonsten åtskilde med noggranhet alla dessa afdelningar genom olika benämningar och troligen äfven genom olika samhällsställning. Denna lägre klass, som var utesluten ifrån styrelsen, hade ett lifligt medvetande af sin tapperhet och de tjenster, den gjorde staten. Sådana betydande män som Lysander, Gylippos och Kallikratidas hade utgått ur dess sköte.

Då Lysander uppstigit till den mest betydande medborgaren i Sparta, fattade han en plan att omgestalta statens författning. »Han kunde ej», säger Plutarchos, »utan ledsnad se, att en stat, hvars ära han i så hög grad förökat, styrdes af konungar, som ej voro bättre än han.» Enligt samme författare var hans plan att göra kronan åtkomlig för hvilken Spartan som helst, hvarvid han hoppades, att ingen skulle kunna förbigå honom. Förtjusningen öfver hans segrar hade verkligen i början varit så stor, att flere städer upprest altaren till hans ära; detta var det första exemplet på det föraktliga kryperi, hvilket sedermera blef så vanligt både i Grekland och Rom. Men hans stolta öfvermod hade förskaffat honom talrika fiender, i synnerhet bland den herskande medborgareklassen. Utan att genomskåda hans hemliga planer, afundades man honom hans magt och hans ära. I spetsen för denna opposition mot segraren vid Ägospotamos stod konung Pausanias, hvilken vi redan år 403 sett störta hans verk i Athen. Likväl hade Lysander nog anseende att, då konung Agis dog (399), låta utropa dennes yngre broder Agesilaos till konung, i stället för Agis' son Leotychides, hvilken han påstod vara son till Alkibiades. Lysander räknade på att få regera i sin skyddslings namn; men han fann snart Agesilaos vara en öfverlägsen man, hvilken vid första lägliga tillfälle afkastade detta förmynderskap, och Lysander tvangs att återvända till sina ränker. Bland annat sökte han genom mutor att vinna de grekiska oraklen på sin sida.

Samtidigt härmed upptäcktes en sammansvärjning med en långt mer omfattande omstörtning af det bestående till mål och anstiftad af en viss Kinadon. De fattigare medborgarne tänkte störta de rike

hvilka innehade magten. Denna sammansvärjning visade, på hvilken afgrund det spartanska samhället hvilade, och tillika den förskräckliga enighet, som rådde mellan alla de lägre klasserna, såväl de frie som slafvarne. Ett borgerligt krig hade varit nära att utbryta, men Sparta förstod ännu att göra de hemliga stämplingarne oskadliga genom den vaksamhet, som ett ständigt misstroende förlänar alla oligarkiska aristokratier. Oaktadt dessa fiendtligheter klasserna emellan, oaktadt konungarnes kamp emot senaten och ephorerna, hvilka hade gjort dem till blotta undersåtar, oaktadt konungarnes täflan sinsemellan, var Spartas styrelse icke mindre kraftig i sina yttre handlingar, och detta just till följd af magtens förening i ett fåtal händer. Ephorerna utöfvade i det inre och harmosterna i det yttre en ständig diktatur. Men denna magt var till största delen blott beroende af opinionen, emedan Sparta i sig sjelf hade få hjelpmedel, emedan det hade få medborgare. Också började denna magt redan att förminskas. Spartas öfverdrifna anspråk sårade alla, som ännu älskade friheten och som ej, för att trösta sig öfver dess förlust, erhöllo, hvad Athen gifvit sina undersåtar, nemligen en ofantlig handel, lysande fester samt glansen af konst och poesi. Sparta, som var lika vinningslystet och mer förtryckande, tog allt och gaf ingenting. Hvarje år uppbar det en skatt af 1000 talenter, hvilka hopades i Sparta, utan att någonsin utsläppas derifrån.

Man började redan på många ställen önska tillbaka Athens öfvervälde, hvilket hade varit älskvärdt till och med under sitt öfvermod. Visserligen darrade de asiatiske Grekerna, som voro vane att lyda, såsnart en Spartan visade sig; men uti moderlandet kunde Sparta ej räkna på denna alltför stora undfallenhet. Thebe hade sedan lång tid tillbaka gjort anspråk på att uti mellersta Grekland spela samma roll som Sparta på Peloponnesos. Mellan Athen och Thebe kunde väl afundsjuka uppkomma, men ej någon allvarlig täflan, som mellan Sparta och Thebe, hvilka, såsom hufvudsakligen landtmagter, båda eftersträfvade samma mål. Under inflytande af sitt segerrus trodde sig Sparta ej längre behöfva iakttaga någon grannlagenhet. Argiverna påstodo vid ett tillfälle, då en gränstvist skulle afgöras mellan Argos och Sparta, att de gåfvo bättre skäl för sin åsigt än deras motståndare. »Den, som är starkast härutinnan», sade Lysander, pekande på sitt svärd, »har de bästa skälen, då det är fråga om gränstvister.» Vid ett annat tillfälle yttrade samme man till en medborgare från Megara, hvilken vågat begära ordet vid en sammankomst: »Det är skada, att dina ord sakna stöd af en stad.» Med Elis gjorde Sparta ännu mindre omständigheter. Det uppmanades (402) att lemna oberoende åt

sina undersåtar. Då det vägrade, närmade sig Agis deras område med en krigshär. En jordbäfning tvang honom att återvända, men han förnyade sitt anfall följande året, åtföljd af alla Spartas bundsförvandter, förutom Korinth och Thebe, hvilka vägrade att deltaga uti detta våld. Xenophon försäkrar, att plundringen af detta rika land, hvilket sedan århundraden alltid varit förskonadt från krig, spred öfverflöd uti hela det öfriga Peloponnesos. Elis måste erkänna Triphyliens och Pisatis' oberoende, hvarefter Sparta gunstbenäget lemnade dem plats bland sina bundsförvandter, det vill säga bland sina underlydande.

Utom Grekland slutligen hade Persien upphört att vara Spartas bundsförvandt, sedan detta, såsom ensamt herskande, hade tagit den nationella tvisten i sin hand. Före och efter slaget vid Ägospotamos hade det sålt de asiatiske Grekernas oberoende för godt pris. Då Tissaphernes återkommit ifrån förföljelsen af de tiotusende, ville han straffa de asiatiska Grekerna, hvilka, med undantag af Miletos, hade slutit sig till Cyrus. Dessa sökte hjelp i Sparta, hvilket skickade dem en hellenisk förbundshär, anförd af Spartanen Thymbron (398). Till följd af krigshärens tygellöshet och slappheten i handhafvandet af krigstukten, uträttade han föga, hvarföre han snart återkallades. Hans efterträdare, den kraftige Derkyllidas, förskaffade Grekland seger, begagnade sig skickligt af oenigheten mellan Tissaphernes och Pharnabazos och slöt sedan ett stillestånd för att förskaffa sig tid att rådgöra med styrelsen i Sparta, om hvad ytterligare borde företagas (397).

Genom Lysanders inflytande öfverlemnades nu befälet öfver krigshären i Asien åt Agesilaos. Liksom för att uppväcka minnena af kriget vid Troja, inskeppade sig konungen i samma hamn som Agamemnon, i Aulis, med 2000 Neodamoder (frigifna Heloter) och 6000 bundsförvandter. Äfven denna gång vägrade Korinth och Thebe sitt bistånd; Athen ursäktade sig med sin svaghet. Lysander hoppades kunna leda konungen, om hvars stora egenskaper han ännu var i okunnighet, efter sin vilja. Denna tanke gjorde han sig ej ens besvär med att dölja. Han lefde med kunglig prakt och lät uppvakta sig af alla möjliga skyddsökande: »Man skulle hafva trott, att Agesilaos vore simpel medborgare och Lysander konung.» Agesilaos blef stött och började visa sin ovilja häröfver. För att spara sig den förödmjukelsen att låta sin magtlöshet märkas af dem, som förut sett honom så godt som allsmägtig, förskaffade sig Lysander ett annat fält för sin verksamhet och aflägsnade sig.

Agesilaos visade sig sin uppgift fullt vuxen. Han besegrade den persiska styrkan, anförd af Tissaphernes, vid Sardes och vann ett rikt byte. Detta nederlag medförde Tissaphernes' fall. Tithraustes

erhöll Artaxerxes' befallning att taga hans satrapi och hans hufvud. Sedan detta mord blifvit utfördt, låtsade Tithraustes, som om det ej vidare fans någon orsak till krig mellan Sparta och storkonungen. Han erbjöd sig till och med att erkänna de astatiske Grekernas oberoende, om de blott betalte sin gamla skatt, och gaf Agesilaos 30 talenter, för att han skulle lemna hans område. Agesilaos mottog penningarne och anföll i stället Pharnabazos. Detta bekymrade ej Tithraustes, blott han sjelf fick vara i fred. Han tänkte likväl på att befria Asien från Agesilaos. Det säkraste medlet härtill var att upptända ett krig i Grekland; han ditsände derför en pålitlig underhandlare, hvilken han beväpnade med 50 talenter.

Emellertid fick Agesilaos i Asien allt större framgångar och började uppgöra stora och vigtiga planer för att störta det persiska väldet, då han plötsligen erhöll befallning att återvända till Grekland, hvarest ett krig utbrutit, som gjorde hans närvaro nödvändig. Sorgsen öfver att se sina planer tillintetgjorda, lemnade han Asien, öfvergick till Chersonesos och följde den väg Xerxes hade tågat (394). Tithraustes hade räknat rätt; hans utskickade hade funnit Thebanerna mycket fiendtligt stämda mot Sparta. En tvist mellan Phokerna och Lokrerna, de senare understödda af Thebe, bragte kriget till utbrott. Lysander blef sänd de förre till hjelp. Konung Pausanias skulle med en annan krigshär förena sig med honom vid Haliartos. Den utsatta dagen befann sig Lysander ensam på mötesplatsen. Ej van att dröja eller draga sig tillbaka, anföll han ensam och föll i striden. Vid sin återkomst till Sparta dömdes Pausanias till döden, men flydde till Tegea, hvarest han afled (395). Denna dom var ett offer åt den nationella fåfängan. Spartas fåmannavälde har i fråga om politiska orättvisor ingenting att förebrå Athens folkvälde.

Före slaget vid Haliartos hade en beskickning från Thebe infunnit sig i Athen för att begära hjelp. Oaktadt sin svaghet slöt detta sig till förbundet mot Sparta. Dess beslut bestämde äfven Evböerna, Akarnanerna, Korinth och Argos. De förbundne sammanträdde i Korinth för att rådgöra. Genom långsamhet och brist på enhet i befälet förlorade de allierade likväl slaget vid Nemea (394), som dock ej blef afgörande. Men nu anlände Agesilaos, hvilken med svärdet i hand genomtågat Thrakien och Makedonien; han besegrade Thessalierna och framträngde utan hinder ända till Koroneia, hvarest Spartas fiender väntade honom. En häftig sammandrabbning egde der rum. Thebanerna visade krigiska egenskaper, hvilka voro olycksbådande för Sparta; Agesilaos sjelf betäcktes med sår, men segrade (Augusti 394).

Aftonen förut hade Agesilaos fått underrättelse om en stor olycka, hvilken han dolde för sin här. Athenaren Konon, som efter slaget vid Ägospotamos flytt till Cypern, hade derifrån följt händelsernas gång med uppmärksamhet. Man känner ej hans åtgärder för sitt fädernesland, ehuru det talas om en resa, som han gjorde till persiska hofvet. Plötsligen såg man likväl en ny verksamhet vakna till lif vid de pheniciska hamnarne, och en stor flotta utgick derifrån, öfver hvilken Konon tog befälet. Sedan han erhållit förstärkning af Pharnabazos, förstörde han den spartanska flottan utanför Knidos: af fiendens 85 fartyg togos 50. Befälhatvaren, Agesilaos' svåger, stupade (Juli 394). Spartanerna förlorade sålunda öfverväldet till sjös. De behöllo det längre till lands. Kriget, som förut förts i Böotien, sammandrog sig under de sex följande åren kring Korinth, hvilket de förbundna staterna kraftigt försvarade.

En bland befälhafvarne var Athenaren Iphikrates, som anförde en trupp af legosoldater. Fordom hade medborgarne redan ifrån tidiga år uti sin fädernestads gymnasier bildats till krigare och utgjorde det tungt beväpnade fotfolket (hopliterna), hvilket förstärktes af soldater med lätt beväpning (peltaster), bestående af bundsförvandter och slafvar. Krigarens pligter utgjorde då blott en del af medborgarens; något särskildt vapenyrke fans ej. Vid denna tid hade en förändring inträdt härutinnan. Det är tydligt, att det nya slag af soldater, som då uppstått och som sålde sig åt den högstbjudande, ej mer i kriget medförde det fosterländska sinne, hvilket förut utmärkt medborgaren. Ett lärdt krig, fördt efter alla konstens regler, efterträdde det gamla, hvilket förrådde större okunnighet, men var rikare på hjeltemod. Iphikrates tog en verksam del i denna omhvälfning. Han förändrade äfven en del af den athenska härens beväpning. Han gaf en stor vigt åt peltasterna, hvilka han försåg med små sköldar och lätta harnesk, långa lansar och svärd, så att de förenade både det tunga infanteriets och de lätta truppernas fördelar. Soldaterna kunde härigenom blifva snabba i sina rörelser. Han sysselsatte sitt folk oupphörligt, slog aldrig läger för att förskansa sig och införde bruket af en dubbel lösen, den ena delen afsedd för officeren, den andra för den tjenstgörande posten.

En strid, uti hvilken Iphikrates' peltaster vågade möta de fruktansvärda Spartanerna och dödade 250 man, stadgade både deras och befälhafvarens rykte (392). De kunde ifrån denna stund utsträcka sina ströftåg långt in uti Arkadien, utan att Spartas bundsförvandter vågade gå dem till mötes.

Emellertid hade Perserna, uppmuntrade af segern vid Knidos.

börjat gå anfallsvis till väga. Konon och Pharnabazos förjagade harmosterna från öarna och de grekiska städerna i Asien. Deras flotta seglade ända till Messeniska viken, hvarest den rika Pamisosdalen förhärjades; Kythera blef äfven intaget, och Konon försåg det med en athensk besättning. Pharnabazos infann sig sedan i förbundsrådet på Isthmos, uppmanade till ett kraftigt bedrifvande af kriget och lofvade understödsmedel (393). Konon erbjöd sig att, om han fick behålla flottan, underhålla henne, utan att begära någonting af den persiska skattkammaren, och att låta uppbygga Athens långa murar, hvilket allt för Sparta skulle blifva ett hårdt slag. Satrapen omfattade hans plan med sådan ifver, att han tillsläppte penningar, på det att arbetet raskare skulle påskyndas. Konon begaf sig till Peiräevs med 80 treroddare. Besättningen på dessa, de arbetare, som Konon anskaffade, de, som skickades af Thebe och andra städer, hjelpte folket att återställa Themistokles', Kimons' och Perikles' verk. Athens snabba framgångar oroade Sparta, hvilket beslöt att underhandla med Persien och åt detta uppoffra Grekerna i Asien. Dess förslag lemnades i början utan afseende, men Konons öde, hvilken af Tiribazos lockades till Sardes, der kastades i fängelse under förevändning, att han hade förrådt konungens intressen, och kanhända mördades*, visade de verkliga afsigterna hos hofvet i Susa (392). Athen började verkligen, sedan det blifvit återupprättadt genom Persernas hjelp, redan att trotsa deras välde. Med en ädelmodig oklokhet bistod det konung Evagoras på Cypern i hans uppror mot Persien (390) och gaf Thrasybulos, frihetens återställare, 40 skepp, hvilka han begagnade för att draga de asiatiska städerna på Athens sida. Olyckligtvis omkom Thrasybulos i Aspendos under en mellan borgarne och hans soldater utbruten tvist (389); men Iphikrates, som skickades till Hellesponten med sina peltaster, fortsatte hans verk. Denna så hastigt återkommande magt hos ett folk, hvilket nyligen blifvit så grundligt besegradt och afväpnadt, förskräckte såväl storkonungen som Sparta. Genom Antalkidas, hvilken blifvit afsänd till Susa, kom Sparta med Perserna öfverens om grunderna till den fred, som skulle dikteras för Grekerna. Ägineternas nattliga öfverrumpling af Peiräevs och Spartanernas framgång vid Hellesponten tvungo Athen att samtycka till den fred, som bär Antalkidas' namn. Tiribazos sammankallade ombud från alla de krigförande staterna och uppläste för dem sin herskares befallningar, hvilka enligt Xenophon hade följande lydelse: »Konungen anser för rättvist,

* Enligt Lysias dog Konon på Cypern. Han skulle således hafva undkommit ur fängelset.

att städerna i Asien och öarna Cypern och Klazomenä lyda under hans välde, att de öfriga grekiska städerna, stora och små, blifva fria, med undantag af Lemnos, Imbros och Skyros, hvilka såsom hittills skola tillhöra Athen. Dem, som vägra att bifalla denna fred, skall jag i förening med dem, som antaga honom, bekämpa; jag skall bekriga dem till lands och sjös med mina fartyg och mina skatter.»

Sedan Sparta kallat barbarerna till skiljedomare, gaf det äfven verkställighet åt deras utslag. De asiatiska Grekerna öfverlemnades åt storkonungen, och hvarje förbund grekiska stater emellan upplöstes. Thebe vägrade att uppgifva sina sedan lång tid tillbaka stadgade anspråk på de böotiska städernas undergifvenhet; men då Agesilaos samlade en krigshär för att tvinga det, måste det samtycka. Sparta aktade sig likväl för att frigifva Messenien. Dess afsigt hade varit att försvaga alla och söndra allt för att sjelf ensamt qvarstå starkt och mägtigt.

9. Spartas fall och Thebes storhet (387—361).

Antalkidas' fred förlänade Sparta mycken ära, säger Xenophon. Historien har ej kunnat gilla detta af Spartas partiske vän fälda omdöme. Under Athens öfvervälde hade Grekland stigit till ära och magt; under Spartas förmynderskap hade det på mindre än 17 år sjunkit så djupt, att det böjde knä för Perserna. Sparta hade ej förstått att begagna sin seger till annat än förtryck; det hade ej ens förstått att förvärfva sig despotismens storhet. Det är ej på detta sätt, man förskaffar ett välde häfd och varaktighet. Derföre inträdde också fallet hastigt. Den antalkidiska freden åstadkom visserligen för någon tid ett uppehåll uti förfallet af Spartas magt, men detta förfall var likväl redan begynt och kunde i längden ej uppehållas.

Freden var anbefald; hvar och en hade återvändt till sina göromål, då sändebud från Sparta infunno sig i Mantineia med befallning att dess murar skulle nedrifvas. Då Mantineia vägrade att efterkomma denna befallning, infann sig Agesipolis med en krigshär, belägrade och förstörde staden (385). Sparta, som förstörde Mantineia, återuppbyggde Platää. Det var en och samma statskonst, fastän yttrande sig på olika sätt. Det försvagade eller förstörde de mägtigare städerna på Peloponnesos, för att ej behöfva hafva någonting att frukta, såg deremot gerna, att Thebes magt försvagades genom i dess grannskap uppväxande mägtiga samhällen. Under förevändning att försvara

dem mot Thebe, skickades spartanska harmoster till de böotiska städerna.

Följande året kommo sändebud till Sparta från de chalkidikiska städerna Akanthos och Apollonia. De begärde hjelp emot den mäktiga staden Olynthos, som hade förenat några närgränsande städer till ett förbund, öfver hvilket det såsom hufvudstad hade ett slags öfvervälde, utan att likväl utöfva något förtryck. Akanthos och Apollonia, hvilka vägrat att ingå i förbundet, hade, i synnerhet som Olynthos i detta ögonblick syntes vara sinnadt att knyta vänskapsförbindelser med Athen och Thebe, ej någon svårighet att förmå Sparta handla på Chalkidike, såsom det gjorde öfverallt, att söndra allt, för att försvaga allt och herska ensamt. Det lofvade en krigshär och lät Evdamidas i största hast bryta upp med de hopliter, han kunde få tillsammans. Hans broder Phöbidas följde efter honom i spetsen för en annan trupp. Då Phöbidas kom i närheten af Thebe, satte han sig i förbindelse med polemarchen Leontiades, hufvudmannen för det aristokratiska partiet i staden. Midtpå en sommardag, då gatorna till följd af hettan voro folktomma, insläppte Leontiades Phöbidas uti Thebes borg, Kadmeia.

Denna tilldragelse förorsakade allestädes stor harm, i hvilken Spartanerna sjelfva tycktes taga del. De bötfälde Phöbidas och fråntogo honom befälet, men de behöllo borgen. Särskilda domare, valde af Spartanerna och deras bundsförvandter, afsändes till Thebe, hvarest de dömde ledaren för det demokratiska partiet Ismenias till döden, under förevändning, att han hade emottagit persiskt guld. Omkring 400 af Ismenias' anhängare hade dock redan lemnat staden och sökt en tillflykt i Athen.

Öfverrumplingen af Kadmeia och Ismenias' död ökade ytterligare Spartas skuldregister, men underlättade deremot utförandet af det olynthiska kriget. Detta räckte likväl i tre år och kostade Sparta två generaler och en af dess konungar. Harmosten Polybiades hade slutligen den äran att betvinga Olynthos (379), hvilket måste lofva att hädanefter blifva Spartas lydige bundsförvandt. Men denna våldsamma upplösning af det chalkidikiska förbundet skulle förr eller senare öfverlemna Grekerna på Chalkidike och i Thrakien åt Makedonien, liksom tillintetgörandet af Athens välde hade öfverlemnat de asiatiska Grekerna åt Perserna.

Kadmeia hade i tre år varit i Spartanernas händer. Trygge genom detta stöd, iakttogo det aristokratiska partiets hufvudmän, Leontiades och Archias, ej längre någon måtta. Fängelserna uppfyldes, afrättningarna tilltogo, liksom i Athen på de trettios tid. Emellertid fattade tyrannerna misstanke, att de 400, som tagit sin tillflykt till

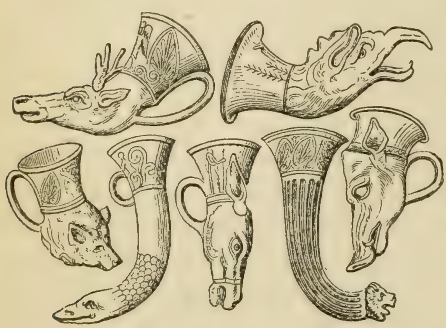
Athen, möjligen stämplade för att återvända till sitt fädernesland. För att befria sig ifrån denna oro, beslöto de att låta mörda dem. Sedan de landsflyktiges anförare blifvit röjd ur vägen och de öfrige fått kännedom om den fara, i hvilken de sväfvade, ansågo de för bäst att återvända till Thebe. Om de derigenom satte sitt lif på spel, hade de der likväl möjligheten att segra.

Ibland de landsflyktige Thebanerna befann sig Pelopidas, en man med ett hjeltemodigt sinne, rik och högättad, men likväl en fiende till tyrannerna och förenad med Epaminondas genom en vänskap, som redan blifvit pröfvad på slagfältet. Pelopidas stämplade i Athen, under det att Epaminondas, hvilken till följd af sin fattigdom och sin blygsamma tillbakadragenhet ej hade behöft gå i landsflykt, uppmanade den thebanska ungdomen att i gymnasierna kämpa med Spartanerna och vänja sig vid att besegra dem. De sammansvurne erhöllo hemliga underrättelser till och med ifrån polemarchernas hus, till hvilkas sekreterare Phyllidas, en af de sammansvurne, låtit utnämna sig. Dagen var på förhand bestämd, men för att rädda en framstående medborgare, som skulle afrättas, satte de sig i rörelse tidigare, än de först hade tänkt. Tolf af dem gåfvo sig i väg förut, klädde i enkla drägter och utrustade med jagtnät och hundar, för att blifva ansedde som jägare. De ingingo i staden genom olika portar och förenade sig hos en rik Theban, vid namn Charon, hvarest några af deras vänner slöto sig till dem. Phyllidas hade inbjudit polemarcherna till ett gästabud, lofvande dem, att de skönaste qvinnor i staden skulle deltaga deri. De hade redan hunnit blifva druckne, då ryktet nådde dem, att en del af de landsflyktige höllo sig dolde i staden. Charon, hvilken man hade angifvit, efterskickades; hans orubbliga lugn skingrade dock alla misstankar. Dessutom fick Archias bref från en vän i Athen, hvilken uppmanade honom att vara på sin vakt och lemnade honom utförliga underrättelser. Men han öppnade ej ens brefvet, utan kastade det under sin kudde, sägande: »Allvarsamma saker uppskjuter jag tills i morgon.» Några ögonblick derefter anlände de sammansvurne. De hade qvinnodrägter ofvanpå sina harnesk och buro stora kransar på hufvudet, hvilka betäckte en del af deras ansigten. Så snart de igenkänt polemarcherna Archias och Philippos, drogo de sina svärd och dödade med lätthet dessa vinförtyngde män. Phyllidas skyndade genast att öppna fängelseportarne. Samtidigt öfverraskade

150. Grekiskt gästabud. Från en grekisk vasmålning.

Pelopidas och de öfrige Leontiades och Hypates under sömnen och läto dem dela sina vänners öde. Epaminondas hade genast beväpnat sig och jemte några unge män skyndat till Pelopidas. För att föröka denna lilla skara, skickades härolder åt alla håll att förkunna folket dess befrielse. Likväl rådde oro och förskräckelse inom staden. Husen upplystes och gatorna fyldes af menniskor, utan att någon egentligen visste, hvarom frågan var. De i borgen befintliga 1500 Spartanerna skulle hafva vunnit en lätt seger öfver de sammansvurne, om de anfallit dem genast; men de högljudda ropen, de upplysta husen och den böljande menniskomassan förskräckte dem: de höllo sig orörlige i borgen, nöjande sig med att försvara den. I daggryningen anlände de öfrige flyktingarne, åtföljde af en stor skara Athenare. Epaminondas utvisade för det församlade folket Pelopidas och hans vänner, omgifne af prester, som buro heliga bindlar i sina händer, och uppmanade medborgarne att bistå fäderneslandet och gudarne. Folket utbrast i tacksamhetsyttringar och helsade landsflyktingarne såsom statens räddare. Pelopidas, Charon och Melon, de tre verksammaste medlemmarne af sammansvärjningen, utnämndes till böotarcher, en titel, som tillkännagaf, att Thebe jemte sin fribet ville återtaga sin gamla plats bland de böotiska städerna. Den belägrade borgen måste af brist på lifsmedel snart gifva sig (379).

151. Grekiska dryckeshorn.

Thebes befrielse var, säger Plutarchos, begynnelsen till en rad af händelser, hvilka krossade de kedjor, hvarmed Sparta hade belagt Grekland. Hvilka orsaker kunde plötsligen förläna en stad, om hvilken man hittills knappast kände mer än förräderiet under kriget mot Perserna, den stora magt, hvaraf vi nu finna den i besittning? Hvad som utmärkte Böotierna, var den till ordspråk blifna själströgheten och sinnesslöheten, någonting groft och sinligt. De hade ifrån början haft denna smak för gemensamma måltider och offentliga fester, som var egendomlig för Grekerna. Men under det att dylika tillställningar annorstädes förädlades och vanligen voro åtföljda af musik, dans, poesi och till och med af filosofiska samtal, voro gästabuden och dryckeslagen hos Thebanerna blott medel för utvecklandet af en smaklös lyx och tillfredsställandet af en grof sinlighet. Man åt och drack omåttligt, såsom vi hafva sett

dessa polomarcher göra, hvilka läto öfverraska sig af Pelopidas' följeslagare. En ytterst bördig och lättodlad jordmån, en tjock luft, aflägsenhet från hafvet, föga industri, ingen handel, emedan jorden lemnade allt hvad som behöfdes, ej fattigdomens sporre såsom i Attika, ej farans såsom i Sparta: se der orsakerna till att Thebe och Böotien hade qvarstått i skuggan. Man kunde der lefva godt utan några synnerliga mödor Hvartill skulle det då tjena att anstränga sig? Till dessa orsaker måste man lägga Böotiens politiska söndersplittring och det förakt, Thebe efter perserkrigen var utsatt för. Då Athen hade dukat under, då Sparta hade gjort sig förhatligt, drog Thebe, som ej hade utnött sina krafter under den utkämpade striden, fördel af det förras svaghet och det senares öfvermod. Det kan ej betviflas, att invandringen af de Athenare, som förjagades af de trettio, och af flere italiske Greker, hvilka, enligt Plutarchos vittnesbörd, förde Pythagoras' läror till Böotien, har bidragit att gifva en ny lifskraft åt det thebanska sinnet. Äfven lärjungar af Sokrates kommo till Thebe för att meddela undervisning. Deras inflytelse och de politiska förhållandena åstadkommo en viss rörelse hos Böotierna, hvilka egde läraktighet, kraft och allvar, men ej den utsökta finheten, den qvicka uppfattningen och det tjusande behaget hos den attiske medborgaren.

En enda man, Epaminondos. sammanfattar hos sig alla detta folks goda egenskaper. Han tillhörde en framstående familj, Sparternas slägt, hvilken man påstod hafva uppkommit genom i jorden sådda draktänder; han föddes fattig och förblef så hela sitt lif. Då han stod i begrepp att föra en hel krigshär till Peloponnesos, nödgades han för sin utrustning låna 45 drachmer. En annan gång, då en fest tillstundade, höll han sig inne i flera dagar, för att man skulle kunna tvätta hans enda mantel; men långt ifrån att finna denna brist obehaglig, skattade han sig lycklig att derigenom vara befriad från många bekymmer. Han var måttlig som en af Pythagotars' lärjungar; han förtärde aldrig vin och åtnöjde sig ofta med litet honung, I kunskaper öfverträffade han alla sina landsmän. Epaminondos försummade ej något af de studier, som fulländа menniskan. Han lärde sig att spela på lyra och flöjt, att sjunga, ja till och med att dansa. Han öfverlemnade sig med ifver åt gymnastiska öfningar och vanan att handtera vapen, hvarvid han lade mer vigt på vigheten än styrkan; den senare syntes honom mer tillhöra atleten, den förra soldaten. Sin kropp gjorde han sålunda genom ständig öfning smidig och rörlig; sina själsegenskapar utvecklade han genom tankeansträngningar. Pythagoräen Lysis från Tarent var hans lärare i filosofien. Redan såsom barn fäste han sig så mycket vid denna dystre och allvarsamme man, att han föredrog hans

sällskap framför sina jemnårigas. Han ville ej skiljas ifrån honom, förrän han lärt sig såväl medborgarens pligter som menniskans. Klok och skicklig att draga fördel af omständigheterna, med en stor själ och ett okufligt mod, förstod han både att befalla och lyda, hvilket enligt Aristoteles' förmenande är det utmärkande draget för goda medborgare. Den ena dagen besegrade han såsom befälhafvare Sparta vid Levktra; den andra tjenstgjorde han som simpel soldat och fördrog alltid, utan att beklaga sig, såväl folkets som sina vänners orättvisa behandling. Hans vördnad för sanningen var så djup, att han ej ens på skämt tillät sig en osanning. Han förstog att bevara en hemlighet, talade litet, hörde mycket, var likväl en skicklig talare, hvilken mer än en gång gagnade Thebe lika mycket genom sitt ord som genom sin arm. Då Pelopidas anstälde sin sammansvärjning, vägrade Epaminondas att taga del deri, ingalunda af feghet, men emedan han mer tyckte om den öppna striden än tillställningar, som skydde dagsljuset. Under det de landsförviste i hemlighet uppgjorde sina planer, utbildade han de unga Thebanerna till män. Då det gällde hafva vi sett, att han ej undandrog sig faran. Alla hans dygder hindrade honom ej att hysa ett brinnande begär efter ära, icke för sig sjelf, men för sitt fädernesland.

Pelopidas var uteslutande en handlingens man. Kroppsöfningar och jagt hade för honom större behag än böcker och filosofiska lärdomar. Tillhörande en rik och framstående slägt, delade han med sig af sina rikedomar åt sina fattiga vänner och lefde sjelf enkelt. Han var en utmärkt anförare, snabb i beslut och utförande; men i andlig begåfning synes han hafva varit Epaminondas underlägsen. Thebes storhet räckte lika länge, som dessa båda män lefde.

Deras första omsorg var att sätta sitt fädernesland i stånd att uthärda en fruktansvärd kamp, som de förutsågo. Då konung Kleombrotos inföll i Böotien för att straffa Thebe, började Athenarne blifva förskräckte öfver att se Spartanerna så nära och ångrade, att de hade förklarat sig för Thebe. Genom ett brottsligt offer åt sin fruktan anklagade Athenarne de två fältherrar, hvilka utan folkförsamlingens uttryckliga befallning ädelmodigt understödt de sammansvurne, och dömde den ene till döden, den andre till landsflykt. En mot Athen utöfvad trolöshet kom dock Thebe till hjelp. Den spartanske generalen Sphodrias, hvilken af Kleombrotos blifvit qvarlemnad i Thespiä, beslöt, förledd af Phöbidas exempel, att öfverrumpla Peiräevs för att godtgöra Sparta för förlusten af Thebe. Försöket misslyckades, och Sphodrias anklagades i Sparta för sitt trolösa anfall mot en bundsförvandt. Tagen i försvar af Agesilaos, blef han frikänd. Förbittradt häröfver,

bröt Athen med Sparta och rustade sig för kriget: murarne kring Peiräevs fullbordades, och en flotta af 100 fartyg utrustades (378). Af ännu större vigt var, att athenarne slöto förbund med de mägtigaste sjöstaterna och derigenom återstälde sitt eget herravälde till sjös. Först förbundo de sig med Chios och Byzantion, hvilkas exempel följdes af 70 andra städer, hvaribland Rhodos och Mytilene. Äfven största delen af Evböa slöt sig till dem. Förbundets sammankomster höllos i Athen, hvarje stat hade en röst, och Athen fick öfverbefälet i krig. Athen skaffade sig förtroende hos sina bundsförvandter genom en vis måtta. De gjorde ej vidare anspråk på den jord, hvilken på fastlandet eller öarna varit utdelad åt athenska nybyggare, och som dessa hade blifvit beröfvade mot slutet af peloponnesiska kriget; en lag infördes till och med, som förbjöd hvarje Athenare att förvärfva sig jordegendom utom Attika. Thebes upptagande i förbundet förändrade dess karakter. Det hade förut uteslutande bestått af sjöstater. Det måste nu äfven utrusta en betydlig landtstyrka.

Krigét begynte på allvar år 378, då Agesilaos gjorde ett infall i Böotien. Sedan han anställt ett sköflingståg, syntes han hafva för afsigt att inlåta sig i drabbning med förbundshären, men Athenarne under Chabrias, hvilka afvaktade hans anfall »med skölden mot knä och framsträckt lans», förskräckte honom genom sin krigiska hållning, så att han, ehuru öfverlägsen till antal, drog sig tillbaka. Athenarne uppreste en bildstod åt sin general, framställande honom i den antydda ställningen.

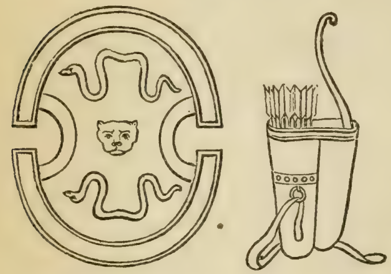

152. Grekisk peltast. Från en antik vasmålning.

Då kriget gick mindre lyckligt till lands, beslöt Sparta att använda en del af sina krafter till sjös. 60 fartyg utrustades för att hämma Athens sädestillförsel. I sjöslaget vid Naxos förstörde Chabrias i spetsen för Athens flotta 49 af dessa. Spartanernas nederlag skulle blifvit ännu fullständigare, om Chabrias, som ej hade glömt de Arginussiska öarna (se sid. 398), förföljt fienden, i stället för att uppsamla de döde (September 376). Denna sjöseger hade för Athen de vigtigaste följder. Dess bundsförvandter förökades derigenom ansenligt. Timotheos, Konons son, kringseglade det följande året Peloponnesos och återförde till förbundet med Athen Korkyra, Kephalenia, Akarnanerna och Molossernas konung Alketas samt slog den spartanske amiralen, hvilken ville hindra hans framgångar. Denna expedition hade äfven en annan fördel: Spartanerna, oroliga för sina kuster, hade ej vågat lemna Peloponnesos. Thebe fick sålunda tillfälle att anfalla

de böotiska städerna Thespiä, Platää och Orchomenos, hvilka alltsedan Antalkidas' fred hade utgjort ett stöd för Sparta. Pelopidas, som hvarje år hade blifvit utvald till böotarch, återvände i spetsen för den *heliga skaran* från ett krigståg mot Orchomenos, då han oförmodadt stötte på en spartansk trupp i närheten af Tegyra. Pelopidas hade blott 300 man; Spartanerna voro betydligt talrikare, men blefvo fullständigt slagne. Den heliga skaran mottog denna dag hedersdopet. Hon utgjordes af en liten kärntrupp, bestående af män, hvilka alla sinsemellan voro förenade genom fosterlandskärlekens och vänskapens band.

Sedan kriget blifvit öfverflyttadt till sjös, fick Athen bära hela dess tyngd; emellertid hade Thebe skördat största fördelen deraf. Det underlade sig Böotiens mindre städer och förstörde jemte flera andra det nyligen återuppbyggda Platää, hvars invånare ännu en gång funno skydd i Athen. Missnöjdt häröfver, började Athen år 374 underhandla med Sparta om fred. Underhandlingarna afbrötos visserligen, men återtogos år 371. Det var första gången, säger Diodoros från Sicilien, som Sparta och Athen kommo öfverens om att dela öfverväldet i Grekland. Enligt samme Diodoros uppträdde Artaxerxes sjelf såsom medlare mellan Grekerna, på det att han, för att kunna kufva sina upproriska provinser, skulle få de afskedade trupperna i sin tjenst.

153. Thebansk sköld och pilkoger.

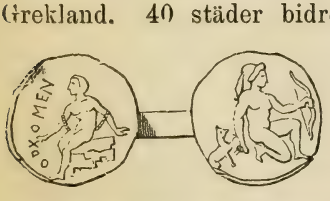
Freden afslöts på de vilkor, att Sparta skulle återkalla sina harmoster från städerna, att man på båda sidor skulle afskeda krigshärarne både till lands och sjös, att hvarje stad skulle vara oberoende, och att, om någon af de i freden inbegripne bröt densamma, de öfriga skulle förena sig emot honom. Den sista bestämmelsen var rigtad emot Thebe. Sparta bekräftade freden både för sig och sina bundsförvandter med en ed. Athen och dess bundsförvandter aflade samma ed, men hvar och en för sig. Thebanerna voro inskrifne ibland Athens bundsförvandter; dagen derefter anhöllo de, att ordet Thebaner skulle utbytas mot Böotier. Detta utbyte skulle hafva rättfärdigat Thebes anspråk öfver Böotien. Agesilaos satte sig deremot och frågade Epaminondas, som var närvarande å Thebes vägnar, om han ej tyckte det vara rättvist, att Böotiens städer voro fria. »Nej», svarade Epaminondas, »så vidå I icke finnen billigt att göra Lakoniens städer oberoende.» Agesilaos utströk då Thebes namn från fredstraktaten (Juni 371).

Fyra dagar voro knappast förflutne, då den spartanske konungen Kleombrotos, hvilken redan före fredens afslutande hade intågat i Böotien med 10,000 hopliter och 1,000 ryttare, anlände till slätten vid Levktra, hvarest den thebanska hären redan befann sig. Den var blott 6,000 man stark, men dess kavalleri var Spartas öfverlägset. Epaminondas förde befälet, understödd af sex andra böotarcher; Pelopidas anförde den heliga skaran. Epaminondas önskade drabbning; hans embetsbröder tvekade. Han fick likväl tre röster på sin sida, hvarigenom hans mening segrade. Epaminondas uppstälde krigshären på ett nytt sätt: han anordnade en sned, kilformig slaglinie och anföll företrädesvis med den vänstra flygeln, hvarest han hade sina kärntrupper, under det han använde den högra såsom reserv. Då han sålunda gjorde det egentliga anfallet på den punkt, der han hade sina bästa soldater, blef Spartanernas linie bruten, hvarigenom stridens utgång afgjordes. Slaget vid Levktra var det blodigaste nederlag, som någonsin vederfarits Sparta. Jemte konung Kleombrotos hade blott af de 700 i striden deltagande Spartiaterna 400 fallit (371).

Man var i Sparta sysselsatt med att fira en fest, och staden var full af främlingar, då ilbud anlände från Levktra och förkunnade den sorgliga nyheten. Ephorerna förstodo väl, att de hade förlorat herraväldet öfver Grekland. Emellertid tilläto de ej, att festen afbröts, eller att staden aflade sin högtidsdrägt. Då man dagen derpå erhöll listan öfver de döde och öfver dem, som räddat sig genom flykten, visade sig slägtingarne till de förre högtidsklädde och med strålande ansigte, under det deras anhörige, som hade flytt, innestängde sig i sina boningar, såsom det var brukligt vid djup sorg, eller, om de nödgades gå ut, gingo de bedröfvade med nedslaget hufvud. Lagen dömde de Spartiater, som hade flytt, till vanära och förklarade dem ovärdige att bekläda något embete. Agesilaos föreslog nu att låta lagen sofva för denna gång, på det att Sparta ej skulle behöfva förakta ett för stort antal af sina medborgare.

Spartas herravälde öfver Peloponnesos skakades genom slaget vid Levktra i sitt innersta, och det fans kanhända på hela halfön ingen ort så liten, att den ej erfor känningar deraf, emedan det öfver allt fans två partier, det aristokratiska och det demokratiska, och så snart ettdera såg sin fana segra på något slagfält, försökte det draga fördel häraf. Athen sökte nu intaga Spartas plats på Peloponnesos genom att i sin ordning göra sig till verkställare af den antalkidiska freden. Det sammankallade en församling, uti hvilken sändebud från många städer, bland andra från Korinth, svuro att efterlefva traktaten och, om så behöfdes, äfven tvinga alla andra att efterlefva densamma.

Detta var ingenting annat än ett nytt förbund, bestående ej blott af sjöstater, utan äfven af medlemmar på fastlandet, i spetsen för hvilket Athen stälde sig såväl emot Sparta som Thebe. Mantineierna uppbyggde nu trots Spartas förbud sin gamla stad. I Korinth, Sikyon, Megara, Phlius och Argos inträdde våldsamma och blodiga partistrider. Den omhvälfning, som fick den största betydelsen, var den, som förändrade Arkadiens politiska tillstånd. Med ett område, som var mer vidsträckt än något annat på Peloponnesos, med en kraftig och krigisk befolkning hade Arkadien likväl aldrig utöfvat något inflytande på Greklands angelägenheter. Det var blott ett genomgångsland för Spartas krigshärar, och dess söner sålde som legosoldater öfverallt sitt sorglösa mod. Det förlorade sålunda sitt bästa blod utan något gagn för sig sjelf. Under det Arkaderna förskaffade främmande konungar seger och magt, berodde Arkadien af Spartas godtycke. Många fosterlandsvänner skulle gerna hafva velat ändra detta förhållande. Efter slaget vid Levktra började man göra allvar af saken. Lykomedes från Mantineia föreslog år 371, att Arkadiens invånare skulle förena sig till ett enda folk i likhet med Spartanerna och Athenarne. Han ville anlägga en hufvudstad, inrätta ett stort nationalråd, hvilket skulle bekládas med den högsta magten i afseende på yttre angelägenheter, särskildt rörande frågor om krig och fred, och uppställa en krigshär till landets försvar. Sparta förskräcktes öfver ett företag, som skulle förskaffa det en fruktansvärd fiende vid dess norra gräns, men Thebe gladde sig öfver detta förslag. Om Epaminondas ej, såsom man har sagt, var dess upphofsman, uppmuntrade han det åtminstone af alla krafter; och då man begynte lägga grunden till den nya staden, sände han 1000 soldater för att skydda arbetarne. Snart reste sig *Megalopolis* (den stora staden) på en vidsträckt slätt i den sydliga delen af Arkadien. Staden anlades i stor skala; dess teater blef den största i Grekland. 40 städer bidrogo, enligt Pausanias, till dess befolkning.

154 Mynt från Orchomenos i Arkadien.

Städerna Orchomenos och Tegea voro de enda i Arkadien, hvilka gjorde något verksamt motstånd mot sakernas nya ordning. Orchomenos erhöll en besättning ifrån Sparta, der äfven Tegeas aristokrater sökte hjelp. Sparta ansåg sig böra understödja sina vänner. Men då Agesilaos ryckte in uti Arkadien, nalkades en thebansk här, hvarföre han drog sig tillbaka för att sätta Sparta i försvarstillstånd (369). Den antågande krigshären var betydlig; med undantag af Athen hade nästan alla folk i norra och mellersta Grekland lemnat bidrag till den samma;

så stort anseende hade segern gifvit Thebe. Epaminondas förde befälet: Diodoros angifver hans styrka till 50,000 man, Plutarchos till 70,000, hvaraf 40,000 hopliter. Han inträngde i Lakonien, följande Evrotas' lopp ända till Sparta, hvilket aldrig förut, sedan det kommit i Dorernas händer, sett skenet af några vakteldar. Förskräckelsen var ytterlig; största delen af befolkningen, såväl frie som slafvar, vägrade att lyda. Lyckligtvis för Sparta egde det Agesilaos, hvilken var van att bevara sin kallblodighet i farans ögonblick. Alla Heloter, som ville gripa till vapen, erhöllo löfte om frihet: 6000 infunno sig. Ett nästan lika stort antal bundsförvandter anlände till sjös. Genom att sköfla Lakonien hoppades Epaminondas kunna förmå fienden till drabbning, men Agesilaos, hvilken ej blott hade yttre utan äfven inre fiender att bekämpa, rörde sig ej ur stället. Utan att våga storma Sparta nöjde sig då Epaminondas med att återskänka Messenien friheten och bygga fästningen Messene på vestra sluttningen af berget Ithome, hvarpå han, efter att hafva besatt Tegea, lemnade halfön, hvars utseende han för alltid förändrat.

Ännu en gång kallade Arkadiens städer Thebanerna till Peloponnesos. Sparta och Athen, som af afund mot Thebe förenat sig med dettas fiender, kunde ej hindra Epaminondas' intåg på halfön, men ankomsten af hjelptrupper från Dionysios i Syrakusa förmådde Thebanerna att draga sig tillbaka. Arkaderna, hvilka ville göra sig oberoende af förbundet med Thebe, anföllo sedermera både detta och det följande året Lakonien på egen hand, första gången ostraffadt; senare gången besegrades de, utan att en enda Spartan förlorade lifvet (368).

Thebes inblandning i Thessaliens angelägenheter gaf Sparta rådrum. Thessaliens tre förnämsta städer, Larissa, Pharsalos och Pherä, kämpade om herraväldet i detta af inre strider i långliga tider sönderslitna land. Iason, Pheräs herskare, hade lyckats göra sig till hela landets öfverhufvud, hvarefter han började eftersträfva herraväldet öfver Grekland. Han blef dock mördad, och hans stora planer dogo med honom (370). Genom en rad af illgerningar efterträddes han först af sina två bröder, sedan af sin brorson, den grymme Alexander i Pherä. Alevaderna i Larissa vände sig först till Makedonien, sedan till Thebe, för att skaffa sig hjelp emot honom. Man sände dem Pelopidas, hvilken, efter att hafva drifvit tyrannen på flykten, begaf sig till Makedonien för att tillintetgöra Athens inflytande derstädes. Såsom gisslan hemförde han till Thebe den unge Philip, konungens broder, och 30 andra förnäme makedoniske ynglingar

År 367 hade hofvet i Susa ännu en gång det nöjet att se sändebud ifrån de förnämste af Greklands stater vid perserkonungens föt-

ter. Pelopidas lyckades visserligen draga Artaxerxes på Thebes sida, men de öfriga grekiska staterna bekymrade sig föga om konungens föreskrifter. Under dessa onyttiga och skamliga underhandlingar hade Epaminondas för tredje gången inträngt på Peloponnesos. Han lyckades förmå Achäerna att sluta sig till förbundet med Thebe, men detta utan någon varaktighet, och Arkaderna, hvilka lika mycket fruktade Thebes öfvervälde som Spartas, höllo sig afsides. Detta var ett hårdt slag för Thebe; det erhöll ett annat ännu hårdare i norr. Det skickade nämligen år 366 Pelopidas till Alexander i Pherä för att förmå denne att ställa sig Thebes traktat med Perserna till efterrättelse. Alexander kastade då Pelopidas i fängelse, hvarur denne visserligen befriades af Epaminondas, men Thebe förlorade sitt inflytande öfver Thessalien och följaktligen äfven öfver Makedonien. Athen deremot återuppbyggde i tysthet sitt välde. Timotheos underkufvade Samos (365), och året derpå erhöll Athen en del af Chersonesos och ingick åter förbund med städerna på Chalkidike. Thebe ville likväl ej nedstiga ifrån den plats, det intagit. Det hade aldrig förr haft något fartyg i sjön. Epaminondas öfvertalade det att utrusta 100 treroddare, med hvilka det genomseglade Ägäiska hafvet, utan att likväl uträtta någonting stort. Pelopidas återskickades ånyo med en krigshär till Thessalien, sammandrabbade med Alexander vid Kynoskephalä, besegrade honom, men stupade sjelf (363). De thessaliska städerna, hvilka kallat Pelopidas till sin hjelp, sörjde honom lika mycket som Thebanerna sjelfva och anstälde åt honom en storartad begrafning.

Sedan Thebe återvunnit sitt inflytande i Thessalien, ville det äfven återställa detsamma på Peloponnesos. Epaminondas ditförde år 362 en krigshär. Anländ till Tegea, erfor han, att Agesilaos, tillkallad af Mantineia, brutit upp från Sparta med alla sina stridskrafter. Epaminondas skyndade då i största hemlighet att infalla i Lakonien, och om ej Agesilaos blifvit i tid härom underrättad genom en öfverlöpare, skulle Sparta, fullkomligt blottadt på försvar, med största lätthet blifvit taget. Nu deremot tvang den gamle Agesilaos' återkomst Epaminondas att återvända till Arkadien under ilmarscher, för att ej blifva instängd i Evrotasdalen.

Epaminondas ville dock ej återvända från sitt krigståg, förrän han återstält den förlorade glansen af Thebes vapen. Han uppsökte fienden på en slätt i närheten af Mantineia. Spartanerna hade 22,000 man, Epaminondas 33,000. Denne följde samma taktik som vid Levktra. Han öfverraskade sina motståndare, hvilka ej väntade sig någon strid, anföll blott med sina bästa trupper och samlade dessas kraft på en enda punkt, hvarest allt nödgades gifva vika. Han höll sig sjelf i

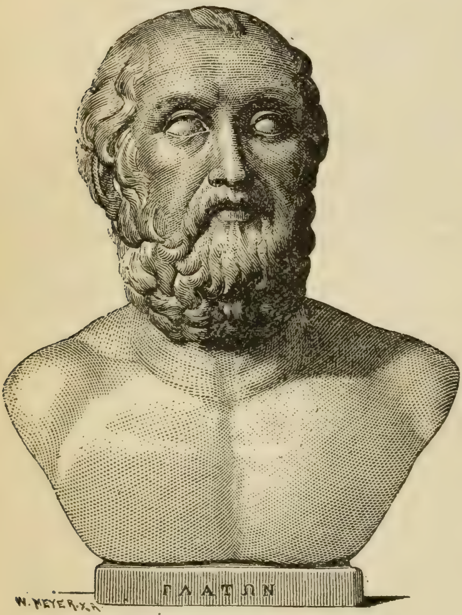
första ledet och kom för långt framför sina följeslagare. Omgifven af fiender, kämpade han länge, oaktadt han erhållit flera sår, ända till dess han i bröstet erhöll en så kraftig lansstöt, att skaftet krossades och sjelfva spetsen qvarstannade i såret. Thebanerna kunde med möda rycka honom ur fiendernas händer och föra honom ur striden. Läkarne förklarade, att han skulle dö, då man tog vapnet ur såret. Då tillkallade Epaminondas sin vapendragare för att få veta, om hans sköld vore räddad; väpnaren visade honom den. Han frågade sedan, hvilken som hade segrat; »Böotierna», svarade man honom. »Godt, jag kan då dö», hvarpå han befalde, att man skulle utrycka lansspetsen. I detta ögonblick uppgåfvo de vänner, som omgåfvo honom, högljudda snyftningar. En af dem utropade: »O Epaminondas, skall du då dö utan att lemna några barn efter dig?» — »Nej», sade han, »nej, vid den store Zevs, ty jag lemnar efter mig två döttrar, segrarna vid Levktra och Mantineia.»

Innan Epaminondas dog, hade han velat se Iollidas och Daïphantos, två af hans underbefälhafvare, hvilka han ansåg värdige att blifva sina efterträdare. »De äro döde», svarade man. — »Gören då fred!» var hjeltens råd. Thebe hade verkligen förlorat sina förnämsta anförare, utan att vid Mantineia hafva vunnit en afgörande seger (362). — »Denna strid», säger Xenophon, »qvarlemnade i Grekland lika mycken oreda som förut.» Den utgjorde sista hugget åt det spartanska väldet, utan att likväl gifva stadga åt Thebe. Alla kommo följande år öfverens om att underteckna en fred, hvarigenom Messenien och öfriga stater på Peloponnesos tillförsäkrades oberoende. Sparta gjorde invändningar; men, stående ensamt, kunde det ingenting uträtta.

10. Greklands inre tillstånd före det makedoniska herraväldet.

Oaktadt så många strider och blodsutgjutelser hade de helleniska staterna ännu en talrik, verksam och begåfvad befolkning. Deras soldater voro fortfarande de bäste i verlden, ty hvarken den romerska legionen eller den makedoniska falangen hade ännu aflagt sina lärospån. Deras lärde, deras konstnärer voro talrike. Beträffande konst, filosofi och vältalighet, fans fortsättningen af hvad man kallar Perikles' tidehvarf ännu qvar. Talarestolen i Athen genljöd af Demos-

thenes', Lykurgos', Hyperides' och Hegesippos' hänförande och manliga stämmor. Äschines skänkte vältaligheten rörelse och glans; Phokion sin dygd. Men låtom oss nedstiga ifrån den heta atmosferen på Pnyx till *Akademiens* skuggiga trädgårdar, för att se de män ifrån alla land, hvilka med spänd uppmärksamhet lyssna till den störste af Sokrates' lärjungar och vänner, Platon (bild 155). Grekerna berättade, att Apollon var hans verklige fader, att redan i hans vagga hade hymettiska bin strukit sin honung på hans läppar, och att den dag, då han fördes till Sokrates, filosofen såg en ung svan, hvilken, höjande sig från kärleksgudens altare, kom att hemta hvila i hans sköte och tog sin flygt mot himmelen under en melodisk sång, som tjusade gudar och menniskor.

155. Platon.

Platons fader påstods härstamma från Kodros och hans moder från Solon. Han började såsom skald, men afstod från poesien för att egna sig åt filosofien. Efter Sokrates' död hade hans kringspridde lärjungar bildat flera olika skolor: Evklides den *megariska;* Aristippos, Epikuros' förelöpare, den *kyreniska*, hvilken uppstälde sällheten såsom menniskans mål, men ansåg nöjet vara vägen dit, i stället för dygden, som Sokrates lärt; Antisthenes åter den *cyniska* skolan, en annan olycklig öfverdrift, hvilken uppoffrade samhället för att kunna återgå till naturen. Platon framstälde nu i en serie af samtal (»dialoger») mellan Sokrates och hans lärjungar eller sofisterna en rent idealistisk verldsåsigt. Den filosofiska byggnad, han uppförde, består till en stor del af det renaste guld, men äfven af oädla metaller. Han gifver samvetet sitt höga värde och själen odödlighet; han finner sällheten uti dygden, äfven om hon smädes och korsfästes; han ser olyckan uti brottet, äfven om det åtnjuter framgång och heder; hans sedelära är nästan kristlig; men den stat, som han grundlägger uti sin *Republik*, är en vidunderlig sammansättning af onaturliga menniskor

och onaturliga lagar: gemensamhet af egendom, hustrur och barn, undanrödjande af de nyfödde, om de äro lytte eller öfverstiga medborgarnes oföränderliga antal, slafveriets helgd, kastväsendets införande, frihetens tillintetgörelse, barnens medtagande i krig »för att låta dem få smak på blod, liksom man gör med unga jagthundar», statens tillstängande för främlingar och för skalder, för Sophokles, Äschylos, Hesiodos, ja, till och med för Homeros.

År 360 var Platon 70 år gammal, men han hade ännu i fullt behåll sitt lysande snille och sin välklingande röst. Aristoteles var då 24 år. Vid sidan af dessa jättar inom tänkandets verld försvinner Xenophon, hvilken blygsamt hade kämpat mot den förstnämnde och skrifvit sitt *Symposion* emot Platons afhandling med samma namn, sin *Cyropädi* emot hans *Republik*.

156. Aristoteles.

Aristoteles (bild 156) föddes år 384 i Stageiros på Chalkidike. Hans fader var läkare hos konung Amyntas II i Makedonien. Aristoteles kom vid 17 års ålder till Athen, hvarest han i 20 års tid åhörde Platon, och hvarest han sedan sjelf undervisade i Lykeion samt blef stiftare af den *peripatetiska* skolan. Under det att *ideerna* enligt Platon äro tingens egentliga väsen, det enda sanna och eviga, det oföränderliga i de vexlande företeelserna och så att säga bilda en andlig verld för sig, förfäktade Aristoteles den åsigten, att ideerna ej hafva någon egen tillvaro, utan blott finnas till i och med de yttre tingen (realism). Genom Alexander den stores frikostighet förskaffade han sig ett betydligt bibliotek och en storartad naturaliesamling. Allt hvad naturen, historien och menniskan erbjuda beaktansvärdt sökte han grundligt utforska genom att alltid utgå från den gifna erfarenheten.

I sedeläran Platon långt underlägsen, öfverträffade Aristoteles honom uti sin statslära. Dock uppoffrar han ännu, i likhet med hela forntiden, alltför mycket individen för samhället och gillar slafveriet.

Denna dubbla villfarelse är en gärd, som Aristoteles betalar åt sin tid. Men han sammanblandar ej såsom Platon staten och familjen, en lära, hvilken leder till alla slag af despotism, hopens såväl som en enskild tyranns. För öfrigt kunde denne store ande ej innesluta sig inom ett trångt system. Aristoteles tillåter alla styrelser med undantag af dem, som utöfva våld, ty han hade redan kommit till den insigten, att en styrelse framför allt måste rätta sig efter de yttre förhållandena, att den form för den offentliga magtens utöfning, som lämpar sig för *en* stat, kan vara skadlig för en annan.

Medan filosofien sålunda blomstrade, aftynade poesien. Den segrande demokratien är till en del skulden till den grekiska skaldekonstens undergång. Talarestolen dödar teatern. Den, som hos sig finner talang eller snille, blifver talare, och det oemotståndliga begäret efter framgång på denna väg gör, att man ej söker den på andra. Ett århundrade tidigare skulle filosofien hafva afstått Platon åt sånggudinnorna; vältaligheten skulle äfven hafva lemnat dem några af sina eröfringar. I denna punkt är det sålunda blott ett utbyte, som eger rum mellan de nio systrarna: hvad en förlorar, vinner en annan. Det grekiska snillet är ej derför i aftagande, ehuru en mägtig och dyrbar sträng har upphört att vibrera.

Man nödgas dock tillstå, att filosofien, oftast i strid med den bestående samhällsordningen, ej var en skola för fosterlandskärleken, utan tvärtom ett i staten inkastadt upplösningsmedel. Statens storhet och välfärd utgjorde föremålet för det ständiga sträfvandet hos Miltiades' och Perikles' samtida; Sokrates' lärjungar deremot säga sig, i likhet med den store mästaren, vara verldsborgare, lära med Platon förakt för de nationella inrättningarna, med Zenon likgiltighet för frihet eller träldom, eller draga till och med, som Xenophon vid Koroneia, svärdet mot sina medborgare.

Solons stad var sålunda intagen på samma gång af den politiska liknöjdhet, som filosoferna predikade, och af den sinnlighet, hvilken hyllades af ett förvekligadt folk. Af detta onda, af de medborgerliga dygdernas förfall, uppkom ett annat, hvilket utgör en allmän företeelse, som man återfinner vid flere tidpunkter i historien: bruket att sälja sitt blod för att blanda sig i tvister, för hvilka man är främmande. Sedan lång tid tillbaka kände Grekerna vägen till Susa och förstodo att uppskatta storkonungens guld. Denne hade alltid i sin tjenst talrika grekiska trupper, och alltsedan Cyrus den yngre hade Persernas inblandning i Greklands angelägenheter ej något annat mål än att der åstadkomma fred, för att få köpa dess soldater. Vid Issos hade Darius 40,000 grekiska legosoldater. Under Alexander den store

och hans efterträdare tiodubblades det onda uti styrka, och Grekland förgicks, enligt Polybios' uttryck, af brist på menniskor.

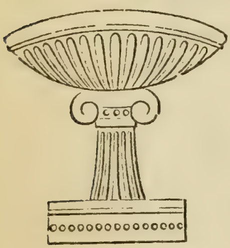
Denna olyckliga vana har vid denna tid redan vunnit insteg i Grekland. För att afgöra en tvist vädjar man ej längre till medborgarnes mod, utan man anskaffar legosoldater. Thessaliens såväl som Siciliens tyranner hafva ej några andra soldater; Sparta sjelf besoldar sådana; Athen kan ej undvara dem. Fester och skådespel, hvilka fordom blott utgjort ett vederqvickande afbrott i handelns och krigets vedermödor, hade nu blifvit Athenarnes förnämsta sysselsättning. Hvarföre skulle ej detta fina och snillrika folk, bortskämdt af så många smickrare, lika väl som någon furste hafva en krigshär i sin tjenst? »Med en talrik befolkning, med uttömda finanser», säger Isokrates, »vilja vi i likhet med storkonungen betjena oss af legotrupper... Då man fordom utrustade en flotta, använde man främlingar och slafvar såsom roddare; medborgarne voro soldater. Nu beväpna vi främlingar för att strida och tvinga medborgarne att ro. Vid en landstigning i ett fiendtligt land ser man desse stolte medborgare från Athen, hvilka påstå sig beherska Grekerna, stiga i land med åran i hand, och soldnärer gå i striden, iklädde våra vapen.»

Sålunda försvann vanan att handtera vapen; krigshärarne upphörde att vara nationella, generalerna att vara medborgare. Såsom anförare för värfvade skaror gingo de i tjenst hos den, som betalte dem bäst, äfven om striden gälde deras eget fädernesland. Sålunda stred Chabrias i Egypten emot perserkonungen, under det Athen samtidigt sökte dennes vänskap. Iphikrates blef måg till Kotys i Thrakien och understödde honom i krigsföretag, hvilka voro öppet rigtade mot Athen. Alla dessa generaler, säger Theopompos, till och med Timotheos, Kimons son, den mest fosterlandsälskande och oegennyttige af dem alla, föredrogo ett yppigt lif i främmande land framför vistelsen i Athen.

Ehuru sålunda vid Epaminondas' död ingenting syntes antyda den grekiska verldens snara undergång, hade likväl förfallets tid verkligen inträdt. Men hon kunde ännu räcka länge, utan att medföra någon undergång; ty det krigiska modet och det krigiska sinnet hade ännu ej utslocknat hvarken i Thebe eller Sparta, och man skall ännu mer än en gång få se Athenarne påminna sig det namn de bära. Grekland syntes sålunda ännu hafva en lång framtid, och det skulle hafva beherskat denna framtid, om ej den i historien sällsynta företeelsen inträffat, att två stora eröfrare efterträdt hvarandra på samma tron.

11. Lefnadssätt och seder i Athen.

Liksom Athen i afseende på den högre bildningen erkändes stå framför det öfriga Grekland, så kunna vi också anse det enskilda och offentliga lifvet hos Athenarne vara typiskt för Grekerna i allmänhet. Redan tidigt på morgonen infunno sig den kringliggande landsbygdens invånare i staden för att under rop och sång utbjuda sina lifsmedel; så småningom öppnades handelsbodarne, och gatorna började fyllas af menniskor. En del af borgarena gingo till sina dagliga sysslor, under det att andra fördelade sig vid de olika domstolarne. Vid vissa tider på dagen, före måltiderna på förmiddagen och aftonen, promenerade man vid stränderna af Ilissos och rundt omkring staden, hvarest luften var frisk och ren och utsigten öfver hafvet, kusterna och öarna särdeles vacker. Den mest besökta platsen var emellertid torget (agora). Här höllos ofta folkförsamlingarna; här var senatens palats och archonternas domstol, och rundt omkring hade man salubutiker, guldsmedsverkstäder, barberarstugor m. m.; öfverallt var det fullt af nyhetssökande och sysslolösa menniskor. Många borgare, hvilka egde landtgårdar utom staden, redo ut tidigt på morgonen, meddelade slafvarne sina befallningar och kommo vanligen först sent på aftonen åter till staden. Jagt och gymnastiska öfningar sysselsatte äfvenledes många. Grekerna badade dagligen, vanligtvis före måltiden; de rike hade badrum i sina bostäder; de fattige begagnade de offentliga badhusen, hvarest de om vintern äfven funno en tillflyktsort mot kölden.

157. Grekiskt badkärl. Från en grekisk vasmålning.

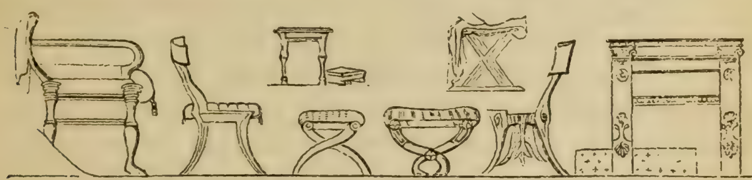
De fleste Athenarne buro en kort underklädnad och deröfver en mantel, som nästan helt och hållet betäckte dem och vanligen var utan färg, men tvåddes, när så behöfdes; likväl förekommo äfven färgade mantlar. Yllekläduader voro de vanligaste; linneklädnader begagnades mest af qvinnorna. På konsten att skickligt, smakfullt och med rika veck ordna sin mantel satte Grekerna stort värde; brist härutinnan ansågs som ett bevis på obildade och råa seder. Athenskorna buro öfver underklädnaden en kortare lifrock, båda nedtill försedda med färgade kanter eller band, och deröfver en mantel. Båda könen gjorde ett mångfaldigt bruk af smörjelse och salfvor; äfven dyrbara asiatiska väl-

luktande ämnen användes. Gult puder, svärta för ögonbrynen, hvitt och rödt smink, dyrbara örhängen, halsband, nålar (bild 158), armband, ringar, ädelstenar och perlor utgjorde af Athenskorna eftersökta lyxartiklar.

158. Grekisk guldnål.

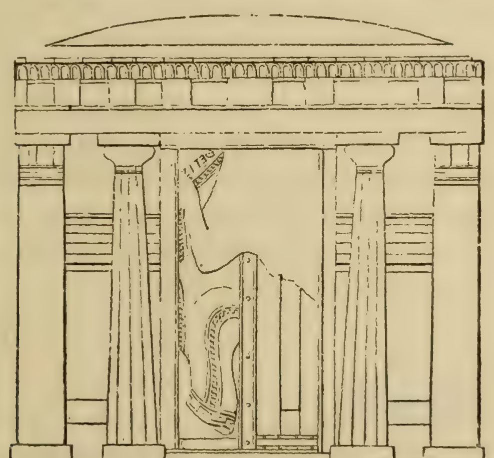
Vanligen gick man i Athen till fots; emellertid betjente sig de rike äfven af vagnar eller bärstolar, eller också läto de en slaf åtfölja sig med en sammanviken stol (bild 159), på hvilken de stundom

159. Grekiska stolar.

satte sig på torget eller under promenaderna Männen plägade bära en käpp i handen, qvinnorna en solskärm. Nattetid lät man en slaf visa sig vägen genom en fackla.

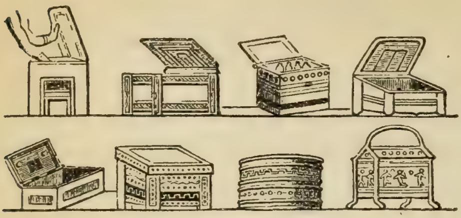
Då det skarpt utpreglade medborgerliga sinnet i forntiden öfver allt underordnade den enskilde under det allmänna och hvarje med-

160. Grekiskt boningshus. Från en grekisk vasmålning.

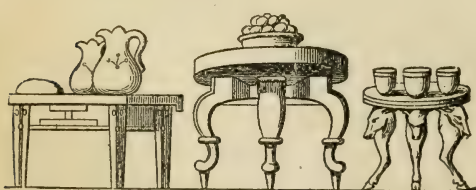
borgare ansåg sitt fäderneslands och sin stads glans utgöra hans högsta ära och skönaste prydnad, så var under Athens bästa tider byggnadskonstens härlighet och prakt nästan uteslutande att finna i templen och andra offentliga byggnader; de privata husen (bild 160) voro

till största delen små och oansenliga, gatorna krokiga och trånga. Först på Demosthenes' tid begynner den klagan, att statsmännen uppförde byggnader, hvilka öfverträffade de offentliga i glans. De rike utsmyckade det inre af sina bostäder på det praktfullaste sätt och använde stora summor på vackra möbler.

161. Grekiska skrin.

Athenarnes vanliga måltider voro ringa; likväl värderade vällustingarne bordets njutningar mycket högt, ehuru frosseriet icke var så långt drifvet som på Sicilien, i det nedre Italien och i Rom under dess förderfvade tider. Mängden och olikheten i de rätter, som man finner angifna, förråda en mycket förfinad kokkonst; man förvånas öfver den mängd foglar och fiskar, som anrättades; många läckerheter hemtades ifrån långt aflägsna orter. I allmänhet begagnade Athenaren sitt lands sköna och rena olja till nästan alla sina maträtter; äfven insaltade oliver användes för att reta aptiten. Kräftor, musslor och ostron åtos ofta; saltad fisk fick man i stor mängd ifrån Svarta hafvet. Trädgårdsfrukterna voro i Attika utmärkta för sin sötma, och de fikon, som här växte, sändes torkade ända till Persien för att användas på storkonungens bord. Evböa lemnade goda äpplen, Phenicien dadlar, Korinth qvitten och Naxos berömda mandlar. Man började måltiden vanligen med ägg och slutade henne med frukt. Tårtor och pastejer funnos af alla slag. Många fiskarter serverades uppstoppade med hvarjehanda konstgjordt inkrom; af andra förtärde man blott de läckraste delarne. Ibland vin satte man mycket värde på gammalt korkyriskt och hvitt mediskt, men ännu högre på det, som var ifrån Lesbos, Naxos, Thasos och Chios. Ofta blandade man vin för att göra det sött och doftande med kryddor, frukt och blommor. Äfven hafsvatten användes i vin för att, såsom man trodde, befordra matsmältningen. Sällan dracks emellertid rent vin; vanligen var det blandadt med vatten.

162. Grekiska bord.

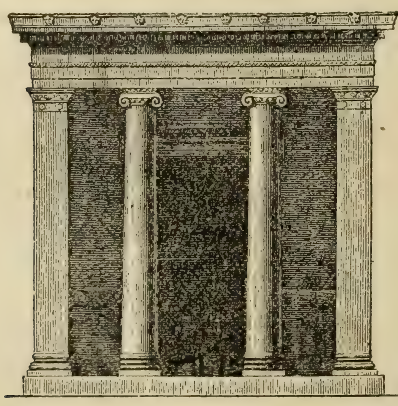
Grekerna sutto icke till bords, utan lågo vanligen på hvilsoffor. Vid gästabud var matsalen uppfyld af rökelse och annan vällukt. På borden (bild 162) prålade kärl af guld och silfver, ofta smyckade med

ädelstenar. Gästerna voro bekransade; hvar och en hade en slaf bakom sig. Vid dryckeslag utvalde man genom lottning en dryckeskonung, hvilken anordnade allt, föreslog skålar, föreskref skämtsamma dryckesregler och väl också någon gång slog vin öfver hufvudet på den, som drack alltför sparsamt. Glada sånger voro gästabudets krydda, lyran gick omkring, och hvar och en föredrog i sin tur en sång. De, som för sitt nöje ej hade nog af sång och tal, läto efterskicka hetärer, danserskor och flöjtspelerskor o. s. v. Det vekliga Mindre Asien, i synnerhet Miletos, var fäderneslandet och plantskolan för dessa qvinnor. De flesta och de rikaste funnos i Korinth, hvarest de till ock med voro i åtnjutande af ett slags utmärkelse, de berömdaste i Athen. Redan Solon, hvilken genom stränga straff ville bevara de athenska medborgarinnornas seder fria från äktenskapsbrott och förförelse, lemnade, om man får tro ett framgent af en komisk skald, i samma afsigt beskydd åt hetärerna; ty enligt forntidens begrepp tog man framför allt hänsyn till medborgarne och deras familjer, under det hetärerna voro främlingar eller ofria, hvilkas sedlighet kunde uppoffras till förmån för de förra. De sökte, i synnerhet i Athen, att glänsa icke blott genom sin skönhet, utan äfven genom sitt förstånd och sin qvickhet, stundom äfven genom sin bildning.

En ganska vigtig sak, hvilken man, för att rätt förstå de gamles lif och i synnerhet Grekernas, noga måste lägga märke till, är den ledighet från de hvardagliga göromålen, hvilken de åtnjöto. I våra dagar är det blott de rike, hvilka ej nästan uteslutande behöfva använda sin tid och sitt arbete för anskaffande af lifvets nödtorft; ibland Grekerna med deras långt mindre stegrade och konstlade materiella behof funnos många frie borgare, hvilka man enligt vår måttstock ingalunda skulle räkna till de rike, i detta läge. Derföre är hos de gamle vida mer fråga om ett värdigt än ett nyttigt användande af tiden. »Bådadera är nödvändigt», säger Aristoteles, »arbete och ledighet, men ledigheten är att föredraga framför arbetet. Likväl får ledigheten icke helt ech hållet upptagas af lek, ty då vore leken lifvets ändamål; till ett värdigt bruk af ledigheten måste man lära sig vissa saker (nämligen musernas konster i ordets vidsträcktare betydelse), och dessa böra läras för sin egen skull; deremot läres arbetet af nödvändighet och för ett visst ändamål.» Af det, som den store filosofen här föreskrifver angående bruket af ledigheten, framgår huru mycket denna som önskvärd skildrade och så högeligen anbefalda ledighet skiljer sig ifrån en overksam sysslolöshet. Tillföljd häraf var det möjligt för menniskor med stor olikhet i yrke, förmögenhet och böjelse för öfrigt att äfven efter fulländad undervisning i ungdomen

fortfarande sysselsätta sig med de ädlare konsterna, dermed uppfylla en stor del af sitt lif och njuta af deras härliga verkningar. Äfven de fordringar, hvilka staten satte på alla sina medborgare, och det stora deltagande, hvilket dessa å andra sidan egnade staten och dess angelägenheter, äro blott förklarliga under förutsättningen af en sådan frihet från omedelbart trängande göromål.

Men ledigheten och så många medborgares tillfälle att fritt använda sin tid voro blott derigenom möjliga, att största delen af alla mekaniska göromål vältrades på en dertill särskildt bestämd menniskoklass, med andra ord derigenom att slafveriet fans. Nästan i alla de grekiska landskapen öfversteg slafvarnes antal vida de fries. Äfven den fattigare medborgaren brukade hafva en slaf; i de flesta hus behöfde man flere till förrättande af alla möjliga göromål, såsom att mala säd, baka, koka, förfärdiga kläder, åtfölja husbonden eller husmodern, då de gingo ut o. s. v. Andra arbetade i fabriker, hvaraf Athen hade en stor mängd. På landet sysselsattes de med boskapsskötsel, åkerbruk, jagt och fiske. Att ega 50 slafvar var alls ingenting ovanligt; hos de rikaste var antalet ännu mycket högre. Det är derföre lätt förklarligt, att de fries antal i förhållande till slafvarne var som ett till tre. Af en räkning, hvilken anstäldes kort efter Alexander den stores död, framgick, att Attika då ännu hade öfver en half million menniskor, ungefär 130,000 frie och inemot 400,000 slafvar. Utom dem, som föddes till slafvar, skapade krigen de fleste, alldenstund deras lott, som togos till fånga, vanligen blef träldom.

163. Ingång till en forngrekisk byggnad, sannolikt en badinrättning, på ön Delos.

Femte tidehvarfvet.

Från det makedoniska herraväldets begynnelse till Greklands eröfring af Romarne.

---

1. Philip af Makedonien.

Om den befolkning, som beboddo Makedoniens stora och vidsträckta slätter, finnas ej några bestämda uppgifter. Hon synes hafva utgjort en blandning af den grekiska stammen och den barbariska stam, hvilken befolkade Illyrien och Epeiros, ehuru en Illyrier och en Makedonier på Polybios' tid ej kunde förstå hvarandra utan tolk. Då Hellenerna invandrade i Grekland, stannade utan tvifvel en afdelning af dem uti den sydvestliga delen af Makedonien, vid Haliakmons och Erigons öfre lopp, under det att den norra delen, från Axios till Strymon, tillhörde den stora illyriska stam af Päonier, hvilka påstodo sig härstamma ifrån Trojanerna; den sydöstra slutligen innehades af Thraker, Mygdoner m. fl. andra stammar. Under beröringen med dessa barbarer förändrade sig den grekiska stammen, och en blandad befolkning uppstod, hvilken Herodotos vägrar att kalla Hellener, men som visade en stor lätthet att tillegna sig det grekiska språket. Detta folk bildade flere stammar, hvar och en med sitt eget öfverhufvud, såsom Elymeerna, Oresterna, Lynkesterna o. s. v. Den mägtigaste boddo omkring Ägä eller Edessa och bar det sedermera så ryktbara namnet *Makedonier*. Hos en del af dessa tappra och krigiska folk var den man, som ej hade dödat en fiende, utsatt för vanheder. Qvinnan synes der hafva varit mer fri, mer inflytelserik än i Grekland.

Angående detta lands äldsta historia har man hvarken hjeltedikter eller talrika sagor, såsom förhållandet var i Grekland. Thukydides berättar endast, att under det nionde århundradet, det vill säga vid den tid då de republikanska författningarna efterträdde konungamagten, Herakliden Karanos ifrån Argos på oraklets tillstyrkan i spetsen för en skara Greker begaf sig till Oresternas land. Konungen i denna trakt tog honom i sin tjenst uti ett krig emot en angränsande stam, och i belöning för den hjelp han erhållit gaf han honom det

land, som ligger norr om Thermäiska viken. Edessa fick af honom namnet Ägä och fortfor att vara landets hufvudstad ända till Amyntas' och Philips tid, hvilka föredrogo staden Pella, belägen närmare hafvet.

Herodotos har långt utförligare berättelser att anföra. Emellertid uppgifver äfven han en Heraklid såsom stamfader för den makedoniska konungaätten. Grekland erkände riktigheten häraf genom att tillåta Alexander, Amyntas' son, deltaga i de olympiska spelen. Om den rad af makedoniska herskare, hvilka Herodotos uppräknar före Perserkrigen, känner man föga. Först vid denna tidpunkt börjar en halfdager att sprida sig i Makedoniens historia. Utan att vara synnerligen vidsträckt, hade detta konungarike redan då betydligt förökats. Då Perserna bemägtigade sig Thrakien, regerade Amyntas, en vän till Peisistratiderna, i Makedonien. Följande de närgränsande folkens exempel, erbjöd han de persiska sändebuden jord och vatten; men desse mördades vid en måltid af konungens son, Alexander. Denne Alexander blef konung år 500. Vid Xerxes' anfall på Grekland blef Makedonien öfversvämmadt af den frambrusande strömmen; men, ehuru i samma läger som Greklands fiender, försummade ej Alexander något tillfälle att visa, att han handlade emot sin vilja, och att han ej begärde bättre än att få tjena sina grekiska stamförvandter. Det var honom Mardonios skickade till Athen för att underhandla; det var han, som natten före slaget vid Platää infann sig i Grekernas läger och för dem uppenbarade fiendernas planer. Han åtnjöt ej dessmindre stor ynnest hos Mardonios; hvilken skänkte honom Thrakien ända till berget Hämos, en besittning, som likväl genom uppror snart gick förlorad. Men man kan måhända tillskrifva Persernas beskydd eröfringen af Kreston, Therma, Pydna m. fl. andra orter.

Makedonien hade förstorats genom vänskapen med Perserna; det förstorades ännu mera genom deras nederlag. Begagnande sig af Athens segrar, hade Alexander I och Perdikkas II utvidgat sitt välde. Vi hafva sett Perdikkas understödja det upproriska Potidäa emot Athen och kalla Brasidas till sin och de chalkidikiska städernas hjelp. Då Spartanerna blifvit alltför fruktansvärde bundsförvandter, närmade han sig åter Athen. Hans plan var att ej ingå några varaktiga förbindelser, utan låta både Athen och Sparta, allt efter som det bäst passade sig, bidraga till förökandet af hans magt. Hans efterträdare, Archelaos I, sökte mindre att förstora än att gifva styrka åt sitt rike, hvilket ännu ej lemnat hjeltetidens traditioner bakom sig. För att vinna tronen hade han mördat en broder, en farbroder och en kusin, hvilkas rättigheter voro större än hans. En man, som köpt sin magt så dyrt, kunde naturligtvis ej vara sinnad att lemna denna i de stores

händer. Den till hälften barbariska makedoniska adeln hade hela den doriska aristokratiens stolthet. Uti den häftiga striden emot den segrade likväl Archelaos och gaf derefter sitt konungarike en ny organisation. Han skapade en regelbunden krigshär, befästade flere städer, anlade vägar och grundade Dion, dit han införde den grekiska civilisationen och konsten. Hans hof var lysande och storartadt: det pryddes af grekiska konstnärer. Zevxis utförde i hans palats dyrbara målningar. Han bemödade sig förgäfves att ditlocka Sokrates, men detta lyckades honom med Evripides, hvilken jemte Agathon, en annan ryktbar dramatisk skald, slutade sitt lif i Makedonien. Detta till hälften grekiska, till hälften barbariska land, som hvarken hade något ordnadt samhällslif, ej heller handel, industri, konst och literatur, erhöll genom Archelaos elementen till allt detta. Han var Peter den store i detta den grekiska verldens Ryssland. Archelaos mördades år 399, kanhända ett offer för adelns hämnd.

Man skulle kunna föra jemförelsen med Ryssland ännu längre genom det tillägget, att denna brådstörtade civilisation ej genomträngde massan af folket, utan blott gaf en viss fin yta åt adeln vid hofvet. På den bildningsälskande konungens död följde brott, troninkräktningar, mord och borgerliga krig under en tid af 40 år. Då Amyntas II slutligen, efter flere företrädares fall, med Thessaliens och Olynthos' bistånd lyckades bibehålla sig på tronen, men hans bundsförvandter deremot började blifva alltför farlige för honom, bröts desses magt af Sparta. Han efterlemnade tre söner: Alexander, Perdikkas och Philip (370). Den äldste mördades. För att hålla Makedonien i beroende, bortförde Pelopidas, såsom vi förut nämnt, den yngste såsom gisslan till Thebe (368). Sedan Perdikkas III växt upp, hämnades han sin broders mord och tycktes regera i samma anda som Archelaos; men han stupade redan år 360 i striden mot Illyrierna.

Philip, Amyntas II:s tredje son, var då 23 år gammal. Han hade förmodligen redan vid den tiden lemnat Thebe för att taga befälet öfver en provins, som Perdikkas lemnat honom. Philips vistelse i Thebe gaf fulländning åt de egenskaper, med hvilka naturen utrustat honom. Grekland hade hunnit höjden af civilisation, Thebe spetsen af magt, och Philip hade den ovanliga lyckan att få lefva tillsammans med en man, hvilken syntes vara i besittning af alla sitt folks utmärkta egenskaper, stor som fältherre, talare och statman; vi mena Epaminondas. Philip hade äfven tillfälle att på nära håll se maskineriet i Greklands författningar, offentligheten i de fattade besluten, långsamheten i utförandet, öfverilningen hos folket, bestickligheten hos dess ledare. Denna kännedom om personer och förhållan-

den blef ett förskräckligt medel i händerna på en man, som var smidig och djerf, företagsam och listig, som egde en aldrig tröttnande verksamhetsförmåga, understödd af en helsa af jern, och framför allt en oerhörd herskłystnad, hvilken, om så behöfdes, ej tvekade att trampa rättvisan under fötterna. Philip var idealet för en statsman, om statskonstens yttersta mål är *framgången.*

Amyntas, tronarfvingen, var ett barn. Förmynderskapet tillkom i första rummet Philip, som var hans farbror; denne tog det äfven. Ofantliga svårigheter reste sig ifrån alla sidor. Riket var alldeles omgifvet af fiender: baktill och på sidorna af barbariska folkstammar, framtill af Grekerna, hvilka innehade kusterna af Ägäiska hafvet. Inre söndringar öppnade vägen för fienderna. För att bjuda så stora faror spetsen, hade Philip ett folk, som var nedslaget till följd af den blodiga seger, Illyrierna nyligen vunnit, en oduglig krigshär och en öfvermodig adel. Det var sålunda nödvändigt att återgifva Makedonierna förtroendet till sig sjelfva, att förskaffa sig deras tillgifvenhet, att införa en sträng krigstukt i krigshären för att med framgång kunna bekämpa dem, som betraktade landet som ett lätt byte: detta i afseende på det inre. I afseende på det yttre måste man betrygga gränserna, tillbakavisa Illyrierna i vester, Thrakerna i öster och bortdrifva Grekerna, hvilka hindrade Makedoniens tillträde till hafvet.

Denna Philips första plan var en befrielseplan; sedan Makedonien fått fred i det inre och uppnått sina naturliga gränser, skall Philip utgå derifrån för att eröfra Illyrien i vester och Thrakien i öster; han skall lägga den ena handen på Byzantion, nyckeln till Svarta hafvet, och den andra på Thermopylä, nyckeln till Grekland. Sedan detta blifvit gjordt, skall eröfringen af Persien ej blifva annat än en lek. Philip uppgjorde ej hela denna jettelika plan ifrån början. En ny förhoppning uppväxte ur hvarje ny framgång; och planen var ifrån början så väl affattad, att han kunde utvidgas, i samma mån som lyckan tillväxte. Detta är för Philip en tillräckligt stor ära, utan att man behöfver låta honom 20 år på förhand förutse den framtid, som först efter dessa 20 år blef möjlig. På den utstakade vägen fortgick han emellertid oafbrutet i den ordning vi angifvit, lemnande blott den sista delen åt sin son; äfven denna skulle han kanske sjelf hafva tillryggalagt, om ej ett dolkstyng satt en gräns för hans lycka, hans snille och hans ännu kraftfulla ålder.

Till en början hade han att försvara sig emot två tronpretendenter, Argäos och Pausanias, hvilka gynnades af Thrakerna och Athenarne. Philip besegrade Argäos, förmådde Thrakerna att hemvända och förskaffade sig fred med Athen genom att afstå Amphipolis. Se-

dan han fått fria händer på ett håll, vände han sig genast åt ett annat. Päonierna tvungos att erkänna hans öfvervälde, och de besegrade Illyrierna afstodo landet vesterut ända till sjön Lychnitis jemte passen öfver bergen, hvilka han sedan kunde öppna eller tillstänga efter behag.

Dessa framgångar förtjente en belöning. Den, som på en så kort tid gifvit en sådan lyftning åt det svaga och söndersplittrade makedoniska riket, ansågs som den värdigaste att bära dess krona. Philip behöll likväl sin brorson vid sitt hof och förmälte honom längre fram med en af sina döttrar. Stark genom sina förtjenster och folkets tillgifvenhet, kunde Philip utan fruktan visa sig mild. Ingen envåldig furste har dessutom för att vinna sitt folk i så hög grad användt de medel, som äro vanliga i fria stater. Han sökte i dess tillgifvenhet ett stöd för sin inkräktning, men äfven för de reformer han hade i sinnet. Makedoniens långvariga svaghet berodde på dess dåliga krigshär och adelns magtlystnad. Philip drog fördel af de faror, som hotade landet, för att införa den strängaste krigstukt. Han vande sina trupper vid långa och ansträngande marscher och förbjöd soldaterna och till och med officerarne att begagna åkdon. En framstående främling blef afskedad, derföre att han begagnade varma bad, och två af hans generaler bortkördes, emedan de infört en sångerska i lägret. Unga adelsmän fingo hålla till godo med hans tillrättavisningar med käppen eller fingo till och med plikta med sitt lif blott för den förseelsen att lemna sitt led utan tillåtelse. Folket såg utan missnöje konungen använda denna halfbarbariska råhet mot de store, hvilkas veklighet och öfvermod så ofta retat det.

För att försäkra sig om de stores tillgifvenhet, förmådde han dem att sända sina barn till hofvet, för att der på samma gång tillhöra hans uppvaktning och deltaga uti militärska öfningar. De voro ett slags gisslan, men hade den förmånsrätten att ej behöfva agas med ris, så vida det ej skedde på konungens särskilda befallning, att få äta vid hans bord och att framför andra blifva delaktige af konungens ynnestbevis. Med dem besattes alla mera framstående platser. Men Philip nöjde sig ej blott med att göra sina store till hofmän, ett medel, som konungamagten ofta användt för att kufva aristokratien; han ville äfven förskaffa dem kunskaper, på det att de skulle kunna gagna honom äfven vid de mest ömtåliga diplomatiska beskickningar och täfla med Grekerna i lärdom och vältalighet.

Härens kärna utgjordes af *phalangen,* till hvilken Epaminondas' nya krigssätt hade gifvit den första ideen. Phalangen utgjordes af en massa (16,000) i sexton leder tätt sammanpackade krigare, skyddade

af starka rustningar, försedde med korta svärd, små runda sköldar och 24 fot långa lansar, hvilka höllos i båda händerna. De bakom stående lederna stödde sina lansar på de framför ståendes axlar, så att spetsarne nådde framför de sex närmast stående och öfver phalangen bildade ett tak af lansar, hvilket afhöll en del af de pilar, som rigtades emot dem. På jemn mark kunde ingenting göra motstånd mot denne koloss. Men phalangen kunde ej ensam reda sig, ty, anfallen i sidan eller bakifrån, var denna ofantliga massa utan styrka, emedan hon saknade smidighet och rörlighet, ej kunde vända sig nog hastigt eller göra frontförändring, när så behöfdes. Philip förlänade phalangen stöd af ett lätt infanteri, *hypaspisterna,* hvilka begynte striden, besatte kullar och stormade förskansningar. Före och omkring dessa svärmade bågskyttar, oregelbundna, af främlingar bestående trupper.

Det af *hetärerna,* konungens följeslagare, bestående rytteriet, beväpnadt med korta spjut och sablar för att anfalla fienden på nära håll, utgjorde jemte phalangen den makedoniska krigshärens förnämsta styrka och spelade alltid en vigtig roll uti de asiatiska striderna. Vid Granikos, Issos och Arbela inlade detta den största förtjensten. Hela landets adel hade sin plats ibland hetärerna. Philip anskaffade dessutom, hvad vi skulle kalla en artilleri- och belägringspark. Hans här var nemligen alltid försedd med lämpliga kastmaskiner, hvilka användes såväl på öppna fältet som emot befästade städer; dessa förstörelseverktyg voro ej kända före hans tid.

I det ögonblick, då Philip gaf en så fast inrättning åt den makedoniska hären, hade Grekland af skäl, som vi redan nämnt, ej mer någon nationell krigshär. Detta förhållande ensamt är tillräckligt att förklara ganska många saker.

Philip egde ifrån början ej mer än 10,000 man. Han förökade oupphörligt detta antal, till dess han fått det att uppgå till 30,000. Denna i förhållande till landets storlek betydliga krigsstyrka, hvilken genom en krigisk regering fick en ständig öfning, förvärfvade sig ett inflytande, som förändrade Makedoniens styrelse till ett slags despotiskt militärvälde.[1]

Två år voro ännu ej förflutna sedan brodrens död, och Philip hade redan förskaffat Makedonien inre lugn och yttre trygghet. En enda och stark magt hade uppkommit; en betydlig krigshär hade blifvit skapad; öfvermodiga anspråk hade med stränghet blifvit undertryckta, och de framgångar, som redan vunnits, lofvade andra, ty den jordmån, Philip bearbetade, var ingalunda ofruktsam. Den makedoniska nationen egde en stor lifskraft, hvilken det blott fordrades att på ett lämpligt sätt använda. Hittills förvisad till de barbariska län

derna, kunde Makedonien ej förskaffa sig en plats i den grekiska verlden, så vida det ej blef en sjömagt, liksom Ryssland ej intog sin plats bland Europas stater, förrän det anlagt Petersburg och framträngt till Östersjön. Men talrika fästningar, tillhörande Athen och dess bundsförvandter, reste sig emellan Makedonien och hafvet. Philip ville gerna komma i besittning af dessa. Genom en märkvärdig skicklighet och en dubbelhet, på hvilken han i det följande gaf mer än ett exempel, bemägtigade han sig Amphipolis, hvilket genom sitt läge öppnade eller tillstängde hafvet för Makedonien och Strymondalen för Athen. Härigenom kom han äfven i besittning af Trakiens guldgrufvor, hvilka lemnade honom öfver 1000 talenter om året, en ganska vigtig sak, ty guldet var i Philips händer lika verksamt som vapenstyrkan och listen. Förrädare stodo honom härför öfverallt till buds; för guld öppnade städerna sina portar; för guld sålde Grekland sin frihet. I stället för det obetydliga Krenides uppväxte snart vid foten af det rika Pangäon det folkrika Philippi.

Huru kunde Athen sålunda tillåta Philip att utbreda sin magt längs kusterna af Ägäiska hafvet? Svaret ligger uti statens inre tillstånd och i de yttre svårigheter, med hvilka man hade att kämpa. Till det yttre hade Athen alldrig fullständigt repat sig efter det slag, det erhållit i slutet af det förra århundradet, ehuru förbundet med Thebe emot Sparta och senare med Sparta emot Thebe hade återgifvit det en vigtig roll och tillåtit det att återknyta en del af banden med sina gamla bundsförvandter. Klokt genom erfarenheten, uppförde det sig nu visare emot desse. Men de gamla eröfringsplanerna återkommo snart, och samvetslöse befälhafvare begynte ånyo att göra utpressningar. Sålunda uttröttades bundsförvandterna mer än förut, utan att erhålla ett tillräckligt skydd. Hafvet begynte åter att hemsökas af sjöröfvare, hvilka förstörde handeln. Då bundsförvandterna ej mer åtnjöto någon säkerhet, ville de ej längre tillhöra det dyrbara och onyttiga förbundet. År 357 bröto de öppet med Athen. Rhodos, Chios, Kos och Byzantion stodo i spetsen för de upproriske bundsförvandterna. Desse räknade tillsammans 100 skepp; Athen hade till en början blott 60 under befäl af Chares och Chabrias, hvilka började belägra Chios. Under ett djerft anfall mot hamnen stupade Chabrias, hvilken ej kunde förmås att draga sig tillbaka för den öfverlägsna fienden. Denna motgång förmådde Athenarne att utrusta ytterligare 60 skepp under Iphikrates och Timotheos. Förenade med Chares, seglade de till Byzantion för att ditlocka fienderna, hvilka plundrade de ännu trogna öarne, Lemnos, Imbros och Samos. En svår storm gjorde ett anfall af Athenarne emot den till Hellesponten ankomna

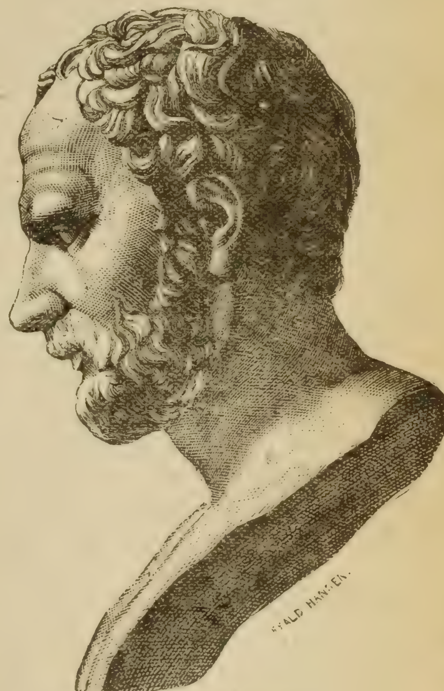
fiendtliga flottan högst äfventyrligt. Detta oaktadt ville Chares inlåta sig i strid, men Iphikrates och Timotheos, hvilka ej dertill gåfvo sitt samtycke, följde honom ej, då han anföll. Han anklagade dem för förräderi, och folket återkallade dem. Sedan Chares blifvit ensam, bistod han med sin krigshär den upproriske satrapen Artabazos, hvarigenom han fick medel att betala sina legosoldater. Folket gillade till en början hans handlingssätt, men då Artaxerxes III hotade att skicka 300 fartyg till bundsförvandternas hjelp, erhöll han befallning att inställa fiendtligheterna. Efter ett treårigt krig, hvars händelser äro föga kända, måste Athen nu sluta fred och erkänna de upproriske bundsförvandternas oberoende. Det förlorade härigenom sina vigtigaste bundsförvandter och sina förnämsta inkomster. Dess finanser och dess handel voro förstörda, och det politiska förfallet tilltog alltmer. I stället för att anklaga sig sjelf, vände sig folket emot sina generaler. Timotheos, hvilken förutom sina öfriga tjenster kort före bundsförvandtskrigens utbrott mot Thebe räddat Evböa åt Athenarne, dömdes till 100 talenters böter. Då han ej kunde betala dem, drog han sig tillbaka till Chalkis, hvarest han dog. Iphikrates räddade sig genom att injaga skräck hos sina domare, men tjenstgjorde ej vidare. En obillig dom beröfvade Athen dess två förnämsta anförare (354).

Från denna tid härleder sig en ryktbar skrift, Isokrates' tal *om freden.* Lärjunge till samme mästare som Platon, ville Isokrates på statskonsten tillämpa Sokrates' stora grundsatser om billighet och rättvisa. Uti talet om freden råder en upphöjd sedlighet. Dess hufvudtanke är, att rättvisan ensam kan grundlägga varaktiga välden, och att alla Athens olyckor härledde sig deraf, att denna ej blifvit tillbörligt beaktad. Han ansåg, att förtrycket mot bundsförvandterna hade förmått dem till upproret mot Athen. Han gaf folkets, krigshärarnes och befälhafvarnes sedeförderf skulden för detta förtryck, och sedeförderfvet ansåg han bero på sjöväldet, hvilket redan förstört Sparta. Deraf drog han den slutsatsen, att Athen borde afstå ifrån detta välde, äfven om det frivilligt erbjödes dem. Isokrates ansåg, att staters såväl som enskildes lycka vore att söka uti hofsamhet och en vis försigtighet. Han kallade likväl Aristides' och Themistokles' tid för Athens guldålder, glömmande, att det var Themistokles, som lagt grunden till dess sjömagt, att Aristides ordnat den, och att Athen utan denna magt skulle dukat under både för Xerxes och Sparta. Han ville ej något krig vidare; man borde afväpna; medborgarne skulle då få lugn: handeln skulle åter uppblomstra; Athen, nu öfvergifvet, skulle då få se främlingarne återkomma; bundsförvandterna skulle af förtjusning sjelfmant sluta sig till Athen, då tvånget ej längre gjorde sig gäl-

lande, utan rättvisan finge herska. Efter att hafva anklagat sjöväldet för allt ondt, återkommer sålunda Isokrates likväl till detsamma. För mycket sysselsatt med afrundningen af sin prydliga satsbyggnad, glömde han i slutet, hvad han sagt i början. Han ville åstadkomma någonting, som var mycket mindre möjligt i Grekland än på något annat ställe, ett starkt välde, bestående af fullkomligt oberoende städer.

Orsaken hvarför vi här framhållit Isokrates och hans tal, är, att de utgöra ett uttryck för ett parti, som med hvarje dag blef talrikare. Denna svaga skola skall snart begynna att smeka ett annat vidunder, Philips försoning med Grekland. Hon skall tro den statskonst utgöra höjden af klokhet, hvilken hellre ryggar tillbaka för faran, än hon fattar ett kraftigt och djerft beslut.

Gentemot denna skola och denne klenmodige gubbe, hvilken ej ens hade nog mod att tala offentligen, reste sig ett annat parti, en annan man och en annan vältalighet. Om Athenarne ännu hade förmått att handla och hos sig uppväcka någon gammal dygd, skulle det hafva varit under inflytande af Demosthenes, hvars röst röjde passionens eld, och hvars ord liknade blixtar.

164, Demosthenes.

Demosthenes (bild 164) var son till en vapensmed, hvilken egde en stor verkstad och talrika slafvar. Han blef likväl snart faderlös, och hans förmyndare beröfvade honom en del af hans arf. Han fäste sig vid Isäos, hvilkens manliga vältalighet öfverensstämde med hans lynne. och han studerade Thukydides med sådan ihärdighet, att han lärde sig hans historia utantill. Så snart han blifvit myndig, anstälde han rättegång mot sina förmyndare, hvarvid han talade sjelf och fick dem dömde att återbära, hvad de tillegnat sig. Vid sitt första uppträdande i folkförsamlingen misslyckades han alldeles. Hans långa och tunga

satser, hans svaga röst och hans svårighet att andas åstadkommo löje. Skådespelaren Satyros tröstade honom och påpekade, att felet egentligen låg uti hans föredrag. Från den stunden begynte Demosthenes med en okuflig ihärdighet bekämpa de naturliga svårigheterna, och Plutarchos berättar, att han lät bygga sig ett underjordiskt rum, dit han dagligen nedsteg för att upphjelpa det bristfälliga i sina rörelser och sin röst, samt att han ofta innestängde sig der två eller tre månader i rad med halfrakadt hufvud för att kunna lättare motstå frestelsen att gå derifrån. Stundom framsade han vers med hög röst, under det han sprang uppföre ett berg, eller också försökte han, gående längs hafsstranden med munnen till hälften fyld af kiselstenar, öfverrösta vågornas brus. Man kan lätteligen tänka sig, att för en man, som genomgått dylika ansträngningar, innebar sorlet i folkförsamlingen ej mer något fruktansvärdt.

Att Demosthenes har gjort allt detta, kunna vi ej försäkra, men hvad som är säkert är, att han genom arbete besegrat en motsträfvig natur. Så snart han kunde deltaga i statsangelägenheter, var den makedoniske konungens hersklystnad för honom ett stående ämne. Han gaf Lykurgos, Hegesippos och Hyperides ett kraftigt understöd; han blef själen i det parti, som kämpade för Athens och Greklands oberoende. Demosthenes' eviga ära är att hafva sett, att den magt, som reste sig i norden, skulle döda hans fädernesland, och att hafva uppoffrat sitt snille, sitt lif för att rädda det.

Det är märkvärdigt att bevittna denne mans kamp, hvilken utan något annat vapen än sitt blotta ord mer än en gång tillbakaslår en mägtig och segerrik konung. Demosthenes tycktes tveka att begynna anfallet. Uti sitt tal om kriget med Persien (354) nämnde han ej ens Philip, då han talade om de faror, som kunde hota Athen. Då konungen samma år skickade några trupper till tyrannen i Chalkis på Evböa emot en annan tyrann i Eretria, afrådde Demosthenes folket att bistå den senare, och det var emot hans vilja, man gaf Phokion ett uppdrag, hvilket visserligen blef utan fara, men af hvilket talaren fruktade, att följden skulle blifva ett förtidigt krig. Det ögonblick kom emellertid blott alltför snart, då han måste tala rent ut och uppgifva ett högljudt stridsrop.

Emellertid syntes äfven Philip hysa betänkligheter. År 359 hade han återupprättat Makedonien, år 358 intagit Amphipolis och Pydna samt år 357 Potidäa. För att ej injaga alltför mycken misstänksam fruktan, hejdade han sig midtunder sina framgångar. Men denna tid var ingalunda förlorad: han förbättrade förvaltningen af sina stater, upphjelpte sina finanser och gjorde sin krigshär fulltalig, un-

der det han uppmärksamt gaf akt på allt, såväl i det inre som det yttre. Både lejon och räf, var han vaksam, uppmärksam och alltid färdig att kasta sig öfver sitt byte. Mot slutet af 357 tillbragte han flere månader under festligheter, hvilka åtföljde hans förmälning med Olympias, dotter till Neoptolemos, konung i Epeiros. Detta jägtande efter nöjen kom hans fiender att tro, att han började förvekligas. Men sjelfva hans giftermål var en politisk handling, hvilken förskaffade honom en bundsförvandt i ryggen på Illyrien och Grekland. År 356 förstod han att tillintetgöra de planer, som konungarne i Thrakien, Päonien och Illyrien uppgjorde emot honom; han grundlade Philippi för att betrygga guldgrufvorna i berget Pangäon, och han erhöll efter hvartannat tre glada underrättelser: Parmenion, hans bäste general, hade besegrat Illyrierna; hans hästar hade vunnit priset vid de olympiska spelen; och hans son Alexander hade kommit till verlden. Det var då han skall hafva skrifvit till Aristoteles: »Vet, att jag fått en son; jag tackar gudarne mindre för hans födelse, än derföre att han kom till verlden, medan du lefde. Jag hoppas, att han, uppfostrad och undervisad af dig, skall blifva mig och mitt rike värdig.»

Philips seger vid de olymoiska spelen var ingalunda en likgiltig sak. Den utmärkte hans bestämda vilja att inträda i den grekiska verlden. Innan han beröfvade Grekerna deras frihet, tog han ifrån dem deras segerkransar. Revolutioner och krig arbetade redan för honom uti Thessalien och Phokis. Tyrannen Alexander i Pherä hade på anstiftan af sin gemål blifvit mördad af sina svågrar, Tisiphonos, Pytholaos och Lykophron. Alevaderna trodde nu tiden vara kommen att störta detta urartade tyranni. De kallade Philip till sin hjelp. Konungen var då sysselsatt med belägringen af Methone, en af Athens stödjepunkter på den makedoniska kusten, hvilket gjorde det mest kraftiga motstånd, och hvarest Philip erhöll ett sår, hvarigenom han förlorade sitt ena öga. Sedan han jemnat staden med marken, skyndade han till Thessalien med en krigshär. Genom en seger öfver Lykophron fick han fast fot i landet och besatte så att säga förstugan till Grekland. Det återstod blott att stiga öfver tröskeln; en gammal religiös inrättning gaf honom härtill en förevändning.

Någon tid efter slaget vid Levktra hade Amphiktyonernas urgamla domstol på Thebes begäran dömt Sparta för dess svekfulla intagande af Kadmeia till 500 talenters böter, hvilka ej hade blifvit betalade. Phokerna hade likaledes blifvit bötfälde, derföre att de uppodlat en Apollon helgad landsträcka. Den sistnämnda domen innehöll tillika, att, om böterna ej betalades, skulle Phokis förhärjas och öfverlemnas åt de delphiske presterna. Philomelos, en af de förnämste

Phokerna, förestälde sina landsmän, att det skulle vara fegt att underkasta sig ett orättvist beslut, utverkadt af deras fiender, Thebanerna. Han bevisade dem genom en vers ur Homeros, att skyddsrätten öfver det delphiska oraklet tillhörde Phokis, hvarföre det borde återtaga den. Phokerna valde honom till sin befälhafvare, hvarpå han begaf sig till Sparta, hvarest han öfvertalade konung Archidamos att göra gemensam sak med honom. Denne vågade visserligen ej framträda öppet, men lemnade understöd i penningar. Philomelos tillsläpte sjelf en dubbelt så stor summa, och med de härför besoldade trupperna jemte 100 Phoker bemägtigade han sig templet i Delphi. Lokrerna, som beväpnat sig emot honom, blefvo besegrade; templet omgafs med en befästning, och till följd af den höga solden uppgick Phokernas styrka snart till 5,000 man (355). Philomelos lät genom sändebud i alla grekiska stater förkunna, att Phokerna inskränkte sig till att göra anspråk på sin gamla skyddsrätt, och att de erbjödo sig att offentligen redovisa för alla tempelskatterna. Men Böotierna å sin sida uppmanade Thessalierna och de öfrige medlemmarne af det amphiktyonska förbundet att förklara Phokerna krig, emedan de voro helgedomsrånare. Ett vidsträckt förbund bildade sig emot Phokis. Athen, Sparta och några andra städer på Peloponnesos voro de ende, som vägrade att deltaga i detta, utan att likväl lemna Phokerna något synnerligen verksamt bistånd.

För att hålla stånd emot denna liga, nödgades Philomelos göra, hvad han påstod sig dittills ej hafva gjort: han lade sin hand på de heliga skatterna. Han räknade snart 10,000 man i sin här; Lokrerna blefvo ånyo besegrade; Thessalierna, hvilka infunno sig med 6,000 man, voro ej lyckligare, men Böotierna samlade en dubbelt så stor styrka och öfverraskade Phokerna vid Tithorea. För att ej behöfva falla i fiendens händer, störtade sig Philomelos efter en hjeltemodig strid ned ifrån en klippa och dog. Hans broder Onomarchos öfvertog nu befälet, betjenade sig utan betänkligheter af tempelskatterna för att öka sin krigshär och köpa sig anhängare i de grekiska staterna, härjade Lokris och intog till och med Orchomenos. Vid belägringen af Chäroneia nödgades han draga sig tillbaka för en böotisk här. Han kallades dessutom norrut af Thessaliern Lykophron, hvilken hotades af Philip. Först skickade han sin broder Phayllos med 7,000 Phoker till Thessalien, infann sig sedan sjelf, besegrade konungen två gånger och tvang honom att återvända till Makedonien. Men Philip infann sig snart åter i Thessalien med 20,000 man till fots och 3,000 till häst. Onomarchos gick honom till mötes och blef fullständigt besegrad. 6,000 Phoker blefvo qvar på platsen, och 3,000 fångar

kastades såsom helgerånare i hafvet. Konungens soldater hade, såsom Apollons försvarare, gått i striden med lagerkrönta hjelmar. Onomarchos' lik, hvilket återfans bland de döde, korsfästes; några af Phokerna räddade sig genom att simma till en athensk eskader, hvilken kryssade i närheten.

Philip gaf sig sålunda ut för den skymfade religionens hämnare; i Thessalien uppträdde han som befriare genom att införa det republikanska styrelsesättet i Pherä. Men för att skaffa sig ersättning för krigskostnaderna, lät han gifva sig en del af landets afkastning och lade beslag på skeppsdockor och tyghus. Han besatte Magnesia och Pagasä, hvarest han fann den af Alexander byggda flottan, hvilken utgjorde begynnelsen till den makedoniska. Derifrån utsändes genast talrika kapare, hvilka oroade det Ägäiska hafvet och störde Athens handel. Då Philip till sin förmån ordnat Thessaliens angelägenheter, ville han göra affärer i Grekland. Han ryckte an mot Thermopylä. Athenarne, som kommit för sent för att rädda Pagasä, hade likväl förekommit honom vid Thermopylä; han nödgades vända om igen. Detta försök lät ett förfärligt ljus uppgå för dem, hvilka ännu tviflade på Philips afsigter; Athen hembar tacksägelse till gudarne liksom för en vunnen seger (352).

Phayllos, hvilken intagit sin broders plats, fick nu ett kraftigt understöd af sina bundsförvandter: Athen lemnade honom 5,000 hopliter, Sparta 1,000, Achäerna 2,000 och den ifrån Pherä förjagade Lykophron lika många. Han var nog stark att besegra Thebanerna, men den unge verksamme generalen bortrycktes snart af en sjukdom, och Phalekos, Onomarchos' unge son, gjordes till befälhafvere. Fiendtligheterna fortsattes; emellertid begynte man å ömse sidor att tröttna. Thebe nödgades till och med begära penningeunderstöd af perserkonungen, hvilken skickade 300 talenter. Sålunda inblandade sig främlingar från alla sidor uti Greklands angelägenheter.

Under det att Grekernas ögon voro fästade på landets inre händelser, försökte Philip, tillbakavisad ifrån Thermopylä, att hålla sig skadeslös uti Thrakien. Han närmade sig, utan att åstadkomma något buller, Chersonesos, hvilket Athenarne nyligen återtagit, och Byzantion för att utestänga dem ifrån Svarta hafvet, hvarifrån de fingo sina förnödenheter. Men Demosthenes följde alla hans rörelser. »När ändtligen, Athenare», utbrast han i det första af sina s. k. Philippiker (tal mot Philip), »när skolen I göra eder skyldighet? Hvad vänten I på? Någon ny händelse eller kanhända, rättvise gudar, någon tvingande omständighet? Men är ej vanhedern för frie män den mest tvingande omständighet? Skolen I då alltid gå omkring på torget och

fråga hvarandra: Hvad nytt har man att berätta? Nåväl, hvad kan vara mer nytt, än att en makedonisk man triumferar öfver Athen och behërskar Grekland? — Är Philip död? — Nej, men han är sjuk. — Död eller sjuk, det kan vara detsamma! Om denne doge, skullen I strax genom eder likgiltighet skaffa eder en annan, ty det är genom henne, som han har blifvit så mägtig, icke genom sin egen styrka.» Sedan påpekade han alla de svaga punkterna i Athens styrelse, oduglígheten och opålitligheten hos de besoldade trupperna, folkets lättsinne, färsumligheten, den olyckliga långsamheten i verkställandet af fattade beslut o. s. v. Hans lifliga målning blottar för våra ögon Athens inre tillstånd, det bristfälliga i förvaltningen och folkets fel. Man ser också, huru öfvertygad Demosthenes var om den öfverhängande faran: »Kanhända skullen I kunna hafva handlat så fordom; men nu, då den afgörande stunden nalkas, är detta ej längre möjligt. Philip skall ej stanna, det är tydligt; man måste stänga vägen för honom.»

Demosthenes och kanske ännu mer underrättelsen om Philips anfall emot en fästning, som Athen innehade mellan Perinthos och Byzantion, uppväckte folkets energi. En betydlig utrustning beslöts. Men vare sig, att Philip ännu icke var färdig till en omedelbar kamp med Athen eller en sjukdom dömde honom till overksamhet, så hejdade han sig ånyo och lät nära två år förflyta utan att låta höra af sig, enligt Demosthenes öfverlemnande sig åt utsväfningar; men han var alltjemt verksam, arbetande på att försköna sin hufvudstad genom storartade minnesmärken, drog till sig de bästa konstnärer och utdelade i de grekiska städerna sitt förderfliga guld.

Emellertid såg Philip ännu midt uti sina stater, på halfön Chalkidike, en oberoende stad, hvars vänskap han visserligen köpt genom att aftså Potidäa, men som vid första lägliga tillfälle kunde vända sig emot honom för att blifva en törntagg uti Makedoniens hjerta. Så länge Olynthos ännu ej tillhörde honom, kunde hans fiender när som helst derigenom inträngа uti hans rike. Philip hade derföre länge tänkt på dess undergång. Innan han vände sig omedelbart emot Olynthos, borttog han städerna i granskapet. Han hade intagit Apollonia och förstörde år 349 Stageiros. Förskräckelsen öppnade för honom portarne till flere andra städer. Olynthos' sändebud svarade han: »Antingen måsten I lemna eder stad eller också jag Makedonien.» Olynthos anropade Athen om hjelp.

Demosthenes besteg genast talarestolen och betecknade i sina tre olynthiska tal uti eldiga drag för Athenarne Philips framgångar och trolösa statskonst, huru Olynthos hade blifvit bedraget genom gåf

van af Potidäa, Thessalien genom löftet om Magnesiås återlemnande. »Att genom lockbete bedraga de folk, som äro nog vansinniga att låta sig dåras af hans löften, och sedan insnärja dem i de nät han för dem utspänt, se der hemligheten af hans storhet.» Sedan jemförde han med denna sluga verksamhet det athenska folkets overksamhet. »Vi sofva», utropade han, »Athenare, I sofven»; hvarpå han föreslog lämpliga botemedel, handlingar, reformer, ett bättre användande af statsinkomsterna, hvilka förslösades på fester och utdelningar åt folket.

Athenarne lydde Demosthenes blott till hälften; den delen af hans tal, som gälde de inre reformerna, beaktades ej. I finansväsendet och armeorganisationen förändrades ingenting; men efter det första olynthiska talet skickade de Chares med 30 skepp och 2,000 legosoldater för att bistå Olynthos, efter det andra Charidemos med 4,000 soldnärer och efter det tredje 2,300 soldater, denna gången endast Athenare. Men under det att de athenske generalerna, i stället för att kraftigt understödja Olynthierna, genom sitt uppförande snarare väckte deras missnöje, köpte Philip befälhafvarne i den belägrade staden, hvilka öfverlemnade den i hans händer. Han öfverlemnade den till plundring, sålde dess invånare och använde en del af bytet för att blidka de missnöjde och för att i Dion med en kunglig prakt fira kämpaspel, liknande de olympiska. En mängd främlingar infunno sig från olika punkter i Grekland. Philip mottog alla, lemnade plats för de förnämste vid sitt bord och tjusade dem genom sitt sätt och sina skänker. Detta sätt att gå till väga var lika gagnande för Philips planer, som om han företagit ett fälttåg i spetsen för hela sin krigshär. Hans gäster medförde vid sin afresa ett farligt frö, hvilket utvecklade sig i hvarje stad, till och med i Athen.

Uti denna stad fans verkligen ett talrikt parti, som ej talade om annat än konungens goda afsigter. Somliga voro hederliga tokar, andra hade sålt sin öfvertygelse, och andra åter misströstade om framgång och ville på förhand finna sig uti olyckan. Några begärde emellertid, och i spetsen för dem Demosthenes, ja äfven Äschines och Evbulos, en af ledarne för folkpartiet, att man skulle sammankalla en kongress för att rådgöra om en förening mellan alla helleniska folk emot de nya barbarerna, hvilka på två år hade förstört trettiotvå grekiska städer. Man började göra allvar af denna sak. Några beskickningar affärdades; men vid ryktet om att Philip samtyckte att underhandla, upphörde verksamheten härför, och tio sändebud afgingo till honom, bland dem Demosthenes och Äschines. Om man får tro den senare, förlorade Demosthenes inför Philip hela sin vältalighet. Emellertid erhöllo de utskickade af Philip det löfte, att han skulle sända

fullmägtige till Athen för att sluta fred. Sådana anlände verkligen och affordrade republiken ed att hålla freden i helgd. Under tiden var Philip sjelf sysselsatt med att intaga de fasta platserna vid Chersonesos, betraktande såsom god pris allt hvad han kunde besätta, innan han undertecknat freden. På Demosthenes' förslag afsändes en ny deputation för att mottaga Philips ed, men denna använde 23 dagar på vägen till Pella och fick vänta der i nära en hel månad. Den listige monarken låtsade vara i okunnighet om dess ankomst och fortsatte sina eröfringar i Thrakien. Då han slutligen återkommit, fingo sändebuden företräde; men han lemnade dem ej något svar, förrän han kommit ända till Pherä i Thessalien. Der förklarade han dem, att han ej kunde gifva sitt samtycke till att Phokerna inneslötos i freden. Sändebuden hade knappast hunnit återkomma till Athen, förrän Philip framryckte och besatte Thermopylä. Demosthenes anklagade sedermera sina embetsbröder och särskildt Äschines för att hafva sålt sig till Philip. Äschines var kanhända blott så till vida brottslig, som han hade bidragit att ingifva sina medborgare det dåraktiga förtroendet till konungens löften, hvilket beredde deras undergång. Men han var en af folkets rådgifvare, och det är en dålig ursäkt, att man låtit föra sig bakom ljuset. Demosthenes var den ende, som både hade sett och påpekat faran, men man hade ej lyssnat till honom.

165. Äschines.

Det phokiska eller det tredje s. k. *heliga kriget* hade räckt i 10 år och förts med ungefär lika framgång å ömse sidor. Ingen magt i Grekland syntes vara i stånd att göra slut derpå. Thebe tillkallade då Philip, som blott behöfde visa sig för att förmå Phalekos att med sina legotrupper draga sig tillbaka till Peloponnesos. Philips krigståg hade varit utan faror, men icke desto mindre fick han den äran att ensam hafva förmått hämnas gudarne. Hans första omsorg var att sammankalla Amphiktyonernas råd för att bestämma öfver Phokis' öde. Amphiktyonerna beslöto, att Phokis skulle upphöra att bilda en stat, att de, som hade deltagit i plundringen af templet, skulle anses och behandlas såsom helgerånare, att de 22 städerna i Phokis skulle jemnas med

marken, och alla dess invånare kringspridas i små orter, af hvilka hvar och en ej finge ega mer än 50 hus, att de skulle få behålla sitt område, men belagdt med en årlig skatt af 60 talenter för att ersätta det delphiska templets förlust, hvilken uppskattades till den betydliga summan af 10,000 talenter, samt slutligen att deras vapen skulle krossas och deras hästar säljas med förbud för dem att förskaffa sig andra. Sedan man straffat, utdelade man belöningarna. Skyddsrätten öfver de pythiska spelen öfverlemnades åt Philip tillsammans med Böotierna och Thessalerna, och man öfverlät på konungen af Makedonien de två röster i Amphiktyonernas råd, hvilka Phokis förut innehaft (346).

Underrättelsen härom oroade hela Grekland. Athen började sätta Peiräevs i försvarstillstånd, och medborgarne anbefaldes genom ett offentligt beslut att från landet införa sin lösegendom uti befästade orter. Med sitt vanliga sätt att gå tillväga, drog Philip sig tillbaka till sina stater, och då tiden inträffade för de pythiska spelen, sände han en beskickning till Athen för att bli erkänd som Amphiktyon: han blef det. Demosthenes talade denna gång för freden; det var nämligen en fråga om fred eller krig, och oaktadt hans farhågor och hans hat blefvo lifligare för hvarje dag, ansåg han oklokt att bryta med anledning af en sak, som skulle hafva emot Athen beväpnat hela den liga, som krossat Phokis.

Philip utsträckte emellertid sitt inflytande och sina stämplingar ända till midten af Peloponnesos. »Det hat», säger Pausanias, »som han förstod att underhålla mellan Arkadien och Sparta, var ett af de förnämsta hindren mot den förening af de helleniska staterna, som Athen så många gånger försökt att åstadkomma emot Makedonien.» År 345 tog Philip Messene högtidligen under sitt beskydd och skref till Spartanerna: »Om jag intågar i Lakonien, skall jag förstöra eder stad.» De nöjde sig med att svara: »Om!» I Korinth vidtogo invånarne, oaktadt sin veklighet, försvarsanstalter, och Demosthenes infann sig sjelf på Peloponnesos för att öfverallt bekämpa Philips planer.

Uti sina tal till Peloponnesierna hade Demosthenes framhållit Philips dubbelhet och trolöshet. Konungen, som ansåg det vara nödvändigt att utplåna dessa intryck, affärdade nu sändebud till Athen för att rentvå honom från hans trolöshet. Demosthenes höll då sitt berömda andra philippiska tal (344), i hvilket han åter förkunnade krigets nödvändighet. Sedan Philip fått kännedom om detta tal, sade han: »Jag skulle hafva gifvit min röst åt Demosthenes för att förklara krig, och jag skulle hafva utnämnt honom till anförare.» Han uttryckte med dessa ord det djupa intryck, denna oemotståndliga välta-

lighet hade gjort på honom. Och om ett grekiskt förbund bildat sig emot Makedonien, skulle segern för Philip varit högst osäker. Ett sådant förbund var föremålet för Demosthenes' oupphörliga sträfvan. Dittills hade man misslyckats; men faran hade nu blifvit så tydlig, att företaget syntes lättare. Athenarne visade, för att draga med sig de öfriga folken, en verksamhet, som påminte om deras bättre dagar.

Philip innehade Thermopylä, den första porten till Grekland; han ville äfven hafva den andra, näset vid Korinth. Kunde han få fast fot derstädes, så var vägen öppen för honom både till Attika och till Peloponnesos. Han understödde derför en sammansvärjning uti Megara, för att kunna förklara sig för denna stats beskyddare; men Athenarne förekommo honom; Phokion begaf sig till Megara med en krigshär (343). Då Athen i Megara för Philip tillstängt vägen till Peloponnesos, tänkte han att skaffa sig en annan, genom att ifrån Epeiros infalla uti Akarnanien, för att sätta sig i besittning af Ambrakia. Men äfven på detta håll hindrades han af Athen, som lemnade Ambrakia sitt bistånd. Athenarne försökte samtidigt att öfverraska Magnesia i Thessalien. Slutligen anföllo de båda motståndarne hvarandra på afstånd, utan att det var hvarken fred eller krig. Philip skickade Pithon, hvars vältalighet nästan ansågs gå upp emot Demosthenes', till Athen för att klaga häröfver. Athenarne gåfvo visserligen ett manligt svar på dessa klagomål, men medan de genom overksamhet läto en dyrbar tid gå sig ur händerna, byggde Philip förrådshus och fartyg samt anlade flere kolonier uti Thrakien, i närheten af Chersonesos och Byzantion, hvarigenom han hotade Athens besittningar och handel. En af dess generaler, som befann sig på Chersonesos med en liten här, gjorde några infall uti Philips nya eröfringar, hvaröfver denne åter klagade i Athen. »Athenarne», svarade Demosthenes, »äro den grekiska frihetens försvarare. Hvarje slag, riktad emot denna frihet, träffar dem. Deraf deras rättighet att försvara henne öfverallt.» Och han återkom till det enda förslag, som kunde rädda Athen: de inre missbrukens afskaffande och ett hela Grekland omfattande förbund. Den senare delen af förslaget vann bifall. Sändebud kringskickades, och de intryck, desse åstadkommo på den allmänna meningen, voro nog starka att förmå Philip att uppskjuta sina planer (341).

Då han uppsköt dessa i Grekland, sedan uppmärksamheten derstädes blifvit för mycket väckt, fortsatte han dem så mycket verksammare i Thrakien. Men Demosthenes följde alla konungens rörelser. Mot hans krigshärar satte han sitt ord. Han begaf sig till Byzantion; genom sin vältalighet tillintetgjorde han den inrotade afundsjukan och återknöt det band, som bundsförvandtkriget hade slitit.

Byzantion skickade understöd till det af Philip belägrade Perinthos, och Perserna, förskräckte öfver att se Makedonierna så nära Asien, släppte till soldater, lifsmedel och penningar, under det att Athenarne plundrade städerna vid den Pagasäiska viken och Phokion förjagade Makedonierna från Evböa. Phokion var blott den hand, som utförde; Demosthenes hade gifvit upphofvet äfven åt detta företag. För denna framgång erhöll han af folket i belöning en gyllene krans (340).

Såsom svar på Philips klagomål öfver de sista fiendtligheterna, omkullkastade Demosthenes den pelare, på hvilken fredsfördraget med konungen var inristadt, och folket syntes ändtligen lifvadt af samma ifver som dess store talare: 120 galerer utrustades och bemannades med athenska hopliter under befäl af Phokion. Äfven Chios, Rhodos och Kos, glömmande sina misstankar emot Athen, slöto sig till Phokion, som kunde undsätta såväl Perinthos som Byzantion, hvilket äfven blifvit anfallet. Besegrad af Demosthenes, aflägsnade sig Philip från Byzantion (339).

Perinthos och Byzantion läto uppresa en storartad grupp, som förestälde de två städerna, erbjudande athenska folket en krona, och beslöto att skicka sändebud till Greklands fyra stora spel, för att offentligen förkunna sin tacksamhet emot Athen. Fyra andra städer sände Athen en krans af guld, i värde uppgående till 60 talenter, och upprestc ett altare, helgat åt tacksamheten och det athenska folket. Detta var den sista af Athens sköna dagar.

Philip gick att dölja sin förargelse långt bort ifrån Grekland. Han företog ett krigståg emot Skytherna, men blef på återvägen slagen af Triballerna, beröfvad hela sitt byte och till och med allvarsamt sårad. Under det att han fördjupade sig i norden, beredde honom hans vänner en triumf uti Grekland. Äschines uppreste hela det amphiktyoniska rådet emot Lokrerna i Amphissa, hvilka vågade uppodla en del af det område, som blifvit helgadt åt Apollon. Hade han sålt sig åt Philip, och ville han förskaffa honom ett nytt tillfälle till inblandning i Greklands angelägenheter? Demosthenes påstod det. Säkert är, att han gjorde både främlingen och fanatismen en tjenst. »O Äschines, du inför ett heligt krig i hjertat af Attika», sade Demosthenes, då saken var före i folkförsamlingen. Någon tid derefter öfverlemnades verkligen befälet öfver de amphiktyoniske trupperna ånyo åt Philip, hvilken intågade i Phokis med en krigshär. Men i stället för att utföra, hvad som med kriget var afsedt, kastade han sig öfver Elateia, hvilket beherskade passen till Böotien, och bad Thebe förena sig med honom, för att förskaffa honom inträde i Attika.

Den förskräckliga nyheten anlände till Athen nattetid. Invå-

narne väcktes vid trumpetstötar och församlade sig i daggryningen på Pnyx. Sedan man fått veta, hvarom fråga var, rådde tystnad och förskräckelse uti församlingen. Ingen af de vanlige talarne vågade begära ordet. Slutligen besteg Demosthenes talarestolen, uppmanade folket att ej förlora modet, utan genast skicka sändebud till Thebe, för att uppmana Böotierna att deltaga i striden för friheten.

En makedonisk beskickning befann sig redan i Thebe, då Athenarne anlände. Men Demosthenes upptände Thebanernas mod, kom dem att upplåga af en helig ifver och skingrade alla andra betänkligheter, så att de, glömmande fruktan, försigtighet och till och med erkänsla, öfverlemnade sig åt pligtens hänförelse. Verkningarna af den store talarens vältalighet voro så oerhörda, att Philip genast skickade härolder för att begära fred. Icke blott Athens generaler, utan äfven Böotiens ledare följde befallningarna af Demosthenes, hvilken i Thebe liksom i Athen blifvit själen uti alla folkförsamlingar.

Åtskilliga för de förenade lyckliga småstrider föregingo hufvuddrabbningen, hvilken uppsköts tillräckligt länge, för att Spartanerna skulle kunna hafva hunnit att infinna sig på detta den grekiska frihetens sista slagfält: de uteblefvo alldeles. Med undantag af några man från Korinth och kanhända äfven från Achaia, voro Athen och Thebe ensamme. Den grekiska hären, anförd af Chares och Lysikles, var beträffande anförarnes duglighet mycket underlägsen, men till antalet fullt jemförlig med Philips, hvilken räknade 30,000 man fotfolk och 2,000 ryttare. Oaktadt sina 48 år tjenstgjorde Demosthenes till fots bland hopliterna. Striden utkämpades i närheten af Chäroneia. Alexander anförde den flygel, som kämpade mot Thebanerna, Philip den andra mot Athenarne. I midten af båda härarne stodo legotrupperna uppstälde. Alexander anföll med oförvägen tapperhet sina motståndare; Philip deremot lät Athenarne uttömma sin första hetta och bringa sig sjelfva i oordning genom att förfölja fienden, hvars leder blifvit brutna genom deras första anfall, hvarpå han ifrån en höjd öfverföll och besegrade dem. 1,000 Athenare stupade: 2,000 tillfångatogos och ibland dem Demades; återstoden tog till flykten; till dessa hörde Demosthenes. Thebanernas förlust är ej känd, men torde hafva varit betydlig. Hela den heliga skaran låg på valplatsen. »Man försåg ej deras graf med någon inskrift», säger Pausanias, »ty lyckan hade svikit dem, men man prydde den med ett lejon såsom tecken till deras mod.» Med dem, som föllo vid Chäroneia, nedsteg Greklands frihet i grafven för alltid (338).

Oaktadt de rop, som höjdes emot Demosthenes, hvilken bidragit så mycket till detta olyckliga krig, förlorade Athen likväl ej sitt för-

troende till honom; det uppdrog åt honom att hålla liktalet öfver de fallne. Rättfärdigande på samma gång sig sjelf och Athen, utropade talaren: »Nej, nej, Athenare, I hafven ej felat genom att rusa döden till mötes för Greklands räddning och frihet! Nej, det svär jag vid edra förfäder, som fallit vid Marathon, Salamis och Plataä!» Den gamle Isokrates, hvilken ännu, oaktadt sina 88 år, var vid full helsa, kunde ej öfverlefva sin illusion i afseende på Philips goda afsigter; han dog en frivillig hungersdöd.

Philip visade sig värdig Athen; det berättas, att han, då han på aftonen efter slaget tillsammans med sina vänner genom ett dryckeslag firade den stora segern, kommit smyckad med blomsterkransar och upprymd af vin för att smäda fångarne. »Huru», sade Demades till honom, »lyckan har gifvit dig Agamemnons roll, och du spelar Thersites'!» Återkallad till sig sjelf genom denna smickrande förebråelse, trampade han sina kransar under fötterna, och ädelmodig och klok på samma gång, befriade han utan lösen alla Athens fångar, brände dess döda och hemskickade qvarlefvorna genom en beskickning, som erbjöd Athen fred på bättre vilkor, än det kunde hoppas. Philip lät det behålla Chersonesos, Lemnos, Imbros och Samos och skänkte det Oropos, hvilket han fråntog Thebanerna. Desse behandlades betydligt hårdare, fingo betala lösen för sina fångar och sina döde, mottaga en makedonisk besättning uti Kadmeia samt afstå ifrån herraväldet öfver Böotien, hvarest Orchomenos och Plataä åter reste sig.

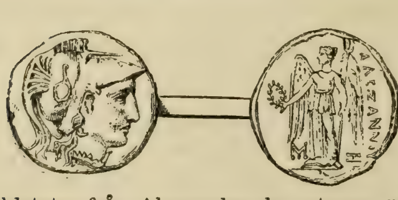
Det stora företag, som Philip nu ville utföra, var ingenting mindre än eröfringen af Persien. Från Chäroneia begaf han sig till Korinth, dit han sammankallade ombud från hela Grekland. Alla skickade sådana utom Sparta, hvilket intog en hedrande, men farlig undantagsställning. Han framstälde sina planer och begärde understöd för dem. Man valde honom till öfverbefälhafvare och bestämde det antal trupper, hvarje stad skulle tillsläppa. Innan Philip återvände till Makedonien, ville han förödmjuka Sparta. Han härjade Lakonien och förminskade Spartas område till förmån för dess grannar. Ambrakia mottog en makedonisk besättning, och Byzantion bönföll om Philips vänskap (338).

Följande året tillbragte Philip under husliga tvister och krigiska rustningar. Han afsände till och med en truppstyrka till Asien. Då rustningarna i det närmaste voro afslutade, rådfrågade Philip Pythia om framgången af sitt företag. Oraklet svarade: »Offerdjuret är bekransadt, altaret är färdigt, offerpresten väntar.» Uti detta svar läste han Persernas undergång, men den gången *philippiserade* ej Pythia: han var sjelf det utsedda offret.

Genom storartade fester och lysande tillställningar af alla slag, till hvilka Philip inbjudit alla sina grekiska vänner, ville han på samma gang fira sitt förestående uppbrott till Asien och sin dotter Kleopatras giftermål med Alexander, konung i Epeiros. Talrika gäster hade samlat sig från alla håll uti staden Ägä i Makedonien.

Under dessa festligheter erhöll Philip gyllene kransar af de förnämsta gästerna och de förnämsta städerna. Äfven Athen skickade en sådan, åtföljd af följande beslut: »Om någon, som stämplar emot Philips lif, söker sin tillflykt i Athen, skall han utlemnas åt konungen.» Dagen efter det kungliga gästabudet skulle de teatraliska festligheterna begynna. Då konungen, iklädd en hvit drägt, skulle begifva sig dit, befalde han sin lifvakt att hålla sig på afstånd, emedan han ville visa alla, att han förlitade sig på Grekernas tillgifvenhet, men nästan i samma ögonblick framrusade en mördare, anföll honom bakifrån med en dolk och utsträckte honom död för sina fötter. Det var Pausanias, en makedonisk ädling, hvilken af konungen förut begärt upprättelse för en liden skymf. Enligt andra var han ett verktyg för Perserna eller Athenarne. Man har äfven anklagat Philips gemål Olympias. Philip hade nemligen i enlighet med det orientaliska bruket af månggifte, hvilket började vinna inträde i Grekland, nyligen äktat Kleopatra, en syster eller systerdotter till Attalos, en af hans generaler; den stolta Olympias hade af harm häröfver begifvit sig till sin broders hof i Epeiros; hennes son Alexander hade åtföljt henne, och misstankarne hafva utsträckt sig ända till honom: hans karakter tillbakavisar dem dock. Philip var blott 47 år gammal, då döden afbröt hans segerbana.

2. Alexander den store.

166. Guldstater från Alexander den stores regering.
På den ena sidan Pallas Athenas hufvud, på den andra segergudinnan.

»Det berättas, att, da Philip i sin ungdom var på Samothrake, han derstädes blef invigd i mysterierna tillsammans med Olympias,

hvilken då ännu var ett barn samt fader- och moderlös. Han blef genast intagen af kärlek till henne och tog henne senare, då han dertill erhållit hennes broder Arymbas' samtycke, till sin gemål. Natten före bröllopet drömde Olympias, att en blixt under en häftig åskknall slog ned på henne och förorsakade en stor eld samt, efter att hafva delat sig i flera mindre lågor, hastigt försvann.» Detta järtecken skulle verkligen kunna vara en bild af Alexanders lif och påminna om det välde, hvilket höjde sig så hastigt, bländade verlden och snart försvann. Utom det att han enligt traditionen genom sin fader härstammade från Herakles och genom sin moder från Achillevs, berättade man äfven, att Zevs var hans verklige fader. Han kom till verlden den 13 juli 356, samma natt som Artemis' tempel i Ephesos uppbrändes af Herostratos.

Alexander egde, hvad Grekerna ansågo som en gudarnes gåfva, skönheten. Hans ögon voro milda och klara, hans hy ytterst fin och ljus, men hans hufvud lutade något åt venster. De utmärkande dragen i hans karakter visade sig redan under hans barndom. Han stod ännu under Leonidas', sin förste lärares, ledning, hvilken uppfostrade honom i Spartanernas stränga vanor, då han en dag under ett offer till gudarne utkastade rökelse med fulla händer. »Vänta», sade den sparsamme läraren till honom, »att anställa så rikliga offer, tilldess du kommer i besittning af det land, hvarest rökelsen växer.» Längre fram, då Alexander blifvit herskare öfver Asien, sände han Leonidas vällukter för ett värde af 100 talenter med uppmaning att ej vara njugg emot gudarne.

Då den thessaliske hästen Bukephalos fördes till hofvet, var han den ende, som kunde tygla den, och väckte derigenom en sådan beundran hos alla, som voro vittne till hans djerfhet, att Philip förtjust skall hafva omfamnat honom och sagt: »Min son, sök dig ett annat rike; mitt är ej längre tillräckligt stort för dig.» Hjeltemodet i hans häftiga och sjudande sinne uppmuntrades af en annan lärare, Lysimachos från Akarnanien, hvilken ingaf honom smak för Homeros och jemförde Philip med Pelevs och Alexander med Achillevs. Achillevs blef hans förebild, och liksom denne utmärkte sig Alexander i snabblöpning och andra kroppsöfningar. Men då man frågade honom, om han ej ville förskaffa sig priset i Olympia, svarade han: »Jo, om jag hade konungar till medtäflare.» Liksom Achillevs spelade han på lyra. Han kunde Iliaden och en del af Odysseen utantill. Utom Homeros voro Pindaros och Stesichoros hans älsklingsskalder.

Men den ryktbaraste af Alexanders lärare var Aristoteles. Det var han, som hos Alexander odlade de mera allvarliga anlagen, hvilka

ingalunda fattades. Aristoteles gaf honom utan tvifvel en mångsidig vetenskaplig undervisning, i statskonst, i sedelära och i vältalighet: man påstår äfven, att han invigde honom i sina djupaste filosofiska undersökningar. För öfrigt kunna vi ej så noga säga, hvad Aristoteles lärde sin kunglige lärjunge; Alexander åtnjöt blott tre eller fyra år hans undervisning och lemnade honom före sitt sjuttonde år. Men säkert är, att filosofen vidgade och höjde hans sinne, att han för honom öppnade en omätlig synkrets, att han ökade hans begär att utföra storverk såväl i fred som i krig. Den filosof, som ville veta allt och bestämma lagarne för allt, var en värdig lärare åt en konung, som ville eröfra hela verlden för att gifva henne ett nytt utseende.

167. Alexander den store.

Då Philip år 336 gick ur tiden, var Alexander knappast 20 år gammal. Likväl hade han redan aflagt sina mandomsprof. Redan fyra år förut hade han besegrat en thrakisk stam och eröfrat dess stad. Vid Chäroneia hade han utmärkt sig genom den oemotståndliga häftigheten i sitt anfall. Vid hans tillträde till regeringen voro förhållandena högst ogynnsamma. Hela Philips byggnad skakades både i sina inre och yttre fogningar. Men Alexander hade för sig krigshären, som var förtjust öfver hans lysande tapperhet, folket, som vans genom hans frikostighet, och det bästa af allt, sitt snille. Hans första omsorg var att befria sig ifrån Pausanias' verklige eller för-

mente medbrottslingar. Äfven Amyntas, den Perdikkas' son, från hvilken Philip tagit kronan, beröfvades lifvet. Så snart Philip dött, hade Olympias på Kleopatra och hennes son hämnats den skymf, hon lidit. Hon dödade barnet i modrens armar och tvang den senare att hänga sig. Attalos, Kleopatras morbroder, hvilken förde befälet öfver en makedonisk truppafdelning uti Asien, föll för en lönnmördare.

Emellertid hade oroligheter utbrutit i Grekland. Athen och Demosthenes hade gifvit signalen till dessa. Sändebud utskickades ifrån Athen åt alla håll. Demosthenes utströdde guld och predikade uppror. Sparta, Argos, Arkadien och Elis afkastade det makedoniska öfverväldet, Thebe störtade sin fåmannastyrelse, Ätolerna erbjödo de landsförviste Akarnanerna sin hjelp, Ambrakia förjagade den makedoniska besättningen, och Demosthenes trädde i underhandling med den makedoniske befälhafvaren Attalos.

Midtunder denna allmänna uppbrusning infann sig Alexander och tillintetgjorde allt genom sin snabbhet. Han åtföljdes af en fruktansvärd krigshär. Sedan alla rörelser i Grekland blifvit stillade och Attalos mördad uti Asien, sammankallade Alexander uti Korinth ombud från hela Grekland och lät utnämna sig till Grekernas högste befälhafvare uti kriget mot Perserna.

En man förvånade emellertid den unge segraren. Alexander fick i Korinth se Diogenes. »Har du någon önskan att framställa till mig?» frågade han filosofen. »Att du ej bortskymmer solen för mig»; hvarpå konungen skall hafva utropat: »Om jag ej vore Alexander, skulle jag vilja vara Diogenes.»

Alexander hade på några veckor helt och hållet återstält lugnet i södra delen af sitt rike; men i norr började de barbariska folken att röra på sig. Han skyndade derför åt detta håll, anlände inom tio dagar till foten af Hämos, hvilket han öfversteg, och slog Triballerna. Han gjorde en djerf öfvergång öfver floden Istros (Donau) och förstörde en stad för Geterna. Derpå aflägsnade han sig ifrån stränderna af denna flod, hvarest han injagat en stor fruktan för sitt namn, och begaf sig vesterut för att göra detsamma hos Illyriens tappra, men barbariska folkstammar, hvilka före striden offrade tre unge män, tre unga flickor och tre svarta lamm.

Alexander hade tågat rundtom hela sitt rike och under vägen besegrat de kringboende folken. Plötsligen fick han underrättelse om, att de landsflyktige, till följd af ett falskt rykte om hans död, återvändt till Thebe, hvarest de dödat en af befälhafvarne för den makedoniska besättningen, men att borgen ännu höll sig. Han inryckte snart i Böotien med 33,000 man, hvaraf många voro Thraker och Ge-

ter. »Demosthenes kallade mig ett barn, då jag var hos Triballerna», sade Alexander, »och en yngling, då jag kom till Thessalien; jag skall under murarne af Athen visa honom, att jag är en man.» Ehuru Thebanerna ej ännu hade erhållit den hjelp, som Athen på Demosthenes' förslag hade lofvat dem, ej heller den, de väntat ifrån Elis och Arkadien, inläto de sig framför sina murar i strid med Makedonierna. Kampen blef häftig och länge oafgjord. Men sedan en makedonisk truppafdelning lyckats intränga i staden och äfven besättningen på borgen gjort ett utfall, blefvo Thebanerna, hvilka återvändt för att rädda sin stad, kringrände och i grund slagne. De kämpade likväl såsom behjertade män. Ingen begärde pardon. Blodbadet fortfor under hela dagen. Mer än 6,000 Thebaner stupade; 30,000 tillfångatogos. Thebe skulle nu få erfara det öde, som det hade pålagt Platää, och som det efter slaget vid Ägospotamos hade begärt för Athen. På bundsförvandternas tillstyrkan lät Alexander nedrifva staden. Blott Kadmeia, som försågs med en besättning, och Pindaros' hus skonades. Presterna och de, som stodo i någon gästvänskap till Makedonien, erhöllo friheten, den öfriga befolkningen såldes till slafvar; försäljningssumman uppgick till 440 talenter.

Denna rysliga stränghet injagade förskräckelse i Grekland, och från alla håll betygade man sin undergifvenhet och sin ånger. Till och med Athen betygade eröfraren sin glädje öfver hans lyckliga återkomst. Till svar härpå begärde Alexander, att nio af hans fiender i Athen skulle utlemnas. Athenarne tvekade att begå den fegheten att uppoffra sina mest fosterlandsälskande män, och Demosthenes, som var ett af de begärda offren, berättade dem sagan om vargen, som bad fåren, att de skulle lemna honom sina hundar. Man fattade det beslut att ej utlemna de ifrågavarande männen, men deremot sjelfve strängt bestraffa dem, om de befunnos brottslige. Alexanders vrede var öfver; han fann förmodligen, att han redan utgjutit tillräckligt med blod uti Thebe. Athens begäran beviljades.

Säker på Grekland för framtiden, återvände Alexander till Makedonien, hvarest han för sina anförare framstälde sina planer angående tåget till Asien. Sedan anstälde han storartade offer åt gudarne och täflingar till Zevs' och sånggudinnornas ära. Lysande måltider för de makedoniske generalerna och för Greklands sändebud och storartade fester för hela krigshären föregingo uppbrottet.

Det rike, som Alexander stod i begrepp att anfalla, och hvars tron sedan år 336 innehades af Darius III Kodomannos, hade länge varit nära sin undergång. De tiotusendes återtåg hade uppenbarat dess svaghet, och för att ej tala om Agesilaos' företag, för huru

många skakningar hade ej detta bräckliga välde varit utsatt genom öfvermodiga satraper och tvistande tronpretendenter!

I början af år 334 afreste Alexander ifrån Pella och anlände efter tjugo dagar till Sestos. Parmenion fick i uppdrag att på 160 treroddare och transportfartyg föra trupperna öfver sundet. Desse utgjordes af 30,000 man fotfolk, deraf 12,000 Makedonier och 7,000 grekiska bundsförvandter. Rytteriet utgjorde 4,500 man, deraf 600 Greker. Alexander qvarlemnade i Europa 12,000 man till fots och 15,000 till häst, stälde under befäl af Antipater, hvilkens tre söner han likväl var nog försigtig att taga med sig. Hela sin förmögenhet utdelade han bland sina vänner. »Hvad behåller du då för dig sjelf?» frågade honom Perdikkas. — »Hoppet!»

Oaktadt Perserna egde 400 väl bemannade fartyg, fann Alexander ej en enda beväpnad farkost emot sig uti Hellesponten. Under öfverfarten offrade han en tjur och anstälde med en gyllene bägare libationer åt Poseidon och Nereiderna. Kommen i närheten af den asiatiska kusten, kastade han ett spjut deremot, liksom för att taga den i besittning, och var sjelf den förste att stiga i land. Trojas ruiner funnos i närheten; han begaf sig dit och offrade åt Pallas, likaså åt Priamos för att blidka hans skugga emot Neoptolemos' slägt, hvilken de makedoniska konungarne ansågo sig tillhöra. Öfverallt skall man få se honom offra åt gudarne, rådfråga oraklen och ställa sig alla religionsformers bruk till efterrättelse. Skedde detta af öfvertygelse eller beräkning hos Aristoteles' lärjunge? Både det ena och det andra på en gång. Härstädes var det framför allt en hyllning, lemnad af hans lifliga och poetiska inbillning, så full af minnen ur Homeros, åt den grekiska mytologiens lysande dikter. Alexander bekransade Achillevs' graf och Hephästion Patroklos'. »Lycklige Achillevs», utropade konungen, »som fick din ära besjungen af Homeros!»

Den persiska hären var församlad bakom Granikos, en liten flod, som upprinner på berget Ida och utfaller i Propontis vester om Kyzikos. Enligt Arrianos hade Perserna 20,000 ryttare och i sin sold nästan lika många främlingar, hvilka utgjorde den bästa delen af deras fotfolk, enligt Diodoros 10,000 till häst och 100,000 till fots. Rytteriet var uppstäldt längs utmed floden och infanteriet på en höjd bakom. Alexander var en af de förste, som kastade sig i floden. I spetsen för den lilla skara, som hunnit följa honom, inlät han sig i en blodig strid, var nära att öfvermannas och dödas, men räddades af Klitos. Då Makedonierna kommit öfver floden i tillräckligt stort antal, drefs det persiska kavalleriet snart på flykten. Alexander kunde sedan anfalla fotfolket både med sin falang och sitt rytteri: »Inom

få ögonblick var allt nedhugget; blott de, som dolde sig under liken, undkommo; 2,000 föllo lefvande i segrarens våld.»

Phrygien togs nu i besittning, Lydien återfick sina gamla lagar, i Ephesos anstäldes offer åt Artemis, och penningar anslogos till fullbordande af hennes tempel. Öfverallt infördes friare styrelseformer. Från Ephesos tågade Alexander kusten utefter. Blott få städer gjorde något motstånd. Bland dem var Miletos, men, inneslutet till lands och sjös, blef det snart intaget. I Gordion afskar Alexander med sitt svärd den ryktbara gordiska knuten och ansåg sig på detta sätt hafva uppfylt det orakel, som lofvado väldet öfver Asien åt den, som kunde upplösa honom.

Emellertid hotades Alexander ännu af allvarsamma faror bakifrån. Perserna bibehöllo väldet till sjös, och Memnon från Rhodos, hvilken i Halikarnassos åtminstone för ett ögonblick hejdat Alexanders segertåg, ämnade med deras flotta göra en landstigning i Grekland. För att skaffa sig stödjepunkter, begynte han med att underkufva öarna. Men sedan han bemägtigat sig Chios och nästan hela Lesbos, dog han under belägringen af Mitylene. Persiska riket förlorade med honom sitt enda stöd. Hans efterträdare intog visserligen Mitylene, Tenedos och Kos, men dermed stannade det, ty perserkonungen kallade till sin hjelp de grekiska legotrupper, som befunno sig på flottan.

Darius hade alltsedan slaget vid Granikos ej gjort någonting för att rädda Mindre Asien; han beslöt sig nu för att försvara Lykien och närmade sig berget Amanos med 5 eller 600,000 man. Då han ej såg Alexander komma, trodde han sig genom sitt blotta annalkande hafva förskräckt honom. Han genomtågade de Amaniske portarne och styrde sin kosa mot viken vid Issos genom en trakt, som för sin oländighet var högst olämplig för hans rytteri.

Alexander hade blifvit uppehållen i Tarsos genom en sjukdom, som hotade hans lif. Åter tillfrisknad, skyndade han Darius till mötes. Under det Perserna genom det nordligare belägna passet, de nämnde Amaniske portarne, intågade i Cilicien, ingingo Makedonierna genom det mer sydligt belägna eller de så kallade Syriske portarne i Syrien. Derigenom inträffade, att, då Alexander, härom underrättad, återvände för att strida, de två hărarne kommo att intaga en ställning, alldeles motsatt den de borde hafva haft. Darius syntes nu komma ifrån Grekland och Alexander ifrån Persien. Sammandrabbningen egde rum på stränderna af floden Pinaros, hvilken utfaller i viken vid Issos. Perserna ledo ett förfärligt nederlag, oaktadt de grekiska legotrupperna och det persiska rytteriet stredo med största tap-

perhet. En stor del af deras oerhörda mängd krossades under flykten genom de trånga passen under hästarnes fötter. De dödes antal uppskattades till 100,000 man. Makedoniernas förlust bestod blott i 150 ryttare och 300 infanterister (333 d. 29 November).

Darius hade flytt i rättan tid för att undkomma Alexanders förföljelse, men förlorade sin sköld, sin purpurmantel och till och med sin båge.

»Uti Darius' läger fann man hans moder, hans gemål, hans syster, hans ännu unge son, två af hans döttrar, några andra qvinnor, tillhörande höfdingarne uti hans här, men blott 3,000 talenter; den kungliga skatten hade nemligen jemte hela trossen blifvit förd till Damaskus, hvarföre Parmenion genast afsändes till denna stad för att bemägtiga sig den. Då Alexander efter förföljelsen af Darius inträdt uti dennes tält, fick han höra qvinnogråt och suckar från de angränsande rummen. Han frågade efter orsaken härtill, och hvad det vore för qvinnor. Han fick till svar, att de voro Darius' moder, gemål och barn, hvilka, sedan de fått veta, att konungens båge, sköld och mantel voro i segrarens händer, ej längre tviflade på hans död, utan begräto honom. Alexander skickade genast till dem en af sina vapenkamrater för att tillkännagifva, att Darius lefde. Dagen derpå inträdde Alexander i deras rum, åtföljd af Hephästion. Darius' moder, som ej viste, hvilkendera som var konungen, men rönte intryck af Hephästions ståtliga hållning, kastade sig på knä för den senare. Då hon, underrättad om sitt misstag, förlägen drog sig tillbaka, sade konungen till henne: »Det är ej något misstag; äfven han är Alexander.» (Arrianos.)

Under det att Darius flydde på andra sidan Euphrat, närmade sig Alexander, följande kusten, Pheniciens städer. Alla öppnade sina portar, utom Tyrus, hvilket måste belägras. Belägringen var svår, ty staden befann sig på en klippa på något afstånd ifrån land. Alexander lät förena ön med fastlandet och hemkalla till sin hjelp de underkufvade pheniciska städernas fartyg i det Ägäiska hafvet. Efter sju månaders förlopp ramlade slutligen de 150 fot höga murarne för belägringsmaskinernas slag. Alexander var en af de första, som inträngde i staden. Tyrierna ville ännu icke gifva sig. De försvarade sig med samma hjeltemodiga envishet som Karthagerna emot Scipio och Judarne i Jerusalem mot Titus. 8,000 dödades; 30,000 såldes som slafvar. 2,000 af dessa tappre män, hvilka sökte afvärja ett orättvist angrepp, hängdes på eröfrarens befallning längs utmed stranden.

Efter blodbadet följde tacksägelser till gudarne: Alexander offrade åt Herakles. Men en stor och ärorik stad hade blifvit förvand-

lad till en hög af ruiner, och ett af jordens äldsta folk. ett af dem, som hade mest bidragit till civilisationens utbredning, hade offrats åt eröfrarens ärelystnad.

Före belägringen af Tyrus hade Darius skrifvit till konungen af Makedonien för att förebrå honom krigets orättvisa och återfordra sin familj. Alexander hade svarat, att, om Darius ville öfverlemna sig åt honom, skulle han få röna hans ädelmod, återfå sin familj och dessutom allt hvad han kunde önska; men att han, Alexander, önskade att blifva behandlad såsom Asiens herre i alla de bref, som Darius skref till honom. Under belägringen erbjöd storkonungen Alexander 10,000 talenter i lösen för de sina, väldet öfver hela landet emellan Ägäiska hafvet och Euphrat, sin vänskap och sin dotters hand. Parmenion tillstyrkte att antaga dessa vilkor. »Det skulle jag göra», sade han, »om jag vore Alexander». »Äfven jag», återtog konungen, »om jag vore Parmenion.» Hans svar till Darius blef, att lika litet som jorden upplystes af två solar, lika litet borde der finnas två herskare. Efter sådana bud återstod ingenting annat än strid. Alexander bevärdigade likväl ännu ej sin motståndare med någon uppmärksamhet. Kusterna af Palästina och Egypten voro ännu ej eröfrade: han ville underlägga sig dem, innan han inträngde i Hög-Asien, för att ej lemna någonting oroande bakom sig. Det starka Gaza intogs efter 3 eller 4 månaders belägring. Egypten, som blifvit så misshandladt af de persiske konungarne, underkastade sig genast. Alexander intågade i Pelusium och i Memphis; men det var hvarken genom Thebe eller Memphis, som en Grek kunde bibehålla Egypten, utan genom en sjöstad. Alexander fann vid Nilens nedersta lopp ett ganska fördelaktigt läge för anläggningen af en stor stad. Han utstakade sjelf både dess omfång och gatornas rigtning, hvilka borde skära hvarandra i räta vinklar, för att gifva ett fritt spelrum åt de uppfriskande hafsvindarne. Han ville, att staden skulle blifva till hälften grekisk, till hälften egyptisk, att han skulle tjena till ett samband för de båda folken, och han lät derstädes bygga tempel åt de båda ländernas gudomligheter. Alexandria blef hastigt en af jordens ryktbaraste städer, nederlagsplatsen för handeln mellan öster- och vesterlandet, föreningspunkter för skilda verldsåskådningar och skilda religionsformer.

Obestridd herskare öfver den vestliga hälften af det persiska riket, kunde Alexander numera utan fruktan fördjupa sig i Asien. Innan han anträdde denna väg, besökte han likväl Zevs Amons ryktbara orakel, hvarest han blef förklarad för gudens son. Pharaonerna hade burit denna titel, och Alexander ville ej i sina nya undersåtars

ögon stå lägre. Han qvarlemnade i Egypten två egyptiska ståthållare, för att förvaltningen skulle förblifva nationell, men Makedonier såsom befälhafvare för den militära styrkan för att omöjliggöra uppror. Genom Syrien ankom han till Thapsakos vid Euphrat, hvilken han öfvergick mot slutet af Augusti 331. Öfvergången öfver Tigris bestreds honom lika litet som öfver Euphrat. Slutligen påträffade han den ofantliga persiska hären, bestående af en million fotfolk och 40,000 eller enligt Diodoros 200,000 ryttare, vester om staden Arbela, på den vidsträckta slätten vid byn Gaugamela, hvars yta storkonungen hade jemnat för att underlätta rörelserna för sina 200 stridsvagnar, för sitt rytteri och för sina elefanter.

Alexander hade erhållit några förstärkningar. Hans krigshär räknade 40,000 man till fots och 7,000 till häst. Då natten inbrutit, gjorde barbarernas oräkneliga vakteldar, att olikheten i antal blef ännu mera märkbar. Parmenion föreslog, att man skulle öfverraska fienden nattetid. Konungen ansåg detta råd vara sig ovärdigt; sjelfva klokheten bjöd honom dessutom att ej blottställa sig för mörkret och obekantskapen med stället. I midten af sin slagordning hade Alexander uppstält sin falang, mot hvilken Darius liksom vid Issos uppstälde sina grekiska legotrupper. Bakom sin första slaglinie uppstälde Alexander en annan, hvilken borde förändra sin plats, alltefter som Perserna sökte att öfverflygla Makedonierna. Darius tog manhaftigt sin plats midt emot Alexander. Hans med liar beväpnade stridsvagnar gjorde föga eller ingen skada, ty Grekerna nedsköto körsvennerna, så att vagnarna stannade, eller också öppnade de sina led för dem. Alexander genombröt med rytteriet och falangen fiendernas led. Darius drog sig tillbaka för denna tätt sammanpackade och djupa trupp och tog till flykten, så snart han såg sitt kavalleri bragt i oordning. Emellertid hade å andra sidan en del af det indiska och persiska rytteriet genombrutit Grekernas led och röjt sig väg ända till trossen. För ett ögonblick var oordningen der ytterlig. Men den andra slaglinien gjorde heltom, föll fienderna i ryggen, dödade eller förjagade dem. Då Makedonierna slutligen voro segrare på alla punkter, gaf Alexander Parmenion befallning att bemägtiga sig fiendernas läger och uppsamla bytet, under det att han förföljde Darius. I Arbela hade denne qvarlemnat sina skatter, sin vagn och sina vapen; han hade sjelf, då Alexander dagen derpå hann dit, lemnat stället. »Uti striden hade Alexander ej förlorat mer än 100 man och ungefär 1,000 hästar, hvilka dödats af fienden eller stupat af trötthet. På barbarernas sida räknade man, säges det, 300,000 döde; fångarnes antal var ännu betydligare.» (Arrianos.)

Darius hade undkommit ännu en gång. Alexander, som lät honom fly, skyndade i stället att sätta sig i besittning af hans hufvudstäder och de oerhörda skatter dessa inneslöto. Sedan Babylon, Susa och Persepolis blifvit intagne, hade Alexander ingenting mer att göra i den sydliga delen af riket, utan begynte åter följa Darius i spåren. Han tågade emot Ekbatana och anlände till denna stad åtta dagar efter sedan Darius lemnat den. Derstädes afskedade han de Greker, som ville återvända till sitt fädernesland; utom sin sold och en del af bytet erhöllo de 2,000 talenter till skänks af Alexander. Efter ytterligare elfva dagars marsch fick Alexander veta, att Bessos, satrapen öfver Baktrien, hade fängslat Darius och släpade honom med sig på flykten. Efter tre dagars och tre nätters rastlöst förföljande påträffade Alexander ej långt ifrån Hekatompylos Darius, men såsom lik. Då Bessos ej längre kunde förmå konungen att följa sig, hade han genomborrat honom. Alexander lät gifva sin olycklige fiende en kunglig begrafning.

Bessos beredde sig på att göra motstånd uti Sogdiana och Baktrien, hvarest han antagit konunganamn. Alexander, som beslöt att ej lemna honom någon lång tid på sig, intågade genom passen öfver Paropamisos uti Baktrien, lemnande bakom sig flera efter honom uppkallade städer, af hvilka Herat och Kandahar ännu äro blomstrande. I detta bergiga land påträffade han tappre och kraftfulle män. Krigshären hade stora svårigheter att bekämpa: Bessos hade förvandlat landet till en ödemark. Emellertid intogs såväl Baktra som »det ointagliga» Aornos, floden Oxos öfvergicks, och Spitamenes utlemnade Bessos, hvilken först piskades inför hela hären, sedan stympades och öfverlemnades åt Darius' slägtingars grymma hämnd.

Efter Baktrien lades Sogdiana under oket, och segraren besatte dess hufvudstad Marakanda. Han stannade ej der, utan fortsatte sin väg ända till Iaxartes, hvilken han öfvergick, och slog Skytherna på andra sidan. Vid stranden af denna flod lade han grunden till ett nytt Alexandria, den nordligaste punkten för hans eröfringar. Tre år dröjde Alexander qvar i de nordliga och östliga trakterna af det persiska riket för att kunna befästa sitt välde bland den krigiska befolkningen derstädes. Han stärkte äfven sina förbindelser med Perserna genom att i Baktrien (327) äkta Roxane, en utomordentligt skön qvinna, dotter till en persisk storman.

Alexander lemnade bakom sig i dessa trakter stora, men äfven rysliga minnen. Uti öknarne vid Oxos hade man sett honom, efter en lång marsch till fots i spetsen för sina trupper, färdig att digna af törst, vägra att förtära litet vatten, som en af hans följeslagare hade

funnit; han hade slagit ut det på marken emedan han ej kunde dela det med sina soldater. Under striderna kämpade han i första ledet och blef ofta sårad. Hans frikostighet var utan gränser liksom hans mod, och han egde, då så behöfdes, en lika stor ihärdighet som oförvägenhet. Han hade vant sina Makedonier vid att ej betrakta någonting som omöjligt. Derför lånade också många af soldaterna, i synnerhet bland de nykomne, sitt öra till de rykten, som voro i omlopp angående hans gudomliga börd. Men eröfrarens omgifning var mindre lättrogen. Hans barndomskamrater, hans gamle generaler, hela denna stolta makedoniska adel, hvilken förut åtnjutit så stor frihet af sina konungar, harmades djupt öfver denna förgudning. Då Alexander efter Darius' död antog persiska seder, sjelf bar krona och lät sina gunstlingar bära purpurdrägter, då han lärde sig de besegrades språk och i sin omgifning upptog unge män af landets mest lysande familjer, så gaf han ej blott efter för det fåfängliga begäret att likna storkonungarne i prakt; han gjorde en sak, som statskonsten anbefalde honom, men Makedonierna förargades öfver denna vanvördnad mot deras nationella seder och visade sig afundsjuka mot de gynnade Perserna. Alexander kunde ej, oaktadt sitt klara förstånd, finna den gräns, der de rättigheter, som Asiens eröfrare hade, förenade sig med den aktning, som klokheten bjöd honom egna sina Makedonier. Han hade redan trott sig finna förrädare och konspiratörer; han hade låtit afrätta Philotas och mörda den högt förtjente Parmenion. En beklaglig händelse år 328 visade framstegen af hans öfvermod.

Under en fest till Dioskurernas ära, hvilken firades i Marakanda, funno några af dessa låga personligheter, spåmän eller sofister, hvilkas smicker närde konungens högmod, för godt att upphöja Alexander öfver de båda gudomligheterna och till och med öfver Herakles. Förtörnad häröfver, utropade Klitos, att Alexander icke hade uträttat allting sjelf, att en god del af äran tillhörde Makedonierna, och då man nedsatte Philips' handlingar för att upphöja hans sons bedrifter, kunde den gamle generalen ej längre beherska sig, begynte att prisa fadren, förlöjligade Alexander, och utsträckande sin arm mot den senare, sade han: »Utan bistånd af denna arm skulle du hafva omkommit vid Granikos.» Berusad och utom sig af vrede, ryckte konungen en pik från en af lifvakten och genomborrade dermed sin vän, sin räddare. Ångern följde handlingen tätt i spåren. Det berättas, att han vände vapnet emot sitt eget bröst för att genomborra sig sjelf, då man hindrade honom. Tre dagar stannade han inne i sitt tält, suckade och ropade på Klitos, förbannade sig sjelf och vägrade att äta. Blodet var likväl utgjutet, och Alexander skulle utgjuta ännu mer.

Uti Sogdiana hade Alexander mottagit en beskickning från en indisk furste vid namn Taxiles, konung öfver landet mellan öfre Indus och Hydaspes, hvilken kallade honom till hjelp emot Poros, en annan konung i grannskapet. För att hålla hela landet ända till Jaxartes i lydnad, qvarlemnade Alexander i Baktrien 10,000 soldater och 3,500 ryttare. Genom förstärkningar ifrån samma trakter förökade han sin egen här till 120,000 man till fots och 15,000 till häst. Han öfvergick ännu en gång Paropamisos och mötte snart Taxiles. Under vägen underkufvades åtskilliga krigiska folkstammar. Han öfvergick slutligen Indus, genomtågade Taxiles' stater, hvarest han med förvåning såg Brahmanerna öfverlemna sig åt sina stränga religionsöfningar, och anlände till stränderna af Hydaspes, hvars öfvergång bestreds honom af Poros. Denne tappre furste uppehöll hjelten någon tid, men besegrades efter en blodig strid, i hvilken han sårades och tillfångatogs. »Huru önskar du att blifva behandlad?» frågade segraren. — »Såsom konung.» — »Det skall du blifva för min egen skull. Hvad har du för öfrigt att begära?» — »Ingenting.» — »Jag återskänker dig ditt rike, och du skall få ännu mer.» Alexander höll ord, hans ädelmod såväl som hans statskonst rådde honom att gifva Taxiles en medtäflare, hvilken höll honom i tygeln. Alexander anlade två städer i dessa trakter, af hvilka den ena kallades Nikäa, för att återkalla minnet af hans seger, den andra Bukephala till minne af Bukephalos, hans gamle trogne häst, hvilken dött af de sår han erhållit i striden.

Hyphasis var den yttersta gränsen för Alexanders tåg. Han stannade der, icke emedan han ej ville gå längre, utan emedan soldaterna dertill tvungo honom. Uttröttade af vedermödor, plågade af oupphörligt regn, med utslitna kläder och utnötta vapen, började de förskräckas för de nya företag, till hvilka Alexander ville använda dem. I stället för att öfvergå den djupa och forsande floden, bildade de grupper och knotade. Alexander sammankallade genast anförarne och sade: »Vi hafva ej långt till Ganges och det Östra hafvet, hvilket förenar sig med det Indiska och omgifver verlden. Från Persiska viken skola vi återvända till Herakles' stoder, och genom att underkufva såväl Afrika som Asien skola vi göra verldens gränser till gränserna för vårt rike . . . Om jag icke delade edra mödor och edra faror, så funnes det skäl för eder missmodighet. I skullen då kunna beklaga eder öfver en orättvisa, som förlade mödorna på den ena sidan och belöningarna på den andra. Men faror och svårigheter, allt är oss emellan gemensamt, och belöningen väntar oss vid banans slut. Detta land, det tillhör eder. Dessa skatter, de äro edra. Då Asien blifvit

underkufvadt, skall jag uppfylla, skall jag öfverträffa edra förhoppningar. Dem, som vilja återvända hem, skall jag sjelf återföra; dem, som vilja qvarstanna, skall jag öfverhopa med ovärderliga skänker.»

Detta tal åtföljdes af en djup tystnad. Förgäfves väntade Alexander i tre dagar på, att soldaterna skulle ändra tänkesätt. Slutligen gaf han sitt samtycke till återtåget.

»Vid underrättelsen härom uppgåfvo soldaterna glädjerop; de skyndade till Alexanders tält och välsignade honom, derför att han var nog ädelmodig att ej gifva vika för något annat än kärleken till dem. Han delade då sin här i tolf afdelningar och lät uppresa tolf ofantliga altaren, lika höga som de största torn, såsom ett tecken till sina segrar och ett bevis på sin erkänsla emot gudarne. Sedan detta arbete blifvit fullbordadt, anbefalde han offer enligt grekisk sed, anordnade täflingslekar, lade hela landet ända till Hyphasis under Poros' herravälde och gaf slutligen tecken till uppbrott.» (Arrianos.)

Alexander for med en del af sin här utför floden Hydaspes; återstoden af hans folk följde stranden efter. Följande loppet af Hydaspes, Akesines och Indus samt underkufvande de folkslag, som bodde utmed stränderna, anlände Alexander i Juli 325 till det delta, som bildas af Indus' utloppsarmar. Anländ hit, anträdde Alexander slutligen återvägen mot vester. Hans plan var nu att återvända till lands med största delen af sin här, under det att flottan under Nearchos på sin väg från Indus till utloppet af Tigris undersökte den sydliga kusten af hans rike. Denna plan sattes äfven i verket. Den del af soldaterna, som tågade landvägen, fick genom hetta, hunger och törst utstå svåra lidanden på vägen genom Gedrosiens sandöknar. »Hären», säger Strabo, »räddades genom de dadlar, som växte i stor mängd utmed flodbäddarne.» Alexander delade sjelf alla dessa vedermödor. Då han efter två månader anlände till Karmanien, hade de angränsande satraperna skickat hären lifsmedel till mötes. Om man får tro Diodoros och Quintus Curtius, följde nu på försakelserna orgier och ett sju dagars triumftåg, hvilket påminde om Dionysos' återkomst från eröfringen af Indien. Arrianos betraktar berättelserna härom såsom fabler, emedan Ptolemäos och Aristobulos ej talat derom; dessa religiösa och militäriska orgier stå emellertid i full öfverensstämmelse med Alexanders smak.

I Parsargadä, som han genomtågade, lät Alexander i sitt forna skick återställa Cyrus' graf (sid. 187), hvilken hade blifvit plundrad; sedan begaf han sig genom Persepolis till Susa. Der straffade han med yttersta stränghet dem, hvilka gjort sig skyldige till otrohet eller utpressningar, emedan de hoppats, att han ej vidare skulle återkomma.

Satrapen Harpalos i Babylon vågade ej ens afvakta hans ankomst, utan flydde och värfvade för sina skatter grekiska legotrupper.

Oaktadt Alexanders eget exempel gick föreningen emellan de båda folken ej särdeles raskt framåt. Han hade redan förut äktat Roxane; han tog nu äfven Darius' äldsta dotter, Statira (Barsine), till sin gemål. Han gaf Statiras syster, Drypetis, åt Hephästion och förmälde Persiens förnämsta qvinnor med sina generaler. Mer än 90 äktenskap ingingos sålunda på en enda dag. Han uppmanade soldaterna att följa officerarnes exempel, och han lemnade sjelf hemgift åt dem, som äktade asiatiska qvinnor: 10,000 följde uppmaningen. Bröllopsceremonierna åtföljdes af storartade fester.

Dessa giftermål voro ett förträffligt medel för de båda folkens sammansmältning. Alexander försökte äfven att befrämja föreningen genom organisationen af sin krigshär. Satraperna skickade honom 30,000 unga Perser, hvilka han kallade sina epigoner och lät beväpna och inöfva dem såsom Makedonierna. De senare betraktade denna nya trupp med afundsjuka. Glömmande Alexanders välgerningar, hvilken nyss med 20,000 talenter (öfver 70,000,000 kronor) hade betalt deras skulder, blefvo de uppstudsige och begärde alla att få hemresa. Alexander, förtörnad, uttog sjelf 13 af de mest högljudda i den sorlande hopen och utlemnade dem till bestraffning. Sedan återkallade han i deras minne den magt, välmåga och ära de hade Philip och honom sjelf att tacka för. »Gån», tillade han, »och sägen Grekerna, att Alexander, öfvergifven af eder, har anförtrott sig åt de barbarers trohet, hvilka han besegrat!» Derpå gick han in i sitt tält och vägrade under två dagar att se sina bästa vänner. På den tredje sammankallade han anförarne och utdelade åt dem befälet öfver en helt och hållet persisk här. Underrättade härom, kunde Makedonierna ej uthärda den tanken att i konungens ynnest efterträdas af Perserna. De skyndade i massa till hans tält, bådo honom visa sig och anhöllo om förlåtelse. Han närmade sig; vid åsynen af deras förödmjukelse och deras förtviflan besegrades han och blandade sina tårar med deras. Ett gästabud, till hvilket 3,000 voro inbjudne, beseglade försoningen. 10,000 Makedonier, som ålder eller sår gjorde oförmögne till vidare tjenstgöring, hemskickades. Han skänkte dem utom nödiga respenningar en talent hvar och gaf Krateros, näst Hephästion Alexanders bäste vän, i uppdrag att hemföra dem.

Ungefär samtidigt fick Alexander en stor sorg: Hephästion, hans förtroligaste vän, dog. Han anstälde en begrafning, sådan man förut aldrig skådat: hon kostade inemot 40 millioner kronor; och han frågade Amons orakel, om Hephästion kunde få hedras såsom gud eller

halfgud. För att finna en förströelse i sin smärta anstälde han en stor menniskojagt, d. v. s. han anföll och besegrade Kossäerna, tappra bergsbor, hvilka de persiske konungarne aldrig kunnat underkufva. Alla fångar dödades; hela den manliga befolkningen utrotades, förmodligen för att tjena till offer åt den nye guden. Den läkare, som ej kunde rädda den sjuke, fick mista lifvet. I Babylon, hvarest Alexander slutligen höll sitt inträde, fann han sändebud emot sig från den kända verldens alla delar.

Midt under dessa hyllningar och för att rättfärdiga dem, hvälfde Alexander stora planer. »Enligt några föresatte han sig att kringgå Arabien, att färdas längs Äthiopien, Libyen, Numidien och berget Atlas, att öfvergå Gibraltar sund, att framtränga ända till Gades, för att sedan åter ingå i Medelhafvet efter att hafva underkufvat Karthago och hela Afrika . . . Enligt andra skulle han vända sig emot Skytherna norr om Svarta hafvet. . .» (Arrianos.) Så mycket är säkert, att Alexander i Phenicien lät bygga 1,000 galerer, hvilka skulle föras till Thapsakos och derifrån på Euphrat till Persiska viken. Det är också säkert, att han afsände tre expeditioner till Arabiens kuster, för att fullborda de undersökningar, som Nearchos hade begynt. Heraklides fick i uppdrag att bygga en flotta på Kaspiska hafvet.

Medan han förberedde sina nya eröfringar, var han syselsatt med inre förbättringar. Han lät i Babylon gräfva en hamn, som rymde 1,000 fartyg, och reglerade genom storartade arbeten Euphrats öfversvämningar. Men sedan någon tid trodde man sig märka åtskilliga för framtiden olycksbådande järtecken: äfven Alexanders sinne rönte intryck häraf, och för att förjaga sin oro öfverlemnade han sig utan hejd åt dessa bordets nöjen, vid hvilka både hans fader och han så ofta lemnat sitt förstånd qvar. Med Babylons klimat var denna omåttlighet en dödsdom. Efter en rad af orgier anfölls han också af en feber, som dödade honom på den elfte dagen, den 21 April 323. Några veckor förut hade sändebud anländt ifrån Grekland för att egna honom gudomlig dyrkan.

Alexander hade ej fylt sitt trettiondetredje år, då han dog. Styrkan hade i det närmaste fullgjort sitt verk: det återstod för visheten att göra sitt. Skulle kanske denna senare uppgift hafva öfverstigit hans krafter? Att rifva ned kan ibland vara lätt; att bygga upp är det aldrig. Det lilla af hans planer, som är bekant, visar emellertid, att han ännu skulle hafva utfört stora verk i den rigtning han begynt. De besegrade vunnos genom segrarens skonsamhet och understödde hans planer; handeln, sambandet nationerna emellan, utvecklades i en ofantlig skala och såg nya vägar öppnade eller fridlysta för sig af Alexander; in-

dustrien understöddes otroligt genom de ofantliga, förut ofruktbara skatter, hvilka nu utkastades i den allmänna rörelsen af eröfrarens frikostiga hand; den grekiska civilisationen fördes till tusen punkter i det stora riket genom de talrika nybyggena, af hvilka ett enda, Alexandria, länge mottog och lemnade ifrån sig en outtömlig flod af rikedomar och idéer; folken, åskådningarna och religionerna sammanfördes till en storartad enhet, från hvilken ett nytt samhälle skulle hafva utgått, om den största af alla krafter, tiden, hade förlänats den, som egde nästan alla andra: se der hvad Alexander dels gjort, dels förberedt, och hvarföre verlden sedan 2,000 år tillbaka stannar och böjer sig för den unge segrarens namn, under det hon glömmer, hvad historien af öfverseende för ungdom och snille nöjer sig med att kalla hans fel.

168. Tetradrachmon från det makedoniska herraväldets tid.
På ena sidan Alexander den stores hufvud, på den andra Zevs sittande på en tron.

3. Hellenistiska riken och hellenistisk bildning.

Alexanders död slog verlden med häpnad. Under den natt, som följde derpå, höll sig hären under vapen till följd af en obestämd fruktan, liksom om man befunne sig i närheten af fienden. Babylons invånare tillslöto sina dörrar, upplyste ej sina hus, höllo sig hemma, orörlige, med oro lyssnande till hvarje buller och hvarje stund troende, att denna förskräckliga här, hvilken hittills hållits i tygeln af sin herskare, nu skulle utöfva våldsamheter och plundringar.

Vid dagens inbrott sammanträdde anförarne för att rådpläga, men soldaterna voro ej heller sinnade att uteblifva från denna öfverläggning. De samlade sig vid ingångarna till rådplägningssalen. Vid åsynen af den toma tronen, hvarest man blott såg eröfrarens krona, drägt och rustning, utbröto höga jemmerrop.. Man tystnade, då Perdikkas inträdde. Han höll i handen Alexanders ring, hvilken hade

tjenat som sigill vid alla vigtiga angelägenheter; den döende hade lemnat den i hans händer. Han nedlade den på tronen och sade till församlingen, att han lemnade den till hennes förfogande. Han föreslog: att, under det man väntade på, att Roxane skulle gifva lifvet åt det barn, som hon bar i sitt sköte, man borde välja en anförare, hvilken skulle åtlydas af alla. Efter åtskilliga tvister kom man öfverens om, att Arrhidäos, Alexanders förståndslöe halfbroder, skulle dela tronen med Roxanes barn, om det blefve en son; att Antipater skulle föra befälet i Europa; att Krateros skulle handhafva de angelägenheter, som tillkommo Arrhidäos, och att Perdikkas skullo föra befälet öfver ryttargardet, hvarigenom han kom att få en förste ministers magt.

Perdikkas hade sålunda visserligen lyckats förskaffa sig regentskapet; men för att kunna bibehålla det måste han dela sin magt med de öfrige generalerna. Han fördelade provinserna dem emellan, utan att behålla någon för sig sjelf, på det att han skulle synas bibehålla öfverinseendet öfver dem alla. Ptolemäos, Lagos' son, erhöll sålunda Egypten, Leonnatos Mysien, Antigonos Phrygien, Lykien och Pamphylien, Lysimachos Thrakien, Antipater och Krateros Makedonien, Evmenes Kappadokien, hvilket han dock först borde eröfra, Laomedon Syrien, Pithon Medien. Pevkestes Persien; vi nämna blott de förnämsta.

Evmenes, Alexanders forne sekreterare, var en främmande uppkomling af thrakisk härkomst. Antigonos bestred honom nu besittningen af hans provins, och Perdikkas nödgades understödja Evmenes med den kungliga hären. Segrare öfver Antigonos, trodde Perdikkas sig blifva det lika lätt öfver Ptolemäos, hvilken redan betraktade Egypten som sin egen tillhörighet. Men Perdikkas nedhöggs vid öfvergången af Nilen af sina egna soldater, och hans död gjorde, att Evmenes' seger öfver Krateros (321) blef fruktlös.

Antipater, Makedoniens styresman, bemägtigade sig genast regentskapet. Det fans för närvarande två skilda intressen: generalernas, hvilka af sina områden ville göra oberoende stater, regentens och den kungliga familjens, hvilka ville bevara väldets enhet. Antipater dog snart, öfverlemnande sin titel åt sin vän, den gamle Polysperchon, med förbigående af sin son Kassander (319). Alexanders efterträdare kunde icke räkna synnerligen på denna svaga personlighet, men de hade en skicklig försvarare uti Evmenes, hvilken, utnämnd till befälhafvare för den kungliga hären, emot Antigonos sökte att bibehålla sig i Mindre Asien. Sedan den kungliga flottans nederlag hade beröfvat honom väldet till sjös, tänkte han att i Höga Asien förena sig med

de satraper, som beväpnat sig emot Selevkos i Babylon, en annan general, som sträfvade efter oberoende. Antigonos förföljde honom dit, och Evmenes blef efter lysande bedrifter utlemnad af sina egna trupper. Antigonos beröfvade honom lifvet; det kungliga huset var ifrån detta ögonblick försvarslöst emot sina fiender (316).

Denna familj tillintetgjorde sig dessutom sjelf, liksom generalerna sökte att tillintetgöra hvarandra. Alexanders moder, Olympias, hade afdagatagit Arrhidäos och hans gemål Evrydike, liksom Roxane redan hade låtit döda Statira, Alexanders sista gemål. Men Kassander, hvilken bestred Polysperchon, Olympias' bundsförvandt, regenttiteln, bemägtigade sig Makedonien, tillfångatog Olympias uti Pydna och lät döda henne (315). Redan herre öfver Roxane och hennes son Alexander Ägos, hvilka han hade i sina händer, tog han Thessalonike, Alexanders syster, till sin gemål, för att på detta sätt skaffa sig arfsrätt till tronen. Makedonien, Thessalien och största delen af Grekland tillhörde honom. Athen, hvilket för ett ögonblick trott sig vara fritt, tvangs att emottaga hans underbefälhafvare Demetrios från Phaleron, hvilken likväl i 10 år styrde det med vishet i den nye makedoniske konungens namn.

169 Demetrios Poliorketes.

Evmenes' död hade öfverlemnat hela Asien åt Antigonos. Selevkos, Babylons ståthållare, hade utan strid gifvit vika och flytt till Ptolemäos i Egypten, hvilken han eggade till krig, på samma gång Lysimachos i Mindre Asien och Kassander i Europa beväpnade sig emot den, som gjorde anspråk på hela Alexanders välde. Antigonos och hans son Demetrios, senare kallad Poliorketes (Stadsbelägraren) (bild 169), ryggade ej för detta fruktansvärda förbund. Men Ptolemäos' seger öfver Demetrios vid Gaza år 312 och Selevkos' framgångar medförde fred år 311. Denna fred bibehöll hvar och en vid hvad han innehade och lofvade Alexander den stores tron åt Alexander Ägos. Detta löfte kostade den olycklige prinsen lifvet; Kassander, hvilken derigenom skulle hafva blifvit beröfvad den ställning han innehade, lät döda honom jemte

hans moder (310). Polysperchon, hvilken blott innehade Sikyon och Korinth, gjorde på samma sätt med Herakles, en oäkta son till Alexander; och Kleopatra, Alexanders syster, utom Thessalonike den enda återstoden af denna olyckliga familj, afdagatogs på Antigonos' befallning.

Den ingångna freden tillförsäkrade äfven de grekiska städerna deras frihet; ingen ville emellertid gifva fullbordan åt denna artikel, under det hvar och en af sina motståndare fordrade, att den skulle sättas i verket. Antigonos, hvilken borde vinna mest derpå, skickade sin son för att befria Athen, hvarest denne återinförde demokratien (308). Det följande året förstörde samme Demetrios i närheten af Cypern den egyptiska flottan, hvarpå både han och hans fader Antigonos antogo konungatitel, med hvilken de öfrige tronpretendenterna ej heller dröjde att smycka sig. Ett krigståg, som Demetrios till lands företog mot Ptolemäos, misslyckades alldeles; han var ej lyckligare vid belägringen mot det tappert försvarade Rhodos, ehuru han anföll det med den största skicklighet, och han nödgades begifva sig till Grekland för att der hejda Kassanders framgångar.

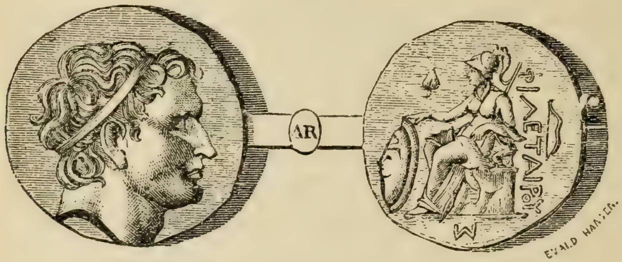

170. Lysimachos.

Antigonos' son förjagade utan möda de makedoniska besättningarna ifrån Peloponnesos och Attika och lät gifva sig den titel, som Philip och Alexander burit, Grekernas öfverbefälhafvare. Men Lysimachos (bild 170), Kassander, Ptolemäos och Selevkos, hvilken från ett tåg till Indien återkom höljd af ära och lastad med byte, bildade ett nytt förbund emot Antigonos, som vid Ipsos i Phrygien förlorade krona och lif (301). Dermed var upplösningen af Alexander den stores rike beseglad; ur dess spillror framgingo tre stora stater: det *syriska* riket under *Selevkiderna*, det *egyptiska* riket under *Ptolemäerna* och det *makedoniska* riket. Emedan dessa, fastän ej belägna på hellenisk jord, öfvervägande idkade helleniskt språk, hellenisk vetenskap och konst, hafva de fått namn af ***hellenistiska*** riken.

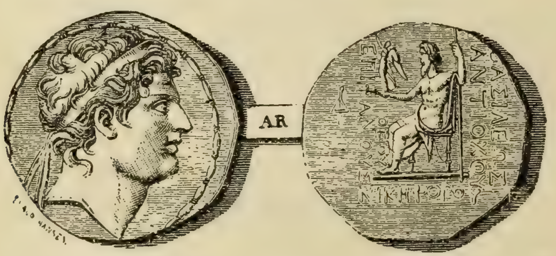
Det *syriska* riket hade Selevkos, förut ståthållare öfver Babylonien, upprättat af största delen af de forna persiska länderna. Han uppbygde, såsom hufvudstäder för sitt stora rike, *Antiochia* vid Orontes och *Selevkia* vid Tigris. Den grekiska bildningen befäste sig blott i länderna på denna sidan om Euphrat. I Indien framträngde Selevkos ännu längre än Alexander, och ännu det sista året af sin regering (281) förvärfvade han sig genom en seger öfver Lysimachos

Mindre Asien. Men hans efterträdare voro icke vuxna den uppgiften att sammanhålla ett så månggestaltadt och osammanhängande rike. Sålunda uppreste sig redan under hans son, Antiochos I Soter, Philetäros, den fallne Lysimachos' skattmästare på borgen *Pergamon* i Mysien, och stiftade det pergameniska riket i den nordvestliga delen af Mindre Asien. En af Philetäros' efterträdare, Attalos I (bild 171), antog, efter

171. Attalos I.
Efter ett pergameniskt mynt.

en seger öfver de galliska röfvarhorderna i Galatien, konungatitel. Konungarna hette sedan omvexlande Evmenes och Attalos. De utmärkte sig för sin kärlek till vetenskaperna och grundade i Pergamon ett stort bibliotek. Här fick, i stället för det egyptiska papyrus, det mer än tusen år brukliga skriflädret — *pergament* — en vidsträckt användning. Samtidigt gjorde äfven konungariket *Bithynien* öster om Pergamon, med den senare hufvudstaden Nikomedia, sig oafhängigt af Syrien. Emot Antiochos II Theos gjorde *Partherna*, boende i sydost från Kaspiska

172. Antiochos IV Epiphanes
Efter ett syriskt mynt.

hafvet, och deras grannar i öster, *Baktrerna*, uppror. Partherna, kände såsom utmärkte ryttare, bildade en genom de store inskränkt monarki, hvilken med Arsakiderna såsom konungar egde bestånd från år 256 f. Kr. till 226 e. Kr. Under den fjerde Selevkiden, Selevkos II (om-

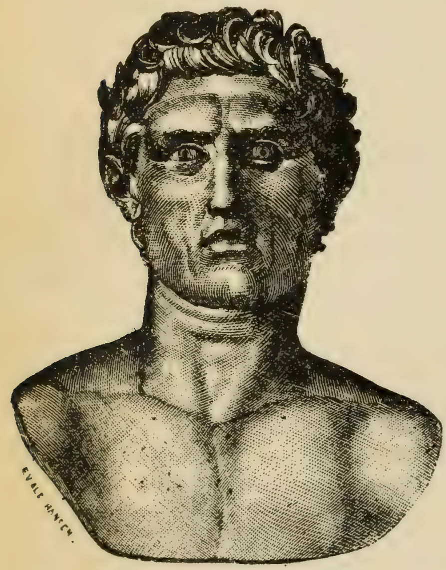
kring 230), syntes det syriska riket genom den egyptiske konungen Ptolemäos Evergetes' segrar nära sin upplösning; först den sjette Selevkiden, Antiochos III med tillnamnet den store (224—187), återvann Mindre Asien och gjorde framgångsrika krigståg mot Partherna, hvilka likväl efter hans död togo alla öster om Euphrat belägna länder i besittning. Slutligen förlorade han genom slaget vid Magnesia (190) större delen af Mindre Asien till Romarnes bundsförvandter. Hans andre efterträdare, Antiochos IV Epiphanes (den glänsande) (bild 172), är ej mindre bekant för sitt skymfliga utrymmande af Egypten på blotta uppmaningen af Romaren Popilius Læнas än genom sin fanatiska förföljelse af den judiska religionen.

Judarne kommo vid Alexander den stores död under Ptolemäerna, hvilka regerade öfver dem med mildhet. En öfversteprest hade jemte det höga rådet, synedrium, ledningen af alla de inre angelägenheterna. Ibland Judarne uppstodo två partier, Saduceerna — så benämndes de efter sin lärare Sadok — och Fariseerna. De förre, hvilka tillhörde det förnämare ståndet och närmade sig den grekiska bildningen, förkastade läran om odödligheten; de senare, hvilka stodo närmare folket, lade den största vigt på ett noggrant uppfyllande af alla ceremoniallagens föreskrifter. Under öfverstepresten Simon den rättvises tid (300—291) blef Canon för det Gamla Testamentets böcker fastställd. Under konung Ptolemäos II Philadelphos ombesörjdes genom sjuttio judiske lärde den grekiska öfversättningen af det Gamla Testamentet, hvilken fått namn af *Septuaginta*. År 204 kommo Judarne genom eröfring under Selevkidernas välde. Till följd af Antiochos IV Epiphanes' grymma förföljelse emot den judiska religionen uppstod år 167 ett snart segerrikt uppror under ledning af presten Mattathias och hans fem söner, af hvilka Judas Makkabeus (hammaren, så kallad för sin tapperhet), Jonathan och Simon utmärkte sig såsom synnerligen lyckliga härförare. Simons son, Johannes Hyrkanos, hvilken redan blifvit fullkomligt oberoende, utsträckte (135—107) sitt herravälde öfver Samaritaner och Idumeer. På honom följde hans söner, Aristobulos I, hvilken antog konunganamnet, och sedan Alexander Jannäos. Dennes äldste son, Hyrkanos, måste, sedan Pompejus under sin vistelse i Syrien slitit Judarnes inre tvister, betala skatt till Romarne.

Till följd af sin svaghet förlorade de sista Selevkiderna (omkr. 80 f. Kr.) sin krona till Tigranes, Armeniens konung. Sedan denna blifvit besegrad, gjorde Romarne år 64 Syrien till sin provins, hvarvid Selevkiderna fingo behålla Kommagene vid Euphrat, uti hvilket Samosata var hufvudort.

Det mest blomstrande af de hellenistiska rikena var *Egypten*.

Den både såsom skriftställare och krigare utmärkte Ptolemäos I Lagi (bild 173) skonade Egyptens gudomligheter, religion, presterskap, språk o. s. v. och vördade Egyptens forntid genom att återställa dess förfallna byggnader. Han införde en förträfflig förvaltning och utvidgade riket genom eröfringen af biländerna Libyen, Phenicien, Cypern, Palestina och andra. Genom handeln med Indien samlade sig i Egypten en ofantlig rikedom. Ptolemäos I:s son, Ptolemäos II Philadelphos (283—246), anlade handelsstaden Myoshormos vid Röda hafvet och sammanband detta haf genom en kanal med Nilfloden. Alexandria blef verldshandelns hufvudstad, från hvilken karavaner å ena sidan gingo genom Syrien och Mesopotamien till det inre af Asien och å den andra åt det inre af Afrika, och hvars handelsflottor beforo såväl det Arabiska och Indiska hafvet som Medelhafvet. Alexandria blef äfven vetenskapernas hufvudsäte. Ptolemäos Philadelphos inrättade ett storartadt bibliotek och ett museum, hvarest många utmärkte lärde erhöllo bostad och underhåll och gjorde Ptolemäernas namn odödligt. Härigenom bibehöll det ptolemäiska riket, trots de senare regenternas betänkliga urartande, en vigtig betydelse ända till början af den romerska kejsartiden, då det i egenskap af provins uppgick i det stora romerska riket.

173. Ptolemäos I Lagi.

Alexandria hade genom stigande rikedom och Ptolemäernas frikostighet blifvit medelpunkten för en vidsträckt vetenskaplig verksamhet. Då Grekland fortfarande oroades af inre strider, förskaffade sig de lärde en fristad uti Alexandria; här voro de ifrigt sysselsatte med att samla och ordna forntidens skrifter. En öfvervägande praktisk riktning, alltför uteslutande gående ut på att samla och hopa lärdomens skatter, gjorde sig gällande. Men den vidgade kunskapskretsen och de medel, hvilka åstadkommos genom Alexanders eröfringar, medförde ej ringa andliga framsteg; de alexandrinske lärde ombildade med anslutning till Aristoteles dels redan förut bestående vetenskaper, dels lade de grundvalarne till nya, på hvilka man ännu fortfarande byg-

ger. Först och främst lades grunden till den vetenskapliga grammatiken eller den kritiska filologien, derigenom att utmärkte alexandrinske lärde, såsom Aristophanes och Aristarchos, undersökte och utlade texten hos de klassiske författarne. En stor lyftning erhöll framför andra de matematiska och geografiska vetenskaperna. Evklides, som på Ptolemäos' I:s tid undervisade i Alexandria, bearbetade geometrien på ett vetenskapligt sätt. Eratosthenes, bibliotekarie i Alexandria (omkr. 220), skref ett stort geografiskt arbete. Till följd af den närmare bekantskapen med Kaldeerna började studiet af astronomien att idkas synnerligen flitigt. Hipparchos beräknade de mest betydande himlakropparnes storhet, afstånd och rörelse samt införde de geografiska bestämningarna efter längd- och breddgrader. Efter Aristoteles' föredöme började man nu äfven i Alexandria att undersöka de dödas kroppar (*anatomi*) och för vetenskapen och lifvet göra sig resultaten till godo. Denna utsträckning af de reala vetenskaperna hade till följd fordran på en s. k. allmän bildning, hvilken man borde förvärfva sig genom studiet af de vigtigaste enskilda vetenskaperna. Detta kallade man *Encyklopedi*, d. v. s. uppfostran genom en krets af vetenskaper. Men jemte Alexandria bildade äfven Athen fortfarande en medelpunkt för andlig verksamhet, särskildt på filosofiens och den dramatiska poesiens område. Liksom de enskilda vetenskaperna, antog äfven filosofien en alltigenom praktisk riktning; hon förenade sig med lifvet och sökte i lifvet sjelf sitt mål. Så uppstodo hufvudsakligen två rigtningar. *Epikuros* (bild 174), född på Samos 342, började 307 undervisa i Athen, der han dog 270. Han lärde att lifvets hufvudändamål är lycksalighet, och att denna

174. Epikuros.

175. Zenon från Cypern.

består i frihet från oro och smärta. i ett gladt lefnadslugn och i förnöjsamhet. Denna epikureiska filosofi urartade dock sedermera och sökte lyckan i den sinliga njutningen. Samtidigt med Epikuros lefde likaledes i Athen *Zenon* från Cypern (bild 175). Det menskliga lifvets enda mål är enligt Zenons lära dygden, och denna består i ett förnuftigt, naturenligt handlingssätt, framför allt i herraväldet öfver lustarne och begären, hvilka såsom oförnuftiga äro förkastliga. Efter den *Stoa* eller pelargång i Athen. hvarest Zenon meddelade sin undervisning, fingo hans efterföljare. namnet *Stoiker,* och det är deras förtjenst, att under denna förfallets tid först hafva åter förskaffat helgd åt sedelagens kraf.

---

4. Grekland och Makedonien från Alexander den stores till Pyrrhos' död (323—272).

Så snart ryktet om Alexanders död nått öfver hafvet, skickade Athen sändebud till alla grekiska städer för att förmå dem bilda ett förbund mot Makedonierna. Demosthenes slöt sig till dessa sändebud, eldade allas sinnen och genomdref. att man grep till vapen för att begynna det sedan så kallade *Lamiska kriget.* Framgången belönade till en början detta hjeltemodiga oförstånd. Antipater, åt hvilken Alexander hade lemnat styrelsen öfver Makedonien med skyldighet att vaka öfver Grekland, tågade skyndsamt emot de så kallade upprorsmakarne. Han besegrades vid *Lamia* i Thessalien; men då Leosthenes, som hade vunnit denna seger, blifvit dödad vid Lamias belägring, kunde hans efterträdare ej hindra Antipaters förening med en ny hjelphär, och Grekerna förlorade slaget vid Krannon (322), på samma gång den kungliga flottan tillintetgjorde Athens. Alla bundsförvandterna förlorade nu modet, och Athen begärde att få underhandla. Antipater fordrade insättandet af en makedonisk besättning i Munychia, godtgörelse för krigskostnaderna och Demosthenes' hufvud.

Den store talaren hade tagit sin tillflykt till ett tempel på ön Kalauria. Soldater upptäckte honom derstädes. För att hindra dem att kränka ställets helgd, lofvade han dem att lemna sin fristad, så snart han skriftligen uppsatt sin sista vilja. Då han framtagit sina skriftyg, förde han spetsen af sin penna till munnen. Det var så hans vana, då han funderade på någonting, under det han skref. Denna gång hade han deruti dolt ett kraftigt gift. Sedan han hål-

lit den en stund uti sin mun, betäckte han sitt hufvud med sin mantel. Soldaterna, som stodo vid ingången till templet, logo åt honom och ansågo honom feg. Men då han märkte, att giftet gjort verkan, blottade han sitt ansigte och reste sig upp för att bortgå. »O Poseidon», sade han, »jag utgår lefvande ur ditt tempel, men Antipater och Makedonierna hafva icke dess mindre befläckat det genom min död.» Han hade knappast hunnit säga dessa ord, då han började vackla. Han bad, att man skulle stödja hans steg, och då han gick förbi gudens altare, nedföll han döende (322). Athen lät öfver honom uppresa en bildstod, försedd med följande inskrift; »O Demosthenes, om din magt hade motsvarat din vältalighet, skulle Grekland ej nu bära bojor.»

En annan stor Athenare, Phokion, fick snart samma öde. Sträng i sitt lefnadssätt, ansåg han menniskan fri i samma mån, som hon har få behof. Sin kropp försåg han blott med det allra nödvändigaste. Man såg honom gå i spetsen för soldaterna, barfotad och utan mantel, För en sådan man var guldet onyttigt. Han hade tusen tillfällen att blifva rik, och likväl förblef han fattig hela sitt lif; han förkastade såväl Philips som Alexanders gåfvor. Såsom general var han mycket skicklig och af Athenarne mycket använd. Äfven såsom talare hade han stort inflytande. Men man måste likväl tillstå, att Phokion med sitt dystra, missmodiga lynne var en af desse män, hvilka, under det de med bästa förmåga tjena en sak, förstöra den på förhand genom att oupphörligt upprepa, att den ej kan hafva framgång. Då Demosthenes lifvade hela Athen genom sin hänförelse för friheten, sade Phokion: »Att strida tjenar till ingenting, ty vi blifva säkerligen besegrade.» Likväl besegrade han Makedonierna mer än en gång, sedan han yttrat sig på detta sätt.

År 317 tvistade två män om Grekland: Polysperchon i egenskap af regent öfver hela det makedoniska väldet och Kassander såsom innehafvare af Makedonien. Den senare stödde sitt inflytande på aristokratien; för att tillintetgöra detta utfärdade Polysperchon ett dekret, som återkallade de landsförviste och återförde den demokratiska styrelsen. Kassanders vänner förjagades ifrån alla städer. Phokion tillhörde detta antal. Polysperchon nöjde sig ej med hans landsflykt; han begärde, att Athenarne skulle bestraffa honom jemte några af hans vänner. Phokion var då öfver 80 år. Vid åsynen af denne redlige man inför rätta betäckte en stor del af medborgarne sina ansigten och utgöto bittra tårar, men ingen vågade tala till hans fördel, och han dömdes till döden.

Ifrån slaget vid Krannon år 322 ända till slaget vid Ipsos år 301 var Grekland ett föremål för tronpretendenternas tvister. Det

var under denna tid, som Athen styrdes först af Demetrius Phaleriern i Kassanders namn och sedan af Demetrius Poliorketes i hans faders Antigonos', namn. Athenarne vanärade sig genom det ovärdiga smicker de visade desse män. De helsade icke blott Antigonos och hans son såsom konungar, utan de tillbådo dem ock såsom räddande gudar samt egnade dem altaren och offer!

En gemensam fara hotade år 280 dessa förnedrade folk och desse furstar, hvilkas äregirighet blott åsyftade rikedom och magt för att få missbruka båda delarne. Norr om Makedonien på båda stränderna af Donau hade galliska horder sina hemvist. Sedan Alexander den store dött och hans välde blifvit upplöst, beslöto de att intränga i Thrakien och Makedonien. Ptolemäos Keraunos, som nyligen hade mördat Selevkos (281) och satt sig i besittning af Makedoniens krona, kunde ej motstå deras våldsamma anfall. Den makedoniska phalangen besegrades, konungen, tagen lefvande, afrättades, och landet öfverlemnades åt en förskräcklig ödeläggelse. Efter Makedonien kom ordningen till Thessalien och sedan till Grekland. Om ej fruktan och fåfängan hafva förökat deras antal, utgjorde Gallerna 150,000 man till fots och 20,000 till häst. Grekerna beslöto att hejda dem vid Thermopylä. Från Peloponnesos kom likväl ingen. Befälet öfverlemnades åt Athenaren Kalippos, en sista och rättvis hyllning åt den stad, som ännu aldrig hade svikit Grekland i farans ögonblick. Kraftfullt tillbakaslagna ifrån Thermopylä, upptäckte Gallerna den gångstig, som för Xerxes öppnat Grekland, och begåfvo sig genast till Delphi för att plundra dess skatter. Nu, liksom vid Persernas infall, tillägger sagan dess räddning gudens omedelbara ingripande till sitt försvar: Gallerna sägas hafva fallit ett offer för jordbäfningar, åska och storm. Förmodligen utgör denna sägen blott en poetisk försköning af det kraftfulla motstånd, som gjordes af invånarne i en trakt, som var så lätt att försvara (278). Återstoden af den galliska hären förenade sig med andra skaror, hvilka ströfvade omkring i Thrakien, och allesamman kastade sig öfver Mindre Asien, hvarest de länge utgjorde ett föremål för förskräckelse.

Gallerna hade med svärdet i hand sökt sin lycka i Grekland. En Grek, Pyrrhos, konung i Epeiros, gjorde såsom de. Han ansåg sig genom sin moder härstamma från Herakles och från Achilleus genom sin fader. Han stred tappert vid Ipsos, ehuru ej då mer än 15 år, och med hjelp af konungen i Egypten satte han sig åter i besittning af sitt rike, från hvilket han blifvit förjagad. Från Demetrios Poliorketes, hvilken efterträdt Kassanders son, eröfrade han Makedonien, hvilket likväl åter beröfvades honom af Lysimachos. På Tarents upp-

maning begaf han sig till Italien och höll just på att färdas öfver det Joniska hafvet, då Gallerna anlände till Grekland. Det är bekant, huru han i början besegrade Romarne, sedan kämpade på Sicilien och efter att hafva lemnat denna ö slutligen förlorade en stor drabbning, hvilken nödgade honom att återvända till Epeiros. Återkommen dit, inkastade han sig hufvudstupa i de tvister, som upprörde Grekland. Plötsligen infann han sig i Makedonien, hvarest Antigonos Gonnatas, Demetrios Poliorketes' son, efter Gallernas försvinnande bemäktigat sig kronan. Pyrrhos vann phalangen på sin sida och gjorde sig till herre öfver nästan hela landet, men innan han hann fullborda denna eröfring, kastade han sig i ett annat företag. Han kallades nemligen till hjelp af Kleonymos, hvilken gjorde anspråk på tronen i Sparta, och anlände år 273 under murarna af denna stad, som hade blifvit befästad för att kunna göra motstånd emot Kassander och Demetrios. Konung Aräos var för tillfället borta på Kreta; hans återkomst och en hjelptrupp från Argos tvungo Pyrrhos att upphäfva belägringen. Då han sedan äfven tvangs att lemna Argos, hvilket han till hämnd härför intagit, blef han under borttågandet dödad genom en tegelsten, kastad af en qvinna. Efter Pyrrhos' död tillföll Makedoniens tron Gonnatas och hans ätt på allvar. Förgäfves inträngde Alexander, Pyrrhos' son, ännu en gång i Makedonien (267); förgäfves anfölls det af en ny skara Galler; Antigonos förblef segrare, och Makedonien, beröfvadt sina asiatiska besittningar och öfvergifvande sina drömmar om herraväldet på andra sidan hafven, inskränkte sig till fullföljandet af Philips första plan, herraväldet öfver Hellenerna. Ställningen blef åter ungefär densammma som den hade varit år 359, utom det att sedeförderfvet blifvit ännu större och en förslappning i det politiska och det andliga lifvet inträdt, hvilken angaf ett obotligt förfall.

---

5. Det Achäiska och det Ätoliska förbundet till Romarnes inblandning i Greklands angelägenheter.

Athen, Sparta och Thebe hafva fallit; två dittills nästan okända folk, Achäer och Ätoler, framträda på den tomma skådeplatsen. De achäiska städerna, hvilka till följd af Korinths gynsammare läge för den handel, som idkades vid dess vik, hvarken kunnat förvärfva sig rikedom eller magt, bildade redan tidigt ett förbund, men deltogo aldrig i Greklands stora angelägenheter utom vid Chäroneia. Makedonierna

straffade dem derför. Demetrios, Kassander och Antigonos Gonnatas höllo besättning i några af dem och öfverlemnade de öfriga åt tyranner. »Det är ifrån denne Antigonos», säger Polybios, »som alla Greklands tyranner hafva kommit.» Omkring år 280 begagnade sig Achäerna af Makedoniens olyckor för att göra sig frie och omgestalta sitt förbund. »De första städerna, som förenade sig, voro Dyme, Paträ, Tritäa och Pharä. Fem år derefter inträdde Ägion i förbundet, sedan det förjagat sin makedoniska besättning. Derefter röjde Bura sin tyrann ur vägen; Keryneias' afstod frivilligt ifrån sin magt. Leontion, Ägeira och Pellene fullbordade föreningen af hela Achaia. Men detta förbund var ännu mycket svagt, då Aratos lät den mägtiga staden Sikyon inträda deruti.» (Polybios.)

Aratos' fader, en framstående medborgare i Sikyon, hade blifvit dödad af tyrannen i denna stad. Med möda räddad, hade Aratos vid blott 7 års ålder blifvit förd till Argos, hvarest hans faders vänner mottogo honom. Han tillbragte derstädes 13 år, röjde föga sinne för filosofi, men mycket flitig uti gymnasierna, utmärkte han sig i kroppsöfningar. Han hade kroppsformer som en athlet. Men denne athlet var äfven klok och rådig, älskade i statskonst liksom i krig bakhåll och öfverraskningar, var en tapper soldat, om än medelmåttig såsom fältherre, och en god medborgare, ty han uppoffrade sitt lif för sitt land och tjente det nitiskt, oaktadt han af brist på förutseende förberedde dess undertryckande.

Det af Aratos från tyrannen Nikokles befriade Sikyon hade behof af bundsförvandter, ty konungen af Makedonien, hvilken redan var herre öfver Athen och Korinth, hade äfven ett godt öga till denna stad. Aratos gjorde den till medlem af det achäiska förbundet. Detta hvilade på rättvisa grunder. Dess angelägenheter afgjordes på allmänna sammankomster, i hvilka alla medborgare, som hade fylt 30 år, voro berättigade att deltaga. Men då omröstningen skedde efter stad och ej efter person, så kunde ej den ena staden undertrycka den andra. Den högste embetsmannen kallades *strateg*, valdes årligen och hade vid sin sida ett ständigt råd af tio eller tolf så kallade *demiurger*. Alla förbundets medlemmar hade samma lagar, samma mynt (bild 176), mått och vigt, samme embetsmän. Det var den första verkliga förbundsstat, som Grekland hade att uppvisa; ty Athen, Sparta och Thebe, hvilka hvart efter annat omkring sig förenat en stor del af de helleniska städerna, hade mer behandlat dem som underlydande än som bundsförvandter. Det achäiska förbundet

176. Mynt slaget af achäiska förbundet.

kunde sålunda blifva Greklands räddning; om det utvidgade sig, om det omfattade alla städerna på Peloponnesos och i det mellersta Grekland, så skulle de grekiske staterna, förenade liksom i en enda knippa, ej så lätt kunna krossas. Detta var det mål. Aratos föresatte sig. Men Aratos hade mycket att göra för att lyckas: att förjaga tyrannerna, att tillbakahålla Makedonien, hvilket nu åter blifvit äregirigt och starkt, och slutligen att förmå de plundringslystne Ätolerna att lefva i fred med det achäiska förbundet. I den första punkten lyckades han i det närmaste. Tyrannerna förjagades ifrån Argos, Megalopolis, Hermione och Phlius; Megara, Trözen och Epidauros ingingo i förbundet. Han lyckades likaledes i den andra: han öfverraskade Akrokorinth, återgaf Korinth nycklarne till dess borg (243), hvilka de ej innehaft alltsedan Philips tid, och förmådde Athen att förjaga sin makedoniska besättning. Men det återstod två klippor, mot hvilka hans plan strandade: Ätolerna och Sparta.

177. Mynt slaget af ätoliska förbundet.

Ätolerna hade sinsemellan bildat ett förbund, som nästan liknade det achäiska. Deras olika folkstammar eller städer hade en allmän sammankomst, hvilken under namn af *Panätolikon* årligen vid höstdagjemningen sammanträdde i Thermon, afgjorde krig och fred samt tillsatte embetsmän. Utom denna årliga sammankomst fans ett ständigt råd af *apokleter* eller ombud, hvilket liknade demiurgernas i Achaia, men var talrikare. Äfven Ätolernas förnämste embetsman kallades *strateg* och förde befälet öfver stridskrafterna. Det ätoliska förbundet upptog äfven mycket aflägsna städer och lemnade dem säkerligen en stor handlingsfrihet; de närmare vilkoren känner man likväl ej.

De båda förbunden kunde olyckligtvis ej komma öfverens. Lika mycket som det achäiska under ledning af en vis man och en styrelse, som gaf de rike det största inflytandet, var hofsamt och fredsälskande, lika bullersamt och krigiskt var det andra. Ätolerna hade bibehållit de råa seder och den vana vid plundringståg, hvilka uti det öfriga Grekland hade upphört sedan århundraden. År 246 hade de anfallit Böotierna, och Aratos gick desse till hjelp, men kom för sent: Böotierna hade blifvit besegrade vid Chäroneia. »Nedslagne genom detta nederlag», säger Polybios, »vågade de ej mer från denna tid fö-

retaga någonting för att återvinna sin förra magt eller på offentlig uppmaning förena sig med de öfrige Grekerna, hvad man än föreslog dem. De tänkte blott på att äta och dricka, och detta gjorde de med sådan omåttlighet, att de förlorade både mod och styrka.» Denna Böotiernas förnedring öfverlemnade det mellersta Grekland åt Ätolerna.

I Sparta hade Lykurgos' författning på lång tid ej varit mer än ett minne. I stället för den likhet i egendom, Lykurgos infört, hade man nu derstädes ett fåtal rika och en mängd fattiga, hvilka fattigdomen till och med beröfvat medborgartiteln. Af de 700 Spartaner, som ännu funnos qvar, egde knappast 100 någon jordegendom. Sparta var sålunda ej längre Sparta utan en veklig, lättjefull och förderfvad stad med en förhatlig blandning af öfverdrifven rikedom och det yttersta armod. Detta olyckliga förhållande gjorde ett lifligt intryck på den unge Agis IV, hvilken år 244 blef konung vid 20 års ålder. Han beslöt att reformera Sparta, och ansåg, att det bästa sättet härför vore att genom en statshvälfning återinföra den lykurgiska tidens inrättningar och seder. Han tänkte begynna med att företaga en ny delning af jorden. Men detta var en farlig punkt att vidröra. De fleste rike, de gamle, som voro vane vid lyx samt fiender till hvarje förändring, och qvinnorna, förskräckta vid blotta minnet af det stränga lif, Lykurgos fordrade af dem, voro reformens afgjorda fiender med konung Leonidas i spetsen. Agis, som hade för sig de fattige, de yngre och i allmänhet alla dem, som mer sågo på sitt fäderneslands bästa än sin egen beqvämlighet, dukade likväl under för sina fiender och dömdes till döden, då han ej ville afstå från sitt ädelmodiga försök.

Agis fick en hämnare uti sin förnämste fiendes son, den unge och eldige Kleomenes. Varnad af Agis' öde, beslöt han, innan han handlade, att bilda sig en krigshär, på hvilken han kunde räkna för genomförandet af sina planer. Men det ärofulla krig, af hvilket Kleomenes hade behof, kunde ej bestå i annat än ett försök att återgifva Sparta dess gamla öfvervälde på Peloponnesos. Detta försök gjorde en kamp med det achäiska förbundet oundviklig. Det var denna täflan om magten, som förstörde Greklands sista förhoppning. Kriget utbröt år 227. Kleomenes besegrade sina motståndare tre gånger, och stark genom denna framgång, genomförde han sin revolution uti Sparta. Han återgaf den gamla författningen sin kraft, återinförde den ursprungliga strängheten i uppfostran återstälde de offentliga måltiderna, inkallade främlingar från grannländerna, utdelade jord till dem och ingaf alla fattige på Peloponnesos hopp om liknande förmåner. I Korinth och Sikyon uppkommo rörelser. För att undertrycka upprorsandan, skyndade Aratos till Sikyon och var der nära att blifva dödad; i

Korinth anbefalde han flera afrättningar, men staden gaf sig snart åt Kleomenes. Förbundet höll på att gå under; för att rädda det, tillkallade Aratos konungen i Makedonien, Antigonos Doson, hvilken förklarades för förbundets högste befälhafvare med oinskränkt magt både till lands och sjös. Kleomenes sköflade Megalopolis och hotade sina fiender ända inuti Argos; men för att kunna uthärda denna fruktansvärda kamp, hade han nödgats tillgripa alla möjliga hjelpmedel. Han förklarade Heloterne frie, anropade konung Ptolemäos i Egypten om hjelp och utlemnade till honom sin familj såsom gisslan för ett understöd, som han ej erhöll eller som åtminstone var obetydligt.

Emellertid lyckades han få tillsamman omkring 20,000 man för det afgörande fälttåget. Antigonos hade 28,000 till fots och 1,200 ryttare; phalangen bestod af 10,000 Makedonier. Denna här tog sin rigtning mot *Sellasia,* hvarest Kleomenes fattat fast fot för att försvara den till Sparta ledande vägen. Antigonos tvekade några dagar, innan han anföll. Drabbningen blef lång och blodig, ty å båda sidor voro anförarne skicklige och soldaterne tappre. Den unge Philopömen bidrog väsendtligt till Makedoniernas seger. En stor massa af Kleomenes' soldater lät döda sig på detta det gamla Spartas sista och ärorika slagfält (222). Då allt var förloradt, tog konungen till flykten och anlände till Sparta, endast åtföljd af några ryttare. Han ville ej ens sätta sig ned och stilla sin törst. Stödd mot en pelare, stod han en stund med nedsänkt hufvud, orörlig och försänkt uti dysta betraktelser. Hans kraftiga vilja tog likväl snart ut sin rätt; han begaf sig skyndsamt till Gythion med sina vänner, hvarifrån han på ett skepp afreste till Egypten. Efter många besynnerliga äfventyr omkom han derstädes, medförande sin fädernestad och Grekland i grafven. Sparta var verkligen redan dödt, och det achäiska förbundet höll på att dö. Makedonierna slogo sig ned i sjelfva hjertat af Peloponnesos. På hvem återfaller skulden härför? På Kleomenes, hvilken i stället för att gå framåt gick sex århundraden tillbaka. Han ville förverkliga Lykurgos' föråldrade ideal, då det i stället höfdes att befria Sparta från dess tryckande fåmannavälde, ifrån dess brottsliga isolering, ifrån dess inrotade egennytta, för att kasta det in på friare vägar, på hvilka det kunde inträda utan att förlora något af sitt stora namn. Genom att låta upptaga sig som medlem i det achäiska förbundet hade Sparta kunnat förvandla hela Peloponnesos och kan hända äfven mellersta Grekland till en ointaglig fästning. Men hvarken Sparta eller Kleomenes ville ingå i ett förbund, der alla hade lika rättigheter.

Aratos öfverlefde sin fiende blott i några få år och dog med brustet hjerta och själen full af dystra aningar (213). Befriad från en fara.

hade han råkat ut för en annan.» Det achäiska förbundet fann ej mer frihet under konung Philip III, Antigonos Dosons efterträdare, än det skulle hafva fått under Kleomenes.

Aratos hade redan före sin död sett Romarne taga första steget till att inblanda sig i hans fosterlands öden. Hvilken utgång denna inblandning skulle få, var icke svårt att förutse. Hos Grekerna fans ej mer någon sedlighet, någon religion, någon fosterlandskärlek, fans med ett ord ingenting af det, som gör en nation stark emot främlingen. Den sista lifgnistan hade tagit sin tillflykt till *Philopömens* manliga själ. Men elden på de gamla härdarna för högsinta känslor och stora dygder hade utslocknat. Athen hade nu ej mera något annat än en krypande befolkning; Sparta hade alltid saknat ideer och var nu äfven utan värdighet samt beherskadt af föraktliga tyranner; Thebe var försjunket i sinlighetens dy, Argos bortdomnadt och Korinth begrafvet i sedeförderf. Achäer och Ätoler voro de ende, hvilka ännu försökte att kämpa för friheten. Om de personer och händelser, hvilka ännu kunna vara förtjenta af något omnämnande, innan Grekland fullständigt beröfvades sin politiska tillvaro, kommer Roms historia att förtälja.

6. Återblick och slutord.

Greklands äldsta historia har blifvit oss meddelad genom skalderna och mytograferna. Denna sagohistoria utgör utan tvifvel omklädnaden för historiska händelser, men det är nu mera ofta omöjligt att bakom denna omklädnad återfinna verkligheten. Om Sparta före Lykurgos, om Athen före Solon har historien blott lemnat oss mycket sparsamma underrättelser och om det öfriga Grekland vid denna tid nästan ingenting. Under denna tidrymd har likväl Grekland antagit sin egendomliga karakter, har dess historiska lif begynt. Ifrån det 11:te till det 7:de århundradet tilldrog sig en för Greklands och verldens historia högst vigtig händelse, den helleniska stammens utbredning på Medelhafvets alla stränder. Under det Grekerna begagnade de tusentals vägar, som naturen beredt dem i det yttre, måste hjeltetidens konungar genom en långsam inre revolution gifva vika för de store. För att befria sig från desses förtryck skaffade sig folket ledare, hvilka gjorde sig till tyranner. Äfven desse försvunno. Missbruken och våldsamheterna medförde en ny revolution, hvilken nu var demokratisk. Under detta långa och mödosamma inre omgestaltningsarbete är det intellektuela lifvet i Grekland så godt som stillastående.

Men uti de asiatiska kolonierna utvecklar sig redan snillet; konsten och vetenskapen slå der rötter; skaldekonsten förökar arfvet efter Homeros, och den grekiska verlden strålar vid sina gränser med ett klart sken. Vid slutet af det 6:te århundradet utbreder sig ett främmande herravälde öfver dessa upplysta städer; främlingens iskalla hand kommer lifvets källor att förstelna. Civilisationen höll på att gå under redan i sin första knoppning; Marathon och Salamis räddade den.

Dessa ärorika segrar vunnos i synnerhet genom Athen och blefvo bestämmande för dess öden. Persernas anfall var tillbakaslaget; det var nödvändigt att hindra deras återkomst; Athen ensam tänkte härpå och förstod, hvilka medel som borde användas. Den magt, som till följd häraf helt naturligt kom i deras händer, betryggade hafvens säkerhet, beskyddade industrien och handeln och utspridde välmåga och kunskaper öfver allt. Denna tidpunkt är Greklands lyckligaste och en af de mest lysande i den menskliga utvecklingens historia. Athen är den härd, som upptager de spridda strålarna af det menskliga snillet, för att sedan återkasta dem öfver verlden. Ibland de store män som trängas inom dess murar intager Perikles' ädla gestalt den mest framstående platsen. Hans fiender kallade honom den olympiske, ty han styrde och sammanhöll med snillets och vishetens envåldsmagt detta upplysta, passionerade och rörliga folk, hvilket, då behofvet så fordrade, kunde täfla med Romarne i ståndaktighet, hvilket visserligen begick fel, men hvilka det i rikt mått godtgjort genom de storverk och de ädla föredömen, det skänkt efterverlden.

Grekland blomstrade lugnt och lyckligt under ett välde, som ännu ej blifvit fläckadt af våldet, då Sparta begynte det olycksbringande peloponnesiska kriget. Segerrikt, tack vare Athenarnes okloka krigståg mot Sicilien, tack vare det persiska guldet och en dags lyckliga slump, krossade Sparta den stat, som under ett århundrade hade utgjort Hellas' heder, dess sköld och svärd. Och huru illa använde det icke då sin framgång, hvilka våldsamheter begingos ej, huru mycket blod utgöts ej, och hvilken skam för Grekland var ej den Antalkidiska freden, hvilken visar oss Leonidas' efterträdare på knä för ättlingarne till Darius och Xerxes! Det är ej Athen ensamt, som faller vid slutet af den brodermördande kampen: hela Grekland vacklar: Sparta sjelf är nära att duka under, och snart sätter Epaminondas vid Levktra och Mantineia sitt svärd i dess sida. Men äfven dessa segrar voro fruktlösa; Thebe öfverlefde icke sin triumf. Grekland liknar från denna stund Odyssevs' palats: friarne utgå ej vidare derifrån. Tack vare legosoldater och bestickning triumfera desse: först och främst Philip, hvilken köpte Grekland lika mycket som han besegrade

det; så Alexander, hvilken kringspridde det i det ofantliga Österlandet, hvarest det tappade bort sig sjelf; vidare hans ovärdige efterträdare, hvilka söndersleto det, och slutligen Rom, hvilket, efter att någon tid hafva lekt med det, en vacker dag slukade det helt och hållet.

Hvarföre föll Grekland? Detta är en fråga som framkommer osökt angående hvarje nationalitet, hvars kraft dör bort. Af två orsaker: först och främst till följd af dess förskämda sedliga och politiska ideer, hvilka gjorde, att de grekiska staterna utblottades på medborgare och till och med på menniskor; för det andra emedan Greken hyste en oemotståndlig böjelse för municipal isolering, en följd visserligen af landets naturliga sönderstyckning, men denna böjelse hindrade bildandet af en stor hellenisk stat. Om en sådan stat hade funnits, skulle de många inbördes krigen hafva förekommits jemte deras beklagliga politiska och moraliska följder, och Grekland skulle hafva varit oöfvervinnerligt; men så stark var känslan för det municipala oberoendet, att Grekland blef drucket af vansinnig glädje den dag, då Romarne förkunnade, att hvarje förbund var upplöst och hvarje stat öfverlemnad åt sig sjelf. Det trodde sig fritt i det ögonblick, då tjugo seklers träldom för detsamma begynte. Man får sålunda den dubbla lärdomen af Greklands historia, att elände, vanära och död åtfölja anarkien och sedeförderfvet, och att seger, storhet samt vetenskapens och konstens dubbelkrona äro belöningar, som blott tillkomma fosterlandskärleken och endrägten.

Frågar man nu till sist, hvar detta ädla folk bör hafva sin plats i mensklighetens allmänna historia, så måste vi obetingadt svara: i ett af de främsta rummen. I Grekland har menskligheten först kommit till sjelfmedvetande; der först har menniskan fullt uppskattat sitt personliga värde och satt sig i besittning af alla de företrädesrättigheter, Skaparen förlänat henne; der har slutligen den bildningens fackla tändts, hvilken än i dag upplyser Europa, och som Europa i sin ordning håller på att föra öfver till den Nya verlden.

August Bellinder.

Greklands konst.

Ingen nation har till den grad förmått att afpregla sitt väsen i sin konst, som det grekiska skönhetsfolket, för hvilket det sköna var det gudomligas uppenbarelse och konsten religion. Ja, dess konst gick ej endast öfver på Etruskerna och Romarne, hvilka väsentligen endast efterhärmade Greklands konst, utan förblef lagstiftande för alla tider, än fördoldt som i medeltiden, än medvetet om ock indirekt som i renaissancen på 1400-talet, än medvetet och direkt som i den moderna renaissancen.

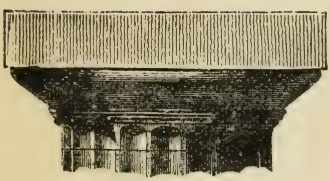
Källorna för den grekiska konstens historia äro dels den grekiska och romerska *literaturen,* specielt resebeskrifvaren Pausanias och naturhistorikern Plinius d. ä., dels de efterlemnade *konstverken,* hvilka sedan 1300-talet i mängd uppgräfts ur Italiens klassiska jord och sedan vårt århundrades början äfven ur Greklands. — Ställen, der synnerligt intressanta rester af arkitektur, skulptur och måleri kommit i dagen, äro: Athen, Pompeii, Herculaneum och framförallt Rom. Men äfven Byzantion, Ephesos, Mykenä, Syrakusa, Agrigent, Selinus, Pæstum m. fl. ställen visa ännu en mångfald af intressanta antika rester, och museerna i Rom, Florens, Paris, Berlin och London, som gömmer Parthenonskulpturerna, bevara härliga skulpturverk, under det Neapels museum i synnerhet eger antika målningar och konstindustriela föremål från de förstörda Vesuvstäderna. — Endast sällan kunna vi i de öfverblifna konstverken igenkänna bestämda af literaturen omtalade verk, ännu mera sällan hänföra dessa verk till bestämda af literaturen omtalade mästare. Vanligen måste vi betrakta det literära stoffet för sig, det monumentala för sig, som hvarandra supplerande bidrag till vår kännedom om den konst, som vi företrädesvis kalla den antika. Under det den moderna tiden sätter en konstnärs storhet i hans originella uppfinningsförmåga, satte den antika tiden högt värde äfven på goda, trogna eller fria *kopior* af erkända mästerverk, som derför mångfaldiga gånger efterbildades. Nästan uteslutande genom dylika kopior efter de numera försvunna originalarbetena känna vi den antika konstens förnämsta verk.

Inom Greklands konst åtskilja vi trenne perioder: den första: den *archaiska* perioden, konstens barndomsålder, som ännu strider för

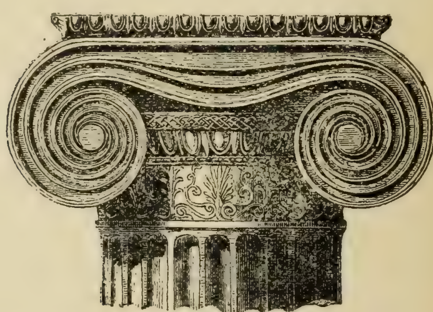
att uppnå teknisk färdighet och varar till den stora nationalstriden mot Perserna, hvilken liksom på en enda natt mognar nationens konstnärliga krafter. Den andra perioden är *blomstringstiden* med sina tvenne blomstringsperioder, betecknande tiden efter persiska krigen (den upphöjda stilens tid) och tiden efter det peloponnesiska kriget (den sköna stilens tid) intill Alexander (480—323). Efter Alexanders död börjar den tredje perioden, *förfallets* tid, som dock ännu uppenbarar en hög konstnärlig förmåga (Diadochernas tid), tills Grekland eröfras af Rom och förlorar den sista skymten af politisk sjelfständighet samt med Rom ingår i den Augusteiska kejsarstaten (323—31 f. Chr.)

Första perioden (till 480).

Arkitektur.

178. Dorisk kapitäl från Parthenon.

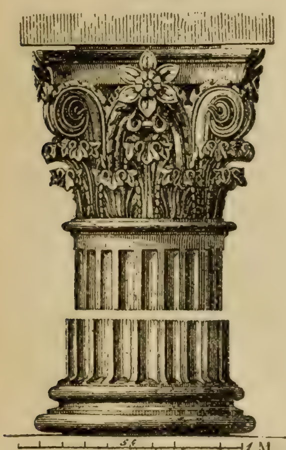

179. Jonisk kapitäl från Erechtheion i Athen.

Den grekiska **arkitektoniken**, som skulle uppnå en så hög grad af fullkomlighet, började med oformliga s. k. *kyklopiska* murar (bild 72), uppförda först af råa, otillhuggna, sedermera af polygonala, slutligen af fyrkantigt tillhuggna stenar, utan användande af murbruk lagda på hvarandra (polygonalmurar, qvadermurar). Efter det pelasgiska folket, under hvars tid dessa murar redan förekomma, kallas de äfven pelasgiska murar. De märkvärdigaste af dessa murar äro Tiryns' och Mykenäs fästningsmurar nära Argos. Mykenäs mur visar oss dessutom den bekanta lejonporten (bild 73), s. k. efter den öfver porten infälda basrelief, som visar tvenne lejon, hållande en kolonn, det äldsta kända konstverk på europeisk grund. I närheten ligger den s. k. Agamemnonsgrafven, också kallad Atrevs' skattkammare, ett af öfver hvaran-

dra utkrakade qvaderstenar bildadt rundt hvalf med en fyrkantig kammare och en ingång, liknande den till fästningen ledande. Hvalfvet ligger under jorden och har formen af en ofantlig bikupa.

Det *grekiska templet* är ett fyrkantigt gafvelhus, hvilande på kolonner. Dock förekomma äfven rundtempel, burna af kolonner, än med, än utan en inom kolonnerna löpande rund mur (Monoptera och Periptera). Tempelbygnaderna delas efter de olika byggnadssätten i tvenne arter: doriska och joniska. Det *doriska* templet hvilar på kolonner (styloi) utan basis; dessa kolonner, hvilkas höjd utgör ungefär 4½—5½ gång deras diameter vid foten, bli smalare mot höjden än vid basis, dock så att afsmalnandet är starkare i den öfre än i den nedre delen (bild 181). De äro försedda med refflor (kanellerade) efter längden, hvilka stöta tätt intill hvarandra, så att de endast skiljas medelst en skarp kant. De afsluta medelst en kapitäl (bild 178). som består af

180. Korintisk basis och kapitäl.

181. Dorisk kolonn.

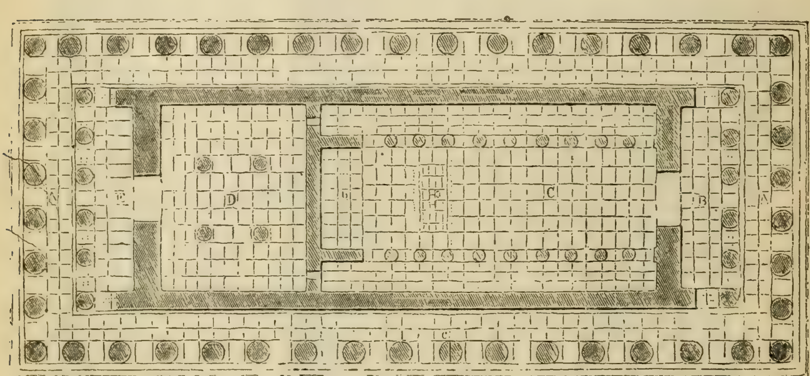

182. Jonisk kolonn.

en rund platt sten, på hvilken hvilar en fyrkantig (echinus och abacus). Öfver kolonnernas kapitäler löper hufvudbjelken (architraven); öfver denna skjuta de densamma korsande stenbjelkarnes hufvuden fram (triglypherna), och i öppningarne mellan dem insättas med basreliefs smyckade stenplåtar (metoper). Öfver frisen skjuter kransgesimsen (geison) fram och omsluter gafvelns tre sidor. Det tresidiga gafvelfältet smyckades redan tidigt med fristående grupper,

Den *joniska* tempelbyggnadens kolonner (bild 182) hafva basis, vanligen bestående af tvenne rundstafvar och en hålkel. Deras afsmalnande är finare och deras proportioner lättare än de doriska kolonnernas. Kolonnens kapitäl (bild 179) består af en ornerad echinus, en mycket smal abacus och de mellan dessa båda inskjutna voluterna, som i snörklar rulla sig samman öfver echinus. Architraven delas i den joniska tempelbyggnaden i trenne något öfver hvarandra utskjutande delar. Frisen bildar en sammanhängande linie. som smyckas med basreliefs. Kanelleringarna stå här längre ifrån hvarandra, än på de doriska kolonnerna, och skiljas alltså ej medelst en skarp kant, utan medelst en yta.

Den *korinthiska* kolonnen (som ej får betraktas som betingad af en egen byggnadsstil) har en alldeles egendomlig kapitäl (bild 180) med en obetydlig echinus, en i midten indragen abacus och mellan dem små voluter och spiraler. som sticka fram ur stående stiliserade akanthusblad. Kolonnen är ännu lättare och finare i proportionerna än den joniska.

183 Plan af Parthenon i Athen.

Innanför kolonnerna (bild 183 A) ligga murarne, hvilka innesluta tempelcellen och dela den i pronaos (B), naos (C), som innesluter gudabilden (b) och hufvudaltaret (a), samt opisthodomos (D) och posticum (E). Naos var stundom vid större tempel försedt med en i taket anbringad öppning. genom hvilken ljuset föll in, och som uppbars af en inre kolonnad i två etager (Hypäthraltempel).

Bland den äldsta periodens ännu existerande doriska tempel, hvilka utmärkte sig för sin bredt utfallande echinus och sina starka proportioner, märka vi (Athena-?) templet i Korinth samt de äldsta

templen i Selinus på Sicilien, vidare templet på Ägina och några tempel i Akragas (Agrigentum) samt Poseidonion i Pæstum.

Plastik.

Den äldsta tidens *plastik* knyter sig till rent mystiskt-symboliska namn, som *Dädalos, Evcheir* o. s. v. I den historiska tiden nämnas *Rhoikos* (c. 600 f. Chr.) och *Theodoros,* båda från Samos, såsom bronsgjutare; *Smilis* är de äginetiska konstnärernas stamfader. Ett af de berömdaste arbeten från denna tid, som den antika literaturen omtalar, var Kypselidernas låda, en af den korinthiske tyrannen Kypselos (655—625) till templet i Olympia skänkt låda af cederträ med inlagda och graverade figurer ur mytkretserna. Gudarnes bilder voro ursprungliga formlösa stenar och trästycken, hvilka man efter hand försåg med menskligt hufvud och utstående klossar till upphängande af kransar (Hermer). Vidare synes man hafva försett bilderna med utskärningar, som skulle antyda armar och ben, ehuru armarne ännu voro efter hela längden sammanhängande med bålen och benen sinsemellan sammanväxta. Slutligen bildade man fullkomligare statyer, med armar och ben lösta från kroppen.

Ofta användes elfenben i förening med guld till gudabilder (Agalmata chryselephantina), så att de draperade delarne återgåfvos genom guld, de nakna genom elfenben. Gudarne framställdes ofta stående, men lika ofta sittande på tronstolar och bärande andra gudabilder på handen (så Zevs och Athena med Nike på handen). Till att höja den grekiska plastiken bidrog i hög grad uppkomsten af bildstoder öfver segervinnarne i de olympiska spelen, genom hvilkas framställande konstnärerne fingo det rikaste tillfälle att framställa den nakna menniskokroppen i rörelse, under brottning, kapplöpning, diskoskastande, knytnäfsfäktning o. s. v. (Athletstatyer).

Ej få verk från denna period hafva kommit till vår tid. Utom de redan omtalade, den pelasgiska tiden tillhörande lejonen öfver porten i Mykenäs borg, kunna vi nämna de äldre metopreliefferna på ett af templen i Selinus. Kroppsformerna äro tryckta och framställningen synnerligt naiv. Vi kalla denna äldre, stränga, stela stil den archaistiska eller, emedan den länge bibehöll sig för religiösa kultusbilder, den hieratiska.

Det märkvärdigaste plastiska verk, denna tid har efterlemnat är gafvelgrupperna från templet på Ägina, funna 1811, restaurerade af Thorvaldsen och uppstälda i Glyptotheket i München. De framställa båda scener ur striderna mellan Greker och Trojaner: i den ena

gafvelgruppen (bild 184) se vi Athena afvägande utfallet af striden om Patroklos' lik, och vi kunna bland de kämpande urskilja Tevkros och Paris såsom bågskyttar, Hektor och Ajas samt den fallne Patroklos; den andra gruppen, hvars anordning har varit alldeles öfverensstämmande med denna, har sannolikt framstält striden om Oïkles' lik, åtminstone igenkänna vi tydligt Herakles bland de stridande. Anordningen är strängt symmetrisk, och behandlingen visar oss en långt framskriden kännedom om kroppsformerna och rörelsernas uttryck, under det ansigtena alla bevara den äldre stilens stelt leende uttryck och spetsiga karakter, likasom hår och skägg äro behandlade med sträng schematism. Athena, som gudabild, är tydligen behandlad i anslutning till äldre hieratiska

184. Midtelparti af Ägina-gruppen (vestra gafveln).

bilder med strängt stiliserande af såväl anlete som draperi. Tiden för Ägina-gruppens utförande torde måhända vara att sätta i förbindelse med slaget vid Salamis. På Ägina blomstrade verkligen vid denna tid en konstskola, bland hvars mästare nämnas *Kallon* (omkr. 530) och *Onatas* (omkr. 450). Näst efter Ägina utmärkte sig under denna period Argos, som alstrade den berömde *Kalamis* och *Ageladas*, Myrons, Phidias' och Polykleitos' lärare. I Sikyon verkade *Kanachos*. Det gemensamma draget inom dessa peloponnesiska skolor tyckes vara att söka i ett lefvande och innerligt naturstudium, som, när det fick förena sig med den äldre konstens religiösa höghet och allvar, alstrade den första blomstringsperioden inom Greklands bildhuggarkonst.

Målning.

Den grafiska konsten under denna första period inskränkte sig till monochromier. d. v. s. konturer, utfylda med en enda färg. Det var i synnerhet på vaser och andra kärl den användes; åtminstone känna vi den så godt som uteslutande från dylika föremål. Dessa vaser voro af oglaserad bränd lera och visa antingen en ljusgul färg med rödbruna och ännu mörkare figurer eller en rödgul färg med svarta figurer. Ritningarna äro att betrakta mera som handtverksarbeten än som konstverk, äro derför ofta af underordnadt värde, men visa vanligen en stor förmåga i att stilistiskt uppfatta och återge naturföremål, i synnerhet djurformer.

Andra perioden (480—323).

Arkitektur.

Den nationela kraftansträngning, som förenade alla Greker till ett hjelteförbund mot österns barbarer och genom de persiska krigen befäste nationens frihet, sjelfständighet och enhetskänsla, lyfte hela nationalmedvetandet upp i den högre lifsluft, i hvars rena eter den sant konstnärliga hänförelsen lefver och andas, och sålunda se vi som resultat af de persiska krigen den grekiska konsten samtidigt med den tragiska skaldekonsten slå ut i full blomning.

Närmast och klarast yppar sig detta inflytande i det till sin högsta, strålande storhet lyftade Athens arkitektur. Xerxes hade intagit Akropolis och förstört dess ärevördiga tempelbyggnader — men Athenarnes första sträfvan, sedan kriget lyktats, var att återuppföra befästningarna och med dem helgedomarna. Redan Kimon uppförde på nytt Akropolis' murar och smyckade det sydvestra murframsprånget med det lilla templet för den obevingade segergudinnan (Nike-Apterostemplet), en ädel jonisk byggnad af fina proportioner.

Knappast hade emellertid Perikles genom sitt personliga inflytande tagit Athens affärer om hand, förrän han med alla medel sökte göra Akropolis (bild 71) till bäraren af Greklands högsta konstnärlighet. Enligt sin väns, den berömde bildhuggaren Phidias', anordning, lät han här arkitekter och bildhuggare skapa det största någon tid alstrat. Den enda uppgången till borgen skulle öfverspännas med en ingång, som på samma gång skulle ge uttryck åt Akropolis' egenskap af fäst-

ning och af helgedom. Det blef *Mnesikles*, som löste den äfven från den sneda, sluttande terrängens sida svåra dubbeluppgiften genom sina odödliga *Propyläer*. På båda sidorna höjde sig tvenne byggnader, hvilkas tempelformade, med kolonner försedda framsidor vette emot den mellan dem uppstigande breda trappan, under det de vände sina oartikulerade, fastslutna sidor fästningsliknande utåt mot klippans brant. Och mellan dessa tvenne byggnader, af hvilka den norra användes såsom tafvelsamling, den södra vid Nike-Apterostemplet som vapenmagasin och vakt, spände han ofvanför trappan den breda af fem portar genombrutna ingångsmuren, framför hvilken han lade en tempelliknande kolonnad med gafvelfront, likasom han på dess baksida anbringade sex kolonner som infattning kring de fem ingångarna.

Trädde man in genom denna strålande ingång, hade man till höger framför sig på platåns höjd det marmorskimrande *Parthenon* (bild 129), Athena Parthenos' tempel, en dorisk byggnad med en kolonnrad kring hela templet och 8 kolonner i fronten, utförd af de tvenne byggmästarne. *Iktinos* och *Kallikrates*. Detta tempel var bygdt på det gamla, efter sin storlek Hekatompedon kallade templets plats, af pentelisk marmor. Det tyckes hafva varit ett hypäthraltempel och inneslöt Phidias' berömda bild af den jungfruliga gudinnan. Templet utgjorde 227 eng. fots längd till 101 fots bredd. Dess höjd var 65 fot. Ej mindre härligt än templet sjelft var dess utsmyckning med bildhuggeriarbeten: de tvenne gafvelgrupperna, framställande Athenas framträdande i de olympiska gudarnes församling och Athenas strid med Poseidon om herraväldet öfver Attika; frisbasreliefen, kring cellens yttre sida, framställande festtåget på Panathenäernas fest (bild 100 och 127), samt metoperna, framställande stridsscener, hvilka symbolisera kulturens seger öfver barbariet. De flesta af dessa arbeten bevaras nu i British Museum (The Elgin Marbles). Parthenon, som genom en krutexplosion under Venedigs krig med Turkarne 1687 sprängdes i tvenne delar, är ännu i sina ruiner en af verldens skönaste byggnader.

Erechtheion (bild 128), templet för Athena Polias, Erechtevs o. fl. lokalgudar, är ett joniskt tempel, med 6 kolonner på framsidan af en alldeles egendomlig form, i det arkitekten här skulle förena till en byggnad flere urgamla, af Xerxes förstörda helgedomar. Så finna vi här utom den egentliga tempelcellen för Athena Polias äfven i norra förhallen stället för den saltkälla, som Poseidon i sin strid mot Athena framlockade; så finna vi Kekropsdottern Pandrosos' helgedom rätt bakom Athena Polias cell, och det af Athena under striden framalstrade olivträdets plats sannolikt i det af Karyatider (bärande qvinliga figurer) i stället för kolon-

ner burna öppna rum, som kallas Karyatidsalen. Erechtheions fullbordande ligger långt efter Perikles' tid. Närmast innanför Propyläerna stod Phidias' brons-Athena, som var så hög, att dess lansspets syntes blänka i solen för seglarne, redan när de kommo kring Sunions udde och innan något af templen varsnades.

Nere i sjelfva staden Athen reste sig samtidigt med dessa byggnader det ännu väl bevarade och till museum inredda Thesevstemplet, Perikles' nu försvunna stoa, den sedan 1863 åter uppgräfda Dionysosteatern på Akropolis sydöstra sluttning, Lysikratesmonumentet med korinthiska kolonner o. fl. byggnader. Bland byggnader från denna period utom Athen kunna vi nämna: det doriska Nemesistemplet i Rhamnus, det doriska Athenatemplet på Sunion, det likaledes doriska Demetertemplet och Propyläerna i Elevsis, det doriskt-joniska Apollon Epikuriostemplet i Phigalia i Arkadien samt det berömda doriska Zevstemplet i Olympia (bild 89 och 90), der Phidias' Zevsbild hade sin plats. Utom det egentliga grekiska fastlandet kunna vi vidare nämna det stora Artemistemplet i Ephesos i jonisk stil, ett af verldens 7 underverk, uppbrändt af Herostratos 356 f. Kr. men åter uppbygdt. Dess grundval har nyss blifvit återfunnen, likasom rester af dess kolonner.

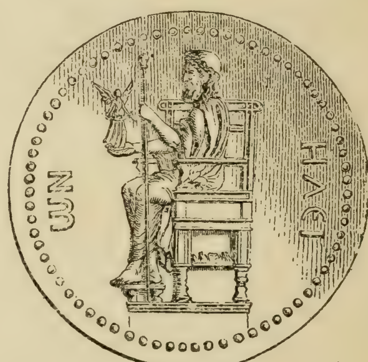
Plastik.

Den öfvervigt, som Athen erhöll genom de persiska krigen, gör det naturligt, att Attika och specielt Athen blir hufvudsätet äfven för bildhuggarkonstens utöfvande, under det Peloponnesos dock fortfarande fasthåller sina äldre stora traditioner inom konsten, hvarför vi alltså måste fästa blicken på tvenne skolor, den attiska och den peloponnesiska (sikyoniskt-argiviska). Men inom dessa särskilja vi, som ofvan anmärkts, tvenne perioder: en äldre, den *höga* stilens, och en yngre, den *sköna* stilens period.

Den första konstblomstringen tillhör äfven inom plastiken det perikleiska tidehvarfvet. Inom *den attiska skolan* representeras den genom *Phidias*, Perikles vän och säkerligen en af de största konstnärer någon tid frambragt. Hans lif faller mellan 500 och 432. Vi hafva redan sett, att Perikles åt honom anförtrodde anordnandet af Akropolis' återuppbyggande, och naturligtvis tillhöra sålunda de ännu i hans tid utförda ofvan omtalade Parthenonskulpturerna hans närmaste skola, om än icke hans egen mejsel. Utom åtskilliga mindre bekanta arbeten tillhörde honom trenne odödliga verk. Det första af dem var den redan nämnda brons-Athena (något oegentligt kallad Promachos) på Akropolis, der hon, som ofvan nämndt, skyddade ingången, väp-

nad med sköld och lans. Det andra var Athena Parthenos, den gudabild, som smyckade Parthenons cella, 39 fot hög, stående, af guld och elfenben (draperiet af guld, de nakna delarna af elfenben). Till draperiet åtgick 40 talenter i guld. Hon bar lansen och hade en orm vid sin fot. Bredvid henne stod hennes sköld, och på handen bar hon en 4 alnar hög Nike. På skölden fans afbildad striden med Amazonerna. I denna senare förekommo Perikles' och Phidias eget porträtt. På sandalerna var striden med Kentaurerna och på fotstycket Pandoras födelse afbildad. I en i Athen 1859 funnen statyett tror man sig ega en efterbildning af den berömda statyn. Men Phidias' allra berömdaste arbete var dock hans Zevs Olympios i Zevstemplet i Olympia i Elis, det af alla religiösa konstverk, som den antika verlden stälde högst. Statyn var 40 fot hög och satt på en praktfull, med bildverk rikt smyckad tron och höll i sin ena hand en Nike, i den an-

185. 186. Mynt från Elis med Phidias' Zevs.

dra en spira med örnen (bild 89 och 90). Äfven denna staty var af guld och elfenben. Hufvudet uttryckte på samma gång höghet och mildhet och böjde sig nådigt framåt i enlighet med skildringen i Homeros' Ilias I, v. 528—530. I ett i Vatikanen bevaradt, i Otricoli funnet marmorhufvud tror man sig ega ett med originalet någorlunda öfverensstämmande hufvud. Korrektare återges det dock på Eleiska mynt (bild 185 och 186). Det räknades bland verldens 7 underverk. Den afund och den fiendskap, som kort före det peloponnesiska kriget blef Perikles till del, drabbade i första rummet hans vänner, så länge man ej trodde sig kunna nå den mägtige sjelf, och Phidias föll som offer för detta hat. Man beskylde honom först för att hafva undansnillat en del af det guld, som skulle varit användt för Athena Parthenos' draperi, men han hade på Perikles' råd inrättat detta draperi så, att det kunde aftagas och

vägas; när denna beskyllning sålunda var motbevisad, anklagade man honom för att hafva hädat gudarne genom att anbringa sin och Perikles' bild på Athenas sköld. Phidias fängslades och dog i fängelset — några säga af gift — 432. Hans Zevs och Athena blefvo typor för alla senare framställningar af dessa gudar. Phidias efterlemnade en talrik skola. Bland hans lärjungar kunna vi nämna *Alkamenes* från Athen och *Agorakritos* från Paros, och inflytandet af hans skola märka vi ej endast i Athen (frisen på Thesevstemplet), utan äfven i skulpturverken på Apollontemplet i Phigalia och på Sicilien.

Phidias och hans skola utmärka sig genom att framställa idealbilder på ett enkelt och majestätiskt sätt, utan att derför försumma naturstudiet, och det är i detta afseende betecknande, att Phidias var lärjunge så väl af den äldre, traditionelt ideale, athenske mästaren *Hegias* som af den kraftige naturbildaren *Ageladas*.

Den *peloponnesiska* skolan i Sikyon och Argos utgick deremot endast ur Ageladas' skola och bibehöll derför som kännetecken en kraftig naturuppfattning, men utan högre förmåga att lyfta sina bilder upp i den olympiska lifsluft, i hvilken Phidias' gudar andades.

De berömdaste af Ageladas' lärjungar voro Myron och Polykleitos. *Myron* från Elevtherä i Böotien var bronsarbetare och utmärkte sig genom det uttryck af kroppsligt lif, han kunde ge åt sina figurer. Deremot saknade man hos hans verk det djupare själsuttrycket, som en följande tid förstod att inlägga, likasom den attiska skolans höga idealitet. Hans hufvuden och hans hårbehandling påminde ännu något om den äldre skolans stränga stelhet. Djur och i arbete stadda athletbilder utgjorde de förnämsta föremålen för hans verksamhet. Berömda äro sålunda hans Ko och hans löpande Athlet (Ladas), båda förlorade, samt hans Diskoskastare (bild 113), som i tvenne efterbildningar i marmor finnes i Rom. Myron tyckes hafva varit samtidig med eller t. o. m. äldre än Phidias.

Polykleitos från Sikyon, verksam på peloponnesiska krigets tid, studerade grundligt menniskokroppens anatomi och rörelser och efterlemnade en proportionslära (kanon). Hufvudsakligen var han bronskonstnär, men man hade dock äfven från hans hand bilder af guld och elfenben. Förnämligast formade han Athletstatyer och dermed beslägtade figurer; dock var han äfven idealbildare: hans i guld och elfenben utförda Hera i Heräon vid Argos afgaf typen för de senare Herabilderna. Hon var, likasom Phidias' Zevs, sittande och utstyrd med en mängd attributer. Juno Ludovisi i Rom (bild 187) anses af somliga som en efterbildning af dess hufvud. Genom sin Amazon, som han utförde i täflan med Phidias och tvenne andra bildhuggare, blef han segrare.

Den proportionsteori, som han hyllade, var strängt öfverensstämmande med den natur som omgaf honom; hans figurer voro mera korta och kraftiga än den senare konstens (»quadrata»). Han lät vanligen sina figurer hvila på det ena benet, under det det andra rörde sig fritt. Sin kanon har han uttryckt i sin figur: Doryphoros, en spjutbärande yngling, och väl äfven i Diadumenos, en yngling, som knyter segerbindeln kring sin panna. Af denna senare finnes en efterbildning i marmor i London; den förra har man trott sig återfinna i en som diskoskastare restaurerad figur i Vatikanen.

Den andra konstblomstringen, som faller i tiden mellan peloponnesiska kriget och Alexander den stores död, visar en helt annan karakter än den förra. Det allvar och den stränghet, som utmärkte den första blomstringen, försvinner liksom i tidens seder så äfven i konsten; i stället för att behandla få, men stora gudaideal, vänder man sig nu till mängden af de yngre gudagestalterna, och Apollon och Ares, men i synnerhet Aphrodite, Eros och Dionysos, de mera själfulla, mindre upphöjda gudagestalterna, finna nu sina typiska uttryck. Lidelsen och själslifvet öfverhufvud taget blifver det förherskande i denna tids skönt formade gestalter. Äfven i denna period skiljer sig dock det mera realistiska Peloponnesos från det mera själfulla Athen.

187. Hera (Juno) Ludovisi.

Den nyare attiska skolan representeras af Skopas och Praxiteles.

Skopas från marmorön Paros (390—350) var marmorskulptör och tillika arkitekt. Han har sålunda arbetat på Mausoleion, den berömda grafvård, som Kariens drottning Artemisia lät uppföra öfver sin aflidne gemål, konung Mausolos. Icke få gudar voro föremål för Skopas' skildring. Hans Apollon har man velat se bevarad i den bekanta efterbildningen: Apollon Musagetes (bild 87), af hvilken Vatikanen eger ett, vårt nationalmuseum ett annat exemplar. Hans sittande Ares sågo äldre forskare efterbildad i Ares i Villa Ludovisi (bild 188), dock sä-

kerligen utan skäl. Han har utfört en Aphrodite, som föredrages framför Praxiteles', och det torde ej vara omöjligt, att den berömda Aphrodite från Melos (bild 189), som funnen 1820 förvaras i Louvren i Paris, kan vara ett arbete efter honom eller ur hans skola. Hon är halfnaken, draperiet hvilar kring höften, och hon bör restaureras antingen med en sköld eller ett äpple i venstra handen. En framställning af Achillevs, som af hafsgudarne föres till ön Levke, skildras som ett verk fullt af rikt och själfullt lif, men är tyvärr förloradt.

Praxiteles från Athen, omkr. år 350, utmärkte sig i synnerhet genom sina framställningar af den qvinliga skönheten och af den första, i knoppning stadda ungdomen. Vi känna från hans hand framför allt den berömda knidiska Aphrodite, som nedlägger sitt draperi på en vas, i det hon stiger i badet; den bästa efterbildning finnes i Glyptotheket i München. Från denna Aphroditestaty härstamma de följande: den capitolinska, med draperiet nedfallet på vasen, den mediceiska, der en delfin intar vasens plats o. fl. Utom denna obeklädda Aphrodite, som var uppstäld i ett eget tempel i Knidos, hade Praxiteles äfven utfört en beklädd Aphrodite, den koiska, som var uppstäld på ön Kos. Vidare har man af Praxiteles åtskilliga framställningar, än grupper, än statyer, af Dionysos och hans krets af fauner och nymfer; en sådan gruppfigur var den under namnet Periboëtos (den berömde) i forntiden bekanta. Sannolikt härrör den oftare (Vatikanen, Capitolium, München o. fl. st.) förekommande, i hvilande ställning vid en trästam stående satyren från ett Praxiteliskt original; likasom den s. k. Ödladödaren (vanligen kallad Apollon Sauroktonos), som med en stylus söker döda en på en trästam krypande ödla, och Apollino tillhöra original från hans hand. En af hans berömdaste statyer var

188. Ares (Mars) Ludovisi.

189. Aphrodite (Venus) från Melos.

Eros i Thespiä, af hvilkon man velat se en efterbildning i den i Centocello funna, i Vatikanen bevarade ungdomliga Eros (bild 190), som står i drömmande ställning, likasom vore han sårad af sin egen pil. Denna Erosstaty kallas Vatikanens genius. Äfven Praxiteles tyckes uteslutande hafva varit marmorskulptör.

Märkvärdigt nog hafva sjelfva de romerska författarne icke vetat, om den berömda Niobegruppen, som befinner sig i Florens' Galleria degli Uffici, ursprungligen varit ett verk af Skopas eller af Praxiteles. Den föreställer Niobe och hennes barn i det ögonblick, de senare dödas af

190. Eros Vatikanen

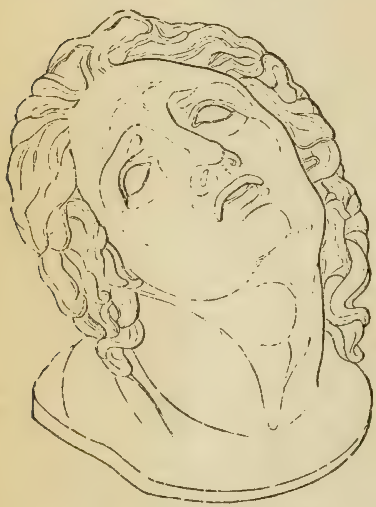
1. Niobe. Florens.

Apollon och Artemis, och den förra, omslutande och skyddande den yngsta dottern, förstenas i sin sorg (bild 191). Sannolikt har gruppen utgjort en gafvelgrupp och smyckat ett af Cajus Sosius uppbygdt Apollotempel i Rom, men att denna grupp har existerat i en långt härligare skepnad än den reproduktion, vi känna, derom vitnar den beundransvärda torson af en flyktande Niobedotter i Vatikanen i Rom.

Kephisodotos, Praxiteles' son, var skaparen af de kämpande brottarne (Pankratiasterna, bild 114), hvilka funna tillsammans med Niobegruppen bevaras i Ufficiegalleriets Tribuna i Florens. *Leochares*,

tillhörande samma skola, utförde en af örnen röfvad Ganymedes, af hvilken en reproduktion finnes i Venedig, och *Silanion* nämnes som skaparen af en Iokaste, en bronsfigur, i hvilken dödlig blekhet var uttryckt i metallens sammansättning. *Polykles* har utfört den bekanta Hermaphroditen.

Det s. k. Lysikrates' choragiska monument i Athen, som vi redan omnämnt, omges af en basrelieffris, som framställer Dionysos och hans fauner, hvilka förvandla de tyrrhenska sjöröfvarena till delfiner, en fin och förträffligt modellerad framställning, som otvifvelaktigt tillhör denna tid. Likaså torde de förträffliga porträttstatyerna af Sophokles (Lateranen) och Demosthenes (Vatikanen) vara att hänföra till samma eller närmast följande tid.

192. Den döende Alexander. Florens.

Den nyare attiska skolans senaste arbeten visa oss, så väl genom hvad vi höra om Iokaste, som genom hvad vi känna om Hermaphroditen, att förfallet står för dörren.

Innan det inbryter efter Alexanders död, se vi dock den *nyare peloponnesiska skolan,* fasthållande Polykleitos' realistiska traditioner, deltaga i den andra konstblomstringen genom *Lysippos* från Sikyon, den produktivaste af alla antika konstnärer, ehuru han först i en senare ålder uteslutande offrade sig åt sin konst. Han var uteslutande bronsgjutare, och hans samlade arbeten uppgå till 1,500. Alexander den store, som var hans samtida, satte så högt värde på hans konst, att han önskade, att Lysippos ensam skulle utföra hans porträtt i skulptur. Också är det antagligt, att de mera bekanta Alexanderhufvuden, t. ex. det i Louvren, i Florens (bild 192) och det Capitolinska döende Alexanderhufvudet, förskrifva sig från Lysippiska original. Porträttkonsten vann öfver hufvud taget på hans tid och genom honom stort insteg i den grekiska skulpturen. Dock hafva vi äfven från hans hand försök att fastställa gudaideal t. ex. Herakles, och det är icke omöjligt, att den af en viss Glykon utförda Herakles Farnese i Neapel kan gå tillbaka till ett Lysippiskt original. Bland hans Athletbilder känna vi med säkerhet en: den så kallade skraparen (Apoxyomenos), som med en strigilis afskrapar oljan efter striden och i en marmor-

efterbildning, funnen 1849 i Trastevere, bevaras i Vatikanen. Denna figur visar oss ocksâ klart, hvad de gamle mena, när de berätta, att Lysippos omgestaltade Polykleitos' proportionskanon och, under det Polykleitos gjorde sina figurer så som naturen *var*, deremot gjorde sina så som naturen *borde vara*. Han gaf nemligen åt sina figurer en i förhållande till hufvudet längre och finare kroppsproportion; hufvudet blef något mindre än vanligt i naturen, men figurerna vunno i elegans, lätthet och elasticitet. Äfven i återgifvandet af djurbilder utmärkte sig Lysippos genom en liffull karakteristik och ett fritt, natursant utförande.

Lysistratos, Lysippos' broder, lär hafva varit den förste, som formade ansigten i gips och satte den rena naturhärmningen som sin konsts uppgift.

Den berömde stenskäraren *Pyrgoteles*, som var den ende, hvilken hade rättigheten skära gemmer med Alexanders porträtt, bör här nämnas. Hans ädla och stora stil påminde om Phidias.

Målning.

Hvad vi ega af denna tids målningar inskränker sig nästan uteslutande till vasmålningar (bild 77. 81. 82. 83. 92. 99. 137. 145. 150. 152. 157. 160. o. fl.), hvilka, såsom vi redan antydt, stå på gränsen emellan konstverk och handtverksarbeten. I periodens början led teckningen af en viss stelhet och skärpa i konturerna — figurerna framträda enligt plastikens stilprincip bredvid hvarandra, likasom på en basrelief, och skuggor förekomma ej, endast konturer inne i figuren. De vackra korinthiska och attiska vaserna visa ännu i början svarta figurer på rödgul grund, men senare rödgula figurer på mörk (svart) grund (bild 112). En mängd grekiska vaser hafva funnits i Etrurien, i synnerhet vid Volci, men namnet etruriska vaser om de i Grekland arbetade är naturligtvis oegentligt. De största och rikaste, men ingalunda skönaste, voro de grekiska vaser, hvilka, utförda i trakterna kring Neapel i Storgrekland, äro bekanta under namnet campaniska vaser (bild 109).

Hvad vi utom vasmålningarna känna angående den grekiska målarekonsten, skylla vi uteslutande literaturen samt en och annan i Pompeii upptäckt kopia efter grekiska målningar. Vi veta, att Greklands målare tillhörde tre olika, i tiden efter hvarandra följande skolor: den attiska, den joniska och den peloponnesiska (sikyoniska).

Den attiska skolan inlät sig först på verkliga kompositioner. Dekorationsmålningen för teatern medförde en bättre perspektivisk be-

handling. Den berömdaste mästaren inom denna skola var *Polygnotos* från Thasos, som lefde på Kimons tid, och som målade både i Stoa poikile i Athen och i Leschen i Delphi. Göthe har skrifvit en vidlyftig afhandling öfver hans målningar i Leschen, som framstälde det eröfrade Ilion och Odyssevs' besök i underjorden.

Apollodoros, skiografen, som arbetade i ljus och skuggor, utgick sannolikt från teatermålningen och sökte åstadkomma en mera illusorisk verkan, än de blotta kontur- och färgbilderna förmådde frambringa.

Den joniska skolan gör stora framsteg i behandlingen af ljus och skugga samt i korrekt teckning och väljer gerna för sin framställning rika, mjuka, yppiga föremål. *Zevxis* från Herakleia, omkr. 400, utmärkte sig genom ljusverkan och framstälde oftast kraftiga och värdiga gestalter. För sin Helena, som han utförde i Kroton, valde han enligt de gamles berättelse fem af de vackraste krotoniska flickor till modeller och målade armarna efter de vackraste armar, halsen efter den vackraste hals — naturligtvis dock med iakttagande af, att dess olika partier måste af konstnären sjelf samlas till en helgjuten enhet. Slutligen bortskänkte den stolte konstnären sina verk, i det han förklarade, att de ej kunde betalas med penningar. *Parrhasios* från Ephesos, hans samtida, var en stor tecknare; äfven han var ytterligt stolt och uppträdde som en furste. Den bekanta anekdoten, som berättar, att Zevxis och Parrhasios täflade, och att Zevxis' målade drufvor narrade foglarne, men Parrhasios' målade förhänge narrade sjelfve Zevxis att vilja draga det åt sidan för att få se taflan der bakom, hvarigenom alltså Parrhasios segrade, måste begagnas med stor försigtighet, enär den tyckes anse illusionen som yttersta målet för den grekiska målarkonsten. *Timanthes* beundrades i synnerhet för sin framställning af Iphigenias offring, der han på ett snillrikt sätt hade uttryckt sorgens och smärtans stegring hos de olika figurerna, ända derhän, att han undandrog åskådaren betraktandet af fadrens, Agamemnons sorg, genom att låta honom betäcka ansigtet. En kopia af denna tafla förekommer sannolikt i Pompeii (Museo Nazionale i Neapel).

Den sikyoniska (peloponnesiska) *skolan* utmärker sig för större säkerhet och lätthet i teckningen och ett djupare vetande än de äldre skolorna. Det redan af Polygnotos utöfvade enkaustiska målningssättet (vaxfärgers inbrännande på trätaflor) utbildades af denna skola genom *Aristides* från Thebe och *Pausias* från Sikyon. Den berömdaste mästaren, ej endast inom denna skola, utan inom hela den grekiska konsten, var *Apelles* från Kolophon, Alexander den stores samtida och vän, den ende målare, som hade rättighet att i färger återge se-

gerkonungens gestalt. Synnerligen berömd var hans bild af den ur hafvet uppstigande Aphrodite på ön Kos. De gamle söka i Apelles' personlighet och konst inlägga allt stort, men framför allt tillägga de honom Charis (grace). Dock fruktade han ej att framställa sjelfva åskvädret, väl snarast som personifikation, icke som naturstämning.

Tredje perioden (323—31).

Med de grekiska stammarnes frihet, med det makedoniska rikets stora utvidgning och plötsliga söndersprängning sjönk äfven deras stora och ädla, deras enkla och dock så rika konst, och med Alexanders konstälskande personlighet försvinner äfven den grekiska konstens blomstringstid. Och ändå innehåller denna sjunkande tid konstverk af så hög skönhet, att flere ibland dem ända in i vår tid varit ansedda som höjdpunkterna af all konst, tills kännedomen om Parthenonfigurerna och Aphrodite från Melos lät oss finna den rätta platsen för dessa, för öfrigt i och för sig mägtiga verk. Den period, som ligger efter Alexander, benämna vi med namnet den alexandrinska tiden, efter staden Alexandria, som i denna period var bildningens, ehuru icke konstens medelpunkt. Den slutar, som ofvanför sagdt, i det ögonblick, då Grekland med Rom efter slaget vid Actium år 31 f. Kr. ingår i den romerska kejsarstaten.

Arkitektur.

De mångfaldiga fursteätter, som efter Alexanders död kommo till magten, skyddade visserligen konster och vetenskaper, men konsten blef ej längre en *fri* verksamhet, den aflönades och togs i tjenst hos lyxen och praktsjukan, och ehuru sålunda båda Ptolemäerna i Egypten, Antiocherna i Syrien, Attalerna i Pergamon och Pyrrhos i Epeiros voro konstälskande furstar och lönade sina konstnärer kungligt, sjönk konsten trots allt detta ned till tom prakt och sökande efter effekt, och den ädla Sophrosyne flyktade åter till sin himmel.

Anläggandet och utvidgandet af de nya praktstäderna Alexandria och Antiochia, de nya tempelbyggnaderna och andra offentliga företag i Ephesos, Pergamon, Rhodos o. s. v. gåfvo arbete åt en mängd arkitekter, som dock äfven måste finna sig i att utföra de bizarraste uppdrag, såsom Hierons fästningsskepp och anordningarna för de vansinniga festerna i Alexandria. Praktfulla grafbyggnader reste sig,

och tidens mest bekante arkitekt *Deinokrates* umgicks med tanken att ombilda berget Athos till en staty, och att inrätta hvalf af magnetsten med fritt sväfvande, af magneten i jemvigt hållna statyer o. s. v. En sparsam lemning af tidens byggnadskonst är Andronikos Kyrrhestes' torn, det s. k. Vindarnes torn i Athen (bild 196) med basreliefer af de 8 vindarne, vändande sig hvar och en mot sitt verldshörn.

193. Laokoon-gruppen. Vatikanen.

Plastik.

Inom plastiken sönderfaller den alexandrinska perioden i tvenne tidehvarf: Diadochernas tid, så kallad efter de Alexanders generaler, som upphäfde sig till herskare efter hans död (323—146), och den senattiska skolans tid eller tiden efter Greklands eröfring (146—30 f. Kr.).

Diadochernas tid utmärker sig genom en starkt pathetisk riktning, så väl i valet af djerft dramatiska situationer som i formbehand-

lingen, hvilken senare tillika har en stark bismak af alexandrinsk lärdom, i det konstnärerna söka genom ovanliga kroppställningar visa sin djupa kännedom om menniskokroppens anatomi och fysiologi. Trenne skolor strida i denna tid med de egentligt grekiska om företrädet: den rhodiska, den ephesiska och den pergameniska.

Den rhodiska skolan har, anslutande sig till den sikyoniska, efterlemnat tvenne beundransvärda grupper: Laokoon och den farnesiska tjuren. Laokoongruppen (bild 193), framställande den trojanske presten Laokoon och hans tvenne söner, omslingrade af ormar, stegrar det plastiskas verkan till effekten af dramatiskt, nästan teatraliskt pathos, men är ett underverk af briljant komposition och anatomisk fulländning. Gruppen är ett verk af trenne rhodiske konstnärer: *Agesander, Polydoros* och *Athenodoros*. Den i Titi palats uppstälda gruppen återfans 1506 i ett aqvarium vid Titi thermer i Rom, restaurerades och uppstäldes i Vatikanen, der den ännu befinner sig.

Tvenne konstnärer från Tralles, *Apollonios* och *Tauriskos*, hafva, anslutande sig fullständigt till den rhodiska skolan, utfört den farnesiska tjurens grupp: Zethos och Amphion, som för att hämnas sin moder Antiope, binda Dirke vid en rasande tjurs horn. Här går det pathetiska till en sådan spänningens höjd, att det plastiskas gräns nästan öfverskridits — den är sinligt imposant, men utan motsvarande andligt innehåll.

Inom *skolan i Ephesos* blomstra trenne konstnärer med namnet Agasias, af hvilken den ene, *Agasias* Dositheos' son, frambragt den berömde Borghesiska fäktaren, en krigare, som med svärd och sköld tyckes försvara sig emot en ryttare, en staty, som i högsta möjliga grad klart skildrar muskulaturen i verksamhet. Statyen finnes i Louvren i Paris.

Den *pergameniska skolan* sluter sig till konung Attalos I och hans tåg mot och seger öfver de vandrande galliska stammar, som hade berört Grekland, belägrat Delphi och slutligen gjort ett infall i det pergameniska riket. Denna sin seger förhärligade konung Attalos genom talrika plastiska verk, i det han helgade en hel grupp, framställande Gallernas nederlag, till Akropolis i Athen, der den länge var synlig, och dessutom lät utföra flera verk för Pergamon, skildrande samma seger. Till denna pergameniska cyklus höra ej endast de i Neapels, Venedigs o. fl. museer spridda figurer af döende galler, utan framför allt den berömda döende Gallern i Museo Capitolino och gruppen af Gallern, som dödar sig sjelf, sedan han dödat sin hustru, en grupp, som, tillhörig Villa Ludovisi, tidigare kallades Arria och Pætus.

Alla dessa figurer utmärka sig för det karakteristiska sätt, på

hvilket de återge nationaltyper och stamegendomligheter, för ett djupt och innerligt naturstudium, som visar, att dessa skolor ingalunda vanslägtats från sin moder, den peloponnesiska skolan.

Den *attiska skolan* visar oss samtidigt med dessa arbeten ett vida berömdt arbete, som likaledes sammanhänger med den galliska invasionen i Grekland. Under detta infall sades nemligen guden Apollon sjelf hafva försvarat sitt älskade Delphi mot de stormande Gallerna, som slagne med panisk förskräckelse flyktade derifrån. Till minne häraf uppstäldes flere votivbilder af Apollon. Sannolikt är det en dylik votivbild af Apollon med ägiden i venstra handen, enligt en situation i Iliadens 15:de sång, som ligger till grund för den i Petersburg befintliga Apollon Stroganoff, så väl som för den verldsberömde Apollon Belvedere (bild 194) i Rom, som visar oss Apollon skridande fram med (den försvunna) ägiden i venstra handen, utbredande skräck och död omkring sig. Äfven denna figur bär tidsålderns pregel af stark pathos. En pendant till denna figur utgör Diana af Versailles, numera nppstäld i Louvren (bild 86).

194. Apollon Belvedere.

Den *sen-attiska skolan*, som fortfor att verka efter Greklands eröfring af Rom, så väl i denna stad som i Athen, synes, tröttad af den nyss slutade periodens pathetiska spänning, hafva återvändt till en lugnare uppfattning och med förkärlek hafva slutit sig till de äldre skolornas plastiska lugn, hvilket den sökte återupplifva i figurer sådana som den belvederiska Heraklestorson af *Apollonios*, Nestors son, Herakles Farnese af *Glykon*, den Mediceiska Venus i Florens af *Kleomenes*, Apollodoros' son, och den s. k. Talaren i Louvren af *Kleomenes*, Kleomenes' son.

Under denna period blomstrade äfven stenskärarekonsten (bild 74, 78), ej endast i förträffliga gemmer (i stenen inskurna bilder för sigiller), utan äfven i stora kaméer (ur stenen upphöjda bilder). Syn-

nerligen berömda äro de tvenne onyxkameerna i Petersburg och Wien som framställa Ptolemäos II med hans tvenne gemåler, Arsinoë d. ä. och d. y

195. Det Aldobrandiniska bröllopet.

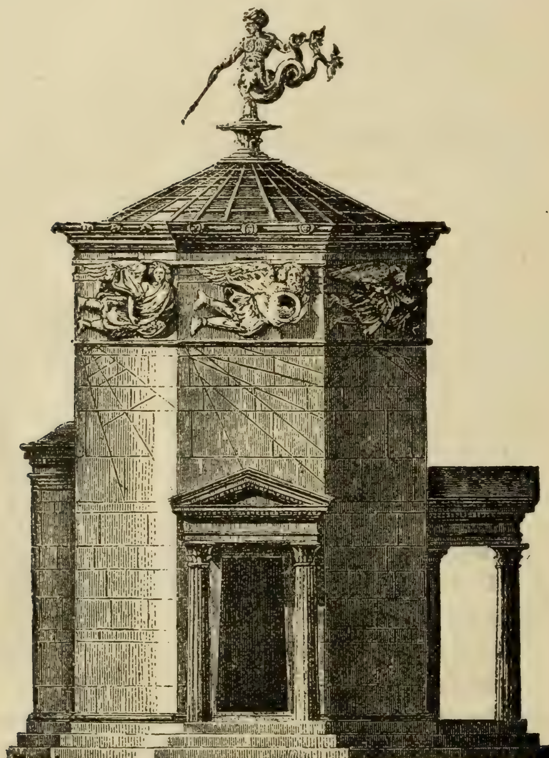
Målning.

Under denna period uppstår den egentliga antika genremålningen, som hemtade sina föremål ur det dagliga lifvets krets; en synnerligen vacker romersk freskokopia efter en grekisk tafla, framställande en bröllopshögtid, bevaras i Vatikanen och är bekant under namnet »Det Aldobrandiniska bröllopet» (bild 195). Deremot förlorar sig vasmålningen, som nu går öfver till rent handtverksarbete. Pompeii åter visar oss den höga ståndpunkt, mosaikarbetet kring Kristi födelse intog och som förberedde dess höga ställning inom medeltiden. Framför alla berömdt är det s. k. Alexanderslaget, som 1831 blef funnit i Casa di Fauno och som framställer Darius' flykt i slaget vid Issos. Likaledes visar oss Pompeii en grekisk småstads höga ståndpunkt i fråga om väggmålning, och säkerligen hafva vi i många pompejanska väggmålningar, hvilka visa oss medelmåttigt utförda, men förträffligt komponerade bilder, kopior efter den grekiska blomstringens mest berömda målningar.

När Rom blef verldsherskarinna, drog sig den redan sjunkna gre-

kiska konsten efter hand från Athen öfver till verldsstaden, som dock aldrig förmådde mera än i enskilda lyckliga ögonblick höja sig öfver imitationens ståndpunkt; det som karakteriserar en blomstringstid: typbildandet, var slutadt: men under det Rom, efter en kort lycklig period under Augustus och Trajanus samt efter en grekisk renaissanceperiod under Hadrianus, sjönk ned i medeltidens natt, fortfar den grekiska antiken ännu i dag att vara den evigt klara källa, ur hvilken alla tider och alla nationer öst skönhet och lif.

L. Dietrichson.

196. Vindarnes torn i Athen.

MEDELHAFVET
Canopiska Nil-mynningen
Bubastidiska Nil-mynningen
Racotis
Naucratis
Sais
Apis
Busiris
Avaris
Pelusium
DELTA
Bubastis
Ramses
Gosen
Canal
Pitkom
NEDRA
On, Heliopolis
(Gizeh)
(Saqqarah)
Memphis
(Dakschur)
Sues
Sjön Moeris
Labyrint
Libyska öknen
Arabiska öknen
Elim
Röda hafvet
EGYPTEN
Acoris
(Benihassan)
ECYPTEN
Pyramid
Nilen
(Siut)
ÖFRA
This
Abydos
Hermonthis
THEBE
EGYPTEN
Edfu
Silsilis
Ombos
Elephantine
Syene
Philæ
Chufu's Pyramid
Schafra's Pyramid
Sfinx
Menkaras Pyramid
PYRAMIDERNA vid MEMPHIS
5 stadier
Kurnah
Ramesseum
Memnon
Medinet Habu
Karnak
Luksor
THEBE
20 stadier

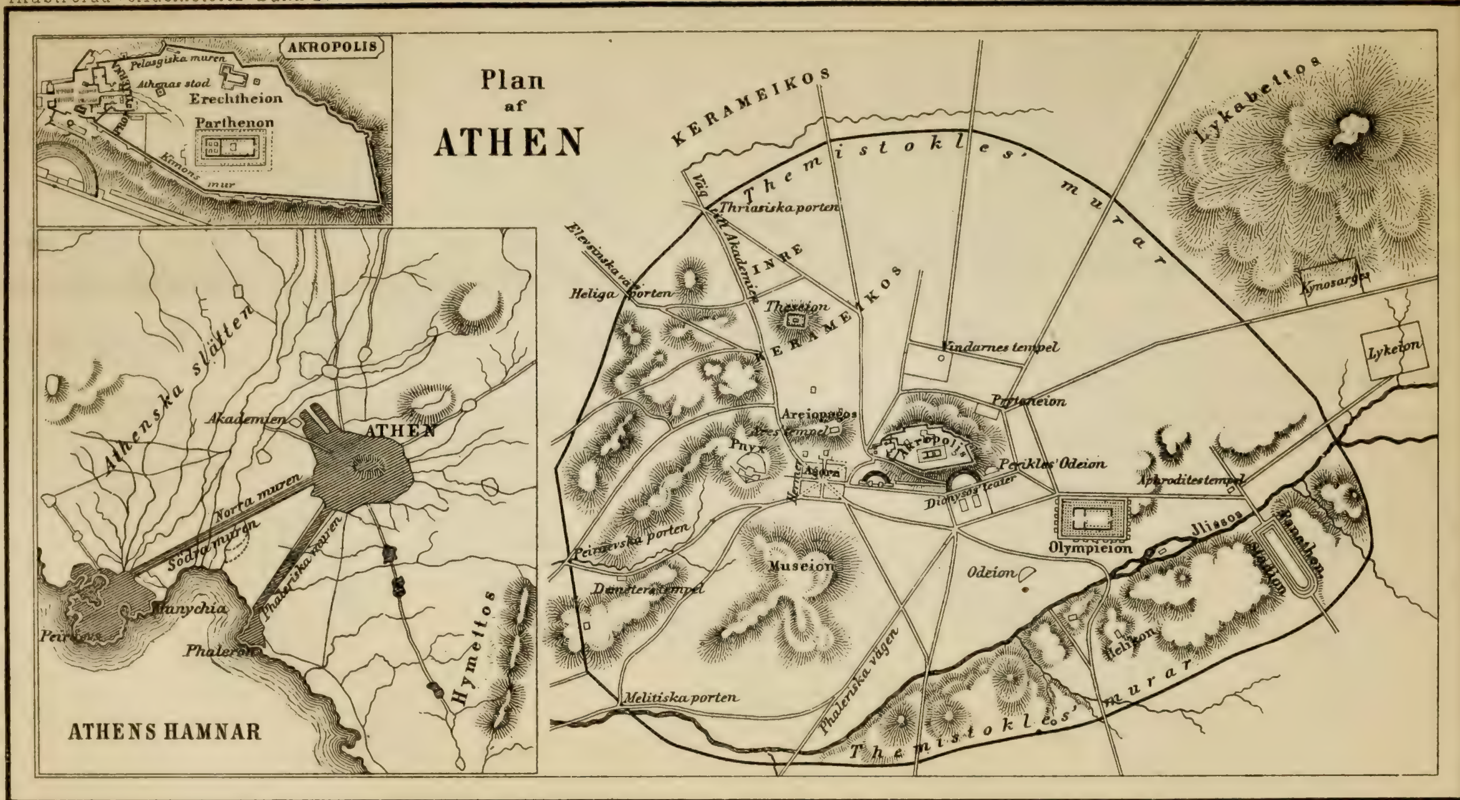

Central Tryckeri, Lith. Af., Stockh.

PERSISKA
RIKET
Omkr. år 500 f. Kr.
Svarta hafvet
Kaspiska hafvet
MEDELHAFVET
INDISKA HAFVET
Persiska viken
Arabien
Ethioper
Sinope
Byzantion
Trapezunt
Cappadocier
Phrygier
Lydien
Lemnos
Athos
Abdera
Kreta
Rhodos
Thera
Ephesos
Milet
Sparta
Cypern
Paphos
Salamis
Kition
Sidon
Tyrus
Aradus
Ascalon
Pelusium
Heliopolis
Memphis
Ammonier
Oasis
Thebe
Elephantine
Barke
Kyrene
Euphrat
Ninive
Opis
Babylon
Susa
Ekbatana
Behistun
Gyndes
Meder
Perser
Pasargadæ
Persepolis
Karmaner
Sagartier
Gedrosier
Parther
Hyrkaner
Choramier
Margianer
Baktrer
Baktra
Sogdianer
Oxus
Araxes
Arachosier
Indus
Massageter
Central-Tryckeriet Stockholm

GREKLAND
och
Mindre Asiens vestkust.

Plan af ATHEN
AKROPOLIS
Pelasgiska muren
Athenas stod
Erechtheion
Parthenon
Kimons mur
ATHENS HAMNAR
Athenska slätten
Akademien
ATHEN
Norra muren
Södra muren
Phaleriska muren
Munychia
Peiraeus
Phaleron
Hymettos
KERAMEIKOS
Themistokles' murar
Väg till Akademien
Thriasiska porten
Elevsinska vägen
Heliga porten
INRE KERAMEIKOS
Theseion
Vindarnes tempel
Prytaneion
Areiopagos
Ares tempel
Pnyx
Agora
Akropolis
Perikles' Odeion
Dionysos teater
Aphroditestempel
Olympieion
Jlissos
Stadion
Panathen.
Peiraevska porten
Museion
Odeion
Demeterstempel
Melitiska porten
Phaleriska vägen
Helikon
Lykabettos
Kynosarges
Lykeion

ALEXANDER DEN STORES RIKE
Alexanders tåg
SVARTA HAFVET
KASPISKA HAFVET
MEDEL HAFVET
LIBYEN
ARABIEN
PERSISKA VIKEN
INDISKA HAFVET
RODA HAFVET
ETHIOPIEN
MEDIEN
PERSIEN
GEDROSIEN
ARACHOSIEN
BAKTRIEN
MESOPOTAMIEN
KAPPADOKIEN
ARMENIEN
Kreta
Rhodos
Cypern
Kyrene
Alexandria
Ammon
MEMPHIS
Heliopolis
Pelusium
Thebe
Tyrus
Damaskus
Jerusalem
Gaza
BABYLON
SUSA
Persepolis
Pasargadæ
Ekbatana
Karmana
Sinope
Paphlagonia
Olbia
Rhodos
Lykien
Tarsos
Thapsakus
Seleukia
Marakanda
Baktra
Alexandria
Taxila
Pattala

ANDRA DELEN.

Andra delens innehåll.

Text:

Det Romerska folkets historia.

Första tidehvarfvet.

Till Italiens förening under Roms välde.

Andra tidehvarfvet.

Från Italiens förening under Roms välde till den romerska republikens fall.

Förra afdelningen.

Till de Gracchiska oroligheterna.

Senare afdelningen.

Från de Gracchiska oroligheterna till Octaviani envälde.

Tredje tidehvarfvet.

Kejsartiden.

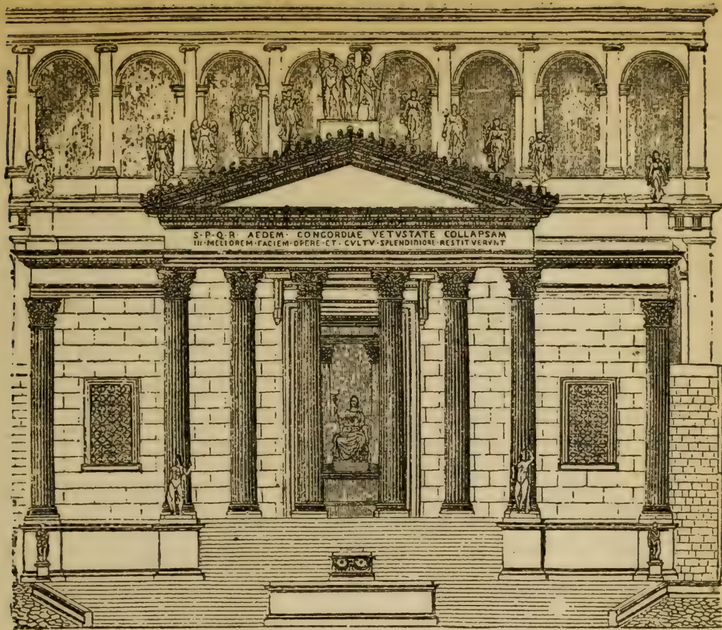
Illustrationer:

De i Greklands och det Romerska folkets historia förekommande *bröstbilder* äro hemtade ur "Iconographie Grecque et Romaine par Q. E. Visconti".

Kartor:

Andra delen är utarbetad af följande författare:

Sid.		
1—327	af	RAGNAR TÖRNEBLADH.
328—410	»	J. E. CENTERWALL.
410—417	»	HANS HILDEBRAND.
417—427	»	J. E. CENTERWALL.
428—449	»	FR. FEHR.
449—499	»	J. E. CENTERWALL.
499—504	»	R. GEETE.

1. Concordias tempel i Rom.

DET ROMERSKA FOLKETS HISTORIA.

FÖRSTA TIDEHVARFVET.

Till Italiens förening under Roms välde.

1. Inledning. Italiens geografi och befolkning.

Bland de folk, som från urhemmet på Asiens högslätter flyttat sina bopålar åt olika håll och bildat samhällen i skilda verldsdelar, har intet egt en så vidsträckt och så långvarig makt som det *Romerska* eller *Italiska.* Sedan Egyptens och vestra Asiens stater förenats under de persiske konungarnes välde, framkallade förhållandet emellan det persiska riket och de närbelägna grekiska kolonierna med nödvändighet en sammanstötning emellan Asien och Europa. Den europeiska odlingens kämpe var det helleniska folket. Hellenerna gingo visserligen med seger ur den betydelserika striden, men deras krafter, som förenats emot den gemensamme fienden, splittrades nu och brötos genom inhemska fejder. Så mägtade Greklands folk ej

längre spela hufvudrollen på verldsteatern, men när dess storhetstid var förgången, uppträdde den italiska brödrastammen för att med större kraft och bättre lycka ingripa i verldshändelsernas gång. Det var Rom, som sammanslöt Italiens skilda delar till ett helt, och Italiens historia uppgår i Roms. Innan vi skrida till att redogöra för denna stats öden, må vi derför kasta en blick på Italiens geografiska förhållanden.

Italien är den mellersta af de tre stora halföar, som från södra Europa löpa ut i Medelhafvet. Från det norra fastlandet skiljes det af Alperna, och dess stränder sköljas i vester af det Tyrrhenska hafvet, i öster af det Adriatiska. Halföns största längd från Cap Spartivento till S. Giacomo (strax söder om S. Gotthard) är 152 geografiska mil (= 105 svenska); största bredden (från den franska till den österrikiska gränsen) är 75 (52) mil, och den egentliga halföns största bredd (från M. Argentaro till Ancona) 32 (22) mil; minsta bredden (från Garighlianos till Trignos mynning) utgör 17 ($11^{4}/_{5}$) mil.

Från Vestalperna utgrenar sig vid bergspetsen Col di Tenda en bergskedja, hvilken under namn af Apenninerna först kröker sig utefter den liguriska kusten och sedan har sin sträckning från V. N. V. till O. S. O. ända till trakten af Rimini (Ariminum). Denna kedja bildar en naturlig gräns emellan den nordliga delen af Italien och den egentliga halfön. Den förra, hvilken är ett fruktbart lågland, genomskuret af Po (Padus) med dess tillflöden, och i det hela har karakteren af ett kontinentalland, räknades också icke förr än vid kejsartiden till Italien och beboddes af stammar, som icke hade någon gemenskap med den sydligare delens inbyggare. En sådan stam var *Ligurerna*, hvilka bodde i vester vid Sjöalperna, och de senare invandrade *Kelterna* eller *Gallerna*, efter hvilka landet af halföns invånare kallades Gallien hitom Alperna (*Cisalpinska Gallien*). Namnet *Italien* tillhörde sannolikt ursprungligen södra delen af Calabrien, men utsträcktes sedermera till hela halföns område, hvilket i norr begränsades af den nyss omtalade Apenninkedjan samt floderna *Arnus* (gräns mot Ligurernas land) och *Aesis* (gräns mot Gallien).

Längs genom halfön löper den Apenninska bergskedjan, hvilken från trakten af Rimini vid Monte Falterona tager sydlig riktning och i midten af sitt lopp i det Abruzziska höglandet når sin största höjd (Gran Sasso, omkring 9,000 fot). Härifrån går kedjan, nu sammanträngd, vidare mot söder, tills hon vid M. Irpino delar sig i flere armar. Hufvudarmen, som har icke obetydlig höjd, löper sydvestligt och slutar i Cap Spartivento (*Zephyrium*). En särskild kedja går från M. Irpino nästan rakt åt öster under namn af Gargano och utlöper i udden af

samma namn. Den arm, som framgår i sydostlig riktning genom Apulien och Calabrien till Cap Leuca, är betydligt lägre.

Apenninernas hufvudsträckning delar landet i en östlig och en vestlig hälft. Den förra är af mindre betydenhet än den senare, hvilket är en naturlig följd deraf, att bergskedjan här går närmare intill hafvet och har brantare sidor. Den innehåller dalar af ringa utsträckning, och vattendragen äro obetydliga. Mot sydost och söder omkring Otrantoviken (Tarentum) finnas fruktbara slätter, men nejden lider brist på hamnar. Norr härom utbreder sig den torra Apuliska slätten.

Halföns vestra del är större och bättre lottad. Bergens läge möjliggör här ett rikare flodsystem. Jemte hufvudsträckningen, som i den nordliga delen lemnar ett vidt rum emellan sig och hafvet, löpa sidokedjor, som äro skilda genom långsträckta floddalar. Bergshöjderna lemna förträffligt bete, och dalarne lämpa sig väl för åkerbruk. Här rinna floderna Arno (Arnus), Tiber (Tiberis) med Teverone och andra bifloder samt Garigliano (Liris) och Volturno (Vulturnus). Här finnas ock vidsträckta slätter, som frambringa spanmål, vin och olja, nämligen en norr och en söder om Garigliano, båda på vulkanisk grund. Den förra sträcker sig genom Etrurien och Latium; den senare utgör de gamles Campania. Kusterna äro rika på hamnar, och utanför dem finnas här och der små öar.

Likasom Grekland i Peloponnesos har sin fortsättning, så sluter sig till Italien den stora och sköna ön Sicilien, hvilken, i det inre bergig och till en del ofruktbar, har ett bredt, till större delen vulkaniskt, kustbälte med den rikaste växtlighet.

Med Grekland delar Italien i allmänhet förmånen af ett sundt klimat, men är underlägset det förra landet i flere hänseenden, såsom i kustbildningen och rikedomen på öar samt i naturens omvexling och mångfald. Deremot har det fördelar framför Grekland i sina rika floddalar och slätter, som väl egna sig för åkerbruk, samt i sina fruktbara bergssluttningar, hvilka i så hög grad främja boskapsskötseln. Grekland och Italien hafva sina af naturen mest gynnade och af utveckling mäktiga delar riktade åt olika håll. I det förra landet är det den östra, i det senare den vestra delen, från hvilken den historiska utvecklingen af land och folk har utgått.

Italiens naturliga beskaffenhet egnade sig, såsom vi nyss angifvit, väl för jordbruksnäringen, men tillika var dess läge sådant, att det snart nog måste framkalla sjöfart och handelsförbindelser med andra länder. Samma läge innebar också en uppmaning till folket att intaga en betydande plats i den verldsutveckling, som länderna kring Medelhafvet voro kallade att genomföra. Denna plats kunde dock Italien

icke uppnå, förr än landets alla krafter förenades i en hand. Det blef Roms första uppgift att åstadkomma denna förening. Men landets natur lade icke ringa hinder i vägen härför, ty bergssträckningarna söndrade det i skilda bygder, hvilkas invånare hade olika lynne och olika lefnadsverksamhet. Dertill utsatte landets läge detsamma för invandringar af främlingar, icke blott från sjösidan utan äfven norrifrån. Att det romerska folket öfvervann alla hinder, utgör ett ovedersägligt bevis på dess kraft och ihärdighet. Men när hindren en gång voro öfvervunna, var det gifvet, att beröringen med de öfriga medelhafsfolken skulle förr eller senare leda till sammanstötningar och tvinga Italiens folk att uppträda såsom eröfrare, om det ej ville mista sin jelfständighet.

Landets äldre indelning kan icke med säkerhet angifvas, emedan gränserna vackla. Vanligtvis uppgifves, med tydligt afseende på provinsindelningen under republikens sista tid, att det mellersta Italien var deladt i sex landskap, tre i öster, *Umbrien* från Rubico (Fiumicino) till Aesis — hvilket dock först sent räknades till Italien — *Picenum* till Aternus och *Samnium* till Frento, samt tre i vester. *Etrurien* från Macra till Tiberis, *Latium* till Liris och *Campanien* till Silarus. Det nedre Italien omfattade i öster *Apulien* och *Calabrien*, utan naturlig gränsskilnad, samt i vester *Lucanien* och *Bruttiernes* land, skilda af Laus.

Om det urfolk, som kan hafva funnits i Italien, likasom i andra Europeiska länder, eger man ingen kännedom. I afseende på landets bebyggande, så vidt det faller inom historiens synkrets, har man högst sparsamma eller otillförlitliga underrättelser. Att det före Romarstatens bildande varit bebodt af många sjelfständiga folkstammar, är uppenbart, men då dessa samtliga underkufvades af och gingo upp i det Romerska samhället, så har den naturliga följden häraf blifvit, att deras äldre utveckling lemnat högst få spår efter sig. Väl har man flere af de gamle meddelade sagor, traditioner och historiska undersökningar om Italiens äldre befolkningsförhållanden, men de äro alla af ringa värde. Den enda väg, på hvilken man kan komma till någon visshet, är den jemförande språkforskningens. Af de äldre italiska språken finnas visserligen endast obetydliga minnesmärken, men kännedomen om dessa har dock ledt till resultat, hvilka sprida något ljus öfver folkstammarnes tidigare öden. Det har nemligen visat sig, att dessa språk — dock med undantag af det etruskiska och det japygiska, om hvilka vetenskapen icke har sig något sådant med säkerhet bekant — endast äro skilda munarter af ett gemensamt språk, som sjelft är en gren af den stora *indisk-europeiska* språkstammen.

Häraf blir tydligt, att Italiens äldsta inbyggare utgjordes af ett indiskt-europeiskt folk, som invandrat i landet. På hvilken väg invandringen skett, kan knappt vara tvifvelaktigt; allt hänvisar på landvägen. Huruvida åter den skett på en gång eller så, att det ena folket kom förr och det andra senare, må lemnas derhän. Den italiska stammen har två grenar, den *latinska* och den *umbrisk-sabelliska*, hvilkas ursprungliga enhet framträder tydligast, då språket sammanställes med andra språk, särskildt det grekiska. Slägtskapen emellan detta (det s. k. *grajiska*) och det italiska (af Grekerne benämndt det *oskiska*) är omisskännelig, men på samma gång finnes en märkbar olikhet. Och vid en allmän jemförelse emellan de indisk-europeiska språken finner man, att inom den stora gemensamma slägten vissa språk stå i närmare förhållande, så att man ansett sig kunna urskilja olika grupper, en sydöstlig eller asiatisk (arisk), nemligen Indiskan, Iranskan och Armeniskan, och två europeiska, en sydvestlig, omfattande Keltiskan, Italiskan och Grekiskan, samt en nordostlig (Germaniskan, Lettiskan och Slaviskan). Huru och när grupperna söndrat sig, har man icke med visshet kunnat utröna, ty likheter och olikheter emellan språken framträda på sådant sätt, att den vetenskapliga forskningen, när den tror sig hafva funnit ett spår att följa, snart blir förvillad. Somliga antaga, att folk, som tillhöra en och samma grupp, någon tid, sannolikt strax efter utflyttningen från urhemmet, bott tillsamman och bildat ett slags enhet. Så har man påstått, att Greker och Italer (Italiker) under en viss tidrymd utgjort *ett* folk och härunder utvecklat ett slags samhällslif samt utbildat vissa föreställningar, seder och bruk, som bibehållit sig hos båda folken efter skilsmässan. Andra förneka riktigheten af en sådan åsigt och antaga, att de skilda språken uppkommit genom undertryckandet af mellanliggande öfvergångsformer, så att gränserna härigenom blifvit skarpt tecknade, eller, bildlikt taladt, så att den sluttande, obrutna yta, som det indisk-europeiska språkområdet ursprungligen bildade, småningom fått sina trappafsatser. Hvad den närmare slägtskapen emellan det italiska och det grekiska språket angår, anses densamma icke till fullo ådagalagd, och man har sökt uppvisa, att det förra språket har frändskap med Keltiskan, medan deremot det senare mera närmar sig till Sanskrit. Dock kan det ej förnekas, att emellan det italiska språket, sådant det stadgat sig i Latinet, och Grekiskan finnes en icke oväsentlig öfverensstämmelse. Så i fråga om vokalljuden, hvilka förete en kraftig och för de grammatikaliska begreppens fixerande och åskådliggörande vigtig utbildning. Äfven i fråga om tonvigten kan man spåra en grundsats, som i det hufvudsakliga gjort sig gällande inom båda språken. Men vid sidan af denna

öfverensstämmelse finnes, såsom vi redan angifvit, en tydligt utpreglad olikhet. Så har det italiska språket bibehållit halfvokalerna *j* och *v*, hvilken senare i Grekiskan, om man afser från det i äldre språket brukliga digamma, försvunnit eller förvandlats till aspiration eller till en diftong. Deremot har det grekiska språket de s. k. stumma konsonanterna äfven med aspiration, hvilket icke förekommer i Latinet. Det skarpa blåsljudet *f* är för Italerne egendomligt, och hväsljudet *s*, som hos dessa bibehölls i sin skärpa, sökte Grekiskan, så mycket som möjligt var, att undvika. Grekerna synas sålunda hafva sträfvat att komma ifrån den ofullständiga artikulationen, hvilken framträder i halfvokaler och blåsljud, för att genom mera fullständig sådan gifva ljudsystemet större fasthet. Äfven i fråga om ordens slutljud råder skiljaktighet, i det att Grekiskan här genom användande af vokaler och ljudande konsonanter undviker sammanstötning med begynnelseljuden i följande ord.

När man söker göra sig reda för olikheten i de båda folkens skaplynne, ligger nära till hands faran att ifrån den yngre tidens utvecklingshistoria alltför djerft sluta till den äldre tidens förhållanden. Så mycket kan man dock med anspråk på visshet våga påstå, att den grekiska stammen haft en bestämd riktning åt det ideella och framför allt sökt fatta och ge form åt skönhetsidéen, medan på den italiska lifvet i dess prosaiska verklighet utöfvat ett för sinnesriktningen bestämmande inflytande. På religionens område visar sig också uppfattningen alldeles skiljaktig; hos Grekerna var det formen, hos Italerna begreppet, som företrädesvis fasthölls. Medan Hellenens plastiska sinne befolkade himlen med lifsfulla, blott alltför menskliga, personligheter, så funnos för Romaren egentligen endast abstrakta begrepp, hvilka dock just derigenom, att de skulle afspegla anden, fingo en starkare makt öfver själen.

Af de båda stammar, i hvilka Italerna dela sig, den *umbrisk-sabelliska* och den *latinska*, synes den senare, som förmodligen tidigare började sin vandring mot söder, hafva vändt sig åt vestkusten. Om *Umbrernas* folk förmodar man, att det ursprungligen icke blott innehade norra delen af Italien och hade till grannar i vester *Ligurerna*, i öster *Illyrierna*, utan äfven sträckte sitt välde långt i söder ned åt Tibern och öfver det senare så kallade Etrurien. Men när *Etruskerna*, om hvilka vi längre ned skola tala, kommo till Italien, eröfrade de det ena området efter det andra, och slutligen trängdes de Umbrer, som icke qvarstannade såsom underkufvade, tillbaka till det bergland, som ligger inklämdt emellan Tibern i dess öfre lopp och bifloden Nar samt kustfloderna Aesis och Rubico. Här stannade en del, de sedan

så kallade Umbrerna, men större delen vände sig åt söder. Denna är känd under namn af *Sabiner* eller *Sabeller*, hvilka senare utgått från de förra. Sabinerna nedsatte sig i norra delen af Abruzzernas högland och togo dessutom i besittning landet vid floden Aterni källor och kring Reate, hvarifrån de utbredde sig ända till Roms närhet och till de efter dem benämnda Sabinska bergen, hvarvid de enligt sagan undanträngde den förra befolkningen. Talrikare voro de stammar, som bosatte sig i de bergiga trakterna på och omkring sjelfva hufvudryggen af Apenninerna samt i det östra kustlandet. De sabelliska folkens vandringar berodde på en egendomlig sed, utsändandet af s. k. *heliga vårar.* Vid hotande faror plägade man nemligen åt underjordens gudar utlofva allt som komme att födas nästföljande vår, menniskor och djur. Efter en viss tid, vanligen 20 år, uppfyldes löftet så, att djuren offrades och ungdomen utsändes för att uppsöka nya boningsplatser. Sagan förband dessa ofta upprepade vandringståg med öfvernaturliga händelser. Så berättas *Picenterna* af den åt Mars helgade hackspetten (*picus*) hafva blifvit ledda till det land, som sträcker sig från Aesis till Aternus. En varg (*hirpus*) förde en annan svärm, de s. k. *Hirpinerna,* som bildade en del af *Samniterna,* hvilka bebodde landet från Abruzzerna ned till M. Irpino och derjemte småningom utbredde sig öfver norra delen af Apulien, Lucanien och Bruttien samt med tiden äfven fingo fast fot i Campanien. Öster om Sabinerna till sjön Fucinus bodde *Marserna* och tre andra folk, som synas hafva varit närmare sammanslutna med dessa, *Vestinerna, Marrucinerna* och *Pelignerna.* I närheten af dessa hade *Hernikerna,* hvilkas namn (af det sabinska eller marsiska *herna,* klippa) antyder, att de voro af sabellisk stam, sina boningsplatser i bergstrakterna N. O. om Trerus. Sabellernas vandringar infölle i en jemförelsevis sen tid, sannolikt under det romerska konungaväldet. Hvilken stam *Aequerna,* som bodde i bergen vid öfre Anio, tillhörde, är osäkert. De synas hafva varit af umbriskt eller sabelliskt ursprung. Antagligen var detsamma fallet med *Volskerna,* hvilkas språk visar frändskap med det umbriska. Volskerna bebodde bergstrakterna öster om Treri och Liris' sammanflöde samt emellan Trerus och de Pontinska träsken, der de vestra Volskerbergen framgå och vid Terracina (Anxur) löpa ut i hafvet.

Latinerna vände sig åt vester och utbredde sig icke blott i landskapet söder om Tibern till de Volskiska bergen, hvilka sannolikt försmåddes, då slättlandet låg öppet, utan antagligen äfven i Campanien, hvars äldsta invånare, *Ausonerne,* troligen voro Latiner. Huruvida de ursprungligen haft fast fot längre i söder, i Lucanien och Bruttien,

må lemnas derhän. Enligt somliges mening voro de s. k. *Italerna*, dessa landskaps första inbyggare, af latinskt ursprung, ehuru spåren af deras nationalitet gått förlorade genom inflytelsen af helleniska och samnitiska invandringar. Äfven på Sicilien kan i äldsta tider ett folk af latinsk stam hafva bott. Då traditionen uppgifver, att Latiums urinvånare varit *Siculer*, är detta möjligen att anse såsom en beteckning deraf, att de s. k. Siculerna, hvilka ännu på Thukydides' tid funnos qvar, tillhörde Latinernas stam.

I sydöstra delen af Italien, på den s. k. Messapiska eller Calabriska halfön, har man funnit inskrifter, författade på ett utdödt språk, det *Japygiska*, hvilket uppenbarligen skiljer sig från det italiska. Den folkstam, som talade detta språk, synes äfven hafva bott i Apulien. Dess betydelse är ringa, ty den förlorade redan i den äldsta historiska tiden sin sjelfständighet och gick upp i andra folk. Man har trott sig finna åtskilligt, som antyder, att *Japygerna* haft någon frändskap med Grekerna, hvarjemte man antagit, att de varit Italiens äldsta inbyggare.

2. Bro öfver floden Fiora vid Volci i Etrurien.

Af vida större betydenhet är ett annat folk, som under en lång tid sträckte sin makt öfver en stor del af Italien, nemligen *Etruskerna*. Dessa talade ett språk, hvars förhållanden till andra ännu är en oafgjord fråga. Det är icke ens kändt, huruvida detta språk tillhört den stora indisk-europeiska språkfamiljen. Man har på den senare tiden sökt uppspåra likheter emellan Etruskiskan och Kelternas tungomål. För Etruskernas indisk-europeiska ursprung tala vissa föreställningar och sedvanor, som hos dem förekommo, särskildt med afseende på den dyrkan, som egnades de döde, men i andra afseenden framträder en lifsåskådning, som är skiljaktig från både Grekers och Italers. Religionen hade en dyster, hemlighetsfull karakter och var förenad med ett ceremonialväsen, som upptog grymma bruk, samt med en långt drifven teckentydning och många vidskepelser.

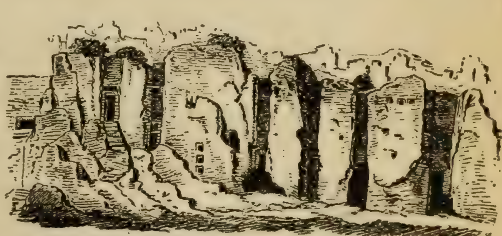
Hvarifrån Etruskerna kommit, är ovisst. Den gamla traditionen, som följdes af de romerska författarne, låter dem hafva inflyttat från Lydien. Någon verklig grund härtill kan icke uppvisas, utan berättelsen synes hafva uppkommit genom ett sammanställande af namnen Tursenner eller Tusker, Etrusker och Torrheber, Tyrsenner eller Tyrrhener. Dessa senare voro nemligen ett lydiskt folk, och en före-

ställning om Etruskernas inflyttning från Lydien kunde så mycket lättare uppkomma, som å ena sidan lydiska stammar foro på hafven och idkade sjöröfveri, och å den andra Etruskerna äfven voro ett sjöfarande folk, icke utan benägenhet för sjöröfveri. Sjelfva kallade Etruskerna sig för *Rasener*, *Rasenna*, och man antager numera i allmänhet, att de till Italien kommit landvägen öfver de Rhätiska Alperna. Äfven är det icke osannolikt, att de, såsom somliga påstå, först varit bosatta i nordvestra Tyrolen och Graubünden

3. Etruskisk graffasad.

Etruskerna togo först i besittning landet norr om Po, hvilket innehades af Umbrerna, och utbredde sig derifrån söderut, hvaremot de i norr småningom undanträngdes af de keltiska invandringarna. Söder om Po blandade de sig med Umbrerna, bland hvilka de bodde såsom herskande folk. Men såsom deras egentliga hemvist har man att betrakta det efter dem uppkallade landet från hafvet i öster till Apenninerna i vester och från Arnus i norr till Tibern i söder. Trakten norr om Arnus till Macra var omtvistadt gränsland, och området emellan den Ciminiska skogsåsen och Tibern synes först senare hafva blifvit etruskiskt. Sjövägen förde dem äfven till Campanien, der de anlade kolonier.

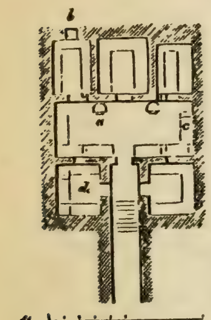

4. Etruskiska klippgrafvar vid Caere.

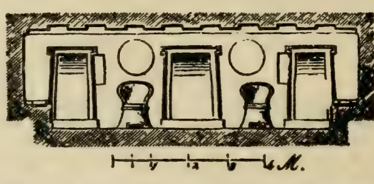
Etruskerna hade utbildat en förbundsförfattning. Tolf städer bildade ett förbund med en metropol eller hufvudstad, förnämligast för gemensam gudstjenst, och ett öfverhufvud eller öfversteprest. Någon sådan hegemoni, som i Grekland Athen och Sparta hade, utöfvade hufvudstäderna icke, och i verkligheten blef makten icke samlad på en hand. De särskilda städerna bibehöllo sin sjelfständighet; en hvar

synes hafva egt sin styresman, ett slags prest-konung. Man finner vanligen de etruskiska samhällena föra krig hvart för sig, och förbundet har tydligen varit af särdeles lös beskaffenhet. Inom samhällena tillhörde all politisk makt en adelskast, som tillika hade presterlig karaktor. Massan af folket, hvilken tyckes hafva bestått af de underkufvade Umbrerna, var beroende af adeln.

Etrurien var ett rikt land, och folket förstod att draga fördel deraf. Handel och sjöfart blomstrade, och handtverksfärdigheten var

5. Underjordisk grafkammare vid Caere. Plan: *a* hufvudkammare med 2 stensäten, *b* nisch, *c* bänkar, *d* sidokammare.

6. Underjordisk grafkammare vid Caere. Genomskärning.

högt utbildad. I mycket voro Grekerna Etruskernas läromästare och förebilder. Så äfven i byggnadskonsten, hvilken dock hos Etruskerna vann vidare utbildning, särskildt genom användning af hvalfvet (bild 2). Den etruskiska arkitekturen framstår ej blott i och genom tempelbyggnaderna; utan måhända ännu mer i grafvårdarne, som äro dels underjordiska eller i klippan bildade kamrar, dels ock kringmurade jordhögar (bild 3—7).

Etruskernas konstflit frambragte många rikt utsirade arbeten, isynnerhet i metall och bränd lera, hvilka voro afsedda till husgeråd och prydnader; särskildt berömda voro vaser och speglar (af brons) samt skålar och skrin. Äfven förekommo bildstoder af brons samt framställningar i relief på sten eller metall. I Etruskernas bildverk ser man spåren af deras förkärlek för målarkonsten, som hos dem med ifver idkades. Väggmålningarna i de underjordiska grafkamrarna vittna också ännu i dag om den etruskiska målarkonsten. Ämnen för de konstnärliga framställningarna lånade man från Grekland, hvars myter och sagor i Etrurien blefvo på mångfaldigt sätt återgifna (bild 8, sid. 12). Dock var det ej blott mytologiska och religiösa föreställningar, som den etruskiska konsten afspeglade. Äfven uppträden ur det dagliga lifvet voro föremål för dess behandling, isynnerhet i väggmålningar. Men med all sin tekniska skicklighet kunde den etruskiska

7. Etruskisk grafhög (s. k. cucumella).

konsten af brist på idéer och sjelfständigt skapande snillekraft icke höja sig till samma ståndpunkt som den grekiska. Etruskernas konstverk voro i det hela stela och hårda och saknade det fina behaget hos de grekiska.

I nordöstra delen af Italien voro *Illyriska* stammar bosatta. Af deras språk hafva endast enskilda ord bibehållit sig. Man har dock trott sig återfinna spår deraf i det albanesiska.

Ligurerna bodde, såsom ofvan är angifvet, i vestra delen af det nordliga Italien och, enligt somligas uppgift, äfven i Etrurien, hvarifrån de af Etruskerna skulle hafva blifvit undanträngda eller underkufvade. De tillhörde icke den italiska stammen, och osäkert är, med hvilket folk de voro närmast beslägtade. Man har uppgifvit de forna Ibererna, hvilkas språk bibehållit sig i det baskiska.

Utom de nu nämnda folken, hvilkas invandring i Italien skett före den tid, då historiens ljus började falla på landet, hafva vi att här uppgifva två nationer, som senare lagt särskilda delar af Italien under sitt herravälde, nemligen *Greker* och *Kelter*.

Den grekiska invandringen skedde först från Asien, senare från öarna och det egentliga Hellas. Den var dels *Achäisk* (Sybaris, Kroton m. fl.), dels *Dorisk* (Tarent m. fl.), dels *Jonisk* (Kyme m. fl.). Invandrarne nedsatte sig i södra delen af halfön och på Sicilien. På båda ställena utbredde de sig så, att de förra inbyggarnes nationella sjelfständighet till en stor del gick förlorad. Sådant blef åtminstone fallet i de landskap, dit de achäiska samhällena förde den grekiska odlingen. Också blef dessa samhällens blomstring, ehuru lysande, dock föga varaktig. Af större betydelse voro Tarent och Kyme, hvilka genom handel och samfärdsel bidrogo att sprida grekisk civilisation. På Sicilien hade större delen af kolonierna, såsom Syrakusa och Akragas, doriskt ursprung; andra, såsom Zankle (Messana) m. fl., voro joniska. Här råkade Hellenerna snart i fiendskap med Phenicierna (Karthago). På östra kusten af Italien synas inga grekiska kolonier hafva blifvit anlagda; den helleniska odling, som sydöstra Italien tillegnade sig, utgick egentligen ifrån Tarent. Äfven vestkusten norr om Vesuvius förblef i det hela stängd för hellenisk kolonisation, ehuru visserligen Grekerna idkade sjöfart jemväl åt detta håll och upprättade ett eller annat faktori på öar eller uddar, särskildt i Etrurien.

Hvad tiden för anläggningen af de grekiska kolonierna angår, så kan den icke med visshet bestämmas mer än för somliga. Så synes det kunna antagas, att Tarent och Sybaris blifvit grundlagda i romerska statens första århundrade. Det dröjde emellertid icke länge,

förr än den grekiska civilisationen rikt blomstrade i det nedre Italien, som i följd häraf erhöll namnet *Stor-Grekland.*

Kelterna, hvilka af Romarne benämndes *Galler,* voro ett indiskt-

8. Etruskisk spegel, föreställande Semele, hennes son Bacchus, Apollo och en Satyr.

europeiskt folk. Man antager vanligen, att de tidigare än Greker och Italer invandrat i Europa. Att deras språk visar frändskap med det italiska, har redan blifvit omtaladt. Sitt egentliga stamhåll fingo de i det efter dem benämda *Gallien.* För deras vandringar och tåg från

Gallien till andra länder och särskildt till Italien, skola vi på annat ställe redogöra.

2. Latium före Roms grundläggning.

Redan Livius insåg, att berättelserna om de händelser, som skulle hafva föregått Roms anläggning, icke bära den historiska visshetens pregel, utan mer eller mindre tillhöra diktens område. Och svårligen kunde det vara annorlunda, enär den skriftliga framställningen af dessa händelser faller i en långt senare tid, intill hvilken sanningen, äfven om den hade fortplantats genom muntlig tradition, icke skulle hafva kunnat bibehålla sig i sin renhet. I sjelfva verket skilja sig också uppgifterna i många stycken betydligt från hvarandra, och några trovärdiga sagesmän för den historia, som går och gäller såsom sådan, finnas icke. Dertill ådagalägger en fördomsfri granskning af traditionen, att händelserna icke hafva kunnat försiggå så, som vanligen uppgifves. Detta omdöme gäller icke endast meddelanden om tiden före Roms grundläggning, utan äfven den romerska statens äldre historia, långt in i republikens dagar. En stor del af det, som berättas om det romerska folkets anor och om början af dess tillvaro, utgöres af sagor, myter eller ren dikt. Bakom sagorna gömmer sig dock efter all sannolikhet ett historiskt sakförhållande eller en händelse, som i berättelsen utsmyckats med underbara drag eller fått alltför stora mått. Annat är förhållandet med myten. Denna har till kärna en bestämd idé, hvilken i och genom myten skall utvecklas och åskådliggöras. Häraf följer, att i myten sjelfva förloppet är dikt, under det att i sagan vanligen finnes sanning, men omgestaltad eller utmålad i starkare färger. Ett mellanting emellan båda är den s. k. ätiologiska myten, hvilken framställer en händelse, som är uppfunnen för att gifva en historisk förklaring åt något befintligt, t. ex. ett bruk, en inrättning, en helgedom, en minnesvård, ett namn eller dylikt. På sådana myter är den romerska historien ganska rik, och den har derjemte att uppvisa många egentliga myter och sagor. Äfven från dikter af annat slag synes den icke vara fri; man har ej utan skäl förmodat, att ett och annat, som berättas, är alster af grekisk fantasi och diktförmåga. Allt detta vållar naturligtvis, att den nakna sanningen icke alls eller blott med yttersta svårighet kan framträda ur den omklädnad, i hvilken senare tider höljt henne. Den historiska kritiken har således i afseende härpå en mycket svårlöst uppgift. Att afgöra, hvad

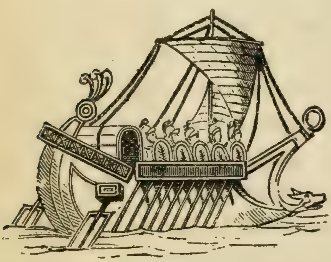
i Roms äldre historia är sanning eller dikt, är numera knappt möjligt. Det enda, som låter sig göra, är att med någon sannolikhet angifva utvecklingsgången i vissa hufvuddrag, som kunna framgå af den traditionella historien.

Men att helt och hållet utelemna traditionen vore å andra sidan icke ändamålsenligt. Huru vidt denna än må skilja sig från den historiska verkligheten, så bidrager hon dock att gifva en allmän bild af det romerska samhällslifvet, hvilket utan henne måhända blir mindre åskådligt. Härtill kommer, att denna historia, om också först i en senare tid, för Romarne sjelfve gälde såsom sann, så att den bildade Romarverlden upptog den i sitt medvetande och på den byggde sin uppfattning af samhällets utveckling. Vi skola således i det följande framställa Roms äldsta historia så, som den romerska traditionen sjelf har skildrat den, men derjemte blir det nödigt att, utan genomförd kritik, i korthet angifva, huru man sannolikast har att tänka sig händelsernas förlopp i deras från diktens omhölje befriade verklighet.

9. Bild af Latinus (ur den Vatikanska Vergilius).

Om Latiums äldre förhållanden uppgifves vanligen följande, hvarvid dock bör erinras, att angående många enskildheter berättelserna äro mycket sväfvande och skiljaktiga.

10. Bild af Aeneas' skepp (ur den Vatikanska Vergilius).

11. Aeneas och Penaterna (ur den Vatikanska Vergilius).

I den äldsta tiden herskade i Italien konung *Janus*, hvilkens konungasäte var det efter honom benämnda *Janiculum* vid Tiberfloden. Under hans styrelse landsteg i Latium *Saturnus*. Gästvänligt emottagen af Janus, lärde främlingen denne åkerbruk och införde härigenom ett ordnadt samfundslif i landet. Till belöning härför fick han del i styrelsen. Under Saturni tid herskade i landet frid, ordning och allmän lycka, så att den kallades den gyllne åldern. Efter Saturnus

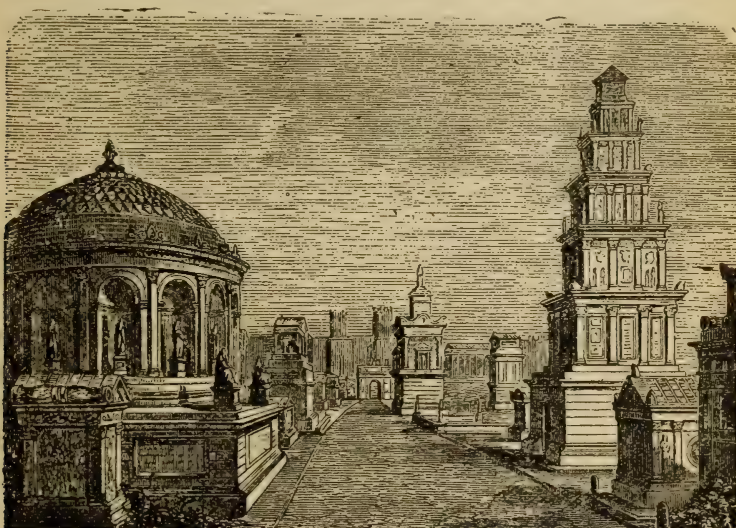
följde såsom konung öfver Aboriginerna eller Latiums äldste invånare *Picus*, berömd såsom hästtämjare, jägare, åkerbrukare och siare. Hans efterträdare var *Faunus*, äfven känd såsom jordbrukare, men framför allt såsom spåman. Fauni son och efterföljare var *Latinus* (bild 9), hvilken, liksom hans båda föregångare, herskade i Laurentum. Under dennes styrelse ankom till Latinum Trojanen *Aeneas*, som, manad af orakelsvar och andra gudauppenbarelser, efter sin fädernestads fall med ett troget följe bestått många irrfärder för att finna ett nytt hem åt Trojas skyddsgudar och sålunda grunda en ny trojansk stat (bild 10, 11). Latinus emottog i början främlingarne såsom fiender, men snart öppnades underhandlingar, som slutades med ett fördrag, hvarigenom Aeneas trolofvades med Latini dotter *Lavinia* samt för sig och sina män erhöll ett stycke land. Häröfver förbittras Rutulernas furste *Turnus*, som var förlofvad med Lavinia. Han anstiftar mot Aeneas ett krig, i hvilket den senare blir segrare, men Latinus ljuter döden. Härpå söka Rutulerna hjelp i Etrurien. Ett blodigt slag hålles, hvari Turnus faller, men äfven Aeneas försvinner från jorden. Först Aeneas' son *Ascanius* erhåller fred. Han bor först i *Lavinium*, som Aeneas grundlagt, men flyttar efter trettio år till *Alba Longa*, anlagdt vid det Albanska berget. Aboriginer och Trojaner sammansmälta till ett folk och kallas *Latiner*. Öfver dessa herska nu många år Aeneas' ättlingar. En af dem *Procas* hade två söner *Numitor* och *Amulius*. Den förre ärfde, såsom äldst, konungatronen, men blef derifrån förjagad af Amulius, hvilken för att hindra familjens fortplantning lät döda hans söner och gjorde dottern till Vestalisk jungfru. Men denna dotter, *Ilia* eller *Rhea Silvia*, blir häfdad af guden Mars och föder tvillingsönerna *Romulus* och *Remus*. Amulius låter härpå döda prestinnan och befaller att döda barnen. Men när dessa blifvit i en korg utsatta i Tiberfloden, som just då stigit öfver sina bräddar, fogade skickelsen så, att vattnet sjönk. En varginna från de närbelägna bergen kom till floden, fann korgen, förde barnen till sin håla och gaf dem di. Snart ditkommer en herde, *Faustulus;* varginnan flyr; Faustulus tager barnen hem till sig och låter sin hustru *Larentia* uppföda dem. Komna till manbar ålder, föra tvillingarne herdelif tillsammans med sina jemnåriga. De utmärka sig genom mod och bragder och bilda hvar sin skara af följeslagare; sagan nämner Fabier såsom Remi och Quinctilier (Quinctier?) såsom Romuli kamrater. I spetsen för sina hopar ströfva de omkring och bestå månget äfventyr. Så komma de i fejd med Numitors herdar, hvilka till slut genom försåt vid Lupercaliefesten taga Remus till fånga och föra honom till Numitor. Nu upptäckes brödernas börd; Amulius dödas, och Numitor återuppsättes

på tronen, men Romulus och Remus besluta att anlägga en stad på det ställe, der de blifvit uppfostrade, eller på höjderna vid Tiberflodens nedersta lopp.

Sedan sålunda en kort redogörelse blifvit lemnad för traditionerna om Latiums äldsta förhållanden, följer att närmare undersöka värdet af dessa traditioner. Den förste egentlige sagesmannen för den vanliga berättelsen om Aeneas är Greken Timäos, hvilken lefde i tredje århundradet f. Kr. och således många sekel efter den antagna tiden för det trojanska kriget. Ringa sannolikhet finnes naturligtvis för att en vanlig tradition kunnat oförfalskad fortplanta sig under en så lång tidrymd. Timäos' vittnesbörd är således af så godt som ingen betydenhet, och hvad Homeros' sånger angå, tala de snarare emot än för tron på Aeneas färd till Italien. Vidare inses utan svårighet, att i sjelfva berättelsen osannolikheter förefinnas, för att ej tala om motsägelserna emellan olika sagesmän. Frågar man nu, hvad som kunnat föranleda berättelsens uppkomst, så möter det sakförhållande, att många städer i Italien, särskildt i Latium, satte en ära i att härleda sitt ursprung från forntida, af Grekerna besjungna hjeltar, isynnerhet sådana, som tillhörde den trojanska sagokretsen. Bland dessa var Aeneas bekant såsom räddare af Trojas skyddsgudar. Häraf låter det naturligen förklara sig, att sagan eller dikten gjort honom till grundläggare af Lavinium, den stad, der det latinska förbundets gemensamma skyddsgudar länge hade sin helgedom och som var medelpunkten för Latinernas gudsdyrkan. Möjligen är det alltså Latiums religiösa enhet, som, knuten till ett namn ur den trojanska sagokretsen, i Aeneas-sagan fått ett uttryck. För att kunna rätt fatta betydelsen af denna enhet blir det nödigt att göra sig reda för de gamle Latinernas religiösa tro och derpå grundade samhällslif, såvidt man, med ledning af vissa, åtminstone för några indisk-europeiska folk, gemensamma förhållanden, äfvensom af Romarnes i flere plägseder ådagalagda uppfattning af det gudomliga, kan bilda sig en föreställning härom.

Den äldsta verkligt ordnade gudsdyrkan var den, som egde rum inom familjen. Den var tvåfaldig, dels af de aflidne förfädernas andar, *Maner* eller *Larer*, dels af *elden på familjehärden*. I den öfvertygelse, att de hädangångne fortsatte sitt lif i grafven, plägade man jemte dem begrafva föremål, hvilka de brukat i lifvet och hvilka man trodde dem fortfarande behöfva, såsom kläder, husgeråd och vapen, samt stundom hästar och slafvar. Äfven tillhandahöll man den döde födoämnen och utgöt vin på grafven. Man ansåg nemligen sådant nödigt, för att den döde måtte finna ro i sin hvilostad. I främsta rummet fordrades dock härtill en riktig begrafning. Det var i grafven

under jorden, som tillvaron nu skulle fortgå; följaktligen måste den aflidne betäckas med jord. Och detta måste ske med iakttagande af vissa bruk. Försummades något i ett eller annat hänseende, så fick den döde icke den lugna hvila, som han så väl behöfde efter lifvets vedermödor och oro; han irrade utan rast och ro omkring såsom en ond ande, störande sina närmastes lefnadslycka. Den behöriga begrafningen var således ett vilkor för andens sällhet och på samma gång en oeftergiflig pligt för de qvarlefvande. Också finner man, huru menniskorna i lifvet bäfvade för att icke blifva ordentligt begrafna, och med hvilken kärleksfull ifver de närmaste sökte förekomma en sådan

12. Familjegrafvar vid Appiska vägen utanför Rom (restaur.).

olycka. Det var en dylik ifver, som dref Priamos att trotsa faran af en färd genom de fiendtliga vakteldarne, då han drog åstad att af Achillevs begära sin mest älskade sons liflösa kropp.

Men med jordandet eller begrafningen voro icke pligterna mot den döde uppfylda. Hvarje år skulle offer förrättas på hans graf. Det var familjens skyldighet att der bjuda honom mat och dryck samt att pryda grafven med kransar och blommor. Offermåltiden var icke endast en åminnelsefest: den var egentligen ämnad åt den aflidne för att underhålla hans lif i jorden. Dess fullgörande var en helig pligt mot de hädangångne skaparne af familjen. Dyrkan af de döde, hvilka man betraktade såsom höjda öfver menniskoverlden eller såsom ett slags goda andar (*Manes*) eller hemmets skyddande väsen (*Lares*), blef sålunda ett föreningsband för familjens medlemmar.

Men det gafs äfven ett annat sådant, den heliga elden på härden. I hvarje familjs hem stod ett altare eller en härd, der aska och glöd alltid skulle finnas. Elden måste ständigt underhållas; han fick ej slockna, förr än familjen sjelf upphört att vara till. Vidare skulle han underhållas med särskilda trädslag, och hans nytändande, hvilket i romerska staten skedde en gång om året, borde försiggå på ett bestämdt sätt. Intet orent fick komma vid elden; han skulle alltid vara ren och var sjelf mäktig att rena. Elden åtnjöt dyrkan såsom en högre makt; man finner, att böner ställdes till honom; menniskorna anropade honom om helsa och välgång. Invid härden skedde måltiderna, som i främsta rummet voro offer, egnade åt dess gudomlighet, elden, hvilken man erbjöd förstlingen af mat och dryck. Det var dock icke elden såsom naturkraft, hvilken man dyrkade. Någon fullt klar föreställning om, hvad eldens guddom innebar, synes man icke hafva egt; han betraktades utan tvifvel såsom ett slags försyn för familjen. Småningom, när menniskoanden i sin föreställning gaf personlighet åt föremålen för sin dyrkan, blef den heliga eldens altare, härden, förvandlad till en gudinna, som skulle uttrycka familjelifvets innersta väsen och hvilken fick namnet *Hestia* eller *Vesta* (härd).

I närmaste förening med tillbedjandet af elden på härden står husgudarnes eller *Penaternas* dyrkan. Härden ansågs för deras altare, men Penaterna voro i föreställningen ej rätt skilda från Larerna, hvilka, såsom vi sett, voro de döde förfädernas andar. Familjens dubbla gudsdyrkan blir härigenom i sjelfva verket *en,* som uppenbarar sig i olika former. Det är de makter, som vaka öfver den enskilda familjen, tänkta såsom härdens skyddsväsen eller såsom förfädernas andar, hvilka åtnjuta dyrkan. Och denna var inskränkt inom familjens krets. Endast den fick deltaga i de heliga förrättningarna. Offret till den döde stamfadern kunde endast frambäras af hans manliga afkomlingar, och bland dessa var det den i slägtskap närmast stående, som skulle fullgöra offerpligten. Äfven elden tillbads af familjen ensam, och främlingars närvaro var vid hans dyrkan förbjuden lika väl som vid graf-offren. Familjegrafven och den husliga härden voro sålunda de ställen, der den religiösa tjensten egde rum, och ursprungligen fans ingen gemensam eller offentlig gudsdyrkan, emedan det icke gafs andra gudomligheter än de, som hvarje familj tillbad för sig allena.

Religionen var sålunda det, som sammanhöll familjen, och denna var en förening med religiös karakter. Den unga bruden lösryckte sig i och genom äktenskapet från sin egen familj och blef en medlem af mannens. Hon deltog ej vidare i den förras gudstjenst, utan invigdes

i den nyas religion. Den religiösa pligten fordrade också med nödvändighet familjens fortplantande, ty alltid skulle någon finnas, som kunde gifva familjegudarne hvad dem tillkom; i annat fall stördes de dödas ro. I brist på naturliga arfvingar kunde derför på vissa vilkor en främling inträda i familjen genom adoption och invigas i dess gudstjenst samt blifva i barns ställe.

Småningom vidgas familjekretsen. Nya grenar skjuta ut från den gamla stammen. Familjen delar sig i flera. Dessa sammanhållas dock fortfarande af ett föreningsband, den ursprungliga familjens gudsdyrkan. Stamhemmets härd och familjegrafven förblifva helgedomar äfven för de nybildade familjerna, och så uppstår en slägt eller ätt (*gens*). Familjens egendom, hvars berättigande ligger i nödvändigheten, att härden och grafven måste vara familjens tillhörighet, är i följd häraf odelbar. Äfven om och när jorden icke längre gemensamt brukas, utan uppdelas på de olika familjerna, så måste dock grafven vara gemensam för dessa, ty der skall stamfadern emottaga dyrkan af hela den ätt, som bär hans namn. Och såsom familjen hade sitt hufvud i husfadern, hvilken på samma gång var dess prest och dess konung, så måste ock ursprungligen ätten hafva egt ett öfverhufvud — förmodligen inom den äldsta grenen — som hade att förrätta den gemensamma gudstjensten och möjligen äfven var anförare i krig samt förste man i slägtrådet eller slägtdomstolen.

Till ätten höra slutligen *clienterne*. Dessa synas hafva varit tjenare eller i familjen emottagna gäster, hvilka för att icke störa familjegudstjenstens helgd måst på något sätt införlifvas med familjen. Clienterna hade i förhållande till ätten vissa ärftliga skyldigheter och rättigheter. Det är uppenbarligen ärftligheten, som utgör det bestämmande för clientbegreppet. Clientens beroende af ätten är ej blott personligt; det har gått i arf till honom eller går i arf från honom till hans efterkommande. Hans förhållande till ätten kan för öfrigt vexla; stundom, om ej vanligen, synes han hafva haft nyttjanderätt till jord, hvilken blifvit åt honom upplåten.

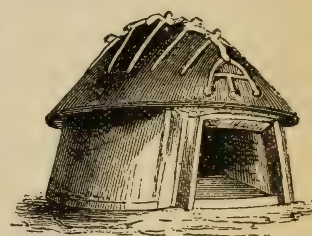
Familjen var sålunda det första samhället. Familjen utvidgades till ätt, men emellan de olika ätterna fans intet föreningsband; religionen åtskilde dem. Snart vaknade dock behofvet af sammanslutning. En sådan kunde endast åstadkommas på det sätt, att hvarje ätt behöll sin religion, men på samma gång en gudsdyrkan uppkom, om hvilken flere ätter kunde förena sig. Så blef det möjligt att af ätterna bilda en förening med gemensam helgedom och gudstjenst, förrättad af någon ätts målsman, som stälts i spetsen för det hela. Det må här lemnas oafgjordt, om flere ätter förenats till en *curia* och

flere curier till en *tribus*, hvilket man på grund af kännedomen om Roms äldsta förhållanden kan vara benägen att antaga. Huru härmed än må vara, så kan man tryggt fasthålla dervid, att af familjen blir ätten och af ätterna, vare sig genom förmedling af en större förening, såsom curia eller tribus, eller omedelbart, det borgerliga samhället, staten, uppkommer. Denna är således en sammanslutning af smärre samfund, hvilka, ursprungligen sjelfständiga, i vissa afseenden uppgifva sin sjelfständiga ställning för att ingå i en högre enhet. En sådan kan icke vinnas utan tillbedjande af en gemensam skyddsgud; samfäld gudsdyrkan är sålunda det första vilkoret för en stat. Härför fordras åter en plats, der samfundsmedlemmarne kunna samlas och förrätta sina offer; detta ger upphof åt staden.

Men ett sådant utvidgande af samhällslifvets gränser förutsätter nödvändigt, att nya religiösa föreställningar vunnit inträde i menniskornas sinnen, ty de olika samhällsformerna kräfva olika föremål för medlemmarnes tillbedjan. Också framträda snart gudomligheter af mera allmän art. Det är naturdyrkan, som antager bestämda former och knyter sig vid vissa gemensamt erkända föremål för tillbedjan. Redan i äldsta tider kunde naturens makt icke förfela att göra intryck på menniskosjälen. Ju mindre långt menniskan framskridit i odling, ju mera enkelt och okonstladt hennes lif är, desto starkare talar naturen till hennes sinne. Lifvets behof göra henne beroende af naturens krafter och låta henne känna detta beroende, antingen hon i ångest vrider sina händer inför stormen, som förstör hennes grönskande hopp, eller hon med glädje helsar det efterlängtade regnmolnet, som gjuter sina lifgifvande flöden i jordens närande sköte. Men framför allt är det himlaljuset, det heliga, som blir ett mål för hennes tacksamma vördnad och en källa till hennes glädje, medan deremot mörkret ingifver henne bäfvan och fasa. Gudomlighetens välsignelsebringande inverkan på menniskors verld framträder för naturmenniskan aldrig så åskådlig, så lättfattlig, som i den blåa himmelens klarhet, i morgonrodnadens skimmer, i dagsljusets glans. Gudarne blifva sålunda ljusa eller strålande väsen *(devas)*. Det är dock ej uteslutande himmelens makter, som fattas såsom gudar; äfven i jordens sköte finnas krafter, som vända menniskornas åkallan till sig. Men om grunddragen i denna tillbedjan af naturkrafterna äro gifna, så skiftar deremot uppfattningen högst betydligt, när det gäller att ställa fram för själen bestämda gudagestalter. Anden tror sig igenkänna sådana i olika krafter eller beståndsdelar af skapelsen, och det ena samhällets medlemmar fästa sig vid en sida af den verkande kraften eller dess yttringar; det andra riktar sin blick mot en annan. Så kunde himmelen,

som ljus och klar hvälfver sig öfver jorden, uppfattas och benämnas såsom den glänsande fadern (*Jupiter*), hvilken stundom uppenbarar sig i åskans dunder (*tonans*), stundom i regnets skurar stiger ned till jorden (*pluvius*) eller såsom den blåa etherns glans, hvilken svingar ljusets vapen mot molnen (*Pallas*). Så kunde solen betraktas såsom öppnaren af ljusets portar (*Janus*) eller såsom betvingaren af mörkrets onda makter (*Apollon*). Så kunde jorden fattas såsom lifvets allmoder (*Demeter, Ceres*) eller såsom det slutliga målet, den ort, der alla en gång skola hamna (*Hades*).

Föreställningarna om de gudomsväsen, som naturen inneslöt, voro urgamla, men utan tvifvel skedde deras bildande till en verklig kult småningom, inom familjen och ätten. Naturgudarne blefvo många och olika allt efter den olika uppfattningen. Men med tiden begynte vissa gudar, som dyrkades i trängre kretsar, att blifva allmännare kända och erkända. Man fann, att den gud, som den ena ätten tillbad, i sjelfva verket var densamma som en annans eller flere ätters, och man beslöt att dyrka honom i en gemensam helgedom. Härmed är nu uppfyldt hvad vi angifvit såsom första vilkoret för ett samhälles bildande. Men utvecklingen stannar icke här; med de enskilda samhällena sker detsamma, som skett med ätterna. De förena sin gudsdyrkan och skaffa sig för denna en gemensam helgedom; på detta sätt uppkommer förbund emellan samhällen.

13. Fornlatinsk hydda.

Så får man antagligen tänka sig förhållandet i det gamla *Latium*. Genom förening af flere ätter bildas ett samhälle, som har en samlingsplats och gemensam helgedom. Denna plats tjenar tillika såsom tillflyktsort i krig, och i fred infinna sig medlemmarne från de olika ätterna, hvilka för öfrigt på sina slägtområden bo spridda i olika gårdar eller hyddor (bild 13), för behandling af gemensamma angelägenheter, för handelssamfärdsel eller till firande af religiösa fester. Då äfven skydd i farans stund afsågs, var det naturligt, att man till samlingsplats i allmänhet valde en bergshöjd (*capitulum, arx*), som genom sitt läge, ytterligare stärkt af en mur eller befästning, erbjöd tillräcklig trygghet. Området kring höjden bebyggdes småningom, och på detta sätt uppstod i tidens längd en stad med dertill hörande borg.

De små samhällena kommo allt mera i beröring med hvarandra, och det dröjde ej länge, innan de slöto sig tillsamman till ett förbund hufvudsakligen af religiös art. En gemensam gudsdyrkan upp-

stod, och liksom de mindre samfunden hade sin föreningspunkt i borgen eller staden, så upprättades en helgedom för hela förbundet. Redan i det föregående är angifvet, att Lavinium under någon tid var den religiösa medelpunkten för folken i Latium. Bekant är dock, att den latinska festen till ära för Latinernas erkände skyddsgud, Jupiter, firades på berget vid Alba (Monte Cavo), hvarför man antagit, att Alba var latinska statsförbundets hufvudstad, och sagan känner ännu en tredje sådan plats, nemligen Laurentum. Otvifvelaktigt är, att den nämnda festen på Albanska berget var afsedd att sammanställa hela Latium på samma sätt, som Panjonion vid Mykale förenade de joniska samhällena. Men å andra sidan synes det icke vara skäl att tvifla derpå, att Lavinium i religiöst afseende för Latium hade samma betydelse som Vestas och Penaternas helgedom för Rom. Måhända har Laurentum varit den äldsta, Lavinium en yngre och Alba den yngsta hufvudorten för det latinska förbundets gudsdyrkan. Visshet kan dock härutinnan knappast vinnas. Svårt är ock att följa de religiösa föreställningarnas utveckling och bestämma, när och huru Jupiter blef hela Latiums skyddsgud. Här må det vara tillräckligt att angifva de gudomligheter, som man i äldre tider synes hafva känt och tillbedt i Latium.

Då sagan omtalar, att Picus, Faunus och Latinus voro konungar i Laurentum, är detta en, äfven på andra håll vanlig, förblandning med eller afsigtlig uttolkning af ett helt annat förhållande, att de nemligen voro latinska folkets skyddsgudomligheter. Äfven i afseende på Janus och Saturnus gäller detsamma. Slutligen fördunklas alla dessa gudar af Jupiter, det latinska förbundets skyddsherre. Men de gamla gudarne försvinna icke helt och hållet; deras dyrkan fortfar, ehuru med något ändrad uppfattning. Vi skola nu söka antyda, huru man tänkte sig dessa fornlatinska gudomligheter, innan den grekiska mytologien hunnit bortskymma eller förvandla deras rätta väsen.

Janus är egentligen solgud, likasom *Jana* eller *Diana* är mångudinna. Han är den, som öppnar och tillsluter himlaljusets port, i det han om morgonen går ut *(Janus matutinus)* och om aftonen går in. Hans dubbla anlete är således en bild af solljuset, som går upp och ned. I synnerhet framstår han i sin egenskap af gud för det på himmelen framträdande dagsljuset, hvilket ju ock betecknar begynnelsen af menniskornas arbete. Så är första dagen i hvarje månad helgad åt honom. Allmännare fattad är han den allt till lif väckande kraften och i följd häraf gud för alltings begynnelse. Man inser utan svårighet, huru Janus så tänkt, som vi nu angifvit, hos Romarne blef gud för ingångar och utgångar, för genomgångar och dörrar.

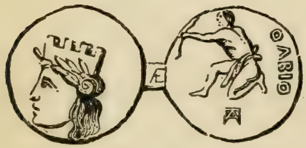
Saturnus ansågs af de gamle såsom skördens gud och afbildades med en skära i handen. Egentligen synes han hafva varit en personifierad bild af jordens fruktbarhet, hvars maka är *Ops* (den rika eller fruktbara). Dessa båda äro uttryck för samma kraft: guden för kraften tänkt såsom manlig, gudinnan för dess qvinliga sida.

Picus och *Faunus* synas liksom ock *Mars,* hvilken är gemensam för Latiner och Sabeller, egentligen vara jordgudar eller s. k. chtoniska makter. Hvad vi förut yttrat om olika sätt att föreställa sig gudarne har sin fulla tillämpning på den Romerska uppfattningen. Dess gudar framträda icke såsom sjelfständiga personligheter med skarpt utpräglade drag. De flyta mer eller mindre i hvarandra, så att de särskilda gudanamnen ej uttrycka strängt söndrade begrepp, utan endast olika delar eller sidor af samma kraft eller verksamhet. Jorden kan, såsom ofvan är antydt, tänkas i sitt sköte gömma lifvets frö eller ock uppfattas såsom lifvets graf, och derjemte — så trodde forntiden — är det ur dess djup, som naturens röst ljuder, då den för menniskan förkunnar framtidens öden. Picus, Faunus och Mars uttrycka alla dessa tre egenskaper hos jorden. De äro nemligen fruktbarhetens främjare, dödsgudar och siare. Visserligen framträder den första sidan mest hos Faunus, den »välvillige» landtmannaguden, den andre hos krigets gud, Mars, som värnar folket och sprider död ibland dess fiender, och den tredje hos Picus, men de olika föreställningarna gå öfver i hvarandra, eftersom de härflyta ur samma källa. Så finner man, att de djur, som ansågos helgade åt Mars, voro vargen, bilden af den rofgirige dödsguden, och hackspetten, siarfogeln. Härmed kan sammanställas, att Picus, hvilket redan namnet angifver, ofta tänkes såsom hackspett och Faunus stundom uppfattas såsom varg, ja, under namnet *Lupercus* såsom på en gång varg och bock, dödens och lifvets eller alstringskraftens sinnebilder.

Det visar sig således, att sol- eller himlaguden Janus samt jorgudarne Saturnus, Picus, Faunus och Mars voro Latinernas äldsta gudomligheter. *Latinus* synes hafva gält såsom folkets stamfader eller Lar, som bor i sätet för gudsdyrkan, Laurentum. Om Aeneas hafva vi redan funnit, att han är att betrakta såsom ättefadern för det af Trojaner och Latiner bildade folket och grundläggaren till Lar- eller Penatstaden Lavinium. Såsom sådan kallas han *Jupiter Indiges*, men han får i sin ordning vika för Latiums Jupiter, som tillbedjes på det Albanska berget.

Det Latinska förbundet sammanhölls sålunda af gemensamheten i religion. I hvad mån det haft politisk betydelse, är svårt att afgöra. Dock synes det mer än sannolikt, att samhällena i förbundet bibe-

höllo sin sjelfständighet och sin särskilda styrelse. Formen för denna var enkel: en konung eller furste med ett råd, bildadt af fäder d. v. s. ätternas öfverhufvud, och en folkförsamling bestående af alla värnpligtige medborgare. Antagligt är, att det gifvits en öfverstyrelse eller ett öfverhufvud för förbundet, särskildt en anförare i krig, samt att några rättsbestämmelser varit gällande, och domsrätt i fråga om förbundsbrott utöfvats. Allt detta är dock dunkelt, och enskilda samhällen synas hafva kunnat föra krig för egen räkning, möjligen äfven med hvarandra. Från förhållandet i senare tider kan man sluta dertill, att förbundssamhällena tillerkänt hvarandras medlemmar såväl rättigheten till ingående af laggillt äktenskap *(connubium)* som ock rättigheten att besitta fast eller lös egendom och sluta laga aftal *(commercium)*, men till ett vidsträcktare ingripande från det ena samhällets sida i det andras rättsförhållanden finnas icke spår.

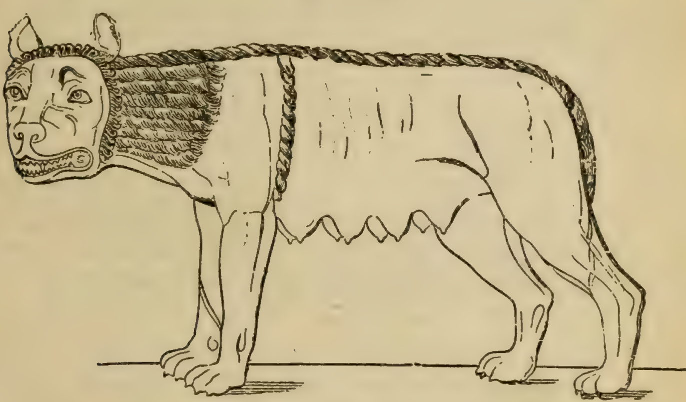

14. Kybele.
Från ett mynt från Olbia.

Det var vid norra gränsen af Latium, på höjderna invid Tiberflodens venstra strand, som det Romerska samhället uppstod. Traditionen förmäler, att dessa höjder redan i äldre tider varit bebodda. Hon nämner Arkadiern Evander såsom bosatt på den Palatinska höjden, der han införde den Lyceiske Pans dyrkan; hon omtalar vidare, att Hercules på återvägen från Spanien gästade hos Evander och nedlade röfvaren Cacus, hvarefter Hercules åtnjöt gudomlig dyrkan. Äfven uppgifves en bosättning af landsflyktiga Argiver på den Capitolinska höjden. Dessa berättelser sakna all historisk grund och äro tydligen af mytisk natur eller tillkomna för att uttrycka vissa religiösa föreställningar och förklara dermed sammanhängande bruk. Så är den Lyceiske Pan den samme som *Faunus Lupercus*, alstringskraftens, men äfven tillintetgörelsens gudomlighet, till hvilkens ära Lupercaliefesten firades på den Palatinska kullen, der Evander säges hafva bott. Äfven i Hercules synes en italisk gudomlighet gömma sig, nemligen den sabinske *Semo Sancus*, en himlagud, föga skild från den latinske Jupiter. Han är den, som segerrikt kämpar mot underjordens onda makt, Cacus, hvilken står i bestämd motsats till Evander (den gode mannen).

Äfven berättelserna om Roms anläggning äro mytiska. De sakna stöd af tillräckligt gamla vittnesbörd, förete många skiljaktigheter i fråga om enskildheterna och förutsätta öfvernaturliga händelser. Hvad

först grundläggarens härkomst från den albanska konungaätten beträffar, så står och faller den med Aeneas-sagan. Rhea Silvia är uppenbarligen den Idäiska gudamodern, *Rhea* eller *Kybele* (bild 14), en skyddsgudomlighet för Trojanerna eller åtminstone för Aeneas' slägt. Hvad Romulus och Remus, såsom söner af Mars, vidkommer, så är uppgiften härom lätt förklarlig. I likhet med andra samhällen måste Rom för sitt ursprung hafva att tacka en gud, och en sådan framstod i Mars, den fornitaliska verldens mest firade gudomlighet, en passande stamfader för krigarfolket. Tvillingarnes räddning ur Tiberns böljor, hvilken skall hafva egt rum på den plats, der det s. k. Ruminaliska fikonträdet stod, angifver en annan religiös föreställning. *Rumina* eller

15. Den Capitolinska varginnan.

Rumia, digudinnan, är egentligen Fauni maka, *Fauna Luperca*, sedd från en sida af hennes lifgifvande och närande verksamhet. Denna gudinna hade till sitt heliga djur varginnan (bild 15), likasom Faunus hade vargen, och så finner man lätt, huru sägnen om varginnan, hvars spenar tvillingarna diade, kunde uppkomma. Sjelfva namnet Romulus och ännu mer dess stamord Roma står i slägtskap med ordet Rumina: Roma är den närande (qvinliga) kraften.

Vidare bör man ihågkomma, att Romarne, i full öfverenstämmelse med de föreställningar, hvilkas tillvaro och betydelse vi förut omtalat, dyrkade två Larer, som tänktes vara statens skyddsgudar. Dessa voro de båda stamfäderna eller samhällets stiftare, Romulus och Remus. Deras moder blir då den s. k. Larmodern (*Acca Larentia*), hvilken enligt traditionen är tvillingarnas uppfostrarinna. Äfven Vesta, hvilkens

dyrkan står i närmaste förening med Larernas, har fått plats i sagan derigenom, att en hennes prestinna är tvillingarnas moder.

Man gör nu helt visst följande fråga: förutsatt, att de sägner, som äro gängse om Roms grundläggning, måste anses såsom uttryck för religiösa föreställningar och knyta sig till heliga bruk, hvad kan man då veta om stadens ursprung? Svaret härpå är icke lätt funnet. Så mycket torde man kunna fasthålla, att Roms ursprung bör sökas på den Palatinska höjden, dit traditionen förlagt de äldsta händelserna och vid hvilken de religiösa föreställningarna äro fästade, samt att staden grundlades af medborgare i Latium genom en förening af flere ätter till ett samhälle, hvilket småningom tillväxte och fick allt större betydelse. Om stridigheter inom Latium, som föranledt en utvandring från Alba, såsom man påstått, eller andra orsaker förmått de ifrågavarande ätterna att söka sig ett hem vid gränsen af Latium och Etrurien, är icke möjligt att afgöra. Man har i senare tider börjat omfatta den åsigten, att den ställning, Rom snart erhöll, har sin grund deri, att det blef en handelstad och på samma gång en gränsfästning för Latium. Att det måste hafva varit af vigt för Latium att beherska den farled, som Tiberfloden erbjöd, helst som här var gränsen mot Etrurien, till hvars folk Latinerna stodo i fiendtligt förhållande, är otvifvelaktigt, men härmed är dock icke afgjordt, att Rom gjort till sin uppgift att förmedla handelsförbindelserna emellan Latium och främmande folk inom eller utom Italien. Snarare torde man kunna betona Roms politiska och militäriska betydelse gent emot Etrurien, mot hvilket det i och genom sitt läge kunde blifva och i verkligheten blef en förmur för Latium. Att samma läge gynnade samfärdseln, må dock ej förnekas. Men huru härmed än må hafva varit, så får man strängt fasthålla dervid, att jordbruket var det romerska folkets hufvudnäring, ehuru visserligen stadslifvet tidigt tog fart i Rom och bidrog att främja statens politiska utveckling samt att gifva fasthet och stadga åt samhället i dess helhet.

3. Rom under konungadömets förra tidskifte.

När Romulus och Remus skulle utföra sin plan att vid Tiberfloden anlägga en stad, uppkom emellan dem tvist om plats och namn för staden samt om väldet i densamma. Tvisten afgjordes derigenom att man medelst fogelskådning utforskade gudarnes vilja, som gaf utslaget till Romuli förmån och bestämde den Palatinska höjden till plats

för staden. Traditionen angifver den 21 April såsom grundläggningsdagen, och året uppgifves till 753 f. Kr. Man har en sägen, som noggrant redogör för de bruk, hvilka iakttogos vid anläggningen. Omgifven af sina följeslagare, förrättar Romulus ett reningsoffer; en eld antändes, och de närvarande hoppa genom dess lågor för att renade af elden kunna börja sitt verk. Härefter gräfves en grop, i hvilken en hvar kastar en handfull jord, som han medfört från sitt gamla hem. Denna grop blir sålunda det nya, för alla gemensamma hemmet; ett altare upprättas der, och eld upptändes på öfligt sätt: det är stadens härd. Nu plöjes en fåra för att utmärka stadens omkrets. I linien af denna anlägges stadsmuren (bild 16) med dess graf, och på båda sidor om muren lemnas en jordrymd fri från menskligt bruk: det är *pomoerium*. Nu är muren ställd under gudarnes hägn; den, som förgriper sig på dess helgd, hemfaller åt underjordens makter. Med förakt för denna urgamla grundsats springer Remus hånande öfver muren och faller för Romuli hand.

16. Mur vid Palatinska berget.

Romulus öppnar härefter på den Capitolinska höjden i dalsänkningen emellan dess båda spetsar en fristad eller *asyl* för landsflyktingar och förbrytare. Tilloppet af främlingar blir stort, och staden tillväxer hastigt. Men qvinnor fattas. Konungen skickar derför sändebud till grannstaterna för att utverka äktenskapsrätt åt Romarne. Den vägras på ett hånfullt sätt. Romulus döljer sin harm och låter anställa högtidliga lekar till ära för guden Consus. Grannfolken infinna sig på inbjudning i stort antal, män, qvinnor och barn, framför allt från Sabinlandet, för att åse lekarna. Medan dessa pågå, framstörta på gifvet tecken Romarne och röfva de unga qvinnorna. Föräldrarna måste aflägsna sig med sorg och förbittring i hjertat. Hemkomna uppgöra de hämndeplaner. Först infalla Caeninenserna på romerska området. Romulus slår dem i grund och dödar deras konung Acron. Härefter återvänder han till Rom och håller der sitt segerrika intåg (*triumf*). Härvid bär han framför sig den dödade fiendehöfdingens rustning, hvilken han hembjuder till skänk åt Jupiter. Detta var det första vapenbyte, som en romersk härförare tog från en fiendtlig.

Invånarne i Crustumerium och Antemnæ, hvilka äfven förorättats genom qvinnorofvet, gripa nu till vapen, men besegras utan svårighet.

Farligare blef kriget med Sabinerna. Detta mäktiga folk, som styrdes af sin konung Titus Tatius, skickar en stark krigshär under dennes anförande mot Rom. Sabinerna framtränga till den Qvirinaliska kullen och bemäktiga sig genom förräderi borgen på den Capitolinska. Det var dottern till befälhafvaren derstädes, Tarpeia, som insläppte fienderna. Till lön för sitt förräderi fick hon, hvad hon betingat sig, nemligen det, som Sabinerna buro på venstra armen, men icke de gyllene armbanden, hvilka hon menat, utan sköldarne, under hvilkas tyngd hon krossades.

Efter borgens intagande höllo de båda härarne en strid i dalen emellan den Palatinska och den Capitolinska höjden. Sabinerna, med Mettius Curtius i spetsen, voro redan nära att segra, då Romulus anropade Jupiter »flykthämmaren» och lofvade honom ett tempel, om han ville hjelpa Romarne. Dessa få härpå nytt mod, och striden fortgår häftigt, då plötsligt de bortröfvade sabinska qvinnorna störta in emellan de stridande och med sina böner medla fred. De båda folken förenas nu till ett samhälle; styrelsen delas emellan Romulus och Tatius. Rom blir gemensam stad, och folket kallas *Qviriter* efter den Sabinska staden Cures.

Men samregeringen var icke långvarig; Tatius blef nemligen mördad vid en fest i Lavinium, hvarpå Romulus ensam styrde samhället. Romuli inrättningar voro följande. Han grundade teckenskådningen, så att intet kunde företagas, utan att man förut genom en sakkunnig teckentydare (*augur*) inhemtat gudarnes vilja. Vidare indelade han folket i tre *tribus* och en hvar af dessa i tio *curier*. Hvarje curia omfattade tio *ätter;* dessas medlemmar voro de så kallade *patricierna.* Utom dem funnos *clienterna,* som äfven tillhörde curierna och stodo i beroende af ätterna. Till sitt biträde vid styrelsens handhafvande bildade Romulus ett råd af fäder, en *senat,* med hvilken han samvetsgrant rådförde sig. Äfven skapade han en krigsmakt, 3,000 man till fots, kallade en *legion,* samt 300 man ryttare, fördelade i tre *centurier* (hundraflockar).

Romuli styrelse var icke fredlig. Rom hade att försvara sig mot de närboende folken, hvilkas anfall kraftigt tillbakavisades. Icke blott *Fidenæ,* utan äfven det mägtiga *Veii* besegrades, och Roms område utvidgades.

Underbara voro Romuli födelse och barndom, lika underbar hans bortgång ur lifvet. Då han en dag förrättade ett renings- eller botoffer för det församlade folket, uppkom plötsligt oväder med mörker,

storm och åska. Efter dess slut var Romulus ingenstädes att finna. Under den allmänna sorgen berättade en ansedd man vid namn Proculus Julius, att Romulus uppenbarat sig för honom och meddelat, att han blifvit upptagen till himmelen, hvarför Romarne borde dyrka honom under namn af *Quirinus* och vinnlägga sig om krigiska idrotter för att så besegra alla folk.

Efter Romuli död fördes styrelsen under ett helt år genom s. k. mellankonungar, tagna turvis bland fäderna. De båda folkstammarne voro nemligen oense, hvilkendera skulle gifva staten en konung. Slutligen bestämdes, att den nye konungen skulle väljas af Romarne, men bland Sabinerna. Härpå valdes Tatii måg, *Numa Pompilius*, hvilken skall hafva varit lärjunge till den store grekiske tänkaren Pythagoras.

17. Vestalisk jungfru.

Numa sökte att gifva staten religiös grund. Han stiftade härför en omfattande gudsdyrkan, som medförde en mängd heliga bruk. Så inrättade han Vestatjensten, som skulle skötas af jungfrur (bild 17), hvilka hade att dag och natt underhålla den heliga elden å Vestas altare, som var statens härd. Dessa jungfrur måste föra en ren vandel; bröt någon af dem sitt kyskhetslöfte, blef hon lefvande innesluten i en underjordisk grafkammare. Vidare inrättade Numa en särskild tjenst åt *Mars Gradivus*, den i striden framstormande krigsguden. Han förordnade nemligen, att tolf prester skulle årligen under vapendans och afsjungande af sånger gå igenom staden och dervid bära de heliga sköldarne (*ancilia*, bild 18). En dag hade nemligen från himmelen nedfallit en å båda sidor urringad sköld, hvarvid en röst förkunnat, att staden skulle blomstra och ega bestånd, så länge den himmelska underpanten bevarades. För att försäkra sig om vinnande af detta ändamål hade Numa låtit förfärdiga elfva sköldar, som fullkomligt liknade den från himmelen nedfallna. De tolf presterna kallades *Salier* (dansare). Till ombesörjande af den allmänna gudstjensten inrättade Numa s. k. *sacerdotes*. Utom dem tillsatte han särskilda prester s. k. *flamines* (offertändare), som hade att besörja dyrkan af enskilda gudomligheter, en för Jupiter, en för Mars och en för Quirinus. Redan Romulus hade skapat augurerne eller teckentydarne, hvilka bildade ett särskildt collegium af stor betydenhet, emedan de voro sakkunnige tolkare af de himmelska rådslagen. Numa tillade *pontifices*,

18. Salier bärande ancilia.

som hade vård om religionsväsendet i dess helhet och uppsigt öfver såväl offentliga som enskilda religionsbruk. Äfven *fetialerna* eller krigshärolderne, som hade att å statens vägnar, under iakttagande af vissa formaliteter, förklara krig och afsluta fördrag, påstodos vara en inrättning af Numa.

Numa ordnade äfven de ekonomiska förhållandena. Så befästade han eganderätten genom att låta uppdraga gränslinier och utmärka dem förmedelst stenar. Gränser och gränsmärken stäldes under skydd af gränsguden, *Terminus*, hvarigenom de blefvo fridlysta. Öfvertygad, att åkerbruk är synnerligen egnadt att främja lag och ordning i ett samhälle, uppmuntrade han högligen till dess bedrifvande och skall hafva utdelat eröfrad jord bland de behöfvande. Härjemte stiftade han handtverksskrån i staden och anordnade särskilda offer för hvart och ett af dem.

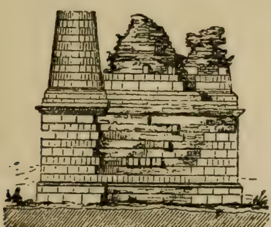
För sina inrättningar hemtade Numa råd af gudinnan (nymfen) *Egeria*, hvilken påstods i en helig lund för honom uppenbara gudarnes hemligheter och rådslag. Egerias bistånd gaf åt hans verk ett slags gudomlig bekräftelse. Sjelf åtnjöt Numa den högsta aktning äfven bland de kringboende folken, som ofta valde honom till skiljedomare. Rom egde under hans styrelse ständig fred, så att den helgedom, Numa uppbyggt åt Janus — den synes hafva varit en genomgång med två portar — hvilken tillstängd skulle beteckna fredliga, men öppen krigiska tider, förblef tillsluten. Efter Numas död sörjde folket honom såsom en fader, och Egeria flydde till lunden vid Aricia, der hon utgöt sig i så ymniga tåreflöden, att hon förvandlades till en källa.

På Numas död följde en mellanregering, hvarefter till konung valdes *Tullus Hostilius*. Denne var lika krigslysten som Romulus. Tillfälle till att börja krig erbjöd sig snart i följd af en tvist med Alba. Tullus påstås hafva öfverlistat Albanerna, så att dessa först vägrade upprättelse för de mot Romarne gjorda förnärmelserna, hvarpå krig förklarades. Den albanske konungen eller dictatorn *Cluilius* ryckte med en väldig här mot Rom och slog läger fem (romerska) mil (ungefär 5,000 fot) från staden. Lägret omgafs med en graf, som derefter kallades den Cluiliska. Men Cluilius afled snart, och nu blef *Mettius Fufetius* dictator. En strid syntes oundviklig, men Mettius öfvertalade Tullus att gå in på tvistens afgörande genom tvekamp. I hvardera hären funnos trillingar, *Horatier* i den romerska, *Curiatier* i den albanska, hvilka voro syskonbarn med hvarandra samt jemnlika i ålder och krafter. Åt dessa lemnas nu afgörandet. Under striden tycktes lyckan först gynna Albanerna, ty två Romare föllo genast.

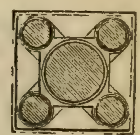
Men den tredje, som var osårad, lockade genom att taga till flykten sina sårade motståndare att skilja sig åt, och nedhögg derpå den ene efter den andre.

Horatiern återvände nu med de slagne fiendernas rustningar. Hans syster, som var förlofvad med en af Curiatierna, mötte honom vid stadsporten, och då hon fick se sin trolofvades blodiga vapenrock, utbrast hon i gråt och förbannelser mot mördaren. Horatiern upptändes af vrede häröfver och genomborrar sin syster med svärdet. För detta mord lagföres han och dömes till döden af brottmålsdomarena, men vädjar till folket, hvilket befriar honom från straffet, hufvudsakligen på faderns förbön.

Endast med motvilja underkastade sig Albanerna Roms herravälde. Mettius uppviglade invånarne i Fidenæ äfvensom Veienterna att börja krig med Rom. I striden lät Mettius den albanska hären förblifva overksam, men Tullus segrade det oaktadt. Följande dagen

19. Den s. k. Horatiernas och Curiatiernas graf vid Albano.

20. Plan af samma graf.

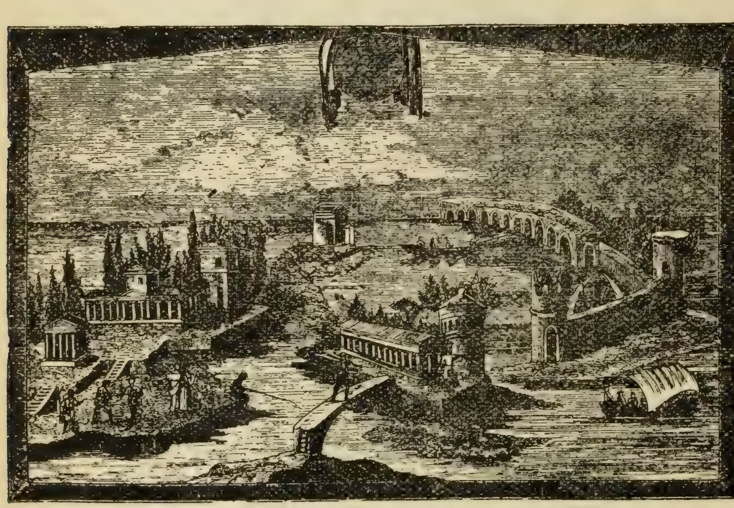
håller denne en sammankomst, låter sönderslita Mettius mellan två fyrspann och befaller Albanerna att lemna sin stad och flytta till Rom. Alba jemnas härpå med jorden; endast templen skonas. Till boningsplats åt Albanerne upplåter Tullus berget *Caelius*, der han jemväl sjelf bosätter sig. När nu Roms befolkning blifvit fördubblad, fördubblas äfven ryttarnes centurier. Albas förnämsta ätter upptagas bland de romerske patricerna. Åt senaten bygger Tullus en särskild samlingsplats, den efter honom uppkallade *Hostiliska curian*.

Härefter förde Tullus lyckliga krig med Sabiner och Etrusker. Äfven uppkommo fiendtligheter med Latinerna, emedan konungen ansåg, att genom Albas fall ledningen af det latinska förbundets angelägenheter hade öfvergått till Rom. Latinerna bestredo detta, men fiendtligheterna bilades slutligen genom ett fördrag.

Under de ständiga krigen försummades gudstjensten; de heliga bruken råkade i förfall, och gudsförakt började visa sig. Gudarnes vrede uppenbarades i hotande järtecken och sjukdomar, men konungens trotsiga sinne bröts icke, förrän han sjelf kastades på sjukbädden.

Nu blef han med ens förändrad och hängaf sig åt en ängslig och vidskeplig gudsdyrkan. Då gudarnes vrede fortfor, sökte Tullus, med tillhjelp af Numas anteckningar, att genom hemliga trollkonster aflocka Jupiter de uppenbarelser, han behöfde, men denne förtörnades häröfver och slungade sin ljungeld, som förbrände Tullus och hans hus.

Tullus efterträddes af *Ancus Marcius.* Denne var dotterson till Numa, och hans lynne hade tycke af morfaderns. Han bemödade sig att återställa den förfallna gudstjensten i dess förra skick och lät utarbeta ett utdrag ur Numas anteckningar för att tjena allmänheten till ledning i fråga om de bruk, som borde iakttagas. Men snart blef Ancus mot sin vilja indragen i krig. Latinerna togo hans fredskärlek

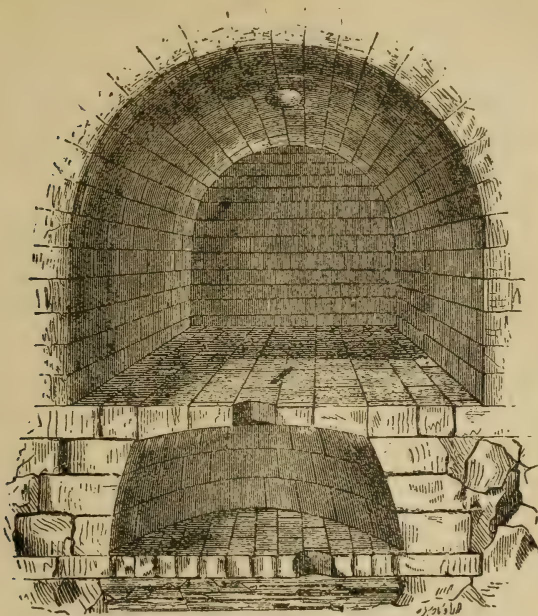
21. Romersk hamn (från en väggmålning i Pompeii).

för svaghet och infölle på romerska området. Upprättelse fordrades på öfligt sätt genom krigshärolder, men vägrades. Kriget var nu oundvikligt, och Ancus förde det med kraft. Flere latinska städer eröfrades, och deras invånare förflyttades till Rom, der de fingo det Aventinska berget samt dalen emellan detta och det Palatinska till boningsplatser. Roms område utvidgades ända till hafvet, hvarigenom konungen fick tillfälle att vid Tiberns mynning anlägga hamnstaden *Ostia.*

Äfven mot Fidenater, Sabiner, Vejenter och Volsker förde Ancus segerrika krig. Volskerna förlorade sin hufvudstad Velitræ, och jemväl Vejenterna måste afträda land.

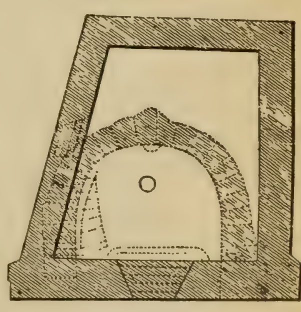
Till Roms tryggande befästade Ancus den vigtiga staden be-

herskande höjden *Janiculus* på högra Tiberstranden och förband denna strand med den venstra genom en pålbro, den första bro, som byggdes öfver Tibern. För ordning och säkerhet sörjde han genom att, der

22. Det Mam linska fängelset.

det Capitolinska berget sluttar mot forum, anlägga ett statsfängelse — det s. k. Mamertinska — hvilket ännu finnes i behåll (bild 22, 23). Det hade två hvalf öfver hvarandra; det nedre inneslöt brunnshuset *(Tullianum)*, hvilket sannolikt ursprungligen varit afsedt fö den Capitolinska borghöjden.

23. Plan af det Mamertinska fängelset.

I det föregående är visadt, att berättelserna om Roms grundläggning äro att betrakta såsom myter eller dikter. Äfven det, som berättas om Roms första konungar, har hufvudsakligen samma karakter. Så förtjenar uppgiften om den asyl, som Romulus skall hafva stiftat för flyktingar och lagbrytare, uppenbarligen intet förtroende. Asylväsendet, en grekisk inrättning, var ända till kejsartiden främmande för Romarnes föreställningar, och man kan ingalunda tro, att det romerska samhället, hvilket redan i början af sin till-

varo företer ganska fasta former och förutsätter en icke kort tidrymd af social utveckling dessförinnan, skulle hafva till större eller mindre del uppstått genom en förening af löst folk och förrymda främlingar från olika håll. Troligen har sägnen uppkommit deraf, att den Capitolinska höjden, likasom andra sådana i Latium, i äldre tider tjenade såsom tillflyktsort för de kringboende vid krigsfara.

Hvad angår Sabinskornas bortröfvande, så hvilar berättelsen härom till en del på de antaganden om Roms uppkomst, hvilkas otillförlitlighet förut är ådagalagd, hvartill kommer, att i det enskilda osannolikheter icke saknas. Sägnen är helt enkel ett sätt att gifva uttryck och förklaring åt de romerska bröllopsbruken, hvilka häntyda derpå, att brudens inträdande i den nya familjen blifver ett våldsamt löesslitande från den gamla. Så ryckes bruden af brudgummen likasom med våld ur sin moders armar, hvarpå hon af tre unga män föres till sitt nya hem och bäres öfver tröskeln till detta. I sjelfva verket innebar också, enligt hvad å annat ställe är visadt, giftermålet fullständig skilsmessa från det forna hemmet och dess gudsdyrkan: ur sin faders hand (*manus*) öfvergår bruden i mannens.

Med uppgifvandet af qvinnorofvets historiska visshet följer nödvändigheten att förkasta berättelserna om det sabinska kriget, bland hvilka äfven insmugit sig sagan om Tarpeja, som förmodligen är den Capitolinska eller Tarpejiska höjdens skyddsgudomlighet, af hvilken man genom en följd af tankeförbindelser tillskapat den förrädiska jungfrun. Tatii personlighet är antagligen icke historisk. Han är stamfader för den *Titiska* stammen, likasom Romulus för *Ramnes*.

Uppgiften om Romuli död och upptagande i himmelen röjer sjelf sin beskaffenhet. Man har visserligen sökt göra historia häraf, likasom af mycket annat som är rent mytiskt, i det att man framstält den tolkning, att Romulus blifvit mördad af rådsfäderna, men detta är godtycke. Hela berättelsen om Roms förste konung har således för historien ingen betydelse, så vidt man icke derur kan uppspåra vissa allmänna sakförhållanden. Ett sådant synes föreningen emellan Ramnes och Tities vara. Redan på ett föregående ställe har omtalats, att Sabinerna från höglandet vid Reate eröfrande inträngde i Latium. Huru vidt de utbredt sig derstädes och i hvad mån deras framträngande inverkat på förhållandena i Latium, är omöjligt att afgöra. Latiums äldre gränser äro mycket omtvistade, ej blott i sydost och söder, utan äfven i öster och nordost, der det s. k. sabinska landet möter. Angående denna trakt kan det ej med visshet uppgifvas, hvilken folkstam der varit herskande. Så mycket synes dock antagligt, att en sabinsk stam framträngt ända till Tibern och bosatt sig

på den Qvirinaliska höjden samt möjligen äfven bemäktigat sig den Capitolinska. Vid denna tid måste bosättningen af Ramnes på Palatium redan hafva försiggått, och följden af Sabinernas framträngande var helt naturligt, att fiendtligheter uppstodo emellan dem och de äldre inbyggarne. På hvilkendera sidan framgången varit, är icke möjligt att bestämma. Man har visserligen antagit, att Sabinerna underkufvat de palatinska Romarne, men bestämd grund härför finnes ej, och säkrast är att stanna vid det antagande, att de båda stammarne förliktes och sammanslöto sig till ett samhälle. Att sammansmälta dettas båda beståndsdelar måste nu blifva de styrandes omsorg, och det är denna omsorg, som sägnen tillskrifver Sabinen Numa. Äfven i berättelsen om denne konung äro inflätade öfvernaturliga och historiskt oriktiga drag, såsom umgänget med Egeria och uppfostran hos Pythagoras, hvilken lefde långt senare. Numa gäller såsom stiftare af den religiösa ordningen i den förenade staten, och vid hans namn fäster sig hela det romerska religionsväsendet. Visserligen måste sagan äfven tillskrifva statens militäriskt-politiske grundläggare Romulus några religiösa inrättningar, ty utan sådana kunde intet samhälle tänkas, men det är ändock Numa, hvilken betraktas såsom fader för religionsbruken och i allmänhet för den sedliga lefnadsordningen i Rom. Religionsbruken utgingo från en för Romarne i viss mån egendomlig föreställning. Dessa hyste den öfvertygelsen, att man väl icke kan utspana framtidens öden, men att vid hvarje handling, som menniskan af fri vilja företager, himmelens gud, »den högste och bäste», Jupiter ej blott inom sig känner, utan ock lägger i dagen bifall eller ogillande. Det beror således af menniskan att genom noggrant aktgifvande på de tecken, i och genom hvilka himlaguden uppenbarar sin vilja, antingen på förhand försäkra sig om en lycklig utgång, hvilken ej kan uteblifva, när himmelen hägnar företaget, eller ock uppgifva detta såsom för gudarne misshagligt. Denna öfvertygelse gaf upphof och utbildning åt den romerska teckenskådningen eller auguralkonsten, hvilken i det offentliga lifvet hade den allra största betydelse. Här framträdde nemligen otvetydigt Romarens tro, att himmelen hade särskild vård om hans folk, såsom kalladt att utföra dess vilja. Men denna tro medförde förpligtelsen att i allt rätta sig efter den gudomliga viljan och att gifva himmelen hvad honom tillkom eller att på det noggrannaste iakttaga de heliga bruken och, när något var försummadt, genom renings- och botoffer försona himlamakterna. Men huru känna de heliga bruk, som himmelen ville hafva iakttagna? I det enskilda lifvet inom familjen var det husfadern, som kände rätta sättet att dyrka gudarne; på honom hvilade omsorgen att

bibehålla ritualen oförfalskad och derigenom fortfarande tillförsäkra sig gudarnes bevågenhet och bistånd. Man trodde nemligen att detta berodde på ett samvetsgrant iakttagande af just de formulär och bruk, hvilka gudarne en gång hade gillat genom att skänka framgång och bönhörelse åt den, som tillbedt dem med användande af dessa. Ja, man förmodade sig hafva makt att genom begagnande af dem i rätt tid och på rätt sätt framtvinga gudomens medverkan. I staten var det naturligen konungen, som hade att förrätta och vårda gudsdyrkan, och det var endast genom hans förhållande till himlamakterna, som visshet kunde vinnas, hvilka bruk voro gudarne behagliga eller icke. Traditionen låter också Numa, grundläggaren af romerska statens härd, Vestas helgedom (bild 24), invid hvilken han sjelf bodde, genom biträde af ett gudomligt väsen, Egeria, förvärfva sig kännedom om himlens vilja och råd i afseende på gudstjenst och ceremonialstadganden. Samma tradition omtalar ock, huru konung Tullus, som ådragit sig himmelens misshag, försöker träda i Numas fotspår och framtvinga de himmelskas uppenbarelser och medverkan, till dess han, okunnig om rätta sättet, faller offer för Jupiters hämndeblixt. Betydelsen af den verksamhet, som sägnen sammanträngt i och omkring Numas person, är således att söka i den riktning åt det religiösa, som det romerska folket tidigt erhöll. Denna riktning uppenbarade sig visserligen i ett långt drifvit formelväsende, men den torde derjemte hafva utöfvat ett visst inflytande på det sedliga lifvet, åtminstone så länge verklig öfvertygelse manade att uppfylla de religiösa pligterna. Då Romaren vid hvarje steg hade att tänka på, huru himmelen uppfattade hans förehafvande, och aldrig fick glömma, hvad han var skyldig de högre makterna, måste han härigenom i allmänhet blifva sträng och noggrann i uppfyllelsen af sina pligter samt ängsligt ifrig att undvika de himmelskas misshag. Det är helt visst icke utan grund, som Sabinen Numa blifvit ställd såsom upphofsman till Romarnes religiösa lif. Den sabinska stammen synes hafva utmärkt sig genom gudsfruktan, stränghet i grundsatser och ihärdigt fasthållande vid allt, som ansågs vara gammal och god sed och ordning, medan deremot Latinerna, lifligare och måhända mera mäktiga af utveckling, väl egnade sig att främja den nya statens politiska lif samt att öka dess yttre inflytande.

24. Vestatempel. Från ett mynt.

Denna karakter framträder hos Tullus Hostilius. Hans förnämsta bragd är Albas förstöring. Berättelsen härom bär uppenbarligen sagans pregel; man kan ej med visshet uppgifva, när och huru Alba

föll, eller hvilka slitningar inom det latinska förbundet föregingo denna händelse. Men att vid den tid, då Tullus skall hafva regerat, Rom vunnit en tillväxt, är icke osannolikt, och det kan väl låta tänka sig, att nu den tredje stammen *(Luceres)* tillkommit samt att denna varit af latinskt ursprung. Ytterligare utvidgas staten genom Ancus Marcius, som med densamma införlifvar en ny beståndsdel. Granskar man närmare Tulli och Anci personer, så visa de sig hafva mycken likhet med Romulus och Numa, hvilkas verksamhet de i större eller mindre mån fortsätta. Sådana drag af återupptagning eller sammanblandning af sakförhållanden äro icke ovanliga i den äldsta romerska historien, hvilken ej sällan, såvidt man kan se, har skildrat samma eller ungefärligen lika händelser såsom försiggångna på olika tider, äfven om blott *en* tilldragelse eger historisk visshet eller sannolikhet.

Sedan vi nu antydt, huru den äldre konungatidens historia bör uppfattas, skola vi försöka att gifva en öfversigt af Roms äldsta samhällsskick, i det att vi till en bild samla de spridda drag, hvilka man finner i de gamles skrifter.

Staten har sin grund och sin förebild i familjen. Denna står under husfaderns styrelse och ärar i honom sin herre eller beskyddare *(pater)*. Husfadern är familjens hufvud i religiöst afseende, dess prest. Han har rätt att upptaga det nyfödda barnet eller icke, att bortgifta sina döttrar samt att sälja sina söner och sålunda utesluta dem från familjen och dess gudsdyrkan. Vidare är det han, som förfogar öfver familjens egendom och har domsrätt öfver alla dess medlemmar — till dessa höra utom hustrun söner, sonsöner med deras hustrur samt ogifta döttrar och sondöttrar — ja, han kan till och med döma dem till döden. Men huru oinskränkt rätt husfadern än lagligen eger, så är han af seden förbunden att utöfva den med måtta och till familjens eget bästa. I vigtigare fall synes han hafva tagit råd af närmaste fränder. Hustrun hade lagligen inga rättigheter gent emot sin man. Ursprungligen var det genom en religiös förrättning, hon blef förenad med mannen, i det att båda, under offer till gudarne, smakade på en af mjöl och salt beredd kaka. Härigenom blef hon införlifvad med den nya familjens gudsdyrkan och var nu i sin mans våld. Hustrun åtnjöt inom huset, hvars skyddsmoder hon var, en aktad ställning, och hon egnade sig, befriad från de egentliga hushållsbestyren, som tillhörde husfolket, åt uppsigten öfver tjensteqvinnorna, och liksom plogen var mannens prydnad och ära, så var sländan qvinnans. Sönerna stodo äfven såsom fullvuxna i beroende af fadern; de kunde visserligen med hans tillstånd ingå äktenskap och bilda egna familjer, men rättsligen kunde en son, så länge hans fader var i lifvet, icke besitta

egendom på annat vilkor, än att den var en af fadern anvisad särskild tillhörighet (egentligen särskild boskap: *peculium*).

Familjen utvidgas, såsom vi ofvan sett, till ätt. Tio ätter bilda tillsamman en *curia* med gemensam gudstjenst, som ombesörjes af en föreståndare. Tio curier blifva en *tribus*, hvilken sannolikt har sin egen anförare i krig (*tribunus*). Dessutom finnas i samhället *clienter*, som stå i ärftligt beroende af ätterna. Förhållandet emellan clienterna och deras skyddsherrar (*patroni*) uppfattades såsom heligt; vittnesmål fick ej af clienten afläggas mot hans herre, och äfven den senare var af seden fritagen från att vittna mot clienten. Denne var förbunden att akta och ära sin skyddsherre samt att i särskilda fall, t ex. vid friköpning ur fångenskap och i fråga om döttrars utstyrsel, lemna honom penningehjelp, hvaremot skyddsherren hade att inför rätta vara sin clients målsman och bevaka hans angelägenheter. Clienten kunde naturligtvis sjelf blifva familjefader, men hans förhållande till skyddsherren blef detsamma. Ursprungligen synes clienten hafva haft ett stycke jord, hvilket han fick bruka och hvaraf han egde att njuta afkastningen. Med tiden erhöll han dock antagligen utvidgade rättigheter i afseende på denna jord. Det romerska området tyckes hafva varit fördeladt emellan ätterna, så att hvarje ätt hade sitt särskilda distrikt (*pagus*). Om detta senare var uppdeladt på de enskilda familjerna, är omtvistadt. Det förefaller icke osannolikt, att hvarje familj hade ett mindre jordstycke till »arf och eget» (*heredium*), men att för öfrigt det ätten tillhöriga jordområdet, åker och betesmark, ursprungligen var gemensam slägtegendom. Om så var förhållandet, måste en ändring senare hafva skett härutinnan, ehuru man icke känner tiden derför.

Det romerska samhället bestod af ätterna, hvilka, indelade i curier, bildade folket. Efter föreningen med Sabinerna får folket sin skyddsgud i *Quirinus*, hvilken egentligen icke är någon annan än Mars. Medborgarne bära hädanefter namnet *Quiriter*, de »lansbeväpnade» eller värnepligtiga, hvarmed utmärkes sammanslutningen till ett folk, som har den gemensamma pligten att i krig värna staten mot fienden.

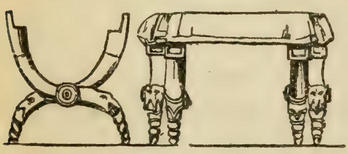
I spetsen för ätterna, såsom bildande ett samhälle, står *konungen*. Han är det förenade folkets husfader och således prest, egendomsherre, anförare i krig och domare. I utöfvandet af denna sin makt (*imperium*) är han icke bunden af särskilda lagar, som bestämma hans befogenhet, utan endast, likasom husfadern, af häfdvunnen sed och afseende på statsintresset, hvilket naturligtvis ålägger ganska starka sedliga förpligtelser. Han har särskilda inkomster af den jord, som är

fritagen från ätternas eganderätt och tillhör staten i dess helhet. Konungaväldet är icke ärftligt. Konungen tillsättes genom val af curierna. Hos dessa hvilar i sjelfva verket den högsta makten i samhället, och för konungen bekräftas efter hans val den makt, som åt honom öfverlåtits, genom särskildt beslut af curierna. När en konung dör, återfår curiernas församling den högsta makten, hvilken alltid måste finnas hos någon, emedan den innefattar rättigheten och pligten att inhemta gudarnes vilja, de s. k. auspicierna, hvarigenom staten är ställd under himmelens omedelbara hägn. Curierna utse derför en »mellankonung» *(interrex)*, som efter fem dagar öfverlemnar makten till en annan. Först den senare kan anställa konungaval. Mellankonungarne synas hafva blifvit tillsatta ur de olika curierna. Konungavalet tillgick så, att mellankonungen föreslog en person, hvilken curierna kunde antaga eller förkasta. Blef han vald, inhemtades genom auspicier gudarnes bifall, hvarefter följde bekräftelsen genom curiernas särskilda beslut, hvilket kan jemföras med en hyllningsakt.

Vid sidan af konungen står *senaten*. Likasom familjefadern i vigtigare fall inhämtar råd af närmaste fränder, så tillhör det konungen att meddela sig med en rådsförsamling af erfarna äldre män *(senatus)*. Detta råd synes ursprungligen hafva bestått af målsmän för ätterna, och dess medlemmar kallades i denna egenskap för »fäder». Snart torde dock konungen hafva erhållit eller i följd af omständigheternas makt börjat utöfva rätten att sjelf invälja rådsfäder. Senatorernas antal var antagligen 100, motsvarande de 100 ätterna i Ramnes, men synes i och genom upptagandet af de två yngre stammarne hafva blifvit ökadt med 100 hvardera gången. Senatens uttalade vilja band icke lagligen konungen, men hade naturligtvis, om konungen var sådan, han borde vara, ej ringa betydelse. Senaten sammankallades af konungen eller hans ställföreträdare och fick endast rådslå öfver det som han föredrog. Man har sökt göra troligt, att senaten egt rätt att pröfva de beslut, folkförsamlingen fattade, och deraf härledt en rättighet för densamma att, sedan centurieförsamlingen uppstått, gifva eller neka sin bekräftelse åt dessa, men sannolikare är, att denna bekräftelserätt tillkom curierna, som voro den ursprungliga folkförsamlingen.

Folkförsamlingen (comitia), som bestod af curiernas till krigstjenst skyldiga medlemmar, hade egentligen öfverlemnat all makt åt konungen, men i vissa fall utöfvade hon dock ensam beslutande rätt. Skrifna lagar funnos visserligen icke, men häfdvunnen sed gälde såsom lag. Skulle nu denna utbytas mot annan och således den bestående rätten ändras, så var det konungens pligt att inhemta curi-

ernas mening. Detta skedde genom en fråga *(rogatio)* till församlingen, hvilken sammantradde efter anställande af teckenskådning. Församlingen hade endast att utan vidare öfverläggning på frågan svara ja eller nej. I förra fallet uppkom ett slags fördrag *(lex)*, som för framtiden hade gällande kraft af lag. Sådana frågor framstäldes, när undantag skulle ske från vanliga rättsförhållanden. Dylika undantag voro, när någon ville förfoga öfver sin egendom så, att den efter hans död skulle öfvergå till annan än laglig arfvinge, d. v. s. upprättandet af testamenten, äfvensom då en husfader ville till sin son antaga en fri medborgare (den s. k. *arrogatio*). Till dem hörde jemväl förlänandet af medborgarrätt eller upptagandet af en person, familj eller ätt i samhället, likasom ock motsatsen eller meddelandet af tillåtelse att utträda ur samhället och slutligen benådandet af lifdömda förbrytare. Äfven företagandet af anfallskrig torde hafva blifvit understäldt folkförsamlingen.

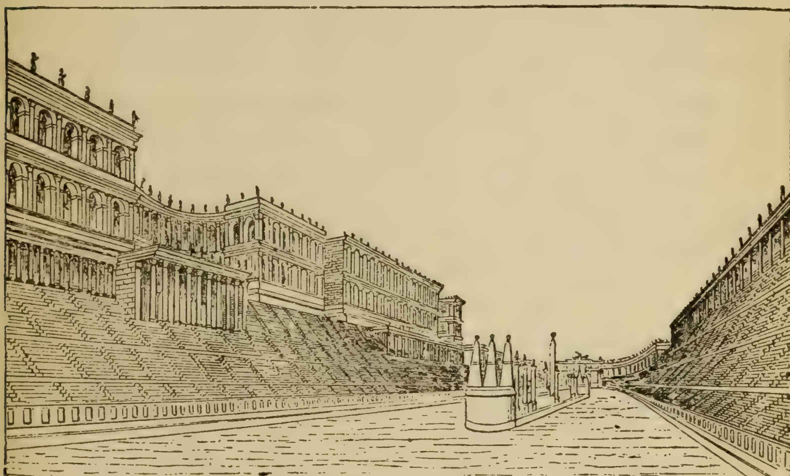
25. Sella curulis.

Konungen hade utom krigsbefälet endast några få *embetsmän* under sig. Dessa voro *stadsprefekten*, som i konungens frånvaro förde befälet i staden och der företrädde hans ställe, vidare ett slags polisdomare, två *quaestorer* (ransakare), som hade att beifra mord, och för utomordentliga fall två *domare i högmålsbrott.* Alla hade de sin embetsbefogenhet genom uppdrag af konungen. De tjenare, som hade att föra konungens bud och verkställa hans befallningar, hette *lictorer.* De voro till antalet 12 och gingo framför konungen, bärande spöknippor (*fasces*) med deri instuckna bilor. Dessutom hade konungen såsom tecken till sin värdighet en elfenbensstol (*sella curulis,* bild 25), en mantel med purpurbräm, en spira af elfenben och en gyllene eklöfskrans.

Den romerska medborgarrätten omfattade dels offentliga, dels enskilda rättigheter. De förra voro rätt att rösta i folkförsamlingen och att förvalta embeten, de senare äktenskapsrätt och egendomsrätt eller *connubium* och *commercium*, hvilka vi förut omtalat. Ätternas medlemmar egde från början alla dessa rättigheter, dock, hvad angår den sist nämnda, naturligtvis med den inskränkning, som husfaderns makt fordrade. Borgerlig tunga voro skyldigheten att göra dagsverken, såsom till offentliga byggnaders och fästningsverks uppförande, värnepligten samt åliggandet att utgöra den pålaga eller förmögenhetsskatt (*tributum*), som utskrefs, när behofvet så kräfde. Hären bildades af alla fullvuxna medborgare intill en viss ålder. Den var fördelad i rytteriet (*celeres:* de snabba), som bestod af tre centurier, en för

hvar tribus, och fotfolket (*milites*), som utgjordes af tre tusental (*milia*), ett för hvarje tribus. Rytterianföraren kallas *tribun för celeres,* och fotfolket hade sina *krigstribuner.* Den förre synes hafva haft en inflytelserik ställning och betraktats såsom konungens närmaste man. I sin helhet hette krigshären »urval» eller »utskrifning» (*legio*).

Vid en blick på den samhällsordning, som vi nu skildrat, visar det sig, att förhållandet emellan staten och de enskilda samfundsmedlemmarne var noga utstakadt. Staten, såsom den högsta enheten, fordrar af de lägre, ätter och familjer, ovilkorligt underordnande under dess intresse, men med vilkor, att denna pligt uppfylles, lemnar den åt de lägre enheterna, åtminstone åt familjerna, en vidsträckt befogen-

26. Circus Maximus (restaur.).

het inom deras område. Deremot har menniskan såsom sådan föga att betyda; rättigheter tillkomma den enskilde endast såsom medlem af ett samfund, mindre eller större. Den, som står utanför staten, i det att han icke tillhör någon af denna erkänd gemensamhet, är och förblifver rättslös; han måste derför ställa sig under skydd af någon förening, som har rättslig ställning i staten. Clienterna äro genom att åtnjuta ett sådant skydd i viss mening medborgare. Men samhället kan icke i längden förbliva på detta sätt slutet och otillgängligt för nya beståndsdelars inverkan, helst som ätterna genom krig och af andra anledningar kunna förminskas eller till och med utslockna. Visserligen gifves en möjlighet att utvidga samhället genom upptagandet af nya ätter, så att dessa erhålla samma rättigheter som de förra.

Men detta sker ej utan svårighet. Tilldelandet af full medborgarrätt åt nya samfundsmedlemmar innefattar nemligen dessas upptagande till delaktighet i gudstjensten. Nu voro de gamle särdeles angelägna att bibehålla gudstjensten ren och oförändrad, hvarföre de ej gerna tilläto främlingar att taga del i densamma, emedan man derigenom kunde åsamka sig gudarnes misshag. Detta åskådningssätt i förening med den naturliga benägenheten att behålla gifna företrädesrättigheter gjorde, att endast undantagsvis nya ätter fingo inträde i staten och likställighet med de gamla. Det är till och med ovisst, om den tredje stammen, Luceres, till en början var alldeles likstäld med Ramnes och Tities. Härmed må dock hafva varit huru som helst, visst är, att bredvid de i religiöst och politiskt afseende af staten erkända ätterna småningom utbildade sig en ny folkklass. En del af clienterna synes af en eller annan anledning hafva blifvit fri från sitt beroende och derigenom fått en annan ställning i staten. Härtill kommo främlingar, som bosatte sig i Rom utan att blifva clienter. Antalet främlingar var troligen icke så obetydligt, och särskildt torde Etrusker i mängd hafva flyttat till staden, som låg nära intill deras land och erbjöd fördelar för alla, hvilka hade någon yrkesskicklighet eller sakkunskap i sådant, som ett stadssamhälle ej kunde undvara. Slutligen — och detta var vigtigast — eröfrades det ena landområdet, den ena staden efter den andra. En del af de underkufvade invånarne flyttade måhända till Rom, men större delen qvarstannade såsom införlifvad med romerska folket i och genom den underkastelse, som skett. Denna befolkning blef härigenom ett slags clienter till staten i dess helhet; den upptogs — med få undantag — icke bland ätterna, men lefde i samhället vid sidan af dessa, utan att ega annan rätt än commercium, hvarjemte staten väl erkände äktenskap ingångna inom den nya klassen. Att denna var förbunden att utgöra medborgerlig tunga, är gifvet; värnepligten synes dock hafva tillhört ätterna. Ju talrikare den nya klassen blef — och det var hufvudsakligen genom eröfringarna i Latium, som den tillväxte — desto svårare blef det att bibehålla densamma i den nästan rättslösa ställning, som den hade i förhållande till de patriciska ätterna. Det måste derför blifva föremål för konungarnes bemödanden att på ett eller annat sätt tillfredsställa anspråken hos den nya folkklassen, hvilken i motsats till de få ätterna, som ursprungligen bildade folket (*populus*) och kallades *patres* eller *patricii*, benämndes »mängden» (*plebs* eller *plebeii*). Endast härigenom kunde det blifva möjligt att af de båda, nästan såsom olika menigheter bredvid hvarandra stående klasserna bilda ett verkligt helt.

4. Rom under konungadömets senare tidskifte.

Under Anci regering hade en rik främling vid namn *Lucumo* från den etruskiska staden *Tarquinii* inflyttat till Rom. Han var son af *Demaratus från Korinth*, hvilken utvandrat till Etrurien. Förnämligast på inrådan af sin hustru, Etruskiskan *Tanaquil*, lemnade Lucumo Tarquinii, der han hade svårt att vinna anseende, och bosatte sig i Rom. Här gjorde han sig snart bemärkt för frikostighet, vänlighet i umgänget samt för krigisk duglighet och klokhet i allmänna värf. Konung Ancus insatte honom på dödsbädden till förmyndare för sina söner. Men Lucumo — han hette nu *Tarquinius* — uppträdde sjelf såsom sökande till konungavärdigheten, hvilken han också erhöll genom folkets beslut.

Tarquinius utvecklade i sin styrelse kraft och företagsamhet. Faror hotade från mer än ett håll. Latinerna bröto freden, men fingo snart ångra detta, ty Tarquinius slog dem och intog en mängd städer, isynnerhet i landet bortom Anio. Äfven mot Sabinerna stred den romerske konungen med framgång. Enligt somligas uppgift skall Tarquinius jemväl hafva fört krig med Etruskerna och tvungit dem att erkänna Roms öfverhöghet.

I det inre riktade konungen sitt bemödande på att utjemna skilnaden emellan de äldre och de senare tillkomna medborgarne. Han upptog bland patricierna ett antal plebejiska slägter, lika stort som det förutvarande, fördubblade ryttarcenturierna och invalde 100 nya medlemmar i senaten. Konungens afsigt hade varit att skapa nya tribus och nya ryttarcenturier, men den ansedde augurn *Attus Navius* satte sig emot hans reformförslag, i det han förklarade, att den gamla ordningen, såsom godkänd af gudarne, icke fick rubbas. Förbittrad häröfver skall Tarquinius, för att håna augurn och hans konst, hafva befallt honom att genom teckenskådning utforska, om det, som han för ögonblicket hade i sinnet, var möjligt. Augurn rådfrågade himlen och utlät sig, att saken kunde ske. Nu anmodade konungen honom att med en rakknif skära sönder en slipsten, hvilket Attus genast verkstälde. Knifven och slipstenen nedgräfdes till minne häraf på den plats, der undret skett, hvilken försågs med en inhägnad, och en bildstod upprestes åt Attus.

Synnerlig omsorg egnade Tarquinius åt förbättrandet af sundhetsförhållandena i staden och åt dennas förskönande. Han torrlade genom underjordiska afloppskanaler (*cloacae*) dalsänkningarna emellan

bergen, särskildt emellan Capitolium och Velia samt emellan Aventinus och Palatinus. På det senare stället upprättade han en rännarbana, hvilken sedan kallades »den största» (*Circus Maximus*, bild 26, sid. 41). På förra stället anlades ett torg, afsedt ej blott för handel och samfärdsel i allmänhet, utan ock särskildt för rättskipning; det benämndes *Forum*. Tomter utdelades i närheten deraf. Konungen gjorde dessutom förberedelser till att omgifva staden med en mur af qvadersten och påbörjade ett tempel på Capitolium åt Jupiter, men hann ej mer än lägga grundmurarne dertill. Han föll nemligen offer för två, af Anci söner lejda, mördare, som, under förevändning af en rättstvist, skaffade sig tillträde till honom.

Anci söners hopp att komma i besittning af konungamakten gick ej i fullbordan. Tarquinius hade nemligen en måg af särdeles utmärkta egenskaper, *Servius Tullius*. Om dennes börd finnas olika uppgifter. Somliga berätta, att han var son af Ocrisia, en förnäm qvinna från Corniculum, hvilken efter sin makes död och stadens fall såsom krigsfånge kommit i Tarquinii hus och der gifvit lifvet åt en son. Andra vilja veta, att denna Ocrisia var en Corniculansk flicka, som, under sitt vistande i konungafamiljen, med husets Lar eller härdens skyddsgenius födde en son. Båda uppgifterna hafva det gemensamt, att de låta Servius från en låg ställning svinga sig upp till högsta makten. Redan tidigt visade sig tecken, som tydde på ynglingens blifvande storhet; så syntes en gång under sömnen hans hufvud omgifvet af en eldslåga. Hans stora egenskaper röjde sig också snart. Med anledning häraf tog Tarquinius honom till måg och lät honom deltaga i regeringsärendena. Man såg derför allmänt i Servius den blifvande konungen, och just detta hade eggat Anci söner till mordgerningen. Efter denna rådde Tanaquil att hålla konungens död hemlig: Servius kunde styra i den sjuke konungens namn. Så skedde, och när slutligen Tarquinii död offentliggjordes, var Servii ställning så stark, att han, utan att befara afslag, kunde begära att af folkförsamlingen blifva erkänd såsom konung.

Servius använde sin styrelse hufvudsakligen till fredliga värf. Han utvidgade staden genom att tillägga den *Esquilinska* och den *Viminaliska* kullen och omgaf derefter de sju höjderna med en quaderstensmur. Denna synes hafva sträckt sig från norra sidan af Aventinus invid Tibern utefter denna höjd, äfvensom Caelius och Esquilinus, samt på andra sidan kring norra kanten af Quirinalis och utefter den Capitolinska höjden ned till floden. På stadens östra sida, der de tre höjderna Esquilinus, Viminalis och Quirinalis förena sig och öfvergå i öppen slätt, var muren, för åstadkommande af större

trygghet, förstärkt genom en innanför uppkastad jordvall jemte en bred och djup graf.

Servii förnämsta verk var dock hans författningsreform eller inrättandet af klasser och centurier, hvarigenom de båda stånden skulle sammansmältas till ett helt. För den närmare beskaffenheten af denna nya samhällsordning blifver längre fram tillfälle att redogöra.

Roms förhållande till grannfolken var under Servius öfver hufvud fredligt. Dock skola Etruskerna hafva blifvit tvungna att fortfarande erkänna Roms öfverhöghet. På fredlig väg förskaffade sig Servius ledningen af det latinska förbundet. Med åberopande af exemplet från det joniska förbundet, hvars stater på gemensam bekostnad i Ephesos hade byggt ett tempel åt Artemis (Diana), öfvertalade den Romerska konungen de ledande männen i Latium att i Rom på den Aventinska höjden upprätta en gemensam helgedom åt Diana. I denna helgedom samlades Latinerna årligen till en religiös förbundsfest, förenad med marknad. Allt detta inneoar ett medgifvande, att Rom hade högsta ledningen af det latinska förbundets angelägenheter.

Servii lefnad fick ett sorgligt slut. Konungen hade bortgift sina två döttrar, hvilka till karakter voro hvarandra alldeles olika, med Tarquinii söner, *Lucius* och *Arruns*. Äfven dessa skilde sig mycket från hvarandra i sinnesart, och slumpen hade så fogat, att den äldre *Tullia*, som hade ett fromt och mildt lynne, fått till man den lidelsefulle och hersklystne Lucius, hvaremot den saktmodige Arruns var gift med den yngre Tullia, en qvinna, som helt och hållet styrdes af sina våldsamma lidelser. Denna vände inom kort sitt hjerta från mannen, som hon föraktade, till svågern, och en brottslig förbindelse uppstod, hvilken snart ledde derhän, att Arruns och den andra systern röjdes ur vägen, hvarefter de båda qvarlefvande äktade hvarandra. Nu gälde det Servii lif. Lucius Tarquinius skapade sig ett parti bland patricierna, isynnerhet bland de yngre ätterna, och när allt var förberedt, uppträdde han en dag i kunglig skrud på rådhuset, lät kalla fäderna till konung Tarquinius och tog så den kungliga värdigheten i besittning. Underrättad om hvad som försiggick, infann sig nu Servius, men blef emottagen med förolämpningar. Efter en kort ordvexling öfvergår man till handgripligheter, och Tarquinius kastar med egen hand sin svärfader utför trappan. Blödande söker Servius uppnå sitt hem, men mördas på vägen af Tarquinii legohjon, som qvarlemna hans lik på gatan. Tullia hade under tiden farit till rådhuset för att helsa sin man såsom konung. På återvägen derifrån kom hon till den gata, der Servius låg mördad. Vid anblicken af liket höll kusken

in hästarne, men Tullia befaller i brottsligt vansinne honom att köra öfver faderns lik. Härefter kallades denna gata för »brottets gata».

Folket sörjde Servius såsom en fader. Isynnerhet var saknaden stor hos den plebejiska befolkningen, för hvars bästa han sörjt, icke blott genom att gifva den politiska rättigheter, utan ock genom att förbättra dess ekonomiska ställning medelst utdelning af jord och lättande af skuldbördorna.

Tarquinii styrelse var våldsam och despotisk. Han upphäfde Servii lagar, införde en ny godtycklig beskattning, förbjöd alla sammankomster och höll det lägre folket till hårdt arbete. De patricier, af hvilka han hade någon fara att frukta eller något byte att hoppas, landsförvisades eller dödades. Senaten förlorade sin makt, ty konungen afgjorde allt utan att inhämta dess råd; dess mest ansedda medlemmar föllo offer för konungens grymhet, och deras platser lemnades obesatta. Domsrätten utöfvade konungen ensam. För att trygga sin person omgaf han sig med en lifvakt efter de grekiska inkräktarnes — de s. k. tyrannernas — föredöme. Också fick han snart tillnamnet »den Hårde» *(Superbus)*.

det yttre var Tarquinius en duglig och kraftfull, men tillika hänsynslös regent. Han sökte vinna Latinernas inflytelserikaste män på sin sida och störtade genom en nedrig list *Turnus Herdonius* från Aricia, hvilken motverkade hans afsigter. Så förmådde han slutligen Latinerna att ingå ett fördrag, hvarigenom han blef erkänd såsom förbundets ledare. Äfven Hernikerna samt två Volskiska samhällen biträdde detta fördrag. Deremot gäckade staden *Gabii* länge alla hans bemödanden. Då intet stod att uträtta med våld, grep konungen till list. Hans son *Sextus* begaf sig till Gabii under föregifvande, att han måst fly undan sin faders hårdhet. Gabinerna emottogo honom väl och lemnade honom slutligen, sedan han utfört flera bedrifter, öfverbefälet i kriget. Nu sände Sextus ett bud till fadern för att bedja om råd, huru han skulle gå till väga för att bringa Gabii i konungens händer. Konungen gaf intet svar åt budet, utan gick af och an i sin trädgård, hvarunder han afslog knopparne på de högsta vallmostånden. Sextus fattade lätt meningen härmed och röjde genom falska anklagelser samt lönnmord ur vägen de förnämste männen i Gabii, hvarefter staden utan svärdslag kom i Tarquinii våld.

Sedan Rom trädt i spetsen för Latium, råkade det i krig med Volskerna, som från söder och sydost trängde in på Latinerna. Tarquinius intog med storm staden *Suessa Pometia.* Det här vunna, högst ansenliga bytet användes till uppbyggande af Jupitерstemplet,

I Volskernas land anlade konungen två kolonier, *Signia* i Trerusdalen och *Circeii* på den udde, som bär Circes namn.

Tarquinius fortsatte de byggnadsverk, som fadern påbörjat. Han uppförde bänkar omkring rännarbanan och fulländade afloppskanalernas system genom att anlägga den stora kloaken. Hans förnämsta verk var dock *Jupiterstemplet*. Detta uppfördes på den *Tarpejiska* eller *Capitolinska* höjden. Der funnos förut flera helgedomar, hvilka måste flyttas. Detta kunde icke ske, utan att gudarnes vilja inhemtades. Öfriga gudomligheter gåfvo sitt bifall till saken: blott Gränsguden *(Terminus)* och, enligt en yngre sägen, äfven Ungdomsgudinnan *(Juventas)* vägrade att låta rubba sig, hvarför deras helgedomar inrymdes inom området för det nya templet. Man såg häri ett tecken, att det romerska väldet alltid skulle förblifva ungt och dess gränser aldrig flyttas tillbaka. Äfven andra betydelsefulla tecken och förutsägelser påstås hafva förekommit och ingifvit Romarne en så hög föreställning om templets vigt, att detta i deras ögon blef en sinnebild af och en underpant på Roms verldsherravälde.

Äfven vid de *Sibyllinska böckerna* fäste sig tanken på gudarnes hägn. Med dem förhöll det sig så. En dag infann sig hos Tarquinius en gammal qvinna och utbjöd åt honom för högt pris nio böcker gudomliga spådomar. Då konungen hånfullt afslog anbudet, uppbrände qvinnan först tre och sedan tre andra, hvarpå Tarquinius köpte de tre återstående till samma pris. som fordrats för alla. Qvinnan försvann härefter. Böckerna förvarades sorgfälligt och rådfrågades i farans stund såsom statsorakel.

Länge följde lyckan Tarquinius. Men slutligen förkunnade hotande järtecken, att fara nalkades. Uppskrämd häraf, skickade Tarquinius två af sina söner till det berömda oraklet i Delphi för att vinna upplysning om framtiden. Med dem följde konungens systerson *Lucius Junius Brutus*, som, för att rädda sig undan konungens grymhet, låtsade sig vara fånig. Då ynglingarne äfven för egen del rådfrågade oraklet och fingo det svar, att den af dem, som först kysste sin moder, skulle blifva herskare i Rom. fattade Brutus meningen härmed riktigt och kysste efter återkomsten jorden, allas gemensamma moder.

Brutus fick snart tillfälle att lägga sin rätta sinnesart i dagen. Tarquinius belägrade den rika Rutulstaden Ardea. Medan hären låg i läger kring staden, höllo konungasönerne en dag ett samqväm, hvari äfven deras syskonbarn *Lucius Tarquinius Collatinus* (från Collatia) deltog. De unga männen kommo att tala om sina hustrur; en hvar prisade sin, och man tvistade om, hvem priset tillhörde. Collatinus föreslog, att de sjelfva skulle öfvertyga sig om, huru långt hans *Lucretia* stod

framför de andra. Förslaget antogs; de unga männen redo först till Rom, hvarest furstinnorna befunnos tillbringa tiden i yppighet, och sedan till Collatia, der Lucretia satt och spann, omgifven af sina tjenarinnor. Priset tillföll Lucretia, men Sextus, en af konungasönerna, intogs af en häftig kärlek till henne. Han begaf sig derför några dagar derefter hemligen till Collatia och emottogs gästvänligt af Lucretia. Under natten, då alla lågo försänkta i sömn, gick han med draget svärd in i Lucretias sofkammare. Han yppade der sin kärlek, blandade böner med hotelser och försökte alla medel att förföra henne. Då intet hjelpte, hotade han att döda henne och derjemte en slaf, hvilkens lik han skulle lägga bredvid hennes, på det att man måtte tro, att hon blifvit dödad till hämnd för ett äktenskapsbrott. Tanken på vanäran efter döden öfvervann Lucretias motstånd, och Sextus segrade. Men följande morgon sände Lucretia bud till sin fader i Rom och till sin man i Ardea. Båda infunno sig, hvardera med en vän, med fadern följde Publius Valerius, med mannen Brutus. Djupt bedröfvad yppade Lucretia nu, hvad som händt, och besvor männen att hämnas, hvarefter hon framtog en dolk och stötte den i sitt hjerta. Brutus rycker genast dolken ur såret och svär att oblidkeligt förfölja Tarquinius med hela hans hus. De andra aflägga samma ed. Liket bäres ut på torget i Collatia. Alla uppröras af våldsgerningen; man griper till vapen och tågar till Rom. Brutus, som var befälhafvare för rytteriet, sammankallar här en folkförsamling, inför hvilken han i starka färger skildrar Tarquinii tyranni. Folkets länge närda hat fick nu luft; Tarquinius afsattes och landsförvisades jemte hela sin familj. Derefter skyndade man till Ardea, der hären biträdde folkbeslutet. Tarquinius hade under tiden begifvit sig till Rom, men funnit portarne stängda. Han gick derpå, åtföljd af två söner, i landsflykt till *Caere* i Etrurien. Sextus flydde till Gabii, men drabbades der af hämnden för forna illgerningar.

Konungadömet hade räckt i 244 år eller från 753 till 509 f. Kr.

Äfven den senare konungatidens historia kan icke göra anspråk på detta namn. Under och otroliga händelser spela äfven här en betydande roll, och i de sägner, som äro gängse, kunna många motsägelser och orimligheter uppvisas. Man igenkänner i mer än ett fall berättelsens mytiska karakter. Så i fråga om Atti Navii underverk. Detta är tydligen uppfunnet till förklaring af en befintlig minnesvård. Den romerska religionen fordrade nemligen, att när åskan hade slagit ner på någon plats, detta ställe, der blixten fick sin graf, antydt genom en nedgräfd sten, skulle fridlysas och i sådant ändamål förses med en inhägnad, liknande en brunnsinfattning (*puteal*, bild 27). En sådan fans på

folkförsamlingsplatsen och bredvid den en bildstod; ursprunget till minnesvården råkade snart i glömska, och så förband man härmed Atti namn, och underverket var färdigt. En mvt af annan beskaffenhet är berättelsen om Bruti fånighet, hvilken tydligen är uppfunnen till förklaring af namnet; *brutus* betyder nemligen »förståndsslö» eller »fånig». Om Servius Tullius finnas flere berättelser, som antyda, att han stod under himmelens omedelbara hägn. Alldeles skiljaktig från den vanliga uppgiften om hans födelse och barndom är den tradition, som uppgifver, att han var ifrån Etrurien och följeslagare till höfdingen *Caeles Vibenna* samt hette *Mastarna*, och att han med en af Caeles' krigarskaror kom till Rom och der bosatte sig på berget Caelius. Mycket annat skulle här kunna anföras i syfte att visa otillförlitligheten af traditionen. Men oaktadt sålunda denna icke har värde såsom historia, så har man trott sig deri kunna urskilja vissa grunddrag, som angifva utvecklingsgången inom samhället. Det visar sig tydligt, att de tre sista konungarnes styrelse har en annan karakter än de föregåendes. Det är författningens förändring i och genom plebejståndets införlifvande med samhället, ledningen af det latinska förbundet samt stadens utvidgande och förskönande, som utmärka konungadömets senare tidskifte. Härjemte kan man skönja ett bemödande att bryta de gamla ätternas inflytande och samla all makt i konungens hand för att derigenom gifva styrka och enhet åt styrelsen. Detta bemödande strandar på patriciernas motstånd, hvilket till slut, med det lägre folkets tillhjelp, störtar den siste konungen. Äfven röja sig spår af den grekiska bildningens inflytelse, hvilken börjar omgestalta de religiösa föreställningarna och på flere sätt göra sig gällande i samhällslifvet.

27. Puteal (efter ett silfvermynt).

Redan Tarquinius Priscus sökte omdana författningen, men ätternas motstånd var ännu alltför starkt. Detta motstånd framträdde, såsom naturligt var, under formen af religionsbetänkligheter, uttalade — och detta innebär intet orimligt — af augurn Attus Navius, som skall hafva varit af sabinsk stam. Helgden af den gamla ordningen, hvilken himmelen sjelf ansågs hafva stadfästat, förbjöd antagandet af den nya, och Tarquinius måste inskränka sig till en reform af mindre omfattning. Beskaffenheten af denna reform är dunkel och omtvistad. Att konungen ökade ätternas antal med nya sådana, är allmänt antaget, likasom ock, att de nya voro plebejer. I samband härmed stod helt naturligt förökandet af senaten och förstärkandet af ryttarcenturierna. Men om de nya ätterna, såsom vanligen uppgifves, voro lika många som de förut varande och således medborgarnes krets härigenom blef för-

dubblad, så borde en motsvarande fördubbling hafva egt rum icke blott med ryttarcenturierna, utan äfven med senaten. Det vill emellertid synas, som om senaten icke erhållit någon tillökning utöfver det uppgifna antal af 300, som företrädde de tre stammarne. Deremot är det troligt att ryttarcenturierna förstärktes till 600 man, och att äfven fotfolket ökades i samma förhållande. Traditionen tyckes antaga, att fördubblingen af ryttarcenturierna egt rum två gånger, nemligen dels under Tullus Hostilius, dels under Tarquinius Priscus, men detta beror sannolikt på en sammanställning af två olika uppgifter, som afse en och samma händelse. Man har i senare tider påstått, att på det Palatinska berget samt de närmast härintill liggande Cermalus, Velia, Esquilini tre spetsar och dalsänkningen Sucusa eller Subura befunnit sig ett äldre samhälle samt på Quirinalis ett yngre. Dessa båda samhällen skulle med tiden hafva blifvit förenade och härigenom en tillökning af medborgarantalet egt rum. Längre än till förmodanden i det ena eller andra afseendet kan man icke komma. Att det Romerska stadssamhället småningom sammansmält af olika stadsdelar, och att denna sammansmältning kraftigast främjats af Servii Tullii befästningsarbete, är dock mer än sannolikt. Om Tarquinius, såsom det uppgifves, uttänkt planen härtill eller ej, är likgiltigt; visst är, att med honom begynner ett nytt utvecklingsskede för det romerska samhället. Redan hans uppstigande på tronen skedde i annan form, än förr varit vanligt. Striden emellan honom och Attus Navius eller den princip, såsom hvars målsman denne uppträdde, var säkerligen af större betydelse och omfattning, än sägnerna låta oss ana. Tarquinii bemödande gick tydligen ut på att bryta de religiösa skrankor, med hvilka de gamla ätterna omgärdat sig. Det var således den åsigt, som fasthöll vid den gamla presterligt-religiösa samfundsordningen, och den politiska utvecklingsprincipen, som med hänsyn till de ändrade förhållandena ville omgestalta samhället, hvilka här stodo mot hvarandra. Den Tarquiniska konungaätten sökte bilda en verklig enhet af samhällets skilda beståndsdelar och härigenom öppna vägen för en kraftig eröfringspolitik. Vid öfvervägande häraf blifver man böjd att förkasta den sägen, som låter Tarquinius härstamma från Etrurien, ehuru visserligen åtskilligt finnes, som talar härför, och särskildt den berättelse, som vi här ofvan anfört om Servius Tullius, såsom en etruskisk höfding, kan anses vara ett stöd för åsigten om de senare konungarnes etruskiska härkomst. Ty de grundsatser, som Tarquinius och hans efterträdare sökte göra gällande, strida alldeles emot det etruskiska åskådningssättet, hvilket ihärdigt höll fast vid prestväldet och kastafsöndringen samt derigenom var fiendtligt mot den politiska ut-

vecklingen. Riktningen åt det nya och uppfattningen af tidens kraf häntydda deremot på Tarquiniernas latinska ursprung. Motståndet synes hafva kommit från de sabinska slägterna. Hvad beträffar Tarquinii faders inflyttning från Grekland, så är den helt visst uppfunnen med hänsigt till den grekiska bildningens nu begynnande inflytande. Detta synes åter hafva förmedlats genom de grekiska kolonierna Massilia i Gallien samt Velia i Lucanien och framför allt Kyme i Campanien, af hvilkas beröring med Rom under denna tid flere spår finnas.

Hvad Tarquinius hade försökt utfördes af hans efterträdare. Denne fattade klart, att då de gamla tribus och curierna icke emot patriciernas motstånd kunde till sin karakter förändras, den enda utvägen att inordna plebejerna i hären och gifva dem del i de offentliga angelägenheterna var att företaga en ny indelning af samhällets medlemmar. Denna blef tvåfaldig, en geografisk i *tribus* och en militärisk-politisk i *klasser* och *centurier*. Den förra hade tillika till ändamål att underlätta förvaltningen. Efter tribûs upptogs förmögenhetsskatten och förrättades utskrifningen till krigstjenst; till och med vid uppskattningen gick man, åtminstone i senare tider, efter tribus. Servii indelning omfattade både staden och landet på det sätt, att de 4 tribus, i hvilka staden indelades, äfven upptogo motsvarande områden af landet (*regiones*). Underafdelningarna inom tribus bildades sannolikt af *pagi* eller de gamla slägtdistrikten. Somliga antaga, att stadsområdet inom hvarje tribus var deladt i *vici*. Detta ord utmärker en krets af byggnader, i staden en gata eller ett qvarter, på landet en by eller en ort med gårdarne samlade på en punkt, i motsats mot *pagus*, i hvilken desse äro spridda. Säkert är endast, att emellan stads- eller »bergsboarne» — så kallades de, som bebodde den äldre stadens höjder — och »landboarne» (*pagani*), hvilka voro bosatta i andra stadsdelar, en skilnad förefans i afseende på vissa kommunalförhållanden samt i gudstjensten. Man har tvistat derom, huruvida det var blott plebejerna eller hela folket, som indelades i tribus. För det senare antagandet tala flere grunder, särskildt den, att hela Servii sträfvan gick ut på att förena stånden, ett ändamål, som deras särskiljande inom olika förvaltningsområden snarare skulle hafva motverkat än främjat.

Att klassindelningen till sitt närmaste syfte var en militärisk inrättning, är tydligt. Redan namnet *classis*, som betyder »uppbåd», »häruppbåd», angifver detta. Men derjemte var den egnad att främja ett politiskt ändamål. Om också detta vid dess stiftande icke var afsedt att omedelbart göras gällande, så måste det i följd af sakens natur allt mer och mer taga ut sin rätt. På detta sätt blefvo de

politiska rättigheterna småningom grundade på medborgarnes förmögenhet eller rättare på deras fasta egendom.

Härordningen var följande. Alla besutne indelades i fem klasser; i hvarje af dessa funnos två slag af medborgare, äldre, bestämda att försvara staden, och yngre (18—46 år), som voro skyldiga att göra tjenst i fält. Första klassen omfattade 80 centurier (à 100 man), 40 af hvardera åldersklassen; dock torde väl de äldres klass icke alltid hafva varit fulltalig; andra klassen inneslöt 20 centurier, den tredje likaså 20, den fjerde 20 och den femte 30 centurier, i alla hälften af hvartdera slaget. Härtill kommo två centurier handtverks- och timmermän samt två centurier hornblåsare och spelmän. Dessutom bildades 18 centurier ryttare, så att hela antalet uppgick till 192.

28, 29. Romerska soldater.

Beväpningen var olika. Första klassen hade fullständiga anfalls- och försvarsvapen. Traditionen uppräknar hjelm, rundsköld (*clipeus*), benskenor och pansar, allt af metall, äfvensom lans och svärd. Den andra klassen hade i stället för rundskölden en aflång sköld af trä, öfverdraget med läder, och saknade pansar; den tredje egde icke benskenor; den fjerde hade endast lans och kastspjut, den femte slungor och slungstenar.

Det vill synas, som om slagordningen var den tätt slutna phalangens. Denna, som här kallades legion och var uppstäld sex till atta man djupt med 1,000 mans framsida, bestod sannolikt af 8,400 man, 4,000 tungt beväpnade (ur första klassen), 2,000 mindre fullständigt väpnade (ur andra och tredje klasserna) samt 2,400 lätt beväpnade (ur de båda sista klasserna), hvilka slöto sig till den egent-

liga phalangen eller kämpade vid sidan af densamma; hvartill slutligen kom manskap för att ersätta de fallne. Grunden till indelningen var jordegendomen. Det var tydligt, att beväpningen, som ej bekostades af staten, måste vara beroende af den värnepligtiges förmögenhetsvilkor. Man har allmänneligen uppgifvit vissa summor för de olika klassernas förmögenhet, nemligen 100,000, 75,000, 50,000, 25,000 och 12,500 (11,000) ass d. v. s. marker koppar. Men dessa summor äro för Servii Tullii tid alltför höga och torde endast kunna anses riktiga för en långt senare tidpunkt, då assen voro nedsatta till omkring $^2/_5$ af sitt ursprungliga värde och gälde ungefärligen $7^1/_2$ öre. Hvad den Servianska tiden beträffar, är det påtagligt, att den egendom, som upptogs till beskattning, var den fasta eller jordegendomen. Försök hafva blifvit gjorda att i jord fastställa censusbeloppen för de olika klasserna. Somliga antaga, att det för lägsta klassen föreskrifna minimum af egendom utgjort 2 *jugera* (*jugerum*, plogland = 28,800 qv. fot eller något mer än ett halft tunnland), samt att för de öfriga 5, 10, 15 och 20 jugera varit bestämda, hvilket icke synes osannolikt.

Ryttarcenturierna bildades af de tre dubbel-centurier, som förut funnos, jemte tolf nya, upprättade bland plebejerna. Huruvida redan nu någon bestämd förmögenhet fordrats för upptagande i ryttarcenturierna, är ovisst, men att förhållandet varit sådant, kan icke anses osannolikt. Det vill derjemte synas, som om ryttarne — åtminstone om man får sätta tro till den vanliga uppgiften — ej behöft inköpa och underhålla hästarne på egen bekostnad. Skyldigheten härtill ålades nemligen jordegande ogifta fruntimmer och omyndiga gossar, hvilka naturligtvis icke kunde sjelfva bestrida den värnepligt, som ålåg alla jordegare. Ryttarne hade under denna tid blott betydelse såsom krigare, men synas ha stått framför fotfolket i rang.

De medborgare, som icke voro besutna, upptogos vid skattskrifningen endast efter hufvudtalet och kallades *proletarii* (proletärer), emedan de blott tänktes ega betydelse för samhället såsom barnafäder.

Ibland klasserna var den första utan all fråga den mest betydande; den kallades också företrädesvis för »klassen» och dess medlemmar för »klassen tillhörande», *classici* hvaraf namnet »klassisk» uppkommit.

För behörig efterlefnad af den sålunda antagna författningen stadgades, att en skattskrifning (*census*) skulle hållas hvart femte år. Till denna var en hvar vid hårdt straff ålagd att inställa sig, för att lemna behöfliga uppgifter. Med census var ett reningsoffer förbundet.

Att Servii författning måste få vigtiga följder i politiskt afseende är redan antydt. Väl fortforo curierna efter dess antagande att utöfva

sin beslutanderätt, men det låg i förhållandenas egen natur, att ett och annat ärende genast skulle öfverflyttas till den nya församlingen. Denna var militärisk och sammanträdde utom staden under sin fana på Marsfältet Hvad var då naturligare, än att bifall till ett anfallskrigs företagande inhemtades af centurieförsamlingen? Äfven låter det lätt förklara sig, att en husfader fick rättighet att göra testamente inför den stridsfärdiga hären. Att centurierna jemväl genast fingo utöfva rätten att fälla utslag vid vad i lifssaker, är icke osannolikt. Begynnelsen var nu gjord till att öfverflytta curiernas makt till en församling, som omfattade hela folket, och det var uppenbart, att den nya folkförsamlingen, der man röstade efter klasser och centurier (*comitia centuriata*), förr eller senare skulle blifva den egentligen beslutande. Någon fara för pöbelvälde låg icke häri, ty de större jordegarne hade makten i sina händer. Den första klassens åttio centurier jemte riddarne kunde, om enighet rådde dem emellan, bestämma församlingens beslut, och de obeslutne voro utestängde från all rösträtt. Dessutom synes genom rösternas fördelning ett välbehöfligt inflytande hafva blifvit tillförsäkradt åt de äldre.

Centurieförfattningen blef sålunda af stor betydelse för Roms följande politiska utveckling, churu visserligen, såsom ofta händer, denna icke stannade vid en utvidgning af centuriernas makt och befogenhet, utan, emedan den fann de bestämda formerna allt för trånga, gick utom dem och skapade ännu en församling. Det var emellertid centurieförfattningen, som till en stor del röjde väg för plebejståndet, hvars politiska uppkomst var ett vilkor för tryggandet af statens framtid. Att Servius förutsåg eller åtminstone anade den betydelse, hans reform skulle få, är troligt. Ty får man döma af hans verk, var han en lagstiftare med skarp politisk blick, och helt visst hade han kunskap om lagstiftning och författningsförhållandena i andra stater, särskildt i de grekiska samhällena i Södra Italien, hvilkas samhällsskick nu hade undergått förändringar i likartad syftning.

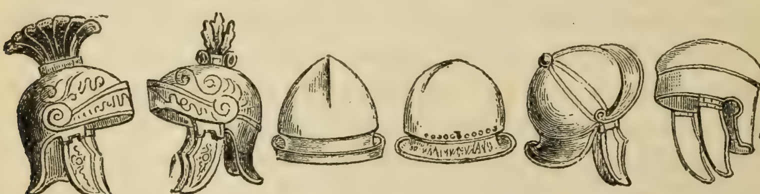
Om man således med skäl kan säga, att under de senare konungarnes tid början gjordes till den romerska författningens för statens framtid så betydelserika utveckling, så måste man derjemte erkänna, att under samma tid grunden lades till Roms yttre makt. Detta skedde derigenom, att Rom tog i sin hand ledningen af de latinska samhällena, hvilka härigenom sammanslötos till ett helt. Det var Tarquinius Superbus, som fullbordade det af företrädarne påbörjade verket, och under hans styrelse synes Rom hafva egt hegemoni i Latium, så att Latinerna stått i beroende af Rom. Man har uppgifvit, att Rom under republikens första år med Karthago afslöt ett fördrag,

i hvilket de latinska samhällena upptogos såsom lydande under Rom, och häraf dragit slutsatser i afseende på det romerska väldets omfattning och styrka under den yngre Tarquinius, men detta fördrag synes tillhöra en senare tid. Åtminstone kan man icke derpå bygga något antagande om Roms maktställning vid konungatidens slut. Men Roms uppblomstring vid denna tid gör det icke osannolikt, att det haft sjöförbindelser med främmande stater och drifvit någon handel. Allt häntyder derpå, att Roms makt var i starkt stigande, då konungadömets fall med ens hejdade statens framgångar.

Äfven i ett tredje hänseende var den senare konungatiden af inflytelse på samhällets utveckling. Att de storartade byggnadsföretag, som nu påbörjades, hade till ändamål att skapa en verklig stad af de skilda beståndsdelarne, är redan antydt. Tillika synes den tanken hafva föresväfvat de styrande att göra Rom värdigt att blifva hufvudstad i ett mäktigt latinskt rike. Det kan dock ej med säkerhet uppgifvas, att alla de byggnadsverk, som tillskrifvas konungatiden eller till och med enskilda konungar, blifvit utförda under konungadömets dagar. Men sannolikt är, att begynnelsen till de företag, som i så hög grad befordrade invånarnes säkerhet och nytta och derjemte förskönade staden, tillhörde just den tid, som man vanligen uppgifver. Huru dermed må vara, så hade dessa verk ej ringa betydelse. Tryggad mot fiendtliga anfall och förskönad genom verk för alla tider, blef staden en härd för fosterlandskänslan och egnade sig väl till att utgöra en medelpunkt för de närgränsande samhällena, hvilka vande sig att med beundran skåda upp till Rom och derigenom lättare erkände dess öfverlägsenhet. Småningom utbildade sig på detta sätt åsigten om Roms höga kallelse, förebildad i det tempel, som på höjden af den Tarpejiska klippan samlade folken till åkallan af Latinernas skyddsgud, den Capitolinska Jupiter, »den bäste och högste».

Men den utveckling, som de senare konungarne med insigt och kraft främjade, afbröts snart. Ätterna fogade sig endast med motvilja i den nya ordningen. Konungamakten uppträdde nu med andra anspråk än förr; redan sättet för styrelsemaktens erhållande stred mot häfdvunnen sed, och det visade sig tydligt, att ätternas inflytande förminskades i samma mån, som konungarnes makt tillväxte. Dessa stödde sig, så mycket de kunde, på plebejerna, för att med deras tillhjelp kunna hålla patricierna i tygeln. Slutligen under den yngre Tarquinius, hvilken uppträdde ungefär såsom en grekisk inkräktare eller s. k. tyrann, steg missnöjet till sin höjd. Ätterna funno nu medhåll hos mängden, som under denne konung ej var fri från förtryck, hvilket isynnerhet visade sig i påläggande af tunga arbeten. Möj-

ligt är, att den våldsgerning, traditionen skildrat, rågade måttet på förbittringen, men den var för visso icke orsaken till Tarquinii fall, detta hade djupare grunder. Man bör emellertid besinna, att Tarquinii bild är målad under inflytelsen af det parti, som störtade honom, och att följaktligen den svarta färgen icke blifvit sparad. Och den frihet, öfver hvars återvinnande man jublade, var i sjelfva verket intet annat än de patriciska ätternas återinträdande i eller befästande af de rättigheter och förmåner, hvilka de senare konungarnes kraftfulla styrelse redan beröfvat eller hotade att beröfva dem. Men reaktionen skedde utan tvifvel icke så hastigt och så lätt, som traditionen framställer. Att berättelserna om konungadömets fall ingalunda äro historiska, är redan antydt; i dem finnes ej så litet roman. Men om man också finner sig nödsakad att förkasta mycket af det, som uppgifves om Tarquinius den yngre samt om hans båda föregångare, så står det dock fast, att konungamakten, som börjat öfvergå till envälde och despotism, måste gifva vika för de adliga ätternas öfvermäktiga inflytande. Att Rom härefter råkade ut för faror, ur hvilka det med svårighet räddade sig, skola vi se i nästa afdelning.

30. Romerska hjelmar.

5. Religion, rättstillstånd, seder och odling.

Religionen hade, såsom förut är angifvet, en stor makt öfver Romarnes sinnen. Sjelfva namnet, som utmärker »bundenhet» eller »beroende», antyder detta. Romaren fann sig öfverallt omgifven af högre makter. Hela naturen var uppfyld af sådana; i himmelen, i jorden, i vattnet bodde gudomliga väsen; hvarje vexling eller öfvergång i naturens verksamhet, lifvets uppkomst, utveckling och upphörande, allt skedde genom inverkan af gudomliga krafter. Men Romaren anade blott gudomen och kände dess kraft; han såg den icke. Gudarne voro för honom hemlighetsfulla andeväsen utan mensklig gestalt och menskliga egenskaper. De läto förnimma sin inverkan på

menniskolifvet, men innan anden kunde fatta deras form, försvunno de åter och gingo upp i det allmänna gudomsbegreppet, likasom vågorna i hafvet. De romerska gudomligheterna hade sålunda icke någon skarpt utpreglad egendomlighet; de flöto tillsamman, och de mångdubblades, allt som menniskotanken sammanhöll eller skilde verksamheten i olika moment eller såg den från olika sidor. Häraf kom det sig, att en verklig mytologi icke kunde utbilda sig i Rom. Man kan i fråga om gudarnes förhållande till hvarandra endast urskilja olika grupper af gudomligheter. I äldsta tider funnos icke heller några gudabilder, utan menniskorna nöjde sig med tecken. Så var en sten sinnebilden af Jupiters makt och verksamhet, en lans af Mars' Senare hade man visserligen afbildningar af gudarne efter Grekernas sed, men den grekiska gudaläran kunde aldrig fullt rotfästa sig hos det romerska folket. Dess ideala gudaverld förblef främmande för Romarens innersta uppfattning, ehuru den visserligen gjorde sitt inflytande gällande till det yttre och i literaturen. Men för ett verkligt tillegnande af det grekiska föreställningssättet fattades Romarne en förutsättning: fantasiens liflighet. Också hade religionen hos Romarne redan från början fått en öfvervägande praktisk betydelse. Det gälde för staten, likasom ock för den enskilde, att i allt sitt görande och låtande försäkra sig om himmelens välbehag eller afvända dess misshag. Häraf de många renings- och försoningsfesterna, häraf den punktliga noggrannheten i de föreskrifna brukens iakttagande, häraf nödvändigheten att låta presterna meddela fullständiga anvisningar, huru de himmelska makterne skulle behörigen åkallas. Förhållandet emellan menniskan och gudarne var icke den innerliga hängifvenhetens: det var i viss mån ett rättsförhållande, hvilket tydligast framträdde vid löften, då man slöt ett slags aftal med gudomen. Den inre sinnesriktningen hade sålunda mindre att betyda, och ett verkligt medvetande af skuld samt deraf följande längtan efter försoning med gudomligheten fans icke. Men fruktan att åsamka sig de himmelskas vrede var stor; man bäfvade för den förbannelse, som följde på brottet, man längtade att rena sig från brottets smitta och att blidka de makter, som man förolämpat, vare sig genom orättfärdiga handlingar eller hädiskt tal eller fel i gudstjensten. Man hade mot gudarne pligter, som man måste uppfylla, och man uppfyllde dem i allmänhet med stor samvetsgrannhet, åtminstone till det yttre. Och om denna pligtuppfyllelse också ej kunde härledas från ett varmt hjertas nitälskan eller anses för etisk i högre mening, utan berodde på en förståndsmässig uppfattning, så var den dock ej utan betydelse för det sedliga lifvet inom det borgerliga samhället. En stark, ehuru visserligen

stel och ensidig gudsfruktan genomträngde — vi tala här om den äldre tiden — alla lifvets förhållanden, och den religiösa pligtens maktspråk funno ovilkorlig, ja villig lydnad, äfven när de ålade de största uppoffringar. Och med den stränga uppfattningen af de religiösa förpligtelserna följde den starkaste fosterlandskärlek. Ty gudsdyrkan var icke universel; de gudar, man tillbad och hvilkas makt man erkände, voro utom familjens och ättens endast den egna statens. Sina pligter mot de himmelska kunde man således blott i fäderneslandet fullgöra; endast der hade man en verklig tillvaro ej blott i lifvet, utan ock i döden, hvilken utan ro i grafven och utan emottagande af de efterlefvandes offer blef ett fasansfullt tillstånd. Man var således skyldig att för fäderneslandet offra allt, ty man hade det att tacka för allt, och landsflykten eller förbudet att bruka elden — den heliga — och vattnet, hvarmed man renade sig inför de himmelska, var icke bättre än döden. Ett exempel på Romarnes religiösa uppfattning har Vergilius lemnat oss i Aeneas' personlighet, hvilken är urbilden för denna *pietas*, denna pligttrohet, som lydigt går, dit gudabuden kalla. Hjelten fullgör utan tvekan hvad den sonliga pligten ålägger honom och trotsar hvarje fara för fosterlandets återupprättelse, men han tvingas också att döda sitt hjertas ömma känslor, att bära förlusten af sin maka i Troja och att öfvergifva sin älskade i Karthago, ty framför allt måste han uppfylla sin kallelse.

I det föregående är visadt, att, likasom familjen hade sin heliga eld och sina husgudar så hade staten liknande föremål för sin dyrkan i Vesta och Penaterna. Då det Romerska åskådningssättet, såsom vi funnit, var så beskaffadt, att man för hvarje verksamhet, handling eller egenskap kunde tänka sig en särskild gudomlighet, och yttringarna af samma gudamakt ofta utmärktes genom olika namn och sålunda i viss mån blefvo skilda väsen, så är det klart, att de romerska gudomligheterna skulle vara ganska många. Af enahanda skäl är det lätt förklarligt, att man i Rom hade en mängd af gudomligheter, som tänktes hägna landtlifvet och allt, hvad dermed står i sammanhang Bland dessa framstå i synnerhet den lifgifvande och alstrande kraftens gudaväsen, hvilka mångdubblades i uppfattningen. Dessutom hade man många såsom personer tänkta uttryck för sedliga begrepp samt för egenskaper och verksamheter

Vi skola nu söka angifva de förnämsta af Romarnes gudomligheter, ordnade efter vissa hufvudgrupper Härvid kan icke undvikas, att i framställningen upptagas gudaväsen, hvilkas dyrkan i Rom faller efter konungatiden Gränserna äro här svåra att uppdraga, i synnerhet som den romerska gudaläran icke kommit till oss i sitt ur-

sprungliga skick, utan förändrad genom inflytelsen af den grekiska uppfattningen, hvilken redan tidigt, måhända till stor del genom inverkan af de Sibyllinska böckerna, införde nya gudar och nya gudstjenster i Rom.

Högst bland gudarne står *Jupiter* eller *Diovis*, himlafadern, hvilken gälde såsom uppenbarare af gudabuden (*fata*), såsom upprätthållare af verldsordningen och derjemte såsom Latiums och Roms beskyddare. I sin verksamhet såsom »flykthämmare» (*stator*) och såsom förlänare af höfdingabyte (*Feretrius*) var han föremål för särskild kult. Såsom *Vediovis, Veiovis* är han himlaljuset i dess förbrännande, skadliga inverkan på lifvet. Bredvid Jupiter står *Juno*, himlaljusets eller särskildt månens gudinna, *Lucina*, anropad såsom barnaföderskors hägn och skydd, Jupiters gemål och Romerska statens skyddsgudinna, hvars bild var uppstäld i det Capitolinska templet, uppenbararinna af gudarnes vilja (*Moneta*) m. m. Om *Janus* är förut taladt. Mot honom svarar den qvinliga gudomligheten *Diana* (bild 31), som egentligen synes hafva varit mångudinna, men småningom börjat uppfattas såsom en hägnande makt för naturlifvet i skog och mark, särskildt såsom jagtens gudomsväsen, och blifvit ett med den grekiska *Artemis*. Äfven finnes det nyfödda dagsljusets eller morgonrodnadens gudinna *Mater Matuta*. Jemväl *Sol* och *Luna* åtnjöto dyrkan. Den sabinske *Semo Sancus* var antagligen en himmelens gud, enahanda med den grekiske *Herakles* eller, närmare fattad, ett slags halfgud, en på jorden uppenbarad Jupiter. Han synes hafva sammanfallit med den latinske *Dius fidius* (ordhållighetens gud).

31. Altare åt Diana. Från Trajani triumfbåge.

Bland den alstrande kraftens gudomligheter framstår först och främst *Mars*, för hvilkens väsen förut är redogjordt. Jemte honom står *Quirinus*, hans andra jag. Vidare *Faunus* och *Picus*, hvilkas betydelse å annat ställe blifvit skildrad, samt de med dessa nära förbundna *Rumina, Fauna, Bona Dea* (den goda gudinnan) och *Carmenta*, hvilka alla synas representera ett och samma väsen. Skogsguden (*Silvanus*) är föga skild från *Faunus;* han är en skogens ande, hvilken tänkes såsom beskyddare af nybyggarnes lif och af gränserna. *Pales* var herdelifvets gudomlighet. Folktron uppfattade äfven i senare tider Fauner eller Silvaner — ty de tänktes ofta i flertal — såsom ett slags skogsrån, hvilka än tänktes ingifva skräck och ängslan, än före-

ställdes såsom välvilliga, menniskor och djur hägnande andar, som man stundom trodde sig se på fälten.

Naturens blomstring och vårlifvets tjusning fingo sitt uttryck i tron på flera gudomligheter, som i synnerhet vid vårtiden dyrkades på landsbygden, såsom *Feronia*, *Flora* och framför alla *Venus*. Vid den sistnämnda var icke blott fästad föreställningen om den leende blomstertiden, utan ock om jordens högsta lust, kärlekens behag, och slutligen äfven om kärleken i högre — sedlig och politisk — mening, såsom harmoni och endrägt. Vidare märkas *Vertumnus*, representant af det vexlande årets rikedom på blommor, frukter och landtliga håfvor af alla slag, samt *Pomona* (fruktgudinnan), vanligen uppgifven såsom den förres maka.

32. Ceres.
Efter en antik marmorstod (Ceres Borghese).

En särskild krets bilda *Saturnus* och hans maka *Ops*, om hvilka förut är taladt. Den senares väsen återfinnes jemväl hos *Acca Larentia* (Larmodern), hvilken egentligen synes framställa jorden såsom emottagande lifvets frö och dödens rof. Föga skild från henne är *Dea Dia* (den skapande gudinnan); båda uppfattas såsom skyddsgudomligheter för staden Roms jord, och den senare hade en särskild kult, som förrättades af de tolf »åkerbröderna». Allmännare betydelse har *Ceres* (bild 32), hvilken står i förening med *Liber* och *Libera*. Hon är den gudomlighet, som tänkes gifva fruktbarhet åt åkerfälten, och de båda sistnämnda gudomsväsendena uppfattas såsom de, hvilka genom att välsigna jorden med rikliga håfvor bereda menniskorna ett gladt och sorglöst lif. Alla tre äro sannolikt ursprungligen Italiska gudomligheter, men spåren häraf hafva helt och hållet utplånats, emedan de så tidigt uppgingo i de grekiska *Demeter*, *Dionysos* (*Bacchus*) och *Persephone*. Så fattade fingo de en särskild tjenst i Rom i Cerestemplet, som skall hafva blifvit uppbygdt vid början af den republikanska tiden. Ceres synes hafva varit plebejernas skyddsgudinna. Jorden hade sin gudomlighet i *Tellus*, ofta ej skild från Ceres, och

den manlige *Tellumo.* Huru allt stäldes i förhållande till högre makter, bevisas tydligt af tron på gudomligheterna *Robigo* och *Robigus* (rost på säd).

Äfven vattnet hade sina gudomligheter. I källorna bodde nymfer, hvilka framstäldes såsom sjungande och siande väsen, som stundom dårade menniskornas sinnen. Bland dem må nämnas *Juturna, Venilia* och *Egeria,* hvilken troddes hafva *Camenerna* eller *Casmenerna* i sitt följe, samt *Albunea,* sierskan vid Tibur. Källguden *Fontus* omtalas äfven. Flodgudarne tänktes såsom vördnadsvärda äldre män; floderna voro heliga; heligast af dem alla var *Tiberis* (fader *Tiberinus*). I afseende på denne ansåg man, att all brobyggnad öfver Tiberfloden var ett ingrepp i hans makt, hvarför sådan endast kunde ske under ledning af presterna (*pontifices*, brobyggare) och utan användande af jern (så pålbron). *Neptuni* dyrkan, som knappast tillhör konungatiden, synes hafva kommit från Etrurien och senare sammansmält med den grekiska Poseidonskulten.

33. Mercurius.

Eldens gud *Vulcanus* fattades dels såsom en välgörande gud med alstrande kraft, dels ock såsom en förhärjande makt. Äfven gälde han såsom vapensmed (jernuppmjukaren, *Mulciber*). För *Vestas* namn och betydelse är förut redogjordt.

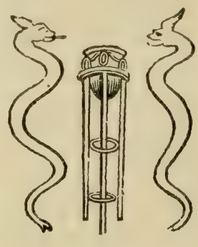
Jemte Jupiter och Juno bildade *Minerva* den s. k. Capitolinska gudatriaden. Hennes namn häntyder på förståndets eller tankens kraft, och i folktron uppfattades hon också som uppfinnarinna af konst och slöjd. Huruvida hennes dyrkan kom från Etrurien, der hon skall hafva varit en himmelens gudinna, är osäkert. Hos Sabinerna säges hon hafva dyrkats såsom borggudinna. I senare tiden sammansmälte hon med den grekiska *Pallas*, så att det är svårt att uppspåra det ursprungliga åskådningssättet. *Apollos* dyrkan uppkom, strängt taget, först efter konungatidens slut, men den var förberedd genom upp-

tagandet af den med Apollo nära förbundna Sibyllans spådomar. Apollo synes i Rom företrädesvis hafva gällt såsom *Paean* eller helare af kroppsligt och andligt lidande.

Till det praktiska lifvets gudomligheter hörde först och främst handelsguden *Mercurius* (bild 33), hvilkens dyrkan dock måhända icke tillhörde den äldre tiden. Krigsgudinnan (*Bellona*), Segergudinnan (*Victoria*), Hoppets gudomlighet (*Spes*), i början sannolikt åkerbrukarens förhoppning på skörden, men sedan allmännare fattad, Helso- eller Välfärdsgudinnan (*Salus*), Troheten (*Fides*), Endrägten (*Concordia*), Friheten (*Libertas*), Kyskheten, Ungdomsgudinnan (*Juventas*), Gränsguden (*Terminus*) och en mängd andra dylika visa, huru långt Romaren gick i att personifiera abstrakta begrepp. Benägenheten härtill låg jämväl till grund för tron på lyckan eller ödet (*Fors Fortuna*), som var uttyck för tillfälligheterna i lifvet, medan *fata* egentligen äro

34. Genius.
Efter en målning i Pompeii.

35. Genii loci.

uppenbarelser af himmelens vilja, sedan förvandlade till lagar för verldsordningen, hvilka till och med gudarne troddes vara underkastade. *Parcerna* voro ursprungligen födelsegudinnor, till antalet två; sedan tillkom en dödsgudinna *Morta*, hvarefter de alla tre enligt grekisk förebild blefvo *Moirerna*, som spunno lifvets trådar och förkunnade ödets bud.

För lifvet i dess helhet rådde *Genierna* (bild 34), hvilka tänktes såsom familjegudar, dels äktenskapets välsignare, dels skyddsandar för hvarje manlig familjemedlem, hvaremot de qvinliga hade sina *Junones*. Derjemte hade man genier för byggnader och platser; de förestäldes under bilden af ormar (bild 35), hvarför man brukade till tecken, att ett ställe var fridlyst för allt förorenande, afbilda två ormar med ett altare i midten. Äfven för lifvets olika utvecklingsmoment och förrättningar funnos gudomsväsen. Så, för att nämna några bland de många, för barnets gråt i vaggan (*Vagitanus*), för dess talförmåga (*Locutius*), för räknekonsten (*Numerius*), för brudens hemförande (*Do-*

miducus), för ögonens tillslutande i döden *(Caeculus, Orbana)*. Vidare för åkerbrukets olika göromål, frökornets utsående och nedmyllande *(Seia, Occator)*, för grödans afmejande och inbergande *(Messor, Conditor)* m. fl. Jemväl för vinodling, trädgårdsskötsel m. m. samt för lifvets yttre behof funnos mångfaldiga gudar. Alla dessa, hvilka kunna betraktas såsom ett slags skyddsenglar för olika tillfällen, voro upptagna i presternas förteckningar, der anvisningar lemnades om rätta sättet att tillbedja dem.

Att jorden äfven uppfattades såsom dödsrike, hafva vi förut sett. Häraf var en följd, att jordens gudomligheter i allmänhet tillika gälde såsom underjordiska. Sådant var förhållandet med *Mars*, *Saturnus*, *Ceres* m. fl. Något liknande visar sig i fråga om Larerna (bild 36), hvilka, såsom vi funnit, uppfattades såsom de dödes andar, identiska med Manerna, men äfven framträda såsom jordandar, hvilkas välsignelserika verksamhet kom landsbygden till godo. Dödsrikets furste var *Orcus*, som höll de aflidne inneslutne, eller *Dis pater*, på hvilkens tänkta personlighet grekiska föreställningar synas hafva inverkat. Föreställningen om underjorden eller dödsriket var yngre än den uppfattning, vi ofvan skildrat angående de dödas lif i grafven, och synes endast småningom hafva utbildat sig, tills slutligen hela den bekanta grekiska läran om Elyséen och Tartaren uppkom.

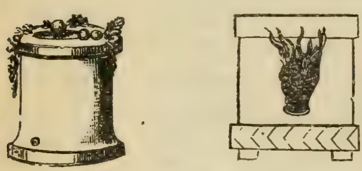

36. Lar.
Från en bas-relief i Vatikanen.

Vi hafva redan anmärkt, att en del af de religiösa begrepp och åsigter, för hvilka här blifvit redogjordt, tillhör senare tider. Den romerska religionen tog vid en lifligare beröring mellan Rom och andra länder, isynnerhet Grekland, många intryck af främmande föreställningar, och redan tidigt fingo nya kulter insteg i Rom. Man var icke obenägen att upptaga främmande gudar, och särskildt fans ett fall, då sådant skedde af politiska skäl, nemligen då vid eröfringen af en stad dess gudamakter inbjödos att flytta till Rom och der hafva sin boning. På detta sätt kunde Rom med sig införlifva den ena nationens kult efter den andras.

Romarnes gudsdyrkan innefattade en betydlig mängd heliga bruk, böner och offer. På ritualens riktiga iakttagande låg den allra största vigt; ett enda misstag eller en afvikelse från det af seden helgade formuläret, hvilket gälde såsom verksamt i fråga om att vinna gudarnes nåd och hjelp, medförde nödvändigheten att göra om den heliga förrättningen. Man har uppgifvit, att sådant i följd af upprepade felaktigheter vid samma förrättning skall hafva förekommit ända till 30 gånger. Gåfvorna voro enkla och af obetydligt värde. Offren voro i

äldsta tider, åtminstone till allra största delen, oblodiga och bestodo i förstlingen af jordens håfvor samt i bakverk och mjöl, tillredt med salt. Offerfesterna hade i allmänhet en glad karakter: de voro ofta förenade med måltider samt åtföljdes af sång och dans. Äfven förekommo lekar och spel, hvilka snart började firas å statens vägnar med allt större tillrustning och kostnad. Särdeles talrika voro festerna till de många gudomligheter, som landtmannen hade att dyrka. En del af dessa högtider utgjordes af lustrationer eller reningsfester för staden, åkerfälten, boskapen, menniskorna m. m. Härigenom sökte man nemligen borttaga den förorening, som den menskliga verksamheten eller bruket åstadkommit, och så afvända alla skadliga följder af gudarnes misshag eller onåd. I fråga om de enskildes religionsöfningar lemnade presterna nödiga anvisningar. Huruvida enskildes underlåtenhet att iakttaga de af seden föreskrifna bruken medförde något särskildt straff, må lemnas derhän. Utan tvifvel låg i hela religionsuppfattningen den starkaste maning att icke försumma någon pligt mot gudarna, af hvilka alla, staten och de enskilda, kände sig så oinskränkt bero. För öfrigt tjenade religionen omedelbart att upprätthålla den borgerliga ordningen; vissa svårare förbrytelser voro nemligen belagda med religiös förbannelse, i det att förbrytaren förklarades hemfallen åt

37. Romerska altaren.

underjordens makter och sålunda i sjelfva verket utstött ur samhället. Hvilken fruktansvärd makt ett sådant straff måste ega öfver denna tids menniskor, är lätt att inse.

Inom familjen var det husfadern, som hade att förrätta gudstjensten, och denna skedde dels vid familjegrafven, dels vid härden. I allmänhet synes familjetjensten till Larers och Penaters ära hafva varit utmärkt af större värme och innerlighet, än som för öfrigt rådde vid de religiösa förrättningarna. Offren till himmelens och de olika naturkrafternas gudar skedde ursprungligen på höga berg, i lundar och vid heliga källor, ty der bergens spetsar sträckte sig mot skyn, i skogens dunkel, och der källorna sorlade, der tyckte man sig förnimma de andeväsen, man anade i naturen. Ett vanligt ställe för gudarnes tillbedjan utgjorde korsvägarne, der altaren och kapeller voro upprättade. Man dyrkade der korsvägarnes Larer, ett slags skyddsandar för hela grannskapet. I den gudstjenst, som här firades, synas äfven hafva ingått offer till de dödes andar, hvilka efter all sannolikhet i större eller mindre mån sammanföllo med de s. k. Korsvägs-

larerne. Numa, hvilken gäller såsom representant af det äldre, förut mera obestämda religionsväsendets ordnande, säges hafva varit den förste, som inrättade bestämda offerplatser och särskilda helgedomar (curier och atrier). Först senare förekom tempelbyggnad.

Den offentliga gudstjenstens föreståndare var naturligen konungen. Att han vid sin sida hade kollegier af sakkunniga och prester, hafva vi redan sett i fråga om Numas inrättningar. Här må tilläggas, att hos *pontifices* (öfverpresterna) och deras förman öfverstepresten var samlad kännedomen om gudomlig lag och mensklig lefnadsordning, så vidt denna hvilade på religiös grund. Särskildt hade pontifices att ordna kalendern, hvari dagarne för de religiösa högtiderna voro upptagna, och i sammanhang dermed att bestämma de dagar, som egnade sig till förhandlingar af politisk eller rättslig natur, likasom ock dem, som dertill icke fingo användas *(fasti* och *nefasti).* Man har påstått, att de jemväl upptecknade de vigtigare händelserna, hvarigenom åstadkommos årsböcker, hvilka vore att anse såsom den äldsta historia. Denna uppgift synes dock, hvad den äldre tiden angår, icke stödja sig på tillräckliga grunder, utan är det sannolikt, att presternas ifrågavarande anteckningar började vida senare och måhända ej förr än år 249 f. Kr., efter hvilken tid järtecknen regelbundet antecknades för hvarje år.

Man har talat om lagar, som skulle hafva stiftats af konungarne, men för ett sådant antagande finnes intet bestämdt stöd. Det var utan tvifvel seden, som gälde, och denna, om också icke stadgad såsom lag eller skriftligen affattad, hade fullt lika stor makt och betydelse som något lagbud. Inom familjen var husfadern domare, inom staten konungen. Denne utöfvade sannolikt sin domsrätt på två sätt. Var en förbrytelse mot staten begången, så stämde konungen den skyldige inför sig. Detta skedde alltså i händelse af landsförräderi, af uppror eller trots mot öfverhet *(perduellio,* högmålsbrott) samt när någon begått mord, mordbrand, falskt vittnesmål, våldtägt eller dylikt. Konungen dömde sjelf, men kunde också öfverlemna saken åt särskildt af honom utsedde domare. Pinligt förhör ifrågakom endast med slafvar. Dödsstraffen voro af flere slag. Benådningsrätt hade endast folkförsamlingen, men det berodde på konungen att tillstädja vad till denna eller icke. Förbrytelser mot allmän ordning bestraffades med böter i oxar eller får. När icke staten utan en enskild medborgare hade lidit rättskränkning, var det endast efter yrkande af denne, som saken kunde vid domstol behandlas. I allmänhet gick seden i sådana fall ut på förlikning mot bot eller skadestånd *(poena).*

Egendomsrätten bestämdes, likasom så mycket annat, af familjeprincipens kraf. Den närmaste arfvingen hade laglig rätt till den aflidnes qvarlåtenskap, men husfadern egde under sin lifstid formelt full rätt att förfoga öfver egendomen. Denna rätt var dock sakligt för honom begränsad derigenom, att han kunde sättas under förmyndare, om han bortslösade familjens arf, och, under den patriarkaliska tiden, ännu mer af de rådande religiösa föreställningarna om familjegrafvens helgd och familjeoffren, föreställningar, som gjorde bibehållandet af familjens egendom till en pligt. För egendoms öfvergång från en person till en annan funnos vissa former; det väsendtliga härvid var båda parternas inför vittnen tillkännagifna vilja, hvilken fick ett uttryck i sakens öfverlemnande och betalningens erläggande. I fråga om lån gälde penningarnas emottagande under förpligtelse att återställa dem med ränta, hvars storlek är obekant, men som synes hafva varit temligen hög. Gäldenären var underkastad strangt ansvar; i fall han icke förmådde betala sin skuld, kunde borgenären lägga hand på honom för att leda honom inför rätta, hvarefter han tilldömdes åt borgenären, som fick hålla honom i förvar och sälja honom, ja möjligen till och med taga hans lif. Huruvida ursprungligen någon viss tid var bestämd, förrän den ena eller andra åtgärdon lagligen fick vidtagas, är osäkert; möjligen stadgades detta först genom de tolf taflornas lag. För civila tvister var rättegångsformen i allmänhet vad, i det att hvardera parten nedsatte en penningsumma, som den tappande förlorade till staten, hvilken använde den till offren, hvaraf namnet *sacramentum*.

Det var endast romerska medborgare tillåtet att uppträda inför rätta; främlingar och clienter måste hafva en målsman. Dock kunde främmande samhällen genom fördrag erhålla särskilda rättigheter för sina medlemmar. Sådant var förhållandet med Latiums invånare, hvilka genom förbundet med Rom hade erhållit commercium och vissa rättigheter i afseende på tvisters afdömande. Deremot synes rätten att ingå äktenskap icke i sin fulla utsträckning, d. v. s. ej på annat sätt än förhållandet emellan patricier och plebejer medgaf, hafva varit Latinerna förunnad. De utländska samhällen, med hvilka intet fördrag var ingånget, stodo i ett helt annat rättsförhållande till Rom. Men ju lifligare beröringen blef med sådana staters medlemmar, desto mer bidrog detta att utbilda nya rättsformer, hvarigenom småningom grundades en internationell privaträtt, som helt naturligt inverkade på de romerska rättsförhållandena. Karakteren af den äldre romerska rätten är sträng följdriktighet. För den rättsliga befogenheten äro gränser utstakade, men inom dessa är den ganska vidsträckt. Rättsfrågorna äro enkla; de låta med lätthet inordna sig under gifna synpunkter,

och med obeveklig stränghet tillämpas den grundsatsen, att en i rättsligt afseende styrkt handling har sin vissa påföljd, hvilken icke kan uteblifva. Om således mördaren får gå till döden eller gäldenären i fängelse, så sker det derför, att en handling af hans egen vilja framkallat detta förhållande; det är helt enkelt verkan af en gifven orsak.

Romarnes hufvudnäring var jordbruket. Detta bedrefs af hög som låg och åtnjöt den största aktning. Huru högt det skattådes, kan man inse af de loford, som Cato den äldre ger det, då han yttrar, att när man i äldre tider ville berömma någon, så sade man, att han var en god jordbrukare. Och i senare tider finner man samma fördelaktiga omdömen om jordbruket uttalade af Cicero och Plinius den äldre, hvilken sistnämnde anför flere bruk, åsigter och uttryck, som alla antyda den heder, hvari landtbruket stod. Detta omfattade icke blott frambringande af säd, isynnerhet spelt, samt af trädfrukter, skidfrukter och s. k. rotfrukter (t. ex. rofvor m. m.), utan ock odling och beredande af vin, äfvensom, ehuru ej fullt så tidigt, af olja. Betydande var derjemte boskapsskötseln. Arbetet bedrefs med kraft och förstånd; för utveckling af jordbruket genom tillgodogörande af vunnen erfarenhet och förbättringars införande var folket ganska emottagligt. Arbetare voro förnämligast husfadern och hans söner; legda dagsverkare synas föga hafva blifvit använda, och slafarbetet var till en början af ringa omfattning och betydelse. Med tiden och i följd af de ständiga krigen ändrades detta förhållande, och slafvarnes antal tillväxte allt mera. Rastedagar voro torgdagarne, som hvarje vecka — med 7 dagars mellantid — egde rum i staden, dit landtfolket då begaf sig för att köpa, sälja och uträtta allehanda bestyr. På dessa torgdagar höllos åtminstone senare folkförsamlingarna. Dessutom förekommo många fri- eller festdagar *(feriae)*, då menniskor och djur hvilade ut från sina mödor, och de förre under offer till gudarne njöto kroppslig och andlig vederqvickelse.

Under den äldre tiden synes jordegendomen hafva varit någorlunda jemt fördelad. Större gods funnos knappast, och der den enskilde eller ätten hade alltför stor egendom för eget bruk, anvisades en del af jorden åt clienterna, som skötte den för egen räkning, men mot vissa skyldigheter till egaren. Dock uppstod snart skilnad i ekonomiskt afseende, isynnerhet emellan patricier och plebejer. Den i krig eröfrade jorden tillföll staten, och större delen deraf synes hafva med statens begifvande tagits i besittning af enskilde, hvilka brukade den, dock mot en viss afgäld. Men nyttjanderätten till statsjorden betraktades tydligen fortfarande såsom en förmånsrätt för patricierna, hvilka till en början hade varit de enda, som kunde göra anspråk på

densamma. Häraf var gifvet, att dessas ställning blef bättre än plebejernas och gynnade uppkomsten af större förmögenhet.

Lefnadssättet var enkelt och födan förnämligast hämtad ur växtverlden, mest ett slags gröt eller mos af mjöl. Sederna voro i det hela taget rena, och familjelifvets helgd iakttogs noga. Uppfostran skedde i hemmet och var helt och hållet praktisk.

Den industriella verksamheten synes hafva varit mindre betydlig. Traditionen vill dock veta, att redan Numa inrättat handtverksskrån, och uppenbart är, att tillverkning af vapen och landtmannaredskap måste hafva förekommit. Handtverkens ställning blef dock något tryckt, och för svårare arbeten fick man utan tvifvel anlita Etrusker, hvilka hade vida större teknisk utbildning och färdighet än Latinerna.

Handeln idkades mest på marknader, förenade med religiösa folkfester, såsom mot slutet af konungatiden på Aventinus vid Dianafesten för Latinska förbundet, i Etrurien vid Voltumnas tempel nära Volsinii och framför allt i Feronias lund vid berget Soracte på gränsen till sabinska landet. Man köpte och sålde spanmål, efter som skörden slagit ut, samt slafvar, metaller och allt hvad till lifvets nödtorft erfordrades; synnerligen liflig var boskapshandeln. Det äldsta bytesmedlet utgjorde oxar och får (10 får på en oxe) samt koppar, hvaraf snart mynt uppkom. Handeln med utlandet var stark i Etrurien, som hade metaller, till och med silfver, att utföra. Etruskerna stodo i handelsförbindelse i öster öfver Adriatiska hafvet (Spina och Hatria) med Korkyra samt i vester från hamnarne vid Tyrrhenska hafvet dels med Attika, dels med Karthago. Latium, som egentligen synes hafva infört varor, hade samfärdsel med Kyme och med Sicilien, äfvensom med Massilia i Gallien.

Det Grekiska alfabetet fann tidigt väg till Italien; det kom dels till Etrurien, dels till Latium. Från Etrurien spridde sig bokstafsskriften vidare ej blott åt norr och öster, utan äfven åt söder till de sabelliska stammarne. Man kan dock urskilja en äldre och en yngre period; den senare synes hafva börjat i det vestra Etrurien, hvarifrån reformen gick vidare till Umbrer och Sabeller. Dessa fingo sålunda sin bokstafsskrift endast medelbart från Grekerna, hvaremot Latinerna måste hafva erhållit sitt alfabet på en annan väg, men likaledes från de grekiska kolonierna. Skrifmaterial var trä (trätaflor) samt metall, äfven bast *(liber)* och blad, senare äfven läder och linne. Bokstäfverna inristades med ett spetsigt verktyg eller målades. Men skrifkonsten var ingalunda i allmänt bruk; den användes mest till affattande af fördrag och andra urkunder. Någon literatur kunde således icke uppstå. Men tidigt förekommo sånger, dels vid gästabud och måhända äfven vid

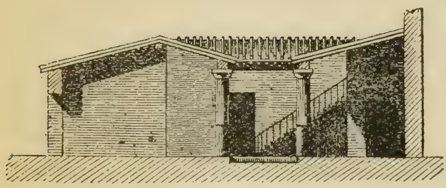
begrafningar, dels och förnämligast af religiös beskaffenhet. Dessa sånger voro enkla och konstlösa; de bestodo i anropande vid namn af de gudar man hyllade, i nedkallande af deras välsignelse och hjelp samt i afbedjande af deras misshag och deraf härflytande olyckor. Af sådan beskaffenhet var de tolf åkerbrödernas ännu bibehållna sång, i hvilken Mars och Larerna anropas. Till de religiösa sångerna kan man äfven hänföra vissa spådomar; siaren »den gudaingifne», af Ennius sammanstäld med guden Faunus, och skalden buro samma namn (*vates*). Troligt är, att ritualen upptog rytmiskt affattade formulär; i denna tid, då skrifkonsten föga anlitades, var det helt naturligt, att man sökte gifva rytmisk, om också ej i sträng mening metrisk, hållning åt sådana tankeuttryck, som skulle muntligt fortplantas eller voro ämnade att framställa en öfver hvardagslifvet höjd stämning. Vid de landtliga högtiderna förekommo efter all sannolikhet redan tidigt skämt, som tog rytmisk form, samt karnevalsartade upptåg. Dessa bestodo i föreställningar af isynnerhet gycklande och förlöjligande art, vexelsång på enkla melodier samt dans och flöjtspel. Det sistnämnda synes hafva varit gammalt; man hade ett särskildt flöjtblåsare- eller piplekaregille. Ur dessa landtliga upptåg och föreställningar utbildade sig med tiden den senare folkkomedien, hvilken ännu i dag lefver i Italien och hvars hufvudpersoner voro Maccus (Arlecchino eller Pulcinella), Bucco (storätaren), Pappus (Pantalone och Cassandrino, gubben och brackan), Dossennus (Il Gobbo, Il Dottore) samt spökfigurerna Manducus (tuggaren), Lamia m. fl.

Att den grekiska bildningen under konungadömets senare skede började få insteg i Rom, är förut angifvet, likasom att den småningom gjorde sin inverkan gällande på gudaläran. Hellenernas fester blefvo icke heller utan inflytelse på de lekar, som firades i rännarebanan till ära för de tre Capitolinska gudomligheterna och kallades »de stora» eller »Romerska».

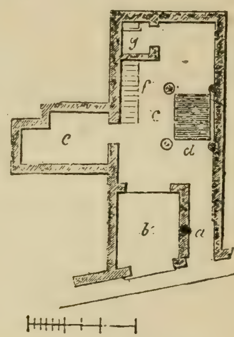
Hvad den romerska byggnadskonsten beträffar, så fick den sin förnämsta utbildning genom inverkan från Etruskerna, hvilka åter, såsom vi sett, hade Grekerna till förebilder. Dock behöfver man icke antaga, att det romerska husets grundritning var lånad från Grekland; den kan, likasom planen för det grekiska, vara arf från en äldre tid. Det hufvudsakligen utmärkande för det romerska huset var ett fyrsidigt rum (bild 39) med en bassin i golfvet och en öppning i taket för att utsläppa röken. I detta rum, som kallades *atrium* (rummet under sotad ås) och ursprungligen var det dagliga boningsrummet, sitter husmodern spinnande i kretsen af sina tjenarinnor; här är Penaternas altar; här intager familjen sina måltider; här står äktenskapssängen, och här ställes

slutligen likbåren. Omkring atrium kunna sofkammare, förrådsrum och andra behöfliga lägenheter anbringas; det senare romerska huset uppkommer på detta sätt genom tillbyggnad och utvidgning af atrium. När huset antager större dimensioner, finnes ofta utanför atrium en af sidoväggar eller pilastrar begränsad plats utan tak (*vestibulum:* förstuga).

Det är icke osannolikt, att Grekerne lärde Italiens folk uppförandet af stenbyggnader. För Rom var i fråga om större byggnader för offentligt ändamål Etrurien läromästaren. Så i afseende på templen, der den etruskiska stilen, hvilken väl hade tagit inflytelse från den grekiska konsten, men dock ej obetydligt skilde sig från dennas framställningssätt, redan tidigt gjorde sig gällande. Det Capitolinska templet (bild 41, 42) var bygdt efter etruskiskt mönster. Det var en

38. Romerskt boningshus i genomskärning.

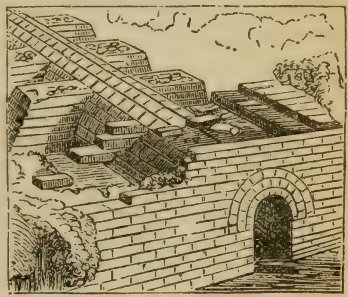
39. Plan af Romerskt boningshus.

a ingång, *b* bod, *c* pelare, uppbärande taket i atrium, *d* rummet under taköppningen (*impluvium*), *e* sidokammare, *f* trappa till öfre våningen, sannolikt slafrum, af lägenheten *g*.

storartad byggnad af ungefär 800 fots omkrets. Inne i templet funnos tre kamrar, den mellersta helgad åt Jupiter och försedd med en bildstod af guden, som förestäldes sittande med blixten i handen, de båda andra åt Juno (till höger om Jupiter d. v. s. till venster för åskådaren) och åt Minerva (på andra sidan), hvilka båda voro afbildade stående.

Romarnes byggnadskonst framträder särskildt i det af Grekerna i äldre tider icke använda och enligt den allmännaste åsigten af Etruskerna uppfunna hvalfvet, hvilket hos Romarne fick en sådan utbildning och fullkomning, att dermed mången svår uppgift inom byggkonsten löstes och äfven de skönaste verk skapades. Romarnes praktiska förstånd framträdde tydligt i deras byggnadskonst, hvilken visserligen icke var sjelfständig, men med stor skicklighet utbildade hvad den från främmande håll, särskildt från Grekland och Etrurien hade tillegnat sig. I synnerhet har den romerska byggnads-

konsten efterlemnat minnesmärken af utomordentlig fasthet och varaktighet. Ett sådant äro de förut omtalade kloakerna, ett jätteverk, som ännu i dag väcker häpnad och beundran. Hvarken tidens längd eller all den förödelse, som öfvergått Rom, har kunnat rubba de utan murbruk hopfogade stenarne ur deras läge. Om beskaffenheten af den stora kloaken (bild 40) kan man göra sig en föreställning, då man vet, att kanalens botten i närheten af det ställe, der den utmynnar i Tibern, ligger ungefär 26 fot under den gamla stadens grund, samt att hvalfvet var nog högt — 10 à 13 fot — för att medgifva en fullastad hövagn att fritt komma fram. Augusti måg Agrippa, som sjelf for igenom hela kanalen, ledde en gång sju forssande strömmar in i denna för att skölja den, utan att dess väggar gåfvo vika. Arbetet var utfördt af tuff och till en del äfven af travertin. Huruvida det i sin helhet tillhör konungatiden, är dock ej säkert.

40. Cloaca Maxima i Rom.

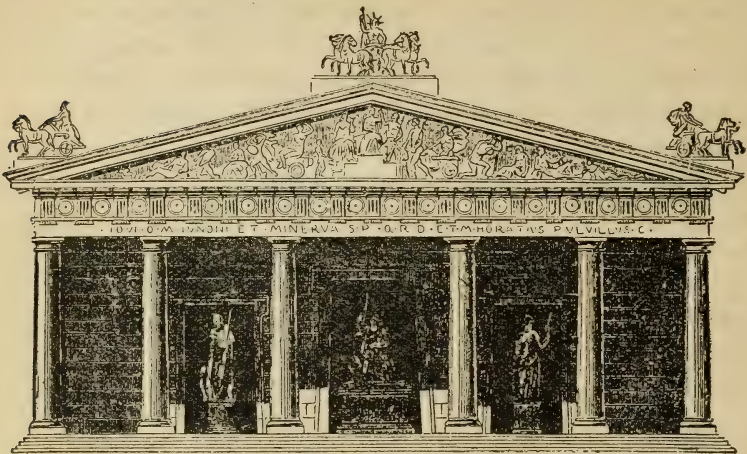
6. Betryggandet af republikens sjelfständighet.

Efter Tarquinii fördrifvande öfverflyttades konungarnes makt på två consuler, som valdes årligen, men för gudstjensten tillsattes en offerkonung. Till consuler valdes Brutus och Tarquinius Collatinus. Folket gick ed på att aldrig mer tåla någon konung i Rom, och Servii Tullii författning tillämpades. Senaten, som förminskats under Tarquinii tid, fick genom upptagande af plebejer sina medlemmars antal förökadt, så att det åter utgjorde 300, hvarefter de samlade rådsherrarne kallades för »fäder» och »invalde» *(conscripti)*.

Den ene af consulerna, Collatinus, fick ej länge behålla sitt embete. Misstankar uppstodo snart mot honom på grund af hans slägtskap med konungafamiljen, och han måste lemna Rom, hvarefter hela den Tarquiniska familjen landsförvisades. Consul blef Publius Valerius.

Tarquinius var emellertid betänkt på att återvinna sin makt. Han skickade sändebud till Rom för att återfå sin enskilda egendom. Dessa sändebud anstiftade en sammansvärjning till konungens återinsättande. Denne hade nemligen i Rom flere anhängare. Bland del-

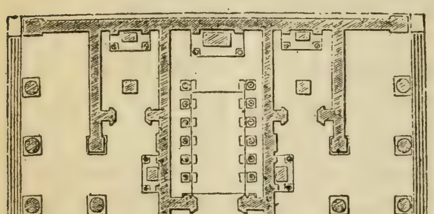
tagarne i sammansvärjningen voro två söner till Brutus, dennes båda svågrar Vitellius samt Collatini systersöner bröderna Aquillius. Men sammansvärjningen blef upptäckt genom en slaf; dess ledare togos

41. De tre Capitolinska gudomligheternas tempel (restaur.).

i förvar och straffades med lifvets förlust. Brutus måste nu fullgöra den hårda pligten att låta aflifva sina egna söner.

Senaten vägrade härefter att återställa Tarquinii egendom och gaf den till plundring åt mängden. Fältet vid floden, hvilket synes hafva varit åt konungen öfverlåten statsjord, helgades åt Mars och kallades Marsfältet.

42. Plan af samma tempel.

Nu sökte Tarquinius utländsk hjelp. De etruskiska städerna Veii och Tarquinii sände en krigshär emot Rom. I den strid, som nu uppstod, föllo Tarquinii son Arruns och Brutus för hvarandras lansar. Segern var oafgjord, men under natten hördes en röst ur skogen — man sade, att det var skogsgudens — som förklarade Romarne för segrare.

Då Valerius ej utlyste något val för att utse consul efter Brutus och byggde sig ett hus på Velia, en höjd, som beherskade forum, uppstod hos folket en misstanke, att han sträfvade efter envälde. I

följd häraf lät han sammankalla en folkförsamling, uppträdde inför den med sänkta spöknippor, för att erkänna folket såsom innehafvare af högsta makten, och lofvade att nedrifva den påbörjade byggnaden. Dertill stiftade han två lagar. Den ena hotade med religiös förbannelse (fredlöshet) och egendomens förlust en hvar, som sökte återställa konungamakten. Den andra var betydelsefullare och betraktades såsom frihetens säkraste skyddsvärn. Den gaf hvarje medborgare rättighet att emot embetsmännens domar, hvilka gingo ut på kropps- eller lifsstraff, inlägga vad till centurieförsamlingen. Valerius kallades nu »folkdyrkaren» (*publicola*). Till embetsbroder åt honom valdes först Spurius Lucretius och efter dennes död Marcus Horatius Pulvillus, hvilken fick på sin lott att inviga det nu färdiga templet på Capitolium (bild 41, 42).

Tarquinius hade emellertid sökt hjelp hos den mäktige etruskiske konungen Lars Porsena i Clusium. Denne tågade med en väldig här mot Rom. Romarne vågade icke möta honom på öppna fältet. Konungen framträngde derför obehindradt och intog Janiculum på högra Tiberstranden. Porsena lät sin här omedelbart derpå framrycka mot pålbron och höll på att tränga öfver denna, emedan Romarne blott tänkte på att rädda sig genom en hastig flykt till staden. Då stälde sig en modig man vid namn Horatius Cocles jemte två andra krigare på bron, och med dessas tillhjelp uppehöll han den framstormande etruskiska hären, medan Romarne på hans uppmaning refvo bron bakom honom. Slutligen bjöd han sina kamrater att draga sig tillbaka och motstod ensam fiendernas anfall, till dess bron var rifven, hvarefter han störtade sig i floden och under ett regn af kastvapen samm öfver den till andra stranden.

43. Bild af Porsena.

Cocles' hjeltebragd räddade Rom från att falla i fiendernas händer, men faran var det oaktadt stor. Porsena höll nemligen staden inspärrad, och i denna uppstod brist på lifsmedel. Enskilda utfall skedde visserligen icke utan framgång, men den etruskiska hären lät icke drifva bort sig, och mången rymde från Rom öfver till fienden. Då begaf sig en ung ädling vid namn Mucius, efter att hafva underrättat senaten, till fiendens läger, under förevändning, att han var en öfverlöpare, och sökte der taga konungens lif. Af misstag om dennes person dödade han dock konungens skrifvare. Gripen och af konungen under svåra hotelser anbefald att bekänna, hvad han åsyftat, lät Mucius sin högra hand förtäras i en offereld utan att med en

min röja någon känsla af smärta. Porsena intogs nu af beundran och skänkte honom lifvet, hvarpå Mucius, liksom för att återgälda välgerningen, meddelade konungen, att trehundra unge män i Rom med ed förbundit sig att hvar i sin ordning lägga försåt mot hans lif. Förskräckt häröfver gjorde konungen fredsanbud, hvarefter fred slöts på det vilkor, att Romarne skulle till Vejenterna återställa det land, som de från dem eröfrat, de s. k. sju distrikten. Tarquinii återinsättande kunde Romarne icke förmås att medgifva. Porsena mottog gisslan och utrymde derpå det romerska området. En af de i gisslan lemnade flickorna vid namn Cloelia lyckades bedraga sina väktare och samm jemte de öfriga flickorna öfver Tiberfloden till Rom. På konungens begäran utlemnades hon ånyo, men frigafs genast af honom. Cloelia belönades med en åt henne upprest bildstod till häst, och den tappre Mucius, som i följd af högra handens förlust kallades »den vensterhändte» (*Scaevola*), fick ett stycke land till lön för sitt hjeltemod.

Porsena sände sin son Arruns med en del af hären mot Aricia, men denna stads invånare fingo hjelp af Grekerna i Kyme och slogo i grund Etruskerna. Många af dessa kommo såsom flyktingar till Rom och bosatte sig sedan derstädes i det s. k. Tuskiska qvarteret.

Vid denna tid skall en förnäm Sabinsk man vid namn Attus Clausus — sedan kallad Appius Claudius — i följd af politiska stridigheter hafva flyttat till Rom. Han var hufvudman för en högst betydande ätt, den Claudiska, och skall i sitt följe hafva haft flere tusen vapenföra män. Kort härefter, 503, dog Publius Valerius. Han saknades allmänt, och fruarna skola hafva burit sorgdrägt ett helt år efter hans död, såsom de förut hade gjort efter Brutus.

Tarquinius hade emellertid icke varit overksam. Han saknade icke förbindelser i Latium; hans dotter var förmäld med Octavius Mamilius, den förnämste mannen i Tusculum. Denne sökte uppvigla det latinska förbundet mot Rom, och ställningen blef hotande. För att med kraft kunna möta faran skall man i Rom hafva tillsatt en dictator. Under någon tid bibehölls freden, men snart kom kriget till utbrott, och den latinska förbundshären sammandrabbade med den romerska under dictatorn Aulus Postumius vid sjön Regillus 496. Striden var hård och manfallet stort, isynnerhet bland det högre befälet. Slutligen segrade Romarne, hufvudsakligen genom rytteriets tapperhet. Under striden hade dictatorn utlofvat ett tempel åt de s. k. Dioskurerna, Kastor och Pollux. Två unge män på hvita hästar hade derefter kämpat i spetsen för Romarne, men efter striden voro de försvunna. De hade nemligen skyndat till Rom, för att der för-

kunna segern, och sedan badat sina hästar i Juturnas källa, i hvars närhet ett tempel derpå uppfördes åt Dioskurerna.

Nu var Tarquinii sista hopp tillintetgjordt, och han flyttade till Kyme, der han dog några år efteråt. Till arfvinge insatte han envåldskonungen Aristodemos, som upptagit honom hos sig.

Det förstås af sig sjelft, att berättelser, som låta gudar deltaga i striderna, icke kunna få namn af historia. I sjelfva verket hafva vi föga kännedom om den första tiden af republikens tillvaro. Ej ens tideräkningen står fast. Man uppgifver vanligen att konungadömet afskaffades år 509, men föga troligt är, att endast 15 år förflutit emellan denna händelse och plebejernas första utvandring, som måste hafva föregåtts af en utveckling i det inre, hvilken kräfde längre tid.

Många omständigheter förena sig att förringa trovärdigheten af den historia, som går och gäller för sådan. Några säkra urkunder från republikens äldsta tid eger man icke, och källorna äro jemförelsevis unga. Man vet icke ens, hvarifrån de sagesmän, som man nu har att tillgå, hemtat sina uppgifter. Så mycket kan man inse, att deras framställning bär spår af en politisk färgläggning, genom hvilken en senare tids partimeningar och åsigter hafva vanstält den historiska sanningens drag. Att åtskilligt i de vanliga berättelserna beror på afsigtlig förändring eller förfalskning, begången af historieskrifvare hvilkas verk nu gått förlorade, kan man med skäl förmoda. Mycket torde kunna anses såsom romantiserad historia. En stor roll hafva familjernas berättelser, vare sig fortplantade genom muntligt meddelande eller genom stamträd med dertill hörande anteckningar, liktal, inskrifter m. m., utan tvifvel spelat. Vid begagnandet af uppgifter från olika källor har tillbörlig kritik icke utöfvats, utan hafva författarne öst än ur en än ur en annan källa, hvarigenom motsägelser uppstått. Mycket ofta förekommer, såsom vi redan å annat ställe antydt, att en och samma händelse berättas flere gånger, men på något olika sätt. Allt detta gör, att historieskrifvaren äfven för den äldre republikanska tiden famlar i mörkret och har lätt att förvilla sig om rätta vägen.

Hvad vidkommer anledningen till statshvälfningen, så finnes intet bestämdt skäl att helt och hållet förneka sanningen af den uppgift, som är gängse — saken kan hafva tillgått så — men att orsaken låg djupare hafva vi redan sett. Konungadömet, den äldsta styrelseformen så i Italien som i Grekland, bibehöll sig icke på längden. En allmän rörelse uppstod, hvilken förr eller senare ledde till dess afskaffande. Så blef fallet både i grekiska och italiska samhällen.

Icke heller Rom kunde undandraga sig inflytandet af det förändrade åskådningssättet, och så föll konungamakten.

Det är emellertid icke antagligt, att detta skedde så lätt, som berättelserna angifva. Redan uppgiften om sammansvärjningen till Tarquinii förmån antyder, att samhället varit utsatt för våldsamma slitningar, under hvilka blodets och hjertats stämmor öfverröstats af det politiska intressets maktbud, som en jernhård viljestyrka — ett utmärkande drag för Rommaresinnet — i trots af allt genomdref. Omhvälfningen utgick från de gamla ätterna och åsyftade återställandet af dessas makt i samhället. Plebejerna hade deraf icke mycket att vinna, men då äfven de hade drabbats af förtryck, förmåddes de utan svårighet att deltaga i upproret. Den siste konungen var utan tvifvel en sträng och hänsynslös man, hvilken litade för mycket på sin makt och genom en hård styrelse retade både de gamle och de nye medborgarne till missnöje. Dertill synes han på olagligt sätt hafva kommit i besittning af makten, hvarför det icke fans någon religiös betänklighet för att afsätta honom, hvilket deremot skall hafva fallit sig svårt eller betraktats såsom ett brott mot religionen, om han på sedvanligt sätt fått auspicierna. Men helt visst egde konungen anhängare, sannolikt bland de yngre ätterna, och utan allt motstånd å deras sida försiggick knappast statshvälfningen, som synes hafva varit åtföljd af många landsförvisningsdomar. Äfven traditionen antyder att Tarquinius i landsflykten haft med sig ett icke obetydligt antal Romare.

Den roll, Tarquinius Collatinus spelat, är dunkel. Möjligt är, att efter Tarquinii afsättning makten öfvergått till den andra slägtgrenen, hvilken Collatinus tillhörde, emedan man till en början icke ville helt och hållet förändra statsskicket. Så tillgick det ej sällan i Grekland, i det att konungadömet afskaffades, men styrelsen fortfarande utöfvades, ehuru i annan form, af en medlem af den gamla konungafamiljen. Då Tarquinii söner måste följa honom i landsflykten, var Collatinus närmast att öfvertaga styrelsen. Måhända skedde det så, ehuru förhållandena snart gjorde, att man icke stannade på halfva vägen, utan införde ett alldeles nytt styrelsesätt.

Äfven Valerii ställning är oklar. Man har uppstält den förmodan, att den Valeriska ätten, som utan tvifvel vid statshvälfningen visat sig synnerligen verksam, sökt göra gällande en företrädesrätt till styrelsen, men uppgifvit alla tankar härpå i följd af de öfriga ätternas kraftiga motstånd. Äfven har man påstått, att Publius Valerius, såsom omedelbar efterträdare till Tarquinius och försedd med dictatorsmyndighet, ordnat den nya författningen men derefter nedlagt

sin oinskränkta makt samt öfvertagit den ena consulsplatsen. Ett sådant antagande saknar icke en viss sannolikhet. Angående orsaken till och tiden för dictatorsmaktens uppkomst har man ingen visshet, och det låter väl tänka sig, att dictaturen förmedlat öfvergången från konungadöme till consulsstyrelse samt derefter bibehållits för att vid utomordentliga tillfällen göra det möjligt att samla makten i en hand.

Den nya författningen var beräknad på att trygga ätternas sjelfständighet och makt. Af konungens åligganden öfverflyttades de religiösa — dock icke auspicierna — på en s. k. »offerkonung». Detta var nödvändigt, emedan den faststälda ordningen i vissa fall fordrade, att offer förrättades af en konung. Man beslöt derför att bevara formen genom att härtill använda en på lifstid förordnad embetsman med konunganamn, men denne fick icke den ringaste makt; han underordnades öfversteprosten.

För öfrigt lades konungens makt i händerna på två årligen valda embetsmän, hvilka i början kallades *praetorer* (anförare, ledare) eller *domare*, men småningom benämndes *consuler* (embetsbröder). De bibehöllo konungamakten i nästan hela dess vidd, men deras ställning blef dock en helt annan än konungens, emedan de ombyttes hvarje år och voro två samt efter embetsårets slut kunde lagföras för olagliga handlingar. Dock hade hvardera consuln för sig full embetsmakt, men giltigheten af den enes befallningar upphäfdes genom ett förbud från den andres sida. Det är uppenbart, att en sådan anordning visserligen egnade sig att förekomma godtycklighet i maktutöfningen, men också kunde hafva en förlamande inverkan på styrelsen. I allmänhet blef detta dock ej fallet, helst som snart i följd af sakens natur den sed uppkom, att ledningen af vigtigare angelägenheter gick i tur emellan de båda embetsbröderna, en sed, som derefter gjorde sig gällande i fråga om annan collegial embetsverksamhet. Consulerna bibehöllo de yttre tecknen till den högsta makten; consuln hade tolf lictorer med spöknippor, såsom konungen hade haft, men när maktutöfningen omvexlade, var det naturligtvis blott den ene, som kunde begagna sig af rätten härutinnan. I ett afseende gjordes för consulerna en inskränkning i den högsta makten, nemligen genom den Valeriska lagen om vadrättigheten (*provocatio*), hvarigenom consuln, men ej dictatorn, var förbunden — dock, såsom det vill synas, utan annan påföljd för öfverträdelse än hederns förlust — att tillåta vad till folket i fråga om lifs- eller kroppsstraff. Provocationen gälde dock endast i Rom och på en romersk mils (= 5,000 fot) omkrets, och i fält var consuln icke underkastad densamma. Härigenom var en skilnad gjord emellan öfverbefälet i krig och domaremakten i staden,

hvarmed grunden var lagd till en begränsning af embetsbefogenheten. Denna begränsning hade icke funnits under konungatiden, då konungen egde laglig makt öfver lif och död och det berodde på honom att medgifva vad eller icke. Af konungen hade vidare de lägre embetsmännen sin fullmakt. Begreppet af den högsta makten (*imperium*) bibehöll sig jemväl under republikens tid så till vida, att dess befogenhet i dictatorns hand icke var inskränkt och äfven hos consulerne i visst afseende obegränsad, men småningom blir denna makt förminskad eller åtminstone delad, i det att nya embeten med lagbestämd — och således ej genom uppdrag från innehafvaren af *imperium* utstakad — verkningskrets och befogenhet uppkomma. Men i republikens första tid utgick lägre embetsmäns makt från consulerna; sådant var fallet med *quaestorerna*. Dessas embetsverksamhet är dock ej fullt utredd, ty man finner quaestorer utöfva två befattningar, nemligen såsom brottmålsransakare och åklagare samt såsom förvaltare af skattkammaren. Det är emellertid icke säkert, att quaestorer af det senare slaget funnos redan vid begynnelsen af det republikanska statsskicket, och det kan svårligen afgöras, om deras embete uppstått ur och utöfvats jemte brottmålsquaesturen eller från början varit deraf oberoende.

Om *dictaturen* är förut taladt. Närmast under dictatorn stod en af honom utsedd befälhafvare för rytteriet. Dictatorns embetsmakt var stor och gjorde ett kraftigt uppträdande i farans stund möjligt, men den innebar ingen anledning till fruktan för envälde, emedan den ej fick vara öfver 6 månader. Den tidsbegränsning, som embetsmännen, äfven den för ett utomordentligt fall utsedde, måste underkasta sig, gaf ätterna en viss säkerhet mot godtycklighet och inkräktningsförsök, beredde deras medlemmar möjlighet att taga verksam del i statsstyrelsen och uppfostrade en mängd dugliga statsmän och krigare. Derförutom förstärkte den i hög grad *senatens* ställning. Tillbakasatt af den siste konungen, återfick senaten nu sitt inflytande på statsärenderna, och detta blef i verkligheten desto större, ju mindre de för en kort tid valda consulerna kunde motstå påtryckningen af en rådsförsamling, som var oberoende af alla vexlingar och i sitt sköte inneslöt hvad samhället egde ypperst i duglighet och främst i erfarenhet. Också blef det senaten, som uppehöll enheten i styrelsen, sammanhanget och följdriktigheten i den Romerska politiken, och consulerna voro faktiskt verkställare af dess vilja; senaten var hufvudet i statskroppen, de armarne. Dessutom hade senaten ledningen af finanserna, och redan denna omständighet stälde consulerna i ett visst beroende af dess beslut, hvartill kommer att senaten i utom-

ordentliga fall kunde tillgripa dictaturen. Öfverväger man således noga consulernas förhållande till senaten, så kan man lätt fatta, att i längden den grundsats måste göra sig gällande, att consulerna hade att foga sig efter senatens vilja. Märkvärdigt är det dock och vittnar fördelaktigt om anden inom statslifvet, att denna grundsats utbildade sig utan svårare stridigheter, hvilka så lätt kunde i enskilda fall uppstå, då den enes eller andres makt och befogenhet icke voro skarpt afskilda och utstakade.

Angående inväljandet af de nye senatorerna föreligga icke säkra uppgifter. Vanligen antages, att de nyvalde varit plebejer, men detta är föga troligt. Senaten var i allmänhet målsman för patriciernas intresse, och om plebejer vid denna tid insattes i rådsförsamlingen, så var deras antal troligen mycket inskränkt. De nyvalde bildade tydligen en motsats till de förutvarande, hvilka synas hafva egt sin plats i senaten såsom hufvud eller målsmän för ätterna.

Folkförsamlingen är hädanefter tvåfaldig, curiernas och centuriernas. Den senare kommer nu i besittning af två vigtiga rättigheter, nemligen att välja consuler och att antaga eller förkasta lagförslag. Det vill synas, som om den ställning, centurieförsamlingen nu erhöll, var ett medel att vinna plebejerna, om hvilkas bevågenhet man så mycket mer hade skäl att försäkra sig, som den senare konungastyrelsen främjat deras intressen. Ätterna insågo nödvändigheten att medgifva politiska rättigheter åt plebejerna, som utgjorde större delen af folket och bildade kärnan af hären till fots. Men på samma gång ett sådant medgifvande skedde, förstod man att göra det oskadligt. Centurieförsamlingens beslut måste nemligen, åtminstone i fråga om lagförslag, föregås af ett senatsbemyndigande, och det erhöll ej gällande kraft utan stadfästelse af curieförsamlingen. Centurieförsamlingen hade således intet initiativ. hon fick endast med ja eller nej besvara den hemställan, som gjordes, och var i äldsta tider vid val inskränkt till de af ordföranden efter senatsbeslut föreslagne sökande, hvilka hon kunde förkasta, dock utan rätt att sjelf uppställa eller rösta på kandidater. Också tänkte man sig den nye embetsmannen utnämnd af den afgående, hvilken i alla händelser hade att efter förrättningen förklara honom för vald.

Att patricierna i centurieförsamlingen haft en afgjord öfvervigt, kan man icke med visshet påstå, men uppenbart är, att deras inflytande derstädes var stort, helst som de i och genom de sex riddarcenturierna röstade först, hvilket med Romarnes uppfattning af förebuds betydelse var en icke obetydlig förmån.

Det är med visshet kändt, att Romarnes yttre makt betydligt förminskades under republikens första tid. En orsak härtill var utan tvifvel Etruskernas framträngande, hvilket sagan har satt i förbindelse med Tarquinii kamp för konungaväldet. Men att Porsenas tåg hade en sådan anledning, är icke antagligt. I sådant fall skulle helt visst Tarquinius hafva blifvit återinsatt, ty huru mycket än Romarne genom förhärligande af enskildes bragder sökte öfverskyla sitt nederlag, så är det otvifvelaktigt, att Porsena vunnit en fullständig seger, han skall, förutom återtagandet af området på högra Tiberstranden, hafva tvungit Romarne att utlemna alla vapen och för framtiden begagna jern endast vid åkerbruket. Men Porsenas tåg var tydligen en händelse, som icke hade några varaktiga följder. Man har med hänsigt härtill antagit, att någon eröfring af Rom eller Latium icke varit afsedd, och att Etruskernas hufvudsyftemål var att få fast fot i Campanien, der etruskiska kolonier förut funnos. Säkert är, att invånarne i Kyme varit i strid med Etruskerna, och enligt en uppgift skall en ofantlig etruskisk här hafva blifvit af envåldskonungen Aristodemos tillintetgjord vid Kyme. Man har äfven satt Etruskernes framträngande i sammanhang med Kelternas infall i Öfre Italien, hvarigenom de nordliga Etruskerna undanträngdes. Vare härmed huru som helst, så synes Etruskernas anfall, det må nu hafva gält Latium eller Campanien eller båda, slutligen hafva blifvit tillbakaslaget genom de campanska Grekernas kraftiga medverkan, och härmed var faran för Rom öfverstånden.

Roms förhållande till Latium förändrades efter konungadömets fall. Att det latinska förbundet skulle hafva börjat ett krig med Rom till Tarquinii förmån, är dock föga antagligt; det sannolika är, att ett eller annat enskildt samhälle, såsom Tusculum, i följd af Tarquinii slägtförbindelser, låtit förmå sig att gripa till vapen, och att slaget vid sjön Regillus, egentligen en rytteridrabbning af ringa betydenhet, afgjort striden med Rom. Deremot visar det sig klart, att Latium frigjort sig från Roms hegemoni, hvilken börjat öfvergå till ett verkligt öfvervälde.

7. Författningsstriderna till decemviratet.

Såsom redan är angifvet, var det ätterna, som framkallade statshvälfningen och skördade dess frukter. Plebejerna vunno inga fördelar af densamma: i det hela försämrades tvärtom menighetens ställ-

ning. I *politiskt* afseende blefvo patricierna herrar, ty, såsom vi ofvan visat, stannade den verkliga makten hos senaten och consulerna, under det att centurieförsamlingens inflytande var mera skenbart. Vadrätten var visserligen till gagn för plebejerna, men den gälde endast i fråga om döds- och kroppsstraff, hvaremot consulerna voro lagligen oförhindrade att tillämpa andra ganska hårda straff, såsom böter till höga belopp samt fängelse. Plebejerna voro således i de flesta fall ovilkorligt underkastade consulernas domsrätt, och detta kändes så mycket tyngre, som allmänt gällande lagar icke funnos, utan domarne fäldes efter häfdvunnen, d. v. s. af patricierna antagen sed. Plebejerna dömdes sålunda af patriciska embetsmän efter rättsgrunder, hvilka de hvarken kände eller erkände. Patriciernas styrelse blef hårdare än konungarnes, ty desse hade i viss mån hos plebs sökt ett stöd mot de mäktiga ätterna, och att sjelfva kunna få del i styrelsen, dertill hade plebejerna icke den ringaste utsigt. Äfven i fråga om den *enskilda rätten* voro de tillbakasatta, ty äktenskap emellan patricier och plebejer var icke medgifvet. Bristen på skrifven lag var naturligtvis äfven i fråga om den enskilda rätten ganska kännbar, helst som plebejerna saknade den noggranna kännedom om bruket vid rättskipningen, förutan hvilken en rättssökande under den äldre tiden var så godt som redlös.

Svårast synes den *ekonomiska* ställningen hafva varit. Patricierna togo uteslutande för sig i anspråk rätten att bruka statsjord. Med den eröfrade jorden hade nemligen, såsom förut är angifvet, förfarits på sådant sätt, att större delen af densamma fått tagas i besittning af enskilde. Dessa brukade den för sin räkning, dock, såsom det vill synas, mot skyldighet att till staten erlägga en afgäld, nemligen enkel tionde af sädesafkastningen och dubbel tionde eller en femtedel af vin och trädfrukter samt en viss afgift för betande djur. Äfven andra sätt att förfoga öfver statsjorden förekommo, såsom fördelning af vissa områden på enskilda, hvilket skedde vid koloniers anläggande, eller förpaktning eller ock försäljning, men det utan jemförelse vanligaste var den nyss omnämnda upplåtelsen af nyttjanderätten. Så hade patricierna, såsom de ursprungliga medborgarne, fått under sitt bruk betydliga jordvidder, hvilka dock icke beskattades, emedan de ej voro verklig egendom. Att plebejerna rättsligen saknat andel i nyttjanderätten till statsjorden, torde ej kunna påstås, men om de också ej voro lagligen förhindrade att taga i besittning eröfrad jord, så var under republikens första tid fördelen häraf ingen, emedan någon tillökning i statsjorden ej synes hafva vunnits. Efter konungadömets afskaffande indrefvos afgälderna för den upplåtna stats-

jorden antagligen på ett ganska liknöjdt sätt, så att innehafvarne småningom fingo nyttja jorden fritt. De patriciske embetsmännen hade nemligen öfverseende med sitt eget stånds medlemmar, när desse försummade eller undandrog sig att betala den föreskrifna afgälden, i följd hvaraf denna småningom synes hafva i sjelfva verket upphört. Bristen i statskassan måste naturligtvis fyllas genom förmögenhetsskattens förökande, och denna skatt träffade hårdt plebejerna, hvilka fingo betala fullt för sin egendom, äfven när de för större delen af denna stodo i skuld till patricierna, ja, till och med om borgenären drog afkastningen af jorden. Vidare ledo plebejerna högst betydligt af krigen, hvilka dels hindrade dem från att bruka sin jord, derigenom att de kallades under fanorna, dels ock ödelade och förstörde hela trakter. Visserligen drabbades jemväl patricierna af krigen, men då de i allmänhet egde vida större tillgångar än plebejerna till sitt förfogande, så inses lätt, att de bättre kunde stå emot inverkan af ett svårt krigsår eller en missväxt. För plebejen fans i nödens stund vanligen ingen annan utväg än att skuldsätta sig. Vi hafva i det föregående sett, att den romerska skuldrätten var särdeles sträng, och de patriciska borgenärerna tillämpade den i hela dess stränghet. Det är lätt begripligt, att plebejerna, en gång skuldsatta, hade svårt att återupphjelpa sin ekonomiska ställning, hvilken naturligtvis förvärrades af de höga räntorna, som, i händelse de ej kunde betalas, lades till kapitalet. Allt större blef sålunda nöden bland plebejerna, och allt flere mistade, i följd af de gällande skuldlagarne, sin personliga frihet och kommo i sina borgenärers våld. Dessa visade icke den minsta skonsamhet, utan pinade de gäldenärer, öfver hvilka de på grund af bristande betalning fått makt, på allt sätt, äfven med kroppsliga misshandlingar. Möjligen hoppades patricierna att på detta sätt kufva plebejerna.

44. Romersk centurion.

Då inträffade, enligt berättelsen, en händelse, som bragte förbittringen till utbrott. En f. d. centurion (officer, som hade befäl öfver en centuria, bild 44) störtade ur det fängelse, der han hölls af sin borgenär, ut på forum och visade under bitter klagan, huru han blifvit misshandlad. Folket strömmade till, och ett upplopp uppstod, hvilket med möda stillades af consulerna. Härpå sammankallades senaten, men blef icke enig om något beslut, då underrättelse ingick, att en volskisk krigshär nalkades. Plebejerna vägrade nu att göra krigstjenst. I följd häraf måste patricierna gifva efter. Consuln Servilius lofvade hjelp efter krigets slut och förbjöd borgenärerna att göra bruk af sin

rätt mot gäldenärerna, så länge dessa stode i fält. Nu bildades utan svårighet en här, och snart voro Volskerna slagne, hvarefter Sabiner och Aurunker, som båda gripit till vapen, blefvo besegrade. De skuldsatte hade under dessa strider synnerligen utmärkt sig. Men deras hopp om hjelp blef sviket. Servilii embetsbroder Appius Claudius tillämpade skuldlagarne i hela deras stränghet; senaten och patricierna understödde honom, och Servilius hade väl vilja. men icke mod eller förmåga att uppfylla sitt löfte. Härpå skred menigheten till våldsamheter och misshandlade de borgenärer, som drogo sina gäldenärer för rätta. Så stod saken vid slutet af år 495. Följande året 494 höllo plebejerna nattliga sammankomster för att härigenom åstadkomma enhet och plan i sitt handlingssätt. Senaten försökte förgäfves att låta förrätta en utskrifning. Efter lång öfverläggning beslöt man att välja en dictator. Beslutet var farligt, men makten lades i händerna på en sansad och af folket omtyckt man, Marcus Valerius, broder till Publicola. Denne gaf samma löften som Servilius och fick verkligen en här samlad, hvilken med framgång kämpade mot Volsker, Aequer och Sabiner. Äfven Valerius fann sig efter kriget genom senatens motstånd urståndsatt att uträtta något, hvarför han nedlade dictaturen. Senaten befalde då, att hären skulle fortfarande vara i tjenstgöring. Nu utbröt upproret, och plebejerna uttågade till det s. k. heliga berget, beläget på andra sidan om Anio tre mil från staden. Här qvarblefvo de under någon tid. I Rom rådde stor bestörtning. De mera sansade bland patricierna började inse, att eftergifter voro af nöden, om ej staten skulle gå under i och genom söndringen. Man beslöt derför att göra allt för endrägtens återställande och sände till plebejerna Menenius Agrippa, som hade deras förtroende. Denne gjorde menigheten föreställningar om det okloka i att splittra staten. Han åskådliggjorde ögonblickets förhållanden genom en liknelse om menniskokroppen, inom hvilken en gång ett uppror uppstått, då öfriga lemmar vägrat att göra tjenst åt magen, till dess härigenom hela organismen höll på att gå förlorad. En förlikning ingicks nu på det vilkor, att plebs hädanefter skulle hafva särskilda, ur dess egen krets på år valda embetsmän, benämnda *tribuner,* hvilka, sjelfva fridlysta, skulle ega att taga enskilda plebejer i skydd mot de patriciska embetsmännens godtyckliga behandling. Den, som förgrepe sig på en tribun eller hindrade honom i utöfvandet af hans rätt, skulle vara hemfallen åt gudarnes hämnd. Om tribunernas antal finnas olika uppgifter. Att de tidigt voro fem, är säkert; troligen bestämdes antalet först till två, men ökades omedelbart derpå. Derefter återvände plebs till Rom.

Så lyder traditionen. Hvad nu först beträffar anledningen till plebejernas utvandring — denna kallas vanligen secession — så äro utan tvifvel uppgifterna i det hufvudsakliga riktiga, äfven om ställningen ej varit fullt så svår, som man antagit. Deremot är det icke säkert, att Valerii afsägelse af dictaturen egt rum; enligt en annan, ganska trovärdig uppgift skall Valerius just hafva varit den, som åstadkom förlikningen. Vidare är man icke viss på tiden, under hvilken secessionen skulle hafva varat, ej heller på ändamålet med densamma. Somliga uppgifva nemligen, att secessionen räckt i flere månader. Var detta fallet, så hade utvandringen säkerligen ett annat syftemål, än man vanligen föreställer sig, och afsåg att grunda ett nytt samhälle. Och att detta kan hafva varit ändamålet, är alls icke otroligt, äfven om man antager, att secessionen endast räckt en helt kort tid, hvilket är sannolikare. Plebejerna synas icke hafva haft för afsigt att med väpnad hand genomdrifva sina fordringar, men antagligt är, att de på intet vilkor ville qvarblifva inom det romerska samhället, utan att erhålla någon trygghet för en förbättrad ställning. Möjligt är ock, att utvandringen endast hade till syftemål att genom det förtviflade i det tagna steget framtvinga äskade eftergifter.

Förlikningen skedde uppenbarligen i samma form, som ett fördrag eller förbund emellan två sjelfständiga folk, således med användande af fetialer, och derjemte under edlig förpligtelse af en hvar å båda sidor. Lagen om tribunerna hade sålunda religiös helgd, såsom ställd under gudarnes omedelbara hägn, och dess öfverträdare blef fredlös. Det skydd, som den förlänade tribunernas personer, hade för framtiden den största betydelse för samhället, emedan dessa derigenom kunde utan all fruktan och fara ej blott utöfva sitt embete inom det derför ursprungligen bestämda verksamhetsområdet, utan ock våga att allt mer utvidga dess befogenhet. Tribunembetet var egentligen afsedt att bilda en motvigt mot consulatet; det hade från början hufvudsakligen en förbjudande makt, liksom consulatet en befallande. Tribunerna voro plebejernas öfverhetspersoner, hvilka hade sig ålagdt att bevaka menighetens intressen mot de patriciske embetsmännen. För detta ändamål hade de rätt att åt hvarje enskild plebej lemna skydd eller hjelp mot consulernas maktutöfning. Härtill fordrades dock en tribuns personliga närvaro, hvarför det var stadgadt, att tribunerna icke någon natt, ej heller en hel dag fingo vara borta från Rom. Ur skyddsrätten utbildades småningom en ganska vidsträckt embetsbefogenhet, som till en del innefattade sjelftagna, men med tiden erkända rättigheter. Det var tydligt, att då en tribun egde rätt att taga hvarje plebej i skydd emot de åtgärder, som patriciska em-

betsmän kunde vidtaga, det måste synas dessa ändamålsenligare att på förhand försäkra sig om tribunernas overksamhet, ty i annat fall kunde hela åtgärden göras om intet genom en enda tribuns uppträdande till försvar för de enskilda, som vägrade att lyda. Enahanda var förhållandet med senatens beslut. Tribunembetets förbjudande makt, den s. k. intercessionen eller *veto*, var i begynnelsen afsedd att tjena till skydd för enskilde plebejer, men utvidgades med tiden så, att äfven patricier, ja embetsmän med *imperium*, derigenom kunde erhålla hjelp; mot alla embetsmän utom dictatorn kunde en tribun uppträda, liksom för att skydda staten i dess helhet. Den enskilde tribunens veto var gällande, äfven om hans embetsbröder voro af motsatt åsigt, en gifven följd deraf, att enligt äldre romerska rättsbegrepp vid collegial förvaltning hvarje af collegerna har att utöfva embetsmakten hel och oförminskad. Men samma uppfattning medförde rättighet för en enskild tribun att göra gällande sin protest mot positiva åtgärder af de öfriga, t. ex. anklagelser. Ty tribunembetet hade äfven positiva rättigheter, ehuru dessa i begynnelsen voro mindre utvecklade. Rättigheten att låta gripa och sätta i fängelse en enskild person eller embetsman, som satte sig emot tribunmakten, följde med nödvändighet ur skyddsrätten, hvilken ju var förlamad, om tribunen ej egde medel att bryta det motstånd, som gjordes mot hans anordningar. Vidare synas tribunerna redan från början eller åtminstone mycket tidigt hafva egt rättighet att hålla offentliga förhandlingar med menigheten, d. v. s. att sammankalla denna för att rådslå och besluta öfver angelägenheter, som rörde plebs. Ur denna rätt framgick sedan tribusförsamlingarnas lagstiftning. Menighetens sammankomster höllos nemligen icke efter centurier — att det ej kunde ske efter curier, var tydligt, då plebejerna ej tillhörde dessa — utan efter tribus. Sannolikt med afseende härpå förändrades samtidigt med tribunembetets införande hela tribusindelningen, och i stället för de 4 stadstribus, i hvilka landområdets inbyggare voro upptagna, inrättades 21 tribus, 4 för staden och 17 för landet. Öfver menigheten synas tribunerna hafva egt domaremakt; till hvilken omfattning är ej säkert bekant. Huruvida de ursprungligen haft rättighet att instämma patricier inför menigheten med yrkande om böter, landsförvisning eller lifsstraff, är ovisst. Det vill synas, som om de anklagelser, hvilka förekommo mot patricier, gått ut på att beifra kränkningar af det besvurna fördraget, öfver hvilka enligt den gamla folkrätten skulle dömas af den förolämpade parten, som hade rättighet att fordra förbrytarens utlemnande till dom och straff. Genom tillämpning af denna rätt erhöll tribusförsamlingen så småningom dömande

makt, men då domsrätten öfver lif och död rätteligen endast tillkom centurierna, så låter häraf förklara sig, att tribunerna, för att kunna utöfva sin åklagarmakt i lifssaker, med tiden erhöllo rättighet att för sådant ändamål hålla centurieförsamlingar. Hvilket ursprunget än må hafva varit till tribunernes befogenhet i fråga om medborgares eller embetsmäns befordrande till laga näpst genom anklagelse, så är det säkert, att man senare finner dem i besittning af denna befogenhet. äfvensom att de, i likhet med öfriga embetsmän, hade rättighet att ålägga böter, dock ej öfver ett visst belopp.

Jemte tribunembetet inrättades efter utvandringen aediliteten. *Aedilerna,* till antalet två, voro tribunernas skrifbiträden och medhjelpare. De synas hafva förvaltat menighetens inre angelägenheter samt utöfvat polisuppsigt, äfvensom haft domsrätt i vissa fall, åtminstone efter uppdrag af tribunerna.

Att menigheten genom sin utvandring utverkade eftergifter från borgenärernas sida, är af somliga uppgifvet och ligger i sakens natur. Huru stora de varit, låter sig icke afgöra: antagligt är, att en del skulder måst efterskänkas eller afskrifvas, och att de, som för skuld varit beröfvade sin personliga frihet, fått denna sig tillförsäkrad.

Förlikningen var således ingången, men den innebar ingen trygghet för framtiden. Enigheten var visserligen för ögonblicket återstäld, men i sjelfva naturen af den träffade öfverenskommelsen låg, att split och osämja snart skulle uppstå. Samhället hade nemligen i sjelfva verket blifvit deladt i två; plebs hade blifvit en stat i staten. Patricier och plebejer stodo mot hvarandra i skilda läger, ett förhållande, som i längden icke kunde fortfara. Det blef sålunda framtidens uppgift att ur söndringen åstadkomma enhet. Men härtill var tribunembetet i och för sig icke egnadt. Med tiden begagnade sig visserligen plebejerna af tribunmakten för att utjemna olikheterna inom staten, men dessförinnan hade misshälligheter af ganska betänklig art förekommit. I sjelfva verket var det ett farligt försök att i samhället skapa en makt af så negativ karakter som tribunatet, hvilket kunde missbrukas så, att hela förvaltningen och den bestående ordningen rubbades, utan att mot dess missbruk fans något verksamt botemedel. Lyckligtvis blefvo följderna icke sådana, och derför har man utan tvifvel att tacka Romarnes sunda politiska förstånd. Det torde också hafva varit härpå, som man räknat vid tribunmaktens inrättning, liksom i andra fall, der man gaf möjlighet åt den ena embetsmyndigheten att förlama den andra, och det kan icke nekas, att det praktiska romarsinnet väl förstått att i tillämpningen förekomma faror, som statens inrättningar kunde innebära

Den kraftigast verkande orsaken till utvandringen hade varit det ekonomiska betryck, hvari en stor del af menigheten råkat. Detta torde hafva blifvit afhjelpt för tillfället, men roten till det onda var ej uppryckt, ty man hade icke förändrat de grundsatser, som bestämde hushållningen med statsjorden. Småningom uppstodo visserligen rika plebejiska familjer, ty med tiden fingo utan tvifvel de mera framstående bland plebejerna del i statsjorden, om de ej redan hade fått det men för den stora mängden förblefvo förhållandena ogynnsamma.

Omedelbart efter ordnandet af de inre angelägenheterna var man betänkt på att trygga den yttre ställningen. De latinska staternas förhållande till Rom hade blifvit ett helt annat, än det varit under de sista konungarne. Till att återknyta den förra förbindelsen funnos flere skäl, särskildt ett, som måste utöfva ett bestämmande inflytande på båda folken. Latium hotades nemligen af de krigiska Aequerna och Volskerna, och det var med möda, som Latinerna kunde värja sig. Faran var icke så öfverhängande för Rom, men blef Latium försvagadt, så var Rom ej längre säkert, och snart synas Aequer och Volsker, ofta förbundna med hvarandra, hafva sträckt sina plundringståg långt in i Latium. Äfven Sabinerna voro farliga grannar. Det var troligen med hänsigt till de sålunda hotande farorna, som consuln Spurius Cassius 493 afslöt ett fördrag med det latinska förbundet, hvilket då skall hafva bestått af 30 samhällen. Fördraget erkände båda parternas sjelfständighet och jemlikhet, bestämde, att ständig fred skulle ega rum mellan Rom och Latium, förpligtade till ömsesidig hjelp vid fiendtligt öfverfall och stadgade lika andel i krigsbytet. Huru det förhölls med öfverbefälet i krig, är ej fullt säkert; troligt är, att Romarne faktiskt i allmänhet voro i besittning deraf. Äfven innehöll fördraget bestämmelser hörande till den enskilda rätten. Om rättigheten till ingående af äktenskap synes icke hafva funnits någon bestämmelse, sannolikt derför att af ålder denna rättighet — ehuru med vissa inskränkningar — var ömsesidig för Romare och Latiner, och likadant var fallet med commercium. Deremot inbegrep icke fördraget de två politiska rättigheterna, rösträtt i folkförsamlingen och valbarhet.

Några år senare, 486, afslöt samme Spurius Cassius, för tredje gången consul, ett förbund på enahanda vilkor med Hernikerna, som äfven voro hårdt ansatta af Aequer och Volsker.

Patricierna kunde icke förlika sig med tanken på, att tribunembetet blifvit dem påtvingadt. En af dem, som djupast kände förtrytelsen häröfver, var Cnejus Marcius. Denne var en ung man, hvilken skall hafva utmärkt sig vid ett fälttåg mot Volskerna 493, hvar-

under staden Corioli eröfrades hufvudsakligen genom hans förtjenst, så att han deraf erhöll tillnamnet Coriolanus. Året derpå rådde hungersnöd i Rom, så att spanmålsuppköp måste göras på flera håll, isynnerhet på Sicilien samt i Etrurien. I senaten rådslog man om det pris, som borde sättas på spanmålen, och ett parti fans, som ville begagna menighetens nöd till att återinföra det förra samhällsskicket. Till detta parti hörde Coriolanus, som öppet förklarade, att om menigheten ville hafva billigt pris på säden, hon måste afstå de nyförvärfvade rättigheterna. Detta yttrande blef genast bekant för mängden, och Coriolanus höll på att falla offer för folkets raseri, då tribunerna framkommo med en anklagelse. Utan tvifvel gick denna ut på kränkning af det besvurna fördraget och öfverlemnade sålunda domsrätten åt tribusförsamlingen. Patricierna uppbjödo allt för att rädda Coriolanus, men denne retade sjelf menigheten. Han infann sig icke inför rätta och dömdes frånvarande. Nu begaf han sig i landsflykt till Volskerna och blef der väl emottagen af Attius Tullius i Antium, Volskernas inflytelserikaste man. I samråd med Coriolanus förmådde denne genom list Volskerna till krig, och de båda vännerna valdes till anförare. Coriolanus gjorde ett glänsande fälttåg. Han eröfrade först Circeii och kuststräckan derintill samt tågade sedan inåt landet, der den ena staden efter den andra föll för hans segrande vapen. Slutligen gick han mot Rom, och då Romarne efter sina bundsförvandters nederlag icke kunde möta honom i fält, uppslog han sitt läger fem mil från staden samt härjade det romerska landet, dervid sorgfälligt skonande patriciernas jord. Rom syntes förloradt, helst som inre split rasade. Man skickade den ena gången efter den andra till Coriolanus sändemän med fredsförslag och löften om hans återkallande ur landsflykten, men Coriolanus förblef obeveklig. Slutligen, när allt var fruktlöst, församlade sig en mängd ädla fruar hos Coriolani moder och maka. Med dessa i spetsen — Coriolani små barn medföljde — gingo de till lägret. Fruarnas veklagan och modern Volumnias gripande förebråelser bevekte Coriolanus. »Moder», sade denne, »du har segrat; behåll din fädernestad med förlust af mig; du har valt emellan Rom och din son.» Derpå omfamnade han de sina och förde sin här tillbaka, hvarefter han skall hafva fallit offer för Volskernas hämnd.

Sådan är berättelsen. Men denna innehåller flera osannolikheter eller till och med orimligheter. Sanningen är så insvept i dikt och saga, att den icke numera kan urskiljas. Möjligt är dock, att bakom berättelsen om Coriolani fälttåg gömmer sig en kedja af nederlag för det latinsk-romerska förbundet och af segrar för Volskerna. Man finner nemligen senare, att Volskerna trängt långt in i Latium och der

fått fast fot, hvilket helt visst icke skedde utan ett hårdnackadt motstånd. Men Volskernas framgångar inföllo utan tvifvel först längre fram (efter 465). Hvad Coriolanus beträffar, så kan han hafva bekrigat Romarne på egen hand såsom anförare för en friskara, till en del bildad af landsflyktiga. Striden emellan folkklasserna hade nemligen helt säkert kräft flera offer än Coriolanus, och ännu funnos sannolikt biltoge från republikens allra första tider.

Att partistriderna i Rom under denna tid hade en bitter karakter, visar sig äfven af en annan händelse. Under sitt tredje consulat 486 försökte Spurius Cassius, antagligen en af Roms mest framstående män på den tiden, att åvägabringa en fredlig och framtiden tryggande lösning af den ekonomiska frågan. Han föreslog nemligen en s. k. åkerlag, som blef uppslaget till den på hela statslifvet så djupt ingripande striden om jordutdelning. Lagens syftemål var att skaffa menigheten tillräcklig jordegendom. Dess innehåll är osäkert; förmodligen afsåg den, att en del af statsjorden skulle fördelas bland plebejer och den öfriga fortfarande vara upplåten till patricierna, dock mot erläggande af den afgäld, som upphört att utgå. Att patricierna häremot skulle göra ett starkt motstånd, var naturligt; den statsjord, som de innehade, betraktades sannolikt redan nu såsom ett slags egendom, hvilken gick i arf. Det uppgifves dock, att senaten slutligen ingått på förslaget, åtminstone i det väsentliga. Men man hyste sannolikt icke något allvarligt uppsåt att sätta ett sådant beslut i verket. Ty så snart Cassius afträdt från consulatet, anklagades han för sträfvande efter envälde och dömdes af curierna till dödsstraff, hvilket också gick i verkställighet. Cassius synes sålunda hafva blifvit offrad åt sina ståndsbröders förbittring. Till och med efteråt har denna förmått vanställa hans förslag och dess bevekelsegrunder samt låtit hans personlighet framstå i en falsk dager inför efterverlden. Att menigheten icke sökte eller lyckades hindra Cassii fall, kan förklaras dels af svårigheten för plebejerna att inblanda sig i patriciernas angelägenheter, dels ock af det skenbart gifna bifallet till sjelfva lagen. Nu fick denna hvila. Men att den redan blifvit antagen, är sannolikt, då man besinnar, att efter några års förlopp flere consuler anklagades och dömdes för motstånd mot åkerlagen, hvilket synes förutsätta, att de haft laglig skyldighet att sätta den i verket. Under den tid, som nu följde, blef åkerlagsfrågan ett ständigt ämne till tvist emellan tribuner och consuler, plebejer och patricier, tills hon efter 467 för en tid upphörde att vara föremål för meningsutbyte och strid, sannolikt i följd af de yttre farorna.

Cassii fall var en seger för patricierna, och för en kort tid inträder en reaktion, hvilken hufvudsakligen synes hafva blifvit åstadkommen genom den Fabiska ätten, som nu bemäktigade sig det högsta inflytandet i samhället och tog ledningen af ärendena i sin hand. Från och med 485 till och med 479 besattes den ena consulsplatsen med en medlem af den Fabiska ätten, som genom en af sina förnämste män, quaestorn Kaeso Fabius, medverkat till Cassii fällande. Det medel, som det herskande partiet använde för att kufva plebejerna, bestod i krigiska företag. Då tribunerna nu gjorde bruk af sin myndighet för att hindra utskrifningen till krigstjenst, så hittade patricierna på den utvägen att draga på sin sida en eller flere af tribunerna. Antagligt är, att det krig med Veii, som nu började, var anstiftadt af patricierna, särskildt af deras ledare Fabierna. Men dessa bibehöllo ej länge sin öfvervigt i samhället. Man känner icke anledningen, hvarför deras ställning förändrades; det är sannolikt, att den i längden blef alltför tryckande för de öfriga ätterna. Kriget med Veii tyckes hafva blifvit besvärligt genom Vejenternas ständiga ströftåg; det vill synas, som om Fabierna nu sökt försona sig med plebs, som var så förbittrad, att till och med i krig den största motvillighet förekom hos manskapet. Brytningen med patricierna blef nu fullständig, och den Fabiska ätten beslöt att lemna Rom och ensam gå i fält mot Vejenterna. Ett fäste anlades på en höjd vid floden Cremera. Härifrån härjade nu Fabierna och deras clienter Vejenternas land och tillfogade dessa stor skada. Efter flere fruktlösa försök att tillintetgöra Fabierna lockade Vejenterna slutligen dessa i ett bakhåll och nedgjorde dem till sista man 477. Segrarne trängde härefter mot Rom, och man stred i närheten af staden, till dess slutligen ett nederlag tillfogades Vejenterna vid Janiculum 476.

Det låter tänka sig, att patricierna uppoffrat Fabierna. Så synas åtminstone de tribuner hafva antagit, som anklagade den consul, hvilken icke understödt Fabierna, och hvilken också fäldes af menigheten. Plebejerna började nu fatta nytt mod, och tribunanklagelser, äfvensom åkerlagsstrider söndersleto samhället, der förbittringen mellan partierna blef allt häftigare. Då hände, att vid en utskrifning en plebej vid namn Volero Publilius med våld satte sig mot consulerna och fick bistånd af mängden. Upploppet visade menighetens styrka, och patricierna voro maktlösa. Volero valdes till tribun för år 472 och framstälde derpå ett lagförslag af stor vigt. Enligt traditionen innehöll det, att val af tribuner skulle ske i tribusförsamlingen. Men då, såsom vi förut antagit, detta val redan från början måste hafva förrättats af menigheten efter tribus, så följer deraf, att den Publiliska

lagen har innefattat något annat. Sannolikt var detta ett officielt erkännande af tribusförsamlingen såsom en lagligt beslutande myndighet i fråga om menighetens angelägenheter, till hvilka äfven tribunvalet hörde. Vidare innehöll lagen möjligen förbud mot intrång från de i tribusförsamlingen ej röstberättigade patricierna. Om den slutligen beviljade plebejerna rättighet att fatta beslut äfven i frågor, som rörde hela staten, så kunde detta ej ske på annat sätt, än att för dessa besluts giltighet samtycke fordrades af curierna eller måhända bekräftelse genom centurieförsamlingen. Frågan om de i tribusförsamlingen fattade beslutens gällande kraft är dunkel, men antagligt är, att dessa till en början endast betraktades såsom uttalanden af menighetens vilja eller såsom petitioner. Dock var rättigheten att få framställa sådana praktiskt af icke ringa värde, såsom innebärande ett slags initiativ i lagstiftningsväg. Också sträfvade patricierna af alla krafter mot lagen, men den genomdrefs redan följande året.

Lagförslagets häftigaste motståndare hade varit Appius Claudius, en man, som, om vi få sätta tro till traditionen, med jernhård fasthet och uthållighet sökte försvara patriciernas makt. Appius hatades derför bittert af menigheten, och under ett fälttåg mot Volskerna skall hären af hat till anföraren Appius hafva frivilligt låtit besegra sig. Appius blef derefter stämd till rätta af tribunerna, men skall hafva dött eller afhändt sig lifvet före domen. Trovärdigheten af dessa uppgifter är dock tvifvel underkastad, helst som Claudiernas ställning till patricierna sannolikt ej var sådan, som den vanligen uppgifves.

Tiden från 471 till 462 upptages förnämligast af krig och af en härjande farsot, som anstälde stor förödelse i Rom, icke minst bland patricierna. Det var Volsker och Aequer, som nu visade sig besvärliga. Från år 465 omtalas, att Aequerna framträngt till Algidus, en skogbeväxt bergås i närheten af Tusculum. Olika åsigter råda i fråga om Aequernas område, enär somliga påstå, att de i allmänhet såsom Latinstäder ansedda Tibur och Praeneste tillhört Aequerna. Sant är också, att gränserna emellan Sabiners, Latiners och Aequers område äro svåra att bestämma. Men i allmänhet antager man, att Tibur och Praeneste både från begynnelsen varit och fortfarit att vara latinska städer, och fullgiltiga skäl för den andra åsigten synas ännu ej vara anförda. Huru härmed än var förhållandet, visst är, att Aequerna vid denna tid hade gjort ej obetydliga framsteg, hvilket visar sig deraf, att de kunde framtränga ända till Algidus, der man finner dem lägrade, oftast i förening med Volskerna, hvilka äfven synas hafva segerrikt ansatt Latinerna. Det var uppenbarligen endast med svårighet, som

Romare och Latiner värjde sig mot dessa fiender, hvilka under det svåra peståret 463 ryckte ända mot Roms murar.

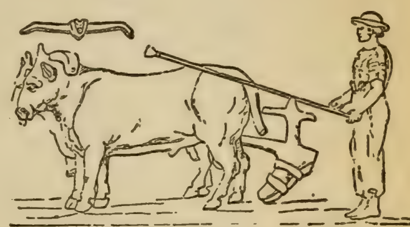
Knapt var den yttre faran öfverstånden, förr än den inre tvedrägten åter begynte rasa. Folktribunen Caius Terentilius Harsa framstälde nemligen 462 ett förslag, att en nämnd af fem män skulle utses för att genom skrifna lagar bestämma gränserna för consulmakten. Det var tydligt, att patricierna skulle uppbjuda alla krafter för att bekämpa detta till tryggande af menighetens ställning framstälda förslag. Men menigheten var ihärdig. Patricierna tillgrepo det vanliga medlet, krigsuppbåd, men plebejerna vägrade, skyddade af tribunerna, att inställa sig. Lagförslagets antagande sökte man vidare hindra genom att störa plebejernas församlingar. Det var de yngre patricierna, som här grepo in. Våldsamheter, ja blodiga uppträden voro ej sällsynta, och såsom ledare uppträdde å patriciernas sida Kaeso Quinctius, en stark och vildsint ung man, bekant för sin glänsande tapperhet i fält. Han blef ej ostraffad; tribunerna anklagade honom 461, och oaktadt alla motsidans bemödanden måste han gå i landsflykt. Man uppgifver att han blifvit störtad genom ett vittnesmål af en viss Volscius angående öfvervåld mot dennes broder, äfvensom att samme Volscius, senare öfvertygad att hafva vittnat falskt, dömdes, sannolikt af curierna. Om detta var förhållandet, så föll Volscius förmodligen offer för patriciernas hämnd.

Kaesos landsflykt afskräckte icke de unga patricierna. De gingo nu till väga på ett annat sätt och visade sig i allmänhet välvilliga mot plebejerna; men när fråga blef om lagen, störde de folkförsamlingens förhandlingar. Spänningen var stark, då plötsligen Capitolium intogs genom ett nattligt öfverfall af väpnade fiender 460. Det var en sabinsk man Appius Herdonius, som i spetsen för en skara landsflyktingar — bland dem befann sig uppenbarligen Kaeso — samt slafvar m. fl. hade vågat detta förtviflade steg. Om han med eller utan skäl räknade på att blifva understödd af ett parti i Rom, så bedrog han sig häri. Consulerna beslöto att storma Capitolium, men blefvo länge hindrade af tribunerna, som ville begagna tillfället att genomdrifva lagen. Slutligen bilades tvisten, och efter en het strid, hvari äfven Tusculaner deltogo såsom Romarnes bundsförvandter, intogs Capitolium. Att Herdonii företag stod i förbindelse med en plan att åstadkomma en omstörtning i Rom och hade gynnare bland de yngre patricierna, är ej otroligt; i sådant fall hade dock dessa i afgörandets stund dragit sig tillbaka från landsförräderiet.

Efter Valerius, som stupat vid anfallet på Capitolium, valdes till consul Kaesos fader, Lucius Quinctius Cincinnatus. Förmodligen skedde

detta mot menighetens vilja. Det vill nemligen synas, som om sedan 482 den ena consuln blifvit tillsatt af centurieförsamlingen utan inskränkning till senatens genom valförrättaren afgifna förslag. Var en sådan öfverenskommelse träffad, så bröts den nu. Detta synes hafva stått i sammanhang med en plan att genom formligt beslut afskaffa tribunmakten och andra för patricierna misshagliga inrättningar. Deraf blef emellertid intet, och äfven de följande åren förgingo under fruktlösa stridigheter. År 457 ökades tribunernas antal från fem till tio. Följande året blef genom ett särskildt beslut den Aventinska höjden, som var statsjord och till en stor del tagen i besittning af enskilda, upplåten till boningsplatser. Plebejerna bosatte sig nu i mängd på Aventinus.

Ändtligen blef man ense i fråga om Terentilii lag. Man beslöt nemligen att låta denna falla och i stället tillsätta tio män — *decemvirer* — med uppdrag att författa för båda stånden gemensamma lagar. Desse män skulle under tiden äfven utöfva styrelsen, hvaremot alla öfriga embeten — således äfven tribunernas — härundor skulle hvila. Det afgörande beslutet fattades först 452, sedan två år förut grunderna för öfverenskommelsen blifvit fastställda och tre män utsända till de grekiska staterna för att inhemta kännedom om deras lagväsende.

45. Romersk landtman vid plogen.

Till öfverenskommelsen hörde uppenbarligen den samma år, 454, antagna lag, genom hvilken consulernas rätt att döma till böter inskränktes. Det stadgades nemligen genom den s. k. Aternisk-Tarpejiska lagen, att ingen embetsman fick ådöma högre bötesbelopp än från 1 à 2 får till och med 30 oxar, tydligen med gradvis skeende tillämpning af de olika beloppen. Dömdes någon till högre böter, var han berättigad att vädja till folkförsamlingen. Genom samma lag utsträcktes deremot rättigheten att ålägga böter till alla embetsmän.

Vi hafva funnit, att Aequer och Volsker vid denna tid voro farliga fiender. Att Romarne sökt förhindra eller upplösa förbindelsen emellan de båda folken, är troligt, och man har antagit, att de kolonier, traditionen omtalar såsom anlagda i Velitrae och Norba m. fl. ställen, haft detta syftemål. Vid denna tid synas Romarne dock hafva gått försvarsvis tillväga. År 459 tyckes fred hafva blifvit sluten med de vestliga Volskerna, sannolikt mot afstående af Antium, som några år förut skall hafva intagits. Denna fred afsåg antagligen att bereda

Rom tillfälle att med samlad kraft möta Aequerna. Enligt en sägen skola dessa år 458 hafva inneslutit en Romersk här på Algidus, men blifvit i grund slagna af Lucius Quinctius Cincinnatus. Denne skall, nämnd till dictator, af senatens utskickade hafva blifvit träffad vid plogen (bild 45, sid. 93), en af de mest firade händelser i Roms historia. Vid närmare granskning af berättelsen inses dock, att den i sitt nuvarande skick är diktad, och om den innehåller någon sanning eller huru mycken, kan icke bestämmas. Någon afgörande seger synes under dessa år icke hafva vunnits mot Aequerna, eftersom de alltjemt hade sitt läger på Algidus. De Romerska författarnes uppgifter om oupphörliga framgångar för Romarne äro synnerligen misstänkta; man kände redan under Romarväldets tid konsten att låta nederlag i berättelsen blifva segrar eller åtminstone oafgjorda drabbningar.

Äfven omtalas täta strider med Sabinerna; i synnerhet skola plundringståg hafva förekommit. Emellan 494 och 475 synes hafva varit ett afbrott i kriget, men härefter berättas om talrika anfall från båda sidor. Traditionens trovärdighet är dock tvifvelaktig.

Med Veji var fred efter 474, sedan Vejenter och Sabiner, som förbundit sig med hvarandra, blifvit slagna under murarne af Veji.

8. Från decemviratet till det Galliska kriget (451—390).

Omfattningen af decemviratets bestämmelse är tvifvel underkastad. Att meningen var att åstadkomma en sammansmältning eller åtminstone förening af de olika stånden, synes uppenbart. Men huruvida denna skulle åvägabringas endast genom upphäfvandet af den rådande olikheten i civil- och criminalrätten samt i dess tillämpning eller tillika genom en förändring i statsförfattningen, derom ega vi inga säkra uppgifter. Det synes dock sannolikt, att äfven det senare varit afsedt. Patricierna hoppades antagligen att kunna få tribunembetet afskaffadt. Genom att binda rättskipningen vid bestämda, för alla gällande lagar och sålunda omöjliggöra domslut endast efter häfd och prejudikat skyddade man högst väsentligt plebejernas ställning och gjorde tribunmakten nästan obehöflig. Och i statsrättsligt hänseende kunde genom en lämplig anordning af styrelsen i förening med betryggande stadganden saken bringas derhän, att den hittills varande striden emellan stånden med deras olika målsmän gaf rum för en gemensam styrelse, som utan partiintresse kunde afse det helas bästa. En sådan styrelse kunde decemvirerne föra, utan att andra embetsmän

behöfdes. Det är i sjelfva verket förtjent af uppmärksamhet, att under decemviratet all annan embetsverksamhet var instäld, ty detta häntyder derpå, att decemviratet var beräknadt att uppehålla all förvaltning i staten. Traditionen är dock bestämd i att framställa decemviralstyrelsen såsom tillfällig, och möjligt är, att den blott var afsedd för en kort tid, men äfven om detta var den ursprungliga afsigten, så kunde bakom denna gömma sig en plan att låta den utomordentliga styrelsen öfvergå till en författningsenlig och för framtiden bestående sådan. Besinnar man, att bland andra årets decemvirer funnos tre plebejer, så blir man böjd för det antagande, att i öfverenskommelsen emellan stånden ingått plebejers valbarhet, ehuru patricierna första året förmått genomdrifva val af endast patricier.

46. Lictor i Rom.

47. Lictor utom Rom.

Traditionen uppgifver om decemvirernas styrelse följande. Under första året utarbetades tio lagtaflor. Men ännu fattades två, hvarför nya decemvirer valdes för det följande året, ibland dem tre plebejer. De föregående decemvirerna hade utmärkt sig genom en sansad och klok embetsförvaltning. Med de nya blef förhållandet motsatt. De valde voro inga framstående män med undantag af två, Quintus Fabius och Appius Claudius. Den senare hade redan förra året varit själen i decemviralregeringen, men hade då uppträdt på ett hofsamt sätt och sökt vinna menighetens bevågenhet. Nu röjde han ett helt annat skaplynne och började svårt förtrycka medborgarne, isynnerhet plebejerna. En hvar af decemvirerna hade nu 12 lictorer (bild 46, 47) omkring sig, så att staden fick skåda 120 lictorer. Öfver rätten att vädja till folket voro decemvirerne höjda, och de upphäfde nu jemväl den sed, som de förre decemvirerna iakttagit, att tillåta vad från en decemvir

till en annan. Allmänheten var således utan skydd gifven till pris åt decemvirernas godtycke. Plebejerna började bittert sakna tribunmakten, och äfven patricierna voro missnöjda. Men ingen utsigt yppade sig till att få slut på förtrycket. Äfven när de två felande lagtaflorna blifvit färdiga och ett nytt år tillstundade, gjorde decemvirerna ingen anstalt för tillsättande af en annan styrelse; de fortforo tvärtom efter det nya årets ingång att utöfva sin makt. Ställningen började nu blifva klar, men det gafs intet lagenligt medel att göra slut på decemvirernas maktinkräktning; någon annan behörig myndighet fans ej i staten, och senaten kunde icke i laga väg uträtta något mot embetsmän, som vägrade att afgå.

Då utbröt plötsligen krig. Det var Sabiner och Aequer, hvilka från olika håll inföllo på det romerska området. Decemvirerna höllo nu — för första gången på länge — senatssammankomst. Den blef stormig. Några senatorer, bland dem Lucius Valerius och Marcus Horatius, uppträdde med häftighet och bestridde decemvirernas embetsbefogenhet, men senatens flertal beslöt, att de fiendtliga anfallen borde tillbakaslås, innan författningsfrågan bragtes å bane. Två härar utsändes, men manskapets hat mot anförarne var så starkt, att krigshärarne frivilligt läto besegra sig. Så stodo sakerna, då två illgerningar förorsakade ett uppror, som störtade decemviralmakten.

Den ena var lönmordet på Siccius, en gammal förtjent krigare, som i hären började tala om tribunmaktens återställande. Den andra skedde i staden. Appius Claudius intogs af okyskt begär till en plebejisk jungfru Verginia, hvilkens fader tjenade i hären. Då flickan ståndaktigt afvisade frestarens anbud, fick Appii client Marcus Claudius i uppdrag att göra anspråk på henne såsom rätteligen varande hans slafvinna. Saken kom inför Appii domstol, och denne ville, då fadern var borta och således ingen lagligen kunde föra talan för flickan, tills vidare tilldöma henne åt käranden, för att på detta sätt vinna sin afsigt. Men Verginias fästman Icilius och hennes morbroder Numitorius utverkade genom sitt kraftfulla uppträdande, att uppskof beviljades till följande dag. Då infann sig fadern, och när Appius, döf för alla bättre känslor, fälde det olagliga utslag, att Verginia under rättegången skulle vara i Claudii våld, såg fadern ingen annan utväg än att genom döden frälsa sin dotter från vanära och stötte med egen hand dolken i hennes bröst. Nu uppstod ett häftigt upplopp, hvari Appius blef fullständigt öfvervunnen. Verginius skyndade derpå till lägret på Algidus, der hären upptänd af förbittring reste sig mot decemvirerna och tågade till Rom. Dit kom snart äfven den andra hären, och båda lägrade sig på Aventinus. Decemvirerna väg-

rade ännu att gifva efter, hvarför härarne uttågade till det heliga berget. Nu bemedlades genom Valerius och Horatius en förlikning. Decemvirerna nedlade sitt embete, tio folktribuner utvaldes, och consulsval företogs åter. Consuler blefvo Valerius och Horatius, hvilka genom nya lagar ordnade författningen på dess gamla grundval.

Så lyder den vanliga berättelsen. Men denna är föga trovärdig. Väl kan det vara möjligt, att en våldsgerning närmast föranledt utbrottet af det uppror, som framkallade decemvirernas fall, men orsakerna till detta måste hafva varit af allmännare art. Det, som i synnerhet är oklart i traditionen, är Appii Claudii ställning. Han skildras såsom menighetens förtryckare, medan det å andra sidan är tydligt, att hans förhållande till en del patricier icke var det bästa, och att han genom mängdens biträde blifvit omvald till decemvir. Måhända innebar decemviralstyrelsen under det andra året ett försök att omdana författningen, hvilket väckte anstöt hos ätterna. Plebejers val till decemvirer var ett erkännande af menighetens rätt att taga del i styrelsen, en rätt, hvilken det återhållande partiet bland patricierna sannolikt vid första tillsättningen af decemvirer i tillämpningen omintetgjort, och hvilken det förmodligen icke på något vilkor ville medgifva, ehuru det fordrade tribunmaktens upphäfvande. Motståndet mot decemvirerna utgick sålunda antagligen i begynnelsen från patricierna. Hvilken del menigheten tagit i deras störtande, är så godt som omöjligt att afgöra. Naturligt är dock, att när decemviralstyrelsen föll, plebejerna måste med kraft uppträda till försvar för sina starkt hotade rättigheter. Möjligen hade de senare decemvirerna, hvilka voro obetydliga män, helt och hållet ledda af Appius, mot patriciernas motstånd icke förmått genomdrifva de bestämmelser, som de ville åstadkomma till utjemnande af ståndens olikhet, och derefter sökt vinna sitt mål på olaglig väg genom bibehållande af embetet utöfver stadgad tid. I afseende på allt detta kommer man emellertid ej längre än till förmodanden. Om den öfverenskommelse, som efter decemvirernas störtande åvägabragtes under Valerii och Horatii consulat samt antagligen genom deras bemedling, har man säkrare underrättelser. De lagar, som stiftades, voro tre. En befästade vadrätten genom att förklara i akt den, som tillsatte en myndighet, mot hvilken vad ej finge ega rum. Genom decemvirallagarne var förut stadgadt, att när lifsstraff var i fråga, domsrätten skulle utöfvas af centurieförsamlingen, ett stadgande, hvilket tydligen var afsedt att förekomma partiförföljelser och domslut af politisk hämnd, till hvilka både tribus och curier tyckas hafva gjort sig skyldiga. Huruvida dictaturen efter den nya lagen varit höjd öfver vadrätten eller icke, är osäkert; det senare

synes sannolikare. Den andra lagen innehöll ett uttryckligt förnyande af den gamla bestämmelsen derom, att tribuner och andra plebejiska embetsmän skulle vara fridlysta. Denna lag fick, likasom troligen äfven den första, religiös helgd. Den tredje lagen gaf för framtiden bindande kraft åt tribusförsamlingens beslut jemväl i frågor, som rörde hela samhället. Det är dock ej klart, huruvida dessa beslut, likasom centuriernas, för att kunna tillämpas, fordade stadfästelse af curierna. Man är naturligtvis benägen att antaga förhållandet hafva varit sådant, då patricierna svårligen skulle hafva velat tillerkänna tribus större makt än centurierna. Men å andra sidan synas patricierna hafva varit tvungne att foga sig efter plebejpartiets fordringar, och för detta måste det hafva varit af stor vigt att göra tribusförsamlingarna så mycket som möjligt oberoende af curierna. Man har påstått, att dessas stadfästelse endast erfordrats, då fråga var om en förändring i högsta maktens organisation, hvarom annars centurieförsamlingarna hade att besluta. Att sakligt förhållandet var sådant, är icke osannolikt, enär det fordrades ett särskildt beslut af curierna för att hylla den embetsman, som skulle utöfva högsta makten, men i sådant fall skedde stadfästelsen förmodligen just genom detta beslut. Det ligger dock ej så stor vigt på afgörandet af frågan om den formella giltigheten af tribusförsamlingens beslut. Ty huru förhållandet än rättsligen var ordnadt, så hade dessa i sjelfva verket ej ringa betydelse, och de kunde i många fall blifva gällande genom tyst samtycke och efterlefnad. Att patricierna åtminstone efter den Valerisk-Horatiska lagen hade rösträtt i tribusförsamlingen, som nu fick besluta i allmänna ärenden, är tydligt. Denna församling erhöll strax härefter, 447, en annan rättighet, nemligen att välja quaestorer, hvilka hädanefter uppträda såsom ett slags skattmästare eller finansförvaltare.

Decemvirallagarne, som efter antalet lagtaflor kallades de tolf taflornas lagar, synas hafva innefattat stadganden dels i civil- och criminalrätten, dels ock af statsrättslig natur, äfvensom några få föreskrifter beträffande religionsväsendet, särskildt angående grafbruk. Att dessa lagar medverkat till åvägabringande af enhet i samhället, är uppenbart. De båda stånden hade förut stått emot hvarandra likasom två samhällen. Ett steg var nu taget till deras sammansmältande, men ännu var man långt ifrån målet. Under den tid, som följde närmast efter decemvirallagstiftningen, fortfor splitet. Man uppgifver vanligen, att decemvirerna efter sitt fall blifvit anklagade och straffade. Detta är också troligt, om äfven enskildheterna ej kunna anses vissa. Andra anklagelser förekommo ock, troligen framkallade af de yngre patriciernas våldsamma och öfvermodiga uppträdande.

Medan sinnesstämningen på detta sätt var retad, föreslogos två lagar, afsedda att gifva plebejerna en annan ställning i samhället Under den föregående tiden hade plebejerna riktat sina sträfvanden på att skydda sig mot förtryck och ekonomiskt beroende, men efter decemviratet går deras bemödande ut på att vinna jemlikhet med patricierna. Det var utan tvifvel från de inflytelserikare och förmögnare plebejerna, som detta bemödande utgick. Det medel, de använde, var tribunatet, hvilket nu allt mer utvidgade sin befogenhet och sitt inflytande, så att tribunerna nu bevistade senatens sammankomster, der de dock till en början hade sin plats på en bänk vid dörren. Jemlikheten med patricierna kunde endast vinnas genom delaktighet i högsta makten. Men för att plebejerna skulle med framgång kunna framställa anspråk härpå, fordrades att fylla den klyfta, som fans emellan patricier och plebejer i fråga om den enskilda rätten, i det att äktenskap mellan medlemmar af de olika stånden var förbjudet. Om upphäfvande af detta förbud framstälde tribunen Canulejus ett förslag, och samtidigt framkommo hans embetsbröder med det anspråk, att consuler skulle få väljas lika väl bland peblejerna som bland patricierna. De senare motsatte sig med häftighet båda förslagen. I fråga om äktenskapsrätten framhöllos isynnerhet religiösa betänkligheter. De patriciska ätterna hade sina särskilda tjenster, hvilka genom äktenskap med plebejer måste blifva störda och förorenade. Vidare vore genom sammanblandningen af familjerna fara å färde för auspicierna. Det hade varit patricierna förbehållet att i förekommande fall genom teckenskådning inhemta gudarnes vilja, ty endast de vore i stånd härtill, emedan de genom sina stamfäder stode i särskildt förhållande till de himmelska makterna. Samma skäl åberopades ock mot consulatets besättande med plebejer, hvilka ju icke kunde med behörig verkan anställa teckenskådning.

Men tribunerna läto icke öfvertyga sig häraf. De anförde, att medlemmar af vissa främmande samhällen hade den äktenskapsrätt, som plebejerna saknade, att förändringar i samhällsskicket gång efter annan förekommit, och att det för öfrigt vore hvarje patricier obetaget att förhindra blodets förorenande, emedan det ytterst berodde på den enskilde att bestämma äktenskapsförbindelserna. Deras invändningar voro, såsom lätt inses, ytterst hemtade ur naturrätten, hvars grundsatser de tillerkände större betydelse än den traditionella familjerättens. Sådana åsigter kunde nu desto lättare vinna insteg, som decemvirallagarne redan lossat på de band, hvilka den äldre rätten hade lagt på förhållandet emellan medborgarne.

Striden fördes på täta sammankomster (s. k. *contiones*). För att

framkalla meningsutbyte och utredning af frågorna höllos nemligen sådana före besluts fattande. Till slut måste patricierna gifva vika och bevilja den begärda äktenskapsrätten. I afseende på consulatet genomdrefvo de ett förmedlingsförslag. Man beslöt att i stället för consuler tillsätta krigstribuner — till en början sannolikt tre, sedan flere — hvilka skulle få väljas utan åtskilnad bland patricier och plebejer. Härmed vans plebejernas uteslängande från statens högsta värdighet; krigstribunernas rang var nemligen ej jemförlig med consulernas, och ingen krigstribun synes hafva firat triumf. Vidare var det en fördel, att plebejerna icke fingo bestämd rättighet till en eller flere platser, ty de patriciska embetsmän, som ledde valen, kunde vanligen ställa så till, att blott patricier valdes. Slutligen synas patricierna hafva i närmaste sammanhang härmed åt sig räddat en del af consulernas embetsbefogenhet, censusförrättningen. Redan 443 inrättades nemligen ett nytt embete, *censuren*. De två censorerna hade att verkställa census eller skattskrifningen, af hvilken medborgarnes fördelning i tribus och centurier berodde. Med census var förenad en religiös förrättning, det högtidliga reningsoffret för folket (bild 48). Man ville icke anförtro dessa åligganden åt plebejer och tillgrep derför den utvägen att skilja dem från consulatet och uppdraga dem åt en särskild myndighet. Detta var ett nytt steg i den riktning, som omedelbart efter konungadömets fall började göra sig gällande, ehuru då endast i ringa mån, nemligen att dela den högsta makten. Af censorernas rätt att med hänsigt till förmögenhetsvilkor eller andra bestående förhållanden bestämma medborgarnes plats inom klasser, centurier och tribus samt att helt och hållet utstöta från tribus med bibehållande af skattskyldigheten, äfvensom att upprätta förteckningarna öfver riddare, och ännu mer af det sedan dem gifna uppdraget att välja senatorer utbildade sig med tiden i och genom tillämpningen en rättighet att brännmärka medborgare, som ansågos deraf förtjenta. Detta kunde nemligen ske derigenom, att censorerna förflyttade sådana i en mindre ansedd tribus eller fråntogo dem platsen bland riddare eller senatorer m. m. I början använde censorerna utan tvifvel sin makt på ett varsamt sätt och endast på objektiva grunder, som med nödvändighet kräfde en förändring i medborgarnes ställning, men småningom togos personernas

48. Reningsoffer (*suovetaurilia*). Från en antik basrelief

seder och lefnadssätt allt mer i betraktande. Uppsigten öfver medborgarnes vandel blef nu en väsentlig uppgift för censorerna, hvilka utöfvade denna mer eller mindre strängt, allt som grundsatser och lefnadsåskådning bestämde deras embetsverksamhet. Censorerna fingo med tiden äfven att göra med statens finanser, i det att de skulle utarrendera statsinkomster och ingå beting om utförande af offentliga arbeten. Censuren var ursprungligen femårig med hänsigt dertill, att census skulle hållas hvart femte år. Men ganska snart inskränktes embetstiden till ett och ett halft år genom en lag af dictatorn Mamercus Aemilius (434). Denne synes hafva insett faran af att hafva embetsmän, hvilka i motsats till de öfriga hade en så lång tjenstetid, helst som censorernas makt var af beskaffenhet att kunna utsträckas allt mer och mer. Också skola de patriciska censorerna hafva hämnats på Aemilius genom att utstöta honom ur tribus och ålägga honom mångdubblad skatt.

Patricierna voro icke sinnade att göra allvar af öfverenskommelsen om krigstribunerna. Visserligen valdes genast tre sådana och bland dem troligen en plebej, men de tvungos snart att afgå på grund deraf, att ett fel uppgafs hafva blifvit begånget i teckenskådningen före valet. Härefter valdes consuler, och äfven för de närmast följande åren utöfvades styrelsen af sådana. Det är uppenbart, att detta berott på åtgöranden af patricierna. Att dessas bemödanden lyckades både nu och senare, då de upprepade gånger genomdrefvo consulsval, hade sannolikt sin grund deri, att de utöfvade tryck på sjelfva valförrättningen. Ordföranden vid denna kunde, åtminstone om han var en mellankonung, vägra att upptaga röster, som föllo på andra än dem, han sjelf föreslagit, och vid sjelfva valtillfället fans intet medel häremot. Så ofta som tvist uppstod, om consuler eller krigstribuner skulle väljas, och intetdera partiet ville gifva vika, tillsattes efter den gamla styrelsens afgång en mellankonung, hvilken hade valet i sin hand. Plebejerna hade således svårt att få sin vilja fram och beqvämade sig derför oftast till slut att gifva efter för patricierna. Och äfven om val af krigstribuner bestämdes, kunde patricierna dels genom valförrättaren, dels genom allahanda ränker, såsom åstadkommande af röstsplittring m. m., förekomma val af misshagliga personer. Dertill fans i det curiebeslut, som fordrades för erkännande af de valde, ett yttersta medel att omintetgöra ett val, hvari man ej ville foga sig. Också var med undantag af första året ingen plebej krigstribun före 400, då Publius Licinius Calvus och sannolikt ännu flere plebejer innehade denna befattning.

Att patricierna under tiden närmast efter 445 hade öfverhanden

visar sig jemväl af Spurii Maelii behandling. År 440 rådde svår hungersnöd i Rom. Då företog sig en rik plebej, Spurius Maelius, att uppköpa spanmål och utdela den bland folket. Man hade tillsatt en särskild embetsman att sörja för tillgången på lifsmedel; det var Lucius Minucius. Denne anmälde i senaten 439 Maelii förehafvande. Härpå skall den gamle segerhjelten Cincinnatus hafva blifvit nämnd till dictator och låtit kalla Maelius inför sig. Då denne, anande det öde, som väntade honom, icke instälde sig, blef han dödad af rytteriöfversten Servilius Ahala. Så lyder den vanliga berättelsen, men den bär spår efter förvrängande af sanningen. Maelius föll troligen offer för partihatet, och Ahalas af adeln ofta prisade gerning var ett politiskt mord, för hvilket han synes hafva fått plikta med landsflykt.

Plebejerna tyckas efter Maelii mord hafva stärkt sin ställning: åtminstone valdes krigstribuner för följande året. Tvisterna om styrelsevalen fortforo under den följande tiden, och tribunerna framkommo med anklagelser mot enskilda patricier. Bland tribunerna, hvilka hufvudsakligen förde de förmögnare och mera betydande plebejernas talan, utmärkte sig i synnerhet Icilierna genom ett kraftfullt och ihärdigt uppträdande mot adeln. Åkerlagarne spelade en mindre vigtig roll under början af detta tidskifte, emedan plebejernas blickar hufvudsakligen voro fästade på högsta makten. Efter 424 återupplifvades åkerlagstriderna; man synes från plebejernas sida hafva sökt erhålla utdelning af jord samt tillika återinföra afgäld af statsjorden för att deraf få medel till sold åt manskapet. Det förra målet vans icke; dock blefvo några kolonier anlagda. Det senare uppnåddes 406, då belägringen af Veii började. När Veii hade fallit, 396, skola tribunerna hafva framkommit med ett förslag, att en del af medborgarne skulle flytta till denna stad. Patricierna motsatte sig ifrigt detta förslag, som också blef förkastadt. Men strax derpå skedde en omfattande utdelning af jord å Vejenternas förra område, hvarvid sju jugera (något mer än $3^1/_2$ tunnland) tilldelades hvarje person. Det är ganska sannolikt, att denna jordutdelning stod i närmaste samband med flyttningsförslaget, hvilket måhända hade blifvit framstäldt just för att framkalla jordupplåtelsen. Det vill synas, som om eröfraren af Veii, Camillus, under striderna om det vejentiska områdets användning, likasom i allmänhet, varit en ifrig förfäktare af patriciernas sak och derigenom ådragit sig misshag af menigheten. Traditionen förmäler, att han blifvit formligen anklagad, nemligen för undansnillande af en del krigsbyte, och frivilligt gått i landsflykt. Berättelserna härom, äfvensom om åtskilliga anledningar till menighetens hat emot honom äro dock tvifvelaktiga. Hela saken inskränkte sig antagligen dertill, att Camillus, af missnöje

med den politiska ställningen och i följd af sina motståndares upprepade anfall, drog sig tillbaka i det enskilda lifvet.

Innan vi lemna författningsstriderna, bör det omtalas, att plebejerna 421 vunno en vigtig rättighet, nemligen valbarhet till quaesturen. Antalet quaestorer blef nu fördubbladt, så att två skulle vara i staden och två följa consulerna i fält för att der ombesörja förvaltningsgöromål, isynnerhet i afseende på krigsbytet. Valet skulle vara fritt. På sådant sätt hoppades nemligen patricierna att genom ledning och beherskande af valförrättningen i tillämpningen förekomma plebejers utväljande. Detta lyckades dem i början, men 409 voro två af quaestorerna plebejer, hvarefter all partistrid om detta embete synes hafva upphört.

Ej heller under denna tidrymd hade det lyckats att lösa författningsfrågan. Patricier och plebejer stodo alltjemt mot hvarandra, de senare med anspråk, som de förra ej ville erkänna, utan på allt sätt sökte tillbakavisa eller kringgå. Striderna fortforo derföre, och oron i samhället hade ej lagt sig. Men tillståndet var dock bättre än förr, och utsigter till en sammansmältning af folkklasserna saknades icke. Välmågan måste under denna tid hafva förökats, isynnerhet efter eröfringen af Veii. Ett svårt ondt hade man dock att kämpa med, nemligen härjande farsoter, ofta framkallade eller förvärrade af osund väderlek.

I början af detta tidskifte voro Aequerna fortfarande farliga fiender. År 446 skola de hafva företagit ett plundringståg ända in emot Roms portar. Härefter synes vapenhvila hafva rådt ända till 431. Då uppträdde Aequer och Volsker, väl rustade, åter på Algidus, men blefvo af dictatorn Aulus Postumius Tubertus fullständigt slagna i en mördande drabbning. Man antager vanligen, att denna varit vändpunkten i krigen mot Aequer och Volsker. Det visar sig också, att Romarne nu började få öfverhanden. Strider förekommo visserligen alltjemt med vexlande lycka, men faran för Rom var öfverstånden, och de båda fiendtliga folken synas hafva kämpat till eget försvar. Efter 418 finner man icke mer de fiendtliga härarne på Algidus; kriget är nu flyttadt in i hjertat af Volskernas land. Måhända var framträngandet af de sabelliska stammarne (Samniter m. fl.) en bidragande orsak till försvagandet af Aequernas och Volskernas makt. Sabinkrigen synas äfven hafva afstannat vid denna tid, troligen emedan en del af Sabinerna eröfrande vände sig mot söder. Capuas intagande af Samniterna infaller samtidigt härmed (423). Dock fortforo krigen med Volsker och Aequer. År 408 bröto de vestra Volskerna den långvariga freden från 459. Romarne uppgifvas nu hafva eröfrat

Anxur (Terracina), men sannolikt inföll denna eröfring först långt senare. Under det vejentiska kriget herskade vapenhvila. Förmodligen saknade Volsker och Aequer krafter att oroa Romarne, eller voro de sysselsatta å annat håll. Men knapt var Veii intaget och Falerii tvunget att ingå fred, förrän Rom, som nu hade fria händer, återupptog fiendtligheterna, hvilka likväl snart afbrötos genom Gallernas infall.

Med Veii hade vapenstillestånd slutits kort efter Fabiernas fall. Kriget utbröt åter 438, då Fidenae förenade sig med Vejenterna. Två krig fördes; i det senare tillintetgjordes Fidenae; staden utplundrades och blef derefter en öde by; invånarne såldes till slafvar. I ett af dessa krig, troligen det senare, skall Vejenternas konung Tolumnius

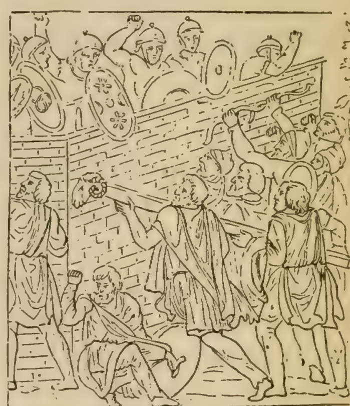

49. Storm under sköldtak.
Från Antonini pelare.

hafva mot all folkrätt låtit döda Romarnes sändebud, men umgält sitt brott, då han föll för den romerska krigstribunen Cossi hand. Den senare skall vid detta tillfälle hafva åt Jupiter Feretrius hemburit det andra anförarbytet.

Nu rådde fred till 406. Då ansåg senaten, som dels ville sysselsätta manskapet för att förekomma inre strider, dels ock hoppades vinna tillökning i statsjorden, tiden vara inne att med allvar angripa Veii. Mängden synes hafva varit emot kriget, och man beslöt derför att införa sold. Tiden för kriget var icke illa vald. Rom var nu den starkare makten, och det hade föga att befara från Aequer och Volsker. Veii stod nästan ensamt i den olika striden. Oaktadt enträgna föreställningar erhöll det ringa eller ingen hjelp från de öfriga etruskiska staterna. Huru oklokt dessa handlade härutin-

nan, visade framtiden, då den ena efter den andra af dem dukade under för Romarnes segrande vapen. Detta hade Etruskerna bort förutse. Dock är det troligt, att de norra staterna genom Gallernas framträngande hindrades från att bistå Vejenterna. Hvad de södra angår, så gick det här, såsom ofta i statsförbund: de särskilda intressena och afunden emellan samhällena omöjliggjorde ett enigt och kraftfullt uppträdande. Ett sådant saknades deremot ej å Romarnes och deras bundsförvandters, Latinernas och Hernikernas, sida. Så funno sig Vejenterna, hvilka endast understöddes af Capena och Falerii samt i någon mån äfven af Tarquinii, nödsakade att försvara sig inom sin stads starka murar. Romarne företogo derför en belägring af staden. Saken synes dock under en längre tid hafva inskränkt sig dertill, att man höll en tillräcklig styrka i ett befästadt läger invid staden för att hindra ströftåg, afskära tillförsel och omöjliggöra den kringliggande jordens odling. Till regelbunden belägring kom det först på sista året. Den vanliga traditionen om belägringen är i många fall mindre trovärdig; om det såsom tioårigt — i likhet med det trojanska — uppgifna kriget förekomma åtskilliga berättelser, hvilka bära diktens eller sagans pregel. Till dessa hör tydligen uppgiften om den spådom, som skall hafva föranledt Romarne att genom utsprängning af ett schakt och en dermed förenad stollgång bereda aflopp för Albansjöns vatten, som höll på att öfversvämma landet. Af samma slag äro anekdoterna om Junobildens nickande rörelse, då Romarne skulle bortföra den, samt derom, att romerska soldater från en mingång framträngde i Junos tempel, då presterna höllo på med ett offer, hvars afslutande skulle medföra seger för offerförrättaren.

50. Anfall med murbräcka. Från Trajani pelare.

Den, som vann äran af Veiis intagande, var Marcus Furius Camillus, hvilken nu synes hafva varit Roms förste man. Staden intogs med stormande hand 396. Bytet var omätligt. Stadens skyddsgudar hade redan förut enligt forntidens sed blifvit inbjudna att öfvergifva Veii och taga sin bostad i Rom. Camillus skall hafva firat ett lysande segertåg, hvarvid han åtföljdes af sina jublande soldater.

Veiis fall var af allra största betydelse för Rom. Statens krafter tillväxte genom eröfringen af ett vidsträckt landområde, och det rika

bytet var välkommet för många. Den vunna framgången höjde Romarnes förtröstan till deras krafter, och man började nu känna sig i stånd att genom fortsatta eröfringar utsträcka sitt herravälde och så blifva en betydande makt i Italien. Också vände Rom genast sina vapen mot Etrurien och främst mot de städer, som bistått Vejenterna, Capena och Falerii. Den förra staden kufvades; den senare måste sluta fred. Sutrium och Nepete, hvilka måhända förut stått i beroende af Veii, synas nu hafva kommit under Roms öfverhöghet. Härpå råkade Romarne i fejd med det norra Etrurien och företrädesvis med det mäktiga Volsinii. Man uppgifver, att Romarne redan nu öfvergått den Ciminiska bergåsen (vid Viterbo), som skilde det södra Etrurien från det norra. Säkert är, att Volsinii nödgades att sluta fred, och allt lofvade framgång åt Rom, då plötsligt dess segerbana afbröts af en ny fiende, som uppträdde på skådeplatsen.

9. Från det Galliska kriget till och med den Liciniska lagen (390—366).

Medan de folk, som bosatt sig inom Italiens gränser, redan voro i besittning af odling och ordnadt samfundslif, kringsvärmade i länderna bortom Alperna en stor folkstam, den *Keltiska*. Äfven den hade kommit från öster. Större delen synes hafva bosatt sig i nuvarande Frankrike, hvilket efter Kelternas forntida namn, Galler, kallades Gallien. Derifrån hade en hop begifvit sig åt norr till de Britiska öarna, en annan åt söder öfver Pyreneerna till Spanien. Äfven öfver Alperna sökte sig Kelterna snart en väg, troligen i senare hälften af femte århundradet före Kristus, och de fruktbara trakterna norr om Po föllo snart i deras händer. Men de stannade icke der. Af naturen vandringslystna och oroliga funno de mot denna sin böjelse ingen motvigt i ett ordnadt samhällslif. De idkade nemligen icke åkerbruk, utan sysselsatte sig hufvudsakligen med boskapsskötsel, i synnerhet uppfödande af svin. Ej heller blef deras vandringslust kufvad genom ett kraftigt motstånd från de hemsökta folkens sida, ty deras fruktansvärda anblick och vilda tapperhet utbredde skräck och fasa, hvar helst de visade sig. Så kom det sig, att den ena svärmen efter den andra öfver Alperna bröt in i Italien och spridde förödelse i bygder, der odling och konstflit herskade. Etruskerna tillbakaträngdes allt mer åt söder, och en gallisk stam, Senonerna, fattade till och med fast fot öster om det egentliga Etrurien mellan Apeninnerna och

det Adriatiska hafvet. Härifrån gingo de öfver Apeninnerna och angrepo den mäktiga staden Clusium. Traditionen förmäler, att denna begärt hjelp af Romarne. Desse hade då skickat tre sändebud, hvilka, glömska af all folkrätt, stridt i Clusinernas leder. På Gallernas yrkande, att de måtte utlemnas, fästades intet afseende, hvarpå den galliska svärmen i förbittring drog emot Rom. Denna berättelse är dock föga sannolik. För Gallerna hade folkrätten ej mycket att betyda, och deras angrepp på Rom var ett af deras vanliga plundringståg, som sällan hade något bestämdt syfte. Om man i Rom förlorade besinningen vid det plötsliga öfverfallet, må lemnas derhän. Möjligt är, att försvaret ej bedrefs med tillräcklig klokhet och kraft, men om så skett eller ej, torde utgången i alla händelser hafva blifvit densamma. Det var nemligen utan tvifvel de jättelika fiendernas skräckinjagande åsyn, vilda skri, häftiga framträngande och i allmänhet för Romarne alldeles nya stridssätt, som vållade, att dessa ledo ett fullständigt nederlag vid Alia, en biflod till Tibern. Icke ens krigsäran räddades på olycksdagen, hvilken vanligen uppgifves till den 18 Juli 390. Gripne af en plötslig förskräckelse flydde Romarne, och förlusten blef stor, emedan man under fiendens förföljelse måste söka att komma öfver Tibern. De stridande härarnes styrka kan naturligtvis ej med någon visshet angifvas; man har beräknat Romarnes till omkring 40,000 man utom möjligen 20,000 man bundsförvandter: Gallernas var sannolikt något större än motståndarnes.

Rom syntes nu utan räddning förloradt. Lyckligtvis dröjde fienderna i två dagar att anrycka mot staden. Härigenom fick man tid att samla förråd af lifsmedel på Capitolium och rädda de heliga föremålen. En stor del af manskapet hade i följd af härarnes ställning under striden riktat sin flykt till Veii; i Rom fans endast ett ringa antal vapenföra män. Dessa besatte Capitolium; mängden flydde till närbelägna städer. När Gallerna ändtligen ryckte in i staden, funno de allt öde. Endast på forum sågos menniskor. Der hade nemligen samlat sig ett antal gråhårsmän, som icke ville öfverlefva sin fäderneslands fall. Der suto på sina stolar f. d. consuler och andra embetsmän samt prester och senatorer, en hvar med en staf i handen, allvarliga och orörliga. Gallerna vågade länge ej nalkas dem; så grepos de af den sällsamma synen. Till slut rörde någon vid en af de gamle och fick ett slag af dennes staf, hvarpå alla nedhöggos. Staden utplundrades och förstördes till största delen genom eld. Gallernas försök att storma Capitolium misslyckades; de beslöto derför att uthungra dess försvarare. Men häraf ledo de sjelfva ej obetydligt. Vistelsen i den öde staden under ett luftstreck, hvarvid de voro ovana, framkallade sjuk-

domar, och lifsmedel tröto, oaktadt plundringståg företogos åt flere håll. Traditionen omtalar, att Romarne i Veii, i ändamål att erhålla Camillus till dictator, satt sig i förbindelse med de belägrade, i det att en djerf yngling nattetid samm öfver Tiberfloden och klättrade uppför klippan. Härefter skola Gallerna hafva upptäckt spåren af hans väg och vågat ett nattligt anfall på höjden. Detta hade varit nära att lyckas; hundarne och vakterna märkte ingenting; endast gässen röjde faran genom sitt kacklande, hvarpå en modig man vid namn Manlius skyndade fram och stötte ned de Galler, som höllo på att uppstiga. Denna tradition förtjenar dock ej att blifva trodd. Berättelsen om gässen och hundarne är, likasom många andra, helt enkelt en myt, tillkommen för att förklara ett religiöst bruk, ett högtidståg, hvari fördes en korsfäst hund och en gås, som fått plats på ett hyende. Äfven Manlii hjeltebragd synes tillhöra diktens område; det är förmodligen hans familjenamn Capitolinus, som gifvit anledning till uppgiften om den del, han tagit i Capitolii räddning.

Gallerna tröttnade slutligen på belägringen och läto förmå sig att aftåga mot erhållande af en lösepenning, som skall hafva blifvit bestämd till 1,000 marker guld. Denna sammanskrapades med möda. Då den skulle erläggas, brukade Gallerna falska vigter, och när Romarne beklagade sig häröfver, kastade den galliske höfdingen Brennus sitt svärd i vågskålen, hvarvid han hånfullt utropade: »Ve de besegrade!» Traditionen tillägger, att Camillus, utnämnd till dictator, kort derefter angripit Gallerna, som voro stadde på återvägen, och fråntagit dem guldet. Men detta och åtskilligt annat, som berättats i samma syftning, är endast en uppfinning af den romerska nationalstoltheten, som ej kunde finna sig dervid, att Rom blifvit friköpt från barbarerna. Det rätta förhållandet var, att Gallerna ostörda aftågade med lösepenningen. Grunden till deras benägenhet att ingå på ett fredsfördrag synes hafva varit att Veneterna infallit i deras eget land. De lemnade Rom och mellersta Italien 389.

Så var för denna gång faran öfverstånden. Huru kännbar skada än det galliska infallet för ögonblicket hade förorsakat, så hade det dock för framtiden inga svårare följder. Med den kraft och uthållighet, som Romarne i allmänhet visade under motgången, grepo de sig nu an med att återupprätta sitt hårdt skakade samhälle. I början, då staden låg förstörd och landet rundt omkring var ödelagdt, synes förtviflan hafva gripit många, och man tänkte på att flytta till Veii. Men denna plan fann ett starkt motstånd, och främst af alla var det hjelten Camillus som med öfvertygande kraft, under åberopande af såväl religiösa som politiska grunder, förde fäderneslandets talan. Man

beslöt sig för att så fort som möjligt återuppbygga staden. Detta underlättades derigenom, att de byggnadsskyldige fingo taga byggnadsämnen, hvar de kunde, och bygga, hvar de ville, blott husen blefve färdiga inom ett års tid. Följden häraf var att staden byggdes oregelbundet med trånga, krokiga gator och oansenliga hus.

Vid Gallernas aftåg voro Romarne i besittning af sitt förra område, hvilket har beräknats till ungefär 25 geografiska qvadratmil med en befolkning före slaget vid Alia af omkring 140,000 personer. De vapenföres antal hade naturligtvis betydligt förminskats genom nyssnämnda slag. Också begagnade de gamle fienderna Roms försvagade tillstånd till att anfalla staden. Redan samma år, som gallerna aftågade, ryckte en volskisk krigshär ända emot Lanuvium och lägrade sig på berget Mecius. En romersk styrka, som tågat mot Volskerna, blef innesluten, men dictatorn Camillus kom till undsättning. Nu ledo Volskerna ett svårt nederlag, så att de måste afträda en del af sitt område, det s. k. Pontinska landet, som i norr stötte intill Velitrae, Lanuvium och Ardea, i söder till Satricum. Härefter afstannade de volskiska krigen för en längre tidrymd. Camillus vände sig nu mot Aequerna och slog dem, så att de måste hålla sig stilla. Äfven i Etrurien förde Camillus krig; han undsatte Sutrium och vann framgångar mot Tarquinii. Härpå ordnades förhållandena i den nyvunna delen af Etrurien. Fyra nya tribus upprättades 387; i dem intogos sannolikt de romerska medborgare, som fått jord i Etrurien. I sammanhang härmed synes en census hafva hållits. Kort härefter utdelades den jord, som blifvit tagen från Volskerna, till behöfvande medborgare, och en koloni anlades i Setia.

Förhållandet till Latiner och Herniker hade småningom förändrats. Genom de ständiga krigen brötos förmodligen bundsförvandternas krafter, och Rom tillvällade sig småningom ett slags öfverhöghet. Det vill synas, som om bundsförvandterna begynt att känna sitt beroende alltför tungt. Galliska kriget gaf dem utsigt att kunna lossa på banden, och i sjelfva verket tyckes förbundet vid denna tid hafva varit särdeles löst, äfven emellan de enskilda latinska samhällena. Traditionen uppgifver, att Praeneste jemte flera kringliggande orter på egen hand fört krig med Rom, samt att några af dessa orter blifvit intagna och Praeneste tvunget att ingå fred. Enligt en annan åsigt, för hvilken förut är redogjordt, var Praeneste en aequisk stad. För öfrigt finner man, att Tusculum — det är ej med säkerhet kändt, huru saken tillgick — införlifvades med Rom, så att dess invånare med bibehållande af kommunal sjelfständighet blefvo medlemmar af det romerska samhället.

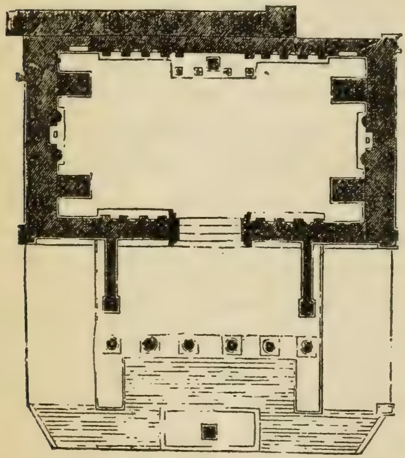
I det inre började ånyo stridigheterna emellan patricier och plebejer. De senare synas efter den galliska förödelsen hafva råkat i nöd, och följden häraf var en tilltagande skuldsättning. Enligt traditionen skall Capitolii räddare Manlius hafva uppträdt till menighetens beskydd och befriat enskilda bland densamma ur skuldfängelset. Detta väckte patriciernas harm, och Manlius blef lagförd för sträfvanden efter envåldsmakt samt slutligen dömd och aflifvad. Berättelser härom är tydligen mindre rigtig, och sakens sammanhang synes hafva varit följande. Manlius försökte — man känner ej i hvilken afsigt — att med väpnad hand omstörta författningen, men hans upproriska förehafvande misslyckades, hans anhang besegrades, och han sjelf blef gripen och aflifvad genom hudflängning 385.

Att plebejerna verkligen lidit af ekonomiskt betryck, är antagligt. Deremot är det möjligt, att ställningen icke var fullt så svår, som den vanligen utmålas, helst som betydande jordutdelningar hade egt rum. Men den var i alla fall så beskaffad, att en förbättring syntes af behofvet påkallad. Denna omständighet begagnades skickligt af det parti bland plebejerna, hvilket ihärdigt fullföljde sitt gamla mål att vinna delaktighet i consulatet och härigenom i sjelfva verket göra slut på rättsolikheten emellan folkklasserna. Det var tribunerna Licinius Stolo och Lucius Sextius, som slutligen genomdrefvo detta. Då de funno, att patricierna till sin fördel begagnade sig af menighetens nöd och den tryckta stämning, som deraf föranleddes, så att de lagade, att consuler tillsattes eller utverkade patriciers val till krigstribuner, beslöto de att söka vinna den stora mängden för sina planer. Detta mål uppnådde de genom att framlägga lagförslag, åsyftande på en gång att bereda ekonomiska fördelar åt de fattigare medborgarne och att skaffa plebejerna politisk likställighet med patricierna. Lagförslaget innefattade tre punkter. Den första innehöll en bestämmelse angående betalningen af skulderna, nemligen att redan betalda räntor skulle afdragas från kapitalet och detta gäldas på tre år i lika andelar. Den andra stadgade, att ingen medborgare skulle, vare sig med egande rätt eller såsom innehafvare af statsjord, få besitta mer än 500 jugera (omkring 257 tunnland) jord eller mer än 100 större och 500 mindre boskapsdjur, samt att hvarje jordinnehafvare skulle vara skyldig att på sin jord använda ett visst antal fria arbetare. Öfverträdelse af stadgandena om den högsta tillåtna jordvidden och antalet boskapsdjur medförde böter. Den tredje punkten bestämde, att hädanefter icke krigstribuner utan consuler skulle väljas, och att en af dessa alltid skulle vara plebej.

Lagförslaget framställdes 377, men mötte, såsom man lätt kan

förstå, häftigt motstånd hos patricierna. Dessa förmådde vissa tribuner att inlägga sitt veto mot förslaget, medan deremot Licinius och Sextius hindrade valet af krigstribuner. Så förgingo flera år under förnyade insagor från den ena och andra sidan, hvarigenom staten under några månader vid olika tillfällen var utan lagligen valda öfverhetspersoner. Man har uppgifvit, att samhället under hela fem år saknat styrelse, men detta kommer sig deraf, att i tidräkningen råder förvirring, hvilken man sökt afhjelpa genom att inskjuta fem år, i följd hvaraf striden om den Liciniska lagen blifvit elfvaårig i stället för sexårig. De angifna åren för denna strids begynnelse och slut, 377 och 366, kunna således ej båda vara rigtiga. Förloppet af striden var följande. Under de första åren förhindrades lagförslagets antagande genom tribunernas veto, men då detta medel ej längre stod till buds, utnämndes Camillus till dictator. Han sökte få frågan behandlad i centurieförsamlingen i stället för inom tribus, hvarvid han förmodligen ville mot tribunerna göra bruk af sin dictatorsmakt, men måste slutligen afgå, då menigheten hotade med utvandring. En ny dictator tillsattes nu, nemligen Publius Manlius Capitolinus. Denne, som utnämnde en plebej till rytteribefälhafvare, beträdde en annan väg. Han försökte nemligen att skilja de lägre plebejerna eller den stora massan från de förnäma, i det han förklarade patricierna beredda att ingå på de ekonomiska stadgandena i lagen, men icke på den bestämmelse, som rörde consulsvalet. Licinius och Sextius motsatte sig detta förmedlingsförslag under påstående, att lagförslaget var ett och odelbart. För att emellertid vinna någon fördel åt plebejerna, framlade de ett annat förslag, innefattande, att antalet af de män, som hade att vårda de Sibyllinska böckerna och ur dessa meddela offerföreskrifter, skulle ökas från två till tio, fem patricier och fem plebejer. Patricierna gingo in härpå, enär detta slag af presterlig tjenst var yngre och icke grundadt i den ursprungliga författningen, så att det icke behöfde anses såsom en företrädesrätt för de gamla ätterna. Men härmed var striden ej afgjord. Tribunerna fullföljde ihärdigt sitt mål. Camillus utsågs ånyo till dictator, men åter hotade en utvandring, och slutligen antogs lagen af tribusförsamlingen, hvarefter Camillus skall hafva utlofvat ett tempel åt Endrägten (bild 51). Consulsvalet hölls härefter, och en af lagförslagets upphofsmän, Lucius Sextius, blef den förste plebejiske consul. Patricierna synas nu hafva begagnat curiernas rättighet att stadfästa centurieförsamlingens val till att förbehålla sig en företrädesrätt. Man beslöt nemligen, att lagskipningen skulle öfverlemnas åt en särskild embetsman med namn af *praetor*, och att blott patricier skulle få väljas till detta embete. Äfven en annan förmån visste pa-

tricierna att förskaffa sig, nemligen andel i aedilernas embetsmyndighet. Senaten anordnade till firande af endrägtens återställande högtidliga spel att ega rum under fyra dagar. Då aedilerna vägrade att ombesörja den fjerde dagens spel — dittills hade spelen räckt i endast tre dagar — anmälde sig unga patricier såsom beredvilliga att öfvertaga bestyret härmed och bestrida kostnaderna. I följd häraf tillsattes två s. k. curuliska aediler, hvilka skulle ombesörja spelen för den fjerde dagen och för framtiden med de två plebejiska aedilerna dela bestyret med de offentliga spelens anställande samt äfven sköta andra till aedilsembetet hörande åligganden. Men embetet förblef ej längre patriciskt; redan efter det första året gafs andel deri åt plebejerna.

51. Plan af Endrägtens tempel (jemför vignetten).

Den Liciniska lagen innebar en vigtig ändring i samhällsförhållandena. Ser man på dess ekonomiska bestämmelser, så voro de dock till sina följder mindre betydande. Den mest tryckande skuldnöden afhjelptes för tillfället, men framtiden var icke betryggad. Afsigten med den andra punkten i lagförslaget blef aldrig förverkligad, såsom vanligen är fallet med lagar mot missbruk i den enskildas hushållning. Ty af sådan beskaffenhet tyckes stadgandet om ett högsta mått af jordegendom m. m. hafva varit. Man har tvistat derom, huruvida Licinii lag angick endast statsjorden eller allt jordinnehaf. Dock synas öfvervägande skäl tala för det senare antagandet, allra helst som redan på denna tid de små jordegendomarnes antal tordo hafva lidit någon minskning. Faran af jordens hopande på få händer och för dermed följande användning af slafvar till jordbruket började antagligen redan nu visa sig. Att hon borde förekommas, funno de klarseende, men vägen härtill var icke lika lätt funnen. Orsaken dertill, att Licinii välmenande lag blef utan synnerlig påföljd, kan troligen till en del sökas deri, att verklig säkerhet mot öfverträdelse af lagen icke fans. Man hade nemligen icke rättighet att afhända lagbrytaren den jord, som öfversteg den högst medgifna vidden, utan han var endast underkastad böter. Ei heller är det kändt, huru tillsynen öfver

lagens efterlefvande utöfvades eller kunde utöfvas i fråga om användandet af fria arbetare samt om antalet boskapsdjur. Lättare var detta i afseende på jorden, och man känner, att Licinius sjelf pliktfälldes för öfverträdelse af den lag, som han stiftat, på den grund, att han hade 1,000 jugera i sitt och sin icke myndige sons namn. Redan detta visar dock, att man sökte kringgå lagen, äfvensom att de förnäme plebejerna ej egde tillräckligt intresse att upprätthålla lagens helgd. Om nu den nya adel, som höll på att bildas ur båda folkklasserna, i allmänhet kunde tillsätta embetsmännen och derigenom äfven senaten, var det gifvet, att de större jordegarnes intresse skulle få öfverhanden i samhället och lagen småningom bringas i glömska, isynnerhet om yttre krig togo statens krafter i anspråk och afledde uppmärksamheten från orättvisor och missbruk i det inre. Också fortfor besittningstagandet af statsjorden, hvilken nu tillväxte genom eröfringar. I jembredd härmed påstås inkräktningarna på den enskilda jorden hafva gått. Dock är det troligare, att dessa hufvudsakligen tillhöra en senare tid. Redan nu fans dock en fara för jordegendomens hopande på färre händer och dermed följande slafarbete, och denna fara ökades genom de långvariga krigen.

Sin största betydelse hade den Liciniska lagen deri, att den gaf plebejerna tillträde till consulatet. Härmed var den långvariga striden emellan de båda stånden i sjelfva verket afgjord. Väl hade patricierna förbehållit sig vissa områden af embetsverksamhet, såsom domaremakten i och genom den nyskapade praeturen, annat att förtiga, men i grundsatserna hade plebejerna vunnit seger, och den fullständiga jemlikheten kunde icke länge låta vänta på sig. Rom var nu icke längre deladt i två samhällen; den ande af söndring, som förlamande inverkat på det hela, var i det närmaste öfveryunnen. De inre frågorna voro i hufvudsak lösta, så att man med all kraft kunde rikta sina tankar och använda sina krafter på tryggandet af den yttre ställningen. Härvid blef plebejernas duglighet af stort värde. Det må erkännas, att Rom haft många utmärkta fältherrar och statsmän af patriciskt blod — en sådan var den frejdade Camillus — men å andra sidan är det en sanning, att i plebejernas leder fans icke mindre duglighet och erfarenhet, hvilket också den följande tidens historia tillräckligt ådagalägger. Ur mer än en synpunkt var således Licinii lag om consulsmakten nyttig för staten. Men ej nog härmed: den var en politisk nödvändighet. Med detta omdöme är dock ej uttalad en förkastelsedom öfver det patriciska partiet. Vid bedömandet af striden emellan de båda stånden får man icke taga alltför starkt intryck af de gamla författarnes berättelse. Redan förut hade uppmärk-

samheten blifvit fästad derpå, att den romerska historien bär spår af politisk färgläggning. En god del af de berättelser, hvilka skildra patriciernas och plebejernas kamp, synes hafva sitt ursprung från de af partistrider upprörda tiderna kort före republikens fall. Den nyare tiden kan se kampen i ett helt annat ljus än aristokrater och demokrater på Sullas och Marii tid förmådde. Och främst af allt bör man besinna, att om också den politiska utvecklingens lag är sådan, att det gamla måste gifva vika för det nya, organismens väl dock fordrar, att öfvergången sker naturenligt och utan våldsamma brytningar. Det var sådana, som förstörde grekiska samhällen, der aristokrater och demokrater i vild partistrid ömsom förtryckte och förtrycktes. Vid en plötslig omhvälfning ligger naturligtvis den faran nära, att det besegrade partiet skall begagna första lägliga tillfälle till att återvinna sin förlorade ställning. Denna fara undvikes eller förminskas åtminstone, om ändringen i statsskicket ej sker förr, än tänkesättet är så förberedt, att äfven motpartiet inser nödvändigheten af en förändring, och då sker på sådant sätt, att jemväl det gamla får sin rätt eller m. a. o. att sammanhanget emellan detta och det nya ej helt och hållet upphäfves. Det var en sådan samhällsutveckling, som den romerska staten i det hela taget genomgick. Att plebejernas anspråk voro berättigade, måste erkännas, men styrkan af deras sak försvagades icke derigenom, att dessa anspråk både framträdde och uppfyldes icke på en gång, utan steg för steg. Å andra sidan stödde sig patricierna på den bestående rätten och försvarade det på familjen, sådan denna ursprungligen var, grundade samhällsskicket, hvilket de betraktade såsom helgadt genom gudomlig bekräftelse. Man får icke tro, att de religiösa betänkligheter, som patricierna så ofta framstälde mot ändringsförslagen, voro idel förevändningar. Att religionen härvid stundom missbrukades, är troligt, men utan tvifvel voro försvararne af den gamla ordningen efter den tidens uppfattning i allmänhet öfvertygade om sanningen af hvad de påstodo. Plebejerna kunde deremot med fullt skäl åberopa den naturliga rätten och statsorganismens eget behof, som kräfde införlifvande af de nya delarne. Billigheten af deras fordringar synes också åtminstone till en del hafva blifvit insedd af somliga patricier. Vi finna nemligen under ståndstvisten ett patriciskt parti med mera menighetsvänliga eller frisinnade åsigter. Efter krigstribunatets införande tillväxte detta parti antagligen i styrka, och dess klokhet och hofsamhet bidrogo utan tvifvel dertill, att författningens utveckling jemförelsevis blef så lugn och jemn. Utan skakningar försiggick naturligtvis icke det nyas och det gamlas sammansmältande, men det hela tog ingen skada, och den inre

striden slutade med vunnen enhet och bevarad styrka. Dock fans en fara. Patriciernas herravälde var slutadt, och de försök, som å deras sida gjordes att i tillämpningen omintetgöra Licinii lag samt att bibehålla vissa rättigheter, hade ringa betydelse. Men inom plebejståndet höll på att uppstå en klasskilnad. Ett fåtal kunde lätt komma att för sig taga i anspråk fördelarne af den nya lagen. Detta fåtal utgjordes af de förmögnare plebejerna, hvilka troligtvis efter den Canulejiska lagen om äktenskapsrätten stodo i frändskapsförhållande till en del patricier. Om nu denna del af plebejerna, hvilken hade sina målsmän i tribunerna och efter krigstribunatets inrättande synes hafva skarpare afsöndrat sig från massan, förenade sig med patricierna i ändamål att taga embetena i besittning och sålunda få ledningen af statens ärenden i sina händer, så lades härigenom grunden till ett nytt adelsparti. Vi hafva förut visat, att äfven egendomsförhållandena måste taga inverkan häraf. Det var således framtiden förbehållet att afgöra, om de tecken till faror. som nu visade sig, hade något att betyda eller icke.

De embeten, som inrättades samtidigt med antagandet af den Liciniska lagen, voro icke utan vigt. Särdeles var detta fallet med *praeturen*, och man torde med afseende härpå kunna antaga, att det icke blott var patriciskt maktbegär eller rangsjuka, som skapade praeturen. Sannolikt hade embetsåliggandena börjat blifva väl besvärliga för consulerna, som blott voro två, under det att krigstribunerna, såsom flere till antalet, hade lättare att uppfylla alla de med det högsta embetet förenade skyldigheterna. Möjligt är ock, att krigstribunernas åligganden sakligt varit så fördelade, att domaremakten alltid utöfvats af patriciska krigstribuner, och att häraf uppstått en tanke att afskilja denna makt från consulsembetet. Härigenom fortsattes den påbörjade delningen af högsta makten. Praetorn synes dock hafva betraktats såsom ett slags embetsbroder till consulerna, med ungefär samma yttre tecken till värdighet, och strängt taget hafva egt oförminskadt *imperium*, så att han kunde vid förefallande behof göra tjenst för consulerna, likasom å andra sidan dessa icke hade helt och hållet förlorat domaremakten. Någon bestämd rättslig åtskilnad emellan den enes och de andres befogenhet var således icke gifven, men en sådan fans i verkligheten. Praetorn var egentligen domare, och hans embete har i hög grad bidragit att utveckla det romerska rättsväsendet. Lagstiftningsrätt tillkom visserligen icke praetorn, men lagskipningen måste i många fall träda i stället för eller förtydliga lagen. Detta skedde först genom praetorns tillämpning af lagbuden på särskilda mål, men sedan utbildade sig härur hans rätt att utfärda edikt eller kungörelser. Dessa

innefattade tillkännagifvanden af en tillträdande praetor, hvilken förklarade sig såsom rättsnorm upptaga af företrädaren meddelade beslut eller gifna bestämmelser och till dessa fogade nya. Praetorsedikten gjorde det möjligt att i lagskipningen följa med tiden och behörigt afse förändrade förhållanden, allt på grundvalen af den gamla decemviralrätten, hvilken naturligtvis tillämpades med hänsigt till de grundsatser, som olikheten i rättsmedvetandet oemotståndligt gjorde gällande. Att praetorn både i civil- och brottmål kunde utöfva domsrätt, är tydligt, men i de senare tillhörde högsta domsrätten folket i och genom vadrätten, hvilken helt visst i vigtigare mål vanligen begagnades. Häraf kom det sig, att man småningom betraktade den civila lagskipningen såsom fältet för praetorns verksamhet. Det får dock ej förbises, att bredvid praetorn voro satte s. k. domare, dels utsedda af honom i samråd med parterna, dels särskildt förordnade. Desse hade att pröfva sakförhållandet, medan praetorn hade den formella behandlingen af målen.

Mindre betydande var det curuliska *aedilsembetet*. Men i afseende härpå gälde det för patricierna att vinna en rätt, som de förut icke egt. De plebejiske aedilernas verksamhet hade med tiden blifvit mera omfattande och från en för menigheten ursprungligen beräknad förvaltning öfvergått till en sådan för hela folket. Småningom hade aedilernas åligganden förökats och utvidgats, sannolikt derigenom, att än en och än en annan förrättning uppdrogs åt dem, utan att man kan finna någon verklig enhet i deras göromål. Så hade de anordningen af åtskilligt, som hörde till religionsbruken, särskildt af spelen, vidare kansligöromål och framför allt polisuppsigt öfver torghandel, sundhetsväsende, byggnader samt öfver allmän ordning och säkerhet. Från detta verksamhetsfält voro patricierna lagligen utestängda, innan curuliska aediliteten inrättades. De curuliska aedilerna synas hafva egt en särskild rättighet, nemligen sjelfständig lagskipning i vissa handelsmål, hvarmed förmodligen sammanhängde den högre rang, som de hade.

10. Från den Liciniska lagen till Samnitkrigen.

Den Liciniska lagen hade icke mäktat att på ett tillfredsställande sätt ordna skuldförhållandena. Räntan synes hafva varit hög. De gamles uppgifter lemna icke full visshet om räntefoten vid olika tider. Vanligen antages, att redan decemvirallagarne infört en ränta af $8^1/_3$

procent för tio månader, men sannolikare är, att den ränta, som genom dessa lagar bestämdes, var högre, och att först 357 räntan sattes till $8^1/_3$ procent, hvarefter ytterligare nedsättning till hälften häraf skedde 347. En annan åtgärd till upphjelpande af de skuldsattes ställning var den uppgörelse, som egde rum 352, då en särskild kommission för skulders gäldande tillsattes. Genom dess försorg fingo de gäldenärer, som hade jordegendom, afbörda sig sina skulder på sådant sätt, att de antingen afträdde sin jord eller ock stälde borgen till staten, hvilken i detta fall öfvertog betalningsskyldigheten. Åtgärden må hafva varit välment, men den medförde ej synnerligt gagn. Visserligen blefvo många medborgare fria från sina skulder, men deremot försvunno många smärre jordegendomar, hvilka härefter troligen förenades med de större, under det att de förra egarne ökade den lösa befolkningen i staden. Det dröjde icke länge, förr än en ny skulduppgörelse måste ske, 347, förmodligen äfven utsträckt till de skulder, som staten öfvertagit. Afbetalning i fyra terminer medgafs. Mot ocker synes en lag hafva blifvit stiftad under denna tid, om ej förut, och för dess öfverträdelse bötfäldes flere på anklagelse af aedilerna. Dock kunde det onda icke härigenom hämmas, och man kringgick lagen på flere sätt.

Statens finanser synas hafva blifvit förbättrade. Orsaken härtill kan sökas deri, att samhället var förskonadt från kostsamma och svåra krig, medan deremot områdets utvidgning genom eröfring eller fördrag ökade inkomsterna. När den rike handelsstaden Caere i Etrurien kom i Romarnes våld, fick statskassan sannolikt en ej obetydlig tillökning. År 357 bestämdes en ny skatt att utgå, nemligen 5 % af friköpningsafgiften för slafvar. Dock är det antagligt, att denna skatt icke hade finansielt syfte; den pålades troligen för att stäfja tillökningen i de frigifnes antal, hvilken kunde menligt inverka på stadsbefolkningen, som starkt uppblandades med forna slafvar.

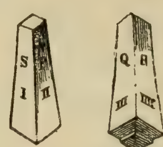
Plebejerna vunno flera nya rättigheter. År 356 blef en plebej Cajus Marcius Rutilus dictator. Troligen skedde hans utnämning härtill, utan medgifvande af patricierna eller senaten, endast genom en djerf åtgärd af den plebejiske consuln, hvilken, om han erhållit senatens uppdrag att utse dictator, i sjelfva verket kunde göra bruk af detta uppdrag så, som han sjelf ville. Patricierna synas hafva hämnats genom att i flere år tillsätta endast patriciska consuler. Detta lyckades första året genom användande af mellankonungar, hvilka endast upptogo de röster, som följo på de af dem sjelfva föreslagna sökande. Deremot tillsatte plebejerna år 351 en censor ur sin klass, nemligen Cajus Marcius Rutilus, samme man, som varit dictator.

Antagligen var det vid denna tid, som man genom en särskild lag bestämde, att censorerna skulle förrätta val af senatorer. Vid valet skulle censorerna vara bundna af vissa grundsatser, nemligen att de, som beklädt något curuliskt embete — consulat, praetur, censur, curulisk aedilitet — borde inväljas. Att quaesturen, folktribunatet och den plebejiska aediliteten redan nu berättigat till inträde i senaten, synes deremot icke sannolikt.

År 358 utfärdades en lag mot röstvärfning vid embetsmannaval, hvarigenom en inskränkning gjordes i det redan då uppkomna bruket att kort före valet besöka marknadsplatser och andra samlingsställen i afsigt att samla röster. Lagen tyckes hafva varit riktad mot de plebejer, som ville svinga sig upp till de högre värdigheterna i samhället, utan att tillhöra den adel, som nu börjat bildas inom menigheten. Deremot hade en eftergift åt det lägre folket skett 362, då

52. Gudamåltid.
Gudabilderna föreställa: Serapis, Isis, Luna och Sol.
Från en terracotta-lampa.

53. S. K. årsspik.

man beslöt, att af de tjugufyra legiontribuner, hvilka årligen synas hafva blifvit tillsatta, sex skulle utses af folket i stället för af befälhafvaren. År 311 ökades antalet till 16.

Kort efter den Liciniska lagens antagande utbröt i Rom en farsot, i hvilken många af de förnäma, bland dem Camillus, skola hafva dött. Man tillgrep flere medel för att afvända den förmodade gudavreden. En gudamåltid (*lectisternium*, bild 52), den tredje i ordningen, egde rum. Härvid gick så till, att gudarnes bilder sattes på hyenden vid ett bord, der utsökta rätter bjödos dem. Äfven infördes sceniska spel, hvilka dock ännu blott bestodo i dans beledsagad af flöjtspel efter Etruskernas bruk. Slutligen lät man år 363 genom en särskildt utsedd dictator i det Capitolinska Jupitertemplet slå in den spik, som vid höstdagjemningen plägade der inslås, i ändamål att beteckna året (bild 53).

Förbindelsen emellan Rom och dess bundsförvandter, Latiner och Herniker, var fortfarande temligen lös. När det gälde ett gemensamt intresse, såsom att strida emot Aequer och Volsker, kunde Rom

räkna på bistånd, men till krigen i Etrurien, hvilka angingo Rom ensamt, ville Latiner och Herniker ej lemna något manskap. När Gallerna år 361 åter anryckte, manade faran till gemensamt försvar. Fienderna framträngde likväl till trakten af Alba, innan någon krigsstyrka kunde uppställas mot dem, hvarför Romarne ej vågade sig ut på öppna fältet. Gallerna aftågade dock åter efter att hafva anstält härjningar. Det är detta galliska infall, till hvilket traditionen förlägger en tvekamp emellan en jättelik gallisk krigare och Romaren Titus Manlius. Den senare skall hafva framträdt, då Gallern utmanade Romarne, och dödat sin fiende samt bemäktigat sig hans hals- eller bröstprydnad (*torques*), hvaraf han erhållit tillnamnet Torquatus. Denna berättelse strider dock mot den trovärdiga uppgiften, att en romersk här icke mött Gallerna, och kan derför anses ogrundad. Sannolikt är den till-

54. Galler med torques.
Från en basrelief.

55. Romersk centurion med bröstprydnader
Från en basrelief.

kommen för att förklara namnet. Detsamma gäller sägnen om en annan tvekamp, som Romaren Marcus Valerius Corvus skall hafva bestått med en gallisk kämpe 349, hvarunder en korp satte sig på Romarens hjelm och förhjelpte honom till seger. Deremot synes ett nytt infall af Gallerna hafva skett detta år. Nu voro Romarne och deras bundsförvandter slagfärdiga, men Gallerna vågade ej upptaga striden, utan återtågade. Härefter var man förskonad från galliska infall.

I Etrurien hade Romarne att strida med Falerii. År 357 förekom ett romerskt plundringståg, hvilket besvarades följande året. Äfven 354 företogo sig Etrusker — sannolikt friskaror från Tarquinii — att infalla på romersk mark, men företaget utföll olyckligt: en del af plundrarne tillfångatogs och afrättades i Rom. Det ser ut som om staden Caere haft någon del i detta tåg. Säkert är, att Romarne, som förut hade stått i vänligt förhållande till Caeriterna och haft offentlig gästvänskap med deras samhälle, nu begagnade tillfället att under-

kufva detsamma. Motstånd tyckes ej hafva blifvit försökt. Caere upphörde 353 att vara en sjelfständig stat, och dess medborgare blefvo halfborgare i Rom. De erhöllo nemligen hvarken rättighet att rösta i folkförsamlingen eller valbarhet till statsembetena, men underkastades alla en medborgares skyldigheter samt fingo de enskilda rättigheterna, connubium och commercium. Derjemte synes hälften af stadens område hafva tagits i besittning af Rom.

Äfven under denna tid hade Romarne krig med städer i Latium. Det var Tibur, som i förening med andra orter började fiendtligheter mot Rom omkring 354. Stridens förlopp är ej närmare kändt, men utgången synes hafva varit fördelaktig för Romarne.

Mot Volsker och Aequer tryggade Romarne sig genom ett förbund med Samniterna 354. Inklämda emellan den romersk-latinska makten och den samnitiska, sågo de förstnämnda folken sin sjelfständighet på ett betänkligt sätt hotad. Volskerna gjorde under Antiaternes ledning 346 ett försök att afvärja den fara, som från Roms sida sväfvade öfver dem, men blefvo slagna och förlorade staden Satricum. Försöket förnyades följande året på det östra hållet, men äfven här hade Romarne öfverhanden. De eröfrade nu Sora, en stad i öfre Liris' dal.

Ett anfall af en grekisk sjöröfvareflotta, som kom från Sicilien eller nedre Italien, hotade 349 Latiums kuster, men tillintetgjordes genom invånarnes vaksamhet. Rom såg sig dock i följd häraf föranledt att trygga kusterna genom afslutandet 348 af ett fördrag med Karthago, som innehade hamnarne på Sardinien. Man har i senare tider antagit, att detta fördrag är detsamma, som traditionen förlagt till republikens första år. Detta innehöll, att Romarne icke skulle få — utom i nödfall — segla i farvatten öster om den s. k. sköna udden (Cap Bon) på Afrikas kust, men deremot ega tillträde till det karthagiska Sicilien samt med vissa vilkor äfven till Sardinien och en del af den afrikanska kusten. Karthagerna fingo rättighet att drifva handel med Latinerna, men ingingo förpligtelser att icke anfalla något af de under Rom lydande samhällena samt att ej anlägga någon fästning i landet m. m. Det är dock mycket osäkert, om det ifrågavarande fördraget ens kan förläggas till denna tid, då städerna Anxur och Antium, hvilka i fördragsurkunden äro nämnda, hvarken tillhörde Rom eller det latinska förbundet.

Den tidrymd, som vi nu skildrat, var i yttre afseende ganska lycklig för Rom. Dess område utvecklades betydligt; man har antagit, att det utgjorde 56 qvadratmil med en befolkning af 250,000 personer. Dessutom fick man i följd deraf, att tidskiftet var jemförelsevis fred-

ligt, tillfälle att trygga de eröfringar, som man gjort, och vidtaga behöfliga anordningar för att gifva fasthet och stadga åt det utvidgade samhället. Så upprättades två nya tribus 358. De gamla fienderna, Aequer och Volsker, voro så försvagade, att af dem föga var att frukta, helst som starka fästen skyddade gränserna, och i norr hade Rom vunnit en betydande tillökning i makt. Också började den politiska synkretsen vidgas. At sjösidan trädde Romarne i förbindelse med Karthago, och inom Italien begynte beröringen med Samniterna, hvilken slutligen ledde till Italiens underkufvande. I förhållande till de gamla bundsförvandterna intog Rom nu mera en ställning, som var så stark, att intet enskildt samhälle kunde bjuda det spetsen. Insigten härom torde också hafva blifvit allmän bland Latinerna och ingifvit dem en tanke att sammansluta sig för att härigenom med ett slag krossa Roms välde, som hotade att snart tillintetgöra deras sjelfständighet.

11. Första Samnitkriget. Latinerna kufvas.

I det föregående är omtaladt, att de sabelliska stammarne från höglandet i midten af Italien eröfrande utbredde sig åt söder och vester. De grekiska kolonierna i sydöstra delen af halfön måste småningom gifva vika för de sabelliska svärmarne, och så uppkom Lucanernas folk samt genom afsöndring från dessa Bruttiernas. Till Campanien lockades Sabellerna af de der bildade etruskiska och grekiska samhällenas blomstring. Både Capua och Kyme föllo i deras händer, och de smärre städerna delade samma öde, hvaremot tvillingstäderna Palaeopolis och Neapolis bibehöllo sin sjelfständighet. De Sabeller, som utvandrat från moderlandet, förlorade snart känslan af sambandet med dess invånare, och på detta sätt blef det egentliga Samnitlandet ett helt för sig, hvars folk uppträdde fiendtligt mot de i Campanien bosatta Sabellerna. Dessa hade under inverkan af den etruskiska och grekiska odlingen förändrat sina seder och voro alldeles främmande för den samnitiska bergsbygdens stränga grundsatser och enkla lefnadssätt. Så mycket mindre kunde de motstå de härdade och tappra bergsboarne, när dessa anföllo dem med krig. Sidicinerna i Teanum och kringliggande orter ansattes hårdt af Samniterna från höglandet. Capuas inbyggare kommo dem till hjelp, men ej en gång de förenade folken voro i stånd att bjuda Samniterna spetsen. I sin nöd vände sig Capua till Rom. Man uppgifver, att Romarne på grund

af det förbund, de kort förut afslutit med Samniterna, först vägrat all hjelp, hvarpå Capuanerna frivilligt underkastat sig Romarnes herravälde. Denna uppgift må lemnas derhän; visst är, att Rom antog sig Capuanernas sak. Det hade härtill mer än ett skäl. I Capua synes, likasom i andra samhällen, hafva funnits ett adels- och ett folkparti. Det förra var Romarne tillgifvet, och här, såsom annorstädes, var det med adelns hjelp, som Roms inflytande grundades och befästades. Och att man med all kraft borde tillförsäkra sig makten i Campanien, insågo de romerska statsmännen klart. En brytning med Samniterna måste snart inträffa; Romarne borde således stärka sin egen ställning och försvaga fiendens. Besittningen af Campanien blef stridens första anledning och mål. Huru det krig aflopp, som började 343, är osäkert. De romerska författarne veta att berätta om flere afgörande segrar, hvilka dock äro höljda i mörker. Så mycket synes visst, att Samniterna icke förmådde hindra Romarne från att taga Campanien i besittning, och att ett fredsfördrag kom till stånd, hvarigenom Campanien öfverläts i Roms beskydd, hvaremot Samniterna tyckas hafva fått fria händer mot Sidicinerna och mot Volskerna vid öfre Liris 341.

För Romarne var en fredlig öfverenskommelse med Samniterna högst önskvärd. De latinska samhällenas ställning hade nemligen blifvit allt mera hotande. Vi hafva redan funnit, att man i Latium börjat inse nödvändigheten att sluta sig tillsamman för att bryta Romarnes öfvervälde. När nu dessa på egen hand och utan att inbegripa Latinerna hade slutit fred med Samniterna, ansågo de förra tillfället vara inne att lösslita sig från Rom, som genom den för egen räkning ingångna freden brutit mot den pligt, fördraget mot Latium ålade det. Ett stort förbund bildades. Häri deltogo alla latinska städer utom Laurentum; till och med Tusculum gjorde gemensam sak med de öfriga. Vidare förenade sig Volsker, Sidiciner och Capuaner med Latinerna. Det var folkpartiet i Capua, som för att befria sig från det Romerska oket sökte ett stöd hos Latinerna; hvad Volsker och Sidiciner angår, synas de hafva i den latinska fejden sett en sista utväg att bibehålla sin sjelfständighet. Faran för Rom var stor. Mot de förenade kunde det, oberäknadt den egna styrkan, blott ställa sina kolonier i Latium, utom Velitrae, samt Hernikerna, hvilka jemte Campaniens adel icke kunde lockas att förbinda sig med Roms fiender. Härförutom skola Samniterna hafva såsom bundsförvandter kämpat vid Romarnes sida. Man uppgifver, att det latinska förbundets två öfverbefälhafvare infunnit sig i senaten och fordrat, att en af consulerna, äfvensom halfva senaten skulle tagas bland Latinerna och att detta anspråk blifvit med harm tillbakavisadt, hvarpå en af Latinerna hånat

Jupiter, men ögonblickligen, träffad af gudens hämndeblixt, störtat utför trappan till senatens samlingsrum och död eller vanmäktig blifvit hemburen. Man igenkänner häri diktens utsmyckning af händelserna. Till grund för berättelsen ligger emellertid det sakförhållande, att Latinerna ej längre kunde finna sig i den underordnade ställning, de hade, och fordrade likställighet med Rom. Deras anspråk var utan tvifvel framkalladt deraf, att de icke erhållit sin del i de eröfringar, som Rom till stor del med deras hjelp hade gjort.

Krigets förlopp är dunkelt. Den vanliga berättelsen uppgifver, att Romarne 340 genom Marsernas och Pelignernas land tågat till Samnium, der förenat sig med en samnitisk här och sedan inryckt i Campanien. Här voro fienderna dem till mötes. De båda härarne voro väl bekanta för hvarandra. Romare och Latiner, hvilka så länge kämpat tillsamman, stodo nu i skilda läger. De romerska consulerna, Titus Manlius Torquatus och Publius Decius Mus, hade derför kungjort, att ingen skulle få inlåta sig i strid utan vederbörlig befallning. Förbudet öfverträddes af den unge Manlius, consulns son, hvilken, utmanad af en latinsk ryttare, i tvekamp dödade denne. Efter sonens återkomst till lägret lät fadern sammankalla hären och inför denna aflifva sin segerrika son, för att straffa det uppenbara brottet mot krigstukten. Afskyn häröfver var stor, men lydnaden för befälet blef ovilkorlig. Till afgörande slag kom det vid foten af Vesuvius. Natten före slaget drömde båda consulerna, att den här, hvars anförare offrade sig åt de underjordiska gudarne, skulle segra. Offertydarne bekräftade drömmen, och consulerna öfverenskommo, att den af dem, hvilkens afdelning gåfve vika, skulle gå i döden för hären. Striden var hårdnackad, och länge var utgången oafgjord. Decii flygel började svigta; då tillkallade han öfverstepresten, höljde sitt hufvud och uttalade följande bön: »Janus, Jupiter, fader Mars, Quirinus, Bellona, Larer, I främmande och inhemska gudar, I gudar, som hafven makt öfver våra fiender, I gudomliga Maner, eder åkallar och anropar jag; af eder utbeder jag mig såsom en nåd, att I måtten beskära det romerska folket, Quiriterna, kraft och seger, men slå dess fiender med skräck, fasa och död. Så, som jag här förklarat, så inviger jag för Quiriternas stat, för Romarfolkets, Quiriternas, krigshär, legioner och hjelptrupper, med mig de fiendtliga legionerna och hjelptrupperna åt de gudomliga Manerna och åt Jorden.» Härefter störtade han in i stridshvimlet och fann döden, hvarpå Romarne, likasom de hade fått nya krafter, åter framträngde och slutligen vunno seger. Ännu en gång försökte fienderna att bjuda Romarne spetsen, men de blefvo åter slagna; den senare striden skall hafva stått vid Trifanum. Huru myc-

ket i denna berättelse är historiskt, kan svårligen afgöras. Om tåget genom Samnitlandet verkligen egt rum, så har det antagligen skett i afsigt att förlägga krigets afgörande längre från Rom och förmå Samniterna att deltaga deri, hvilket naturligtvis blott har varit möjligt i följd af deras ställning till Sidiciner och Volsker. Andra hafva antagit, att de förbundne afskurit den romerska hären, som befann sig i Campanien, återvägen, och att denna måst vinnas genom en strid, hvilken egde rum vid Trifanum. Slaget vid Vesuvius skulle då tillhöra diktens område, hvilket låter tänka sig, helst som uppgiften om Decii hjeltedöd kan bero på en förvexling med den liknande händelsen vid Sentinum. Förhållandet härmed må hafva varit hurudant som helst; säkert är, att Latinerna efter 340 icke längre kunde hålla öppna fältet, utan sökte försvara sig inom sina städer. Då dessa voro fasta och Romarne hade föga vana vid belägringar, dröjde det ännu två år, innan fienderna voro kufvade. Vid denna tid, 338, hade Romarne genom eröfring eller på annat sätt fått i sitt våld de latinska och volskiska städerna. Huruvida Antium först nu eller, såsom vanligen uppgifves, redan förut fallit i Romarnes händer, må lemnas oafgjordt: att det nu blef en romersk koloni, är säkert.

Rom hade nu vunnit seger öfver Latium, och det visste att begagna sin seger. Det latinska förbundet upplöstes; blott de gemensamma religionsbruken bibehöllos. De enskilda samhällena söndrades från hvarandra, så att rättigheter och skyldigheter icke bestodo dem emellan, utan endast emellan hvarje samhälle och Rom. Det senare hade dock hufvudsakligen förbehållit sig rättigheterna, och de latinska städerna fingo skyldigheterna på sin lott. Endast Tibur, Praeneste och Lavinium synas hafva bibehållit ett slags sjelfständighet, dock med förpligtelse att ställa manskap till den romerska hären. Andra städer blefvo upptagna i det romerska samhället på sådant sätt, att deras medborgare saknade rösträtt och valbarhet i Rom, men egde de enskilda medborgarrättigheterna. Till de senare hörde, såsom vi känna, rätten att besitta fast jord, och denna rätt, hvilken naturligtvis medförde en motsvarande för Romarne, torde hafva i Latium med fördel begagnats af dessa. De städer, som sålunda erhöllo en half medborgarrätt i Rom, kallades *municipier,* och af dessa funnos två klasser: den ena bibehöll kommunal sjelfständighet med egen senat och egna embetsmän; den andra styrdes från Rom, hvarifrån årligen sändes en s. k. prefekt för rättskipningen. I den förra klassen ställdes en del campanska samhällen, Fundi, Formiae, Kyme m. fl. och enligt somliga äfven Capua, i den senare större delen af de latinska städerna. Att Romarne för egen räkning tagit i besittning ej obetydliga jordvidder

i Latium, är kändt. En del af denna jord lemnades med eganderätt till romerska medborgare, i samband hvarmed står upprättandet af två nya tribus, 332. Äfven i Campanien förekom utdelning af jord, och två nya tribus bildades derstädes något senare. För öfrigt anlade man två kolonier, hvilka erhöllo samma rätt som de mest gynnade latinska samhällena. Den ena var Cales på campanska slätten, anlagd i ändamål att trygga besittningen af Campanien och riktad dels mot Teanum, dels mot Capua. Den andra var Fregellae, som beherskade öfvergången öfver Liris. Äfven till Sora skickade man en romersk besättning. Vid behandlingen af de kufvade samhällena var Romarnes bemödande hufvudsakligen ställdt på att göra dem politiskt oskadliga och förmå dem att betrakta sig såsom införlifvade i den romerska staten. Rom skulle vara medelpunkten för dem alla, men sinsemellan skulle de vara så splittrade, att intet gemensamt intresse kunde uppkomma. Äfven inom de enskilda samhällena gälde det att begagna partisöndringen genom att gynna den Rom tillgifna adeln. För öfrigt gjorde man skilnad i behandlingen af olika städer för att äfven på detta sätt underhålla splittringen. På ett och annat ställe förekommo temligen hårda bestraffningar. Så i Velitrae, der murarne nedrefvos och senaten landsförvisades. Föga olika var det öde, som drabbade Privernum, när denna stad 329 sökte häfda sin sjelfständighet genom ett krig. Dess fältherre Vitruvius Vaccus från Fundi blef jemte flere deltagare i företaget afrättad i Rom: murarne nedrefvos, och en del af senaten landsförvisades.

56. Talarstolen i Rom. Från ett mynt med Lollii Palikani namn.

Så hade Rom genom Latiums kufvande och eröfringen af Campanien samt af det Volskiska området högst betydligt stärkt sin makt. Troget sin vana hade det genom fästningar sökt trygga det nyvunna landet. Samniterna hade antingen icke velat eller kunnat hindra detta; sannolikt är, att de under denna tid ej mäktade uppträda med full kraft, emedan de lågo i stridigheter med Grekerna i söder. Derjemte saknade de enhet i ledningen, och deras politiska synkrets sträckte sig ej långt bortom ögonblickets förhållanden. Helt annat var fallet med Romarne, som hade blicken riktad på framtiden och derefter bestämde ögonblickets kraf. Äfven åt sjösidan hade Rom utvidgat sin makt genom besittningstagandet af de två vigtiga sjöstäderna Anxur och Antium. Den senare staden fick utlemna sina skepp, och det var skeppsnablar *(rostra)* från dessa, som användes till smyckande af talarestolen i Rom (bild 56).

År 342, då Romarnes krigshär stod i Campanien, skall myteri hafva utbrutit. Soldaterna hade nemligen uppgjort en plan att bemäktiga sig Campanien för egen räkning genom att öfverfalla och mörda invånarne. Consuln hade då hemförlofvat de farligaste uppviglarne, hvarpå dessa samlat sig under hemvägen och tågat till Rom. Der skall genom dictatorn M. Valerius Corvus en förlikning hafva blifvit åstadkommen, hvarigenom bestämdes, att ingen soldat skulle få afskedas mot sin vilja, och att ingen, som varit krigstribun, skulle få användas som centurion. Hela denna händelse och dess följder äro insvepta i dunkel; att i den vanliga berättelsen finnes mycket osannolikt, är uppenbart. Möjligt är, att upproret haft större omfattning och betydelse än man tillskrifvit det, och att det egentligen varit framkalladt af det lägre folkets nödstälda belägenhet. Åtminstone omtalas från samma år en lag innefattande förbud att taga ränta. Osannolikheten häraf är påtaglig; måhända innehöll lagen skärpta bestämmelser, som skulle omöjliggöra högre räntebetalning, än som lagligen var medgifven. Af allt detta synes framgå, att de fattigare medborgarne utverkat sig några stadganden, som kunde leda till förbättrande af deras ekonomiska ställning dels genom förhindrande af ocker, dels genom utsigt till delaktighet i krigsbytet. Ett annat syfte hade den lag, som samma år stiftades angående bekládande af högre embeten. Man stadgade nemligen, att ingen skulle få bekläda samma embete inom tio år, samt att två embeten ej finge förenas, och slutligen att plebejer skulle få väljas till båda consulsplatserna. Det sista hade i verkligheten ringa eller ingen betydelse. De två förra bestämmelserna voro deremot af vigt; dels hindrade de patricierna, hvilkas familjer ej voro synnerligen många, att till skada för plebejerna alltför ofta bekläda de högre embetena, och dels framkallade de genom omvexling af personer mångsidighet i förvaltningen och främjade dugligheten inom vidsträcktare kretsar. Den nya adel, som bildades, insåg rätt väl att den icke fick inskränka sig inom ett ringa antal familjer, utan måste i sig upptaga eller åtminstone begagna sig af all duglighet i samhället, allrahelst som senatens beskaffenhet berodde af tillgången på pröfvade embetsmän.

Den Liciniska lagen hade visserligen afgjort folkklassernas strid i afseende på statsförvaltningen, men ett och annat var ännu att ordna, hvarjemte nya rättigheter återstodo att vinna för plebejerna. Vi hafva redan sett, att i lagarne af år 342 plebejernas intresse i någon mån afsågs. Vigtigare voro dock i detta hänseende de lagar, som den plebejiske dictatorn Quintus Publilius Philo genomdref år 339. Den första synes hafva förfullständigat eller bekräftat den Valerisk-Horatiska

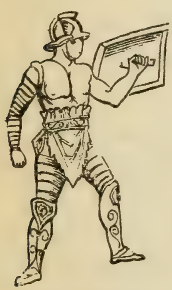
lagen om de i tribusförsamlingen fattade beslutens giltighet, sannolikt på sådant sätt, att uttrycklig giltighet tillerkändes beslut, som fattades i tribusförsamlingen under ordförandeskap af plebejska embetsmän. Den andra stadgade, att den bekräftelse från curiernas sida, hvilken fordrades för giltigheten af lagar antagna i centurieförsamlingen, skulle på förhand gifvas, och enligt den tredje skulle den ena censorsplatsen alltid beklädas af en plebej. Tillträde till praeturen beviljades plebejerna, då Publilius Philo år 337 valdes till praetor, hvilket synes hafva skett utan särskildt beslut, endast genom ett tyst medgifvande.

12. Krig med Samniterna och andra italiska folk.

Det var icke ensamt Romarne, från hvilka fara hotade Samniterna. De grekiska kolonierna i södra Italien hade vid denna tid satt sig i förbindelse med hemlandet för att erhålla hjelp mot de italiska grannfolken. I trots af sin rika blomstring och sina framsteg i mensklig odling hade de grekiska städerna en osäker och vacklande ställning. Man förvånas helt naturligt deröfver, att den grekiska makten i Italien så hastigt sjönk, men orsakerna härtill lågo hufvudsakligen i bristen på sammanhållning emellan de särskilda samhällena och i splitet inom städerna. Adeln och massan rasade mot hvarandra med hänsynslös förbittring, och det ena samhället låg i fejd med det andra. Så föll Sybaris omkring 500 för Croton, och denna stad blef, söndersliten af inre fejder, derefter inveckladt i ett olyckligt krig med Locri och Rhegion. De italiska folken, Messapierna samt de sabelliska stammarne, Lucaner och Bruttier, fingo härigenom tillfälle att med framgång angripa främlingarne, och Grekerna på Sicilien skydde icke att göra gemensam sak med Italerna. Under täta plundringståg och förhärjande krig var det en gång så mäktiga Storgrekland nära att tillintetgöras. Då vände man sig till moderlandet. Härifrån kom först den spartanske konungen Archidamos, inkallad af Tarent, som nu var den förnämsta och starkaste af de grekiska städerna. Men han föll snart i en strid mot Lucanerna, ungefär samtidigt med Latiums underkufvande af Romarne. Efter honom kom Alexander, Molossernas konung, morbror till Alexander den store. Med kraft och lycka förde Alexander kriget mot Lucaner och Samniter, och det såg för en tid ut, som om han skulle grundlägga ett grekiskt rike i Italien. Men hans framgångar väckte fruktan hos de grekiska bundsförvandterne, och Tarent uppträdde nu som hans fiende. I början lycklig äfven i det nya kri-

get, föll han dock slutligen för en lucanisk förrädares hand, omkring 322. Nu var faran öfverstånden för Italerna, och Samniterna kunde vända hela sin kraft mot Rom. Detta var också af behofvet påkalladt.

Det korta krig, som Romare och Samniter fört med hvarandra, var endast förspelet till hårdare strider. Ännu hade Samniterna ej uppgifvit sina planer på Campanien, och de romerska kolonier, som blifvit anlagda emot dem, voro en omedelbar utmaning till strid. Man får erkänna, att Samniterna med mod och kraft upptogo kampen om herraväldet öfver Italien. I tapperhet och krigisk skicklighet voro de föga eller icke alls underlägsne Romarne, men det fattades dem sammanhållning och enhet i ledningen. Tarentinerna och Lucanerna hade bort förena sina vapen med deras för att undgå faran af Roms välde, men dels var denna fara ännu aflägsen, och dels hindrades de af egna fejder. Rom förstod också väl konsten att söndra sina fiender. I de campanska städerna stärkte Romarne adelns inflytande och tillförsäkrade sig härigenom bistånd eller åtminstone overksamhet, och med Lucanerna afslöto de ett fördrag som tryggade dem från denna sida. Lucaniens ledande män voro särdeles begifna på rof och plundring — Lucanerna äro förebilden till de italienska röfvarena och legokrigarne — och sökte framför allt tillfredsställa denna sin böjelse. I Samniternas rygg hade Romarne vänner i Apuliens inbyggare, som lågo i strid med de förstnämnda, hvilka för sina hjordar behöfde under vintrarne anlita de apuliska slätterna. Hvad de mindre mäktiga folken norr om Samnium angår, synas de i början hafva varit overksamma eller till och med vänner till Romarne, som i allmänhet utan hinder genomtågade deras land.

57. Gladiator i Samnitisk rustning. Från en basrelief i Pompeii.

Kriget utbröt efter 328, då Samniterna, för att förekomma Rom, inkastade en besättning i den campanska, af Greker bebodda, staden Palaeopolis. Underhandlingarna fördes mest för syns skull, och man var å båda sidor beredd till kampen. Romarne belägrade Palaeopolis. Efter någon tid föll staden i deras våld genom öfverenskommelse, sannolikt med hjelp af ett parti inom staden. Ett förbund afslöts 326, hvilket tillförsäkrade Palaeopolitanerna likställighet med Romarne. Detta förbund var en åtgärd af Roms vanliga politik, som bestod i att från ett hotande fiendeförbund genom särskilda fördrag på förmånliga vilkor afskilja den ena medlemmen efter den andra. Nu flyttades kriget in i Samnium, der de Romerska vapnen öfver allt hade framgång. Det är under detta krig, som det för Romaranden beteck-

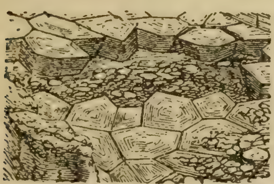
nande uppträdet emellan Lucius Papirius Cursor och Quintus Fabius Rullianus egde rum. Den förre var en af de gamla Romarkaraktererna. Sträng ända till ytterlighet både mot andra och mot sig sjelf, satte han pligten mot samhället framför allt annat, såg med misstroende allt nytt och upprätthöll krigstukten genom att injaga skräck och fruktan hos sina underlydande. I besittning af jättestyrka och den största själskraft visste han icke att gifva någon lindring eller eftergift. Man berättar, att han, när en gång ryttarne bådo honom att i någon mån lätta den tryckande tjensten, svarat med ett torrt bitande infall, som Romarne af den äldre skolan stundom tilläto sig: »Ja, I skolen hädanefter vara fritagna från att stryka hästen öfver ryggen, när I suttit af.» Fabius var deremot den nyare tidens man, en förelöpare till Scipionerna och deras själsfränder. Djerf och framåtsträfvande, ville han lossa på de gamla banden och främja en friskare utveckling; han älskade frihet både för sig och samhället i dess helhet. Dessa båda män voro anförare för Romarnes här, Papirius dictator och Fabius rytteriöfverste. Efter anmälan om hotande järtecken reste dictatorn till Rom, för att der ånyo anställa teckenskådning med bättre framgång, och förbjöd Fabius att under hans frånvaro strida med fienden. Men retad af Samniterna öfverträdde Fabius förbudet och vann en seger. Dictatorn återkommer, sammankallar hären och fäller dödsdomen öfver Fabius. Hären knotade, och underbefälhafvarne bådo för rytteriöfversten, men förgäfves. Natten kom emellan. Fabius flydde till Rom, der han vände sig till senaten. Dictatorn följde efter och åberopade sig på sin rätt och nödvändigheten att uppehålla krigstukten. Ej heller vad till folket och tribunernas bistånd förmådde skydda Fabius för följderna af hans olydnad, då dictatorn ändtligen gaf vika för böner, sedan han upprätthållit sin rätt att straffa och räddat krigstukten. Denna berättelse synes i det hela trovärdig, och den ger en klar inblick i den äldre romerska uppfattningen. Hvad för öfrigt uppgifves om Fabii och Papirii bragder samt om Samniternas svåra nederlag, torde tåla någon jemkning; möjligt är, att familjemeddelanden här inverkat. I allmänhet har man icke visshet om krigets förlopp. Dock visar det sig, att Rom hade en afgjord öfverlägsenhet till 322, då Samniterna tvungos att underhandla om fred. Men då denna icke beviljades, oaktadt de förödmjukade sig ända derhän att vilja utlemna sin anförare Brutulus Papius, hvilken dock sjelf gaf sig döden, rustade Samnium sig med all makt till stridens fortsättning. Den samnitiske fältherren Gavius Pontius lät utsprida det rykte, att han belägrade den vigtiga staden Luceria i Apulien, med hvilket land Romarne hade satt sig i förbindelse. Den romerska hären under consulerna Spurius Po-

stumius och Titus Veturius skyndade 321 till undsättning midt genom Samnium. Här hade Pontius intagit en fast ställning i närheten af Caudium. Utan att ana fiendernas närvaro tågade Romarne in i en dal, som på alla sidor var kringsluten af berg och endast lemnade utgång genom två trånga pass. När den romerska hären skulle rycka ut ur dalen, fann den vägen spärrad genom förhuggningar och klippstycken; på höjderna rundtomkring visade sig Samniternas krigare, och återvägen befans på liknande sätt stängd. En strid försöktes; dess utgång kunde ej vara tvifvelaktig, och Romarnes krigshär var i Samniternas våld. Pontius synes hafva tvekat, huru han borde begagna den vunna fördelen. Till slut ingicks ett fördrag, innehållande, att Rom skulle utrymma alla platser, som det tagit från Samniterna, hvarjemte förbundet förnyades, så att båda staterna likstäldes. Consulerna och det öfriga befälet besvuro fördraget, och 600 riddare lemnades som gisslan. Härefter fick den Romerska hären gå under oket — detta bestod af tre spjut, två uppstående och ett lagdt tvärs öfver — samt lemna från sig vapen, packning och en del kläder. Med blygsel och harm i hjertat kom hären till Capua och derifrån till Rom. Här hade den häftigaste bestörtning uppstått. Den lidna skymfen var outhärdlig, och man tänkte endast på utvägar att godtgöra det skedda. Senaten vägrade att stadfästa fördraget, vid hvars ingående consulerna öfverskridit sin befogenhet. Den beslöt att utlemna consulerna och de öfriga, som gått ed på fördraget. En fetial förde dem till Caudium och öfverlemnade dem högtidligen till den samnitiska fältherren. Man berättar, att Postumius härvid våldfört sig å fetialen under yttrande, att han nu var en Samnit, och att Romarne kunde med full rätt åter börja krig, eftersom en Samnit förolämpat romerska folkets sändebud. Pontius vägrade emellertid att emottaga de Romare, som man ville utlemna; om fredsförslaget skulle vara ogiltigt, borde hären sändas tillbaka till Caudium. Men detta var ej Romarnes åsigt, och kriget begynte ånyo.

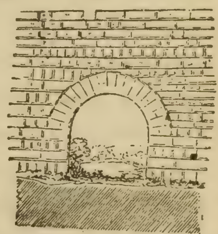
Nederlaget vid Caudium var städse ett högst förödmjukande minne för Romarne. Huruvida i känslan af förödmjukelse ingick en tanke på fördragsbrottet, må lemnas derhän: i alla händelser kunde den romerska stoltheten ej lida den föreställningen, att man berott af en segrande fiendes skonsamhet. Den samnitiska fältherrens handlingssätt var politiskt oklokt, ty att Romarne ej skulle hålla den förbindelse, consulerna i sin nöd ingått, borde hafva kunnat förutses. Att Romarne för sig sjelfva rättfärdigat fördragsbrottet med utlemnandet af dem, som olägligen ingått aftalet, och så menat sig vara fria från alla samvetsbetänkligheter, är sannolikt, då man känner den

strängt formella uppfattning, som i slika fall herskade hos Romarne. Det må också erkännas, att upphäfvandet af fördraget kunde betraktas såsom en politisk nödvändighet, men högsinnadt var det ingalunda, om ens ur sedlig synpunkt ursäktligt. Härvid bör man dock besinna, att förhållandet stater emellan på denna tid icke får bedömas efter grundsatser eller åskådningssätt, som först senare hafva utbildat sig.

I alla händelser så voro segerns frukter till en stor del förlorade för Samniterna. Väl vunno dessa genast några fördelar, men Romarne fingo efter en tid åter öfverhanden. Den vanliga berättelsen förmäler, att Romarne ganska snart återvunnit sin förlorade krigsära. Det af Samniterna intagna Luceria, der de till gisslan lemnade riddarne höllos fångna, skall hafva blifvit återtaget 319 af Papirius Cursor, som här lät den samnitiska besättningen med Pontius i spetsen gå under oket. Tillförlitligheten häraf är dock tvifvel underkastad;

58. Romersk stenläggning (Via Appia).

59. Hvalföppning under Via Appia.

den romerska fåfängan torde hafva inverkat på krigshistorien. Att man under åren 319—317 krigat i Samnium och derefter i Campanien, kan hafva sin riktighet. Visst är, att omkring 315 Samniterna åter hade framgång, i det att flere städer i Campanien affölla till dem. Men från och med 314 var lyckan åter med Romarne. Rörelserna i Campanien undertrycktes, Samniterna förjagades derifrån, och Romarne inryckte i Samnium, der de hotade hufvudstaden Bovianum. Apulien och Campanien voro i Romarnes händer, och man kunde nu tänka på att skydda och befästa de nya besittningarna. Härvid gingo Romarne till väga med sin vanliga klokhet. I Luceria anlades en koloni, genom hvilken man beherskade Apulien, der Arpis inbyggare utgjorde ett godt stöd för Romarne. I Campanien upprättades flere fästningar, nemligen Saticula vid gränsen till Samnium, äfvensom Interamna och Suessa Aurunca på vägen till Capua. Till tryggande af förbindelsen emellan Rom och Capua anlade den kraftfulle och förutseende censorn Appius Claudius år 312 en väg, 120 rom. mil lång, utefter kusten och genom de Pontinska sumptrakterna. Det är denna berömda väg, som bär

namnet den Appiska (*Via Appia*) och ännu i dag är bibehållen (bild 58—60). Den utgjorde första länken i den kedja af härvägar, med hvilken Romarne förbundo sitt lands skilda delar, hvarvid de med beundransvärd skicklighet och kraft öfvervunno alla naturhinder. De romerska vägbyggnaderna, hvilka förtjena att sammanställas med våra tiders jernvägsföretag, hafva också i hög grad bidragit att utvidga och befästa Romarväldet. Äfven på sjöväsendet tänkte man. En koloni anlades på de Pontinska öarne, och kort derefter tillsattes två män för att hafva uppsigt öfver flottan. Genom nya vägar samt kolonier, som voro starka fästen och vapenplatser, hade Romarne sålunda sökt trygga sitt välde för framtiden, och Samniterna kunde icke längre hoppas att ensamma motstå Romarnes stärkta och skickligt brukade krafter. De behöfde nu hjelp af andra folk i Italien. Hjelpen kom också, men utan plan. Tarentinerna hade 320 förgäfves sökt medla fred emellan Rom och Samniterna, men då underhandlingarna misslyckades, kunde de icke besluta sig att taga verksam del i kriget. Deremot uppträdde Etrurien 311 på krigsskådeplatsen. Att detta skett i följd af något aftal med Samniterna eller i bestämd afsigt att hjelpa dessa, är dock ej sannolikt. Det var den från Romarne tydligt hotande faran, som eggade de Italiska folken att försöka motstånd mot den romerska staten. Men denna fara insågs ännu ej klart i hela sin vidd; det var en omedveten sjelfuppehållelsedrift, ej djupare politisk beräkning, som satte vapen i händerna på folken. Etruskerna kastade sig öfver gränsfästningen Sutrium, som fick utstå en lång belägring. Romarne voro i början underlägsne, men år 310 kom befälet till Quintus Fabius. Han slog belägringshären och inträngde derefter öfver den Ciminiska skogsåsen — enligt sägnen kom senatens förbud häremot för sent — i det nordliga Etrurien. Fabii hjeltebragder under hans etruskiska fälttåg torde hafva blifvit öfverdrifna; dock synes det säkert, att han vunnit fördelar öfver fienden. Man omtalar bland annat en lysande seger vid Vadimoniska sjön. Först ingingo tre mäktiga städer, Perusia, Cortona och Arretium, samt något senare Tarquinii fred med Rom, och småningom upphörde äfven de öfriga samhällena med striden. Under fälttaget i Etrurien hade Samniterna haft framgång, men när Fabius öfvervunnit Etruskerna och, enligt traditionen besegrande sitt gamla hat, utnämnt Papirius Cursor till dictator, voro Samniterna förlorade. Den frejdade hjelten slog dem 309 i ett afgörande slag, hvari enligt berättelsen utvalda kämpar med sköldar af guld och silfver förgäfves stridde med förtviflans mod. Kort härefter gaf sig Nuceria i Campanien åt Romarne, hvilka först hade från sjösidan gjort ett fruktlöst anfall mot staden. Under striden fingo Romarne nya fiender i Umbrerna

hvarjemte Samniterna sökte få fast fot i Marsernas och Pelignernas land och der bereda sig ett stöd mot Rom. Men Umbrerna, som tänkte öfverfalla Rom, blefvo af Fabius slagna vid Mevania, och äfven på det senare hållet dukade fienderna under. Farligare blef Roms läge 308, då dess gamla bundsförvandter Hernikerna afföllo. Om det var missnöje med beroendet af Rom eller uppmaningar från Samniterna eller båda dessa anledningar, som framkallade deras fredsbrott, är ej med visshet kändt. Själen i företaget var hufvudorten Anagnia, hvaremot de tre städerna Aletrium, Verulae och Ferentinum förblefvo trogna. Hernikernas land hade beqväm förbindelse med Samnium, hvarigenom den romerska krigshären derstädes blef hotad i ryggen, och vägen till Rom låg öppen för fienderna. Men consuln Marcius, som erhöll förstärkning af uppbådadt manskap, kastade sig mot Hernikerna och slog dem, hvarefter han förenade sig med embetsbrodern i Samnium. Samniterna blefvo nu öfvervunna, och båda consulerna tågade under plundring och brand genom deras land. De hernikiska städer, som deltagit i kriget, förlorade sin sjelfständighet och införlifvades med Rom på samma sätt som förr de latinska; de fingo medborgarrätt utan valbarhet och rösträtt. Kriget i Samnium fortfor under följande året. De romerska consulerna inträngde, den ene från Campanien, den andre från östra kusten i Samnium och förenade sig framför hufvudstaden Bovianum, som intogs med storm. Nu slutades det tjugutvååriga kriget. Fred ingicks 304 med Samniterna, hvilka bibehöllo sin sjelfständighet och med Rom ingingo ett förbund grundadt på jemlikhet. Romarnes omsorg riktades nu på att beherska förbindelsen emellan Samnium och det nordliga Italien, der Etrusker, Umbrer och Galler hotade med krigsfara. De mindre folk, som bebodde landskapen norr om Samnium, hade under kriget visat en osäker hållning. Här anlades starka fästningar, Alba vid Fucinussjön och Carsioli, ämnade att beherska Aequernas och Marsernas land; en härväg leddes från Rom till dessa kolonier. Utan motstånd blefvo Romarne dock ej herrar i dessa trakter; Aequer och Marser måste först öfvervinnas, och med de öfriga folken, Marruciner, Peligner, Frentaner, Vestiner, Picenter, afslötos fördrag. Det förra volskiska området införlifvades delvis med den romerska staten, och det vigtiga Sora, som i sista kriget än varit i Romarnes än i fiendernas våld, förvandlades nu till en koloni med stark besättning. Inom det förra hernikiska området upprättades en ny tribus och en annan vid nedre Anio. Vidare utsträcktes väldet till Umbrien. Staden Nequinum vid floden Nar intogs, oaktadt Umbrerna gjorde ett ihärdigt motstånd, och en koloni anlades der, hvarjemte en härväg byggdes, allt i ändamål att trygga Tiberlinien. Af

det södra Italien var föga att frukta. Tarentinerna hade inkallat den spartanske fursten Kleonymos till sin hjelp, men denne, som verkligen i Italien bildade en betydlig här, försummade tillfället att i förening med Samniterna anfalla Rom, hvarpå Tarent efter Samniternas besegrande måste sluta fred. Denna beviljades utan uppoffringar åt dem, likasom äfven åt Lucaner och Sallentiner, ty Romarne voro angelägna att icke reta de sydligare samhällena, innan de ordnat förhållandena i mellersta Italien och tryggat sin ställning mot Samniter och Etrusker samt Galler, hvilka åter började oroa Italien.

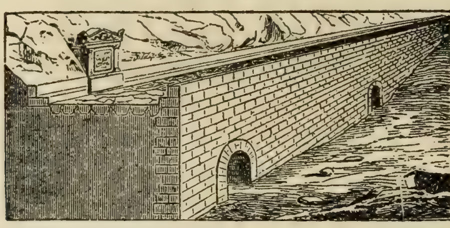
Det dröjde icke länge, förr än Samniterna ånyo grepo till vapen. De insågo rätt väl, att de icke fingo uppskjuta kriget till en tidpunkt, då Romarne hunnit fullständigt befästa sitt välde, och att den enda möjligheten till sjelfständighetens bibehållande var att anfalla Rom, medan ännu Etrurien var okufvadt och Gallernas hjelp kunde påräknas. År 298 utbröt kriget ånyo. Samniterna tvungo Lucanerna att förena sig med dem, och de romerska sändebuden afvisades med den förklaring, att de icke voro säkra för misshandling. Romarne tågade först genom Samnium mot Lucanerna och nödgade dem till fred. Härpå kastade de hela sin makt mot Samniterna, hvilket blef möjligt derigenom, att Etruskerna inledde fredsunderhandlingar. Men Samniterna förstodo att afhålla Etrurien från fredsfördrag och lyckades sända en stark här genom Marsernas och Umbrernas område till Etrurien, der Etruskerna slöto sig till dem, hvarförutom Galler voro i antågande. Romarne, som nu sågo alla sina ansträngningar att hindra förbindelsen emellan Etrurien och Samnium tillintetgjorda, uppbjödo sina yttersta krafter för att möta faran. Mot de förenade fienderna skickades en här af omkring 50,000 man under de pröfvade fältherrarne Quintus Fabius Rullianus och Publius Decius Mus, son af anföraren vid Vesuvius, hvarjemte två undsättningshärar uppstäldes. De fiendtliga skarorna samlades i Umbrien, dit äfven consulerna stälde sitt tåg. Den ena undsättningshären sändes till Etrurien för att locka Etruskerna till hembygden. Planen lyckades, och det var således egentligen Galler och Samniter, med hvilka man hade att kämpa. Det afgörande slaget stod 295 vid Sentinum på Apenninernas östra sluttning. Striden var blodig och hårdnackad; Decii flygel vacklade, sedan rytteriet blifvit bragt i oordning af Gallernas stridsvagnar, vid hvilka Romarne voro ovana. Då fattade Decius det hjeltemodiga beslutet att offra sig för hären, invigde sig och fienderna högtidligen åt underjordens makter och störtade in i de fiendtliga lederna, der han sökte och fann döden. Nu eldades de vikande Romarnes mod ånyo, och Gallerna tillbakadrefvos, hvarefter slutligen äfven Samniterna måste vika. Segern var dyrköpt,

men dess följder vigtiga. Den mödosamt åstadkomna sammanslutningen emellan Samnium och norra Italien var upplöst. Etrurien måste ingå fred. Campanien, som Samniterna öfversvämmat, återtogs lätt, och Samnium stod ensamt. Men oaktadt Romarne segrade på öppna fältet och intogo det ena bergfästet efter det andra, fortsatte Samniterna sitt motstånd. Tarentinerna försummade äfven nu tillfället att hjelpa Samnium; de fruktade för den syracusanske herskaren Agathokles' planer på Italien. Så måste Samnium, sedan dess fältherre Gavius Pontius, som vunnit en sista seger, blifvit fången och afrättad i Rom, slutligen beqväma sig till fred 290, hvilken beviljades på ungefär samma vilkor som förut. Romarne hade redan dessförinnan befästat sin makt genom anläggning af nya kolonier, nemligen Minturnae och Sinuessa på Campaniens kust samt Venusia på gränsen emellan Samnium, Apulien och Lucanien. Den senare var en ytterst vigtig plats, hvilket också bevisas deraf, att antalet kolonister bestämdes till 20,000. Den afskar förbindelsen emellan Tarent och Samnium och var egnad att hålla de kringboende folken i tygel. Sannolikt utsträcktes redan nu den Appiska vägen från Capua till Venusia. Samma år, som kriget i Samnium slutades, underkufvades Sabinerna. Consuln Manius Curius Dentatus, som bragt Samniterna till fred, fick äfven äran af Sabinernas besegrande. Detta fordom så krigiska folk gjorde ett svagt motstånd; dess trupper, som splittrat sig till försvar af enskilda platser, öfvervunnos utan möda. Sabinerna måste afträda betydliga jordvidder, hvilka utdelades åt romerska medborgare i lotter om 7 jugera. Vid detta tillfälle skall Curius hafva ådagalagt en sällsynt oegennytta, då han afslog senatens anbud af 50 jugera och förklarade sig nöjd med samma jordvidd, som kom andra medborgare till del. Efter Sabinernas underkufvande anlades nära Picenska kusten fästningen Hadria.

Så hade Rom grundlagt sitt herravälde i Italien. Det hade nu mera föga att frukta af fiender på halfön: men med beräknande klokhet hade det ännu icke sökt att underkufva Italiens folk, utan endast att bryta deras motståndskraft för att småningom bringa dem i en beroende ställning och så taga ledningen af halföns angelägenheter i sin hand. Genom de många starka fästningarna och de klokt anlagda härvägarna voro Romarne herrar öfver förbindelserna, och de kolonier, som blifvit spridda öfverallt i landet, voro på en gång till nytta i krig och medel att utbreda Roms inflytande. Dessutom hade Romarne vetat att i de fria samhällena förskaffa sig anhängare, som de, när behofvet så kräfde, med väpnad hand understödde.

För plebejerna medförde denna tidrymd en ny rättighet. då de genom den Ogulniska lagen 300 erhöllo tillträde till augurernas och

öfverpresternas embeten. Detta medgifvande af patricierna hade sin egentliga betydelse deri, att det innebär ett erkännande af de båda ståndens likställighet äfven inom religionsväsendet. Patricierna bibehöllo nu inga andra företrädesrättigheter än besittningen af offerkonungens, de tre högsta flaminernas och saliernas embeten, hvarjemte mellankonungen alltid måste vara en patricier. Men i samma mån, som den patriciska adeln såsom sådan sjönk i betydenhet, stärkte den nya af både patricier och plebejer bildade nobiliteten sin makt inom samhället. I dess händer voro statsembetena, hvarigenom den tillika beherskade senaten. Folktribunerna, som förr stått i fiendtlig ställning till styrelsen, så länge denna var patricisk, utöfvade nu en verksamhet, som främjade senatens afsigter, och hade sjelfva fått plats i rådsförsamlingen. Hos denna sammanträngde sig nu den egentliga makten i samhället. Vid dess sida stodo visserligen embetsmännen, men genom den högsta maktens delning på flere händer var senatens

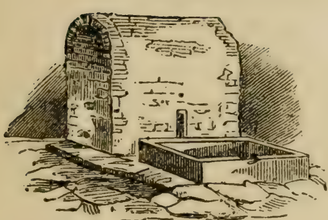
60. Stycke af Via Appia nära Aricia.

ställning starkare än förr, och det var en gifven följd af de långa krigen och de svårare förhållanden, i hvilka staten nu befann sig, att styrelsen måste utöfvas af den myndighet, som ensam kunde åstadkomma enhet och sammanhang i angelägenheternas ledning. Dock var senaten, med riktig uppfattning af förhållandenas kraf, särdeles mån om att ej omedelbart ingripa i den förvaltning, som blifvit anförtrodd åt en embetsman, eller i sjelfva utförandet af gifna uppdrag. Men i afseende på bestämmande af områdena för den enes och andres verksamhet utöfvade senaten nu ett afgörande inflytande. Så i fråga om consulernas s. k. provinser eller verkningskretsar isynnerhet i krigstid, om hvilka förut lottkastning eller aftal emellan embetsbröderna sjelfva afgjort. Vidare började nu förlängandet af embetsmakten utöfver året, det s. k. proconsulatet, något som var nödvändigt, när det gälde att fullfölja ett påbörjadt krigsföretag eller verka efter en plan, hvars utförande redan blifvit begynt. Första gången skedde en sådan förlängning vid Palaeopolis' belägring 326 genom beslut af folkförsamlingen, men sedan förordnade senaten härom.

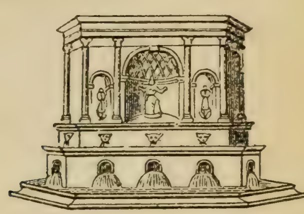
Likaledes tog sig senaten rättighet att frikalla från lagstadgandet om den tid, som borde förflyta, innan någon kunde för andra gången bekläda ett embete. Äfven detta var af behofvet påkalladt, om man eljest under brydsamma omständigheter skulle kunna tillgodogöra sig dugligheten hos framstående fältherrar, såsom en Fabius Rullianus och en Valerius Corvus. I fråga om krig, fred, förbund, koloniers och vägars anläggning, jordutdelning samt hushållningen med statens inkomster var senaten nästan allrådande. Visserligen hade den öfver sig folkförsamlingen, och man finner, att denna i enskilda fall, i syn-

61. Romersk vattenledning.

62. Romerskt *immissarium* (d. ä. ofvan jord byggd cistern) jemte reservoir.

63. Romersk vattenreservoir (s. k. *castellum*).

nerhet när tvist uppstod emellan myndigheter, utöfvade beslutande rätt, men dess inflytande på ärendena var i det hela icke stort. Detta låg också i sakens natur och var till lycka för samhället. Folkförsamlingen hade en alltför vacklande hållning — dess beslut berodde ofta af ordförandens sätt att leda den eller af tillfälligheter — och var genom sin sammansättning alltför litet egnad att styra en stat, hvars läge kräfde så mycken statsmannainsigt, klokhet och kraft hos styrelsen, som fallet nu var med Rom.

Det lägre folkets ställning undergick någon förändring till det bättre. Så stiftades en lag, hvilken helsades med glädje af de fattige;

det var den Poeteliska lagen, antagen 326 eller 313, som upphäfde gäldenärers skyldighet att med sina personer ansvara för förfallna skulder och stadgade, att ingen skulle få hållas i häkte utom för brott och efter domstols beslut. Vigtigare än denna lag voro de eröfringar, som gjordes. Härigenom bereddes möjlighet för en mängd medborgare att erhålla jordegendom, som kunde försörja dem. Vi hafva sett, att kolonier anlades i stort antal, och man nöjde sig nu ej att utsända ett fåtal kolonister; ofta skickades flere tusen till ett enda ställe. Kolonierna voro dels romerska, dels latinska; de senare anlades i det inre landet, de förra vid kusten. De latinska kolonierna, som voro de talrikaste, bildades till en del af bundsförvandter, som icke hade romersk medborgarrätt, men man kan antaga, att äfven många Romare, isynnerhet af det lägre folket, med uppgifvande af sin medborgarrätt, emottogo egendom i kolonierna; de romerska bestodo endast af medborgare. För öfrigt torde de lyckliga krigen under denna tid hafva medfört rikt byte, helst som fältherrarne ofta voro frikostiga i afseende härpå och till och med vid vissa tillfällen utdelade penningar till soldaterna, såsom efter slaget vid Sentinum (82 ass per man).

År 312 var Appius Claudius censor. Han begagnade censorsmakten, hvars omfång var eller åtminstone kunde blifva temligen vidsträckt, till en förändring i författningen. Tyvärr råder i afseende på beskaffenheten af och afsigten med denna förändring ett dunkel, som forskningen ännu ej förmått att skingra. Appii bild är, likasom hans stamfaders, decemvirens, vanstäld af politiska motståndares hat. Egendomligt är, att man icke en gång är ense, om dessa motståndare tillhört adels- eller folkpartiet. Så vidt man kan se, har dock Appius uppträdt fiendtligt emot nobiliteten och sökt höja det lägre folket, men det är osäkert, om detta ej skett i afsigt att stärka den äldre, patriciska adelns ställning. Det var i två afseenden, som Appius sökte förskaffa de lägre medborgarne större inflytande i samhället, nemligen i fråga om senatens sammansättning och rösträtten i folkförsamlingen. Vid val af senatorer voro censorerna förbundne att först i rådet upptaga dem, som beklädt vissa embeten. Medelbart var det således folket, som tillsatte en del af senaten, ty censorerna kunde icke förbigå f. d. embetsmän, utan att de egde särskilda grunder dertill. Men utom dessa måste äfven andra inväljas, om senaten skulle blifva fulltalig. Sannolikt är, att censorerna härvid helst höllo sig till de familjer, som tillhörde nobiliteten. Appius förfor på annat sätt och invalde till och med söner af frigifne slafvar. Hans andra åtgärd var, att han vid skattskrifningslängdens uppgörande på tribus fördelade dem, som hörde till de frigifnes stånd, äfvensom de lägre medlemmarne af sam-

hället. Hvilka man bör förstå med de senare, är omtvistadt, likasom ock, huruvida de nu angifna klasserna före Appii tid varit från tribus uteslutna. Med de lägre menades sannolikt s. k. aerarier eller sådana, som hade medborgarrätt till hälften, d. v. s. utan rösträtt och valbarhet, samt voro underkastade särskild beskattning. Dessa aerarier hade troligen från början bildats genom inflyttning till Rom af invånarne från andra samhällen, hvilka hade erhållit halfborgarrätt, och en stor del af dem torde hafva bestått af krämare och handtverkare. Äfven skedde i afseende på centurierna en ändring, i det att frigifne, som hade fast egendom, upptogos i dessa. Följden af Appii åtgärder var vigtig nog. Derigenom uppkom ett parti, som hade sin betydelse deri, att det egde makt i tribusförsamlingarna på forum. Sannolikt nedsattes redan nu den census, som kräfdes för krigstjenst i hären.

Det var förmodligen i förtröstan på den ynnest, hvari han stod hos mängden, eller på det parti, han bildat, ej mindre än på bistånd af några tribuner, som Appius bibehöll sin embetsmakt efter de 18 månader, till hvilken den lagligen var begränsad. Då en romersk embetsman ej kunde mot sin vilja afsättas, fick Appius härigenom tillfälle att utföra två storartade byggnadsverk, nemligen den Appiska vägen (bild 58—60), om hvilken förut är taladt, och en vattenledning, kallad den Appiska, genom hvilken vatten fördes från bergen kring Praeneste till staden. Måhända var det just i och för fortsättningen af dessa verk, som Appius efter embetstidens slut qvarstod såsom censor, då han i följd af nobilitetens hat ej erhöll den fullmakt att afsluta byggnadsföretagen, hvilken senaten för sådana fall plägade meddela. Illviljan synes nemligen hafva utmålat Appii handlingar med mörka färger. Huru som helst dröjde det icke länge, innan hans författningsändringar delvis omintetgjordes. Det af honom förrättade senatorsvalet påstås ej hafva blifvit aktadt af de följande consulerna, och år 304 flyttade krigshjelten Quintus Fabius, då censor, större delen af de frigifne och de icke fastighetsegande medborgarne i de fyra s. k. stadstribus, hvarigenom deras inflytande i folkförsamlingen, der nu funnos tillsammans 31 — snart derpå 33 — tribus, blef så godt som intet. Fabius fick med anledning af denna åtgärd, som naturligtvis vann nobilitetens varmaste bifall, tillnamnet »den store».

Det parti, som Appius danat, tillsatte genom sitt inflytande Appii skrifvare Cnejus Flavius, son af en frigifven, till curulisk aedil för år 304. Skrifvarne, som i allmänhet tillhörde de frigifnes stånd, voro aflönade tjenstemän och hade icke något medborgerligt anseende, men voro, såsom biträden åt de årligen ombytta embetsmännen, oumbärliga för ärendenas behöriga gång. Flavii val väckte missnöje hos

nobiliteten. Folket hade deremot skäl till tacksamhet mot Flavius, ty denne företog sig, efter all anledning med råd och hjelp af Appius, att offentliggöra formulären för stämningar och yrkanden i rättegångar, äfvensom att meddela allmänheten kännedom om de dagar, då rättegångsförhandlingar kunde ega rum, om hvilket allt förut upplysning måst sökas hos öfversteprésterna.

Det lägre folket kunde i det hela föga uträtta mot de förnäma, och oaktadt många omständigheter bidrogo att förekomma svårare ekonomiskt betryck, så uppstodo dock stridigheter emellan de rika och de fattiga. Dessa stridigheter skola hafva ledt till en utvandring, hvilken slutade med antagandet af en lag, som efter den för detta tillfälle utnämnde dictatorn kallas den Hortensiska och vanligen förlägges till år 287. Det ser ut, som om den gamla striden emellan patricier och plebejer vid detta tillfälle inblandats. Lagen gick åtminstone ut på att gifva större kraft åt tribusförsamlingarnas beslut. Man är dock ej ense om innehållet af denna lag; enligt somliga skulle den endast hafva meddelat bekräftelse på de föregående stadgandena om giltigheten af tribusförsamlingens beslut. Omkring samma tid stadgades genom den s. k. Maeniska lagen för val i centurieförsamlingen det samma, som Publilii lag af år 339 hade bestämt om lagförslag, nemligen att curiernas stadfästelse skulle gifvas på förhand. Genom dessa lagar var nu författningen till fullo ordnad och de nyare folkförsamlingarnas beslutande rätt formligt tryggad.

13. Krig med Pyrrhos. Italiens folk förenas under Roms spira.

Efter Samnitkrigens slut hade Romarne lugn i några år. Men år 284 inbröto de senoniska Gallerna i Etrurien och belägrade Arretium, en stad, som Romarne genom understödjande af en mäktig adelsslägt nästan hade fått i sina händer. Den romerska styrka, som kom till hjelp, blef i grund slagen, men olyckan gjorde Rom blott mera fruktansvärdt, och Senonerna tillintetgjordes år 283. Deras land intogs, folket fördrefs eller gjordes till slafvar, och kolonien Sena tryggade den nya eröfringen. Äfven Bojerna, som nu grepo till vapen med understöd af Etruskerna eller åtminstone af det mot Romarne fiendtliga partiet i Etrurien, blefvo slagna och måste 282 ingå fred med Rom, hvarefter intet var att befara från Etrurien. I detta land fans för öfrigt ingen allmänande eller beslutsam handlingskraft; Etrurien

var försjunket i njutningar, och dess styrkas dagar voro förbi. De tillbakadrifna galliska svärmarne öfversvämmade nu Grekland och Asien.

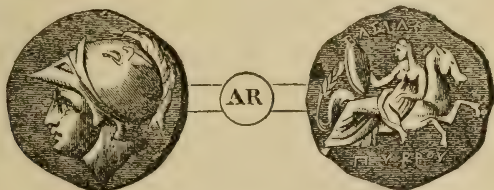
Farligare gestaltade sig förhållandena i söder. Den grekiska staden Thurii, som anfölls af de roflystne Lucanerna, sökte hjelp hos Romarne 282. Dessa voro ej sena att efterkomma uppmaningen. Consuln Fabricius ryckte med en här mot staden, slog Lucanerna och inlade en romersk besättning i Thurii. Äfven Locri, Kroton och Rhegium erhöllo nu romerska besättningar. Det romerska väldet var härmed utsträckt öfver Storgreklands mest betydande städer. Endast Tarent bibehöll sin sjelfständighet. Tarentinerna syntes också beslutna att försvara den till det yttersta. Staden var mäktig genom sitt läge — dess hamn var ypperlig — sin handel och sin konstflit. Tarent upprätthöll också med kraft sin ställning mot Messapier och Lucaner. Under sin blomstringstid skall det hafva egt en medborgarehär, hvilken uppgick till 20,000 man. Men de täta krigstågen af de kringboende folken, som plundrande inföllo på stadens område, skadade åkerbruk och boskapsskötsel, på samma gång som handtverksfliten måste lida af krigstjensten. Den tarentinska flottan var ganska stark och skyddade staden för anfall från sjön. Häri låg samhällets förnämsta styrka i förhållande till Rom, hvars afsigter på de grekiska städerna nu hade tydligt framträdt. I Tarent funnos två partier, af hvilka det ena, aristokraternas, var romarvänligt. Men styrelsen var i händerna på folkpartiet, som var afvogt mot Rom. Man har i allmänhet framstält demokratien i Tarent såsom tygellös och obetänksam. I detta omdöme ligger helt visst någon sanning, men att den vanliga uppfattningen gjort sig skyldig till öfverdrift, är ganska sannolikt. I motsats till den fasta och värdiga hållning, som romerska senaten iakttog, måste det tarentinska folkets styrelse, som naturligtvis ofta tog intryck af ögonblickets stämning, förefalla svag och oklok. Men under den tid, som här är i fråga, hade folket i Tarent ett mål för ögonen, för hvilket det hade icke blott rätt utan till och med skyldighet att sträfva, nemligen behållandet af samhällets sjelfständighet. Det kan visserligen medgifvas, att Tarent i och för sig ej egde krafter att uppehålla sitt oberoende mot Romarne. Men detta förhållande berättigar icke att uttala förkastelsedomen öfver folkpartiets sträfvan att i det längsta värna friheten. Man var icke heller nog kortsynt att endast anlita den egna kraften. Redan förut hade Tarent sökt och funnit hjelp i Grekland. Äfven nu hade det sina blickar fästade på hemlandet, der konung Pyrrhos i Epeiros kunde påräknas såsom bundsförvandt, helst som han kort förut erhållit hjelp af Tarents

flotta vid eröfringen af Korkyra. Men det fans i Tarent de, som med tanke på Roms makt bäfvade för ett krig och icke voro benägna till de uppoffringar, som en strid på lif och död fordrade. Utgången visade också gagnlösheten af motståndet, men detta har det oaktadt sitt fulla berättigande, isynnerhet som det här gälde ej blott att försvara ett enskildt samhälles oberoende, utan att rädda den grekiska odlingen i Italien från Roms öfvervälde. Huruvida Tarentinerna på ett så lättsinnigt sätt, som vanligen uppgifves, uppträdt mot Romarne, låta vi vara osagdt; hvad de i detta hänseende möjligen brutit, har berott på folkligt hat eller på ledarnes bemödande att omöjliggöra en förlikning.

Brytningen försiggick på följande sätt. Enligt ett äldre fördrag hade Romarne ej rättighet att segla bortom den Laciniska udden, hvilken i vester begränsar den tarentinska hafsviken. Sedan Rom fått fast fot i Thurii, ansåg det dock nödigt att hålla krigsfartyg i dessa trakter. Möjligt är ock, att man hade planer på Tarent, der det romarvänliga partiet antagligen var sinnadt att emottaga romerska krigsskepp. Säkert är, att en romersk flotta om tio segel visade sig utanför Tarent. Folket var församladt i teatern, förmodligen för gemensam öfverläggning. Den romerska flottans uppträdande väckte allmän förbittring; man beslöt att i hast bemanna några fartyg. Med dessa seglade man emot Romarne, och en strid uppstod, hvari de senare blefvo slagne och förlorade hälften af sina skepp. Man har framstält denna händelse såsom ett brott mot folkrätten och ett fräckt öfverfall från Tarentinernas sida. Dock synas Romarne genom sin öfverträdelse af fördraget hafva egt minst lika stor skuld. Brytningen hade emellertid skett, och Tarentinerna skyndade att anfalla Thurii och fördrifva den romerska besättningen samt romarvännerna ur staden. De vägrade härpå att lemna den upprättelse, som romerska sändebud fordrade, och man påstår, att dessa blifvit groft förolämpade. Nu ryckte en romersk här in på Tarents område och öfverändakastade de utsända trupperna. Men Romarne tillbjödo fortfarande fred — förmodligen af farhåga för Pyrrhos' ankomst — och adelspartiet i Tarent var nära att genomdrifva ett fredsfördrag, då slutligen Pyrrhos' sändebud, Thessaliern Kineas, infann sig i Tarent med löfte om hjelp. Nu var kriget oundvikligt, och Rom stötte för första gången samman med Grekland.

Pyrrhos (bild 64) var icke ovärdig att kämpa för Grekernas sak. Af de furstar, som efter Alexander den stores död grundade välden i Asien och Europa, voro få med honom jemförliga i krigisk duglighet, och hans karakter hade en viss ridderlighet, som man saknar hos den

tidens krigarkonungar. Son af Molossernas konung Äakides, hvilken berömde sig att härstamma från Achillevs' son Pyrrhos, hade han genom gått vexlande öden. I sin tidigaste barndom räddad undan lönnmördares händer, hade han sedan, flyktig från sitt hemland, lärt krigskonsten under Demetrios Stadsbelägraren och derefter vistats vid Ptolemäos hof. Derifrån återkommen till Epeiros, hade han utvidgat och befästat sitt rike. Pyrrhos var visserligen i främsta rummet krigare, men detta hindrade honom ej att sörja för sitt lands väl genom införande af ett ordnadt samhällsskick och främjande af den grekiska bildningen, hvilken ännu ej funnit väg till Epeiros' vilda berg och dalar. Pyrrhos omgaf sig med dugliga och honom tillgifne tjenare och förtrogne, bland hvilka statsmannen och vältalaren Kineas var den förnämste. För sitt folk var han en god konung, och de trogna Epeiroterna följde med hänryckning den konungslige »örnen» — så kallade de honom —

64. Konung Pyrrhos.
Från ett grekiskt mynt.

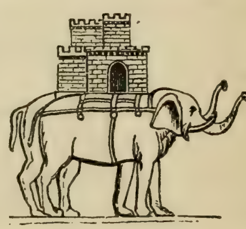
i hans segrande flygt. Såsom fältherre stod han synnerligen högt; han förstod att på samma gång med härförarns blick leda en drabbning och att, som en af kämparne i Homeros' sånger, med kraften af sin arm nedslå fienderna och elda sina mäns mod. Men oaktadt sin brinnande stridslust styrde han dock från sin hufvudstad Ambrakia i fred och ro sitt Epeiros under många år. Man finner likväl, att han, likasom andra Alexanders efterträdare, stod färdig, hvarhelst det yppade sig en möjlighet att grundlägga ett större rike. Stridslystnaden och törsten efter ära och makt lockade honom sålunda lätt till nya företag, hvilkas utförbarhet hans lifliga och kraftfulla själ icke förstod att med kall öfverläggning beräkna. Då han sålunda icke var mäktig att beherska de svåra förhållanden i hvilka han kastade sig, kom han till slut att spela rollen af en lyckoriddare, som med alla sina bragder och sin vunna krigarära icke förmådde trycka några djupare spår i tidens sand.

Tarentinernas begäran om hjelp fann hos Pyrrhos ett villigt öra. Utsigten att i Italien bilda ett grekiskt rike, hvilket lätt kunde ske

med stöd af de grekiska städerna och de mot Romarne fiendtliga folken i södra Italien, måste hafva varit särdeles lockande för en konung med Pyrrhos' sinnelag. Han beslöt sig utan dröjsmål för företaget och sände en af sina befälhafvare Milo med 3000 man att besätta Tarent. Efter slutade rustningar öfvergick han sjelf på våren 280 till Tarent med 20,000 tungt beväpnade, 2000 bågskyttar, 500 slungare, 3000 ryttare och 20 elefanter. Genast efter sin ankomst tog han väldet i Tarent och satte der allt på krigsfot. Folksammankomsterna förbjödos, teatrarna stängdes, alla folknöjen instäldes, och de vapenföra männen höllos med eller mot sin vilja till krigstjenst. Men Pyrrhos såg sig tvärtemot Tarentinernas förespeglingar inskränkt till sin egen styrka samt till det manskap, Tarent och Thurii kunde lemna. De syditaliska folken rörde sig icke, sannolikt emedan Romarne genom besättningar och gisslan försäkrat sig om de vigtigare städernas trohet. En romersk här under consuln Publius Valerius Laevinus inryckte i

65. Ryttare och fotsoldat från norra Grekland. Från ett mynt från den thessaliska staden Pelinna.

66. Stridselefanter.

Lucanien. Den var ej synnerligen manstark, ty Romarne synas lika litet som Pyrrhos hafva egt en aning om motståndarens styrka och farans vidd. Vid Heraklea möttes de fiendtliga härarne. Romarne iakttogo en så god ordning, att Pyrrhos lär hafva uttryckt sin beundran med det yttrande: »I krig äro dessa barbarer sannerligen icke barbarer.» De tilltvungo sig eller verkstälde med konungens vilja öfvergången öfver floden Siris. Pyrrhos' ryttare skola i början harva vikit, och legionerna sammandrabbade med den fruktansvärda tätt slutna falangen. Sju gånger skall man å båda sidor hafva framträngt och åter dragit sig tillbaka, då slutligen ett anfall af rytteriet och elefanterna, som Romarne då för första gången sågo, afgjorde striden. Äfven lägret intogs, och den romerska hären upplöste sig i vild flykt. Men segern hade kostat Pyrrhos en stor del af hans bästa befälhafvare och soldater, och hans anbud till de fångne Romarne att inträda i hans här tillbakavisades till hans förundran på det bestämdaste. Segerns frukter voro stora. De grekiska städerna öfvergingo till konungen.

I Rhegium, der Romarne inlagt en besättning af Campaner, öfverföllo dock soldaterna stadens invånare och behöllo staden för egen räkning. Bruttior, Lucaner och Samniter afföllo till Pyrrhos, men deras hjelp synes ej hafva varit synnerligen värdefull. Det öfriga Italien var lugnt. Pyrrhos, som vid Heraklea lärt känna de romerska krigarnes mod och dödsförakt, insåg nu, hvilken farlig fiende Rom var, och tillbjöd fred på det vilkor, att de grekiska städerna skulle vara fria. Han skickade Kineas till Rom för att öfvertala senaten till fred. Kineas försummade intet medel att bereda framgång åt sin herres förslag. Han medförde betydande skänker, men Romarne voro vid denna tid alltför oegennyttiga och rättänkande för att emottaga sådana. Mera verkade den fine statsmannen genom att smickra Romarnes stolthet. Redan på andra dagen efter sin ankomst kände han alla senatorer och riddare vid namn, och genom besök hos inflytelserika män förberedde han sinnena för freden, innan han uppträdde i senaten. Denna vacklade, och fredsvännerna hade så när genomdrifvit sin mening, då Appius Claudius, nu blind, lät föra sig upp i senaten och höll ett strafftal till fäderna. Appii stolta sinne kunde ej lida den tanken, att Rom skulle mottaga fredsvilkor af en segrande fiende, och han framhöll förödmjukelsen af en tvungen fred så kraftigt, att senaten afbröt underhandlingarna med den förklaring, att Rom icke ville föra sådana, så länge en utländsk krigsmakt stode på Italiens jord, och befalde Kineas att genast lemna Rom. När denne återkom till sin konung, skildrade han i starka färger det mäktiga intryck, som Rom gjort på honom. Så skall han hafva liknat staden vid en gudaboning och senaten vid en samling af konungar.

Pyrrhos synes, under det att Kineas var i Rom, hafva tågat norrut. Genom Campanien, der han förgäfves sökte bemäktiga sig Capua och Neapolis, drog han framåt öfver Volturnus och Liris, intog Fregellae och uppnådde Anagnia eller möjligen Praeneste. Men detta tåg medförde inga nya fördelar. De romerska härarne följde på afstånd, och de fasta städerna slöto sina portar. Pyrrhos, som såg ständigt nya legioner uppstå omkring sig, likasom hade han haft att kämpa med den månghöfdade hydran, fann sig nödsakad att återvända till Tarent, der han uppehöll sig öfver vintern, medan hären stod i Campanien. De vid Heraklea slagna legionerna fingo öfvervintra under tält midt i den kalla bergstrakten i Picenum. Innan nästa års fälttåg började, förekommo underhandlingar om utlösande af fångarne. Cajus Fabricius Luscinus stod i spetsen för beskickningen. Man har flere berättelser om dennes besök hos Pyrrhos, hvilka framställa Romarnes själsstorhet och omutliga redlighet i motsats till Grekernas opålitlighet

och trolöshet. Pyrrhos tyckes hafva bemödat sig att vinna Fabricius på sin sida, men denne lät icke inverka på sig; frikostiga anbud förledde honom icke, och när en gång en elefant, i början dold bakom ett förhänge, plötsligen stod med snabeln lyftad öfver honom, rubbades Romarens jemvigt icke det ringaste. Någon utlösning af fångarne skall icke hafva skett, hvaremot Pyrrhos tillät dessa att begifva sig hem för att fira Saturnaliefesten mot afgifvet hedersløfte att återkomma, hvilket också uppfyldes.

Fälttåget 279 medförde en ny seger för Pyrrhos, då han, hufvudsakligen med elefanternas tillhjelp, slog Romarne vid Ausculum i Apulien. Romarnes nederlag var icke så kännbart som det vid Heraklea, emedan lägret mottog de flyende. För Pyrrhos blef denna seger utan frukter, ehuru den kostade stora offer, så att konungen skall hafva yttrat: »En sådan seger till, och jag är förlorad.» Enligt en uppgift blef han sjelf sårad i striden, hvilket kan förklara hans overksamhet efter slaget. Kriget syntes vilja draga ut på längden; Romarnes motståndskraft tilltog, hvaremot Pyrrhos' hjelpkällor började tryta. Från hemlandet var ingen hjelp att vänta, i följd af Gallernas infall samt inre oroligheter, och inga nya bundsförvandter stodo att vinna i Italien. Pyrrhos började derför vända sina blickar till Sicilien, der Karthagerna nu hårdt ansatte de grekiska städerna. Såsom mäg till Syrakusas förre herskare Agathokles, kunde han hoppas att utan svårighet blifva herre på Sicilien, hvilket väl behöfde hans mäktiga hjelp. Karthagerna ingingo också nu ett tydligen mot Pyrrhos riktadt förbund med Romarne, hvilket var af stort värde för dessa, som härefter kunde påräkna bistånd af Karthagernas flotta. Efter ett nytt, men fåfängt försök att förmå Romarne till fred beslöt Pyrrhos att öfvergå till Sicilien. Enligt berättelsen skall consuln Fabricius hafva till konungen utlemnat en läkare, som erbjudit sig att förgifta honom, hvarpå denne frigifvit fångarne utan lösen och gjort fredsanbud. Romarne gåfvo dock icke efter i något afseende, och vid sin affärd måste Pyrrhos inskränka sig till att genom qvarlemnade besättningar skydda Tarent och Locri. På Sicilien gick i början allt väl för konungen, som under sin spira förenade de grekiska städerna, fråntog Karthagerna den ena platsen efter den andra och började bygga en flotta för att med dess tillhjelp intaga Lilybaeum, som Karthagerna ännu innehade, och Messana, der Mamertinerna eller Marssönerna — legokrigare från Campanien, hvilka trolöst bemäktigat sig staden — ännu bibehöllo sig. Men genom en oklok och godtycklig styrelse, hvilken icke aktade de särskilda samhällenas fri- och rättigheter, stötte Pyrrhos ifrån sig de siciliska Grekerna, hvilkas oroliga och mot all styrelse

fiendtliga lynne för öfrigt gjorde det svårt att i längden sammanhålla och beherska dem. Så fann Pyrrhos snart fruktlösheten af vidare ansträngningar på Sicilien och gick, tvifvelsutan med fullt medvetande, att hans lefnadsmål i det närmaste var förloradt, åter till Italien 276 för att der i nya strider tillfredställa sin törst efter kamp och ära.

Här voro förhållandena föga gynnsamma. Endast Tarent bibehöll sig ännu, och Romarne ansatte hårdt Samniterna. Under öfverfarten led Pyrrhos förlust genom anfall af Karthagernas flotta, och i närheten af Rhegium stridde han med stadens campanska herrar, hvilka fått hjelp af Mamertinerna i Messana. Derefter återtog han Locri och kom så till Tarent med en talrik här, som dock endast till ringa del bestod af de pröfvade Epeiroterna. På våren 275 ryckte konungen Samniterna till hjelp, men blef i grund slagen af consuln Manius Curius vid Beneventum. Äfven denna gång afgjorde elefanterna striden, men till Romarnes fördel, i det att de, bragte i förvirring af Romarnes stridsvagnar med brandfacklor, kastade sig på den egna hären, som snart upplöstes i flykt och lemnade lägret med ett omätligt byte, 300 fångar och fyra elefanter i Romarnes händer. Pyrrhos flydde till Tarent, hvarifrån han kort derefter öfvergick till Grekland. Under nya strider fann han tre år derefter döden vid en gatukamp i Argos.

Nu hade Romarne fria händer i Italien. Milo med sina Epeiroter höll visserligen ännu borgen i Tarent besatt, men då efter Pyrrhos död en Karthagisk flotta inlopp i hamnen, öfverlemnade han mot fritt aftåg borgen åt Romarne 272. Lucaner, Samniter och Bruttier underkastade sig samtidigt, och slutligen, 270, kom äfven Rhegium i Roms våld. Några mindre betydande krig fördes med Picenterna, Sallentinerna och Umbrerna, krig, sannolikt föranledda af fästningars anläggning. Redan förut hade Etrurien utan större svårighet bringats att erkänna Roms öfverhöghet, och år 265 begagnade sig Romarne af inre oroligheter i Volsinii att tillintetgöra denna fordom rika och mäktiga stad. År 268 upptogos de sabinska samhällena till Romerska medborgare, och detsamma skedde med en del samhällen på det förra volskiska området. Till tryggande af väldet i Italien, hvars folk nu under en eller annan form voro Rom underdåniga, tjenade nya kolonier, nemligen i Lucanien Paestum och Cosa, i Samnium Beneventum och Aesernia, i Picenum Firmum och Castrum Novum samt till skydd mot Gallerna Ariminum. Den stora härvägen åt söder fortsattes nu från Venusia till Tarent och Brundisium, hvilken senare plats blef af synnerlig betydenhet, såsom hamn och öfverfartsort till Grekland. Man finner, att Romarne, lärda af erfarenheten, allt mera började tänka på sjöväsendet. Att Karthago med oro såg Italiens krafter samlas i Roms

hand, är uppenbart, och det fördrag, som afslöts 306, innehöll strängare bestämmelser mot Romarnes sjöfart än det första af år 348. När den gemensamma fara, som hotade från Pyrrhos, var förbi, hade Karthago sökt sörja för sitt intresse, och det kunde uppenbarligen icke dröja länge, innan de båda täflande makterna, hvilka i Sicilien hade en beröringspunkt, måste komma i öppen fiendskap med hvarandra. Rom stod sålunda färdigt att blifva en verldsmakt. Det var helt visst insigten härom, som redan 273 föranledde konung Ptolemäos i Egypten att sända en beskickning till Rom, hvilket svarade med att skicka sändebud till Alexandria.

14. Återblick på Roms förhållanden efter konungadömets fall.

Under den sista konungen var Rom, såsom vi funnit, på väg att utbreda sin makt inom ett större område. Statshvälfningen afbröt för en tid dess maktutvidgning, och yttre fienders påträngande gjorde statens ställning betänklig. Men återknytandet af förbundet med Latium stärkte Roms krafter, och under oupphörliga fejder värnade det sin sjelfständighet och grundlade sin makt. Inre strider skakade våldsamt samhället, men ur dem framgick slutligen endrägten. Under en ihärdig kamp mellan det gamla och det nya hade författningen utvecklats så, att småningom den verkliga makten blifvit lagd i senatens hand, under det att dock i grundsats folkförsamlingen var styrande. En ny adel hade visserligen bildats, men den höll ännu strängt på den verkliga dugligheten, och hela samhällsskicket var egnadt att uppamma denna icke blott hos några få, utan i allmänhet. Förtjensten, hvar den framträdde, hos den högborne patriciern, den rike plebejiske godsegaren eller den fattige landtmannen, banade ännu väg till statens högsta värdigheter. Samniternas och Sabinernas besegrare Manius Curius afvisade, der han tillredde sin enkla måltid, det erbjudna guldet med det stolta yttrandet, att han hellre ville herska öfver menniskor, som egde guld, än sjelf ega det. Och i trots af den fiendtliga ställning, han intog till de rådande slägterna, valdes han att utkämpa den afgörande striden med Pyrrhos. En annan motståndare till nobiliteten, Fabricius, användes äfven i de svåraste värf. Fosterlandskärleken och känslan deraf, att statens väl stod högre än alla enskilda tycken, genomgingo folket från de högre till de lägre, och själskraften, som icke var förslappad af njutningslystnad eller veklig-

het, bar med glädje de största uppoffringar för det allmänna. Det var en lysande tid, då Roms härar nedslogo de tappra Samniterna och mätte sina krafter med krigarne ur Alexanders skola. Men det var ej svärdet, som ensamt vann herraväldet öfver Italien; lika mycket eller ännu mera uträttade statskonsten. Romarne hade under faror och pröfningar lärt att styra sig sjelfva; så mycket bättre förstodo de att både vinna och bibehålla herraväldet öfver andra. Väl kan man icke fritaga deras statskonst från beskyllningen för hårdhet och egennytta, men man får icke härvid döma alltför strängt öfver deras handlingssätt, hvilket ofta torde hafva förestafvats af nödvändigheten. I allmänhet synas Romarne i sin politik hafva ledts af den grundsatsen, att man heldre bör förekomma än förekommas. En följdriktig tillämpning häraf framkallar uppenbarligen orättvisa och hänsynslöshet. Men ett stort folk, som vill herska, fäster ej afseende derpå, att det trampar den ena eller andra rättigheten under fötterna eller med obeveklig stränghet qväfver hvarje yttring af sjelfständighetskänslan. Onyttig grymhet synes deremot icke ofta hafva förekommit; allt syftade till herraväldets befästande. Med kraft och framgång visste Romarne att arbeta för detta mål. Vi hafva redan sett, hurusom kolonier och härvägar satte Rom i stånd att sammanhålla skilda landskap under gemensamt välde. Förträffligt beräknade voro också de anordningar, som vidtogos för att styra Italiens folk. Allt afsåg att göra Rom till medelpunkt för de olika beståndsdelarne af riket, om vi få nyttja detta namn, men på samma gång söndra dessa från hvarandra. Detta inses lätt, om man gör sig reda för det romersk-italiska rikets sammansättning. Detta omfattade romerska medborgare, latinska samhällen, samhällen med halfborgarrätt och slutligen bundsförvandter utan latinsk rätt. Romerska medborgare med fulla rättigheter funnos ej blott inom staden Rom och dess område, utan långt utom detta, i norr till närheten af Caere, i öster till Apenninerna och i söder till trakten omkring Formiae, dock så, att inom dessa gränser gåfvos samhällen, som icke hade medborgarrätt, medan deremot äfven utom desamma förekommo orter, såsom medborgarkolonier, hvilkas invånare egde sådan. Till samhällena med latinsk rätt hörde icke blott många städer i Latium, utan ock de talrika s. k. latinska kolonier, hvilka anlagts i olika landsdelar. Af dessa funnos två slag, ett äldre och ett yngre. Det senare upprättades först 268, då kolonien Ariminum grundlades, och till detsamma hörde denna samt alla derefter anlagda latinska kolonier, hvilkas antal slutligen utgjorde tolf. Om skilnaden i rättigheter har man tvistat. Dock torde följande kunna antagas såsom säkert. Då invånarne i de äldre latinska kolonierna bibehöllo de gamla förbunds-

medlemmarnes rätt att bosätta sig i Rom och der blifva medborgare, dock utan valbarhet till statsembetena och med en begränsad rösträtt, samt, i fall de i kolonien qvarlemnade en son, kunde erhålla full medborgarrätt, så saknade de yngre kolonierna ifrågavarande rätt, hvaremot det med afseende på dem medgafs personer, som inom sitt samhälle beklädt ett embete, att erhålla medborgarrätt i Rom. Likaså synes rättigheten att slå mynt hafva varit dessa kolonier endast med inskränkning eller icke alls medgifven, och man har äfven antagit, att de icke haft connubium. Halfborgarrätten innefattade alla medborgerliga pligter, men endast de enskilda rättigheterna, commercium och connubium. De samhällen, som hade halfborgarrätt, egde väl egen kommunalförvaltning, men fingo sina lagar från Rom, och rättskipningen uppehölls af en från Rom sänd embetsman (prefekt). Deras ställning var således vida mera tryckande än de latinska samhällenas, hvilka icke voro underkastade beskattning och bibehöllo en viss sjelfständighet, åtminstone till formen, i det att de hade egna embetsmän efter romerskt mönster, såsom consuler m. m. Slutligen funnos bundsförvandternas samhällen; för dessas förhållande till Rom gåfvos utan tvifvel olika former, så att det ena samhället bibehöll större fri- och rättigheter än det andra, men i verkligheten voro de beroende af Rom, och äfven till formen var denna stats öfverhöghet erkänd, d rigenom att krig och fred berodde af Rom, att dess mynt var lagligen gällande i hela Italien, och att alla bundsförvandter voro skyldiga att ställa och underhålla manskap eller krigsfartyg till den romerska hären. Deremot voro både latinska samhällen och bundsförvandter fritagna från att utgöra skatt. Den styrka, hvilken såväl de ena som de andra hade att i krig ställa, synes hafva varit bestämd, dock med rättighet för Rom att fordra mera, om behofvet så kräfde. Det var förhållandevis mest rytteri och manskap till flottan, som de förbundna samhällena lemnade, hvaremot antalet fotfolk var mindre. Tyngden af krigstjensten till fot föll nemligen ganska stark på det romerska borgerskapet, som fortfarande utgjorde krigshärens kärna.

Man finner af denna redogörelse, att det romerska riket omfattade flere ringar af inbyggare, bland hvilka de romerska medborgarne utgjorde den innersta och beherskade de öfriga. Under det att Rom i forna tider alltjemt med sig införlifvade nya medborgare, var man nu angelägen att icke långt utsträcka medborgarrättens förmåner. Härtill fans ock det skäl, att styrelsen måste utgå från Rom. Ju flere af Italiens inbyggare fingo rösträtt i den romerska folkförsamlingen, desto svårare blef det naturligtvis att samla dennas på många håll spridda medlemmar. Den utsträckning, som det romerska med-

borgarsamfundet vunnit, var redan väl stor och lemnade makten i händerna på det fåtal, som kunde egna sig åt det politiska lifvet i hufvudstaden. Ännu framträdde dock olägenheterna af statens utvidgning mindre, så länge senaten med kraftig hand och utan obehörigt förtryck utöfvade styrelsen. Och i Italien började man småningom vänja sig vid Roms ledning. De italiska folken kände sig alltmer såsom delar af ett stort helt, och det romerska åskådningssättet vann allt mer insteg. Med beräknande klokhet hade Romarne upplöst de samhällsförbund, som hittills funnits, och trogne grundsatsen att herska genom söndring, förhindrat uppkomsten af intressen, som kunde förena flera delar af riket. De olika slagen af underlydande eller beroende voro vidt spridda, och öfverallt funnos de latinska kolonierna, hvilkas ställning och läge midt ibland främmande stammar hänvisa dem att hålla sig till Rom. Såsom vi på annat ställe angifvit, funnos i de mera betydande samhällena romarvänner, hvilkas trohet och nit man från Rom främjade genom allehanda förmåner, särskildt i vissa fall utsigten till romersk medborgarrätt. Adelspartierna funno det med sin fördel öfverensstämmande att upprätthålla Roms makt, och den romerska senaten begagnade sig öfverallt med stor skicklighet af ställningar och förhållanden, om hvilka den skaffade sig noggrann kännedom. Någon förvaltning i ordets fulla mening utöfvade Rom icke öfver Italien, utom att det vakade öfver krigstjenstskyldigheten. Dock inrättades år 267 fyra quaestorsembeten, hvilka skola hafva afsett sjöväsendets vidmakthållande, men torde hafva haft något vidsträcktare verkningskrets. Men äfven utan omedelbart ingripande i staternas angelägenheter verkade Rom på dem med oemotståndlig makt, och småningom genomträngde den latinska folkanden, som i den romerska staten fått sitt högsta uttryck, de italiska stammarne. Det helleniska folkets politiska välde i Italien var härmed förbi, men den högre grekiska bildningen fick deremot en allt starkare inverkan på det romersk-italiska folket.

I *religionsväsendet* började spår af grekisk inflytelse tidigt visa sig. Vi hafva förut sett, att man redan under slutet af konungatiden blef bekant med den grekiska odlingen. Det är dock icke säkert, att någon utländsk gudatjenst kan förläggas så långt tillbaka i tiden. Om Ceres, hvars tempel antagligen hade hög ålder, är å annat ställe taladt. En fullt säker uppgift är den om Æsculapiitjensten. År 291, då en farsot rasade i Rom, skickade man till Epidauros på Peloponnesos för att derifrån hämta läkekonstens gud Asklepios (bild 67) till Rom. En helig orm följde med ur gudens tempel och samm efter ankomsten till Rom från fartyget till Tibern, der guden erhöll ett tempel. Beträffande

Apollo uppgifves, att han på decemvirernas tid dyrkats i en lagerlund och 429 fått ett tempel. Det, som omtalas angående Romarnes förhållande till Apollo vid Veiis fall, kan ej anses fullt bestyrkt. Dock synas grekiska gudomligheter tidigt hafva åtnjutit dyrkan, om eljest man får sätta tro dertill, att vid den första gudamåltiden 399 de tre gudaparen Apollo och Latona, Hercules och Diana samt Mercurius och Neptunus varit högtidens föremål. Det tempel, som Fabius Gurges, son till Fabius Rullianus, såsom aedil uppbyggde åt Venus 295 af böter, som ådömts äktenskapsbryterskor, var uppenbarligen icke egnadt den fornitaliska gudomligheten Venus, utan synas redan nu de grekiska föreställningarna hafva blifvit rådande, genom hvilka Venus småningom sammansmälte med Aphrodite. Äfven andra dylika ombildningar af den urspungliga folktron torde nu hafva förekommit, ehuru man icke kan följa deras spår. Men i det hela bibehöll sig den romerska religionen oförändrad. Tviflet och gudsföraktet voro fjerran, och den äldre tidens fromma tro hade ännu makt i menniskornas sinnen. Såsom ett undantag bör man anse det löfte, som Lucius Papirius Cursor den yngre gjorde i ett slag mot Samniterna år 293, då kärnan af den samnitiska hären med ed hade förbundit sig att icke vika. Han skall nemligen hafva lofvat, att om Romarne behölle öfverhanden, åt Jupiter segraren offra en bägare sött vin, innan han sjelf smakade starkt sådant. I allmänhet rådde deremot den gamla vördnaden för gudarne. Ett bevis härpå gifver den händelse, då vid flykten undan Gallerna en plebej lät hustru och barn stiga ned från vagnen för att lemna plats åt Vestas jungfrur med deras helgedomar. Dock märker man, att den romerska religionens grundfel, fasthållandet vid formen, mer och mer, såsom naturligt var, utöfvade sitt ofördelaktiga inflytande. Med uppfyllandet af de religiösa buden om iakttagande af vissa bruk ansåg man sig hafva gjort nog och förbisåg derför ofta sedliga bud af högre betydelse. Så isynnerhet i det offentliga lifvet. Om Romarnes handlingssätt efter striden vid Caudium, hvilket plägar anföras såsom bevis härpå, hafva vi förut yttras oss. Ganska betecknande för formens herravälde är det, som uppgifves om krigsförklaringen mot Pyrrhos. Det var föreskrifvet, att fetialen skulle begifva sig till gränsen af det fientliga området och slunga ett spjut in derpå. För att detta måtte kunna iakttagas — annars var kriget icke ett rättmätigt, i hvilket man kunde påräkna eller fordra gudarnes

67. Bild af Asklepios (Æsculapius) på locket af en till läkemedels förvarande afsedd låda från romaretiden.

hägn — lät man en person från Epeiros köpa ett stycke jord nära Rom. Detta förklarades nu för fiendtligt land, fetialen fullgjorde sin pligt, och kriget kunde med full rätt föras. Möjligt är dock, att det senare bruket, att låta krigsförklaringen ske vid krigs-pelarne framför Bellonas tempel, redan nu vidtog. Det är klart, att ju starkare rötter den rent yttre uppfattningen af formen slår i menniskornas sinnen, desto mera motverkar den hjertats förädling och de sedliga bevekelsegrundernas inflytande på handlingssättet. Äfven torde religionens anseende hafva lidit något deraf, att dess föreskrifter missbrukades vid politiska strider, såsom då misshagliga val förklarades felaktiga. I ett annat härmed nära sammanhängande afseende ser man nu bristfälligheten i Romarnes religion. Föreställningen derom, att gudarne genom vissa tecken uppenbarade sitt välbehag och sitt misshag, gaf upphofvet till mångfaldig vidskepelse. Järtecknens betydelse framträder allt starkare.

68. Teckentydning medelst åskådande af offerdjurens inelfvor (extispicium). Från en antik basrelief.

69. Romersk augur

Det var ej blott tecken på himmelen och i luften, såsom åska och blixt, äfvensom foglarnes flykt och läten, hvilka skulle iakttagas; man hängaf sig mer än förr åt den etruskiska teckentydningen, hvilken i offerdjurens inelfvor (bild 68) troddo sig läsa gudarnes vilja, och derjemte uppkom bruket att i krig hämta tecken af de heliga hönsens sätt att äta. Offerskådare (*haruspices*) uppträda vid sidan af augurerna (bild 69), churu icke bildande något collegium. I fråga om tecknen gjorde sig den formella uppfattningen allt mera gällande. Så berättas om den yngre Papirius Cursor, att han före det slag, som nyss omtalats, erhöll besked om gynnande tecken af den, som hade uppsigt öfver hönsen, emedan denne af stridslust afvek från sanningen, och då någon anmälde rätta förhållandet, det oaktadt gaf befallning att börja striden: »ty», sade han, »då den, som hade att gifva akt på tecknen inberättat, att de äro gynsamma, är det han, som drager öfver sig gudarnes vrede, ifall han

anmäler något i strid med sanningen; för mig har man inberättat ett tecken, som bådar lycka för hären och romerska folket». Detta yttrande torde dock, sammanstäldt med samme mans omförmälda löfte, kunna betraktas såsom trots. I allmänhet fästade man stor vigt vid tecken. Så vidtogos särskilda åtgärder i det offentliga, när farsoter, andra olyckor eller ovanliga naturföreteelser troddes uppenbara gudarnes vrede, och just vid dylika tillfällen fingo främmande gudatjenster och många slags vidskepelser inträde i Rom. Romarnes sunda omdöme förvillades lätt vid olyckor, för hvilka naturliga orsaker ej genast utfunnos. Så anstälde man 331 mot en mängd förnäma fruar — det skall hafva varit ända till 170 — rättegång för giftblandning, emedan flere betydande män dött i en elakartad sjukdom, och fruarna, sannolikt oskyldiga, dömdes under en förvillelse i sinnena. Äfven nu grep man till religiösa bruk för att blidka gudarne. Hvilken vigt tecken kunde hafva, visas af följande. Då Camillus efter galliska branden hållit ett tal för att afråda den föreslagna flyttningen till Veii och senaten rådplägade om saken, tågade en afdelning soldater öfver torget, hvarvid befälhafvaren utropade: »Håll, här är bäst att stanna.» Senaten, som hörde detta utrop, antog nu tecknet för godt, och folket instämde. Denna berättelse må vara diktad eller ej; i alla händelser ådagalägger den folkuppfattningen. Afvikelse från de en gång faststälda bruken betraktades såsom en förbrytelse mot gudarne. En sägen förmäler, att Appius Claudius blifvit blind till straff derför, att han låtit statens slafvar öfvertaga den tjenst till Hercules' ära, hvilken den Potitiska familjen förut skött. Berättelsens beskaffenhet af dikt är uppenbar, men i densamma uttalar sig en åsigt, hvars styrka verkligen länge upprätthöll religiösa former, som förlorat all betydelse och allt innehåll. En sådan tom form, ehuru ej af religiös art, var curiernas redan på förhand meddelade stadfästelse af folkbeslut, hvilken i en senare tid gafs af 30 liktorer, som förestälde de 30 curiernas församling. Patricierna höllo ihärdigt, såsom vi å annat ställe nämnt, på sin uteslutande behörighet till religiösa förrättningar, men de kunde i längden icke försvara sin ståndpunkt härutinnan. Dock finner man, att de patriciska fruarna år 296 eller ännu, sedan öfverprest- och augursembetena öppnats för plebejer, vägrat en patricisk qvinna, som var gift med en förnäm plebej, tillträde till dyrkan af den patriciska Kyskhetsgudinnan, hvarpå de plebejiska fruarna företogo sig att tillbedja en plebejisk Kyskhetsgudinna .Såsom betecknande för Romarnes åskådningssätt af gudarne, må här anföras, att då silfvermyntet 269 infördes i Rom, man genast fick en silfvergud (*Argentinus)*, hvilken

var son af kopparguden *(Aesculanus)*. Offertjensten upptog nu allt flere blodiga offer.

Genom de tolf taflornas lagar utbildades *rättsväsendet.* Dessa lagar voro utan tvifvel till stor del en skriftlig affattning af rättsgrundsatser, som vunnit häfd. Dock torde de hafva mildrat åtskilligt i den äldre rätten, hvilket var en nödvändig följd deraf, att de gamla familjebanden började försvagas, hvartill kommer inverkan af främmande staters lagstiftning, särskildt Athens. Så infördes en friare form för ingående af ett — man kunde kalla det — civiläktenskap, hvilka också gaf möjlighet till äktenskaplig förbindelse, utan att hustrun kom i fullständigt beroende af mannen. Vidare inskränktes fadersmakten genom stadgandet, att en son, som af sin fader tre gånger blifvit såld, derefter skulle vara fri, hvilket begagnades till att genom skenbar försäljning sätta sonen i oberoende. Testamentsrätten utvidgades genom decemviral-lagarne eller tillämpningen af dem, så att testamente inför curierna ej vidare var nödigt. Straffet för stöld lindrades. I fråga om skuldrätten mildrades stadgandena, såsom förut är omtaladt. Sättet att skipa rätt bidrog ej litet att tidsenligt utbilda lagbestämmelserna. Praetorernas lagskipning var af stor vigt för rättsförhållandena, och det i civilmål iakttagna förfarandet att låta rättsfrågan bestämmas af en embetsman, men lemna afgörandet af sakförhållandet åt särskildt utsedde domare visade sig praktiskt rigtigt. Fordran på bestämdt och i bindande form affattade yrkanden och bemötanden af dessa gaf stadga och hållning åt rättsförhandlingarna. I brottmål blef nu folkförsamlingen, som förut egentligen egt benådningsrätt, en högre instans att vädja till. Denna omständighet jemte den embetsmännen emellan icke nog utstakade domsrätten vållade en viss osäkerhet i brottmålslagskipningen, hvilken mer än en gång tog intryck af de politiska förhållandena. I polisväg egde hvarje embetsman rätt att ådöma böter för förbrytelse mot allmän ordning, ett temligen obestämdt begrepp. Dock blef, såsom vi funnit, det bötesbelopp, som fick ådömas, tidigt nog begränsadt. Temligen vidsträckt var aedilernas befogenhet i fråga om böters ådömande. År 289 valdes för första gången af folket tre män, som hade inseende öfver verkställigheten af ådömda straff. Dessa embetsmän synas förut hafva, såsom tienare åt högre öfverhetspersoner,

70. Romerskt offer.
Från en antik basrelief.

sörjt för ordning och säkerhet om natten, men nu fått en verksamhet, som närmade sig aedilernas och de äldre quaestorernas, hvilka hade åklagaremakt.

Hvad de italiska samhällena angår, så hade vissa af dem, såsom nämndt är, romerska domare och fingo lagar, dock troligen afpassade efter deras förhållanden, från Rom. Härigenom blef den romerska lagskipningen tillämpad äfven utom Rom och gjorde småningom sitt inflytande gällande på rättsförhållandena i det öfriga Italien.

Krigsväsendet ombildades under denna tidrymd. Den gamla uppställningen i en till ett helt sammanhållen legion utbyttes mot fördelning i maniplar (af omkring 140 man), hvilka stodo på tre linier, *hastati*, *principes* och *triarii*. Af den äldre legionen om 8,400 man bildades nu två. Ett nytt anfallsvapen af italiskt ursprung blef användt; det var *pilum*, ett fruktansvärdt kastspjut, bestående af skaft och jernspets, i sin helhet omkring 6 fot långt. Detta vapen synes först hafva begagnats inom lägret för att slungas ned på den framstormande fienden, men sedan ändrats och gjorts något lättare, hvarpå det gafs åt de båda första linierna; hvaremot triarierna bibehöllo den något längre lansen *(hasta)*. Genom manipelställningen erhöll hären mera rörlighet, och genom det förenade anfallet med kastspjut och svärd vann man på en gång fördelen af strid på längre och på närmare håll. De båda första linierna voro afsedda att utmatta fienden och förbereda triariernas angrepp, hvilket vanligtvis blef afgörande. Då den macedoniska falangen, som var beräknad på omedelbar sammanstötning med fienden, verkade genom tyngden af den slutna massan, och de österländska krigarskarorna hade sin styrka i rytteristrid med pilar och kastvapen, kunde Romarne deremot i viss mån begagna sig af båda stridssätten. Härtill kom deras användning af lägret. För hvarje natt slogs ett läger, som omgafs med vall och graf, så att hären derinom kunde skydda sig mot anfall och allt efter omständigheterna undandraga sig att strida eller våga en drabbning, efter hvilken den i fall af en olycklig utgång vanligen kunde hämta krafter inom lägerförskansningen. En annan omständighet, som bidrog till Romarnes krigiska framgångar, var krigstukten, hvilken uppehölls med en sådan kraft och stränghet. att till och med det högsta befälet var underkastadt fältherrens dödsdomar, såsom vi sett i fråga om Fabius och Papirius. Vidare bör märkas, att utbildningen till krigsduglighet var förträffligt ordnad, ty man hade nu uppgifvit indelningen efter förmögenhetsvilkor och vidtagit en annan efter tjenstålder. Den utskrifne kom först ibland de lätta trupperna, som stridde utom legionen, och steg derefter småningom till plats i första och andra linien samt blef slutligen en af triarierna. Dessa voro till

antal färre, men genom sin krigsvana och sin långa tjenst hade de ett bestämmande inflytande på anden inom hären. Äfven befälet hade en lång skola. Centuriernas befälhafvare — hvarje manipel var delad i två sådana — skulle genomgå alla graderna inom *hastati* och *principes*, innan de anstäldes inom *triarii*. Det lägre befälet eller krigstribunerna utsågos till en del af folket. Den romerska krigstjensten var icke lätt; den fordrade ovilkorlig lydnad, uthållighet och ett okufligt mod. I samma mån, som slagordningen blef rörligare, kräfdes också större öfning hos enskilda, så befäl som manskap. Hären bestod sålunda af män med verklig utbildning för kriget, men den blef det oaktadt icke en yrkeshär, utan bibehöll sin medborgerliga karakter.

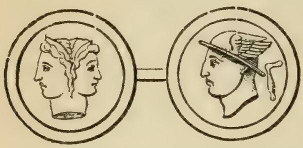
Rytteriet i hären utgjordes mot slutet af denna tidrymd till en stor del af bundsförvandter, ibland hvilka isynnerhet Campanerna utmärkte sig. De Romerska ryttarne hade fått en tillökning, då under belägringen af Veii rika plebejer erbjudit sig att emot sold — den var tredubbel mot fotfolkets — tjena med egna hästar. Om detta inverkat på ryttarnes ställning till fotfolket, må lemnas derhän. Visst är, att ryttarne eller riddarne började betrakta sig såsom en särskild klass, och uppenbarligen var det årliga festtåg, som Fabius Rullianus för dem anordnade att ega rum den 15 Juli, beräknadt på att höja deras glans i mängdens ögon.

71. Romersk ryttare. Från Antonini pelare.

Staden Rom tillväxte under denna tid i folkmängd och uppblomstrade äfven annorledes. Ifrån att vara hufvudorten i ett obetydligt område förvandlades den småningom till hufvudstad för ett stort rike. Vid början af Samnitkrigen utgjorde folkmängden i den romerska staten sannolikt omkring 250,000, af hvilka omkring 70,000 till 75,000 värnepligtige. Efter Latinkriget uppgifvas de senare hafva mer än fördubblats, i följd hvaraf hela invånarantalet måste upptagas till en half million eller derutöfver. Detta antal ökades oupphörligt, så att man mot slutet af det tredje Samnitkriget kunde räkna något öfver 260,000 värnepligtiga, hvilket häntyder på ett antal i det hela af omkring 900,000 menniskor. Härefter steg antalet ytterligare så att kort före de puniska krigen romerska staten antagligen omfattat en million och några hundra tusen menniskor, slafvar och främlingar oberäknade. Huru många af detta antal bott i Rom, låter sig ej afgöra; man har antagit ända till 200,000, men detta tal synes väl högt.

Huru som helst hade dock stadslifvet fått en stark utveckling. Tilloppet af inflyttande var stort, och slafvarnes antal ökades år ifrån år. Hvilken omfattning och betydelse de frigifnes stånd måste hafva erhållit, ser man af Appii och Fabii åtgärder. Utan tvifvel idkade desse frigifne, äfvensom inflyttade främlingar handtverk och näringar, hvilka naturligtvis nu blefvo allt mera utvecklade, men föga aktades af de högre klasserna. Äfven handeln tog fart, och man fann snart behofvet

72. Romerskt ass, prägladt af en blandning af koppar och zink, med Jani och Mercurii bilder.

73. Sestertius af silfver.

af silfvermynt, hvilket präglades första gången 269. Myntenheten var denaren (ung. = 75 á 78 öre), som gjordes lika med 10 ass (bild 72), hvilka nu voro nedsatta till omkring $^2/_5$ af libralassets värde. Det vanligaste myntet blef dock snart sestertien ($=^1/_4$ denar, bild 73). Att Rom nu började blifva och känna sig såsom en stor stad, bevisas ej minst af den utbildning polisväsendet fick. Man sörjde nu med ifver för sundhet, säkerhet, ostörd samfärdsel och allmän ordning samt för tillförsel af lifsmedel och vakade öfver byggnader, bad, allmänna ställen m. m.

74. Mindre landtgård (s. k. *casa*). Från en väggmålning i Pompeii.

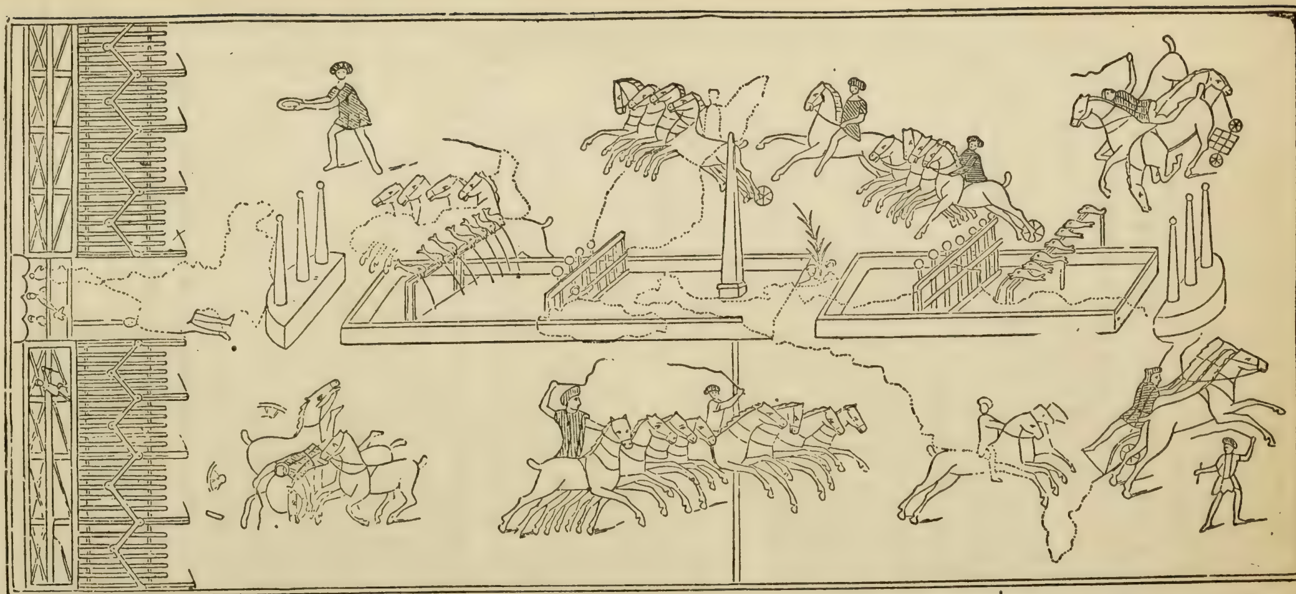
Men lifvet i staden med all sin rörlighet var dock ej det, der den gamla Romarverlden fann sig hemmastadd. Jordbruket var fortfarande den frie Romarens förnämsta sysselsättning. Åkerbruk och boskapsskötsel idkades med ifver och framgång. Under denna tidrymd synes man hafva börjat odla hvete. Tilltagandet af stadsbefolkningen beredde naturligtvis rikligare och lättare afsättning för landtmannaalstren. Ännu fortfor det mindre jordbruket, men småningom gaf detta vika för de stora godsen, hvilka till större delen sköttes genom slafvar. Men å andra sidan möter oss bilden af statens ypperste män, som ansågo det för en heder att med egna händer bruka jorden. Dock får man ej föreställa sig, att dessa män varit stadda i nöd eller hård fattigdom. De egde sannolikt ett litet, men för deras bergning tillräckligt jordstycke, och den sed, som från denna tid omtalas, att folket sam-

manskött pengar till förtjenta mäns begrafning, var endast ett uttryck af aktning för deras förtjenster och ett sätt att hedra deras minne. I allmänhet synas ännu sparsamhet och enkelhet hafva iakttagits. Dyrbart husgeråd var sällsynt, och den stränge Cajus Fabricius skall såsom censor 275 hafva utstött Publius Cornelius Rufinus, en man af stor duglighet och som två gånger varit consul, ur senaten, derför att han egde bordsilfver till en vigt af 10 marker. Man var ännu angelägen att bibehålla den medborgerliga jemnlikheten, hvilken i grundsats erkändes, äfven i det yttre, och särskildt synes en del af denna tids mera framstående män med all makt hafva sträfvat att bevara gammaldags enkelhet. Censorernas embete var af vigt för undertryckandet af allt, som kunde anses hafva farlig inverkan på ande och seder, samt derjemte egnadt att förhindra framträdandet af sådant, som genom sin ovanlighet kunde höja sig öfver det häfdvunna måttet. Det är klart, att den enskilda friheten inskränktes genom en embetsmakt, som lemnade så stort rum åt innehafvarens godtycke, men å andra sidan var denna ganska verksam att uppehålla ordning och tukt. Att censorerna understundom brukade sin myndighet strängt och med afseende på sina enskilda åsigter, är troligt; men för ett samhälle, der styrelsens styrka berodde på upprätthållandet af en god ande bland den ledande klassen, var censorns af intet bundna uppsigt öfver medborgarnes vandel nyttig, om ej behöflig.

75. *Abacus*, d. ä. bord, stående i *triclinium* (matsalen), hvarpå bordsilfver och dryckeskärl stäldes.

Visserligen drabbades blott handlingssättet i det yttre af censorns näpst, som ej kunde bestämma riktningen i det inre, men mot onda exempel, som ostraffade hade kunnat locka till efterföljd, var censuren verksam. Och man torde i allmänhet få antaga, att censorerna vid sina åtgärder uttryckte den upplysta allmänna meningen hos de ledande männen eller, bestämdare sagdt, hos senaten. För öfrigt lade, såsom bekant är, Romarne stor vigt på det yttre, och uppenbart är, att det för staten måste vara gagneligt att förekomma utbrottet af de onda böjelser, som kunna förefinnas hos enskilda. I sammanhang med bemödandet att främja enkelhet och sparsamhet stå de lagar mot öfverflöd, hvilka under denna tidrymd stiftades. Att den Liciniska åkerlagen i viss mån hade en sådan syftning, hafva vi redan sökt visa. Bestämdare framträder en dylik afsigt i de tolf taflornas lagar, som bland annat innehålla förbud mot öfverdrifven ståt samt klagolåt vid begrafningar. Det förefaller helt naturligt, att stadganden af sådant slag först riktade sig på bruken i afseende på de döde. Den äldre tiden

76. Kappränning i en romersk circus. Man ser skranket, hvarifrån vagnarne foro ut, de tre målpelarne på hvardera sidan om midtpartiet, som här utgöres af två dammar. I hvardera af dessa finnas sju vattensprutande delfiner och sju på pålrader lagda s. k. ägg (*ora*) till betecknande af de sju hvarf, som skulle göras omkring målpelarne.

Från en i Lyon funnen antik mosaik.

såg nemligen helt visst i ett hejdlöst klagande i förening med onyttigt prål ett förorenande af dessa så ytterst vigtiga bruk, som häfden helgat.

Ett vigtigt medel att hålla vid makt sedlighet och förnöjsamhet var uppfostran. Denna var sträng och vande barnet från tidigare åt att lyda, att vörda ålderdomen och att icke hysa anspråk på en högre eller annan ställning, än de unga tillkommer. Fadersmakten var alltjemt stark. Man känner föga om de romerska mödrarna, men att de i allmänhet voro högsinta qvinnor med starkt utvecklad fosterlandskärlek och derjemte med förmåga att uppfostra, kan man sluta af de goda egenskaper, som deras söner lade i dagen. Uppfostran var strängt praktisk och afsåg utbildning till statens tjenst i råd och dåd. Kroppsöfningar stärkte de unga till krigstjensten; betraktandet af berömda mäns och förfäders bilder eggade ärelystnaden, och tidigt lärde sig ynglingen att lefva i och för staten, hvars angelägenheter lades honom på hjertat. I äldre tider — så berättar Gellius — var det en sed, att ännu icke fullväxta ynglingar fingo följa med sina fäder till senaten och höra dess öfverläggningar. Men då en gång — man känner ej tiden — en gosse vid namn Papirius öfvervarit en rådplägning om en vigtig sak, hvilken blifvit uppskjuten till följande dagen, med förbindelse för alla att hålla den hemlig, blef han af sin moder ansatt med frågor, hvad som förelupit. Efter att först hafva nekat att yppa något, fann han på att genom en dikt tillfredsställa den frågandes nyfikenhet. Han sade nemligen, att man öfverlagt om det var bäst för samhället, att en hustru hade två män eller en man två hustrur. Modern skyndar att omtala den sällsamma nyheten för andra fruar, och följande dagen bestormades senaten af en mängd qvinnor, hvilka bådo, att man hellre måtte låta en hustru få två män än tvärtom. Härpå skall seden att medtaga gossar i senaten hafva blifvit afskaffad. Berättelsens trovärdighet är naturligtvis icke bestyrkt, men af densamma synes framgå, att den omtalade seden funnits. Uppfostran var långt ifrån afslutad med utträdet ur gossekretsen. Härefter fick den unge genomgå en sträng skola i det praktiska lifvet. Det var en grundtanke hos Romarne att så mycket som möjligt sprida dugligheten, på det att fosterlandet aldrig måtte sakna de krafter, som kunde behöfvas, så att, när en gick undan, alltid en annan måtte vara färdig att fylla hans plats. Härpå var allt beräknadt. Att utbildningen under krigstjensten var egnad att inskärpa lydnad och framkalla duglighet, är af det föregående klart. Och när den unge mannen var färdig att deltaga i statsförvaltningen, så fick han här genomgå flere grader af lägre embeten, innan han slutligen, nu en mognad man,

nådde de högsta värdigheterna, consulatet och censuren. För kännedom af rättsförhållandena vände man sig till vissa i dem hemmastadda män, särskildt öfverpresterna, för att erhålla råd och upplysningar.

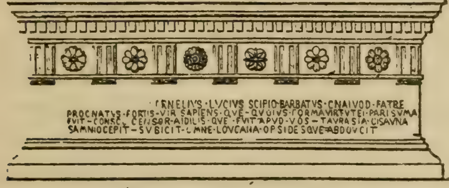
Ju mera Romarnes välde utvidgades inom Italien, desto större utbredning fick också det latinska språket, hvilket nu, utan att man från Rom sökte undertrycka andra folks språk, genom förhållandenas egen makt började blifva herskande. Dess egen utveckling under denna tid är märkbar; från åkerbrödernas sånger till de tolf taflornas lagar är ett ej obetydligt framsteg. Skrifkonsten anlitades naturligtvis allt mer, men ännu inskränkte sig författandet hufvudsakligen till skrifter af rent praktiskt syfte, såsom lagar, fördrag, inskrifter och annat dylikt. Framställningen var i följd häraf beräknad på skärpa och bestämdhet i uttrycken, såsom rättegångs- och affärsstilen fordrar. Om öfverpresternas historiska anteckningar börjat under detta tidskifte, är, såsom annorstädes meddelats, osäkert. Deremot kan man till denna tid förlägga ursprunget till de italiska traditionerna om Roms äldsta tider. Samtidigt uppstod den grekiska historien om Roms grundläggning, hvilken sattes i förbindelse med Aeneas-sagan. Den muntliga framställningen vann någon utbildning genom öfverläggningarna i senaten och meningsutbytet i folkförsamlingarna. Appii Claudii tal emot Pyrrhos' fredsanbud var berömdt, men den affattning, som man har deraf, är ingalunda till äktheten bestyrkt. Vidare kunna nämnas liktalen — de kallas »loftal vid grafven» — hvilka dock ej torde hafva sträckt sig utöfver uppräknandet af den dödes bragder och värdigheter, förtjenster och goda egenskaper.

Skaldekonsten var föga eller icke alls utbildad. Man omtalar klagosånger och gästabudssånger till berömda förfäders ära, äfvensom skämtsamma sånger vid triumfer och nidvisor jemte formler och tänkespråk på vers, men sådant kan svårligen räknas till vitterhetsalster. Att vid fester på landet, t. ex. vid vinskörden m. fl., allt från äldre tider förekommo vexelsånger och skämt i versform, är i en föregående afdelning omtaladt. Ofta torde man hafva härvid framstält och firat Liber, Skogsguden, Fauner och Satyrer m. m.; i allmänhet taget voro sångerna af blandadt innehåll och föredrogos utan förberedelse. År 364 infördes vid en utbruten farsot, för att blidka gudarne, etruskiska skådespel. Dessa bestodo endast af dans med flöjtspel. Men man öfvergick snart till mimisk framställning: på skådebanan upptogos folkets blandade sånger, hvilka föredrogos vexelvis med uttrycksfulla åtbörder och småningom utbildades till ett slags text, dock med föga sammanhang. Skådespelarkonsten åtnjöt dock ringa aktning; den utöfvades förnämligast af främlingar och medborgare af lägre stånd samt var

ställd under sträng polisuppsigt. Etruskernas inflytande synes vid denna tid hafva gjort sig gällande i musiken och undanträngt det äldre latinska flöjtspelet. Huru nödig musiken aktades vid högtidliga tillfällen, bevisas af berättelsen om piplekarne. Förbjudne af censorn Appius Claudius att vid Minervas fest i Juni efter gammal sed hålla samqväm och derefter tåga genom staden under förklädnad, utvandrade piplekarne till Tibur. Saknaden i staden blef allmän, och slutligen återfördes de med list samt återfingo sina förra rättigheter.

Skådespelen från Etrurien undanträngde för ingen del de gamla romerska lekarne i rännarebanan (bild 76, sid. 160), hvilka alltjemt fortforo och af aedilerna besörjdes för ett visst statsanslag, uppgående mot slutet af denna tidrymd till 50,000 denarer (= omkring 39,000 kronor).

Byggnadskonsten gick framåt. Flere af de verk, som uppgifvas tillhöra konungatiden, böra måhända förläggas i denna tidrymd. Om Appii två storverk är förut taladt. Appii vattenledning efterföljdes snart af en annan, som Manius Curius lät bygga för det från Pyrrhos eröfrade bytet. Man finner, huru de ledande statsmännen började använda statens ökade tillgångar till nyttiga byggnadsföretag. Forum fick ett nytt utseende. De gamla köttbodarne gåfvo plats för pelargångar, i hvilka vexlarne drefvo sin rörelse. Ur den sköna konstens synpunkt såg man dock i allmänhet ej byggnadsverken. Likväl började man tänka på stora minnens förhärligande genom den bildande konsten. Så uppstäldes flere bildstoder och minnesvårdar; särskildt må nämnas den förut (sid. 25) afbildade s. k. Capitolinska varginnan. På grafvarne användes all omsorg, och man har från denna tid ett vigtigt minnesmärke i den sarkofag (bild 77), som gömde stoftet af Lucius Cornelius Scipio Barbatus (consul 298). Den är arbetad i dorisk stil och försedd med en inskrift, som på ett enkelt sätt och i det fornåldriga Saturniska versmåttet omförmäler den begrafnes härkomst, egenskaper, värdigheter och krigiska bragder.

77. L. Cornelii Scipionis Barbati sarkofag.

ANDRA TIDEHVARFVET.

Från Italiens förening under Roms välde till den romerska republikens fall.

FÖRRA AFDELNINGEN.

Till de Gracchiska oroligheterna.

1. Det första Puniska kriget.

Grekerna voro icke det enda folk, som spridde odling kring Medelhafvets kuster. I liknande syfte verkade Phenicierna. Detta folk hade sitt hem på den smala kuststräckan emellan Mindre Asien, Syriens högland och Egypten. Rikt på hamnar, virke och metaller, lockade landet till sjöfart, och redan tidigt hade Phenicierna gjort till sin uppgift att besörja handelsförbindelserna mellan östern och vestern. Deras handelsområde sträckte sig från Ostindien ända till Atlantiska

78. Skepp, som inlöper i hamn. Bild på en lampa från romartiden.

79. Tyriskt mynt. Till venster synes ett fyrtorn, i midten två s. k. Hercules' stoder.

oceanens kuster i vester. Alla de särskilda ländernas naturalster och varor gingo genom deras händer: Britanniens tenn, Spaniens silfver, jern från Elba, elfenben, slafvar och skinn från Afrika, Egyptens tyger, Greklands ädla viner och lerkärl, purpur från Tyrus, Arabiens rökverk samt Österlandets guld och perlor fördes af dem på verldsmarknaden. För sin vidsträckta handels behof uppsökte de hamnar och anlade kolonier på kusterna. Men dessa kolonier blefvo hufvud-

sakligen handelsfaktorier, ty i allmänhet voro Phenicierna nöjde med att tillförsäkra sig varubyte med de främmande folken och sökte ej göra större eröfringar eller genom ett långsamt hyfsnings- och bildningsarbete med sig införlifva de råa stammar, bland hvilka de bosatte sig. Häraf kom det sig ock, att de icke gjorde allvarsamt motstånd mot Grekerna, när dessa med sina kolonier trängde in på områden, der de sjelfva redan hade fast fot. Men detta förhållande ändrades, då de spridda och med hvarandra, likasom med moderlandet, löst förbundna pheniciska samhällena, hvilka isynnerhet blomstrade i Afrika och Spanien, sammanslötos till enhet. Detta var Karthagos verk. Med ett ypperligt läge vid Bagradas' (Medscherdas) förra utlopp i Tunisviken och i det fruktbaraste landskap tillväxte denna före 800 f. Kr. grundade stad småningom i makt och blef en medelpunkt för Phenicierna i de vestra medelhafsländerna. Redan tidigt fick Karthago upptaga striden mot det grekiska Kyrene i öster samt mot Hellenerna på Sicilien. I sin kamp mot de grekiska kolonierna fick det bistånd af Etruskerna, som äfven hade anledning att motarbeta Grekernas öfvervälde i de tyrrhenska farvattnen. Karthagos belägenhet och hjelpkällor satte det i stånd att beherska sjöfarten i vester, och genom förhållandenas inverkan blef det icke blott en handelsstad, utan en stormakt. I Libyen underlade det sig både de åkerbrukande samhällena, der de fria jordegarne nu blefvo skattskyldiga och förbundna till krigstjenst, samt de kringströfvande herdestammarne, som åtminstone till en del tvungos att betala skatt och ställa manskap till hären. Dessutom vann det herravälde öfver de pheniciska samhällena i Afrika, med undantag af Utica, som bibehöll en mera sjelfständig ställning. Phenicierna hade dock äktenskapsrätt i Karthago samt andra rättigheter, hvilka Libyerna saknade. Till dessa pheniciska samhällen hörde de s. k. Libyphenicierna, hvilka uppkommit genom blandning med landets invånare. Karthagos välde i Afrika sträckte sig från Philenernas altaren, som voro gräns mot Kyrene, till Atlantiska hafvet. Men härförutom hade det betydande kustbesittningar i Spanien, hvars silfvergrufvor lemnade riklig tillgång att värfva krigare. Huruvida alla de pheniciska och ursprungligen af Tyrus anlagda handelsplatserna i Spanien, bland hvilka Gades var den förnämsta, kunna anses i ordets fulla bemärkelse hafva lydt under Karthago, må lemnas oafgjordt; säkert är, att denna stad hade höghet öfver dem. Sardinien togs af Karthagerna i besittning redan i Roms andra århundrade. På Sicilien bibehöllo sig Phenicierna med Karthagos hjelp å vestra och nordvestra kusterna. Äfven öarna i närheten, såsom Melita (Malta) och Aegaterna, voro pheniciska. En sammanstötning emellan Phenicier och

Greker egde rum samtidigt med Xerxes' anfall mot Grekland, men derefter rådde länge fred. Först då Syrakusa efter det atheniensiska krigsföretagets misslyckande började intaga en mera betydande ställning och statens krafter samlats i Dionysii starka händer 406—365, uppkommo åter häftiga strider, i hvilka många af öns mindre samhällen gingo under. Krigslyckan vexlade, så att Karthagerna än innehade nästan hela Sicilien, än voro tillbakaträngda till någon fast punkt, och under Agathokles' herravälde i Syrakusa 317—289 sågo de sig till och med hotade i Afrika. Men försöken att grunda ett stort och fast grekiskt konungarike på Sicilien strandade till slut, och så fick Karthago öfverhanden, ehuru det icke mäktade undertrycka Syrakusa.

Karthagos hufvudsakliga styrka låg i dess flotta, som i utrustning och krigsduglighet sökte sin like. Mindre förmådde det till lands. Dess härar voro till minsta delen bildade af Karthager och Phenicier. utan förnämligast af de underlydande Libyerna samt af krigare från de beroende folken i Spanien och Afrika. Härtill kom värfvadt manskap i stor mängd. Det är uppenbart, att en af sådana beståndsdelar sammansatt här icke kunde hafva den fasthet och sammanhållning som den romerska medborgarhären, helst som Karthagos undersåtar voro förtryckta och i följd deraf missnöjda. Men å andra sidan hade Karthago den fördelen att genom sina tillgångar kunna föröka och nyskapa härar, utan att medborgarne uppoffrades eller handel och näringar undertrycktes. Statens rikedom var stor. I det fruktbara afrikanska landet voro åkerbruk och boskapsskötsel högt uppdrifna och gåfvo rik afkastning. Ännu större inkomster lemnade den vidtomfattande handeln, som i Karthago hade sin medelpunkt. Men det var ej blott tillgångarnas storlek, som beredde styrka åt staten; äfven i sättet att tillgodogöra hjelpkällorna och i finansväsendet i allmänhet stod Karthago framför den gamla tidens andra stater. Så kände man här ej blott mynt, utan jemväl tecken derför, och äfven omtalas statslån. Också kunde Karthago efter det andra puniska kriget, då dess makt redan var bruten, utan särskild beskattning utom löpande utgifter bestrida en årlig utbetalning till Rom af mer än 900,000 kronor och efter 14 år erbjuda sig att på en gång erlägga hela det återstående beloppet af omkring 33 millioner kronor.

Karthagos författning var aristokratisk. Man hade två embetsmän med namn af konungar eller *suffeter;* de synas dock hafva egentligen varit öfverdomare, sannolikt årligen ombytta. Större makt hade fältherrarne, men den var inskränkt genom de åtföljande medlemmarne af rådet, och vid hemkomsten väntade vanligen en sträng räfst, ofta slutande med korsfästning, icke blott olyckliga, utan äfven

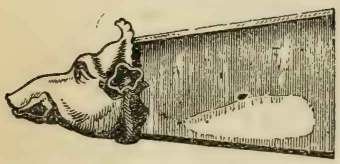
misshagliga härförare. Ledningen af det hela var hos rådet, om hvars sammansättning olika meningar finnas. Somliga anse nemligen, att rådet bestod af 300 medlemmar med ett utskott af 28; andra åter mena, att just det senare utgjordt rådet. Men rådet och suffeterna samt fältherrarne hade öfver sig en myndighet, nemligen hundramännen — egentligen 104 — hvilka, ämnade till att öfvervaka andra myndigheter, i sjelfva verket voro de styrande. I dem egde det fåtal af slägter, som beherskade Karthago, verktygen för sitt välde. Folkförsamlingen hade föga att betyda. Under krigen med Rom framträdde dock ett demokratiskt parti, hvilket sedan i Hannibal fick en förkämpe, som sökte bryta fåmannaväldet genom förändring i sättet för hundramännens val.

När Pyrrhos lemnade Sicilien, skall han hafva yttrat: »Hvilket härligt slagfält lemna vi icke åt Romare och Karthager!» Länge hade det olyckliga Sicilien varit en tummelplats för häftiga strider och dess innevånare utsatta för de gräsligaste misshandlingar genom egna herskares likasom genom fienders grymhet, och nu blef det slutligen skådeplatsen för den första sammanstötningen emellan de båda mäktiga folk, som höllo medelhafsländernas öde i sina händer. Af naturen ämnadt att förmedla förbindelsen emellan Europa och Afrika, måste det, så snart Romarne kommit i besittning af hela Italien, förr eller senare framkalla fiendtlig beröring emellan dem och Karthago. Första anledningen härtill gåfvo Mamertinerna i Messana. Hårdt ansatta af Hiero, som genom klokhet och kraft svingat sig upp till herskare i Syrakusa, beslöto Mamertinerna att lemna staden Messana åt Romarne. Länge tvekade dessa att emottaga anbudet. Att i sitt beskydd upptaga legokrigare, som trolöst mördat sina grekiska värdar och grundat ett slags röfvarstat, måste Rom finna motbjudande, men å andra sidan stod tanken på den egna fördelen. Man insåg i Rom klart, att om tillfället lemnades obegagnadt, Messana skulle falla i Karthagos händer, och man unnade icke den medtäflande staten besittningen af en så vigtig gränsort. Mot Karthago ansåg man sig förmodligen hafva ringa eller ingen förbindelse, eftersom det sökt få Tarent och Rhegium i sitt våld, och det nyss med Hiero afslutna förbundet vägde lätt i vågskålen, när det gälde att trygga den egna ställningen. Men härvid måste man finna, att man beträdde en ny bana och från en italisk makt gick att blifva en verldsmakt eller med uppgifvande af den statskonst, som fäderna följt, kastade sig in på en väg, hvars beskaffenhet och slutmål man icke rätt såg. Men med en känsla deraf, att Roms kallelse låg utom Italiens gränser, bortkastade man — det var folkförsamlingen som här fick afgöra — slutligen alla betänkligheter och upptog Mamertinerna till medlemmar af den italiska staten (265).

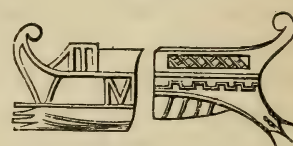
Ännu kom det ej till brytning med Karthago; denna stad medlade fred emellan Hiero och Mamertinerna, hvarpå en karthagisk besättning inlades i Messana. Men Romarnes flotta, bildad af fartyg från de grekiska kuststäderna, inträffade nu i Messana, och krigstribunen Cajus Claudius tog genom list eller våld staden i besittning. Nu utbröt kriget 264.

Det första puniska kriget fördes med omvexlande lycka i 23 år. Att Romarne ännu icke satt sig in i den nya krigföringen, bevisas bäst af den ojemnhet och osäkerhet i krigsföretagen, som de läto komma sig till last, och den slutliga seger, som efter båda staternas utmattning tillkom Romarne, var snarare följden af en enstaka kraftansträngning, som gynnades af lyckan, än af en välberäknad och skickligt utförd fälttågsplan. Dock voro den romerska uthålligheten och fosterlandskärleken såsom förr beundransvärda.

Till 260 förde Romarne blott landtkrig. Karthagerna och Hiero blefvo slagne af de romerska fältherrarne. Hiero, som med politisk

80. Skeppssnabel, funnen på hafsbottnet utanför Genua

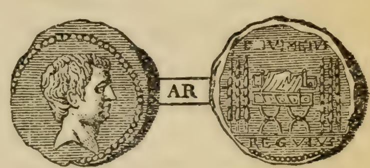

81. Romerska skeppssnablar. Från två romerska medaljer.

skarpblick uppfattade förhållandena, fann det rådligast att redan 263, med uppoffring af 100 talenter och något landområde, sluta fred med Rom, en fred, som han obrottsligt höll ända till sin död. Härefter kastade Karthagerna sig in i den starka fästningen Akragas (Agrigent), som derpå belägrades af Romarne. En karthagisk undsättningshär blef slagen, Akragas föll i Romarnes händer, och 25,000 invånare såldes till slafvar. Men oaktadt Romarne nu innehade hela ön utom fästningarna vid hafvet, så var föga vunnet, så länge Karthagernas makt till sjös var obruten. Rom beslöt derför att bygga en flotta. Man var inom Italien visserligen icke ovan vid sjön, men man egde ännu icke stora krigsskepp, med fem rader roddarbänkar å hvar sida, såsom Karthagerna. Bristen fyldes: efter förebilden af ett strandadt karthagiskt krigsskepp byggde man på ett år en flotta af 120 segel. Den bemannades med bundsförvandter, medborgare ur den lägsta klassen och äfven slafvar. Men flottan var afgjordt underlägsen Karthagernas i manövern, som på den tiden nästan ensam afgjorde sjöstriderna. Man sökte nemligen röra sig så, att man med skeppssnabeln —

som bestod af en eller flera ofvan eller i vattengången framskjutande bjelkar med metallbeslagen spets — kunde borra det fiendtliga skeppet i sank eller sätta det ur stånd att strida. Romarne, som icke hade någon vana härvid, sökte bereda sig öfverlägsenhet på sjön genom att der införa ett slags landstrid. De anbragte nemligen på sina skepp rörliga änterbryggor, hvilka nedfäldes och genom inslagna jernspetsar höggo sig fast i de fiendtliga skeppens däck, hvarpå följde en strid man mot man, hvari de medföljande romerska legionssoldaterna naturligtvis lätt fingo öfverhanden.

En mindre afdelning af den romerska flottan föll vid ön Lipara i Karthagernas händer, men hufvudstyrkan vann under Duilii befäl en afgörande seger vid Mylae 260. Duilius erhöll i Rom till lön för sin seger utom triumf särskilda hedersbetygelser. En pelare prydd med skeppssnablar upprestes till hans ära, och han fick rättighet att om aftnarne, då han återvände från gästabud, beledsagas af en flöjtblåsare och en fackelbärare. Efter segern vid Mylae sökte Romarne eröfra kuststäderna på Korsika och Sardinien samt fortsatte kriget på Sicilien, der Karthagern Hamilkar med mod och skicklighet försvarade Drepana och andra kuststäder. Nu beslöt man att flytta kriget till Afrika. Med en flotta af 330 segel och en landstigningshär af omkring 40,000 man begåfvo sig consulerna Marcus Atilius Regulus (bild 82) och Lucius Manlius Vulso 256 till Afrika. Den karthagiska flottan om 350 segel mötte dem vid Eknomos, men led betydlig förlust och förmådde icke hindra landstigningen vid Clupea. Den romerska hären härjade nu det rika afrikanska landet, der ringa motstånd mötte. Karthagerna ledo ett nederlag; de libyska undersåtarne voro nu som alltid färdiga att anfalla, och den ena staden efter den andra gaf sig. Karthagerna bådo om fred, men den romerska consulns vilkor voro alltför hårda. Då spände sig motståndskraften hos Karthagerna till det yttersta. Krigsstyrkan i Sicilien återkom; legokrigare värfvades i mängd, dels Greker, dels numidiskt rytteri, och en pröfvad härförare, Lakedämoniern Xanthippos, hjelpte till att ordna hären och leda det hela. Så kom det 255 till en sammandrabbning, i hvilken den romerska hären blef i grund slagen och Regulus fången. Endast en ringa styrka räddade sig till Clupea och återhämtades derifrån af en romersk flotta, som bestod en segerrik sjöstrid vid udden Hermaeum, men på hemvägen förolyckades genom en storm. Karthago häm-

82. Marcus Atilius Regulus. Från ett romerskt mynt.

nades nu med den yttersta stränghet på de affälliga undersåtarne. Regulus synes hafva dött i fångenskapen; berättelserna om hans sändning till Rom, der han skall hafva afrådt från fred, och hans derpå följande misshandling och död i Karthago äro obestyrkta.

Nu fortsattes kriget på Sicilien. Romarne byggde på tre månader en flotta af 220 skepp, med hvilken de 254 intogo det vigtiga Panormos och en mängd andra platser. Följande året seglade Romarne till Afrika för att plundra, men på återvägen förstörde åter en fruktansvärd storm flottan, som mot sjöfolkets föreställningar på consulernas befallning oförsigtigt gick ut i öppna sjön. Nu beslöt senaten att inställa sjökriget och inskränka sig till att hålla 60 skepp. Men strax härefter vann consuln Metellus vid Panormos 251 en lysande seger öfver en stor karthagisk här med 140 elefanter, af hvilka 120 togos tillfånga. Karthagerna hade snart blott Drepana och Lilybaeum qvar. Deras fredsanbud 249 afslogos, och Romarne utrustade åter en flotta samt började belägra Lilybaeum, hvilket dock kraftigt försvarades. Kort härefter förlorade Romarne åter genom strid och storm två stora flottor.

Kriget fördes härefter lamt under åren 248—243. Man var å båda sidor utmattad; dock torde Karthagerna hafva kunnat anstränga sina krafter vida mer, än fallet var. De inskränkte sig till att föra det lilla kriget på Sicilien. Men här uppträdde å deras sida en man, som, bättre understödd från hemmet, utan tvifvel skulle hafva kunnat gifva striden en annan utgång. Det var *Hamilkar Barak* eller Barkas, som med ihärdig kraft försvarade Sicilien. Han besatte först det förträffligt belägna berget Eirkte (Monte Pellegrino vid Palermo) samt derefter staden Eryx. Från dessa ställen plundrade han landet och bibehöll sjöförbindelsen med Karthago, under det att hans kapare ströfvade kring haf och kuster. Men slutligen gjorde man i Rom en ansträngning för att krossa motståndaren. Romerska kapareskepp hade i flera år ej utan framgång kryssat på hafven. Nu uppställdes genom bemödanden och uppoffringar af enskilda — ett glänsande prof på fosterlandskärlek — en flotta af 200 skepp med väl öfvadt manskap. Denna inneslöt Drepana och Lilybaeum. Karthago byggde härpå en ny flotta, men den blef af Romarne fullständigt slagen vid ön Aegusa 241. Nu återstod blott att söka fred. Efter någon tids underhandling öfverenskom man om följande vilkor: afträdande af Sicilien, utlemnande af alla romerska fångar samt den vanliga förbindelsen för hvardera staten att icke föra krig eller sluta förbund med den andres bundsförvandter eller underlydande och slutligen en krigskostnadsersättning af 2,200 evböiska talenter (omkring 10 millioner kronor) att utgå på

20 år. Det romerska folket, hvars pröfning vilkoren underställdes af consuln Cajus Lutatius Catulus, antog dem ej oförändrade, utan skickade tio män att ordna saken. Desse höjde ersättningen med 1000 talenter och tillfogade afträdandet af öarna emellan Sicilien och Italien.

2. Tiden emellan det första och det andra Puniska kriget.

Rom rigtade nu sina bemödanden på att utsträcka det italiska rikets gränser. Inom kort erbjöds ett tillfälle att besätta Sardinien. Hemkomne till Afrika anstälde Karthagernas legokrigare, hvilkas fordringar man icke kunde eller snarare icke ville behörigen tillfredsställa, ett uppror, hvari Libyerna deltogo. Faran var stor, men Karthago räddades slutligen af Hamilkar Barkas, som genom kraft och skicklighet förstod att kufva de affällige och göra slut på upproret. Romarne begagnade sig af anbud från Sardinien och tvungo Karthago 237 att afträda denna ö. Detta handlingssätt träffas af en rättvis förebråelse för egennytta. Hade man egt något skäl, huru svagt det än var, att taga Mamertinerna i skydd, så borde man dock hafva skytt att göra gemensam sak med upproriska krigare och begagna sin förre fiendes hjelplösa belägenhet till egen fördel. Härmed var i sjelfva verket vägen utstakad för Roms framtida politik. Karthago måste foga sig i de uppstälda vilkoren och afstå Sardinien samt ersätta Romarnes rustningar med 1,200 talenter. Samtidigt satte sig Romarne i besittning af Korsika, der Karthagerna äfven innehaft några platser.

Härefter vände Romarne sina tankar åt de norra trakterna. De hade så mycket större anledning att söka underlägga sig landet kring Po, som härigenom säkerhet vans mot de vilda Gallernas anfall. Bojerna, som bodde närmast till det italiska området (från Parma till Bologna), började röra på sig och inkalla Galler från landet bortom Alperna. Men till fiendtligheter kom det ej förr, än jordutdelningen i det senoniska området, hvilken 232 föreslagits af folktribunen Cajus Flaminius, väckt Bojernas farhågor. Galliska skaror — de benämnas Gaesater eller lansbärare — strömmade öfver Alperna, och man synes å Gallernas sida hafva riktigt nog insett, att Romarnes framträngande måste med anstängning af alla krafter hejdas. Vid Telamon i Etrurien råkade Gallerna, som 225 plundrande inryckte i landet, emellan två consulariska härar och blefvo i grund slagna. Härefter

underkufvades först Bejerna och sedan Insubrerna efter häftiga strider, i hvilka Romarnes mod och krigskonst under consulerna Flaminius, Cornelius Scipio och Marcus Claudius Marcellus bröt Gallernas förtviflade motstånd 223—220. Det var i en drabbning vid Clastidium, som den sistnämnde med egen hand slog den galliske höfdingen Viridomarus och så vann det tredje anförarbytet. Insubrernas hufvudstad Mediolanum (Mailand) intogs, och sedan fienderna nedlagt vapen, upprättades kolonierna Cremona och Placentia, hvarjemte härvägen från Rom till Narnia fortsattes öfver den nyanlagda kolonien Spoletium till Fanum och derifrån till Ariminum. Denna väg, härefter kallad den Flaminiska, tryggade landet norr om Apenninerna. Med Ligurerna i vester förde man krig efter 238; folket bibehöll, skyddadt af de otillgängliga bergen, sin sjelfständighet, oaktadt än den ena än den andra trakten för tillfället underkastade sig.

Roms uppmärksamhet började nu äfven rigtas åt öster. År 244 blef det vigtiga Brundisium koloni. Det fans ingen stat, som med framgång kunde strida med Rom om väldet i det Adriatiska hafvet. Greklands makt var splittrad genom inre söndringar, särskildt genom fiendskapen emellan det Achäiska förbundet, Ätolien och Makedonien. Ännu skedde dock ingen inblandning i Greklands angelägenheter. Det var först sjöröfveriet i de Adriatiska farvattnen, som tvang Rom att träda emellan. De illyriska stammarne hade slutit sig tillsamman till en sjöröfvarstat, hvars hufvudort var Skodra. Deras lätta sjöröfvarfartyg, de s. k. liburnerna, gjorde hela kusten ända till Elis och Messene osäker, och slutligen besatte Illyrierna Korkyra. Bevekta af grekiska samhällens böner samt italiska skeppares klagomål, skickade Romarne sändebud till Skodra, och då drottning Teuta, som styrde landet för sin omyndige son, gaf till svar, att sjöröfveri af enskilde enligt illyrisk landsed icke kunde af herskaren förbjudas eller afstyras, genmälde en af de utsände, att Rom skulle låta det blifva sin omsorg att lära Illyrierna en bättre sed. På återvägen mördades det fritaliga sändebudet, och upprättelse vägrades. Krig var nu oundvikligt. År 229 anlände en Romersk flotta med landsättningstrupper. Teuta måste efter en kort strid sluta fred och med afträdande af gjorda eröfringar förbinda sig att söder om Lissos (Alessio) icke låta öfver två krigsfartyg visa sig tillsamman, hvarjemte staten skulle betala skatt till Rom. De orter, som beherskades af den till Romarne affallne Demetrios från Pharos, blefvo upptagne bland Roms bundsförvandter, och detsamma blef fallet med de samhällen, som nu genom Romarne återfått sin sjelfständighet. Rom skickade härefter sändebud till Ätolerna, Korintherna och Athenarne samt fick många tacksägelser och ärebe-

tygelser. Grekerna synas af tacksamhet för hjelpen hafva förbisett det förödmjukande i att nödgas emottaga en sådan. Rom hade i alla händelser härigenom tagit första steget till att leda Greklands öden efter sin vilja. Ett nytt illyriskt krig fördes 219, sedan den nyss nämnde Demetrios börjat idka sjöröfveri. Han blef utan möda besegrad och flydde till Philip af Makedonien.

Med eröfringen af de stora öarna förändrades förvaltningen. Man hade hittills icke känt någon lagbestämd inskränkning i rummet för consulernas maktutöfning, utan hade denna sträckt sig lika vidt som Roms styrelse. Men så kunde det icke förblifva. Redan 227 tillsattes två praetorer för att styra, den ene provinsen Sicilien, den andre Sardinien och Korsika. Dessa praetorer voro icke blott domare, utan tillika ståthållare och fältherrar. Vid sin sida hade de hvar sin quaestor; dock tillkom senare ännu en för Sicilien. Provinsernas ställning blef öfver hufvud taget helt annan än Italiens.

83. Quaestorns embetstecken. Från ett mynt med quaestorn Aesillas' namn.

Medan Rom utvidgade det italiska riket, uppväxte en fara i vester. Den fred, som Karthago måste afsluta, var endast ett vapenstillestånd. Man insåg i Karthago, att statens sjelfständighet var starkt hotad, och att Rom vid lägligt tillfälle skulle fullborda det verk, som i det förra kriget blifvit påbörjadt, Karthagos underkufvande. Kriget var oundvikligt och dess utbrott endast en tidsfråga. Det fans i Karthago två partier. Det ena var fredspartiet med Hanno — den s. k. store — i spetsen, hvilket önskade så länge som möjligt undvika strid med Rom. Det andra, krigspartiet, hade till sina ledare hjelten Hamilkar Barkas och Hasdrubal. Hamilkar och hans vänner funno nödvändigheten att handla i rätt tid; Rom hade vid soldatupproret visat, hvad det förde i skölden. Fredspartiet hade sitt stöd hos de styrande myndigheterna, hvaremot folkförsamlingens bistånd kunde påräknas för krigspartiets ledare. Det blef derför nödvändigt att försvaga myndigheternas inflytande. Detta skedde derigenom, att Hamilkar blef utnämnd till öfverbefälhafvare i Afrika för obestämd tid samt fritagen från styrelsens uppsigt och ställd omedelbart under folkförsamlingen. Hamilkar var rätte mannen att till fosterlandets båtnad använda denna nästan oinskränkta makt. Om man med utsigt till framgång skulle kunna förnya kriget med Rom, så var det nödvändigt att skapa en här och tillgångar att föra kriget, enär man, såsom erfarenheten redan lärt, föga kunde räkna på de styrandes be-

redvillighet att göra erforderliga ansträngningar för detta. Hamilkar beslöt derför att utbreda Karthagos välde i Spanien, der både manskap och medel funnos att tillgå. Han tågade först mot Libyerna i vester, men öfvergick sedan till Spanien. Det berättas, att han lät sin nioårige son Hannibal vid affärden högtidligen svärja Rom ett evigt hat. I Spanien fann Hamilkar ett rikt fält för sin verksamhet. Landet beboddes af olika stammar, dels Kelter, dels Iberer, dels ett blandfolk, Keltiberer. Den splittring, som förefans emellan de olika folken, begagnades skickligt 236—228 af Hamilkar, som med öfverlägsen fältherreskicklighet förenade lysande statsmannaegenskaper, så att Romaren Cato, hvilken några tiotal år efter honom lärde känna frukterna af hans verksamhet, uttalade sin oförstälda beundran derför genom yttrandet, att ingen konung var värd att nämnas vid sidan af Hamilkar Barkas. Då han fallit i en drabbning, fortsattes hans verk af mågen Hasdrubal, 227—220, hvilken isynnerhet genom en klok statskonst bragte allt flere stammar i beroende af Karthago. Hasdrubal anlade det nya Karthago (Cartagena), hvars goda hamn och förträffliga läge tryggade förbindelsen med Afrika, medan de närbelägna silfvergrufvorna beredde rika inkomster. Snart var större delen af södra och östra kusterna ända till Iberus (Ebro) Karthago underdånig, och samhällena i det inre landet blefvo skattepligtiga. Åkerbruket uppblomstrade, och handeln vann allt större utveckling till gagn för hemlandet, hvarjemte en fullt krigsduglig här bildades. Rom, nu upptaget af krig med Galler och Illyrier, beredde sig icke att möta faran Man anade icke dess vidd och synes ej hafva egt en tanke på ett infall i Italien från denna sida. År 226 slöto dock Romarne ett förbund med de båda grekiska kolonierna på den östra kusten, Saguntum och Emporiae, hvarjemte Hasdrubal måste förbinda sig att icke sträcka sina krigståg norr om Ebro.

3. Det andra Puniska kriget.

Så stodo sakerna, dä Hasdrubal 220 blef mördad. Hären valde genast i hans ställe Hamilkars äldste son Hannibal, och valet fick sin bekräftelse i Karthago. Vare sig nu att Hannibal svurit den ed, som uppgifves, eller icke, säkert är, att han hade gjort till sin lefnads mål att förödmjuka Rom, hvars fiendtlighet mot Karthago han från sin tidigaste ungdom lärt känna. Han var också värdig att utkämpa den afgörande striden. Tidigt van vid lägerlifvet och utmärkt i krigets

idrotter, var han mäktig af de största ansträngningar och försakelser. Till hans personliga tapperhet kommo lysande fältherreegenskaper och en skarp statsmannablick. Hans slughet var ovanlig, och i spionering kunde få mäta sig med honom. De beskyllningar, Romarne gjort mot honom för trolöshet och grymhet, sakna fog. Hannibals bild hafva afunden och partihatet försökt att vanställa, men i trots af dessa försök framstår han såsom en af forntidens allra största personligheter, hvilkens välde öfver alla dem, med hvilka han kom i beröring, och förmåga att äfven i brydsamma tider sammanhålla en af skilda beståndsdelar sammansatt här, som i anföraren hade sitt fosterland, äro värda den högsta beundran. Också kan med skäl sägas, att det andra puniska kriget mindre fördes emellan Rom och Karthago än emellan Rom och Hannibal.

Hannibal fann sig icke böra dröja med krigets öppnande. Styrelsen i Karthago var föga benägen för krig, och detta måste sålunda framkallas genom konstlade medel. Försöken att reta Roms bundsförvandt Saguntum till fredsbrott slogo fel, hvarpå Hannibal under förevändning, att Saguntum förnärmat en Karthago underdånig stam, angrep staden 219. Den försvarade sig med kraft och skicklighet, men då allt bistånd uteblef, föll den efter 8 månaders belägring. Efter Saguntums fall uppträdde romerska sändebud i Karthago för att fordra upprättelse, men Hannibals första framgång och det vunna bytet hade stärkt krigspartiet. Underhandlingarna blefvo ej långa. Den romerske ordföranden vecklade samman sin toga och bad rådet välja emellan fred och krig, som båda gömdes deri. Karthagerna svarade, att han sjelf fick bestämma, och så valde han kriget, hvilket utan betänkande emottogs 218.

Hannibal ordnade nu allt till kriget Af manskapet, som hufvudsakligen bestod af Libyer och Hispaner, sändes en del till Afrika; en del qvarblef i Spanien jemte flottan. Befälet derstädes fördes af Hamilkar Barkas' andre son Hasdrubal. Libyerna erhöllo löfte om medborgarrätt, i fall de segrade, och en stor del af Hispanerna förlades i Afrika. Anfallet skulle ske landvägen, medan en del af flottan borde härja Italiens vestkust och besätta en fast punkt på Sicilien. Hannibal insåg, att det för Roms kufvande var nödvändigt att spränga det Italiska statsförbundet. För detta ändamål lämpade det sig bäst att taga det norra Italien till operationsbas. Der kunde man påräkna bistånd af befolkningen, Galler och Ligurer, samt knyta förbindelser med Makedonien. Våren 218 uppbröt Hannibal från Nya Karthago och tågade öfver Ebro. Efter ett häftigt motstånd från befolkningen uppnådde han Pyrenéerna. Härifrån lät han en del af soldaterna åter-

vända till hemmet. Med de öfriga — 50,000 man fotfolk och 9,000 ryttare samt 37 elefanter — gick han öfver Pyreneerna och stod i slutet af Juli vid Rhone. Romarne hade icke gått tillväga med sin vanliga raskhet och omtänksamhet. Deras afsigt var att anfalla fienden i Spanien och Afrika. Men Hannibal, hvilkens planer Romarne ej hade förstått att genomskåda, förekom dem, och så fann consuln Scipio sig nödgad att möta honom i Gallien, för att der med bistånd af Kelterna, hvilka Rom genom Massilia hade vunnit på sin sida, stänga vägen till Italien. Scipio hade dock ej kommit längre än till Massilia, och den galliska här, som vid n. v. Avignon sökte hindra Kartha-

84. Hannibal.

gerna att öfvergå Rhone, misslyckades häri genom Hannibals förträffliga anordningar. Denne tog nu vägen åt Alperna. Scipio sände deremot större delen af hären under sin broder Cnejus till Spanien och återvände sjelf med den öfriga delen för att i Italien möta Hannibal. Dennes tåg öfver Alperna var ytterst besvärligt. Om stället för detsamma råder stark meningsskiljaktighet. De flesta antaga, att Hannibal följde Rhone till Vienne, derifrån tog af åt öster, öfvergick Chartreusebergen samt öfver Chambéry och Montmélian framkom till Lilla S:t Bernhard, hvarifrån han genom Dora Balteas dal förbi Aosta tog vägen till Ivrea. der Salasserna, en lydstam till Insubrerna, välvilligt emottogo Karthagerna. Andra låta honom längs Drac öfver Höga Alperna gå till Mont Genèvre. Sannolikast är dock, att Hannibal längs Isère öfver Grenoble genom Allevards och La Rochettes dalar förbi S:t Jean

de Maurienne uppnådde Lilla Mont Cenis, hvarifrån han öfver Ferrera och genom Dora Riparias dal framträngde till Taurinernas hufvudstad (Turin). Under uppstigandet var hären utsatt för fiendtliga anfall, hvilka dock tillintetgjordes genom fältherrens vaksamhet. På 9:de dagen uppnåddes bergspetsen; här rastade man i två dagar, och Hannibal förstod att lifva de af mödor och förluster nedslagne krigarnes mod genom att från en höjd visa dem Italiens fruktbara slätter, målet för deras ansträngningar. Nedstigandet var förenadt med otroliga svårigheter; bergets sluttning var brant och den trånga vägen helt och hållet eller till en stor del betäckt af snö; man var nemligen nu i September, om ej i Oktober. Menniskor och djur togo miste om vägen, förlorade fotfäste och störtade utför branterna. På ett ställe hade genom regn det öfre jordlagret på branten, längs hvilken vägen gick, blifvit bortspoladt, så att hästar och elefanter icke kunde komma fram. Hannibal försökte en omväg, men här gledo djur och menniskor utför isskorpan, som täcktes af ett tunnt snölager, och slutligen måste han lägra sig på bergsryggen samt genom terrassering återställa den förstörda vägen. På 15:de dagen och efter 5 månaders tåg från Nya Karthago var man vid alpfoten. Men af hären återstodo nu endast 20,000 man fotfolk och 6,000 ryttare. Tåget hade sålunda kostat stora offer, och det hade också fordrats hela Hannibals kraft och ihärdighet att genomföra vågstycket. Ty ett sådant var det att med en vid annat luftstreck van krigshär, inneslutande äfven rytteri och elefanter, midt ibland fiendtliga stammar och under en redan framskriden årstid öfvergå Alperna. Efter öfvergången var hären, som utom andra vedermödor lidit brist på lifsmedel, i ett ömkligt skick, och fältherren behöfde använda någon tid att återställa krafterna och lifva modet hos de utmattade krigarne. Härefter angrep han Taurinerna och intog deras hufvudstad, hvarigenom de kringboende stammarne skrämdes att ställa sig under hans beskydd. Romarne, som med en tillräcklig styrka kunde hafva krossat Hannibals här omedelbart efter alpöfvergången, kommo för sent härtill. Den ene consuln, Tiberius Sempronius, stod på Sicilien, färdig att öfvergå till Afrika; den andre, Publius Scipio, kom, nästan utan trupper, för att öfvertaga befälet öfver den styrka, som i Po-dalen var sysselsatt att dämpa oron bland Gallerna. Hannibal, som fann nödvändigheten att genom en lycklig drabbning föranleda resning bland den galliska befolkningen, gick att möta Scipio. Sammanbrabbningen skedde på slätten emellan Ticinus och Sesia. Scipio synes icke hafva anat Hannibals öfverlägsna fältherreskicklighet och den karthagiska härens förträfflighet. Utgången af striden, som egentligen var en rytteristrid, lärde honom annat. Sårad och slagen måste han i

hast draga sig tillbaka öfver Po. Han intog först ställning framför fästningen Placentia, men tågade snart derifrån till höjderna bakom Trebia. Efter striden vid Ticinus hade Gallerna börjat röra sig, men Scipios väl valda ställning, som hindrade Hannibals framträngande, tillbakahöll ännu en resning i massa. Under tiden hann Sempronius ankomma från Sicilien. Der hade den karthagiska flottans anfall blifvit tillbakaslagna och ön Melita fallit i Romarnes händer. Men faran i norr tvang Sempronius att ila Scipio till hjelp. Hannibal önskade drabbning, och Sempronius lät utan svårighet förmå sig härtill. Måhända hoppades han med anledning af de förenade romerska härarnes öfverlägsna styrka — som uppgick till öfver 40,000 man — att med ett slag tillintetgöra motståndaren. Men Hannibal förstod att i drabbningen skaffa sig alla fördelar och begagnade såsom vanligt med stor skicklighet sitt förträffliga rytteri. Romarne blefvo i grund slagna, och återstoden af hären räddade sig med möda till Placentia.

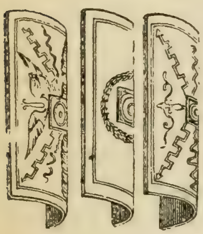
Följderna af slaget vid Trebia voro vigtiga. Resningen i det galliska landet blef fullständig, och Hannibal förstärkte sin krigshär med Galler — man uppgifver ända till 60,000 man fotfolk och 4,000 ryttare. Det moraliska intrycket af segern var starkt. Tron på Roms oöfvervinnelighet var bruten, och tillfälle erbjöd sig för de italiska folken att afskudda sig Romarnes ok. Hannibal räknade på beredvilligheten härtill. Han höll Romarne i hård fångenskap, men frigaf bundsförvandterna utan lösen med den försäkran, att han kommit till Italien för att bryta Romarnes öfvervälde och återgifva de underkufvade deras sjelfständighet. Med sin klara blick fattade Hannibal, såsom redan är angifvet, att enda medlet till Roms underkufvande var att spränga det italiska statsförbundet. Detta var hans hufvudmål, och krigsföretagen syftade alla mer eller mindre till dess vinnande. Men härutinnan visade sig hela fastheten i den italiska stat, som Rom bildat, och styrkan af de anstalter, genom hvilka det tryggat sitt välde. De latinska kolonierna, som voro spridda i alla delar af landet, höllo troget fast vid Rom, i hvilket de hade sin naturliga stödjepunkt. Hannibals krigsföretag hämmades af de starka fästningarna, hvilka i allmänhet endast med svårighet kunde eröfras och, om de intogos, kräfde starka besättningar. Redan i landet kring Po fann sig Hannibal hindrad af fästningarna Placentia och Cremona, hvilka nu skyddade den slagna hären och försvårade rörelserna. Han beslöt också att icke sätta de alltid vankelmodiga Gallernas tålamod på ett alltför hårdt prof, utan förflytta krigsskådeplatsen längre i söder, der hans här väntade rikt byte. Vintern tillbragte han dock i galliska landet.

Hannibals framgångar hade visserligen väckt farhågor i Rom,

men mera bland allmänheten än i senaten. Man rustade sig dock att på flere håll möta faran. Trupper skickades till Sicilien, Sardinien och Tarent. Den största styrkan afsågs till att skydda norra Italien. Men i Rom rådde tvedrägt. Folkpartiet kastade sina blickar på Cajus Flaminius, hvilken hade genomdrifvit jordutdelning och uppträdt fiendtligt mot nobiliteten. Denna motverkade Flaminii val till consul och begagnade sig härvid af den uppskrämda sinnesstämningen hos mängden. Men allt var fruktlöst, och Flaminius visste att genom åsidosättande af vanliga bruk undgå de religionshinder, med hvilka man tyckes hafva försökt att omintetgöra hans val. Han lägrade sig vid Arretium och embetsbrodern Cnejus Servilius vid Ariminum för att sålunda för Hannibal stänga de båda härvägarne från norr. Men Hannibal gick 217 öfver Apenninerna så långt i vester som möjligt och tågade sedan genom sumptrakterna vid Arnus. Tåget var ytterst besvärligt. Hären fick vada i vatten under flere dagar och måste om nätterna lägra sig på störtade lastdjur samt hopförd packning; sjukdomar utbröto, och fältherren sjelf miste i följd af en inflammation sitt ena öga. Men målet vans, och Hannibal stod helt oförväntadt vid Faesulae. Härifrån gick han förbi Flaminii läger till Cortona och utplundrade landet. Flaminius följde efter. Enligt de vanliga berättelserna lät denne, som saknade fältherregåfvor, men var uppfyld af sjelfförtroende, locka sig till en oförsigtig drabbning. Dock bör ihågkommas, att Flaminii verksamhet blifvit bedömd af hans politiska motståndare, som helt visst gåfvo honom större skuld, än han verkligen åsamkat sig. Möjligt är, att han följde fienden för att i samverkan med den andre consuln, hvilken framryckte från öster, angripa Hannibal, på det att denne skulle komma emellan de båda härarne. Men Hannibal förstod att välja slagfält. Då Romarne en morgon inryckte i det pass, der vägen går emellan sjön Trasimenus i söder och höga berg på andra sidan, voro höjderna besatta af den karthagiska hären, hvilken doldes af en tät dimma från sjön. Motstånd var här omöjligt. Hären, 30,000 man stark, blef nästan tillintetgjord, och Flaminius sjelf föll. Hannibals förlust var omkring 1500 man. Omedelbart efter drabbningen blef en af den andre consuln utsänd rytteriafdelning om 4,000 man öfverraskad af fienderna. Nu var Etrurien förloradt, och vägen till Rom stod öppen. Man beredde sig der på det yttersta, nämnde Quintus Fabius, en fast, betänksam och klok man, till dictator, satte staden i försvarstillstånd, bildade nya legioner och sökte med flere medel blidka gudarnes vrede

Men det väntade anfallet på Rom uteblef. Hannibal fann sig icke nog stark att angripa staden, utan fullföljde sin plan att bringa bundsförvandterna till affall. Han tågade in i det picenska området,

som nu fick känna krigets förödelse. De rika, af romerska landtgårdar uppfylda bygderna vid Adriatiska hafvet egnade sig förträffligt till uppehållsort för den karthagiska hären, som här fann ymnig föda och ostörd hvila. Fältherren begagnade tiden att ordna sitt fotfolk efter romerskt mönster och gifva det romerska vapen, hvarjemte han sjöledes sände bud till Karthago. Efter några veckors hvila gick han åt söder i förhoppning att kunna vinna de sabelliska stammarne på sin sida. Förhoppningen uppfyldes icke; städerna slöto sina portar, och öfverallt möttes fiender, ingenstädes vänner. Orsakerna till Italernas trohet mot Rom voro flere. De italiska folken tyckas vid denna tid hafva känt sig såsom ett verkligt helt, och känslan häraf framträdde så mycket starkare, då man hade att strida med Phenicier och Galler, båda i viss mån nationalfiender till Italerna. Det kloka sätt, hvarpå Rom behandladt Italien, verkade jemväl mycket; ännu hade nemligen icke den sjelfviska styrelse, som adeln senare utöfvade, framkallat de känslor, som kommo till utbrott i bundsförvandtkriget och hvilka skulle hafva betydligt underlättat Hannibals bemödanden. Dessutom fruktade man för Rom, som beherskade det hela genom sina kolonier och genom adelspartierna i de större städerna. Denna fruktan visade i bakgrunden Roms stränga hämnd i händelse af uppror. För en sådan hämnd kunde man ingalunda vara säker, ty ännu stod Rom upprätt, och senaten ådagalade en beundransvärd fasthet. De härar, som blifvit sända till Spanien, Sardinien och Sicilien, återkallades icke, och i hemlandet voro Romarne beredda att hellre ödelägga allt än att underkasta sig. Så fann Hannibal starkt motstånd hos befolkningen. Dessutom ändrades nu krigföringen. Fabius undvek fältslag. Han följde Karthagerna på afstånd utan att förhindra deras plundringar och intog ställningar, i hvilka han ej utan fara kunde angripas. Så förekom han upprepandet af de nederlag, som gjort ett så ogynsamt intryck på sinnena. Hannibal gick först till Apulien samt derifrån till Samnium och Campanien. Försöket att förmå Capua till affall misslyckades, och Fabius sökte stänga återvägen, men genom en krigslist kom Hannibal genom passet vid Casilinum och tågade till Apulien, der han slog läger vid Gerunium och samlade förråd för vinterbehofvet. Fabii rytteriöfverste Minucius vann under dennes frånvaro några framgångar. I Rom var man missnöjd med Fabii krigföring, som icke kunnat förekomma landets utplundrande, och ett beslut genomdrefs, som gaf Minucius lika makt med Fabius. Den förre, hvilkens karakter Hannibal

85. Romerska sköldar.

såsom vanligt förstod att begagna till sin fördel, höll nu på att förderfva allt genom öfverilade mått och steg, men Fabius räddade hären.

Fabii fälttåg hade visserligen föga skadat Hannibal, men det hade gifvit Romarne tid att hämta sig efter den första våldsamma stöten och använda alla de stora tillgångar och krafter, som Italien erbjöd. Också höll den romerska senaten modet uppe, afböjde skänker från grekiska städer, varnade Ligurerna för fiendtligheter och fordrade i Makedonien utlemnandet af Demetrius från Pharos. Inga trupper återkallades från Spanien. Der hade kriget slagit väl ut för Rom. Cnejus Scipio och hans sedan ditskickade broder Publius bestodo lyckliga strider dels till land dels till sjös med Karthagerna och drogo på sin sida flere oberoende stammar, så att Hannibal härifrån icke hade att vänta någon förstärkning. Ännu stod denne ensam, och han kunde — så menade man i Rom — besegras, om man stälde en öfverlägsen krigsmakt mot honom. Att man beslöt sig härtill, hade dock sannolikt sin förnämsta orsak deri, att krigets hemsökelser började kännas allt för tunga, hvilket isynnerhet var ett farligt prof för bundsförvandterna. De nya consulerna 216 erhöllo derför i uppdrag att krossa Hannibals här med ett enda slag. De voro Lucius Aemilius Paullus och Cajus Terentius Varro, en man af folkpartet, hvilken medverkat till Minucii upphöjelse. Krigshären ökades till åtta legioner, hvarje 20 procent starkare än vanligt, och bestod sålunda med bundsförvandternas trupper af omkring 80,000 man till fots och 6,000 ryttare. Hannibal hade endast halfva antalet fotfolk samt 10,000 ryttare. Men han önskade en drabbning, helst som Apuliens vida slätter gåfvo honom tillfälle att använda sitt öfverlägsna rytteri. Han hade lägrat sig på floden Aufidi högra strand vid Cannae, hvars till förrådsplats för Romarne afsedda fäste han hade bemäktigat sig. Paullus synes hafva velat uppskjuta striden och söka en gynnsammare plats derför, men Varro begagnade sig af den makt, som omvexlingen i öfverbefälet, hvilket olyckligtvis ombyttes för hvarje dag, lade i hans händer, och gick på morgonen den 2 Augusti — efter den rättade kalendern sannolikt i Juni — öfver floden Aufidus för att drabba samman med Hannibal. Rytteriet stod å båda sidor på flyglarne. Det romerska fotfolket, som var ordnadt i ovanligt djupa leder, tillbakaträngde vid första anfallet de galliska och spanska trupper, som bildade den framskjutna sidan af den karthagiska härens halfmånformigt uppstälda midt. Men under tiden hade Karthagernas rytteri på venstra flygeln slagit den högra romerska på flykten och sedan hjelpt till att öfverändakasta Romarnes venstra flygel. Romarnes fotfolk, som fullföljde sin fördel och kilformigt trängde in i Karthagernas midt, angreps på båda sidorna

af Libyerna, som bildade halfmånens båda ändar och nu slöto sig omkring den framträngande härmassan, hvilken sålunda råkade i oordning och icke kunde fritt röra sig. I detta läge anfölls nu Romarnes fotfolk i ryggen af det segrande rytteriet. Flykt var icke möjlig i den sammanpackade massan, der de innersta lederna icke ens kunde försvara sig, utan stodo väntande en säker död, och skoning gafs icke. Så nedhöggs större delen af den romerska hären; man uppgifver minst 50,000, möjligen 70,000 fallne, häribland consuln Paullus, proconsuln Servilius, f. d. rytteriöfversten Minucius, 2 quaestorer, 21 krigstribuner och 80 senatorer samt riddare i mängd. Det romerska lägrets besättning, 10,000 man, blef till större delen tillfångatagen. Consuln Varro och några tusen eller enligt en annan uppgift 14,000 man undkommo blodbadet, hvaremot Hannibal endast förlorade 6,000 man.

Kännbar var Romarnes förlust på slagfältet, men annu mera kännbara segerns följder i öfrigt. Karthago beslöt att kraftigare än förr understödja Hannibal, och Makedonien slöt förbund med honom. Farligast var dock Syditaliens affall. Större delen af Lucanerna och Bruttierna, de fleste Samniter, städerna Arpi i Apulien m. fl. samt framför alla det vigtiga Capua jemte Atella och Calatia affällo till Hannibal. Så tycktes denna hafva vunnit sitt mål, och Roms läge var mera hotadt än någonsin. Man har ofta tadlat Hannibal derför, att han icke efter segern vid Cannae genast tågade mot Rom, hvartill hans djerfve rytteribefälhafvare Maharbal skall hafva rådt honom. Men Hannibal kände förhållandena bättre än så. På öfverrumpling var ej att tänka — dertill låg Rom alltför aflägset — och till en regelbunden belägring var den karthagiska hären ej nog stark. Vida ändamålsenligare var det att fullfölja den utkastade planen, söndra de italiska folken från Rom, utplundra landet och låta det fortfarande bära krigets tyngd, till dess slutligen, efter vunnen förstärkning från hemmet eller förbundna furstar, rätta stunden kunde vara inne att krossa den utmattade fienden. Hannibals skarpa blick bländades ej af segerns glans; han insåg klart sin ställning och kände Roms styrka. Han erbjöd också utlösning af fångarne och var ingalunda obenägen för fred.

Men nu framstod romarkraften i all sin väldighet. Sådant var Romarnes skaplynne, att olyckan stärkte deras motståndskraft. Ingen tanke på underkastelse eller fredsförsök uppstod; intet vankelmod förekom; sorgen öfver de fallne fick vika för ifvern att rädda fosterlandet. Alla voro redo att anstränga sig till det yttersta. Senaten tackade den slagne consuln, för att han icke gifvit staten förlorad; nya rustningar företogos. Quintus Fabius Maximus och Marcius Claudius Marcellus, två pröfvade härförare, träddo i spetsen för det hela.

Till krigstjenst utskrefvos äfven unga gossar; förbrytare och fångar beväpnades; 8000 slafvar inköptes af staten och skickades i fält med utsigt att i framtiden blifva fria, och anbudet om fångarnes utlösning afslogs. Latinerna lemnade beredvilligt nytt manskap, och hela mellersta Italien förblef troget. Resningarna i söder, hvilka småningom inträffade, förminskade stridskrafterna, men ännu egde Rom till sitt förfogande vapenföra män i stort antal och — hvad vigtigast var — förtroendet till framtiden. Också började nu krigslyckan vända sig. I trots af de betydande framgångar, som Hannibal vann kort efter slaget vid Cannae och senare, blef han dock bragt att gå försvarsvis tillväga.

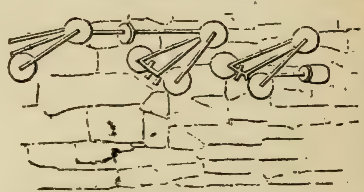
Hannibal tillbragte vintern i Capua. Man har påstått, att det yppiga lifvet i denna stad förvekligade hans krigare och så föranledde Roms öfverlägsenhet i kriget, men detta påstående är icke grundadt; Roms seger berodde på flere samverkande orsaker. Hannibal väntade förstärkningar från Spanien eller Karthago. Men de båda Scipionerna hade i det första landet slagit Hasdrubal, och i följd deraf måste trupperna från Karthago sändas till Spanien. Hannibal fick sålunda ensam kämpa mot de nybildade Romerska härarne, hvilka anfördes af män, som förstodo att stödja sig på starka fästningar eller skydda sig inom fasta läger, medan de omintetgjorde fiendens anfall på vigtiga städer och tvungo honom att ständigt vara på sin vakt. Året 215 förgick under smärre strider i Campanien. Med möda intog Hannibal det hårdnackadt försvarade Casilinum, men hans anfall på Nola tillbakaslogs af Marcellus — det var lyckans första solglimt för Romarne, som på denna tid funno det svårare att icke besegras af Hannibal än senare att besegra honom. Men en stor fördel tillskyndades Karthagerna genom förbundet med Syrakusa. Hiero hade nemligen dött, och hans sonson Hieronymus öfvergick på Karthagos sida. Äfven när den senare blifvit mördad, fortfor vänskapen med Karthago, som fann kraftigt understöd i Syrakusa, der nu två af Hannibal utsände män, Hippokrates och Epikydes, tillvällade sig ledningen af det hela. Dock bibehöllo sig Romarne på Sicilien, och ett försök till uppror på Sardinien kufvades, oaktadt Karthago ditsände trupper. I norra Italien hade visserligen en romersk här blifvit tillintetgjord af Gallerna kort efter slaget vid Cannae, men denna händelse hade inga vigtigare följder. Konung Philip af Makedonien var nästan overksam. I Spanien hade Scipionerna flyttat kriget till Andalusien, der de vunno framgångar, hvilka dock måhända blifvit något förstorade i berättelsen.

Så hade året 215 i det hela förbättrat Romarnes ställning. Följande året 214 medförde inga vigtiga händelser. Mot Hannibal stodo consulerna Fabius och Marcellus, hvilka gäckade alla hans försök att

intaga Campaniens städer. Hans underbefälhafvare Hanno blef vid Beneventum slagen af Gracchus, hvarvid slafvarne utmärkte sig, och Casilinum återtogs af Romarne. Dessa skickade äfven en flotta mot Philip, som hade anfallit Roms besittningar i Epeiros, och vunno öfver honom fördelar, som föranledde honom att blifva en sysslolös åskådare af striden i Italien. Dessutom beslöto Romarne att med all makt kasta sig emot Sicilien för att afvända den derifrån hotande faran. Man ser tydligt, att Romarnes hela bemödande gick ut på att omöjliggöra alla hjelpsändningar till Hannibal, mot hvilken de funno sig kunna hålla stånd, om han lemnades ensam. Krigföringen på många skilda håll fordrade stora stridskrafter, och Italien fick lemna en god del af sin vapenföra befolkning till kriget. Med alla besättningar stodo måhända 200,000 man nu under vapen. Man har uppskattat antalet vapenföra till omkring 800,000, men af dessa torde från krigets början minst $^1/_5$ hafva blifvit dödad eller försatt ur stridbart skick,

86. Romersk murbräcka med tak till skydd för de stormande.

87. Försvarsredskap vid belägring. Från Trajani pelare.

och då södra Italiens folk till större delen voro fiendtliga, måste antalet härigenom hafva blifvit mycket förminskadt. Att jordbruk och näringar skulle lida oerhördt, är uppenbart; dock får man besinna, att bruket af slafvar möjliggjorde en utskrifning i massa. Svårare var det för Hannibal att utan undsättning bibehålla sin ställning, men hans snille förnekade sig aldrig, och försvarskriget mot de öfverlägsna romerska krafterna är ett lika glänsande fältherreprof som hans mest afgörande segrar.

På Sicilien kunde Romarne i början föga uträtta. Marcellus belägrade Syrakusa, men denna stad skyddades af starka murar och talrikt manskap samt egde en stor rikedom på krigsredskap, som Hiero låtit förfärdiga med tillhjelp af den store matematikern Archimedes. Alla anfall tillintetgjordes, till stor del genom de af Archimedes uppfunna förstörelseverktygen. En karthagisk flotta och en krigshär lågo i närheten. Marcellus inskränkte sig till att bevaka staden, för att vid lägligt tillfälle genom öfverraskning bemäktiga sig densamma. Detta lyckades dock först 212. Syrakusa lemnades till plun-

dring, hvarunder Archimedes omkom, och dess skönaste konstverk fördes till Rom. Så tycktes Sicilien förloradt för Karthago, men ännu fortfor det lilla kriget någon tid, tills slutligen hela ön kom i Romarnes våld.

Året 213 hade Hannibal tillbragt nästan i overksamhet, endast passande på tillfälle att komma i besittning af Tarent. Romarne återtogo Arpi. År 212 lyckades det Hannibal att genom hemligt förstånd med invånarne intaga Tarent utom borgen, äfvensom några andra grekiska städer, hvarjemte Gracchus genom ett bakhåll blef dödad och

88. Publius Cornelius Scipio Africanus den Äldre.

hans här upplöst. Men Romarne anföllo nu Capua. Visserligen inställdes den tillämnade belägringen, då Hannibal nalkades, men efter dennes aftåg till Lucanien och Apulien, der två romerska häráfdelningar tillintetgjordes, inneslöto Romarne åter Capua med tre genom befästningslinier förbundna läger. Hannibals undsättningsförsök misslyckades, och hans enda utväg att rädda Capua var nu att tåga mot Rom. Stor blef bestörtningen derstädes, då den karthagiska hären lägrade sig vid Anio några mil från staden, men senaten förlorade ej besinningen, och Capuas belägring upphäfdes icke. Så måste Hannibal återvända, och nu gaf sig Capua. Straffdomen öfver denna stad blef

hård. Öfver femtio af de förnämsta männen halshöggos på proconsuln Flaccii befallning, sedan de mest skyldiga gifvit sig sjelfva döden; en del af rådet kastades i fängelse, många borgare såldes till slafvar, och staden miste sin sjelfständighet. Liknande behandling vederfors Atella och Calatia.

Capuas fall var ett bevis på Romarnes öfverlägsenhet i Italien. Från Makedonien hotade nu mera ringa fara, ty den romerska befälhafvaren Laevinus gaf Philip nog att sköta i eget land genom att mot honom stifta ett förbund, i spetsen för hvilket Ätolerna stodo.

I Spanien hade sakerna tagit en för Rom olycklig vändning. Karthagerna voro 213 nästan utdrifna ur landet, och Romarne hade eggat numidkonungen Syphax (i n. v. Oran och Algier) att anfalla Karthago. Men Hasdrubal öfvergick till Afrika och besegrade Syphax med hjelp af numidfursten Gula och dennes tappre son Masinissa. Härpå återvände han med öfverlägsna stridskrafter till Spanien. Scipionerna nödgades nu värfva Hispaner och delade sina krafter för att möta de tre fiendtliga härar som anföllo dem. Detta blef deras olycka; de föllo sjelfva, och härarne sprängdes. En ringa styrka bibehöll sig dock vid Ebro under en viss Cajus Marcius. Efter Capuas fall skickades propraetorn Cajus Claudius Nero med 12,000 man till Spanien och hade der någon framgång. Men senaten beslöt att med större kraft fullfölja kriget derstädes, och så blef den 27-årige Publius Scipio, son af den i Spanien fallne Publius, ditskickad såsom öfverbefälhafvare (proconsul). Scipios val måste hafva till en del berott på hans familjs inflytande och föranleddes måhända äfven af hans i Spanien omtyckta namn. Han var också en man, som förstod att vinna menniskornas hjertan, en sådan, som behöfdes i Spanien, der befälhafvarens personlighet var af största vigt för att grundlägga och bibehålla väldet öfver de opålitliga stammarne. Dertill var han en duglig krigare och full af förtröstan till sin lyckliga stjerna. Han troddes allmänt stå under gudarnes omedelbara hägn; om han sjelf i någon mån delade denna tro, är svårt att afgöra; visst är, att han begagnade sig af densamma.

Scipios uppträdande i Spanien 209 utmärktes af en djerf vapenbragd. Medan de tre karthagiska härarne stodo långt ifrån Nya Karthago, öfverrumplade och stormade han, med skickligt begagnande af det låga vattenståndet vid ebben, den svagt besatta staden. Ett rikt byte af krigsredskap, fartyg och penningar föll i hans händer jemte 18 karthagiska rådsherrar eller domare samt — hvad som var allra värdefullast — de spanska samhällenas gisslan. Genom mild behandling af denna vann han på sin sida flere mäktiga stammar. Scipio sökte nu fullborda eröfringen af Spanien, der folken beredvilligt slöto

sig till eller underkastade sig honom. År 208 mötte han Hasdrubal i Andalusien och slog honom vid Baecula. Men segern var endast half, ty Hasdrubal lyckades att med sina bästa trupper samt elefanter och krigskassa slå sig igenom till norra Spanien och öfvergå Pyreneerna. Oaktadt sina framgångar hade Scipio sålunda förfelat det, som de romerska fältherrarne i Spanien framför allt gjort till sin uppgift, nemligen att hindra Hasdrubals tåg till Italien. Det var således här, som kriget skulle afgöras, och Roms räddning i Italien från Hamilkar Barkas' söner blef icke Scipios verk.

Kriget i Italien hade under åren 210—208 icke företett några märkligare händelser, om man undantager att Romarne återeröfrade Tarent 209. Quinti Fabii sista vapenbragd. Staden utplundrades; bor-

89. Romersk fältherre talande till sina soldater.
Från Antonini pelare.

garne nedhöggos eller såldes till slafvar. Hannibals läge blef allt svårare, emedan de förbundna städerna dels började öfvergifva honom, dels återtogos af Romarne. Dock kunde han 208 öfverraska consulerna Marcellus och Crispinus vid en rekognoskering. Marcellus föll, och Crispinus blef dödligt sårad.

Men äfven Roms ställning var svår. Jordbruket låg nere, gårdarne voro sköflade eller brända, hungersnöd hotade, och statskassan var tom. Dock var de enskildes fosterlandskärlek ännu mäktig af de största uppoffringar. En stor del af krigarne tjenade utan sold, förmögne personer försträckte staten penningar eller besörjde på sin bekostnad vissa statsutgifter, och spanmål kom slutligen från Egypten samt från Sicilien, sedan lugnet der blifvit återstäldt. Men Roms bunds-

förvandter började knota; till och med en del af de latinska kolonierna nekade att vidare lemna manskap och medel. Sådan var ställningen, då plötsligt Hasdrubal, efter att utan svårighet hafva öfvergått Alperna — man känner ej med säkerhet stället — på våren 207 stod i norra Italien, der han förstärkte sin här med Ligurer och Galler. För att möta brodern tågade Hannibal norrut. Efter en sannolikt oafgjord strid vid Grumentum med consuln Nero kom Hannibal till Apulien. Bud från Hasdrubal, förkunnande hans plan att vid Narnia förena sig med Hannibal, uppfångades af Nero. Denne fattade nu det djerfva beslutet att med en del af sin här utan Hannibals vetskap tåga mot norr och der i förening med den andre consuln, Livius, tillintetgöra Hasdrubal. Planen lyckades. Nero bedrog Hannibals vaksamhet och fann på sin väg beredvilligt understöd af befolkningen samt förstärkning af frivilliga. Med ett tal uppeldade han krigarnes mod till den afgörande striden. Snart förenade sig båda consulerna och öfverraskade Hasdrubal vid floden Metaurus samt tvungo honom der till en drabbning, i hvilken hans här, hufvudsakligen genom en djerf rörelse af Nero, blef slagen och sprängd. Efter att hafva uppbjudit hela sin krigskonst för att afvärja nederlaget sökte och fann Hasdrubal sjelf döden. Nero återvände till Apulien, och med hånande känslolöshet lät han inkasta Hasdrubals hufvud i det karthagiska lägret till brodern, samme fiende, som bevisat Paulli, Gracchi och Marcelli lik den sista hedern. Hannibal uppgaf nu hoppet om seger och drog sig till det bruttiska landet. Faran för Italien var öfverstånden, Rom jublade af fröjd, och vid årets slut firade consulerna en lysande triumf.

Efter slaget vid Metaurus vidtager ett nytt skifte af det puniska kriget. Rom är nu den starkare staten och Karthago allvarsamt hotadt. Ännu i 4 år förmådde dock Hannibal hålla sig i Italiens yttersta vrå. Men nu var det ej i Italien, som striden skulle utkämpas. Scipio fullbordade Spaniens eröfring. Ett myteri inom hären, hvilket utbröt efter Scipios insjuknande, blef af honom med klokhet och kraft dämpadt, och en af Hispanerna försökt resning misslyckades. Till och med Gades föll i Romarnes händer 206. Hannibals yngste broder Mago företog nu ett tåg till Italien för att der uppvigla Ligurer och Galler mot Rom, men hans stridskrafter voro alltför svaga. Makedonien slöt fred med sina fiender i Grekland och med Rom 205. Så kunde Romarne tänka på att flytta kriget till Afrika. Scipio hade i Spanien satt sig i förbindelse med de numidiska furstarne Syphax och Masinissa, af hvilka den sistnämnde nu slöt sig till Rom. I slutet af år 206 hade Scipio begifvit sig till Rom och der redogjort för sina bragder i Spanien. Genom folkets ynnest valdes han till consul för

år 205. Men senatens flertal var icke gynsamt stämdt för Scipio, hvilkens förkärlek för den grekiska bildningen och mindre stränga krigstukt ogillades af många, och man tvekade att anordna ett tåg till Afrika, så länge Hannibal ännu stod i Italien. Slutligen beslöt man sig för att sända Scipio till Sicilien med vilkorlig tillåtelse att öfvergå till Afrika. Men han erhöll ingen särskild krigsstyrka, utan endast de stridskrafter, som redan funnos på Sicilien, samt rättighet att samla frivilliga. Förtroendet till hans skicklighet och lycka samt hans personliga inflytande skaffade honom sådana i mängd, och bundsförvandterna täflade att förse honom med allt, som behöfdes till krigsföretaget. Året 205 tillbragtes med rustningar, hvarpå Scipio fick sitt befäl förlängdt. Efter någon tids dröjsmål, till en del förorsakadt genom underbefälhafvaren Pleminii och hans soldaters våldsgerningar i Locri, fick Scipio ändtligen afsegla och landsteg på våren 204 med omkring 30,000 man nära Utica. Masinissa slöt sig här till honom, dock utan krigshär, ty Karthago hade vunnit på sin sida den mäktige grannfursten Syphax, hvilken förjagat Masinissa ur hans rike. Syphax och den karthagiske fältherren Hasdrubal, Gisgos son, samlade en väldig här, med hvilken de inneslöto Scipio, men denne satte nattetid motståndarnes läger i brand och tillintetgjorde hären 203. Samma öde träffade strax derpå en ny här. och kort derefter blef Syphax slagen och fången. Nu fick fredspartiet öfverhand i Karthago; man skickade sändebud till Scipio, och ett vapenstillestånd afslöts. En beskickning afgick härpå till Rom. men fredsunderhandlingarna afbrötos snart. Förloppet af händelserna är ej fullt visst. Dock synes krigspartiet hafva återkommit till makten och smickrat sig med hoppet att genom Magos och Hannibals återkallande afvärja faran. Mago, som nyss sammandrabbat med Romarne i Insubrernas land och blifvit svårt sårad, dog under öfverfarten. Hannibal verkstälde lyckligt sin färd från Kroton till Leptis hösten 203. Med hvilka känslor han efter 15 års uppehåll lemnade Italien, der han hoppats att kufva Rom, kan man lätt föreställa sig. Hannibal var alltför skarpsynt att misstaga sig om ställningen. Också sökte han vid en personlig sammankomst med Scipio att medla fred. Då dennes vilkor syntes oantagliga, måste vapenlyckan försökas. I den afgörande striden 202 vid Zama — måhända rättare längre i nordvest nära Bagradas (Narragara?) — hvilken vanligen anses ha egt rum i Oktober, utvecklade Hannibal förgäfves hela sin fältherreskicklighet. Scipios öfverlägsenhet i rytteri synes ha varit den förnämsta orsaken till den fullständiga seger, som han vann. Karthago var nu ur stånd att försvara sig, och det återstod blott att söka fred, hvilken Hannibal var den förste att tillråda. Den

erhölls 201 Karthago skulle afstå alla besittningar utom Afrika, återställa till Masinissa allt, som blifvit honom eller hans förfäder fråntaget, afhålla sig från krig utom Afrika och i Afrika utom eget område endast föra krig med Roms medgifvande, utlemna alla fångar och öfverlöpare samt elefanterna och krigsskeppen med undantag af tio och slutligen på 50 år betala 10,000 talenter (nära 46 millioner kronor). Vilkoren voro hårda och bröto för alltid Karthagos makt, men de voro förestafvade af nödvändigheten. Att Scipio icke sökte sluta kriget med Karthagos förstöring, länder honom till heder och bevisar, att Rom ännu ej hade fattat den tanke på verldsherravälde, hvilken under händelserna småningom uppkom. Scipio firade en ärofull triumf och erhöll det hedrande tillnamnet *Afrikanen.*

Så hade Hamilkar Barkas' storartade plan misslyckats, och Hannibals lefnadsmål var förfeladt. Det finnes i Hannibals lif något tragiskt, som stämmer sinnet ej blott till beundran, utan ock till deltagande för den store, men olycklige mannen. Men detta får ej förvilla omdömet om betydelsen af stridens utgång. För hela mensklighetens utveckling var den grekiskt-romerska odlingens seger öfver den pheniciska en lycka, och jemför man de båda stridande folken, så befinnas Romarne värdiga den seger, de vunno. Deras storsinthet och förmåga af uppoffringar för fosterlandet förtjena det kraftigaste erkännande. Hade Karthagernas folk — om man der kan tala om folket — varit beredvilligt att underkasta sig ansträngningar motsvarande Romarnes, så hade måhända Hannibal kunnat lösa den uppgift, för hvilken han gjorde allt, hvad af en fältherre och statsman kan fordras. Också hade Rom lidit oerhördt. Italien var härjadt och till en del ödelagdt, omkring 400 blomstrande orter förstörda, 300,000 af landets söner hade i kriget satt lifvet till, de romerska medborgarnes antal var minskadt med en fjerdedel, den jordbrukande medelklassens ställning var ytterligt försämrad och slafarbetet utsträckt, och i de sydliga landskapen sammanrotade sig slafvar och vilda sällar till verkliga röfvarband. Men det inre tillståndets faror förbisågos för den ärorika seger, som gjort Rom till oinskränkt herskare i de vestra medelhafsländerna.

4. Rom och de östra staterna.

Rom fick ej länge efter Hannibals besegrande njuta den väl behöfliga freden. Det var nu en stormakt, hvilken i längden icke kunde förblifva en overksam åskådare af förvecklingarna inom den

hellenisk-asiatiska verlden. Redan i det illyriska och senare under Hannibalskriget hade Rom gripit in i Greklands öden, och den tid var icke aflägsen, då det skulle utöfva ett bestämmande inflytande på dessa. Man bör derför icke föreställa sig, att Rom leddes af en medveten plan att utvidga sitt välde allt längre. Det var till en stor del folken sjelfva, som under fejder inbördes föranledde Romarnes mellankomst, och dessutom fans hos Romarne en viss fruktan — man skulle kunna kalla den skuggrädsla — för hvarje grannstat som utvecklade sig till en mera betydande makt. Steg för steg drefs sålunda Rom fram på eröfringarnas en gång beträdda bana. oaktadt den ursprungliga statens bästa krafter föröddes i de långvariga krigen och den gamla romaranden gick förlorad under segrarnes och det rika bytets inflytelser.

Det var tre riken, som ur den stormiga tid. då Alexanders efterföljare — de s. k. diadocherna — bekrigade hvarandra hade åt sig räddat en större makt, nemligen Egypten, Syrien och Makedonien. Den förstnämnda staten hade redan från början uppgifvit alla anspråk på att bilda ett verldsrike och inskränkt sig till att grunda en sjö- och handelsmakt, som beherskade det östra Medelhafvet med en stor del af dess kuster och öar. Under Lagidernas kloka styrelse blomstrade grekisk odling och konst, tjenande och förhärligande det mäktiga hofvet i Alexandria, som var rikets medelpunkt. Syriens konungar sökte deremot återupprätta Alexanders konungarike. De sträckte sina eröfringståg och till namnet sitt herravälde långt i öster ända till Indus och Jaxartes. Men den väldiga staten, som erinrade om det persiska riket, saknade likasom denna inre fasthet, och bredvid den bibehöllo sig oberoende folk och stater, hvilkas besvärliga fiendskap tärde på dess krafter. Så Parther och Baktrer i öster, så Kelterna i Galatien samt de sjelfständiga rikena Armenien, Kappadokien, Pontos, Bithynien och framför alla Pergamon, der en viss Attalos genom segrar öfver de galliska röfvarhorderna förskaffat sig konungamakt. På kusten af Mindre Asien och Ägäiska hafvets öar stod en del städer under egyptisk öfverhöghet. Andra sjöstäder såsom Byzantion, Kyzikos m. fl. bibehöllo sin sjelfständighet samt bildade i förening med det till sjös mäktiga Rhodos ett slags handelsförbund. I Europa var Makedonien en väl ordnad och stark krigarstat, hvilken icke kunde glömma det ärorika förflutna under Philip och Alexander. Också hade Makedonien vunnit herravälde öfver en stor del af Grekland, nemligen Thessalien, Evböa, Lokris, Doris och Phokis samt många platser i Attika och på Peloponnesos. I de tre vigtiga fästningarna Demetrias vid Pagasäiska viken, Chalkis på Evböa och Korinth hade det nycklarne till Grekland. Men förhållandet var ingalunda det samma som

under Alexander. Makedoniens krafter hade blifvit försvagade genom strider med Gallerna, som öfversvämmat landet, och dess befolkning var föga talrik. I Grekland förlamades dess makt genom sjelfständiga stater och folkförbund. Epeiroterna, Akarnanerna och Böoterna slöto sig dock i allmänhet till Makedonien, men de voro föga betydande. Starkare voro Ätolerna, hvilka stodo i fiendtligt förhållande till Makedonien och för öfrigt skadade Grekland derigenom, att de gynnade röfveri eller åtminstone friskareväsen. Athen var nästan utan all annan betydelse än den, som det egde genom sin forntid; det var afvogt mot Makedonien. Det Achäiska förbundet på Peloponnesos var utan tvifvel den makt, som bäst egnade sig att upprätthålla Greklands nationella sjelfständighet, men dess ledare och fältherre Aratos hade missbrukat sin statsmannakonst att bringa förbundet i beroende af Makedoniens konung, hvilkens inflytande på förbundet hans efterträdare, den oegennyttige hjelten och fältherren Philopömen, dock förstod att bryta. De svagare Elis, Messene och Sparta voro fiendtliga mot Achäerna, och i den sistnämnda staden hade vid denna tid en soldatkonung Nabis vunnit högsta väldet och rasade med hejdlös grymhet mot medborgarne.

Sådana voro förhållandena i öster, då Ptolemäos Philopator i Egypten år 205 dog, efterlemnande en femårig son. Konungarne i Syrien och Makedonien, Antiochos och Philip, funno nu tiden vara inne att angripa och bemäktiga sig det nästan värnlösa Egypten, hvilket land alltid stått i spändt förhållande till de båda andra stormakterna. Antiochos skulle taga Cypern och Egypten, Philip Kyrene, Jonien och Kykladerna. Antiochos var en vanlig njutningsälskande österländsk konung, som föga förtjenade tillnamnet »den store», med hvilket smickrande hofmän kittlat hans fåfänga. Philip deremot var icke utan skicklighet och förslagenhet samt personligt tapper och en någorlunda god fältherre, men saknade sedliga grundsatser. Trolöshet och skurkstreck aktade han för intet. Dertill var han grym och egenmäktig. Man kan icke alldeles frånkänna honom beslutsamhet och handlingskraft, men dessa egenskaper framträdde dock ingalunda under det första krig, som han förde med Romarne, och äfven under det senare visa sig spår af vacklande och slapphet.

Antiochos kastade sig mot de omtvistade gränsländerna, Kölesyrien, Phenicien och Palestina, Philip mot kuststäderna i Asien. Men här fick den senare nya fiender, Rhodos och Pergamon. Två sjöstrider vid Chios och Lade egde rum; om utgången har man tvistat; visst är, att Philip kunde göra eröfringar i Asien och ostörd återvända till Makedonien på hösten 201.

Nu började Rom tänka på att träda emellan. Rubbandet af jemvigten i öster, om Makedoniens välde utsträcktes, faran för handeln i Medelhafvet och det skydd, som man ansåg sig skyldig att gifva Hellenerna, voro bestämmande grunder. Man aktade sig dock för att på en gång reta Syrien och Makedonien. En romersk beskickning afgick till Egypten och Syrien för att der föra talan för romerska folket, såsom den egyptiske konungens förmyndare, men lät Antiochos fullfölja sina fördelar, hvarigenom han bragtes att lemna Philip i sticket. Denne hade under tiden intagit flere kuststäder i Thrakien och höll på att belägra Abydos, efter hvars eröfring alla invånarne måste gifva sig döden. Här träffade honom Roms sändebud, men fick ett stolt och på samma gång försigtigt svar. Ännu dröjde krigsförklaringen, då Philip med anledning af en tvist mellan Akarnanerna och Athenarne lät sina trupper rycka mot Roms bundsförvandt Athen. Nu var saken klar. Men folkförsamlingen satte sig till en början mot kriget, och endast ifriga föreställningar om dettas nödvändighet kunde framkalla dess bifall. Det var fruktan för den besvärliga krigstjensten, som här verkade. Också bildades hären till stor del af bundsförvandter och »frivillige», åtminstone till namnet.

Kriget var för Romarne obetydligt i jemförelse med det nyss genomkämpade. Det varade dock några år, emedan Romarne, såsom oftast var fallet, använde en mindre truppstyrka till detsamma och sökte stöd hos främmande bundsförvandter. Att sådana icke saknades, derför hade Philip sjelf sörjt. Endast Akarnaner och Böoter höllo med Makedonien; alla öfriga stater voro antingen fiender eller neutrala. Året 200 förgick utan större tilldragelser; dock intogo Romarne Chalkis. Följande året inträngde Romarne i Makedonien, medan samtidigt i norr Dardanerna, från söder Akarnaner och Ätoler samt i öster den romerska flottan skulle anfalla landet. Men Philip räddade sig med kraft och skicklighet ur faran. Mindre lyckligt för konungen var året 198, då Titus Quinctius Flamininus, en ung man af mycken duglighet och tillika stor förkärlek till den grekiska bildningen, förde befälet. Romarne fingo snart hela Grekland i sitt våld, och äfven Achäerna biträdde nu förbundet mot Makedonien. Efter fåfänga fredsunderhandlingar ryckte Flamininus år 197 mot norr och drabbade samman med Makedonierna vid Kynoskephalä i Thessalien. Den förr så fruktansvärda falangen dukade här under för legionerna. Nu måste Philip göra fred. Den beviljades honom på ungefär liknande vilkor, som Karthago erhållit. Ätolernas uppmaning att tillintetgöra Makedonien vann icke Flaminini bifall. Hvad Grekland angick, beslöto Romarne att tillerkänna friheten åt dess stater, och Fla-

mininus förkunnade detta beslut 196 vid de Isthmiska spelen under Grekernas jubel. Det är antagligt, att Rom icke ännu hade för afsigt att underkufva Grekland, om man också till en del får tillskrifva Flaminini mot Grekerna vänliga sinnesstämning den behandling, som vederfors landet. Rom hade vunnit sitt mål att göra Makedonien oskadligt, och det hade intet att frukta af de många mot hvarandra mer eller mindre afvogt sinnade staterna. Måhända hoppades Romarne eller åtminstone Flamininus på en framtid af fredlig odling för Grekland. Att denna förhoppning var grundlös, visade sig snart, och Rom måste inom kort med sin kraftiga hand ordna Greklands angelägenheter. Nu nöjde det sig att stifta fred emellan staterna; till och med Nabis i Sparta fick behålla väldet. Det mot Makedonien fiendtliga partiet sattes vid styret i städerna, och Romarnes intresse främjades öfverallt. Den enda lön, Flamininus begärde, var frigifvandet af de krigsfångar, som under Hannibalskriget blifvit såsom slafvar sålda till Grekland. Dessa blefvo vid Flaminini triumf 194 en skönare prydnad än alla de härliga konstskatter samt allt det guld och silfver som hemfördes.

Antiochos, som varit nog kortsynt att icke göra gemensam sak med Philip mot Romarne — för honom det enda medlet att vinna maktutvidgning — företog sig 197 att anfalla de grekiska städerna i Mindre Asien samt sökte äfven göra eröfringar i Thrakien. Romarne afhöllo sig länge från fiendtligheter mot den syriske konungen, men snart tillkom en ny anledning till krig. I Karthago hade Hannibal, stor i freden likasom i kriget, störtat fåmannaväldet och infört en demokratisk styrelse. Dessutom hade han förstått att på ett förträffligt sätt ordna finanserna, så att Karthago började hämta sig från det senaste krigets olyckor. Hannibals politiska motståndare i Karthago tvekade icke att angifva honom för stämplingar mot Rom, hvilka måste förefalla farliga just nu, då Antiochos hotade med krig, så att Hannibal hade lätt att med honom knyta förbindelse. Så beslöto Romarne i trots af Scipios högsinta insaga att fordra Hannibals utlemnande, men denne flydde hemligt till Tyrus och derifrån till Antiochos' hof. Hannibals ingifvelser upptände ytterligare Antiochos' krigslystnad, och i Grekland voro Ätolerna, som ansågo sig illa belönade för de tjenster, som de i makedoniska kriget gjort Romarne, färdiga att bistå Syriens konung. Denne beslöt 192 att öfvergå till Grekland, och samtidigt landsteg derstädes en romersk här. Härmed var kriget i full låga. En del af Asiens småstater, såsom Bithynien och Pergamon, stodo på Roms sida, likaså Rhodos och Byzantion samt Achäerna och framför alla Makedonien. Endast Ätolerna samt några mindre betydande grekiska stater höllo sig till Antiochos. Konungens af dåliga råd-

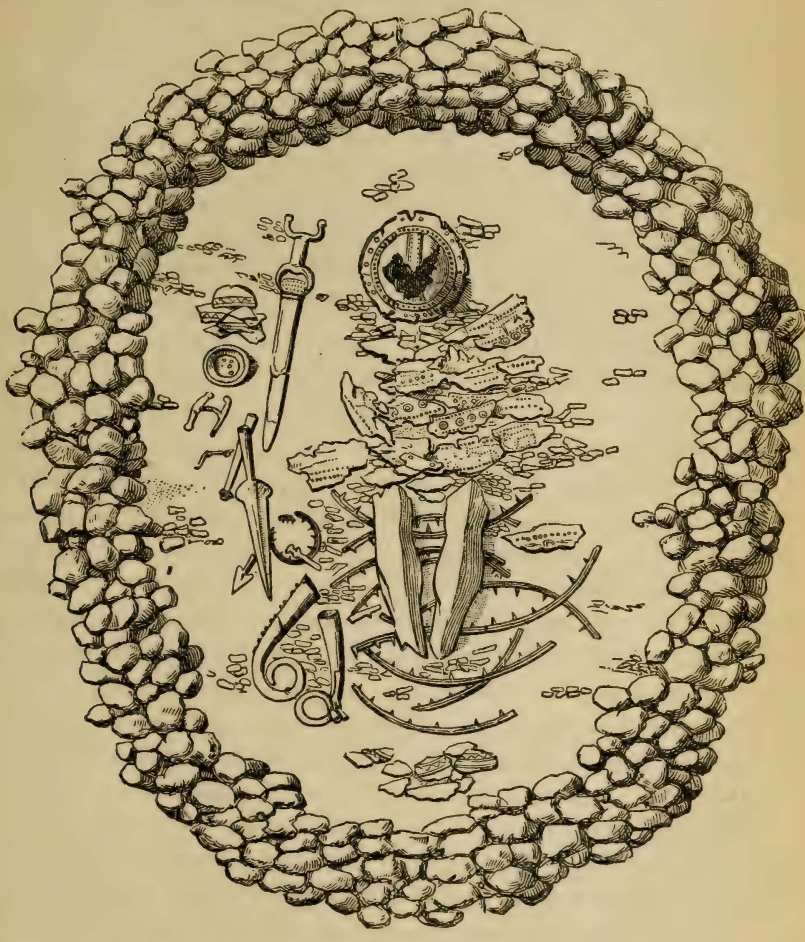
gifvaro underblåsta fåfänga förledde honom att bruka Hannibal endast till underordnade värf. Hannibals kloka råd att sända honom sjelf med en flotta till Afrika och Italien samt att söka förekomma Romarnes landstigning i Grekland följdes icke. I Grekland gick kriget lyckligt; Antiochos' svaga här blef tvungen att utrymma landet. Nu var det gifvet, att Romarne skulle uppsöka Antiochos i hans eget rike. Det gällde derför att med flottan hindra öfvergången till Asien. Men två sjöstrider — i en af dessa, år 190, förde Hannibal befälet på konungens sida — förskaffade Romarne, till en stor del genom de sjövana Rhodiernas hjelp, herraväldet på hafvet. Den Romerska hären hade icke ens afvaktat den afgörande sjösegern vid Myonnesos, utan sedan ett vapenstillestånd slutits med Ätolerna, genom Makedonien och Thrakien framträngt till Hellesponten. Fältherre var till namnet Lucius Scipio, men i verkligheten hans broder Publius, Hannibals besegrare. För en romersk här, ledd af en sådan fältherre, var Antiochos' mer än dubbelt så starka krigsmakt — 80,000 man — föga fruktansvärd. I slaget vid Magnesia nära Smyrna på hösten 190 blef också Antiochos, oaktadt Scipio för tillfället var sjuk, i grund slagen; hans förlust beräknas ända till 50,000 man. Nu återstod blott att antaga segrarnes vilkor, hvilka kort förut under då inledda underhandlingar tillbakavisats. Genom den slutliga freden 189 med derefter gifna bestämmelser måste Antiochos afträda Mindre Asien vester om Halys och Tauros, betala 15,000 talenter (= omkring 69 millioner kronor) på 12 år och afsäga sig rättigheten att föra anfallskrig mot eller göra landvinningar från vestliga stater samt att hålla krigsskepp i sjön öfver ett visst antal och bortom en viss gräns, hvarjemte han förband sig att utlemna Hannibal och andra flyktingar. De grekiska städer i Asien, hvilka varit sjelfständiga vid tiden för Magnesiaslaget och hållit med Romarne, blefvo fortfarande fria. Riket Pergamon, hvars konung Eumenes kraftigt bistått Romarne, utvidgades med större delen af hvad Antiochos måst afträda och erhöll öfverhögheten öfver de icke fria grekiska städerna. Pergamon blef nu i Asien hvad Numidien var i Afrika, en mäktig stat i fullständigt beroende af Rom och bestämd att utgöra en motvigt å ena sidan mot Syrien, å den andra mot Makedonien. Äfven Rhodus fick sin del i de gjorda eröfringarna. Ätolerna kufvades slutligt genom ett kort fälttåg 189 och förlorade en stor del af sitt område. I Asien förde Romarne ännu ett krig, nemligen mot Kelterna i Galatien. Det var consuln Cnejus Manlius Vulso, som eggad af konung Eumenes i Pergamon samt törstande efter ära och byte, egenmäktigt företog ett krigståg mot dem och tvang dem att för framtiden afhålla sig från de plundringståg, genom hvilka de blifvit en

skräck för hela Mindre Asien. Man finner, huru Romarne i känslan af sin makt allt mer uppträdde såsom beskyddare för främmande folk. Dock började redan nu lystnaden efter byte utöfva inflytande på deras handlingssätt. Fälttågen i Asien, isynnerhet det mot Kelterna, hvilka röfvat till sig stora rikedomar, voro i detta afseende skadliga. Redan nu börja också anklagelser mot fältherrarne och undersökningar om förvaltningen af vunnet byte och indrifna medel. Så skall Lucius Scipio, hvilken efter segern öfver Antiochos erhöll tillnamnet den *Asiatiske,* hafva blifvit stämd för rätta och dömd för försnillning. Anklagelsen mot honom — den må nu hafva egt grund eller icke — var dock sannolikt till en del föranledd af hatet mot den Scipionska familjen. Segrarn vid Zama synes nemligen genom sin ställning, sin förnäma stolthet och sin långt drifna familjepolitik hafva ådragit sig missnöje hos många af sina landsmän. Då man i senaten ville fordra räkenskap för krigsskatter och byte, ref han sönder de förda böckerna under förklarande, att det var ovärdigt att kräfva redovisning för några tusen talenter af den, som bragt 15,000 i statskassan. En liknande anklagelse inför folket bemötte han med det stolta yttrandet, att fosterlandet hade honom att tacka för sin räddning, och uppmanade nästa dag de närvarande att följa honom till Capitolium för att fira årsdagen af segern vid Zama. Han begaf sig härefter till sin landtgård vid Liternum och återvände ej mer till Rom; till och med hans stoft blef enligt hans uttryckliga befallning begrafvet på landet och icke i den otacksamma fäderneстaden. Scipio uppgifves hafva dött 183. Samma år skall hafva varit Hannibals dödsår. Denne hade efter Antiochos' nederlag flytt till Kreta och derifrån till konung Prusias i Bithynien. Romarne, segrare öfver alla sina fiender och herskare från Gibraltars sund till Tauros, hade dock ännu ej bortlagt sin fruktan för den nu mer än 60-årige fiende, som uppbjudit hela kraften af sitt snille för att kufva dem. Under ett krig emellan Prusias och Eumenes fordrade Flamininus — man vet dock ej säkert, om han härtill hade bestämdt uppdrag af senaten — Hannibals utlemnande. Hannibal, som kände både Roms hat och konungars trohet, var ej oberedd på faran och tog gift.

5. Galler, Ligurer och Hispaner.

Romarnes eröfringskrig i landet kring Po hade blifvit afbrutna genom Hannibals anfall. Det var naturligt, att efter Karthagernas besegrande det påbörjade verket skulle åter upptagas. Striderna begynte

redan 201. En karthagisk officer Hamilkar, hvilken tillhört Magos här, ledde i början Gallernas motstånd med sådan framgång, att kolonien Placentia intogs, hvarvid de flesta invånarne satte till lifvet. Bojer, Insubrer, Cenomaner och Ligurer stodo på en gång under vapen. Man undsatte visserligen Cremona genom en lycklig drabb-

90. Gallisk graf, upptäckt i mars 1867, nära Sesto Calende vid floden Tessin. I grafven, som var 6 fot djup, fann man en hjelm och två benharnesk af brons, ett svärd af jern, bitar af en urna m. m. samt en stor mängd kol, hvaraf man kan sluta, att liket blifvit brändt.

ning, i hvilken Hamilkar föll, men en romersk här blef året derpå i grund slagen af Insubrerna. Nu gjordes större ansträngningar. Cenomanerna förmåddes att midt under ett fältslag förråda sina bundsförvandter, och så kufvades Insubrerna. Härmed var landet norr om Po i Romarnes våld; förhållandena derstädes ordnades så, att de gal-

liska stammarne, hvilkas medlemmar uteslötos från all utsigt till romersk medborgarrätt, blefvo Roms undersåtar, dock med bibehållande af sitt förra samhällsskick. De voro ämnade att bilda en förmur mot de norr om Alperna bosatta folkens befarade krigståg söderut. Kolonien Aquileja anlades 183—182 för att skydda Italiens nordöstra hörn, och kort derpå kufvades utan svårighet 177 Istrerna, som efter dess anläggning börjat röra på sig.

Söder om Po försvarade sig Bojerna hårdnackadt. Genom blodiga strider och en skoningslös, ehuru i viss mån af omständigheterna ursäktad framfart blef dock folket slutligen nästan tillintetgjordt; endast gubbar och barn, hette det. återstodo af den bojiska nationen. Halfva landet måste afträdas, och den öfriga hälften blef småningom latiniserad; kolonierna Placentia och Cremona omdanades. Vidare anlades de nya kolonierna Bononia, Mutina, påbörjad före Hannibalskriget, samt Parma och i picenska landet Potentia jemte Pisaurum. Den Flaminiska vägen utsträcktes från Ariminum till Placentia under namn af den Aemiliska. Vägen från Rom till Arretium — den Cassiska — nyanlades, och en tvärväg från denna till Bononia öppnade en ny förbindelse med fästningarna vid Po. Genom dessa åtgärder samt den småningom verkande inflytelsen af Roms odling och samhällsskick blef landet kring Po, förr ett hem för krigslystna och fiendtliga grannfolk, i sjelfva verket införlifvadt med det öfriga Italien och förvandladt till en fredlig del af den stora staten. Svårare var det att underkufva Ligurerna. I sina otillgängliga berg fortsatte dessa envist motståndet mot Rom. Kusterna kunde lättare betvingas. Här anlades fästningen Luna, hvilken genom en särskild väg — den Aureliska — förbands med Rom, hvarjemte en tvärväg leddes öfver Florentia till Arretium. Men om Romarne också lyckades trygga kustförbindelsen med Massilia och Gallien bortom Alperna samt med Spanien, så var det svårare att befästa herraväldet i det inre landet. Der fick man föra oupphörliga fejder, hvilka kunna jemföras med Ryssarnes i Kaukasien. Äfven på Sardinien och Korsika gjorde inbyggarne ihärdigt motstånd. År 177 skall Tiberius Gracchus hafva kufvat Sardinien, hvarvid 80,000 af öns invånare blefvo dödade eller tillfångatagne och slafmarknaden i Rom uppfyld af Sarder.

Det fans äfven andra folk. som icke godvilligt emottogo förmånen att blifva delaktiga af den romerska odlingen och underkastade det romerska väldet. Så kunde Spaniens folk blott genom oupphörliga fejder bringas till underdånighet. Rom fann visserligen i Spanien mycket undangjordt genom Karthago, men mer återstod att göra. Kustbygden, der grekiska och pheniciska städer, såsom Emporiae och

Nya Karthago m. fl., hvilka sjelfva behöfde skydd mot de vilda stammarne, utgjorde stödjepunkter för främlingarne, var icke svår att beherska, men i det inre landet hade Romarne välde nästan blott till namnet. År 197 bildades i Spanien två provinser, den »närmare» och den »fjermare», af hvilka den förra omfattade länderna vid Ebro eller ungefär Aragonien och Catalonien, den senare de södra landskapen, Andalusien, Granada, Murcia och Valencia. Hvardera styrdes af en praetor med consulsmakt. Dessa ståthållare hade ganska svåra uppgifter att lösa. Mellan de båda romerska provinserna låg de ännu okufvade Keltiberernas område, motsvarande båda Castilierna. Längre bort i vester (Estremadura och Portugal) bodde de krigiske Lusitanerna och på norra kusten Kantabrer, Galläker och Asturer, med hvilka man ännu icke kommit i beröring. I söder voro sederna mildare, och man finner till och med hos Turdetanerna (i Andalusien) en viss odling. Men i allmänhet voro de spanska folken vilda och stridslystna, och deras sjelfständighetskänsla uppreste sig mot det främmande väldet. När de ville afskudda sig Karthagos ok, hade Romarnes bistånd varit välkommet, men då dessas afsigt att bibehålla sig i landet tydligt framträdde, blef det slut på vänskapen. Att Romarne icke ville uppgifva eröfringarna i Spanien hade sin grund i farhågan derför, att Karthago kunde återupprätta sitt välde, samt i tanken på de fördelar och inkomster, som landet beredde. Men Spaniens aflägsenhet och de obeqväma förbindelserna dels till sjös, dels till lands längs kusterna försvårade bibehållandet af besittningen, hvartill kom det täta ombytet af ståthållare, hvilket man fåfängt sökte förhindra genom att förordna om utnämnande af sådana på två år. För öfrigt var krigstjensten i Spanien, der föga byte stod att vinna, men dryga hugg vankades, föremål för de värnpligtiges motvilja, och de förluster, som Hispanernas käcka försvar äfven på öppna fältet tillfogade Rom, voro ej alltid lätta att ersätta. De tappra folken, kufvade den ena gången efter den andra genom Romarnes krigskonst och politik, stodo dock ständigt färdiga att gripa till vapen. Så var landet i ett nästan oafbrutet krigstillstånd, och ändlösa fejder förekommo, hvilkas historia är föga intresseväckande, helst som det är antagligt, att Romarnes bedrifter i Spanien redan från början blifvit föga tillförlitligt berättade och sedan ytterligare vanställda genom familjefåfänga och brist på insigtsfull granskning hos forskarne. Det medel, som säkrast kunde hafva ledt till målet eller att anlägga kolonier och försäkra sig om förbindelserna inom landet, försöktes af Scipio, men tanken härpå fullföljdes ej med allvar. Sannolikt befans det omöjligt att genomföra en kolonisation i större utsträckning af brist på nybyggare. Det måste sålunda hufvud

sakligen blifva vapenmakten, som skulle gifva bestånd åt Roms välde i Spanien. Detta blef också möjligt, emedan Hispanerna med all sin tapperhet och ridderlighet saknade politisk sammanhållning och förde kriget utan gemensam plan eller ledning och med oordnade friskaror, ej med krigvana härar. De romerska befälhafvarne gingo vanligen till väga med skoningslös stränghet och läto allt afseende på de inhemska folkens känslor och alla mildhetens ingifvelser vika för sträfvandet att främja Roms intresse. Nekas kan dock ej, att svårigheterna i ställningen och Hispanernas opålitlighet samt ständiga fredsbrott måste framkalla ett hårdt behandlingssätt. En af de strängaste ståthållarne i Spanien var Marcus Porcius Cato, hvilken vid sin ditkomst 195 fann nästan hela landet i uppror. Men Catos klokhet, fältherrekonst och kraft återstälde lugnet åtminstone för en tid. Han tvang en stor mängd städer att nedrifva sina murar, fråntog befolkningen vapen, vårdade sig om förvaltningen, isynnerhet af de inkomstgifvande bergverken, samt införde ordning och skick i landet. Härvid medverkade äfven den stränghet, med hvilken Cato beifrade alla underslef och missbruk af underlydande, samt de hårda tyglar, han pålade sig sjelf. Sådant var dock ingalunda i allmänhet förhållandet med de romerska embetsmännen. Tvärtom tilläto sig dessa, hvilkas uppförande i det aflägsna landet ej kunde behörigt öfvervakas, utpressningar och missbruk af mångahanda slag, genom hvilka befolkningen högligen förbittrades, och krigstukten kunde ej upprätthållas i hela sin stränghet; äfven soldaterna gjorde sig skyldiga till mycket sjelfsvåld. Efter Catos afgång uppstodo nya oroligheter. Dock lyckades det slutligen Tiberius Sempronius Gracchus 179 och 178 att med vapenmakt — han skall hafva intagit 300 städer — och ännu mer genom en klok och ändamålsenlig behandling samt lämpliga anordningar bringa de tappra Keltibererna till undergifvenhet.

6. Krig med konung Perseus i Makedonien.

Det sätt, hvarpå Romarne ordnat de östra ländernas förhållanden, var icke egnadt att i längden främja lugnet derstädes. De hade på en gång gjort för mycket och för litet, för mycket, emedan de upphäft sig till skyddsherrar och skiljedomare i Grekland och Asien, för litet, emedan de icke velat eller kunnat undanrödja anledningarna till split och stridigheter, utan snarare förökat dem för att omöjliggöra all verklig fara från detta håll. Också herskade söndring, oro och missnöje i det olyckliga Grekland. Det Achäiska förbundet, som till

183 leddes af den ädle Philopömen och sedan af Lykortas, sökte utvidga sin makt och hade redan tvungit Sparta och Messenien till inträde i förbundet. Man kan icke neka sitt erkännande åt förbundets fullt berättigade bemödanden att upprätthålla sin och Greklands sjelfständighet, fastän de svåra förhållandena, partihatet och splittringen samt framför allt bristen på sedlig hållning hos flertalet af de ledande männen i längden gjorde alla bemödanden fruktlösa. Allt missnöje, allt motstånd mot en kraftigare sammanhållning, hvilken beklagligtvis stundom föranledde hårda åtgärder, kunde nu vädja till Rom, såsom till en högre rätt, och försummade icke att begagna sig häraf, medan Rom å sin sida underblåste fiendskapens och hatets låga. Så började man i Grekland längta efter ett bättre tillstånd, ty man fann, att den »frihet», som Rom skänkt, var föga värd. Makedonien stod också färdigt att draga fördel af sinnesstämningen. Philip, som i kriget mot Syrien gjort Rom en väsentlig tjenst genom att underlätta förbindelserna med Asien — det svåraste hinder Romarne då hade att bekämpa — fann sig derför illa lönad. Han fick ej ens behålla gjorda eröfringar, under det att riket Pergamon förstorades med besittningar äfven i Europa. Dessutom lyssnade Romarne beredvilligt till de mångfaldiga klagomål, som från flera håll anfördes mot honom i Rom. Inseende nödvändigheten att för tillfället foga sig i förödmjukelserna, gaf Philip efter i allt och fann nåd i Rom genom bemedling af sonen Demetrios, hvilken såsom gisslan tillbragt några år i Rom och der vunnit tillgifvenhet. Men i sitt sinne hoppades Philip på andra tider — »ännu vore ej alla dagars afton kommen» — och stärkte sitt rikes krafter genom att bättre tillgodogöra inkomsterna af bergverk och tullar samt genom att intaga Thraker i landet. Romarne synas hafva sökt stifta oenighet inom konungahuset emellan Philips äldre son på sidolinien, Perseus, som var tronarfvinge, och den yngre Demetrios. Fiendskapen emellan bröderna ledde slutligen dertill, att Demetrios röjdes ur vägen. År 179 dog Philip med brustet hjerta, efter att hafva sett alla sina förhoppningar stranda. Hans konungadöme och hans planer ärfde Perseus. Denne var en till det yttre ståtlig man, utmärkt i alla kroppsöfningar och en god krigare, fri från faderns laster och utsväfningar, men föga nogräknad i valet af medel. Den uppgift, som han borde och verkligen sökte fylla, nemligen att häfda Makedoniens sjelfständighet mot Rom, var han dock ingalunda vuxen. Denna uppgift, som endast kunde lösas genom att sammanhålla och beherska det sönderslitna Greklands stater, fordrade en ovanlig man, och en sådan var Perseus icke; han saknade beslutsamhet och stannade på halfva vägen, när endast ett raskt fullföljande af ett börjadt företag kunde rädda honom,

Det missnöje mot Rom, som rådde i Grekland och äfven till en del i Asien, syntes visserligen gynnsamt för Perseus' planer, men de missnöjda egde icke det mod, som fordrades för att frigöra sig från fruktan för Rom, hvilken förlamade all kraftig handling. Dessutom verkade det romerska partiet med ifver och framgång mot alla sjelfständighetsyttringar. I spetsen för detta stod Kallikrates, nu den inflytelserikaste mannen i det Achäiska förbundet. I Asien hade Romarne en trogen bundsförvandt i den pergameniske konungen Eumenes, som utforskade alla Perseus' förehafvanden och motverkade de förbindelser, denne sökte knyta med thrakiska stammar. År 172 infann sig Eumenes i Rom och angaf der Perseus för en mängd fiendtliga mått och steg. Den makedoniske konungens sändebud emottogos med köld, och senaten beslöt i hemlighet krig. Fredsbrottet påskyndades, då Eumenes på återfärden till sitt rike höll på att blifva lönnmördad vid Delphi — såsom det hette, på Perseus' föranstaltande —

91, 92. Gladiatorer i thrakisk rustning.

och då Perseus bekrigade en med Rom förbunden thrakisk furste. Redan på hösten 172 gingo romerska trupper öfver till Epeiros. Perseus' ställning var svår. Vid farans närmande visade sig det förbund, som han hoppats kunna åvägabringa mot Rom, såsom en tom drömbild; äfven konung Genthios i Illyrien drog sig tillbaka. Deremot var den kloke och tappre thraciske fursten Kotys en pålitlig bundsförvandt. I Grekland räknade konungen på det parti, som ville bibehålla nationens sjelfständighet, men sökte äfven bistånd hos omstörtningsmännen. Det i grund förstörda välståndet i Grekland hade nemligen framkallat ett parti, som hade allt att vinna, men intet att förlora på en fullständig omhvälfning af egendomsförhållandena. Verksamt bistånd fann Perseus icke; romerska sändebud foro omkring i Grekland, och med deras hjelp behöllo romarvännerna öfverhanden, till och med i det från äldre tid makedoniskt sinnade Böotien, der stadsförbundet nu upplöstes genom ett romerskt sändebuds maktspråk. Perseus hade bort

öfverfalla den romerska styrkan i Epeiros och bemäktiga sig Grekland. I stället inlät han sig i underhandlingar, härtill uppmuntrad af Romaren Quintus Marcius Philippus, som genom en Rom föga värdig list uppehöll tiden, tills Romarne fingo försprång i Grekland. Så blef Perseus nödsakad att på egen hand upptaga striden och försvara sitt land. Hans här bestod af 43,000 man, af hvilka falangen utgjorde nära hälften. Romarnes krigsmakt var måhända något större; hufvudhären stod i Thessalien, en mindre afdelning i Illyrien; flottan skulle understödja hufvudstyrkan. Perseus befann sig vid Tempepasset; här vann han framgång i en ryttarstrid. Romarnes krigföring var slapp både i öster och vester, hvarjemte krigsfolket tillät sig utpressningar och på allt sätt misshandlade invånarne, isynnerhet i Böotien. Så förgingo två krigsår, utan att Romarne uträttade något, hvaremot utsigterna blefvo bättre för Perseus, som fick nya bundsförvandter i Molosserna i Epeiros. Det mot Rom fiendtliga partiet i Grekland stärktes, isynnerhet genom Romarnes tvångsåtgärder och förföljelser mot misshagliga personer. Ej ens krigsåret 169 bragte saken till afgörande. Visserligen inträngde consuln Marcius Philippus genom ett djerft tåg öfver bergen i Makedonien, men härens läge emellan bergen, fiendtliga fästningar och den makedoniska krigsmakten var ganska betänkligt, och endast Perseus' obegripliga blindhet eller feghet räddade den från förstöring. Flottan gjorde så godt som intet; i vester hade Romarne lidit förluster, och nu gick Genthios öfver till Perseus. Rhodos företog sig att söka medla fred, och sjelfve Eumenes misstänktes för ljumhet. En här af Kelter erbjöd Perseus sin tjenst, men denne, som för kriget hopat skatter, kunde dock ej förmå sig att betala den lön, som fordrades.

Så stodo förhållandena, då det romerska folket, missnöjdt med långsamheten i krigföringen, valde till consul Lucius Aemilius Paullus, son af den vid Cannae fallne. Paullus, som gjort sig känd genom krig med Ligurer och Hispaner, var nu nära 60 år gammal, men egde full själs- och kroppskraft. Han var en man med fast karakter, redbar och sträng både mot sig sjelf och andra, såsom gamla tidens Romare, men tillika i besittning af den bildning, som de förnäma Romarne nu börjat tillegna sig. Före sin afresa till hären höll Paullus till folket ett tal, som är betecknande på en gång för hans karakter och för förhållandena i Rom. Sedan han talat om allmänhetens förhoppningar på en lycklig utgång af kriget, varnade han för att tro lösa rykten samt yttrade sig med skärpa mot de omdömen, som i sällskapskretsar och dryckeslag fäldes öfver krigföringen i Makedonien, hvilken dagdrifvarne i Rom trodde sig om att kunna bedöma. Goda råd vore vis-

serligen af vigt för fältherren, men ansåge någon sig kunna gifva sådana, borde han följa med i kriget Efter att hafva meddelat denna välförtjenta tillrättavisning åt skräflarne i hufvudstaden, afgick Paullus till hären, der hans kraftiga vilja ögonblickligen återstälde krigstukten. Sedan Scipio Nacica öfvergått de Kambuniska bergen, drog sig Perseus, för att ej blifva kringgången, tillbaka till Pydna; consuln följde efter, och en hufvuddrabbning egde rum den 4 Sept. (22 Juni) 168. Falangen, hvars fruktansvärda anblick i början uppfylde Paullus sjelf med häpnad, trängde först segerrikt framåt, men då den under framryckandet icke bevarade sin sammanhållning, störtade de lättrörliga romerska maniplarne in i luckorna, och så blef den makedoniska hären tillintetgjord. Perseus flydde med sina skatter till Samothrake, men måste snart gifva sig åt romerska flottans befälhafvare Octavius. Kort förut hade konung Genthios i Illyrien blifvit slagen och fången. Makedonien var nu förloradt. Ännu fingo dock både Makedonier och Illyrier bibehålla friheten: »Romarne voro icke komna för att med sina vapen bringa fria folk i träldom.» Men Makedonien gjordes oskadligt derigenom, att det delades i fyra kretsar, mellan hvilka ingen rättsgemenskap fick bestå. En mängd inflytelserika män måste lemna landet och flytta till Italien. Äfven det illyriska riket upplöstes och delades i tre fristater. Båda länderna blefvo pligtiga att utgöra skatt till Rom. Hårdare var det öde, som drabbade Epeiros, der 70 städer utplundrades och 150,000 invånare såldes till slafvar, allt till straff för folkets affall. Rhodos, som vågat försöka medla fred, fick erfara segrarnes hämnd. Man var nära att förklara krig mot staten, då Cato i ett kraftfullt tal framhöll det oriktiga i att straffa en afsigt — nemligen att affalla — hvilken ej blifvit satt i verket. Man nöjde sig med att taga från Rhodierna alla deras besittningar på fasta landet, hvilka afkastade 120 talenter eller mer än ½ million kronor årligen, hvarjemte deras handel förstördes, till en del derigenom, att Delos blef frihamn. Äfven Eumenes i Pergamon förödmjukades; hans fiender gynnades, och man synes hafva försökt att mot honom uppvigla hans broder Attalos. Eumenes ville personligen föra sin talan i Rom, men möttes i Brundisium af det besked, att senaten icke vidare emottog någon konung. Grekland misshandlades svårt. Då Aemilius Paullus reste genom landet, hufvudsakligen för att närmare lära känna Grekernas konst och bildning, förde Ätolerna hos honom klagan deröfver, att det romerska partiet med hjelp af romerskt manskap låtit afrätta öfver 500 af de förnämsta medborgarne. Senatens ombud, som nu föga bekymrade sig om rätt och orätt, gjorde härvid intet annat än att de straffade den romerska befälhafvare som lemnat manskap till

dådet. Uppmuntrade häraf, gingo Romarnes anhängare allt djerfvare till väga. De angåfvo för Romarne en mängd inflytelserika män i Thessalien, Ätolien, Akarnanien, Epeiros och Böotien för att ha stått i hemligt förstånd med Perseus, hvarför alla dessa skickades till Italien. Det mest upprörande våld begicks dock mot Achäiska förbundet, då omkring 1,000 af dess bäste män — bland dem Lykortas och den bekante historieskrifvaren Polybios — på angifvelse hufvudsakligen af Romarvännen eller rättare landsförrädaren Kallikrates 176 fördes till Italien för att der undergå ransakning, på hvilken de förgäfves fingo vänta i 17 år.

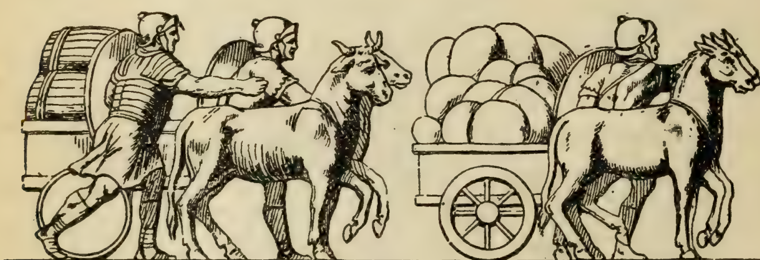
Äfven i Syriens och Egyptens angelägenheter inblandade sig Romarne. Antiochos Epiphanes hade börjat krig mot Egypten och vunnit stora fördelar, då Romarnes sändebud Cajus Popilius Laenas

93. Romerskt triumftåg. Början.

infann sig hos honom i lägret vid Alexandria, förkunnande senatens fordran, att han skulle återlemna sina eröfringar och inställa alla fiendtligheter. Konungen begärde betänketid, men Romaren ritade med sin staf en ring på marken omkring honom och bjöd honom att gifva ett bestämdt svar, innan han trädde ut ur ringen. Antiochos, skrämd af Romarens maktbud, förklarade sig villig att lyda senaten, hvarpå Egyptens konung tackade senaten, »som bevisat honom en större välgerning än gudarne gjort». Kort härefter delade dock Romarne Egypten emellan två med hvarandra stridande bröder Ptolemäos, af hvilka den ene erhöll Kyrene. Jemväl i Syrien underblåste Romarnes statskonst efter Antiochos Epiphanes' död de inre misshälligheterna och sökte försvaga landet. Dock funno sig Romarne deri, att ett romerskt sändebud mördades, och att Antiochos' brorson Demetrios mot senatens vilja blef konung.

Man har påstått, att segern öfver Perseus, hvilkens mäktiga rike bildade ett slags motvigt mot Rom i Österlandet, kan betraktas som en vändpunkt i Roms förhållande till yttre makter. I sjelfva verket framträder också Romarnes afsigt att utöfva verldsherravälde efter denna tid tydligt och bestämdt. Man finner, att Rom nu är fullt medvetet om sin ställning och beredt att fylla den uppgift, som förhållandena pålagt det. Ur bemödandet att trygga egen tillvaro hade sträfvan att göra andra stater oskadliga utvecklat sig, och ur denna sträfvan framgick såsom en naturlig följd dessa staters slutliga underdånighet under Rom. Insigten härom synes hafva långsamt mognat, men när den en gång mognade, förstod den romerska statskonst, som redan i Italien med ihärdig skicklighet fullföljt sitt mål, att göra sig gällande med en obeveklig stränghet, som ofta i tillämpningen urartade till öfvermod och grymhet.

94. Romerskt triumftåg. Fortsättning.

Den man, som krossat Alexander den stores mäktiga rike, var väl förtjent af triumfens ära. Denna höll dock på att förvägras honom. Paullus hade räddat bytet i Makedonien åt statskassan och derigenom förbittrat sin byteslystna här. Folkförsamlingen, der soldaterna icke blygdes att rösta mot sin rättrådige befälhafvare, kunde med svårighet förmås att bevilja rättigheten till triumf. Den blef dock medgifven. Triumfen varade i tre dagar. Alla gator och offentliga platser voro uppfylda af festklädda åskådare; de öppnade templen prunkade med kransar och doftade af rökelser. Första dagen fördes på 250 vagnar tagna bildstoder, målningar och andra härliga konstverk. På andra dagen fick man se vapen och rustningar i deras fulla glans samt silfverkärl och myntadt silfver, det senare till ett värde af omkring 10 millioner kronor. Den tredje dagen var den mest lysande. Tåget öppnades af 120 offerdjur, smyckade med band och kronor samt med förgylda horn. Härefter följde män bärande omyntadt guld och gyllene kärl, bland hvilka en offerskål, som segrarn låtit göra af 10 talenter.

Derpå kom Perseus' vagn med hans diadem och vapen; bakom den gingo konungens barn som, beledsagade af sina vårdare, sträckte bedjande händer mot folket, vidare konungen sjelf, tarfligt klädd och djupt nedslagen, åtföljd af sina fångna vänner och tjenare, hvilka gräto öfver hans öde. Härefter buros 400 gyllene kransar, hedersgåfvor af grekiska samhällen. Slutligen kom Paullus sjelf på sin segervagn i en drägt af purpur och guld samt med en lagerqvist i handen. Äfven hären, som följde sin anförare, var lagerprydd. Festen afslöts med ett offer på Capitolium. Jemväl Anicius, Illyriernas besegrare, firade en triumf, hvari konung Genthios med sin familj måste mätta hopens skådelystnad. Perseus kastades först i hårdt fängelse, men blef derefter på Paulli förbön skickad till Alba vid sjön Fucinus, der han efter några år afled; en af hans söner var sedan skrifvare åt stadsstyrelsen i Alba.

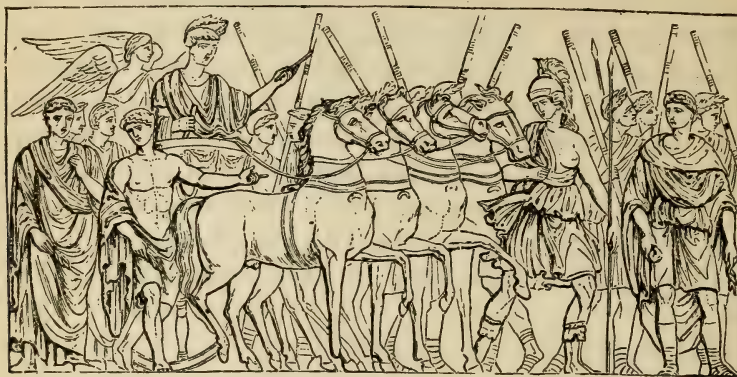

95. Romerskt triumftåg. Fortsättning.

7. Makedoniens och Greklands undergång.

Sönderstyckandet af Makedonien var en olycka för landet. Inre split utbröt, och blodiga fejder hindrade folket att hemta sig från krigets hemsökelse. Så kunde 149 en äfventyrare vid namn Andriskos från Mysien, utgifvande sig för Perseus' redan aflidne son Philip, finna understöd hos de missnöjda Makedonierna. Bedragaren hade i början någon framgång, och upproret började öfvergå till ett verkligt krig. Quintus Caecilius Metellus slog dock med en consularisk här, hvilken understöddes af den pergameniska flottan, inom kort troninkräktaren, som utlemnades af en thrakisk furste. Makedonien förlorade härpå det sken af oberoende, som det egt, och förvandlades till en romersk provins, hvilken utsträcktes till Adriatiska hafvet och inneslöt hamnarne Apollonia och Dyrrhachion, från hvilka väg anlades inåt landet.

I skatt betalades likasom förut 100 talenter. Nu åtnjöt Makedonien fred — om man undantager ett obetydligt resningsförsök 142 — och folkets ställning förbättrades något under Roms välde. Försvaret mot de nordliga stammarne öfvertogs af Rom.

96. Romerskt triumftåg. Fortsättning.

Grekland befann sig nästan i upplösningstillstånd. Romarnes anhängare tilläto sig de skamligaste plundringar, -misshandlingar och mord mot olika tänkande, för att tillfredsställa sitt hat eller sin snikenhet. Den ekonomiska ställningen var högst bekymmersam, och

97. Romerskt triumftåg. Triumfatorn anställer slutoffer.

begäret att rikta sig på andras bekostnad ledde till skändliga våldsgerningar; till och med hela samhällen förnedrade sig så, att de förde röfvarkrig mot andra. Motsatsen emellan de välmående och de fattiga framträdde allt starkare; osäkerheten till egendom och svårigheten att förvärfva ett ärligt uppehälle blefvo större; familjelifvet förlorade all

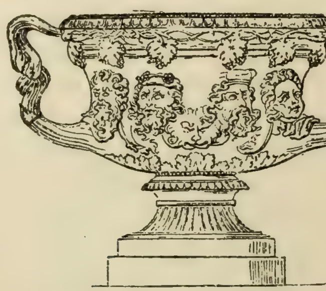
betydelse, medan deremot utsväfningarna tilltogo, sederna förvildades och legokrigarnes antal växte.

Sådana voro förhållandena, då de 300 qvarlefvande bland de 1000 Achäer, som 167 släpats till Italien, år 150 återvände till hembygden. Efter många försök att erhålla friheten hade de ändtligen vunnit sitt mål, såsom vanligen uppgifves, genom bemedling af Cato, hvilken hånfullt rådde senaten att ej längre uppehålla sig med att pröfva, om några utlefvade gubbar skulle få sin graf i Italien eller i hemlandet. Att de återkomne skulle vara intagna af förbittring mot Rom, var gifvet. Denna förbittring fann också genklang i Grekland, der hatet mot Romarne naturligtvis stegrades af tanken på det förflutna och en deraf alstrad sjelfständighetskänsla, som förklarligt nog var mer eller mindre blind för det nuvarande eländet, hvilket till en stor del tillskrefs Romarnes förtryck. Men Greklands sista kamp svarade föga mot de ärorika minnena. Kriget mot Rom framkallades ej af en ädel frihetskärlek, utan af de ledande männens smutsiga vinningslystnad, som begagnade sig af folkets förbittring mot Rom.

Athen hade öfverfallit och plundrat den underlydande staten Oropos. Denna hade efter klagan i Rom fått skadestånd sig tillerkändt, men då Athenarne utöfvade nytt förtryck mot den olyckliga staden, anropade man det Achäiska förbundet. Dettas styrande män togo mutor på det skamlösaste sätt; och på det att deras uselhet måtte döljas, återuppväcktes 148 den gamla tvisten med Sparta i fråga om dess rättigheter och förhållande till förbundet. Saken gick såsom vanligt till Rom. men Achäerna angrepo under tiden Sparta. Efter segern öfver Perseus kommo sändebud från Rom med det besked, att Sparta, Korinth, Argos, Orchomenos och Heraklea skulle skiljas från det Achäiska förbundet — hvilket i sjelfva verket var förbundets dödsdom. Nu steg förbittringen till sin höjd. Romarne voro i det längsta försonliga, oaktadt deras sändebud skymfades, men fältherren Kritolaos och den af honom upphetsade mängden uttydde deras försonlighet så, att Rom var i förlägenhet genom krigen i Afrika och Spanien, och en ny skymf mot Romarnes sändebud följde. Så blef kriget oundvikligt. Dess utgång kunde ej vara oviss. Två segrar, vunna af Metellus och hans efterträdare Mummius 146, öppnade vägen till Korinth. Denna stad fick dyrt plikta för hvad en uppretad folkmassa brutit. Männen dödades, qvinnor och barn blefvo slafvar, staden uppbrändes. Hvilken den hufvudsakliga anledningen var till den stränga domen öfver det olyckliga Korinth, är ovisst; möjligen kan man förmoda en tanke hos Romarne att förstöringen af Greklands glanspunkt, Korinth, skulle qväfva alla yttringar af nationalkänslan i Grekland och

lära dess folk, att spiran var kommen i andra händer. Äfven Thebe och Chalkis, som tagit del i kriget, förstördes. Greklands förhållanden ordnades härefter så, att landet kom i beroende af Rom och blef underkastadt pålagor. Det stod under uppsigt af ståthållaren i Makedonien, men bibehöll för öfrigt en viss frihet, nemligen egen förvaltning och rättskipning, ehuru naturligtvis i många fall den romerske ståthållaren ingrep i förhållandena. I det hela var landets tillstånd drägligt, men det förödande krig, för hvilket det snart blef skådeplatsen hämmade den uppblomstring, som börjat. Först under Augustus fick Grekland egen ståthållare och blef särskild provins, benämnd Achaia.

Korinths eröfring riktade Rom med härliga konstverk. Mummius, som i det hela behandlade Grekerna skonsamt, var ej kännare af den grekiska bildningen, men en samvetsgrann man, som icke för egen räkning tillegnade sig något. Hans omdöme om värdet af de konstskatter, hvilka föllo i Romarnes händer, visas af det aftal, han ingick med dem, som skulle frakta oersättliga konstverk af forntida mästare till Rom. Han betingade nemligen att, om något verk förstördes eller förderfvades, till ersättning derför skulle lemnas ett nytt likadant. Och då vid en offentlig försäljning för en Bacchusbild af målaren Aristides bjöds ett belopp af 100,000 kronor, förestälde han sig, att bilden på något sätt var förtrollad. Både Mummius och Metellus firade lysande triumfer.

98. Grekisk marmorvas, funnen i ruinerna af Hadriani villa vid Tivoli

8. Karthagos fall.

Förhållandena i Afrika hade utvecklat sig så, som Romarne beräknat. Masinissa, hvilken med skäl hoppades på medhåll i Rom, sökte — med stöd af fredsfördragets tvetydiga bestämmelse — från Karthago tillegna sig det ena området efter det andra. Masinissa var mäktig, och Karthago vågade för öfrigt icke börja krig mot honom,

utan måste anföra klagomål i Rom. Oaktadt Karthago uppfört sig oklanderligt och fullgjort allt, som ålåg staten, samt till och med lemnat spannmål i kriget mot Philip, oaktadt icke den minsta grund för att förmoda ett fredsbrott fans, så rådde dock i Rom ständigt misstroende och ständig fruktan för Karthago. Man lemnade således Karthagernas upprepade klagomål utan annat afseende, än att sändebud skickades för att afgöra stridigheterna. Det vanliga förloppet härvid var, att frågorna blefvo oafgjorda, såvida ej Masinissa rent af fick rätt. I båda fallen behöll denne hvad han tagit. Efter Perseus' besegrande synes Rom hafva känt sin ställning säkrare och mindre uppmuntrat Masinissa, ehuru denne lemnat god hjelp i kriget. Masinissa hade småningom bildat ett icke obetydligt rike, åt hvilket han sökt gifva fasthet genom att främja odling och skick. Herdestammarne förvandlades till laglydiga statsborgare, hären och flottan ordnades, skattkammaren fyldes, och Numidien blef en makt. Men inför Rom var Masinissa en undergifven tjenare: »Han skattade sig lycklig», hette det, »att hafva kunnat tjena sina gynnare, hvilka dock, i stället för att bedja om hjelpsändning, bort fordra en sådan; konungen hade nemligen endast nyttjanderätt till riket, hvilket i sjelfva verket vore Roms egendom.» Senaten, redan van vid ett dylikt språk, stäfjade dock för någon tid Masinissas eröfringslust. Men konungen lät på längden häraf ej afhålla sig från nya ingrepp i Karthagos rätt, och åter måste Karthagerna söka rättvisa i Rom. Då skickades år 157 sändebud till Afrika. Bland dem befann sig Marcus Porcius Cato, Hispanernas besegrare. Han tog Karthagernas åberopande på tydlig rätt för trots och såg med förvåning statens blomstrande tillstånd. Landsbygden låg såsom en trädgård; i staden var handelslif och rörelse. Så rotfäste sig hos Cato, i hvilkens minne alla fasorna af Hannibals krig ännu bibehöllo sig, den öfvertygelsen, att Roms säkerhet fordrade Karthagos undergång. Denna öfvertygelse sökte han sedan ihärdigt bibringa senaten; sina tal i senaten slutade han med det bekanta yttrandet: »För öfrigt yrkar jag på Karthagos förstöring.» Småningom vann också hans öfvertygelse styrka i senaten. Ett fåtal framhöll deremot olägenheten af att utsträcka provinsstyrelsen längre och fann det nuvarande förhållandet emellan de båda makterna i Afrika nyttigt för Rom. Men folkhatet segrade. Man beslöt genom en tyst öfverenskommelse att göra slut på Karthagos tillvaro Fiendskapen med Masinissa hade genom Romarnes sätt att behandla tvistefrågorna blifvit en kronisk sjukdom. Ändtligen kom denna till ett utbrott. I Karthago funnos tre partier, ett romerskt-aristokratiskt, ett nationelt-demokratiskt samt ett numidiskt. Det sistnämnda partiets hufvudmän blefvo landsförvista.

Den numidiske konungen åtog sig deras sak, och så uppblossade krigslågan. Karthago satte sig djerft till motvärn. Men den nära 90-årige Masinissa vann en seger och inneslöt den karthagiska hären, som måste ingå en förödmjukande dagtingan med beviljande af alla Masinissas fordringar, men det oaktadt blef till större delen nedhuggen af Numiderna 150. Masinissa ville sträcka ut sin hand efter det säkra bytet, men Romarne hejdade honom. Det var icke en förening med Numidien, det var Karthagos fall, som var beslutadt i senatens rådslag. Karthagerna insågo faran. Kriget mot Roms bundsförvandt var ett brott, som måste försonas. Krigspartiets ledare, Hasdrubal och Karthalo, dömdes till döden, och sändebud gingo till Rom för att afvända den kommande vreden. Men senaten var icke böjd för försoning. Utica gaf sig i Romarnes våld, och en stark här skickades till Sicilien 149. Ännu ett försök att rädda sig undan stormen gjorde Karthagerna. De skickade till Rom 30 sändebud med oinskränkt fullmakt, hvilka utlofvade fullständig underkastelse. Senaten mottog underkastelsen och fordrade 300 barn ur de förnämsta familjerna i gisslan samt ovillkorlig lydnad för de befallningar, consulerna derefter hade att gifva; på sådana vilkor skulle Karthagerna få behålla sitt område, sina lagar, sin kommunala sjelfständighet samt offentlig och enskild egendom. Om staden var intet sagdt. Karthagerna borde häraf hafva kunnat ana senatens afsigt, men hoppet förblindade dem, helst som de sannolikt ej hade någon föreställning, att deras stads fortfarande bestånd kunde ingifva Romarne några farhågor. Fullt tydligt var i alla händelser det meddelade beskedet icke. Man skyndade sig i Karthago att sända gisslan, men consulerna seglade det oaktadt till Utica. Här fordrades utlemnandet af alla vapen: »Under Roms beskydd behöfde Karthagerna inga vapen.» Allt tydligare var nu hvad som förestod, men man hade gått så långt, att man icke ville eller kunde gå tillbaka. Vapen utlemnades; tyghus och skeppsvarf tömdes; 3,000 kastmaskiner och 200,000 vapenrustningar fördes till det romerska lägret. Nu föll det sista slaget. Karthago måste förstöras, men dess invånare fingo bosätta sig å en annan plats, dock ej mindre än 80 stadier (omkring $1^1/_3$ sv. mil) från hafvet. Sändebuden betogos af häpnad och fasa vid förkunnandet af denna hårda fordran, men ännu större blef bestörtningen i staden, der mängden rasade af förbittring. Man får härvid icke förgäta, huru starkt i forntiden folket var fäst vid sin fädernestad. Der var statens härd och gudarnes hem; der voro förfädernas grafvar, som påminde om det förflutna; der hoppades de lefvande få njuta ro efter döden. Endast med tanken härpå kan man fatta de känslor, som nu rörde sig hos det olyckliga folket. Men nu vaknade också hela

den sega motståndskraft, af hvilken Semiterna voro mäktiga, och på hvilken Tyrus' försvar mot Alexander samt Jerusalems mot Romarne lemna ovedersägliga bevis. Man var besluten att värja sig till det yttersta. Vapen och krigsredskap tillverkades; det felades icke skickliga arbetare, och sannolikt fans äfven ämne att bearbeta; hvad som ej fans ersatte fosterlandskärleken; gripna af hänförelse gåfvo qvinnorna sitt hår att användas till strängar på kastmaskinerna. Slafvarne väpnades; den landsförviste Hasdrubal, som samlat en stark här, hvari funnos många flyktingar, blef nu ett stöd för staden. För att vinna

99. Plan af Karthago.

tid inlät man sig i underhandlingar med consulerna, och dessa, som trodde, att när det första utbrottet af förtviflan var öfver, den värnlösa staden skulle gifva sig, uppsköto sitt anfall. När de kommo, var Karthago åter försatt i försvarstillstånd, och en försökt storm afslogs. Man måste sålunda företaga en belägring. Denna var svår, helst som Hasdrubals här höll en stor del af landet besatt och hindrade belägringsarbetena. Att intaga staden var också i och för sig ingen lätt uppgift. Karthago låg på en landtunga. På den vestra eller landsidan skyddades den inre staden af en synnerligen stark mur, bakom hvilken befunno sig på något afstånd murade kasematter. Hela befästningsliniens höjd steg till omkring 45 fot, och tjockleken var omkring

33 fot; i kasematternas två våningar fans plats för 24,000 soldater samt stall för 4,000 hästar och 300 elefanter jemte förvaringsrum för foder. Borghöjden (Byrsa), om 188 fot, låg intill muren, så att dess klippvägg bildade en del af befästningen. I söder låg en dubbel hamn, den yttre eller handelshamnen aflång med breda kajer, den inre eller krigshamnen cirkelrund med en ö i midten. Romarne anföllo både till sjös och lands, men utan framgång; de belägrande afslogo de stormar, som försöktes, sedan öppning i muren blifvit åvägabragt, skickade brännare mot flottan och öfverföllo nattetid lägret. Ett anfall mot Hasdrubal, hvilket consuln Manilius företog, uträttade intet. Masinissa var overksam. Vid hans snart härpå inträffade död delades styrelsen mellan hans tre söner, och en af dessa tillförde Romarne en ryttareskara. Det var Aemilii Paulli son, genom adoption af Scipio Africani son inkommen i Scipionernas familj, som å Romarnes vägnar ordnade förhållandena i Numidien. Denne Scipio var en ung man, som under Karthagos belägring så utmärkt sig framför det öfriga, mindre dugliga befälet, att den gamle Cato på honom lämpade Homeros' vers om siaren Teiresias i underjorden: »Ensam han har förstånd; de öfriga irra som skuggor.»

Krigsåret 148 uträttade intet. Consulerna Piso och Mancinus visade ännu mindre duglighet än föregångarne. Då beslöt folket att välja Scipio, som sökte aediliteten, till consul, oaktadt han ej hade den lagbestämda åldern, samt anförtro honom befälet i Afrika. Utgången ådagalade huru klokt detta var. Scipio återstälde genast krigstukten samt utdref mängden af marketentare och löst folk ur lägret. Snart eröfrade han den yttre staden och tvang Hasdrubal att med sitt manskap draga sig till den inre. Derpå sökte han afskära förbindelserna. Till detta ändamål slog han läger på vestra sidan af landtungan och anlade utanför hamnen, dit fartyg med lifsmedel alltjemt inlupo, en damm af sten. Men under tiden gräfde de belägrade en kanal i östlig riktning från krigshamnen och seglade så ut i sjön, der ett par dagar derefter en strid uppstod med den romerska flottan. Nu riktade Scipio sitt anfall mot den yttre hamnens kaj och gjorde sig till herre öfver denna, der han uppförde en belägringsvall och förlade manskap för att beskjuta hamnarne. Dessutom gjorde han ett anfall mot staden Nepheris, der Karthagerna ännu hade en här, och hvarifrån lifsmedel genom djerfva skeppare tillförts dem. Anfallet lyckades, och en oerhörd mängd menniskor omkom. Nu var Karthago utan räddning förloradt. Hungersnöden rasade, så att man till och med använde lik till föda. Många gåfvo sig döden; andra lemnade sig i Romarnes våld. Det ser ut, som om i staden stridigheter förekom-

mit under den sista tiden, och som om fosterlandsvännerna under Hasdrubal utöfvat förtryck mot dem, som talade om att dagtinga. Huru som helst var det sista motståndet förtvifladt. På våren 146 stormades staden vid krigshamnen. Men äfven sedan Romarne inträngt i staden, fortsattes kampen från gata till gata, från hus till hus. I sex dagar varade den blodiga gatustriden, det döende karthagiska folkets sista andedrag. På den sjunde trängde segrarne fram till borgen. För att bereda plats till att anfalla denna lät Scipio antända de eröfrade stadsdelarne, hvarvid en mängd värnlösa menniskor ömkligen omkom i lågorna. Nu gaf sig den till borgen flyktade mängden, omkring 50,000 menniskor, knappt $^1/_{10}$ af befolkningen. Endast Hasdrubal med maka och barn samt romerske öfverlöpare, 900 till antalet, qvarstannade i Æsculapii tempel på borgen. Men då detta redan var antändt, flydde Hasdrubal till segraren, medan hans maka störtade sina barn och sig sjelf i lågorna. Staden plundrades; fångarne blefvo till större delen slafvar; Hasdrubal och några andra behandlades dock skonsamt. Guld, silfver och tempelskänker tillföllo romerska staten; dock återstäldes till Sicilien de tempelskatter, Karthagerna tagit derifrån. Scipio synes hafva önskas att skona staden; han förfrågade sig hos senaten, som befalde att jemna den med marken och föra plogen deröfver samt att uttala förbannelsen öfver dess grund. Fältherren utförde befallningen; i 17 dagar varade branden. Vid dess åsyn fylde en hemsk känsla segrarens bröst, och från hans läppar hördes de profetiska orden ur Homeros' Iliad:

> En gång kommer den dag, då det heliga Ilion faller,
> Priamos sjelf och Priamos' folk, lanssvingande kungens.

Äfven de städer, som hjelpt Karthago, blefvo förstörda. Karthagernas land blef romersk provins under namn af Afrika. Ståthållaren fick sitt säte i Utica, hvars område utvidgades och der romerska köpmän nu började drifva vidsträckt handel. De städer, som från krigets början hållit med Rom, blefvo fristäder. Det numidiska riket erhöll ingen tillökning och lemnades att blifva ett rof för de inre strider, till hvilka delningen utsått frön.

Samma år har således sett Korinth och Karthago uppgå i lågor, som Romarne tändt till dödsbål öfver Grekernas och Pheniciernas makt. Intetdera folket hade förmått stå emot det fast sammanslutna Italiens väl ledda krafter. Karthago hade gjort sitt bästa härtill, men sammansatt af beståndsdelar, hvilka man icke låtit smälta ihop, och beherskad af en kortsynt fåmannastyrelse, hade staten varit för svag att utföra en sådan uppgift. Grekland deremot var nästan besegradt, innan striden började. Småstatsväsendet hade brutit folkets krafter,

och alla försök att sammansluta landets delar till verklig enhet hade strandat, emedan man icke kunnat förmedla motsatsen emellan sjelfständighet och fullständig underdånighet. Så hade både Sparta och Athen missbrukat sin makt — särskildt kan här erinras om Heloterna — och man hade icke förstått att genom jemnt afvägda rättigheter samt en hofsam styrelse småningom låta de enskilda intressena uppgå i ett högre och så införlifva de olika samhällena med hvarandra och i det hela. Häraf förklaras ock det häftiga motståndet mot Makedoniens öfverhöghet. Grekland föll sålunda lätt för Rom, och det föll utan ära, under det att Karthago, hjeltemodigt i det sista, måste krossas till döds. Men Karthago försvann ur historien; Greklands bildning och konst lefde upp i och genom Rom, som icke kunde motstå inflytelsen af det andliga lif, åt hvilket ärorikare tider gifvit upphof.

9. Viriathus och Numantia.

Efter Gracchi tid rådde lugn i Spanien under mer än 20 år. En koloni Carteja anlades 171 och befolkades med barn af Romare och landets qvinnor. Spaniens folkstammar synas hafva velat lefva i fred med Romarne, men i längden blef detta omöjligt. Så började fejderna ånyo 154, då i norr Keltibererna i förening med Vettonerna samt i söder Lusitanerna uppträdde fiendtligt mot Rom. På båda ställena ledo Romarne 153 stora förluster, och det keltiberiska kriget fick sin medelpunkt i den Arevakerna tillhöriga starka staden Numantia, strax norr om Soria vid Duero. Följande året, 152, återstälde consuln Marcellus genom skicklig krigföring och ännu mer genom klok hofsamhet lugnet i Keltiberien. Äfven i söder inträdde lugnare förhållanden 151. Men nu ändrades sakernas läge. Då den nye befälhafvaren Lucius Lucullus förnam, att Marcellus på eget bevåg slutit fred med några stammar, företog han sig, för att vinna ära och byte. att utan anledning angripa Vaccäerna, utplundrade staden Cauca och lät nedhugga de vapenföra. Ett ännu skändligare dåd begicks af praetorn Servius Sulpicius Galba emot Lusitanerna. Under löfte att anvisa folket bördig jord, der det kunde lefva utan att fortsätta sina röfvartåg, lockade denne en mängd Lusitaner — omkring 7,000 — att inställa sig hos honom och lemna ifrån sig vapnen, hvarefter han lät nedhugga dem, 150. Följderna af de romerska fältherrarnes trolöshet och grymhet dröjde ej att visa sig. I Keltiberien hotade nya faror förbittrade fiender svärmade omkring Romarnes här, som med möda

verkstälde sitt återtåg. Värre såg det ut i Lusitanien. Der hade Viriathus, en tapper herde, sedan anförare för en friskara, undkommit blodbadet. Han stälde sig nu i spetsen för sina landsmän och vann stora framgångar. Utmärkt genom kroppskrafter och vighet samt härdad mot hvarje möda och ansträngning, egde han tillika ovanlig klokhet och fyndighet. I de mest brydsamma omständigheter fann han utväg att reda sig, begagnade skickligt fiendens felsteg, uppgjorde planer snabbt och oberäkneligt samt beherskade genom sin personlighet helt och hållet sina landsmän. Så kunde han i 8 eller 10 år från 147 eller 149 till 139 motstå de romerska vapnen, och den ena gången efter den andra fingo Romarne genom blodiga nederlag plikta för Galbas svekfulla handlingssätt. Nytt manskap måste alltjemt uppbådas, men i trots af förstärkningarna och i trots af den stränghet, med hvilken Romarne sökte skrämma folket — det var vanligt, att man afhögg händerna på de fångne — vans ingen afgörande framgång. År 141 måste consuln Quintus Fabius Maximus ingå ett fredsfördrag, hvarigenom Lusitanernas sjelfständighet erkändes. Fördraget bröts, vare sig af Rom eller på dess anstiftan, och Quintus Servilius Caepio slutade kriget. Viriathus synes hafva blifvit bragt i trångmål och måste beqväma sig till underhandlingar samt till eftergifter, som rubbade förtroendet till honom. Härpå blef han mördad af sina närmaste, sannolikt efter aftal med Romarne.

I Keltiberien hade varit lugnt till 144, då Arevakerna och två andra stammar, antagligen föranledda af Viriathi framgångar, reste sig; städerna Termantia och Numantia voro Keltiberernas stödjepunkter. Efter några års fejder afslöt Quintus Pompejus 140 ett fördrag med Numantinerna, i hvilket dessa underkastade sig, dock mot löfte om att få behålla sjelfständigheten. Men då Popillius Laenas kom för att aflösa Pompejus, gjordes saken om intet, och kriget fortgick. Numantinerna försvarade sig tappert, och 137 blef consuln Cajus Hostilius Mancinus innesluten och tvungen att dagtinga. Det är oförklarligt, att Numantinerna, som bort väl känna Romarnes trolöshet, nöjde sig med att låta fördraget, som tillförsäkrade dem fred och sjelfständighet, bekräftas genom ed af consuln och en del af befälet. I Rom förkastades fördraget, och Mancinus utlemnades åt fienderna. Kriget fortsattes, men med förlust för Rom, tills Scipio Aemilianus, Karthagos besegrare, 134 blef befälhafvare. Han förde med sig ett antal frivilliga — för tvångsutskrifning till krigstjenst i Spanien synes man hafva hyst betänkligheter — och återstälde likasom vid Karthago krigstukten genom att rensa hären från liderliga qvinnor, teckentydare och annat löst folk. Undvikande att inlåta sig i strid, ett i följd

af den dåliga anden inom den romerska hären väl behöfligt försigtighetsmått, omgaf han staden med belägringsverk och uthungrade den slutligen 133. Af dessa invånare, som utstått alla hungersnödens fasor, gick en stor del frivilligt i döden. Genom Viriathi mord var motståndet i Lusitanien brutet. Consuln Junius Brutus förflyttade en del af folket till kolonien Valentia på östra kusten. Denne man, som äfven besegrade de i nordvest boende Galläkerna, synes hafva varit en värdig efterföljare till Tiberius Gracchus och genom klok behandling af invånarne bidragit att bringa lugn och ordning i landet, som nu allt mer mottog inflytelsen af Romarnes odling och samhällsskick, hvarigenom, i trots af röfvarväsendet i de svårtillgängliga bergen, välståndet uppblomstrade.

10. Det Romerska riket, dess författning, förvaltning och sociala förhållanden.

Småningom hade Rom förenat Italiens folk under sin spira. Redan denna förändrade ställning måste återverka på samhällets inre förhållanden, som voro ordnade för en mindre stat. Ännu större blef inverkan af den maktutvidgning, som beröringen med Karthago, Grekland och Asien föranledde. De nya förhållandena stälde fram uppgiften att leda verldens öden, men för denna vidgade uppgift voro de gamla samhällsformerna för trånga, och tecken till inre slitningar började visa sig.

Det romerska väldet sträckte sig vid tidskiftets slut från Herkules' stoder i vester långt in i Asien, der riket Pergamon genom testamente af Attalos III år 133 från en förbundsstat förvandlats till romerskt land. I Spanien hade man dock ännu att strida mot krigiska stammar, och Gallien var fritt. I Afrika stod Numidien i beroende af Rom; Syrien och Egypten voro ett slags osjelfständiga förbundsstater; ännu mera beroende voro småstaterna i Asien, Bithynien, Paphlagonien, Kappadokien och Armenien. Men det syriska rikets svaghet innebar för Rom en fara, hvars vidd dock först senare blef uppenbar. Två stater höllo på att bildas, hvilkas makt, stödjande sig på den aflägsna österns folkstammar, lätt kunde stå fram som en motvigt mot Roms. Den ena var Pontos, som utvidgade sig åt olika håll, men förnämligast mot Kaukasus och Eufrats källor. Den andra var det Parthiska riket, som med sig införlifvat den Baktriska staten och från Oxus och Hindukusj sträckte sig till Tigris och

den arabiska öknen. Starkt genom sin vidd, var detta rike ännu starkare derigenom, att det grundade sig på en nationell rörelse, den österländska folkandens motstånd mot den helleniska odling, som bemäktigat sig Asien. Mot det nyvaknade nationella lifvet i östern hade sålunda Rom att strida; på samma gång hade det att skydda gränserna i de aflägsna provinserna och att öfvervaka de förbundna rikenas angelägenheter. Alltjemt hade området för Romarnes styrelse eller ledning blifvit större, och alltjemt hade man trott sig kunna bestämma en stadig gräns, men funnit den oupphörligt flytta sig. Förhållandena blefvo i följd häraf allt svårare att öfverskåda och ordna.

Redan det landområde, som omedelbart lydde under Rom, var betydligt. Provinser voro Sicilien, Sardinien med Korsika, de båda Spanska, Makedonien med Illyricum, hvilket ännu antagligen ej var särskild provins, och Achaia samt Afrika och Asien (= Pergamon). I provinserna var invånarnes ställning olika, i enlighet med den ordning, som vid provinsens inrättande blifvit fastäld af fältherren jemte 10 särskilda af senaten befullmäktigade ombud. Provinsen var indelad i flere förvaltningsområden, hvilka vanligen hade till medelpunkt en större stad. Dessa områden hade icke commercium i förhållande till hvarandra. Vissa samhällen voro i besittning af sin frihet, nemligen dels med Rom förbundna, dels sådana, som för välförhållande fått sjelfständighet och skattefrihet sig beviljade genom en lag eller ett senatsbeslut. Efter dessa kommo lydsamhällena, hvilka vanligen bibehöllo sin kommunalförvaltning samt lagskipning och rätt att slå mynt, men voro underkastade den romerska ståthållarens uppsigt och förfoganden. Lydsamhällena hade skyldighet att betala skatt i naturalster eller ett bestämdt penningebelopp, hvartill stundom kommo tullafgifter, hvaremot ställandet af visst antal manskap till hären ej var dem ålagdt. Dessutom inrättades småningom i provinserna romerska kolonier och municipier med större eller mindre rättigheter. Slutligen var en del af provinsen, nemligen hvad som tillhört städer, hvilka icke frivilligt underkastat sig, utan tagits med vapen i hand, romersk statsegendom; till sådana voro äfven alla kungliga domäner förvandlade. Denna egendom sköttes genom förpaktare. För den rättskipning, som ståthållaren hade att utöfva, var provinsen indelad i vissa tingslag.

Italiens ställning skilde sig från provinsernas särskildt deri, att landet icke hade några grundskatter att bära. De olika klasserna bibehöllos, dock med undantag af halfborgarnes. En ny tillkom, bestående af undersåtar, som saknade kommunalfrihet och rätt att bruka vapen. Hit hörde de till Hannibal affallna samhällena i Campanien

och Bruttium m. fl. De galliska stammarne omkring Po voro till staten stälda i ett särskildt förhållande, hvars närmare beskaffenhet är dunkel. Bland bundsförvandterna voro Latinerna, de latinska kolonierna inberäknade, fortfarande de mest gynnade. Då senaten 216 behöfde göras fulltalig, föreslogs att invälja två män från hvarje latinsk stad. Detta förslag, hvilket vittnar om den riktiga uppfattningen, att man var skyldig att bevilja bundsförvandterna större rättigheter, blef dock upptaget med stor ovilja. Både Latinernas och de öfriga bundsförvandternas ställning var i sjelfva verket vida sämre än förr. Allt tyngre bördor pålades dem från Rom; man började skona de romerska borgarne och kasta den besvärliga krigstjensten på bundsförvandterna, hvilka i stort antal användes för fälttåg i aflägsna land, såsom i Spanien, samt till fästningstjenst. När deremot fördelar skulle beredas åt krigsfolket, såsom utdelning af jord eller penningegåfvor vid en triumf, fingo Romarne brorslotten. Man upphörde nu att anlägga latinska kolonier, och för de äldre latinska samhällena inskränktes medlemmarnes rätt att bosätta sig i Rom, hvarjemte man började genom strängt öfvervakande af inflyttningarna till Rom hindra medborgarklassens uppblandning med främmande beståndsdelar. Inträdet i det romerska medborgarsamfundet försvårades alltmer, hvilket måste kännas så mycket tyngre, ju större förmåner medborgarrätten innebar. Dessa förmåner voro icke blott särskilda rättigheter, den genom porciska lagarne (omkring 190) tillförsäkrade friheten från kropps- och lifsstraff samt efter 167 befrielsen från förmögenhetsskatt, utan äfven de företräden och den inflytelserika ställning, som romarnamnet medförde. Romarne hade visserligen redan förut varit herskare i förhållande till Latiner och öfriga invånare i Italien, men detta hade mindre framträdt. Nu deremot läto Romarne känna, att de voro herrar äfven inom Italien, och så nedlades i bundsförvandternas sinnen frön till ett missnöjets säde, som snart skulle mogna.

I den romerska statsförfattningen medförde det tidskifte, som vi nu skildrat, ingen väsentlig ändring. Vid slutet af det första puniska kriget tillkommo två nya tribus, så att dessas antal steg till 35. Kort härefter blef klassindelningen satt i förbindelse med tribusinrättningen. I hvarje tribus bildades nemligen 10 centurier, 2 af hvar klass, och omröstningssättet förändrades så, att ur den första klassen genom lott uttogs en centuria att börja omröstningen. Beträffande de frigifna, hvilkas antal och betydelse tillväxte, vidtogos på olika tider anordningar än i ett, än i ett annat syfte, tills under Gracchi censur 169 åt en del af de frigifne tillförsäkrades plats i de s. k. landtribus. Folkförsamlingens makt var i verkligheten ringa. Med den utsträck-

ning Roms välde nu tagit och med den vidgade politiska synkretsen kunde en församling så beskaffad som den romerska ej lämpa sig att leda statens angelägenheter. Makten låg sålunda hos senaten, och i det hela blef folkförsamlingen ett redskap i de styrandes händer. Men formelt bibehöll hon den högsta befogenheten i samhället, och senaten aktade nödigt att inhemta dess beslut i vigtigare fall, såsom 210 i fråga om Capuas öde, och när undantag gjordes ifrån lagarne, t. ex. då den äldre Scipio sändes till Spanien med proconsularisk makt. Efter 207 fick tribusförsamlingen utse samtliga krigstribuner i de 4 consulariska legionerna, en rättighet, hvilken dock synes hafva missbrukats och någon gång, såsom i kriget med Perseus, för tillfället upphäfdes. Att senaten eller rättare nobiliteten måste med allahanda konstgrepp söka leda mängden efter sina afsigter, är gifvet; härtill höra valförrättarens inverkan på valet samt bruket af religionen för politiska ändamål i och genom anställande af teckenskådning, för att hindra en folkförsamlings beslut om lagförslag. I ändamål att frigöra folkförsamlingen från de styrandes alltför starka inflytande infördes genom tre olika lagar 139, 137, 131 den slutna omröstningen. Dessa lagar visa ett bestämdt demokratiskt sträfvande. Tecken till ett sådant hade redan förut röjt sig, men statslifvet hade deraf rönt föga inverkan. Det är uppenbart, att folkförsamlingens formella rätt skulle framkalla försök att bereda den större makt i verkligheten. Så skaffade sig folket före 212 rättigheten att välja föreståndarne för curierna samt öfverstepresten, dock inom collegierna. Man finner äfven, att folkförsamlingen i enskilda fall ingripit i förvaltningen, såsom då öfverbefälet delades emellan dictatorn Fabius och Minucius — en betänklig afvikelse från den gamla ordningen. Ja, Scipio d. ä. var färdig att genom folkförsamlingen tilltvinga sig öfverbefälet i Afrika, hvilket senaten gjorde svårigheter vid att bevilja. Efter segern öfver Perseus sökte en praetor förleda folket till en krigsförklaring mot Rhodos. Folkförsamlingens ställning kunde sålunda lätt missbrukas på ett sätt, som måste bryta enheten i statsangelägenheternas ledning, isynnerhet som den oberoende jordbrukande medelklassen allt mer förminskades och i hufvudstaden uppstod en pöbel, hvilken fick sig säd tillhandahållen för nedsatt pris och njöt af de folkfester, med hvilka de förnäma köpte möjligheten att blifva valde till embetsmän. En del af folkförsamlingen utgjordes af personer, som stodo i ett slags clientförhållande, icke den gamla tidens, utan ett urartadt, hvilket ofta af herrarne begag-

100. Romare nedläggande sin *tabella* (rösttafla) i *cista* (rösturnan). Från ett romerskt mynt.

nades till att framtvinga s. k. skänker af clienterna, särskildt för tjenster vid rättegångar, så att en lag måste utfärdas 204 mot missbruk af gåfvor. Dessutom strömmade till Rom en mängd mer eller mindre förderfvade och slafviskt sinnade Greker och Asiater. Folkförsamlingen liknade sålunda icke den, som under ståndskampen lade grund till samhällsbyggnaden; den var en orolig mängd utan fasthet och till större delen utan sedlig hållning.

Senaten var nobilitetens verktyg. Denna hade nu blifvit en inom sig sluten klass, så att tillträdet till statens embeten nästan var stängdt för de utanför stående, och om någon ur dessas krets lyckades vinna en värdighet i staten, så betraktades han såsom en »nyuppkomling», en man utan anor. Sitt adelsskap härledde medlemmarne af nobiliteten från förfädernas embeten. Vid likfärden efter en ädling buros de vaxmasker, hvilka förestälde de högt uppsatta förfäderna och, sammanbundna till ett slags stamträd, förvarades i atrium, af personer klädda i de aflidnas embetsdrägt. Denna rätt att hemma uppsätta och till offentligt åskådande vid vissa tillfällen framställa förfädernas bilder var det första kännetecknet på de s. k. curuliska familjerna, hvilka synas hafva fått densamma från den patriciska adeln. Äfven andra för börden utmärkande tecken egde nobiliteten, nemligen purpurrand på tunikan och gullring för fullväxte män, hästprydnader af silfver för ynglingar samt purpurbräm på togan och en amuletkapsel af guld för gossar, ehuru småningom dessa tecken till högre stånd gingo öfver till allt vidare kretsar. Senaten, som hufvudsakligen bestod af embetsmän, blef ett särskildt stånd, hvilket också den äldre Scipio formligt utmärkte, då han gaf dess medlemmar en egen plats vid skådespelen. Jemväl i folkförsamlingen fingo senatorerna en särskild plats; de röstade nemligen i riddarcenturierna. Det var censorerna, i hvilkas händer bestämmandet häraf låg, och censuren var till följd såväl af detta som af den befogenhet, den i allmänhet egde, ett mål för adelns ärelystnad. Men så stark var nobilitetens sammanhållning, att den i viss mån inskränkte censorernas maktutöfning, såvidt af denna något var att befara för inflytelserika medlemmar, och allt mera sällan visade censorerna en sådan stränghet, som 252 föranledde dem att ur senaten aflägsna 16 medlemmar. Man finner af allt, huru inom nobiliteten utbildade sig en kastanda, som måste blifva af högst menlig inverkan på dugligheten hos dess medlemmar och sålunda på statsförvaltningen. För att bereda tillfälle åt de olika familjernas medlemmar att uppnå högre värdigheter, helst som dessa ej voro många, hölls strängt — med undantag af utomordentliga fall —

101. Romersk ring.

på den lag, som förhindrade eller försvårade återval till de högsta embetena. Äfven stadgades, 180, en viss ordningsföljd och ålder för befordran till statens embeten, så att för consulatet bestämdes fylda 43 års ålder. Återval till consulatet förbjöds 151. Jägtandet efter embeten var så starkt, att de unga uppåtsträfvande männen begagnade alla medel för att vinna upphöjelse. De sökte förbindelse med inflytelserika män, som de träget uppvaktade; de ledde folkets blickar till sig genom anklagelse mot misshagliga eller brottsliga personer; de gingo omkring och tiggde under handtryckning röster hos medborgarne; ja, stundom mutades de röstegande med guld, för att ej tala om de kostsamma festerna.

Då senaten var sjelfva härden för nobilitetsintresset, så var det naturligt, att embetsmännens förhållande till densamma i det hela blef godt. Dock ser man, att brytningar stundom förekommo. Vissa familjer synas hafva drifvit politik för sig sjelfva — så Scipioner, Flamininer, Meteller m. fl. — och sökt framhålla och gynna sina medlemmar mer än skäligt var, hvilket naturligtvis åstadkom motstånd på andra håll. Och i de aflägsna länder, der consuler, proconsuler eller praetorer ledde Roms legioner mot fienderna, låg nära till hands frestelsen att handla sjelfrådigt, så mycket mer, som förhållandena ofta icke tilläto att invänta föreskrifter från Rom. Fall af egenmäktighet och trots hos fältherrarne förekommo ock. Ett sådant var Manlius Vulsos krig mot Galaterna, vidare de plundringar, som befälhafvarne för flottan i kriget mot Perseus tilläto sig, Luculli krigsföretag och Marcelli fredsslut i Spanien m. m. År 173 och 172 var consuln Marcus Popillius Laenas i öppen strid med senaten angående behandlingen af en ligurisk stam. I följd deraf, att dictaturen småningom kom ur bruk efter och måhända med anledning af Quinti Fabii dictatur i andra puniska kriget och häraf framkallade politiska strider, miste senaten ett medel att hålla gensträfviga consuler i tygeln och att åstadkomma enhet och kraft i ledningen. I stället utbildades nu den seden, att senaten för utomordentliga fall gaf consulerna oinskränkt fullmakt att »tillse, att staten icke måtte taga någon skada». Fältherrarnes afundsjuka mot hvarandra gaf upphof till mått och steg, såsom att i massa hemförlofva soldater m. m., hvilka icke öfverensstämde med god ordning. Särdeles skadlig var ärelystnaden och jagten efter utmärkelse. Triumfens ära beviljades nu för obetydliga fälttåg t. ex. i Ligurien, och när den vägrades, triumferade fältherren på egen bekostnad på Albanska berget; ja, Appius Claudius vågade 143 på sådant sätt hålla triumftåg i Rom. Fåfängan sökte äfven binamn efter besegrade folk, samt gyllene kransar, den tidens tacksägelseadresser, och ärestoder

upprestes så ofta och åt så medelmåttiga personer, att Cato betraktade det såsom en utmärkelse, att ingen sådan blifvit rest åt honom. Samma fåfänga ledde till förfalskande af inskrifter å stamträden, och understuckna vapenbyten m. m. förekommo. Värst var dock snikenheten. Fältherrarne gjorde sig icke samvete af att för egen nytta utplundra och misshandla fiender, ja, någon gång bundsförvandter. Ståthållarne i provinserna, hvilkas förhållande alls icke eller med stor svårighet kunde öfvervakas, voro så godt som allrådande och gjorde bruk af sin ställning till att rikta sig på bekostnad af invånarne. Dessa voro skyldiga att lemna dem och deras följe fritt qvarter samt spanmål m. m. till underhåll för dem och hären för ett visst pris. Härpå gjorde sig ståthållarne goda inkomster och ej mindre på de s. k. »frivilliga» gåfvor, som kommit i bruk. Utpressningar af enahanda art gjordes äfven af andra Romare, som reste i offentligt uppdrag. Då folken kommo under fund med de förnäme Romarnes svaga sida, sökte de göra sig denna till godo, och så vann guldet seger öfver den fornromerska redbarheten. Huru föga denna höll sig upprätt i de frestelser, som öfverallt omgåfvo de romerske store, finner man af det omdöme, som en samtida fälde om Aemilius Paullus, Perseus' besegrare, att han var en af de få Romare på den tiden, åt hvilka man icke kunde bjuda penningar. Att det lägre befälet och manskapet icke gåfvo anförarne efter, är tydligt, och de senares afvikelser från det rättas bud uppmuntrade naturligtvis trupperna till ett sjelfsvåld, hvilket befälet, i medvetande af sin egen skuld, ej ville eller vågade beifra. Så förslappades krigstukten, hvarpå exempel förut äro anförda, och i härarne inrotade sig njutningslystnad och tygellöshet. Männen af den äldre skolan ville påbörda Scipio, Hannibals besegrare, att hafva gifvit upphof åt en slappare krigstukt, hvilket de stälde i samband med hans ifver för den grekiska bildningen och hans från de gamla Romarnes afvikande grundsatser. Sant är, att Scipio kan betraktas såsom den förste främjaren af den nya riktning, hvilken, i motsats till den gammal-romerska stränghelen, fasthållandet vid fädernesederna och ringaktningen för allt utländskt, tog intryck af Grekernas odling och utbildade en viss verldsborgerlighet. Men denna riktning, hvilken flere utmärkte män, bland dem Aemilius Paullus samt den yngre Scipio och hans krets följde, var i sig sjelf icke något ondt och betingades nästan ovilkorligt af sakernas nya ordning, som fordrade en vidgad blick öfver förhållandena och tillgodogörandet af bildningsflödet från öster. Faran låg i den ställning, som verldens herrar intogo; dem och deras lustar voro alla villiga att tjena. Sjelfva hade de ingen öfver sig — vi tala här om de styrande förnäme — utan hjelpte hvarandra beredvilligt att

dela rofvet. Väl försöktes motstånd mot den ande, som herskade i de förnäma kretsarne, men detta motstånd hade icke några varaktiga följder. Den kraftigaste kämpen för det gamla Rom var Marcus Porcius Cato, en landtman från Sabinlandet, hvilken uppnådde de högsta åreställen och slutligen i trots af de förnämes bemödanden blef censor 184. Under sin censorstid sökte Cato återföra samhällslifvet i de gamla hjulspåren. Sjelf oförvitlig, duglig landtbrukare, pröfvad krigare, kraftig och skoningslös talare och hemmastadd i alla offentliga angelägenheter, saknade han dock den skarpa blick för tidens kraf, utan hvilken reformförsöken måste misslyckas. Med yttersta stränghet gick Cato tillväga mot de förnäma, som gjort sig skyldiga till något brott mot sederna; ur senaten utstötte han sju personer, bland dessa Titi Flaminini broder Lucius, hvilken vid en måltid, för att bereda nöje åt en ung gosse, sin älskling, låtit döda eller med egen hand dödat en gallisk fånge. Lucius Scipio blef utstött från riddarnes krets, och mot hans broder Africanus var Cato en ifrig motståndare, emedan han i honom såg en målsman för den nya tiden. Kring hvardera bildades ett parti. Alltid färdig att beifra det onda, hvarhelst det fans, anklagade Cato den ene ädlingen efter den andre, bland andra Galba för hans trolösa uppförande i Spanien. Men så långt var det gånget i Rom, att denne Galba, som med sin vältalighet rörde folket till medlidande — möjligen begagnade han äfven andra medel — blef frikänd. I hvilken fiendskap Cato stod till de förnäma, inses deraf, att han sjelf 44 gånger drogs inför rätta. Catos försök att förbättra samhället var dock mera riktadt mot enskilda missbruk och personer än grundadt på en genomtänkt plan för framtiden. Beifrandet och bestraffandet af felsteg samt de skärpta bestämmelserna mot dylika kunde icke ingjuta ny ande i samhällskroppen eller omskapa förhållandena. Härtill fordrades genomgripande mått och steg. Så kunde Catos välmenande bemödande visserligen fördröja farornas framträdande, men icke upprycka det onda med roten. Adelns makt blef icke bruten, och de förnämas maktutöfning blef så mycket skadligare, ju mera medelmåttan eller odugligheten fick tillfälle att deltaga i styrelsen, hvilket isynnerhet efter Perseus' fall blef händelsen. Att krigen ofta, åtminstone i början, fördes slappt och uselt, hafva vi redan sett, och att en oförsvarlig liknöjdhet i fråga om att se till godo bundsförvandter och undersåtar samt skydda dem mot öfvermodig och godtycklig behandling rådde, är uppenbart. Väl förekommo anklagelser mot embetsmän, men om de äfven hade någon verkan, så var detta endast i enskilda fall. Det stora flertalet gick fritt, helst en anklagelse var förenad med många olägenheter och faror för de misshandlade, som utan visshet

om utgången skydde att utsätta sig för sådana. Ett försök att förekomma eller godtgöra de svåraste orättvisorna skedde 149, då en särskild domstol bildades för att med folkets rätt döma utpressningar i provinserna. Huru mycket Romarne urartat från fäderna, finner man deraf, att författarne ej nog kunde prisa den sedliga hållningen dels hos det förra tidehvarfvets män, dels ock hos enskilda under denna tid, såsom Scipio den äldre, hvilkens behandling af Hispanerna, särskildt af qvinliga fångar, blifvit så berömd. En anmärkning, som tränger sig på betraktaren, är den, att romerskt befäl och manskap gjorde sig skyldiga till kallblodig och ändamålslös, stundom förrädisk grymhet mot besegrade fiender, såsom då Lucius Pinarius i Enna på Sicilien under Hannibalskriget lät samla och nedhugga de värnlösa invånarne, hvilka han misstrodde. I Spanien, Gallien, Ligurien och flerstädes förekommo liknande skådespel. Romarne synas hafva fattat det djupaste förakt för utländingar och betraktat dem som oskäliga djur, med hvilka man kunde förfara efter behag. Uppenbart är, att detta förakt närdes af den romerska öfverlägsenheten och af främlingars — bland dem konungars — krypande ödmjukhet. Det stolta medvetandet att vara en Romare och derjemte en af de styrande bildade härtill en stark motsats. Så gaf Scipio konung Antiochos, hvilken utan lösen återsändt hans fångne son, till tack rådet att sluta fred på de vilkor han kunde få; så var ett ord af Popillius tillräckligt att hejda en syrisk konung på hans eröfringståg. Men den fruktan för Rom, som öfver allt rådde, var icke åtföljd af samma aktning, som man förr hyst. Den romerska senatens på en gång vacklande och trolösa statskonst, de styrande männens orättrådighet och den egennytta, som röjdes i statens och de enskildes sätt att gå till väga, voro ej egnade att vinna folkens förtroende eller högaktning. Med missnöje funno sig provinser och förbundsstater i uppgiften att tillhandahålla Rom allt, hvad det tog i anspråk. Ty ett utsugningssystem gjorde sig gällande i afseende på provinserna. Härifrån skulle spanmål föras till Rom, och här skulle romerska ståthållare och penningemän rikta sig. Men ej nog med den skada utlandet häraf tog; systemet återverkade menligt på Italien.

Det andra puniska krigets förluster och ödeläggelser hade svårt skadat jordbruket i Italien. I södra delen lågo så stora sträckor öde, att man 180 kunde flytta en ligurisk stam om 47,000 personer till Samnium. Kriget hade tyngst drabbat de mindre jordlägenheternas egare, emedan dessa hade svårast att bära förlusterna, och tillräcklig arbetskraft att bruka jorden saknades. Lättare hämtade sig godsegarne, hvilka mestadels skötte sin jord med slafvar. Så blefvo de små jordlotterna, den ena efter den andra, uppslukade af de stora egen-

domarne. Härtill kom, att de förmögne romerska herrarne började skaffa sig jord utom Italien, isynnerhet på Sicilien, hvarjemte statsjorden i provinserna förpaktades af rika Romare. Härigenom tillströmmade spanmål i stor mängd utifrån och nedtryckte priset på den i Italien frambragta. Olägenheten häraf stegrades, då styrelsen begagnade sig af tillförseln från provinserna till att sälja säd åt hufvudstadens befolkning för nedsatt pris. Denna kortsynta politik hade naturligtvis till följd, att åkerbruket i Italien förlamades. De mindre jordegendomarne gingo undér, och de rika kastade sig allt mer på boskapsskötsel samt på frambringande af vin och olja, ty dessa näringar lönade sig bättre. Slafvar trädde allt mer i stället för de fria arbetarne. En del af landets manliga befolkning var upptagen af krigstjenst, och många familjer föredrogo att i Rom lefva för godt pris och

102. Vinförsäljning.
Från en väggmålning i en källarsal i Pompeii.

njuta af folkfesterna, framför att i sitt anletes svett med bekymmer odla en föga gifvande jordlott. Så sammansmälte den jordbrukande medelklassen, medan hufvudstadens lösa befolkning ökades. De vapenföra medborgarnes antal hade nedgått från 298,000 år 252 till 214,000 år 204, hvarefter det åter ökades till 337,000 år 165, men derpå sjönk till 324,000 år 154 och 319,000 år 131. De, som egde något, voro dock lätt räknade, och kärnan bland landtbefolkningen var borta. Enskilda mått och steg, såsom jordutdelningar, föranstaltade af Flaminius åt medborgare samt af Scipio d. ä. åt hans soldater, äfvensom kolonianläggningar kunde icke upphjelpa saken, lika litet som Catos bemödanden att bringa jordbruket till heder. Deremot utvecklades affärsverksamheten i förvånande grad. Ifvern att förvärfva förmögenhet genomträngde samhällets högre klasser, och så uppkommo stora rikedomar, men hopade på jemförelsevis få händer. I det romerska sam-

hället var betingsväsendet rådande. Staten borttingade åt enskilda eller bolag arbeten och leveranser, äfvensom upptagandet af dess inkomster. Derjemte var i det enskilda lifvet ytterst vanligt, att affärer eller arbeten, äfven vid jordbruket, öfvertogos på beting. Detta system föranledde bildandet af kapitalstarka bolag, som beherskade handeln och penningerörelsen både inom och utom Italien. Nu uppkommo äfven bankirer, som bildade mellanhand emellan långifvare och låntagare. Guldet började ock spela en stor roll i rörelsen. Allt visar, att affärslifvet vunnit en betydande utveckling. Statens finanser voro blomstrande, och man grep sig an med stora arbeten, nemligen icke blott anläggning af vägar och broar, utan äfven torrläggning af sanka marker, såsom af de Pontinska träsken 160. I Rom anlades 144 en ny vattenledning, den Marciska, till hvilken inom tre år användes omkring 35 millioner kronor. Hvad provinserna beträffar, så voro de romerska penningmännen, derigenom att de tillhörde den herskande staten, i tillfälle att utöfva ett starkt tryck på förhållandena, och det är alltför sannolikt, att deras intressen i många fall inverkade på politiska frågor. Genom en lag af 218 hade senatens medlemmar och deras söner blifvit förbjudna att drifva sjöfart och taga del i offentliga beting samt sannolikt i allmänhet att inlåta sig i spekulationer. Naturligtvis kunde detta förbud kringgås, men det hade dock till följd, att affärsverksamheten och spekulationen hufvudsakligen blefvo en uppgift för riddarne, hvilka härigenom vunno en ställning, som i framtiden blef af politisk vigt. Riktningen åt penningerörelsen och deraf följande uppfattning af penningens betydelse voro ytterst skadliga för anden inom samhället. Häraf uppammades en egennytta och ett vinstbegär, som alltför ofta trängde fosterlandskärleken och känslan för medmenniskor i bakgrunden. Midt under Hannibalskriget förekommo fall af den smutsigaste vinningslystnad. I ett af de bolag, som 215 bildades för att lemna krigsförnödenheter mot frihet från personlig krigstjenst samt garanti för sjöolyckor och krigsskada, funnos personer, som icke gjorde sig samvete af att bedraga staten genom att utrusta gamla fartyg med värdelösa laster och sedan borra dem i sank för att undfå ersättning för fartyg och last, liksom om båda varit fullgoda. Gifvet är ock, att med det allt mer utvecklade bolagsväsendet den stränga redlighetens bud skulle åsidosättas, isynnerhet som man i provinserna hade fritt spel för sin vinningslystnad. Ej heller var man nogräknad med att plundra staten. »Den som stjäl från en borgare», säger Cato, »lyktar sitt lif i kedjor och band, den som stjäl ifrån staten, i guld och purpur.»

Det är tydligt, att genom affärsverksamheten och de tillfällen till att samla penningar, som krigsbyte och förvaltning af provinserna

erbjödo, de förnäma Romarne skulle blifva ganska rika. Man finner ock, att måttstocken på rikedom var hög. Så gälde Lucius Paullus icke för rik, oaktadt han egde omkring 270,000 kronor, och den hemgift, som en hvar af den äldre Scipios döttrar erhöll, nemligen något mer än 240,000 kronor, ansågs såsom skälig för en flicka af förnäm slägt. Men vid sidan af de rika stod en befolkning, som lefde för dagen och allt mer vande sig att pocka på allmosor af staten eller af enskilda. Klyftan emellan samhällets olika klasser vidgades allt mer, isynnerhet som de förnäma och rika, i motsats mot den äldre tidens uppfattning, äfven i det yttre sökte göra märkbar den skilnad, som fans. I hären tjenade icke nu de måttliga och härdade krigare, som kämpande för fosterland och gudar, för maka och barn, för hus och härd, voro den forna tidens styrka; byteslystnad och veklighet förderfvade krigarne, och vid triumferna täflade fältherrarne i frikostiga penningeutdelningar till soldaterna, som erhöllo ända till 500 ass hvar, centurioner och ryttare dubbelt och tredubbelt. Sin ställning uppehöllo de förnäme genom lysande fester, dels de offentliga spel, som prætorer och aediler hade att föranstalta, dels särskilda skådespel till uppfyllande af löften i krig. Kostsamma voro sådana fester — ett gladiatorsspel kostade 720,000 sestertier (omkring 136,000 kronor) — men de voro nödiga för framgång vid embetsmannavalen och för att hålla mängden vid godt mod. Glansen af de lysande festerna och triumftågen bländade åskådaren, men der bakom låg fattigdom och sedeförderf, som måste fylla hvarje tänkande och ej af maktens behag dårad medborgares sinne med djup oro för framtiden.

11. Religion och seder. Literatur och konst.

I den romerska religionen ingick, såsom förut är visadt, en ängslig bäfvan för gudarnes misshag. Helt naturligt var det alltså, att under svåra krigstider sinnena skulle uppfyllas af fruktan för himlamakterna och af ifver att blidka dem. Många voro de heliga bruk, med hvilka man under Hannibalskriget sökte utverka sig gudarnes nåd, och vidskepelsen tilltog. Så omtalas järtecken i mängd, t. ex. efter slaget vid Trebia, då man iakttog följande: på grönsakstorget hade ett barn ropat »triumf»; på oxtorget hade en oxe gått upp i tredje våningen af ett hus och derifrån kastat sig ned i gatan; på himmelen hade man sett eldglänsande skepp; Hoppets tempel hade blifvit träffadt af blixten; i Lanuvium hade en korp flugit in i Junos

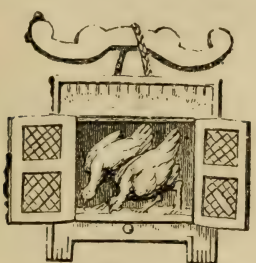
tempel och satt sig på gudinnans hyende, hvarjemte den heliga lansen rört sig; vid Amiternum hade man flerstädes sett menskliga gestalter i hvita kläder; i Picenum hade det regnat sten; i Gallien hade en varg ryckt svärdet ur slidan för en vaktpost m. m. Att dylika järtecken påkallade mångfaldiga ceremonier och gåfvor till gudarne, är uppenbart. Innan kriget med Syrien började, afgafs ett högtidligt löfte af consuln Glabrio, efter öfversteprestens förestafvande, om tio dagars lekar åt Jupiter och skänker åt alla gudarne. Man blef också allt mer mottaglig för främmande gudsdyrkan. Så hemtades 204, efter en anvisning i de sibyllinska böckerna, Kybeles, gudamoderns, bild — egentligen en derför ansedd sten — från Pessinus i Phrygien till Rom. Den skulle der emottagas af samhällets bäste man — en ung Scipio — och en senare berättelse uppgifver, att vestalen Claudia Quinta, hvilkens kyskhet var misstänkt, bevisat sin oskuld genom att föra fartyget med bilden in i hamnen (se bild 103). Den grekiska och den österländska gudsdyrkan fingo allt större välde i Rom och hade en högst skadlig inverkan på den gamla fornromerska religionsåskådningen. Man finner ock, huru större och större kostnader användes på gudsdyrkan. Nya fester infördes, så de s. k. plebejiska spelen — måhända inrättade af Cajus Flaminius — vidare den Cerealiska högtiden, hvars upphof är ovisst, de Apollinariska spelen 212, stiftade för att bota Italien från det Hannibaliska krigets »pestböld», gudamoderns fest 204 och Floras högtid 173. År 249 eller 236 firades första gången de s. k. secularspelen, hvilka skulle beteckna afslutningen af ett längre tidskilfte, en etruskisk sed. De enskilde följde statens föredöme. Löften, stiftelser och offer af mångfaldig art blefvo ytterst vanliga. och familje- eller slägtgudstjenstens uppehållande öfvergick till en verklig börda. Både inom och utom Italien blomstrade vidskepelsen. Etruskisk offerskådning, marsiska besvärjelser, latinsk spådomskonst hade rikt fält för sin verksamhet. Utländska prester, siare, dröm- och teckentydare, astrologer och charlataner af alla slag fingo insteg i husen och visste att draga ekonomisk fördel af fromheten eller vidskepelsen, så att man år 139 måste formligen utvisa en del sådana från Rom.

103. Vestalen Claudia Quinta för Kybeles bild in i Roms hamn. Från en romersk basrelief.

Det är klart, att under de förhållanden, vi skildrat, den gamla romerska gudatron småningom skulle uppblandas med grekisk mytologi. Detta var ingalunda till dess fördel. helst som otron redan förut börjat resa sitt hufvud. Vi hafva sett, att på samnitkrigens tid fall af van-

vördnad för religionen eller rättare för dess bruk förekommit. Sådana saknas icke heller i det nu ifrågavarande tidskiftet. Ett af de mest i ögonen fallande är consuln Appii Claudii beteende, då han före slaget vid Dropana 249 lät kasta de heliga hönsen (bild 104), som icke ville äta, i hafvet, på det att de måtte få dricka sig otörstiga. Det romerska formväsendet var också, isynnerhet då dess öfverdrifter allt mer framträdde, föga egnadt att stå emot otron. Religionens bruk för politiska ändamål väckte naturligtvis anstöt. Hvilken roll skenet spelade, finner man af Catos yttrande, att han undrade deröfver, att en offerskådare icke log, då han fick se en medbroder. De grekiska tviflarnes läror funno således ett tacksamt fält att bearbeta. Så kom det sig, att en af Roms mest framstående författare, Ennius, kunde bearbeta böcker, i hvilka den grekiska gudaläran upplöstes genom allegorisk tolkning, så att gudarne förklarades för naturkrafter — såsom i de efter Epichar-

104. Heliga höns.
Från en romersk basrelief.

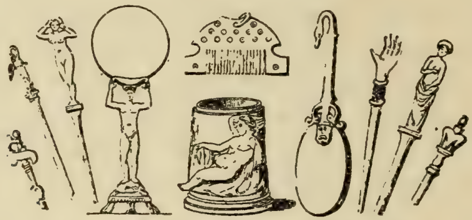
105. Bacchant.
Från en romersk basrelief.

mos (omkring 470) benämnda eller med ledning af hans åsigter utarbetade skrifterna — eller ock förklarades historiskt, så att gudarne neddrogos till och i menskligheten — såsom i Evhemeros' verk (omkring 300).

Huru religionens förfall verkade på sederna, visar sig måhända tydligast i och genom ofoget med den hemliga Bacchus-dyrkan, de s. k. Bacchanalierna. År 186 anmäldes nemligen för senaten, att nattliga sammankomster plägade hållas till ära för Bacchus. Denne dyrkades dervid på ett vidskepligt sätt och under ett ursprungligen religiöst känslorus, hvilket såsom vanligt helt och hållet bemäktigade sig qvinnors och unga mäns sinnen. Så urartade festen till upprörande osedlighet och gaf anledning till mångahanda brott. En sträng undersökning företogs, och öfver 7,000 män och qvinnor sägas hafva blifvit stälda till ansvar. Bacchus-mysterierna förbjödos härpå genom ett senatsbeslut.

Men inga senatsbeslut förmådde hejda sedernas förfall. Sinnes-

riktningen var ej mer densamma som förr. Då hade man sträfvat att fylla pligten för dess egen skuld och så varit verksam; nu var det njutningslystnaden som herskade, och målet för arbetet var att njuta. Efter de puniska krigens faror och uppoffringar kände man sig trygg; nya segrar främjade alltmer tanken på, att Romaren var född att herska, andra folk att tillfredsställa hans önskningar. Vi hafva redan omtalat verkningarna af den nya anden på förvaltningen och i krigen. Äfven

106. Romerska nålar, speglar, dosa och kam.

det enskilda lefnadssättet visade sig smittadt deraf. Lagar mot yppighet och öfverflöd i klädsel och vid måltider m. m. stiftades, men de uträttade föga; det onda låg djupare rotadt, än att bestraffandet af dess yttringar kunde hjelpa. Under Hannibalskriget antogs 215 en lag, den s. k. Oppiska, afsedd att stäfja qvinlig grannlåt samt bruket, att qvinnor i staden eller dess närhet åkte i vagn. År 195 föreslogs denna

107. Romersk flicka med örringar
Från en målning i Pompeii.

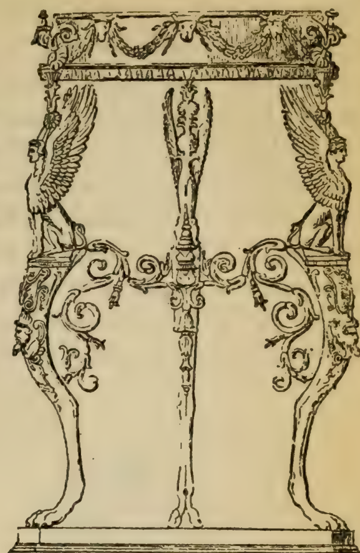
108. Qvinna, som sminkar sig.
Från en romersk vasmålning.

lags afskaffande, hvilket också bifölls, oaktadt consuln Cato på det ifrigaste uppträdde deremot. I sitt tal betonar Cato starkt de rika qvinnornas fåfänga och dess skadliga följder: antingen måste mannen gifva efter för hustruns grannlåtsbegär eller ock se det tillfredsställas af en annan man. Ännu starkare framhålles det välde, qvinnorna börja utöfva, och faran deraf, att de söka inverka äfven på offentliga angelägenheters behandling, hvilket då visade sig deri, att de talrikt

sammankommit på folkförsamlingsplatsen. Om än innehållande någon öfverdrift, är dock Catos tal betecknande för den friare ställning, qvinnorna nu intogo i Rom. Isynnerhet sträfvade dessa att få fritt förfoga öfver sin egendom, både utom och inom äktenskapet. Männen började nu alltmer undandraga sig att inträda i det äkta ståndet, och fall af äktenskapskilnad förekommo, enligt uppgift, första gången 233. Äfven omtalas brottmålsransakningar om giftblandning, hvarför

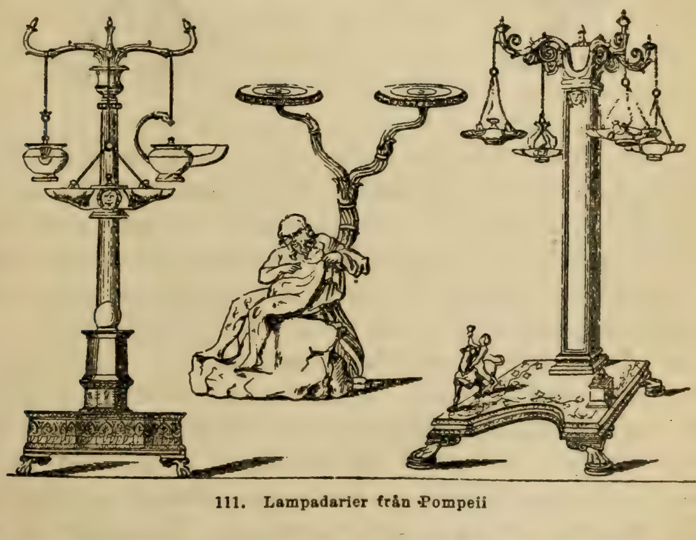

109. Marmorbord funnet i Pompeii.

110. Trefot af brons funnen i Pompeii.

tusental dömdes, och brott mot kyskheten voro ej sällsynta. Yppigheten i klädedrägt tilltog i trots af alla lagar. Ännu märkligare var prakten i

111. Lampadarier från Pompeii

afseende på husgeråd. Silfverkärl af många slag, kostbara tyger och mattor samt vaser och konststycken af stort värde prydde de förnämas

hus. Greklands och Österns konstskatter vandrade till Rom. Staten gjorde början med att taga stoder och andra konstverk; de enskilda följde föredömet. Allra mest hängaf man sig likväl åt bordets njutningar. Matlagningen blef en konst, och kocken kunde ej undvaras i ett förnämt hus. Läckerheter uppspårades på alla håll; sardeller från Svarta hafvet betingade oerhördt pris; Grekland sände sina bästa viner till verldens beherskare, hvilka njöto af dem i dryckeslag efter grekisk sed, medan asiatiska harpspelerskor och danserskor (bild 112) retade sinnena. Allt kostsammare blefvo de förnäma hushållen. Slafvarnes antal tillväxte. Krigen kunde ej lemna erforderligt antal slafvar; sjöröfvare och andra anstälde jagt efter slafvar, och handeln med dessa blef så liflig, att på Delos, den förnämsta slafmarknadsplatsen, på en dag 10,000 menniskor skola hafva blifvit sålda. Arbetsfördelningen drefs

112. Danserska.
Från en målning i Pompeji.

113. Trähäst (*equuleus*).

så långt, att man hade slafvar för hvarje särskildt handtverk. Ja, man började med stor kostnad hålla slafvar, som voro afsedda att bereda herrarne nöje genom sina konstskapelser t. ex. i musik, dans, föredrag eller njutning genom sin skönhet. Så betalades för en skön slafgosse ända till omkring 4,800 kronor. Äfven på landet funnos massor af slafvar, men här sysselsattes dessa med hårdt arbete, som de ofta, isynnerhet i Etrurien och på Sicilien, fängslade måste förrätta. Behandlingen af slafvarne var i allmänhet hård; Cato råder till att ständigt underhålla agg dem emellan, och för ringa förseelser afstraffades de ofta grymt; ett vanligt straff för slafvar var att rida den s. k. trähästen (bild 113). Också finner man, att slafvarne började sammanrota sig mot sina herrar: vid slutet af detta tidskifte uppstodo slafuppror. På Sicilien, der herdeslafvarne ostraffadt fått röfva resande och småningom förvildats, stälde sig en syrisk slaf vid namn Eunus i spetsen för en skara slafvar, som

föröfvade gräsliga illgorningar mot herrarne, och tog slutligen konungatitel. Ett treårigt krig (134—132) fordrades för att göra slut på oroligheterna, hvarefter öfver 20,000 slafvar korsfästes.

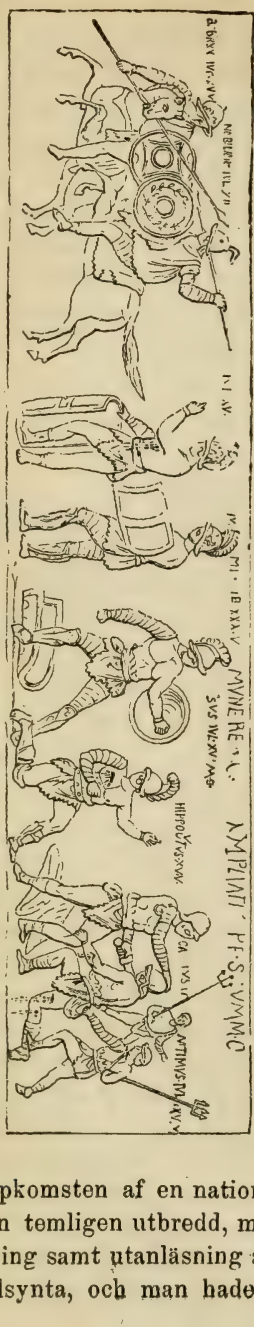
Hvart man vänder blicken möta sålunda betänkliga tecken. Dock får man icke tro, att den gamla romaranden ännu var utslocknad. Det är en vanlig iakttagelse, att sedeförderfvet, äfven om det ej är allmänt spridt, lätt ger sig tillkänna genom i ögonen fallande yttringar, medan derbredvid ett sedligt och aktningsvärdt lif kan trifvas i det tysta. Historien har också här förvarat exempel på män, hvilkas vandel förtjenar att ställas vid sidan af de gamles. Vi skola här anföra ett från samhällets högsta kretsar och ett från den ringare klassen. Segraren vid Pydna, Aemilius Paullus, miste samtidigt med triumfen sina två återstående söner. I ett tal, som han vid detta tillfälle höll till folket, klagar han ej öfver sin olycka, utan tröstar det öfver denna bedröfvade folket och tillägger: »Då jag, under det att lyckan var som mest gynsam i det sista kriget, fruktade ett omslag, bad jag till gudarne, att om en olycka hotade det romerska folket, de måtte låta den komma öfver mitt hus. Oss till lycka hafva gudarne hört min bön och gjort så, att jag endast har att klaga öfver min ofärd, ej öfver fäderneslandets.» Lika storsint visade sig en man ur hopen vid namn Spurius Ligustinus år 171, då ett antal centurioner, som redan beklädt de första centurionplatserna, vägrade att inträda på lägre platser och vädjade till tribunerna. Ligustinus, som i början deltagit häri, uppträdde snart för att öfvertala sina kamrater att ej fullfölja vadet. Han skildrar sina lefnadsomständigheter: Bördig från det sabinska landet, hade han en liten gård och var gift med sitt syskonbarn, som skänkt honom 6 söner och 2 döttrar. Soldat hade han varit i 22 år under olika fältherrar, ofta såsom frivillig; 34 gånger hade han blifvit belönad för tapperhet och erhållit 6 medborgarkronor (bild 114); nu vore han öfver 50 år och hade 4 söner att sätta i sitt ställe. Men han skulle gå i fält, så länge någon ansåge honom krigsduglig, och på hvilken plats man ville sätta honom, skulle han såsom förr laga, att ingen öfverträffade honom i tapperhet. Så borde äfven kamraterne lyda myndigheterna och anse hvarje plats, på hvilken de kunde försvara fäderneslandet, såsom sig värdig.

114. Medborgarkrona. Från en målning i Pompeii.

Men denna ande, som helt visst lifvade många romerska krigare, fans ej hos mängden i hufvudstaden. Dess tankar voro riktade på att lefva för dagen och njuta af de fester och skådespel, som frikostigt erbjödos. Allt större blefvo bemödandena att tillfredsställa allmän-

hetens smak härutinnan. Lekarne i circus blefvo kostsammare, så att senaten år 180 gjorde ett försök att inskränka dem. Man började nu — första gången 186 — hämta vilda djur från Afrika, lejon, elefanter, pantrar m. m., som till ögonfägnad för det skådelystna folket skulle slita sönder hvarandra. Gladiatorsspel skola första gången hafva förekommit år 264, då nemligen två bröder Brutus vid sin faders likbegängelse läto kämpar med blanka vapen fäkta emot hvarandra. Seden, som utbildats i Etrurien och Campanien, torde hafva utgått från tanken att gifva Manerna blodiga offer, såsom af krigsfångar. Gladiatorsstrider höllos dock länge endast vid enskilda högtider, men det var tydligt, att smaken för sådana råa konstnjutningar tilltog, och gladiatorsskolor uppstodo under särskilda föreståndare *(lanistae)*. Härjemte utbildade sig skådespelarkonsten i och genom de sceniska föreställningar, som voro förenade med lekarne i circus. Denna konst hade dock ej uppvuxit på inhemsk grund och vann ingen högre utveckling. Skådespelarne betraktades fortfarande såsom ett slags dagsverkare och voro utlänningar, mest frigifne. Att dramatiken skulle vara osjelfständig och lånad från Grekland, var naturligt. Det latinska språket hade ännu icke utbildats så, att det med fördel kunde begagnas till vittra framställningar. För detta ändamål behöfde det forma sig efter främmande mönster och mildra den sträfhet och hårdhet, som utmärkte det. Bildningen var också alltför svag att medgifva uppkomsten af en nationell literatur. Visserligen var barnaundervisningen temligen utbredd, men den omfattade endast läsning, skrifning och räkning samt utanläsning af de tolf taflornas lagar. Högre kunskaper voro sällsynta, och man hade hittills icke känt behof af sådana. Annat

115. Gladiatorsstrid. Längst till venster synas två till häst kämpande gladiatorer; dernäst ses ett annat par; den ene sträcker sårad upp pekfingret för att bedja åskådarne om nåd; det tredje parets belägenhet är nästan densamma; i det fjerde ger segraren dödsstöten åt den öfvervunne; en vaktbetjent har redan fattat tag i denne för att släpa honom till dödsrummet. Från en basrelief i Pompeii.

blef förhållandet, ju närmare bekantskapen blef med Grekland. Kännedom af det grekiska språket blef nödvändig för de förnäma. Så uppkom undervisning i grekiska, och Greklands literatur vann inträde i de högre kretsarne. Det är redan förut erinradt, att vissa bland de styrande, såsom Scipio d. ä. och Aemilius Paullus, högt värderade den grekiska bildningen och på allt sätt främjade dess inflytande i Rom. Den äldre romerskt nationella uppfattningen, som gjorde all-

116. Gladiatorer. I midten synes föreståndaren *(lanista)* med en käpp utstaka gränserna, hvilka de stridande ej få öfverskrida.
Från en väggmålning i Pompeii.

mänande och pligttrohet till de herskande makterna, främjade icke den andens frihet och den lust att njuta lifvet, utan hvilka den grekiska literaturen och konsten ej rätt kunde trifvas. Nu kom ett annat åskådningssätt, som utvecklade verldsborgerligheten, ty den grekiska bildningen egde ej längre nationell färg, utan hade öfvergått

117. Konstberidare.
Från en romersk basrelief.

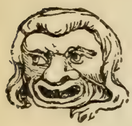

118. Uppträde i en romersk skola.
Från en målning i Herculaneum.

till allmänt mensklig. Af stort inflytande på bildningen blefvo de achäiska statsmännens tvungna vistelse i Italien samt den beskickning, för hvilken tre grekiska filosofer 155 kommo till Rom. Undervisning i grekiska och i modersmålet gick nu hand i hand, och man erhöll snart en skolbok i Odysséen, som af *Livius Andronicus* öfversattes på en hård och otymplig latin.

Vigtigast var dock dramatiken. År 240 uppfördes i Rom det

första dramatiska stycke. Dess författare var den nyss nämnde Livius, en Grek, hvilken såsom krigsfånge från Tarent hade kommit till Rom med Marcus Livius och sedan frigifvits. Något yngre än han var *Cnejus Naevius,* af italisk härkomst, hvilken tjenat i första puniska kriget. Naevius var sin föregångare vida öfverlägsen i sjelfständigt skapande förmåga samt i framställning. Han råkade i fiendskap med familjerna Metellus och Scipio, hvilka han genom dikter angripit, kastades i fängelse och landsförvisades. Livius och Naevius skrefvo både lustspel och sorgespel. De förra voro i allmänhet mera omtyckta i Rom. Man bör erinra sig, att skådespelen voro afsedda att förlusta folket, hvilket utan betalning fick njuta af dem. Folkets smak var rå och bildningsgraden låg. Man hade ännu icke någon fast teater —

119. Gubbmask. 120. Fruntimmersmask.
Från pompejanska målningar.

121. En slafs bestraffning. Scen ur en romersk komedi
Från en romersk basrelief.

122. Romersk skådespelare med mask.

en sådan påbörjades 179, men byggnadens fortsättning förbjöds — utan man måste nöja sig med för tillfället uppförda, der en orolig, vid skick och ordning ovan åskådaremängd, ungefär en sådan, som man ser vid nutidens gratisföreställningar, trängdes och larmade. Naturligt är, att skämtet här skulle slå an, helst om det var temligen groft. I ett afseende var dock dramatiken bunden: politiska anspelningar tåldes icke. Och i allmänhet voro Romarne obenägna för att se sitt eget lif framställas på skådeplatsen. Lustspelet fick således taga sina ämnen från den grekiska verlden. Det var författarne inom den nyare attiska komedien Philemon (360—262) och Menandros (342—292), som blefvo förebilder för det romerska lustspelet. Den nyattiska komedien företer stor enformighet; i allmänhet skall en ung man i trots af hinder vinna till brud en intagande flicka, hvars före-

gående lif stundom lemnat något öfrigt att önska. Man finner i styckena vissa typer — så snyltgäster, knipsluga slafvar m. fl. — betecknåde genom olika masker (bild 119, 120). Verklig karaktersutveckling och djupare själslif saknas, och — hvad värre är — allt röjer en brist på sedlig hållning, som utmärkte lifvet i Athen på den tiden. Att man i Rom måste efterbilda fritt, var gifvet; det grekiska lifvet var der icke så kändt, att det kunde framställas utan att särskildt lämpas för den romerska allmänheten. Den dramatiska anläggningen fick i många fall lida genom bearbetningen för åskådare, hvilkas tycken mera måste afses än konstens lagar. Äfven inkom åtskilligt rått och groft, särskildt i fråga om slafvarnes behandling (bild 121). Utförandet (bild 122) lemnade naturligtvis mycket öfrigt att önska. Bäst voro språkets och versens behandling. I dessa afseenden verkade dramatiken något godt i och för språkets utbildning, hvaremot den från konstens synpunkt betraktad var svag och i följd häraf icke kunde hafva någon förädlande inverkan på menniskorna. Lustspelet var rent skadligt, då det under täckmanteln af ädla känslor och en viss förfining framstälde ett på sedlighet blottadt lif. Men icke ens tragedien kunde blifva af något värde. Den romerska tragedien var en efterbildning af den Evripideiska, som söker skildra det rent menskliga, men just härigenom öfvergifver den forngrekiska konstens ståndpunkt och förlorar dess idealer, utan att uppställa nya sådana. Det är verkan på sinnena, som isynnerhet åsyftas, och den sedliga renheten står tillbaka. I Rom var sorgespelet en svag efterklang af det grekiska; det behandlade mest ämnen ur den trojanska och dermed förbundna sagokretsar. Naevius försökte att skapa ett nationelt skådespel, som skulle skildra händelser ur Roms historia m. m., men detta slag af diktkonst fick ingen fart. Ett italiskt lustspel förekommer äfven, der skådeplatsen är förlagd till någon latinsk stad, och handlingen rör sig inom det borgerliga lifvet derstädes. Dess skapare var *Titinius.*

123. Masker för tragedien. Från pompejanska målningar.

Skaldekonsten användes jemväl till att skildra Roms historia. Naevius skref en poetisk framställning af det första puniska kriget, och *Quintus Ennius* författade årsböcker, af hvilka han sökte göra ett episkt verk efter Homeros förebild. Detta arbete, ehuru till sin plan förfeladt, gjorde dock intryck genom det till romarkänslan talande innehållet. För öfrigt har man från denna tid blandade dikter *(saturae)*, och Cato skref en dikt af sedolärande innehåll.

De äldsta skalderna försökte sig i flera slag af framställning. Sådant var fallet med Livius, Naevius och Ennius. Naevius har en viss

nationell ansats. *Quintus Ennius* (239—169), från Rudiae i Calabrien, hvilken sedan erhöll romersk medborgarrätt, står på grekisk grund och har framför alla bidragit till att gifva den romerska literaturen en grekisk prägel. Så införde han hexametern i stället för det äldre saturniska versmåttet och inverkade härigenom starkt på prosodiken. Han hade stort anseende och gäller såsom den romerska skaldekonstens fader. Hans förmåga är också betydande, isynnerhet i afseende på formen, och utan att vara ett skapande snille röjer han dock poetiskt sinne och tager stundom en högre flygt. Småningom börja skalderne egna sig åt olika grenar af diktkonsten. I lustspelet framträdde *Plautus* från Umbrien, † 184. Af honom ega vi ännu 20 stycken, som vittna om friskhet samt om herravälde öfver språk och vers. Plautus är lustig, ehuru grof, ofta rätt lycklig i skämtet, har ett rikt förråd på skällsord, hvilka allmänheten synes hafva älskat att höra, samt gör intryck genom saftiga skildringar och verkligt komiska uppträden. *Caecilius Statius* († 168), en Insubrer, är mindre frisk och mer konstmessig än Plautus. Vigtigare är *Publius Terentius Afer* (196—159) från Karthago. Terentius tillhörde den yngre Scipios och dennes vän Laelii umgängeskrets. Denna krets, som framför allt verkade för felfrihet i stilen, uppträdde derför i bestämd motsats till den äldre rigtningen. Plautus skref för den stora allmänheten, Terentius för de bildade. Terentius har ett fint språk, sträfvar efter jemnmått och formfulländning samt söker behandla allt efter konstens reglor. Angelägen om att iakttaga det skickliga och att icke stöta eller såra, ville han gifva sedlig färg åt allt, ofta på den verkliga sedlighetens bekostnad. För språkets förädlande och såsom läsning i bildade kretser voro Terentii stycken af vigt.

I tragedien uppträdde utom Ennius *Marcus Pacuvius* från Brundisium (219—129), som följde den förres spår, men också öste ur den äldre tragediens källa samt dessutom efter Naevii föredöme skref historiska skådespel. Pacuvius bemödade sig om konstnärlig framställning och ett blomstrande språk. *Lucius Attius* (170—103), son af en frigifven från Pisaurum, är honom öfverlägsen i stil.

Den prosaiska literaturen var ännu obetydlig. Dock började nu *historieskrifningen. Quintus Fabius Pictor,* strax efter det puniska kriget, *Lucius Cincius Alimentus* och en son till den äldre *Scipio* skrefvo historiska verk på grekiska. Historieskrifningen led dock af brist på kritik hos författarne, isynnerhet i fråga om äldre händelser samt om tideräkning, och från denna tid härrör antagligen sammanblandningen af den italiska traditionen och de grekiska berättelserna om den äldsta tiden. Det vigtigaste verket var det på latin skrifna *Origines* af *M. Cato,*

hvilket behandlade de italiska samhällenas fornhäfder och deras förening under Roms välde. Catos verk hade ett rikt innehåll och ett kraftigt språk: i trots af sin ursprungliga motvilja mot den grekiska bildningen lärde sig Cato senare grekiska och synes hafva hämtat åtskilligt från Greklands historieskrifvare. Ett vigtigt bidrag till Roms historia lemnade Greken *Polybios,* som genom sin förbindelse med den yngre Scipio och andre framstående Romare lärt känna romerska staten och kunde bedöma dess förhållande utan den väld och det nationalhat, som vanstälde Romarnes skildringar t. ex. af Hannibal. *Vältaligheten* fick allt större betydelse. Talen började upptecknas; efter Cato funnos många. Lemningarna af dessa röja skärpa i bevisningen, klarhet i framställningen, träffande uttryck, ofta i form af skämt, praktiskt förstånd och stora kunskaper. Catos hufvudregel synes hafva varit den af nutidens s. k. talare alltför ofta förbisedda att beherska ämnet, då ord icke skulle saknas. Berömde talare voro *Galba, Scipio den yngre* och *Laelius,* hvilka äfven voro hemmastadda i reglorna för talkonsten. Den grekiska retoriken vann insteg i Rom, oaktadt ett senatsbeslut af 161 från Rom förvisade de grekiska vältalighetslärarne samt filosoferna. Äfven *rättsvetenskapen* tog fart. Man omtalar rättslärde, som meddelade råd och undervisning åt yngre män. En utläggning af de 12 taflornas lagar författades af *Sextus Aelius* omkring 200. Den outtröttlige Cato skref för sin son ett slags encyklopedi eller handböcker för utbildning till praktisk duglighet i vältalighet, sjukdomars behandling, landtbruk, krigskonst och lagfarenhet. Jemväl *matematik* och *astronomi* började studeras. I *grammatiken* kom man ej långt, år 234 införde Spurius Carvilius ändringar i bokstafsskriften. *Filosofien* verkade egentligen medelbart i och genom dramatiken. Först genom den redan omtalade beskickningen af 155 blefvo Romarne rätt bekanta med de grekiska tänkarnes läror. Sändebuden gjorde så djupt intryck, att de på Catos råd anbefaldes att skyndsamt afresa.

Konsten stod fortfarande på en låg ståndpunkt. I byggnadsväg gick man dock framåt. Boningshusen utvidgades och inrättades med större afseende på beqvämlighet. I det offentliga ser man nu för första gången den s. k. *basilikan,* afsedd dels för domstolsförhandlingar, dels för handel och samfärdsel såsom nutidens bazarer. En ny rännarbana lät Flaminius uppföra. Den grekiska konstens mästerverk fördes till Rom och väckte der beundran. Både offentliga och enskilda byggnader smyckades med sådana konstverk, och hos de förnäma uppkom en ifver att samla konstskatter och ega vackert husgeråd, en ifver, hvilken dock lika mycket härflöt af praktbegär och fåfänga som af verkligt konstsinne eller förädlad smak.

SENARE AFDELNINGEN.

Från de Gracchiska oroligheterna till Octaviani envälde.

1. De Gracchiska oroligheterna.

Huru berättigad Catos fråga var, hvad som skulle blifva af Rom, när det ej mer hade någon stat att frukta, erkände i sjelfva verket den yngre Scipio, då han vid sitt censorsoffer 142, i stället för den vanliga bönen om utvidgande af Roms makt, satte den, att gudarne måtte ständigt *upprätthålla* det romerska samhället. Scipios blick var öppen för de inre farorna, och i den krets af fint bildade och fosterlandsälskande män, som omgaf den berömde fältherren och statsmannen, synas tankar på försök att stäfja det onda hafva framkommit. Det var den allt mer sig vidgande klyftan emellan de högre och de lägre klasserna, som utgjorde den förnämsta anledningen till bekymmer. Den jordbrukande klassens återupprättande var ett önskningsmål för en hvar, som ville fosterlandets väl. Också skall Scipios vän, Cajus Laelius, consul 140, hafva tänkt på att återtaga åtminstone en del af statsjorden, hvilken innehades af de förnäma, som icke ens betalade den stadgade afgälden, samt att utdela det återtagna i smärre lotter till behöfvande medborgare. Men svårigheterna vid en sådan plan undgingo icke Laelius. Staten hade visserligen formell rätt öfver jorden, men genom långvarigt innehafvande hade denna börjat behandlas såsom enskild egendom; den hade gått i arf och köp samt pantsatts för skuld, och betydliga kostnader hade blifvit nedlagda på dess uppodlande och bebyggande. Det kunde således förutses, att nobiliteten, hvars kortsynta politik bjöd den att framför allt hålla på egen fördel, skulle med all kraft sätta sig emot hvad den kunde betrakta såsom ett ingrepp i den enskildes eganderätt, och att målet endast skulle kunna vinnas genom en omstörtning, som gjorde senaten maktlös mot folkförsamlingen. Men den med förhållandena väl förtrogne Laelius fruktade sannolikt och icke utan skäl att lägga makten i händerna på en folkförsamling, som, till en stor del bestående af proletärer, gatupöbel och frigifne, icke var vuxen uppgiften att leda statens öden, och uppgaf derför sin plan, hvilket skaffade honom tillnamnet »den vise».

Men planen upptogs af en ung man, som var nära förbunden med den scipionska kretsen. Denne var *Tiberius Sempronius Gracchus,* son af Spaniens ordnare, dotterson af den äldre Africanus och genom sin systers giftermål svåger till den yngre Africanus. Han var en ädel natur och hade fått den förträffligaste uppfostran. Hans högsinta moder Cornelia, en qvinna med den finaste bildning och djup uppfattning af en moders pligter, hade efter sin makes död afslagit en egyptisk konungs giftermålsanbud, för att helt och hållet egna sig åt vården af sina barn, hvilka i hennes ögon voro af större värde än alla dyrbarheter, som Roms qvinnor äflades att ega. Tiberius tjenade med utmärkelse i krig och bidrog att rädda Mancini här vid Numantia. Då han på återvägen från Spanien fick se tillståndet i Etrurien, der inga fria arbetare eller små gårdar syntes, utan slafvar, ofta fängslade (bild 124), skötte de rikas ofantliga gods, uppfyldes hans sinne af djup bedröfvelse och medlidande med de romerska medborgarne, »som» — så heter det i ett tal af honom — »icke egde annat än ljus och luft, som kämpade för andras rikedom och prakt och som nämndes verldens herrar utan att sjelfva ega en fotsbredd jord». Så beslöt sig den af naturen milde och saktmodige mannen att gå till strid för sina medborgares väl. Genom umgänget med grekiska vishetslärare, såsom Stoikern Blossius från Kyme, hade Tiberius fått en afgjord riktning åt det ideala. Sjelf genomträngd af den starkaste rättskänsla och förtröstan till det rättas segrande makt, kunde den unge, ännu ej 30-årige mannen icke föreställa sig annat, än att den plan, han uppgjort till fosterlandets räddning, skulle kunna förverkligas utan några våldsamma skakningar i staten.

124. Romersk slaf. Från en graverad sten.

Han stod ej heller ensam; på hans sida voro hans svärfader Appius Claudius, en af Roms mest framstående män, vidare öfversteprester Publius Licinius Crassus, den berömde rättslärde Publius Mucius Scaevola och Makedoniens eröfrare Metellus, äfvensom sannolikt många andra medlemmar af adeln. I förlitande på deras bistånd och framför allt på sin goda sak sökte och erhöll Gracchus tribunatet för 133. Nu framkom han med ett lagförslag, som i något olika syftning återupplifvade den Liciniska lagen. All statsjord, som af enskilde afgiftsfritt innehades, skulle indragas till staten; dock skulle innehafvaren få behålla 500 jugera för sig och 250 för fullväxt son, men ej utöfver 1,000. För de på jorden nedlagda kostnader till odlingar, byggnader och andra förbättringar skulle ersättning lemnas. Den indragna jorden skulle utdelas i lotter om 30 jugera, hvilka lotter skulle gå i arf, men

icke finge försäljas, och skulle för dem grundränta betalas. Till verkställande af lagen skulle utses tre män. Lagförslaget fann häftigt motstånd hos jordinnehafvarne, och adeln förmådde en af Gracchi embetsbröder, Marcus Octavius, att inlägga sitt veto deremot. Gracchus hämmade nu genom sitt veto all statsförvaltning, men Octavius kunde hvarken genom hot eller böner förmås att afstå från sin insaga mot lagen. Efter ett fåfängt försök att vinna senaten beslöt Gracchus att genomdrifva lagen i trots af Octavii motstånd. Genom sin vältalighet och de utsigter, han i lagförslaget öppnade, beherskade han folkförsamlingen, som brann af otålighet att få lagen antagen. Viss om dess bifall hemstälde han derför, om ej Octavius förverkat sitt embete. Häri låg en uppenbar olaglighet, och ännu under omröstningen bad han Octavius på det bevekligaste att gifva efter, men denne, sannolikt öfvertygad, att han handlade i statens välförstådda intresse, förblef orubblig, och afsättningen försiggick. Nu antogs lagen, och till tremän valdes Gracchus sjelf, hans svärfader och hans yngre broder Cajus, som då var i fält. Segern var således vunnen, men genom ett brott mot författningen, och motpartiet var icke sinnadt att låta Gracchus i ro skörda segerns frukter. Senaten lade allahanda hinder i vägen för tremännen, och dessas uppdrag var i sig sjelft synnerligen svårt. Jordinnehafvarne klagade öfver den orättvisa de ledo, och för tremannanämnden, som hade fått rätt att afgöra, hvad som var enskild egendom och statsjord, mötte stora svårigheter vid att uppdraga gränserna dem emellan, enär en stor del statsjord genom långvarigt bruk gälde såsom enskild tillhörighet. Gracchus fann sin ställning bekymmersam: han omgaf sig med ett följe af 3—4,000 menniskor, som skulle trygga hans person, och beslöt att söka tribunatet äfven för följande år. Detta var olagligt, men Gracchus hade en gång kommit in på den sluttande vägen, och det fans nu intet annat val än att gå framåt. För att tillförsäkra sig mängdens bevågenhet föreslog han att utdela de skatter, konung Attalos i Pergamon lemnat åt Romarne, till de nya jordegarne, såsom hjelp vid jordens besittningstagande. Derjemte tog Gracchus mot gammal ordning i anspråk för folkförsamlingen rätten att bestämma öfver den nya provinsen Asien. Till olycka för Gracchus inföll valdagen vid skördetiden, då många af hans anhängare voro på landet. Omröstningen började, men senatspartiet ville förklara de röster. som föllo på Gracchus, för ogiltiga, och valet uppsköts till följande dagen. Gracchus anlade nu sorgkläder och anförtrodde sina unga söner åt folkets beskydd. Nästa dag förnyades tvisten, och oroligheter förekommo; Gracchus tog med handen åt hufvudet för att antyda sin lifsfara. Denna rörelse inberättades för senaten: Gracchus,

hette det, pekade redan efter konungakronan. Consuln Scaevola uppmanades att låta döda fosterlandsfienden. Då han vägrade, ropade f. d. consuln Scipio Nasica, en hänsynslös och lidelsefull aristokrat: »Consuln förråder staten; den, som vill rädda staten, följe mig.» Så rusade de förnäme, väpnade med påkar, bänkfötter m. m., upp på Capitolium, der folkförsamlingen hållits. Mängden vek förskräckt undan; Gracchus sökte fly, men upphans och slogs till döds; med honom föllo 300 män för de uppretade ädlingarne, och liken kastades i Tibern.

Så hade senatspartiet — de kallade sig *optimater* (de bästas parti) eller de »välsinnade» — vunnit seger, men med våld och blodsutgjutelse. De tider voro nu förbi, då striderna afgjordes med iakttagande af lagarne. Om den Licinska lagen hade man kämpat i många år, men den förde med sig frid och lycka. Nu gick det raskare Gracchus genomdref sin lag på mindre än ett år, men författningen var kränkt, och sjelf blef han det första offret. En ny dag hade grytt; stormig och blodröd kom den med split och fasor.

Efter Gracchi fall förföljdes hans anhängare. Consuln Popillius höll 132 sträng räfst med dem. Äfven det sansade partiet i senaten fördömde Gracchus, och Scipio förklarade på frågan, om han gillade Gracchi dödande, att denne med rätta ljutit döden, om han sträfvat efter envåldsmakt. Dock måste Scipio Nasica sändas bort till Asien, och den antagna lagen gick i verkställighet. I tremannanämnden insattes snart två nya ledare för folkpartiet, Marcus Fulvius Flaccus och Cajus Papirius Carbo. Också synes en större jordutdelning hafva egt rum; år 125 hade de vapenföra medborgarnes antal stigit med omkring 76,000 eller till 395,000. Men en svårighet uppstod derutinnan, att en del statsjord hade varit upplåten åt Latiner och andra bundsförvandter. Dessas klagomål kunde icke alldeles lemnas åsido; stämningen bland Italerna var icke den bästa. Med full insigt om faran från detta håll sökte Scipio verka för bundsförvandterna, särskildt för Latinerna, och det var troligen med afseende på dem, som han 129 åstadkom, att tremännen förlorade rätten att afgöra, hvad som var statsjord. Härmed var ett väsendtligt hinder lagdt för jordutdelningen, ty consuln Tuditanus undandrog sig att slita egendomstvisterna. Scipio ådrog sig missbag hos reformvännerna, och plötsligt fick man höra, att han, som om aftonen beledsagats hem af ett stort antal senatorer, medborgare och bundsförvandter, om morgonen funnits död i sin säng. Ryktet talade om lönmord; misstanken föll dels på hans egna anförvandter, dels och ännu mer på Carbo. Någon undersökning anstäldes icke, och det är ej osannolikt, att Scipios död var naturlig. Huru som helst hade Rom i honom förlorat en af sina ädlaste söner,

hvilkens oegennytta, fosterlandskärlek och personliga inflytande möjligen hade kunnat förekomma många faror för staten. Scipio fattade uppenbarligen den politiska ställningens vådor, och hans planer för bundsförvandternas väl kunde måhända hafva blifvit till nytta. Om han, såsom somliga menade, var i stånd att lösa de frågor, som förelågo, och rädda staten, är dock ovisst; säkert är att han icke ville beträda omstörtningens väg.

Efter Scipios död hvilade striden någon tid. Bundsförvandtfrågan kom i förgrunden; en lag af 126 om utvisande af dem, som ej voro medborgare, efterföljdes 125 af consuln Flacci förslag att tilldela medborgarrätt åt bundsförvandterna. Men senaten och folkförsamlingen voro eniga i att icke vilja utsträcka medborgarrätten: Flaccus måste uppgifva sitt förslag, och den latinska staden Fregellae, som af förbittring öfver den svikna förhoppningen grep till vapen, blef med våld kufvad och förstörd. Bland reformpartiet var den mördade Tiberii broder *Cajus* den förnämste. Han hade mer än en gång uppträdt såsom talare och dervid visat sig så farlig, att de förnäme ansågo rådligast att hålla honom aflägsen såsom quaestor på Sardinien. Der qvarhållen öfver tiden, återvände han på eget bevåg och rättfärdigade detta steg inför folket, hvarvid han åberopade det oegennyttiga och strängt sedliga sätt, hvarpå han i motsats mot andra förhållit sig i provinsen. Folket valde honom till tribun för 123, och nu öppnades kriget mot senatspartiet. Cajus gick till verket under helt andra förhållanden och med helt andra syften än brodern. Denne hade i tanke att främja folkets väl småningom drifvits framåt; Cajus, som såg längre och haft tillfälle att sätta sig in i ställningen, fattade sitt mål med ens och fullföljde det med ihärdig kraft. Likasom brodern vann han menniskors hjertan genom sin personliga älskvärdhet, men han var denne öfverlägsen såsom talare. Hans vältalighet var gripande; hela styrkan af en lidelsefull natur framträdde deri och gjorde ett oemotståndligt intryck. Tillika var han en man med stort praktiskt förstånd och förmåga af omfattande verksamhet. Också skakade han samhället i dess grundvalar och gaf riktningen åt rörelserna derinom för framtiden. Om han leddes häri af en förklarlig törst efter hämnd eller af högre bevekelsegrunder, må lemnas osagdt; det ser ut, som om han inom sig känt en kallelse att bryta senatspartiets makt, följderna måtte blifva hurudana som helst, äfven för honom sjelf. Hans afsigt var uppenbarligen att taga ledningen af statsangelägenheterna från den af partiande styrda senaten och lägga tyngdpunkten i samhället hos folkförsamlingen och dess ledare. För detta ändamål ordnade han omröstningssättet i folkförsamlingen, så att ordningen för rösternas af-

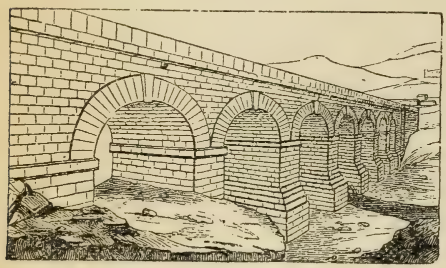
gifvande skulle bestämmas genom lottning emellan samtliga klasser och centurier. Vidare införde han en regelbunden spanmålsutdelning genom den bestämmelse, att hvarje borgare i staden skulle erhålla ett mått spanmål till ett bestämdt pris (antagligen 5 modii eller omkring $1^1/_2$ kub.-fot till $6^1/_3$ ass).

Ändamålet härmed var sannolikt icke blott att för ögonblicket vinna mängden, utan ock att för framtiden skapa ett pålitligt flertal i folkförsamlingen. Valrätten utvidgades och befästades särskildt genom det stadgande, att öfver en medborgares lif och frihet icke finge dömas utom af folket, ett stadgande, tydligt riktadt mot sådana ransakningar för högförräderi, som hållits öfver Tiberii anhängare.

I afseende på tiden för krigstjenst hade hittills föreskrifterna varit obestämda; i tillämpningen hade 10 års tjenst i rytteriet och 20 i fotfolket berättigat till afsked. Gracchus fastställde närmare tjenstetiden, hvilken nu sannolikt inskränktes, hvarjemte han förordnade, att soldatens utrustning skulle bekostas af staten. Ännu vigtigare voro de mot senatens makt omedelbart riktade lagarne. Af sådan art var den, att provinserna skulle af senaten bestämmas före consulsvalet. En annan lag öfverflyttade rättigheten såväl att döma i civila rättegångar som ock att vara medlemmar i domstolen för utpressningar och i andra för utomordentliga fall inrättade sådana från senatorernas klass till riddarnes. Den senare hade nemligen nu mera utvecklat sig så, att den kunde användas såsom motvigt mot senaten, hvars medlemmar 129 förlorat rätten att vara i riddarcenturierna. Till riddarståndet räknades allmänligen de, som hade en census af 400,000 sestertier (omkring 76,000 kronor), och bland dessa skulle hädanefter domarena utses, hvarvid dock de unga senatorssönerna till en del utestängdes i och genom en för domarverksamheten stadgad ålder. Genom Gracchi lag fick riddarståndet således en behörigen fastställd *politisk* betydelse, och samtidigt synes det hafva erhållit särskilda utmärkelsetecken. Dess betydelse blef så mycket större, ju mera domarmakten gaf ståndet tillfälle att främja dess särskilda intressen. Riddarne drefvo nemligen affärer af stor omfattning, isynnerhet med förpaktning af statsinkomsterna. De orättvisor och missbruk, till hvilka penningmännen gjorde sig skyldiga, föranledde lätt anklagelser, och det var således för dem af synnerlig vigt att blifva oberoende af senatorers domslut. I besittning af domarplatserna kunde penningaristokratien med framgång bjuda spetsen åt embetsadeln. Ytterligare en fördel erhöll den förra, då Gracchus pålade provinsen Asien tunga skatter, medelbara likasom omedelbara, och förordnade, att dessa skulle bort-

tingas i Rom. De romerska penningemännen fingo för sina affärsföretag ett rikt fält, hvilket de ej voro sena att bearbeta.

I fråga om jordutdelningen torde Gracchus hafva återgifvit tremännen rättigheten att döma öfver jordens natur af enskild eller allmän. Utdelningen fortsattes sannolikt dock i ringa utsträckning, emedan det mesta redan var gjordt. Deremot var Gracchus betänkt på att anlägga kolonier, och det ej blott inom Italien, der den hittills förpaktade campanska jorden togs i anspråk, utan ock i provinserna. Så grundlades på Karthagos mark medborgarkolonien Junonia. Under sitt två åriga tribunat — omval af en tribun synes nu hafva blifvit medgifvet — utvecklade Gracchus, förutom att han genomdref de nu omtalade lagarne, hvilkas tidsföljd är oviss, en rastlös verksamhet med grundande af kolonier, spanmålsutdelning, domarval, byggnadsföretag, väganläggningar m. m., ledde senatens förhandlingar och utöfvade i korthet sagdt en nästan personlig styrelse. Men hans makt stödde sig blott på folkförsamlingen. Denna, hvilken redan såsom lagstiftande hade alltför ringa stadga och möjliggjorde brådstörtade ändringar och hastiga omslag, kunde naturligtvis icke i längden vara att bygga på i och för statsförvaltningen. Den hade särskildt en svag sida, förhållandet till bundsförvandterna. Med sitt skarpa förstånd insåg Gracchus väl, att dessas ställning ej kunde länge förblifva sådan, som den var. Han framstälde derför 122 jemte Flaccus det förslag, att Latinerna skulle erhålla romersk medborgarrätt och de öfriga italiska bundsförvandterna den latinska rätten. Men härför var folket ej benäget; det ville ej dela sin företrädesrätt med andra och lånade villigt öra åt consuln Fannius, då han, afstyrkande förslaget, förestälde mängden, att om Latinerna finge medborgarrätt, Roms folk snart skulle blifva undanträngdt från folkförsamlingsplatsen, äfvensom från fester och skådespel. Förgäfves erinrade Gracchus om de romerska embetsmännens upprörande handlingssätt mot bundsförvandterna, i hvilket afseende han bland annat anförde, hurusom en consul låtit offentligen piska en ansedd man i Teanum, derför att man ej nog fort stält i ordning bad åt consulns maka; folket var döft för sådant och blindt för framtidens kraf. Lagen omintetgjordes genom en tribuns veto,

125. Romersk bro, troligen från Caji Gracchi tid, vid nionde milstenen på vägen mellan Rom och Gabii. Kallas numera »ponte di nona» och begagnas ännu.

Nu var Gracchi ställning osäker. Senaten förmådde tribunen *Marcus Livius Drusus* att öfverbjuda honom för att så vinna massan. Drusus föreslog att borttaga grundräntan från de nya jordlotterna, att förklara dessa för fri egendom, som finge afyttras, och att inom Italien anlägga 12 kolonier med 3,000 kolonister i hvar Folket gick i snaran, huru groft den än var utlagd. Gracchus var borta i Afrika, sysselsatt med sin koloni, och Flaccus skämde hans sak genom sitt hetsiga och okloka uppträdande. Livii lagar antogos; Gracchus blef ej omvald till tribun för 121, och till consul valdes en ifrig och hänsynslös optimat, Lucius Opimius. Nu var Gracchi fall gifvet. Man föreslog att inställa upprättandet af kolonien Junonia på den grund, att hotande järtecken förekommit, som varnade för att åter bebygga Karthagos mark, öfver hvilken Scipio en gång uttalat förbannelsen. Gracchus sökte på laglig väg hindra förslagets antagande, men sinnesstämningen var retad, och en af hans väpnade anhängare nedstötte en rättstjenare, som förolämpat dem; Gracchus ville tala till folket, men kom att afbryta en tribun, som hade ordet. Consuln träffade nu anstalter att begagna våld, och efter fåfänga underhandlingar stormade Opimius i spetsen för en mängd förnäma samt deras väpnade slafvar och bågskyttar från Kreta den Aventinska höjden, dit Gracchus och hans vänner tagit sin tillflykt. Gracchus flydde, men då han ej såg någon möjlighet att undkomma, lät han döda sig af en åtföljande slaf. Af hans anhängare tillsatte 3,000 lifvet på denna blodiga dag.

Så var Gracchus fallen, men ej så hans verk; det öfverlefde honom. Man har påstått, att Gracchus sträfvat efter envåldsmakt. Det var dock antagligen icke hans afsigt att grunda en sådan, men den naturliga följden af hans statshvälfning — ty så kan och bör den kallas — var enväldet. Folkförsamlingen kunde ej handhafva förvaltningen, utan denna måste naturligen skötas af dess ledare, om ej senaten skulle omintetgöra folkbesluten. Men ledarne hade icke tillräckligt stöd i folkförsamlingen, hvilken visserligen egde den formella styrelserätten, men icke den materiella styrkan och för öfrigt till sin hållning var vacklande och nyckfull. Dock var senatens makt rubbad i sina grundvalar, och det kunde lätt förutses, att andra skulle, med upptagande af Gracchi tanke, söka herska i staten, formelt i och genom folkförsamlingen, men i verkligheten genom understödet af en pålitlig väpnad styrka. Uppslaget var sålunda gifvet till borgerliga strider, och då consuln Opimius byggde ett tempel åt Endrägten, var detta i sjelfva verket ett hån mot samhället.

2. Från Caji Gracchi död till bundsförvandtkriget.

Efter Caji Gracchi fall återkom styrelsen till nobiliteten. Författningen kunde visserligen ej återställas till sitt gamla skick, ty senaten hvarken vågade eller egde makt att försöka något sådant, men statsförvaltningen föll åter i senatens händer, emedan det icke fans någon annan som kunde handhafva den. Adeln begagnade illa sin ställning. Att den förföljde motpartiet, är lätt förklarligt; värre var, att den sjelf visade sig oförmögen att leda statens öden. Kastandan framträdde allt starkare inom adeln, som helt oförtäckt satte sina intressen högre än allt annat. Riddarståndets domsrätt förblef oförändrad; man synes dock 106 hafva gjort ett försök till dess inskränkning. Spanmålsutdelningen i hufvudstaden fortfor, och till inskränkning af pöbelväldet i folkförsamlingen gjordes så godt som intet. Deremot var man angelägen att upphäfva åkerlagarne. Drusi förslag föllo; dock var kolonien Scylacium möjligen en frukt af dem. Snart inställdes jordutdelningen alldeles, 119, och de, som hade statsjord i besittning, fingo behålla sina jordinnehaf, hvilka slutligen, 111, blefvo förvandlade till enskild, från all grundränta fri egendom. Vidare afstod man från tanken att anlägga medborgarkolonier i provinserna — ett undantag var det i Gallien bortom Alperna grundlagda Narbo — och tillämpade i hela dess stränghet den åsigt, hvilken Cajus Gracchus synes hafva velat i viss mån frångå, att provinserna borde betraktas såsom lydland till Italien. Ett svårt fel var det ock, att man uppgaf alla tankar på att gå bundsförvandterna till mötes, hvarigenom dessa intogos af en allt starkare förbittring mot Rom.

Nobilitetens sträfvan att utöfva styrelsen på det gamla sättet hade dock kunnat få varaktigare följder, om den varit i stånd att fylla sin uppgift. Men här låg dess förnämsta svaghet. Den saknade den allmänna duglighet i fält och rådslag, hvilken utgjort de förra tidernas styrka och framför allt den sedliga värdigheten. När den egna fördelen hos de styrande står högst, blir statens väl tillbakasatt, och förr eller senare kommer hämnden öfver de skyldigas hufvud. Hos den nu herskande adeln var det ej blott maktbegäret, utan ännu mer vinningslystnaden, som bestämde handlingssättet. Också fick adeln snart röna följderna häraf. Det var de yttre förhållandena, som öppnade folkets ögon för styrelsens slapphet och uselhet

Af Masinissas tre söner öfverlefde Micipsa sina bröder och blef ensam konung i Numidien. Micipsa hade två söner, Hiempsal och Adherbal. Utom dem fans en furste vid namn *Jugurtha*, oäkta son af Micipsas broder Mastanabal. Jugurtha, som egde stora egenskaper, skicklighet i krigiska öfningar, ett skarpt förstånd och herravälde öfver menniskor, stod i högt anseende bland Numiderna och behandlades af Micipsa med välvilja. Han var befälhafvare för en numidisk hjelpsändning vid Numantia och utmärkte sig der högligen. Vid detta tillfälle knöt han förbindelser med många förnäma Romare. Uppmuntrad af dessas råd och förtröstande på sin ställning i hemlandet, började Jugurtha tänka på att skaffa sig makten i Numidien. Han hade funnit, huru lätt de förnäma Romarne kunde vinnas genom penninggåfvor, och hoppades sålunda att genom sin slughet och frikostighet bilda sig ett parti i Rom, på hvars understöd han kunde räkna. Micipsa, som fruktade Jugurtha, sökte vinna honom genom välgerningar, upptog honom till sin son och insatte honom till tronarfvinge jemte Hiempsal och Adherbal. Efter Micipsas död 118 uppstod tvist emellan arfvingarne. Hiempsal mördades på Jugurthas anstiftan, och Adherbal dukade under för dennes vapen. Man vädjade nu till Rom, der Jugurthas förbindelser och guld visade sig verksamma. Senaten skickade sändebud att dela riket emellan de två medtäflarne. I spetsen för beskickningen stod Opimius. Vunna af Jugurtha gåfvo sändebuden åt honom den bättre, vestliga delen af landet. Men snart började Jugurtha ånyo krig. Adherbal blef slagen och innesluten i sin hufvudstad Cirta, hvarifrån han sände anhållan om hjelp till Rom. Två romerska beskickningar uträttade intet, och staden föll i Jugurthas våld, hvarvid såväl Adherbal som de många Italer, hvilka tappert försvarat staden, utan förskoning dödades (112).

Nu bröt en storm af ovilja lös i Rom. Folktribunen Cajus Memmius utfor i välförtjenta beskyllningar mot de förnämas skamliga köpslagande med Jugurtha, och krig förklarades. Consuln Lucius Calpurnius Bestia förde en här till Numidien. Med honom följde såsom underfältherre Marcus Aemilius Scaurus, senatens främste man, hvilken hade förvärfvat sig namn såsom talare och äfven vunnit någon krigisk ära samt hos nobiliteten gälde såsom en statsman af första ordningen, måhända till en del derför, att han, som ej mindre än andra såg på sin egen fördel, dock alltid förstod att skickligt draga sig tillbaka, när fara hotade. Jugurtha köpte sig fred af Bestia och Scaurus mot utlemnande af elefanter och boskap samt en summa penningar. Saken blef snart känd i Rom, och på Memmii förslag inbjöds konungen att under lejd komma till Rom, på det att de skyldigas förhållande måtte

blifva uppdagadt. Men konungens parti vann för sig tribunen Baebius, som förbjöd Jugurtha att yttra sig, och måhända skulle denne hafva ostraffad kommit ifrån hela saken, om han ej varit nog fräck att i Rom mörda en medtäflare till tronen, Massiva. Nu förvisades han från Rom och lemnade staden 110 med det bekanta yttrandet: »Staden är fal, och dess fall är gifvet, om den blott finner en köpare.»

Den romerska hären under Postumius Albinus uträttade föga, och under consulns frånvaro blef hans broder Aulus tvungen att ingå en skamlig dagtingan, då hären fick gå under oket och utrymma landet (109). Denna skymf var för stark. En undersökning anstäldes; den sluge Scaurus lagade så, att han i stället för anklagad blef en af domarena, men han vågade dock ej rädda sina medbrottslingar, och 4 f. d. consuler, bland dem Caji Gracchi mördare, Opimius, landsförvisades.

126. Cajus Marius.

Kriget fördes nu med kraft och framgång af consuln Quintus Caecilius Metellus. Med stränghet återstälde denne krigstukten, och alla Jugurthas anbud strandade mot Metelli omutlighet. En af Metellus 108 vid floden Muthul vunnen seger och derpå följande plundringståg bröto Jugurthas mod, så att han utlemnade vapen, elefanter m. m. Men att sjelf gifva sig i fiendens våld vågade han ej; Metelli försök att förmå hans närmaste till affall misslyckades, och Jugurtha fick hjelp af de vilda Gaetulerna samt af sin svärfader, konung Bocchus Mauretanien. Ungefär samtidigt härmed måste Metellus lemna befälet åt sin underfältherre *Cajus Marius* (bild 126). Denne man var född nära Arpinum och af en ringa slägt. Marius var en sträf, hård krigare och saknade bildning, men hans mod och ovanliga krigsduglighet bragte honom framåt. Småningom vann han förmögenhet, och hans giftermål med en dotter af det ansedda Juliska huset bidrog att skaffa honom praeturen. Den pröfvade krigaren medtogs af Metellus till Afrika, der han högligen utmärkte sig. Marius ville blifva consul för 107; med svårighet fick han hemlof af Metellus, och den spotske ädlingens hånande yttrande, att han kunde vänta och söka consulatet med Metelli son, d. v. s. efter 20 år, grundlade hos den uppåtsträfvande och lidelsefulle mannen ett djupt hat mot adeln. I Rom gaf Marius luft åt detta hat och framkastade svåra, men orättvisa beskyllningar mot Metelli sätt att föra kriget samt i allmänhet mot adelns egennytta och

odugligbet, hvilka han deremot med full rätt kunde tadla. Han vann sitt mål, consulatet och öfverbefälet. Hans fälttåg i Numidien 106—105 var i det hela lyckligt, men allt berodde på att bemäktiga sig Jugurthas person. Ty ehuru fästningar intogos och segrar vunnos, så fördes det lilla kriget, gynnadt af landets beskaffenhet, fortfarande af öknarnes vilda stammar, och fiender visade sig än här, än der. Det gälde att vinna Bocchus, som vacklade emellan Jugurtha och Romarne. Underhandlingar inleddes, och slutligen förmådde Marii quaestor *Lucius Cornelius Sulla* konungen att gripa och utlemna Jugurtha. Denne Sulla var en man af ovanliga egenskaper. Född af en gammal, men afsigkommen patricisk slägt, hade han tillegnat sig en omfattande bildning. Lysten efter njutning, men ännu mer efter ära, visste han att tillfredsställa sin böjelse för vällust, utan att åsidosätta lifvets allvarligare pligter, hvilka han främst af allt uppfylde. Hans skarpa, allt beräknande förstånd, hans vältalighet, hans vänsälla väsen och frikostighet bidrogo att gifva honom makt öfver menniskorna. Före det numidiska kriget var han oerfaren i fälttjensten, men egnade sig med sådan ifver och framgång åt krigaryrket, att soldaterna hyste det största förtroende till honom, och sjelfva Marius kunde ej undgå att erkänna förtjensten hos den för öfrigt honom så olika aristokraten. Jugurthas tillfångatagande var till större delen Sullas verk, och adeln försummade icke att framhålla hans och Metelli förtjenster på Marii bekostnad. Denne höll sitt triumftåg den 1 Januari 104, då Jugurtha i kedjor gick framför vagnen, för att sedan dö af köld och hunger i det Mamertinska fängelsehvalfvets »kalla bad». Numidien delades emellan Bocchus och en halfbror till Jugurtha.

Det numidiska kriget hade blottat den styrande adelns uselhet, och det hade kallat fram på skådebanan två personligheter, som skulle utkämpa partistriden på annat sätt än Graccherna och deras motståndare. Förhållandena kastade nu staten i händerna på Marius; endast han, så menade man, kunde besvärja den fara, som ånyo hotade från norr.

De norra länderna hade länge för Rom varit en så godt som okänd verld. Det var dock af behofvet påkalladt att vakta gränserna och skydda förbindelserna i nordost med Makedonien och i nordvest med Spanien. På det senare hållet hade detta behof och den förbundna staden Massilias intressen framkallat fiendtlig beröring med galliska stammar. År 125—122, då Fulvius Flaccus och Sextius Calvinus hade befälet i dessa trakter, besegrades Salyerna i Durances dal och Vocontierna samt de starkare Allobrogerna (omkring Isère). Nu inblandades det Arverniska folket, som i denna nejd var mäktigast, i striden, men äfven dess tallösa krigarskaror dukade under för Romarnes

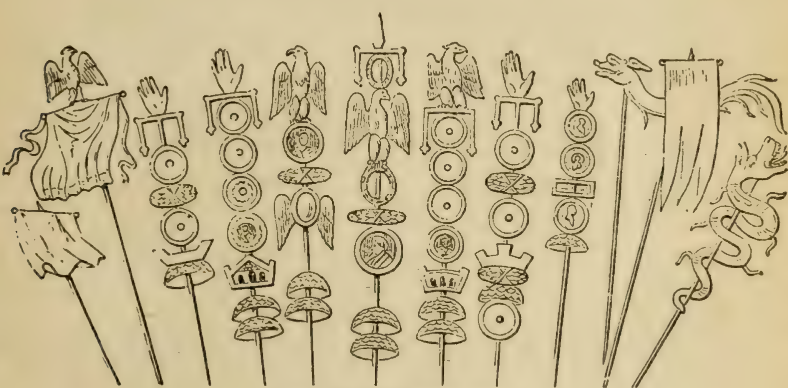
krigskonst 121. Härpå inrättades en provins, som fick sin hufvudstad i medborgarkolonien Narbo samt en vapenplats vid Aquae Sextiae (Aix).

Med de keltiska folken öster om Gallien hade Rom ringa beröring. På båda sidor om öfre Rhen från Geneversjön till Main bodde de mäktiga Helvetierna samt öster om dem i n.v. Baiern och Böhmen Bojerna. Sydost om dessa i n.v. Steiermark och Kärnthen voro Tauriskerna bosatta samt der bortom till Istrien Karnerna. Dessa trakter voro bekanta för sina jern- och guldlager. I sjelfva Alplandet och omkring Etsch funnos Raetiska stammar. Längre åt öster mötte Illyrier, starkt blandade med Kelter, på kusten nedtill Epeiros Dalmater, kufvade af Rom omkring 155, och inne i landet till nedre Donau de keltiska Skordiskerna. Rom skulle skydda gränserna mot de barbariska folken, men för denna uppgifts lösning gjordes föga. Dock angrep man Skordiskerna, och förbindelser inleddes med Tauriskerna. Då uppträdde plötsligen en fiende, som hotade att tillintetgöra den romerska odlingen, nemligen *Kimbrerna*, en germanisk stam, sannolikt från Jutska halfön. Det var ett helt vandrande folk, som med hustrur, barn och egendom dragit ut att söka sig boplatser i södern. Medförda vagnar, öfver hvilka lädertak spändes, tjenade i stället för hus. Kimbrernas seder voro råa; i striden ådagalade de stor tapperhet; deras höga gestalter, häftiga framstormande och vilda krigsrop injagade skräck och fasa. Hvarhelst de framträngde, spridde deras härtåg död och förstörelse. År 113 visade de sig, troligen uppblandade med Kelter, i Tauriskernas land. Consuln Carbo försvarade här Alppassen och angrep trolöst den kimbriska hären, men led ett svårt nederlag. Lyckligtvis drogo Kimbrerna åt vester och uppträdde 109 i Gallien. De bådo der consuln Silanus om land; denne anföll dem, men blef i grund slagen, hvarefter Kimbrerna synas hafva kufvat Gallerna i denna nejd. Kort härpå rörde sig Helvetierna, och en del af dem (Tiguriner och Toygener) slog och dödade consuln Lucius Cassius 107. År 106 sändes Quintus Servilius Caepio till Gallien. Han återtog det upproriska Tolosa, men dess rika tempelskatter bortröfvades på vägen till Massilia, såsom man uppgifvit på consulns föranstaltande. År 105 blef först underbefälhafvaren Aurelius Scaurus slagen och dödad; derefter tillintetgjordes Caepios och en annan romersk här af Kimbrerna; 80,000 romerska krigare skola hafva fallit. Vägen till Italien stod öppen för barbarerna. Man darrade redan för en ny gallisk ödeläggelse, och alla vapenföra uppbådades. Men ännu var den tid ej inne, då Rom skulle falla för nordens vilda folk; Kimbrerna riktade sitt tåg till Spanien.

Rom kastade nu sina blickar på Jugurthas besegrare på honom hvilade hoppet om räddning. Så blef Marius mot författningen efter 2 år åter consul (för 104), och — ej nog härmed — äfven för åren 103—101 förlängdes hans befäl. Redan förut hade Marius, med hänsigt till statens ändrade förhållanden, upphäft den gamla seden att taga soldater endast bland de fem förmögenhetsklasserna och till krigstjenst utskrifvit äfven proletärernas talrika klass. De lätta trupperna och rytteriet uppstäldes af de underlydande och förbundna samhällena. Den gamla romerska medborgarhären, som kämpat för fosterlandet, med hvars väl dess egna intressen voro nära förbundna, hade sålunda upphört att vara till, och i stället fans en så godt som värfvad yrkeshär, hvilken hade sitt hem i lägret och lätt kunde blifva ett lydigt verktyg i en skicklig ledares händer. Dessutom upphäfdes nu rangskilnaden emellan soldaterna inom legionen. Denna delades i tio kohorter om 500 à 600 man, hvarje kohort med sitt standar. Legionen fick ett gemensamt fälttecken, en silfverörn. De förnäma klasserna undan-

127. Romerska soldater.
Från Trajani pelare.

128. Romerska fälttecken.

drogo sig nu att göra krigstjenst bland gemenskapen. Medborgare och soldat voro sålunda ej längre *ett;* man hade ett särskildt krigarstånd. För dess utbildning sörjde Marius förträffligt; förbättringar i beväpningen och sättet att bära packningen infördes, och genom ett nytt exercisreglemente främjades de enskilda soldaternas duglighet. Fältherrens lifvakt, den s. k. praetorianska (högqvarters-) kohorten, fans redan efter numantinska kriget.

De förändringar i härväsendet, hvilka vi omtalat, tillskrifvas till större delen Marius. Säkert är, att denne med krigsyrket väl förtrogne man ingöt en ny ande i den romerska hären och satte den i stånd att segerrikt bestå den hårda striden mot nordens barbarer. Härtill gåfvo honom dessa tillräcklig tid. Först 103 återvände de från Spanien, der Keltiberernas tappra motstånd hejdat deras anfall, och kastade sig på Belgerna, hvilka bebodde norra delen af Gallien. Oaktadt Kimbrerna nu med sig förenat både Helvetier och en annan från kusterna af Östersjön kommen stam, *Teutonerna*, förmådde de ej kufva Belgerna, utan beslöto att angripa Italien. Massan delade sig. Teutonerna sökte från vester, Kimbrer och Helvetier från öster intränga i landet. Marius låg med sin här i ett fast läger vid Isères inflöde i Rhone 102. Inga försök af barbarerna kunde locka honom ur detta; en storm afslogs, och slutligen tågade skaran förbi honom: tåget räckte i 6 dagar. Då bröt Marius upp och upphann fienden vid Aquae Sextiae. Här blefvo barbarerna tillintetgjorda i en mördande drabbning, i hvilken qvinnorna efter männens besegrande kämpade från sina vagnar och antingen läto nedhugga sig eller efter tillfångatagandet dödade sig sjelfva. Kimbrer och Helvetier hade under tiden tvungit consuln Catulus, som bevakade Alppassen vid Etsch, att draga sig tillbaka och öfversvämmat bygderna norr om Po. Det rika landets behag lockade dem lyckligtvis att slå sig ned derstädes, så att Marius hann rycka till hjelp. De förenade consulshärarne sammandrabbade med barbarerna 101 på Raudiska fälten nära Vercellae, och här blef kimbriska hären i grund slagen.

129. Romersk infanterisoldat.

Så var Rom räddadt från den fruktansvärda fienden, men faror hotade i det inre. Ett slafkrig hade åter utbrutit på Sicilien 104, sedan de påbörjade undersökningarna om lagligheten af det slafveri, hvari fria invånare i provinserna och förbundna samhällen råkat, i följd af slafegarintressets påtryckning hade afstannat. Kriget varade i 4 år. Äfven på andra ställen voro slafvarne oroliga. Sjöröfveriet i Medelhafvet tog så stark fart, att Romarne 102 måste företaga ett krigståg mot dess härd, vestra Cilicien. Inom Italien tillväxte proletariatet, så att det kunde offentligen påstås, att bland medborgarne knappt funnos 2,000 familjer med förmögenhet. Styrelsens slapphet var uppenbar, och så gjordes nya försök i demokratisk riktning. Folkpartiet vände sina tankar till Marius. Af gammalt fiendtlig mot adeln, förbittrades denne ännu mer, då de politiska motståndarne sökte nedsätta

hans krigarära. År 100 blef Marius för sjette gången consul. Cajus Servilius Glaucia och Lucius Apulejus Saturninus, den förre en fräck gatutalare och pöbelledare, den senare en rikt begåfvad man med eldig vältalighet och inrotadt hat till adeln, som förolämpat honom personligen, förbundo sig nu med Marius. Glaucia blef praetor och Saturninus, genom mord på en medtäflare, tribun. Den senare framkom med åkerlagsförslag, åsyftande kolonianläggningar i provinserna, särskildt i Gallien. Marius skulle ombesörja lagens verkställighet och härigenom blifva nästan enväldig. Det lägre folket vans genom nedsättning af spanmålspriset. För öfrigt skydde man ej att bruka våld, och blodiga gatuuppträden blefvo vanliga. Senaten skulle gå ed på lagen; då Metellus vägrade, måste han vandra i landsflykt. Men Marius var såsom statsman oduglig och kunde icke fullfölja det påbörjade verket; han sökte draga sig tillbaka från sina bundsförvandter, hvilkas våldsamma och fräcka beteende han ej kunde gilla. Dessutom uppträdde nu riddarståndet mot det tygellösa pöbelväldet. Så tvangs Marius slutligen att bruka vapenmakt mot Glaucia och Saturninus, hvilka åter begått ett politiskt mord; folkpartiet besegrades, och dess ledare, som gifvit sig fångna, blefvo utan att Marius kunde förekomma det dödade af de förbittrade motståndarne. Marii politiska inflytande var härmed tillintetgjordt; han begaf sig till Asien. Man begagnade tillfället att genom nya stadganden förekomma allt för hastiga lagstiftningsåtgärder.

Folkpartiets makt var nu bruten, men härmed voro ej anledningarna till oro undanröjda. Förenade af gemensamt intresse mot pöbeln, voro senats- och riddarstånden skilda genom tvisten om domarmakten. Riddarne hade illa utöfvat sin domsrätt. Förr hade ståthållares och andra embetsmäns utpressningar och förtryck mot provinsinvånarne blifvit ostraffade; nu var det de egennyttige förpaktarne och penningmännen, som skulle skyddas, och för deras skuld uppoffrades de embetsmän, som i enlighet med sin pligt sökte stäfja missbruken. Så dömdes på en ogrundad anklagelse 92 den oförvitlige Rutilius Rufus, hvilken som medhjelpare åt den rättrådige Mucius Scaevola i Asien strängt beifrat statsförpaktarnes godtyckligheter. En annan fara hotade från bundsförvandterna i Italien, hvilka sågo sitt hopp om medborgarrätt ständigt gäckas och kände det beroende, hvari de stodo, så mycket tyngre, som de behandlades öfvermodigt och föga bättre än provinsboarne.

Det fans också män, som ville afvända den hotande stormen. Främst bland dem stodo den store talaren Lucius Crassus och den ädle fosterlandsvännen Marcus Livius Drusus. Den senare, som till-

hörde den högsta adeln och egde stor rikedom, var tribun 91. Han framstälde ett förslag, att senatorståndet skulle förökas med 300 riddare och i sammanhang härmed återfå domsrätten. Vidare föreslog han att utdela den ännu staten tillhöriga jorden i Italien, särskildt den campanska, samt att anlägga medborgarkolonier på Sicilien. Äfven skulle spanmålsutdelningen utsträckas. Dessutom utfäste han sig att skaffa de italiska bundsförvandterna medborgarrätt. Förslagen blefvo, i strid med ett kort förut meddeladt stadgande sammanfattade till en lag, af folket antagna, men senatens flertal, som fruktade för riddarståndets häftiga missnöje och eggades af consuln Philippus, ogillade lagen såsom formvidrig. Ej nog härmed; då Drusus en afton ledsagades hem af en stor folkmängd, träffade honom en, troligen af riddarne lejd, lönnmördares dolk. Den döendes rena samvete uttalade sig i orden: »När skolen I finna en medborgare lik mig?» Försoningens tid var förbi. Ovädret brast löst och skakade det italiska samhället i dess grundvalar.

3. Bundsförvandtkriget och de borgerliga striderna till Sullas återkomst.

Om ett hemligt förbund, såsom det påstods, hade blifvit bildadt i Italien med Drusus till ledare, är ovisst. Dock måste en gemensam frihetssträfvan hafva genomgått bundsförvandterna och åstadkommit sammanslutning till motstånd mot Rom. Händelserna visa, att man var förberedd och allt ordnadt till fejden, då missnöjet 91 kom till utbrott i staden Asculum i Picenum. En romersk praetor kom dit för att varna för upproriska rörelser; hans hot och åsynen af de hatade spöknipporna (bild 130) väckte invånarnes raseri, och han blef mördad af folket, som i sin förbittring nedhögg alla Romare i staden. Nu reste sig bundsförvandterna i massa. I spetsen gingo Marserna jemte folken i Abruzzerna, Peligner, Marruciner, Frentaner och Vestiner. Äfven

0. Romerska fasces

Samniter och Lucaner deltogo med ifver i resningen. Deremot förblefvo Etrusker och Umbrer trogna. Sannolikt var det den här öfvermäktiga adelsklassen, som åstadkom, att man höll fast vid Rom. Äfven i de upproriska landskapen hade Rom anhängare, antagligen bland de förnäma, hvilkas intressen det af gammalt förstått sammankedja med sina. Den stora mängden af jordegare och medelklassen, hvilka upp-

fylde de sabelliska samhällena, voro deremot afvogt sinnade. Sitt förnämsta stöd hade Rom såsom vanligt i de mera gynnade samfunden, nemligen i de latinska städerna och kolonierna samt i flere campanska och grekiska samhällen. Äfven nu visade det sig, huru klokt förfäderna ordnat de italiska folkens förhållanden; äfven nu var den söndring, som Romarnes statskonst åstadkommit emellan och inom samfunden, Roms bästa bundsförvandt.

De förenade Italerna sökte ännu uppgöra tvisten på fredlig väg, men fredsförslagen tillbakavisades. Man var i Rom nog kortsynt att i rättegångsväg förfölja de senatorer, som genom sina reformsträfvanden ådragit sig riddarnes misshag. Den köpte tribunen Quintus Varius föranstaltade om nedsättande af en domstol för högförräderi, hvilken skördade många offer bland dem, som misstänktes för att hafva stått i förbindelse med Italerna. På samma gång sökte man med ansträngning af alla krafter möta faran. De upproriska å sin sida grepo sig an med att gifva ordnadt skick åt förbundet. Staden Corfinium i Pelignernas land gjordes till hufvudstad med namnet Italica (Vitellia). En senat af 500 medlemmar utsågs; två consuler och tolf praetorer ledde det hela. Allt danades efter romerska förebilder i fråga om författning och förvaltning.

Romarne rustade med all ifver. Galler i Po-nejden uppbådades till stort antal, och manskap samt förnödenheter hämtades från provinserna. På hvardera sidan stodo omkring 10,000 man utom besättningarna under vapen. Kriget splittrades i många fejder på olika håll, emedan de upproriska folkens område var vidsträckt och inneslöt en stor mängd fästningar, som skulle eröfras från de romerskt sinnade invånarne. Dock kan man urskilja två krigsskådeplatser. På den nordliga, från Picenum och Abruzzorna till Campaniens norra gräns, förde Marsern Quintus Pompaedius Silo såsom consul jemte sex praetorer befälet. Mot honom stod consuln Publius Rutilius Rufus med fem legioner; flere dugliga krigare, bland dem Marius, tjenade under honom. I de sydliga landskapen Campanien, Samnium och Lucanien stred den tappre Samniten Cajus Papius Mutilus, understödd af sex praetorer, mot consuln Lucius Julius Caesar, i hvilkens här Sulla hade befäl. Under krigsåret 90 kämpade man med vexlande lycka. Flere fasta städer, bland andra Venusia, föllo i Italernas händer; consuln Rufus blef med stor förlust slagen och dödad, men Marius öfvertog befälet och hindrade genom ett ihärdigt motstånd och en försigtig krigföring fienden att fullfölja sina fördelar, hvarjemte Asculum inneslöts af Romarne. I söder gick Campanien förloradt; dock vann Caesar vid Acerrae en seger, som lifvade Romarnes mod och föranledde, att

man i hufvudstaden aflade krigsdrägten. Vid årets slut var dock Roms ställning ganska betänklig. Mycket var förloradt, men föga vunnet, och den södra härens förbindelse med Rom var starkt hotad. Faran ökades af de nu började rörelserna i Etrurien och Umbrien. Man beslöt derför att gifva efter. Genom en lag, som efter consuln nämndes den Juliska, gafs romersk medborgarrätt åt invånarne i de samhällen, hvilka ännu ej öppet affallit, och en annan lag utsatte en tid af 2 månader, inom hvilken det skulle stå hvarje italisk medborgare fritt att genom anmälan hos en romersk embetsman vinna medborgarrätten. Dock skulle de nya borgarne, för att ej få alltför stort inflytande på omröstningen, inrymmas i 8 af de gamla tribus. Sålunda erhöllo Latiner och latinska kolonier, likasom ock samhällena söder om Po, medborgarrätt. Oron bland Etrusker och Umbrer dämpades, och många enskilda i de upproriska samhällena begagnade sig af den erbjudna förmånen. Så lyckades man åstadkomma splittring bland fienderna, och krigslågans kringgripande förekoms. Också blef fälttåget under år 89 lyckligt för Rom. Consuln Cato föll visserligen, men hans embetsbroder Pompejus Strabo slog en marsisk här, som ville intränga i Etrurien, och eröfrade efter en hård strid Asculum, der blodig hämnd togs för dådet af år 91. Underbefälhafvarne kufvade folken i Abruzzerna. I Campanien vann Sulla betydande fördelar. Snart inträngde han i Samnium, der fiendtliga härar fåfängt sökte göra honom motstånd. Kriget blef nu begränsadt till Samninm och Lucanien. År 88 tillkom en ny fara, kriget med Mithradates, hvilket tidigare skulle hafva bragt Rom i yttersta trångmål. Nu var det svåraste öfverståndet. Sulla begaf sig till Rom för att söka consulatet, men Metellus Pius eröfrade det vigtiga Venusia, och en samnitisk här under den tappre Silo blef i grund slagen, hvarvid anföraren föll. Upproret kunde i det hela anses kufvadt, ehuru ännu Samniter och Lucaner stodo under vapen; de sista krigshändelserna sammanknyta sig med de borgerliga striderna i Rom. Kriget hade förts med stor förbittring och vildhet. Det hade kostat oerhörda offer; omkring 300,000 Romare och Italer hade deri omkommit. Rom hade segrat och räddat sin tillvaro, men Italerna vunno den efterlängtade medborgarrätten; redan 87 beviljades denna äfven åt de med vapenmakt kufvade, och 89 hade samfunden norr om Po fått latinsk rätt.

Under bundsförvandtkriget hade Rom varit jemförelsevis förskonadt för partistrider. Knappt var den yttre faran förbi, förr än tvedrägten åter började rasa. Anledningar till oro saknades ingalunda. De nya medborgarnes tillbakasättande i rösträtt öppnade ett rikt fält för politiska orostiftares och partiledares verksamhet. Folkförsamlingen

hade genom upptagandet af Italerna blifvit ännu olämpligare för sin uppgift; dess beskaffenhet och antal voro naturligtvis ännu mindre beräkneliga och mera beroende af tillfälligheter än förr. De politiska förföljelser, åt hvilka riddarne genom Varius gifvit upphof, hade underblåst splitet. Redan 90 hade domstolen för högförräderi fått en ny sammansättning, beroende på fritt val af tribus och följden var, att Varius och hans anhängare sändes i landsflykt. Den gamle Marius närde ett allt bittrare hat mot de förnäma, hvilka ytterligare retat honom genom att uttyda hans sannolikt berättigade varsamhet i krigföringen såsom ålderdomssvaghet. Hären var förvildad; krigstuktens band hade lossnat, så att en befälhafvare dödades, och en annan höll på att dödas af egna soldater. Manskapet var villigt att låna sig till hvilka lagstridiga företag som helst, när maktlystna ledare — och sådana felades icke — ville begagna sig af dess hjelp. Härtill kom en ekonomisk kris, framkallad af krigets ödeläggelser och af tillståndet i Asien. De skuldsatta voro i svår nöd, så att stadspraetorn Asellio. för att hjelpa dem, tillämpade de icke formelt, men väl i bruket upphäfda skuldlagarne. Häröfver förbittrades penningmännen till den grad, att de framför Endrägtens tempel slogo ihjel praetorn, då han i full skrud förrättade ett offer, och denna våldsgerning blef icke lagligen beifrad. De gäldbundna åter tänkte blott på s. k. »nya räkningar», d. v. s. afskrifning af alla skulder.

Så var de inre stridernas säde moget för skörd. Såsom skördeman uppträdde 88 folktribunen Publius Sulpicius Rufus, en rik ädling, som genom sin kraftfulla och rika vältalighet herskade i folkförsamlingarna. Sulpicius hade tillhört Drusi parti och var egentligen icke demagog, men drefs, likasom den äldre Gracchus, framåt af det mot alla reformer obenägna partiets envisa motstånd och af sina starka lidelser, bland hvilka hatet mot personliga fiender ej var den minsta. Han föreslog att återkalla dem, som blifvit landsförvista genom den af Varius upprättade domstolen, att fördela de nya medborgarne och de frigifna i samtliga tribus samt att ur senaten utstöta en hvar, som hade öfver 2,000 denarers (nära 1,600 kronor) skuld; med det sista förslaget afsågs att försvaga de rikare senatorernas makt öfver embetsbröderna. Senaten, understödd af consulerna Sulla och Pompejus Rufus, kämpade häremot. men Sulpicius visste råd derför. Omgifven af 600 unga män ur de bättre klasserna — hans »motsenat» — och 3,000 lejda anhängare, tillstälde han ett blodigt upplopp och genomdref så sina förslag. Sulla begaf sig till hären i Campanien för att tåga mot Mithradates. Men Sulpicius, som fruktade Sulla. lät genom folkbeslut afsätta honom och gifva befälet mot Mithradates åt den

gamle Marius, som intet högre önskade och var färdig att göra gemensam sak med hvarje folkledare. Sulla nöjde sig dock ingalunda härmed. Han sammankallade sina soldater och meddelade dem händelserna i Rom, tillika antydande, att Marius ämnade föra en annan här till Asien. Tillgifna sin anförare och lystna efter det påräknade bytet i Asien, följde soldaterna med Sulla, hvaremot det högre befälet höll sig tillbaka. Så ryckte Sulla utan att hindras af några betänkligheter — den kalle aristokraten, som blott hade öga för bristerna i det närvarande samhällsskicket, såg i folkförsamlingen endast en pöbelhop och i dess makt endast ett tomt ord — i spetsen för sex legioner mot Rom, och för första gången gick en romersk consul att med härsmakt anfalla hufvudstaden. Marius och Sulpicius sökte göra motstånd, men Sulla hotade med lyftad brandfackla att sätta eld på staden, och snart var denna i hans våld.

Såsom kämpe för samhällsordningen hade Sulla dragit svärdet mot sitt fädernesland, och för samma mål omstörtade han den bestående författningen. Sulpicii lagar upphäfdes, senaten förstärktes med 300 nya medlemmar, det servianska omröstningssättet infördes åter, och initiativet i lagstiftningsväg gjordes beroende af senatens godkännande, hvarigenom afsågs att förekomma de ständiga omstörtningsförsöken. I afseende på den ekonomiska ställningen återupptogs lagen om en högsta ränta, i sjelfva verket en föga verksam åtgärd. Derjemte förklarade Sulla för fogelfria 12 män af motpartiet, bland dem Marius och Sulpicius. Detta var det första exemplet derpå, att medborgares lif, utan iakttagande af lagliga former, endast genom en segrares maktspråk förklarades förverkadt. Sulpicius blef dödad af en slaf, hvilken Sulla först till belöning frigaf, men sedan till straff för förräderiet lät störta utför trapejiska klippan. I trots af Sullas seger blef till consul för år 87 jemte optimaten Cnejus Octavius vald en man af folkpartiet, Lucius Cornelius Cinna. Sulla ansåg sig dock ej längre kunna uppskjuta att gå mot Mithradates, tog ed af Cinna, att denne icke skulle rubba den nya ordningen, och förde 87 sina legioner till Grekland.

När Sulla var borta, sökte den orolige och ärelystne Cinna genast återställa Sulpicii lagar. Consuln Octavius satte sig med våld häremot, och efter en blodig gatustrid, hvari 10,000 af Cinnas parti skola hafva fallit, förjagades denne och afsattes från consulatet. Men Cinna fann bistånd hos bundsförvandterna och vann hären i Campanien på sin sida, hvarpå han ryckte mot Rom. Nu fick Marius nytt mod. Han hade flytt undan Sullas hämnd och bestigit ett fartyg, men för storm måst gå i land och gömma sig, nedsänkt till halsen, i ett kärr vid

Minturnae. Der hade han blifvit tagen och förd till staden. Då en kimbrisk slaf sändes att döda honom i fängelset, skrämde han slafven med sin vilda blick och de med dundrande stämma framsagda orden: »Vågar du döda Marius?» Minturnenserna hjelpte honom nu att fly till Afrika. Ståthållaren derstädes, Sextilius, sände bud för att jaga honom från provinsen. Till detta bud, som träffade honom vid Karthago, svarade han: »Säg Sextilius, att du har sett Marius på Karthagos ruiner!» Vid underrättelsen om Cinnas företag återvände han nu och samlade flere tusen slafvar och vilda sällar i Etrurien. Nu var Rom i den största fara. Consuln Pompejus Rufus, som fört befälet öfver den norra hären, hade blifvit dödad af manskapet, och hans efterträdare Pompejus Strabo visade en tvetydig hållning. Metellus Pius stred mot Samniterna, men blef slutligen återkallad till hufvudstadens försvar. Efter Strabos plötsliga död blef en del af hans krigsmakt tillgänglig, men stadens läge var betänkligt: tillförseln var afskuren till lands och sjös. Soldaterna i Metelli och i den andra hären rymde i mängd till fienden. Så beslöt man att dagtinga mot säkerhet för medborgarnes lif. Men löftet härom hölls icke. Marius, hos hvilken förföljelser och motgångar utvecklat den onde anden i hela dess vildhet, rasade af hämndlust och mordbegär, och hans af slafvar och bofvar bestående lifvakt var färdig att begå alla möjliga våldsgerningar. Nu blef Rom ett hem för skräck och fasa. De anseddaste män fölle offer för partihatet, bland dem consuln Octavius, som mördades på sin embetsstol, den vältalige Marcus Antonius, segraren vid Acerrae Lucius Caesar, Marii förre embetsbroder Catulus m. fl. De rika voro isynnerhet blottstälda för de vilda bofvarne. Fem dagar varade slagtandet; äfven mot de döda utöfvades misshandlingar; lik släpades öfver forum, och hufvud uppspikades på talarstolen. Marius blef för sjunde gången consul, ett mål, som den vidskeplige mannen, eggad af spådomar och tecken, ifrigt eftersträfvat, men makten skänkte honom föga njutning. Dag och natt plågades han af fruktan för framtiden eller af samvetsqval, och bägarn var hans tröst, tills han efter en kort sjukdom afled i början af år 86. Så slutade den en gång så firade segrarn på de Raudiska fälten sitt lif, följd af medborgarnes förbannelser. Hans lifvakt blef derefter nedhuggen på föranstaltande af Cinna och dennes medhjelpare, den tappre Sertorius, som djupt beklagat illgerningarna och skräckstyrelsen. Cinna bibehöll consulatet i 4 år (87—84) och var nästan enväldig, men ledd, som han var, af sjelfviska bevekelsegrunder och utan politisk blick, gjorde han föga eller intet för att ordna förhållandena på en säker grundval. Lagar utfärdades t. ex. om skuldnedsättning, men någon plan i styrelsen kan

ej skönjas. Man sände en af folkpartiet Lucius Valerius Flaccus 86 att fråntaga Sulla befälet, men saken misslyckades, och då Sullas återkomst väntades, skulle Cinna med vapenmakt möta honom i Grekland, men blef dödad genom ett myteri 84.

Under dessa oroligheter i Italien hade Romarne bestått en hård strid med Mithradates. Denne var ingen föraktlig motståndare. Såsom ung gosse hade han ärft tronen i Pontos och med knapp nöd undgått sin moders och sina fienders stämplingar. De ständiga farorna hade utbildat hans själ och härdat hans kropp, men också gjort honom misstänksam, listig och grym. Hans utomordentliga styrka och färdighet i kroppsöfningar, hans rastlösa rörlighet, hans språksinne — han talade alla de 22 folks språk, hvilka han styrde — och en viss herskarkraft skaffade honom stort rykte och makt i Asien. Österns folk sågo i honom sin förkämpe, och det sönderslitna och misshandlade Mindre Asien slöt sig af hat mot Rom beredvilligt till den kraftfulle konungen, som hade en anstrykning af grekisk bildning och på sitt sätt främjade eller åtminstone drog fördel af den grekiska odlingen. Men i det hela var Mithradates endast en österländsk despot, som sträfvade att sammaneröfra vida landsträckor och njuta sin makt i yppighet och vällust, hvarpå han var mycket begifven.

Mithradates' eröfringsplaner rigtades förnämligast åt öster och åt norr. Så underlade han sig småningom Svarta hafvets kuster till den Tauriska halfön (Krim); de vilda och tappra stammar, som bebodde stepperna till Donaus mynning, slöto fördrag med eller kommo i beroende af honom, så att talrika krigarskaror här alltid stodo att finna, och de grekiska handelsstäderna lemnade rikligt af säd och penningar. Med Romarne kom Mithradates i beröring genom de af honom till stor del vållade tronstriderna i Bithynien och Kappadokien. Dock lät han länge, åtminstone till skenet, nöja sig med Romarnes förordnanden och undvek att börja strid, men år 89, då Nikomedes af Bithynien öfverföll honom med krig, satte han sig till motvärn. Stor var konungens egen makt, och hans förbindelser med Egypten, Parthien och Armenien, hvars konung Tigranes var hans måg, gjorde honom ännu farligare. Bithynerna blefvo snart slagna, 88, och Rom hade vid denna tid icke tillräckliga krafter att möta ett yttre krig. De romerska befälhafvarne måste vika, och Manius Aquillius, som föll i konungens händer, fick utstå det bittraste hån, innan han under qval uppgaf sin ande. I Mindre Asien fick nu hatet mot Romarne luft; den pontiske konungen helsades som befriare, och på hans befallning mördades på en dag Romare och Italer i Asien, utan hänsyn till ålder eller kön, till ett antal af 80,000 (eller 150,000). Endast Kos, Rhodos och några kust-

städer gjorde motstånd. Konungen sände en flotta mot öarna i Ägäiska hafvet, och hans landhär intog Thrakien och Makedonien. I Grekland fann Mithradates understöd i förbittringen mot Rom och en deraf framkallad nationell rörelse; man trodde sig i konungen af Pontos se en räddare. Athen slöt sig till honom på inrådan af en viss Aristion, en föraktlig filosof och folktalare ur den lägsta hopen.

Så stodo sakerna, då Sulla 87 landsteg i Grekland med omkring 30,000 man, utan flotta och utan medel. Men Sulla var rätte mannen att öfvervinna alla svårigheter. Hären förstärktes genom värfningar, medel skaffades genom reqvisitioner, och templen fingo lemna sina skatter. Fienderna tillbakaträngdes till Athen, som derefter belägrades. Belägringen gick långsamt; vid verkens uppförande föllo Akademiens och Lykeions träd. Slutligen stormades staden i Mars 86, hvarvid plundringar och blodsutgjutelser förekommo. Men konungens fältherre Archelaos höll sig i Peiräevs. Då ryckte en pontisk här om 100,000 man till fot och 10,000 ryttare från norr in i Böotien, och med den förenade sig Archelaos. På slätten vid Chäroneia segrade dock Sullas snille och Romarnes krigsvana öfver fiendernas massor: dessas här förstördes.

Nu hotade en annan fara. Flaccus kom med två legioner för att öfvertaga befälet. Då Sullas här förblef trogen, gick den svagare Flaccus till Asien. Sulla öfvervintrade i Athen. En ny pontisk här kom på våren 85 och sammandrabbade vid Orchomenos med Romarne. Det förträffliga asiatiska rytteriets angrepp bragte Romarne att vika, då Sulla med en fana i handen gick emot fienden och ropade till soldaterna: »När man hemma frågar eder, hvar I förrådden eder fältherre, så bören I svara: vid Orchomenos.» Detta verkade; legionerna höllo stånd, och Mithradates' här tillintetgjordes. Nu var Sulla herre i Grekland och stod färdig att öfvergå till Asien. Här hade förhållandena ändrats. Mithradates hade visat sig i sin rätta sinnesart eller såsom en våldsam och grym despot, hvilken icke hade den ringaste aktning för lag och rätt, utan sölade sina händer i ansedda mäns blod. Många grekiska städer förklarade sig för Rom. Lucius Lucullus hade på Sullas uppdrag, efter ett fåfängt försök i Egypten, bildat en flotta med hjelp af Rhodos samt af syriska och andra kuststäder. Med denna angrep han öarne. Till lands vann Flacci här under Cajus Fimbria — Flaccus hade blifvit mördad — flere fördelar, och Mithradates' läge var betänkligt. Han öppnade derför underhandlingar. Sulla fordrade, att konungen skulle afstå alla eröfringar i Mindre Asien och på öarna — från Europa var han redan förjagad — utlemna 80 krigsskepp samt fångar och öfverlöpare, äfvensom betala 3,000 talenter m. m. Konun-

gen, som hoppades, att de inre oroligheterna skulle nödga Sulla att ingå på billigare vilkor, vägrade i början att antaga de nu erbjudna. Men Sulla var obeveklig: konungen borde på sina knän tacka honom för att han fick behålla högra handen, hvilken hade varit så många Romares bane. Han förde nu sin här mot Asien, hvarpå konungen gaf efter och slöt fred i Dardanos 84. Fimbrias här öfvergick till Sulla; anföraren gaf sig sjelf döden. Härpå ordnades Asien; de skattskyldiga ålades att betala krigskostnader samt 5 års innestående pålagor, uppgående till 20,000 talenter. De samhällen, som varit trogna, belönades, hvaremot Mithradates' anhängare och verktyg straffades. Sedan hären under vintern hvilat ut i Asien, gick Sulla med densamma våren 83 till Grekland och Italien för att utkämpa den inre striden.

4. Sullas seger och envälde.

Med omkring 40,000 man landsteg Sulla i Italien. Hans motståndare förfogade öfver vida ansenligare stridskrafter — man uppgifver ända till 250,000 man — men en stor del hade föga krigsvana och således ringa motståndskraft mot Sullas veteraner. Dessutom saknades å andra sidan ej blott enhet i ledningen, utan ock skicklighet. Den dugligaste af motpartiet var Sertorius, men han var icke den inflytelserikaste och begaf sig för öfrigt snart till Spanien. Ledare voro den vältalige och orolige Cnejus Papirius Carbo, den yngre Marius, lik fadern i vildsinthet, men ej i duglighet, consulerna Norbanus och Scipio samt några italiska befälhafvare. Af provinserna voro Sicilien, Sardinien, Spanien och Afrika i folkpartiets händer.

Sulla gick klokt och försigtigt till väga. Han lät hären iakttaga sträng krigstukt, förklarade sig beredd att hålla i helgd de nya medborgarnes rättigheter och visade i allmänhet försonlighet och hofsamhet. Snart kommo till honom förföljda medlemmar af senatspartiet i mängd, bland dem Metellus Pius, Marcus Crassus m. fl., och den döde Strabos unge son, Cnejus Pompejus, samlade tre legioner i Picenum. Consuln Norbanus blef slagen vid berget Tifata nära Capua. Den andre consuln Scipio stod med sin här vid Teanum. Sulla öppnade underhandlingar, men förmådde under tiden hären till affall. Det var vid detta tillfälle, som Carbo yttrade, att hos Sulla hade man att på en gång kämpa mot ett lejon och en räf, men räfven vore farligast.

Det första fälttåget hade bragt södra delen af Italien i Sullas händer. Nu närmade sig striden till hufvudstaden, der sinnena vid

denna tid voro uppskrämda genom Capitolii brand. Marius, nu consul, blef 82 af Sulla i grund slagen och innesluten i Praeneste. Då Rom syntes förloradt, lät Marius, för att släcka sin hämndtörst, genom praetorn Damasippus anställa mord på de hittills skonade medlemmarne af motpartiet, bland hvilka voro öfversteypresten Mucius Scaevola och flere ansedda män. Sulla ryckte, efter att hafva stält en särskild truppstyrka mot Praeneste, öfver Rom till Etrurien, der Carbo kämpade mot Metellus och Pompejus. Carbos försök att undsätta Marius misslyckades, och han led den ena förlusten efter den andra. Slutligen flydde han till Afrika; äfven Norbanus lemnade Italien. Men ännu återstod för Sulla en fiende att bekämpa. En från bundsförvandtkriget öfverblifven här af Samniter och Lucaner under Pontius från Telesia och Lamponius ryckte, förstärkt af andra härhopar, mot Praeneste, och då den fann det omöjligt att uträtta något till denna stads räddning, tog den vägen mot Rom för att öfverrumpla staden och förstöra den med eld och svärd: man kunde, sade Pontius, icke blifva fri vargarne utan att förstöra skogen, der de hade sitt hem. Faran för Rom var öfverhängande, men i sista stunden ankom Sulla, och utanför den Collinska porten började på aftonen den 1 Nov. 82 den strid, som skulle afgöra Roms öde. Kampen var blodig och hårdnackad; efter förtviflade ansträngningar segrade Sulla följande dagen, och fiendehären tillintetgjordes. Samniternas sista försök att rycka väldet från Rom hade misslyckats, och de flere tusen fångarne, bland dem den svårt sårade Pontius samt andra ledare, nedhöggos kort derefter på Marsfältet. Då deras jemmerskri trängde till senaten i Bellonas tempel, grepos dess medlemmar af fasa, men Sulla, som just nu höll ett strafftal till senatorerna, tillsade dem att noga höra på och ej bry sig om det, som skedde utanför; det vore blott några uslingar, som näpstes på hans befallning. Praeneste måste snart gifva sig, hvarvid Marius dödade sig sjelf. Sulla lät der nedhugga alla manliga Samniter och Praenestiner. Några få städer höllo sig ännu en tid. Sardinien och Gallien intogos utan svårighet. På Sicilien och i Afrika återstälde Pompejus lugnet; han tillfångatog och lät afrätta Carbo.

Sullas seger var fullständig, och fullständig blef äfven hämnden. Försonlighetens och skonsamhetens tid var förbi, skräckväldets var inne. I hufvudstaden hölls en blodig räfst med motpartiet; svärdet skördade det ena offret efter det andra. Alla embetsmän, som efter fördraget med Scipio fortsatt motståndet, samt deras förnämsta medhjelpare förklarades, såsom fiender till samhället, för fogelfria, och på hvarje sådans lif sattes ett pris af 12,000 denarer (omkring 9,500

kronor). Deras egendom indrogs, och deras barn och barnbarn förlorade vissa rättigheter. Snart namngåfvos efter derom gjorda framställningar de fogelfria eller s. k. proskriberade å särskilda listor. Dessa upptogo minst 1,600 riddare och 40 senatorer, möjligen dock ännu flere; offren för Marii blodsdomar skola hafva varit 1,000 riddare och 50 senatorer. De proskriberade mördades, hvarhelst de träffades, på gatorna och i husen, ja, i templen; de dödade senatorernas hufvud utstäldes vid den Serviliska dammen. Herrar förråddes af sina tjenare, män af sina hustrur, bröder af sina bröder m. m. Sullas anhängare tillfredstäldo äfven enskild hämndlystnad och snikenhet; det var lätt att få en personlig fiende eller en man, hvilkens enda brott var hans rikedom, uppförd på listan, före eller till och med efter mordet. De, som stodo nära Sulla, bland dem frigifne gunstlingar, begagnade sin ställning att för en spottstyfver — ty ingen dristade öfverbjuda dem — köpa de mördades egendomar, då dessa såldes för statens räkning. Så skall en frigifven hafva för 2,000 sestertier inköpt egendomar värda 6 millioner. I trots af sådant erhöll dock statskassan för indragna egendomar icke mindre än 350 millioner sestertier (omkring 66 millioner kronor). De italiska landskap, som deltagit i kriget, fingo hårdt plikta för hvad de brutit. Samnium förvandlades nästan till en ödemark; föga bättre gick det Etrurien, der inbyggarne jagades från gård och grund. Många samhällen förlorade en stor del af sitt område. Deremot fingo Sullas krigare lön för sina tjenster i och genom jordegendom, som åt dem anvisade i Etrurien, Samnium och Lucanien, äfvensom på andra ställen. På detta sätt skola 120,000 nybyggare hafva blifvit spridda på halfön, som nu fullständigt romaniserades. De proskriberades slafvar, omkring 10,000, frigåfvos och kallades Cornelier efter Sulla, hvilken i dem hade ett godt stöd mot massan i staden och ett slags lifvakt.

Redan år 82 lät Sulla utnämna sig till dictator på obestämd tid, med oinskränkt makt öfver medborgarnes lif och egendom samt med rättighet att genom lagar ordna statens förhållanden, att utnämna embetsmän m. m., kortligen med envåldsmakt. Denna begagnade Sulla till att upphäfva den Gracchiska författningen samt att för framtiden befästa adelsväldet och inskränka folkets befogenhet. Han omdanade senaten, hvilken tillökades med 300 medlemmar, stadgade, att beklädandet af quaesturen skulle berättiga till inträde deri, samt gjorde dess medlemmar oberoende af censorernas embetsåtgärder och således oafsättliga. Bestämmelserna om ålder och andra vilkor samt om viss ordningsföljd i fråga om statsembetenas beklädande upplifvades; praetorernas antal ökades till 8, quaestorernas till 20. Consulers och praetorers befogenhet ordnades. Seden att förlänga embetsmakten för en consul

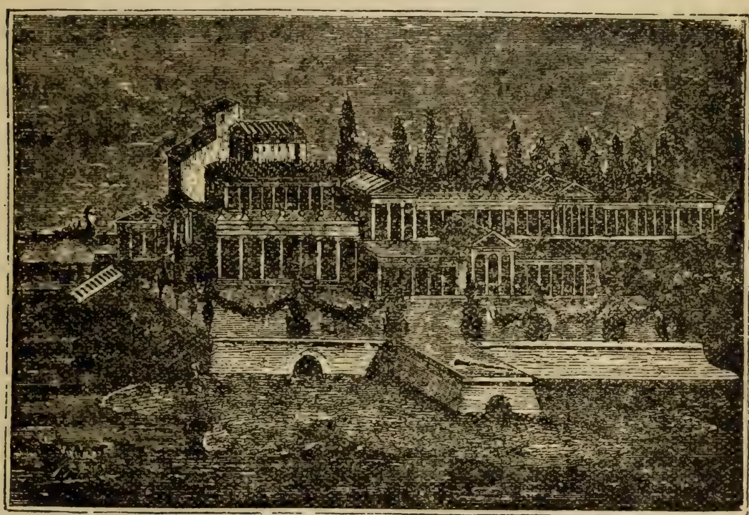
eller praetor upptogs af Sulla, så att embetstiden utsträcktes till två år. Under det första skulle consuln eller praetorn utöfva civil verksamhet i Italien och under det andra såsom proconsul eller propraetor vara ståthållare med militäriskt befäl i en provins. Folktribunernas rättigheter inskränktes betydligt; intercessionsrätten bibehölls, men straff bestämdes för dess missbruk; rättigheten att pläga förhandlingar med folket gjordes beroende af ett senatsbeslut, och den, som beklädde tribunembetet, utestängdes från all befordran. Prestcollegierna fingo sina medlemmars antal förökadt, och den s. k. cooptationen eller collegiernas rätt att sjelfva invälja nya ledamöter återinfördes. Folkförsamlingens formella befogenhet minskades genom en del af de nu angifna bestämmelserna och kringskars ej obetydligt genom tryggandet af senatens initiativ, hvarjemte stärkandet af den sist nämnda myndighetens ställning naturligtvis i allmänhet bidrog att försvaga folkförsamlingens makt. Domsrätten fråntogs riddarne och återgafs åt senaten. Vidare upprättades flere nya domstolar, som utan att man från dem fick vädja hade att döma vissa ofta förekommande brottmål, såsom högförräderi, mord, giftblandning, förfalskning, äktenskapsbrott, röstvärfning m. m. Ordförande i dessa blefvo praetorerna. Finanserna, hvilka vid Sullas återkomst vållat svårigheter, upphjelptes genom flera åtgärder, af hvilka den vigtigaste var afskaffandet af spanmålsutdelningarna. Borttagandet af förpaktningssystemet i Asien och införandet af fasta afgifter var egentligen afsedt att stäfja penningmännens utpressningar och försvaga deras inflytande i samhället. I hvilken mån de italiska samfundens styrelse omdanades af Sulla, låter icke afgöra sig. Visst är, att efter bundsförvandtkriget förhållandet emellan dessa samfund och Rom ej kunde förblifva detsamma som förr. Det var nu icke möjligt för Rom att hos sig centralisera all styrelse. Följden häraf blef, att vid denna tid de italiska samhällena fingo en kommunalorganisation, hvilken till stor del synes hafva varit bildad efter det latinska eller fornromerska samhällsskicket med ett råd, en folkförsamling och consuler m. m. Den romerska staten förbehöll sig dock naturligtvis vissa rättigheter, och sålunda voro samhällsmedlemmarne underkastade dubbel styrelse, nemligen en muncipal och en politisk, samt dubbel beskattning.

Sullas verk gick ut på att återupprätta samhällsbyggnaden på dess gamla grundvalar. Det var ingalunda hans afsigt att göra envåldet eller dictaturen beståndande, och han uppehöll författningen äfven mot sitt krigsbefäl. En af detta, Ofella, lät han döda, derför att han i en mot författningen stridande ordning sökte consulatet. Sjelf var han consul för år 80, men följande året nedlade han frivilligt sin utom-

ordentliga makt och förklarade sig villig att, om någon det fordrade, göra räkenskap för sina åtgärder. Huruvida han sjelf var förvissad om fortvaron af sitt verk, må lemnas derhän; detta verk var dock i alla händelser, ehuru utfördt genom Sulla, till sin grundtanke en skapelse af den romerska adeln, hvars ställning det skulle, men icke kunde trygga. I ett afseende var Sullas seger af stor betydelse för framtiden, i det att den slutligt befästade Italiens enhet, som under de sista tiderna varit i fara att upplösas. Och om äfven Sulla sjelf älskade att tillskrifva lyckan sina framgångar och antog tillnamnet »den lycklige» för att beteckna den synnerliga gunst, i hvilken han menade sig stå hos de himmelska, så måste dock historien göra full rättvisa åt hans utmärkta egenskaper och den sällsynta kraft, med hvilken han löste den uppgift, som händelsernas utveckling snarare än en af honom sjelf uppgjord plan förelagt honom. Det skarpa omdömet, den i allt sig lika dugligheten, förmågan att väl beräkna och att skickligt begagna sig af förhållandena, den sega ihärdigheten i fullföljandet af målet, det personliga inflytandet öfver menniskorna, allt hänvisar på en öfverlägsen ande, som i mycket påminner om de äldre tidernas stora män. I flera fall var han dock dessa olik. Så i den slapphet, han visade ej blott i fråga om sina soldater, hvilka nödvändigheten bjöd honom att behandla med varsamhet, utan äfven mot sina anhängare, med hvilkas sjelfsvåld han öfversåg, då det ej på något sätt skadade hans egen ställning. Svårast träffar honom förebråelsen för kallblodig grymhet. Det torde dock böra erkännas, att förhållandena medverkat till att framkalla denna. Sulla hade ett mål i sigte, statens räddning från laglösheten och folkyran. Med en hos viljefasta Romare ej ovanlig hänsynslöshet fullföljde han detta så, att han undanröjde eller uppoffrade allt, som stod i vägen derför, och lät hjertats ömmare känslor qväfvas af tanken på det, hvarför han sträfvade. Men härvid röjer sig hos honom ett visst menniskoförakt, sannolikt utveckladt af de händelser, han upplefvat, hvilket gjorde honom likgiltig för andras välfärd och kom honom att öppet trotsa mensklighetens lagar. Också har hans förfarande grymt hämnat sig; sjelf skoningslös har han icke blifvit skonad af efterverlden, hvars straffdom en gång för alla brännmärkt proskriptionernas afskydde upphofsman. Och med all sin stränghet kunde han dock ej gifva stadga åt sitt verk. Han hade byggt en fästning, men icke kunnat skapa en duglig besättning, ty det sedligt förderfvade adelspartiet saknade den inre kraft, förutan hvilken det icke kunde bibehålla sitt återvunna välde.

Efter att hafva nedlagt dictaturen njöt Sulla det lugnare enskilda lifvets behag på sin villa nära Puteoli, der han sysselsatte sig med

jagt och fiske samt med att nedskrifva en teckning af sitt eget lif. Konstnjutningar och sinlig vällust, hvaråt han alltid varit hängifven, stodo honom här till buds i rikt mått, men hans lycka blef ej långvarig, ty redan 78 gjorde en blodstörtning slut på hans lif i det 60:de lefnadsåret. Redan nu sökte missnöjet mot Sulla gifva sig luft genom att hindra hedersbevisningarna mot hans stoft, men försöken misslyckades, och hans liktåg blef ståtligt. Folket och framför alla soldaterna följde hans lik till Rom. Två tusen kransar voro hedersgärder af legionerna och af hela samhällen. Dödsbålet var rest på Marsfältet; dictatorn fick sin graf bredvid konungarne.

131. Romersk villa.
Efter en pompejansk väggmålning.

5. Adelsväldet från Sullas död till Pompeji och Crassi consulat (78—70).

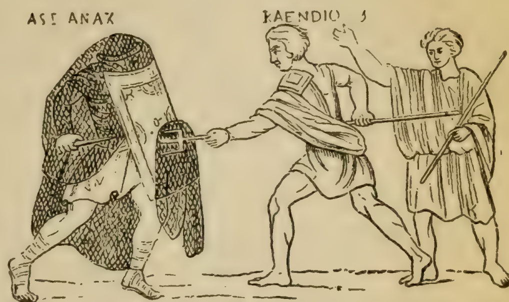
När den fruktade dictatorn ej mera var till, började missnöjet med hans verk gifva sig tillkänna. De missnöjde voro talrika. Till dem hörde de skonade anhängarne af folkmakten, pöbeln i Rom, hvilken mistat spanmålsutdelningarna, de frigifnes af Sulla tillbakasatta klass, de många jordegare, som drifvits från hus och hem, landsflyktingar och proskriberade, skuldsatta, oroliga och ärelystna personer, som hoppades allt af en omstörtning — bland dem många af krigarne,

hvilka-icke funno sig i sin ställning såsom jordbrukare — hvarjemte till och med bland adeln funnos män, som ogillade Sullas författningsstridiga och våldsamma åtgärder. En ledare för motståndet erbjöd sig i Marcus Aemilius Lepidus, consul för 78. Denne mans förmåga svarade icke mot hans ärelystnad, men hans förslag att upphäfva Sullas författning skaffade honom anhängare. Senaten och den andre consuln, Catulus, kämpade med all kraft mot Lepidi planer En eftergift gjordes, i det att utdelning af spanmål tillstaddes för 40,000 medborgare, som skulle erhålla 5 modii i månaden för $6^1/_3$ ass. Härmed hoppades man besvärja stormen och sände Lepidus ifrån Rom, sannolikt till hans provins Gallien. Men Lepidus stannade i Etrurien och samlade i detta land, som var missnöjets härd, en krigshär; samtidigt 77 höjde Junius Brutus upprorsfanan i norra Italien. Nu ryckte Pompejus och Catulus i fält. Brutus blef slagen och dödad af den förre; Lepidus led nederlag på Marsfältet och i Etrurien samt tvangs att fly till Sardinien, der han kort derpå dog.

Allvarsammare var faran i Spanien, dit Quintus Sertorius redan 82 begifvit sig. Sertorius hade en sedligt ren karakter och älskade uppriktigt sitt fosterland; missnöjet med adelns högmod, odugligheet och sedliga ruttenhet hade kastat honom i folkpartiets armar. Hårdt ansatt af Sullanerna, hade han irrat omkring i Spanien och Afrika, satt sig i förbindelse med sjöröfvarena och äfven hyst den tanken att skapa sig ett hem på de lyckliga (Canarie-)öarne, då slutligen (omkring 80) Lusitanerna inbjödo honom att taga befälet öfver dem i kriget mot Rom. Sertorius följde inbjudningen, men icke för att gå i fält mot sitt fosterland; han uppträdde nemligen som ett slags romersk ståthållare. Hans afsigt var alltid att upprätthålla Romarnes välde i Spanien, men tillika att här bekämpa det herskande partiet och så återupprätta fädernes landet. Han skapade härför en senat af 300 män, som skulle utgöra statens lagliga styrelse. Hispanerna vann han genom sin rättrådighet, genom sin stränga krigstukt och genom den välvilja han i motsats till de flesta romerska embetsmän visade dem. Man finner, att den klarsynte statsmannen tänkt på att latinisera Spanien; åtminstone synes den skola för landets barn, hvilken han inrättade i Osca (Huesca), hafva syftat att sprida romersk hyfsning bland folket. Hans fältherreduglighet och ridderliga sinne bidrogo att tillvinna honom Hispanernas kärlek och beundran; de kallade honom den andre Hannibal — likasom denne hade han förlorat ett öga – och han försmådde ej att begagna sig af folkets vidskepelse.

Sertorii stridskrafter voro föga betydande. Han erhöll väl förstärkning, då Marcus Perpenna med återstoden af Lepidi här kom till

Spanien, men denne stred först på egen hand, och motståndarne voro vida öfverlägsna. Den krigsduglige Metellus hade 79 blifvit sänd till Spanien. Icke ens han kunde qväfva upproret. Sertorii styrka låg i det lilla kriget, hvarvid Hispanerna af gammalt voro vana. Slagen på ett håll, uppträdde han snart på ett annat, afskar tillförseln, hämmade förbindelserna och lemnade aldrig sina motståndare i ro. Dertill stod han i förbund med sjöröfvarena, som gjorde hafven och kusterna osäkra. Senaten fann sig ändtligen böra göra allvar af kriget i Spanien, men det saknades en fältherre att ditsända. Pompejus stod med sin här ännu i fält, men senaten misstrodde honom, och han var en enskild man, som ännu ej beklädt något embete.

132. Gladiatorsstrid. Från en antik mosaik.

Till slut beqvämade man sig till att i strid med författningen — från hvilken ett senatsbeslut för detta tillfälle medgaf undantag — skicka Pompejus till Spanien såsom proconsul d. v. s. i consuls stad och ställe; ja, Lucius Philippus tillät sig skämtet, att Pompejus fick vara i consulernas stad och ställe, ett bittert hån mot årets consuler, mot hela senaten och ej minst mot författningen.

Pompejus gick 77 öfver Alperna (M. Genèvre) och inryckte med en betydande styrka i Spanien. Hufvudstödet för Sertorii makt var landskapen vid öfre och mellersta Ebro; sina stridskrafter hade han fördelat på olika håll. Pompejus hade i början föga framgång, helst som fienderna undveko fältslag. Men år 75 vann Metellus fördelar i söder, och slutligen förenade han sig med Pompejus. Två oafgjorda drabbningar försvagade väl Sertorius, men denne värjde sig alltjemt skickligt, och ehuru de romerska härarnas ställning förbättrades, mötte stora svårigheter vid underkufvandet af de fasta platserna. Men

133. Gladiatorsstrid. Från en antik mosaik.

nu uppkom split i Sertorii läger; de honom omgifvande Romarne stämplade mot fältherren, som i följd häraf blef misstänksam och hård. Slutligen blef Sertorius år 72 mördad genom en sammansvärjning af Perpenna, hvarefter Pompejus utan svårighet öfvervann denne och återstälde lugnet i Spanien. Härvid var Metellus behjelplig, och i det hela hade han fullt lika stor ära af det spanska kriget som Pompejus.

Medan Romarne ännu kämpade i Spanien, blef Italien skådeplatsen för ett förödande och blodigt krig. Den allt mer tilltagande smaken för gladiatorsspel (bild 132 och 133) hade framkallat fäktarskolor, der slafvar uppfostrades och inöfvades för att på skådebanan under strider på lif och död kittla en rå och blodtörstig allmänhets skämda smak. Ej alla fogade sig utan knot i sitt hårda öde. År 73 flydde 70 à 80 gladiatorer från en skola i Capua till Vesuvius. Den lilla hopen växte snart och gjorde ströftåg; dess anförare var den kraftfulle, kloke och i det hela ädelt sinnade Thraken Spartacus, underbefälhafvare Kelterna Crixus och Oenomaus. En mindre romersk styrka blef slagen; så fingo de upproriske vapen, och från alla håll strömmade slafvar och löst folk till dem, så att antalet skall hafva uppgått till öfver 100,000 man. Den ena romarhären efter den andra blef öfvervunnen, nästan hela södra Italien föll i slafvarnes händer, och de olyckliga invånarne fingo röna alla fasorna af ett krig, hvari misshandlade slafvar läto sina forna herrar känna tyngden af en hämnd, som icke mildrades af någon menskligbetskänsla. År 72 gingo båda consulerna i fält. En hop, som under Crixus skiljt sig från hufvudhären, blef tillintetgjord, och Crixus föll, men Spartacus vann flere segrar, och fångna Romare måste i gladiatorsstrid mörda hvarandra till dödsoffer åt Crixi skugga. Spartaci afsigt var att föra slafvarne norrut till frihet och nya hem, men de byteslystna och segerdruckna skarorna ville hellre stanna i Italien. Nu satte Romarne praetorn Marcus Licinius Crassus i spetsen för 8 legioner. Då en afdelning af denna här blef slagen, lät Crassus efter en äldre sed afrätta hvar 10:de man. Exemplet verkade. Spartacus tillbakaträngdes till sydvestra hörnet af Italien, der Crassus spärrade återvägen genom en vall af flere mils längd. Slafvarnes försök att öfvergå till Sicilien misslyckades väl, men en stormig natt genombröt Spartacus förskansningarna 71. Härefter skilde sig hären, och de olika delarne blefvo i grund slagna. Spartacus sjelf föll tappert kämpande. Fångar till ett antal af 6,000 korsfästes vid Appiska vägen. En styrka af 5,000 man blef tillintetgjord af Pompejus, som återkom från Spanien, hvarefter denne

skrytsamt skref till senaten, att Crassus blott slagit fienden, hvaremot han sjelf uppryckt kriget med rötterna.

Kriget i Spanien och slafupproret voro icke de enda fejderna under denna tid. Mot Dalmater och Thraker hade krigsföretag blifvit anordnade redan af Sulla, och efter några års strider lyckades det ändtligen Romarne att bringa en del af de vilda stammarne till underdånighet. Svårare var sjöröfveriet, som nu blifvit en kräfta för medelhafsländerna. Då Rom förstörde eller försvagade andra staters sjömakt och sjelf försummade att hålla en tillräckligt stark flotta, blef följden häraf, att sjöröfvarena, som med sig förenade äfventyrare, landsflyktingar och löst folk från alla nationer, snart fingo en fruktansvärd makt. De bildade ett slags förbundsstat, hvars medlemmar, förenade genom hemliga band, på sin fana hade skrifvit: krig och hämnd mot det borgerliga samfundet. Tillflyktsorter hade de på Mauretaniens och Dalmatiens kuster, vidare på Kreta och företrädesvis i Cilicien och Pamphylien. Så kunde de beherska Medelhafvet, afskära tillförseln, göra all handel och samfärdsel osäker, utplundra kuster och öar samt tillfångataga resande och af dem utpressa dryg lösen. Ett försök att stäfja ofoget gjordes 78–76, då den kraftfulle Publius Servilius med framgång krigade mot Isaurerna och andra röfvarstammar i och omkring Cilicien, men det onda var härmed ej afhjelpt.

134. Tigranes. Efter ett syriskt mynt.

I Asien hade Lucius Murena, som af Sulla qvarlemnats med Fimbrias två legioner, af lystnad efter byte och utmärkelse under en ogrundad förevändning börjat krig mot Mithradates 83, men han blef slagen och måste på Sullas befallning 81 sluta kriget. Dock fick han genom Sullas medgörlighet sin önskan att fira triumf uppfyld. Mithradates höll sig derefter lugn och fortsatte sina eröfringar omkring Svarta hafvets norra kust. Samtidigt utvidgade hans måg, Tigranes i Armenien, sitt rike dels öster om Euphrat, dels åt vester (Kappadokien) och underlade sig slutligen det upplösta syriska riket.

Mithradates beredde sig till ett nytt krig, hvilket, såsom han väl insåg, i längden ej kunde undvikas. Det var för honom särdeles fördelaktigt, att Romarne vid denna tid ej sökte ingripa i de asiatiska förhållandena, hvarifrån de också till en del hindrades af de inre striderna. Då konung Nikomedes i Bithynien dog, 75, och lemnade sitt rike i testamente till Rom, hvarigenom denna stat skulle blifva omedelbar granne till Pontos, fann sig Mithradates nödsakad att söka förekomma detta och förklarade krig. Flyktade anhängare af folkpartiet i Rom voro honom till hjelp med att ordna och öfva hären på romerskt vis, och med Sertorius afslöt han ett förbund med löfte om ömsesidig

hjelp, hvarjemte han försäkrade sig om bistånd af sjöröfvarena. Mot konungen, som underlade sig det ena asiatiska samhället efter det andra, sändes consulerna Marcus Aurelius Cotta och Lucius Licinius Lucullus. Cotta blef dock tillbakadrifven från Bithynien. Konungen vann flera framgångar och belägrade det vigtiga Kyzikos, då Lucullus ryckte till hjelp. Lucullus var en fint bildad man och kännare af den grekiska konsten och literaturen. Nu visade han sig såsom en utmärkt fältherre. Genom invånarnes käcka försvar och Luculli kloka anordningar, som afskuro tillförseln för konungens trupper, räddades Kyzikos, och den fiendtliga hären tillintetgjordes af hunger och sjukdomar 73. Äfven konungens flotta led stor förlust. Nu återtogos de eröfrade landskapen i Asien, och den flotta, som skulle afgå till Italien, blef slagen i två strider. Härefter ryckte Lucullus in i Pontos och vann der, sannolikt 72, en afgörande seger vid Kabeira. Mithradates flydde derpå till Tigranes. Den romerske fältherren eröfrade en mängd fiendtliga städer, bland hvilka flere, såsom Amisos, Sinope och Herakleia, till en del försvarade af sjöröfvare, gjorde förtvifladt motstånd. Derjemte ordnade han Asiens angelägenheter. Provinsen hade under krig och pålagor lidit oerhördt; den af Sulla utkräfda skatten, 20,000 talenter, hade genom räntor stigit till 120,000. De romerska borgenärerna misshandlade de olyckliga Asiaterna på det mest upprörande sätt, plundrade templen, sålde hela familjer till slafvar m. m. Lucullus satte räntan till *endast* 12 procent, förbjöd att taga ränta på ränta och sökte hjelpa de skuldsatta så mycket han kunde. Men härigenom ådrog han sig ett bittert hat af de inflytelserika romerska penningmännen och ockrarne, som uppbjödo allt till att störta honom. Detta lyckades dock först senare, då förhållandena i Rom och vid hären främjade deras afsigter.

6. Pompeji förherskande ställning i samhället (70—62).

Pompejus och Crassus stodo med segerrika härar i Italien. De sökte båda consulatet för år 70 och erhöllo det, oaktadt Pompejus hvarken hade nödig ålder eller förut beklädt andra embeten. Men han var nu alltför mäktig att finna allvarsamt motstånd. Pompejus egde ingalunda öfverlägsna egenskaper. Men han var en käck soldat och en duglig befälhafvare, i sedligt afseende bättre än de flesta af samtidens ledande män och aktningsvärd i sitt enskilda lif. Hans

krigarförtjenster och förbindelser satte honom i tillfälle att blifva partiledare, hvartill hans karakter dock ej rätt väl lämpade sig. Tidigt vann han framgång i krig, och lyckan syntes fästad vid den unge hjeltens fanor. Häraf fingo hans naturliga fåfänga och egenkärlek blott alltför mycken näring, och den beundran och de utmärkelser, som tillföllo honom — såsom då han ännu blott riddare halft tilltvang sig triumf af Sulla och af denne helsades med tillnamnet »den store» — blefvo en eggelse att sträfva högre. Dock saknade han de statsmannaegenskaper, som fordrades för att beherska de svåra tidsförhållandena, och i hans sätt låg något hårdt och frånstötande. Med all sin ärelystnad och sitt maktbegär kunde dock Pompejus ej besluta sig att öppet kränka lagarne, och det mål han åsyftade, vek sålunda undan för honom, emedan han skydde för medlen att hinna det. Crassus hade i motsats till Pompejus ett vänligt och tilldragande väsen. Någorlunda användbar såsom krigare, hade han skaffat sig inflytande genom lyckliga spekulationer, vidt utsträckta förbindelser och en omfattande sakförarverksamhet. Crassus var alltför mycket finansman för att binda sig vid ett bestämdt parti. Hans rikedom var omätlig; sjelf ansåg han för rik blott den, som på egen bekostnad kunde underhålla en krigshär. En stor del af gårdarne i Rom tillhörde honom; han inköpte nemligen gamla hus och lät sina 500 byggnadskunnige slafvar ombygga dem. Ännu kort före hans död, då han bestridt ofantliga utgifter, skattades hans förmögenhet till omkring 32 millioner kronor. Genom sin rikedom hade Crassus gjort många inflytelserika män beroende af sig och kunde hoppas att stödd af dem och med hjelp af penningens allmakt blifva statens främste man.

Pompejus vann folkets bevågenhet genom att återupprätta tribunmakten, hvilket flere gånger blifvit fåfängt försökt, och gjorde riddarne sig förbundna, då han delade domarmakten emellan senaten, riddarståndet och de s. k. skattkammartribunerna, rika plebejer, som stodo riddarne närmast i förmögenhet och hade befattning med soldens utbetalande. Dessutom anstälde Pompejus 15 dagars skådespel. Vid riddarmönstringen förde han sjelf sin häst fram till censorerna, och på frågan, om han gjort alla lagbestämda fälttåg, svarade han: »Ja, och det under eget befäl.» Crassus gaf en måltid åt folket vid 10.000 bord och underhöll det med spanmål i 3 månader. Sina härar afskedade consulerna ej förr än mot årets slut. Sullas författning var nu till största delen upphäfd — äfven förpaktningarna i Asien återinfördes, och censuren återfick sin makt — och staten syntes vara i Crassi och Pompeji händer. Sinsemellan voro dessa oense och kunde endast med möda försonas. Efter consulsåret drogo sig likväl båda tillbaka i det

enskilda lifvet, och senaten utöfvade åter styrelsen, ehuru med mycket kringskuren makt. Penningmännens inflytande stärktes, och riddarne återvunno en dem under den gracchiska tiden förunnad, men af Sulla fråntagen förmån, nemligen rättigheten till särskild plats vid skådespelen. Tribunerna började åter framställa lagförslag och begagnades nu af ärelystna och inflytelserika män till att gifva laglig form åt deras maktutöfning och åtgärder. Det dröjde också icke länge, förr än Pompejus åter trädde fram på skådeplatsen.

Sjöröfvarena fortforo att oroa Medelhafvet. Förnäma Romare och Romarinnor föllo i deras händer; de togo två praetorer med deras embetstecken, och Italien bäfvade, då Misenum, Cajeta och Ostia öfverrumplades. Quintus Metellus skickades år 68 till Kreta och hade der ej ringa framgång. Men kraftigare åtgärder behöfdes. Med insigt härom föreslog tribunen Gabinius 67 att åt *en* man lemna öfverbefälet på hafvet till Hercules' stoder och 10 (geogr.) mil inåt kusterna jemte rättighet att utse 25 underfältherrar (legater) bland senatorerna samt att använda erforderligt manskap, ända till 120,000 man fotfolk och 4,000 ryttare, äfvensom 500 skepp och 6,000 talenter. Tydligen afsåg förslaget att åt Pompejus gifva den utomordentliga makten, och senatspartiet satte sig också med all ifver deremot. Alla bemödanden voro dock fåfänga, och när den aktade Quintus Catulus frågade, hvem som skulle ersätta Pompejus, om något menskligt hände honom, ropade mängden: »Du sjelf.» Förtroendet till Pompejus var så stort, att priset på lifsmedel föll, så snart han erhöll uppdraget. Också rättfärdigade han allmänhetens tillit genom kraft och raskhet. Han delade hafvet i 13 områden, sände flottor samtidigt till hvart af dessa och rensade så på 40 dagar det vestra Medelhafvet genom att uppsöka röfvarena i deras smygvrår. De, som undkommo, drefvos till Cilicien, der Pompejus slog dem i en afgörande drabbning vid Korakesion. Härefter intog han de fasta platserna, hvilket underlättades af den skonsamhet, han visade, och för att göra slut på sjöröfveriet för framtiden, lät han de kufvade sjöröfvarena bosätta sig i flere till en del öfvergifna städer i Asien och Grekland. Kriget hade tillsammans upptagit 89 dagar, hvarunder nära 1,700 skepp skola hafva blifvit brända eller tagna, 10,000 röfvare dödade och 20,000 fångne. Med Metellus, som höll på att kufva Kreta, råkade Pompejus i en tvist, som ledde till stridigheter emellan de olika truppafdelningarna.

Pompejus fick snart tillfälle att förvärfva ny ära. Mithradates hade blifvit kallt emottagen af Tigranes, men då Lucullus fordrade hans utlemnande, förbittrades »konungars konung». Lucullus inträngde derpå i Armenien 69 med endast 15,000 man och vann öfver der

mångdubbelt starkare, men oordnade fiendehären en afgörande seger vid hufvudstaden Tigranokerta, hvilken med sina skatter föll i segrarnes händer. I Tigranes' rike funno Romarne ringa motstånd, och ännu en gång segrade Lucullus, nemligen vid Artaxata 68, men soldaterna, hvilkas tillgifvenhet den stränge och högdragne ädlingen icke förstått att vinna, började knota öfver vinterfälttågens besvärligheter och yrka på återtåg. Lucullus gick nu till Mesopotamien och intog der Nisibis. Både i hären och i Rom stämplade man mot Lucullus. Mithradates begagnade skickligt förhållandena och återtog en del af Pontos och Kappadokien. Han uppeldade österlänningarnes nationalkänsla, sökte förbund med Partherna och vann segrar (67) öfver romerska truppafdelningar. Luculli företag förlamades af krigarnes olydnad — det var isynnerhet Fimbrias två legioner, som yrkade på att blifva hemförlofvade — och af penningmännens ränker. När sålunda segerns frukter nästan voro förlorade, kunde i Rom tribunen Manilius föreslå att lemna befälet åt Pompejus, och i trots af senatens motstånd genomdrefs förslaget, hvilket understöddes af Cicero och Caesar. Pompejus kom för att aflösa Lucullus; en häftig ordvexling skall dervid hafva förefallit. Man berättar, att då de lagrar, med hvilka Pompeji lictorers spöknippor voro omvirade, hade vissnat, Luculli lictorer tillhandahöllo dem friska sådana. Så var det ock: de lagrar, Pompejus vann, tillkommo rätteligen Lucullus. Denne drog sig nu tillbaka från det offentliga lifvet och tillbragte sin tid med de förfinade njutningar, som hans under fälttågen samlade omätliga rikedom beredde honom. Pompejus utvecklade kraft och snabbhet i sina företag. Han afhöll Parthernas konung från att bistå Mihradates och slog kort derpå denne 66 i grund genom ett nattligt öfverfall vid floden Lykos. Mithradates, hvilkens förbindelser till sjös Pompejus genom flottan afskurit, var nu förlorad. Hos Tigranes fann han ej tillflykt. Denne hade att strida med en upprorisk son, som fått bistånd af sin svärfader, Parthernas konung Phraates, och nu sökte Pompeji vänskap. Tigranes uppgaf all tanke på motstånd mot Romarne, infann sig i Pompeji läger och kastade sig för hans fötter. Han erhöll fred mot afträdande af alla eröfringar samt mot en krigsskatt af 6,000 talenter och skänker till den romerska hären. Sonen fick landskapet Sophene, men missnöjd härmed satte han sig upp mot Romarne och blef derpå tillfångatagen. Mithradates hade flytt åt norr till Dioskurias. Våren 65 ryckte Pompejus efter en strid med Albanerna, som bodde emellan Kur, Kaukasus och Kaspiska hafvet, längre åt norr, der Ibererna underkastade sig, och uppnådde floden Phasis. Härifrån återvände han och kufvade derpå det sista motståndet i Pontos. Mithradates hade under

många faror och mödor kommit till Pantikapäon, der störtat sin upproriske son Machares och samlat en här, med hvilken han ämnade från norr infalla i Italien. Men konungens krigiska rustningar väckte missnöje i landet; ett uppror utbröt, i spetsen för hvilket hans son Pharnakes stälde sig, och öfvergifven af sina trupper, måste konungen 63 göra slut på sitt lif vid en ålder af 68 år.

Pompejus hade under tiden utan motstånd lagt Syrien under Roms spira, besegrat röfvarfurstarne i den syriska öknen och kufvat Judäen, der troninkräktaren Aristobulos' trupper ihärdigt försvarat sig på tempelberget. Romarne voro nu oinskränkt rådande i Asien; utom den förra provinsen Asien, som omfattade Mysien, Lydien, Phrygien, Karien och Lykien, ordnades provinserna Bithynien jemte Pontos samt Cilicien och Syrien. Bredvid dessa funnos mer eller mindre beroende samhällen, såsom Armenien, Kappadokien, Kommagene, Galatien m. fl. Här och der herskade lydfurstar, verldsliga och andliga. Städerna voro dels sammanslutna till förbund, dels fristående och till stor del beroende af de romerska ståthållarne. Flere nya städer upprättades, andra omdanades, och churu tryckt af dryga pålagor, kunde Asien genom freden i någon mån hämta sig efter de svåra hemsökelserna under den förgångna tiden. I öster stod den parthiska staten okufvad; det fredliga förhållandet till Rom fortfor till det yttre, men efter Mithradates fall och Tigranes' besegrande hade Romarne på flere sätt retat Partherna, särskildt genom att understödja de småfurstar, som sökte göra sig oberoende af den parthiske konungen, och gränstvister kunde efter Syriens intagande svårligen undvikas.

135. Cnejus Pompejus.

Medan Pompejus segerrikt förde de romerska vapnen till Kaukasus och Syriens öknar, hade i Rom staten sväfvat i den yttersta fara. Folkpartiet egde nu makten, helst som adeln hade föga kraftiga förkämpar. Den förnämste af dem var måhända den unge Marcus Por-

cius Cato, en man af obefläckad redlighet och ledd af den stoiska filosofiens sedliga grundsatser, som han med stränghet sökte tillämpa, utan att dock taga förhållandena i beräkning. Med sitt svärmeri för den gamla göda tiden, hvilken nu icke kunde återföras, emedan förutsättningarna derför felades, var han föga egnad att fatta framtidens kraf och så beherska den oroliga romarverlden. Folkpartiet egde deremot en målsman af helt andra egenskaper i Cajus Julius Caesar, född 102 (eller 100), en af de rikast begåfvade menniskor, som verlden sett. Caesar förenade ett ovanligt praktiskt förstånd med det äkta snillets djupa framtidsblick, och en rik bildning hade på det härligaste utvecklat hans naturliga anlag. Han såg klart alla bristerna i det samhälle, han tillhörde, och ansåg sig, medveten om sin öfverlägsenhet, ega kraften att nyföda detta samhälle. Det var således lätt förklarligt, att den unge ädlingen från de njutningar, åt hvilka han med lust hängaf sig, lyftade blicken högre och sträfvade att skapa sig en makt, genom hvilken han hoppades kunna bereda sitt land en ljus framtid, och att med hans ärelystnads drömmar blandade sig tanken att blifva romarfolkets återupprättare. Denna tanke tystade, understödd af den stormiga tidens åskådningssätt, samvetets betänkligheter och dref den maktlystne anden allt längre framåt till det slutliga målet, hvilket han aldrig lemnade ur sigte, utan att dock med brådstörtad ifver söka uppnå det. Bättre än någon förstod han att välja vägar och hjelpmedel härför, lofliga så väl som olofliga. Redan tidigt hade Caesar fästat uppmärksamheten på sig, då han vägrade att på Sullas bud förskjuta sin hustru Cornelia, en dotter af Cinna. Med svårighet erhöll han på vänners förbön nåd af Sulla, som fann, att hos den »vårdslöst gördlade gossen» dolde sig mer än *en* Marius. Caesar hade derefter deltagit i krig på olika håll samt i Rom vunnit rykte genom en anklagelse mot en viss Dolabella och genom sitt vanliga sätt och sin frikostighet förvärfvat sig mängdens tillgifvenhet. Såsom aedil 65 anstälde han de mest lysande skådespel,

136. Cajus Julius Caesar.

vid hvilka till och med de vilda djurens burar voro af massivt silfver. Allt detta kostade stora penningsummor, som måste upplånas, och så kom den djupt skuldsatte Caesar helt naturligt i förbindelse med den rike Crassus. Dessa män hade för öfrigt skäl att hålla tillsamman mot Pompejus, hvilkens återkomst i spetsen för en segrande här med fruktan afbidades af både senats- och folkpartiet. Det senare hade begagnat sin makt till att förfölja adeln, till att genom olika lagförslag söka stäfja flera missbruk i förvaltningen och att upphäfva alla qvarlefvor af Sullas författning. Under mängdens jubel hade Caesar visat Marii bild vid dennes enkas, sin faster Julias, begrafning och återuppstält hjeltens bildstoder och segertecken. I det hela taget blefvo dock folkpartiets sträfvanden utan frukt, och förhållandena i hufvudstaden företedde en oro och en spänning, hvilka ej syntes mäktiga att framkalla några för framtiden afgörande händelser. Det var denna sakernas ställning, som en djerf och kraftfull man, f. d. praetorn Lucius Sergius Catilina, sökte begagna till en statshvälfning. Catilina var af ädel börd, utrustad med ovanliga själs- och kroppsegenskaper, outtröttlig i verksamhet likasom i njutning, tapper, vältalig, slug och egnad att vinna herravälde öfver dem, med hvilka han kom i beröring. Under skräckväldets tid hade han ådagalagt hänsynslös grymhet och sedan sölat sig i alla laster och brott. Han beslöt nu att bilda en sammansvärjning. Deltagare voro icke svåra att finna. Sullas veteraner hade bortslösat sin förmögenhet och längtade efter nytt byte, de proskriberades söner ville återvinna sin ställning, den talrika hopen af skuldsatta och ekonomiskt förolyckade önskade eftergift af skulderna, liderliga och njutningslystna unga män ville tillfredsställa sina lustar, äregiriga och oroliga ädlingar sträfvade efter makt — kortligen, många hade intet att frukta, men allt att hoppas af en statshvälfning. Med sådana menniskor förband sig Catilina. Redan år 65 hade han i förbund med flera förnäma försökt att sätta sina planer i verket och mörda consulerna, men företaget hade då misslyckats. Härefter sökte han consulatet för år 63 jemte en viss Antonius, som han vunnit på sin sida. Ställningen syntes gynsam, enär ingen medsökande af högre rang fans. Då uppträdde en medtäflare i Marcus Tullius Cicero. Denne, som var född 106, härstammade från Arpinum; hans familj tillhörde riddarklassen. Stora anlag och en sorgfällig uppfostran gjorde honom till en god talare; redan år 80 försvarade han modigt och skickligt en viss Roscius mot en anklagelse för fadermord, hvilken framstälts under skydd af en Sullas gunstling. Efter att hafva utbildat sig genom en resa till Grekland och Mindre Asien inträdde han i statsförvaltningen och utvecklade derjemte stor förmåga såsom sakförare. Hans rykte såsom

sådan stadgades, då han 70 med framgång anklagade f. d. ståthållaren på Sicilien, Verres, hvilken der tillåtit sig de r drigaste utpressningar och godtyckligheter. Derefter var han aedil och praetor samt blef nu genom understöd af senatorspartiet och de förmögna klasserna, hvilka voro intagna af fruktan för Catilina, vald till consul jemte Antonius. Cicero var en liflig och för alla intryck emottaglig natur med rika gåfvor för literär verksamhet. Hans utomordentliga vältalighet öppnade för honom tillträdet till det politiska lifvet, i hvilket han under en tid af mindre våldsamma skakningar väl skulle hafva fylt sin plats, om än hans vekhet och känslighet mindre lämpade sig härför. Alltför varm fosterlandsvän att undandraga sig den offentliga verksamhetens börda och alltför svag att utkämpa en strid på lif och död för sina grundsatser, drefs han af händelsernas hvirfvel åt olika håll och kunde aldrig verkliggöra de sedliga idealer, hvilka han af djup öfvertygelse erkände. Under sitt consulat utvecklade han dock en förtjenstfull verksamhet: han räddade staten från Catilinas planer och förvärfvade sig derigenom en ära, som han af fåfänga i sina skrifter något öfverdrifvit.

Ciceros första åtgärd var att från Catilinas sak skilja den skuldsatte Antonius genom att åt honom frivilligt afstå det indrägtiga ståthållareskapet i Makedonien. Vidare förstod han att genom en älskarinna till en af de sammansvurne på det noggrannaste utforska och bevaka alla Catilinas steg. Den 21 Oktober yppade han i senaten statens fara och uppmanade Catilina att rättfärdiga sig. Consulerna fingo nu utomordentlig fullmakt, landstormen uppbådades, och män utsändes att dämpa möjliga rörelser i Italien. En af Catilinas anhängare, Manlius hade redan höjt upprorsfanan i Etrurien, och försök gjordes att uppvigla andra landskap. Catilina ämnade på valdagen den 28 Okt. mörda Cicero, men denne tog sina försigtighetmått häremot. En ny mordplan misslyckades, och efter ett ljungande tal af Cicero begaf sig Catilina den 8 Nov. till Manlius. Hans qvarvarande anhängare, för hvilka praetorn Lentulus och senatorn Cethegus voro ledare, fortsatte sina stämplingar. Då de sökte vinna sändebud från en allobrogisk stam, fick man bevis mot dem genom bref, som de lemnade sändebuden vid dessas affärd Härpå tillfångatogos de förnämste sammansvurne, brefven öppnades i senaten, och vittnen hördes. Saken var nu klar, men det återstod att besluta öfver de fångnes öde. I senaten yppades olika meningar: en del yrkade, att de skulle dödas, helst som man fruktade för stadens säkerhet. Caesar deremot, hvilken jemte Crassus, måhända ej utan skäl, misstänktes för att hafva deltagit uti eller åtminstone gifvit ett visst stöd åt sammansvärjningen, som båda

lätt hade kunnat begagna till sin fördel, satte sig häremot och föreslog lifstidsbevakning i municipierna. Den strängare meningen segrade dock, förnämligast genom Catos kraftiga uppträdande samt Ciceros eget bemödande, och samma afton verkstäldes dödsstraffet. Senaten hade härigenom öfverskridit sin befogenhet — den egde ej att döma till döden — och ansvaret härför måste drabba consuln. För tillfället stod dock denne på höjden af ära; utomordentliga hedersbetygelser egnades honom, och han fick namnet »fosterlandets fader». Catilina, som samlat en härstyrka i Etrurien, angreps af utsända trupper under Antonius jemte Petrejus och föll med de sina efter ett förtvifladt motstånd i början af år 62. Kort förut hade Pompeji legat Metellus Nepos ankommit till Rom, der blifvit folktribun och föreslagit, att Pompejus skulle återkallas för att blifva consul och skydda staten mot Catilina. Förslaget afsåg tydligen att skaffa Pompejus högsta makten och föll genom veto af Cato och Minucius, hvilka behöllo segern, äfven då våld användes. Metellus afsattes från sitt embete, likasom ock dåvarande praetorn Caesar, som understödt förslaget. Folkmassan stod färdig att kämpa för Caesar, men denne afstyrde alla oroligheter och återfick sitt embete.

7. Från Pompeji återkomst till Ciceros landsflykt (62—58).

Segern öfver Catilina hade höjt senatspartiets mod, isynnerhet som riddarklassen af fruktan för denne hade närmat sig till senaten. Det trodde sig derför nog starkt att stå emot Pompejus och kunde ej afhålla sig från att reta honom. Pompejus hade i senaten flere personliga fiender, såsom Lucullus, Metellus Creticus m. fl., och mot honom stodo dessutom alla anhängare af det bestående med Cato i spetsen, hvilka naturligtvis bäfvade för, att han skulle tillvälla sig envåldsmakt och störta republiken. Detta hade ock antagligen utan svårighet kunnat ske, helst som folkpartiet i mycket gick Pompejus till mötes, om han sjelf egt tillräcklig beslutsamhet att begagna sig af förhållandena. Men detta ville eller vågade han ej, utan afskedade, då han i slutet af år 62 anlände till Brundisium, sin krigshär, måhända i den öfvertygelse, att han, den segersälle fältherren, genom det lagлydiga i sitt handlingssätt skulle uppnå höjden af medborgerlig ära och i alla händelser blifva sakligt allrådande i staten. Häri bedrog han sig. Väl firade han i två dagar (Sept. 61) den mest lysande triumf, der taflor buros, som förkunnade, att han eröfrat närmare 2,000

städer och fasta platser, tagit 800 skepp, ombyggt eller omdanat 39 städer, bragt 20,000 talenter i statskassan m. m. Men denna och andra utmärkelser, huru de än mättade fåfängan, voro af intet värde för den politiska ställningen, som nu icke uppehölls af en pålitlig här. Pompejus hade att genomföra två värf, nemligen att erhålla stadsfästelse på sina anordningar i Asien och jordutdelning åt sina krigare. Intetdera lyckades; senatens stadsfästelse uteblef. En åkerlag föreslogs, men consuln för 60, Metellus Celer, hvilkens syster Pompejus förskjutit, kämpade med häftighet deremot. Tribunen Flavius lät föra consuln i fängelse, och då denne sammankallade senaten till fängelset, satte han sig sjelf framför dörren, hvarpå consuln lät genombryta väggen för att bereda tillträde åt senaten. Pompejus måste nu gifva efter, och det återstod för honom blott att förbinda sig med Caesar. Denne hade 61 såsom propraetor begifvit sig till Spanien, der han 68 varit såsom quaestor, vid hvilket tillfälle han fälde det bekanta yttrandet framför Alexanders stod i Gades: »Han hade vid mina år eröfrat verlden, och jag har ännu icke uträttat något.» Att ärelystnaden alltjemt lefde hos honom, bevisas af hans svar, då hans följe vid färden genom en obetydlig stad bortom Alperna på skämt frågade, om äfven här valtvister och rangsjuka herskade: »Jag ville hellre vara den förste i denna by än den andre i Rom.» Det hade endast varit genom Crassi borgen för 830 talenter som Caesar kunnat ordna sina affärer så, att det blef honom möjligt att afresa till Spanien. Derifrån återkom han, efter strider med stammarne vid Atlantiska hafvet, med krigisk ära och penningar. Pompeji närmande var honom kärt. Caesar insåg klart, att han ännu behöfde Pompejus och Crassus; dessa åter ville främja sina afsigter med Caesars hjelp, utan att ana den fara, som derur skulle uppväxa. Så slöto de ett förbund, kändt under namnet det första *triumviratet* (tremannaväldet), och härmed var allt motstånd tillintetgjordt. Caesar blef consul för 59 och framstälde genast en åkerlag, som afsåg att bereda jordutdelning åt Pompeji här, men för öfrigt innebar så billiga och så klokt uppstälda bestämmelser, att motståndarne, consuln Bibulus och Cato, föga kunde anmärka emot den. Den antogs också: derjemte nedsattes till förmån för riddarståndet betingssumman för statsinkomsterna från Asien, och Pompeji anordningar bekräftades. Caesar erhöll af folket Gallien söder om Alperna jemte Illyrien till provins på 5 år samt af senaten Gallien norr om Alperna och härtill en lämplig härstyrka. Förbundet befästades genom ett giftermål emellan Pompejus och Caesars dotter Julia. Vidare aflägsnades den besvärlige Cato, äfvensom Cicero. Det var folktribunen Clodius, hvilken härvid användes som verktyg. Clodius var en lastfull ränksmidare, som i Asien

deltagit i stämplingarna mot sin svåger Lucullus. För att kunna blifva tribun och folkledare lät han nu adoptera sig i en plebejisk familj. Han framstälde derpå flera lagförslag, beräknade att tillvinna honom mängdens gunst. och gick sedan att störta Cicero. Denne var ett mål för hans bittra hat, emedan han vittnat emot honom i en bekant rättegång. Clodius hade nemligen vid en fest till ära för Bona Dea i qvinnokläder

137. En brud smyckas
Efter en målning från Herculaneum.

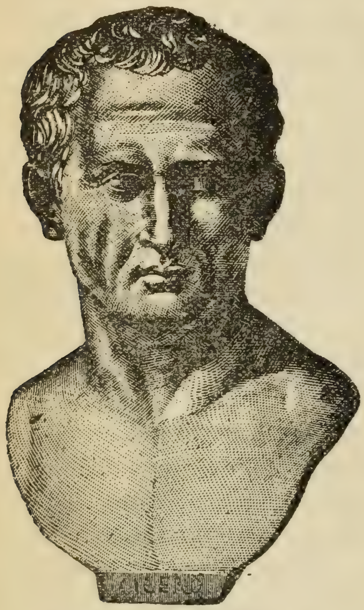
smugit sig in i huset hos Caesar — festen firades nemligen hos denne, som var öfversteprest sedan 63 — för att träffa hans maka, med hvilken han underhöll en oloflig kärlekshandel, men blifvit upptäckt. Derefter anklagad för religionsbrott, hade han genom mutor blifvit frikänd. Clodius hemstälde nu, att den, som utan folkets dom låtit döda en medborgare, skulle förklaras fogelfri. Förslaget var tydligen rigtadt mot Cicero, och senatspartiet blef ytterst bestört· både senatorer och

riddare sökte lägga sig ut för Cicero, men Clodii väpnade skaror misshandlade dem. Pompejus var döf för alla böner: Ciceros förödmjukande knäfall inför honom uträttade intet. Caesar hänvisade till sitt förra motstånd mot behandlingen af Catilinarierna. Så fann sig Cicero föranlåten att frivilligt gå i landsflykt (April 58), men härmed var Clodius ej nöjd, han genomdref ett formligt förvisningsbeslut, lät uppbränna hans hus och ödelägga hans landtgårdar. Cato, nu quaestor, erhöll samtidigt uppdrag att taga i besittning ön Cypern. År 81 hade nemligen det egyptiska riket af den siste äkte Lagiden, Alexander, blifvit testamenteradt — somliga påstodo dock, att testamentet var falskt — till Rom, men senaten hade icke fullföljt Roms anspråk, utan låtit två tronarfvingar på sidolinien taga i besittning, den ene Egypten, den andra Cypern. Personligt förbittrad på Cyperns konung som på något sätt sårat honom, begagnade Clodius omständigheterna till att på en gång släcka sin hämndtörst och skaffa Cato ur vägen. Denne måste afresa och utförde utan svårighet sitt uppdrag. Konungen tog gift: hans skatter (7,000 talenter) och rike tillföllo utan svärdslag Romarne.

8. Caesar i Gallien (58—50).

Genom ståthållarskapet i Gallien hoppades Caesar att åt sig bilda en krigsvan och pålitlig här för de väntade borgerliga fejder, som skulle göra honom till statens herre. Man bör dock ej tro, att detta var hans enda syftemål. Helt visst insåg han nödvändigheten att utsträcka Roms välde till vestra Europa och härigenom sätta en damm för de bortom Rhen bosatta germaniska folkens redan nu började infall. Tidpunkten var lämplig för eröfringståg i Gallien. Efter upprättandet af provinsen i söder, der talrika Romare nedsatt sig för att idka handel och samfärdsel med de galliska stammarne, hade beröring uppstått mellan Rom och det fria Gallien, som redan kände inflytelsen af Roms odling och makt och från södern tillbytte sig öfverflödsvaror, särskildt vin. Samhällsförhållandena i Gallien hade någon tid förut undergått förändring. Af gammalt rådde klanförfattningen med en konung, ett talrikt råd och en folkförsamling, som på landtdagarne fattade afgörande beslut. Städerna hade betydelse för handeln och samfärdseln och såsom försvarspunkter, men ej för statsskicket. Samhället var klanen eller kantonen; flera sådana, såsom de belgiska, sammanslöto sig stundom till förbund, i hvilka en kanton hade högsta ledningen.

Nu hade i södra och mellersta Gallien inom klanerna utbildat sig ett adels- eller riddarstånd, hvilket tagit makten från konungen och folket samt småningom stält de lägre klasserna i ekonomiskt beroende af sig och förvandlat dem till underlydande, hvarjemte dess medlemmar omgåfvo sig med talrika väpnade följesmän (*ambakter*). Adelslägterna inom de olika klanerna sökte förbindelse med hvarandra och främjade på detta sätt en känsla af enhet inom nationen, hvilken för öfrigt var splittrad och oenig. Denna känsla framkallade i sjelfva verket en viss sammanslutning till sjelfständighetens försvar, men först när främlingarne redan haft afgörande framgång genom söndringen. Enhetssträfvandena hade ett godt stöd i presterskapet, Druiderna, hvilka äfven funnos i Britannien. Dessa hade egna skolor, der lärorna fortplantades genom tradition; de beherskade helt och hållet folkets religiösa öfvertygelse och hade dessutom skaffat sig stort inflytande i samhällets angelägenheter samt vissa företrädesrättigheter. Med religionen var skaldekonsten förenad; den aktades i Gallien högt, och sångare, som förkunnade forntida bragder, förekommo äfven i konungarnes följe. Gallernas förnämsta sysselsättningar voro åkerbruk och boskapsskötsel; båda, isynnerhet den senare, voro högt uppdrifna. Men derjemte var stadslifvet utveckladt; både öppna och befästade städer funnos i mängd. För samfärdseln var väl sörjdt genom vägar och broar; dessutom idkades betydande flodfart, och vestkustens inbyggare beforo djerft Atlantiska hafvet på fartyg, som drefvos framåt med hjelp af lädersegel. Häraf förklaras den lifliga politiska och ekonomiska beröringen med Britannien. Och i allmänhet synes handeln hafva blomstrat. Industrien var ej synnerligen utvecklad; dock var metallarbetarnes skicklighet berömd, och bergsbruk bedrefs med framgång, om man också ej får tro berättelserna om landets ofantliga rikedom på guld Men i det hela taget var folket i och för sig icke mäktigt af högre odling, helst som dess

138. Marcus Tullius Cicero.

alltför lifliga och ostadiga lynne omöjliggjorde eller åtminstone försvårade den fasta samhällsordning, som är vilkoret för högre civilisation. Känsliga, tillgängliga för alla intryck, lätt hänförda och begärliga efter allt nytt, saknade Gallerna stadga och ihärdighet. Detta visade sig bäst i striderna; deras första anfall var farligt, men om motståndaren uthärdade detta och drog ut på tiden, försvagades deras stridsifver, och motståndskraften bröts. Man har sagt, att de dristigt utmanade den kommande faran, men bäfvade för henne, då hon var inne, ett strängt, men icke oförtjent omdöme: mod saknade de icke, men egde ej det lugna, aldrig svigtande modet som utmärkte Romarne. Det var tvifvelsutan på folkets skaplynne och den politiska splittringen, som Caesar räknade, då han med omkring 50,000 man vågade försöket att kufva Gallien, der de vapenföras antal ensamt hos Belgerna (från Seine till Rhens utlopp) torde hafva varit tiodubbelt.

När Caesar på våren 58 anlände till Genava (Genève), kommo sändebud från Helvetierna, hvilka, föranledda af öfverbefolkning och Germanernas påträngande, beslutat utvandra från sitt land (n. v. Schweiz) och söka sig ett hem i Gallien. De bådo att få tåga genom provinsen. Då Caesar afslog detta, gingo de öfver Jura in på Sequanernas (emellan Jura och Arar eller Saone) och Haeduernas (emellan Saone och Loire) områden. De senare anropade Caesar om hjelp. Han kom och vann en afgörande seger vid Bibracte (Autun); af 368,000 Helvetier undkommo 120,000, hvilka tvungos att återvända till sitt land, på det att detta ej måtte intagas af Germanerna. Dessa voro farliga grannar till Gallien. Flere germaniska stammar hade redan öfvergått Rhen och blandat sig med Belgerna — så Aduatuker, Nervier, Treverer m. fl. På sista tiden hade Ariovistus, en germanisk konung, efter kallelse af Sequanerna fört massor af Germaner öfver Rhen och visserligen hjelpt Sequanerna att besegra deras medtäflare om makten, Haeduerna, men derefter sjelf tagit herraväldet i dessa bygder. Caesar var icke sen att på Gallernas begäran öfvertaga försvaret mot Germanerna. Han ryckte mot Vesontio (Besançon); underhandlingar voro fåfänga, och ett slag förestod. Caesars krigare blefvo nu intagna af en plötslig förskräckelse för de vilda och tappra barbarerna. Det behöfdes fältherrens hela välde öfver hären och öfvertalningskonst — om de andra, sade han, nekade att följa, skulle han taga den 10:de legionen med sig — till att öfvervinna soldaternas fruktan. Ariovistus blef i grund slagen. Stridens utgång var särdeles följdrik, i det att den injagade en helsosam skräck hos Germanerna och stäfjade deras infall i Gallien.

Början var nu gjord till att bringa Gallien i beroende af Rom.

Detta insågo de tappra och mäktiga Belgerna och förenade sig, utom Remerna (vid Rheims), 57 mot Caesar. Denne gick öfver Axona (Aisne) och förskansade sig på dess strand. Belgernas 300,000 man starka här gjorde fruktlösa anfall på det romerska lägret, hvarefter brist på lifsmedel och oenighet föranledde, att hären upplöstes. Caesar bröt nu upp och kufvade den ena stammen efter den andra genom sina väl beräknade rörelser, sina soldaters mod och krigsvana samt sina för Gallerna obekanta belägringsredskap. Svårast var striden med Nervierna (i Hennegau), hvilka öfverraskade romarhären vid floden Sabis (Sambre). Med möda värjde sig legionerna i början, och Caesar måste sjelf kasta sig in i det tätaste stridshvimlet, men till slut segrade Romarnes krigskonst fullständigt. Samma år kufvade underbefälhafvaren Publius Crassus Armorikerna (i Bretagne och Normandie).

Följande året, 56, uppstod en resning bland kustinvånarne, för hvilken de käcka och sjöfarande Veneterna stodo i spetsen. Dessa blefvo af en på Liger (Loire) bygd flotta under Decimus Brutus slagna i en sjödrabbning, i hvilken Romarne gjorde fiendernas segelfartyg obrukbara genom att skickligt afskära tågen, som fasthöllo rårna. Härefter kom största delen af vestra kusten i Roms våld. Veneterna såldes till slafvar. De i söder boende Iberiska Aquitanerna (emellan Pyreneerna och Garonne) öfvervunnos af Crassus, som härvid utvecklade stor skicklighet. Så var nästan hela Gallien kufvadt. Till åstadkommande af lättare förbindelse med Italien hade Caesar gjort sig till herre öfver det vigtiga Alppasset Stora Bernhard genom att tvinga de kringboende stammarne till underkastelse.

Germanerna hade ännu ej uppgifvit alla försök att få fast fot i Gallien. Två stammar, Usipeter och Tenkterer, hvilka, påträngda af Sueverna, ansatt Menapierna vid nedre Rhen, lyckades nu komma öfver floden (omkring Nimwogen och Cleve). De underhandlade om bostäder 55, men Caesar, som antingen verkligen misstänkte förrädiska afsigter eller snarare tog sig anledning härtill af ett under vapenstilleståndet företaget anfall, bemäktigade sig trolöst folkets ledare och öfverföll derpå utvandrarskaran. Af mängden, som uppgick till 430,000 själar, undkommo få blodbadet. Efter denna bragd, som med skäl bittert klandrades i Rom, gick Caesar nära Coblenz på en konstfullt hopsatt pålbro öfver Rhen, men återvände snart till Gallien, sedan han vunnit sitt mål att sprida skräck bland Germanerna.

Föga skiljaktigt var syftet med de tåg till Britannien, som företogos 55 och 54. Landstigningen synes båda gångerna hafva skett nära Dover. Första gången måste Romarne snart återvända, emedan flottan led skada genom storm. Senare gången, då affärden skedde

från den Itiska hamnen (sannolikt Witsand), trängde Caesar längre in och gick öfver Themsen, men den tappre och kloke konungen i Essex och Middlesex, Cassivellaunus, omsvärmade hären med sina trupper och stridsvagnar och afskar tillförseln, så att Caesar föga annat kunde uträtta än att utbreda fruktan för Rom och förekomma verksam hjelp åt Gallerna.

Missnöjet i Gallien var stort, och allmänt suckade man öfver det romerska förtrycket, som icke ens skonade de förnämsta männen i landet. Genom folkbeslut hade Caesar fått sitt befäl förlängdt på 5 år eller till 49. Bristen på lifsmedel tvang honom att för vintern 54—53 förlägga trupperna på skilda håll. Detta beredde möjlighet för Eburonerna (emellan Maas och Rhen) att öfverfalla och tillintetgöra en legion och fem cohorter under Quintus Titurius Sabinus. Nu reste sig Aduatuker (vid Tongres), Menapier (vid Nordsjön) samt Nervier och anföllo underfältherren Quintus Cicero, talarens broder, i Nerviernas land, men Cicero försvarade sig ihärdigt, tills Caesar med två legioner kom till hjelp och slog den talrika galliska hären. Trevererna (omkring Mosel) sökte fåfängt öfverrumpla underfältherren Labienus. Carnuterna (vid Chartres) och deras grannar Senonerna (vid Sens) stodo äfven under vapen, men både de och andra upproriska stammar kufvades 53. På Eburonerna togs en förskräcklig hämnd; man jagade dem såsom vilda djur; blott få räddade sig. Äfven på andra håll drabbade straffet tungt, och den ansedde senonske ädlingen Acco måste lägga sitt hufvud under bilan 53. Samma år gjorde Caesar ytterligare ett tåg öfver Rhen, men Germanerna drogo sig som vanligt tillbaka i skogarne, och Caesar återvände efter att hafva upprättat en broskans.

Ännu var Gallernas sjelfständighetskänsla ej kufvad. Accos afrättning väckte djup förbittring; Carnuterna reste sig och mördade i Genabum (Orleans) der varande Romare. Nu gick en nationell rörelse genom hela Gallien, och i spetsen för denna stodo de hittills trogna Arvernerna, hvilkas anförare, den kloke, ädle och tappre Vercingetorix, öfvertog ledningen af det hela. Denne följde en ny krigsplan, nemligen att ödelägga landet med städer och byar, genom det öfverlägsna rytteriet hindra all tillförsel och afskära förbindelser samt intaga säkra ställningar vid och i fasta städer. Upproret förbereddes, medan Caesar var i öfre Italien för att bevaka sina intressen i Rom. Då han under vintern 53—52 kom till Gallien, kunde han blott med svårighet framtränga till sina legioner vid öfre Seine. Det galliska rytteriets affall tvang honom att använda germaniska legoryttare. Man stred först vid Avaricum (Bourges); hären led af brist på lifsmedel, men dess uthålliga mod och Caesars belägringskonst samt rika uppfinningsför-

måga segrade dock till slut. Svårare blef kampen vid Gergovia (nära Clermont d'Auvergne); belägringen drog ut på längden, och snart ledo Romarne ett nederlag, som hade till följd, att Haeduer och Belger reste sig. Romarnes förrådsplats Noviodunum (vid Loire) intogs. Nu sammanträngdes kriget till Alesia (Sainte Reine vid Somur i depart. Côte d'Or). Caesar inneslöt här med 60,000 man Vercingetorix och hans här (80,000 man fotfolk och 15,000 ryttare) genom belägringslinier af 11,000 fots omkrets. Men då Gallernas landstorm, 250,000 man stark, uppbådades, måste Romarne, som förut hunnit förse sig med lifsmedel, skydda sig mot denna med en ännu längre befästningslinie. Alla anfall inifrån och utifrån afslogos, och till slut tvangs Vercingetorix att gifva sig och staden i Romarnes våld och på sitt eget hufvud vända segrarens hämnd. Härmed var allt afgjordt, ehuru naturligtvis krigståg äfven senare måste företagas, såsom mot Carnuterna och flere belgiska stammar. Det sista försöket gjordes i Uxellodunum (troligen nära Figeac, vid Lot), men staden intogs, och Caesar lät afhugga händerna på dess försvarare.

Gallien ordnades nu såsom romersk provins; de nyeröfrade landskapen förenades i början med den gamla provinsen, men blefvo 44 delade i två särskilda. Fasta pålagor infördes, uppgående till närmare 8 millioner kronor. Den hittills varande samhällsordningen med kantoner och fåmannavälde afskaffades icke; religionen hölls i helgd, och prestväldet fick fortfara. Ett romerskt parti förefans redan; dess inflytande och ställning stärktes på allt sätt. Många förnäma upptogos till romerska medborgare, och allt gjordes för att romanisera landet. Detta mål vans också småningom, och i besittning af romersk odling blef Gallien af största vigt såsom värn mot det barbari, som från norr och öster redan nu hotade det romerska samfundsskicket.

9. Förhållandena i Rom, Crassi fall, brytningen emellan Caesar och Pompejus (58—49).

I Rom herskade oro och laglöshet. Den fräcke Clodius, som omgaf sig med väpnade skaror af gladiatorer, förrymda slafvar och löst folk, satte hela samhället i skräck genom ständiga våldsgerningar och gatustrider. Han uppträdde till och med mot Pompejus. Denne, som icke egde nog mod eller kraft att stäfja hans ofog, kunde icke upprätthålla sin ställning. Senaten sökte väl stundom häfda sin makt, men förföll dess emellan i svaghet och intog en vacklande ställning.

Clodius var så mäktig, att till och med sändebud skickades till honom för att med stora skänker försäkra sig om hans gunst, och ej ens Pompeji vän, consuln Gabinius, kunde hålla stånd mot honom. Men redan i slutet af 58 började senatspartiet arbeta för Ciceros återkallande. Under häftiga tvister och blodiga uppträden behandlades frågan härom länge, tills slutligen 57 Clodius fann en sig värdig motståndare i tribunen Titus Annius Milo, som satte våld mot våld. Så lyckades det i Aug. 57 att utverka ett folkbeslut om Ciceros återkomst. Denne, som uppehållit sig i Grekland och derifrån skrifvit klagande bref till hemmet, återvände nu, emottogs af lyckönskningar och deputationer samt anlände till Rom d. 4 Sept. Här fick han full upprättelse jemte skadeersättning för lidna förluster.

I och för Ciceros återkallande hade ett närmande skett emellan senatspartiet och Pompejus, och denne erhöll med anledning af uppkommen hungersnöd genom Ciceros medverkan på fem år proconsularisk makt med uppdrag att sörja för lifsmedel inom och utom Italien. Men Clodius var fortfarande besvärlig, och senatspartiet började åter, deri understödt af Crassus, reta och oroa Pompejus. Under sådana förhållanden måste Pompejus sluta sig till Caesar, huru mycket än glansen af dennes bragder hotade att fördunkla hans egen ära. Vid en sammankomst på våren 56 i Luca, dit äfven en stor del af senaten och många embetsmän begåfvo sig, öfverenskommo de tre maktegande att fortfarande gemensamt utöfva väldet och bestämde provinser åt sig. Pompejus och Crassus skulle blifva consuler för 55, men detta mötte stora svårigheter i och genom senatspartiets ihärdiga motstånd, och endast med våld kunde slutligen valet genomdrifvas. Härpå framstäldes lagförslag innehållande, att Caesar skulle ytterligare på fem år hafva befälet i Gallien, samt att Pompejus skulle erhålla Spanien och Crassus Syrien till provinser. Äfven för dessa förslags antagande måste våld användas. Såsom consul firade Pompejus lysande skådespel vid invigningen af den teater af sten, som han låtit uppföra för 40,000 personer. Dramatiska föreställningar och djurfäktningar (bild 139) förhärligade denna händelse: vid de senare dödades 500

139. Djurfäktning.
Från en romersk basrelief.

afrikanska lejon och 18 elefanter. Men festernas glans skänkte ej någon verklig makt. Pompejus skötte provinsen genom sina underbefälhafvare. Sjelf qvarblef han i Rom. Hans ställning der blef föga angenäm. Man sökte kränka honom på flera sätt, särskildt genom en anklagelse 54 mot Gabinius för utpressningar i provinsen och för olagligt återinsättande af Egyptens konung, Ptolemäos Auletes, hvilken, förjagad genom ett uppror, användt det vanliga medlet att muta inflytelserika Romare. Samma år dog Pompeji högt älskade maka Julia, som var en föreningslänk mellan honom och svärfadern. Mot slutet af året afgick Crassus till Syrien, i afsigt att genom ett krigståg mot Partherna vinna ära och byte. Gränsstrider hade redan förut förekommit, men då Crassus utan krigsförklaring gick öfver Eufrat, voro Partherna dock ej förberedda. I stället för att med kraft fullfölja det plötsliga anfallet återvände Crassus likväl till Syrien, der han plundrade templen och sökte samla nya skatter. Partherna fingo nu tid att rusta sig. De voro dugliga krigare. Rytteriet var fruktansvärdt, isynnerhet derigenom, att det låtsade flykt, men härunder med stor skicklighet afsköt sina pilar på de förföljande och vände om, så snart dessa råkat i oordning. Crassus följde ej konungens i Armenien, Artavasdes', råd att från detta land och med understöd af honom anfalla Partherna, utan vände sig 53 åt Mesopotamiens ödemarker. Nära Carrhae mötte den parthiska hären under Surenas. Romarnes styrka var 7 legioner och 4,000 ryttare, anförda af Crassi son Publius, som med utmärkelse tjenat under Caesar i Gallien. Parthernas ryttarskaror kringsvärmade och oroade hären. Slutligen fick Publius befallning att göra ett anfall med rytteriet, men genom den parthiska krigskonsten lockad till ett oförsigtigt förföljande blef han snart omringad af öfvermakten och föll med de sina. Fotfolket drog sig efter stora förluster tillbaka till Carrhae och kom under ett besvärligt återtåg till Sinnaka i närheten af de armeniska bergen Här öppnades underhandlingar, i hvilka de utmattade soldaterna tvungo Crassus att inlåta sig. Partherna synas hafva hyst förrädiska afsigter att bemäktiga sig Crassi person, och en strid uppstod, i hvilken Crassus och hans officerare funno döden. Man påstår, att Parthernas konung låtit gjuta smält guld i munnen på den döde Crassus för att håna hans snikenhet. Hären blef nästan förstörd: 20,000 man dödades; 10,000 blefvo fångne.

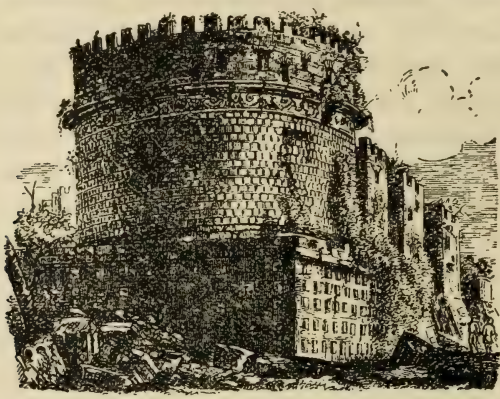
Emellertid hade gatustriderna i Rom fortgått. Pompejus sökte förgäfves blifva dictator. Tvisterna om consulsvalet för 52 framkallade ständiga upplopp och våldsamheter. Milo sökte consulatet. Hans och Clodii väpnade skaror slogos oupphörligt på gatorna; det var slut med all ordning och säkerhet i staden. Den 20 Januari 52, då ännu intet

val kunnat hållas, reste Milo jemte sin hustru till Lanuvium i vagn och åtföljd af en stor hop slafvar och gladiatorer. Vid Bovillae mötte honom Clodius; ett slagsmål uppstod emellan bådas anhängare; Clodius blef sårad och inbars i ett värdshus, men på Milos befallning rycktes han ut derifrån och dödades. Då Clodii lik ankom till Rom, föreföllo der våldsamma gatuuppträden. Milo sökte alltjemt consulatet och köpte på det skamligaste sätt röster. Medtäflarnes skaror stridde oupphörligt med hvarandra; blod flöt, och hus uppgingo i lågor, tills slutligen senaten måste vända sig till Pompejus. Han blef ensam consul och genomdref lagar mot våld och röstvärfning samt förändrade rättegångssättet. Pompeji soldater uppehöllo ordningen i staden. Milo blef nu anklagad och dömd, ehuru hans vän och gynnare Cicero försvarade honom; äfven andra högt stående män dömdes.

Pompejus och senaten hade nu närmat sig hvarandra. Den förre sökte i senaten ett stöd mot Caesar, och dess flertal såg i honom republikens försvarare mot den fruktade segraren. Så föreslog Pompejus, att ingen skulle frånvarande få söka consulatet, och att ståthållarskapen i provinserna skulle öfvertagas 5 år efter embetsåret. Dessa lagar voro riktade mot Caesar; det gälde nu främst att hindra denne från att blifva vald till consul, medan han ännu hade befälet i Gallien. Dock fann sig Pompejus nödsakad att efteråt undantaga Caesar, helst som han sjelf lät förlänga sitt ståthållarskap i Spanien.

År 51 framkom consuln Marcellus med förslag att lemna befälet i Gallien från den 1 Mars 49 till dem, som detta år skulle hafva ståthållarskap. Om Caesar var skyldig att afgå före årets slut, är omtvistadt; dock synes fordran härpå hafva haft formelt berättigande, om också ej författningen nödvändigt kräfde Caesars afgång redan den 1 Mars. Frågan uppsköts till år 50, men man gaf de af Caesars krigare, som tjenat ut sin tid, rättighet att hos senaten söka afsked. Caesar var icke overksam; han förde en legion till norra Italien och vann i Rom flere inflytelserika män. Så köpte han den ene consuln för år 50, Aemilius Paullus, för 5 à 6 millioner kronor, äfvensom den utsväfvande, men kraftfulle, vältalige och för det politiska lifvet rikt begåfvade tribunen Curio. Sjelf visade han sig medgörlig. Då Pompejus och Caesar anbefaldes att lemna hvar sin legion till krig mot Partherna, lydde Caesar och lemnade utom sin legion på begäran en, som Pompejus stält till hans förfogande. Båda qvarblefvo dock i Italien; det parthiska kriget var blott en förevändning af Pompejus för att erhålla stridskrafter. När frågan om ståthållarskapet i Gallien förekom, hemstälde Curio, att både Caesar och Pompejus måtte nedlägga sitt befäl, och denna hemställan gillades af senaten med mycket stor röst-

öfvervigt hösten 50. Härpå ville Pompejus ingalunda ingå. Caesar var nu i Ravenna, och på ett rykte. att han samlat trupper vid Placentia, anmodade consuln Marcellus jemte de för 49 valda consulerna Pompejus att uppbåda manskap. Denne lemnade härför Rom. Nu gjorde Caesar ett sista fredsförslag; han förklarade sig nöjd med att behålla endast Gallien söder om Alperna och Illyrien jemte två legioner till consulsvalet för 48. Curio öfverlemnade en skrifvelse i denna syftning, men äfven innefattande andra förlikningsanbud och beräknad att framhålla vådorna af ett krig, till senaten. Denna, som nu fullständigt beherskades af Pompeji anhängare, beslöt deremot (Jan. 49), att Caesar skulle inom en bestämd dag lemna sitt befäl och sin här; i annat fall skulle han betraktas såsom fosterlandsfiende. De Caesar tillgifna tribunerna Marcus Antonius och Quintus Cassius Longinus gjorde bruk af sitt veto, men hotades till lifvet och flydde derpå jemte Curio i slafkläder till Caesar med begäran om skydd för tribunmakten. Senaten förklarade staten i fara, kallade medborgarne under vapen och meddelade de högsta embetsmännen den för utomordentliga tillfällen brukliga fullmakten. Nu kunde kriget ej längre undvikas.

140. Grafvård öfver Caecilia Metella. Crassi gemål. Vid Via Appia nära Rom.

10. Det medborgerliga kriget emellan Caesar och Pompejus samt Caesars envälde (49—44).

Då senatens beslut blef kunnigt, fann Caesar nödvändigheten att handla raskt. Han hade hos sig blott en legion, men i Italien voro försvarskrafterna ringa, och genom snabbhet stod allt att vinna. Han sammankallade sina krigare. framstälde för dem förhållandena, huru senaten och adeln ville förtrycka honom och folket, och huru de kränkt

tribunmaktens helgd m. m. Alla voro beredvilliga att följa honom, och snart öfverskred han provinsens gräns, den lilla floden Rubico, såsom man vanligen uppgifver med yttrandet: »Tärningen är kastad.»

Det var icke ringa företag, hvari Caesar nu inlät sig. Pompejus förfogade öfver de flesta provinserna; i Spanien hade han en betydande styrka; Grekland och österlandet, der Pompeji namn var högt ansedt, erbjödo honom rika försvarsmedel; de beroende staterna voro villiga att tjena honom, framför alla konungen i Numidien Juba, hvars rike Curio föreslagit att indraga. Dertill hade han på sin sida den bestående författningens anhängare och särskildt större delen af senaten. Cicero, som i det längsta sökt förekomma brytningen, hade till sist slutit sig till Pompejus, sannolikt emedan han fruktade, att folkpartiets ledare skulle återföra skräckväldet från Cinnas och Marii dagar. Men senatens och adelspartiets bistånd var i alla fall icke gagneligt för Pompejus. De fordna tvisterna emellan denne och partiet voro icke helt och hållet förgätna, fastän den gemensamma faran nu förenat motståndarne inom samma läger. I följd häraf kunde en fullt kraftig samverkan ej komma till stånd; misstroende och söndring lågo bakom den yttre enigheten. Skadligt var i synnerhet det inflytande, som de förnäma männen utöfvade på krigsrörelserna. Pompejus var visserligen öfverbefälhafvare, men hans omgifning ville hafva sitt ord med i laget, och så försvårades eller omöjliggjordes enheten i ledningen; dessutom voro Pompeji stridskrafter spridda, och motståndaren hade fördelen af att börja anfallet.

Caesars styrka var omkring 50,000 man, men hans trupper voro tappra, krigsvana och hade ett oinskränkt förtroende till sin anförare, hvilken med dem delat faror och mödor i Gallien. Lydnaden i tjensten var ovilkorlig, men Caesar var för öfrigt icke småaktig i afseende på krigstukten. Hans krigare följde honom villigt; en stor del af dem utgjordes af invånarne i Gallien [illegible] Po, hvilka han vunnit för sig med löfte om romersk medbor[illegible] Vigtigare än allt annat var dock måhända enheten i befälet. [illegible] beherskade det hela, och allt tog intryck af hans öfverlägsna [illegible] fältherreskicklighet.

Pompejus, som förut stolt yttrat, att legioner skulle stå upp hvarhelst han stampade i marken, fann i Italien ej tillräcklig styrka att sätta mot Caesar. Denne intog raskt Etrurien, Umbrien och Picenum; hans här ökades genom affall af motsidans trupper och nya legioners ankomst. Lucius Domitius stod i Corfinium med omkring 15,000 man. Men Pompejus beslöt att uppgifva Italien och inskeppa sig till Grekland. I följd häraf blef Domitii ställning ohållbar, och krigsfolket tvang honom till dagtingan. Caesar skyndade härpå att

hindra Pompeji affärd och inträffade utanför Brundisium, der Pompejus af brist på fartyg måst qvarstanna med en del af hären. Caesar sökte spärra hamnen, men Pompeji flotta lyckades inkomma, och denne öfverförde utan förlust sin härsmakt till Grekland

Italien var nu i Caesars våld. Han lugnade den allmänna fruktan för skräckvälde och visade den största hofsamhet. Härigenom vann han för sig alla dem, som framför allt önskade lugn och säkerhet. Dock var det republikanska partiet alltjemt afvogt, och i Rom, dit han nu begaf sig, stötte hans planer och förslag på ett segt motstånd af senaten. Statskassan kunde han icke bemäktiga sig utan att med lindrigt våld stöta undan folktribunen Metellus, som stält sig framför dörren till Saturni tempel, der den förvarades. Efter att hafva qvarlemnat Marcus Lepidus såsom ståthållare i Rom och Marcus Antonius såsom befälhafvare öfver styrkan i Italien, begaf han sig i April till Spanien för att besegra de stridskrafter, som Pompejus der egde. Caesar fann nemligen nödigt att, innan han uppsökte Pompejus i Grekland, trygga Italien för faran från vester, hvarifrån man kunde frukta anfall eller åtminstone afskärande af tillförseln. På vägen till Spanien mötte oväntadt motstånd; det var den rika och välbelägna staden Massilia, som af Pompejanerna förmåddes att sluta sig till dem och mottog den från Italien kommande Domitius. Caesar lät nu på 30 dagar bygga en flotta, som ställdes under befäl af Decimus Brutus; belägringen till lands sköttes af Cajus Trebonius med 3 legioner. I Spanien stodo Afranius och Petrejus med 5 legioner samt en stor mängd spanska krigare i och vid Ilerda på Sicoris' högra strand. Caesar lägrade sig i närheten, men råkade här i stor fara. All tillförsel måste hämtas från landet på venstra stranden, till hvilken från Caesars läger två bryggor ledde. Då inträffade vid snösmältningen en öfversvämning, som borttog bryggorna. Caesars här led nu svår brist, medan fienden på bron vid Ilerda hade säker förbindelse med trakten på andra sidan floden. Men Caesar lät bygga lätta fartyg, som på vagnar fördes längre upp, hvarefter på dem trupper sattes öfver, under hvilkas skydd en brygga slogs. Äfven sökte han afleda vattnet i floden för att låta fotfolket vada deröfver. Pompejanerna, som besvärades af Caesars rytteri, beslöto nu att gå öfver Ebro. Men Caesar följde dem, och genom att i tid besätta ett pass stängde han vägen för dem. Drabbning syntes oundviklig, men Caesar fann en sådan ej behöflig, utan bragte de återtågande fienderna genom att ständigt oroa dem i sådant trångmål, att de snart gåfvo sig på nåd och onåd. Anförarne fingo lemna provinsen, och hären upplöstes (Aug. 49). Härpå gick Caesar

mot Marcus Varro, som stod i söder. Denne öfvergafs af sina två legioner och måste dagtinga.

Under tiden hade Massilias invånare utstått en hård belägring. De försökte först sin lycka till sjös, men de romerska kärntruppernas krigsvana och mod omintetgjorde deras ansträngningar. Till lands anlades väldiga belägringsverk, hvilka skredo allt närmare intill staden. Denna väntade nu blott på Caesars ankomst för att ingå dagtingan, hvilken af Caesar beviljades på billiga vilkor.

Caesar hade sålunda kämpat med stor framgang. Men der han icke sjelf ledt rörelserna, hade saken tagit en annan vändning. Så hade den flotta, han låtit utrusta vid Illyriens kust, blifvit skingrad och en till dess bistånd ämnad landhär under Cajus Antonius innesluten och tagen. För att förekomma Pompejanernas plan att söka uthungra Italien, hvilket för dem var möjligt, då de beherskade sjön och innehade provinserna, hade det dessutom varit nödigt för Caesar att försäkra sig om de provinser. från hvilka Italien hämtade sina förnämsta näringsmedel, nemligen Sardinien, Sicilien och Afrika. Den förstnämnda ön intogs af Valerius. Till Sicilien sändes Curio. Denne bemäktigade sig ön och öfvergick derifrån till Afrika. Der hade han i början framgång och slog Pompeji fältherre Varus, men dennes bundsförvandt, den numidiske konungen Juba, lockade Curio från hans fasta ställning vid Utica och besegrade honom fullständigt. Curio sjelf föll, och hären, två legioner, tillintetgjordes.

Från Massilia skyndade Caesar till Rom. Utnämnd till dictator begagnade han sin makt till att vidtaga flere vigtiga åtgärder. Så ordnade han skuldväsendet genom stadgandet, att å de skuldsattes egendomar skulle sättas det värde, som de haft före kriget, och att guldna räntor skulle afdragas från kapitalet. Dessutom skänkte han medborgarrätt åt de trogna invånarne i Gallien norr om Po. Äfven återkallade han flere landsflyktige. Utsedd till consul för år 48 jemte Servilius Isauricus, afreste han i December till Brundisium för att öfverföra sin här till Grekland.

Pompejus hade med större delen af senaten under sommaren uppehållit sig i Thessalonika. Han hade i Asien och Grekland m. fl. länder samlat nio legioner, och två stodo under hans svärfader Metellus Scipio i Syrien. Dertill egde han en ansenlig flotta, öfver hvilken Marcus Bibulus förde högsta befälet: den var dock delad i flere afdelningar. Caesar beslöt att sjöledes öfvergå till Grekland, och det lyckades honom verkligen, oaktadt Pompeji flotta låg i närheten, att landsätta omkring 15.000 man vid Akrokeraunien samt att intaga Orikon och Apollonia, men Pompejus anryckte i ilmarscher och tog Dyrrha-

chion i besittning. Motståndarne voro nu lägrade på båda sidor om floden Apsus. Caesars läge var ganska svårt, emedan han saknade hälften af sin här. Marcus Antonius, som skulle öfverföra denna hälft, vågade ej försöket under vintern, och ett kraftigt anfall från Pompejus kunde måhända hafva afgjort kriget. Men denne var obeslutsam och rädd för att sätta allt på spel genom en hufvuddrabbning. Att Caesar måste vara orolig, är gifvet, om man också ej obetingadt får sätta tro till berättelsen, att han sjelf, för att påskynda truppernas affärd, for öfver i en fiskarbåt och, då båtföraren, skrämd af stormens häftighet, ville vända om, tillropade honom: »Fatta mod! Du har Caesar och hans lycka om bord.»

På våren 48 kom Antonius ändtligen, i trots af den fiendtliga flottans förföljelse, med sin styrka till Grekland och verkstälde lyckligt sin förening med Caesar. Denne lägrade sig nu söder om Dyrrhachion, men utsände truppafdelningar till Thessalien, Ätolien och Makedonien för att vinna invånarne, hvilka här som annorstädes af hat till Roms adel voro gynsamt stämda för Caesar, samt tillika för att skaffa lifsmedel. Under tiden försökte han sjelf innestänga Pompeji här genom en befästningslinie af $3^1/_2$ (geogr.) mils längd. Små strider föreföllo ofta, i hvilka Caesars krigare i början voro segrare, men till slut fick Pompejus kännedom om en svag punkt i Caesars linie, hvarpå han med framgång anföll och bibehöll platsen. Kort härefter led Caesar en ny förlust, så att han måste återtåga till Apollonia. Härpå beslöt han gå till Thessalien för att skaffa sig rikare tillförsel och förena sig med de utsända härafdelningarna. Han hoppades, att Pompejus icke skulle taga vägen till Italien, hvilken nu stod honom öppen, utan följa honom sjelf, helst Pompeji segerdruckna omgifning hoppades med ens kunna sluta kriget. Caesar missräknade sig ej. Pompejus följde efter och förenade sig i Larissa med Metellus Scipio, hvarefter han slog läger på de höjder, som begränsa slätten vid Pharsalos, der Caesars här stod. Pompejus ville i början såsom vanligt icke mottaga det honom erbjudna tillfället till strid, men hans förnäma vänner yrkade med ifver på drabbning och sysselsatte redan sina tankar med det väntade bytet och segerbelöningarna. Utgången syntes dem icke tvifvelaktig, emedan Pompejus hade stor öfvermakt, 47,000 man fotfolk och 7,000 ryttare mot Caesars 22,000 man fotfolk och 1,000 ryttare. Så uppstälde man sig den 9 Aug. 48 till strid på slätten vid Pharsalos, der nu Roms och verldens öde skulle afgöras. Pompejus litade mest på sitt starka rytteri. När fotfolket länge kämpat, framsände han ryttarne mot fiendens venstra flygel, men Caesar hade der stält 2,000 utvalda legionssoldater i vinkel med sin tredje strids-

linie, och dessas lika oväntade som kraftiga anfall bröt rytteriets mod, så att det i oordning flydde från slagfältet. Nu var stridens utgång viss; Pompejus flydde, och hans modlösa här kunde icke hålla stånd mot Caesar, som med snabbhet och kraft fullföljde de vunna fördelarne. Nederlaget blef fullständigt; de, som ej föllo för svärdet, måste gifva sig; Caesar var nu strängare än förr. Senatorer och riddare miste lifvet; andra personer af högre klass pliktade med egendomens förlust eller böter; gemenskapen instacks i segrarens här.

Pompejus flydde öfver Larissa och Amphipolis till Mytilene, der han mötte sin maka Cornelia och sin andre son Sextus. På Cypern sporde han, att österlandet började vända sig till segraren. Efter att först hafva tänkt på att söka skydd hos Partherna, beslöt han att gå till Egypten, der många veteraner från hans förra krig i östern tjenade i den egyptiska hären. Landet styrdes af Ptolemäos Auletes' barn, den 16-åriga Kleopatra och den 10-årige Ptolemäos Dionysios, men den förra hade nyligen blifvit fördrifven af den senares förmyndare Potheinos och sökte nu återvinna riket. Den unga konungen och hans förmyndare hade derför samlat en här vid Pelusium. Då Pompejus landsteg i närheten, vågade man ej tillbakavisa honom, utan beslöt sig, i hopp att härigenom vinna Caesar, för lönmord. Den 28 Sept., årsdagen af hans lysande segerintåg i Rom, föll den »store» Pompejus, en gång verldens herre, i sin makas och sin sons åsyn för en af sina forna soldater, och hans hufvudlösa kropp qvarlemnades på den öde stranden, der medlidsamma vänner brände den till aska.

141. Egyptisk konung med diadem. Från en graverad sten.

Caesar ansåg efter segern bäst att snabbt förfölja Pompejus. Med en ringa styrka, 3,200 man fotfolk och 800 ryttare, kom han kort efter Pompeji död till Alexandria. Då man der till honom frambar Pompeji afhuggna hufvud, göt han tårar af rörelse, som helt naturligt framkallades af tanken på den menskliga storhetens osäkerhet och minnet af den forna vänskapen. I Egypten uppträdde han helt djerft som herskare, sökte indrifva en fordran af staten och ville afgöra tvisten emellan tronarfvingarna. Men detta uppträdande förbittrade folket, och när den 20,000 man starka egyptiska hären blifvit återförd till Alexandria, utbrast ett uppror, som tvang Caesar att söka skydd inom konungaborgen och den derintill liggande stadsdelen. Han fick här utstå en svår belägring. Det lyckades honom dock att genast förstöra den fiendtliga flottan och bemäktiga sig ön Pharos, som skilde hamnens båda delar. Men hans läge var det oaktadt farligt, helst som han hade svårt att förse sig med tillräckliga lifsmedel, hvilket

måste ske till sjös, och att erhålla dricksvatten. Så utdrogs striden under vexlande händelser ända till våren 47. Fienderna fråntogo Caesar ön Pharos, och vid en olycklig sjöstrid måste denne rädda sig genom simmande. Men till slut kom den väntade hjelpen. Mithradates från Pergamon förde en österländsk här till Egypten och förenade sig med Caesar, hvarpå Egyptierna blefvo slagna, och den unge konungen omkom. Kleopatra, hvilkens skönhet och behag så tjusade Caesar, att han länge dröjde i Alexandria, fick jemte sin yngre broder Egypten, men en romersk styrka qvarlemnades der.

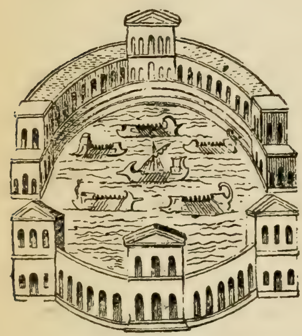
Ehuru förhållandena gjorde det önskligt för Caesar att skynda till de vestra länderna, måste han dock först företaga ett krigståg till Asien. Mithradates den stores son Pharnakes, konung i det Bosporanska riket, hade begagnat det medborgerliga kriget till att utvidga sitt område genom eröfringar i Asien Caesars ståthållare Domitius Calvinus hade blifvit slagen, men då Caesar sjelf anlände, besegrade han på några dagar, ehuru åtföljd af en högst ringa styrka, Pharnakes och kunde sanningsenligt till Rom inberätta sin seger med de bekanta orden: »Jag kom, såg och segrade (*veni, vidi, vici*).» Caesar ordnade nu angelägenheterna i Asien, der Mithradates från Pergamom erhöll Pharnakes' land.

Först nu kunde Caesar återvända till Rom. Här hade man efter underrättelsen om Pompeji nederlag och död skyndat att tilldela segraren ärebetygelser af alla slag samt makten att afgöra öfver krig och fred, äfvensom öfver provinsernas förvaltning, vidare domsrätt öfver motståndarnes lif och tribunembetets hela befogenhet på lifstid jemte dictatur för ett och consulsmakt för fem år. Det försök, som en af Caesars anhängare, den rikt begåfvade, men utsväfvande och skuldsatte Marcus Caelius Rufus, hade gjort att framkalla en statshvälfning, hufvudsakligen för att åstadkomma den allmänna skuldbefrielse, som man förgäfves väntat erhålla genom Caesar, hade blifvit kufvadt. Caelius, som satt sig i förbindelse med den landsflyktige Milo och samlat en friskara, hade jemte sin bundsförvandt blifvit slagen och dödad (48). Äfven tribunen Dolabellas till samma mål syftande företag (47) qväfdes lätt. Farligare var myteriet i Campanien. Då de der förlagda kärntrupperna hörde, att man ämnade föra dem till ett nytt krig, reste de sig och fordrade att genast erhålla de före kriget utlofvade belöningarna. Caesar skickade till dem praetorn Sallustius Crispus med löften för framtiden. Men dessa tillfredsstälde dem icke; de misshandlade Sallustius och ryckte hotande mot Rom. I denna fara visade sig Caesars herravälde öfver menniskohjertat i hela sin storhet. Han gick ensam ut till dem på Marsfältet. De trotsiga krigarne fordrade

nu sitt afsked. Caesar boviljade dem genast detta, men lofvade det oaktadt att gifva dem både de utfästa belöningarna och derutöfver andra, som han tillämnat dem, men först sedan han i spetsen för andra trupper firat sin triumf. Dertill kallade han dem nu »Qviriter», ett tilltalsord, som blott begagnades till medborgare i fredsdrägt. Detta väl beräknade handlingssätt bröt trotset: krigarne ångrade sig och bådo nu att få följa med i kriget. Caesar låtsade i början göra motstånd, men lät sedan beveka sig af bönerna. Myteriets anstiftare måste dock vidkännas minskning i belöningarna. Härpå gaf Caesar mängden i Rom några lindringar i afseende på räntor och hyror, belönade sina anhängare på flera sätt och for i Dec. till Sicilien för att öfvergå till Afrika.

Olyckan vid Pharsalos hade icke brutit det Pompejanska partiets motstånd. Det fans inom detta parti sådana, som icke kunde vänta, och sådana, som icke ville emottaga nåd af Caesar. Så rigtade man sina blickar mot Afrika, der partiets vapen hittills varit segerrika, och der det i konung Juba af Numidien egde ett godt stöd. Dit kommo de förnämsta männen, Metellus Scipio, Cato, Afranius, Labienus, Petrejus, Pompeji äldre son Cnejus m. fl. Caesars krig i Egypten och Asien gåfvo ledarne tid att rusta sig. Alla landets hjelpmedel uppbjödos, och manskap samlades från alla håll. På detta sätt erhölls en här af 14 legioner jemte talrikt rytteri samt elefanter. Caesar kunde i början medföra endast en ringa styrka, men det oaktadt landsteg han och tog i besittning städerna Ruspina och Leptis. Fienderna beherskade landet genom sina lätta trupper, försvårade tillförseln och hindrade invånarnes affall, så att Caesars ställning var betänklig. I vester fick dock Caesar bundsförvandter, nemligen en f. d. romersk grosshandlare vid namn Publius Sittius, som deltagit i Catilinas sammansvärjning och sedan i Mauretanien, der han hade handelsförbindelser, bildat en friskara. Denne förmådde äfven konung Bocchus att anfalla Numidien, hvarjemte gaetuliska stammar uppviglades mot Juba, som nu måste dela sina stridskrafter. Men Caesar kunde icke gå anfallsvis tillväga eller framtränga i det inre landet, emedan motståndarnes lätta trupper voro så öfverlägsna, att framryckandet var förenadt med de största faror. Han sökte derför vänja sina krigare vid det nya stridssättet och iakttog stor försigtighet. Så syntes kriget blifva långvarigt. Men befälhafvaren för Pompejanerna, Metellus Scipio, förstod ej att begagna de gynsamma förhållandena, utan lät saken komma till afgörande på en stridsplats, der Caesars legioner kunde utveckla hela sin fruktansvärda makt. För att rädda den belägrade staden Thapsus framryckte Scipios och Jubas här till strid (6 April 46).

Denna afgjordes raskt. Elefanterna skrämdes genom pilar och stenar att kasta sig på den här, de skulle skydda, och veteranernas anfall var oemotståndligt. De slagna bådo om nåd, men soldaterna, förvildade och förbittrade öfver det ständigt förnyade kriget, nedhöggo i ursinnig stridsifver allt, som kom i deras väg — deras eget befäl, som ville hejda dem, var ej säkert — och 50,000 fienders lik betäckte valplatsen. Anförarne dödades på flykten eller mördade sig sjelfva. Ryktbarast är Catos död. Cato flydde till Utica. Snart inseende hopplösheten af ett försvar, sökte han hjelpa sina vänner på flykten eller på annat sätt trygga deras lif. Sjelf beslöt han att gifva sig döden. Hans ideal var nu tillintetgjordt; under en envåldsherskare kunde han icke böja sig; för republiken hade han lefvat; för denna gick han med glädje i döden, det enda sätt, hvarpå han nu kunde tjena dess sak. Efter att hafva samtalat med sina vänner om filosofiska ämnen och sedan hafva läst Platos skildring af Sokrates' sista stunder, stötte han dolken i sitt bröst, trogen den stoiska filosofiens lära, att den vise alltid kan göra sig fri.

142. Naumachia d. ä. för sjöstriders hållande afsedd dam, omgifven af byggnader, inredda för åskådare. Från en romersk medalj.

På sommaren 46 återkom Caesar till Rom. Senaten hade der nämnt honom till dictator på 10 år och tillerkänt honom utomordentliga hedersbetygelser. Han firade nu en 4 dagars triumf öfver Gallien, Egypten, Pharnakes och Juba. Vercingetorix, den egyptiske prinsessan Arsinoe och en son af Juba gingo på olika dagar fängslade framför segrarens vagn, och den förstnämnde fick med lifvet plikta för sin fosterlandskärlek. Skattkammaren riktade Caesar med 65,000 talenter (omkring 240,000,000 kronor) förutom guld i stor myckenhet. Lysande skådespel firades, särskildt djurfäktningar i 5 dagar, under hvilka 400 lejon framfördes. Äfven höllos sjöstrider i dammar (bild 142) gräfda för ändamålet. Täcken af Seriskt (silkes)tyg skyddade åskådarne för solen. Soldaterna erhöllo 20,000 sestertier (närmare 4,000 kronor) hvar, centurionerna dubbelt och krigstribunerna fyrdubbelt. Stora förråd af spanmål och olja utdelades bland folket; 150,000 menniskor erhöllo såsom gåfva 400 sestertier hvar, och mängden fick vid 22,000 bord riklig spis, bland annat den läckra hafsålen (*muraena*), samt ädelt grekiskt och italiskt vin.

Men Caesar var icke endast betänkt på att med rika gåfvor löna sina anhängares trohet och att med lysande fester mätta hopens skådelystnad och njutningsbegär; han egnade sig framför allt åt samhällets omdanande. Han ville icke uppträda såsom partiledare, utan såsom herskare. Häraf förklaras också till stor del den mildhet, han visade. Det var blott inflytelserika och envisa motståndare, som undantogos från nåden, och äfven dessa straffades förnämligast genom egendomens förlust eller böter, ofta rätt betydliga, såsom då Afrikas grosshandlare, som suttit i Pompeji senat, fingo betala 100 mill. sestertier. Ofta lindrades eller eftergåfvos straffen senare, och slutligen gafs 44 en vidsträckt amnesti. Det var Caesars afsigt att försona partierna och sammansluta medborgarne under herskarens spira. I sjelfva verket hade nemligen fristaten gifvit rum för enväldet. Detta slöt sig i viss mån till den forna konungamakten sådan den var på Servii Tullii tid. Makten var grundad genom särskilda lagar och senatsbeslut, hvilka beviljat Caesar en mängd vigtiga rättigheter samt embeten, såsom dictatur på lifstid, och fick formelt sitt uttryck i och genom titeln *imperator*, som betecknade ett oinskränkt imperium, hvilket skulle gå i arf till Caesars naturliga eller adopterade afkomlingar. Äfven sattes Caesars bild på mynten, ett osvikligt kännetecken till hans ställning. Senatens befogenhet blef helt annan än förr; den hade hufvudsakligen att meddela råd, hvarjemte herskaren stundom genom dess beslut gaf en viss helgd åt sina förordningar. Sådana utfärdades nu efter Caesars vilja, ehuru lagstiftningsrätten formelt ännu tillhörde folket. I lagskipningen tog Caesar i anspråk konungarnes rätt att draga rättegångar inför sig, hvarjemte han genom sin tribuniciska makt kunde omintetgöra fälda domar, hvilket grundlade rätten att vädja till herskaren. Styrelsen var öfver hufvud taget personlig och utöfvades genom Caesar sjelf och hans vänner, frigifna och clienter m. fl. Naturligtvis kunde *en* person sköta förvaltningen af ett stort rike blott genom att använda en mängd väl inöfvade och pålitliga medhjelpare. Dessa förblefvo dock alltid verktyg; Caesar sjelf var själen i det hela. I provinserna lemnades åt herskarens ombud vissa uppdrag. Härigenom, likasom genom förkortning af embetstiden, inskränktes ståthållarnes makt. Embetsmännens antal ökades — praetorernas slutligen till 16, quaestorernas till 40 — och på samma gång fingo de mindre betydelse. Befordringar till embeten blefvo allt mer utmärkelser utan politiskt inflytande, men passande belöningar för trogna anhängare. Andra belöningar voro inval i senaten, som nu ökades till ett antal af 900 och starkt uppblandades med utländingar och män ur de lägre klasserna, samt upphöjelse i patriciskt stånd, hvilken Caesar erhöll rättighet att förläna.

Genom dessa mått och steg bröts fåmannaväldet. Ett annat ondt var pöbelns i Rom makt och inflytande. För att minska mängden af proletärer anlade Caesar talrika kolonier i provinserna, hvarjemte antalet af dem, som fingo spanmål utdelad åt sig, nedsattes från 320,000 till 150,000, och två nya aediler öfvertogo bestyret med utdelningen. Klubbar och skrån ställdes under sträng uppsigt, och polisväsendet ordnades genom noggranna bestämmelser. Nya byggnader och anläggningar tjenade ej blott till att försköna staden, utan ännu mer till att underlätta samfärdsel och rörelse. Så anlades ett nytt forum m. m., och plan utkastades till ett nytt rådhus, det s. k. Juliska, hvilket sedan uppbyggdes af Augustus. Den öfverdrifna yppigheten och prakten sökte Caesar hämma genom öfverflödslagar, hvilka dock delade sådana lagars vanliga öde att föga uträtta. Öfver familjelifvets helgd sökte Caesar strängt vaka, och han gjorde hvad han kunde för att höja och förädla detta. Skuldförhållandena voro svåra att ordna; man finner, att Caesar här ingrep, dock ingalunda så våldsamt, som många af hans anhängare önskade. Deremot införde han en verklig konkursrätt med fullständigt upphäfvande af skuldhäkte och upplifvade de gamla försöken att stäfja ocker. Jordbruket upphjelptes, så godt sig göra lät, isynnerhet genom utdelning af jord, hvarvid dock enskildas eganderätt hölls i helgd, och endast den jord, som tillhörde staten eller annorledes kunde blifva tillgänglig, togs i anspråk. Soldaterna blefvo företrädesvis ihågkomna. Kommunalväsendet utvecklades icke blott i Italien, utan äfven i provinserna.

Ett af de förnämsta föremålen för Caesars bemödanden var att förbättra provinsernas ställning och införlifva dem i riket. Italien hade förut varit herskarinna och provinserna lydland: nu blefvo dessa lemmar i ett helt, hvars hufvud var Italien. Härmed var ock den egendomligt romerska karakter, som staten från början haft, utplånad — tiden hade redan verkat derhän, isynnerhet genom Romarnes spridning i alla länder — och Rom var endast hufvudstaden i ett vidsträckt medelhafsrike, som blifvit härden för en grekisk-italisk bildning, frukten af de forntida staternas odlingsarbete. Med tillämpning af det äldre förfaringssättet gjordes många samhällen i provinserna delaktiga af romersk medborgarrätt; andra erhöllo den latinska rätten. Att härmed början var gjord till alla landsdelarnes sammansmältning, blir uppenbart, då man erinrar sig de italiska samhällsförhållandenas utveckling. Närmast till Italien stodo Sicilien och södra Gallien. I de andra länderna var det företrädesvis de stora sjöstäderna, som gynnades; till och med de forna medtäflarne Karthago och Korinth fingo nu en fördelaktig ställning. Åtskilliga mått och steg vidtogos för att

förbereda en riksförvaltning. Caesar skall hafva tänkt på att utarbeta en för riket gemensam lag, hvilket var så mycket angelägnare, som den romerska statsrätten, sådan den under inverkan af de internationella rättsgrundsatserna utbildats genom praetorernas edikter, i följd af förhållandenas egen makt hade fått gällande kraft äfven i landsdelarne utom Italien. Finansväsendet ordnades, och utsugningen af provinserna stäfjades. Pålagorna faststäldes till billiga belopp, och rättigheten att utkräfva utomordentliga skatter inskränktes, hvarförutom förpaktningen bibehölls endast för indirekta skatter. Inkomsterna voro högst betydliga; före inrättandet af provinserna Bithynien-Pontus och Syrien utgjorde de omkring 200 millioner sestertier; från dessa tillkommo 85 millioner samt från Gallien 40 millioner. Böter och indragna egendomar gåfvo stora summor, och så kunde Caesar vid sin död efterlemna 700 millioner sestertier i statskassan i trots af de stora utgifter, som måst bestridas. Till dessa hörde i främsta rummet utrustning och underhåll af krigshären. Solden ökades nu från $1^1/_3$ sest. till $2^1/_2$ sest. för hvar dag, och dertill kommo utomordentliga skänker. Hären var en makt, hvars stora anspråk måste uppfyllas. Caesar insåg också faran af en herskande krigshär och sökte förekomma den dels genom inskränkning af tjenstetiden, dels genom jordutdelning åt afskedade krigsmän, dels ock genom att hålla krigsfolket aflägsnadt från Italien och använda det till gränsförsvaret.

Sådana voro de anordningar, hvilka upptogo Caesar under hans vistelse i Rom. Äfven bör här nämnas, att Caesar förändrade årets indelning och i stället för månåret om 356 dagar införde det egyptiska solåret. Herskaren fick dock ej oafbrutet egna sig åt fredens värf. I Spanien hade missnöjet med en ståthållare framkallat en resning, hvilken blef ett förträffligt stöd för qvarlefvorna af det slagna partiet. Så kunde Pompeji söner, Cnejus och Sextus, samt Labienus och Varus samla 13 legioner, dock till en stor del mindre krigsvana. Caesar måste, då hans underbefälhafvare icke hade någon framgång, i Sept. 46 sjelf lemna Rom. Efter några månaders krigsrörelser kom det den 17 Mars 45 till hufvudrabbning vid Munda i Lusitanien. Striden var ytterst hårdnackad. Caesars män flydde. så att han sjelf sprang ned från hästen och in i det tätaste hvimlet ropande: »Blygens I ej att lemna eder anförare i barns händer?» Slutligen segrade han, och 30,000 fiender föllo Af ledarne räddade sig endast Sextus Pompejus.

Då Caesar i Augusti återkom till Rom, öfverhopades han af hedersbetygelser och utmärkelser samt firade en triumf, till namnet väl öfver Hispaner, men i sjelfva verket öfver medborgare. Han umgicks nu med en plan att angripa Partherna och att derefter tåga norr om

Svarta hafvet och derifrån infalla i Germanien. Sannolikt afsåg dock denna plan endast att injaga skräck hos Partherna samt att trygga Donaugränsen, äfvensom att bereda ändamålsenlig sysselsättning åt hären. Den kom aldrig till utförande. Ty nu började grunden vackla under herskaren. Republiken var icke glömd; i mångas hjertan dolde sig en liflig saknad efter friheten och den gamla författningen. Så mycket starkare var oviljan, då Caesar — helt visst med riktig uppfattning af tidsförhållandena — öppet visade sig ej akta de gamla formerna och yttrade, att republiken var ett innehållstomt ord. Glansen af forntidens minnen och helgden af det sekelgamla statsskicket verkade ännu alltför starkt på menniskor, för att dessa skulle med likgiltighet kunna se dem kränkas af en envåldsherskare, och redan detta namn ingaf fasa.

143. Marcus Junius Brutus.

Då Caesar emottog senaten utan att stiga upp, såg man i denna behandling af den förr så vördnadsbjudande rådsförsamlingen ett bedröfligt kännetecken på frihetens förlust. Vidare sökte några af Caesars vänner på flere sätt främja hans upphöjelse till konungavärdigheten. Att de härutinnan handlade i hemligt förstånd med Caesar, är icke fullt säkert, ehuru antagligt; i alla händelser måste det så synas.

Missnöjet tog form i en sammansvärjning. Deltagare voro dels forna vänner, såsom Decimus Brutus och Trebonius, dels skonade fiender. Somliga eggades af kärlek till friheten, andra af hat, ärelystnad och dylika personliga bevekelsegrunder. Själen i sammansvärjningen var Cajus Cassius. Denne, som ansåg sig tillbakasatt af Caesar, förenade de missnöjda och gaf stadga åt det hela. Men Cassius kunde ej blifva den fana, omkring hvilken deltagarne skulle samla sig; det gälde att finna en man af större anseende, och så vann man Marcus Brutus. Brutus var allmänt älskad och högt aktad för sin rättrådighet och sina stränga grundsatser. Han hade idkat filosofiska studier och gjort till sitt mål att i lifvet tillämpa filosofiens upphöjda åsigter. Genom sin maka, Porcia, dotter af Cato, kunde han i viss mån anses som arfvinge till dennes republikanska tänkesätt, och den ideala riktning, hans vetenskapliga sysselsättningar gifvit honom, förklarar utan svårighet, att han svärmade för den gamla författningen,

utan att inse, om och huru dess uppehållande lät verkställa sig, då tiden bytt skick. Brutus hade följt Pompejus, men blifvit synnerligen väl behandlad af Caesar, som förr älskat hans moder Servilia, och nästan bemött som en son. Han hade dock ej kunnat förlika sig med tanken på fristatens fall och medborgarnes träldom. Ciceros vemodiga klagomål öfver samma sak hade närt Bruti smärtfulla känslor, och de sammansvurne sökte genom hemliga uppmaningar egga hans fosterlandskärlek. På den gamle Bruti bildstod skref man: »O, att du lefde nu, Brutus!» och sjelf fick han på sin praetorsstol läsa: »Du sofver, Brutus» eller: »Du är icke den rätte Brutus.» Bruti deltagande bestämde mer än en tveksam. Antalet sammansvurne steg till 60. Till dag för dådet bestämdes Idus (den 15:de) i Mars månad, då i Pompeji teater en senatssammankomst skulle ega rum, i hvilken man väntade, att Caesar till det förestående parthiska kriget skulle få kunglig värdighet. Företaget hade så när strandat. Oroande förebud hade skrämt Caesars maka, som derför ville qvarhålla honom hemma, men Decimus Brutus lyckades öfvertala den för faror alltid likgiltige herskaren att infinna sig. På vägen fick Caesar ett bref om sammansvärjningen, men läste det icke. En spåman, som varnat för Idus i Mars, mötte Caesar. Denne ropade då: »Idus i Mars är inne.» »Men icke förbi», svarade den andre. Då Caesar inträdde i senaten, stälde sig de sammansvurne, som buro dolkar under togan, omkring honom, och Tullius Cimber bad om nåd för sin broder. Caesar tillbakavisade honom, men då fattade han i togan. Detta var tecknet. Casca gaf första stöten, och nu trängde mördarne in på offret. Caesar sökte ett ögonblick försvara sig med skrifstiftet, men då han insåg fruktlösheten af allt motstånd, höljde han sig i togan, ännu i dödsstunden betänkt på att falla med värdighet, och nedsjönk, betäckt af 23 sår, vid foten af Pompeji bildstod, som han sjelf låtit återupprätta. Enligt en vanlig uppgift skall han vid åsynen af Brutus hafva utropat: »Äfven du, min son!»

Caesar var vid sin död 58 år gammal. Hans skiftande lefnadsverksamhet visar huru rikt naturen utrustat honom. Ett barn af sin tid, störtade han sig i njutningens hvirfvel och drack djupt ur vällustbägarn. Men hos den till utseendet veklige sprätten bibehöllo sig själens spänstighet och kroppens kraft. Under sina fälttåg uthärdade han med lätthet de största ansträngningar och gaf icke vika för sina härdade krigare i kroppsliga öfningar. Hans skarpa förstånd tyglade inbillningskraften och hjelpte honom att alltid beräkna möjligheterna och i hvarje ögonblick finna, hvad som säkrast ledde till målet. Hans mäktiga ande förstod att bevara sin sjelfständighet och satte honom i stånd att herska öfver menniskorna, hvilka blefvo hans lydiga verktyg.

Först vid framskriden ålder egnade han sig åt krigarens verksamhet, men blef det oaktadt snart en mästare i krigskonsten. Lika stor var han som statsman. I sina organisationsplaner leddes han — häri en äkta Romare, men med den genombildade verldsborgarens vidgade blick — företrädesvis af en oförvillad uppfattning af verklighetens kraf. Hans verk föll också icke med honom; det fortsattes af andra, och om äfven sinnet blöder vid tanken på det fria romarfolkets förnedring, bör dock det sunda omdömet erkänna, att staten måste få ett annat skick för att kunna bestå och så, uppsamlande fornverldens hela odling, möjliggöra den högre verldsordning, som ensam kunde tillfredsställa menniskoandens djupaste behof.

11. Det andra triumviratet. Antonius och Octavianus.

De sammansvurne hade väntat, att deras i frihetens namn begångna gerning skulle vinna allmänt bifall, och att republikens återupprättande skulle af sig sjelft följa. De hade derför icke vidtagit några mått och steg till att taga väldet i staden, ej heller velat röja ur vägen de farligaste motståndarne. Till dessa hörde först och främst Caesars embetsbroder i consulatet Marcus Antonius, en man utmärkt genom kraft och klokhet, likasom ock genom hänsynslöst tillfredsställande af sina ohejdade lustar. Dessutom stod Marcus Aemilius Lepidus, utnämnd till ståthållare i Spanien och Gallien, med en här utanför staden. När mordgerningen framkallade allmän fasa, sökte de sammansvurne skydd på Capitolium, och endast få slöto sig till dem. Antonius bemäktigade sig deremot statskassan samt Caesars efterlemnade egendom (100 mill sestertier). Härigenom kunde han lätt vinna anhängare. Senaten lät förmå sig att stadfästa Caesars inrättningar och förordningar samt att på samma gång bevilja strafflöshet åt hans mördare. En allmän försoning följde, och Caesars liktåg firades med mycken ståt. Antonius höll liktalet och visste att i ett mästerligt föredrag framhålla Caesars förtjenster samt de beslut, som senat och folk fattat i afseende på hans säkerhet och ära. Caesars testamente, i hvilket han frikostigt ihågkommit folket och äfven flere bland mördarne, hade nyss blifvit föreläst. När slutligen Antonius visade den blodiga togan jemte en vaxbild af det vanstälda liket, stegrades folkets rörelse till raseri; man brände liket på forum och rusade åstad att tända eld på mördarnes hus. Dessa lemnade nu staden, der Antonius hade fria händer. Illistigt insöfvande senaten i säkerhet, lät han, som hade Caesars efter-

lemnade papper i sitt våld, offentliggöra lagar och förordningar som påstodos härröra från Caesar. Äfven skaffade han sig en stark skyddsvakt.

Så stodo sakerna, då Caesars systerdotters barn, adoptivson och arfvinge, Octavius, inträffade i Italien. Denna var en helt ung man, omkring 18 år, men med ett skarpt förstånd, ett moget omdöme och en sjelfbeherrskning, som satte honom i stånd att med framgång göra sina anspråk på makten gällande. Sjelf icke mäktig af stora bedrifter, förstod han förträffligt att välja personer och medel. Antonius vägrade att utlemna hans arf, men Octavius eller, såsom han nu kallade sig, Cajus Julius Caesar Octavianus uppfylde Caesars testamentariska bestämmelser genom användande af egna medel. Äfven gaf han präktiga festspel och vann för sig senaten, hvilken i honom såg ett stöd mot Antonius. Cicero, som i Grekland hade sökt finna lugn undan stormarne, återkom nu till Rom, der Octavianus närmade sig honom, och då Antonius häftigt angrep honom, svarade han härpå i sina Philippiska tal med bittra smädelser och omfattade allt ifrigare Octavianus såsom republikens räddare. Å båda sidor samlade man trupper, och Antonius upptog i Gallien söder om Alperna striden med en af Caesars mördare, Decimus Brutus, hvilken inneslöt sig i Mutina. Senaten, der Antonii fiender hade öfverhanden, sökte genom sina beslut hindra Antonius från att fortsätta striden. Efter fåfänga underhandlingar ryckte consulerna för år 43, Hirtius och Pansa, samt Octavianus i fält. Pansa blef slagen, men de båda andra segrade öfver Antonius vid Mutina. Dock föllo båda consulerna.

Det republikanska partiet jublade öfver segern och började i en alltför tidig känsla af säkerhet att på ett kränkande sätt behandla Octavianus. Pompeji son Sextus, som samlat en styrka i Spanien, fick af senaten öfverbefälet till sjös, och Brutus och Cassius gynnades. Men Octavianus var icke den, som lät undanskjuta sig; han fullföljde med kraft det mål, han redan från början föresatt sig. Så gaf han Antonius tid att vinna förstärkning, och att i Gallien förena sig med Lepidus, som der hade samlat 7 legioner. När nu senaten äfven förklarade Lepidus i akt, fingo Octavianus och Decimus Brutus i uppdrag att föra krig både mot den först nämnde och mot Antonius. Octavianus fordrade derpå consulatet och ryckte, skenbart tvungen af soldaterna, i spetsen för 8 legioner mot Rom. Här måste man gifva efter för vapenmakten. Den ännu ej 20-årige Octavianus blef consul jemte Quintus Pedius. Han lät nu stadfästa sin adoption och vidtog åtgärder till att förfölja alla dem, som haft del i Caesars mord. Republikanerna samlade sig nu omkring Brutus och Cassius. Antonius

fick förstärkning af befälhafvaren i Gallien och Spanien, så att han och Lepidus tillsammans hade 17 legioner. Decimus Brutus öfvergafs af sina trupper samt blef fången och dödad. Octavianus lät härpå upphäfva beslutet, att Antonius och Lepidus skulle anses som fosterlandsfiender, och närmade sig till dem. På en ö nära Bononia sammankommo de tre fältherrarne (Okt. 43). De tillvällade sig nu högsta makten under namn af »tremän för statens ordnande» och delade provinserna. Härjemte beslöts en omfattande proskription, hvarigenom de maktegande kunde på en gång mätta sitt personliga hat, röja ur vägen motståndarne till sina planer och finna medel att aflöna sina soldater. Det var ej nu den statskloke och menniskovänlige Caesar,

144. Marcus Antonius.

som hade makten, utan tre hämndlystna fältherrar, omgifna af rofgiriga krigarskaror. Också blefvo offren talrika; man har uppgifvit ända till 300 senatorer och 2,000 riddare. De belöningar, som blifvit utfästa (100,000 sestertier åt en fri, 40,000 och friheten åt en slaf), eggade till att uppsöka och förfölja de olyckliga. Triumvirernas kallblodiga grymhet undantog ej ens deras närmaste, såsom Lepidi broder och Antonii morbroder, hvilka dock sedan undkommo. Gräsliga voro de uppträden, som egde rum; män förråddes af sina hustrur, fäder af sina söner och herrar af sina slafvar. Dock finner man fall af rörande trohet, kärlek och uppoffring; så lät en slaf döda sig iklädd

sin herres kläder; så bar Oppius sin gamle fader genom halfva Italien. Blodbadet var förskräckligare än det Sullanska, ty det föröfvades icke i förbittringen efter en långvarig strid, utan med kallt blod och mot en värnlös befolkning. Man hade för afsigt att röja ur vägen alla, som på något sätt kunde föra fristatens talan, och blodsdomen drabbade således företrädesvis de mera framstående bland folket. På talarstolen uppsatta hufvud buru vitne om mordgerningarna. Intet af dessa hufvud väckte djupare rörelse än Ciceros. Antonii hat hade genomdrifvit hans proskriberande. Cicero tänkte först fly, men ändrade sig och begaf sig till sin landtgård nära Cajeta. Trogna tjenare öfvertalade honom här att söka rädda sig, men på flykten upphans han af mördarne, hvilkas anförare var Popillius Laenas, förr af honom försvarad i en lifssak, och mottog med lugn värdighet dödshugget (den 7 Dec.). Äfven hans broder Quintus och dennes son mördades. Till proskriptionen kommo utpressningar genom godtycklig beskattning — triumvirerna sökte på detta sätt erhålla 200 millioner denarer — samt våldsamheter och röfverier af krigsfolket. Sådan var frukten af Caesars mord.

Under dessa händelser i Italien hade Brutus och Cassius först bemäktigat sig provinserna Syrien och Makedonien samt derefter bragt nästan hela östern i sitt våld och samlat en betydlig krigsmakt. I slutet af sommaren 42 bröto de upp från Sardes och gingo öfver till Europa. Här voro Antonius och Octavianus dem till mötes på gränsen emellan Thrakien och Makedonien. Brutus och Cassius lägrade sig på höjderna vid Philippi. Deras fotfolk var lika talrikt som triumvirernas eller 19 legioner, men rytteriet starkare. Ställningen var väl vald, och genom sin flotta, som beherskade hafvet, hade de riklig tillförsel. Antonius, som insåg, huru fördelaktigt det var för fienderna att draga ut på kriget, uppbjöd allt för att framkalla en strid. Med den skicklighet och kraft, som i farans stund plägade stå honom till buds, vann han sitt mål, och det kom till en drabbning, i hvilken Brutus visserligen segrade öfver Octavianus, som för tillfället var sjuk, men Cassius blef fullständigt slagen af Antonius. Då Cassius såg en af Brutus efter segern afsänd ryttartrupp spränga mot sig, trodde han, att denna var fiendtlig och att Brutus var slagen, hvarför han lät döda sig af en frigifven. Brutus öfvertog nu befälet och undvek strid, men tvangs slutligen af sina otåliga soldater att våga en ny sådan, i hvilken han blef i grund slagen. Då hans trupper öfvergåfvo honom på flykten, störtade han sig på sitt eget svärd. Hans maka Porcia följde honom i döden, i det att hon sväljde glödande kol. Bruti lik behandlades med all heder, måhända emedan man fruktade den talrika hären.

Så hade republiken mistat sina sista försvarare. och triumvirerna

voro herrar i samhället. Endast Sextus Pompejus, som innehade Sicilien, återstod att bekriga. Endrägten mellan de tre var dock ej stark. Lepidus tillbakasattes och inskränktes till Afrika. Antonius begaf sig till Grekland och österlandet. I Asien hängaf han sig åt de vildaste utsväfningar. Så höll han sitt intåg i Ephesos såsom Bacchus, hvarvid män och qvinnor kringsvärmade honom såsom Satyrer och Bacchanter. Den olyckliga befolkningen i Mindre Asien hade redan fått betala dryga skatter till Brutus och Cassius. Nu tillät sig Antonius nya utpressningar — han skall hafva fordrat ända till 200,000 talenter — och då hans ombud slogo under sig medlen, indrefvos dessa för andra gången. Dock förekommo hos Antonius bredvid utsväfningarna och snikenheten drag af frikostighet och ädelmod.

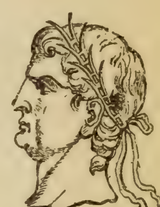
I Cilicien lät Antonius kalla inför sig den egyptiska drottningen Kleopatra. Hon for uppför floden Kydnos på ett förgyldt fartyg med åror af silfver och purpursegel under den ljufligaste musik. Sjelf låg hon i aktern såsom den ur hafvet uppstigande Aphrodite, omgifven af Kärleksgudar, Gratier och Nereider. Den sköna och förföriska drottningen intog med storm den sinlige Antonius, och han tillbragte vintern 41—40 såsom en slaf af hennes behag i yppighet och njutningar.

145. Förnäm Romare vid en Bacchusfest.

Under tiden hade Octavianus i Italien med klokhet verkat för sitt blifvande välde. Åt de afskedade krigarne hade 18 städer blifvit anvisade. Invånarne i dessa klagade bittert och satte sig till motvärn; de funno snart understöd hos Antonii mot Octavianus afvogt sinnade maka Fulvia, som äfven upphetsade sin svåger Lucius Antonius. Krigarne — 28 legioner funnos i landet — uppförde sig så öfvermodigt och våldsamt, att ingen kunde styra dem. Lif och egendom voro ej alls säkra, och brott hörde till ordningen för dagen. Dessutom led man af brist på lifsmedel, emedan Sextus Pompejus med sin flotta beherskade hafvet. Octaviani ställning var svår; han nöjde sig först med att gifva löften utan att öppet bryta med Fulvia. Ändtligen kom dock striden till utbrott på hösten 41. Lucius Antonius belägrades i Perusia och uthungrades. Han sjelf och hans soldater skonades, men myndigheterna i Perusia samt de senatorer och riddare, som funnos i staden, afrättades. Fulvia begaf sig till Grekland, der Antonius mötte henne 40. Nu syntes ett krig emellan triumvirerna oundvikligt. Antonius började också verkligen belägra Brundisium, men härmed afstannade saken. Legionerna voro nemligen obenägna för strid, och försoningen underlättades genom Antonii giftermål med den sköna och dygdiga Octavia, Octaviani syster och enka

efter Cajus Marcellus. Riket delades ånyo. Octavianus fick vesterlandet, Antonius östern, Lepidus Afrika. Den först nämnde hade nu att bekriga Sextus Pompejus. Härtill behöfdes medel, ty Antonii slöseri och soldaternas snikenhet hade uppslukat allt, som man utpressat. Men folket ville ej veta af nya pålagor, och bristen på lifsmedel, vållad af kaperierna, var fortfarande högst kännbar. Så beslöt man sig för att underhandla, och en förlikning ingicks på sommaren 39 vid Misenum. Sextus skulle erhålla Sicilien, Sardinien, Corsica och Achaja samt 17½ millioner denarer (för faderns egendomar), men förse Italien med säd och afhålla sig från alla fiendtligheter. Fördraget, som firades med ömsesidiga gästabud, väckte allmänt jubel, men blef ej långvarigt. Redan år 38 utbröt kriget ånyo, då en af Pompeji underbefälhafvare öfvergick till Octavianus. Denne led i början stora förluster och fann understöd af Antonius, hvarför misstroende uppkom, hvilket dock häfdes genom Octavia. Slutligen lyckades det Octaviani skicklige och ihärdige fältherre Agrippa (bild 146) att fullständigt besegra Sextus vid Naulochos (Sept. 36). Sextus flydde till Asien, men blef der fången och dödad, möjligen på Antonii befallning. Efter Sexti nederlag hade Lepidus, som vunnit hans landhär för sig, uppträdt fiendtligt mot Octavianus, men denne förledde hans krigare till affall och tvang honom att återgå till det enskilda lifvet.

146. Marcus Vipsanius Agrippa.

Antonius företog nu ett krigståg mot Partherna. År 36 ryckte han med 60,000 Romare och 40,000 man hjelptrupper mot Parthien, men uppehållen genom Kleopatra öppnade han kriget för sent på året. Detta i förening med Parthernas tappra motstånd gjorde, att han intet kunde uträtta, utan måste återtåga med stor förlust. Härefter öfverlemnade han sig, med undantag af ett tåg till Armenien 34, i Alexandria åt en veklig ro, hvarunder drottningen allt mer omsnärjde honom med sina förföriska konster. Antonius var kall för sin ädla maka, hvilken förbjöds att komma till honom och slutligen blef förskjuten. Dertill glömde han sitt romarnamn, förklarade Kleopatra för sin rättmätiga maka, erkände hennes son med Caesar, Caesarion, såsom Caesars arfvinge samt tilldelade henne sjelf och sina söner med henne flere landskap. Octavianus drog fördel af dessa Antonii felsteg, och sinnesstämningen i Rom blef allt hätskare mot den senare. Ömsesidiga anklagelser förberedde striden. Slutligen kom Octavianus i besittning af Antonii testamente, hvari han gifvit uppenbara bevis på sin svaghet för Kleopatra och sin glömska af fosterlandet. Nu följde ett senatsbeslut, som beröfvade Antonius hans makt och värdighet, hvarjemte krig förklarades mot

Kleopatra. Så blef kampen oundviklig. Antonius, som uppbjudit österlandets krafter, förfogade öfver en flotta af 800 skepp och en landhär af 100,000 man fotfolk samt 12,000 ryttare. Efter vanligheten förspilde han dock i frosseri och njutningar den dyrbara tiden under år 32, då Octavianus ännu ej var fullt rustad, och qvarblef på vestra kusten af Grekland i stället för att öfvergå till Italien. Så kunde Octavianus samla en nästan lika stor här samt en flotta af några hundra skepp. Motståndarne möttes vid den Ambrakiska viken. Octavianus var lycklig i smärre strider, och Antonius beslöt derför att ej längre dröja med hufvuddrabbningen. Han tvekade i valet emellan land- och sjöstrid, men slutligen bestämde Kleopatras inflytande honom för den senare, oaktadt han sjelf till lands hade större öfning och säkrare stridskrafter. Striden, som hölls den 2 Sept. 31, förblef länge oafgjord. Antonius hade höga och tunga tornskepp, Octavianus, hvilkens flotta anfördes af Agrippa, deremot lätta, låga och rörliga fartyg. Slutligen bestämde Kleopatra dagens öde, då hon, vare sig af fruktan eller förtviflande om Antonii sak, med 60 egyptiska skepp tog till flykten. Antonius följde henne, dårad af kärlek, och så bröts flottans motståndskraft. Landhären väntade länge förgäfves på sin anförare, men gaf sig slutligen åt segraren. Antonius och Kleopatra hade flytt till Egypten. Då Octavianus uppehölls af oro inom hären, öppnade de underhandlingar, och Kleopatra satte sig i hemlig förbindelse med segraren för att i värsta fall rädda sig sjelf. Våren 30 kom Octavianus till Egypten; flottan öfvergick till honom, och landhären vek. Kleopatra gömde sig i sin grafvård och lät helsa Antonius, att hon gifvit sig döden, hvarpå denne genomborrade sig sjelf. För sent erfor han sanningen och utandades nu i Kleopatras armar sin sista suck. Drottningen sökte tjusa Octavianus, men denne såg i henne blott en prydnad för sin triumf. Förödmjukelsen att i denna gå genom Roms gator ville Kleopatra dock ej bära; hon bedrog Octaviani vaksamhet och gaf sig döden, såsom det påstås genom ett ormbett eller en förgiftad nål. Octavianus bemäktigade sig hennes omätliga skatter och hennes rike, som blef romersk provins, samt återvände 29 till Rom. Nu var hans envåldsmakt fast grundad, och Rom hade upphört att vara en fri stat

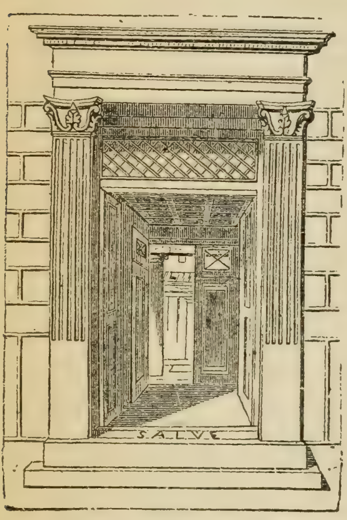
147. Romersk guldmedalj,
slagen år 29 f. Kr. till åminnelse af Egyptens eröfring.

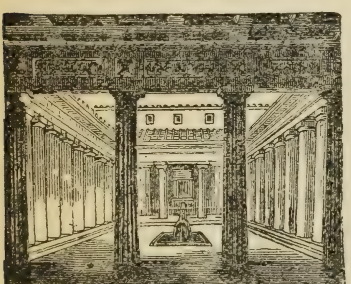
12. Religion, seder och lefnadssätt.

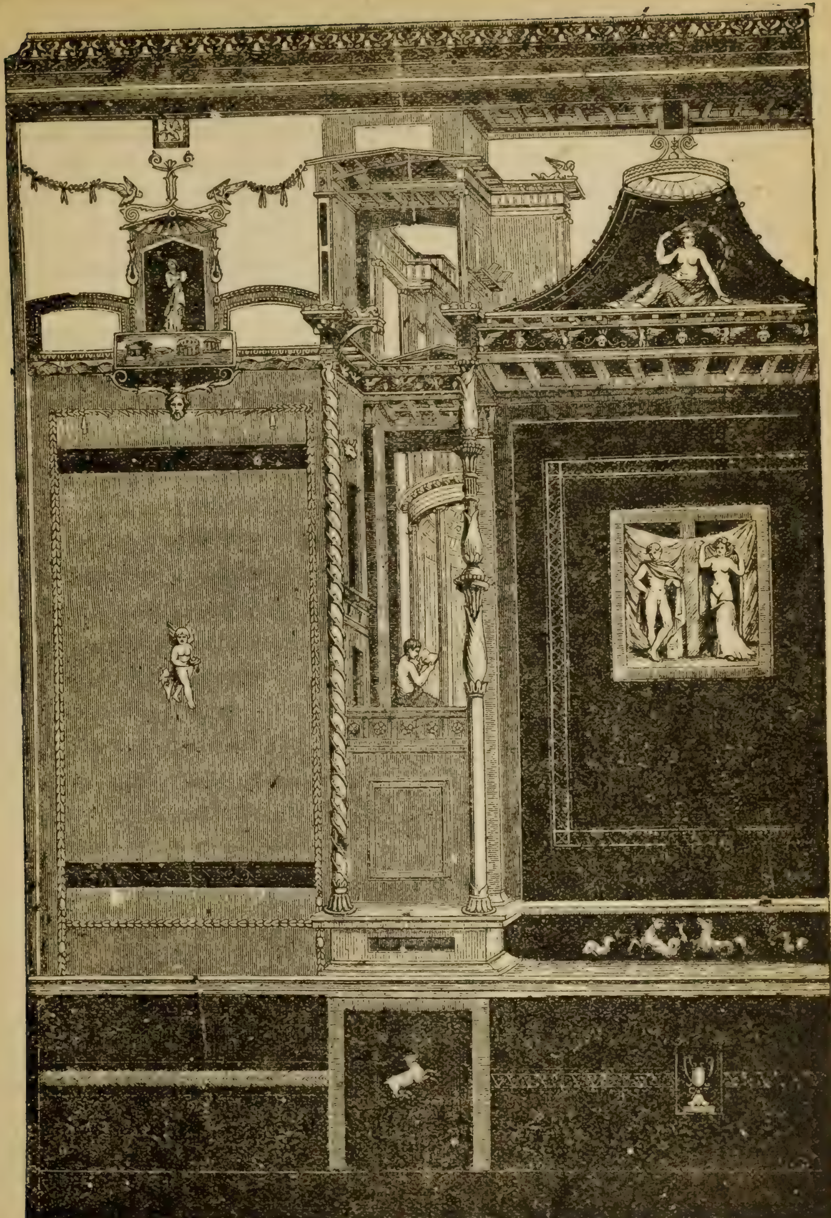
Religionsöfningarna, till större delen nära förbundna med statslifvet, bestodo fortfarande, men de voro form utan innehåll. Den grekiska filosofien, isynnerhet den epikureiska, som nekade själens odödlighet och gudomens inverkan på menniskorna, äfvensom de på allt tviflande skolornas läror hade bidragit att undergräfva den religiösa tron. Främmande föreställningar hade bemäktigat sig sinnena, hvilket var en naturlig följd af nationalkänslans försvagande. Förhållandet till de högre makterna saknade sålunda all innerlighet Å ena sidan stod en fräck otro, å den andra dess vanliga följeslagare, vantro och vidskepelse. Asiatiska och egyptiska kulter, särskildt Isis- och Serapisdyrkan, samt mångfaldig magi fingo insteg i Rom, och redan började man förguda menniskor, såsom Caesar. Ställningen var sålunda förtviflad; den verldsåskådning, som Hellas och Rom lagt till grund för sitt samhällslif, hade öfverlefvat sig sjelf.

Att religionens förfall måste åtföljas af sedernas förderf, är gifvet. Vi hafva i det föregående funnit, hurusom den gamla uppfattningen af statens betydelse och känslan af pligterna mot fosterlandet hos de flesta medborgare hade gifvit vika för tanken på enskild fördel. Nu tog sjelfviskheten allt mer öfverhand, och dess frukter dröjde ej att visa sig. Då våldet gälde såsom rätt, kunde ej heller den borgerliga lagen hindra utbrotten af det onda. Ty detta tillbakahölls hvarken af religionens bud eller af sedliga grundsatser. Likasom hela romarfolket blott tänkte på sig och förtryckte andra folk för egen makt, så var den enskilde Romarens sträfvande rigtadt på att skaffa honom sjelf allt godt, och det goda var förnämligast makt, utmärkelse, rikedom och njutning eller hos ädlare naturer företrädesvis ära. Då tidsanden var sådan, kunde uppfostran naturligtvis föga främja utvecklingen till sedlig kraft. Den var också icke den gamla tidens, som i en hård skola lärde lydnad och sjelfbeherskning samt ingöt fosterlandskärlek hos de unga; den var mera rigtad åt det intellektuella och hade till mål att gifva den bildning och förfining, som verldens herrar behöfde för att fylla sin uppgift och för att rätt njuta af lifvet. Också undandrogo sig de högre ståndens medlemmar att tjena bland gemenskapen och sökte från början få en bättre ställning i hären genom att upptagas bland fältherrens följe. Krigisk skicklighet och utmärkelse eftersträfvades dock fortfarande af dem, som ville komma fram i verlden. Der-

jemte egnades stor ifver åt vältaligheten, hvilken beredde utväg för de ärelystne att göra sig kända i det offentliga lifvet. Man ville framåt, men var ej nogräknad om medlen, och man sträfvade att i fullt mått njuta lifvets behag, obekymrad om all den nöd och jemmer, som man framkallade. Såsom förut är nämndt, var det isynnerhet provinserna, som fingo tjena de romerska stores lustar. »Det finnes», heter det i en skrift af Cicero, »hitom Oceanen intet ställe så aflägset, att icke Romarnes godtycke och förtryck dit framträngt; icke makt, vapen och krig, utan alla folkslags jemmer, tårar och veklagan hafva vi att frukta; dessa äro så. tunga, att vi icke kunna bära dem.» De utpressningar, Romarne tilläto sig mot de olyckliga provinsinvånarne, äro redan skildrade. Snikenheten inom de högre klasserna var så stor och så allmänt utbredd, att uppfattningen af rätt och orätt i penningeförhållanden förvillades och att män, som i det hela ville vara och gälla för rättänkande, deltogo i skamlöst ocker, såsom fallet var med Marcus Brutus. Det var icke ett aktningsvärdt sträfvande efter ekonomiskt oberoende eller en ädel täflan att genom arbetsamhet skapa välstånd, som genomgick samhället; det var en feberaktig guldtörst, som oroade de högre stånden. Frukten blef också rikedom för de få, armod för många. Då ännu på Marii tid en förmögenhet af 2 millioner sestertier betraktades såsom rikedom, voro anspråken nu så stegrade, att sestertierna måste räknas i 10-milliontal. Såsom man kan vänta, voro lefnadskostnaderna otroligt höga, och isynnerhet voro utgifterna för dem, som egnade sig åt statslifvet, så stora, att äfven en ganska betydlig förmögenhet snart uppslukades, och en skuldsättning förekom, hvilken vittnar om ett starkt utbildadt kreditsystem. Så skall Milo hafva varit skyldig 70, Curio 60 millioner sestertier. Köpslagandet om embeten bedrefs i så stor skala, att år 54 räntefoten i följd af medtäflarnes lånebehof plötsligt steg från 4 % till 8 %.

148. Ingång till ett boningshus i Pompeii.

149. Pelarsal i ett boningshus i Pompeii.

150. Pompejansk väggdekoration.

Det var icke för att rufva på skatterna, som man uppbjöd allt för att vinna dem; de skulle bereda utvägar till ett yppigt och njutningsfullt lif. Så sträfvade de förnäma efter boqvämlighet och prakt i bostäder. Marcus Lepidus, consul 78, byggde ett hus med en dittills okänd prakt. En mansålder derefter var detta ej ens det hundrade i ordningen bland Roms praktfulla palats. Clodii hus skall hafva kostat vida öfver 2 millioner kronor. Husen utvidgades nu allt mer. Bakom *atrium* tillkom ett pelargalleri *(peristylium)*, i midten öppet och försedt med en bassin. Äfven förekommo vackra trädgårdsanläggningar i yttersta ändan af husen. En mängd rum anordnades för särskilda ändamål; sådana voro matsalar *(triclinia)*, talrika sofkammare, skrifrummet eller kontoret *(tablinum)*, rum för bok och tafvelsamlingar (*bibliothecae* och *pinacothecae*) m. fl. I afseende på byggnadsämne och utstyrsel skilde sig den nya tiden vidt ifrån den gamla. Marmor började allt mer begagnas i stället för tegel, och på de inre delarnes utsirande nedlades den största kostnad. Marmorpelare uppburo taket; detta var antingen indeladt i djupa fält, prydda med bildverk, eller helt och måladt i samma stil som väggarne. Dels var man angelägen att genom sammanfogande af olika slags sten och trä åstadkomma vackra färgskiftningar; dels använde man den största konst på väggmålningar. Väggarna målades med arkitektoniska figurer, landskap, sceniska framställningar samt bilder ur mytologien, historien och det dagliga lifvet. Särdeles konstfullt arbetadt var golfvet. Genom sammansättning af små stenflisor — marmor, onyx m. m. — eller stentärningar åstadkoms ett mosaikarbete, hvari voro afbildade blommor, djur, historiska händelser och uppträden ur det borgerliga lifvet m. m. Fönster funnos både af glas och af ett slags genomskinlig sten.

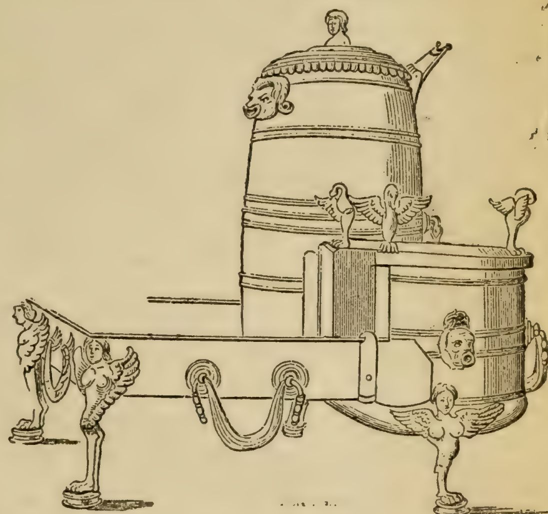

151. Romersk målarinna i sin atelier. Efter en väggmålning i Pompeii.

Ännu dyrbarare än husen i staden voro de praktfulla villor, som de förnäma Romarne uppförde åt sig å landsbygden, ofta vid hafvet. Hvad natur och konst kunde skapa fans här förenadt: intet slag af beqvämlighet fattades: rum för alla årstider och ändamål, bad, ränn-

banor, gymnasier (kroppsöfnings- och promenadlägenheter m. m.) samt mycket mer, allt anordnadt med smak och prakt. Villorna med sina fiskdammar, i hvilka hafsvattnet med otroligt arbete inleddes, och sina mångfaldiga anläggningar upptogo stundom så vidsträckt rum, att en författare kunde jemföra dem med städer.

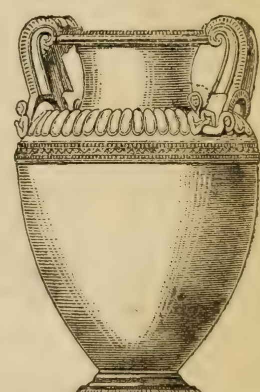
Den prakt, som utvecklades i husens byggnad och inredning, öfverträffades af den, som röjde sig i *bohaget*. Till detta användes de dyraste ämnen, såsom guld, silfver och ädla stenar, och kostnaden för enskilda praktsaker var otrolig. Så skall ett bord af afrikansk cypress hafva blifvit betaldt med omkring 190,000 kronor. Kökskärl (bild 152) och bordservis vittnade om egarnes praktlystnad, och de skönaste vaser och annat ensamt för prydnad afsedt husgeråd tillfredsstälde skönhetssinnet (bild 153, 154, 155).

152. Romersk kokapparat, funnen i Pompeii.

Mindre var prakten i *klädedrägt*, men äfven härutinnan började förfining visa sig. Framstående statsmän sökte stundom behaga genom en utsökt klädsel; talaren Hortensius lade sin toga i behagfulla veck, och Caesar, som var djupt invigd i toilettens hemligheter, förhöjde sin skönhet genom prydlighet i sitt yttre. Männens drägt förblef dock mera enkel — tygen voro ylle och linne — men qvinnorna begynte redan nu uppträda i silkestyg och begagna slöjor af lätt och genomskinligt tyg från ön Kos.

I äldre tider hade Romarne genom bad sörjt för kroppens renhet och helsa. Småningom blefvo *baden* en af de förnämsta njutningarna och förenades med alla kroppsöfningar och förlustelser. Till detta ändamål anlades särskilda lägenheter, hvilka dock först under kejsartiden fingo sin rätta karakter.

153. Vas, funnen i Pompeii.

154 Romerska lampor

Mest framträdde yppigheten i *bordets njutningar*. Redan den äldre Cato hade sagt, att en stad, i hvilken en fisk betalas högre än en oxe, icke kan ega bestånd. Efter den tiden hade smaken för läckerheter högst betydligt tilltagit. Sådana skaffades från alla håll, hvarvid ingen kostnad sparades. Såsom de mest eftersökta utländska läckerheter uppräknar Varro. påfoglar från Samos, hjerpar från Phrygien, tranor från Melos, hammel från Ätolien thonfisk från Chalkedon. hafsål från sundet vid Gades gäddor (?) från Pessinus, ostron och musslor från Tarent, två arter hafsfisk (stör och *scarus*) från Rhodos och Cilicien nötter från Thasos, dadlar från Egypten, ollon från Spanien. Särdeles beryktade voro prestcollegiernas måltider och en romersk författare (Macrobius. Saturn. III: 13) har upptecknat matsedeln vid en middag, hvilken Lucius Lentulus gaf, då han — före 63 — tillträdde sitt prestembete, och i hvilken öfverprester, vestaliska jungfrur och några qvinliga slägtingar deltogo. Känd är den yppighet, Lucullus utvecklade. Då en gång Cicero och Pompejus objudna kommo till honom och förbjödo honom att göra några särskilda anstalter, kunde han genom att blott beteckna salen, der måltiden skulle ega rum, gifva dem en middag som kostade omkring 27,000 kronor. Middagarne, vid hvilka gästerna lågo

155. Romersk marmorkandelaber.

på soffor och stödde sig på venstra armbågen, voro indelade i tre afdelningar: föranrättningen, som bestod af musslor, fisk, ägg, grönsaker m. m., hufvudmålet, som omfattade stadigare rätter, såsom vildsvin, skinka, korf, hare, killing, gäss, änder, fasaner, kramsfogel m. m. samt fisk, butta, hafsål, gädda, makrill, svärdfisk, stör m. fl., och slutligen deserten,

156. Romersk måltid. Ur den Vatikanska Vergilius.

nemligen olika slags frukter, bakverk, oliver m. m. Hvilken kostnad och möda användes för att få välsmakande rätter, kan man finna af Antonii exempel. Denne lät till samma måltid steka åtta vildsvin, som vid olika tider sattes på elden, på det att han skulle kunna äta det, som för ögonblicket var mest välsmakande. Middagsmålet intogs vanligen vid 9:de timmen, d. v. s. emellan 2 och 3 e. m.; förut hade man en frukost *(prandium)* och stundom tidigare på morgonen en risp *(jentaculum)* af lätt föda.

Yppigheten i mat åtföljdes af liknande öfverflöd i dryck. Man nöjde sig ej med inhemska viner; jemte de utmärkta campanska vinerna (Caecuber, Falerner m. fl.) skaffade man sådana af ädlaste slag, isynnerhet från de grekiska öarna. Talaren Hortensius skall hafva lemnat efter sig 10,000 krus (omkring 140,000 kannor) Chiosvin. Vid middagen dracks mera sparsamt; först sedan började det egentliga dryckeslaget. Dock njöt man i allmänhet icke vinet oblandadt; det uppblandades mer eller mindre starkt med vatten och i början af måltiden med honung. Smaken för olika vinsorter var mycket utbildad.

Att hos ett folk, der bordets njutningar spelade en så vigtig roll, *sedligheten* stod lågt, är lätt att inse. Njutningslystnaden tog ut sin rätt äfven på andra områden. Den forntida ärbarheten hade blifvit efterträdd af grofva utsväfningar, hvilkas minne till och med fäst sig vid högt uppsatta män och smutsat historiens blad. Det var icke ensamt danserskor och andra Venusprestinnor af gröfre eller finare slag, som kränkte sedlighetens lagar. Äfven Roms förnämsta damer inläto sig i brottsliga förbindelser, och vid de eftersökta badorterna Bajae och Puteoli utgjorde kärleksäfventyr ett af de förnämsta nöjena. Kortligen, i allt röjde sig sedeförderf, och huru ringa själskraft fans till att segra öfver frestelserna, huru föga tro och hopp på en framtid efter döden, visa de talrika sjelfmorden, ett osvikligt kännetecken på förskämda tänkesätt. Då inom de högre klasserna tillståndet var sådant, kan man lätt föreställa sig, huru det skulle se ut i de lägre. Romarnes yppighet hade blott till en del samma verkan som nyare tiders

eller att bereda lifsuppehälle åt en mängd fattiga, ty den talrika slafbefolkningen, som i sig inneslöt personer af alla egenskaper och yrken, från läkaren och föreläsaren till gladiatorn och jordarbetaren, sörjde för tillfredsställandet af praktlystnadens och njutningsbegärets mångfaldiga kraf. De högres exempel måste naturligtvis starkt inverka på de lägre, hvilka i allmänhet, åtminstone i Rom, lefde för dagen. Osedligheten spred sig också fort till provinserna. Öfverallt brist på fasta grundsatser eller på kraft att följa det rättas väg, öfverallt laster och brott. De våldsamma skakningarna inom samhället förwildade massan, och de stores jägtande efter makt och rikedom skapade samvetslösa och villiga verktyg bland hopen. Att de allt mer sig utvecklande gladiatorsspelen måste verka till råhet och förvildning hos folket, är uppenbart, och hurusom för spelens skull band af råa sällar bildades, har redan blifvit visadt. Sjöröfvaryäsendets blomstring var äfven ett tecken till sedernas förfall. Och ser man på krigarståndet, så möta der olydnad, trots och öfvermod. Samhället var sålunda — en vanlig följd af det sedligas vanmakt — hemfallet åt våld och laglöshet. Småningom började dock längtan efter fred, säkerhet och ordning göra sig gällande, och det var den, som utgjorde grundvalen för Octaviani envälde. Men härbredvid fans en annan, om också ej medvetet närd längtan efter något högre, ett dunkelt behof att höja sin själ öfver verldens uselhet: den blef jordmånen för utsädet från Galiléen.

Den rigtning, bildningssträfvandena i det föregående tidehvarfvet hade tagit, bibehöllo de under det nu i fråga varande. Man sökte allt mer att vinna kunskaper och bildning, och man fann icke längre öfning och färdighet tillfyllestgörande, utan bemödade sig att gifva dem stadga genom konstregler. I sammanhang härmed står undervisningens art. Grekiska lärare hade, oaktadt man sträfvat deremot, redan länge verkat i Rom; nu uppträdde äfven latinska med rhetoriska öfningar. Visserligen förbjöds deras verksamhet genom ett censorsedikt 92, men den fortfor i trots häraf, och talkonst-skolor upprättades. Provinserna började också tillegna sig latinskt språk och odling. Småningom utbildade sig skilnad mellan ett stads- d. v. s. hufvudstads- och ett landspråk, hvilket senare äfven begagnades i provinserna. I det föregående är nämndt, hurusom omkring den yngre Scipio slöt sig en krets af män, hvilka bland annat verkade för riktighet och smak i uttryckssättet. Skriftspråket blef också de förnäma kretsarnes i hufvudstaden, och folkets uttryckssätt trängde nästan ej alls in i literaturen.

Dramatiken vann i Italien ringa utveckling. Skådespelare af stor skicklighet, såsom de berömda, rika och väl upptagna Aesopus och Quintus Roscius, funnos, men författareverksamheten var svag. Det

slag af scenisk framställning, som nu företrädesvis blomstrade, var *mimen* (bild 157), som närmade sig atellanerna i lös anläggning och utförande medelst hjelp af åtbörder, men hade sin styrka i den humoristiska och träffande skildringen af folklifvet. De förnämste författarne häri voro den qvicke riddaren *Laberius* (106—43) samt den något yngre, frigifne *Publius Syrus*. Af den blandade dikt, som kallades *satura*, uppväxte nu en för Romarne egendomlig framställningsart, *satiren*, som i riddaren *Cajus Lucilius* (148—103) fick en bearbetare, hvilken med bitande qvickhet och utan skoning stälde samhällets svagheter i motsats till de forna tidernas storhet. En annan satirförfattare var den lärde forskaren *Marcus Terentius Varro* (116—27), som för öfrigt utvecklade en mångsidig literär verksamhet. I lärodikten framträdde *Titus Lucretius Carus* (99—55), som företog sig det svåra arbetet att praktiskt framställa Epikuros' filosofi. Lucretius var en sann skaldenatur; han är genomträngd af värma för sitt ämne och rik på djupa tankar samt lycklig i naturskildringar, bilder m. m.; uppgiften öfversteg dock hans styrka. Språket är kärft och versbyggnaden hård, men med kraft bröt skalden väg för efterföljare. Bland lyriska skalder framstår Veronesarn *Quintus Valerius Catullus*, född 86, som sjöng om kärlek och vänskap i rent romersk ande med en täck friskhet, hvilken gör intryck midt under grofkornigheten.

157. Romersk skådespelare uppträdande i en mim.

Prosan utbildades hufvudsakligen i och genom vältaligheten. Det politiska lifvet framkallade stora talare, såsom *Gracccherna*, *Marcus Antonius* (143—87), *Lucius Licinius Crassus* (140—91), *Sulpicius*, *Cotta*, den fint bildade och genom glänsande framställning utmärkte *Hortensius* samt framför alla *Cicero*. Denne, som genom trägna studier förberedt sig till talarekallet, fördunklade alla sina föregångare. Skarpsinnig, om också ej alltid sann i bevisningen, utrustad med oinskränkt herravälde öfver språket, sinne för formen och ojemförlig rikedom i framställningen, var han dertill genom sin menniskokännedom en mästare i att hänföra åhörarnes känslor. Både genom sina tal och sina skrifter för öfrigt, bland hvilka flere behandlade talkonsten, gaf Cicero stadga och form åt den latinska prosan och blef en förebild för kommande tider. Äfven Caesar var lycklig såsom talare genom sin klarhet och sitt säkra omdöme, som alltid träffade det rätta. *Marcus Brutus* och *Caelius Rufus* voro jemväl goda talare.

Utom vältaligheten tilltalade företrädesvis *historien* Romarnes praktiska sinne. Den raskare politiska utvecklingen framkallade na-

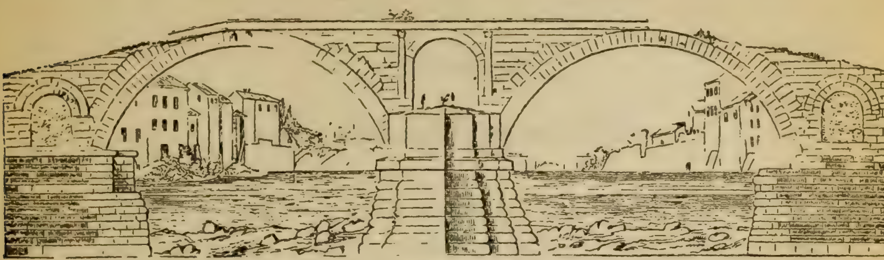
turligen ett behof att lära känna det förgångna och på samma gång att åt efterverlden förvara minnet af samtidens stora händelser. Öfvergången från torr krönikeskrifning till verklig historisk framställning kunde dock ej blifva så hastig. För öfrigt tog framställningen helt naturligt färg af de politiska åsigter, författaren hyllade, och kritiken var svag. Det är föga intresseväckande att här anföra namnen på historieskrifvarne under denna tid, allra helst som de flestas verk icke kommit till efterverlden. Nämnas må, att *Sulla* och *Lucullus* skrefvo memoirer, förmodligen afsedda att rättfärdiga eller upphöja dem sjelfva. Ett liknande syfte kan spåras i *Caesars* anteckningar om det galliska och det medborgerliga kriget. Äfven på historieskrifningens fält bevisade Caesar sitt mästerskap genom sin klara och enkla framställning. *Cornelius Nepos* sökte sprida kännedomen om Greklands historia genom sina lefnadsteckningar. som äro enkla, men förråda brist på kritik. Det verk, som nu bär hans namn, synes dock endast vara ett utdrag ur ett större arbete. Främst står *Cajus Sallustius Crispus* (86—35), som med djup blick för Romarlifvets väsen och orsakerna till samhällets förfall — han skildrade två i detta afseende märkliga händelser, Catilinas sammansvärjning och kriget mot Jugurtha — förenade en kraftig och kärnfull framställning: hans förebild var Greken Thukydides.

Rättsvetenskapen hade sina målsmän; särskildt nämnes *Mucius Scaevola*, consul 133, men förhållandena voro alltför oroliga att främja dess utbildning.

Filosofien blef aldrig inhemsk i Rom, men i och genom bekantskapen med Grekernas literatur lärde man känna de grekiska tänkarnes läror. Det var isynnerhet Epikuros' på lycksalighet beräknade system samt Stoikernas sedligt stränga lära om dygden såsom det högsta goda, hvilka vunno anhängare, det förra bland den nya tidens njutningslystna män, den senare bland dem, som ifrade för den gamla romarandens upprätthållande. Cicero företog sig att för latinska läsare bearbeta de grekiska filosofernas skrifter. Han fick härtill tid, då han efter Caesars seger drog sig från det offentliga lifvet, och hans makt öfver formen satte honom i stånd att göra de ofta djupsinniga satserna lättare att fatta och tillgängliga för män af vanlig bildning. Han gjorde ett urval från Grekerna; i sedeläran följde han Stoikerna.

Huru mycket Romarne än hyllade de sköna *konsterna*, så trifdes dock hos dem ingen sjelfständig konstverksamhet utom i byggnadsväsendet. Häri gick man fortfarande framåt. Vi hafva redan talat om enskilda praktbyggnader; äfven från det offentligas sida gjordes mycket i byggnadsväg, och Caesar gaf uppslaget till hufvudsta-

dens förskönande och underlättande af samfärdseln inom densamma genom byggnader, beräknade dels på omedelbar praktisk nytta, dels på skönhet. Väg- och brobyggnader förekommo alltjemt; så byggdes den Fabriciska bron i Rom 62 (bild 158). Ett härligt minnesmärke af

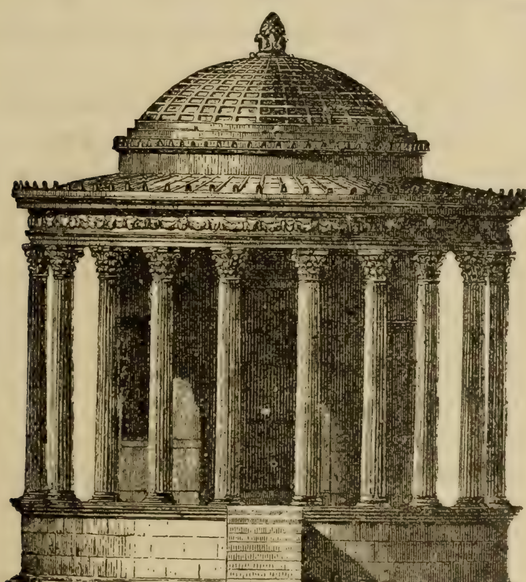

158. Den Fabriciska bron i Rom.

tempelbyggnadskonst är det under namn af Vestas tempel kända, som ännu finnes att se i Tivoli (bild 159).

Att konsten användes till att genom smakfullt husgeråd och praktföremål försköna husens inre, är redan omtaladt. Det var grekiska mästare, som härvid anlitades, och de förnäma Romarnes smak, som till en stor del var modesak, sysselsatte många konstnärer och framkallade flera verk, utmärkta af ädel uppfattning och finhet i utförandet.

Ragnar Törnebladh.

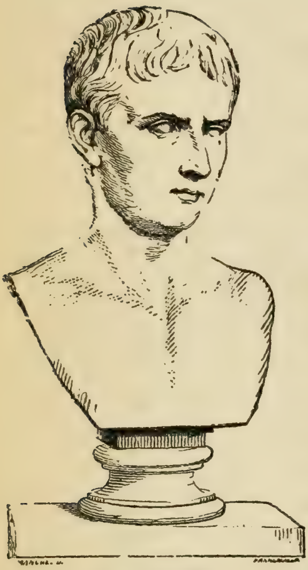

159. Vestas tempel i Tivoli

TREDJE TIDEHVARFVET.

Kejsartiden.

I. Det Juliskt-Claudiska huset.

160. Augustus.
Efter en antik bröstbild i Museo Chiaramonti i Rom.

Octavianus, som dagen vid Actium gjort till obestridd herskare öfver det romerska verldsväldet, hade ej omedelbart begifvit sig till Rom, utan midt i vintern farit öfver till Brindisi, dit senaten, riddarne och en stor del af folket strömmat ut för att hylla den unge segraren. Derefter hade han kufvat Egypten och tvungit Antonius och Kleopatra att gifva sig döden samt ordnat förhållandena i östern. Redan vid underrättelsen om Antonii död hade senaten i Rom låtit omstörta det monument, som var upprest till hans ära och åt hans lyckliga medtäflare förlänat alla de hedersbetygelser, han kunde önska sig.

Den triumf, Octavianus firade vid sin ankomst, varade, liksom Caesars efter slaget vid Pharsalos, i flere dagar och åtföljdes af glänsande spel, vid hvilka de skådelystne Romarne för första gången sågo den egyptiske flodhästen. Det omätliga byte, som Ptolemäernas skattkammare gifvit Caesars arfvinge, satte honom i stånd att försköna Roms tempel, framför alla den capitolinske Jupiters, och att mot hären och folket utöfva en storartad frikostighet. Hans bildstod uppsattes på Tiberbryggan; till hans ära skulle vid alla samqväm dryckesoffer utgjutas.

Efter republikens lagar skulle han nu hafva hemförlofvat sin här eller stält den till senatens förfogande, ty med triumfdagen upphörde hans *imperium* (d. v. s. *rikets* makt inom vissa gränser öfverlemnad åt en enda person), och återgått till det enskilda lifvet.

Naturligtvis ville han ej detta, kunde det ej heller, om han ville lefva. Att draga sig tillbaka hade varit det samma som att lemna

plats för någon annan företagsammare och göra honom till herre öfver lif och död, ty tiden var mogen för envåldet.

Fyra århundradens oafbrutna fejder hade gjort det romerska folket till herre öfver största delen af den då kända verlden. De inre strider, som ända sedan Glaucias och Saturnini tider tärt på republikens krafter, hade ej hindrat utvecklingen utåt. Men hand i hand med fullbordandet af verldsmonarkien gick undergången af den gamla författningen. Ända sedan Gracchernas tid hade öfvergången till envåldet framstält sig som ett oafvisligt behof. Man har ofta sökt härleda allenastyrelsens nödvändighet ur Romarnes moraliska förfall. Det är väl sant, att sedeförderfvet vann allt större insteg, om också ej i den förfärande grad, man af enstaka fall velat sluta. Detta bidrog utan tvifvel mycket till frihetens undergång och beredde väg för envåldet, men det var dock just *friheten,* som derigenom förstördes, ej den republikanska *formen.* Egentliga orsaken till republikens fall bör sökas i omöjligheten att regera ett verldsrike i de former och med den författning, som ursprungligen varit beräknad för en *kommun.* Hur skulle denna af verldens slödder sammansatta stadspöbel, som kallade sig det romerska folket, kunna ega insigt i de politiska och ekonomiska förhållanden, hvarpå styrelsen af det omätliga riket berodde? De comitier, som bestodo af detta romerska folk, måste nedsjunka till röstapparater, som sattes i gång af insigtsfulla och begåfvade, men äregiriga och hänsynslösa män, som buro folkets sak på sina läppar, men envåldet i sitt hjerta.

I följd af den utsträckning af den romerska medborgarrätten, som Italikerne tillkämpat sig genom det s. k. bundsförvandtkriget, hade man först fått ögonen öppna för omöjligheten att på ett större område använda den romerska statsförfattningen. Dock var för Italien en utjemning tänkbar. Ty hvarje italisk kommun var en stad, som med sina embetsmän mycket väl lät använda sig såsom organ för Roms förvaltning. Annorlunda var det med provinserna. Af dem egde större delen egendomliga kommunalförhållanden, hvilkas underordnande under det styrande folket fordrade en maktcentralisation, som knappt är möjlig i en republik. Ej nog med att ståthållaresystemet, sådant det var under republiken, utsög provinserna; det verkade äfven tillbaka på de romerske stormännen, bland hvilka desse ståthållare togos, vande dem vid tanken på obegränsad rikedom och makt och gaf dem medel att göra sig till herrar öfver lagarne och besolda härar mot sitt fädernesland.

Man kan väl fråga, hvarföre icke, när Rom började vidga sitt område öfver halföns gränser, tanken på ett stort federativt statsförbund

uppstått. Denna tanke borde ju legat nära till hands; många af de besegrade kommunerna buro *namn* af fria, med Rom förbundna stater *(civitates liberae et foederatae).* Men dels insåg man ej från början till fullo den romerska författningens olämplighet för verldsriket; dels hade den rasstolte Romaren aldrig kunnat tänka sig menniskor af främmande tunga såsom likstälda med honom sjelf och betraktade i de särskilda fall, der han hedrade kufvade folk med titeln af förbundne, förbundet mera såsom en nådegåfva af en ädelmodig segrare eller åtminstone af en, som lätt kunde blifva det i en möjlig strid, än som ett på fri öfverenskommelse grundadt, ömsesidigt fördrag.

Återstod blott en enda väg till utjemning: både Romare och provinsernas invånare måste ställas under en herre, som stod högt öfver båda och som i följd deraf hvarken kunde eller ville göra så stor skilnad dem emellan. En monarki var sålunda nödvändig, hvari »ej fursten herskade öfver Rom och Rom öfver provinserna, utan båda stodo *bredvid* hvarandra under fursten».

Då Octavianus besegrat Antonius, fans i staten ingen annan makt än hans, ingen annan väpnad styrka af någon betydenhet än de legioner, öfver hvilka han förde befälet. Och ingen motståndare kunde rycka segerns frukt ur hans händer. Ty soldaterna riktades, folket fick bröd, och alla hade att glädja sig åt ett lugn, som de länge umburit och efterlängtat. De ifrigaste fristatsmännen hade bortsopats af de inbördes fejdernas aktförklaringar eller hade stupat i drabbningarna; stormännen, som tröttnat vid borgarkrigen, funno det säkrare att vänta ära och lycka af den unge fursten än att tillkämpa sig dem med svärdet. Provinserna hoppades en förbättring i det elände, hvari de under senatens och folkets herravälde suckade.

Hvad kunde då hindra Octavianus att med ett slag tillintetgöra fristaten och, förverkligande den tanke, man med eller utan skäl tillskrifvit Caesar, såsom konung i Rom sätta diademet kring sin panna? Ingen motståndare kunde ju vidare göra honom makten stridig. Men han hade att styra menniskor, »som hvarken kunde fördraga ett fullkomligt slafveri eller den fulla friheten», och han fick ej förbise, att ehuru republiken visat sig ur stånd att sammanhålla det omätliga riket och skänka det fredens välsignelser, det ej hos Romarne, isynnerhet det aristokratiska partiet, fans någon obenägenhet mot de republikanska *formerna.* Denna tanke blef bestämmande.

I femtiondeandra boken af sin stora romerska historia, som vi tyvärr ej fullständigt ega i behåll, låter Cassius Dion Octavianus hålla rådplägning med sina båda närmaste förtrogne, Marcus Vipsanius *Agrippa* och Cajus Cilnius *Maecenas* (bild 161), huruvida Rom för framtiden skulle

vara republik eller monarki, och låter dervid de båda statsmännen i vidlyftiga anföranden utveckla sina tankar. Agrippa, en i många krig bepröfvad fältherre af öppen och redlig karakter, skulle hafva rådt honom att åter insätta senaten och folket i deras gamla rättigheter. Maecenas åter, den romerske riddaren, som af fruktan för afund aldrig ville öfverskrida den lefnadsställning, i hvilken han var född, en fin och förslagen verldsman, som under masken af ett yppigt och njutningsrikt lif dolde sin ärelystnad och sitt inflytande, skulle hafva yttrat den meningen, att Octavianus borde bibehålla den högsta makten. Det lider knappt något tvifvel, att dessa tal endast äro den form, i hvilken Dion enligt tidens sätt att skrifva historia framställer de båda vägar, som vid detta afgörande steg stodo den unge herskaren öppna. Det kan väl hända, då äfven Suetonius nämner derom, att han ett ögonblick hisnade vid tanken på den höjd, på hvilken han stod i begrepp att ställa sig, men i så fall kan ej hans tvekan hafva varit långvarig. Pompeji exempel torde hafva lärt honom vådan af att stanna på halfva vägen, och den, som satt sig in i Octaviani karakter, kan väl ej betvifla, att enväldet var det mål, för hvilket han redan från början kämpade, för hvars ernående han offrade allt, till och med sin medfödda mildhet.

Väl insåg han de stora svårigheter, som stälde sig i vägen för grundläggningen af enväldet med bibehållande af de gamla formerna. Men han understöddes till sin lycka af en natur, för hvilken endast den verkliga makten, ej skenet deraf hade något värde. Så grep han sig verket an: på grundvalen af den republikanska författningen uppbyggde han en ny, som lemnade de gamla formerna, de gamla embetena och äreställena oantastade, men skapade genom att hopa de befogenheter, som åtföljt dem, på en enda, en makt som höjde sig öfver och uppslukade dem alla. Och detta skedde ej på en gång; varsamt och försigtigt, utan att krossa en enda af de bestående formerna, tog han ett steg i sänder och gaf sitt folk tid att vänja sig vid en förändring, innan någon ny följde. Det var samma konstgrepp, som så ofta användes vid barnlösa kejsares frånfälle: republiken var död, men man borde tro, att hon lefde, till dess man vant sig att lyda den nye makthafvarens bud.

Det första steget mot enväldet tog han, då han (år 28 f. Kr.), för att slippa att upplösa sin här, lät senaten tillägga sig benämningen *imperator*, ej i ordets gamla betydelse, enligt hvilken det var en titel, som tilldelades den fältherre, som fört öfverbefälet i en drabbning, der ett större antal fiender stupat, utan i samma bemärkelse som Julius Caesar låtit kalla sig så; Octavianus erhöll dessutom rätt att låta titeln

öfvergå på sina efterkommande. Han upphöjdes derigenom till riksfältherre, och alla andra generaler trädde till honom i förhållande af underbefälhafvare (*legati*). Af den rätt, som var förbunden med den kejserliga imperatorstiteln, att äfven vid andra tillfällen än triumfen bära svärdet och krigsmanteln *inom* Rom, gjorde den försigtige fursten ej bruk, och hans föredöme följdes i detta fall af alla hans efterträdare ända till Gallienus. Samma år lät han åt sig uppdraga den censoriska makten (utan att censuren såsom särskildt embete dermed upphörde). I kraft af denna företog han jemte sin medcensor, Agrippa, en rensning af senaten, som under borgarkrigen uppfylts med de makthafvandes kreatur. »Octavianus ville upphöja senaten till ställföreträdare för hela folket, för att i senaten kunna beherska detta»; han måste derför söka att höja dess anseende i nationens ögon. Ej blott de, som i följd af lefnadssätt eller förseelser träffades af det censoriska brännmärket, aflägsnades; äfven 190 senatorer, som genom republikanska tänkesätt eller förbindelser kunde blifva honom farliga, förstod han att förma till frivilligt utträde. Sedan mönstringen af senaten var slut och senatslistan skulle uppgöras, uppfördes han af sin embetsbroder först på denna och erhöll derigenom värdigheten af *princeps senatus*. Dermed följde, såsom under republikens tid (genom häfd, ej genom lag), rätten att rösta först öfver alla ärenden som föredrogos, utom under årets fyra sista månader, då de för det följande året valda consulerne (*consules designati*) hade företrädet.

I början af år 27 hade han i senaten uppträdt med förklaring, »att han nedlade hela den imperatoriska makten och ville hellre, om han också derför skulle dö före sin tid, lefva såsom enskild man än i evighet som envåldsherskare». Stridiga känslor bemäktigade sig vid detta anbud senatorerne; de fleste genomskådade dock hans verkliga afsigt; många voro af leda vid borgarkrigen föga måne att återställa tingens gamla ordning. Höga rop hördes af dem, som besvuro honom att återtaga sin makt. Efter lång tvekan gaf han, såsom det tycktes endast med svårighet, vika för den allmänna meningen och öfvertog åter regeringsbördan, men endast för *tio* år. Fem gånger förnyades på samma sätt hans makt under de fyrtiotvå år, han ännu lefde. Redan samtiden dömde olika om dessa afsägelser; men de, som sett och se blotta gyckelspel deri, hafva gjort honom orätt. Hos denne furste parades ett sinne, som när det ej upprördes af borgarstridernas oro, var mildt och ädelt med en klokhet och sans, som aldrig tvekade om rätta medlen. Det var lika mycket en tillfredsställelse för hans hjerta som en triumf för hans statskonst att lemna från sig och som fri gåfva åter mottaga den makt, han med den starkares rätt obe-

stridt kunnat behålla. Han visste ock, att hans medborgare vid dessa tillfällen erinrade sig allt det goda, han bevisat dem, och till gengäld gåfvo honom ännu mer än förut. Efter hans första afsägelse gafs honom (den 16 Jan. 27 f. Kr.) namnet *Augustus* (den vördnadsvärde), och detta namn har historien företrädesvis fästat vid *honom*, oaktadt alla hans efterträdare burit detta såsom den vigtigaste delen af kejsartiteln. Äfven mera handgripliga fördelar blefvo följden af den uppflammande kärleken och vördnaden för honom. Hittills hade hvarken varaktigheten af hans imperatoriska makt eller hans förhållande till förvaltningen af provinserna varit klart bestämda. Imperatorsmakten förstärktes nu med den *proconsulariska*, det högsta befälet i och öfver ledningen af provinserna. Skenbart af blygsamhet utstakade han dock härutinnan sjelf trängre gränser för sin verksamhet, i det han delade förvaltningen af provinserna med senaten. Åt denna lemnade han sådana, i hvilka ordningen ej blifvit störd eller helt och hållet återstäld; sådana åter, som oroades af grannfolken eller i hvilka man fortfarande hade att befara uppror, behöll han för sig sjelf, för att, såsom han sade, lemna den ofarliga delen af förvaltningen åt senaten, men i sjelfva verket för att ej låta den förfoga öfver någon större väpnad styrka, då naturligtvis den allra största delen af härarne var förlagd i de provinser, der man kunde frukta oroligheter utifrån eller inifrån. Åt senaten lemnade han Afrika (det forna karthagiska området), Numidien, Hellas med Epirus (Achaja), Illyricum eller Dalmatien, Makedonien och Sicilien, Kreta och det dermed förenade Kyrene i Afrika, Bithynien, hvartill hörde Pontos (vestra delen af Mithradates' forna rike), Sardinien, det Narbonensiska Gallien samt Baetica. Sjelf behöll han det återstående Spanien, det återstående af Gallien med öfre och nedre Germanien (på vestra Rhenstranden), det blomstrande Syrien med dess lysande hufvudstad Antiochia vid Orontes, Cilicien, Cypern och Egypten. Af dessa landskap bestod sålunda på den tiden det ofantliga verldsriket. Inom och vid gränserna af detsamma regerade flerstädes till namnet sjelfständiga herskare, som till Rom stodo ungefär i samma förhållande, som de ostindiska lydfurstarne till England, och hvilkas land under de följande kejsarne till större delen införlifvades i riket. Flere förändringar skedde ock sedermera i fördelningen af provinserna. De ståthållare, som tillsattes i de kejserliga provinserna, kallades legater i praetors ställe (*legati pro praetore*), äfven om de redan beklädt consulatet; i senatsprovinserna åter kallades alla ståthållare proconsuler, äfven om de förut ej innehaft högre embete än praeturen. Ståthållarne af den först nämnda klassen hade vid sin sida kejserliga embetsmän af olika rang.

vanligen romerska riddare eller frigifne, som kallades procuratorer; de upptogo och aflemnade skatterna till den kejserliga kassan (*fiscus*). I de senatoriska provinserna sköttes nu som förut kassorna af quaestorer, som aflemnade inkomsterna och räkenskaperna till statskassan i Saturnustemplet (*aerarium*); äfven i dessa provinser hade dock den kejserliga kassan inkomster, såsom femprocentskatten på testamenten m. m., och dessa upptogos äfven här af procuratorer. Egypten, Roms kornbod, fick sin särskilda alldeles egendomliga förvaltning. Augustus vågade ej lemna den vigtiga provinsen i händerna på en legat af senatorsståndet med en här, utan den styrdes af s. k. *praefecti augustales* af riddarståndet, hvilket äfven de der kommenderade legionscheferna tillhörde (*praefecti castrorum;* annars hette legionsbefälhafvarne *legati* och voro vanligtvis f. d. praetorer). Inkomsterna af provinserna inflöto hvarken till aerarium eller fiscus, utan gingo till kejsarens egen handkassa (*res privata principis*). Senatorer och riddare med senatorscensus (sedan Augustus en million sestertier, ungefär 125,000 kronor) fingo ej ens utan kejserligt tillstånd beträda Egyptens jord.

Genom alla dessa anordningar förbättrades provinsernas läge. Kejsarens kraftiga hand hindrade öfvergrepp från ståthållarnes sida; fastställandet för dessa liksom för de underordnade tjenstemännen af bestämda löner, den noggranna regleringen af gärder och skatter, uppsigten öfver kommunalförvaltningen gjorde till en god del slut på de utpressningar, som under republikens dagar så fruktansvärdt tärt på provinsernas välstånd.

Den 27 Juni 22 f. Kr. erhöll Augustus af senaten och folket den *tribuniciska* makten för lifstiden. Dermed ej allenast var fursten oantastlig för sin person; han kunde äfven i följd deraf träda emellan vid hvarje senats- och folkbeslut; genom den med den tribuniciska förknippade skyddsmakten (*auxilium*) kunde han tillintetgöra kraften af hvarje domstolsutslag. Härur utvecklade sig genast makten att på vad från domstolarne afgöra rättssaker i högsta instans. Det var sålunda naturligt, att kejsarne ansågo denna makt som envåldets kärna, en tanke som finner sitt uttryck deri, att de räknade sina regentår från den dag, de först erhållit densamma, och på hvilken de årligen förnyade den. Samma år beslöts, »att han för lifstiden skulle hafva den fulla proconsulariska makten, att han ej skulle behöfva nedlägga denna inom Roms murar, ej heller någonsin behöfva förnya den», med det uttryckliga tillägget, »att han äfven i senatsprovinserna skulle hafva mera att säga än ståthållarne». Derigenom egde han medel i hand att öfva rättvisa och gifva nåd ända till rikets yttersta gränser. Sålunda hade just de båda embeten, tribunatet och proconsulatet, hvilka

ej ingingo som organiska delar i de republikanska institutionernas byggnad, blifvit enväldets hörnstenar, en bekräftelse på den oafvisliga sanningen, att hvarje beståndsdel i en statskropp, som ej står i fullständig samklang med det hela, förr eller senare leder till dess undergång.

Ett ytterligare steg på den utstakade banan tog han, då han år 19 f. Kr. mottog den *consulariska* makten för lifstiden. Dermed följde rätten att öfverallt, äfven i Rom, låta bära de tolf fascerna framför sig och att sitta på en tron mellan de båda consulerne. Han blef härigenom äfven i yttre hänseende höjd öfver republikens högsta embete och herre äfven öfver de romerska medborgarne i Italien, som förut stått under hans domsrätt endast såvida de tjenade som soldater i hären; genom sina edicter (förordningar att gälla tillsvidare) kunde han på ett bestämmande sätt ingripa i alla civilrättsliga förhållanden.

Genom den högsta polisuppsigt (*praefectura morum*), som blifvit honom tilldelad (19 f. Kr.) — censuren hade han ej velat mottaga för lifstiden — fick han censorernas alla rättigheter. Slutligen blef han efter Lepidi död (11 f. Kr.) *pontifex maximus* och erhöll i denna egenskap uppsigten öfver hela religionsväsendet.

Enväldet var färdigt. Men det var ingalunda ett envälde i modern bemärkelse »med Guds nåde». I den romerska monarkien, såsom Augustus hade skapat den, fans en oöfverstiglig klyfta mellan *rätt* och *verklighet*. Rättsligt låg ända till Diocletiani och Constantini dagar all makt hos folket. Kejsaren var ej annat än dess främste oansvarige embetsman, hos hvilken de republikanska embetenas befogenheter ej blott voro hopade, utan äfven stegrade, men vid hvarje herskares frånfälle upphörde den monarkiska makten, och staten skulle rättsligen kunnat återvända till de gamla formerna.

Ty till namnet fans ju ännu ett fritt romerskt folk, som utöfvade en del af sina rättigheter i folkförsamlingar äfven långt efter Augustus (t. ex. under Claudius vid Neros adoption och vid Vespasiani tronbestigning); ja, som en tom form förekomma de ännu i tredje och fjerde århundradena e. Kr. Äfven de republikanska embetsmännen valdes under Augustus i comitierna, ehuru kejsarens förslagsrätt lemnade föga utrymme för valets sjelfständighet, och valrätten öfverflyttades af Tiberius helt och hållet till senaten. Domsrätten hade Augustus fråntagit folket, och den lagstiftande maktens utöfning var endast en sällan begagnad formalitet. Senaten var sålunda *rättsligt* den regerande myndigheten; princeps ville ej anses som dess beherskare, utan endast som dess främste medlem; den hade utom andra förvaltningsgrenar äfven styrelsen af de rikaste provinserna; de bättre kejsarne

togo den vid alla vigtiga tillfällen till råds, och till mera hade ju från början republikens consuler ej varit förbundna; ur dess händer mottog Augustus till en stor del sina företrädesrättigheter, och formelt fordrades dess bekräftelse för lagligheten af hvarje kejsares tronbestigning.

Men det var ej tänkbart, att denna senat kunde blifva en verklig och kraftfull ställföreträdare af det romerska folket. Och äfven om detta fortfarande medelbart genom valen till de embeten, som berättigade till inträde i senaten, kunnat tillsätta dennas medlemmar, var ej dess anda sådan, att det kunde skapa ett riksråd, som motvägde princeps' öfvermäktiga inflytande. Ty

»— — — sedan ej längre
Röster det säljer, bekymmerna flytt: det folket, som skänkte
Öfverbefäl och fascer, legioner och allt, nu sig håller
Stilla, och ängsligt sträfvar det blott att vinna de trenne:
Bröd och spel.» (Juvenalis' 10 satir.)

161. Maecenas.

Ej heller blef senatens valrätt något medel i dess hand att förnya sig genom upptagandet af sjelfständiga medlemmar; dels hade åldersbefordringarna för inträde på embetsmannabanan och i senaten blifvit sänkta; dels egde kejsaren genom sin censoriska makt möjlighet att till allra största delen gestalta senaten huru han ville, och i följd af den tribuniciska kunde han upplösa hvarje sammankomst och sålunda hindra hvarje beslut, som var honom misshagligt. Derigenom, liksom genom hans rätt att utfärda edicter med kraft af lag, inskränktes den ökade lagstiftande makt, som i princip tillerkänts senaten, isynnerhet sedan det blifvit sed, att den efter hvarje tilländalupet år med ed bekräftade giltigheten af de förordningar, som kejsaren under året utfärdat (*jurare in acta principis*). Vidare förlänades honom genom tid efter annan utvidgadt privilegium rätt att utom dagordningen föredraga de frågor, som han önskade upptagna till behandling (*jus relationis*). Dessutom vande man sig snart att vid tronbestigningen ej mycket fråga efter senatens samtycke.

Den, som hade hären att tacka för sin upphöjelse, regerade så länge, hans soldater voro honom trogne, och senaten vågade aldrig neka att mod sitt samtycke gifva helgd åt en framgång, som våldet verkat.

För öfrigt hade redan Augustus i hög grad gjort sig oberoende af de häfdvunna förvaltningsorganerna. Ej blott under höstferierna, då senaten plägade taga sig ledigt och utlotta ett utskott, som skulle rådpläga med kejsaren om vigtigare angelägenheter, tillkallade han endast en del af senaten. På hans ålderdom, då det blef honom obeqvämt att på sammankomstdagarne (Kalendae och Idus i hvar månad) begifva sig till det juliska rådhuset eller till det tempel, der senaten för tillfället var samlad, infann sig ett visst antal senatorer i hans hem, hvilka jemte de manliga medlemmarne af hans familj bildade hans råd (*consilium*). Huru denna inrättning utbildades och från Hadriani tid öfvergick till ett verkligt statsråd, skall i det följande visas.

Naturligt var ock, att Augustus, sedan de gamla republikanska embetena blifvit nedsatta till »skuggor utan makt och namn utan anseende», skulle behöfva nya verkställare af sin vilja, som ej frestades af sitt embetes ålder och benämning eller sin egen börd och rikedom att visa otillbörlig sjelfständighet. Det blef honom derför nödvändigt att skapa nya poster, som kunde beklädas af personer, hvilka funnes dertill lämpliga, utan afseende på om de egde senatorsrang eller icke, och som kunde till- eller afsättas, allt efter som regenten fann det med sin och statens fördel förenligt. Gemensamma namn för dessa nya embetsmän äro *praefecti* och *curatores*. Det förra ordet användes af den romerska statsrätten för att beteckna en man af lägre rang, som på förordnande skötte ett embete, hvilket innehades af eller tillkom en förnämare. Så kallades under republikens tid en legionsbefälhafvare af riddarrang ej *legatus* som annars, utan *praefectus legionis*, och de ställföreträdare, som kejsarne eller deras anförvandter nämnde för skötandet af de kommunala hedersembeten, till hvilka de i Italien och provinsernas städer ofta valdes, kallades äfven *praefecti*. Högst i rang af dessa stodo befälhafvarne för lifvakten (*praefecti praetorio*) och *praefectus urbi*, öfverståthållaren i Rom. Sådana embetsmän tillsattes ock för att hafva öfverinseendet öfver den för Rom och Italien så vigtiga spanmålstillförseln till Civita vecchia från Egypten och Sicilien. Under namn af *curatores* — som till en del öfvertogo aedilernas embetsgöromål, hvilka under republiken företrädesvis hade kallats *cura* — hade åtskilliga embetsmän uppsigten öfver Roms kloaker, Tiberstranden och dess reglering, tempel och byggnader samt de stora militärvägarne i Italien. Dessa embeten gåfvos redan från början såsom lönlösa hedersuppdrag åt senatorer af minst praetorisk rang. Stads- och

praetorianprefekternas embeten, i synnerhet de senares, blefvo inom kort de som medförde den högsta rangen i riket. Alla dessa öfverhetspersoner hade redan från början eller fingo småningom kanslier med stor och väl besoldad personal.

För skötandet af de löpande förvaltningsärendena i det vidsträckta riket använde både Augustus och hans närmaste efterträdare sina frigifne. De förnäma Romarne under republikens senare tider hade bland sin omgifning en sekreterare (*ab epistolis*), en förvaltare (*a rationibus*), en person som mottog och besvarade suppliker o. d. (*a libellis*), en som antecknade gifna löften, ingångna förbindelser m. m. (*a memoria*). Dessa befattningar, som ansagos för de förnämsta inom en romersk ädlings hofhållning, bestriddes af slafvar eller oftast af frigifne. Den romerske princeps förvaltade nu staten ungefär efter samma grunder som den enskilde sitt hus; derför blefvo ock hans förnämste frigifne, hvad vi skulle kalla departementschefer, af stort inflytande. De genom dessa händer utgående kejserliga skrifvelserna befordrades med en nästan otrolig skyndsamhet genom den statspost (*cursus publicus*), som af Augustus inrättades och af hans efterträdare utvecklades till en hög grad af fulländning.

Sålunda egde kejsaren alla möjliga medel att göra sin vilja gällande, oberoende af senaten och folket. Men *rättsligt* stod dock dessas makt fast. Deraf omöjligheten att genom lag göra monarkien ärftlig, deraf den prägel af inkräktning, som patryktes densamma. Deraf kom det sig, att äfven de bäste kejsares visa och välvilliga anordningar sällan öfverlefde dem, deraf att ej tanken på en närbeslägtad efterträdares möjliga öde stod hindrande i vägen för »kejsarvansinnet» hos herskare med dåliga naturanlag och vanor. Den nya romerska monarkien, som ej ens vågade bära detta namn — före Diocletianus har ingen romersk kejsare *sjelf* kallat sig envåldsherre (*dominus*) — och som ej hade någon faststäld successionsordning, hade ingen rot i det romerska föreställningssättet huru nödvändig den än visat sig vara för den utmattade staten. Ingen moralisk makt uppbar princeps' välde: tvärtom hyste aristokratien, den klass, inom hvilken det egentliga politiska medvetandet lefde och rörde sig, en hemlig motvilja mot envåldet och, när den nu måste underkasta sig detsamma, mot att samma slägt herskade för någon längre tid; kejsaren fann sålunda sin ställning betryggad hvarken genom den offentliga meningens makt eller oförytterlig häfd eller tillgifvenhet för sin familj. Ej sällan hade han sjelf kommit på tronen med våldets tillhjelp och visste väl, att det för andra endast behöfdes mod och förmåga att begagna tillfället för att störta honom. Deri låg källan till många tyranniska åt-

gärder och till det krig, som af de sämre regenterna fördes mot senaten och dess aristokratiska medlemmar.

Under Augustus hade dock följderna af envåldets från början skefva ställning ej klart framträdt. Tvärtom uppblomstrade under honom för romarriket skönare dagar än det på länge hade sett. Den hänsynslöse Octavianus hade helt och hållet ombytt natur eller snarare — de många älskvärda sidorna i hans karakter hade gjort sig gällande, sedan han ej längre behöfde kämpa om makten eller — hvad som med sådana motståndare var detsamma – om lifvet. Samme man, som skickat lönnmördare mot Antonius, som såsom triumvir åt dennes outsläckliga hat prisgifvit Cicero, som för fångarne från det stormade Perugia ej haft annat svar än: »*I måsten dö*», var nu den visaste, hofsammaste och mest öfverseende regent. Det är väl sant, att hans *fördel* fordrade, att han visade dessa egenskaper, ty på dem berodde för honom och hans rike lugn, fred och ordning. Men att förklara dem endast ur en under fyrtio år fortsatt förställning »är i psykologiskt afseende lika våldsamt som onödigt». Hans sinnelag var i botten ädelt och mildt, och ett fint och genomträngande förstånd, som snabbt öfverskådade förhållanden och utan tvekan valde den lämpligaste vägen, hejdade, sedan han hunnit mannaåren, de stormande lidelserna.

Det fans ingen klass af medborgare och intet medborgerligt förhållande, till hvilka ej hans omsorg sträckte sig. Huru han genom utrensning af ovärdiga medlemmar och höjande af census sökte gifva senaten anseende, hafva vi sett; riddarnes företräden värnade han, upprätthöll strängt den romerska medborgarrättens ära och inskränkte genom flere lagar de frigifnas såväl antal som politiska rättigheter. Mot den tilltagande lyxen sökte han att sätta lagar, ehuru med lika liten framgång, som dylika försök i alla tider visat sig ega. För att höja sedligheten och sätta en gräns för benägenheten för det ogifta ståndet, stadgades straff för ungkarlar och belöningar för dem, som i lagligt äktenskap egde barn. »Augustus ingrep med lagens hand för att hägna hem och stat. Men lagen är vanmäktig, der seden är död. Dock är det en tafla värd att minnas: den gamle imperatorn stående upprätt i sin loge i skådespelshuset, medan hvarje man på riddarebänkarne ropar under häftiga åtbörder till honom: 'Ned med dina äktenskapslagar!' Då ropet ljuder med ökad styrka, vinkar Augustus sin adoptivsonson Germanicus och hans barn till sig och tager den minste gossen i sin famn. Bredvid honom står nu den af Romarne tillbedde hjelten, den unge husfadern i sin manliga fägring. Kejsaren visar på honom och på de blomstrande barnen, för att med en bild af den högsta jordiska

sällhet, det dygdiga hemmets, lugna det stormande folket och åskådliggöra, huru väl han menat med sina lagar.»*

Sådana uppträden voro snart försvinnande moln; förhållandet mellan Augustus och hans folk var annars det bästa; det älskade honom som sin välgörare, ja, vördade honom nästan som sin skyddsgud. Och det hade i sanning skäl att vara tacksamt. Med oaflåtlig omsorg sörjdes för Roms provianteiing till en del genom åtgärder, som vi skulle kalla grymma, såsom då under en hungersnöd alla främlingar utdrefvos ur staden. Med glänsande frikostighet förskönade han sjelf och föranledde andra att försköna Rom, så att han med fog kunde berömma sig af att »hafva mottagit en stad af tegel och lemnat en af marmor», ehuru hans åtgärder i detta hänseende skulle långt öfverbjudas af flere bland hans efterträdare. För den rättegångslystne Romaren var ock hans omvårdnad om domstolsväsendet ett ämne till tacksamhet. Rättigheten att som juryman deltaga i domstolarne utsträcktes längre än förut, och det stadgades, att spelen och andra stora högtider, som förut vållat betänkliga afbrott i domstolsverksamheten, ej mera i lika grad skulle få hindra anhängiggjorda måls fortgång.

Men ej blott den stora massan visste han att intaga och förbinda till tacksamhet. Fint om ock ej djupt bildad, förstod Augustus väl, att det ligger i en monarks intresse att uppmuntra literatur, konst och vetenskap och att det beskydd, som lemnas dessas idkare, rikligt gengäldas åt beskyddaren, som förevigas i sång och bild. Hans eget lynne dref honom att sysselsätta sig med andliga idrotter. Han var författare till åtskilliga skrifter af historiskt och filosofiskt innehåll, till en episk dikt *Sicilien* och till epigram. Ja, han hade till och med börjat en tragedi *Ajas*, som han dock inom kort »lät falla för svampen». Han byggde och lät bygga teatrar, der han, kanske för att i den allmänna meningen adla skådespelskonsten, tvang romerska riddare att uppträda som medtäflare till de af opinionen och lagarne brännmärkta histrionerna. I Apollotemplet på det palatinska berget inrättade han ett stort bibliotek af grekiske och romerske författare.

Man kan taga för gifvet, att der befunno sig mästerverken af de stora skalder, som uppstodo i fredens hägn och som af Augustus, isynnerhet på förord af Maecenas, sjelf författare ehuru föga lycklig, hugnades med understöd och belöningar. Berömdast af dessa är *P. Vergilius Maro* från Mantua (född 70, död 19 f. Kr.), en mild och älskvärd skaldenatur, som i ett kyskt och omsorgsfullt glättadt språk besjungit åkerbruket, Romarnes nöje och sysselsättning mellan krigen,

* V. *Rydberg* i Svensk Tidskrift 1875, s. 17.

Ryktbarast är dock hans stora epos *Aeneis*, som skildrar den juliska ättens förmente stamfader Aeneas och hans öden efter Trojas fall, hans ankomst till Latium och de bragder, som ledde till upprättande af Roms moderstad. Konstfull, melodisk och stundom närmande sig nyare tiders romantik, stannar dock denna dikt i planens klarhet och uttryckets genomskinlighet vida efter sin förebild, de homeriska sångerna. *Q. Horatius Flaccus* (född i Venusia i Apulien 65, död 8 f. Kr.), hvars skarpa förstånd, fina ironi och fulländade versbyggnad göra honom till den romerske skald. som äfven för nutiden eger det friskaste behag, har lemnat åt efterverlden *oden*, efterhärmningar, som så mycket annat i den romerska literaturen, af grekiska mönster, men förträffliga såsom sådana, ehuru den poetiska flygten stundom väl mycket hämmas af betraktelsens djup och omdömets skärpa. På sin plats äro dessa egenskaper i hans *satirer*, detta egendomliga diktslag, som hvars skapare Romarne anses. Dessa såväl som hans *skaldebref* hänföra ännu i dag genom sitt glada lynne, sitt urbana skämt och sin lekande form. *Elegien* fann lycklige bearbetare i den veke *Albius Tibullus*, den lidelsefulle, i häftig rythm frambrusande *Aurelius Propertius*. Större än dessa båda är *P. Ovidius Naso*, af hvilken vi utom de i elegisk form affattade *fasti* (kalender), *konsten att älska* m. m. ega »forntidens första läsbara roman», *metamorphoses* (förvandlingar) i hexametrisk form ett arbete hvari han glänser genom naturlighet och ett underbart välde öfver formen, men som saknar djup och enhet. Främst bland de romerske historieskrifvarne står *Titus Livius* från Padua (född 59 f. Kr., död 19 e. Kr.), som för första gången skref en omfattande skildring af Roms öden från staden grundläggning till Augusti tid i 124 böcker. af hvilka tyvärr endast 35 kommit till oss. Stor som han är i skildring af situationer. olika skaplynnen och bevekelsegrunder, lider dock hans afrundade, »ymnigt och mildt som mjölk» framflytande föredrag af för mycken talarekonst, och hans uppgifter isynnerhet om de äldsta tiderna röja stundom brist på historisk pröfningsförmåga. Af *grekiska* skriftställare på Augusti tid äro att märka *Dionysios från Halikarnassos*. som behandlade den äldre romerska historien. *Diodoros från Sicilien*, författare till en allmän historia, och *Strabon* till en geografi. emedan de båda första delvis, den sistnämnde helt och hållet blifvit bevarade.

Den enda af de *sköna konsterna*, inom hvilken Romarne lyckats åstadkomma något sjelfständigt, var byggnadskonsten. Målare och bildhuggare voro på sin höjd härmare af Grekerne. I Rom fans det sannolikt stora af Greker anlagda verkstäder för efterbildande af de gamla mästerverken.

Filosofien hade blifvit en modevetenskap hos de förnäma, som ofta underhöllo en eller flere grekiska visdomslärare i sina hus. Någon egentligen framstående målsman hade den ej under Augustus.

Oaktadt all den prakt, hvarmed denne utrustat gudarnes tempel, och den omsorg, med hvilken han sökte utestänga främmande öfvertro, förföll den gamla religionen allt mera, då den ej längre hade fäste i folkmedvetandet.

Men under den romerske imperatorns lysande regering föddes i Bethlehem i judiska landet den fattige timmermanssonen, hvars lära, sedan Augusti rike sjunkit i grus, skulle skapa en ny verldsordning.

Augusti krigsmakt bestod af tjugofem legioner, hvilkas antal af hans efterträdare bragtes till trettio. Till hvar och en af dessa hörde ett rytteriregemente (*ala*) och en reservkår, de båda senare vanligtvis bildade af främmande förbundsfolk. Dessutom hade han till sitt personliga skydd utom en germanisk lifvakt ett garde på tiotusen man, fördelade i tio cohorter (*cohortes praetoriae*), af hvilka de tre lågo i Rom. Deras högste befälhafvare, vanligtvis två, kallades som nämnts *praefecti praetorio.* Dessa trupper rekryterades hufvudsakligen från mellersta Italien och besoldades dubbelt så högt som legionssoldaterna och befordrades ej sällan efter uttjent kapitulationstid till centurioner vid legionerna. Dessutom fans i Rom en stadsvakt (*cohortes urbanae*) samt brand- och polissoldater (*cohortes vigilum*).

Legionerna stodo till största delen vid rikets gränser. Så bevakades Rhenlinien af åtta, Donaulinien af sex; i det oroliga Spanien stodo tre, i Syrien, gränsprovinsen mot det parthiska riket, fyra legioner.

Kejsardömet var freden, och Augustus ansåg dessa trupper ej så mycket nödvändiga för att utvidga rikets gränser genom lysande landvinningar som såsom medel för riket att komma i åtnjutande af ett lugn, som det under republikens dagar aldrig känt. Han kunde ock tre gånger under sin regering stänga Janustemplet, som stått öppet sedan det första puniska kriget. Det romerska området hade efter kriget med Antonius och Kleopatra uppnått en sådan storlek, att det ej utan fara kunde vidare utvidgas. Derför hade de krig, Augustus förde, till syfte dels att stadga hans välde i det inre, dels att bringa de med rigtig blick valda gränslinierna, Rhen och Donau, fullständigt i Romarnes våld och sålunda hafva ett fast värn mot de nordiska folkens oupphörliga infall.

I *Spanien* underkufvades Asturer och Cantabrer, och efter tvåhundraåriga, nästan oafbrutna krig befunno sig Romarne i ostörd besittning af halfön.

Ehuru de beherskade hela *Gallien* ända till Rhen, voro folken i Alperna ännu obetvungna. Så kunde ej få förblifva. Rom kunde först då anses betryggadt mot norr, när Romarne beherskade denna bergskedja och dess nordliga sluttningar. Vidare var förbindelsen mellan Rom och dess nya landvinningar i Gallien osäker och slätterna vid Po utan skydd för röfvartåg, så länge de vilda stammarne i höglandet från Savoyen till Istrien ej voro kufvade på allvar. Dessa folk liksom de, hvilka bebodde de angränsande landen söder om Donau, voro dels af germaniskt, dels af keltiskt, dels af obekant ursprung.

Sedan Istrierne (35 f. Kr.) och Salasserne, som bodde vid de Penninska Alperna, (29 f. Kr.) blifvit betvungne, företogs under ledning af Augusti tappra styfsöner *Tiberius* och *Drusus* det afgörande fälttåget mot alpfolken, som gjort infall i Italien och Istrien. De mäktige Rhätierne (i Graubünden och Tyrolen) angrepos från två sidor. Drusus gick med sin här uppför Etsch's stränder och sedan öfver Brenner till Inndalen; Tiberius framtågade från Gallien till Bodensjön (*lacus Brigantinus*). Omringade på alla sidor, kämpade Rhätierne och de med dem förbundne *Vindelikerne* med förtviflans mod, men de särskilda häraderna (*pagi*) stredo hvar för sig utan gemensam plan, och så vann den öfverlägsna romerska krigskonsten seger. Den landsträcka, som omfattar Baiern söder om Donau, nordliga Tyrolen och östra Schweiz, blef romersk provins, genomkorsad af stora militärvägar och till Marci Aurelii tid förvaltad af en procurator. Den romaniserades ovanligt fort, och ännu i dag talas i Graubünden en romansk munart. Vid Lech uppblomstrade den berömda kolonien Augusta Vindelicorum (Augsburg). På högra Innstranden bildades af *Noricum* en annan provins, som styrdes på samma sätt som Rhätien.

Öster om denna uppstodo småningom åtskilliga romerska gränsländer vid nedra Donau. Genom Octaviani lyckliga fälttåg 35 och 34 f. Kr. hade det gamla *Illyricum* (sedan kalladt *Dalmatien*) betydligt utvidgats och *Pannonien* (sydvestra Ungern med en del af nedra Österrike, Steyermark och Kärnthen samt Krain, Kroatien och Slavonien) gjorts till provins. Här uppstodo i en senare tid många romerska kolonier, såsom Vindobona (Wien) och Sirmium. *Moesien* (norr om Thrakien, till hvilket det ursprungligen hörde, söder om Donau från floderna Savus och Drinus till Svarta hafvet) eröfrades 29 f. Kr. och blef provins åtminstone innan 9 f. Kr. Donaulinien skyddades af starka fästningar. Det egentliga *Thrakien*, der Rom tidigt försäkrat sig om

de grekiska kuststäderna, fortfor att stå under egna höfdingar, till dess kejsar Claudius år 46 e. Kr. gjorde det till provins.

Ärofullare än alla dessa landvinningar syntes det samtiden, att Phraathes IV, Parthernas konung, frivilligt utlemnade de fälttecken och ännu lefvande krigsfångar, som tagits från Crassus och Antonius. Orsaken till detta medgifvande var fruktan, att Augustus skulle understödja en medtäflare om den parthiska kronan, som vändt sig till kejsaren, medan denne uppehöll sig i Syrien (år 20 f. Kr.). Han var ej litet stolt öfver att genom sin statskonst hafva utplånat de romerska vapnens skymf och lät uppsätta de återlemnade örnarne i ett på Capitolium nybygdt tempel åt Mars hämnaren. Skalderna prisade denna händelse som en af furstens yppersta bedrifter, och den var ock ett lysande bevis på den aktning, han förvärfvat hos alla verldens folk.

Germanerne hade, efter ett fyratioårigt vapenstillestånd alltsedan Caesars krig, brutit freden år 16 f. Kr. *Usipeterne* och *Tenktererne* vid nedra Rhen hade öfverskridit floden och tillfogat den romerske ståthållaren ett skymfligt nederlag. Mot dem skickades kejsarens styfson Drusus, som sedan år 13 var ståthållare i Gallien. Han skulle enligt kejsarens befallning å ena sidan söka förbund med dertill villige stammar, som snart skulle inse fördelen af förbindelsen med Romarne och genom den smak för romersk odling, som småningom bibragtes dem, skulle kunna förmås att i fred och lugn lefva såsom det verldsherskande folkets underlydande, å andra sidan med väpnad hand kraftigt tukta dem, som undandrogo sig den erbjudna vänskapen.

Bataverne vunnos snart för Romarne. För att komma till Zuydersee med Rhenflottan lät Drusus förbinda Rhen med Yssel genom en kanal, som alltsedan burit hans namn. På denna väg förde han år 12 sin flotta till Nordsjön, inträngde långt nedåt Ems, besegrade Bruktererne på hafvet och lyckades förmå *Friserne* till ett varaktigt förbund; derpå försökte han vid Jahdes mynning en landstigning, som dock misslyckades i följd af oförmodad ebb. Uppskrämde, ingingo folken mellan Rhen och Weser ett försvarsförbund; år 11 angreps Drusus från alla sidor och skulle hafva varit förlorad, om ej fienden kämpat utan ordning och sammanhållning. Ej långt från stridsplatsen byggde han vid Lippe borgen Aliso och följande året mer än femtio fästen på båda stränderna af Rhen. Det vigtigaste af dessa var Moguntiacum (Mainz). Härifrån företog han år 9 f. Kr. ett vidt utsträckt tåg öfver Rhen; efter all sannolikhet drog han, underkufvande *Suever* och *Katter*, fram på den »urgamla handelsvägen genom södra Kurhessen och Thüringerslätten och angränsande trakter till Saale» samt sedan

nedåt denna flod till Elbe. Men just då han stod i begrepp att öfvergå denna, trädde — så berättade Romarne — en qvinna af öfvernaturlig storlek i hans väg och tillropade honom: »Hvart ilar du, omättlige Drusus? Ödet har ej beskärt dig att se detta land. Vänd om! Slutet både på ditt lif och dina bragder är nära.» Det är ej osannolikt, att en af dessa sierskor eller völor, som af Germanerna betraktades som heliga, mött Drusus. Vare hur som helst, han vände om och dog på återvägen, innan han uppnått Rhen. Vid underrättelsen om dödsfallet ilade hans äldre broder Tiberius till Germanien för att återföra hans aska till Rom. I Pavia väntade Augustus. Sorgen var stor och allmän; kejsaren sjelf höll det offentliga liktalet från Rostra: hans minne hedrades af senaten med stora ärebetygelser; han och hans efterkommande skulle bära tillnamnet *Germanicus*. Men det beställsamma sqvallret skydde ej att beskylla kejsaren att hafva förgiftat sonen af farhåga för hans frihetskärlek.

162. »Det besegrade Germanien.» Marmorstod från kejsartiden. Nu i Florens.

Tiberius blef sin broders efterträdare i öfverbefälet mot Germanerne. Tapper och företagsam som brodern, förenade han med dessa egenskaper en hög grad af list och förställningskonst. Det ena folket efter det andra böjde sig för Roms makt (9—6 f. Kr.). Sedan Tiberius återvändt från sin frivilliga landsflykt på Rhodos, om hvilken framdeles skall förtäljas, öfvertog han åter befälet vid Rhen och genomströfvade år 4 och 5 e. Kr. upprepade gånger det inre Germanien; han tog till och med sitt vinterqvarter vid Aliso och beträdde Longobardernas område vid nedra Elbe, under det att hans flotta framträngde till de fjerran kusterna af den kimbriska halfön (Jutland).

Emellertid hade i östra Germanien bildat sig en stor och för Romarne farlig makt. *Marbod*, furste öfver *Markomannerne*, som tillhörde Suevernas stora i södra och östra Germanien bosatta folk, och som, begåfvad med skarpt förstånd och skön gestalt, i sin ungdom vistats i Rom och der tillvunnit sig Augusti ynnest, hade fattat det beslutet att undandraga sig Romarnes öfverherrskap och intaga en sjelfständig ställning. Derför förde han (8 f. Kr.) sitt folk från deras dittillsvarande boningsplatser mellan Main och Neckar till den schweiziska gränsen, till det land, som efter sina invånare, Bojerne, kallades Bojohemia (Böhmen). I detta väl skyddade, på alla sidor af berg om-

gifna land, gjorde han sig mot germanisk sed till envåldskonung och upprätthöll sin makt genom en stående här, bildad efter romerskt mönster, af 70,000 man fotfolk och 4,000 ryttare. Med våld eller underhandlingar förmådde han Suevernas alla stammar och andra mäktiga folk i norr att ansluta sig till honom, och det uppstod ett stort sueviskt rike, som sträckte sig från nedra Elbe till Weichsel, från Donau till Östersjön. Romarne kunde ej med likgiltighet betrakta den djerfve mannens växande makt, som, ehuru han dittills afhållit sig från hvarje inblandning i Romarnes förhållande, ej blott kunde hindra alla försök att varaktigt underkufva de vestgermaniska stammarne, utan äfven hota Alpgränsen och Italien. En här på ungefär 150,000 man utrustades mot honom. År 6 f. Kr. förde Tiberius åtta legioner till Donau, nära Linz, och från Mainz uppbröt Sentius Saturninus för att öfver Regensburg förena sig med hufvudstyrkan. Redan voro de båda fältherrarne endast några mil från hvarandra och på föga afstånd från Marbods förposter, då Tiberius erhöll kunskap, att Dalmatierne och Pannonierne, drifne till det yttersta af de romerske embetsmännens våldsamheter och utpressningar, gripit till vapen: 800,000 man skulle redan stå i fält. Han erbjöd derföre Marbod en fördelaktig fred, som denne antog, och det förträffliga tillfället att förödmjuka Rom släpptes ur händerna. De upproriska folken kufvades af Tiberius efter en treårig, blodig och förhärjande strid.

I nedra Germanien hade Saturninus qvarlemnats såsom ståthållare. Han sökte vinna invånarne genom redlighet, vänlighet och de lockelser, som det förfinade romerska lifvet hade att erbjuda. Sedan länge hade germaniska trupper användts i romersk krigstjenst. och da många af dem återvände hem, belönade med romersk medborgarrätt och utmärkelsetecken, hade man hopp, att motviljan mot romersk sed och romerskt öfvervälde skulle försvinna.

Då begick Augustus (7 eller 8 e. Kr.) det oförlåtliga felsteget att till Saturnini efterträdare utnämna consularen *Quintilius Varus*, en godmodig, men inskränkt och uppblåst man, hvilken som legat i Syrien gjort sig känd för girighet. Denne trodde, att han snabbast kunde komma till målet, om han behandlade de frihetsälskande Germanerne som Syrer. Han utskref naturaprestationer och pålagor, och hvad som mest upprörde invånarne, han höll *conventus* d. v. s. domstols-sessioner enligt romersk rätt. Rättstvisterna lät han föra af romerska advokater och afkunnade derefter dom, som många gånger lydde på kroppseller dödsstraff öfver fria Germaner, som ej kände andra domare öfver sig än de friborne männen i sitt eget härad och ej inrymde någon lag rätt att döma till nesligt kroppsstraff, ännu mindre till döden,

Bland dem, som djupast kände sitt fäderneslands förnedring, var en tjugusexårig yngling vid namn *Hermann*, som af romerska skriftställare kallas Arminius. Son af cheruskerfursten Siegmar, intog han genom sin börd, genom kroppens och själens duglighet, genom skarp blick och beslutsamhet ett framstående rum bland sitt folk. Trots sin ungdom hade han anfört germaniska förbundstrupper i det pannoniska kriget, och hans förtjenster hade belönats med riddarerang. Romersk bildning och krigskonst hade han vetat tillegna sig *så*, att man i honom ej mera igenkände barbaren. Men hjertat hade förblifvit fosterländskt. Hela hans själ var fyld af tanken på Germaniens befrielse. Med stor klokhet grep han sig verket an och lyckades i tysthet vinna många för sina planer. *Segestes*, den mäktigaste bland Cheruskerne, varnade, enligt hvad historieskrifvarne Tacitus och Vellejus enstämmigt berätta, gång på gång den romerske fältherren, men denne dels föraktade barbarerna och hvad de kunde uträtta, dels fördes han bakom ljuset genom Hermanns och Siegmars list. Då desse ansågo sina anslag mogna, började på deras ingifvelse en aflägsen stam fiendtligheter, ty det gälde att på en passande terräng kunna öfverfalla de tre legioner och sex cohorter, med rytteri och hjelptrupper ungefär 30,000 man, som Varus anförde. Varus, som troligtvis haft sitt sommarläger vid Weser, uppbröt strax för att dämpa upproret (sensommaren 9 e. Kr.), under det Hermann i hemlighet sände budkafvel kring de germaniska stammarne. Cheruskerne på båda sidor om Weser, Bruktererne vid Lippe, Marserne kring Osnabrück, Katterne, stamfäder till Hessarne, samlade sig. De germaniske furstarne i Vari läger ursäktade sig vid uppbrottet: de hjelptrupper de skulle lemna hade ej ännu hunnit anlända, men skulle snart komma efter. Vari väg ledde genom tättbevuxna, ovägade skogsberg (Teutoburgerskogen), der hären ej kunde framtåga i skyddad marschordning, utan hade full sysselsättning med att bana sig väg. En förfärlig storm rasade och blåste omkull träd, som ännu mer hindrade framtågandet; nedströmmande regn förvandlade marken under deras fötter till ett träsk och gjorde, att de romerska soldaterna halkade mot trädrötterna, under det Germanerne började kampen med pilar och spjut, som kastades från busksnåren. Kraftigt försvar var under sådana omständigheter omöjligt, isynnerhet som Varus, som trott sig i djupaste fred, försummat äfven de vanligaste försigtighetsmått. Det var med möda han denna dag kunde föra hären till en friare plats, lämplig till läger. Här uppbrändes eller qvarlemnades all onödig packning. Följande morgon fortsattes marschen genom den obanade skogen. Denna dag iakttogos nödiga för-

sigtighetsmått, och Germanernes anfall kunde besvaras, men utan framgång, då terrängen ej tillät att utbreda trupperna och Germanernas skaror blefvo allt starkare. Åter uppnådde Varus en öppen skogsrödning och slog läger. Äfven der säges han hafva utöfvat den förhatliga romerska rättsskipningen. Stormen tjöt fortfarande, och regnet störtade ner i strida floder. Ännu en gång uppbröt Varus dagen derpå. Allt tätare omhvärfdes Romarne af Germanerne. I denna dags drabbning tillintetgjordes nästan hela den romerska hären. Fältherren och många officerare föllo för sina egna svärd. Hvarenda man skulle stupat, om ej fienden spridt sig till plundring; de fruktade ock, att legaten Lucius Asprenas, som ej var långt borta, skulle komma de slagna till hjelp. Så lyckades många rädda sig och komma till Aliso. På fångarne utkräfde Germanerne en fruktansvärd hämnd. De mera framstående slagtades vid altarena till gudarnes ära; andra hängdes i träd; isynnerhet släckte Germanerne sitt hat på advokaterne, hvilkas ögon och tungor utsletos och hvilkas händer afhöggos, innan de dödades. Två legionsörnar kommo i barbarernas händer.

I Rom rådde jubel och firades tacksägelsefester för de segrar, som Tiberius och hans brorson Germanicus vunnit i Pannonien, då budskapet om de germaniska legionernas öde förvandlade glädjen till den djupaste sorg. Till och med Augustus, som annars i lifvets alla skiften vetat iakttaga jemnmått, säges hafva sönderrifvit sina kläder och upprepade gånger stött sitt hufvud mot väggen under utrop af: »Varus, återgif mina legioner!» Förskräckelsen i staden var sådan, som då Hannibal stod vid portarne eller då Kimbrerne nalkades. Men föga uthållige återvände Germanerne hvar och en till sitt, sedan de förstört de romerska slott och skansar, som funnos i deras land. Alisos besättning hade lyckats rädda sig till Rhen. Dessutom uppstod snart tvedrägt bland furstarne. Hermann friade till *Thusnelda*, Segestes' dotter, och då fadren, som hatade honom, ej ville lemna henne, bortförde han flickan i hemlighet.

Året efter drabbningen gick Tiberius ohindrad öfver Rhen, men vågade knappt lemna dess strand af fruktan att få dela Vari öde: blott med möda lyckades det honom att återställa mod och sjelfförtröstan hos de romerska gränstrupperna.

Äfven inom sin närmaste krets var den åldrige imperatorn utsatt för många smärtsamma slag och hade vid slutet af sin långa, lysande bana ej den tillfredsställelsen att kunna lemna riket åt en efterträdare, af hvilken han kunde hoppas en regering i samma anda som hans egen.

I sitt första gifte med Claudia, Antonii styfdotter, var Augustus barnlös. Med sin andra hustru Scribonia hade han en dotter *Julia.* Hans tredje hustru *Livia Drusilla,* som han ryckte hafvande från hennes make Tiberius Claudius Nero (38 f. Kr.), bragte i hans hus endast tvenne styfsöner *Tiberius* och *Drusus.* Denna lika sköna som sluga qvinna — Odyssevs i qvinnodrägt, som hon benämndes af sin sonsons son Caligula i hans liktal öfver henne — sträfvade efter att göra sina söner till kejsarens arfvingar. Augustus åter önskade helst att lemna arfvet åt en måg. Detta var källan till många ränker och dunkla handlingar från Livias sida och till den fortfarande söndringen mellan de juliska och claudiska grenarne af det kejserliga huset*.

163. Livia Drusilla.

Sin dotter Julia hade Augustus först (år 25 f. Kr.) förmält med sin då sjuttonåriga systerson *Marcellus,* och allmänt ansågs denne, en

* *Juliska och Claudiska husen.*

1. C. Julius Caesar, praetor † 84

C. Julius Caesar — Julia

Julia
|
Atia
g. m. Octavius

Octavia *g. m.* 1) Marcellus, 3) triumvirn Antonius — **Augustus** *g. m.* 2) Scribonia

1) Marcellus *Augusti måg* — 3) Antonia d. ä. *g. m.* L. Domitius — 3) Antonia d. y. *g. m.* Drusus d. ä. — Julia *g. m.* 2) Agrippa

Cn. Domitius *g. m* Agrippina, *Germanici dotter*

Nero — C. Caesar — L. Caesar — Julia — Agrippina *g. m.* Germanicus — Agrippa Postumus

2. Livia Drusilla
g. m. 1) Tiberius Claudius Nero. 2) kejsar Augustus

1) **Tiberius** — 1) Drusus d. ä. *g. m.* Antonia d. y.

1) Tiberius
|
Drusus Caesar

Tiberius *mördad af Caligula* — Julia

Germanicus *g. m.* Agrippina, *Agrippas dotter* — **Claudius**

Claudius: Octavia *g. m.* Nero — Britannicus *mördad af Nero*

Nero *g. m.* Julia, *kejs. Tiberii sondotter* — Drusus — **Cajus (Caligula)** — Agrippina *g. m.* 1) Cn. Domitius

Nero

yngling med förträffliga anlag, som tronföljare, så mycket mer som Augustus samtidigt med hans giftermål adopterade honom. Men kort derefter (år 23 f. Kr.) bortrycktes han af döden, till stor sorg ej blott för moder och morbror, utan också för hela det romerska folket, som vid honom fäst sina bästa förhoppningar. Augustus höll sjelf det offentliga liktalet: man säger, att han för hvar och en af de tjugusex verser, som Vergilius till Marcelli ära inlagt i sjette sången af Aeneiden, skänkte skalden tiotusen sestertier (1250 kr.).

Då detta dödsfall kom särdeles lägligt för Livias äregiriga planer, beskylde ryktet henne att vara dess orsak. Sådana anklagelsör framträda dock i alla tider under liknande förhållanden, och historien får taga sig tillvara att utan bindande bevis framställa dem som fakta. Vare huru som helst, Livias planer gäckades. Octavia, som till sin svägerska hyste ett glödande hat, drog ej i betänkande att för att möjliggöra en förbindelse mellan Julia och Vipsanius Agrippa, Augusti vän och fältherre, upplösa sin egen dotter Marcellas äktenskap. Genom sitt giftermål med kejsarens dotter (år 21 f. Kr.) blef Agrippa den främste mannen i riket näst Augustus. Två söner, *Cajus* och *Lucius*, som föddes af detta äktenskap (20 och 17 f. Kr.), utgjorde morfadrens stolthet och glädje· han adopterade dem högtidligt (17 f. Kr., till stor harm för Livia. Visserligen förmäldes Julia efter Agrippas död, med hvilken hon haft ännu tre barn, två döttrar, Julia och Agrippina, och en son, Agrippa (Postumus), med Tiberius, men dermed var för denne föga vunnet, så länge Agrippas söner lefde. Dertill kom, att Tiberius endast med största motvilja skiljt sig från sin förra hustru Vipsania, att han ej älskade Julia och att denna afskydde honom och hans moder lika högt. Då det företräde, kejsaren visade sina dottersöner, blef allt mera synbart, begaf sig Tiberius, som efter Drusi död var sin moders enda son, i frivillig landsflykt till Rhodos (6 f. Kr.), der han gaf alla lidelser fria tyglar. Cajus och Lucius tillades af senat och folk den nya titeln »de främste bland ridderskapet» (principes juventutis), i öfverensstämmelse med kejsarens titel af princeps senatus. Men båda gingo bort vid unga år, den förre 2 e. Kr. i Massilia; den senare, som år 1 e. Kr. blifvit skickad till östern med vidsträckt fullmakt för att ordna de alltid invecklade förhållandena i de asiatiska konungarikena, föll för lönmördarhand i Lycien; med honom buros till grafven alla Augusti förhoppningar att få en efterträdare ur sin närmaste slägt. Agrippa Postumus var en yngling af rått sinnelag, som på anstiftan af Livia, hvilken efter Agrippas och Maecenas' död (12 och 8 f. Kr.) helt och hållet beherskade den åldrige kejsaren, förvisades först till Sorrento och sedan till ön Planasia i liguriska hafvet (7

e. Kr.). Dessförinnan hade Tiberius blifvit adopterad (den 7 Juni, samma dag som Augustus årligen förnyade sin tribuniciska makt, 4 e. Kr.). Emellertid måste Tiberius å sin sida adoptera den unge Germanicus, hans broder Drusi son (se stamtaflan), en yngling af den renaste karakter och den rikaste begåfning.

Största bekymret bereddes Augustus af hans dotter Julia och dennas likbenämnda dotter med Agrippa. Båda hade gjort sig skyldiga till en hög grad af sedeslöshet, som ej var så alldeles ovanlig bland den tidens qvinnor af alla samhällsklasser, och det offentligt och utan återhåll, så att hela Rom visste derom, innan ryktet hann till kejsarens öron. Då detta skett, beröfvades den äldre Julia sin förmögenhet och förvisades 2 f. Kr. till ön Pandataria vid campaniska kusten. Augustus kunde aldrig förmås att återkalla henne oaktadt folkets förböner, och den enda mildring i hennes straff var, att hon flyttades till det behagligare Rhegium, der hon dog 14 e. Kr. Man har velat underskjuta Augusti stränghet i detta fall politiska bevekelsegrunder; bland hennes älskare var nemligen Antonius, triumvirns son, och andra för Augustus eller Livia misshagliga personer. Sårad stolthet — han afhöll sig efter den äldre Julias fall en lång tid från allt umgänge — och månhet om de sedelagar han sjelf stiftat utgöra tillräcklig förklaringsgrund. Den yngre Julia förvisades år 7 e. Kr. till ön Trimeros ej långt från Apulien och dog ej förrän 28 e. Kr., sedan hon framsläpat ett eländigt lif, nödtorftigt underhållen af Livias nådegåfvor.

Så fann sig den åldrige kejsaren alltmera ensam. Tiberius hade ej det lynne och de seder, att han kunde komma styffadern att glömma förlusten af hans närmaste. Hemligt, blott åtföljd af en enda följeslagare, säges han hafva besökt Agrippa Postumus på Planasia; der grät han med den olycklige ynglingen och visade honom all ömhet. Augusti förtrogne omtalade det för sin hustru, denna för Livia. Kejsaren fick veta det; kort derefter, berättar Tacitus, dog mannen utan att man visste dödsorsaken. Ej långt senare (sommaren 14 e. Kr.) skulle Tiberius begifva sig till Illyrien för att öfvertaga befälet öfver dervarande trupper, och den sjuttiosexårige Augustus följde honom till Benevent.

Vid återfärden måste han intaga sängen i Nola, der en magsjukdom slutade hans lif den 19 Augusti 14 e. Kr. När han kände sitt slut nalkas, begärde han en spegel och lät ordna sitt hår. Derefter inkallades hans hof. »Hvad tycken I», sade han, »har jag spelat lifvets drama väl»? och uppfordrade de närvarande med slutverserna i en grekisk komedi att glädtigt klappa händerna. Han dog i Livias armar; hans sista ord voro: »Livia, lef väl; mins vårt äktenskap!»

Roms förste kejsare hade under alla åldrar en skön gestalt, ett lugnt ansigte med rena drag, klara och skarpa ögon. Hans lynne var godt och jemnt.

Hur man än bedömer hans karakter och regentegenskaper, medgifvas måste väl, att han nyttjade sin ofantliga makt med en hofsamhet, som saknar motstycke i historien och som berättigade honom till den titel af *fäderneslandets fader*, som tilldelades honom 2 f. Kr. Hos sina samtida hade han ett anseende, som låter såsom mer än smicker synas den bekanta inskrift, der han nämnes »det romerska rikets väktare och hela jorderundens skyddsherre».

Ovisst är, om *Tiberius,* som skyndat till Nola, träffat styffadern vid lif; först efter hans ankomst tillkännagafs på samma gång, att Augustus var död och att Tiberius tillträdt regeringen. En centurion sändes till Planasia för att mörda Agrippa Postumus, man föregaf på Augusti befallning. Så drog man till Rom, der alla från de högste till de lägste redan aflagt ed åt den nye kejsaren. Tiberius sammankallade senaten, ej i egenskap af kejsare, utan »på grund af sin tribuniciska makt», för att öfverlägga om anstalterna för Augusti begrafning. Vidare lät han föreläsa dels dennes testamente, genom hvilket han sjelf och Livia, som adopterades och derefter bar namnet *Julia Augusta*, insattes till hufvudarfvingar och hären och folket erhöllo stora gåfvor, dels en lista på rikets tillgångar i reda penningar, utestående skattefordringar och på hären, dels ock en förteckning på hvad Augustus utfört under sin långa regering. Detta sist nämnda aktstycke skulle inristas i koppartaflor och uppsättas på hans mausoleum. Så skedde ock vid andra Augustustempel såsom vid Ancyra i Galatien, hvars inskrift kommit till oss. Han begrafdes med all möjlig prakt på Marsfältet. Från bålet lät man en örn uppstiga, såsom sinnebild af kejsasarens själ som steg mot himmelen. En senator aktade ej för rof att med ed bekräfta, att han sett Augustus upptagas i skyn. Senaten förklarade honom derför vara bland gudarnas antal (*divus*) och tillerkände honom gudomlig kult, tempel, fester och ett särskildt prestcollegium, i spetsen för hvilket Tiberius och Germanicus stäldes.

Tiberius utdelade befallningar och lösen åt lifvakten; endast i senaten uppträdde han med hycklad blygsamhet och lät bedja sig länge, innan han kunde bevekas att åtaga sig »den tryckande regeringsbördan», under det att hela Rom täflade att visa sin underdånighet.

Emellertid tänkte legionerna i Pannonien annorlunda. Regentombytet väckte förhoppning att kunna af den nye, om makten osäkre fursten tilltvinga sig högre sold och inskränkning i den trettio- till fyrtioåriga tjenstetiden. Men de missräknade sig. Tiberius sände sin son Drusus med två cohorter af lifvakten och en ansenlig styrka linietrupper till Pannonien. Mer än af detta skrämdes upprorsmännen af en månförmörkelse, och myteriet dämpades utan blodsutgjutelse. Farligare och mera betydande voro de germaniska legionerna. Fyra af dem stodo vid Mainz, fyra i nedre Germanien ej långt från Köln. Öfverbefälet öfver båda härarne fördes af *Germanicus*, som sedan år 14 e. Kr. tillika var ståthållare i Gallien. Genom krigsduglighet och vänlighet hade han gjort sig aktad och afhållen af sina soldater. De visste, hvilket misstroget hat Tiberius hyste mot sin brorson, och hoppades, att han i spetsen för dem skulle tillkämpa sig envåldsmakten; då han afböjde den erbjudna kejsarvärdigheten, undgick han med knapp nöd misshandling af de förbittrade legionerna vid Mainz, som blott genom lofvade eftergifter i afseende på sold och tjenstetid kunde bringas till ett opålitligt lugn. Först sedan de oroligaste blifvit nedhuggna af sina egna kamrater, återstäldes ordningen. Vid de öfre legionerna lyckades han förekomma upproret.

Germanicus ansåg det vara nödvändigt att sysselsätta den förvildade hären. Ännu samma höst gick han öfver Rhen, öfverrumplade och besegrade Marserne (vid Ems) och återvände, sedan han härjat vidt och bredt och förstört gudinnan Tanfanas högheliga lund. Året derpå (15) företog han från Mainz ett dylikt tåg mot Katterne: på hemvägen undsatte han Segestes, som tagit Hermanns maka, sin dotter, till fånga och nu belägrades af svärsonen. Segestes öfverlemnade sig jemte den hafvande Thusnelda, som mer älskade sin man än sin fader, till Germanicus. Utom sig af vrede ilade Hermann genom Cheruskernas och de kringboende folkens land och upphetsade dem till krig. Germanicus, som redan dragit sig tillbaka öfver Rhen, beslöt att förekomma den hotande stormen. För att utan strid kunna framtränga till hjertat af Germanien, begaf han sig sjelf med fyra legioner sjövägen. Han landade vid Ems' mynning, förenade sin här med Caecinas, som kommit landvägen, härjade landet, framträngde ända till Teutoburgerskogen och kom till lemningarna af Vari läger. Med rörelse såg man de fallnes hvitnade ben och sönderbrutna vapen; i närbelägna lundar stodo de altare, vid hvilka tribuner och de förnämsta centurionerne nedstötts. Germanicus lät bevisa de fallne den sista tjensten. Eldad till hämnd af hvad han sett, förföljde han med ifver Hermann, som drog sig undan till ödemarkerna. Slutligen kom

det till en drabbning, som föranledde Germanicus att draga sig tillbaka till Ems. På återvägen led flottan genom storm och hög flod svåra förluster, och Caecina undgick med knapp nöd de påträngande Germanerna och Vari öde.

Året derpå (16 e. Kr.) förde Germanicus åtta legioner och talrika galliska och germaniska förbundstrupper (tillsammans ungefär 100,000 man) till strids mot Hermann på ett fält på högra Weserstranden, som kallades Idisiaviso (elfvornas äng). Germanicus förutsåg, att drabbningen skulle blifva fruktansvärd, och ville lära känna truppernas stämning, innan han vågade den. Förklädd, med en enda följeslagare, genomvandrade han lägergatorne och lyssnade vid tälten; öfverallt hörde han sin börd, sin skönhet, sin vänlighet och uthållighet prisas: öfverallt uttalade soldaterna sin redobogenhet att med tapperhet i striden löna hans många välgerningar. Efter lyckobådande drömmar och järtecken gaf han befallning till en strid, som Romarne, efter ett hårdnackadt motstånd från fiendens sida, omsider vunno genom sin öfverlägsna krigskonst och beväpning. Då grepo alla Germaner, tignarmän och bönder, gubbar och ynglingar till vapen. Vid Aller eller Leine kom det åter till strid, der Germanerne fullständigt besegrades. Germanicus lät uppresa ett minnesmärke öfver sin seger med inskrift, att »sedan alla folk mellan Rhen och Elbe blifvit öfvervunna, kejsar Tiberii krigshär hade helgat detta minnesmärke åt Jupiter och Mars». På hemfärden under sensommaren blef en stor del af den romerska flottan vågornas rof.

Germanicus tänkte året derpå förnya kriget; han trodde, att det blott skulle behöfvas ett enda fälttåg för att fullständigt kufva Germanerne. Då återkallades han af Tiberius: för nog många faror hade han redan varit utsatt; Cheruskerna och de öfriga folken kunde man öfverlåta åt sina inre stridigheter. Germanicus bad om ett år för att fullända sitt verk. Då erbjöds honom consulatet; tillika erinrades han, »att han borde lemna något att uträtta åt sin yngre broder Drusus». Germanicus insåg, att det var förevändningar: Tiberius var afundsjuk på hans krigiska ära och retad genom oförsigtiga yttranden af hans trogna och karaktersfasta, men högmodiga gemål *Agrippina*, Vipsanii Agrippas dotter. Men det återstod intet annat än att lyda.

Vid återkomsten till Rom på våren 17 e. Kr. beviljades honom triumfens ära. Rustningar och vapen tagna från fienden, bilder af berg, floder och slagtningar i de land han underkufvat förhärligade segertåget. Bland fångarne gick Thusnelda med sin treåriga gosse. Dagens hjelte stod på triumfvagnen, omgifven af fem blomstrande barn; allas hjertan värmdes af glädje och beundran, då de sågo honom, och dock

kunde Romarne ej värja sig för den vemodiga tanken, att just de af Augusti hus, som de mest älskat, snarast blifvit bortryckta af döden.

Tiberius hade rätt, då han ansåg, att Germanerna lättast kunde kufvas derigenom, att deras ömsesidiga strider underblåstes. Hermann, hvilken såsom sitt fäderneslands befriare åtnjöt en hög grad af folkgunst, och Marbod, hvars konunganamn gjorde honom förhatlig, råkade i fiendskap. Två af de förnämsta sueviska folken, Semnonerne och Longobarderne, öfvergåfvo Marbod; de flesta germaniska folk synas hafva tagit parti för den ene eller den andre af de båda stridande. Det kom till en drabbning, som tyckes hafva blifvit oafgjord, men Marbod förnyade icke striden och drog sig undan till Böhmen. I följd af sina egna landsmäns förräderi måste han öfverlemna sig åt Tiberius på nåd och onåd. Ravenna anvisades honom till boningsort; han lefde der ännu aderton år.

Några år efter Marbods fall omkom Hermann. Slutet af hans lif är höljdt i dunkel. »Då han», berättar Tacitus, »sträfvade efter konungamakten, rönte han motstånd af sina landsmäns frihetssinne, och sedan han, anfallen med krig, kämpat med omvexlande lycka, föll han genom sina anförvandters svek» (troligen 21 e. Kr.). »Han var utan tvifvel Germaniens befriare: han har ej som andra konungar och härförare bekämpat det romerska folket, medan det var ringa och obetydligt, utan sedan riket blifvit starkt och blomstrande; han hade skiftande lycka i drabbningarna, men blef i kriget i sin helhet obesegrad. Sju och trettio år lefde han; tolf utöfvade han makten. Ännu besjunges han af de barbariska folken; för Grekernas tideböcker, som blott beundra sina egna landsmäns bedrifter, är han okänd, ej heller så mycket omtalad af Romarne, då vi blott prisa det gamla, likgitige för det nyare.»

Tiberius var femtiosex år, när han kom till makten. Hans slägts, Claudiernes, sköna drag förenades hos honom med dess orubbliga viljekraft och dystra, högdragna lynne. Han hade visat sig såsom en öfverlägsen fältherre och diplomat. Mot sin första maka Agrippina var han en god man. Hvad det kostade honom att skilja sig från henne, då han af politiska skäl måste gifta sig med den sedeslösa Julia, som han med rätta föraktade och afskydde, låter oss Suetonius ana: det skedde »ej utan stor själsångest», säger han. Då han sedermera händelsvis mötte henne, brast han i tårar. Denna sorg jemte

hans styffaders synbara ovilja, nödvändigheten att förställa sig och medvetandet att ej vara älskad af folket förvildade hans lynne och sådde i hans hjerta de bittra frön, som efter hans tronbestigning skulle spira upp till så mångas förderf.

Tiberius fruktade friheten, men hatade smickret och höll sig derför i början af sin regering fri från gunstlingars inflytande. I sin närmaste omgifning hade han sådana män som Coccejus Nerva, en otadlig karakter och en lärd jurist. Den ädle Germanicus stod såsom medhjelpare vid hans sida och hade i hög grad folkets kärlek. Men just detta stämde Tiberius till hat mot sin brorson, så mycket mera som han fruktade, att den fasta tillgifvenhet, hvarmed äfven hären hängde vid den unge fältherren, skulle kunna ställa hans trohet mot sin kejsare på hårda prof. Han afbröt derföre, såsom vi sett, Germanici segerrika bana i Germanien. Derpå tog han tronstridigheterna i Armenien och Parthien till förevändning att sända honom till Asien (17 e. Kr.) såsom generalståthållare öfver alla provinser »på andra sidan hafvet», d. v. s. hela östern. Men på samma gång nämndes till legat i Syrien *Cnaeus Piso*, af Calpurniernes gamla och förnäma ätt, en högmodig, grym och hänsynslös man, som knappt ansåg sig ringare än kejsaren sjelf. Han erhöll hemligt uppdrag att bevaka Germanicus och stäcka alltför högtflygande företag och förhoppningar; längre torde ej hans fullmakt hafva gått; af mera betänklig art synas de vinkar hafva varit, som Pisos hustru, *Plancina,* erhöll af Augusti enka; närmast gingo de ut på, att hon skulle kränka Germanici gemål genom alla de små konstgrepp, en qvinna eger till sitt förfogande.

164. Tiberius.

Germanicus besökte på vägen till Asien Athen, af hvars invånare han mottogos med de utsöktaste hedersbetygelser. Af forskningsifver — han stod på höjden af sin tids vetande — begaf han sig derefter till de gamla städerna på Thrakiens och Mindre Asiens kuster, besåg platsen der Troja stått och rådfrågade i Kolophon den clariske Zevs' urgamla orakel. Vid Rhodos upphans han af Piso och säges der i en svår storm hafva räddat det skepp, som förde hans fiende. Anländ till

Asien, tillsatte han en konung i Armenien och gjorde Kappadokien och Kommagene till provinser. Derefter företog han en studieresa i Egypten. Från Alexandria ställdes färden uppför Nilen; han besökte Thebes ruiner och kom ända till Assuan och Elephantine. Nilfärder voro för öfrigt under kejsartiden ej ovanliga: Hadrianus gjorde sedermera en sådan, och en mängd inskrifter förvara namnen på personer af högre eller lägre rang, som i statens tjenst eller för sitt nöje företagit denna resa.

På hösten 19 e. Kr. återkom Germanicus till Antiochia. Piso hade ej varit sysslolös. Genom bestickning och slapp manstukt hade han vunnit soldaterna och förstått att göra dem afvogt stämda mot den unge fursten; Germanicus fann alla sina anordningar tillintetgjorda genom Pisos motsägande befallningar. Det kom till häftiga uppträden, och slutligen lemnade Piso Antiochia. Redan förut hade Germanicus känt sig sjuk; nu återvände det onda med förnyad häftighet. Han trodde, att han fått gift af Piso och då han kände slutet nalkas, uppfordrade han sina vänner att hämnas hans död, men bad på samma gång sin gemål, att hon skulle lägga bort sin stolthet och ej genom försök till täflan reta de mäktigare. Den 10 Oktober afled han i Daphne Antiochias sköna trädgårdsförstad. Sorgen öfver den unge, sköne och tappre furstens bortgång var utomordentlig i hela det romerska riket och långt utom dess gränser.

Agrippina tänkte blott på hämnd; omgifven af sina barn, med Germanici urna i sin famn landsteg hon i Brundisium (nyåret 20 e. Kr.). Derifrån gick det högtidliga liktåget till Rom. Urnan bars af tribuner och centurioner; förut skredo fälttecken, ofejade till tecken af sorg; de fascer, som Germanicus i följd af sin proconsulariska makt låtit bära framför sig, följde upp- och nedvända. Två cohorter af den kejserliga lifvakten bildade eskort; så ofta man kom förbi en stad, var dess befolkning sorgklädd till mötes och brände rökverk och dyrbarheter. I Rom voro alla bodar stängda och all rörelse afstannad, så att Tiberius slutligen genom en förordning måste sätta en gräns för sorgebetygelserna. Mot Piso, som efter Germanici död hade dröjt att komma till Rom och gjort allt för att ställa sig i ofördelaktig dager, inleddes af Germanici vänner en rättegång, som Tiberius hänsköt till senaten. Piso såg, hur stort och allmänt hatet mot honom var; han såg kejsaren, af hvilken han hoppats räddning, i det afgörande ögonblicket förblifva kall och stum »utan vrede och utan medlidande»; slutligen skilde hans maka sitt öde från hans och fick på Livias hemliga förböner tills vidare nåd och förlåtelse; då gaf sig Piso, utan att afvakta rättegångens slut, döden. På frågan, huruvida han

var skyldig, har historien intet svar och ännu mindre på den, om Livia och Tiberius voro medbrottslige. Till och med Tacitus, som annars ej skonar Tiberius, har ej velat försäkra något derom.

Germanici död och de dermed förknippade misstankarne vidgade ännu mer svalget mellan furste och folk och gjorde derigenom Tiberii lynne ännu dystrare. Ännu var han dock på det hela en klok och nyttig regent. En fredlig politik mot utlandet, disciplin i hären, stränghet mot missbruk, åtgärder för att höja säkerhet till lif och egendom utmärkte hans styrelse. På den alltför stora kommunala friheten satte han en välgörande hämsko: den asylrätt, som traditionen fäst vid åtskilliga tempel i Mindre Asien, och som missbrukades att skydda uppenbara brottslingar, inskränktes. Till provinserna intog han äfven, sedan han brutit med de romerske stormännen, hvilkas tysta opposition han kände och fruktade, en helt annan ställning än till hufvudstaden; förvaltningssystemets och beskattningsväsendets förbättring var föremål för hans oaflåtliga omsorg. Rättskipningen var, så fort kejsaren ej var personligen intresserad, i hög grad opartisk. Finansväsendet var väl ordnadt; rikshushållare, förstod Tiberius att klokt använda de gamla och skapa nya inkomstkällor och lemnade statens kassa i blomstrande skick. De dåliga sidorna af hans styrelse framträda hufvudsakligen i hans förhållande till de egentliga Romarne. Redan från början så hatad af alla, att man alltid var färdig att underskjuta hans handlingar de sämsta bevekelsegrunder, ej älskad af massan, emedan han var för öfverlägsen att kunna nedlåta sig att smeka den, ännu mindre af de högre klasserna, emedan han ej förstod att dölja sin makt under det förekommande sätt, som utmärkt hans företrädare, misstänksam och misstänkt, vandrade han sin ensamma, allt dystrare och förfärligare väg.

Det medel, han begagnade för att krossa den trotsiga adelns motstånd, var majestätslagen, hvilken liksom allt annat, som hörde till kriminaljurisdiktionen, numera handhades af senaten; denna hade redan i början af Tiberii regering öfvertagit största delen af folkförsamlingarnas kompetens. Betydelsen af *crimen majestatis*, hvarmed i äldre tider menades sådana handlingar, som hotade statens säkerhet, hade redan af Augustus blifvit utsträckt till ord och handlingar mot furstens person. Den ifver, hvarmed dylika förbrytelser under Tiberius och sedermera under alla tyranniske kejsare beifrades, öppnade ett vidsträckt fält för de skändligaste angifvelser. Angifvarne (*delatores*), som ofta voro personer af hög börd och lysande vältalighet, hade, derest rättegången medförde den anklagades fällande, rätt till en del af den dömdes förmögenhet och belönades vanligtvis med befordran

eller rangförbättring. Ord yttrade på skämt, de obetydligaste handlingar, såsom att någon piskat sin slaf invid den förevigade Augusti bildstod, gåfvo stundom anledning till anklagelse. Var den anklagade misshaglig för de styrande, var utgången säker: på domen följde landsflykt eller död och indragning af den dömdes förmögenhet.

Ursprunget till kejsarens tilltagande tyranni var till stor del att söka hos hans gunstling *Lucius Aelius Sejanus*. Denne var en romersk riddare från Bolsena och sedan år 19 e. Kr. *ensam* anförare för lifvakten, ett befäl som annars plägade vara fördeladt på tvenne. I så hög grad lyckades han vinna sin herres förtroende, att denne, som omsorgsfullt dolde sina tankar för alla andra, mot honom ensam var öppen och omisstänksam. Stark och djerf, samvetslös och förtalande, förstod gunstlingen att under blygsamhetens mask förborga en ärelystnad, hvars mål var tronen. Derhän syftade alla hans åtgärder. År 23 e. Kr. lyckades han, under förevändning att det skulle befordra sammanhållning och disciplin, förmå Tiberius att låta sammandraga den tiotusen man starka lifvakten, som förut legat spridd i Roms olika regioner och de närmaste småstäderna, i ett enda befästadt läger (*castra praetoriana*) utanför den viminaliska porten; dess murar qvarstå till stor del ännu i dag såsom en beståndsdel af Aureliani och Honorii stadsmurar. Hans nästa steg var att söka undanrödja de medlemmar af kejsarens familj, som stodo i vägen för hans förhoppningar. Drusus, Tiberii son, var första offret. Med hans maka Livia, Germanici syster underhöll Sejanus en brottslig förbindelse och förmådde henne slutligen att vara behjelplig med att förgifta sin man (23 e. Kr.). Derefter blef i följd af hans hemliga beskyllningar Aprippina, Germanici enka landsförvisad jemte sin äldste son Nero (29), och den yngre Drusus sattes i underjordiskt fängelse under Palatium. Vägen syntes nu ligga öppen för Sejanus, och man började visa honom samma ärebetygelser som hans herre och frukta honom ännu mera, isynnerhet som kejsaren numera endast genom honom hade beröring med Rom. Tiberius hade nemligen sedan år 26 helt och hållet öfvergifvit hufvudstaden af leda vid de stores öppna smicker och dolda hat, kanske ock af blygsel öfver en svår utslagssjukdom, som vanstälde hans ansigte. Att Sejanus med sitt inflytande påverkat hans beslut, lider intet tvifvel: gunstlingens makt måste stiga, när kejsaren såg alla förhållanden med hans ögon och när alla kejserliga befallningar besörjdes genom honom tillgifna soldater. Det var från det sköna Capri i den neapolitanska viken, der han vanligtvis uppehöll sig och der han hängaf sig åt skändliga utsväfningar, som Tiberius regerade verlden genom sina bref till sin vezir och till senaten.

Den 18 Oktober 31 e. Kr. var denna samlad i Apollotemplet. då Sertorius Macro, som tillhörde Tiberii uppvaktning på Capri, anmäldes och aflemnade en lång kejserlig skrifvelse. Han hade förut haft företräde hos Sejanus för att tillkännagifva, att kejsaren ärnade tilldela honom den tribuniciska makten. Glad gick denne till senatssammanträdet. Ryktet om den väntade upphöjelsen hade spridt sig; höga bifallsrop helsade honom vid inträdet. Den kejserliga skrifvelsen föredrogs. Då och då förekom ett lätt tadel mot Sejanus; slutet innehöll till allas förvåning befallning att häkta honom. Nedslagenhet hade redan förut bemäktigat sig hans smickrare. Slutligen uppstego de senatorer, som sutto honom närmast. Praetorerna och tribunerna framträdde och stälde sig omkring honom, för att han ej skulle undkomma.

Tiberius hade länge vetat hans förräderi. Det säges, att ett bref från Antonia, hans broder Drusi enka, yppat Sejani ränker. Kejsaren insåg, att han blott genom sin vanliga förställningskonst kunde störta sin allsmäktige gunstling. Han hade derföre fortfarande behandlat honom som vän och stundom tilldelat honom öfverdrifna loford, stundom åter tadlat honom strängt, så att Sejanus, delad mellan fruktan och hopp, ej skulle kunna fatta något raskt beslut. Sedan han utnämnt honom till consul och derigenom fått en passande förevändning att aflägsna honom från sin person och binda honom vid Rom, hade han börjat gynna Germanici tredje son, Cajus Caligula, som visste att helt och hållet foga sig efter Tiberii nycker, gjort honom till pontifex och augur och i ett bref till senaten låtit förstå, att han möjligtvis skulle kunna komma att utnämna honom till sin efterträdare. Slutligen gjorde han i hemlighet Macro till chef för lifvakten och skickade honom med häktningsordern mot Sejanus till Rom.

Sejanus dömdes till döden och afrättades och med honom hela hans familj. Tre hela dagar släckte pöbeln sitt raseri på hans anhängare och på den hatades lik. »Hans lif och hans död voro lika mycket till den romerska statens förderf.»

Det fans nu ingen, på hvilken Tiberius litade, eller för hvilken han hyste försyn; den gamla Livia, som många gånger utöfvat ett helsosamt inflytande på statsangelägenheterna, hade aflidit 29 e. Kr. Kejsarens grymhet och misstänksamhet urartade till vansinne. Han måste hvar dag se blod och lät ofta de dömde komma till Capri för att njuta af deras dödsqval. Alla gamla anledningar till hat framletades. Många förekommo genom sjelfmord döden för bödelshand. Om en af dessa yttrade Tiberius: »Han har undkommit mig.» Hans likgiltighet för den allmänna meningen gick slutligen ända derhän, att han i senaten lät

föreläsa bref från lifdömde, som voro uppfylda med anklagelser mot honom, hvilka hvar och en visste vara sanna. Ett bref till senaten började han så: »Om jag vet. senatorer, hvad jag skall skrifva till eder eller hur jag skall skrifva det eller hvad jag icke skall skrifva, må gudar och gudinnor förstöra mig ännu värre, än jag dagligen känner mig förstörd.» »Häraf besannas», säger Tacitus, »hvad den visaste af filosofer säger, att låge tyrannernas själar blottade för våra blickar, skulle vi se dem sargade och sårade af onda begär på samma sätt, som kroppar såras af hugg och slag.»

Slutligen (33) lät han, under förevändning att de varit Sejani anhängare, utan vidare afrätta alla som sutto qvar i fängelserna. Döde af alla åldrar, kön och stånd lågo staplade på hvarandra vid afrättsplatsen, de gemoniska trapporna, som ledde utmed det mamertinska fängelset till Forum Romanum. Det var en fruktansvärd anblick, men rädsla för tyrannen återhöll hvarje yttring af medlidande. Redan förut hade Nero, Germanici son, omkommit; nu måste hans broder Drusus dö den förfärligaste hungersdöd, och på samma sätt slutade snart derefter deras mor Agrippina, som i sin fångenskap blifvit behandlad med omensklig grymhet.

Slutligen blef Tiberius på en färd till fastlandet dödssjuk nära Misenum. Han hade förlorat medvetandet, och Cajus Caesar, som åtföljde honom, mottog redan lyckönskningar, då Tiberius åter kom till sans. Men Macro fattade ett raskt beslut och lät qväfva honom med täcken och kuddar den 16 Mars 37 e. Kr. Han hade lefvat i sjuttioåtta och regerat trettiotvå år.

Cajus Caesar besteg tronen under de lyckligaste förebud. Folket, som trodde, att Germanici son skulle blifva lik sin fader, helsade honom på hans väg från Misenum till Rom med stormande jubel. Ej mindre älskad var han af soldaterna, i hvilkas läger han uppväxt, och som gifvit honom smeknamnet *Caligula* af de små soldatstöflar, gossen jemte den öfriga krigardrägten plägade bära. Senaten gjorde intet afseende på Tiberii testamente, hvarigenom han gjort sin sonson Tiberius till Caji medarfvinge, utan öfverlemnade makten odelad i hans händer.

Denna makt tycktes han till en början komma att väl begagna, och det såg ut, som han egde gåfvor att blifva en god och klok regent. Han hade visserligen som gosse visat anlag till grymhet och onda lustar. Uppvuxen hade han dock röjt prof på förstånd och iakttagelseförmåga och hade genom klok beräkning i sitt förhållande till Tiberius vetat att undgå det öde som drabbat hans moder och bröder. Ehuru utan den djupa bildning, som utmärkt hans fader, egde han

dock goda studier i den tidens förnämsta undervisningsämne, talarkonsten, och var en lycklig och fyndig utöfvare af densamma. Men de goda sidorna i hans karakter öfverväldigades snart af en utsväfvande fantasi, som ej kände några gränser och ej ville veta af några hinder för tillfredställandet af sina nycker. Då han kommit på tronen och verldens alla hjelpmedel stodo honom till buds och hans förstånd allt mera blifvit försvagadt af utsväfningar och hofsmicker, kunde rätt och förnuft ej längre sätta några skrankor för hans vanvettiga begär att söka förverkliga det omöjliga.

Detta visade sig senare. Hans första regeringsåtgärder voro egnade att tillvinna honom allas aktning. Han egde tillräckligt mod att hedra minnet af sin hatade företrädare, som dock för honom varit en god anförvandt, på samma gång som han skyndade att med stor ståt föra sin moders och broders aska till Rom. Sin farbroder Claudius, hvars narraktighet räddat honom undan Tiberii misstankar, visade han den uppmärksamheten att göra honom till sin collega i consulatet. Han straffade angifvarne under Tiberius och tillät spridningen af skrifter som denne förbjudit; han offentliggjorde sammandrag af rikshufvudboken, förrättade census med omsorg, afskaffade i Italien den förhatliga halfprocentsskatten på auktionsinrop och gjorde slutligen ett, naturligtvis misslyckadt försök att återgifva folket sin rösträtt. Men de skarpsyntare funno dock redan nu anledning till bekymmer i det skamliga förhållande, hvari han stod till sina båda systrar, och det slöseri, hvarigenom han vann pöbeln och tömde skattkammaren, der hans sparsamme företrädare samlat 2,700 millioner sestertier (mellan 337 och 338 millioner kronor).

165. Caligula.

Han hade regerat åtta månader, då han angreps af en häftig sjukdom, som försvagade hans själsförmögenheter. Vid samma tid dog hans syster Drusilla, som utöfvat ett mildrande inflytande. Derefter kände hans lynne och hans begär inga gränser. Hela hans återstående regeringstid är en ursinnig karneval med de vildaste utsväfningar, otroliga galenskaper och upprörande grymheter, allt beledsagadt af ett bitande hån mot all gudomlig och mensklig rätt Sömnlös ir-

rade han sedan omkring i det kejserliga palatsets pelargångar, väntande och anropande dagens inbrott.

Hans första grymhet var mordet på hans syssling Tiberius och på Macro, som förhjelpt honom till makten. Hans svärfar och — efter hvad några berätta — hans farmoder Antonia delade samma öde. Claudius fick lefva, endast för att tjena till skottafla för hans qvickhet. »Hvad han gjorde, var antingen en grymhet eller en dårskap.» Han hade låtit upptaga Drusilla bland gudinnorna och fordrade (sedan 40) sjelf gudomlig dyrkan; han uppträdde än med de attributer, som tillkommo Hercules eller Bacchus, än — fastän han var lång, mager och skallig och hade en bister uppsyn — som Juno, Diana eller Venus. Ett tempel upprestes till hans ära, der han dyrkades under namn af Jupiter Latiaris; der bekläddes hans bildstod hvar dag med en drägt, som var fullkomligt lika den han sjelf för tillfället bar. Om man får tro en senare författare (Orosius) lät han till och med uppställa sin bild i det allraheligaste af Jerusalems tempel. »Guden» Cajus hade maskiner, med hvilka han sökte härma blixten och dundret, ehuru han vid åskväder plägade gömma sig under sängen. At sin älsklingshäst *Incitatus* säges han hafva byggt ett palats och försett honom med egen betjening; statens förnämste män inbjödos dit till festmåltider, och kejsaren hade tänkt göra Incitatus till consul, hvartill han tvifvelsutan varit lika värdig som många andra af Caligulas gunstlingar. Mellan Puteoli och Bajae lät han slå en skeppsbrygga af 3,600 stegs längd och betäcka den med jord. Till bryggan användes från alla håll samlade transportskepp, hvarigenom hungersnöd uppkom i Rom. Derpå färdades han, präktigt smyckad, med en parthisk prins i sitt följe öfver den, anstälde sedan en lysande måltid hvarpå han i ruset lät störta åskådarne i hafvet, så att många omkommo

Hans ständiga penningebehof föranledde upplifvandet af majestätslagen: rikedom var det brott, som numera sakfäldes efter densamma. Samma orsak föranledde en oerhörd utsträckning af den direkta beskattningen; kejsaren försmådde ej ens att taga tredjedelen af det romerska bärargillets dagliga inkomst.

Tiberius hade äfven under sin sämsta tid skonat provinserna. Caligula drog, under förevändning af oroligheter i Germanien, med en ofantlig här till Gallien (39) och föröfvade der skamliga utpressningar. Följden af sjelfva fälttåget blef tillfångatagandet af några germaniska lifdrabanter, som på förhand blifvit skickade öfver Rhen. Året derpå sammandrog han vid det nuvarande Boulogne sur mer en här på tvåhundratusen man och lät soldaterna — i sina hjelmar och mantlar samla snäckor, som sedermera på Capitolium och Palatium skulle

invigas åt gudarne såsom byten tagna från oceanen. För triumfen, som tillärnades som belöning för dessa bragder, tvang han Galler att öfva sig i Germanernas språk och färga sitt hår gult och låta det växa. Emellertid var han slutligen nog blygsam att låta sig nöia med ovationens ära.

Fåfäng och afundsjuk, kunde han ej tåla någon annan storhet än sin egen. Han tänkte på att utrota de homeriska sångerna och frågade, hvarföre ej han likaväl som Platon skulle hafva rätt att drifva Homeros ur sin stat. Med samma hån behandlade han allt annat, som var skönt eller framstående. Hans begär att vara den främste i allt dref honom till och med att täfla med kapplännare och gladiatorer. Slutligen (den 24 Jan. 41 e. Kr.) befriades verlden från hans välde genom en sammansvärjning, som leddes af tribunen vid lifvakten Cassius Chaerea. Hans ovärdiga gemål Caesonia dödades; deras enda barn krossades mot en vägg.

166. Claudius.

På Capitolium, der den romerska friheten mer än en gång funnit skydd, samlade sig senaten och hängaf sig åt angenäma drömmar att kunna återställa republiken, men i praetorianernes läger tänkte man annorlunda. Svårigheten var blott att finna någon, som hade utsigter att kunna göra sig allmänt erkänd, bemäktiga sig statskassan och till soldaterna utbetala belöningen för deras medverkan. Efter en stund fann man honom bakom ett förhänge i det kejserliga palatsets bakvåning, der han vid tumultet, som uppstod i anledning af mordet på Caligula, hade gömt sig. Han fördes till lifvaktens läger: man lät honom lofva hvar praetorian 1500 sestertier (188 kronor) och utropade honom till kejsare.

Tiberius *Claudius* Nero, Caligulas farbror, Drusi den äldres son,

som nu blef verldens herre, hade naturen begåfvat med ej oädla själsegenskaper och fina, intelligenta anletsdrag. Men sjuklighet ända från barndomen, svaghet i halsmusklerna, som kom hufvudet att vicka af och an, en sluddrig talorgan, en ständig magkatarr, ett misstänksamt lynne, en viss slöhet och pedantism i hela väsendet hade stält honom i en löjlig dager och gjort, att han blifvit försummad af Augustus, föraktad och afskräckt från det politiska lifvet af Tiberius, hånad och slagen af Caligula. I följd af dessa vedervärdigheter hade han sjunkit till dåligt sällskap, till spel och dryckenskap. Med allt detta var han en flitig och samvetsgrann häfdaforskare och stor kännare af den romerska rätten. Men opraktisk var han och beroende af andras råd i allt, som kräfde omdöme och öfverläggning. Så kom han helt och hållet under inflytande af sin förderfvade hustru Valeria *Messalina*, hvars namn gått till efterverlden såsom betecknande den högsta grad af liderlighet, och af sina frigifne, bland hvilka de mäktigaste voro tre Greker: Pallas, hans skattmästare — en bror till procuratorn Antonius Felix, som omtalas i Apostlagerningarna — Narcissus, hans sekreterare, och Polybius hans *a studiis* d. v. s. bibliotekarie och studiedirektör. Desse förstodo att hålla den lifrädde och misstänksamme monarken i beständig fruktan. Så kom det sig, att han, som — ehuru han egde det för Claudierne särskildt utmärkande begäret att se blod — var temligen godmodig, ej skydde att uttala dödsdomar öfver dem, hvilkas tänkesätt eller rikedomar gjorde deras död önsklig för hans hustru eller frigifne. Med en egendomlig böjning på sin darrande hand plägade han gifva bifall till afrättningarna och glömde derefter hela saken, så att han en gång till sin taffel inbjöd en person, som gått till döden dagen förut. Trettio senatorer, tvåhundra romerska riddare och många andra föllo offer för hans skuggrädsla.

167. Messalina.

Lemnad åt sig sjelf och då han ej ansåg sig hafva något att befara, var han tillmötesgående och välvillig, stundom ända till löjlighet. Hans landsfaderliga omsorg sträckte sig derhän, att han utfärdade ett edikt, hvarigenom undersåtarne underrättades om lämpligaste

sättet att tillhartza sina vinkärl; i ett annat framstäldes nyttan af att använda idegranskåda mot ormbett. Om språkets rykt och renhet vinnlade han sig mycket och sökte införa tre nya bokstäfver i det latinska alfabetet.

Men äfven åtgärder af allvarsammare och mera omfattande natur utmärkte hans regering. För Roms proviantering sörjde han genom välberäknade lagar, för spanmålsfartygens säkerhet genom anläggande af den stora *Portus Romanus* vid Tibermynningen. Två nya ledningar förde bergstrakternas friska vatten till Rom; en stor del af Fucinersjön torrlades genom en ofantlig i klippan sprängd afloppskanal; censuren skötte han med nit och stränghet och mildrade slafvarnes och de mest föraktades af det romerska rikets undersåtar, Judarnes, ställning.

Äfven i sin yttre politik hade han framgång. Caligula hade låtit mörda konungen af Mauretanien; af dennes rike bildade Claudius två nya provinser. Britannien som ända sedan Caesars tid lemnats i fred af Romarne, underlades efter år 43 dels af Aulus Plautius, dels af kejsaren sjelf, som firade sina bragder med en präktig triumf och en triumfbåge, hvars inskrift till en del ännu finnes qvar. Äfven i Germanien vann den utmärkte fältherren *Domitius Corbulo* stora främgångar och skulle kanske underlagt sig hela landet, om ej Claudius af afund befalt honom att draga sig tillbaka. Efter genomläsningen af den kejserliga skrifvelsen sade han suckande: »Lyckliga fordom de romerska fältherrarne!» och gaf signal till återtåg. Provinsernas förvaltning egnade kejsaren stor uppmärksamhet och skärpte kontrollen öfver ståthållarne och deras underlydande.

Emellertid fortforo afrättningarna i Rom. Messalina beredde slutligen sin egen undergång, när hon med en fräckhet, som föreföll redan den närmaste efterverlden otrolig, offentligt i vittnens närvaro gifte sig med C. Silius, en man af hög börd och ovanlig skönhet. Kejsarens gunstlingar insågo, att för Silius ingen annan utväg återstod än att söka störta Claudius från tronen, då de skulle hafva varit förlorade. Narcissus underrättade derför Claudius, som befann sig i Ostia, om hvad som händt och aftvang honom tillåtelse att låta afrätta de brottslige (48). På Pallas' inrådan gifte sig kejsaren kort derpå — mot romersk lag och sed — med sin brorsdotter den sköna Agrippina, som till ytterlighet hersklysten ej skydde någon förbrytelse, hvarigenom hon kunde befästa sin makt. Hon och hennes älskare Pallas förmådde Claudius att, med förbigående af sin egen son Britannicus, adoptera hennes son Lucius Domitius, som derefter kallades *Nero*, och förmäla honom med sin dotter Octavia. Då hon

emellertid gjort sig till ovän med flere af gunstlingarne, öppnade de kejsarens ögon. Då han visade benägenhet att godtgöra orättvisan mot sonen, lät hon »hofvets giftblanderska», Locusta, tillreda en rätt champignoner (boletus, Agaricus Amanita, en af forntidens eftersöktaste läckerheter), och Claudius dog den 13 Oktober år 54 e. Kr. i sitt sextiondefjerde lefnadsår.

Hans död firades af »filosofen» Seneca (bild 168), som under hans regering fått gå i landsflykt och som, ehuru sedan återkallad, hyste ett oförsonligt hat mot kejsaren, med en blodig satir, kanske en af de qvickaste, antiken lemnat oss. Den framställer Claudii mottagande i Olympen, der han gör anspråk på att blifva upptagen i sina förevigade företrädares krets. Efter åtskilliga uppträden dömer Aeacus i den romerska processens former den kejserlige spelaren att i evighet kasta tärning med en bägare utan botten — hos Romarne skakades tärningarna i en bägare, tills de hoppade ur. Då gör Caligula anspråk på honom såsom sin förlupne slaf, och då han framställer vittnen, som sett Claudius af brorsonen mottaga gisselslag, käpprapp och örfilar, anses detta som bevis.

168. Seneca.

Bland denna satirs tacksammaste läsare var utan tvifvel Senecas lärjunge, den deri med stor förhoppning helsade *Nero*, som nu besteg tronen och höll ett af samme Seneca författadt präktigt loftal öfver företrädaren. Han hade genast efter adoptivfadrens död låtit föra sig till praetorianernes läger; sedan han lofvat dem en lika stor penninggåfva som Claudius gifvit, hade de utropat honom till imperator. Senaten skyndade att förklara Claudius upptagen bland gudarne och tillerkände Nero alla de befogenheter, af hvilka den kejserliga makten var sammansatt. Claudii testamente, som insatte Britannicus till medarfvinge, blef ej föreläst, och dennes namn nämndes ej i senatsbeslutet. Massan helsade den unge monarken, i hvars vackra drag man tyckte sig spåra likhet med Augustus, med stor glädje, och äfven stormännen hoppades mycket af honom. Han tycktes helt och hållet ämna låta sig ledas af Seneca, som då stod på höjden af sitt rykte, och af chefen för lifvakten Afranius Burrus, en rättfram soldat och sedesträng man, hvilka genom sin sammanhållning lyckades motverka

Agrippinas och hennes gunstling Pallas' inflytande. Åtgärder egnade att vinna folket vidtogos: många skatter afskaffades; ståthållarne höllos strängt efter; de frigifne vid hofvet hade förlorat största delen af sin betydelse. Yttranden, vittnande om ett folkligt sinnelag, som la-

169. Nero.
(Från hans senare år.)

des kejsaren i munnen af Seneca, hvars styrka just låg i tillverkningen af sentenser, spredos och mottogos med jubel. Mot Partherne vanns den ena framgången efter den andra genom Domitius Corbulo, hvars bedrifter i östern ännu tre hundra år senare lefde i folkmedvetandet. Man såg ej heller ogerna, att den unge kejsaren förde ett högt och

gladt lif; till och med hans nattliga ströftåg på Roms gator, som ej alltid aflupo utan fara för medborgarnes lif och lemmar, ursäktades äfven af hans uppfostrare, som då kejsaren lefde endast för sina nöjen, fingo så mycket friare händer i fråga om regeringsangelägenheter. De hindrade honom ej ens att i det kejserliga palatsets trädgårdar tillfredsställa sin fäderneärfda lust att uppträda som sångare, dansare och skådespelare, allt idrotter, som ansågos vanhedra friborne män.

Emellertid ville den hersklystna Agrippina ej släppa den makt, hon kommit åt genom så många förbrytelser. Då hennes bemödanden att återvinna sitt forna inflytande öfver sonen visade sig vara alldeles fruktlösa, förbittrades hennes sinne. En kärlekshandel, som Nero, hvilken afskydde sin gemål Octavia, hade med Acte, en skön frigifven, bragte hennes vrede till utbrott. I starka ordalag förebrådde hon sonen hans låga böjelser och var obetänksam nog att hota honom med Britannicus, som egde eller ansågs ega lofvade anlag. Natten derefter lät Nero tillkalla Locusta, som allt sedan Claudii död hållits i fängsligt förvar, och räckte vid följande dags taffel med egen hand den fjortonårige styfbrodern en bägare vin, så starkt förgiftadt, att han ögonblickligt föll död till golfvet (Febr. 55). Det var brodermördaren, som Seneca året derpå tillegnade sin afhandling *Om mildheten*. Från denna tid öfvergick oenigheten mellan Agrippina och hennes son till öppen fiendskap.

En af den tidens skönaste och lättsinnigaste qvinnor var *Poppaea Sabina*. Hon var en romersk riddares hustru, men bröt efter tidens sed utan all betänklighet denna förbindelse och gifte sig med Neros gunstling och stallbroder i alla utsväfningar, Marcus Salvius *Otho* Junianus. Hon blef inom kort kejsarens älskarinna; Otho skickades som ståthållare till Lusitanien, der ett verksamt lif omskapade honom till en bättre och kraftigare man. Poppaea var lika maktlysten som Agrippina, hvilken åter kommit på bättre fot med sonen; hon insåg, att så länge modren lefde, hon aldrig skulle kunna blifva hans gemål. Poppaea gjorde derföre allt för att störta henne, och så småningom bragtes Nero på den förfärliga tanken att mörda sin mor. Anicetus, befälhafvare för flottstationen i Misenum, åtog sig att låta förfärdiga ett skepp, hvilket genom en sinnrik tillställning skulle falla sönder af sig sjelf och dränka Agrippina, som ofta och gerna företog utfärder på de sköna vikarne kring Neapel. Kejsarinnan-modren inbjöds till hofvet, som var samladt i badorten Bajae. Nero var idel försonlighet och vänlighet, och slutligen ledsagade han henne sjelf till det präktigt smyckade skepp, som väntade i hamnen. Starka roddare framdrefvo det under den behagliga och stjernklara natten. I en praktfull salong på däck

hvilade Agrippina. Vid foten af hvilobädden stod hennes kammarfru Acerronia, med glädje återförande i minnet alla de drag af vänlig uppmärksamhet, Nero visat under dagens lopp. Då instörtade plötsligt taket på salongen. Mot beräkning höll fartyget, hvilket nu af matroserna krängdes på sidan, så att de båda qvinnorna kommo i sjön. Acerronia, som i tanke, att hon så snarare skulle räddas, ropade, att hon vore kejsarinnan, dödades med båtshakar och åror. Tyst, skyddad af nattens mörker, sam Agrippina i land, lät föra sig till sin villa vid Lucrinersjön och sände genast bud till sonen, att hon varit i fara, men blifvit räddad. Förfärad lät han tillkalla Seneca och Burrus, som — med kännedom om Agrippinas oböjliga vilja och hämndbegär — icke vågade sätta sig mot hennes död; beslutet utfördes genom Anicetus. I en vältalig skrifvelse till senaten, författad af Seneca, tillkännagaf Nero, att han varit nära att blifva mördad af en utskickad från modren. I kapp skyndade man att besluta tacksägelser till gudarne; ännu i dag förvaras de koppartaflor, som blifvit uppgräfda i arvalbrödernes lund, minnet af det offer, som detta ryktbara brödraskap anstälde »för Neros räddning».

170. Agrippina den yngre. Romersk marmorstod.

Dittills hade han så mycket som möjligt sökt bemantla sina fel och lustar. Men nu förlorade han, »jagad af sin moders hämndgudinnor», all besinning och lemnade fritt lopp åt en natur, som var »abstrakt esthetisk, utan allt sedligt innehåll». Sedan han kommit till insigt om, hvad en princeps kunde tillåta sig, fans det derför intet, hvarmed han ej anstälde rön, intet brott så svart, att han ryggade tillbaka att begå det blott för att få se, huru följderna skulle taga sig ut, intet i verlden, som han ej bedömde ensidigt från formens synpunkt. Derför tillfredsstäldes hans ärelystnad mycket mera af sångarens och kappkörarens triumfer än af krigarens och statsmanens. Hans lust för teatern tilltog allt mer; till skådeplatsen i kejsarborgen, dit i början endast utvalde fingo tillträde, inbjöds snart hela Rom. För att ständigt vara förvissad om bifall, bildade kejsaren till större delen af romerske riddare en kår klakörer. de s. k. augustianerne. [

Rom inrättades efter grekiskt mönster femårsspel, der man täflade i skaldekonst, vältalighet, kroppsöfningar och kappkörning.

År 62 dog Burrus, man vet ej om af sjukdom eller af gift. Hans plats såsom chef för lifvakten gafs åt Sofonius Tigellinus, en samvetslös skurk, som var färdig till hvarje illgerning, hvarigenom han kunde rikta sig. Seneca, den ende, för hvilken Nero hittills haft försyn, hade fallit i onåd och dragit sig tillbaka från hofvet. Octavia försköts och landsförvisades till Pandataria, der den olyckliga unga qvinnan, som, i sitt trettonde år förmäld med Nero, hade framsläpat ett ständigt hotadt lif i sin makes eländiga hof, snart aflifvades. Hennes hufvud fördes till Rom och visades för Poppaea, som nu blef Neros hustru.

Under det massan, som hänrycktes af den österländska prakt och frikostighet, som kejsaren ständigt ådagalade, älskade och uppbar honom, bildade sig bland stormännen, i synnerhet bland dem, som hyllade den stoiska vishetsläran*, en tyst opposition. Kejsaren viste det väl. Silanerne af Juniernes gamla ätt och beslägtade med Augustus föllo ett offer för hans misstänksamhet. Äfven för Claudii öfvermodige gunstlingar hade stunden kommit. Narcissus hade redan de första dagarne af hans regering störtats af Agrippinas hat. År 61 följde honom Pallas, hvars ofantliga rikedomar Nero ville åt. Samma skäl medförde många andras undergång.

År 64 beträdde Nero för första gången den *offentliga* teatern i Neapel och lät i Rom genom Tigellinus gifva fester, der österländsk yppighet täflade med romersk vidunderlighet och sedeslöshet. Detta år skulle utmärkas af den fruktansvärdaste olycka, som öfvergått Rom allt sedan den galliska branden. Den 19 Juli stod största delen af den stora staden plötsligt i lågor. Elden rasade ohejdadt under sex dagar. Af de fjorton *regiones*, i hvilka Rom var indeladt, skonades endast fyra helt och hållet; tre nedbrunno i grund, och i de öfriga qvarstodo endast spridda hus. Nero misstänktes, ehuru sannolikt utan skäl, att hafva anstiftat branden, dels för att få njuta af dess prakt, dels för att få återuppbygga staden och sitt eget slott rymligare och praktfullare. Emellertid var den allmänna misstanken så stark, att han måste söka afvända den från sig. På de hatade och med Judarne förblandade Kristne sköts skulden, och en förföljelse begynte, i hvilken enligt arfsägnen apostlarne Petrus och Paulus skola hafva gått till döden såsom trosvittnen.

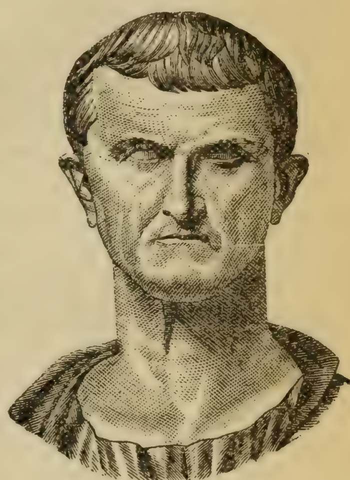
Eldsvådan lände emellertid verldsstaden till verklig fördel. Breda

* I Rom omfattades då för tiden filosofien ifrigare är någonsin. Stoikern Musonius, cynikern Demetrius, neopythagoreern och undergöraren Apollonius från Tyana lefde och lärde der.

gator, bildade af stora, af pelargångar omslutna hus, ersatte de gamla, smala och smutsiga. Vattenposter inrättades öfverallt för att förekomma dylika olyckors förnyande. Man följde vid återuppbyggandet en ändamålsenlig plan, som gjorde Rom till en af antikens skönaste städer. Åt sig sjelf byggde kejsaren en ny boning, *det gyllene huset*, som omfattade ett helt qvarter från den palatinska till den esquilinska höjden med hufvudingången öster om Titusbågen. Rummen smyckades af guld. ädelstenar och perlemor. Matsalarnes takpanel var af elfenben; de kunde öppnas för att låta rosor och vällukter regna ned öfver gästerna. En af dessa salar var rund med ett kupoltak. Väggen var i ständig kretsrörelse såsom verldsalltet; dagens och nattens timmar angåfvos genom en sinnrik inrättning. För att betäcka de oerhörda kostnaderna för denna byggnadsfantasi måste Nero försämra myntet och utplundra provinserna: till och med gudatemplen skonades ej.

Oppositionen skaffade sig ändtligen (65) utbrott; men genom oförsigtighet kom det i förtid till Neros kännedom, att en mängd senatorer och riddare, deribland den ene af praetorianprefekterna, sammansvurit sig att rödja honom ur vägen och på tronen upphöja Cajus Calpurnius Piso, en ofantligt rik och fint bildad ädling. Piso gaf sig sjelf döden. Bland dem, som på kejsarens befallning afrättades, befann sig äfven Seneca, hvars deltagande i sammansvärjningen var alldeles obevisadt, och dennes brorson, den af samtiden beundrade författaren till hjeltedikten *Pharsalica*, Marcus Annaeus *Lucanus*, som i hopp om strafflöshet ej tvekade att angifva sin egen mor. Redan före denna sammansvärjning hade kejsaren i vredesmod *sparkat i hjel* Poppaea. Han höll sedan sjelf liktalet öfver henne. Ej långt derefter kunde Nero fägna Roms invånare med ett skådespel, hvars like det aldrig sett. I följd af Corbulos segrar i östern kom Armeniens konung Tirdates af Arsakidernes ätt med ett lysande följe, bland hvilket befunno sig tre tusen parthiske ryttare, till Rom för att ur kejsarens egen hand mottaga diademet. I närvaro af hela folket, som stod fördeladt i sina tribus, kastade sig ättlingen af österns mäktigaste konungaätt ned på sitt ansigte inför Nero, som satt på det upphöjda domaresätet i triumfdrägt, omgifven af sin lifvakt, och kallade, såsom härolden kungjorde för de församlade, honom sin herre och sig hans slaf. Derefter fördes konungen till den med alla verldens skatter smyckade teatern och tog plats i den kejserliga logen. På denna teater uppträdde Nero kort derefter, medan den främmande fursten ännu var qvar, som tragisk skådespelare och på Circus maximus som deltagare i kapplänningen. Föga bekymrande

sig om det farliga upproret af Judarne i Palestina, der Titus Flavius Vespasianus förde befälet, företog han år 66 på hösten, åtföljd af sina augustianer, en egendomlig konstresa till Grekland. Under loppet af år 67 uppträdde han i Olympia och de öfriga platserna för de stora spelen, som han mot seden lät fira alla på samma år. Naturligtvis tillerkändes han alla prisen, äfven sedan han i Olympia störtat från vagnen. Till belöning erhöllo Grekerna »frihet», men icke desto mindre plundrades tempel och städer, isynnerhet genom Tigellinus; många dömdes till döden eller till tvångsarbete vid den genomgräfning af det korinthiska näset, som började af Nero, men afstannade efter hans död. Under denna resa fick äfven Corbulo belöning för sina många och stora tjenster. Han kallades till Grekland att möta kejsaren, men innan han fått företräde, mottog han befallning att döda sig sjelf. Han föll på sitt svärd under utrop: »Det är rätt åt mig.» På senhösten 67 återvände Nero till Rom och firade en ny slags triumf, vid hvilken alla de pris, han vunnit i Grekland, burος med i tåget.

171. Galba.

Den 19 Mars 68 fick han i Neapel underrättelse, att ståthållaren i Gallien Julius Vindex höjt upprorsfanan och vunnit stort anhang. Nero, som begaf sig till Rom, bryddo sig ej mycket derom, sysselsatt som han var att profva några nyuppfunna vattenorglar. Några dagar derefter kom underrättelse, att både Vindex och de spanska legionerna såsom kejsare erkänt Servius Sulpicius *Galba* (bild 171), en sjuttiårig gubbe, som, sedan han beklädt statens högsta embeten, nu var ståthållare i det hitre Spanien. Då förlorade Nero allt mod och besinning. Emellertid blef Vindex slagen af legionerna från öfre Germanien och dödade sig sjelf. Men Galba anryckte fortfarande, och den ene ståthållaren efter den andre förklarade sig för honom. I stället för att försäkra sig om bistånd åtminstone af praetorianerne, uppgjorde Nero de mest motsägande och dåraktiga planer, såsom att anhålla hos Galba att få blifva prefekt i Egypten eller ock helt och hållet återgå till det enskilda lifvet. »Min konst skall föda mig», sade den kejserlige dilettanten. Öfvergifven äfven af sina vänner och slafvar, som plundrat palatset och till och med bortfört den dosa, i hvilken han förvarade

det gift, hvilket han låtit Locusta tillreda som hjelp i yttersta nöd beslöt han slutligen att begifva sig till sin frigifne Phaons landtgård nära Rom. Dit red han på en dålig häst med en gammal sliten mantel på sig och en näsduk för ansigtet för att ej blifva igenkänd. Endast fyra, bland hvilka hans gunstling den qvinlige Sporus, följde honom. Det var en förfärlig natt. Ljungeldar korsade hvarandra på himlahvalfvet, och marken darrade af jordbäfning. Då han red förbi praetorianernes läger, hörde han deras förbannelser mot modermördaren. En resande, som mötte dem, frågade: »Hvad nytt i staden om Nero?» och en annan sade: »De der förfölja helt visst också Nero.» Man vågade ej inträda genom landtgårdens vanliga ingång; Phaon föreslog honom att gömma sig i en pozzuolangrop, medan han hann öppna en ingång på bakre delen af huset. Han nekade »att lefvande gå in i jorden» och gömde sig i vassen vid en dam, darrande vid hvarje ljud. Följande dagen erhöll han underrättelse, att senaten förklarat honom för fäderneslandets fiende och dömt honom att »efter förfädrens sed» piskas till döds. Hans följeslagare uppmanade honom att genom frivillig död förekomma vanäran. Under veklagan och anförande af grekiska verser sökte han att döda sig, men modet svek honom. Då hördes hofslag af de förföljande soldaternas hästar. »Hvilken konstnär förlorar ej verlden i mig», hade han gång på gång utropat. Med sin frigifnes, Epaphroditi, tillhjelp stötte han slutligen dolken i sitt bröst. Hans amma och hans forna älskarinna Acte fingo tillåtelse att begrafva honom i Domitiernas familjegraf på Trädgårdskullen. Oaktadt alla hans brott var hans minne älskadt af folket, och lång tid efter hans död smyckades hans graf med vårens och sommarens blommor; många trodde, att han flytt till Partherne och skulle återkomma; då tjugo år derefter en man utgaf sig för Nero, understöddes han af österns folk, och endast med svårighet kunde hans utlemnande erhållas. Men Nazarenerne sågo i honom Antikrist, och medeltiden trodde, att hans fredlöse ande irrade kring på Monte Pincio.

Med honom, som dog i sitt trettionde år, den 9 Juni 68, var Augusti ätt, äfven i sina adopterade grenar, fullkomligt utslocknad.

2. Tronstrider. Flavierne. Nerva. Trajanus och Hadrianus.

Galba framryckte långsamt, hindrad af afrättningar på sina motståndare, mot Rom. Der hade Nymphidius, en af praetorianprefekterna, efter Neros död uppträdt som oinskränkt herskare och i Galbas namn lofvat soldaterne stora penningegåfvor. Då emellertid den nye kejsaren till-

kännagaf, att han ej ärnade inrymma sin sjelftillsatte ställföreträdare någon makt, blef Nymphidius dödad af soldaterne, som han sökte förleda till affall. Hvad han lofvat ville Galba ej utbetala; derigenom och genom den reduktion, han företog af det som Nero bortgifvit, retade han den allmänna meningen mot sig. De bättre ogillade äfven hans vacklande politiska hållning; medan han med synnerlig stränghet sökte upprätthålla manstukt inom hären och fälde yttranden, som påminde om republikens tider, lemnade han sorglöst regeringen i händerna på skurkar, sådana som consularen Titus Vinius och praetorianprefekten Laco.

Den förste, som förklarat sig för Galba, var ståthållaren i Lusitanien, Poppaeas man, Salvius *Otho* (bild 172). Han hade väntat, att den barnlöse Galba skulle upptaga honom i sons ställe. Men då denne utsåg

172. Otho.

173. Vitellius.

Piso Licinianus, förstod Otho, som ej såg någon annan räddning från sina oerhörda skulder än purpurn, att med klokt begagnande af praetorianernas missnöje och folkets tillgifvenhet för Neros minne i kasernerna blifva utropad till imperator (15 Jan. 69). Piso mördades fem dagar efter sin upphöjelse, och den sjuttiotreårige Galba föll på Forum för soldaternas svärd. Senaten skyndade att erkänna den nye princeps, hvars första regeringshandling var att bevilja en stor summa för fullbordandet af Neros gyllene hus. Men ännu medan Galba lefde, hade de germaniska legionerna (den 1 Jan. 69) utropat sin fältherre, den grymme och oduglige *Vitellius* (bild 173), som fått sin första uppfostran af Tiberius på Capri, till kejsare. Otho, som i farans

ögonblick visade sig rådig och klarsynt, rustade hastigt, skyndade norrut och mötte vid Betriacum mellan Verona och Cremona Vitellii förtrupper under Valens och Caecina, både utmärkte fältherrar, som vunno en blodig seger. Emellertid voro de moesiska legionerna, som skyndade till Othos hjelp, ej långt borta, och han kunde med framgång hafva förnyat kriget. Men han var öfvermätt på lifvet, hvars alla njutningar han uttömt, och ville ej, att vidare blod skulle spillas för hans skull. Derför dödade han sig med ett dolkstygn på morgonen den 16 April 69, efter att hafva sofvit lugnt hela natten. Hans lifvakt bar honom under tårar till bålet.

I Rom åsåg det samlade folket Ceresspelen, då underrättelsen kom om Othos död. Man klappade händerna till Vitellii ära; stadsprefekten Flavius Sabinus, bror till fältherren Vespasianus, tog i Vitellii namn ed af soldaterna, och senaten beviljade honom genast alla kejserliga företrädesrättigheter. Vitellius, som fick veta sina fältherrars seger, medan han ännu var i Gallien, besåg fyrtio dagar efter striden slagfältet vid Betriacum. »En död fiende luktar alltid väl, i synnerhet om han är en landsman», var det enda han hade att säga om alla tappre, som der stupat. En upprörande grymhet och ett gränslöst frosseri utmärkte hans regering. Hans taffel kostade under de åtta månader, han var kejsare, 900 millioner sestertier, d. v. s. $112^1/_2$ million kronor. Denna glupskhet var dock hans mest oskadliga sida och hade kanske ej varit tillräcklig att göra honom hatad af folket, hvilket han liksom Otho sökte vinna genom att hedra Neros minne, men dagliga mord och ett tygellöst soldatförtryck i Rom beröfvade honom allas kärlek.

174. Vespasianus.

Under allt detta hade kriget mot de uppproriske Judarne, som försvarade sig till det yttersta, fortfarit under ledning af den sextioårige *Vespasianus* (bild 174), som så vetat vinna sina soldaters tillgifvenhet, att de endast med svårighet kunnat förmås att ej aflägga ed till honom i stället för till Vitellius. Men sedan början skett den 1 Juli 69 af den augustaliske prefekten i Egypten, Alexander, och ståthållaren Mucianus i Syrien, hade snart hela östern erkänt honom som kejsare. Han understödde sin lycka genom att bära den utan öfvermod och svindel. Hans

son Titus qvarlemnades för att bringa det judiska kriget till slut, medan han sjelf bemäktigade sig Egypten, Roms kornbod. Snart aflades ed till honom af de moesiska legionerna, som efter Othos nederlag gjort halt vid Aquileja, likaså af de dalmatiska och pannoniska, som i synnerhet uppviglades af den djerfve, men föga nogräknade partigängaren Antonius Primus. Utan att afvakta Mucianus, som var i antågande, inbröt han i Italien och drog flottan vid Ravenna på sin sida. Vitellii anhängare intogo en afvaktande hållning. Sjelf låg han, säger Tacitus, gömd i sina trädgårdar lik ett djur, som, blott det får mat, hvarken bryr sig om det förflutna eller tillkommande, utan ligger i trög hvila. Han sökte i det längsta dölja för folket, att Cremona, som tagit hans parti, blifvit stormadt och efter en förfärlig blodsutgjutelse uppbrändt af Primus, som slagit den här, som skickats mot honom. Vägen öfver Apenninerna låg nu öppen; flottan vid Misenum och en stor del af Italien förklarade sig för Vespasianus. Då öppnade Vitellius underhandlingar med Sabinus, en fredfärdig man, på vilkor, att han mot ett ansenligt årsunderhåll skulle draga sig tillbaka till det enskilda lifvet. Men då Vitellius ville afsäga sig makten, hindrades han af sina egna soldater och anhängare, som anfölle stadsprefekten och tvungo honom att taga sin tillflykt till Capitolium. Templet uppgick i lågor till ögonfägnad för Vitellius, som ej långt derifrån var sysselsatt med en festmåltid. Emellertid sökte han, ehuru fåfängt, att rädda Sabinus.

Under tiden nalkades Primus från Umbrien; han inträngde i Rom under saturnalierna, då Romarne plägade öfverlemna sig åt en otyglad glädje. Folket såg på de stridande, som hade det varit ett gladiatorsspel, och klappade händerna åt dem, som för tillfället hade öfverhanden. De sårades och döendes jemmerskri blandade sig med larmet från dryckeslagen. Slutligen belägrades praetorianernas läger efter konstens regler, och försvararne nedhöggos efter ett tappert motvärn. Vitellius framdrogs ur palatsets portvaktarrum, der han gömt sig, och öfverhopades med misshandlingar af samma pöbel, som nyligen hindrat honom att nedlägga sin värdighet; först efter långt lidande nedstacks han, hufvudet afhöggs, och kroppen släpades med en hake ned i Tibern (den 21 Dec. 69).

Vespasianus erhöll ofördröjligen af senaten kejsarmaktens rättigheter, som sedan bekräftades af folket på curiatcomitierna på samma sätt som skett med de nyvalde konungarne och curuliske embetsmännen under konungatiden och republiken. Kejsarens andre son *Domitianus* uppehöll sig i Rom, der han efter Taciti uttryck genom utsväfningar sökte visa sig som en värdig fursteson.

Under det Vespasianus i Alexandria afvaktade den lämpliga års-

tiden att segla till Italien, kom Mucianus till Rom, der han gjorde slut på de oordningar, som den nye kejsarens anhängare i första segerglädjen tillåtit sig. En af hans första omsorger var att kufva det farliga uppror, som uppkommit i de på alla trupper utblottade Rhenländerna. Bataverne reste sig, medan Vitellius ännu var vid makten. I spetsen för dem stod Claudius Civilis, en djerf och begåfvad man, som under en tjugufemårig tjenst vid de romerska fanorna fullkomligt tillegnat sig Romarnes krigskonst och statsmannaskicklighet. I början föregaf han sig kämpa för Vespasianus, men då denne tycktes få öfverhanden efter Cremonas fall, afkastade han masken: han lyckades att för sina planer vinna flere mäktige germaniske stammar och slöt förbund med de galliska höfdingarne, Trevirerne Classicus och Tutor och Lingonern Julius Sabinus. Till en början hade de förbundne framgång. Men snart blef Sabinus, som antagit kejsartitel, slagen af Sequanerne, hvarigenom största delen af de galliska folken afskräcktes från vidare deltagande i kriget. Derefter sändes den utmärkte fältherren Petilius Cerialis från Rom, som slog Trevirerne vid Bingen och Trier och slutligen efter skiftande vapenlycka besegrade Civilis i hans eget land (70 e. Kr.).

Samma år afslutades det judiska kriget med Jerusalems intagande. För att förklara dess uppkomst, måste vi gå tillbaka öfver ett århundrade. Då Pompejus kufvat östern, blef Judeen en del af provinsen Syrien (63 f. Kr.), men med egen skatteförvaltning. Den siste af de makkabeiske konungarne, Aristobulos, fördes af segraren till Rom för att pryda hans triumf. Dennes broder, Johannes Hyrkanos, stannade i sitt hemland som öfversteprest och domare, men utan konungatitel. Till medhjelpare och skattupptagare gafs honom Idumeern Antipater, hvars son *Herodes* med binamnet *den store* af Octavianus och Antonius fick Judeen som konungarike och öfvertog dess styrelse år 37 f. Kr. Till hans skydd låg en romersk legion förlagd i Jerusalem. Liksom sina föregångare hade han rätt till tionde af folket, som dessutom med undantag af hvart sjunde år (det s. k. sabbatsåret) måste i Sidon aflemna fjerdeparten af åkerns afkastning såsom skatt åt Romarne. Dessutom upptogs en personlig afgift, så att Judeen var hårdare beskattadt än någon annan provins i det romerska riket. Herodes, en energisk, men grym och hänsynslös natur, utrotade helt och hållet Makkabeernas ätt; till och med hans hustru, den sköna Mariamne, som tillhörde denna ätt, och hennes söner föllo offer för hans misstänksamhet. Stor beundrare af romersk civilisation, sökte han införa den bland sitt eget folk, men stötte härvid på afgjordt motstånd hos »högkyrkomännen», fariseerne. Efter hans död (4 f. Kr. enligt den vanliga tidräk-

ningen) delades riket mellan hans tre söner Archelaos, Philip och Herodes Antipas. Den förstnämnde blef snart åter afsatt, och hans rike förvaltades af romerska *procuratores cum jure gladii* (med rätt öfver de inföddes lif och död), bland hvilka var Pontius Pilatus (25—35). Riket återförenades i en hand, då Herodes Agrippa, Aristobulos' son, af Caligula, hvars vänskap han under sin ungdomstid i Rom förvärfvat, och Claudius erhöll den ena landsdelen efter den andra Efter hans död förvaltades åter sjelfva Judeen af procuratorer, som utöfvade ett så hårdt förtryck, att många Judar drogo sig undan till öknen och bergshålor och anstälde derifrån blodiga hämnde- och röfvartåg. Slutligen utbröt under procuratorn Gessii Flori regering (65—66) öppet uppror, som snart spred sig öfver hela landet.

Sedan kriget en tid fortgått med ringa framgång för Judarne, som saknade sammanhållning och ledning, och som vid Askalon drefvos på flykten af en romersk cohort och en rytterisqvadron, sände Nero Vespasianus med tre legioner och åtskilliga andra trupper till Judalandet; dertill slöto sig hjelpsändningar från österns furstar, bland annat tusen Beduiner. Många Judar föllo till föga, när öfvermakten nalkades, men de, som blefvo sitt fädernesland trogne, försvarade sig med förtviflans mod. Sex veckor låg en romersk här, 60,000 man stark, utanför den galileiska bergstaden Jotapata, hvars försvar leddes af *Josephus,* som sedan på grekiska skrifvit detta krigs historia. 40,000 Judar stupade; af fyrtio som undkommit dödade sig trettioåtta sjelf; endast Josephus och en annan öfverlefde och fördes i fångenskap. Romarnes seger underlättades genom inre stridigheter bland Judarne. I Jerusalem hade det fanatiska krigspartiet, »ifrarne», bemäktigat sig templet och utöfvade derifrån ett fruktansvärdt skräckvälde. Snart delade sig äfven ifrarne i två hopar, som ursinnigt bekämpade hvarandra, så att Vespasianus uppsköt stormningen, emedan han räknade på, att de rasande skulle förgöra hvarandra. När han blifvit utropad till kejsare, lemnade han hären och fortsättningen af kriget åt sin son Titus. I början af år 70 stod denne utanför Jerusalem, der förvirringen och eländet nått sin höjd. Ej mindre än tre partier kämpade om besittningen af templet och staden och sökte tillfoga hvarandra all möjlig skada. Fem månader hade belägringen varat, men staden hade ett sådant läge och var så starkt befästad, att den ej syntes kunna tagas med vapenmakt. De belägrade ville på inga vilkor gifva sig, oaktadt hungersnöden uppnått en sådan höjd, att en moder slagtade och åt sitt barn; hundratusentals lik kastades öfver stadsmurarne. Sedan de yttre murarne stormats, rigtade Romarne hela sin styrka mot templet: dock ville den skara, som förskansat sig der, ej dagtinga. Titus önskade lifligt att

kunna bevara den praktfulla byggnaden, men Judarne trodde, att den ej kunde eröfras, utan att Jehova skulle sjelf skydda sin helgedom. Då kastade en soldat en eldbrand mot det inre af templet, som oaktadt alla släckningsförsök uppgick i lågor den 10 Aug. 70 e. Kr. I det blodbad som följde, skonades hvarken ålder eller kön. Tusentals Judar funno sin död i lågorna eller genom att kasta sig ned från murarne. Den öfre delen af staden intogs först flere veckor efteråt, hvarefter Titus lät jemna allt, som ännu qvarstod, med jorden, utom tre torn och den vestra stadsmuren. Mer än en million Judar säges hafva omkommit under kriget. Detta folk spreds nu, ännu mera än hvad förut varit fallet, kring hela verlden och ålades att, hvar i det romerska riket de uppehöllo sig, betala en årlig skatt till den capitolinske Jupiters tempel. Efter hvad kyrkofadern Eusebius berättar, skulle

175. Reliefbild från Titi triumfbåge.
Den sjuarmade ljusstaken och öfriga heliga kärl från templet i Jerusalem bäras i triumf.

Vespasianus hafva låtit uppsöka och döda alla dem, som voro af Davids slägt.

Sedan Titus tillbragt vintern i Berytus och Antiochia, der han satte en gräns för förföljelserna mot Judarne, framryckte han till Euphrat och mottog der sändebud från den parthiske konungen Vologeses I. I början af år 71 begaf han sig till Rom, dit Vespasianus kommit redan på sommaren 70. Jemte fadern firade han en lysande triumf, vid hvilken den sjuarmade ljusstaken från Jerusalems tempel och öfriga heliga kärl fördes med i triumfen för att sedan förvaras i det stora tempel, som Vespanius byggt åt Freden och som han gjort till ett slags museum. Senaten och folket lät åt Titus uppresa en triumfbåge, som nästan helt och hållet bevarad ända till våra dagar, i fulländade reliefer (bild 175 och 176) framställer hans triumf. Janustemplet, som

varit öppet ända sedan Augusti sista år, kunde nu åter stängas, ehuru endast för en kort tid.

Vespasianus sökte att med alla medel upphjelpa det försvagade romarriket. Med honom, som tillhörde en hittills okänd slägt från municipiet Reate i Sabinerlandet, kom det sunda förståndet och den borgerliga, nyktra uppfattningen af en regents skyldigheter på tronen. Hans energiska uppsyn, hans genomträngande ögon, hans fast byggda, fyrkantiga gestalt angåfvo en man som viste, hvad han ville, och som kunde genomföra det. Han skulle, säger Tacitus, hafva varit lik republikens stora fältherrar, hade han ej varit girig. Men äfven detta fel kom till nytta för staten, hvars kassa vid hans tillträde till regeringen hade att uppvisa en brist af ungefär *fem milliarder kronor.*

I följd deraf måste han oaktadt missnöje från många håll införa många nya skatter och upplifva gamla, som råkat i förgätenhet. Den »frihet», Nero beviljat Grekerna, fråntogs dem, och de pålades samma

176. Reliefbild från Titi triumfbåge.
En bild af flodguden Jordan bäres i triumf.

afgifter som de öfriga provinserna. Äfven på andra områden gick han med kraft och allvar till det svåra värfvet att hela hvad de senaste trettio åren söndrat. För att rättskipningen, som i den allmänna förvirringen efter Neros död råkat i oordning, åter skulle kunna gå sin jemna gång, förstärktes antalet af de stående juryerne (quaestiones perpetuae); lagstiftningen, i synnerhet på testamentsrättens område, gjorde framsteg; anklagelser för majestätsbrott upptogos ej längre till behandling. Ehuru sträng och mån om sin värdighet — han lät döda stoikern Helvidius Priscus, som genom upprepade, föga tidsenliga förolämpningar mot kejsaren gjort sig förtjent af sitt öde — var han ej grym, utan förlät dem, som ville hafva förlåtelse. Sina soldater viste han både att vinna och tukta; riddarståndet och senaten rensade han genom en år 74 företagen census; senatorernes antal uppbragtes till tusen, och genom att bland dem upptaga de mest ansedde män från Italien och

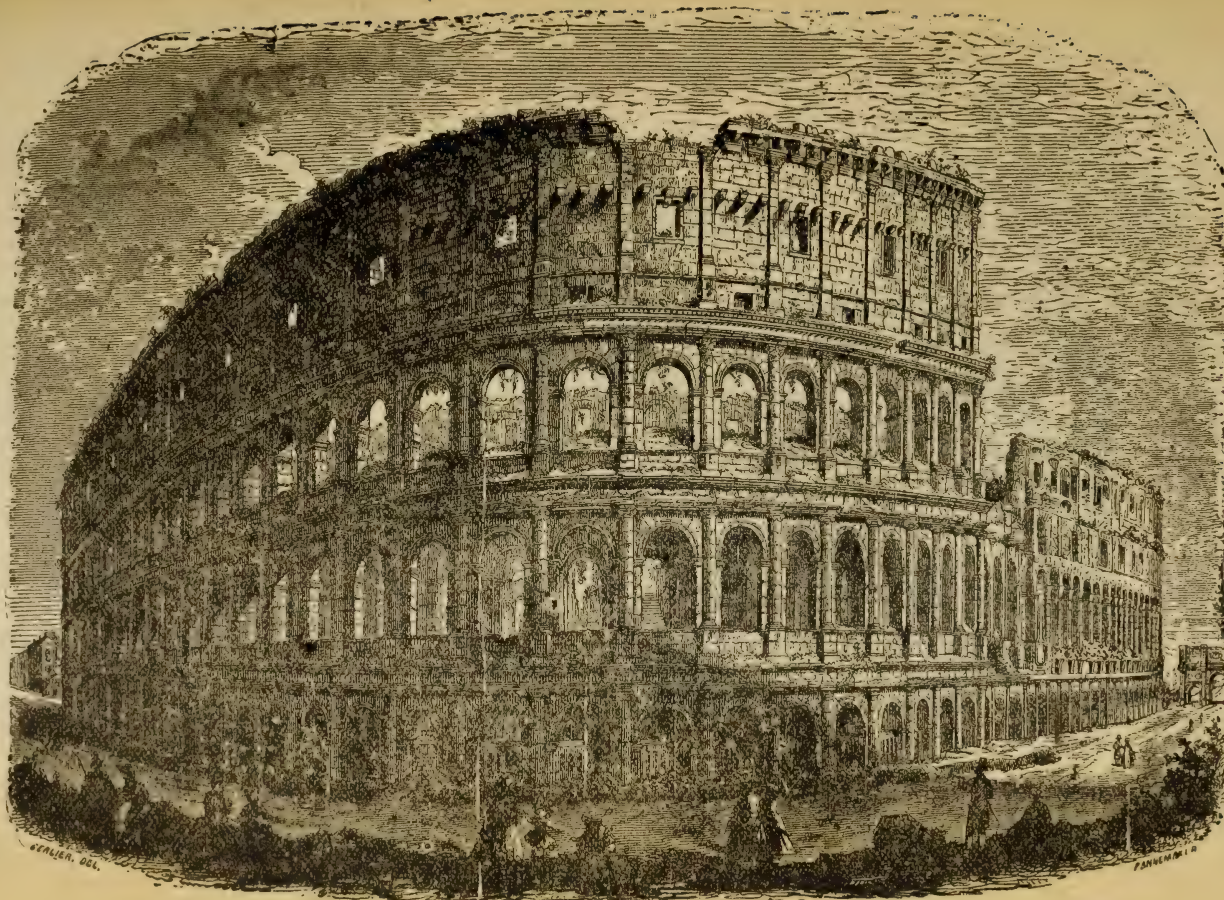
provinserna förringade han hufvudstadens betydelse och banade väg till större likställighet mellan rikets olika delar.

Denne så praktiske och sparsamme man hade dock sinne för vetenskap och konst. Han var den förste romerske kejsare, som tillsatte offentliga lärare i vältaligheten med årligt underhåll, första början till universitetsinrättningen. Deremot dref han filosoferna från Rom, emedan han ansåg deras läror farliga för den bestående ordningen.

Skulle smak för helsosamma förändringar kunna uppstå, måste massans tillgifvenhet för Neros minne bekämpas. Vespasiani äkta romerska lust att bygga och förändra byggnader kom honom härvid till hjelp. – Det gyllene huset nedrefs till en stor del. Kolossen med Nerohufvudet, som stod vid ingången, flyttades till Via Sacra och invigdes åt Apollo. Den sjö, som Nero låtit gräfva inom palatsets område, fyldes och tjenade till byggnadstomt för den praktfulla amfiteater, *Colosseum* kallad, hvars ruiner (bild 177) ännu i dag väcka beundran, och till det praktfulla templet åt Freden förflyttades de konstskatter, Nero från alla håll samlat. Den capitolinske Jupiters tempel återuppfördes; kejsaren bar fram den förste stenen på sin egen rygg. Statsarchivet (*tabularium*), som låg vägg i vägg med Jupiterstemplet, hade på samma gång härjats af elden. Mer än tre tusen bronstaflor med senats- och folkbeslut samt andra offentliga urkunder hade blifvit lågornas rof. Vespasianus återstälde samlingen, så långt som kunde ske.

Den 23 Juni år 79 dog han efter en lefnad af sextionio och en regering af ungefär tio år och lemnade riket åt sin son, som liksom han sjelf hette *Titus* Flavius Vespasianus, men i historien vanligen betecknas endast med förnamnet (bild 178).

»Menniskoslägtets kärlek och vällust» har historien kallat denne furste, och han förtjenar detta namn, om man endast tänker på den korta tid, han regerade ensam (han hade varit sin faders medregent sedan år 70). Hans bana, som företer en viss öfverensstämmelse med Henrik V:s af England, var raka motsatsen mot Neros, hvilken man innan hans tronbestigning trodde honom skola komma att likna. Han hade visat prof både på girighet, grymhet och sinlighet, och han var så illa ansedd, att man till och med misstänkte honom att vilja störta sin fader. Liksom Nero hade han röjt tycke för teatern och skaldekonsten. Detta hade kommit de flesta att glömma hans förtjenster som utmärkt fältherre och underhandlare, hans ädelmod mot de besegrade och hans vältalighet. Mest af allt nedsatte honom hans förbindelse med den sköna och lastfulla judiska furstinnan Berenike, mot hvilken folket hyste nästan samma hat som deras förfäder mot Kleopatra. Men makten och det dermed förenade ansvaret förbättrade

177. Colosseum i Rom.

honom, och ett odladt förstånd ledde honom från de afvägar, på hvilka hans böjelser fört honom. Man bör ej heller glömma, att slughet i hög grad ingick i hans lynne och att motsatsen mot hans närmaste efterträdare låtit hans förtjenster framstå i en klarare dager.

Hade han lefvat längre, skulle måhända hans praktlystnad och böjelse att roa folket uttömt statskassan och kejsaren blifvit frestad

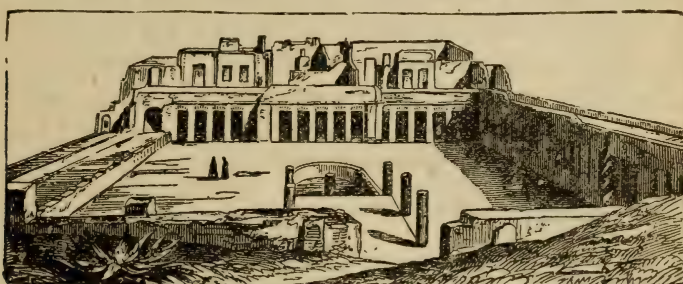

178 Titus.

att, för att fylla den, tillgripa samma utvägar som Caligula och Nero. Då han fulländat och invigt sin faders amfiteater, lät han, för att på en gång kunna tillfredsställa alla Roms invånares smak för blodiga skådespel, hundra dagar å rad gifva spel, der tusentals elefanter och andra djur kämpade. En gång fyldes hela scenen med vatten, och ett

sjöslag mellan Korinther och Korkyräer framstäldes. Bland folket utkastades små träkulor med tecken, som motsvarades af dylika, åsatta allehanda dyrbarheter, hvilka tillföllo dem som lyckats bemäktiga sig kulorna. Nedrifningen af det gyllene huset fortsattes med den hastighet, att man ej brydde sig om att ur de praktfulla gemaken framdraga sådana konstverk, som den der sedermera funna Laokoonsgruppen (band I, bild 193). På de gamla murarne byggde han sina thermer eller varmbadhus, som jemte sin ursprungliga bestämmelse äfven fingo den att vara en samlingsplats för Roms eleganta dagdrifvare, som förnötte tiden med samtal och åskådande af der uppstälda konstverk eller med att åhöra filosofer och skalder.

Älskad var han emellertid så länge han regerade. Redan hans första regeringshandling var egnad att tillvinna honom allmän välvilja. Genom ett och samma edikt bekräftade han alla de privilegier och förläningar, som blifvit gifna af hans företrädare. Med förtjusning hörde man sådana yttranden, som att ingen borde gå sorgsen från en romersk

179. Ruin af en villa i Pompeii.

kejsares tron, och drag sådana, som då han efter upptäckten af en sammansvärjning genast skickade en kurir till en af deltagarnes moder för att underrätta henne, att sonen ej hade något att frukta.

Ett godt tillfälle att visa sin frikostighet och välvilja gåfvo honom de olyckor, som under hans korta regering hemsökte Italien. En eldsvåda rasade under tre dagar (år 80) på Marsfältet, Palatinerberget och Capitolium, der det nyuppbyggda Jupiterstemplet åter förstördes; äfven Apollotemplet och biblioteken nedbrunno. Titus åtog sig alla kostnader för återuppbyggandet af de förstörda stadsdelarne och använde konstverken i sitt palats att pryda de nyuppförda templen och offentliga byggnaderna. En svår pest bortryckte tusentals menniskor, och redan förut (Aug. 79) hade ett utbrott af Vesuvius, som åtföljdes af jordbäfning och askregn, begrafvit de välmående städerna Herculaneum, Pompeii och Stabiae och anstält betydande förödelse i Neapels omgifningar samt bland andra dödat den kejserlige amiralen, poly-

historn, författaren till en stor *Historia naturalis,* Plinius d. ä. Minnet af den storartade välgörenhet Titus utöfvade mot dem, som flyktat undan vulkanens raseri, är för öfrigt fästadt vid dessa städer, som sedan 120 år tillbaka allt mer uppgräfts ur sitt hölje af lava och aska, och som bättre än något annat lemnat en bild af det romerska hvardagslifvet, gripet på bar gerning i alla dess enskildheter (bild 179, 180, 181, 182, 183)*.

180. Romarinna vid sin toalett. Från en väggmålning i Pompeii.

Redan den 13 Sept. 81 dog den älskade fursten af en hetsig feber. Folksägnen viste att berätta, att dödsorsaken varit en smygande sjukdom, som han ådragit sig genom att smaka på den giftbägare, som var bestämd för Britannicus, hvars ungdomsvän han varit.

Innan Titus ännu var död, hade *Domitianus* (bild 184), som bittert hatade honom, befalt palatsets läkare och tjenare att lemna den sjuke åt sitt öde. Han upphörde sedan ej att i sina edikter håna honom, som han af somliga misstänktes hafva förgiftat, och hvars dotter Julia han förfört. Hans sinnelag mot företrädaren var så allmänt kändt, att

181. Djurfäktning. Basrelief från Pompeii.

äfven en af hans första och bästa lagar, som förbjöd den onaturliga seden att stympa män, tillskrefs detta, emedan man viste, att Titus hyst förkärlek för snöpingar. Äfven andra ändamålsenliga förordningar utmärkte de tre första åren af hans regering. Förvaltningsbyråerna

182. Djurfäktning Basrelief från Pompeii.

183. Mosaik från Pompeii.

(*officia*), som dittills uteslutande skötts af frigifna, öfvertogos delvis af romerska riddare, och ståthållarne höllos till hofsamhet.

Slägtens måttlighet i mat och dryck hade äfven gått i arf till Domitianus, och med sitt sköna utseende, i hvilket vildhet och falskhet

* Se äfven bild 21, 34, 57, 74, 102, 107, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 123, 131, 137, 148, 149, 150, 151, 152, 153.

ännu ej blifvit de herskande dragen, vann han hopens hjertan. Men af senaten var han redan från början hatad och fruktad. Det fans också intet tillfälle att förödmjuka den och dess medlemmar, som han lemnade obegagnadt. Skalden Juvenalis har lemnat oss en åskådlig målning — till sina hufvuddrag sannolikt efter verkligheten — huru han under en vistelse på sin sköna villa vid Albanersjön midt i natten kallade sitt concilium, i hvilket befunno sig den rättslärde, svage stadsprefekten Pegasus, den milde, fint bildade Vibius Crispus, den lysande Acilius Glabrio — som han sedan lät kämpa med vilddjur på arenan och derefter döda, emedan han misstänktes dölja djupa planer under sitt eftergifvande sätt — i sällskap med de uslaste angifvare, allt detta för att rådslå, huru en ofantlig fisk (*butta*), som en fiskare tagit vid Ancona, skulle anrättas. Af naturen grym — han dödade en gång en mängd åskådare på teatern genom att hindra dem att byta om kläder efter ett häftigt regn — trodde han sig äfven genom att utrota senaten sörja för sin egen säkerhet. Till grymheten lades list. Aldrig var han vänligare mot en storman, än då dennes fall var beslutadt. Förtärd af en aldrig tillfredsstäld fåfänga, föredrog han ej någon ära öfver sin egen, och talanger fingo lefva, endast när de, såsom skalderne *Statius* och *Martialis*, hade till uppgift att höja kejsaren och hans storartade byggnadsföretag till skyarne. Denna byggnadslust och kostsamma spel uttömde hans kassa. Föjden blef den under de dålige kejsarne vanliga. Det blef numer rikedomen lika mycket som rangen, som gjordes till föremål för dödsdomar. Skygg af naturen, hölls han af sitt samvete i beständig ängslan, och Romarnes *gud och husbonde*, som han kallade sig, vandrade ensam af och an i ett stort rum, hvars väggar voro belagda med spegelsten, för att han skulle kunna se, hvad som tilldrog sig bakom honom, och sålunda undvika öfverfall. Tiberii memoarer utgjorde hans älsklingsläsning. Liksom Nero stödde han sig på pöbeln och på hären, hvars sold han ökade, och han hämnade denne kejsares död på Epaphroditus. Hans mordlust vände sig slutligen mot medlemmarne af hans egen familj. Flavius Clemens, som man ej utan skäl

184. Domitianus.

anser hafva varit kristen. och dennes likaledes kristna maka, Domitiani systerdotter Flavia Domitilla, hvars hvilorum i de romerska katakomberna man tror sig hafva funnit, föllo offer för hans raseri, likasom deras söner Vespasianus d. y. och Domitianus d. y., hvilken senare uppfostrades af den berömde *Quintilianus* offentlig lärare i vältaligheten och författare af en till oss kommen *lärobok i vältaligheten.*

Fåfänga dref Domitianus att äfven eftersträfva krigets ära. Han företog (83) ett fälttåg mot Katterne, som då voro bland Germaniens mäktigaste folk, med tvifvelaktig framgång. Vid återkomsten till Rom höll han en triumf på Caligulas sätt och antog namnet Germanicus. Stor vanära ådrog han sig genom kriget med Daker eller Geter (86—91) i det nuvarande Moldau, Wallachiet och Siebenbürgen, hvilka länge oroat Moesien. De leddes af en krigisk och företagsen *decebalus* eller öfverkonung vid namn Diurpaneus. Sjelf qvarstannade Domitianus i Moesien, medan hans fältherrar stredo i det fiendtliga landet med skiftande vapenlyckor. Äfven med Dakernes bundsförvandter, Markomanner och Quader, började han krig, men när hans härar blefvo slagna, slöt han med decebalus en skymflig fred, hvarigenom han förpligtade sig att betala en årlig tribut. Icke desto mindre höll han år 91 en stor triumf. Mot det stora Sarmaterfolket mellan Weichsel, Karpaterna samt Dniestr och Asovska sjön kämpade han (93), men var nog blygsam att efter krigets slut afstå från triumfens ära och endast nedlägga en gyllene lagerqvist i den capitolinske Jupiters tempel.

Allt sedan Romarne under Claudius gjort sig till herrar öfver en del af England (Essex och Östra Anglien), hade invånarne med ovilja burit det främmande oket. De romerska skatteindrifvarnes ovärdiga beteende hade ökat hatet. och under Nero stälde sig Briganternes drottning Boudicca i spetsen för ett uppror och en här af 230,000 man. Hon kufvades af ståthållaren Suetonius Paullinus, hvars efterträdare Petilius Cerialis och Julius Frontinus (71—78) gjorde nya eröfringar. År 78 ditsände Vespasianus den som fältherre och menniska lika utmärkte Cnejus Julius Agricola, hvars lif skildrats af hans svärson, den store historieskrifvaren *Tacitus.* Under sju års oafbrutna fälttåg betvang han hela det nuvarande England och Södra Skottland ända till »the Friths of Clyde and Forth». Mellan dessa anlades en linie af befästningar till skydd mot de nordliga folken, Pikter och Kaledonier. Samtidigt kringseglade hans flotta hela Britannien, som man förut ansett vara en halfö. Hans framgång väckte kejsarens afund och han återkallades (84 eller 85). Efter att hafva tillbragt den återstående delen af sin lefnad i tillbakadragenhet, dog han 93, såsom många

förmodligen utan skäl trodde, genom gift, som Domitianus skulle hafva låtit gifva honom.

Tacitus skattar Agricola lycklig, »som sluppit att upplefva Domitiani sista regeringsår och se, huru senaten i sitt samlingshus belägrades af soldater, huru en mängd consularer lågo slagna som efter en drabbning, huru en mängd förnäma qvinnor gingo i tvungen eller frivillig landsflykt». Retad genom ett upprorsförsök af Lucius Antonius Saturninus, ståthållare i öfre Germanien (93), steg kejsarens grymhet till en höjd, som knappt Nero hade uppnått.

Då Juvenalis beskrifvit hans rådplägning om buttan, tillägger han:

> »Om han hellre på dylikt skämt den tid hade slösat,
> Då han beröfvade Rom, som ej såg någon hämnare uppstå,
> Saklöst lysande män af de ädlaste ätter, det egde!
> Nu han ej föll, förrn han började fruktas af drängar;
> Detta förderfvade den, som dröp af Lamiers hjertblod.»

Det var en palatsrevolution, för hvilken han föll. I denna deltog äfven hans gemål Domitia, Corbulos ovärdiga dotter. Genomborrad af dolkstygn föll han den 18 September 96.

185. Nerva.

De sammansvurne erbjödo regeringen åt den åldrige, allmänt aktade senatorn Marcus Cocceius *Nerva* (bild 185). Senaten gaf med glädje sitt bifall, och ehuru praetorianerne voro häftigt förbittrade och dödade en af mördarne, funno de ej någon ledare mot den nye regenten. Ehuru dennes föregående lif ej var alldeles fritt från alla fläckar, förtjenade dock hans uppförande, sedan han kommit till makten, all beundran. Han lät afrätta angifvarne från Domitiani tid. Han lät nedsmälta det kejserliga palatsets guld- och silfverkärl, för att kunna bringa i omlopp fullhaltigt mynt och upphjelpa postväsendet.

Berömvärda, efter den tidens sätt att se, voro hans jordutdelningar till fattiga medborgare. Men sjuk till kroppen hade han ej kraft att motsätta sig soldaternes, i synnerhet praetorianernes oförskämdhet, som tvungo honom att utlemna Domitiani mördare. Han insåg derför, att han måste skaffa sig ett stöd, och han gjorde ett förträffligt val, då

han adopterade eller, hvad som var detsamma, utnämnde till efterträdare befälhafvaren öfver legionerna vid nedre Rhen, Marcus Ulpius *Trajanus* (bild 186), hvilken förvärfvat sig stort anseende som fältherre. Kort derpå dog Nerva (den 25 Jan. 98).

Underrättelsen om Nervas död nådde Trajanus i Köln. Först under loppet af följande år begaf han sig till Rom, der han mottogs med hänförelse, oaktadt han var den förste kejsare, som var bördig hvarken från Rom eller Italien. Hans fädernestad var Italica i det bortre Spa-

186. Trajanus.

nien; dock hade redan hans fader beklädt consulatet. Uppväxt i vapen, var han rätte mannen att återställa Roms krigsära, som tillspillogifvits af Domitianus, isynnerhet genom hans nesliga fälttåg mot Dakerne, hvilkas decebalus fortfor att visa öfvermod mot Romarne. Trajanus började derför år 101 krig, tillintetgjorde hans härar och mordanslag och intog hans hufvudstad Sarmizegethusa i det nuvarande Siebenbürgen (102). Decebalus tvangs att låta nedrifva sina fästningar, utlemna

fångar och öfverlöpare, låta Romarne hålla en del af landet besatt samt uppgifva det vigtiga Donaupasset »Jernporten» vid Orsjova. En triumf belönade kejsarens bragder. Men decebalus började strax derefter att i hemlighet rusta och söka vänskapsförbindelser hos grannfolken. Trajanus förekom honom (105), byggde på starka pelare en brygga öfver Donau i närheten af det nuvarande Czernetz i Wallachiet och öfverförde en stor här. Han stötte på förtvifladt motstånd, men vann flere segrar. Decebalus gaf sig slutligen sjelf döden. Hans rike gjordes till praetorisk provins (107) och dess hufvudstad till en efter kejsaren uppkallad koloni, den ende Romarne hade på *norra* sidan af Donau. Ehuru besittningen af denna provins alltid var osäker och förlorades under Gallienus, hade dock den romerska bildningen der slagit så djupa rötter, att ännu i dag i en stor del af densamma talas en romanisk dialekt; Trajani minne lefver ännu hos folket, som kallar åskan Trajani röst och vintergatan Trajani väg *. Vid återkomsten firade kejsaren en lysande triumf; alla hus voro illuminerade, hela Rom till mötes på Corso eller, som den på den tiden kallades, Via Flaminia. Till evärdligt minne af sin seger lät han på det efter honom uppkallade forum uppsätta en marmorpelare (bild 187), jemt 100 romerska fot hög, kring hvilken är upprullad en bildlig framställning af hans bragder (bild 188, se äfven bild 50, 87, 127); på pelarens topp stod en jettestor bronsstod af kejsaren, som af påfven Sixtus V blifvit ersatt med den helige Petri.

Under det fredslugn, som nu följde, fick Trajanus tillfälle att visa, att han äfven var vuxen den inre styrelsen. Hans person var tilldragande; hans trofasta och värdiga uppsyn förvärfvade honom allmän tillit, och hans fel — hans böjelse för vinet, som föranledde honom att förbjuda utförandet af de befallningar, han utdelade efter hufvudmålet för dagen (*coena*, intogs mot aftonen), var ej den värsta af hans laster — stötte ej folket, som älskar att återfinna sina kännetecknande svagheter hos monarken. Mild och mensklig, sörjde han i en efter våra begrepp allt för hög grad för sina undersåtar. Bäst visas denna allomfattande omsorg af kejsarens brefvexling med den yngre Plinius, hvilken blifvit sänd till Bithynien som ståthållare med vidsträckta fullmakter. Skall en vattenledning i en stad iståndsättas, ett tillståndsbevis att begagna statsposten utfärdas, rådfrågas kejsaren. Han var upphofsman till en stiftelse, som nästan påminner om de kristna välgörenhetsinrättningarna. Ur den kejserliga kassan anvisades penningar till fattiga barns underhåll, och stiftelsens fortvaro betryggades genom penningarnes för-

* *Ampère*, Histoire de l'empire Romain à Rome, II, p. 163.

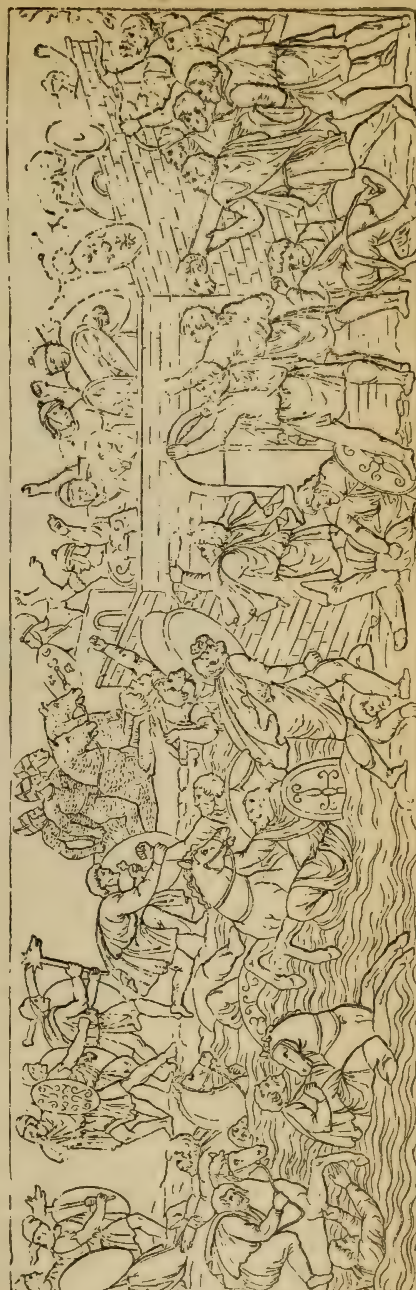
räntande mot inteckning i jordegendom. Så mild kejsaren var, utvecklade han, när så behöfdes, stor kraft. Manstukten inom hären

187. Trajani pelare.

uppehölls med stor stränghet, hemliga förbund (*collegia*, *ἑταιρίαι*), som ansågos farliga, upplöstes, och statsreligionens renhet värnades. Men

äfven dervid gjorde sig hans mildhet gällande. Vi se, huru han förbjöd Plinius att låta uppleta de kristne och ålade honom att först då straffa, när de blifvit angifne och genom att neka att offra åt gudarne erkänt sin religion.

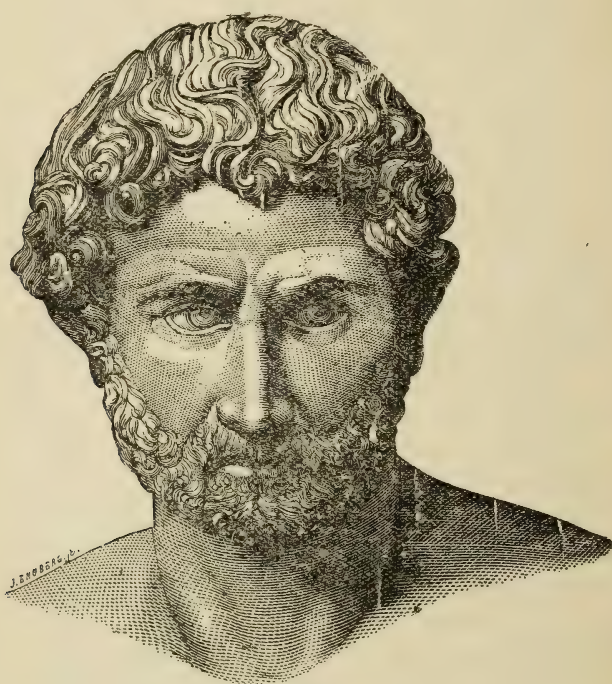

188. Barbarer storma ett romerskt fäste. Relief från Trajani pelare.

Bibliotek anlades; konster och vetenskaper gynnades. Rikets inkomster upphjelptes, och det underhaltiga mynt, som företrädarne utsläppt i rörelsen, indrogs. Vägar anlades, och offentliga byggnader uppfördes i rikets alla delar, och likväl var statskassan i följd af en klok förvaltning alltid fyld, oaktadt de direkta skatterna minskades. Också var Trajani rykte stort öfver hela verlden; ända från Indien kommo sändebud till hans hof. Ännu två hundra år senare tillropade senaten den nye kejsaren: »Blif lyckligare än Augustus, bättre än Trajanus!» och sjelfva kristendomen, som han bekämpade, hedrade hans minne. Kyrkosägnen berättar, att han på den helige Gregorii förböner blifvit frälst, och Dante har ej tvekat att försätta honom i sitt *Paradis.*

Krigare var han dock hufvudsakligen. Tronstridigheterna i Armenien gåfvo honom tillfälle att söka eröfra östern och återupprätta Alexanders verldsrike. År 114 begaf han sig till Asien, gjorde Armenien till provins och eröfrade Mesopotamien. Vintern tillbragte han i Antiochia, der han var nära att omkomma vid en jordbäfning, som förvandlade en stor

del af staden till ruiner. Året derpå underlades Assyrien och stormades Ktesiphon. Men då han stod i begrepp att framtränga ännu längre mot öster, reste sig de underkufvade folken och tvungo honom till återtåg. Samtidigt anstälde Judarne i Kyrene och Egypten ett fruktansvärdt blodbad på de i dessa provinser bosatta Romare och Greker. Lucius Quietus dämpade detta uppror, och kejsaren var sysselsatt med anordningar för det parthiska kriget, då en sjukdom förmådde honom att vända åter till Rom. Men han hann ej längre än till Selinus i Cilicien, der döden träffade honom den 8 Augusti 117.

189. Hadrianus.

Som befälhafvare i östern hade Trajanus qvarlemnat sin landsman och slägting Publius Aelius *Hadrianus* (bild 189), som utropades till imperator tre dagar efter Trajani död, utan att senaten rådfrågades. Ett vida utbredt rykte förmälde, troligtvis utan grund, att han hade konstgrepp af sin företrädares enka, Plotina, att tacka för sin upphöjelse. Den nye herskaren var i mycket olik sin företrädare. Stor och nyttig för riket som regent, måste han som menniska dömas strängt. *Sofisten* kallar kejsar Julianus honom i sin smädeskrift mot sina företrädare icke utan skäl. Mångvetande, mångförslagen, full af »esprit», lynnig,

mätande allt efter sig sjelf, hade han i sin ungdom, som han tillbragte vid kejsarhofvet, fått tillnamnet den lille Greken, det vill efter den tidens uttryckssätt säga: den sprättige, utsväfvande dilettanten. Man kan ej heller fritaga honom för grymhet. Väl är det ej sannolikt, att han, såsom det påståtts, låtit döda sin gemål, Vibia Sabina, hvars allvarliga och sträfva lynne och benägenhet för att i vittert sällskap glömma sin höga ställning misshagade hennes man, men han både började och slutade sin regering med att låta mörda åtskilliga consularer, oaktadt han edligt lofvat senaten att ej utan dess samtycke låta döda någon senator. Gammalt groll glömde han ej lätt. Apollodorus, Trajani utmärkte byggmästare, hade en gång, då den unge Hadrianus i kejsarens följe besåg de arbeten, med hvilka han var sysselsatt, blifvit retad af den unge dilettantens anmärkningar och bedt honom nöja sig med att »måla sina gurkor». När Hadrianus kommit på tronen, drefs Apollodorus i landsflykt och dödades, sedan han tillåtit sig att skämta med den ritning till Venus' och Romas tempel, som kejsaren tillsändt honom för att visa sin öfverlägsenhet äfven i byggnadskonsten. Huru kejsaren var känd i detta fall, visas bäst af det svar, som gafs af den galliske rhetorn Favorinus, då hans vänner förebrådde honom, att han gifvit efter för Hadrianus, som utan skäl klandrat ett af hans uttryck: »Bör jag ej anse den, som har trettio legioner, vara lärdare än alla andra?»

Så småsinnad han kunde vara som enskild person, hade han som regent en öppen blick för rikets sannskyldiga nytta. De beständiga resor till alla delar af riket, han alltsedan 120 e. Kr. företog, stundom åtföljd af sin gemål, lärde honom att betrakta provinserna ej blott som Roms kornbodar och skattkammare, utan som nödvändiga, berättigade lemmar i det stora riket. Dessa resor satte honom äfven i stånd att utöfva noggrann uppsigt öfver ståthållarne och finanstjenstemännen* och genom eget exempel höja manstukten hos härarne. Ofta till fots och med bart hufvud genomströfvade han en eller flere gånger Italien, Gallien, der han vid sitt andra besök i Nîmes grundlade en härlig basilika till minne af Plotina, Germanien, Britannien, Spanien, Asien, Achaja, Sicilien, der hans nästan moderna turistnyfikenhet dref honom att bestiga Etna för att njuta skådespelet af en soluppgång, Afrika, Arabien ända till Pelusium. I likhet med Germanicus företog han en resa i Egypten, hvarunder han förlorade sin älskling, den sköne Bithyniern Antinous, som druknade i Nilen eller, efter hvad folksägnen hade att berätta, sjelf kastade sig i floden för sin herre,

* Han skydde inga medel att få veta sanningen om sina embetsmän och officerare och tyckes hafva infört ett ordnadt spionerisystem med brefö́ppning o. s. v.

emedan hela forntiden trodde. att man genom frivilligt offer af sitt eget lif kunde förlänga en annans. Den romerska konsten, som började att ej obetydligt påverkas af den egyptiska, bemäktigade sig den sköne ynglingens gestalt och framstälde honom med åtskilliga gudars igenkänningstecken. Grekerne, som ville smickra kejsarens kärlek, egnade den drunknade gossen guddomlig dyrkan såsom Pan och Bacchos; märkvärdigt nog fortfor denna dyrkan och lemnade det fjerde århundradets kristne ifrare ett af deras bästa vapen mot hedendomens mångguderi.

Under sina resor sökte Hadrianus öfverallt vinna folket genom praktfulla spel, hvarvid en gång hundra lejon dödades på samma dag. Efter tidens sed beklädde han äfven till namnet de högsta kommunalembetena i städerna: så var han demark i Neapel, quinquennal (motsvarande consulatet i Rom, på den tiden consulerna ännu egde censorsmakten) i sin fädernestad Italica. Öfverallt lemnade han minnen af sig. Hans namn stod inhugget i Libanons klippor, liksom på Athens praktbyggnader. Hans byggnadslust öfversteg alla gränser. Det fans knappt någon betydande stad i riket, som han ej förskönade. Athen, der han både före och efter sin tronbestigning var archont, ombyggde han så, att en gränssten mellan den gamla och den nya stadsdelen på sin ena sida bar inskriften: »Detta är Thesevs' stad» och på den andra: »Detta är Hadriani stad.» Rom var naturligtvis i detta hänseende främst föremål för hans omsorg. Bland hans byggnader der framstodo det ofvannämda templet åt Venus och Roma (ej Venus Roma, Rom under Venus' gestalt) och hans grafvård vid Tibern. Denna var cirkelrund, beklädd med parisk marmor, omgifven af kolonner och prydd med dyrbara statyer, såsom den barberinske faunen. Från femte århundradet tjenade den till fästning, en bestämmelse som den behållit till våra dagar. I medeltiden kallad »la mole d'Adriano», har den sedermera fått namnet S:t Angelo efter den jettelika stod af erkeengeln Mikaël, som nu pryder dess spets

I förvaltningen vidtog han genomgripande förändringar, som, att döma af de sparsamma underrättelser vi ega. hufvudsakligen gingo ut på att skapa en embetsmannahierarki, som i öfver hvarandra uppstigande trappsteg skulle förbinda alla landsdelars invånare med tronen, hvarigenom det blef lättare för undersåtarne att få sina besvär understälda monarkens bepröfvande. Förvaltningsbyråerna (*officia*), hvilka hittills räknats som beståndsdelar af kejsarens hof, upphöjdes till riksembetsverk med romerske riddare såsom chefer. Åt det kejserliga rådet gafs en strängare organisation. Centralisationen genomfördes följdrigtigare: äfven Italien underkastades i rättskipningsväg provinsförfatt-

ningen. Ett system skapades, som i sina hufvuddrag fortlefde ända till Diocletiani och Constantini dagar. Ceremonielet vid hofvet blef strängare; etikettfel bestraffades med förvisning.

Äfven i civilrättens utveckling ingrep Hadrianus djupt genom de utmärkta jurister, med hvilka han omgaf sig. Åt en af dem, Salvius Julianus, lemnades uppdrag att sammanfatta de rättsordningar, som genom praetorernas, provincialståthållarnes och de curuliske aedilernas rättskipning (edicta) hade bildats sedan århundraden tillbaka. Denna samling, *Edictum perpetuum,* erhöll genom en kejserlig förordning full rättskraft.

Det såg vid Hadriani regeringstillträde ut, som om hans bana skulle nödgas blifva öfvervägande krigisk. Judarnes uppror var ej fullständigt kufvadt; kriget med Partherna fortgick. Men Hadrianus ansåg, att det var farligt för riket, som svigtade under sin egen tyngd, att ega för framskjutna besittningar i östern. Eröfringarna på andra sidan Euphrat och Tigris öfvergåfvos derför, och Kosroës, som Trajanus afsatt, erkändes som Parthiens konung (117 e. Kr.). Samma politik följdes på andra ställen. I Britannien drogos legionerna tillbaka till Solway, och mellan de nu varande orterna Carlisle och Newcastle-upon-Tyne uppfördes den starka s. k. Hadriani-muren.

Hadrianus hade i Jerusalem, som han förvandlat till en romersk koloni med namnet Aelia Capitolina, uppbyggt ett Jupiterstempel på samma ställe, der Jehovas helgedom stått. I följd häraf gjorde Judarne, som under Hadriani hela regering visat sig oroliga, öppet uppror och funno i Bar-Cocheba en lika skicklig som fanatisk anförare (132); först 135 e. Kr. lyckades det consularen Julius Severus att kufva dem. Kriget fördes på ömse sidor med upprörande grymhet; 580,000 Judar stupade; en otalig mängd omkommo af hunger och sjukdomar. Det heliga landet var nästan förvandladt till en öken, och Jerusalem fick derefter ej mera beträdas af någon af Israëls stam.

Sedan Hadrianus slutat sina resor, drog han sig undan till sin villa vid Tivoli, der han sökte skapa ett varaktigt minne af sina färder genom att i smått efterbilda märkvärdiga byggnader från de många land, han besökt, och genom att pryda villans rum i dessa lands olika smak. Kejsaren var ett barn af sin tid, hvars smak i allt var eklektisk. Men han fick der ej njuta den ro, han eftersträfvade. En obotlig sjukdom kom honom att se sig om efter en tronföljare: han adopterade (136) den sköne, men lastbare och sjuklige Lucius Cejonius Commodus *Verus*, som antog namnen *Aelius* och *Caesar,* hvilket senare ord numera började betyda tronföljare. Kejsarens misstänksamhet stegrades af sjukdomen, och strax efter Veri adoption lät han på obevisade angifvelser gripa och

döda sin svåger, den nittioårige Servianus, som, innan han dog, säges hafva bedt till gudarne, att kejsaren, när han ville det, ej skulle få sluta sina dagar. Så tycktes ock inträffa. Hadrianus, som led förfärliga plågor, sökte beröfva sig lifvet, men hindrades af sin omgifning, i synnerhet af *Titus Aurelius Arrius Antoninus,* af gallisk slägt, som adopterats efter Veri död (138) mot vilkor, att han i sin ordning skulle i söners ställe upptaga *Lucius Verus,* son af Verus Caesar, och Marcus Annius, sin hustrus brorson, sedan kejsare under namn af *Marcus Aurelius Antoninus.* Slutligen begaf sig Hadrianus till Bajae och påskyndade der genom otjenlig mat och dryck sin död, som inträffade den 10 Juli 138.

3. Antoninus Pius, Marcus Aurelius och Commodus.

190. Antoninus Pius.

Om Titus *Antoninus* (bild 190), som fick binamnet *Pius* (den allt heligt vördande), troligtvis derför att han mot senatens vilja genomdref Hadriani consecration, hafva källorna ej mycket att förtälja. Dio Cassii berättelse har gått förlorad. Medan Neros och Domitiani ogerningar i minsta drag blifvit ihågkomna, brydde man sig knappt om att bevara minnet af en af de ädlaste regenter historien känner. Ren i sitt enskilda lif, mild, välgörande, konst- och vetenskapsälskande, opartisk, i hög grad verksam för civilrättens utbildning, sörjde han oaflåtligt för sina undersåtars väl. Den kosmopolitiska uppfattning, som kännetecknar hans båda närmaste företrädare, gick hos honom derhän, att han ej ens ville resa i provinserna, för att ej betunga dem med kostnaderna för hans hofhållning. Några få inre oroligheter och krig vid gränserna kufvades af hans fältherrar. Han liknades af samtiden vid Numa och lefde i lika välsignadt minne som denne. »Följande olyckor», säges i den lefnadsbeskrifning, som man tillägger en Aelius Capitolinus, hvars ord vi anföra, för att gifva ett begrepp om de snart sagdt vigtigaste källorna för historien från och med Hadriani till Diocletiani tid, »hände under hans regering: en hungersnöd, sammanstörtandet af circus, jordbäfning i Asien och på Rhodos, en eldsvåda i Rom, som förstörde 340 hus. Äfven städerna Narbonne, Antiochia och Karthago brunno. Tibern öfversvämmade, en komet syntes, en gosse föddes med två hufvuden, i Arabien uppträdde

en jettelik, med man försedd drake, som åt upp bakre hälften af sin kropp» o. s. v. Öfverallt; der verklig olycka inträffade, ingrep kejsaren kraftigt. Sjuttiotre år gammal (den 7 Mars 161) inslumrade han i en stilla dödssömn, sedan han gifvit den vakthafvande praetoriantribunen till lösen: sinneslugn, *aequanimitas.*

Den skönaste minnesvård restes honom af *Marcus Aurelius Antoninus* (bild 191) med tillnamnet *Filosofen*, som jemte *Lucius Verus* besteg tronen, i hans »*Sjelfbetraktelser*». »Min faders lif», säger han i första boken af denna skrift, »har för mig alltid varit en skola till mildhet och orubblig fasthet i beslut, fattade efter mogen öfverläggning. Han var känslolös för den tomma ära, som åtföljer hvad man vanligtvis kallar utmärkelser; han älskade träget arbete; han var alltid benägen att lyssna till dem, som hade något att andraga, som kunde lända staten till nytta. — — Han var höflig, blygsam och hederlig.» Äfven sina lärare, bland hvilka voro consularen, rhetorn Fronto, hvars bref till Marcus — man skulle kunna säga »en gammal mans bref till en ung prins» — vi jemte svar ega i behåll, och den lysande Greken Herodes Atticus (consul 143), nämner Marcus Aurelius med kärleksfull tacksamhet. Det var isynnerhet den stoiska skolans stränga sederegler, i hvilka han var uppfostrad; af alla krafter sökte han att i lif och regering förverkliga dem. »Man måste undvika», säger han sjelf, »att vara afundsjuk, baktalare, qvinlig, envis, vild, våldsam, feg, falsk, gycklare, bedragare och tyrann.» Mot andra var han mild, stundom ända till öfverdrift, såsom mot sin trolösa maka, Faustina d. y., och sin son Commodus. Olycksfall af alla slag, hungersnöd, farsoter (såsom den i Rom 167, som den store läkaren *Galenus* beskrifvit), öfversvämningar, jordbäfningar och fruktansvärda krig gåfvo honom rikligt tillfälle att visa sin själsstyrka och sina regentegenskaper.

191 Marcus Aurelius.

Vid sin tronbestigning hade han gjort Lucius Verus (bild 192) till medregent och ett par år derefter förmält honom med sin dotter Lucilla. Verus, en hårdhjertad och lastfull sprätt med anlag, som, om han regerat ensam, skulle gjort honom till en olycka för riket, hade sannolikt lyckats förvärfva sig ett visst rykte för uppriktighet och krigsduglighet, som

vilseledde Marcus Aurelius. Han sändes mot Partherne, som gjort infall i Syrien. Krigsrustningarna företogos, medan fältherren jagade i Apuliens skogar, och från det yppiga Antiochia utförde han kriget genom sina fältherrar, bland hvilka Avidius Cassius var den mest framstående. Af dessa vunnos mer än en seger under det fyraåriga fälttåget (162—165). Seleucia vid Tigris eröfrades, och Armenien bevarades åt det romerska riket.

192. Lucius Verus. Marmorstod från romartiden.

Men från ett annat håll hotade ännu större faror. De germaniska stammarne började sammansluta sig till de stora förbund, som slutligen skulle tillintetgöra det romerska väldet. Farligast bland dessa förbund var det *Markomanniska* vid mellersta och öfra Donau. Båda kejsarne begåfvo sig efter parthiska krigets slut till Aquileja (166), öfvergingo Alperna och drefvo fienden tillbaka. Men snart frambröto de åter och gjorde ett nytt fälttåg nödvändigt. Under detta dog Lucius Verus nära Aquileja (169). Ehuru en skicklig fältherre, säges Marcus, som i likhet med hela samtiden var tillgifven hemliga läror, hafva på inrådan af en Magier tagit sin tillflykt till ett egendomligt medel att besegra fienden: tvenne lejon tvungos att simma öfver Donau, men ihjelslogos med klubbor af fienden, som tog dem för stora hundar. Kort derefter ledo Romarne ett stort nederlag; fienden framträngde ånda till Aquileja. För att kunna fortsätta kriget, måste kejsaren beväpna slafvar och gladiatorer — ensamt Jazygerne, ett bland de förbundne folken, hade tagit 100,000 romerska fångar — och sälja de kejserliga palatsens dyrbarheter. Slutligen vände sig krigslyckan till Romarnes fördel, och 175 afslöts en fred, vid hvilken dock många medgifvanden måste göras från romersk sida. Freden påskyndades af nödvändigheten att använda de segrande legionerna mot Avidius Cassius, åt hvilken

kejsaren efter parthiska krigets slut anförtrott hela österns försvar. Denne, som 175 eller enligt andra 172 låtit utropa sig till kejsare, dödades af sina egna officerare, innan det kommit till fältslag. Sedan kejsaren genom sin personliga närvaro återställt lugnet, återvände han mot slutet af år 176 till Rom, der han jemte Commodus firade en lysande triumf öfver Markomannerna. Hans bedrifter förhärligades på en minnespelare, som kommit till våra dagar (bild 193; se äfven bild 49, 71, 89, 202). År 178 finna vi kejsaren och hans son i fält mot Quader och Markomanner; då kejsaren var sysselsatt med anordningar, som skulle förskaffa Donauprovinserna varaktigt lugn, bortrycktes han af döden i Vindobona (Wien) den 17 Mars 180 i sitt femtiondenionde år.

193. Romerska hären tågar öfver Donau.
Relief från Antonini pelare.

Hans son med den för sin skönhet prisade Faustina den yngre (bild 194), Lucius Aurelius *Commodus* (bild 195), afslöt med Markomanner och Quader en fred på ärofulla vilkor, som dock kunnat blifva ännu fördelaktigare, om han ej haft så brådt om att återvända till hufvudstadens nöjen. Den unge kejsaren hade ett behagligt utseende och var af naturen ej elak. Men hofmän, som kanske ej funno sig allt för väl under den sedestränge Marcus, förderfvade honom, och allena styrande greps han af ett »kejsarvansinne», som egde slägttycke både med Caligulas och Neros. Liksom den förre var han hånande i sin grymhet och älskade det bizarra: hans latinske biograf berättar bland annat, huru han en dag lät på silfverfat framsätta två puckelryggar med senapssås; derefter öfverhopade han dem med värdigheter och rikedomar. Nero liknar han genom sin kärlek för teatern och circus. Om hans uppträdande på teatern ega vi ett ögonvittnes, Dio Cassii, berättelse. »Sedan han första dagen af spelen från ett säkert ställe med pilar nedlagt hundra björnar och åtskilliga andra

djur, frukosterade han och uppträdde derefter som gladiator i låtsad kamp. Iklädd Mercurii kännetecken, ledde han striden en stund, hvarefter han intog sin plats i den kejserliga logen och satte sig liksom vi senatorer att åse den öfriga delen af spelen. Men nu var det ej längre lek; om någon gladiator dröjde med att döda sin motståndare, lät han binda dem vid hvarandra. — — Fjorton dagar å rad varade dessa spel; då han sjelf kämpade, voro både riddarne och vi senatorer tillstädes utom Claudius Pompejanus — — som hellre ville utsätta sig för att blifva dödad, än se Marci son förnedra sig så. Jemte hela den öfriga hopen ropade vi med hög röst, såsom man befalt oss: 'Du

194. Faustina den yngre.
Marmorstod från romartiden.

är herre, du är den förste, den lyckligaste af alla. Du segrar, du skall alltid segra, Amazonier!' Af det öfriga folket infann sig en stor del icke i skådespelshuset, somliga af blygsel öfver hvad som skedde, andra derför, att man utspridt ett rykte, att kejsaren ämnade genomborra några af åskådarne med sina pilar, liksom Hercules gjorde med Stymfaliderna. — — Äfven vi senatorer delade den allmänna förskräckelsen, isynnerhet som han gaf oss särskild anledning att tro vår sista stund vara inne. Då han dödat en struts och afhuggit dess hufvud, gick han fram till vår plats och visade oss med sin högra hand det afhuggna

hufvudet, medan han med den venstra svängde sitt blodiga svärd, utan att säga något, men skakade på hufvudet med ett uttryck af ilska och skadefröjd. — — Flere, som hade tagit sig för att skratta, ty en skrattlust hade kommit öfver oss, ehuru vi hade bort vara gripne af smärta, skulle ögonblickligen hafva blifvit genomborrade af hans svärd, om jag ej tagit mig för att tugga på lagerblad, som jag ryckte från min krans, och förmått de närmast sittande att göra på samma sätt, på det att vårt skratt skulle döljas af den oupphörliga rörelsen med munnen.»

Hur slafviskt än senaten uppförde sig, var dock sjelfva dess tillvaro en tyst motsägelse mot den obegränsade makt, han eftersträfvade. Det hjelpte ej, att den i all underdånighet kallade sig Commodi senat (*senatus Commodianus*), liksom den på mynt lät hela Rom bära namnet af Commodi nybygge (*colonia Commodiana*), och ändrade månadernas namn för att smickra kejsaren, så att t. ex. Oktober kallades för Herculeus efter kejsarens älsklingsgudomlighet, hvilken han trodde sig likna, då han med sina pilar dödade djuren i skådespelshuset eller med en klubba ihjelslog krymplingar, som genom passande fotställningar förvandlats till jettar. Senatens ädlaste medlemmar föllo för hans mordlust, och i stället för att regera genom den, styrde han genom sina usla praetorianprefekter Perennis och den ännu ovärdigare Cleander, som han dock slutligen måste prisgifva åt den

195. Commodus.

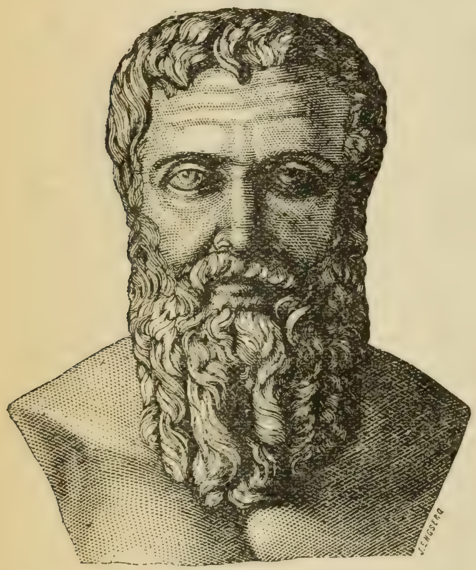
uppretade pöbelns hämnd. En sammansvärjning, som leddes af hans syster Lucilla, hade misslyckats (183). En annan qvinna, hans älskarinna Marcia, hade mera framgång; då hon började frukta för sitt eget lif, inledde hon en sammansvärjning inom det kejserliga palatset; Commodus stryptes af en brottare den 31 December 192.

4. Från Pertinax till Decius.

Bland dem som haft kännedom om mordplanerna mot Commodus var den sextiosexårige stadsprefekten Publius Helvius *Pertinax*

bild 196) den förnämste. Kejsarvärdigheten erbjöds honom af de sammansvurne och bekräftades af lifvakten, som lofvades en stor penningsumma, och af senaten. De förvekligade praetorianerne, för hvilka tjensten endast var en inkomstkälla och som lejde andra att fullgöra soldatpligten, harmades öfver hans första lösen: *militemus,* vi skola göra tjenst; hans öfverdrifna sparsamhet stötte folket för hufvudet. Så omkom han i ett upplopp efter åttiosju dagars regering (28 Mars 193), och hans hufvud bars på en lansspets genom Roms gator.

Från praetorianlägrets vallar hölls nu, om man får tro Dio Cassius, formlig försäljning af kejsarvärdigheten åt den mestbjudande. Detta blef *Didius Julianus,* en rik senator af god slägt och stor juridisk lärdom, hvilken tog det kejserliga palatset i besittning. Men legionerna i provinserna vägrade att erkänna lifvaktens val. I Pannonien höjdes upprorsfanan af Septimius Severus, i Syrien af Pescenninus Niger. Den förre tågade rakt på Rom. Då Julianus ej mäktade till praetorianerne utbetala hela den summa han lofvat, öfvergafs han af dem och mördades sextiosex dagar efter sin upphöjelse (1 Juni 193).

196. Pertinax.

Septimius Severus (bild 197) var afrikan till börden och bibehöll ständigt sitt egendomliga uttal och sina landsortsfördomar. Detta hindrade honom ej att vara en klok och insigtsfull herskare, men gjorde i förening med hans dysta och stränga lynne, att han aldrig kunde rätt fördraga den romerska adeln.

Den ende, som på längden kunnat bestrida honom makten, var ståthållaren i Britannien, Clodius Albinus. För att göra honom oskadlig, utnämnde Septimius honom till caesar (medregent) och marscherade mot Niger, som hade hela österlandet för sig. Vid Kyzikos, Nicäa och Issos (194) blef Niger öfvervunnen och kort derefter dödad i Antiochia, dit han flyktat. Östern underkastade sig utom Byzantion, som den utmärkte ingeniören Priscus hela tre år försvarade mot Septimii generaler och mot kejsaren sjelf, som under tiden underkufvade Par-

ther, Adiabener och Araber. Sedan hunger tvungit de modiga försvararne att gifva sig, afrättades stadens öfverhetspersoner, och dess murar nedrefvos, ett stort missgrepp, då derigenom den vigtiga vattenvägen genom Bosporen blottställdes för barbarernes anfall.

Nu var tiden inne att störta Albinus. Men då denne såg sig bedragen, vädjade han till vapnens afgörande. Efter en blodig slagtning nära Lyon, öfvergick honom Nigers öde (197). Fyratiotvå senatorer föllo offer för beskyllningen att hafva stått i förbindelse med den slagne. Senaten var Septimius i hög grad förhatlig; han lemnade den ej ens skenet af deltagande i riksstyrelsen. Det var hären, han stödde sig på, och derför sökte han på allt sätt vinna soldaternes gunst. Solden höjdes; legionernes antal bragtes till 33; det gamla praetoriangardet upplöstes, och i dess ställe sattes en styrka af 50.000 valda legionssoldater. Segerrika krig fördes med Araber och Parther (197—200) och med Kaledonierne, som oroade Britannien. Två triumfbågar, båda af jemförelsevis underlägset konstvärde, den mindre upprest af vexlarne och handlande på Oxtorget *(Forum boarium)*, bevittna ännu i dag hans segrar.

197. Septimius Severus.

Hans inre förvaltning utmärktes af en oaflåtlig omvårdnad om lagstiftningen och rättskipningen. Till sitt *consilium* kallade han de lärde juristerne Papinianus, som var praetorianprefekt, med hvilket embete domsrätt, den högsta näst kejsarens, började förenas, och Ulpianus; domstolsväsendet bragtes mera i öfverensstämmelse med tidens fordringar; de sista lemningarna af det gamla olämpliga juryförfarandet försvunno. Hans finansförvaltning var ej utan all förtjenst, ehuru myntet blifvit så försämradt, att 25 denarer, som enligt den lagliga myntfoten borde innehålla 1320 gran fint silfver, ej höllo mer än 670. Hans goda sidor fördunklades emellertid mycket af hans blinda tillgifvenhet för den dålige praetorianprefekten Plautianus, som förledde honom till många våldsamma och okloka handlingar och illa uppfostrade hans söner, (Bassianus) Marcus Antoninus *Caracalla* och Marcus Antoninus *Geta*, hvilka alldeles försummades af sin moder*, den sköna, lärda och ärelystna syriskan *Julia Domna*. Ehuru de hade blifvit erkände som augusti, stämplade dock Caracalla mot fadrens lif. »Jag har blifvit

* Hon var troligen Caracallas styfmoder.

allt, och det gagnar till intet», yttrade denne med smärta. I rätt tid slutade han sitt lif (4 Febr. 211 i York).

Caracalla, hos hvilken fadrens dystra och stränga lynne var stegradt ända till vildhet och grymhet, lät redan ett år efter deras tronbestigning mörda sin broder Geta i hans moders armar. Derefter dödades hans hustru Plautilla, Plautiani dotter, och Papinianus, derföre — säges det — att han ej ville skrifva ett försvar för brodermordet, och tjugutusen andra, som beskyldes hafva varit Getas vänner. Den herskl̄ystna Julia Domna förledde honom sedan att taga henne till äkta. Massans och soldaternes gunst förvärfvade han genom att uppträda som fäktare och kappkörare och genom oerhörda skänker, till hvilka de mördades förmögenhet lemnade medel. År 213 begaf han sig från Rom för att mörda och rikta sig äfven i provinserna, hvilkas samtlige invånare han år 212 förlänat den fordom så eftersträfvade romerska medborgarerätten. Detta var en finansåtgärd, hvarigenom alla rikets invånare skulle tvingas att betala vissa för romerske medborgare egendomliga skatter, såsom på frigifningar och testamenten. Gallien hemsöktes först; derifrån förde han dock 213 och 214 ett lyckligt krig mot Katterne och *Alemannerne,* ett förbund af stammar mellan Main, Rhen och Donau, som nu för första gången framträder i historien Öfver Dacien och Thrakien begaf han sig till Asien och sedan till Alexandria, der invånarnes hvassa tungor ej skonade brodermördaren och den fåfänge mannen, som gjorde anspråk på att efterlikna Alexander, på samma gång som han prisade Sulla och Tiberius. Tusentals menniskor fingo i ett blodbad umgälla sin frispråkighet. På ett fälttåg mot Partherne blef han slutligen dödad af praetorianprefekten Opellius *Macrinus* (8 April 217).

Macrinus, af numidisk börd, bekläddes af hären med kejsarvärdigheten och tog sin son Diadumenianus till medregent. Hans första steg var att köpa fred af Partherna. Han var dock ej utan all förtjenst. Riket rensades från angifvarnes förhatliga slägte, och han hade en ej ringa rättskännedom. Men blodtörst och uppfinningsrik grymhet — han lät t. ex. fastbinda lefvande menniskor vid lik och döda andra genom inmurning — gjorde honom hatad både af folket i Rom, dit han för öfrigt aldrig kom under sin regeringstid, och af adeln. Soldaternes ovilja ådrog han sig genom sin stränga krigstukt.

I Emesa i Syrien lefde på den tiden *Julia Moesa,* syster till Julia Domna. Der var ock hennes dotters, Soaemis', fjortonårige son Varius (mera bekant under namnet Elegabalus eller *Heliogabalus*) solens prest. I följd af mormodrens ränker — han föregafs vara Caracallas son — och penningutdelningar blef han utropad till kejsare af

en del af de syriska trupperna. Macrinus blef slagen (8 Juni 218) och dödad på flykten.

Det är en tung pligt för historieskrifvaren att nödgas med ofrånvändt öga betrakta den väfnad af grymhet, djuriskt frosseri och laster, för hvilka vårt språk ej eger namn, som kallas Heliogabali regering. Österlandets hela sedeförderf kom på tronen med denne skamlöse gosse, hos hvilken kejsarvansinnet nådde sin höjd och bragte Rom till sin djupaste förnedring. Redan från barndomen förstörd af alla utsväfningar, kände denne Antoninus, som han ej blygdes att kalla sig, intet annat retmedel än de onaturligaste förbrytelser mot lag och sed. Sin moder och mormoder upptog han i senaten; ja, han skapade till deras ära en qvinnosenat, som höll sina sammanträden på Quirinalen och afhandlade alla slags rang- och toilettfrågor; han gjorde en dansare till prefekt för lifvakten, en kappkörare till befälhafvare öfver gendarmeriet *(vigiles)* och en barberare till föreståndare för provianteringsväsendet, sålde embeten och förlänade äreställen åt personer, som ej hade annan begåfning än för laster. Slutligen började till och med soldaterne blygas för sitt val och utropade till kejsare hans kusin, Julia *Mammaeas* son och Moesas sonson, *Alexander Severus.* Redan förut hade denne af Heliogabalus blifvit nämnd till caesar. Afundsjuk öfver den aktning, Alexanders många goda egenskaper förvärfvade honom, ville Heliogabalus rödja honom ur vägen, men blef i stället sjelf dödad jemte sin moder (222 e. Kr.).

Den sjuttonårige Alexander var en rättskaffens, bildad och god yngling, men föga sjelfständig. Han styrdes — troligen till statens bästa — helt och hållet af sin moder och den store juristen Ulpianus, som redan af företrädaren gjorts till praetorianprefekt. Af denne omdanades förvaltningen i många rigtningar. En del af de republikanska embeten, som, ehuru endast till namnet, bibehållit sig, försvunno. Alla ärenden förbereddes af de kanslidepartement *(officia* eller *scrinia),* som redan af Hadrianus erhållit fastare gestalt. Innan beslut fattades, rådgjorde kejsaren i fråga om lagförslag med ett senatsutskott af femtiotvå medlemmar, i fråga om förvaltningsärenden med ett statsråd af sexton personer, bland hvilka befunno sig insigtsfulla jurister. Upplyst och fördragsam, lemnade han hvars och ens religiösa öfvertygelse orubbad; han säges i sitt huskapell *(lararium)* äfven hafva haft bilder af Abraham och Kristus jemte Orphevs och Apollonius från Tyana, mystikern och undergöraren. Vid en tvist, berättas det, mellan de kristne i Rom och några krogvärdar om bodar på det ställe, der kyrkan Santa Maria in Trastevere nu är belägen, tillerkände han besittningsrätten åt de kristne. »Det är att föredraga», sade han, »att Gud,

på hvad sätt det sker, dyrkas der, framför att platsen gifves åt krogvärdar.»

Under hans regering hemtade sig verlden från sitt fyrtioåriga förnedringstillstånd. Men att från soldatväldet åter länka staten in på den borgerliga ordningens väg, att återföra de tygellösa krigarhoparne till tukt och ordning var en uppgift som öfversteg Alexanders krafter. Praetorianerne betraktade med rätta Ulpianus som den förnämste motståndaren mot deras sjelfsvåld. Han mördades (227 eller 228) i palatset vid kejsarens fötter, utan att denne förmådde hvarken hindra eller hämnas dådet.

Vid denna tid timade i det parthiska riket en stor och märkvärdig förändring, som skulle medföra allvarsamma faror för Romarne. En Perser *Ardschir* Babegan eller *Artaxerxes* stälde sig i spetsen för sina stamförvandter och gjorde uppror mot den parthiske konungen Artabanus IV (226). Denne, den siste Arsakiden, förlorade sitt lif i en drabbning, och Artaxerxes blef stamfader för en ny konungaslägt, *Sassaniderne*, som i 426 år styrde det »nypersiska» riket. Han ville ej blott grunda en herskarätt, utan äfven bygga dennes bestånd på en genomgripande förändring i sitt folks förhållanden. Den gammalpersiska anden skulle åter väckas till lif. För den skull återstälde han Zoroasters religion, som börjat finna väg äfven till vesterlandet, der talrika inskrifter ända till slutet af fjerde århundradet tala om invigningar i Mithras' dyrkan. Han ville ock gifva det nya persiska riket samma utsträckning som det gamla under dess storhetstid. Derför begärde han, att Romarne skulle utrymma hela Asien, och inbröt redan 227 i Kappadokien. För att sätta en dam mot hans vidare framträngande drog Alexander till östern. Vi hafva mycket olika berättelser om detta krig (231—233). Säkert är, att Alexander firade en lysande triumf i Rom, och att Artaxerxes uppgaf sin plan att göra eröfringar vester om Euphrat. Alexander stannade ej länge i Rom, utan skyndade redan 234 till Rhen, som hotades af Germanerne. Der blef han jemte Mammaea — »soldaternes moder», som inskrifter kalla henne — af legionerna, som voro missnöjda med hans stränga krigstukt, dödad vid Mainz (andra säga i Britannien) i början af år 235.

Med eller utan skäl misstänktes legaten Julius Verus *Maximinus* hafva varit upphofsmannen till Alexanders död, efter hvilken han utropades till kejsare. Han var son af en Got och en alansk qvinna, hade jettegestalt och jettestyrka, var sju fot lång och kunde lyfta en lastad vagn; han begagnade sin hustrus armring om tummen och förtärde fyrtio skålpund kött om dagen. Grym och girig, gjorde han sig så fruktad och hatad, att qvinnorna i Rom bådo till gudarne, att han

aldrig skulle komma dit. Det skedde ej heller: under sin treåriga regering uppehöll han sig ständigt i Germanien, der han vann en blodig seger. Slutligen reste sig bönderne i Afrika, uppretade af den stränghet, hvarmed skatterna indrefvos; de understöddes af soldaterne, som tvungo den åttioårige proconsuln *Gordianus,* af en lysande slägt med mycket gamla anor, och hans son att fullkomligt mot deras vilja anlägga den förderfbringande purpurn. Senaten bekräftade valet med glädje, förklarade Maximinus för fädernesländets fiende och uppmanade genom bref provinserna till affall. Redan några veckor derefter föll den yngre Gordianus i en träffning mot ståthållaren i Mauretanien; förtviflad gaf sig hans åldrige fader döden. Men senaten gaf ej vika; den tillsatte ett utskott af tjugu senatorer för att leda kriget mot Maximinus och utnämnde två af sina anseddaste medlemmar, *Pupienus* Maximus och Coelius *Balbinus,* till kejsare, hvilka på praetorianernes begäran som caesar stälde vid sin sida en sonson af den gamle Gordianus. Balbinus qvarstannade i Rom, der det kom till en strid mellan praetorianerne och det för senatskejsarne stämda folket. Staden plundrades, och ett qvarter uppgick i lågor. Pupienus hade ryckt ut mot Maximinus, som uppbrutit från sitt vinterqvarter vid Sirmium och belägrat Aquileja. Der dödades Maximinus i Maj 238, under det han sof middag i sitt tält, och jemte honom hans likbenämnde son, som var ryktbar för sin skönhet. 1 Juni samma år föllo senatskejsarne för en del af Maximini soldater, som man fört till Rom.

Till augustus upphöjdes den trettonårige Gordianus, som genom sin skönhet och sitt fogliga lynne vunnit allmän tillgifvenhet. Regeringsbestyren öfverlemnade han åt sin svärfar, den duglige och begåfvade praetorianprefekten Misitheus. Under dennes ledning vann Gordianus lysande segrar öfver perserkonungen Schapur I, som hotade Antiochia. Men Misitheus dog redan 243, som det påstods, förgiftad af *Philip,* Syrer eller Arab till börden, som blef hans efterträdare såsom anförare för lifvakten. Genom dennes konstgrepp mördades äfven Gordianus (våren 244).

Philip upphöjde sin liknämnde son först till caesar och sedan till augustus (247), ehuru denne ej var mera än 10 år. År 248 firade Philip med lysande prakt Roms tusenårsfest. Snart reste sig provinsernas legioner, som till en stor del bestodo af kraftiga barbarer, hos hvilka de täta tronombytena förstört all lydnad och aktning för regeringen. Bland de trupper som gjorde uppror voro äfven de moesiska under Marinus. Mot dem skickade Philip senatorn C. Messius *Decius* från Sirmium, men denne tvangs att sjelf anlägga purpurn.

I det inbördes krig, som häraf blef en följd, dödades Philip och hans son af sina egna soldater vid Verona (hösten 249).

Decius är den förste af de s. k. *illyriske* kejsarne, mestadels Pannonier, duglige män, som uppbjödo hela sin kraft för att tillbakakasta de barbarer, som från alla håll började störta öfver det romerska riket. Men vi afbryta här för en stund berättelsen om Roms kejsare, för att egna någon uppmärksamhet åt de *germaniska* stammarne, hvilkas oroande infall inom det romerska riket i det föregående allt oftare omtalats.

J. E. CENTERWALL.

5. Germanernes framträdande på historiens skådeplats.

Om Europa i norr om Alperna hade de gamla folken icke mycken kunskap. Man stod väl åtminstone tidtals i handelsförbindelse med barbarerne i norr, men man tyckes länge hafva saknat intresse för att förvärfva någon närmare kännedom om de orter, från hvilka man fick en del för lifvets nödtorft eller för yppigheten erforderliga varor. De grekiska kolonierna på Frankrikes medelhafskust stodo i handelsförbindelse med de omkring dem och längre in i landet boende galliske stammarne, af hvilka de i norr vid kanalen bosatte mottogo från Britannien det så vigtiga tennet, som sedan, lastadt på hästar, fördes genom Gallien till sjöstäderna och af dem vidare vester ut öfver hafvet. Man märker af de qvarlefvor från uråldriga tider, som i våra dagar uppgräfvas ur södra Galliens jord, att de grekiska städernas kultur inverkade, åtminstone på de närmast boende stammarne, på ett civiliserande sätt. Ett exempel på denna inverkan förtjenar att omnämnas. De guldstaterer, som konung Philip af Makedonien, Alexander den stores fader, lät pregla (bild 198), voro på sin tid verldsmynt och förekommo synnerligen mycket i Massilia och de närliggande kolonierna, äfven i handeln med det inre landet. Der fattade man snart tycke för det främmande guldmyntet; de galliska stammarne och samhällena ända upp till Engelska kanalen, ja äfven på andra sidan denna Briterna, togo sig för att pregla mynt med konung Philips till förebild. De galliska stämpelsnidarne kunde dock ingalunda mäta sig med de grekiska, och de förres mynt blefvo derföre intet annat än dåliga och, ju mera tiden fortskred, desto sämre kopior af de makedoniska statererna. En sådan barbarisk imitation, preglad af en helvetisk stam, är här afbildad (bild 199).

Den fornitaliska kulturen i Po-dalen utöfvade ett visst inflytande på folken, som bodde bland Alperna och norr om dessa. Etruskiska

arbeten äro funna, i synnerhet i Schweiz och i Rhens dal ända upp i det nuvarande Belgien. I fynden förekomma dessa italiska arbeten tillsamman med ganska aktningsvärda alster af den inhemska gallisk-keltiska kulturen.

Äfven från den grekiska halfön utöfvades ett visst inflytande på de nordliga stammarna. Än i fiendtlig, än i fredlig beröring stodo Hellenerne och de makedoniske herskarne till Thrakerne och deras längre bort boende fränder, Daker eller Geter, hvilkas land i norr sträckte sig till Karpaternas kedjor. I Siebenbürgen finner man ofta mynt af Alexander den store och af konung Lysimachos.

Slutligen utöfvade de helleniska kolonierna vid Svarta hafvets strand ett märkligt inflytande på de innanför dem boende skythiska stammarne, hvilkas grafvar, i vår tid undersökta, innehålla alster af en märklig kultur, halft hellenisk, halft barbarisk. Ännu längre åt norr sträckte sig de helleniska koloniernas handelsförbindelser: helleniska mynt äro funna vid Östersjöns strand. Bernstenen, som i stor myckenhet hittades här uppe, fördes till södern på flere handelsvägar, genom Ryssland till Svarta hafvet, genom mellersta Europa till Alperna och söder om dem.

De klassiska folkens literatur säger oss så litet om mellersta och norra Europas folk, att vi ej ens kunna framställa hufvuddragen af deras historia, ej ens uppgifva för alla, hvilkas kultur vi kunna studera i graffynden, de namn de burit. Keltiska stammar, Tauriskerne med flere, bodde bland Alperna, Gallerne och Belgerne i Gallien. Antydningar i den romerska historien och fynden visa oss, att de galliska stammarne öfverskredo Rhen och framträngde långt åt öster. De innehade den hercyniska skogen, d. v. s. Thüringerwald och Harz, Böhmen och Mähren, äfven vestra delarne af Ungern. Mellersta Europa var således i händerna på den keltiska gruppens folk. Dessa lärde temligen tidigt känna bruket af jern; vi kunna se, huru deras bronsålderskultur småningom blef en jernåldersodling.

Norr om detta keltiska område ligger den nordtyska slätten, som i norr sköljes af Nordsjön och Östersjön, och bortom den senare Skandinavien. Dessa trakter intill Weichsel i öster, kanske ännu litet längre bort, beboddes af ett folk, hvars namn vi icke känna, men som vi hafva skäl att räkna till den indoeuropeiska stammen. Det stod ännu ett steg fjermare från de klassiska folken, än hvad Kelterne gjorde; under det desse redan känt jernet, lefde nordborna i en ren *bronsålder*, d. v. s. de kände för tillverkandet af sina vigtigaste vapen och redskap ingen bättre metall än den af koppar och tenn bestående bronsen.

När denna kultur begynte och hur länge den varade, kunna vi icke säga; så mycket veta vi allenast, att utvecklingen var ganska långvarig, och vi kunna i en mängd fall följa henne steg för steg. Allenast en tiduppgift har jag kunnat fastställa, genom hvilken vi få en anknytningspunkt med de klassiska folkens historia.

Man har nemligen i Danmark hittat ett kupigt lock af brons (bild 200), hvilket hör till en grupp af föremål, som äro mycket vanliga inom den nordiska bronskulturens område, under det de utom detta alldeles saknas. Vi kunna vara fullt förvissade, att detta lock är arbetadt i Norden under den senaste delen af bronsåldern. På detta lock finnes, bland ornamenten, en ganska rå bild af en menniska (öfra delen), som framlutad håller ett långt och smalt föremål i sin hand.

198. Guldstater från Philips af Makedonien regering.

199. Helvetiskt mynt.

200. Bronslock hittadt i Danmark.

201. Helvetiskt mynt.

Denna bild är intet annat än en barbarisk kopia af körsvennen å baksidan af konung Philips stater (se bild 198), hvilken redan blifvit dålig å det helvetiska myntet (se bild 199), och å ett annat helvetiskt mynt (bild 201) är lika barbarisk som på det i Danmark funna och i Norden arbetade locket. Af detta kunna vi med fullkomlig trygghet draga den ganska vigtiga slutsatsen, att bronsåldern fortlefde ännu i Norden på en tid, då de makedoniska mynten eller deras keltiska afbilder kommo till Östersjölanden. Att utmärka den tiden medelst angifvande af årtal är vanskligt, men så mycket kunna vi med iakttagande af all nödig försigtighet påstå, att på Alexander den stores tid var bronsåldern ännu icke förbi i Norden.

Denna bestämmelse är dubbelt vigtig, efter som vi dermed få ett datum för utbredningen af den folkgrupp, som mot den romerska republikens slut begynner omtalas i södern, ehuru då ingen anade, att den tid skulle komma, då dessa barbarer skulle besegra Rom och blifva de tongifvande i den bildade verlden. De indoeuropeiska folkens urhem låg i Asien, och under den första tid, då historiens dag gryr öfver de germaniska folken, se vi dem i Europa rycka fram mot vester, stundom brytande ut åt norr eller söder. Hvarken historien, ej heller ännu fornkunskapen säger oss, hvarest Germanerne under sin första tid i Europa voro bosatte. Det allenast veta vi, att de under Alexander den stores tid ännu icke hade trängt fram på någon af de stora stråkvägarne åt vester, hvarken i Donaudalen, som innehades ytterst af Dakerne och längre upp af Kelterne, ej heller på den norra vägen, öfver slätten i norr om mellersta Europas berg, ty der rådde ännu bronsåldern, hvilken icke var germanisk.

Till Alexanders tid har man dock velat hänföra det första framträdandet af Germanerne i Europa. Under alla tider har det händt, att forskningslystna personer hafva, trotsande alla farligheter, företagit färder till aflägset liggande land. En sådan man var en Grek i Massilia vid namn Pytheas, som lefde på Alexanders tid. Han företog en färd mot Norden, om hvilken sedermera berättades en mängd vidunderliga ting, och hann till ett land, *Thule*, som gifvit upphof till många gissningar och förklaringar. Man har sökt Pytheas' Thule på många ställen, äfven i Skandinavien; under den senare klassiska tiden kom namnet Thule att beteckna det yttersta landet i norr och flyttades längre undan, ju mer forntidens geografiska vetande ökades. Denne Pytheas omtalar tvenne nordiska folk, Teutoner och Guthoner, i hvilka man för namnens skull trott sig finna Germaner.

Germanerne måste från sydöst hafva utbredt sig öfver den nordeuropeiska slätten och omsider hunnit ända till Gallernes områden. När det andra århundradet f. Kr. närmade sig till sitt slut, företogo Kimbrer och Teutoner sitt härtåg öfver Alperna ned till Italien och in i södra Gallien; äfven i dem har man sett Germaner. Marius förkrossade de härjande stammarne, men längre i norr fortsatte Germanerne sina anfall på Gallerne; de trängde norr ifrån ned utmed Rhen och satte sig i besittning af landet mellan Main och Donau samt öfvergingo Rhen, och när Julius Caesar kämpade för att lägga Gallerne under Rom, mötte han i det galliska landet en germanisk höfding med namnet Ariovistus, som år 71 f. Kr. hade gått öfver Rhen och genom upprepade segrar hade vunnit ett visst erkännande af den romerska senaten. Trotsigt upptog Ariovistus den romerske fältherrens fordringar, men egde ej kraft

att besegra honom. År 58 jagades Ariovistus öfver Rhen, men äfven efter hans nederlag bodde Germaner längs venstra stranden af denna flod, således inom det romerska riket.

Men Rom nöjde sig icke med Rhen som gräns. Redan Caesar gick öfver floden, och under Augusti tid trängde romerska härar fram till Elbe, och vid samma tid gjordes landet mellan Alperna och Donau, bortom hvilken flod Germanerne stodo, till romerska provinser. Ännu voro Romarne de anfallande, men just genom de ständiga försöken att göra eröfringar inom Germanernes land, drefvos desse till ordnad sammanhållning och planmessigt försvar, hvilket, såsom i det föregående redan blifvit berättadt, inom kort tid öfvergick till ständiga anfall.

Förhållandet till Germanerne blef nu en lifsfråga för Rom. Olika voro i verldsstaden tankarne om dem. För några voro de allenast barbarer, representanter för den råa styrkan; andra åter sågo i dem något vida mera, kraftiga naturer, hvilka i lefnadssätt och verldsåskådning bildade en skarp motsats till de njutningslystne, utlefvade Romarne. Denna uppfattning går igenom ett af de märkligaste literära alster, som den romerska kulturen frambragt, *Cornelii Taciti* bok *»om Germaniens ursprung, läge, skick och folk»*. författad inemot slutet af vår tidräknings första århundrade.

Det kan löna mödan att gifva akt på några drag i Taciti skildring.

Germaniens land, säger han, är rikt på skogar och kärr, dock fruktbart, ehuru det saknar ädlare träd. »Om gudarne i vrede eller af nåd förmenat dem guld och silfver, lemnar jag derhän.» Hvad de deraf hafva, erhålla de från det romerska riket. Ej ens jern hafva de i öfverflöd; deras förnämsta vapen äro spjut med smal spets. I strid äro de oförsagde, ehuru illa försedde med skyddsvapen. Deras stridssätt saknar onödigt prål, är deremot noga bestämdt: etthundrade kommer från hvart område. — Här finna vi för första gången en antydan om indelning efter hundratal, som spelade en så stor rol hos de germaniska folken, och som låg till grund för den äfven i vårt land förekommande indelningen i hundare (härad).

Germanerne, fortfor Tacitus, hafva konungar, och för deras val är börden det bestämmande; härhöfdingar välja de efter dugligheten. Men man har icke lust för någon träldom: konungadömet utöfvar intet förtryck, och höfdingarne verka mera genom föredöme än genom befallningar. Särdeles vigtigt är, att hvarje härskara genom slägtskapsband utgör ett sammanhängande helt, och under striden äro qvinnorna och barnen ej fjerran, hvilkas rop påminna männen, att de kämpa för de sina; den sårade skötes af modren och makan, hvilka föra vederqvickande föda till de af striden tröttade och upplifva deras mod.

Det har händt, då en här svigtade, att qvinnorna genom maningar och genom att sjelfva blottställa sig för farorna drifvit de vikande framåt. Också tro de, att det finnes hos qvinnorna något heligt och en aning om det som komma skall; derföre förakta de icke gerna deras råd.

Gudarne stänga de ej inne inom trånga tempelmurar; ej heller försöka de att kläda gudomlig storhet i menniskors beläten.* Lundarne äro dem heliga; genom lottkastning få de veta de himmelska makternas vilja.

I afgörandet af vigtiga angelägenheter taga alla del; på vissa tider samlas de för att pläga råd, ehuru de just icke samlas med någon ordning. Vapnen lägga de aldrig ifrån sig, sedan de en gång blifvit förklarade manbara, hvilket sker med en viss högtidlighet. Hög börd eller fädernes förtjenster förläna äfven de unge anseende, men ofta sluta sig desse till andra, äldre och ansedde, för att få en plats i deras följe.

I fredstid hålla de sig gerna stilla, äta och sofva, lemnande vården om hemmet och skötseln af åkern åt qvinnor, gubbar och de svaga.* Åt furstarne lemnas afgifter af boskap eller säd. Stadslifvet är dem obekant, utan nedslå de sina bopålar vid en källa, på slätter eller i skogar, allt som det lyster hvar och en. Någon lyx i kläder finner man ej hos dem. Anständigheten är stor, och i allmänhet förekommer icke månggifte. Makan delar mödorna och farorna; i fred och i kamp lider och vågar hon detsamma som mannen. Familjebandet är heligt. Fädernes och frändernes fröjd och vänskap betraktar hvar och en som sina egna. Blodshämnd är vanlig. Dock känna de skadeersättningar, genom hvilka slut- göres på tvistigheterna. Gästfriare menniskor finnas icke. Hvar och en bjuder hvad han har. Maten är enkel; i drickande äro de icke lika måttliga. Helt enkla äro likbegängelserna. På bålet läggas hos den döde hans vapen, ibland äfven hans häst. Grafvården är en jordhög. »Klagan och gråt upphöra snart, smärtan och sorgen sent. Qvinnorna anses det tillkomma att visa sorg, männen att minnas.»

Om man än måste erkänna, att Tacitus någon gång tagit miste, hvilket ju lätt kunde hända, efter som Germanernes inre förhållanden ännu den tiden voro så litet kända, om man än kan antaga, att han i sina detaljer skildrade bristen af bildning större än den verkligen var, hafva vi dock större skäl att beundra den trohet, med hvilken den store Romaren återgifvit grunddragen af den germaniska karakteren, samma karakter som uppenbarar sig i den nordiska forntidens sagor.

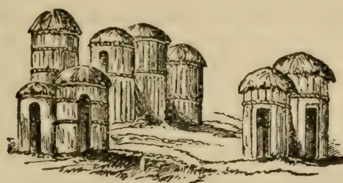
* Det torde vara förhastadt, att häraf sluta till ringaktning hos Germanerne för fredliga värf. Romarne lärde bäst känna de utmed rikets gränser boende stammarne, som i allmänhet lefde på krigsfot.

Tacitus lemnar äfven en redogörelse för de förnämsta germaniska stammarne, men vi kunna saklöst lemna den å sido, ty i denna del af hans arbete förekommer så mycket, som ännu icke blifvit tillräckligt utredt och som kanske aldrig blir det. Hos honom och hos andra författare förekomma stamnamn, hvilkas omfattning vi icke känna. Ibland synes samma stam gå under flere namn, hvilka egentligen måhända tillhörde olika delar af stammen. Detta gäller icke allenast de längst bort boende Germanerne, utan nästan ännu mer de vid det romerska rikets gräns bosatte, om hvilka de romerske häfdatecknarne hafva mera att förtälja.

Liksom under bronsåldern Norden befann sig på ett lägre stadium, nästan oberoende af de stora kulturvexlingarna i södern, så äfven nu. Småningom utbredde sig de germaniska stammarne öfver Östersjön till Skandinavien, hvarest bronsålderfolket med sin lägre odling ej kunde motstå dem. De utbredde sig äfven längs Nordsjöns kust. Redan på Taciti tid bodde Friserne i de trakter, som ännu bära namnet Frisland. Med den germaniska utvandringen till England dröjde det dock, alldenstund det romerska herraväldet der bjöd ett allvarligare motstånd. Att framtränga dit var ej heller en nödvändighet, hvilket vi deremot kunna säga om de ständiga anfallen på det romerska rikets gräns längs Rhen och Donau. Ty de der boende stammarne rönte en bakifrån kommande påtryckning, hvilken i viss mån torde berott derpå, att Germanerne i sin ordning trängdes af andra stammar. Granskapet till riket och till alla provinsstädernas kostbarheter lockade äfven lystenheten och framkallade plundringståg; i de nejderna rådde ett ständigt krigstillstånd, ehuru fiendtligheterna voro af större eller mindre omfattning, och under inflytandet häraf uppträdde germaniske härförare och statsmän, som verkade med framgång, och hvilka det lyckades att till samverkan förena flere af gränsstammarne, äfven flere af grannarne i norr. Främst bland dessa fejder, i hvilka flere stammar förenade sina krafter, hafva vi att märka det Markomanniska kriget, hvilket hotade det romerska väldet norr om Alperna på det betänkligaste sätt. Men äfven detta krig följdes af en vapenhvila — vi kunna icke kalla det för fred — och de romerska skatterna kommo på fredligt sätt i Germanernes händer. Vi kunna spåra en ordnad och stilla fortgående förbindelse i de skatter af romerska mynt, som årligen uppdagas i Tysklands och Sveriges jord. Allt ifrån Marci Aurelii tid och intill dess Septimius Severus försämrade det romerska myntets halt, bragte regelbundet fortgående handelsförbindelser romerska föremål och romerska silfvermynt (denarer) till Gotland. Fynden innehålla ibland tusenden af exemplar.

Bland massan af germaniska stammar eller stamgrupper vid denna tidpunkt böra vi omnämna den *alemanniska*, som på kejsar Caracallas tid uppträdde mellan Main, Rhen och Donau, den *frankiska*, som stod längre ned vid Rhen, färdig att utbreda sig öfver det nuvarande Belgien, den *sachsiska*, som bodde i öster om Frankerna upp till Nordsjön, och slutligen, i öster om de andra, den *gotiska*, som på kejsar Decii tid inbröt i det romerska riket.

Hans Hildebrand.

202. Germanisk by.
Relief från Antonini pelare.

6. Från Decii död till Diocletiani tronbestigning.

När kejsar Decius fick underrättelse, att en gotisk konung med 70,000 man inträngt i Moesien, drog han dem till mötes. Gotorne vände sig till Thrakien och intogo Philippopolis. Vid Forum Trebonii kom det till en sammandrabbning, i hvilken en stor del af den romerska hären och Decius sjelf stupade (Nov. 251). Han var denförste romerske kejsare, som föll i kamp med barbarerna.

»Det är numera ej upproriska soldathopar, som bortgifva tronen; snarare har åter bildat sig en samling af utmärkte härförare, som efter rådplägning och öfverenskommelse utdela purpurn, vanligtvis åt någon af deras egen krets, emedan då rikets högsta uppgift är att afvärja barbarerne, den verkliga statsmakten befinner sig i deras läger.» Efter Decii död utkorades till kejsare Cajus Vibius *Gallus*, som till medregent antog sin son *Volusianus*. Valet var ej godt. Gallus slöt en skymflig fred med Goterne och förpligtade sig till årlig skatt. Så röjdes rikets svaghet, och andra gotiska och skythiska skaror framträngde till Adriatiska hafvet. De tillbakaslogos af ståthållaren i Moesien Marcus Aemilius *Aemilianus*, som derefter af sina trupper hyllades som kejsare. Gallus ryckte mot honom, men dödades af sina egna soldater. Han fann dock en hämnare i Licinius *Valerianus*, som med galliska och germaniska legioner ryckte till hans undsättning. Innan

det kom till fältslag, föll Aemilianus för sina officerare, som i Valerianus, sin tids utmärktaste fältherre, sågo rätte mannen att skydda det hotade riket (254). Den nye kejsaren, som tog till medregent sin yngre son *Gallienus,* var en bildad och erfaren man, men en förfärlig pest, som härjat sedan 252, och barbarernas infall gjorde hans regering högst orolig. Germaniska folk i synnerhet Goter, öfversvämmade Illyrien och Makedonien och blefvo först 256 efter ett misslyckadt anfall på Thessalonika tillbakaslagne af fältherren Valens. Alemannerne svärmade ända till Milano, der Gallienus tillfogade dem ett nederlag. *Frankerne* härjade jemte Alemannerne vidt och bredt; de påstås till och med hafva kommit till Spanien och förstört Tarragona. Till Gallien sändes Gallienus och den utmärkte fältherren Latinius Postumus, hvilken senare lyckades tillbakatränga Germanerne, så att Gallien åtnjöt fred för dem under tio års tid. Redan förut hade Perserne under Schapur I öfversvämmat hela Mesopotamien och Kappadokien. Sedan 258 sökte Valerianus icke utan framgång att befria östern från dessa fiender. Men slutligen blef han vid en sammankomst med perserkonungen, som belägrade Edessa, trolöst tillfångatagen (260). Schapur öfversvämmade åter de romerska provinserna ända till Mindre Asien, ja, eröfrade till och med Antiochia (262), men tillbakaslogs slutligen af Gallienus, som nu var ensam herskare och icke tycktes vara mycket angelägen om sin faders befrielse. Uppror af ståthållare och generaler undertrycktes, utom i Gallien, der *Postumus* redan år 259 anlagt purpurn. Han var den förste af de s. k. *galliska* kejsarne (till 274), som förstodo att med kraft skydda sitt rike (Gallien och Britannien) mot Germanerne.

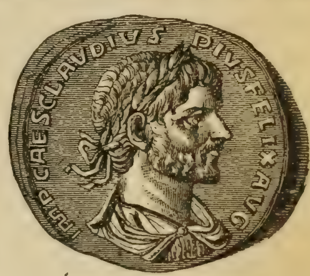
Gallienus, som var en lycklig skald och talare, hade ett föränderligt, för intryck lätt mottagligt lynne och var lika lätt lockad till ondt som till godt. Men grymhet och sinlighet fingo snart öfverhanden, och stötvisa viljeyttringar voro ej tillfyllestgörande under en tid, då barbarernas infall, slafkrig på Sicilien, öfversvämningar, hungersnöd och en förfärlig pest tycktes bebåda Roms och hela verldens undergång. Det allmänna eländet ökades ännu mera af den oerhörda myntförsämringen. Regeringen hade allt mer sökt att genom sådana försämringar rädda sig ur penningenöd; under Gallienus kom det derhän, att man preglade denaren med 5 proc. silfverhalt och 95 proc. legering, ja, till och med slog den af hvitkokad koppar. Detta mynt mottogs emellertid ej vid uppbörden af skatterna, som måste erläggas i guld, på samma gång all pröfning af det kejserliga myntet förbjöds. Följden blef ett utbredt falskmynteri, och den allmänna rörelsen fäste naturligtvis intet afseende på tvångskursen, utan man

måste t. ex. betala hundra denarer för en vara, som förut endast kostat tio.

I provinserna reste sig den ene ståthållaren efter den andre. Man har med en i allo föga lämplig jemförelse kallat dessa upprorsmän de trettio tyrannerna. Största framgången bland desse hade *Odenathus*, herskare öfver staden Tadmor eller Palmyra, som, grundlagd af Salomo, sedan Trajanus tillhört det romerska riket. Under förevändning att vilja befria Valerianus, skapade han en krigsduglig här och gjorde sig till herre öfver hela den romerska östern. Han besegrade Schapur och förföljde honom ända till Ktesiphon (264), och Gallienus måste erkänna honom som medkejsare. Men redan 267 föll han för förräderi: regeringen fortsattes dock i samma anda af hans gemål, den sköna, fint bildade och kraftfulla *Zenobia.*

Värst af allt var dock barbarernas härjningar. Germanerne inträngde i Italien ända till Ravenna (260?). Senaten lät praetorianerne rycka ut, hvarigenom fienden förmåddes till återtåg. Då förbjöd Gallienus senatorerne för framtiden allt deltagande i krigstjenst och skapade derigenom ett uteslutande militärstånd.

Goternes och öfriga germaniska folks, i synnerhet *Herulernes,* anfall blefvo häftigare. De kommo på flottor öfver Svarta hafvet ned genom Hellesponten och plundrade det Ägäiska hafvets stränder och öar. Det gamla, verldsberömda Artemistemplet i Ephesos uppbrändes; slutligen tillfogades dem ett stort nederlag genom Aurelianus. En annan skara stälde sitt tåg till Grekland, der Athen, Korinth, Sparta och Argos föllo för deras anfall, ehuru de slutligen efter Athens fall blefvo tillbakaslagne af den athenske historieskrifvaren Dexippos med en skara af 2000 krigare. Då bemannade sig Gallienus, drog dem till mötes och slog dem fullständigt i Illyrien (267). Emellertid hade *Aureolus*, som af de illyriska trupperna redan förut blifvit utropad till kejsare, tågat mot Italien. Gallienus vände sig hastigt mot medtäflaren, slög honom och instängde honom i Milano, men blef dödad af sina egna officerare (Mars 268), som till kejsare utsågo den i de gotiska krigen bepröfvade fältherren Marcus Aurelius *Claudius* (bild 203). Milano intogs, och Aureolus dödades vid Ponteroli (*pons Aureoli*) vid Adda. Claudius, af illyrisk slägt, var kraftig och duglig. Upprorsmännen i provinserna lemnade han tills vidare för att draga mot barbarerne. Alemannerne ledo (268) vid Gardasjön ett så stort nederlag, att knappt hälften undkom.

203. Claudius Goticus.

En gotisk här om 320,000 man, med 2,000 flodbåtar på Donau, blef derpå vid Naïssus i öfre Moesien slagen och beröfvad sin vagnborg. Senaten lät rista Claudii namn på en guldsköld och tillerkände honom hedersnamnet *Goticus.* Man hoppades, att han skulle helt och hållet kunna drifva barbarerna ur det romerska riket, då pesten plötsligt bortryckte honom i Sirmium (våren 270).

Till efterträdare säges han hafva önskat fältherren Lucius Domitius *Aurelianus*, också han Illyrier, som äfven af legionerna vid Donau bekläddes med purpurn. Son af en bonde, hade han ingen egentlig bildning, men så mycket mer kraft, fältherresnille och statsmannablick. Då han förstod den fara, för hvilken riket skulle utsättas, om han sökte behålla Dacien som Goterne till en del eröfrat, drog han besättningarna ur dess fästningar och förflyttade de Romare, som ännu funnos qvar i provinsen, till landet söder om Donau. Alemannerne, som inbrutit i Italien och vid Piacenza slagit en romersk här, blefvo besegrade och tvungne till återtåg. Äfven Markomannerne öfvervunnos. Oaktadt dessa segrar ansåg han sig dock böra omgifva Rom med murar, ett jetteverk, som, först under Probus fulländadt, sedan återställdes och förbättrades af Honorius.

Aureliani nästa fälttåg gälde Zenobia, som vetat att ej allenast bibehålla sitt rike, utan utvidga det, så att det omfattade landet från Euphrat till Bithyniens gränser. Nu besegrades hon vid Antiochia och Emesa. Palmyra belägrades och intogs efter ett hårdnackadt motstånd; drottningen, som förgäfves försökte fly till Perserne, tillfångatogs (273) jemte sin son Vabalath, i hvars namn hon regerat de senaste åren. Staden erfor en mild behandling; de enda, som dödades, voro furstinnans rådsherrar och den nyplatonske filosofen *Longinus* från Athen, den ryktbare Porphyrii lärare, som vistades vid hennes hof, der hon, som enligt kyrkofadern Athanasii vitnesbörd tillhörde den judiska bekännelsen, äfven lemnat fristad åt den för »saduceiska villfarelser» afsatte biskopen af Antiochia, Paulus af Samosata. Redan hade Aurelianus på återfärden hunnit till Thrakien, då Palmyra reste sig. Då förstördes det i grund; ännu i dag beundras dess majestätiska ruiner. I bojor af guld och ädelsten måste Zenobia gå framför segervagnen vid den triumf, som kejsaren 274 firade i Rom, men rönte derefter en mild behandling.

Innan sin triumf hade Aurelianus äfven vunnit andra betydande framgångar; en upprorsman i Egypten, Firmus, kufvades, och den siste af de galliska kejsarne, *Tetricus,* öfvergick frivilligt till honom (274). Det var sålunda sanning i den stolta titel, han tillade sig. Förut hade det varit vanligt, att den kejsare, som egnat någon viss landsdel

särskild omvårdnad, på mynt och inskrifter kallade sig den landsdelens återupprättare (*restitutor*). Aurelianus sammanfattade nu allt på en gång och lät kalla sig hela verldens bevarare och återupprättare (*conservator, restitutor orbis*). Han hade i sitt lynne något, som ingaf honom smak för österns religion och statsbegrepp. Efter sin triumf grundade han i Rom ett tempel åt Solen, som uppfattades enligt Zoroasters lära, och ombildade det gamla pontificalcollegiet till ett presterskap åt denne gud. Han antog de österländske herskarnes sed att bära ett perlsmyckadt diadem om pannan. Stoltheten parades med stränghet. Ett uppror, som utgått från arbetarne vid myntverket i Rom, straffade han med yttersta våldsamhet och lät halshugga många af stadens anseddaste män. Denna hans kända benägenhet för stränghet kostade honom slutligen lifvet. På en härfärd mot Perserne dödades han nära Byzantion af en sekreterare, som fruktade hårdt straff för någon förseelse (Jan. eller Febr. 275).

Afund mellan generalerne hänsköt kejsarvalet till senaten, som efter långt betänkande, ungefär 6 månader efter Aureliani död, utsåg den aktade, sjuttioårige consularen Marcus Claudius *Tacitus*. Denne skänkte staten sin oerhörda förmögenhet, endast i jordegendom 280 millioner sestertier (omkr. 35 millioner kronor), vidtog många nyttiga åtgärder, besegrade Goter och Alaner i Mindre Asien, men dog efter endast få månaders regering, ovisst om af sjukdom eller för mördarehand (April 276). Hans bror *Florianus* erkändes af senaten, men besegrades snart af Marcus Aurelius *Probus*, som af legionerna i östern utropades till augustus.

Illyriern Probus hade under de föregående kejsarne visat prof på duglighet och fältherreförmåga. »I fån ingen glädje deraf; jag kan icke smickra eder» voro hans första ord till soldaterna. som utropat honom till kejsare. Han upprätthöll ock den strängaste disciplin i hären och lyckades att befria Gallien från Franker, Vandaler och *Burgunder*, hvilka först nu uppträda så långt vestligt. 400,000 barbarer sägas hafva stupat (277). Ej nog härmed: han uppsökte dem i deras eget land och tvang dem till fred: 6000 Germaner upptogos i legionerna, som redan förut till betydlig del bestodo af främlingar. Äktenskapens sällsynthet, krig, hunger och pest hade föranledt ett fruktansvärdt aftagande af befolkningen. Detta sökte Probus hjelpa genom att låta Germaner bosätta sig i gränsländerna. Så blefvo Franker och Gepider förflyttade till Rhen och Donau. Mellan dessa båda floder anlades skansar. Sedan några upprorsmän utan svårighet besegrats, rådde nu fred och säkerhet öfverallt i provinserna. Dessa gjorde han sig äfven förbundna genom upphäfvandet af det förbud, som Domitia-

nus år 93 e. Kr. utfärdat mot vinodling utom Italien. Han lät i Gallien och Pannonien plantera drufvor, så att den franska, rhenska och ungerska vinodlingen har honom att tacka för sitt ursprung. Härtill och till liknande arbeten användes legionerna mot sin vilja. Då kejsaren en varm höstdag (Sept. eller Okt. 282) sjelf ledde uttorkandet af ett träsk vid Sirmium, blef han ihjelslagen af de förbittrade soldaterne.

Praetorianprefekten *Carus*, troligtvis af illyrisk härkomst, en tapper soldat af gammaldags stränghet, blef hans efterträdare; till caesarer tog han sina söner *Carinus* och *Numerianus*. Carus slog *Sarmaterne*, som framträngt öfver Donau, tog Selevkia och Ktesiphon från Perserne och öfvergick Tigris. Midt under sitt segerlopp dog han, somliga säga ihjelslagen af åskan (mot slutet af 283). Sönerna togo riket i arf. Numerianus förde hären tillbaka till Asien, men omkom hastigt i Perinthos (Sept. 284). Allmänt misstänktes hans svärfar, praetorianprefekten Aper, att hafva varit orsaken till hans död, och *Diocletianus*, en af härens utmärktaste generaler, som af krigsrådet valdes till kejsare (i Chalkedon den 17 Sept. 284), nedstötte honom i början af rättegången med egen hand, efter sägen derför att han, då han ännu blott var centurion, af en druidqvinna blifvit spådd, att han skulle blifva kejsare efter att hafva nedlagt en vildgalt (*aper*). Svärdet måste nu afgöra mellan honom och Carinus, som i Rom öfverlemnat sig åt utsväfningar och grymheter. Visserligen segrade den senare vid Passarowitz, men blef ihjelslagen af en officer, hvars hustru han förfört, hvarpå Diocletianus hyllades af båda härarne (285).

7. Diocletianus och Constantinus den store.

Cajus Aurelius Valerius Diocletianus (bild 204) härstammade från Dioclea i Dalmatien nära det nuvarande Cattaro och var son till en frigifven slaf. Hans ovanliga egenskaper — han var listig, djup och djerf; klokhet och envishet segrade öfver ett oroligt lynne — beredde honom snabb befordran och banade honom väg till tronen. Han liknade Augustus så mycket som den dalmatiske slafsonen kunde likna Caesars arfvinge.

204. Diocletianus.

Det omätliga rikets försvar och förvaltning syntes honom öfverstiga en endas, äfven den dugligastes, krafter. Derför gjorde han (285) sin vän och stridskamrat, Illyriern *Maximianus*, till caesar. Denne var

en hård och kraftfull natur, som visserligen böjde sig för Diocletiani högre begåfning, men äfven på tronen alltid bibehöll fältlifvets vanor och lidelser. Han skickades genast till Gallien, der det s. k. bagauder-upproret utbrutit bland de af den galliska adeln hårdt förtryckta bönderna. Segern öfver dem förvärfvade Maximianus värdigheten af augustus (1 Apr. 286).

För att skydda den engelska kanalens kuster mot *Sachsarnes* anfall, hade kejsarne anförtrott den tappre Menapiern Carausius en flotta. Då han vunnit lysande segrar, men ville behålla bytet för sig sjelf, lät Maximianus döma honom till döden. Han flydde till Britannien, som han gjorde till ett kejsarrike (287). Då nu äfven i östern faror och förvecklingar hopade sig, ansåg sig Diocletianus behöfva ytterligare understöd och kallade till caesarer — en titel, hvarigenom de skulle underordnas under augusterne Diocletianus och Maximianus — tvenne bepröfvade fältherrar. *Galerius* (Armentarius) från Sardica, af halfbarbarisk börd, lik Maximianus till seder och lynne, ehuru än vildare, adopterades af Diocletianus och förmäldes med hans dotter Valeria. *Constantius I* (bild 205) adopterades af Maximianus, hvars styfdotter Theodora han äktade. Förvaltningen af Thrakien och orienten behöll Diocletianus; Maximianus fick Italien och Afrika på sin lott; Constantius höll sitt hof i Trier, sedan i York och ledde styrelsen af Spanien, Gallien och Britannien; från Sirmium (nu Mitrovicz) herskade Galerius öfver Illyrien (i vidsträcktaste bemärkelse), Makedonien och Grekland. Med denna delning af riket förknippade Diocletianus en successionsordning af underbar art: efter tjugu års regering skulle »öfverkejsarne» afgå och de dittills varande caesarerne intaga deras plats och i sin ordning, utan afseende på slägtskap, adoptera dem, som de ansågo vara de lämpligaste. Han förbisåg, att denna konstlade ordning lätt kunde rubbas genom personlig ärelystnad eller genom uppror af åsidosatta kejsarsöner.

205. Constantius I.

Staden Rom förlorade genom rikets delning sin gamla betydelse. Maximianus gjorde Milano och Diocletianus Nikomedia i Bithynien till de orter, der de vanligtvis hade sina hof. De svaga lemningar af republikanska åsigter, som i synnerhet bland adeln ännu bibehållit sig i Rom, kunde under vissa omständigheter blifva farliga. Derför beröfvades senaten allt verkligt inflytande på riksstyrelsen och nedsjönk till ett med hög rang utstyrdt, allt fåtaligare kommunalråd för staden

Rom. Praetorianernes antal förminskades, och deras gamla företrädesrättigheter fråntogos dem.

För de oupphörliga sammansvärjningar, som störtat de romerske kejsarne under tredje århundradet, ansåg sig Diocletianus kunna betrygga sig genom att förstora afståndet mellan den styrande och de styrde. Den från österlandets seder lånade hofordning, som under det näst föregående århundradet vunnit alltmera insteg, blef nu lagsatt; fullständigt hofceremoniel utarbetades; titeln *dominus*, som redan länge begagnats af undersåtarne, blef nu officiel, och diademet, den oinskränkta maktens sinnebild, bars af alla kejsarne. Tillträdet till deras »helgade» personer (*sacratissimi principes*) försvårades, och när en undersåte, sedan han af vakt och kammarherrar, vanligtvis eunuker, blifvit förd från det ena gemaket till det andra i det kejserliga palatset (*sacrum palatium*), ändtligt fått tillträde till kejsaren, måste han kasta sig ned till jorden som för en gud. Diocletianus ansåg sig och sin medaugustus som de högstes ståthållare på jorden, en tanke som bland annat äfven funnit sitt uttryck i binamnen *Jovius*, som han sjelf antog, och *Herculius*, som han föranledde Maximianus att antaga. Allt hvad som stod i beröring med kejsarnes person var heligt. Drägten som de buro (*sacra vestis*), vinet som de drucko, till och med bläcket hvarmed de skrefvo kallades heliga. Men det var en stor och i en snar framtid förderfbringande villfarelse att tro sig i dessa former hafva funnit ett nytt högsta intresse, i hvilket rikets alla folk skulle kunna enas och samla sina krafter till ny utveckling. Ett annat fel hos systemet var hofhållningens mångfaldigande, som föranledde ökning af skatterna, redan förut oerhörda i följd af nödvändigheten att hålla stora gränshärar och af kostnaden för det vidt utgrenade postväsendet. Nöd och dyr tid rådde öfverallt; de egendomliga åtgärder, som Diocletianus vidtog för att stäfja det onda, t. ex. hans bekanta förordning af 301 (fragment hafva funnits i Aix m. fl. ställen), genom hvilken ett högsta pris bestämmes för en mängd lifsförnödenheter, kunde intet hjelpa. Mera gagnande var hans bemödande att billigare *fördela* skatterna, att förbättra myntväsendet och att på många sätt sörja för de fattigare samhällsklasserna. Men han kunde dock ej förinta en dålig tidsanda, som åsidosatte alla sedebud för att förvärfva rikedomar; verlden sönderföll allt mera i tvenne klasser: en ofantlig massa utfattige och ett fåtal oerhördt rike.

I vestern förde den milde och tappre Constantius en lyckosam regering. Carausius hade (293) blifvit mördad af sin praetorianprefekt Allectus, som besegrades 296. Donaugränsen skyddades af Diocletianus och Galerius. Upprorsstiftare i Alexandria och Karthago öfver-

mannades, och med Perserne afslöts en för Romarne högst fördelaktig fred (298).

År 303 betecknade Diocletianus, som i början af året anstält en svår förföljelse mot de kristne, sitt tjugonde regeringsår med en stor fest i Rom. På återresan till Nikomedia öfverfölls han af en sjukdom, som bestämde honom, redan förut led vid regeringsbördan, att nedlägga makten och återgå till det enskilda lifvet. Maximianus hade edligt förbundit sig att nedlägga regeringen samtidigt med sin medaugustus. På samma dag och samma timme (1 Maj 305) nedlades purpurn af Diocletianus i Nikomedia och af Maximianus i Milano. Den förre drog sig undan till Spalatro (Spalatum) i Dalmatien, den senare till en villa i Lucanien, der hans oroliga lynne ej tillät honom njuta den ro, som Diocletiani öfverlägsna ande fann i frivillig försakelse af makten. Efter den författning, Diocletianus gifvit riket, trädde Galerius och Constantius i spetsen för regeringen. Vid val af caesarer förbigingos *Maxentius,* Maximiani son, och Constantii son *Constantinus.* Galerius utnämnde, medkejsaren oåtspord, två honom sjelf tillgifne Illyrier af låg börd, Flavius Valerius *Severus* och *Maximinus Daza,* sin vilde brorson. På det sättet trodde han sig bäst komma i besittning af hela makten. Men den råe, ehuru ej oduglige mannen trampade blott alltför ofta all rättvisa under fötterna. Barbarisk lagskipning, tryckande skatter och skändlig grymhet, som i synnerhet visade sig vid den förfärliga förföljelse han jemte Maximinus anstälde mot de kristne, gjorde honom allmänt hatad. När nu Constantius dog i York (24 Juli 306), utropade legionerna hans tretiotvååriga son Constantinus (bild 206) till augustus, hvilken snart visade egenskaper, som berättigade till denna höga ställning. Med stor framgång, ehuru med onödig grymhet, bekämpade han Frankerne vid Rhen. Galerius höll efter en tid det för rådligast att foga sig i omständigheterna och erkände honom, men ej som augustus, hvartill Severus utnämndes, utan blott som caesar.

Nu ansåg det tillbakasatta Rom tiden vara inne att ännu en gång göra sig gällande. Den föraktlige Maxentius, som förde ett utsväfvande lif, hyllades af praetorianerne, som ännu voro förlagde i stadens grannskap, och erkändes med glädje af senat och folk (27 Okt. 306). Severus, hvars provins Italien var, skyndade dit för att återvinna den. Då återtog Maximianus purpurn och sökte förgäfves förmå Diocletianus att göra detsamma. Severus öfvergafs af största delen af sina trupper, som förut tjenat under Maximianus. Den förre slog sig igenom till Ravenna, men måste snart öfverlemna sig åt sin gamle vapenherre, som svor att skona hans lif, men ej långt derefter tvang honom att öppna sina ådror (307). Galerius, som förgäfves belägrat Rom,

upphöjde nu i Carnuntum, i närvaro af Diocletianus, Illyriern *Licinius* till augustus, så att verlden nu egde sex kejsare, då äfven Constantinus och Maximinus kallade sig augusti.

Maximianus kom snart i oenighet med sin son och afsade sig kejsarvärdigheten för andra gången (307) för att snart återtaga den (i Gallien 310). Denna gång skedde det, emedan han ville undantränga Constantinus, som han gifvit sin dotter Fausta till äkta och mot hvars lif han oupphörligt stämplat. Snart började krig; Maximianus inneslöts först i Arles, hvarifrån han undkom till Marseille; der blef han besegrad och dödad, sedan hans svek mot mågen röjts af hans egen dotter (310). Året derpå (Maj 311) dog Galerius i Sardica af en smärtsam och vedervärdig sjukdom, som enligt hvad kyrkofadren Lactantius påstår hade förmått honom att inställa förföljelserna mot de kristne. Maximinus och Licinius delade hans besittningar; Hellesponten och Ägäiska hafvet blef gränsskilnad mellan deras länder. Nu fans det åter ej mer än fyra kejsare, men på fred dem emellan var ej att hoppas. Först blefvo Constantinus och Maxentius oense. Den förre förband sig först med Licinius, som förlofvades med hans syster Constantia; derefter öppnade han fejd mot Maxentius. Med en här af 90,000 man fotfolk och 8,000 ryttare gick han öfver Alperna, hvilkas pass

206. Constantinus den store.

Maxentius försummat att besätta. Maxentius sjelf höll sig — till följd af ett orakelsvar säges det — overksam i Rom, medan hans generaler bjödo fienden spetsen, ehuru utan framgång. Slutligen mötte han sjelf vid *Saxa rubra*, endast två mil från hufvudstaden. Tusentals af hans soldater nedhöggos eller drefvos i Tibern, der han sjelf, efter fåfänga försök att få sin häst upp på stranden, drunknade 27 Okt. 312. »Den usle slafven i purpur» hade genom utsväfningar, grymheter och plundringar gjort sig allmänt afskydd, och Rom mottog segraren med odeladt jubel. Constantinus upplöste praetoriangardet, gaf sig sken att vara senatens vän och uppträdde som kristendomens beskyddare. I början af 313 höll han i Milano en sammankomst med

Licinius, som förmälde sig med Constantia, ingick på att utfärda ett toleransedikt äfven för de kristne i östern och afslöt ett nära förbund med sin svåger. Maximinus insåg, att det var honom förbundet gälde, och uppbröt från Asien med en stor här, men blef i grund slagen nära Adrianopel. I slafdrägt undkom han till Nikomedia, men måste snart fly till Tarsos, der han dog af gift, som han sjelf tagit (313). Men endrägten mellan de båda återstående kejsarne, af hvilka Constantinus beherskade hela vestern, Licinius östern, blef af kort varaktighet. Enligt en berättelse — troligtvis den officiella, af Constantinus utspridda — skickade Licinius lönmördare mot sin medtäflare. Säkert är, att Licinii grymhet — han utrotade Diocletiani familj, hvarigenom dennes död (313) påskyndades, likasom Galerii, Severi och Maximini — gaf Constantinus berättigad anledning till missnöje. Efter tvenne nederlag tvangs Licinius att afträda större delen af sina europeiska besittningar. Nu följde för riket ett nioårigt fredslugn, som endast stördes af Frankerne vid nedra Rhen, hvilka besegrades af Constantini ridderlige son *Crispus* (321), och Sarmaterne, som tillbakaslogos och förföljdes på andra sidan Donau. För öfrigt var freden endast en förberedelse till det krig, som 323 utbröt mellan monarkerne. Det var en väldig strid. 130,000 man och 200 fartyg, öfver hvilka senare Crispus med stor framgång förde befälet, kämpade för Constantinus, medan Licinius uppbådade 165,000 man och 350 krigsskepp. Vid Adrianopel och Byzantion måste han vika för Constantini och Crispi öfverlägsna krigskonst. Den 18 Sept. 323 stod den afgörande drabbningen vid Chalkedon; fullständigt slagen, måste Licinius öfverlemna sig på nåd och onåd åt sin lyckligare medtäflare, hvars edliga löfte att skona hans lif utverkades af Constantias förböner. Icke desto mindre befläckade Constantinus sin seger med att låta mörda den öfvervunne i Thessalonika 324.

För att kunna bevara det verldsherravälde, han vunnit genom sin öfverlägsna begåfning och genom sina brott, insåg Constantinus, att han måste hylla kristendomens läror; de skulle kanske inom kort beherska verlden, och stälde han sig ej i spetsen för den nya utvecklingen, kunde denna öfverflygla honom. Ty den förr så ringaktade läran hade småningom i trots af alla förföljelser vunnit allt flere anhängare och allt större makt, såsom vi af nästa kapitel skola närmare lära känna.

J. E. Centerwall.

8. Kristendomens framträdande och hufvuddragen af dess äldsta historia till och med Constantinus den store och kyrkomötet i Nicäa.

Under kejsar Augusti regering kort före den judiske konungen Herodes den stores död föddes i Judalandet den kristna religionens stiftare, Jesus af Nazaret, kallad Kristus. I oefterhärmlig målande enkelhet skildras oss hans lif och verk af evangelisterna. Till den evangeliska berättelsen inskränka vi oss derföre att i dessa stycken hänvisa läsaren.

Efter mästarens bortgång blef det hans lärjungars uppgift att ibland folken verka för hans evangelii utbredning. Med desse mäns missionsverksamhet kan den kristna kyrkans historia anses begynna. I Apostlagerningarna läsa vi, att Petrus och de andra bröderna icke voro sene att öppet och oförskräckt, och det i sjelfva Jerusalem, trotsande fängelse och slag och hot, bekänna den korsfäste och uppståndne. Der bildades genom deras mäktiga predikan den första kristna församlingen. Så utgöts ock der den förste martyrens, Stephani, blod Karakteriskt är för öfrigt det uttryck, som den här ursprungligen rådande, af inga skrankor hämmade enigheten och sammanhållningen gaf sig; man kallar det med ett modert namn en kristlig kommunism. »I hela hopen af dem som trodde var *ett* hjerta och *en* själ; icke heller sade någon något vara sitt af det som honom tillhörde, utan de hade allt gemensamt», så betygas på det bekanta stället i Apostlagerningarna (4,32). Ifrån Jerusalem såsom utgångspunkt utbredde sig sedan kristendomen icke blott och närmast till öfriga städer i Juda land, utan äfven utom Juda rikes gränser till Samarien och Syrien. Ja ock längre bort, hvarhelst det fans en judisk menighet — och sådana voro i följd af de sista tidernas politiska omhvälfningar i Palestina alldeles icke sällsynta i det stora romerska verldsriket — torde redan nu den nya tron hafva spridt sig, utan att vi derföre i detta senare fall skulle hafva att tänka på någon direkt apostolisk förmedling. Blotta ryktet ifrån Jerusalem, om att den väntade Messias vore kommen, var nemligen mäktigt nog att här och der i judisk jordmån locka fram en första lofvande brodd af kristen tro och kristet hopp, på hvilken sedan i sinom tid det apostoliska ordes kunde bevisa sin lifgifvande och befruktande kraft. Så tyckas alla tecken tyda derpå, att ibland andra församlingen i Rom, denna som längre fram under tidernas lopp skulle

komma att spela en så framstående roll i kyrkans historia, uppkommit på detta sätt.

Men om det än sålunda låter uppvisa sig, att kristendomen redan nu börjat vinna fotfäste på spridda punkter inom det romerska riket, så var det dock först »hedningarnes apostel» Paulus, den fariseiskt bildade mannen ifrån Tarsos i Cilicien, gifvet att i stort och framgångsrikt arbeta på verldsfolkens omvändelse. Denne man hade ursprungligen varit en sträng ifrare för »fädernes stadgar» och hela den fariseiskt fattade mosaiska religionens okränkta helgd, hvarföre han ock en tid lång med alla honom till buds stående medel sökt motverka och utrota de föraktade Nazareernas uppspirande parti. Men i ett nu plötsligt och underbart gripen af kristendomens makt, blef han ifrån den stunden dess mest hängifne anhängare och förkämpe. Han började sin verksamhet i Antiochia i Syrien. Ifrån denna stad, der ock namnet *Kristne* först skall hafva uppkommit, företog han sina tre bekanta stora missionsresor öfver Mindre Asien, Makedonien och Grekland. Derefter hade han för afsigt, enligt hvad hans i början af året 59 från Korinth affattade bref till församlingen i Rom gifver vid handen, att efter mer än sextonårigt välsignelserikt missionsarbete i orienten begifva sig öfver Rom till yttersta vestern, till Spanien, med evangelii budskap för att väl sedan i den stora verldsstaden omsider få afsluta sitt vidtomfattande missionsverk. Dock på annat sätt, än han sjelf hade beräknat, skulle hans plan, åtminstone delvis, gå i fullbordan. Under ett besök i Jerusalem vid pingsthögtiden nyssnämnda år utbröt nemligen ibland Judarne ett häftigt upplopp emot den förmente fienden till deras lag, och endast med möda kunde den romerske militärtribunen rädda Paulus undan den uppbragta folkmassans händer. Såsom fånge fördes han sedan först till Caesarea till den romerske procuratorn, som der hade sitt säte, och efter ett tvåårigt uppehåll derstädes i egenskap af statsfånge till Rom, dit han ankom våren 61 eller 62. Lindrigt som hans fängelse blef, var han här ännu en tid bortåt i tillfälle att tjena evangelii sak. Här skref han ock de sista sändebref, som vi hafva i behåll af hans hand.

Under tiden voro icke heller de palestinensiske apostlarne overksamme; ända till Parthien, Skythien och Indien vet traditionen att förtälja om församlingar, som skulle blifvit grundade af dem. Senare blef det särskildt Johannes, som i Mindre Asien bildade den medelpunkt, ifrån hvilken det nya ljusets sken utstrålade öfver omgifvande nejder. Det var på sålunda lagd apostolisk grund, och vädjande endast till den inre öfvertygelsens makt och ett allmänt menskligt frälsningsbehof, som kristendomen efter hand bröt sig en väg till snart sagdt hela den

då kända verldens olika delar med en hastighet och oemotståndlighet, som blott till en viss grad finner sin förklaring i de dåvarande tidsförhållandena, och som derföre med rätta af ålder räknats för ett af de främsta yttre bevisen på dess egen inneboende gudomliga sanning, den löftet om verldens öfvervinnande tillhörer. Och hvilken makt den nya tron i sjelfva verket var ibland folken, det skulle snart på ett slående sätt träda i dagen under de för dörren stående stora förföljelsernas tider.

Man skiljer i urkristendomens historia emellan en *judekristlig* eller *petrinsk* och en *hedningkristlig* eller *paulinsk* rigtning. Den förra, som ursprungligen till och med tyckes hafva motsatt sig evangelii spridning utom omskärelsens folk, yrkade på hela den mosaiska lagens bindande kraft för hvar och en, som skulle anses värdig att blifva upptagen i den kristna församlingens gemenskap. Den senare deremot åberopade sig rätt och slätt på Guds, i Kristus uppenbarade fria nåd, hvilken uteslöte allt anseende till person och frigjorde från hvarje träldom under lagens ok. Det ligger i sakens natur, att en sådan, med infödingsrätt likasom utrustad, partikulärt-judisk uppfattning af kristendomen i det längsta skulle bjuda den fria universela uppfattning deraf spetsen, som karakteriseras af en Pauli banbrytande verksamhet. Ur judendomens sköte hade ju kristendomen framgått; den judiska kultens former hade dess stiftare sjelf iakttagit, om än icke utan uttryckligt förklarande deraf, att han af dem icke kunde anse sig bunden; i Jerusalem var det ju ock, som den för dessa första tider tongifvande, kristna moderförsamlingen var befintlig, i hvars midt de äldste apostlarne lefde och verkade. Också möta oss på mångfaldiga ställen i de paulinska brefven de uppenbaraste häntydningar på denna spänning, som var rådande de olika partierna emellan. Det i Jerusalem år 52 hållna apostlaconciliet var visserligen ett försök att häfva densamma, men dock blott ett försök, som må hafva utöfvat sin åsyftade verkan inom apostlarnes och deras närmastes egen krets, men som visade sig vanmäktigt gent emot de djupa ledens blinda fanatism. Ett kraftigare medel och mera verksamt skulle deremot det blodsdop blifva, som särskildt den neronianska förföljelsen i Rom bragte öfver den unga kyrkan. Gemensam nöd skulle sammansmälta de olika partibildningarna, om hvilka derföre den sista fjerdedelen af det första århundradet icke vidare har någonting väsentligt att förtälja.

Öfver hufvud karakteriseras kyrkans historia under de tre första århundradena främst af allt genom de förföljelser, som då öfverginge de kristne. Den första fiendtliga makt, som uppträdde emot dem, var judendomen. Hvad Kristus hade förutsagt sina lärjungar, att såsom

man förföljde honom, så skulle man ock förfölja dem, var ett ord som gick i bokstaflig fullbordan. Vi hafva redan omnämnt Stephani död och Pauli första missrigtade nitälskan för sin fäderneärfda gudsdyrkan. Bekant är vidare från skildringen i Apostlagerningarna, hvad både Paulus sjelf efter sin öfvergång till kristendomen och äfven de andre apostlarne fingo lida från Judarnes sida för evangelii saks skull. Med lifvet måste Jakob den äldre (omkring år 44) och likaså (vid pass tjugo år senare) den yngre Jakob, »Herrans broder», begge församlingens pelare i Jerusalem, umgälla sin förmätenhet att våga bekänna den korsfäste Messias. Inom kort skulle emellertid genom Jerusalems förstöring af Romarne (år 70) förföljelserna ifrån detta håll få en ända med förskräckelse. Biskop Simeons död under Trajanus, förorsakad genom Judarnes anklagelse, står helt enstaka, och det förtryck, som den judiska upprorsstiftaren Bar-Cocheba under sitt korta välde (132—135) utöfvade på sina kristna landsmän, var ju af snart öfvergående art. Temligen oskadliga skulle ock talmudskolornas väsentligt ofruktbara spekulationer i de närmast följande århundradena visa sig vara för den uppblomstrande kristna församlingen.

Farligare för kyrkans bestånd voro deremot de angrepp, som rigtades emot densamma ifrån den hedniska verldsmaktens sida. En tid bortåt hade de kristne här blifvit betraktade blott och bart såsom en judisk sekt, den man icke kunde tillerkänna någon som helst betydelse och derföre icke heller ansåg mödan värd att skänka sin uppmärksamhet. Man nöjde sig med att innesluta den i det öfverlägsna kalla förakt, hvilket alltid i Rom hade egnats den folkskygga, asketiskt stränga judendomen. Men på grund häraf fick ock kristendomen å andra sidan räkna sig till godo den judiska religionens förmånsrätt att allt sedan den store Caesars dagar vara en *religio licita*, med andra ord en af staten tillåten kult, en omständighet, hvilken den kristna kyrkan har att tacka för det andrums ro, som nu unnades henne att ostördt få utveckla sig och växa till i inre styrka och fasthet, för att sålunda rustad kunna möta de annalkande stormarne. Nämnda förvexling från Romarnes sida af kristendom och judendom, lätt förklarlig som den i sig sjelf är, är historiskt flerfaldigt bestyrkt. Gången af Pauli ransakning inför de romerska domsmyndigheterna aflägger derom vittnesbörd, så ock det landsförvisningsedikt, som kejsar Claudius (år 52 eller 53) utfärdade emot Judarne i Rom, och om hvilket man har sig till fullo bekant, att Kristne och Judar i lika mån deraf drabbades. Ryktbart är det ställe hos den romerske skriftställaren Suetonius, der han omnämner denna senare tilldragelse. »Judarne», så lyda hans ord, »fördref kejsaren ur Rom, emedan de på anstiftan af en viss Chrestus

beständigt anstälde tumult.» Detta yttrande sprider nemligen tillika ett ljus öfver den hetsighet och ifver, hvarmed frågan om den nazareiske profetens messiasskap diskuterades bland den upprörda befolkningen i judeqvarteret på högra Tiberstranden, och det på en tid, då ännu intet autentikt apostoliskt ord, vare sig muntligt eller skriftligt, synes hafva banat sig väg hit.

Länge skulle det emellertid icke dröja, förrän insigten om den kristna religionens väsentliga sjelfständighet gent emot den judiska hunnit vinna insteg i det allmänna medvetandet. I sammanhang med sin skildring af den neronianska branden omtalar historieskrifvaren Tacitus, att vid den tiden (alltså omkring år 64) »det genom afrättningen af dess upphofsman, den af Pontius Pilatus under Tiberii regering med döden bestraffade Kristus, för ögonblicket undertryckta svärmeriet åter hade lyckats framtränga icke blott i Judeen utan äfven i Rom, i detta Rom», så säger han uttryckligen, »der allt, hvad gräsligt och afskyvärdt är, strömmar tillsamman och vinner anhang.» Man stod redo att göra ett blodigt bruk af denna sin vunna högre insigt.

Det var natten mellan den 18 och 19 Juli år 64. Då utbröt plötsligt eld i handelsbodarne i närheten af Circus maximus. Sex dagar och sju nätter rasade det fruktansvärda elementet med odämpad kraft. Först sedan man vid foten af den esquilinska kullen genom att nedrifva hela husraden hejdat dess vidare framfart, lyckade man göra sig till herre deröfver. Och dock blott för ett ögonblick. I en annan stadsdel bröt elden på oförklarligt sätt med förnyad styrka åter lös och uppfylde under ytterligare tre dagar och tre nätter hela Rom med jemmer och fasa. Förfärlig var den ödeläggelse, som hade öfvergått staden. Af de 14 s. k. regioner eller qvarter i hvilka den var indelad, hade endast fyra förblifvit oskadda. Tre voro i grund förstörda. Utan tak öfver hufvudet irrade befolkningen genom gatorna, och då man helt naturligt frågade sig, hvem som kunde vara den ohyggliga brandens anstiftare, hördes hotande stämmor beteckna ingen annan och mindre än kejsaren sjelf såsom den sannskyldige nidingen. Då var det, som Nero, för att afleda uppmärksamheten ifrån sin egen person, föll på den tanken att såsom olyckans upphofsmän angifva den fraktion inom det märkvärdigt nog af elden skonade judeqvarterets befolkning, hvilken, såsom samme Tacitus uttrycker sig, »för sina lasters skull afskydd vanligen kallades Kristianer». De kristne gingo och gälde nemligen nu i Rom för att vara ett eländigt, menniskohätskt slägte, det man kunde tilltro hvilka illbragder som helst. Ett sådant rykte hade de förvärfvat sig icke blott på grund af sin tillbakadragenhet och bildlösa kult, sin vägran att offra åt gudarne och sin afsky

för de blodiga circus-spelen, utan äfven och väl icke minst derigenom att de, uppfylda som de voro vid denna tid af tanken på Kristi snara återkomst, icke tvekade att förkunna, att undergångens timme var slagen för den i laster sjunkna hednaverlden. Nu fingo de derföre bära skulden för hvad som skett. Och vid de folkfester, hvilka Nero kort derefter i början af Augusti månad anordnade i sin härliga på andra sidan Tibern belägna park, der nu Vatikanen med S:t Peter står, fingo de spela en hufvudroll till massornas förlustelse och blidkande. Några ikläddes djurhudar och fördes så ned på arenan, der de söndersletos af hundar; andra korsfästes; andra fastbundos, insydda i oljedränkta kläder, vid pålar för att vid mörkrets inbrott tjenstgöra såsom lefvande lyseldar. Särskildt måste ock de kristna qvinnorna underkasta sig mången hård och bitter behandling, i det de bland annat tvungos att inför amfiteaterns skådelystna skaror uppträda i oblyga mytologiska roller, som endast erbjödo den tröstcn, att de visserligen oftast slutade med döden. Till grymheten lade man hån, och man skämtade med de döende, betygar sjelfve Tacitus. All sannolikhet är för handen, att apostlarne Paulus och Petrus, hvilken senare väl helt kort förut inträffat i Rom, under eller i sammanhang med denna neronianska förföljelse lidit martyrdöden. Och med lifligaste färgläggning skildrar den sista af nya testamentets skrifter, Johannes' Uppenbarelse, den stämning, som denna samma förföljelse ovilkorligen framkallade hos de kristne. Den Antikrist som här tecknas är ingen annan än kejsar Nero sjelf, och en bild af det hedniska Rom är qvinnan, som är drucken af Jesu vittnens blod.

Sålunda var nu signalen gifven till den strid emellan hedendom och kristendom, som, om än med större eller mindre afbrott, skulle fortgå de tre första århundradena igenom för att sluta med den senares afgörande seger under Constantinus den store i början af det fjerde. Innan vi emellertid fortgå vidare i teckningen af denna våldsamma brytning emellan den gamla och nya verldsåskådningen, tillhör det oss att kasta en blick på den första kyrkans egna inre förhållanden i deras olika gestaltningar.

Försoning med Gud och derpå grundad inre ovansklig frid, det var hvad kristendomen bjöd en menskligheten, som vid denna tid, vid skiftet emellan den gamla gudatrons aftonskymning och det nya hoppets morgonskimmer, stod rådvill och vanmäktig, då det gälde tillgodoseendet af sina högsta och heligaste intressen. Den tröstefulla vissheten om en sådan försoning, den af intet tvifvel anfrätta barnsliga tillförsigten till Gud var det, som icke blott i allmänhet afspeglade sig i de kristnes hela umgängelse, deras sedliga vandel, tåliga under-

gifvenhet och inbördes tjenande kärlek — »se huru de älska hvarandra!» — utan som ock särskildt skapade sig ett uttryck i deras gudstjenstliga lif. Anden var här ifrån första stunden en, om än de yttre formerna också här ursprungligen uppvisa denna samma dubbla rigtning, som går igen i tidens hela skaplynne i öfrigt. Å ena sidan slöt man sig inom sådana kretsar, hvilka ifrån judendomen öfvergått till kristendomen — och framför allt gäller detta församlingen i Jerusalem — så vidt möjligt var till den nu en gång bestående judiska kultens former. Man iakttog med strängaste samvetsgrannhet sabbaten, de judiska årsfesterna och hela den mosaiska ritualen, om än man derjemte icke underlät att äfven fira den kristna söndagen och andra för det nya förbundet egendomliga högtider. Det ligger i sakens natur, att detta band, som sålunda sammanknöt de kristtrogne med judendomen, skulle allt mer och mer gifva efter, i den mån Judarnes egen tilltagande halsstarriga fiendtlighet öppnade de kristnes ögon för den klyfta, som i sjelfva verket skilde dem från deras forne trosförvandter. Fullständigt skulle det slutligen lösas i och genom Jerusalems förstöring. Å andra sidan antog det gudstjenstliga lifvet inom de hedningkristna församlingarna från första början en friare och sjelfständigare karakter. Här gick den judiska sabbaten öfver i den kristna söndagen, hvilken i egenskap af en tacksägelse- och glädjedag firades till åminnelse af Kristi uppståndelse, och i motsats mot hvilken sedan efter hand fredagen och onsdagen började att utmärkas såsom botdagar genom bön och fasta, den förra till minne af Kristi död, den senare af hans lidandes begynnelse; här förlorade de judiska passah- och pingstfesterna sin betydelse såsom judiska och blefvo kristna högtider till firande af Jesu död och uppståndelse samt Andens utgjutande öfver lärjungarne på den första pingstdagen.

Till gemensam uppbyggelse kom man under dessa äldsta tider tillsamman i de enskildes boningar, senare under förföljelsernas dagar i hålor och katakomber; egentligen först i tredje århundradet uppkommo särskilda kyrkobyggnader. Vid dessa gudstjenstliga sammankomster, der den ungdomsfriska troshänförelsen först och sist gaf sig luft i böner och lofsånger, föreläste och utlade man, enligt en från judiska synagogan öfverflyttad sed, stycken ur gamla testamentet, s. k. *paraschen* och *haftarer*, hvartill sedan anknöt sig föredragandet af något paulinskt bref eller annan nytestamentlig skrift, allt efter som dessa hunnit komma till de olika församlingarnas kunskap och ego. Det hela afslöts vanligen med nattvardens begående. Denna, som under det apostoliska tidehvarfvet synes hafva åtnjutits dagligen, plägade tillika förbindas med en gemensam enkel kärleks-

måltid, s. k. *agape*, till hvilken hvar och en af de kristna sjelf medförde sitt större eller mindre bidrag. Då emellertid dessa kärleksmåltider i följd af församlingarnas utvidgning och tillväxt blefvo allt outförbarare och äfven dessutom ledde till hvarjehanda missbruk, såsom till exempel fallet var i Korinth redan på Pauli tid, så skildes först kärleksmåltiderna ifrån kommunionen och upphäfdes sedan alldeles under loppet af det andra och tredje århundradet. Att för öfrigt denna gudstjenstens ursprungliga enkelhet, der frihetens princip ännu nästan var enrådande, snart nog skulle gifva vika för en mera komplicerad och lagbunden anordning, ligger i öppen dag. Också möter oss i det tredje århundradet en gudstjenstordning, som icke blott upptager tvenne strängt skilda afdelningar, utan der äfven dessa senare i sin ordning sönderfalla i ett antal icke mindre regelrätt fastställda moment.

Upptagandet i församlingens gemenskap skedde genom dopet. Detta föregicks i början endast af en predikan eller kortare undervisning i de vigtigaste trossanningarna. Längre fram gjorde dock de ändrade förhållandena en ordnad katekumenundervisning nödvändig. Med hänsyn till denna sammanfattades efter hand den evangeliska berättelsens hufvudfakta i det s. k. apostoliska symbolum, som traditionen väl vill hafva författadt af apostlarne sjelfve, men som emellertid först under loppet af det andra århundradet träder oss till möte i olika, längre och kortare redaktioner och i sin nuvarande gestalt icke går upp öfver det tredje. Den vanliga yttre formen för dopakten var neddoppningen i vatten, en sed som ännu är rådande i orienten. Dock torde å andra sidan, åtminstone på sjuke och döende, ganska tidigt öfvergjutning eller bestänkning hafva kommit i bruk. Beträffande åter barndopet och frågan om dess apostoliska eller urkristna auktoritet, så föreligga här inga fakta, som strängt skulle kunna bevisa vare sig det ena eller det andra. Dock låter det väl svårligen förneka sig, att de uppgifter, vi i detta hänseende ega att hålla oss till, tala mera för än emot den kyrkligt häfdvunna åsigten. Vidare är att märka, att, i sammanhang med den snart nog utbredda föreställningen om dopets magiska verkan, det missbruket insmög sig att uppskjuta dermed till dödsbädden, på det att man sålunda, med en gång rentvagen från hela lifvets syndasmitta, så mycket säkrare skulle inkomma i de rättfärdiges himmel.

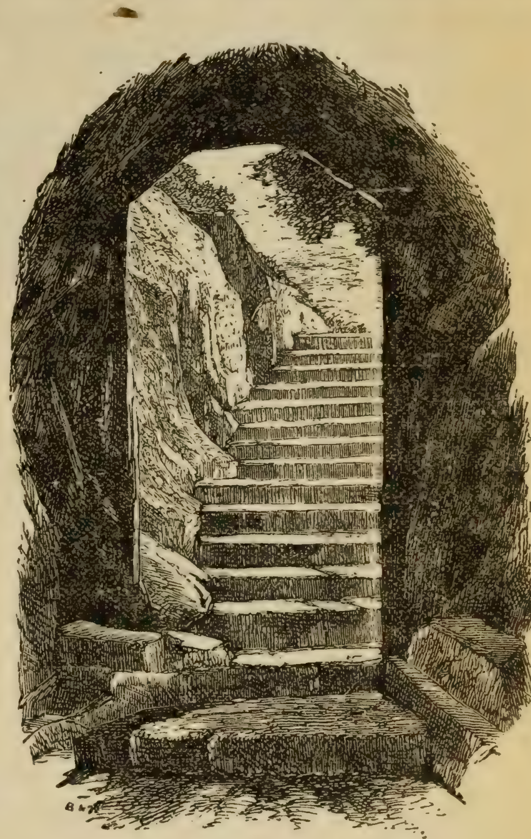
Bekant är från kyrkans senare utveckling den stränga afsöndring emellan klerus och lekmän, som då gjorde sig gällande. En sådan är obekant för dess första historia. Vid denna tid gälde det, att de kristne allesamman skulle utgöra ett konungsligt presterskap. De

egentligen kyrkliga embetena voro ursprungligen icke heller många. De särskilda församlingarna förestodos af s. k. *presbyteroi* eller äldste, hvilka valdes inom dem sjelfva. Endast med ett annat namn kallades de *biskopar*, d. v. s. män som hade att öfva tillsyn öfver den dem anförtrodda menigheten. Dertill kom vidare *diakonernas* eller hjelparnes embete, hvilket hade att ombesörja sjuk- och fattigvården, och vid sidan af hvilket snart *diakonissornas* framträdde med samma åliggande beträffande den qvinliga delen af församlingen. Endast så småningom reste sig sedan på denna anspråkslösa grundval, som dertill så föga tycktes egna sig, och höjande sig öfver det öfriga folket den stolta hierarkiska byggnad, som längre fram skulle förläna och ännu i den dag som är förlänar den katolska kyrkan en sådan imponerande styrka och glans. Utvecklingen slog härvid in på följande väg. Först utmärktes en af presbyterna, ordföranden i deras råd, framför de andra genom att uteslutande för sin person få göra räkning på biskopstiteln. Sedan inträdde mellan biskoparne sjelfve en bestämd rangordning, på det sätt att de ibland dem bekläddes med ett större anseende, hvilka hade sitt säte i de olika provinsernas hufvudstäder, samt framför allt de, hvilka förestodo apostoliska moderförsamlingar. Till skilnad från de öfrige kallade man dem *metropoliter* och *patriarker*. Ändtligen blef det biskopen af Rom, som viste att höja sig öfver dem alla och tillvälla sig primatet inom hela kyrkan. Så bildades ock å andra sidan ett icke ringa antal nya underordnade embeten, hvilka hvart och ett fingo sin bestämda plats sig anvisad i den stora skalan, hvars högsta spets intogs af honom, som skulle gifva sig det blygsamma namnet »Guds tjenare» (*servus servorum Dei*).

Härifrån vändom oss till en bild af annan art, som icke minst karakteriserar desse de första århundradenas kristne; vi tänka på de dödes boningar i jordens innandöme, de bekanta *katakomberna*. Sådana funnos och finnas icke blott i Rom, utan äfven i Neapel, på Sicilien, i Frankrike och annorstädes. Då likväl de romerska måste anses stå främst både på grund af sin vidsträckta omfattning och på grund af sin historiska betydelse, hafva vi närmast dem här i sigte. De utgöra en storartad labyrint af gallerier, urhålkade i kullarne som närmast omgifva Rom (bild 207). Under staden sjelf sträcka de sig deremot icke och förgrena sig endast ytterst sällan utöfver den tredje milstenen bortom densamma. De olika gångarna löpa i flera, ofta fyra eller fem öfver hvarandra belägna våningar, den högsta af dessa i allmänhet 20 till 30 fot under jordytan. I de särskilda våningarna korsa dessutom gångarna hvarandra på otaliga ställen. Om dessa anläggningars betydliga utsträckning kan man bilda sig en ungefärlig föreställning genom en

anstäld beräkning, enligt hvilken alla gångarna sammanlagda skulle intaga en linie af i det närmaste hela italienska halföns längd. Dock tillhör endast en del af dem den för-constantinska perioden.

Med namnet katakomber — ett ord hvars etymologiska härledning tills vidare är oviss — synes ursprungligen hafva betecknats endast en viss, vid den Appiska vägen söder om Rom belägen, underjordisk begrafningsplats, ännu *Ad Catacumbas* eller vanligare *S. Sebastiano* kallad. Först senare har denna benämning öfverflyttats på dem alla.

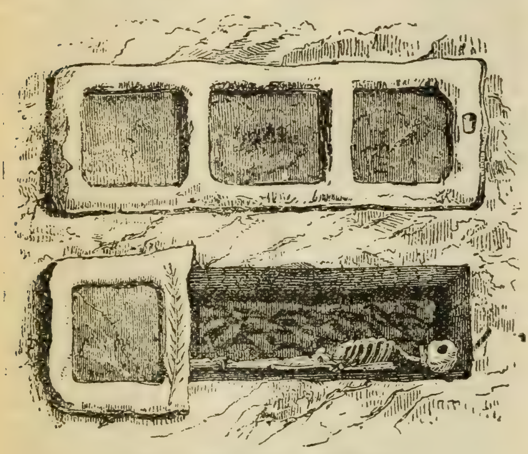

207. Nedgång till Roms katakomber.

Beträffande åter deras uppkomst har den åsigten länge gjort sig gällande, att de egentligen i sig sjelfva voro gamla romerska stenbrott eller sandgrufvor, s. k. *arenariae,* hvilka de kristne för sitt ändamål skulle tagit i besittning, sedan de blifvit af sina förre egare öfvergifna. Men nyare forskningar hafva ådagalagt, att så icke är fallet. Utan de kristne, som i motsats till den hos Romarne under kejsartiden gängse seden att bränna de dödes kroppar anslöto sig till det judiska begrafningssättet, anlade dem sjelfva ifrån första stunden för egen räkning. Här skulle de inviga sina hädangångnes stoft för den sista hvilan. Och som de dervid icke ansågo sig behöfva sky offentlighetens ljus, läto de länge ingångarna till dem ligga nakna och blottade för allas ögon. Det är också bestyrkt, att långt sedan de lefvande sjelfve blifvit beröfvade hvarje rättsligt skydd, de dödes boningar fortforo att vara fridlysta. Hit togo derföre de kristne gerna sin tillflykt under förföljelsens dagar, för att här genom böner och lofsånger, som uppstämdes till lefvande Gud, befästa sin tro och sitt hopp. Först ifrån

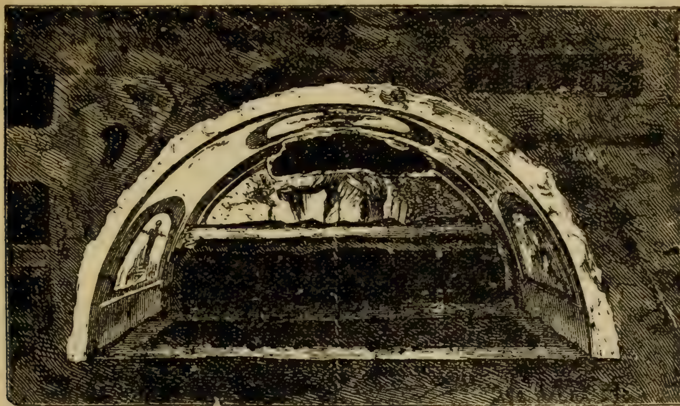
medlet af det tredje århundradet (år 257) daterar sig det edikt, som af kejsar Valerianus rigtades mot katakomberna, ehuru det mindre träffade dem såsom begrafningsplatser än just i deras egenskap af att vara olofliga tillflyktsorter. Det var ifrån den tiden som försigtigheten bjöd de kristne att med möjligaste omsorg söka dölja deras ingångar för hedningarnes blickar. Likväl fortforo de att tjena till begrafningsplatser ända till början af det femte århundradet.

Dessa underjordiska gallerier hafva en bredd af två till fyra fot; deras höjd, som dock sällan understiger en manslängd, vexlar allt efter jordmånens beskaffenhet, i hvilken de blifvit anlagda. Endast undantagsvis synas sarkofager hafva varit i bruk under den för-constantinska tiden. Deremot äro gångarnas väggar från golf till tak på ömse sidor genombrutna af horisontala grafFördjupningar eller nischer, s. k. *loculi;* hvar och en af dessa var afsedd att mottaga ett eller flera lik (bild 208). Här och hvar afbrytes nischraden af en tvärgång, som leder in till en mindre sidokammare, s. k. *cubiculum*, hvars väggar äfvenledes intagas af likartade *loculi.* Men dessutom har man upptäckt i de flesta af dessa kamrar, så väl som ock understundom i gallerierna sjelfva, ett annat slags grafvar, s. k. *arcosolia* och *sepolcri a mensa*, hvilka genom sin prydligare och sorgfälligare konstruktion fördelaktigt utmärka sig framför de öfriga. De bestå väl ock af fördjupningar i klippan, men dessa fördjupningar gå här lodrätt nedåt, och öfver dem äro nischer uthuggna, hvilka, allt efter som de äro hvälfda (bild 209) eller rätt och slätt rätvinkliga, gifvit upphof åt de båda olika namnen. I dessa kamrar var det som menigheten plägade komma tillsamman, när den i katakomberna firade sin gudstjenst. Till den ändan stäldes ofta två eller flere bland dem i förbindelse med hvarandra; gemensamt erhöllo de sedan ljus genom ett lufthål, s. k. *luminare,* som genombröt de öfre jordlagren och mynnade ut i det fria. Här hafva för öfrigt påträffats i klippan uthuggna stolar och bänkar, hvarigenom dessa kam-

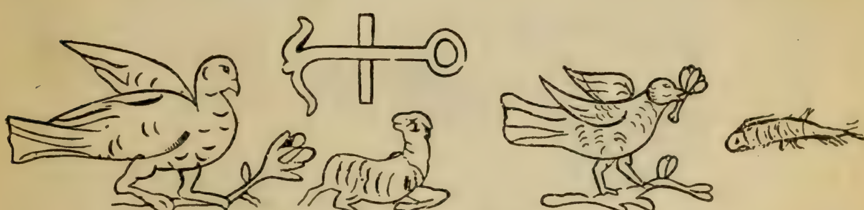
208. Graf i Roms katakomber.

rars nämnda bestämmelse att tjena till gudstjenstliga församlingsorter framstår ännu mera viss.

209. Graf i Roms katakomber.

De olika *loculi* hållas tillslutna genom skifvor af marmor eller terra cotta, på hvilka vanligen en kortare latinsk, då och då äfven grekisk, inskription är anbragt, innehållande den dödes namn med eller utan angifvande af ålder och dödsdag, åtföljd af ett fåordigt, men vältaligt *in pace, requiescit in pace, pax, pax tecum* eller något annat dylikt uttryck. Dertill sluta sig merendels enklare symboliska bilder (bild 210), såsom ett ankar eller en dufva, denna senare än ensam, än med fredens oliveqvist i sitt näbb, än åter pickande på en vindrufsklase, eller en fisk, under hvilken sistnämnda bild återlösaren sjelf be-

210. Symboliska bilder i Roms katakomber.

tecknas*, och annat mera. De öfrigblifna tomrummen utfyllas icke sällan med inmejslade blommor, löfverk och arabesker. Det längre fram i tiden under de fjerde och femte århundradena så öfligt vordna

* *Fisk* heter nemligen på grekiska *ΙΧΘΥΣ* (ichtys), hvilket ords olika bokstäfver bilda initialerna till följande sammanställning: *ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΘΕΟΥ ΥΙΟΣ ΣΩΤΗΡ*, »Jesus Kristus, Guds son, frälsare».

diagrammet för Kristi namn ☧, med flere varierande former, uppkom, jemte korsets tecken, först mot slutet af vår period.

Afstånden mellan nischerna smyckades med freskomålningar (bild 211 och 212). Plastiken kom först senare till heders hos de kristne. Att dessa

211. Freskomålning från katakomberna i Rom, föreställande, huru den i förtid hädangångna Vibia bortföres af Pluton, hvars fyrspann Hermes leder.

målningar under den första tiden till plan och utförande föga skildes sig från dem, hvilka man återfinner på hedniska minnesmärken, har en helt naturlig förklaringsgrund. De kristne anslöto sig nemligen fritt och otvunget till de på förhand gifna konstformerna; ja, de försmådde icke ens att understundom till och med göra bruk af afgjordt mytologiska bilder, förutsatt att de i dem kunde inlägga en mening, som stod i

samklang med deras eget religiösa åskådningssätt. Amor och Psyche blef också hos dem ett omtyckt tema. Så framstäldes vidare Kristus under bilden af den thrakiske Orphevs, som med sina toners makt viste att betvinga hela naturens verld. Ja, sjelfva den gode herdens bild synes hafva lånat dragen af den klassiske Hermes, hjordarnes beskyd-

212. Dödgräfvaren Diogenes' graf i Roms katakomber.

dare. Bilderna af detta slag behöfva icke frukta något af en jemförelse med andra af hednisk mästarehand utförda. Deremot förråder sig genast en större otymplighet, så snart vi nalkas behandlingen af rent bibliska ämnen, der den kristne konstnären stod öfvergifven af sina förebilder och uteslutande hänvisad till sig sjelf och sin egen uppfinningsförmåga. Här gjorde sig också snart en viss olycksdiger stereotyp karakter gällande, som med nödvändighet måste verka förla-

mande på konstens genius. Och denna karakter rotfäste sig dertill en tid bortåt allt mera, så att de närmast följande århundradena snarare förete ett gående tillbaka än ett fortskridande mot något bättre. För öfrigt är anmärkningsvärdt och vittnar godt om arten af dessa första tiders andliga lif, att det nu, medan de kristne måste lida ett tungt och hårdt förtryck, dock företrädesvis är endast glada och hoppfulla sinnebilder, som sira deras dödes hvilostäder. Ytterst sällsynta äro ännu motiv hemtade från Kristi lidandes historia. Först den segerkrönta efter-constantinska tiden skulle finna behag i att göra blodsvittnenas fasansfulla marter till föremål för en, åtminstone till namnet, konstnärlig behandling.

Efter denna korta öfversigt af de inre förhållandenas utveckling återvända vi till teckningen af hufvudskedena i den yttre brytningens förlopp.

»I hafven ingen rätt att existera» (*non licet esse vos*), det var ytterst, hvad den romerska statsklokhetens målsmän hade att föra i skölden mot de kristne ifrån den stund, desse vunno anhang och betydelse i samhället och sålunda började visa sig farliga för den gamla gudatrons bestånd. Det var ock från romersk ståndpunkt fullkomligt rigtigt tänkt. Ty denna stat var både genom ålderns och institutionernas häfd alltför innerligt sammanvuxen med sin religion för att icke ega rätt att betrakta ett angrepp på denna sistnämnda såsom ett stygn rigtadt emot sig sjelf. Och ett sådant angrepp var ju redan genom sin blotta tillvaro en religion, som djerfdes framträda med oförtäckta anspråk på universel giltighet. Deraf kommer sig, att det ofta just var de bäste och kraftfullaste kejsarne, en Trajanus, en Marcus Aurelius, en Septimius Severus, som strängast förforo mot de kristne, då deremot sådana eländiga vällustingar som en Commodus, Caracalla eller Heliogabalus lemnade dem i fred och ro. »Bort med ateisterne!», »Åt lejonen med de kristne!», så ljödo återigen ropen från de i vidskepelsens bojor fångna, fanatiska massornas led. Från deras ståndpunkt lika så fullkomligt rigtigt. De visste ju icke bättre. Af sina prester tillhöllos de att tro, att de kristne ingen Gud bekände, derföre att de icke knäföllo för de andras många beläten; det vore derföre helt naturligt de kristnes himmelsskriande gudlöshet, man hade att tacka för de landsolyckor, som tid efter annan öfvergingo olika delar af riket. Icke underligt alltså, om förföljelsens eld flammade upp på alla håll. Men i den elden luttrades den unga kyrkan. Och såsom Tertullianus, hvilken sjelf var ett åsyna vittne af dessa förföljelser, i det bekanta yttrandet har sagt, att »martyrernas blod är kyrkans utsäde», så har det inträffat. Under ingen annan tid har heller kyrkan varit

så nära att förverkliga sin herres och mästares ord. att »hans rike icke är af denna verlden».

Neros verk hafva vi redan skildrat. Under hans närmaste efterträdare till och med Titus synes åter kyrkan hafva fått åtnjuta lugn. Men den siste af Flavierne, Domitianus, urladdade öfver henne sin vrede. Han dömde många kristne till döden, deribland sin egen kusin consuln Flavius Clemens, tvifvelsutan densamme, hvilken såsom kristen skriftställare är bekant under namnet Clemens Romanus. Dennes gemål Domitilla, som för öfrigt var kejsarens egen systerdotter, måste på enahanda anledning gå i landsflykt. Till hans regering förlägger ock traditionen aposteln Johannes' förvisning till ön Patmos.

Den förste, som bragte ett visst system i förföljelsen, var Trajanus (98—117). Han förklarade uttryckligen kristendomen för en förbjuden religion — hvad tillförene endast hade varit en tyst förutsättning — och utfärdade stränga lagar emot alla hemliga föreningar, lagar hvilka man sedan såg sig föranlåten att tillämpa på de kristne på grund af deras täta gudstjenstliga sammankomster. Bekant är hans brefvexling med dåvarande ståthållaren i Bithynien, den yngre Plinius. Denne hade sändt honom en skrifvelse, hvari han omtalar, att kristendomen, denna »slemma och måttlösa vidskepelse» (*prava et immodica superstitio*), allt mer och mer grep omkring sig icke blott i städerna, utan äfven på landsbygden, ryckande med sig personer af hvarje stånd, ålder och kön. Templen stodo så godt som öfvergifna; offerdjuren funno knappast någon köpare mer. Sjelf sökte han nu efter bästa förmåga stäfja dess framfart. En del dömde han till döden; andra, som voro romerska medborgare, afsände han till Rom, till hufvudstadens domstolar. Han var likväl icke alltid rätt viss i sitt sinne, hvad han hade att göra. Han önskade derföre höra kejsarens mening, huruvida blotta namnet kristen, äfven utan annan skuld, borde betraktas såsom en förbrytelse o. s. v. Derpå aflät Trajanus följande svar: »Du har, min bäste, i fråga om de kristne slagit in på en rigtig väg; det låter sig i denna sak icke fastställa några allmänna, för hvarje enskildt fall tillämpliga regler. Uppsöka dem skall man icke, men blifva de anklagade och öfverbeviste, skola de straffas, dock så, att derest någon förnekar, att han varit en kristen, och i handling, genom att tillbedja våra gudar, bevisar sin ånger, må han få förlåtelse, skulle också någon misstanke från forna tider häfta vid honom. Men vid anonyma klagoskrifter må i ingen kriminalprocess afseende fästas; det ger ett dåligt exempel och är vårt tidehvarf ovärdigt.» Bland märkligare män, som under hans regering föllo ett offer för sin tro, är här att nämna apostlalärjungen Ignatius, biskop af Antiochia.

Antoninus Pius (138—161) har i allmänhet förvärfvat sig ett godt namn hos de kristne. Han brukade nemligen lemna dem skydd emot de hätska folkupplopp, för hvilka de vid denna tid icke sällan gjordes till föremål. Men ett sådant upplopp var det väl, som vållade den åldrige Polycarpi i Smyrna död (år 155 eller 156)*. Det var han, den trogne lärjungen af aposteln Johannes, som då han i åsynen af bålet uppfordrades att förneka Kristus med löfte att i sådant fall blifva frigifven, aflade denna sköna bekännelse: »Huru skulle jag kunna förneka min konung och frälsare? I sex och åttio år har jag nu tjenat honom, och han har aldrig gjort mig annat än godt.» Redan omhvärfde honom lågorna, och ännu hörde man honom tacka och lofva Gud.

I förföljelsernas historia kommer dernäst i ordningen den, som bröt ut under Antonini efterträdare Marcus Aurelius (161—180). Numera började ett inqvisitoriskt uppspårande af de kristne att icke längre höra till sällsyntheterna, lika litet som användningen af marter för att på denna väg förmå dem till affall. I Rom afrättades Justinus martyr, den bekante apologeten (år 166). För öfrigt var det södra Frankrike, särskildt färsamlingarna i Lyon och Vienne, som denna gång (efter år 177) hemsöktes af de hårdaste pröfningarna. Åter igen efter Marci Aurelii död rådde lugn, ända till dess Septimius Severus år 203 utfärdade en lag emot de kristne, hvarigenom all öfvergång till deras religion på det strängaste blef förbjuden, hvilket gaf uppslaget till nya förföljelser. Dessa rasade förnämligast i Egypten och Nord-Afrika. Perpetua och Felicitas hörde till deras antal, hvilka på detta senare ställe beseglade sin tro med sitt blod. Redan förut (år 202) hade biskop Irenäus i Lyon, en lärjunge af den förut omnämnde Polycarpus, lidit matyrdöden. Emellertid dog kejsaren år 211; dermed upphörde för den gången förföljelserna, och det för en tidrymd af närmare fyrtio år.

Men en ny och ödesdiger vändpunkt i de kristnes yttre ställning skulle inträda genom de åtgärder, som i detta afseende utmärka kejsar Decii regering (249—251). Hade förföljelserna hittills haft en mera rent personlig karakter samt vid hvarje tillfälle hufvudsakligen varit inskränkta till de eller de olika trakterna, hvilkas särskilda förhållanden syntes göra sådana mått och steg nödvändiga, så blef det ifrån denna stund den romerska statsmakten sjelf, som tog saken om hand, för att i och genom sin högste representant öfver hela riket såsom en samhällsfarlig sekt söka utrota de kristne. År 250 lät kejsaren till samtlige ståthållarne i provinserna utgå ett edikt som vid ho-

* Den hittills gängse åsigten, som sätter denna tilldragelse ett decennium senare, har genom våra dagars vetenskapliga undersökningar på detta område visat sig ohållbar.

telse af de hårdaste straff påbjöd återvändandet till den hedniska statsreligionen. Då afföllo många från sin tro, så mycket mer som de sista årtiondenas fred och ro hade alstrat en viss ljumhet samt tillfört den för sin storartade välgörenhet beprisade kyrkan ansenliga skaror af blotta namnkristne. Men så gafs det å andra sidan icke heller få, som, hänförde af en brinnande åtrå att vinna martyrkronans gloria, sjelfmant störtade sig i faran, i det de, utan att derom hafva blifvit uppfordrade, angåfvo sig i sin egenskap af kristne inför de romerska öfverhetspersonerna, för att sålunda ju förr dess hellre hinna sina önskningars mål. Det är icke heller fritt, att der ju finnes ett drag af svärmisk öfverspändhet i flera af de företeelser, som här träda oss till möte, men äfven med detta medgifvande, hvem skulle väl neka sin fullaste beundran åt denna, lif och död utmanande, trosvisshet, som vet att vinna sådana underbara segrar på lidandets väg under dessa olyckliga tider? Och för öfrigt, hvem får tilltro sig att här kunna uppdraga en tillförlitlig gränslinie mellan hvad som är ett uttryck af tro och lif å ena sidan, och hvad som endast tillhör svärmeri och öfverspändhet å den andra. Det är just denna glödande entusiasm, hvilken eger mod att sätta sig öfver alla underordnade intressen, då det är evighetens frågor som stå på spel, det är den, som utgör det kristna martyrskapets oförgängliga storhet.

Så länge Decius satt på tronen, fortgingo med oförminskad och hänsynslös styrka förföljelserna, som dervid i främsta rummet voro rigtade mot församlingens herdar och lärare, och äfven efter hans död under hans efterträdare Gallus höllo de i sig, om än i väsentligt förmildrad gestalt. Ett kortare uppehåll inträdde under den derpå följande kejsar Valeriani första regeringsår, till dess att år 257 hans dittills visade vänliga sinnelag emot de kristne ändrade sig, och den forna förföljelseifvern vaknade till nytt lif. Först Valeriani son Gallienus gjorde ett slut på lidandena genom sitt bekanta toleransedikt af år 260. Så blef då kristendomen ändtligen erkänd såsom en af staten tillåten religion. Bland mängden af högtberömda namn, som dessa tiders martyrannaler hafva upptecknat, framhålla vi här endast den store kyrkofadren i Alexandria, Origenes (död år 254), samt biskopen i Karthago, Cyprianus (död 258).

Under den närmast följande lugna perioden — den omfattade en tidrymd af mer än fyrtio år — utvecklade sig med raska steg kyrkans anseende och inflytande. I många städer upprättades stora, till en del med guld och silfver praktfullt utrustade tempel i de mindre och anspråklösares ställe, med hvilka man tillförene hade fått låta sig nöja. Men också i samma mån aftog ibland de kristne trons hänförelse och

det sedliga allvaret. Ett flackt verldsväsende fick öfverhand; tvister och intriger grepo omkring sig. En ny pröfning skulle visa sig nödvändig och helsosam.

Denna lät icke heller allt för länge vänta på sig. Ty icke af beständig varaktighet blef den af Gallienus slutna freden. Den sista förföljelsen, tillika den svåraste af dem alla, stod ännu åter. Vi mena den, som utbröt under Diocletianus och Galerius, och som rasade mellan åren 303 och 311. Nu var det icke nog med att de kristnes egna personer ansattes på alla uttänkbara sätt; påbud gingo ock ut, att deras kyrkor skulle nedrifvas, deras heliga skrifter uppbrännas. Då stäldes deras tålamod och trohet på ett allvarligt prof; det var den hedniska verldsmaktens yttersta, våldsamma kamp för sitt vara eller icke-vara. Samma företeelser, som vi redan lärt känna från den decianska hemsökelsens dagar, komma nu i förstorad skala åter, både affallet och martyrifvern. Men segrande och från mycket slagg renad, gick kyrkan fram äfven ur detta sista eldprof. År 311 utfärdade Galerius sjelf, förd till besinning genom dödens annalkande, ett edikt till de förföljdes förmån. Och Constantinus, som redan år 306 förlänat de prisgifne fri religionsöfning i de honom tillhörande provinserna Britannien, Gallien och Spanien, utfärdade efter sin seger öfver Maxentius nya allmänna toleransedikt (åren 312 och 313), hvilka äfven kommo de östra provinserna till godo, öfver hvilka han ännu icke sjelf förde spiran. Det var under denna hans strid med Maxentius, som traditionen vill veta, att han dagen före den afgörande slagtningen sett ett kors i himmelens sky med följande inskrift: »I detta tecken skall du segra» (*hoc signo vinces*), en syn som skulle hafva blifvit bestämmande för hans framtida handlingssätt. Vare härmed huru som helst, förneka låter sig väl dock knappast, att det var politiska planer mer än någonting annat, som ingingo i hans afgjorda bevågenhet för de kristne. Det var på dem han ville grunda sin tron. Dem tillhörde ju framtiden. Då han derföre år 323, efter att hafva öfvervunnit sin siste medtäflare Licinius, satte kejsarkronan på sitt hufvud, kan kristendomen i och med detsamma sägas hafva blifvit upphöjd till statsreligion för hela det romerska riket. Den förut tillbakasatta, förkastade och förföljda blef nu föredragen och öfverhopad med gunstbevis — omvändt hedendomen, förut den herskande, nu i sin ordning endast tolererad, längre fram icke ens det. Särskildt fick den kristna kyrkan glädja sig åt en riklig ersättning för den egendom, som gått förlorad under det forna förtryckets herravälde, och en storartad, länge aldrig sinande inkomstkälla öppnades för henne i och genom den meddelade rättigheten att

få emottaga testamenten. Med kristne besattes ock statens embeten. Ifrån denna tid daterar sig derföre ett nytt tidehvarf i kyrkans historia.

Härmed hafva vi följt den yttre stridens utveckling till dess slutpunkt, kristendomens afgörande seger under Constantinus den store. Men det var dock icke blott med eld och svärd, man från motståndarnes sida drog i härnad emot den nya verldsåskådningen. Äfven det ädlare stridssättet med andens vapen lemnades derunder icke obrukadt. Angreppen af detta senare slag kallade den kristna teologien till lif. Dennas rötter sträcka sig väl längre tillbaka i tiden; vi kunna följa dem ända upp till nya testamentets egna skrifter, der till exempel det fjerde evangeliet och Pauli bref till Romarne förråda ett mer eller mindre utpregladt teologiskt skaplynne. Till det teologiska området hafva vi väl vidare att hänföra de s. k. apostoliske fädernas skriftställarverksamhet, d. v. s. brefven och andra literära dokument af sådana män, som, i likhet med en Barnabas, Clemens Romanus, Hermas, Papias med flere, räkna lärjungaskap ifrån apostlarne sjelfve. Men först i och med de s. k. apologierna är det dock, som en teologisk literatur i detta ords egentliga mening kan sägas uppblomstra.

Raden af stridsskrifter öppnas af filosofen Celsus af den epikureiska skolan omkring medlet af det andra århundradet med ett arbete, som han gaf titeln »Ett sant ord». Ungefär med honom samtidigt uppträdde med sin bitande satir rhetorn Lukianos. En värdigare och allvarligare hållning utmärkte deremot nyplatonikerna, en Porphyrios i slutet af det tredje och en Hierokles i början af det fjerde århundradet. Emot alle desse uppträdde å de kristnes sida såsom apologeter, i det andra århundradet Justinus martyr, Athenagoras och Theophilus samt i det tredje Clemens Alexandrinus, Origenes, Tertullianns med flere. Lactantius tillhör redan det fjerde. Det skulle föra oss för långt att genomgå argumenten för och emot. Att i sjelfva verket ingendera parten kunde berömma sig af en odelad seger, torde hafva berott derpå, att båda mer eller mindre misskände kristendomens egentliga väsen att icke vara lära utan lif, en villfarelse, som för öfrigt i annan gestalt dyker upp i senare tiders ryktbara förkättringssystem, användt emot olika tänkande, hvilket långa århundraden igenom skulle kasta sina djupa skuggor öfver den kristna tron och det kristna lifvet, och hvars första begynnelse går tillbaka ända till den period, med hvilken vi här hafva sysselsatt oss.

Emellertid skulle äfven från annat håll uppfordringen nalkas de kristne att göra sig reda för det hopp, som i dem var. Omnämnd är i det föregående den inom de äldsta församlingarna rådande splittringen emellan ett judekristligt och ett hedningkristligt parti såväl som

den omständigheten, att ifrågavarande splittring redan under det första århundradets sista fjerdedel visade sig vara en för kyrkan i gemen öfvervunnen ståndpunkt. Men hvad som icke längre predikades på torgen, det förkunnadas i vinklarne och smygvrårna. Ända in i det fjerde århundradet bibehöllo sig på vissa orter, förnämligast i Palestina och dess omgifning, utpregladt judaiserande rigtningar. De äro bekanta under det gemensamma namnet *ebioniter* eller de fattige.

Den afgjordaste motsats till dem bilda åter *gnostikerna*. Hade de förre frånkänt kristendomen dess sjelfständighet gent emot judendomen med dess fariseiska lagväsende, så blef det desse senare förbehållet att vilja upplösa den nya religionen i de äfventyrligaste hedniskt panteistiska spekulationer, der de, såsom för syns skull inflickade kristna föreställningarna taga sig temligen främmande ut. Hufvudrollen spelade här en med orientalisk mystik bemängd grekisk filosofi. Gnosticismens blomstringstid inträffade under det andra århundradet.

Dess hemland var dels Egypten, dels Syrien. Sitt namn har den af den högre insigt (på grekiska *gnosis*), af hvilken den trodde sig vara i besittning. Den sönderföll i många skolor. Några af dessa beflitade sig om den strängaste askes, medan hos andra denna samma verldsföraktande grundsats slog öfver i de tygellösaste utsväfningar. Den syriska gnosticismen leder oss öfver till en tredje dermed beslägtad vrångbild af ifrågavarande tiders kristendom.

Vi mena *manichäismen*. Denna — uppkallad efter dess stiftare, Persern Mani (död år 277) — är ett försök att sammansmälta Zoroasters och Kristi religioner. Här såsom der (jfr band I, s. 172) lärdes tvenne lika eviga, motsatta riken, ljusets och mörkrets; striden dem emellan, det var verldens historia. Dessutom infördes ock bland manichäerna en säregen kult och kyrkoförfattning. Deras åsigt vann både i öster- och vesterlandet talrika anhängare, hvilka ännu långt fram i den efter-constantinska tiden förstodo att hålla tillsamman.

Af annan karakter var den svärmiska rörelse, som omkring medlet af det andra århundradet utgick från en viss Montanus i Phrygien. Han profeterade om Kristi nära förestående återkomst för att upprätta sitt tusenåriga rike, förklarade hvarje jordisk glädje för syndig, ifrade emot verldslig konst och vetenskap samt fordrade sträng askes och obeveklig kyrkotukt. Icke desto mindre vann äfven *montanismen* en stor utbredning, tack vare de för slika läror så gynsamma tidsförhållandena. Särskildt var deras parti mäktigt i Nord-Afrika, der de kunde räkna sjelfve kyrkofadren Tertullianus till de sina. Men annars uppträdde emot alla dessa häresier och missriktningar med skärpa och kraft ibland kyrkans störste och mest begåfvade män välrustade

kämpar, en Origenes, Irenäus, Hippolytus med flere; desse lyckades att afvärja deras inflytande åtminstone på hufvudströmningen af det kristna tróslifvet och föreställningssättet.

Dock dermed var icke gifvet, att denna senare sjelf för öfrigt lugn och ogrumlad skulle få gå fram sin väg. Långt derifrån. Häftiga strider angående gudsbegreppet så väl som angående Kristi guda-menskliga personlighet uppfylde det tredje och början af det fjerde århundradet. Deras skildring tillhör kyrkohistorien, icke verldshistorien. De fingo en åtminstone förberedande afslutning genom det af kejsar Constantinus utlysta, första allmänna eller oekumeniska kyrkomötet i Nicäa år 325. Här trädde omkring trehundra biskopar från olika håll tillsamman; man skulle fatta beslut i frågan, om Sonen var till väsendet ett med Fadren eller icke. *Arius* och hans parti hade yrkat detta senare. Men emot deras åsigt uppträdde nu med en sådan framgång den unge vältalige Athanasius, att slutet af de stormande debatterna, i hvilka kejsaren sjelf skall hafva tagit del, blef detta: Arii fördömande samt antagandet af en bekännelse, som i otvetydiga ordalag betygade Sonens sanna väsensenhet med Fadren. De få biskopar, som vägrade att underskrifva beslutet, fingo dela Arii öde och blefvo tillika med honom af kejsaren bestraffade med landsflykt Endast af underordnad vigt voro ett par andra ärenden, som här förekommo till behandling, rörande kättaredopets giltighet, tiden för påskfestens firande m. m. Men det nicänska mötet hade gjort nog. Det hade lagt grundvalen, som skulle uppbära långa följande tiders kyrkligt-ortodoxe lärobyggnad.

Fredrik Fehr.

(Efter Schaff, Kraus, Seyerlen m. fl.)

9. Constantinus den stores senare regeringsår. Förändringar i samhällsskicket.

I och med kristendomens upphöjande till statsreligion hade Rom med sina hedniska traditioner blifvit omöjlig som hufvudstad. Constantinus behöfde dertill en förutsättningslös ort med en befolkning, som hade honom att tacka för allt. Han valde det gamla Byzantion, hvars lyckliga läge i sig förenar alla fördelar. Klimatet är jemnt och mildt; två haf ligga i dess närhet, gynnande för en vidsträckt handel; ett fast läge skyddar mot fienders öfverfall. Den högtidliga grundläggningen (af vestra ringmuren) egde rum 326, samma år som Constantinus lät döda sin tappre och begåfvade son Crispus på lösa misstan-

kar, att han stått i brottsligt förhållande till sin styfmoder Fausta. Den nya staden, som invigdes den 11 Maj 330, pryddes med praktfulla offentliga byggnader, på hvilka användes ungefär 43 millioner kronor; dit lockades mycket folk genom stora, åt dess invånare medgifna fördelar, och den kunde snart mäta sig med Alexandria och Antiochia. I allt var Rom mönster för dess anordning; liksom den gamla hufvudstaden delades den i fjorton *regiones;* liksom denna hade den sin senat: liksom i denna understöddes folket äfven här med utdelningar af bröd. Constantinus ville, att den skulle heta *Nya Rom,* men benämningen *Constantinopolis* fick snart öfverhanden.

De förändringar i författningen, som, småningom förberedda under andra och tredje århundradena e. Kr., af Diocletianus fortsatts och delvis bragts i system, fulländades af Constantinus, som genomförde, hvad den förre måhända ärnat, det fullkomliga skiljandet af den civila förvaltningen från den militära. Högsta *civilmakten* näst kejsaren uppdrogs åt *fyra praefecti praetorio:* en, med säte i Constantinopel, för *orienten* d. v. s. romerska Asien, Egypten och Thrakien; en, vanligtvis i Sirmium, för *Illyricum,* dit man räknade Grekland, Makedonien och Moesien; en i Milano för *Italien,* hvartill hörde landet söder om Donau och Afrika; en i Trier för *Gallien* jemte Britannien och Spanien. De fyra prefekturerna sönderföllo i tretton *dioeceses*, som förvaltades af hvar sin *vicarius;* dessa åter delades i 116 *provinser* med styresmän af olika rang och titel. Praefecti praetorio hade ledningen af rättskipningen i så hög grad, att man i många fall ej kunde vädja från dem till kejsaren.

I spetsen för krigsväsendet stälde Constantinus två härmästare, för infanteri och för kavalleri (*magister peditum* och *m. equitum*), hvilkas antal och befogenhet under hans efterträdare förändrades. En talrik skara adjutanter och kansliembetsmän lydde under dem. I provinserna anförde *duces* och *comites.* Praetorianerne försvunno, och i deras ställe kommo hoftrupperna (*palatini*) med hög sold och glänsande rustning; bland dem voro lifdrabanterne (*protectores*, *domestici*) de förnämste. Kärnan af hustrupperna liksom af legionerna (*comitatenses* och *pseudocomitatenses*) bildades af Germaner, i synnerhet Franker, och äfven i civilförvaltningen finna vi från denna tid allt flere Germaner vid sidan af de gamla eller nyare, ofantligt rika slägterna, Anicier m. fl.

Omkring kejsarens helgade person, som bildade slutstenen i författningssystemet, stodo sju hoftjenstemän och ministrar. Mest betydande af desse var »riksmarskalken» (*magister officiorum*), som hade under sig hela hofbetjeningen, hofkansliet och hustrupperna; öfverste

kammarherren (*praepositus sacri cubiculi*) stod i spetsen för en hel här af kammarherrar, ofta eunuker, och pager (*paedagogium*) m. fl.; rikskansleren (*quaestor sacri palatii*) föredrog eller afgjorde böneskrifter och kontrasignerade från det kejserliga kabinettet utgående reskripter och befallningar; *comes sacrarum largitionum* (efter orden: ministern för den kejserliga frikostigheten) förvaltade statsskatten, och *comes rerum privatarum divinae domus* domänerna och kejsarens enskilda förmögenhet; sist kommo de båda befälhafvarne för lifvakten till häst och till fots (*comites domesticorum equitum et peditum*).

Till dessa stela former, som i stället för den gamla medborgarandan skulle uppbära tronen, hörde med nödvändighet ett utbildadt rang- och titel-väsen. Fyra klasser: *Illustres, Spectabiles, Clarissimi, Perfectissimi* (Egregii), namn som man skulle kunna öfversätta med kejsarens högst betrodde män, högt betrodde män, tromän och trotjenare, omfattade rikets embetsmän från de praetoriska prefekterna och de med dem likstälda stadsprefekterna i Rom och Constantinopel ända till ringare tjenster. Högre än alla dessa stodo *nobilissimi* (prinsar af blodet och de som erhållit samma rang), *consuler* — consulatet gafs ofta som belöning åt stads- och praetoriska prefekter — och *patricier*. Men consulerne, som kejsaren årligen utnämnde, hade blott den klingande titeln qvar, nästan utan all betydelse och befogenhet, men deremot med vidsträckta skyldigheter. Hvar det stora festtåg, som på årets första dag följde den i triumfdrägt smyckade consuln, gick fram, skulle guld- och silfver-mynt utströs bland folket; ett slags visitkort (*diptycher*) af guld och elfenben kringsändes till förnämare vänner; sedermera skulle massan förlustas med dyrbara spel. Patriciatet var numera ej ett ärftligt adelskap, utan en hög värdighet, som berättigade till rang näst efter kejsaren, och som i tidernas längd utdelades i synnerhet åt riksfältherrarne. Senaten, som redan af Diocletianus beröfvades all verklig makt, blef deremot en samling af personer med ärftlig värdighet. Denna anordning härledde sig från omsorgen att alltid hafva de rikaste slägterna i senaten, hvars enda betydelse var att betala hög skatt och att gifva de stora och dyrbara festspelen. Ingen kunde nemligen utan särskild kejserlig nåd intaga sin tvungna plats i senaten annat än som quaestor (en värdighet ej att förblanda med den af quaestor sacri palatii), och hvar en måste i sin tur blifva praetor. Med dessa båda embeten förenades skyldighet att gifva spel, och man designerades till dem tio år på förhand, på det att man skulle hinna spara, och på det att de, som sökte undandraga sig genom flykt, något som stundom inträffade, skulle hinna uppsökas.

Men det var ej blott den första samhällsklassen, som i styrelsens

intresse drabbades af kastväsendets onda; en son af en *decurio* eller senator i en landsortsstad måste likaledes, sedan fadern afgått, intaga hans plats med dess bördor; ende sonen af en egendomsegare måste blifva sin faders efterträdare, för att utgöra grundskatten. En handtverkares son måste fortsätta sin faders yrke, på det att beloppet af den personliga afgiften ej skulle minskas; hvarje gille eller skrå — sådana funnos i olika yrken till stor mängd — hade rätt att tvinga barnen af sina medlemmar att fylla deras antal. För att hindra, att landsbygden låge ouppodlad, derigenom att dess invånare flyttade till städerna, der utvägarne att lifnära sig voro flere, bundos de så småningom vid torfvan och blefvo lifegne (*coloni*).

Äfven på andra sätt sörjdes för, att statsinkomsterna ej skulle förminskas. Så måste bland annat vissa jordegendomar i Italien lemna kalk till de offentliga arbetena i Rom; för bränningen och forslingen skulle de betala kalkbrännarnes och formännens skrån en viss ersättning först i vin, sedan i penningar, hvartill vinskänkarne i Rom måste lemna bidrag. Detta skulle lemnas i guld, hvars tillvexling penningmäklareskrået förpligtades att besörja.

För att bestämma skatterna, värderades alla jordegendomar hvart femtonde år, första gången räknadt från den 1 Sept. 312, men grundskatten (*indictio*) uttaxerades olika för hvart år, allt efter den kejserliga förvaltningens behof. Då nu skatterne voro det svåraste hinder, som företagsamheten hade att bekämpa, och då i följd deraf stor betydelse fästades vid dem, blef indiktion snart nog liktydig med en femtonårsperiod och användes jemte den vanliga beteckningen efter consuler, så länge sådane tillsattes, så väl i offentliga handlingar som i dagligt tal såsom grund för tideräkningen, äfven sedan beräkningssättet efter Kristi födelse uppfunnits (i sjette århundradet).

Äfven monopol infördes. Men allt detta räckte dock ej till för de ofantliga statsutgifterna: man finner, att Constantinus beröfvat många städer den allmänningsjord, med hvars inkomst de förut bestridde sina offentliga behof.

Svagheten, som blef en följd af denna öfverbeskattning, var en af de förnämsta orsakerna till den lätthet, hvarmed barbarerne senare omstörtade romarriket. Constantinus sjelf viste dock att kraftigt tillbakavisa deras angrepp. År 332 kämpade han genom sin son Constantinus mot Goterne, som förlorade ungefär 100,000 man. Under rustningarna för ett krig mot Persien, hvars konung Schapur II gjort infall i Armenien, sjuknade kejsaren i Hellenopolis i Bithynien; och sedan han i en förstad till Nikomedia blifvit döpt, dog han den 22 Maj 337. Hans lik bars af soldater till Constantinopel.

10. Constantinus den stores efterträdare till Valentinianus I:s död.

Redan år 336 hade Constantinus den store träffat den anordningen, att riket efter hans död skulle delas mellan hans söner, *Constantinus II*, *Constantius II* och *Constans*, och två af hans brorsöner, *Dalmatius* och *Hannibalianus*. Men trupperna ville det oaktadt ej erkänna andra herskare än den store Constantini söner och kallade dem till hufvudstaden. Constantinus, som hann först, lät efter en tid, »af eftergifvenhet för soldaternas hotande hållning», döda de flesta af sina slägtingar och många stormän (338). Constantinus den stores söner delade som augusti riket, så att Constantius II fick orienten, Constantinopel och Thrakien, Constans de illyriska och italiska provinserna, Constantinus II den galliska prefekturen. Enigheten mellan de illa uppfostrade och till regenter odugliga bröderne, mellan hvilka fadren med afsigt delade riket, emedan han ej ansåg någon i stånd att förvalta det ensam, kunde ej länge bibehållas. Constantinus, som ville utvidga sitt rike, började krig med Constans, men blef snart mördad vid Aquileja (340). Constans, som besegrat Frankerne och gjort fälttåg i Britannien, uppsades år 350 tro och lydnad af anföraren för hans liftrupper, Franken *Magnentius*. På flykten öfver Pyreneerna blef han dödad af dennes folk. Vid underrättelsen derom reste sig härmästaren Vetranio i Illyrien, men blef snart besegrad af Constantius, som drog en del af sina trupper från perserkriget, hvilket fortfarit sedan 338. Nu gälde det Magnentius; efter nederlaget vid Essek i Ungern — en blodig drabbning, »der det romerska rikets krafter syntes tillintetgjorda» — flyktade han till Gallien, och efter ännu ett nederlag störtade han sig på sitt svärd eller hängde sig (i Lyon Aug. 353).

Constantius II var nu ensam herre öfver hela riket. Tyrannisk, svag, bigott och misstänksam, beherskades han af sin omgifning, i synnerhet af öfverste kammarherren, eunuken Eusebius. hos hvilken, säger en samtida med bitter ironi, kejsaren ej hade så litet att säga, och sekreteraren Paulus, som föranledde många framstående mäns fall. Med misstänksamhet bevakades de enda öfverblifna ättlingarne af Constantius I, *Gallus* och Flavius *Julianus*, söner af Julius Constantius, Constantinus den stores andre broder. Under stränga, till en del föga lämpliga lärare uppfostrades de en stor del af sin ungdom i det kappadokiska bergslottet Makellon, Men då Constantius stod i begrepp att börja kampen mot Magnentius, kände han behof af en medhjelpare i

riksstyrelsen och utnämnde (15 Mars 352) Gallus till caesar, förmälde honom med sin syster Constantina och anförtrodde honom förvaltningen af östern, der under Constantii hela regering krig med Perserne fördes eller hotade. Men Gallus, hvars kroppsliga skönhet ej kunde göra blind för hans dåliga egenskaper, grymhet, misstänksamhet och girighet, och hans maka, »en Megära i menniskohamn» (enligt Ammianus Marcellinus), fylde Antiochia, der de höllo hof, med morduppträden af gräsligaste slag och tilläto sig många ingrepp i öfverkejsarens myndighet och våldsamheter mot hans embetsmän. Constantius fick veta det, men vågade ej straffa sin kusin, förrän han fullkomligt besegrat Magnentius. Slutligen fick Gallus befallning att inställa sig vid hofvet i Milano under förevändning, att han behöfdes för försvaret af Gallien, som härjades af Franker och Alemanner. På vägen dog Constantina, den enda, som skulle kunnat afvända hans fall. Så småningom drog man hans hustrupper från honom och ersatte dem med Constantius tillgifne soldater. I Pola kastades han i fängelse, och snart ankom en dom från Milano, som dömde honom till döden såsom förvunnen förrädare (354). Julianus (bild 213), som ådragit sig kejsarens misshag genom ett möte med sin broder i Constantinopel, var nära att dela dennes öde, men räddades af kejsarinnan Eusebia. Han kallades från Athen, vid hvars lifligt besökta högskola han sedan broderns död med Constantii tillåtelse fortsatt de filosofiska studier, som han i Asien börjat under ledning af mystikern Maximus från Ephesos och nyplatonikern Aidesios. Den tjugutreårige Julianus utnämndes nu till caesar (6 Nov. 355), förmäldes med Constantii syster Helena och öfvertog förvaltningen af vestern, der Gallien hotades af de germaniska folken. Två år senare lemnade Constantius vesterlandet för alltid, sedan han förut tillfredstält sin stolthet och sin nyfikenhet genom ett triumflikt intåg i Rom, som han aldrig förut sett (Maj 357). Ett ögonvittne, historieskrifvaren *Ammianus Marcellinus*, hvilken som lifdrabant åtföljde sin herre, beskrifver i lifliga färger det djupa intryck, Roms praktfulla byggnader och stora minnen gjorde äfven på fjerde århundradets män. Till och med Constantius blef oaktadt sin inbilskhet öfverväldigad af »detta haf af

213 Julianus Apostata.

skönhet». Derefter stäldes färden till Sirmium och Donau; krig företogos mot Quader och Sarmater, som härjade Pannonien och öfre Moesien. Sedan han förskaffat dessa provinser lugn, begaf han sig öfver Constantinopel till Asien, der Perserne eröfrat den vigtiga fästningen Amida.

Då Julianus kom till Milano för att mottaga sin värdighet som caesar, hade hofvet gjort sig lustigt öfver den oansenlige unge mannen med de långa stegen, det stora filosofskägget och det förlägna, ojemna sättet. Men när han blifvit rakad, iklädd en präktig skrud och på Marsfältet af Constantius förestäldes för den samlade hären, visade soldaterne, att de dömde säkrare än hofmännen. I de lifligt blixtrande ögonen, i de snillrika, djerfva och dock milda dragen sågo de en stor framtid och erkände honom med ljudligt bifall som caesar.

I Gallien, dit han strax sändes, härjade Alemannerne, som af Constantius sjelf blifvit inbjudne för att bereda Magnentius svårigheter. De sköflade och brände och lemnade ej annat än »förskräckelse och tårar». Fyrtiofem städer lågo i aska; de romerska trupperna voro helt och hållet modlösa. Men snart ingöts en ny anda hos dem. Julianus slog fienden i den väldiga drabbningen vid Strassburg (*Argentoratum*) och skickade deras tillfångatagne konung Knodomar till Constantius (357). Derefter vände han sig norrut mot Frankerne och besegrade dem i trenne drabbningar (358—359). Fred, åkerbruk och handel återuppblomstrade i Gallien; grundskatterna nedsattes till tredjedelen; folket (bild 214) afgudade sin räddare.

Men Constantii afundsamma och skuggrädda sinne skulle gerna sett, att lyckan i provinsen och belåtenheten med den nye caesar varit något mindre. Denna gång dref honom dock hans fruktan just i den fara, han velat undvika. Under förevändning, att han behöfde soldater för sitt föga ärofulla perserkrig, affordrade han Julianus åtskilliga af hans bästa trupper. Han begick dervid den oförsigtigheten att äfven begära en del af de germaniska hjelpmän, som tjenstgjorde på vilkor att ej blifva använda utom Galliens gränser. Vid underrättelsen om kejsarens befallning utbröt i Paris (*Lutetia Parisiorum*), en stad som, gynnad af Julianus, raskt uppblomstrade, öppet myteri; larmande omringade soldaterna palatset och utropade Julianus till augustus. Förfärad öfver det oväntade anbudet, gömde han sig undan för den ursinniga massan. Allt högre ljödo ropen, blandade med hotelser för den händelse, han ej ville foga sig. Julianus bad Jupiter om ett tecken. Då, säger sagan, uppenbarade sig det romerska rikets genius för honom och uppmanade honom med allvarsamma ord att hörsamma kallelsen. Detta skedde 360.

Förgäfves skref Julianus sjelf till Constantius och erbjöd honom förlikning på billiga vilkor. Men denne fordrade ovilkorlig underkastelse. Till en början fortsattes emellertid de yttre krigen. Julianus vann (360) en glänsande seger öfver Frankerne, som härjat i gränslandet. Äfven Alemannerne, som, eggade genom bref och bud från Constantius, förnyat fiendtligheterna, tillbakakastades åter (361). Då erfor Julianus, att hans motståndare slutit fred med perserkonungen, beslöt att förekomma honom och bröt upp mot östern. Med den skicklighet, djerfhet och snabbhet, som utmärkte alla hans krigiska företag, förde han sina trupper till Donau och stod i Illyrien, innan Constan-

214. Gallisk-romerska drägter i fjerde århundradet. Från en samtida grafvård i Reims.

tius hunnit ur Cilicien. Då erhöll Julianus i Naïssus underrättelse, att hans kusin dukat under för en hetsig feber (i Mopsukrenä nära Tarsos den 3 November 361) och att äfven de österländska legionerna hyllade honom.

Från denna stund börjar den fruktlösa kamp mot en ny tidsrigtning, som gjort Julianus till en tragisk personlighet. De täta, ofta handgripliga striderna mellan de olika kristna skiljemeningarnas anhängare hade gjort honom blind för kristendomens egentliga väsen. Från sin första ungdom van att i hemlighet vända sig bort från

den kristna teologiens spetsfundigheter och stridsskrifter till de helleniska skaldernas och filosofernas mästerverk, föredrog han snart Homeros' lefvande, i genomskinlig skönhet framträdande gudagestalter framför de väsenslösa tankefoster, som den dåvarande kristna gudsvetenskapen satt i stället för den historiske Kristus, och Platons rent menskliga sedelära framför de outförbara fordringar, mot hvilka den tidens kristne utbytt evangeliets bud om renhet och ödmjukhet. *Dygd* i platonsk bemärkelse var målet för Juliani sträfvanden, och han utbildade verkligen sina naturliga egenskaper så lyckligt, att han torde kunna kallas en af de dygdigaste menniskor som funnits. »På tronen lyste hans företräden ännu klarare: man måste beundra hans måtta och mildhet, hans öfver hvarje frestelse upphöjda renhet, hans godhet, försonlighet och väl afpassade frikostighet mot undersåtarne, enkelheten i hans enskilda lif», hans krigiska snille och hans utmärkta förvaltning. Dock saknades dygdens finaste doft, oafsigtligheten, viljan att göra det goda för det godas skull· liksom alla, äfven de bäste, på denna Epigonernas tid sträfvade han endast att likna de gamle; han viste vid hvarje vigtigt tillfälle, hvems handlingssätt eller yttrande han efterbildade, och hela hans uppträdande erhåller derigenom något teatraliskt; men man måste göra honom den rättvisan, att han valde de yppersta mönster, såsom Alexander den store, Julius Caesar och Marcus Aurelius. Dessutom skulle alla de dygder, han lade i dagen, vara ett ytterligare vapen mot kristendomen, som påstod, att den naturliga menniskan i det goda intet förmådde. Sjelfmant skulle jemförelsen erbjuda sig mellan den gode och rättvise hedningen Julianus och hela sin slägts mördare, Constantius, den ifrige kristne. Juliani ideala sträfvande alstrade för öfrigt, då han djupt kände sin oförmåga att med de förutsättningar, tiden och dess anda lemnade, uppnå sina mönster, en obelåtenhet med allt, som ökades af samtidens motstånd och ofta visade sig i hån och bitterhet. Dessa egenskaper framlysa i många af hans yttranden och bref, till och med i hans lagar, men i synnerhet i de båda satirer han efterlemnat, liksom allt hvad han skrifvit, på grekiska språket. Den ene af dessa, *Misopogon* (skägghataren), är rigtad mot invånarne i Antiochia, som, uppretade öfver de åtgärder, han vidtog vid en hungersnöd i staden, ej skonat hans person och bland annat gjort sig lustiga öfver hans ovårdade »filosofskägg», der, såsom han med härmning af cynikern Diogenes påstår, »ohyran fritt spatserade». Den andra satiren, *Kejsarne*, är rigtad i synnerhet mot hans farbroder Constantinus. I en festlig församling af gudarne införas alla de romerska kejsarne ända från Julius Caesar och karakteriseras med qvicka, slående drag. Augustus skiftar

färg vid hvarje steg som en kameleont; Nero vill ej lemna sin cittra. Efter måltiden anställes en täflan mellan de förnämsta caesarerne, som skulle bevisa sin företrädesrätt till rykte för dygd och ära. Bacchos begär då, på det att man skall hafva representanter för alla riktningar, att äfven en vän till nöjet skall införas. Constantinus uppträder och försöker att höja sina bedrifter öfver alla andras. Men Silenos jemför dem med de växter, som Adonis' prestinnor sätta i krukor för en dag och som vissna på qvällen. För att ännu bättre utröna, hvilken af de täflande förtjenar priset, ställes på hvar och en frågan, hvad som varit hans lifs mål. »Underkufva allt», svarar Alexander den store, som blifvit tillkallad för att göra täflan svårare för de öfrige. »Vara den förste på min tid», säger Caesar; »Styra väl», Augustus; »Likna gudarne», Marcus Aurelius. Constantinus har i sin ordning ej annat svar än: »Vinna mycket, för att hafva mycket att gifva åt mina gunstlingar.» Slutligen inbjudas de täflande att välja den gudomlighet, som de vilja likna och som de vilja förblifva trogne. Alexander väljer Herakles, Trajanus likaså; Augustus närmar sig Apollon; Constantinus följer vällustens gudinna.

Redan i början af år 361 förklarade sig Julianus öppet för gudarne och befalde att öfverallt åter öppna deras tempel, att återställa de förfallna och återuppbygga de förstörda. Ungefär fyra femtedelar af rikets invånare voro ännu hedningar eller åtminstone ej erkändt kristne. Han räknade derför på, att det öfvervägande antalet anhängare skulle förskaffa de gamla åsigterna seger, utan att han mot deras motståndare skulle behöfva använda våldsamma medel, hvilka voro motbjudande för hans upplysta förstånd, och som dessutom endast ledde till att skapa martyrer och på det sättet förstärka den lära, som skulle förintas. Ej nog dermed, han gaf fullkomlig frihet åt alla trosrigtningar. Men denna skenbara fördragsamhet var endast ett drag af den fina beräkning, han genomgående använde i sitt handlingssätt mot de kristne. Skiljelärornas anhängare skulle genom sina tvister göra kristendomen till åtlöje och styggelse för alla tänkande. I sitt palats samlade han anhängare af de förnämsta meningarna inom kyrkan. Han uppmanade dem till ömsesidig fördragsamhet och tillät dem derefter att försvara hvar och en sin åsigt. Då uppstod larmande ordtvist och smädelser. »Hören mig», ropade han med en hågkomst från Marcus Aurelius, säger hans biograf, »hören mig! Franker och Alemanner hafva hört mig.» Nöjd upplöste kejsaren församlingen och trodde, att *Galileerne*, som han benämnde de kristne kunde lemnas åt sina egna tvister. Men just i hatet mot honom, »affällingen» (*Apostata*), hade de alla en föreningspunkt.

Blott tvenne omedelbart mot den kristna kyrkan rigtade lagar utgåfvos af Julianus. Den ene stadgade, att all statsjord, som sedan Constantinus I blifvit skänkt åt kyrkan, skulle återlemnas. Sädesutdelningarna åt prester och församlingar skulle inställas. Den kyrkliga domsrätten skulle försvinna; ingen skulle genom att ingå i det andliga ståndet kunna undandraga sig de bördor, som ålågo senatorer och decurioner. Den andra af dessa lagar förefaller ej så sträng, men var i sjelfva verket farligare. »Homeros, Hesiodos, Demosthenes, Herodotos, Thukydides, Isokrates, Lysias», utropar han i sitt fyratioandra bref, »härledde all sin lärdom (*παιδεία*) från gudarne. Trodde ej några af dem, att de stodo under Hermes' hägn, andra att de beskyddades af sånggudinnorna? Det är ju orimligt, att de, som tolka dessas arbeten för sina lärjungar, skola sidvörda de gudar, som dyrkades af *dem*. — Till Galileernes kyrkor må de gå och utlägga Mattheus och Lucas!» Derigenom skulle de kristne dömas till okunnighet; de skulle uteslutas från all högre statstjenst, och den rustkammare, der de hemtat sina farligaste vapen mot hedendomen, skulle för evigt vara stängd för dem. Oaktadt munkarnes — munklifvet började vinna allt större insteg — och presternes predikningar om »den heliga enfaldens och okunnighetens» fördelar hade de insett, hvilket förderf denna lag skulle bringa dem, och det är ingen af affällingens åtgärder, öfver hvilken de djupare beklaga sig.

För hedningarne skulle deremot all bildning, alla förmåner, som staten kunde bjuda, stå öppna. Den, som återgick till den gamla läran, förvärfvade både embeten och rikedomar. Det var isynnerhet hären, som Julianus ville vinna för sina åsigter. Soldaterna erhöllo ej sina donativ förr, än de kastat några rökelsekorn i offerlågan, ehuru det hände att krigarne af det vin, som de fått för de erhållna penningarne, anstälde en libation åt Kristus. Sådana medel tycktes emellertid ofta nog verka. Många affällingar lemnade kyrkorna och strömmade till gudarnes altare. Men efter Juliani död flydde de lika hastigt tillbaka till korset. I de strängare kristnes ögon häftade dock en outplånlig skamfläck vid dem; man pekade med fingret på dem. Sofisten Hekebolos hade vid Constantii hof stått i stort anseende för fromhet. Under Julianus tillbad han lika ifrigt gudarne. Efter dennes död vältrade han sig på marken framför kyrkdörrarne i Constantinopel och ropade åt de troende: »Förtrampen mig, saltet, som mistat sin sälta!»

Sjelfva den gamla läran skulle höjas genom en ny organisation, som Julianus — och dermed fälde han sjelf domen öfver sina sträfvanden — lånade från de kristne. Liksom hvarje provins hade sin hufvudstadsbiskop (metropolit), så skulle hon ock hafva en öfversteprest,

under hvilken de öfriga hedniska presterne och brödraskapen skulle stå. Den gamla lärans prester skulle beflita sig om en ostrafflig vandel; de förbjödos att besöka teatrar och värdshus och att drifva förnedrande yrken; de skulle ej blott egna sig åt offren, utan äfven åt själavård. Kyrkotukt och bikt infördes; i templen upprättades predikstolar, från hvilka nyplatonske filosofer undervisade om mytologiens rätta förstånd och förmanade till dygd. Den kristliga gifmildheten och sjukvården, som mer än allt annat vann hopens hjerta, dess gästvänskap, dess herbergen och sjukhus, allt detta skulle öfverflyttas till hedendomen. Men kejsaren måste snart sjelf se, att denna ej egde tillräcklig lifskraft att låta nya grenar sammanväxa med sig, och att hans bemödande till stor del var förgäfves. Sjelf sökte han öfverallt föregå med godt föredöme. På den färd, som han 362 företog till Asien för att, när allt var färdigt, angripa Persien och upprätta de romerska vapnens af Constantius till spillo gifna ära, kom han knappt till någon stad, der han ej i öfverstepresterlig skrud skred uppför det förnämsta templets trappor, för att i egen person förrätta den heliga handlingen, frambära ved, hålla knifven och vrida om den i offerdjurets inelfvor. Då han kom till Antiochia, österns mest lysande stad, af hvars 200,000 invånare ungefär hälften voro hedningar, hade han väntat sig praktfulla festtillställningar, hekatomber, lofsånger och kordansar af hvitklädda ynglingar och jungfrur. I stället fann han en enda prest, som från sitt hus medfört en gås.

Förbittrad öfver ljumheten hos sina anhängare, bland hvilka endast nyplatonikerne och mystikerne vid hofvet visade något egentligt nit, och öfver motståndet från kyrkans sida, hvilken som en man stod i vapen mot honom, började Julianus visa tecken till otålighet och skulle kanske skridit till en diocletiansk förföljelse, om ej händelserna förekommit det.

År 363 voro hans omsorgsfulla rustningar mot perserkonungen fulländade; talrika gotiska hjelptrupper förstärkte legionerna. Den fördrifne persiske prinsen Hormisdas ledsagade honom. Schapur erbjöd fred på billiga vilkor, men Julianus sönderref hans bref. I Mars 363 lemnade han Antiochia, full af förhoppning om en lycklig utgång. Den fasta staden Perisabor intogs. Maogamolcha, som ansågs fullkomligt ointagligt, eröfrades genom Goten Nevitas klokhet. Tigris öfverskreds; skeppen på floden brändes, på det att de ej skulle falla i fiendens händer eller kräfva en betydlig styrka till sin bevakning. Schapur blef förkomligt slagen och fruktade Darii öde. Då härjade Perserne sitt eget land och uppbrände öfverallt städer, byar och sädesfält. Hunger, törst och umbäranden upprefvo legionerna; det oaktadt följde

de blindt sin kejsare, som delade alla deras lidanden. Atertåg måste beslutas, och Perserne förföljde. Meningen var att genom en rörelse i nordvestlig rigtning förena sig med den här, som under Procopius och Sebastianus ryckte till undsättning. Fäktningar föreföllo dagligen, och i en af dessa — vid byn Phrygia — kastade sig Julianus utan harnesk in bland de stridande. En pil- eller lansspets träffade honom i lefvern. Vid försöket att utdraga den, sönderskar han sina händer på det skarpa jernet, föll blödande till marken och måste bäras till sitt tält. Förbittrade angrepo hans trupper, som blifvit tillbakakastade, ännu en gång och segrade. Glad vid budskapet härom, tröstade den döende sin omgifning. Han förklarade, att han ej ångrade någon af sina handlingar, då han ärligt och efter sin öfvertygelse arbetat för verldens väl. Derefter samtalade han med filosoferne Maximus och Priscus om själens odödlighet, begärde ett glas kallt vatten och uppgaf andan (26 Juni 363). Hedningarnes bestörtning, när den sorgliga underrättelsen flög genom provinserna, var lika stor som de kristnes glädje. Den vältaliga sofisten Libanius i Antiochia, en af hedendomens stödjepelare och Juliani nära vän, tänkte på sjelfmord; endast pligten att skrifva den fallnes äreminne och försvara honom mot motståndarnes smädelser bestämde honom att lefva. Men hedningarnes klagan öfverröstades af Galileernes triumfskri. »Vidundret är borta. — Fallen är Baal; söndertrampad är Dagon» utbrister i en predikan hans studiekamrat i Athen och sedermera bittraste fiende, den häftige och trosstarke Kappadokiern Gregorius från Nazianzus.

Befälhafvarne trädde tillsamman för att välja ny kejsare. Länge sökte man förgäfves uppnå enighet. Valet föll slutligen på den högtförtjente prefekten Sallustius. Då denne vägrade, utropade några oroliga hufvuden *Jovianus,* befälhafvare för lifvakten *(comes domesticorum);* hären i sin helhet bekräftade, ehuru ogerna, utnämningen. Han slöt genast fred med Perserne, till hvilka flera landskap jemte det starkt befästade Nisibis, som många gånger trotsat deras anfall, afträddes. Ifrig, ehuru ej fanatisk kristen, återkallade han Athanasius och atergaf kyrkorna sina gods, på samma gång som han tillät hedningarne fri religionsöfning. Alla partier föraktade honom dock i följd af den skymfliga freden. På återtåget mot vester dog han hastigt i Galatien (17 Febr. 364). Tio dagar derefter valde en församling af högre officerare och civila embetsmän i Nicäa en officer vid »guldsköldbärarnes» lysande trupp, den ståtlige, tappre och kraftfulle Illyriern *Valentinianus* I (bild 215) till kejsare, som till medregent utnämde sin broder *Valens,* en man af underordnad begåfning och något ängslig, egensinnig karakter, men af orubblig trohet och hängifven lydnad för sin broder. Genom en öfverenskommelse

i Sirmium (Juli 364) delades riket mellan bröderna. Valentinianus förbehöll sig vestern och gjorde Milano till sin hufvudstad. Denna delning, grundad på olikheten mellan de folk, som talade latinsk, och dem, som talade grekisk tunga, var noga sedt afgörande för all framtid. Valentinianus hade under Julianus visat sig som en ifrig kristen och ådragit sig kejsarens onåd i så hög grad, att han måst gå i landsflykt, och bekännarne af den nicänska trosbekännelsen, som han tillhörde, väntade, att han skulle undertrycka villomeningarna. Men han var klok nog att bevara fullständig religionsfrihet; just detta var väl orsaken, att kristendomen vann allt större insteg bland den bildade befolkningen med undantag af de gamla slägterna i Rom, och att man inom kort finner hedningarne betecknade med namnet *pagani* (by- eller landt-invånare). Fördomsfri som han var, oaktadt sin benägenhet för stränghet, som mot slutet af hans lif nästan urartade till grymhet, gynnade Valentinianus filosofi och klassisk skaldekonst. Vid hans hof lefde skalden *Ausonius* från Bordeaux, idyll- och epigram-diktare, såsom lärare för hans son Gratianus.

215. Mynt slaget af Valentinianus I.

Valens hade strax i början af sin regering att kufva ett farligt uppror af härmästaren Procopius, en slägting till Julianus. Under det kejsaren befann sig i Bithynien, förberedde denne med stor skicklighet sitt företag, köpte, när planen var mogen, ett par legioner i Constantinopel och lät utropa sig till kejsare, hvarvid enda svårigheten tyckes hafva varit att skaffa en purpurdrägt; förfärdigandet af purpurtyg var nemligen kejserligt monopol, och innehafvandet af sådant straffades med döden. Men Valens' fältherrar besegrade Procopius (366); hans hufvud sändes till Paris, der Valentinianus just då mottog sin fältherre Jovinus, som besegrat Alemannerna vid Chalons sur Marne. Den slagnes anhängare förföljdes skoningslöst; afrättningar af denna anledning eller i följd af trolldomsprocesser eller orsakade af den ifrige arianen Valens' hat till de rättrogne gjorde denne mycket hatad. En annan följd af Procopii uppror var kriget med Goterne. Desse voro delade i två stammar, *Vestgoterne* eller *Tervingerne* och *Ostgoterne* eller *Greutrungerne*. De senare stodo sedan år 350 under en mäktig furste, *Hermanarik*, som underkastade sig så många folk, företrädesvis slaviska och sarmatiska, att han beherskade ett rike, som skall hafva sträckt sig från Östersjön till Svarta hafvet. Vestgoterne, som äfven lydde under Hermanariks välde, hade skickat Procopius 3,000 man till

hjelp, hvilka råkat i fångenskap. Då de ej utlemnades, utbröt krig (367), som slutade med en för Romarne ej ogynsam fred (369).

Kristendomen hade i den arianska formen vunnit insteg i synnerhet hos Vestgoterne, som voro mera bildade än sina stamförvandter. Stor förtjenst om den nya lärans utbredande förvärfvade sig den arianske biskopen *Ulfilas* genom sin bibelöfversättning, hvaraf en praktfullt utstyrd afskrift utgör Upsala universitetsbiblioteks förnämsta prydnad.

I vestern gåfvo gränsfolkens anfall full sysselsättning åt Valentinianus och hans fältherrar. Britannien var ödelagdt genom fruktansvärda härjningståg af *Pikter* och *Skoter;* senare (368 och 369) försvarades det med framgång af den tappre Spanioren *Theodosius.* De djerfve Sachsarne trotsade på sina små bräckliga fartyg hafvets faror och plundrade Galliens kustland; endast genom svek kunde man befria sig från dem, från Rhen ansattes Gallien af Alemanner, som, oaktadt en af deras mäktigaste konungar, troligen utan kejsarens vetskap, lönmördades och de sjelfve besegrades i tvenne drabbningar, ej upphörde med sina anfall förr, än Valentinianus köpte fred af deras härkonung Macrianus. Till hjelp mot Alemannerne hade han kallat *Burgundernas* talrika, storväxta stam, men såg snart, att de skulle blifva farligare grannar än Alemannerne. Quaderne gjorde infall i Pannonien, men då Valentinianus ryckte mot dem med en stark här, sjönk deras mod. Vid Bregetio (nära Komorn i Ungern) kom det till en sammankomst mellan deras sändebud och Valentinianus. Förbittrad vid tanken på, att dessa barbarer hade vågat göra infall i det romerska riket, greps han under samtalet af en så häftig vrede, att en blodåder sprang; han dog kort derpå (17 Nov. 375). Den romerska senaten förklarade honom upptagen bland gudarne, medan *Ambrosius,* Milanos lysande biskop, ej tviflade på, att han nu som en salig ande bebodde paradiset. Hans söner *Gratianus* och dennes halfbror *Valentinianus II,* den förre sjutton, den senare fyra år gammal, efterträdde honom som vesterlandets herskare.

11. Den stora folkvandringen och dess inflytande på det romerska riket.

Det romerska riket syntes säkert för Goternas anfall sedan Valens' fred med dem och sedan Hermanarik vändt sin eröfringslystnad mot norden. Men vid samma tid, som Valentianus I dog, erhöll Goternas

nya rike en svår stöt, som snart på ett högst farligt sätt meddelade sig till det östra romarriket. Det var *Hunnerne*, möjligtvis de *Hiong-nu*, hvarom kinesiska skriftställare tala och som ungefär 300 år förut blifvit öfvervunna af Kineserne, som (före 376) frambröto från mellersta Asiens stepper, öfvergingo Wolga och derefter Don, gränsfloden till Europa. Då Hunnerne trängde andra folk framför sig, som deraf tvungos till slutligen oemotståndliga angrepp på romerska riket, anser man vanligtvis denna händelse som början till den s. k. stora folkvandringen, hvilken slutade med Germanernas eröfrande af vestromerska riket och varaktiga bosättning derstädes.

Af den beskrifning, den samtida historieskrifvaren Ammianus Marcellinus i sin trettioförsta bok lemnar på Hunnerna, finner man lätt, att de tillhörde den mongoliska stammen och voro ett, de nuvarande Kalmukerne liknande nomadfolk.

»Strax efter barnens födsel», säger Ammianus, »gör man djupa inskärningar i deras kindben, för att skäggväxten, när den inträffar, skall hämmas af ärren. De hafva en satt, stark kroppsbyggnad och tjock nacke och likna tvåbenta djur eller sådana plumpt tillyxade menskofigurer, som man ser på broarna. De behöfva ej eld för att tillreda sin mat, utan lefva af vilda rötter och halfrått kött, som de lägga mellan sig och hästryggen. — De irra utan boningsplatser genom berg och dal och lära från barndomen att fördraga köld, hunger och törst. Deras beklädnad består af linnetyg eller sammansydda skinn af skogsråttan. De aflägga, då de en gång stuckit halsen genom en sådan klädnad, den ej förr, än den faller sönder i trasor. De äro liksom fastvuxne vid sina fula, men uthålliga hästar. På dem tillbringa de dag och natt, äta, dricka, sälja, köpa och sofva. Till häst plägå de hålla sina vigtigaste öfverläggningar. Ärftlig konungamakt binder dem ej; i stormande hast välja de någon af sina höfdingar till anförare. De anfalla i svinfylking eller i spridd ordning. Pilar med spetsar af djurben äro i deras hand farliga vapen; mästerligt förstå de att med en lazzo af klädestrasor inveckla motståndaren och kunna äfven handtera svärdet. De omsvärma på alla håll fienden, reta honom, skingra sig, fly och framstorma åter under fruktansvärda krigsrop, när man som minst väntar dem. Hvad som är ondt eller godt, veta de ej: bedräglige i sitt tal äro de, och de bindas hvarken af religion eller öfvertro.»

Inkallade af Roxolanerne vid Don till hjelp mot Goterna, kommo de och kastade sig öfver Alanerne, ett nomadfolk af kaukasiskt ursprung, hvars europeiska del bodde mellan Wolga och Don. Desse besegrades och slöto sig till segrarne på deras eröfringståg mot det stora gotiska riket. Den hundratioårige Hermanarik gaf sig sjelf dö-

den, och hans folk underkastades. Nu störtade sig Hunnerne och deras lydfolk mot Vestgoterne, som voro delade i två partier, det hedniska under »domaren» *Athanarik* och det kristna under *Fritigern.* De senare, som redan förut funnit hjelp hos Romarne, begärde nu af Valens på fredlig väg att blifva upptagne i hans rike och lofvade att till gengäld göra krigstjenst. Denna begäran blef på vissa vilkor beviljad, och Thrakien anvisades Fritigern och hans folk som boningsort. 200,000 stridbare män, med qvinnor och barn tillsamman väl en million menniskor, öfvergingo Donau. De skulle efter kejsarens befallning afväpnas vid öfverfarten (376), men de embetsmän, som hade uppsigt deröfver, läto besticka sig, och de fleste kommo öfver med sina vapen. Snart tvungos de af den lika omenskliga som okloka behandling, man lät dem undergå, att begagna dem. De romerske befälhafvarne i Thrakien, Maximus och Lupicinus, ville genom hunger tvinga dem att afstå från all sin egendom och sälja sina barn till slafvar i utbyte mot ett stycke kött eller ett skålpund mjöl. Utbrottet af deras vrede föranleddes af en tillfällighet. De romerske anförarne hade inbjudit Goternes furstar, Fritigern och *Alaviv,* till ett präktigt gästabud i Marcianopel. De utanför portarne qvarlemnade Goterne nekade man de lifsmedel, som de enträget begärde; retade genom anblicken af öfverflödet, grepo de till vapen; när Lupicinus hörde detta, befalde han, att furstarnes lifvakt skulle nedhuggas. Fritigern hörde de fallandes skrik. Med draget svärd ilade han ut, hans hofmän följde honom, och ingen vågade uppehålla de väldige kämparne. Så uppnådde de portarne, kastade sig upp på sina hästar och kommo till sina landsmän. Andra barbarer, Ostgoter, Hunner och Alaner, inkallades öfver den illa bevakade Donau, Lupicinus led ett fruktansvärdt nederlag, ur hvilket han sjelf endast med möda undkom, och Thrakien låg öppet för främlingarnes plundringar.

Då skickade Valens, som uppehöll sig i det yppiga Antiochia, trupper mot Goterne, som sammandrabbade med dem i en oafgjord slagtning (377). Sjelf följde han med en stor här. Under Adrianopels murar uppslog han sitt läger och fick der från sin brorson Gratianus, som i Elsass vunnit en lysande seger öfver Alemannerne, bud, att han med sin segerrika här droge till farbrodrens hjelp; Valens skulle ej företaga något före hans ankomst. Men just detta bestämde Valens att påskynda den afgörande striden, för att ynglingen ej skulle få någon del i segerns ära. Den 9 Augusti 378 stod drabbningen på slätterna vid Adrianopel, och Romarne ledo ett af de fruktansvärdaste nederlag, deras historia har att omtala. Två tredjedelar af hären stupade. Kejsaren sjelf sårades och blef efter sägen lefvande innebränd i en koja, dit han tagit sin tillflykt. Öfver det öppna landet från Thrakien och Makedo-

nien till Adriatiska och Ägäiska hafven spredo sig segrarne härjande och plundrande.

Gratianus kände, att han under dylika omständigheter ej räckte till att skydda äfven östern, och beklädde derför (19 Jan. 379) med purpurn Spanioren *Theodosius,* hvars likbenämnde fader under Valentinianus I mycket utmärkt sig, men som efter dennes död på anstiftan af sina fiender vid hofvet blifvit dödad i Karthago.

Theodosius, som erhöll Östern och en del af Illyrien, rättfärdigade fullkomligt det oerhörda förtroende, Gratianus hyst till honom, den orättvist dödades son. Likasom många dygder prydde hans enskilda lif, visade han sig äfven vuxen sin uppgift som regent. Genom lyckliga strider, genom klokhet, en ovanlig försigtighet, mildhet och med begagnande af fiendens tvister lyckades det honom att afsluta fred med Goterne (Okt. 382). Visserligen måste han medgifva Vestgoterne såsom »foederati» sammanhängande boningsplatser inom rikets gränser, i Moesien, Thrakien, Phrygien och Bithynien, der de skulle lefva under egna höfdingar; det kunde ej hjelpas, att de på sådant sätt utbildade sig till eröfrare. De öfverfylde sedan alla grenar af statstjensten och de borgerliga yrkena, »från consulatet till kökstjensterna», men i synnerhet hären, i hvilken Theodosius upptog ej mindre än 40,000 af dem, hvilka utgjorde truppernas kärna i de följande krigen.

Dessa krig voro rigtade mot upprorsmännen i det vestra riket. Gratianus, som residerade i Trier, hade, ehuru han var mild och ädel och i farans stund tapper, genom ett yppigt lefnadssätt och genom sin förkärlek för Frankerne förlorat sina romerska truppers tillgifvenhet. I Britannien reste sig derför dervarande truppers befälhafvare *Maximus* och öfvergick till Gallien. Gratianus flydde och blef lönmördad vid Lyon (25 Aug. 383). Theodosius måste erkänna ursurpatorn som kejsare öfver prefekturen Gallien; Afrika, Italien och vestra Illyrien behöllos af Gratiani broder *Valentinianus II,* som redan år 375 vid fyra års ålder erhållit titeln augustus. Men då Maximus på förrädiskt sätt inbröt i Italien och intog Aquileja, drog Theodosius — han hade just då i andra giftet förmält sig med Valentiniani sköna syster Galla — sin svåger till hjelp samt slog Maximus, som flydde till Aquileja, hvarifrån han utlemnades och afrättades (28 Juli 388). Valentinianus II var nu åter herre öfver hela vestern; han, som blifvit väl uppfostrad af sin mor, den kraftfulla och kloka *Justina,* visade egenskaper, som ingåfvo förhoppningar, men mördades snart af sin förolämpade öfverfältherre, Franken Arbogast (392), som gaf purpurn åt *Eugenius,* hvilken varit embetsman, men nu stod i Arbogasts enskilda tjenst. Först på tredje året hade Theodosius fulländat sina rustnin-

gar för hämdekriget: med en väldig här (bild 216), bestående till stor del af gotiske bundsförvandter under konungarne Gainas och Alarik, samt åtföljd af sin utmärkte fältherre, Vandalen Stiliko, gick han öfver

216. Romersk soldat från slutet af fjerde århundradet. Från en samtida basrelief.

Alperna, segrade vid Aquileja och dödade Eugenius; Arbogast beröfvade sig sjelf lifvet (394).

Under Theodosius fullbordades kristendomens seger öfver hedendomen, som dittills trotsat alla utrotningsförsök. Ännu från 390 finna

vi en inskrift, som har afseende på Mithrasdyrkan. Genom en lag af den 8 November 392 hänfördes offer vid hedniska altaren under majestätslagen. Deremot ingrep ej kejsaren mot någons *åsigt*. Förgäfves sökte han genom personligt inflytande ännu så sent som 394 omvända de många romerske senatorer, hvilka, liksom den berömde talaren och skriftställaren *Symmachus*, voro ifriga hedningar. Äfven mot arianismen vidtog Theodosius energiska åtgärder, som hade till följd dess snara försvinnande ur det romerska riket.

Det anspråk på kyrkans tacksamhet, Theodosius härigenom förvärfvat sig, hindrade ej dess ståndaktige försvarare, den begåfvade och fromme biskopen i Milano *Ambrosius*, att göra alla menniskors, följaktligen äfven kejsarens, likhet inför kyrkan, den gudomliga rättens bevarerska på jorden, gällande. Ehuru mild och god, var Theodosius benägen för häftiga vredesutbrott; i ett sådant hade han (390) låtit hämnas det mord, hvilket föröfvats på en af hans befälhafvare i Thessalonika, med ett blodbad bland det i circus församlade folket, hvarvid minst 7000 menniskor omkommo. När han nu ville besöka kyrkan i Milano, vägrade den oförskräckte biskopen honom tillträde. Den djupt skakade kejsaren underkastade sig en åtta månaders botgöring, innan han fick absolution. Detta förödmjukande af jordens mäktigaste monark inför kyrkans osynliga, andliga och sedliga makt var följdrikt.

Redan den 17 Januari 395 dog Theodosius, den siste regent som i sin hand förenade hela det romerska väldet. I följd af hans förordnande erhöll hans äldre son, den adertonårige *Arcadius*, Orienten och östra Illyrien, den elfvaårige *Honorius* det öfriga. Det var ej Theodosii mening att för alltid skilja vesterlandet från den östra delen af romarriket. Men olikhet i lynne och språk och de ledande statsmännens fiendskap uppreste redan från början en sedermera oöfverstiglig skiljemur. Medan den sjuklige Honorius (bild 217), hvars älsklingssysselsättning bestod i att mata höns, bortslumrade sitt lif i sitt palats, der han snarare var fånge än herskare, fördes regeringen i vestern af *Stiliko*, af vandalisk härkomst, som, sedan han hastigt genomgått den romerska krigstjenstens olika grader, hade kommenderat som *magister equitum* mot Arbogast och derefter blifvit öfverfältherre; bepröfvad krigare, högt begåfvad, beslutsam och vidtsträfvande, var han genom ett gifte med en systerdotter till Theodosius nära beslägtad med kejsarhuset; han blef äfven Honorii svärfar. I Östern ledde den grymme och girige Gallern, patriciern *Rufinus* re-

217. Mynt slaget af Honorius.

geringen. Stiliko, som redan förut blifvit hans fiende, traktade efter ledningen af det hela, och derigenom föranleddes mellan de båda en strid, som skulle hafva de förderfligaste följder. När Vestgoterne började uppror och togo till konung *Alarik*, af Balternes ättstora slägt, under hvars ledning de härjade Donauhalföns vestliga och södra provinser ända till Thessalien, afvisade hofvet i Constantinopel Stilikos hjelp. På Rufini begäran återlemnade Stiliko de gotiska trupper, som Theodosius på sitt sista fälttåg fört till Italien, sedan han med deras anförare Gainas och eunuken Eutropius vid hofvet i Constantinopel öfverenskommit, att Rufinus skulle dödas. Till stor fröjd för folket skedde ock detta utanför Constantinopels portar (Nov. 395). Men Stiliko skördade ingen fördel af gerningen, ty både Eutropius, som nu blef allsmäktig hos Arcadius, och Gainas uppträdde som hans fiender. Emellertid gick han på en flotta öfver till Grekland (396), som Goterne genomströfvat och härjat. Men Alarik, som blifvit bragt i trångmål, lyckades undkomma till Epirus, genom det östromerska hofvets förräderi, säger skalden *Claudianus*, som i välformade hexametrar besjungit Stilikos bedrifter och anfallit hans fiender. Arcadius slöt nu fred med Alarik och utnämnde honom till öfverfältherre öfver det östromerska Illyrien. Visserligen hade Eutropius blifvit störtad (397) genom kejsarinnan Eudoxias och Gainas' inflytande, men den östromerska politiken fortsattes i hans anda, äfven sedan Fravita undanträngt Gainas. Alarik föranleddes (402) att göra infall i Italien. Honorius flydde från Milano till det af träsk och kanaler skyddade *Ravenna*, som snart blef det vestromerska rikets hufvudstad. Den 29 Mars (påskdagen) 403 utkämpades den troligen oafgjorda drabbningen vid Pollentia (i Piemont), hvarpå Alarik, som hotat belägra Milano, dit Honorius för kort tid återvändt, lemnade Italien, dock ej mera försvagad, än att Honorius måste utnämna honom till vestromersk general och öfverfältherre äfven i *vestra* Illyrien.

Två år derefter hemsöktes Italien af en germanisk här på minst 200,000 man under anförande af Radagais, som öfvergått Donau. Stiliko angrep honom med 32 legioner och gotiska hjelptrupper, medan han var sysselsatt med belägringen af Florens. Radagais sjelf dödades, och största delen af hans här omkom genom svärd och hunger (406). Samma och följande år drogo Vandaler, Svever och Burgunder, förstärkte af Alaner och andra folk, öfver Rhen, som var blottad på försvarare, då Stiliko måst samla rikets alla stridskrafter i Italien, och som endast ofullständigt skyddades af de med Stiliko förbundne Frankerne, som småningom framskjutit sina boningsplatser till Somme och Mosel. Dessa folk lemnade ej mera de romerska provinserna,

ehuru de ej från början synas hafva varit betänkte på att qvardröja, då de härjade Gallien på det förfärligaste sätt.

Alarik var herre öfver hela landet ofvanför det Adriatiska hafvet ända till Alperna. Då han fordrade utbekommandet af det årsunderhåll, som tillförsäkrats honom i senaste fördraget, och ersättning för sina rustningar mot det östromerska riket, och Stiliko, som insåg att en kamp med den mäktige Goten var omöjlig, både vid kejsarhofvet och i Rom tillrådde att bevilja hans fordran, ådrog sig denne senare allmänt missnöje. I spetsen för hans fiender stälde sig en hofman, som han sjelf befordrat, Olympius, en låg och lismande karakter, som intalade Honorius, att Stiliko i förbund med Alarik ville afsätta honom och göra sin son Eucherius till kejsare. I Pavia, dit Honorius, åtföljd af Olympius, begifvit sig och lyckats att vinna de romerska trupperna, som voro afundsjuke på det företräde, Stiliko lemnat de dugligare barbarerne, nedhöggos en stor del af hans anseddaste anhängare. Derpå blef Stiliko sjelf, som ej ville lyssna till sina vänners råd att i spetsen för de barbariska hjelptrupperna ställa sig till motvärn, förrädiskt nedhuggen utanför dörrarne till en kyrka i Ravenna (23 Aug. 408). Hans son och andra slägtingar delade hans öde. Hans dotter, Honorii gemål, Thermantia försköts: Codex Thedosianus (Theodosius II:s lagsamling) förvarar ännu de proscriptionslagar, som utgåfvos mot hans anhängare. Till och med hustrurna och barnen till 30,000 man främmande legotrupper dödades. Då inbröt Alarik, som ännu ej fått sin fordran uppfyld, i Italien. De 30,000 slöto sig strax till honom; då Honorius vägrade att gå in på hans fredsförslag och fordringar, stod han snart utanför Rom, som ända sedan Hannibals tid ej sett någon utländsk fiende vid sina portar. Invånarne voro fege och rådlöse och beslöto efter några månader (mot slutet af 408) att underhandla. De sändebud, som affärdades till Alarik, talade om Roms oräkneliga folk. »Ju tätare gräs, desto lättare att meja», svarade han hånleende. Slutligen gick han in på att aftåga mot att erhålla 5,000 mark guld, 30,000 mark silfver — för att skaffa den ädla metallen måste man nedsmälta en mängd stoder af silfver och guld, deribland äfven *virtus*', dygdens och tapperhetens bild — och ett stort antal dyrbara tyger och varor; 40,000 till stor del gotiske slafvar hade rymt till honom. Men då hofvet i Ravenna fortfor att vägra uppfyllandet af hans visserligen stegrade, men ändå drägliga fordringar, så gick han, som under tiden uppehållit sig i Tuscien och vid Adriatiska hafvet, med hela sin här mot Rom, som nu för andra gången belägrades (409). Senaten begaf sig honom till mötes och måste låta sig behaga en kejsare af hans val, stadsprefekten *Attalus*, som utnämnde Alarik till kronfältherre och hans svåger Ataulf till an-

förare för de beridna hustrupperna (*equites domestici*). Men Attalus, hvilken Honorius erbjudit att dela riket med sig, kom snart i oenighet med sin beskyddare. Då denne hade fordrat medel att eröfra Afrika, Roms kornbod, hade den nye kejsaren varit »nog Romare» att vägra det. Och likväl lät hofvet i sin förblindelse detta lämpliga tillfälle att försona sig med Alarik gå sig ur händerna; för tredje gången ryckte nu denne fram till Rom. Senaten lät tillsluta portarne och besätta murarne, men hunger och hemligt förstånd med hedningar och arianer inom staden gynnade Goterne: slafvars förräderi öppnade den salariska porten, och det öde, som Rom beredt så många berömda städer, kom nu öfver den eviga staden sjelf; den föll (24 Aug. 410) i eröfrarens hand, men Alarik begagnade sin seger mildare än Romarne plägat. Endast Sallustii trädgårdar och närliggande stadsdel blefvo lågornas rof; ehuru Goternes hedniska bundsförvandter (Hunner, Skyrer, Alaner) och de rike Romarnes slafvar föröfvade åtskilliga ogerningar, blef staden på det hela mildt behandlad: kristendomens anda hade fått insteg hos segrarne; Alarik skyddade kyrkorna och allt som räddades dit; Romarnes lif skulle skonas, hade han befalt.

Redan på tredje dagen förde den vestgotiske konungen hären från den eröfrade staden och genomtågade segerrik Italien ända till dess sydligaste spets. Men då han stod i begrepp att öfvergå till Sicilien, träffades han af döden i tjuguåttonde året af sin regering. Han begrofs ej långt från Cosenza Floden Busentinus (Busento) leddes ur sin fåra, i dess bädd jordades konungen jemte en mängd dyrbarheter, och sedan floden åter blifvit förd i sin gamla rigtning, nedhöggos de fångar, som förrättat arbetet, för att ingen skulle kunna vanhelga den döde hjeltens graf. Derefter höjdes *Ataulf* på sköldarne; 411 eller 412 lemnade denne helt och hållet Italien och drog till Gallien i följd af underhandlingar med Honorius, hvars tjugutreåriga syster Placidia, som blifvit fången vid Roms eröfring, han älskade. Emellertid varade vänskapen mellan Honorius och Ataulf ej länge, och mot kejsarens vilja gifte sig den senare med Placidia i Narbonne (414), der en lysande bröllopsfest, som fylde samtiden med beundran, visade hur långt Goterne redan hunnit i yttre förfining.

I Spanien hade åtskilliga germaniska folk slagit sig ned, *Svever* i Galicien, *Alaner* i Lusitanien, *Vandaler* i mellersta och södra delarne af landet. Nu (414) drog Ataulf med Vestgoterne, kanske tvungen af Honorii fältherre, patriciern *Constantius*, till Spanien och bemäktigade sig strax det blomstrande Barcelona. Der föll han (Sept. 415) för lönmördarhand. Under sju dagars regering lät hans efterträdare Sigerik mörda Alariks sex barn af första äktenskapet, och

Placidia blef misshandlad. Då blef Sigerik sjelf ihjelslagen, och den tappre *Wallia* utkorades till konung. Denne sände år 416 Placidia till Ravenna, der hon längre fram blef förmäld med Constantius (417). Wallia trädde i vänskapligt förhållande till Honorius och eröfrade hela Spanien utom Galicien åt honom. Härpå vände Vestgoterne åter till Gallien (418), der de i följd af fördrag med Romarne erhöllo boningsplatser i Aquitanien med Toulouse (Tolosa) till hufvudstad. Efter Wallias död uppträdde hans efterföljare *Theoderik* (419—451, ej att förblanda med den senare likbenämnde konungen öfver Ostgoterne) och utvidgade sitt rike både i Gallien och Spanien. Äfven *Burgunderne* erhöllo boningsorter i den sydöstra delen, och i den nordöstra från nedre Rhen utbredde sig *Frankerne* mer och mer. I Spanien frambröto efter Goternes aftåg Germanerne åter från Galicien, och Honorius, som redan efter sju månader hade förlorat sin förträfflige svåger och medkejsare Constantius (upphöjd dertill 421), hade sett de flesta af sina provinser gå förlorade, då döden gjorde ett slut på hans bragdlösa lif (Aug. 423) i Ravenna.

Efter Arcadii död (408) uppsteg hans sjuårige son *Theodosius II* på det östromerska rikets tron. Sex år derefter upphöjdes dennes femtonåriga syster *Pulcheria* till augusta och regentinna. Hon förde ett strängt, klosterlikt lif, men ledde statsangelägenheterna med kraft och insigt. Den godmodige Theodosius delade sin tid mellan andaktsöfningar, jagt och skönskrifveri, hvari han var mästare, och tog ingen del i riksstyrelsen.

Placidia, som blifvit oense med sin broder Honorius strax före dennes död, hade flytt till hofvet i Constantinopel och fann derifrån ett kraftigt understöd för sin och Constantii sexårige son *Valentinianus* (*III*). Dennes rätt bestreds af *Johannes* Honorii förste sekreterare (*primicerius notariorum*), som anlade purpurn och lyckades vinna ett stort anhang. Mot honom sände Pulcheria amiralen Ardaburius och rytterihärmästaren, Alanen Aspar. Johannes blef slagen och dödad. Valentinianus utropades till augustus (23 Okt. 425). Placidia förde nu regeringen för sin svage, qvinlige son, som hon med flit qvarhållit i omyndighetstillstånd, ända till sin död (450), men egde ej det lugn och omdöme, som behöfdes att styra riket i dessa oroliga tider. Tvenne tappre fältherrar *Bonifacius* och *Aëtius,* en moesisk Romare från Silistria som förut understödt Johannes, men efter dennes fall trädt i Valentiniani tjenst, hade kunnat rädda riket. Till all olycka voro de fiender. Afrika hade anförtrotts åt Bonifacius, men Aëtius hade förstått att göra hans trohet misstänkt hos Placidia och förmått henne att återkalla honom. På samma gång gaf han den omisstänksamme

Bonifacius det rådet att ej foga sig efter befallningen, emedan hans lif ej vore säkert vid hofvet. Bonifacius, en annars aktningsvärd man, föll i snaran och gjorde uppror. För att kunna göra motstånd kallade han Vandalerne från Spanien, der deras mäktigaste gren, Silingerne, efter många vexlande öden lyckats sätta sig ned i Baetica. Derifrån kommo de (429?) under anförande af sin konung *Geiserik* eller Genserik, en rå och grym, men tapper och lycklig fältherre med vidtsväfvande planer, som han viste att skickligt dölja. Landets invånare slöto sig till Vandalerne och påskyndade deras framgång. Slutligen erforo Placidia och Bonifacius, huru de blifvit bedragna; den senare sökte nu att motsätta sig de inkallade barbarerne, men det var för sent. Han blef slagen och belägrad i Hippo. Förtviflad kom han (432) till hofvet i Ravenna och erhöll Placidias förlåtelse och förtroende. Då reste sig Aëtius, som i Gallien med framgång fört krig mot de germaniska folken, och vapnen måste afgöra mellan de båda medtäflarne. Bonifacius segrade (i Provence eller öfre Italien), men erhöll i striden ett så svårt sår, att han dog ett par månader derefter (432). Aëtius tog sin tillflykt till Hunnerne, med hvilka han sedan sin ungdom stått i nära beröring, liksom han i allmänhet hade ytterst lätt att vinna de barbariska folkens tillgifvenhet. Med deras hjelp tvang han det romerska hofvet att på sig öfverflytta Bonifacii värdigheter som öfverfältherre (*magister utriusque militiae*) och patricier. Han var nu den verklige regenten i vestromerska riket. Men oaktadt sina lysande egenskaper som fältherre och diplomat, oaktadt sina segrar öfver Burgunder, Alemanner och Franker, oaktadt förbund med Goter och Alaner, förmådde han ej hindra Sveverne att utbreda sig öfver Spanien, lika så litet som han kunde återvinna Afrika. Obekymrad om den fred, som afslutits med kejsaren (435), hade Geiserik år 439 eröfrat det blomstrande Karthago, som han gjorde till sin hufvudstad. Så hade Italien, hvars åkerbruk låg alldeles nere, förlorat sin kornbod.

12. Attila. Vestromerska rikets undergång.

Genom tapperhet och klokhet hade Theodosius I lyckats afvända Goterne från tanken på det romerska väldets eröfring och gjort dem till rikets bundsförvandter och gränsvakter. Huru trotsige och fordrande de tidvis, såsom under Alarik, visat sig, skulle de dock i den yttersta farans stund för ännu någon tid afvärja det vestromerska rikets fall. Det var från *Hunnerne* denna fara hotade. Sedan

desse framträngt från Asien och genom sin päträngning åstadkommit den mot vestern framåtskridande rörelse, som orsakat så många omstörtningar och söndringar i Europa, stannade de en lång tid i landet vid Svarta hafvet och nedre Donau, der de på stepperna funno ett förträffligt bete för sina hästar. De voro ej utan beröring med romarriket: vi finna Hunner i romersk krigstjenst, och det var med hunniska skaror som Aëtius skref lagar för kejsarhofvet. Å andra sidan förstod den romerska politiken att underhålla fejderna mellan de olika hunniska horderna och höfdingarne. Först då alla dessa sammanslöto sig under *en* kraftig herskare, var vidare framträngande möjligt. Detta skedde under *Attila*, Mundzuks (Mundiuks) son. Denne och hans broder Bleda öfvertogo 433 i Pannonien, dit Hunnerne framträngt, regeringen efter sin farbroder Rua eller Rugila, som tvungit det östromerska hofvet att utnämna honom till fältherre med ett ansenligt årsunderhåll. De började sin regering med att af hofvet i Constantinopel tilltvinga sig dubbelt årsunderhåll och andra fördelar. Efter några år lät Attila rödja sin broder ur vägen och gjorde sig till envåldsherskare. Attila skildras af den gotiske historieskrifvaren Jornandes, som afskrifvit Cassiodorus, ostgotakonungen Theoderik den stores minister, på följande sätt: »Han skred fram med stolta steg; känslan af hans makt framlyste ur alla hans rörelser; ehuru han älskade krig och drabbningar, hejdade han gerna blodsutgjutelse; orubblig i sina beslut, hörde han fogligt de bedjande och var mot dem, som han funnit vara honom trogne, full af välvilja. — Hans gestalt var kort; han hade bredt bröst, stort hufvud, små ögon, något gråsprängdt skägg, platt näsa och mörk ansigtsfärg» — sålunda den mongoliska rasens alla kännetecken. Minst trettiofem år vid tillrädet af regeringen, hade han haft tid att utbilda sin företagsamma, öfverlägsna ande; kraft och raskhet i alla företag skaffade honom lydnad öfverallt och injagade skräck hos folken, ännu innan de känt styrkan af hans arm. Öfver hela Europa hade utbredt sig tron på hans oemotståndlighet, en tro, som han ytterligare stärkte genom föregifvande att han funnit krigsgudens svärd. Liksom hela hans folk var han sinlig och girig till ytterlighet, och man kan ej heller fritaga honom från en hög grad af fåfänga. Till någon verklig uppfattning af statens väsen höjde han sig aldrig; derför företogos hans eröfringar ej med något politiskt mål, utan endast för att tillfredsställa en oerhörd hersklystnad. Han förenade under sin spira ej blott *alla* hunniska folk utan äfven en stor mängd germaniska, slaviska och sarmatiska, från Wolga till Östersjön och långt in i Tyskland. »Hopar af konungar omgåfvo den väldige; de upp-

trädde som hans tjenare, darrade vid hans vink och skyndade att utföra hans befallningar.» Dock trycktes de honom underlydande folken hvarken af tunga gärder eller besvärliga lagar; endast de följde öfverkonungens kallelse till krig, lefde de annars i lugn och sjelfständighet, och till och med samtida Romare kasta längtande blickar på tillståndet i det stora hunnerriket, när de jemföra det med de hårdt beskattade och i minsta småsak administrerade Romarnes.

Det östra riket låg honom närmast, och från anfall på vestern afskräckte honom den aktning, han från sin ungdom hyste för Aëtii statsmanna- och fältherreskicklighet. Genom att hota med krig aftvang han Theodosius II, som ej viste att bekämpa honom på annat sätt än genom försök till lönmord, allt hvad han ville. Afslogos hans fordringar någon gång, gjorde han infall i det östra riket och härjade i synnerhet fruktansvärdt landskapen vid Save och nedre Donau. Ett tåg af denna art företog han år 447, då han med en stor här af Hunner, Goter, Alaner och Gepider härjade ända till Adriatiska hafvet och Thermopylä och slog och dödade den romerske fältherren Arnegist; sjuttio städer plundrades; Constantinopel hade endast sitt fasta läge att tacka för sin räddning. Slutligen måste man (448?) sluta fred med Attila på de hårdaste vilkor: som krigsskadeersättning skulle betalas 6,000 mark guld; Attilas årliga »lön» som fältherre skulle höjas från 700 mark till det tredubbla: ett stort stycke land skulle afträdas söder om Donau o. s. v. Utförandet af fredsvilkoren gaf anledning till flere beskickningar mellan Theodosii och Attilas hofläger. En af dessa beskickningar till Attila, i spetsen för hvilken stod en nära vän till kejsaren, Maximinus, hafva vi att tacka för åtskilliga märkvärdiga underrättelser om Hunnernes konung och hans hof. Med Maximinus följde nemligen Greken *Priscus*, som skref en berättelse om denna sändning, hvaraf vi ega ansenliga fragment i behåll. Sedan sändebuden i sällskap med en återvändande hunnisk beskickning, med hvilken de hade åtskilliga stridigheter, kommit till Donau, sattes de öfver på kanoter af urhålkade trädstammar och fördes till Attilas två mil från floden uppslagna läger; sedan följde de efter konungen till hans residens, en stor by (*κώμη*), i en träd- och stenlös stepp mellan Donau och Theiss i rigtning från Pesth till Debreczin. Konungens palats, som låg på en höjd, ådrog sig redan från fjerran uppmärksamheten genom sina torn. Palatset bestod af en vidsträckt inhägnad plats, som omfattade flere byggnader, såsom konungens, hans älsklingsgemål Cercas, flere af hans söners hus och förmodligen äfven kasern för lifvakten. Inhägnaden var, liksom byggnaderna, af trä. Attilas tornprydda hus var beklädt med stora plankor, beundransvärdt

väl polerade och sammanfogade, så att de tycktes utgöra ett enda stycke. Drottningens hus var hållet i lättare, mera prydd byggnadsstil med bildhuggeriarbeten, som ej voro utan behag. Dess tak hvilade på fyrkantiga, sorgfälligt släthuggna pelare, hvilkas öfre mellanrum utfyldes af sirliga rundbågar af trä. Attilas förste minister, Onegesius, förmodligen en Romare eller Grek, hade sitt likaledes inhägnade hus på något afstånd från konungens. Der bredvid hade han med stor kostnad låtit uppföra ett badhus af sten. Man ser, att lifvet hos Hunnerne undergått en ej obetydlig förändring sedan den tiden, då Ammianus Marcellinus skref sin förut meddelade skildring. Efter ett par dagar blefvo sändebuden inbjudne till den kungliga taffeln. Den sal, i hvilken måltiden hölls, var ett stort aflångt rum, i hvilket stolar och bord, hvardera för fyra, fem personer, voro framstälda. I midten höjde sig en estrad, som uppbar Attilas bord och hvilsoffa, på hvilken han redan tagit plats. I det ögonblick, sändebuden inträdde, räckte dem munskänken bägare fylda med vin, som de, helsande konungen, måste tömma. Hedersplatsen, till höger om konungen, upptogs af Onegesius, midt emot hvilken två af konungens söner sutto. Åt sändebuden anvisades platsen till venster om konungen, den andra till hedern. Här satt en hunnisk ädling, Berik, som värd vid öfre ändan af bordet. — Sedan alla satt sig, räckte munskänken Attila en bägare vin, som denne tömde, i det han drack en hedersgäst till, som genast reste sig, mottog en skål ur den bakom hans plats stående munskänkens händer och besvarade konungens skål. Dernäst kom ordningen till sändebuden, som på samma sätt med bägaren i hand drucko för konungens välgång. På samma sätt förfors med alla de gäster, bakom hvilkas stolar stodo munskänkar. Derpå frambars först för Attila ett fat med kött utan bröd.

Hans fat och bägare voro af trä, medan gästerne åto på silfverfat och drucko ur guld- och silfverbägare. Sedan man slutat den första uppsättningen, kommo munskänkarne åter, och helsningarna förnyades efter samma etikett som förut. Den andra uppsättningen, riklig som den första, bestod af andra rätter, till hvilka gästerne åter tömde sina bägare. Mot aftonen, när facklorna redan voro tända, inträdde två skalder, som på hunniska språket sjöngo Attilas krigiska dygder och hans segrar. På åhörarne åstadkommo deras sånger ett mäktigt intryck; ögonen blixtrade, många greto. Skalderne efterträddes af en gyckelmakare, hvars grimaser och galenskaper åstadkommo allmänt skratt. Efter honom kom den puckelryggige negern Zerco, hvars uppträdande väckte omåttligt bifall. Först sent på natten drogo sig sändebuden tillbaka. Vid Attilas hof funno Byzantinerne äfven en vestromersk

beskickning, som Attila behandlade med samma stolthet. Många män af grekisk, romersk och gotisk härkomst befunno sig i inflytelserik ställning hos den hunniske konungen. Så funno sändebuden utom den ofvan nämnde Onegesius den rugiske fursten Edeko, Odovakars fader, och Romaren Orestes från Petavium, fader till Romulus Augustulus, var Attilas förste sekreterare.

År 450 (Juli) slutade den svage Theodosius II sina dagar genom ett fall från hästen. Hans 51-åriga syster Pulcheria upphöjde till sin gemål och regent öfver riket den tappre krigaren *Marcianus,* som redan hunnit en ålder af 59 år. Då Attila fordrade det vanliga årsunderhållet, vägrade Marcianus det med de orden: för en fredlig granne hade han skänker, men en, som hotade med krig, skulle han draga till mötes med ej ringa krigsmakt. Attila, som förmodligen ansåg det östromerska riket som ett byte, hvilket förr eller senare ej kunde undgå honom, vände sig nu mot Vestern, med hvars kejsare han kommit i tvist. Dertill kom att den sluge Geiserik, som svårt förolämpat Vestgoternes konung Theoderik och fruktade för ett förbund mellan denne och Rom till ett hämndekrig mot honom sjelf, genom bud och stora skänker uppeggade Attila till krig. Äfven berättar man, att Honoria, Valentinianus III:s syster, som af sin moder mot sin böjelse blifvit bestämd för ett jungfruligt lif och som straff för en kärlekshandel, som hon vid sjutton års ålder (434) haft med sin procurator Eugenius, blifvit skickad till Constantinopel, der hon hölls under sträng uppsigt, då hade hemligen erbjudit Attila sin hand. Attila hade då ej fästat någon vigt vid anbudet, men nu sexton år derefter begärde han henne till äkta af vesterländska hofvet, som afslog anbudet. Huru dermed än förhåller sig, säkert är, att Attila (Jan. 451) uppbröt från Pannonien mot vester med en omätlig här af många olika folk. I Mars öfvergick han Rhen på hela linien och inbröt i Gallien, der han underhållit förbindelse med Bagauderne, som sedan 435 åter drifvit sitt spel. Hela norra Gallien från Besançon till nedre Loire, ja ända bortom Paris och Kanalens kuster, härjades förfärligt; många städer plundrades och förstördes. Men de baksluga underhandlingar, som Attila öppnat både med Theoderik och Romarne, i det han sökte inbilla hvar och en af dem, att hans härfärd gälde den andre, misslyckades, och Aëtius kunde bringa till stånd ett stort motförbund mot Attila och hans hjelpfolk; ej blott Vestgoterne utan äfven på gallisk jord bosatte Alaner, Burgunder och Franker jemte Sachsare och andra folk slötö sig tillsamman med Romarne. *Orleans'* hjeltemodiga försvar gjorde det möjligt för Romare och Germaner att förena sig och hota Hunnernes återtågslinie; då desse stormat Orleans och inträngde i staden, kastades

de i sista ögonblicket tillbaka af Aëtius och Theoderiks son Thorismund (24 Juni). Attila vek tillbaka, och nu stod på de *Catalauniska fälten*, ej långt från Troyes, en jetteslagtning, i hvilken folken från Wolga till det Atlantiska hafvet drabbade tillsamman. Blodbadet var förfärligt, ehuru visserligen kronisterne Idatii och Isidori uppgift, att 300,000 man blifvit på platsen, måste anses för många gånger öfverdrifven. Theoderik föll; detta eggade Vestgoterne till ett oemotståndligt anfall, och Hunnerne tillbakaträngdes till sin vagnborg. Der afvaktade nu Attila de följande dagarne med bekymmer fiendens anfall. Men detta uteblef, antingen derför att Romarne och Vestgoterne oaktadt sin seger blifvit starkt försvagade, eller emedan Aëtius ville skona Hunnerne, för att Vestgoterne ej skulle blifva för mäktige och för farlige för det romerska riket. Åtminstone rådde han Thorismund, som blifvit utkorad till konung efter den fallne Theoderik att ofördröjligt begifva sig till sitt rike för att trygga sin makt. Attila drog utan vidare strid tillbaka öfver Rhen, försigtigt förföljd af Aëtius och Frankerne. Dock har drabbningen på de Catalauniska fälten räddat den europeiska odlingen undan Hunnernes förstöringsraseri och kan derför väl sättas vid sidan af Karl Martels seger vid Poitiers.

Dock var Attilas makt ingalunda bruten. På våren 452, då Honorias hand, som han åter begärt, åter hade blifvit honom nekad, inbröt han i Italien. Alppassen fann han obesatta, emedan Aëtius såg sig ur stånd att, innan de hjelptrupper, som han begärt från Constantinopel, hunnit anlända, sätta sig till motvärn mot Hunnernes väldiga skaror. *Aquileja,* Italiens skyddsvärn mot nordost, gjorde ett tappert motstånd under tre månader. Intaget jemnades det med jorden och förstördes så, att man senare knappt fann några spår af dess tillvaro. För öfrigt blef denna stads undergång upphofvet till det sedermera så berömda *Venedig.* Många invånare i Aquileja och trakten der omkring flydde undan de vilda horderna till de små öarna vid Brentas och Adiges utlopp i Adriatiska hafvet och lade der grunden till en ny stad. Attila intog utan motstånd Vicenza, Verona, Brescia, Bergamo och Milano. Hela landet ofvanför Po var i Hunnernes händer, och Rom väntade den fruktansvärde fienden utanför sina murar, då Attila plötsligt vände om (Juli) och återvände till Donau genom Vindelicien och Noricum. Man uppgifver olika orsaker till detta oväntade beslut. Efter Jornandes' berättelse skulle hans omgifning afrådt honom från angreppet på den eviga staden, emedan Alarik ej länge öfverlefvat Roms intagande. När konungen, vidskeplig som han var, tvekade, huruvida han skulle följa detta råd, hade påfven *Leo,* som den romerska kyrkan kallat *den store* och den grekiska den vise, jemte två

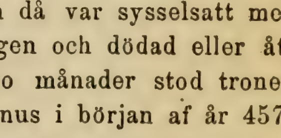
andre Romare anländt till hans läger och med sin lysande vältalighet förmått honom till aftåg, en saga som gifvit Rafaël anledning till en af hans härligaste fresker i Vatikanen. Men utan tvifvel hafva andra skäl bestämt Attila, såsom Hunnernes skräck för Aëtius samt den italiska terrängens olämplighet för rytteri; dessutom omtalar kronisten Idatius svåra sjukdomar och hungersnöd bland Hunnerne och en hotande rörelse af Marciani trupper. År 453 (enligt andra 454) dog han, 56 år gammal, då han till sina många andra hustrur tagit den sköna Ildico, sjelfva bröllopsnatten af en blodstörtning. »Attila», hette det i den klagosång, som uppstämdes kring det sidentält, der den döde låg, »Attila, Mundzuks son, Hunnernes höge konung, herre öfver de tappraste folk, som med hittills oerhörd makt beherskade de skythiska och germaniska rikena. förfärade de båda romerska väldena, hvilkas städer han intog och tvang dem att genom erläggande af en årlig tribut köpa de öfrigas förskoning: på höjden af sådan lycka gick han bort ej genom fiendens svärd, ej genom de sinas förräderi, utan, under det desse frossade i glädjerus, utan smärta på sitt läger.» Han jordades i en grafhög, innesluten i en tredubbel kista, hvars innersta hvarf var af jern, det mellersta af silfver och det yttre af guld. I grafven nedlades från fienden tagna vapen, hästprydnader och annat af ädelstenar glänsande bohag. Hans söner stredo om tronföljden, och detta begagnade de underkufvade folken, bland hvilka Gepiderne och Ostgoterne voro de mest framstående, att göra sig oberoende, i synnerhet genom den stora drabbningen vid Netad i Pannonien (454). Gepiderne besatte derefter trakterna vid Donau och Theiss. Ostgoterne intogo under sina furstar Walamir, Theodemir (Theoderik den stores fader) och Widemir det pannoniska landet mellan Alperna, mellersta Donau och Save. Rugierne, Herulerne och andra mindre stammar bemäktigade sig de bergiga landskapen vid öfre Donau, under det Longobarderne nedsatte sig i de nuvarande österrikiska landen på högra Donaustranden. Så försvann Hunnernes stora välde utan att i menniskoslägtets historia lemna andra spår efter sig än en stor förstöring. Men i sagan och sången lefde dess minne både hos Germaner och Magyarer.

I följd af alla dessa skakningar hade det vestromerska riket naturligtvis sjunkit allt djupare; *när* det skulle upphöra att vara till, var endast en tidsfråga, hvars lösning helt och hållet berodde på de Germaner, som under namn af rikets tjenare och försvarare delade dess provinser mellan sig och fylde dess legioner. Ty äfven de mest romerskt sinnade statsmän och fältherrar insågo nödvändigheten att mot Hunnerne och andra farliga fiender använda de tappraste, d. v. s. Germanerne. De romerske soldaterne voro, om man får tro militär-

skriftställaren Vegetius (troligen på Theodosius den stores tid), redan under Gratianus så försvagade, att de fordrade och erhöllo tillåtelse att aflägga bröstharnesk (*cataphractae*) och hjelmar (Vegetius, *Epitome rei militaris*, b. I, kap. 20). »Deraf blir en följd, att de, som i drabbningen med ofullständig rustning blottställas för huggen, mera tänka på flykt än på strid.» Äfven i alla andra förvaltningsgrenar hade nu mera all skilnad mellan Romare och Germaner försvunnit, och till och med på vältalighetens och skaldekonstens område började barbariska namn att höras. Så hette Aëtii lofprisare, som till honom intager samma ställning som Claudianus till Stiliko, *Flavius Merobaudes*, en på sin tid högt firad skald och vältalare, åt hvilken Roms invånare år 435 reste en bronsstaty på Trajani forum jemte kejsarne Theodosius (II) och Valentinianus (III), som det hette i inskriften. Men snart efter slaget på de Catalauniska fälten började Valentinianus, som efter sin moder Placidias död (i Rom 27 Nov. 450) leddes af eunuken Heraclius, att komma i spändt förhållande till Aëtius, hvars ställning var för mäktig för en undersåte och hvars ärelystnad han fruktade, så mycket mer som Aëtius förmått Valentinianus till löftet att förmäla sina döttrar Placidia och Eudokia med hans söner Carpilio och Gaudentius. Uppeggad af den nye gunstlingen, genomborrade Valentinianus sin och rikets räddare, då han infann sig i det kejserliga palatset för att aflemna penningar, och hoffolket fulländade mordet (454). Boëthius, en af praetorianprefekterne, och andra Aëtii vänner dödades. Föraktet för den svage, overksamme, sinlige Valentinianus förvandlades nu till hat. Senatorn och patriciern *Petronius Maximus*, som kejsaren på något sätt — olika författare berätta olika — hade förolämpat, retade två barbarer, som varit Aëtii tjenare och befunno sig bland lifvakten, att mörda honom och Heraclius på Marsfältet 16 Mars 455. Maximus utropades nu till kejsare, och då hans hustru var död, tvang han Valentiniani enka Eudoxia, Theodosius II:s dotter, att gifta sig med honom; Gaudentii trolofvade Eudokia förmälde han med sin egen son. Denna skall nu, för att hämnas mordet på sin första man, hafva vändt sig till Vandalernes konung Geiserik. Detta var dock måhända endast en förevändning, som den städse efter rof begärlige Geiserik begagnade för att få tillfälle att öfverfalla och plundra Rom. Han landade — ej stort mer än två månader efter Maximi tronbestigning — i Portus vid Tibermynningen. Maximus fick underrättelse derom 12 Juni och sökte strax att fly undan till häst; hans eget garde och den lika sinnade pöbeln öfverhopade honom med smädelser och kastade stenar efter honom. En af dessa träffade honom i hufvudet, så att han störtade från hästen, hvarpå han sönderslets af hopen, som jublande bar omkring stycken

af hans döda kropp på lansspetsar. Tre dagar derefter inryckte Geiserik i Rom, som på påfven Leos förböner förskonades från eld och blodsutgjutelse. Men fjorton dagar å rad plundrades staden. Lastad med ett rikt byte — de dittills skonade gudabilderna af ädel metall bortfördes och man medtog till och med halfva taket på Capitolium, som bestod af förgyld brons — återvände flottan till Afrika. Såsom fångar följde kejsarinnan Eudoxia sjelf jemte sina döttrar och Gaudentius, Aëtii son.

På Maximi befallning hade den ansedde härmästaren *Avitus,* en arvernisk man af förnäm härkomst och fin bildning, begifvit sig från Toulouse till vestgotakonungen Theoderik II, som dödat och efterträdt sin broder Thorismund. Den unge konungen, hvars lärare i romersk bildning han varit, förmådde honom att i Arles (sommaren 455) anlägga purpurn. Af sin svärson, den berömde brefskrifvaren och skalden *Apollinaris Sidonius* från Lyon (sedan 472 biskop i Clermont), helsades han vid sitt tillträde till consulatet den 1 Jan. 456 med en präktig poetisk panegyrik. En af hans första omsorger var kriget mot Geiserik. Den tappre, rike och kloke Svevern *Ricimer,* som på mödernet härstammade från vestgotakonungen Wallia, skickades som öfverfältherre mot Vandalerne och slog dem på Sicilien och vid Korsika. I anledning af en hungersnöd i Rom utbröt ett uppror, som begagnades af Ricimer och hans vän, generalen *Majorianus,* att störta Avitus. Denne förklarades afsatt af senaten och flydde till Gallien, der han enligt en berättelse skall hafva blifvit dödad; enligt andra källor vigdes han till biskop af Piacenza; ännu andra påstå, att han, öfvergifven af sin gotiske bundsförvandt, som då var sysselsatt med krig i Spanien, vid Piacenza blifvit tillfångatagen och dödad eller åtminstone beröfvad sin krona (hösten 456). Tio månader stod tronen ledig. Under tiden afled den duglige Marcianus i början af år 457; genom öfverfältherren, Alanen Aspar, som, emedan han var arian, ej sjelf kunde göra anspråk på kronan, upphöjdes på det östromerska rikets tron en ej ovärdig man *Leo I* (455—474), af thrakisk börd: denne utnämnde *Majorianus* (bild 218) till augustus. Ricimer, som ej sjelf vågade eftertrakta kejsartiteln och hvars ärelystnad derför var att efter behag till- och afsätta kejsare, var den egentligen styrande och nämnes till och med af den begåfvade och duglige Majorianus i hans skrifvelse den 13 Jan. 458 till senaten, som ännu hade den formella utnämningsrätten, fader och patricier och deltagare i omsorgen för rikets väl. Majoriani först.

218. Mynt slaget af Majorianus.

omsorg var att med hotelser och lämpor lugna de upprörda sinnena i Gallien, som förklarat sig för Avitus. Stora rustningar gjordes ock till ett angreppskrig mot Vandalerne, som genom sina flottor hämmade tillförseln till Italien och förstörde dess handel. Vestgoterne, hvilka han ej ville lemna som fiender i sin rygg, gjordes dels med vapenmakt, dels genom fördrag till bundsförvandter (459). I Cartagenas hamn låg snart (460) en mäktig romersk flotta färdig till öfverfart, då Geiserik i följd af förräderi inträngde i hamnen och förstörde en del af densamma. En så verksam och insigtsfull furste som Majorianus passade emellertid ej för Ricimers afsigter; han tvang honom, i följd af en söndring mellan de romerska och germaniska beståndsdelarne i hären, att afsäga sig purpurn (i Tortona i Piemont 2 Aug. 461) och var måhända ej främmande för hans snart derpå (7 Aug.) inträffade död. Den obetydlige *Libius Severus*, som Ricimer efter Majoriani död satte på tronen, kunde ej utöfva sitt namnherravälde stort mer än öfver Italien. I Gallien hade den tappre *Aegidius* gjort sig oafhängig, i Dalmatien Marcellinus. På de italiska kusterna fortsatte Vandalerne sina röfvartåg, och från norr gjorde en alanisk furste infall, men tillbakaslogs af Ricimer. Severus dog i November 465, såsom ett rykte förmäler, äfven han ett offer för Ricimers bakslughet.

Ricimer var nu i stor förlägenhet. Hans försök med kejsartillsättningar hade misslyckats, och Vandalernes härjningar blefvo allt värre. Hjelp fans ej annat än hos den östromerske kejsaren. En öfverenskommelse ingicks derför mellan Ricimer och kejsaren. Den senare satte (12 April 467) på den vestromerska tronen, som stått ledig öfver ett år, consularen och patriciern Procopius *Anthemius*. Mot slutet af året förmälde sig Ricimer med Anthemii dotter. Nu förenade båda kejsarhofven sina krafter mot Geiserik, som utsträckt plundringarna ända till Illyrien och Grekland. Utrustningen af de östromerska trupperna bedrefs med stor ifver; den skall hafva kostat inemot 90 millioner kronor. Leo sträfvade att ersätta de germaniska trupper, hans företrädare användt till rikets försvar och hvilkas farlighet det vestromerska rikets exempel tillräckligt visat, med inhemska. För att kunna genomdrifva denna förändring lät han sedermera mörda Aspar (471), som under 47 års tid utöfvat ett stort inflytande vid hofvet i Constantinopel, och satte nu i stället för någon af de främmande generalerne sin svåger Basiliskos i spetsen för den väldiga härsmakten. Denne närmade sig Karthago och skulle ovilkorligen hafva intagit det, om han begagnat den första bestörtningen. Men han lät tillfället gå sig ur händerna, köpt af Geiserik, efter hvad samtiden trodde. Så snart vinden blef gynnande för Vandalerne, seglade de mot kejsarens

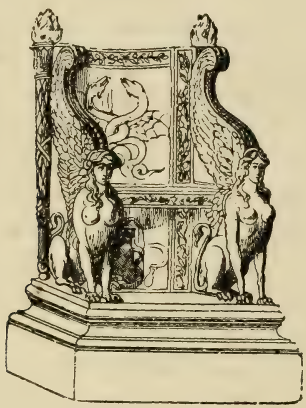
flotta och uppbrände största delen deraf (468). Basiliskos måste, för att rädda återstoden, föra den till Sicilien, och Vandalerne fortforo derefter som dittills med sina plundringståg kring Medelhafvets kuster.

Mellan Anthemius och Ricimer utbröt, då den förre ej utan vidare ville foga sig i sin svärsons vilja, år 469 en bitter fiendskap, som dock på bemedling af den liguriska adeln och den fromme biskopen af Pavia, Epiphanius, bilades. Försoningen mellan svärfar och måg var emellertid endast skenbar, och oenigheten utbröt 472 i full låga. Ricimer samlade i Milano en här och förde den mot Rom, som han stormade och plundrade. Anthemius dödades på flykten, den 11 Juli 472. Emellertid fingo hvarken Ricimer eller hans och Leos nye kejsare Anicius *Olybrius*, en Byzantiner af Aniciernes ättstora och rika slägt, som i tvenne århundraden varit Roms nästan förnämsta, och förmäld med Placidia, Valentinianus III:s dotter *, länge njuta af segerns frukter. Båda dogo innan årets slut. Burgundern Gundobald, som Olybrius innan sin död utnämnt till härmästare i Ricimers ställe, satte nu med härens bifall gardesofficeraren *Glycerius* på tronen. Men Leo utsåg till kejsare Marcellini systerson *Julius Nepos*, som var förmäld med en slägting till honom. I spetsen för en här inträngde denne i Italien, fördref Glycerius och lät viga honom till biskop af Salona (474). Den mest öfverhängande faran för det vestromerska riket hotade på denna tid från vestgotakonungen Eurik (466—484), som sökt eröfra det dittills ointagna Auvergne. Genom Epiphanius slöts fred med Eurik, och för att skydda den del af Gallien, som ännu förblifvit romerskt, ditsändes som härmästare Pannoniern *Orestes*, hvilken varit Attilas sekreterare. Denne använde emellertid den här, som anförtrotts honom, att fördrifva Nepos från Ravenna, hvarpå denne flydde till Dalmatien. Orestes ville sjelf ej anlägga purpurn, men beklädde dermed sin unge son *Romulus Augustus* (31 Okt. 475).

I verkligheten låg nu makten i händerna på de främmande hjelptrupper, som under det skenfagra namnet *bundsförvandter* utöfvade ett förtryckande välde. Endast ett fattades dem, hus och härd. För att ernå detta fordrade de tredjedelen af alla Italiens jordagods. Då Orestes hade nog romerskt sinnelag att neka deras begäran, trädde *Odovakar*, anförare för de germaniske soldenärerna i Italien, i spetsen för dem. Son till Edeco, af Rugiernes eller Skyrernes stam, troligtvis af ädel börd, hade han som en fattig yngling kommit till Italien och inom kort tjenat sig upp till en hög ställning i det kejserliga

* Hon och hennes moder hade af Geiserik blifvit lösgifna 462 och sända till Constantinopel.

lifgardet. Den 23 Aug. 476 började han upproret. Han eröfrade Pavia och tillfångatog Orestes, som redan den 28 Aug. halshöggs i Piacenza: dennes broder Paulus träffades några dagar senare af samma öde vid Ravenna. Odovakar tvang den unge kejsaren endast att afsäga sig tronen och anvisade honom en villa i Campanien, som fordom tillhört Lucullus, till uppehållsort. Med Romulus Augustus, hvilken sällsamt nog bar samma namn både som Roms grundläggare och som envåldets skapare, slutar raden af romerske herskare i Vesterlandet. Ty Odovakar ansåg det onödigt att sätta en ny skuggkejsare på tronen. Från Ravenna herskade han öfver Italien och lät kalla sig *konung* öfver de germaniska folken derstädes. Romulus tvangs att inför senaten afsäga sig kronan, och denne senare måste förklara, att det vesterländska kejsardömet upphört att finnas.

219. Romersk tron af marmor.

13. Rom och Konstantinopel. Italiens och provinsernas städer. Odling, lefnadssätt och seder. Konst och literatur.

I den mån kejsardömet blef säkrare på sin makt, förändrades allt mer staden Roms ställning i förhållande till öfriga kommuner. Augustus lät visserligen skenet af dess herravälde öfver verlden bestå, ehuru han genom att ej omedelbart styra det sjelf, utan genom en

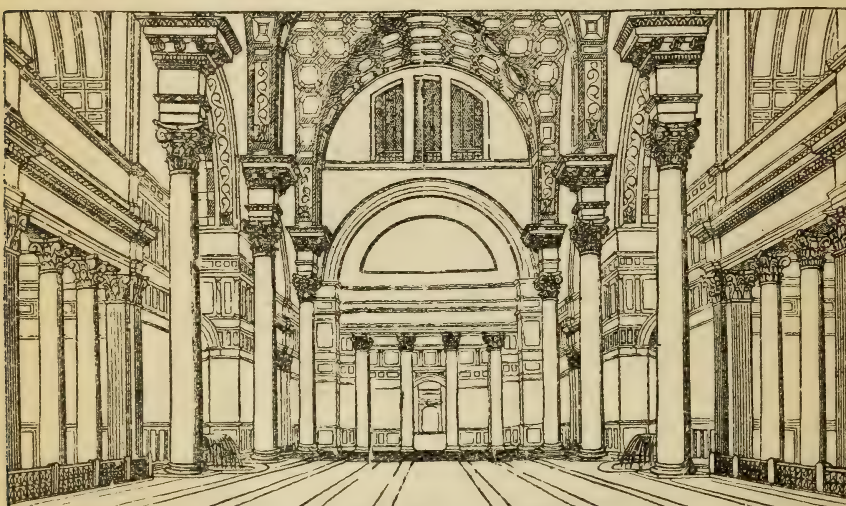
af honom helt och hållet beroende *praefectus urbi* antydde, att det ej längre var den mellanhand, genom hvilken makthafvaren herskade öfver provinserna. Under hans närmaste efterträdare var det rikets mest gynnade stad. Men från Trajani tid börjar allt mera afseende fästas vid provinserna och deras städer i allt högre grad komma i åtnjutande af den kejserliga frikostigheten. De beständiga fejderna mot barbarerne hålla under tredje århundradet kejsarne aflägsnade från hufvudstaden, och många af dem hafva under hela sitt lif ej vistats der mer än några månader. Diocletianus afskyr dess republikanska och Constantinus dess hedniska minnen, och den senare förlägger sin hofhållning till Constantinopel. Samtidigt vinna hufvudorterna i de fyra prefekturerna, som ofta också äro residens för kejsarne, allt större betydelse. Då rikets delning mellan två kejsare blef beständig, blefvo Milano och sedan Ravenna vesterlandets hufvudstäder i följd af den större trygghet, de lemnade mot folkupplopp och fienders öfverfall. Först sedan biskopen i Rom började erkännas såsom Petri efterträdare och vördnadsvärdare än vesterns öfrige metropoliter, intog Rom åter en verldsherskande ställning.

Före den neronska branden var staden illa byggd. Äfven sedermera kunde den ej i regelbunden skönhet täfla med sådana städer som Alexandria och Antiochia, der rumförhållandena tilläto raka gator med storartade perspektiv. I Rom voro äfven de större gatorna föga breda, så att husen syntes höga, ehuru de i jemförelse med nutidens större städer ej voro det. De hade sällan, med undantag af de för uthyrning afsedda, mot gården belägna delarne, mera än fyra våningars höjd; balkonger (*maeniana*), som sköto ut öfver bottenvåningen och förmörkade gatan, bidrogo betydligt till deras eldfarlighet. Men med allt detta var det kejserliga Rom forntidens ej blott märkligaste utan ock skönaste stad. »Såg man ned från Capitolium, förlorade sig blicken bland ett virrvarr af praktfulla tempel och byggnader, palats och minnesmärken af alla slag, som sträckte sig milsvidt öfver dalar och höjder i försvinnande fjerran. Staden hade inga bestämbara gränser; öfverallt sände han utlöpare öfver Campagnan, hvilka snart uppslukade närliggande byar och gårdar; hans förstäder öfvergingo omärkligt i landsbygden med dess praktfulla landthus, tempel och monument, hvilkas tinnar, gaflar och kupoler framglänste bland trädgårdarnes och lundarnes dunkla grönska.»

Öfverallt inom staden fägnades ögat af mosaikmålningar, taflor, statyer i marmor eller metall. Ännu i sjette århundradet, då uppror och plundringar af fiendehand beröfvat staden dess bästa prydnader, kunde en samtida säga, att det bodde ett andra folk af marmor inom

dess murar. Parker, kejserliga, såsom *horti Sallustiani*, och enskilda, af hvilka somliga voro öppna för allmänheten, alléer af lagrar och plataner gåfvo öfverallt skugga; de friska bergskällorna, i milslånga ledningar förda till staden, uppfriskade luften som springbrunnar, utbredde sig som dammar och fylde bassängerna i de väldiga badhus eller *thermer,* t. ex. Titi, Caracallas (bild 220) m. fl., som äro egendomliga för kejsartiden.

Det var en brokig och blandad befolkning, som bebodde Rom. Från alla håll strömmade menniskor att njuta af hufvudstadens skönhet och fördelar, bland hvilka de största — så ansåg den stora massan — voro de glänsande spelen på amfiteatern och circus, der de blo-

220. Sal i Caracallas thermer.

diga gladiators- och djurstriderna tillfredsstälde Romarnes smak för blodsutgjutelse, och de utdelningar af spanmål och bröd, som långt in i den kristna tiden kommo de fattige till del. Äfven förnämre och förmögne landsortsbor ditlockades af utsigten till hofgunst och befordran, ty sedan de gamla embetena nedsjunkit till blotta namn, var täflan om dem naturligtvis ej så stor, att ej provinsialer kunde ernå dem, och de nya, verkliga besatte de bättre kejsarne utan afseende på börd, de sämre äfven utan afseende på förtjenst. Ja, sedan andra århundradet var ju sjelfva purpurn ej omöjlig att vinna äfven för provinsialer. Äfven andra orsaker föranledde talrika flyttningar till Rom, såsom lärda forskningar, till hvilka de offentliga biblioteken och statsarkivet lemnade

rika medel, studier under de professorer, som sedan Vespasiani tid höllo offentliga föreläsningar, hopp att vinna rykte som skalder och konstnärer och i synnerhet som advokater (*causidici*), ett yrke, som under de två första århundradena var det mest inbringande af alla. För många torde ock blotta nyfikenheten varit tillräcklig driffjeder att nedslå sina bopålar på en ort, »der man på nära håll kunde pröfva allt hvad hela verlden frambragte», dit allt underbart och sällsynt, främmande konungar och drottningar, jettar och dvergar, ja till och med fogeln Phoenix, som kejsar Claudius ansåg sig kunna förevisa, församlades. Rom var, säger en Grek i andra århundradet, ett sammandrag af hela verlden. Ej ens stadens stora osundhet och den ofta inträffande hungersnöden kunde hämma tillströmmandet under de första århundradena, och först Constantinopels anläggning och barbarernes infall gjorde häri någon förändring.

Bland de en till halfannan million invånare, som Rom egde åtminstone till slutet af andra århundradet, voro naturligtvis lefnadsvanorna allt efter förmögenhetsvilkoren ytterst olika. Den stora massan var liksom nutidens Italienare nöjd med mycket litet, både i afseende på boning och betjening, kläder och föda. En hyrd kammare, ofta upp mot taket, en enda slaf, en enda egen toga, som, när den sändes till valkaren, stundom ersattes med en af denne uthyrd, kål, lök, litet kött och simpelt vin tillfredsställde de flestas lefnadsbehof. Vid hofvet och bland de högsta stånden herskade deremot mycken lyx, isynnerhet under det juliskt-claudiska huset, då förmögenheterna från aristokratväldets och utpressningarnas tid funnos qvar och då verldsfreden lättade handelssamfärdseln. Dock gick denna lyx, på enskilda fall när, ej till den öfverdrift, man vanligtvis föreställer sig, åtminstone om man jemför den med de senaste århundradena af nyare tiden. De största och praktfullaste palats, Rom egde, voro statens egendom; slafskarornas storlek, som dessutom, åtminstone medelbart, inskränktes af lagarne, förklarades dels deraf, att det fria arbetet var ytterst ringaktadt och i följd deraf föga lockande, dels deraf, att arbetets fördelning inom den enskilda hushållningen i Rom drefs till sin spets. Likaledes bör man besinna, att mycket, som nu sker med mekanisk kraft, då förutsatte menniskoarbete; till och med i stället för ur hade man slafvar, som utropade dagens timmar.

Präktiga guldstickade kläder, sedan Heliogabalus ofta af tjockt indiskt siden, purpurmantlar (stundom af ungefär 2000 kronors värde), hvilkas dyrbarhet öfverskylde deras dåliga lukt, voro ej ovanliga, men deras pris steg dock på långt när ej till samma summor som sextonde till adertonde århundradenas drägter. Ej heller hafva senare tider öfver-

träffats af kejsartidens bordlyx. Det var ej ofta sådana måltider förekommo som de vid Neros hof, hvilka man anser Petronius beskrifva i sina »satirer», ehuru han förlägger scenen till en italisk småstad och gör värden till en halfbildad, rik frigifven f. d. förvaltare *Trimalchio.* »Man frambar», heter det bland annat i hans beskrifning på en måltid i dennes hus, »en mycket riklig föranrättning (*gustatio*). På brickan (?) stod en åsna af korinthisk brons med en dubbelsäck öfver ryggen: i den ena säcken voro hvita oliver, i den andra svarta. Åsnan uppbar två silfverfat, på hvilka Trimalchios namn och fatens vigt voro ingraverade. På dem voro små ställningar fastlödda, på hvilka lågo hasselmöss, tillredda med honing och vallmo. Man framsatte ännu fräsande korfvar på ett silfverhalster: under halstret lågo syriska plommon med granatäpplekärnor.»

»Vi höllo ännu på med dessa goda saker, då Trimalchio bars in på sin stol under musik. Man framsatte sedan ett underfat med en korg, hvari låg en höna af trä med utbredda vingar, så som hönor pläga ligga, när de rufva sina ägg. Samtidigt inträdde två slafvar och började vid tonerna af musik att genomsöka hönsredet; tid efter annan framdrogo de påfogelsägg och utdelade dem åt gästerna; Trimalchio följde denna scen med ögonen och sade: Jag har låtit lägga påfogelsägg under hönan, men jag är sannerligen rädd, att det är ungar i dem. Låt oss emellertid försöka, om man ännu kan äta dem! Vi fingo skedar som vägde en half libra, och med dessa knackade vi hål på skalen. Jag var nära att bortkasta mitt ägg, ty det förekom mig som om det vore unge i det. Men då jag hörde en person, som var gammal i gården, säga: Det bör vara ett eller annat godt i det här,' tog jag åter upp skalet och fann en ovanligt fet snäppa, omgifven af pepprad äggula. Plötsligt gaf musiken tecken, och föranrättningen blef hastigt borttagen af en sjungande och dansande kör. Då Trimalchio märkte, att under den oordning, som häraf uppstod, en silfvertallrik fallit i golfvet och att en slaf tog upp den, gaf han slafven ett par örfilar och befalde honom att åter kasta tallriken på golfvet. En annan slaf inträdde och bortförde tallriken med soporna.» Efter åtskilliga andra öfverraskningar inrusade jagthundar och sprungo skällande kring bordet. »Derpå inbars ett fat, på hvilket låg en vildgalt af största sort. För att skära den framträdde en stor, skäggig karl i jagtdrägt; han drog sin knif och stötte den i galtens sida. Ur såret flögo trastar, som fångades af fogelfängare, hvilka sprungo omkring i salen med sina spön.»

»Under musik infördes tre lefvande svin, behängda med band och bjellror. Ett var såsom namn-sägaren (*nomenclator,* en slaf, som erin-

rade sin herre om mötandes namn) upplyste, ett år, det andra två, det tredje tre år gammalt. 'Hvilket af dessa', sade han, 'viljen I se på bordet?' Han lät inkalla kocken, och utan att afvakta vårt val utsåg han sjelf det äldsta. Efter en stund stod fatet åter på bordet med ett ofantligt stort svin. Trimalchio betraktade svinet allt nogare och sade slutligen: 'Hvad vill det säga: inelfvorna äro ju ej urtagna! Kalla ögonblickligen hit kocken!' Han befalde, att denne skulle piskas, men på gästernas förbön fick han nåd Han framträdde derefter och skar svinet med darrande hand. Ut störtade korfvar af alla slag.» Och efter allt detta var måltiden ännu knappt halfliden.

Under den borgerlige Vespasianus blefvo sederna enklare. för att sedan åter förfinas under de spanske kejsarne och Antoninerne. Tredje århundradets stormar samlade rikedomen på några få händer och gjorde lyxen under vestromerska rikets senare tider om ej mindre, der den fans, åtminstone mindre utbredd.

För Augustus och hans efterföljare var det af stor vigt, närmast för deras egen säkerhet, att noga öfvervaka de många oroliga och statsfarliga beståndsdelar, som funnos inom Roms befolkning. Stadsprefekten — en sådan fans sedan 359 äfven i Constantinopel — fick småningom allt större domsrätt och kansli. Och ej blott anföraren för gendarmerne (*praefectus vigilum*), utan äfven förmannen för provianteringsväsendet (*praefectus annonae*) hade betydlig polismakt åt sig uppdragen. Sedan andra århundradets slut finna vi i hvarje af stadens fjorton regiones en *curator* af senatorsstånd och en angifvare (*denunciator*) samt under curatörerne *vicomagistri,* alla med större eller mindre befogenhet i polisärenden.

Stadens penningbehöf fyldes ännu under kejsartiden länge ur statskassan (*aerarium*). Senare finna vi dock en sjelfständig kommunalkassa (*arca publica* l. *quaestoria*), hvars förvaltning i början tillhörde senaten och sedan stadsprefekten och som hade sina bestämda inkomster. De korporationer och kollegier*, i hvilka befolkningen, i synnerhet handtverkare och vissa slags arbetare, sedan gammalt voro indelade, började så småningom att begagnas i regeringens intresse, och då det från början af tredje århundradet blef dennas sträfvan att stöpa allt i så styfva och oföränderliga former som möjligt, blefvo de en gång för alla förpligtade till vissa hofverier och ledamotskapet i dem ärftligt. Åtminstone sedan tredje århundradet funnos besoldade *läkare,* som voro förpligtade att hålla föreläsningar, och ännu senare fjorton

* *Collegia* var det gemensamma namnet för alla slags sammanslutningar för religiösa och yrkesändamål eller till ömsesidig hjelp.

stads- och fattigläkare, en för hvarje region, hvilka fylde sitt antal genom val.

Sedan Constantinus flyttat styrelsesätet till Constantinopel, fick den nya staden nästan samma polisförfattning och förvaltning som Rom.

Italien, som efter bundsförvandtskriget blifvit likstäldt med Rom, i hvars folkförsamlingar dess invånare hade rösträtt, behandlades, sedan en monark herskade öfver alla, mer och mer likformigt med provinserna. Caesar hade som dictator utgifvit en allmän kommunalordning både för Rom, Italien och provinserna (*Lex Julia municipalis*), som till stor del blifvit förvarad på koppartaflor, funna 1732 nära Heraclea vid den tarentinska viken. Oaktadt vissa olikheter voro hufvuddragen af de särskilda kommunernas författningar lika. Folkförsamlingarna, indelade i tribus eller curier, valde embetsmännen långt efter Tiberii tid (måhända ända till början af tredje århundradet) i ungefär samma former, som dylika val skett i Rom. Att valen i början af kejsartiden omfattades med stort deltagande, derom vittna kol-inskrifterna på husväggarna i Pompeii, som till erhållande af medborgarnes förtroende anbefalla än den ene, än den andre kandidaten. I allmänhet voro landsortsstädernas embetsmän 2 *duumviri juri dicundo* (motsvarande Roms consuler), i stället för hvilka hvart femte år valdes *quinquennales,* som utom duumvirernes äfven hade censors befogenhet, vidare två *duumviri aediles.* Dessa fyra embetsmän sammanfattades i municipierna (städer, som, utan att dit skett någon utflyttning från Rom, fått borgarrätt, i motsats till de förnämligare kolonierna, dit sådan utflyttning skett) under namn af *quatuorviri* (fyramän). Vidare förekommo *quaestores* för förvaltningen af stadskassan och stadsjorden samt uppsyningsmän öfver templen och dessutom prester. I de flesta landsortsstäder funnos ock kollegier för religiösa ändamål, de s. k. *augustales.* Såsom rådgifvande och beslutande myndighet öfver den verkställande, som företräddes af embetsmännen, stod i landsorten som i Rom senaten. Dess medlemmar kallades *decuriones* och blefvo det på grund af innehafda embeten eller, om de åtnjutit något kommunalförtroende, genom quinquennalernes åtgörande eller genom decurionernes val. Ända från Hadrianus började de romerske kejsarne att åtdraga regeringstyglarne. I följd deraf uppstodo flere förändringar i kommunernas förhållanden, som dessutom råkat i oordning genom rättsskipningens ojemnhet, då man i detta hänseende följde olika grundsatser på olika ställen, och genom nödvändigheten att låna för de stora kommunalbehofven, hvaraf förvirring i städernas penningförvaltning uppstod. För att bringa ordning i rättsskipningen, indelade redan Hadrianus, såsom ofvan nämnts, Italien i fyra stora områden och satte öfver

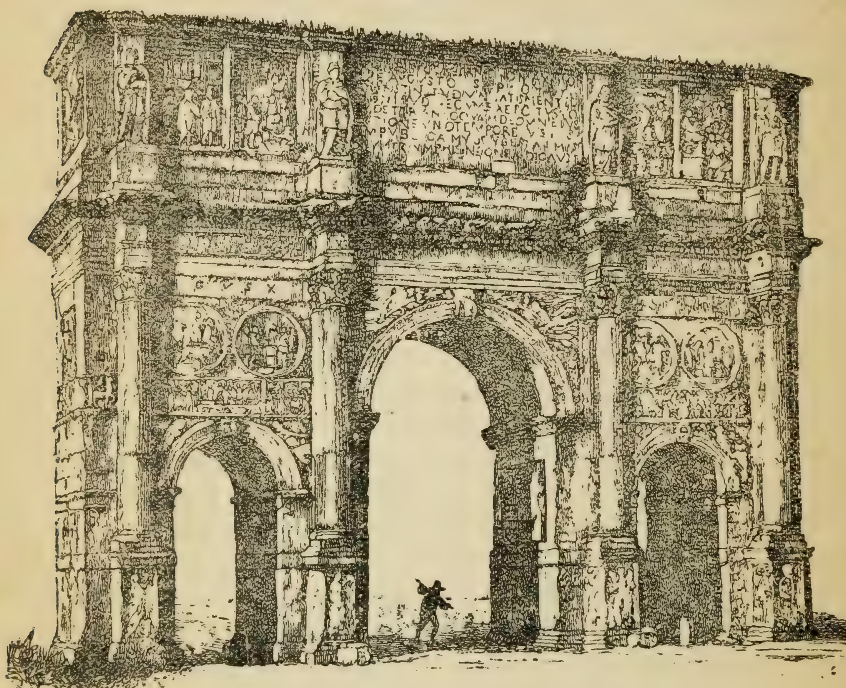
hvartdera en *consularis* med vidsträckt fullmakt. Desse embetsmän ersattes af Marcus Aurelius med *juridici,* som voro flere till antalet med mindre verksamhetskrets. För att reda städernas finanser tillsattes både i Italien, som sedan Constantinus helt och hållet förvaltades som provinserna, och i dessa senare *correctores* för hela distrikt. Desse i början tillfällige, sedermera ständige embetsmän förvandlades småningom till ståthållare. För samma ändamål förordnades *curatores* i enskilda städer. De voro i början romerske senatorer och riddare tillsatte af kejsarne för en gång, men öfvergingo sedan till af borgerskapet valde embetsmän, hvilka öfvertogo quinquennalernes göromål. Med förändringen i kommunernas förhållanden sammanhänger det, att antalet af dem, som ansågo deras embeten eftersträfvansvärda, blef allt mindre; sedan, troligtvis i början af tredje århundradet, embetsmännen och decurionerne, som numera endast togos bland de bemedlade, *possessores,* gjorts ansvarige för skatterna och fyllandet af kommunens behof, och kejsarne på det oförsyntaste plundrat städernas egendom, blefvo deras befattningar — decurionernes gjordes ärftlig på manslinien — tvångssysslor, som man på alla tänkbara sätt sökte undandraga sig.

Utom städer med romersk författning funnos isynnerhet i de land, der grekisk tunga talades, flera som i större eller mindre grad fått behålla sina ursprungliga inrättningar. Den likformighet i riksstyrelsen, som af den kosmopolitiske Hadrianus och hans närmaste efterträdare genomfördes, lemnade dock mycket af det ursprungliga qvar, och just dessa egendomliga förhållanden inom den del af det romerska väldet, der grekiska språket talades, var det, som till stor del förorsakade rikets delning och gjorde den beständig.

En följd af dessa de grekiska landens jemförelsevis stora frihet var ock att *konsten* der fortfarande blomstrade. De härliga mönsterbilder, som skapats af den klassiska tidens store mästare, funnos alltjemt qvar i sitt hemland, då de juliskt-claudiske och de flaviske kejsarne, med undantag af Nero, nöjde sig med att plundra guld och silfver, men läto konstverken vara. De spanske kejsarne och Antoninerne voro ej de, som riktade Rom på provinsernas bekostnad, och de följande soldatherskarne bekymrade sig minst af allt om konsten.

Romarne voro föga kännare, men förträfflige mecenater och beställare, och derför kunde deras realistiska smak ej vara utan inflytande på de grekiske konstnärerne. Isynnerhet visade sig detta inflytande under kejsartiden liksom under föregående tidskifte på *byggnadskonsten.* Kupolen och hvalfvet spelade allt större rol, och äfven i oväsentligare saker, såsom i pelarkapitälens form, började en rent romersk smak göra sig gällande. Pantheon, Marcelli teater m. fl. bygg-

nader från Augusti tid visa, huru långt man redan då kommit. I storhet, om ej i skönhet, öfverträffas de dock af Flaviernes verk, amfiteatern (Colosseum), Titi thermer och triumfbåge m. m. Samma mästerskap röja de präktiga *fora*, som Nerva och Trajanus byggde, Hadriani Venus- och Romatempel samt många andra praktfulla byggnader. Från midten af andra århundradet visar sig ett sjunkande: proportionerna blifva mindre ädla, och öfverlastning träder i den storartade

121 Constantinus den stores triumfbåge.

praktens ställe. Från tredje århundradet inträda många förändringar i stilen. Pilastrar och halfpelare afbryta väggytorna oftare än förr; rader af småpelare, fritt uppburna af konsoler, uteslutande bestämda för dekoration, framträda på väggarnas öfre delar; bågar ställas omedelbart på pelare. På samma gång blifva massorna allt kolossalare, såsom i Aureliani soltempel, Diocletiani palats i Spalatro m. fl. Den romerska byggnadskonsten eröfrar hela verlden ända från Britannien till öknarna söder och öster om Palestina.

Inom *bildhuggarkonsten* var i synnerhet porträttframställningen egendomlig för kejsartiden. Den drefs som bekant till så hög grad, att kejsarinnestatyerna försågos med hår, som kunde aftagas, för att äfven bilden skulle kunna följa modet, hvars slafvinnor originalen voro. Reliefen urartade; genom olika stark modellering ställdes figurerna i flere plan, och denna konstgren råkade derigenom in på *måleriets* område. Sistnämnda konst prydde under kejsartiden boningsrummens väggar, såsom husen i Pompeii visa, med scener ur hvardagslifvet och sagorna. Af skimrande färgglans, med fin och ljus kolorit, äro dessa målningar dels fresker, dels, ehuru mera sällan, anlagda på torr grund med limfärg, dels någon gång mosaiker.

222. Romerska soffor.

223. Graverad sten från romartiden.

224. Romersk vasmålning.

225. Stycke af ett romerskt mosaikgolf.

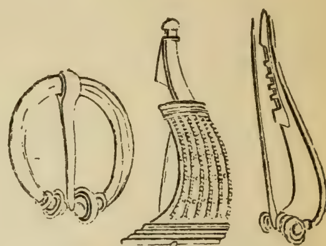
Äfven *konsthandtverket* bibehöll sin höga ståndpunkt ända till Hadriani tid. Hvad det kunde åstadkomma, skönja vi i praktfulla kaméer, lampor, kok-, mat- och dryckeskärl, smycken, rustningar och svärd m. m. (bild 222—229).

Huru stort det förakt var, som Romarne hyste för Grekerne, ett förakt, som hos många af deras författare finner skarpa uttryck, kunde de dock lika litet på konstens område som i afseende på *tänkesättet, språket* och *literaturen* värja sig för deras öfvermäktiga inflytande. Det förstnämnda påverkades ej obetydligt af den rent grekiska filosofien. Stoicismen, bland andra företrädd af *Lucius Annaeus Seneca* från Cordova (död 65 e. Kr.), hade under de första århundradena

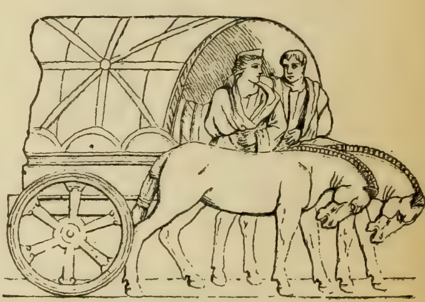
ett stort inflytande på de mera bildade och kom på tronen med Marcus Aurelius, sjelf filosofisk författare (på grekiska). Den njutningslystna massan tilltalades mest af epikureismen eller kastade sig, der den ej vände sig till judendom eller kristendom, i armarne på mysticismen, hvars ädlaste bekännare voro nypythagoreerne, med den store undergöraren och teosofen *Apolonius från Tyana* (under Nero) i spet-

226. Romersk marmorkandelaber.

227. Romerska spännen (*fibulae*).

228. Romersk resvagn. Från en romersk basrelief.

sen, men som bland sina anhängare äfven räknade åtskilliga framgångsfulle bedragare, såsom den af Lukianos skildrade Alexander från Abonoteichos, sin tids Cagliostro. I tredje århundradet uppstod, påverkad af kristendomen, den djupsinniga neoplatonismen, hvars uppfinnare och utbredare de snillrike Grekerne Ammonius Sakkas, Longinus, Porphyrius, Plotinus, Jamblichus m. fl. voro. Äfven denna lära fann en kejserlig bekännare i Julianus.

De nya åsigterna i religion, statslära och vetenskap behöfde ock ett annat språk än Ciceros och Caesars. Den från Grekerne lånade *grammatiska* vetenskapen hade derför i Romarne ifriga omhuldare. Man vet, huru Caesar midt under det galliska kriget fann tid att sysselsätta sig med dylika spörsmål. Äfven sedan utgjorde grammatiska frågor omtyckta samtalsämnen bland folk af verld, liksom grammatiken i de lägre skolorna (*ludi*) var grundvalen för *undervisningen*, hvilken under kejsartiden utbildades allt mera. Början dervid, äfven i Rom, åtminstone på Quintiliani tid, gjordes med grekiska språket. Såsom de förnämsta grammatiska skriftställare äro att nämna *Verrius Flaccus*, lärare för Augusti barnbarn, och *M. Fabius Quintilianus* från Calagurris i Spanien (född omkr. 35, död 95 e. Kr.), den förste, hvilken i Rom anstäldes som offentlig lärare i vältaligheten. Hans *Institutio oratoria* (handbok i vältaligheten), som äfven sysselsatte sig med grammatiska frågor, var ämnad att motarbeta den oklassiska smak, som isynnerhet genom Senecas skrifter fått insteg. I fjerde århundradet skref *Aelius Donatus* en lärobok i latinsk grammatik, som begagnats ända in i nyare tider. Hvad det romerska språket sedan Augusti tid förlorade i renhet, vann det i innerlighet och förmåga att uttrycka det rent menskliga. Sedan tredje århundradet intränga dock allt mer barbarismer, och dialekterna i de olika landsändarne börja allt mera sjelfständigt göra sig gällande. Detta i förening med det tilltagande inträngandet af Germaner, som talte latin, men tänkte på sitt hemlands språk, ledde, ehuru först efter vestromerska rikets fall, till de romaniska språkens uppkomst.

229. Medalj från romerska kejsartiden.

För den högre bildningen var undervisningen i *vältalighet* fortfarande grundläggande. Eget nog räknade den ju flere lärare och lärjungar, ju mera dess utöfning inskränktes till arfs- och egendomstvisterna vid centumviraldomstolen, till loftalen i senaten öfver den regerande kejsaren (*panegyrici*) och till de skändliga anklagelserna för majestätsbrott. Så småningom fick en stor mängd af rikets städer besoldade vältalighetslärare, och i senare tider fans det i Constantinopel ej mindre än 20. Befordran inom statstjensten, rikedomar och högt anseende belönade de mera framstående, såsom *Herodes Atticus* (101—177 e. Kr.), archont i Athen, en af de rikaste män på sin tid, och *Marcus Cornelius Fronto* (omkr. 90—168 e. Kr., consul 143), båda Marci Aurelii lärare. Bland de vältalare under kejsartiden, hvilkas skrifter kommit till oss, intages främsta rummet af *Cajus Plinius Caecilius*

Secundus (62—113) och dennes sene efterhärmare *Quintus Aurelius Symmachus,* consul 391, båda derjemte författare till *Bref.*

Äfven öfriga bildningsmöjligheter voro under kejsartiden flere än förut. Isynnerhet lemnade de studieresor, som i verldsfredens hägn under de första århundradena e. Kr. allt oftare företogos till Grekland, Egypten och Asien, rikt tillfälle att utvidga kunskaperna och skärpa omdömet. Ett i stort drifvet mångfaldigande — genom samtidig diktering för en massa slafvar — af de mest omtyckte skriftställarnes verk och en ordnad bokhandelsverksamhet, som utöfvades af stora firmor i Rom, befordrade smaken för literära sysselsättningar.

Derföre rådde ock till mot slutet af andra århundradet en rörlig äflan och sträfvan på literaturens alla områden; jemte de store mästare, hvilkas verk till en del kommit till oss, uppstodo skaror af dilettanter, hvilkas lätta alster knappt hunno utom kretsen af deras vänner och bekanta — som efter tidens sed sammankallades för att höra det nya arbetet föreläsas — eller, om de vunno någon allmännare uppmärksamhet, försvunno med de tillfälliga omständigheter, som förskaffat dem framgång. Friskaste behag för efterverlden ega sedemålarne, *satirikerne Decimus Junius Juvenalis* (omkr. 47—130), som i praktfulla hexametrar, med skarpa, om ock stundom något öfverdrifna drag skildrar sin samtids förderf, den af ädel harm besjälade, men torre och oklare stoikern *Aulus Persius Flaccus* (34—62), *epigramdiktaren,* den fyndige och elake *Marcus Valerius Martialis* (omkr. 40—102), de satiriske *romanförfattarne,* Romaren *Petronius,* som under titeln satirae i 20 böcker, af hvilka endast fragment kommit till oss, lemnat oss en liffull skildring af det yppiga lefnadssättet på Neros tid, den oefterhärmligt qvicke greken *Lukianos* från Samosata i Syrien (på Antoninernes tid) och *Lucius Apulejus* från Madaura i Afrika (född omkr. 130), som utom filosofiska skrifter äfven lemnat oss sin behagligt berättade äfventyrsroman *Lucius* eller *den gyllene åsnan,* hvartill han hemtat ämnet ur Lukianos. Bland senare (grekiske) romanförfattare märkes *Achilles Tatius* i femte århundradet, författaren till den berömda berättelsen om Levkippe och Kleitophon. Sedan Augusti tid förlorar den *episka* diktningen i betydelse. *Marcus Annaeus Lucanus* (39—65), landsman och slägting till Seneca, författare till *Pharsalia,* en poetisk beskrifning af Caesars kamp för enväldet, *Cajus Silius Italicus* (25—101), som skrifvit *Punica,* Neapolitanaren *Publius Papinius Statius* (omkr. 45—omkr. 96), som i lätta verser diktat *Thebaïs, Silvae* m. m., gjorde sig berömde i första århundradet, *Decimus Magnus Ausonius* från Bordeaux, af hvilken vi hafva idyller, ekloger och epigram, *Aurelius Prudentius* en framstående kristlig skald, härmare af Horatius, *Claudius Claudianus*

m. fl. i det fjorde, *Apollinaris Sidonius* i det femte. Dramat har under kejsartiden ej att uppvisa mer än ett och detta knappt med fog berömdt namn, *Senecas*, och den lyriska skaldokonsten finner efter Horatius ej några idkare förr än under kejsartidens senaste tidskifte, såsom *Paulinus Nolanus* och *Flavius Merobaudes*, båda i det femte århundradet.

Deremot hade *historieskrifningen* under en stor del af tidehvarfvet att glädja sig åt en hög grad af blomstring. *Vellejus Paterculus*, Tiberii följeslagare i alla hans fälttåg, har skrifvit en romersk historia från Aeneas' ankomst till Italien till 30 e. Kr. Juden *Flavius Josephus* (37—omkr. 93) har på grekiska författat sitt folks historia och en sjelfbiografi, båda af stort historiskt värde. Men störst af kejsartidens häfdeforskare är *Cornelius Tacitus* från Interamna i Umbrien (född omkr. 52, consul 97, död omkr. 117), som sorgfull och hotande hellre fäller än friar och i korta, tankedigra, men melodiska satser sammanpressar all den harm, som en romersk storman och en stoisk filosof måste känna mot de skändligheter, som kejsarne af det Juliskt-Claudiska huset begingo i sin fejd mot den romerska högadeln och de gamla sederna. Hans hufvudarbeten äro *ab excessu divi Augusti* (*Annales*), Roms historia från Augusti död till Neros fall, hvaraf tyvärr en stor del gått förlorad, samt *Historiae*, som skildrade tiden mellan 69 och 96 e. Kr.; endast de fyra första böckerna samt en del af den femte äro bevarade. Dessutom har han författat en *dialog om berömde talare*, sin svärfader *Agricolas lefvernesbeskrifning* och *Germania*, i hvilken han mot sin förkonstlade tid som motbild framhåller nordboernes enkla och rena seder. Hans samtida, Greken *Plutarchos* från Chäroneia i Böotien (omkr. 50—omkr. 120), har förevigat sitt namn genom sina prisade jemförande lefvernesbeskrifningar öfver berömde Greker och Romare. Alexander den stores historia behandlades af Greken *Arrianos*, år 136 ståthållare i Kappadokien, och Romaren *Curtius Rufus* (af oviss tidsålder). *Cajus Suetonius Tranquillus* (omkr. 75—omkr. 160), Hadriani kanslichef (*magister epistolarum*), beskref med stor omsorg, men för mycket sinne för obetydligheter och hofhistorier, de tolf första kejsarnes lefnadsöden. En efter de särskilda folkslagen i romarriket ordnad *romersk historia* på grekiska i 24 böcker, af hvilka endast 11 fullständigt bevarats, författades af *Appianos* från Alexandria (i midten af andra århundradet). Samma ämne behandlades, likaledes på grekiska, synkronistiskt af *Cassius Dio* från Nicäa i Bithynien (två gånger consul, 222 och 229) i ett jetteverk i 80 böcker, hvaraf endast 37—54 finnas i behåll. *Herodianus* (omkr. 170—omkr. 240) har i 8 böcker på grekiska behandlat tilldragelserna från Marci Aurelii död till Gordia-

nus II. Af intet estetiskt och — utan mycken försigtighet — föga historiskt värde äro *Scriptores Historiae augustae*, historieskrifvare på Diocletiani och Constantini tid, som tecknade de romerske kejsarne från och med Hadrianus till och med Cari söner. Bland de senare historiske författarne är *Ammianus Marcellinus* (omkr. 330—omkr. 400), kejserlig lifdrabant, som, ehuru född Grek, skref på svulstig latin, mycket värderad för sin sanningskärlek och för sin genom eget deltagande i händelserna förvärfvade sakkännedom. Han skref 31 böcker kejsarhistoria från Nerva till Valens' död (96—378). Endast de 13 sista böckerna finnas qvar. Ytterst vigtig för historien är biskopen af Caesarea *Eusebius*, med tillnamnet Pamphili vän (omkr. 320), genom sin kronologiska historia från verldens skapelse till 325 e. Kr. Såsom *geografer* utmärka sig Spanioren *Pomponius Mela* under Caligula och Claudius samt Grekerne *Claudius Ptolemaeus* och *Pausanias* i andra århundradet.

Inom *naturvetenskapen* förvärfvades ett lysande namn af den månglärde *Cajus Plinius Secundus* d. ä., krigare och statsman under Claudius och Vespasianus; han förlorade lifvet, då han af forskningsifver vågade sig för nära Vesuvius vid dess utbrott 79. Hans *historia naturalis* i 37 böcker är bland de lärdaste arbeten verldsliteraturen har att uppvisa. Inom *medicinen* voro Romaren *Aulus Cornelius Celsus* i första århundradet och Greken *Galenus* (131—omkr. 197) berömde; den senare är näst Hippokrates forntidens störste läkare och medicinske författare; af hans talrika skrifter ega vi ännu 100. Äfven inom *landthushållning*, *fältmätningskonst*, *byggnadslära* och *krigsvetenskap* åstadkommos märkliga arbeten.

Ursprungligast och lyckligast visar sig dock romarandan under kejsartiden inom *rättsvetenskapen*, som mäktigt arbetade på att utjemna skilnaden mellan rikets olika delar och genom *en* lag skapa *ett* folk. Sedan de store rättslärarne under Augustus, *Marcus Antistius Labeo*, stiftare af Proculianernes (så kallade efter hans lärjunge Sempronius Proculus), och *Cajus Atejus Capito*, upphofsmannen till Sabinianernes (som hade sitt namn efter Masurius Sabinus) skola, verkade en oafbruten följd af praktiska jurister och rättslärde för utbildningen af rätten och lyckades skapa ett system, som, först senare under kejsar Justinianus fulländadt, med rätta anses som det skarpsinnigaste, menniskor uttänkt, näst efter matematikens. Genom sitt återupplifvande i medeltiden har den romerska rätten, som nästan öfverallt erkändes, gifvit ny väckelse åt lagvetenskapen och helt och hållet omgestaltat det juridiska tänkandet.

»Tre gånger har Rom skrifvit lagar för verlden, tre gånger sammanslutit folken till enhet: första gången, medan det romerska folket ännu stod i blomman af sin kraft, till statens enhet; andra gången,

sedan detta folk gått under, till kyrkans enhet; tredje gången, i följd af den romerska rättens antagande i medeltiden, till rättens enhet; första gången med yttre tvång genom vapnens makt, de båda andra gångerna genom andens makt; Roms verldshistoriska betydelse, sammanfattad i ett ord, är *allmänneligheten's* seger öfver nationalitetsgrundsatsen. I Rom måste den gamla odlingens trådar sammanlöpa, för att historien vid denna knutpunkt skulle kunna anknyta den kristliga odlingen.»

J. E. Centerwall.

14. Munklifvets uppkomst. Kristna lärostrider i fjerde och femte århundradena.

Medan en del af den kristna kyrkans presterskap genom den sträfvan efter verldslig makt, som redan ganska snart efter kristendomens upphöjande till statsreligion började visa sig, måste dragas från det ursprungliga kristliga lifvets enkelhet, framträdde samtidigt en motsatt böjelse, den nemligen att, helt och hållet skild från verlden och dess frestelser, framlefva ett ensligt eremitlif under botöfningar och böner. Ur detta förhållande framgick en af den kristna verldens märkvärdigaste företeelser: munk- och klosterlefnaden. Rötterna till densamma äro att söka i asketernas lefnadssätt och sträfvanden, hvilka, allt mer och mer stegrade, gingo ut på ett fullkomligt dödande af alla vår sinliga naturs fordringar och behof, hvarmed sammanhängde den föreställningen, att ett i alla slags försakelser, fastor, botöfningar, sjelfspäkningar tillbragdt lif måste betraktas såsom en högre utvecklingsgrad till fullkomlighet. Detta är en åsigt, som ej kristendomen först och ensamt framalstrat. Österlandet, hvars glödande natur drifver menniskan till alla ytterligheter, visar oss ännu i dag ibland de hedniska folken personer, som tron på den höga förtjensten af yttre försakelser och uppoffringar drifver till de mest plågsamma, ja nästan vansinniga botöfningar, hvarför de ock vördas af folket som helgon. De strängare asketerna ibland de kristne blefvo eremiter, och detta först i Egypten, ett land, hvars klimat och naturbeskaffenhet alltid verkat ett visst dystert lynne.

Egyptiern *Antonius* (252—357), hvilken är att betrakta som munklifvets egentlige stiftare, hade tidigt erfarit en religiös sinnesrigtning, men vetenskaplig bildning hade deremot förblifvit honom främmande. Sedan han fördelat hela sin förmögenhet ibland de fattige, drog han sig tillbaka från verlden och begaf sig år 285 ut i en ödemark. Att

så litet, det någonsin var möjligt, tillfredställa de kroppsliga behofven var ett af hans förnämsta sträfvanden. Denne helige mans lif har liksom många andre fromme kristnes i detta och senare århundraden visserligen utsmyckats med sagor och underbara berättelser, men sanna drag af enkel storhet låta dock ej misskänna sig deri. Hans exempel bragte många derhän att sluta sig till honom och egna sig åt samma lefnadssätt. Sålunda uppstodo i denna trakt af Egypten en mängd hyddor, bebodda af enslingar (på grekiska μοναχός, hvaraf det svenska »munk» uppstått), ibland hvilka Antonius stiftade föreningar och öfver hvilka han förde uppsigten. Utom andaktsöfningar, bön och fastor ålade han dem handarbeten såsom en pligt, emedan han insåg, huru fördertligt ett helt och hållet sysslolöst lif måste blifva. Han dog i en ålder af nära hundrafem år.

Under det munkväsendet redan med stor snabbhet utbredde sig från Egypten till andra trakter, erhöll det i sitt ursprungliga fädernesland genom uppkomsten af det egentliga klosterlifvet efter bestämda regler (utsträckt arbete af alla slag, bön och gudstjenst, späkningar, sträng disciplin) sin karakteristiska utbildning. Detta skedde genom *Pachomius*, en lärjunge af Antonius, under hvars uppsigt munkarna begynte att bo i samfälda byggnader, hvilka på grekiska kallades κοινόβια, på latin med anledning af deras instängdhet claustra (hvaraf vårt »kloster»); detta inträffade först i distriktet Tabenna i öfre Egypten, mellan Thebe och Tentyris. Så skilde man nu anakoreter (eremiter) från koinobiter (klosterbröder). Föreståndaren för ett kloster kallades fader (abbas, hvaraf »abbot»). Då Pachomius dog (348), lemnade han efter sig flere tusen munkar, som stått under hans uppsigt. Föreningar i samma syfte och med samma lefnadssätt bildade sig då äfven bland qvinnor, och *nunneklostren* utgingo likaledes (omkring år 320) från Egypten. Det uppstod en verklig hänförelse för detta lefnadssätt, och de mest ansedda kyrkolärare anbefalde enträget denna väg till en högre gudaktighet. Hastigt nog funno klostren vägen från öknarne till slättmarker och städer, och öfverallt såg man nya resa sig. Då för tiden hörde munkarne ej till klerkeriet; först senare betraktades de såsom medlemmar af detta stånd.

Athanasius, denne ifrige kämpe för läran om Kristi lika gudom med Fadren, förde år 340 munkväsendet till Rom, och i Gallien verkade biskop Martin af Tours med stor ifver för detsammas vidare utbredning.

Der funnos anakoreter, hvilka ej tillfredsställdes af det vanliga munklifvets stränghet och hvilka för att öfverbjuda detta togo sin boning i klyftor, grifter, på bergtoppar, i träd: men alla dessa öfverträf-

fades dock i sjelfspäkning vida af en i början af femte århundradet i närheten af Antiochia lefvande eremit vid namn Simeon, som fattade det beslut att tillbringa sitt lif på en pelare. Han byggde sig allt högre sådana och besteg till slut en af 40 alnars höjd, der han sedan tillbragte 30 år under bar himmel. Man vördade honom såsom en undergörare, och från alla trakter tillströmmade folk för att se honom och anförtro sig åt hans böner. Han fann efterhärmare af detta lefnadssätt i Syrien och Palestina, och dessa *pelarhelgon* (stylitae) försvunno fullständigt först i 12:te århundradet.

Liksom kristendomen under Constantinus den store ur dunklet framträdde till verldsligt anseende, blef äfven gudstjensten glänsande och praktfull. I stället för enkla församlingshus uppstodo präktiga kyrkor. För att smeka mängdens sinnen upptogos manga yttre prydnader såsom lån från hedendomen. Altaren, bilder, ljus, rökelse, dyrbara kärl och en praktfull högtidlighet infördes så småningom vid gudstjensten.

Martyrer och *helgon* voro redan under de första århundradena föremål för vördnad, och tanken på dessa troshjeltar styrkte och uppmuntrade många under de strider, hvilke de såsom kristne hade att bestå. Redan i 4:de och 5:te århundradet begynte auropandet af helgonen, liksom af apostlarne, jungfru Maria, m. fl., för den kraft, man tillade deras förbön hos Gud. Härur utvecklade sig senare den nästan afgudiska kyrkan af desamma. Äfven vallfärdandet och reliksamlandet finner man redan på denna tid. Constantinus den stores moder, den fromma Helena, reste till Palestina och knäböjde andäktigt på en kulle, som man utvisade för henne såsom platsen för Frälsarens korsfästelse. Åtrån att besöka de heliga ställen, hvarest Jesus en gång vandrat, bemäktigade sig allt flere fromma själar; äfven till martyrernas och helgonens grafvar anstälde man vallfärder.

Jemte de på skiljaktiga trosläror grundade sekter och söndringar, som fortlefde från de första århundradena af kristendomens tillvaro, framträdde äfven nya under nu ifrågavarande tidskifte. Bland de lärostrider inom den vesterländska kyrkan, som särskildt påkalla vårt intresse, är i synnerhet en märkvärdig, som fördes af tvenne män, hvilka, ledda hvar och en af uppriktig öfvertygelse, uppstälde motsatta läror. Den britiska munken *Pelagius* uppträdde i början af 5:te århundradet med följande påståenden: verkningarna af Adams syndafall hafva ej sträckt sig till hans efterkommande; menniskan, som födes oförderfvad, eger moraliska krafter att sjelf välja och utöfva det goda. Emot dessa satser uppträdde den djupt forskande, inom kyrkan i flere rigtningar nitiskt verksamme *Augustinus* och lärde:

att alla menniskor genom syndafallets följder befinna sig i ett tillstånd af välförtjent fördömelse; blott Guds nåd är verksam vid den förderfvade naturens omdaning till det goda, men menniskans fria sjelfbestämningsrätt har dervid intet att säga. Slutligen har (till svar på frågan, hvarför då icke alla menniskor skulle förbättras i sedligt afseende) Guds outransakliga rådslut på förhand bestämt (predestinerat) blott ett visst antal menniskor till salighet. Denna lära sammanhänger nära med Augustini karakter och inre öden. Han hade i sin ungdom råkat i många villfarelser; de syndiga böjelserna och de goda föresatserna hade länge kämpat inom honom; han hade i manichäernas löftesrika mysterier sökt lösningen på de tvifvel, som plågade honom, till dess han ändtligen inemot sitt 30:de lefnadsår fann tröst i evangelii enkla lära och nu plötsligt blef en helt annan menniska i sedligt hänseende. Derigenom befästes han i den tanken, att menniskan vore för svag till sin omvändelse samt att denna snarare åvägabragtes genom en Guds oemotståndliga inverkan. Hans system segrade inom kyrkan, och Pelagii läror fördömdes såsom kätterska, emedan denne alltför mycket framhållit menniskans egen förtjenst, men för litet nödvändigheten af återlösningen genom Gud. Deremot framkallade hårdheten i de augustinska lärorna, isynnerhet den om obetingad predestination till salighet eller fördömelse, emot hvilken redan den naturliga menskliga känslan uppreser sig, ett parti, som stod midt emellan begge och hvilkas anhängare derför kallades semipelagianer. Denna åsigt, som beflitade sig att undvika ytterligheterna å båda sidor, rönte under medeltiden det största bifall.

Under det sålunda den vesterländska kyrkans dogmatiska stridigheter stodo i nära beröring med religionens praktiska och sedliga sida, förvirrades deremot den österländska genom strider, hvilkas innehåll utgjordes af spetsfundiga grubblerier och förmätna påståenden rörande outgrundliga hemligheter. Dess bevekelsegrunder voro orenade af verldslig ärelystnad och personliga lidelser, och såsom följder inträdde olycksbringande söndringar.

Ur striden om Kristi gudom utvecklade sig en annan, som fördes med största häftighet, den nemligen om förhållandet mellan hans gudomliga och menskliga natur. Den tvåfaldiga villfarelsen beror här på, huruvida hufvudvigten ensidigt lägges vid den gudomliga eller menskliga naturen. Såsom representanter af den förra af dessa läror, som lät den menskliga naturen helt och hållet uppgå i den gudomliga framträdde *eutychianerne* (så kallade efter klosterföreståndaren Eutyches) eller *monophysiterne*, såsom de äfven benämndes på grund af denna naturernas sammanblandning hos Kristi person. Gent emot dessa

stodo *nestorianerne* (efter biskop Nestorius), hvilka lade sådan vigt vid Frälsarens menskliga natur, att han blef blott en menniska, i hvilken gudomen tagit sin boning. Efter de skolor, från hvilka de utgingo, kallas dessa rigtningar ock den alexandrinska och den antiochenska.

Det var patriarkernes i Alexandria afund öfver de constantinopolitanske patriarkernes högre anseende, som bragte stridslågan till utbrott. *Nestorius*, som erhållit sin teologiska bildning i Antiochia och sedan 428 var patriark i hufvudstaden, predikade mot det om Maria brukade uttrycket »Gudamodren».• Deremot reste sig den alexandrinske patriarken *Cyrillus*, en högst äregirig, hersklysten och för våldsamheter benägen man. Striden uppflammade med stor häftighet och hetta. Man utmanade hvarandra med stridsskrifter, som hufvudsakligen rörde sig kring läran om Kristi naturer. Hela österländska kyrkan delade sig i två partier. Då nu patriarker och hela provinser ömsesidigt uppträdde mot hvarandra med den största hätskhet, beskyllande hvarandra för kätteri, påbjöd kejsar Theodosius II ett allmänt kyrkomöte i Ephesus (431) för att försona de fiendtliga partierna. Här blef likväl alldeles intet afgjordt, enär det egyptiska (alexandrinska) partiet förklarade Nestorius, det antiochenska Cyrillus för afsatt, och den svage Theodosius viste ej att hjelpa sig på annat sätt, än att han bekräftade begges afsättning. Men Cyrilli anhängares ränker bragte det derhän, att domen öfver denne återkallades, men Nestorius, som hade häftiga vedersakare vid hofvet, skickades i landsflykt, der han sedan dog. Dermed var dock ej saken sjelf ännu afgjord. Patriarken Johannes af Antiochia öfvergaf visserligen Nestorius, men ej hans lära och återstälde först då kyrkfriden med motpartiet, när Cyrillus låtit förmå sig att underskrifva en honom förelagd trosbekännelse. Den skenbara försoning, som härigenom inträdde, blef dock af kort varaktighet, ty flere östromerske biskopar voro ej tillfreds dermed, utan yrkade derjemte, att Nestorius måtte förklaras oskyldig. Då de och deras anhängare i stället förföljdes, flydde de under ledning af Barsumas, en från skolan i Edessa fördrifven lärare, till Persien, hvars konung så gerna emottog dem, att han till och med på Barsumas' råd förvisade ur sitt land alla från Nestorii lära afvikande kristna bekännelser. På detta sätt uppstodo i österlandet de nestorianska församlingar, som ännu i dag fortbestå och kalla sig *kaldeiske kristne*.

Emellertid uppgåfvo Cyrillus och hans anhängare i trots af det underskrifna trosformuläret hvarken sin åsigt eller hoppet att göra henne till den herskande. Cyrillus dog visserligen, men i hans efterföljare Dioskuros behöll det alexandrinska partiet en ledare, som ingalunda gaf honom efter i häftighet och lidelse, men väl öfverträffade

honom i våldsamheter. Då patriarken i Constantinopel Flavianus, såsom det hette »för falska läror om Kristi natur», afsatte den gamle klosterföreståndaren Eutyches, som blott ville erkänna en gudomlig, ej en mensklig natur i Kristus, från hans embeten, såg Dioskuros i denna tilldragelse en lämplig anledning att förnya striden. Genom sitt inflytande vid hofvet, der Flavianus var hatad, bragte han det derhän, att ett allmänt kyrkomöte sammankallades i Ephesus (449). Denna församling har i historien på grund af de våldsamma medel, som der användes, med rätta erhållit namnet »Röfvarsynoden». Eutyches blef der frikänd, Flavianus afsatt och hvarje afvikelse från tron på en (uteslutande gudomlig) natur hos Kristus belagd med kyrkans bann. Denna det egyptiska partiets ovärdiga seger måste naturligen uppväcka den största harm. I synnerhet uttalade sig den romerske biskopen Leo den store, som redan gillat domen öfver Eutyches, på det kraftigaste emot de ephesiska besluten. Men detta hjelpte icke, och läran om *en* natur hos Kristus skulle måhända ännu i dag hafva herskat i den österländska kyrkan, om icke kejsar Theodosius så snart aflidit. Den nya regeringen hatade Dioskuros, och följden deraf blef sammankallandet af ett kyrkomöte i Chalkedon (451) under ledning af kejsar Marcianus. Hvad som här skedde, var lätt att förutse, ty många biskopar följde nu med samma fega tänkesätt, som förut hade gjort dem till Dioskuros' anhängare, hofvets förändrade afsigter. Dessa gingo derpå ut att träffa en medelväg mellan de stridiga uppfattningarna. Den af nämnda kyrkomöte uppstälda trosformel förklarade, att Kristus består af *två*, utan sammanblandning med hvarandra förbundna naturer, men tillika framhölls *enheten i Kristi person* med kraft, och Maria benämndes Gudamodren. Mest tillgodosedd syntes dock härigenom den lära, vid hvilken Nestorius fasthängt. Det alexandrinska partiet kände sig deraf så såradt, och dess anhängares ifver blef till den grad upphetsad, att häftiga uppror på flera ställen utbröto. Efter Marciani död blefvo de upproriske ännu djerfvare, alldenstund de från kejsar Leos sida ej väntade den fasthet, som den förre visat. Också lyckades det aldrig regeringen att förskaffa de chalkedoniska besluten gehör i Egypten, och de af monophysiterne uppväckta oroligheterna fortvarade, till dess att äfven detta parti under det följande århundradet till stor förlust för staten helt och hållet söndrade sig från den herskande kyrkan.

R. Geete.

(Bearbetning efter Beckers Weltgeschichte.)

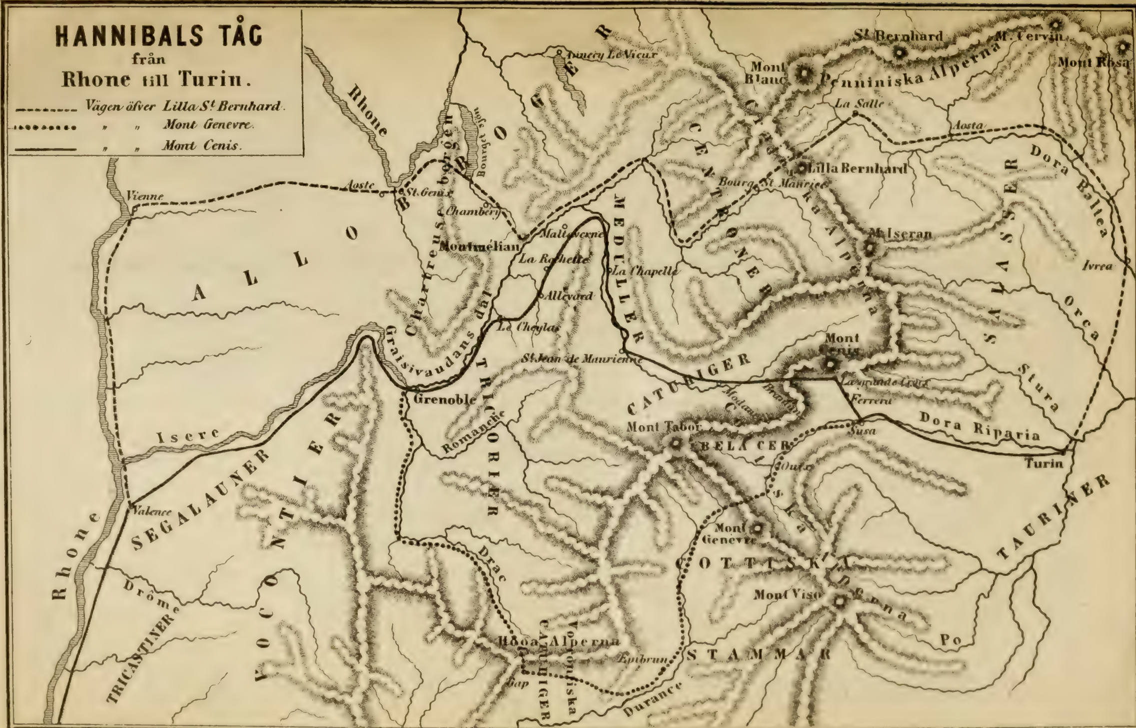

ITALIEN,
under Roms välde.
Grekiska kolonier
Kolonier anlagda af Rom före bundsförvandtkriget
ROM på SERVII TULLII tid.
Mons Pincius
Campus Martius
Mons Capitolinus
Mons Esquilinus
Mons Palatinus
Mons Caelius
Mons Aventinus
Collis Quirinalis
Collis Viminalis
Tiberis
RAETIA
VENETIA
ISTRIA
LIGURIA
CORSICA
SARDINIA
SICILIA
LUCANIA
APULIA
CALABRIA
NUMIDIA
AFRICA
LIGURISKA VIKEN
TYRRHENSKA HAFVET
SARDOISKA HAFVET
AFRIKANSKA HAFVET
ADRIATISKA HAFVET
Galliska sundet
Tarentinska viken
Lipariska öarne
Aegatiska öarne
Ravenna
Ariminum
Ancona
Pola
Placentia
Genua
Pisae
Aleria
Caralis
Grumentum
Tarentum
Brundisium
Consentia
Rhegium
Catana
Lilybaeum
Agrigentum
Syracusae
Karthago
Utica
Hippo Regius
Sicca Venèria
Hadrumetum
Melita
Central-Tryckeriet

ROM

med kringliggande landskap
på republikens tid.

HANNIBALS TÅG
från
Rhone till Turin.
Vägen öfver Lilla St Bernhard.
" " Mont Genevre.
" " Mont Cenis.
Rhone
Vienne
Aoste
St. Genix
Chambery
Bourget sjön
Montmélian
Maltaverne
La Rochette
La Chapelle
Allevard
Le Cheylas
St. Jean de Maurienne
Grenoble
Graisivaudans dal
Chartreuse bergen
Isere
Valence
Drôme
TRICASTINER
SEGALAUNER
VOCONTIER
ALLOBROGER
TRICORIER
Romanche
Drac
Höga Alperna
Vocontiska
CATURIGER
Gap
Embrun
Durance
MEDULLER
CATURIGER
CENTRONER
Bourg St. Maurice
Lilla Bernhard
La Salle
Mont Blanc
St. Bernhard
Penniniska Alperna
M. Cervin
Mont Rosa
Aosta
Dora Baltea
SALASSER
Ivrea
Orca
Stura
M. Iseran
Mont Cenis
Ferreria
Dora Riparia
Turin
Susa
Modane
Bramans
Mont Tabor
BELACER
Oulx
Mont Genevre
COTTISKA ALPERNA
Mont Viso
Po
STAMMAR
TAURINER
Annecy Le Vieux

Centraltryckeriet Stockh.

Efter H. Kiepert

ROM
under
kejsartiden.
FORUM
ROMANUM
och kringliggande
stadsdelar
Regiones.
I. Porta Capena
II. Caelimontium
III. Isis et Serapis
IV. Templum Pacis
V. Esquiliae
VI. Alta semita
VII. Via lata
VIII. Forum Romanum magnum
IX. Circus Flaminius
X. Palatium
XI. Circus maximus
XII. Piscina publica
XIII. Aventinus
XIV. Transtiberina
Ordförklaringar:
Aedes, Aed., Ae. — tempel
Aerarium — skattkammare
Agger — vall
Aqua — vattenledning
Arcus — båge
Arx — borg
Balnea — bad
Campus — fält
Carcer — fängelse
Castra — läger
Collis — kulle
Columna — pelare
Curia — rådhus
Domus — hus, palats
Emporium — saluplats
Forum — torg
— boarium — oxtorg
— olitorium — grönsakstorg
Horreum — magasin
Hortus — trädgård
Lucus — lund
Macellum — slagteri
Mausoleum — grafvård
Mons — berg
Pervium — genomgång
Pons — bro
Porticus — pelargång
Rupes — klippa
Sepulcrum — grift
Stadium — rännarbana
Thermae — varma bad
Via — gata, väg
Vicus — qvarter
Campus Vaticanus
Horti Domitiae
Mausoleum Hadriani
Circus Hadriani
Horti Agrippinae
Porta Flaminia
Collis hortorum
Mons Pincius
Horti Lucullani
Porta Pinciana
Via salaria
Porta salaria
Via Nomentana
Porta Nomentana
Porta collina
Castra praetoria
Porta clausa
Mausoleum Augusti
Via lata
Campus Martius
Arcus M. Aurelii
Columna Antonini
Arcus Claudii
Templum Solis
Collis Quirinalis
Thermae Diocletiani
Porta Viminalis
Odeum et Stadium Domitiani
Theatrum Pompeii
Thermae Agrippae
Pantheon
Circus Flaminius
Porticus Octaviae
Theatrum Marcelli
Thermae Constantini
Aedes Quirini
Collis Viminalis
Agger
Campus Esquilinus
Aedes Iunonis Lucinae
Subura
Carinae
Thermae Traiani
Porta Esquilina
Horti Lamiani
Via Tiburtina
Porta Tiburtina
Porta Septimiana
Pons Aurelius
Porta Aurelia
Pons Fabricius
Pons Cestius
Pons Aemilius
Pons sublicius
Pons Probi
Palatinus Mons
Thermae Titi
Amphitheatrum Flavium
Circus maximus
Septizonium Severi
Mons Caelius
Horti Caesaris
Porta Portuensis
Aedes Fortis Fortunae
Emporium
Horrea Galbiana
Aventinus
Balneae Surae
Porta Capena
Macellum magnum
Aqua Appia
Aedes Honoris et Virtutis
Porta asinaria
Via asinaria
Aedes Martis
Porta Metronis
Porta Ostiensis
Via Ostiensis
Via Portuensis
Thermae Antonini Caracallae
Via Appia
Via Latina
Porta Latina
Arcus Drusi
Porta Appia
Murus Aureliani
Amphitheatrum castrense
Sessorium
Via Praenestina
Via Labicana
Mons Capitolinus
Arx
Capitolium
Carcer Tullianum
Lucus asyli
Forum Traiani
Basilica Iulia
Arcus Titi
Velabrum
Forum boarium
Germalus
Velia
Domus Neroniana
Circus Flaminius
Aedes Bellonae
Theatrum Marcelli